

BRIHAT KALPA SUTRA

AND
ORIGINAL NIRYUKTI
OF
STHAVIR ARYA BHADRABAHU SWAMI

AND

A Bhashya by Shri Sanghadas Gani Kshamashramana thereon
with a Commentary begun by Acharya Shri Malayagiri and Completed by
Acharya Shri Kshemakirti.

Volume IV
SECOND AND THIRD UDDESHAS

EDITED BY
GURU SHRI CHATURVIJAYA
AND HIS
SHISHYA PUNYAVIJAYA

THE FORMER BEING THE DISCIPLE OF
PRAVARTAKA SHRI KANTIVIJAYAJI

INITIATED BY
NYAYAMBHONIDHI SHRIMAD VIJAYANANDA SURJI
1ST ACHARYA OF
BRIHAT TAPA GACHCHHA SAMVIGNA SHAKHA.

Publishers:—SHRI ATMANAND JAIN SABHA, BHAVNAGAR

Vir Samvat 2465 }
Vikrama Samvat 1994 }

Copies 500

{ Atma Samvat 42
{ A. D. 1938

*Printed by Ramohandra Yesu Shedge,
at the Nirnaya Sagar Press,
26-28, Kolbhat Street,
Bombay.*

*Published by Vallabhadas Tribhuvandas
Gandhi, Secretary, Shree Jain
Atmananda Sabha,
Bhavnagar.*

श्रीआत्मानन्द-जैनग्रन्थरत्नमालायाः सप्ताशीतितमं रत्नम् (८७)

स्थविर-आर्यभद्रबाहुस्वामिप्रणीतस्वोपज्ञनिर्युत्तयुपेतं

बृहत् कल्पसूत्रम् ।

श्रीसङ्ख्वादासगणिकक्षमाश्रमणसूत्रितेन भाष्येणोपबृंहितम् ।

जैनागम-प्रकरणाद्यनेकग्रन्थातिगूढार्थप्रकटनप्रौढटीकाविधानसमुपलब्ध-

‘समर्थटीकाकारे’तिख्यातिभिः श्रीमद्विर्मलयगिरिस्तूरिभिः

प्रारब्धया बृद्धपोशालिकतपागच्छीयैः श्रीक्षेमकीर्त्या-

चार्यैः पूर्णकृतया च वृत्त्या समलङ्कितम् ।

तस्यायं

च तु र्थो वि भा गः

द्वितीय-तृतीयाबुद्देशकौ ।

तत्सम्पादकौ—

सकलागमपरमार्थप्रपञ्चनप्रवीण-बृहत्तपागच्छान्तर्गतसंविभ्रशास्त्रीय-आद्याचार्य—

न्यायाम्भोनिधि-श्रीमद्विजयानन्दसूरीश(प्रसिद्धनाम-श्रीआत्मारामजी—

महाराज)शिष्यरत्नप्रवर्त्तक-श्रीमत्कान्तिविजयमुनिपुङ्गवानां

शिष्य-प्रशिष्यौ चतुरविजय-पुण्यविजयौ ।

प्रकाशं प्रापयित्री—

भावनगरस्था श्रीजैन-आत्मानन्दसभा ।

वीरसंवत् २४६५ }
ईस्वी सन १९३८ }

प्रतयः ५००

{ विक्रमसंवत् १९९४
आत्मसंवत् ४२

इदं पुस्तकं सुम्बय्यां कोलभाटवीथ्यां
२६-२८ तमे गृहे निर्णयसागर-
मुद्रणालये रामचन्द्र येसु शेडगे-
द्वारा मुद्रापितम्

प्रकाशितं च तत् “वल्लभदास त्रिभुवनदास
गांधी, सेक्रेटरी श्रीआत्मानन्द जैन
सभा, भावनगर” इत्यनेन

आ फांदो अमदावाद निवासी नगरशेठ श्रीधुत चांमनलाल लालभाईनां धर्मपत्नी

वृहत्तपागच्छान्तर्गत संविप्रशास्त्रीय आद्याचार्य
न्यायाम्भोनिधि श्री १००८ श्री विजयानन्दसूरि
प्रशिष्यरत्न शान्तमूर्ति महाराज

श्री १००८ श्री हंसविजयजी महाराज

स्वर्गगमन-विक्रम संवत् १९९० फागुण शुद्धि प्रथम १०

श्रीपती महालक्ष्मीवहेन तरफयी तैयार करावनामां आग्यां छे.

स्म र णा ब्ज लि:

पूज्यपाद, प्रातःस्मरणीय, शान्तमूर्ति, निर्मलज्ञान-चारित्रादि सद्गुण विभूषित,
देशविदेशमां परिभ्रमण करी जैनशासननी अभिवृद्धि करनार,
अनेक प्राचीन जैन तीर्थोना जीर्णोद्धार करावनार,
प्रभावसंपन्न, ख्यातकार्ति, पुनीतनामधेय, पुण्यपुरुष

श्री १००८ श्रीहंसविजयजी महाराजश्रीना

पवित्र गुणपूर्ण मंगलनामनुं

निर्युक्ति-भाष्य-वृत्तिविभूषित बृहत्कल्पसूत्रना चतुर्थ विभागमां

स्मरण करी अमे कृतकृत्य थडए छीए.

चरणसेवको—

मुनि चतुरविजय

तथा

मुनि पुण्यविजय

बृहत्कल्पसूत्रचतुर्थविभागसंशोधनकृते सङ्गृहीतानां प्रतीनां सङ्केताः ।

- भा० पत्तनस्यभाभापाटकसत्कचित्कोशीया प्रतिः ।
 डे० अमदावावडैलाउपाश्रयभाण्डागारसत्का प्रतिः ।
 मो० पत्तनान्तर्गतमोंकाभोदीभाण्डागारसत्का प्रतिः ।
 ले० पत्तनसागरगच्छोपाश्रयगतलेहेरुवकीलसत्कज्ञानकोशगता प्रतिः ।
 कां० प्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयसत्का प्रतिः ।
 ताम्बू० पत्तनीयश्रीसङ्घभाण्डागारसत्का ताडपत्रीया मूलसूत्रप्रतिः ।
 ताटी० पत्तनीयश्रीसङ्घभाण्डागारसत्का ताडपत्रीया टीकाप्रतिः ।
 तामा० पत्तनीयश्रीसङ्घभाण्डागारसत्का ताडपत्रीया भाष्यप्रतिः ।

प्रकाश्यमानेऽस्मिन् ग्रन्थेऽस्माभिर्येऽनुद्धाः पाठाः प्रतिपृथक्वास्तेऽसत्कल्पनया संशोध्य ( ) एतादृ-
 ग्वचकोष्ठकान्तः स्थापिताः सन्ति, दृश्यतां पृष्ठ १० पङ्क्ति २६, पृ० १७ पं ३०, पृ० २५ पं० १२,
 पृ० ३१ पं० १७, पृ० ४० पं० २४ इत्यादि । ये चास्माभिर्गलिताः पाठाः सम्भावितास्ते [ ]
 एतादृक्चतुरस्रकोष्ठकान्तः परिपूरिताः सन्ति, दृश्यतां पृष्ठ ३ पङ्क्ति ९, पृ० १५ पं० ६, पृ० २८ पं०
 ५, पृ० ४९ पं० २६ इत्यादि ।

प्रकाश्यमानेऽस्मिन् ग्रन्थे
टीकाकृताऽस्माभिश्च निर्दिष्टानामवतरणानां
स्थानदर्शकाः सङ्केताः ।

अनुयो०

आचा० श्रु० अ० उ०

आव० हारि० वृत्तौ

आव० नि० गा० }

आव० निर्यु० गा० }

आव० भू० भा० गा०

उ० सू०

उत्त० अ० गा०

ओषनि० गा०

कल्पवृहद्भाष्य

गा०

चूर्णि

जीत० भा० गा०

तत्त्वार्थ०

दश० अ० उ० गा०

दश० अ० गा० }

दशवै० अ० गा० }

दश० चू० गा०

देवेन्द्र० गा०

नाट्यशा०

पञ्चव० गा०

पिण्डनि० गा०

प्रज्ञा० पद

प्रज्ञम० आ०

मल०

महानि० अ०

विशे० गा०

विशेषचूर्णि

अनुयोगद्वारसूत्र

आचाराङ्गसूत्र श्रुतकन्ध अध्ययन उद्देश

आवश्यकसूत्र हारिभद्रीयवृत्तौ

आवश्यकसूत्र निर्युक्ति गाथा

आवश्यकसूत्र मूलभाष्य गाथा

उद्देश सूत्र

उत्तराध्ययनसूत्र अध्ययन गाथा

ओषनिर्युक्ति गाथा

वृहत्कल्पवृहद्भाष्य

गाथा

वृहत्कल्पचूर्णि

जीतकल्पभाष्य गाथा

तत्त्वार्थविगमसूत्राणि

दशवैकालिकसूत्र अध्ययन उद्देश गाथा

दशवैकालिकसूत्र अध्ययन गाथा

दशवैकालिकसूत्र चूलिका गाथा

देवेन्द्र-नारकेन्द्रप्रकरणगत देवेन्द्रप्रकरण गाथा

भरतनाट्यशास्त्रम्

पञ्चवस्तुक गाथा

पिण्डनिर्युक्ति गाथा

प्रज्ञापनोपाङ्गसटीक पद

प्रज्ञमरति आर्या

मलयगिरीया टीका

महानिशीथसूत्र अध्ययन

विशेषावश्यकमहाभाष्य गाथा

वृहत्कल्पविशेषचूर्णि

व्य० भा० पी० गा०

व्यव० उ० भा० गा०

श० उ०

श्रु० अ० उ०

सि० }

सिद्ध० }

सि० हे० औ० सू०

हैमाने० द्विस०

व्यवहारसूत्रं माष्य पीठिका गाथा

व्यवहारसूत्र उद्देश माष्य गाथा

श्रुतक उद्देश

श्रुतस्कन्ध अध्ययन उद्देश

सिद्धहेमशब्दानुशासन

सिद्धहेमशब्दानुशासन औणादिक सूत्र

हैमानेकार्थसङ्ग्रह द्विसंस्करण

यत्र टीकाकृद्भिर्ग्रन्थामिधानादिकं निर्दिष्टं स्यात् तत्रास्माभिरुल्लिखितं श्रुतस्कन्ध-अध्ययन-उद्देश-गाथादिकं स्थानं सप्तद्वन्धसत्कं ज्ञेयम्, यथा पृष्ठ १५ पं० ९ इत्यादि । यत्र च तत्रोल्लिखितं भवेत् तत्र सामान्यतया सूचितमुद्देशादिकं स्थानमेतत्प्रकाश्यमानबृहत्कल्पसूत्रग्रन्थसत्कमेव ज्ञेयम्, यथा पृष्ठ २ पंक्ति २-३-४, पृ० ५ पं० ३, पृ० ८ पं० २७, पृ० ११ पं० २७, पृ० ६७ पं० १२ इत्यादि ।

प्रमाणत्वेनोद्धृतानां प्रमाणानां स्थानदर्शक-

ग्रन्थानां प्रतिकृतयः ।

अनुयोगद्वारसूत्र—

अनुयोगद्वारसूत्र चूर्णी—

अनुयोगद्वारसूत्र सटीक
(मलधारीया टीका) }

आचाराङ्गसूत्र सटीक—

आवश्यकसूत्र चूर्णी—

आवश्यकसूत्र सटीक
(श्रीमल्लयगिरिकृत टीका) }

आवश्यकसूत्र सटीक
(आचार्य श्रीहरिमन्नकृत टीका) }

आवश्यक निर्युक्ति—

ओषनिर्युक्ति सटीक—

कल्पचूर्णी—

कल्पबृहद्भाष्य—

कल्पविशेषचूर्णी—

कल्प-व्यवहार-निशीथसूत्राणि—

शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंड सुरत ।

रतलाम श्रीनरसमदेवजी केशरीमलजी श्वेताम्बर संस्था ।

शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फण्ड सुरत ।

आगमोदय समिति ।

रतलाम श्रीनरसमदेवजी केशरीमलजी श्वेताम्बर संस्था ।

आगमोदय समिति ।

आगमोदय समिति ।

आगमोदय समिति प्रकाशित हारिमन्नीय टीकागत ।

आगमोदय समिति

हस्तलिखित ।

”

”

जैनसाहित्यसंशोधक समिति ।

जीवाजीवाभिगमसूत्र सटीक—	आगमोदय समिति ।
दशवैकालिक निर्युक्ति टीका सह—	शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फण्ड सुरत ।
दशाश्रुतस्फुट अष्टमाध्ययन (कल्पसूत्र) } —	शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंड सुरत ।
देवेन्द्रनरकेन्द्र प्रकरण सटीक—	श्रीजैन आत्मानन्दसमा भावनगर ।
नन्दीसूत्र सटीक (मलयगिरिकृत टीका) } —	आगमोदय समिति ।
नाल्यशास्त्रम्—	निर्णयसागर प्रेस मुंबई ।
निशीथचूर्णि—	हस्तलिखित ।
पिण्डनिर्युक्ति—	शेठ देवचन्द लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंड सुरत ।
प्रज्ञापनोपाङ्ग सटीक—	आगमोदय समिति ।
बृहत्कर्मविपाक—	श्रीजैन आत्मानन्द समा भावनगर ।
महानिशीथसूत्र—	हस्तलिखित ।
राजप्रश्नीय सटीक—	आगमोदय समिति ।
विपाकसूत्र सटीक—	”
विशेषणवती—	रतलाम श्रीत्रयम्भदेवजी केशरीमलजी श्वेताम्बर संस्था ।
विशेषावश्यक सटीक—	श्रीयशोविजय जैन पाठशाला बनारस ।
व्यवहारसूत्रनिर्युक्ति भाष्य टीका—	श्रीमाणिक्यमुनिजी सम्पादित ।
सिद्धमाभूत सटीक—	श्रीजैन आत्मानन्द समा भावनगर ।
सिद्धहेमशब्दानुशासन—	शेठ मनसुखभाई भगुभाई अमदावाद ।
सिद्धान्तविचार—	हस्तलिखित ।
सूत्रकृताङ्ग सटीक—	आगमोदय समिति ।
स्थानाङ्गसूत्र सटीक	”

॥ अर्हत् ॥

પ્રાસંગિક નિવેદન

નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-વૃત્તિસહિત વૃહત્કલ્પસૂત્રના આ અગાઉ અમે ત્રણ વિભાગ પ્રસિદ્ધ કરી ચૂક્યા છીએ । આજે एनो ચતુર્થ વિભાગ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે । પહેલા ત્રણ વિભાગમાં પહેલો ઉદ્દેશ સમાપ્ત થયો છે અને આ વિભાગમાં બીજો-ત્રીજો ઉદ્દેશ પૂર્ણ થાય છે । આ વિભાગની સમાપ્તિ સાથે નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-વૃત્તિસહિત વૃહત્કલ્પસૂત્રની મનાતી ૪૨૬૦૦ શ્લોક-સંખ્યા પૈકી ૩૩૮૨૫ શ્લોક સુધીનો અંશ સમાપ્ત થાય છે । આ પ્રમાણ અમે અમારી નોંધ અનુસાર જણાવીએ છીએ । નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-વૃત્તિયુક્ત વૃહત્કલ્પસૂત્રની જુદી જુદી પ્રતોમાં પ્રન્થાપ્રંની નોંધ અતિ અસ્તવ્યસ્ત હોઈ एने આધારે વિવેક કરી આપેલી અમારી પ્રન્થપ્રમાણની સંખ્યા સર્વથા વાસ્તવિક હોવામાટે અમે માર મૂકતા નથી તે છતાં અમે યદ્યત્ ભારપૂર્વક કહીએ છીએ કે અમે પ્રન્થાપ્રંની નોંધ આપવા માટે અતિષયી કાઠજી અને ચોકસાઈ રાखેલી છે ।

પહેલાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા ત્રણ વિભાગના સંશોધનમાં જે જે હસ્તાલિખિત પ્રતિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તે વધીઓનો પરિચય અમે તે તે વિભાગના “પ્રાસંગિક નિવેદન” વગેરેમાં આપ્યો છે । પ્રસ્તુત ચતુર્થ વિભાગના સંશોધનમાં, તૃતીય વિભાગના “પ્રાસંગિક નિવેદન”માં જણાવેલ દ્વિતીયસ્કંડની સાદ પ્રતિઓ ઉપરાંત તેજ મંદારમાંની ત્રીજી પ્રતિ સિવાયની તૃતીયસ્કંડની છ પ્રતિઓનો પણ અમે ઉપયોગ કર્યો છે; જેમનો પરિચય આ નીચે આપવામાં આવે છે ।

તૃતીયસ્કંડની પ્રતિઓ

૧-૨ હેં પ્રતિ અને કાં પ્રતિ—આ બન્નેય પ્રતિઓનો પરિચય આ પહેલાં પ્રકાશિત થઈ ચૂકેલા વિભાગોમાં સંપૂર્ણપણે અપાઈ ગયેલ હોવાથી આને અંગે અમારે અહીં કશું જ કહેવાતું રહેતું નથી ।

૩ માં પ્રતિ—આ પ્રતિ પાટણ-મામાના પાઠામાંના વિમુક્તા જ્ઞાનમંદારની છે । एનાં પાનાં ૨૨૧ છે । દરેક પાનામાં પૂઠીદીઠ ૧૮-૧૯ લીટીઓ લંચેલી છે અને દરેક લીટીમાં ૪૦ થી ૪૭ અક્ષરો છે । પ્રતિની લંબાઈ ૧૧૥ ઇંચની અને પહોળાઈ ૪૥ ઇંચની છે । પ્રતિના અંતમાં નીચે પ્રમાણેની, પ્રસ્તુત પ્રતિ જેના ઉપરથી લખાઈ છે તેના લખાવનારની તેમ જ પ્રસ્તુત પ્રતિના લખનાર-લખાવનારની યુષ્પિકા છે—

॥ छ ॥ मंगलं महाश्री ॥ : ॥ छ ॥ शुभं भवत् ॥ छ ॥ ॥ श्रीजैत्र श्रीजिनाय नमः ॥

श्रीमद्रूर्जरवंशमौक्तिकमणिः सद्गुत्तताभाजनं,

तेजस्वी पुरुषोऽजयद्दय इति ख्यातः क्षमायामभूत् ।

आश्चर्याय वभूव यस्य गुरुता सा काऽपि भूमण्डले,

यस्याः साम्यमुपति नैव निवहः क्षोणीधरणामपि ॥ १ ॥

जैत्रश्रीरिति चैतस्य, जज्ञे श्रीरिव बल्लभा ।

वसन्ती हृदयाम्भोजे, परं चापस्यवर्जिता ॥ २ ॥

सुतस्तस्योदारः स्फुरद्गुरुयशाः सत्त्वसदनं,

हरिश्चन्द्रो नामा नव इव यमौ कोऽपि जगति ।

यतो यस्यान्तेहा अगमदनिगं चैकदशया,

तथा नासीच्छकादपि परिभवो यज्जनयितुः ॥ ३ ॥

पुण्यश्रीकुक्षिभूस्तस्य, तनयो विनयोद्यतः ।

कुमारपाल इत्यासीत्, सद्वाधिपतिपुङ्गवः ॥ ४ ॥

पद्मेदेवदीन्दु १३४६ मिते च वर्षे, तीर्थेषु यात्रां परमां विधाय ।

विम्बे विधोरेप लिलेख लक्ष्मलक्षेण दक्षः प्रकटां स्वसंज्ञाम् ॥ ५ ॥

एतस्याऽनङ्गपालाख्यस्तेजःपालोऽथ केशवः ।

गजश्च नयपालश्च, जयन्ति भुवि सोदराः ॥ ६ ॥

कुमारपालस्य च देविनीति, जायाऽस्ति साक्षादिव गेहनीतिः ।

पुत्रात्त्वमी धर्मधुरैकधुर्याः, ख्यातात्मनो निर्मितधर्मकार्याः ॥ ७ ॥

आद्यस्तेषु प्रतीतो नृपसदसि सदा लब्धहम्मीरवीर-

प्राज्यप्रौढाधिकारस्फुरितगुरुयशाः क्षेत्रसिंहो विवेकी ।

अर्थिस्त्वान्तोद्धीन्दुः सकरुणहृदयः सोमसिंहो द्वितीयः,

मूलं सत्रीतिवहेरतिधिपणमतिर्मूलराजस्तृतीयः ॥ ८ ॥

श्रीवज्रसेनाहगुरोर्मुखेन्दुवाक्काण्डिकापानपरश्चकोरः ।

श्रीक्षेत्रसिंहः सकुटुम्बकोऽपि, सौहित्यमुच्चैरनिशं वभार ॥ ९ ॥

तेषामेवोपदेदेनलेखयद् भ्रातृसंयुतः ।

कल्पाध्ययनटीकायाः, पुस्तकत्रितयं मुदा ॥ १० ॥

पुष्पदन्ताविमौ यावद्, वर्त्तते गगनाद्गणे ।

साधुमिर्वाच्यमानोऽयं, तावन्नन्दतु पुस्तकः ॥ ११ ॥

संवत् १६०८ वर्षे महाचैत्रमासे शुक्लपक्षे द्वादश्यां तिथौ गुरुवासरे ॥ श्री.....

म० श्रीश्रीश्री..... ॥

जादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया ।

यदि शुद्धमशुद्धं वा, सम दोषो न दीयते ॥ १ ॥

ग्रन्थाम् सहस्र ४२६०० ॥ ॥ श्री ॥ छ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ श्रीस्तु नो
गुरोः ॥ छ ॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥ छ ॥ .....

આ પુષ્પિકામાં જ્યાં ટપકાં મૂકવામાં આવ્યાં છે તે અક્ષરોને આ પ્રતિના કોઈ ઠઠાળગીરે મૂસી નાખ્યા છે । પ્રતિની સ્થિતિ સાધારણ છે । પ્રતિ માંભાના પાઢાના જ્ઞાનસંપ્રદ્ધમાંની હોવાથી ણી અમે મા૦ સંઢ્ઢા રાણી છે । આ પ્રતિ અમે જ્ઞાનમંઢારના વહીવઢદાર શેઠ ઉત્તમચંઢ નાગરઢાસ ઢ્ઢારા મેઢ્ઢવી છે ।

૪ મોઁ પ્રતિ—આ પ્રતિ પાટણ-સાગરગચ્છના ઉપાશ્રયમાં મૂકેલા શેઠ મોંકા મોદીના મંદારની છે । એનાં પાનાં ૧૫૧ છે । દરેક પાનાની પૃથીવીત સત્તર સત્તર લીટીઓ છે અને ૫ દરેક લીટીમાં ૬૬ થી ૭૦ અક્ષરો છે । પ્રતિની લંબાઈ ૧૩।।। ઇંચની અને પહોલ્લાઈ ૫। ઇંચની છે । પ્રતિના અંતમાં લેખકની પુષ્પિકા આદિનો ઉલ્લેખ નથી, તે છતાં આ પ્રતિ ૧૬ જ લેખકના હાથે લખાયેલી હોઈ તેના પહેલા વીજા ચંદો અનુક્રમે સંવત્ ૧૫૭૩-૭૪ માં લખાયેલા હોવાથી આ ત્રીજો ચંદ ૫ પછીના વર્ષમાં લખાયેલો છે એમાં ભેદ પળ શંકાને સ્થાન નથી । પ્રતિની સ્થિતિ જીર્ણ જેવી છે । પ્રતિ મોદીના મંદારની હોઈ તેની અંમે મોઁ સંજ્ઞા રાખી છે ।

૫ લે૦ પ્રતિ—આ પ્રતિ પાટળ—સાગરગચ્છના ઉપાશ્રયમાં રહેલા લેહેર વકીલના જ્ઞાનમંદારની છે । આ પ્રતિ અપૂર્ણ હોઈ તેનાં પાનાં માત્ર ૪૧ રહ્યાં છે અને બીજાં ગૂમ થયાં છે । દરેક પાનાની પૂઠીદીઠ સત્તર સત્તર લીટીઓ છે અને દરેક લીટીમાં ૬૧ થી ૭૪ અક્ષરો છે । પ્રતિની લંબાઈ ૧૩।। ઇંચની અને પહોળાઈ ૫ ઇંચની છે । પ્રતિની સ્થિતિ ખીર્ણ જેવી છે । પ્રતિ લેહેર વકીલના મંદારની હોવાથી બની અમે લે૦ સંજ્ઞા રાખી છે ।

उपरोक्त बन्नेय प्रतिजो अमे भंडारती संरक्षक हेमचन्द्रसभा द्वारा सेळवी छे ।

૬ તાટી૦ પ્રતિ—આ પ્રતિ પાટળ-વસ્ત્રતજીની સેરીમાં રહેલા સંઘના જ્ઞાનમંહારની છે. ૧નાં પાનાં ૩૩૫ છે. દરેક પાનાની પૂઠીદીઠ ૪ થી ૬ લીટીઓ લખાયેલી છે અને દરેક લીટીમાં ૧૩૦ થી ૧૪૪ અક્ષરો છે. પ્રતિની ડંબાઈ ૩૪.૧ ઇંચની અને પહોળાઈ ૨.૧ ઇંચની છે. પ્રતિ ડાંબી હોઈ અને વ્રજ વિભાગમાં લખવામાં આવી છે અને તેને વાંઘવામાટે વ્રજ વિભાગના વે અંતરોમાં વચમાં કાળાં પાઢેલાં છે. પ્રતિના અંતમાં નીચે પ્રમાણેની પ્રશ્નિકા છે—

ॐ १५५१ ॥ साहु० आसधरसुत साधु० श्रीरत्ननसीहसुत तेजपालश्रेयोऽर्थं अयं
कल्पवृत्तिपुस्तकं तृतीयपदं करापितं लिखापितं च ॥ सुभं भवतु ॥

આ પુસ્તિકામાં સંવતનો નિર્દેશ નથી, તે છતાં પ્રતિતું સ્વરૂપ જોતાં તે ગ્રન્થરચનાના નજીકના સમયમાં લખાયેલી હોવાની સંભાવના કરી શકાય છે । આ પ્રતિ, તેને ધાંધવાની વેકાઢજીને લીધે વઢી ગયેલી છે, તે છતાં તેની સ્થિતિ એકંદર ઘણી સારી છે । પ્રતિ તાઢપત્રીય હોઈ તેની અમે તાટીં સંઢ્ઢા રાખી છે । મુદ્રિત તૃતીય વિભાગમાં અમે આ પ્રતિની સંઢ્ઢા માત્ર તાં રાખી હતી, પરંતુ પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંશોધનમાં માધ્ય અને ટીકા ં લખ્યની તાઢપત્રીય પ્રતોનો ઉપયોગ કરેલ હોવાથી ટીકા અને માધ્યગાથાના પાઠભેદમાં વજ્રેયના સંકેતને સમજવામાં ગરવઢ ન થાય ં માટે આ વિભાગમાં અમે માધ્યની પ્રતિને તામાં સંઢ્ઢાથી અને તૃત્તિની પ્રતિને તાટીં સંઢ્ઢાથી ઓઢલાવી છે । આ પ્રતિ અમે જ્ઞાનમંઢારની સંરક્ષક શેઠ ધર્મચંદ અમેચંદની પેઢી ઢ્વારા મેઢવી છે ।

તૃતીયઢંઢનો વિભાગ

માં પ્રતિ અને તાટીં પ્રતિમાં ત્રીજા ઢંઢની સમાપ્તિ સાથે જ પ્રસ્તુત મહાશાઢની સમાપ્તિ થાય છે । અને ઢેં પ્રતિ અને કાંં પ્રતિ ંક વિભાગમાં લખાયેલી હોવા છતાં ં વજ્રેય પ્રતો ઢંઢાત્મક પ્રતો ઉપરથી લખાયેલી હોવાથી ંમાં ઢંઢસમાપ્તિનો ઢઢેલ તે તે સ્થલે નોંઢાયેલો છે, જે અમે પહેલાના વિભાગોના “પ્રાસઢ્ઢિક નિવેદન”માં જણાવી ચૂક્યા છીં; તે મુજવ આ વજ્રેય પ્રતોમાં પળ ત્રીજા ઢંઢની સમાપ્તિ સાથે જ પ્રસ્તુત મહાપ્રન્થની સમાપ્તિ થાય છે । અર્થાત્ માં તાટીં ઢેં અને કાંં આ ચારે પ્રતિઓમાં ત્રીજા ઢંઢની સમાપ્તિ સાથે જ નિર્યુક્તિ-માધ્ય-તૃત્તિયુક્ત ઘૃહત્કલ્પસૂત્ર મહાપ્રંથની સમાપ્તિ થાય છે ।

મોં પ્રતિ અને લેં પ્રતિ ચાર ઢંઢમાં લખાયેલ હોવાથી ંના તૃતીયઢંઢની સમાપ્તિ મુદ્રિત પાંચમા વિભાગના ૧૪૬૧ મા પાનામાં ચોથા ડઢેશના ૨૧ મા સૂત્રમાં ૫૫૪૧ માધ્યગાથાની ટીકા સમાપ્ત થયા પછી થાય છે (જુઓ પૃં ૧૪૬૧ ઢિપ્પણી ૧) । આ ઢંઢનો વિભાગ પાઢવામાં તેના લખનાર-લખાવનારાઓ ઢરા સરસો ય વિવેક ઢાલવ્યો નથી । કારણ કે આ પછી થોઢે જ અંતરે ચાહુ સૂત્રની વ્યાઢ્યા સમાપ્ત થાય છે ત્યાં વિભાગ ન પાઢતાં અધૂરી સૂત્રવ્યાઢ્યા વિભાગ પાઢી નાઢ્યો છે ।

પ્રતિઓની સમવિષમતા

પ્રસ્તુત ચતુર્થ વિભાગના સંશોધનમાટે ઉપર જણાવ્યા મુજવ તૃતીય ઢંઢની કુલ છ પ્રતો ંકત્ર કરવામાં આવી છે, જે ચાર વર્ગમાં વઢેચાઈ જાય છે—ંક વર્ગ મોં લેં તાટીં પ્રતિનો, ઘીજો ઢેં પ્રતિનો, ત્રીજો માં પ્રતિનો અને ચોથો વર્ગ કાંં પ્રતિનો । આ ચારે વર્ગની પ્રતિઓ ંક-ઘીજા વર્ગની પ્રતિઓથી પાઠભેદવાઢી છે; તે છતાં મોં લેં તાટીં વર્ગની પ્રતિઓ અને ઢેં પ્રતિ પરસ્પર ઘણું ઢઢું મઢતી રઢે છે, જ્યારે માં પ્રતિ અને કાંં પ્રતિ પરસ્પર જુઢા વર્ગની તેમજ અતિશય પાઠભેદવાઢી છતાં

આપસમાં ઘણી વાર મઠતી રહે છે । આમ છતાં ત્રીજા વિભાગના “પ્રાસંગિક નીવેદન”માં જણાવ્યા પ્રમાણે પાઠભેદના વિષયમાં એક વીજા વર્ગની પ્રતિઓ કેટલીયે વાર સેઠસેઠ થઈ જાય છે, જે ટિપ્પણમાં આપેલા સમવિષમ પાઠભેદો ઉપરથી જોઈ શકાશે ।

પાઠભેદની વાતમાં વધારે તરીકે અમારે અહીં ઇટલું જ ઉમેરવાનું છે કે—પહેલા ત્રણ વિભાગ કરતાં આ વિભાગમાં ઇટલે કે વીજા ત્રીજા હૃદયમાં પાઠભેદો બહુજ ઓછા પ્રમાણમાં આવ્યા છે અને એ પાઠભેદો પણ મુખ્યત્વે કરીને માં પ્રતિ અને કાં પ્રતિના જ છે ।

પ્રસ્તુત વિભાગમાં અને આ પછીના વિભાગોમાં આપેલા સૂત્રોના સંખ્યાદર્શક અંકો, પ્રકૃતોનાં નામ અને તેનો વિભાગ વગેરેના સંબંધમાં અમારે જે કાંઈ કહેવાનું છે તે અમે છેલ્લા વિભાગમાં સ્પષ્ટ રીતે જણાવીશું ।

અંતમાં અમે ઇટલું જ નિવેદન કરીએ છીએ કે અમારા પ્રસ્તુત સંશોધન વગેરેમાં સ્પષ્ટતા નજરે આવે તો વિશેષજ્ઞ વિદ્વાનો ક્ષમા કરે ।

નિવેદક—ગુરુ-શિષ્ય

મુનિ ચતુરવિજય-ગુણ્યવિજય

द्वितीयोद्देशकप्रकृतानामनुक्रमः ।

सूत्रम्	प्रकृतम्	पत्रम्	सूत्रम्	प्रकृतम्	पत्रम्
१-१२	उपाश्रयप्रकृतम्	९२३	१९	अंशिकाप्रकृतम्	१०१२
१३-१६	सागारिकपारिहारिक- प्रकृतम्	९८०	२०-२३	पूज्यभक्तोपकरणप्रकृतम्	१०१४
१७-१८	आहृतिकानिर्हृतिका- प्रकृतम्	१००४	२४	उपधिप्रकृतम्	१०१७
			२५	रजोहरणप्रकृतम्	१०२१

तृतीयोद्देशकप्रकृतानामनुक्रमः ।

सूत्रम्	प्रकृतम्	पत्रम्	सूत्रम्	प्रकृतम्	पत्रम्
१-२	निर्ग्रन्थुपाश्रयप्रवेश- प्रकृतम्	१०२३	१७	शय्यासंस्तरकपरि- भाजनप्रकृतम्	११८१
३-६	चर्मप्रकृतम्	१०५०	१८	कृतिकर्मप्रकृतम्	११९२
७	कृत्स्नाकृत्स्नवस्त्रप्रकृतम्	१०६७	१९	अन्तरगृहस्थानादि- प्रकृतम्	१२३०
८-९	भिन्नभिन्नवस्त्रप्रकृतम्	१०७५	२०-२१	अन्तरगृहाख्यानादि- प्रकृतम्	१२३३
१०-११	अवग्रहानन्तकावग्रह- पट्टकप्रकृतम्	१११८	२२-२४	शय्यासंस्तरकप्रकृतम्	१२४२
१२	निश्राप्रकृतम्	११२८	२५-२९	अवग्रहप्रकृतम्	१२५४
१३-१४	त्रिकृत्स्नप्रकृतम्	११३७	३०	रोधकप्रकृतम्	१२८७
१५	समवसरणप्रकृतम्	११४९	३१	अवग्रहप्रमाणप्रकृतम्	१२९८
१६	वस्त्रपरिभाजनप्रकृतम्	११६७			

१ यद्यप्यत्र कृत्स्नाकृत्स्नप्रकृतम् इति मुद्रितं
वर्तते तथाप्यत्र कृत्स्नाकृत्स्नवस्त्रप्रकृतम् इति
बोद्धव्यम् ॥

२ १०७५ पृष्ठविरोधे सूत्रम् इत्यस्योपरिष्ठव
भिन्नाभिन्नवस्त्रप्रकृतम् इति ज्ञातव्यम् ॥

३ अत्र यथारत्नाधिकवस्त्रग्रहणप्रकृतम्
इति मुद्रितं विद्यते तत्स्थाने वस्त्रपरिभाजन-
प्रकृतम् इति ज्ञेयम् ॥

१ अत्र यथारत्नाधिकशय्यासंस्तरग्रहण-
प्रकृतम् इति मुद्रितं तत्स्थाने शय्यासंस्तरक-
परिभाजनप्रकृतम् इति ज्ञेयम् ॥

२ अत्र सेनाप्रकृतम् इति मुद्रितं तत्स्थाने
रोधकप्रकृतम् इति विज्ञेयम् ॥

३ अत्र अवग्रहक्षेत्रप्रमाणप्रकृतम् इति
मुद्रितं वर्तते तत्स्थाने अवग्रहप्रमाणप्रकृतम् इति
बोद्धव्यम् ॥

॥ अर्हम् ॥

बृहत्कल्पसूत्र चतुर्थ विभागनो विषयानुक्रम ।

द्वितीय उद्देश ।

गाथा	विषय	पत्र
३२९०-३५१७	उपाश्रयप्रकृत सूत्र १-१२	९२३-७९
	उपाश्रयना व्याघातोनुं विस्तृत वर्णन	
३२९०-३३०९	१ पहेलुं उपाश्रयसूत्र	९२३-३०
	शालि ग्रीहि मग आदि सचेतन अनाज बीज आदि वेराएल होय तेवा उपाश्रयमां निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने थोडो ब्रखत पण रहेतुं कल्पे नहि	
३२९०-९२	बीजा उद्देशनो अने उपाश्रयप्रकृतनो पहेला उद्देश साथे अने तेना अंतिम सूत्र साथे संबंध	९२३-२४
	पहेला उपाश्रयसूत्रनी व्याख्या	९२४
३२९३-९५	'उपाश्रय'पदना निक्षेपो अने एकार्थिक नामो	९२४-२५
३२९६	'वगडा'पदना निक्षेपो	९२५
३२९७-३३०१	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने रहेवा योग्य अने नहि रहेवा योग्य उपाश्रयो	९२५-२७
३३०२-३	पहेला उपाश्रयसूत्रमां आवतां उक्षिप्त, विक्षिप्त, व्यतिकीर्ण, विप्रकीर्ण अने यथालन्द पदोनी व्याख्या	९२७
३३०४-९	बीजाकीर्ण आदि उपाश्रयमां रहेवाने लगातां प्राय- श्चित्तो, अपवाद अने यतनाओ	९२७-३०
३३१०-९२	२ बीजुं उपाश्रयसूत्र	९३०-४८
	जे उपाश्रयमां शालि आदि अनाज वेराएल न होय पण एक वाजु ढगला आदि रूपे राखेल होय त्यां हेमंत-ग्रीष्म ऋतुमां निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने रहेतुं कल्पे	
	बीजा उपाश्रयसूत्रनी व्याख्या	९३०
३३१०	राशीकृत पुञ्जीकृत बीजादिवाळा उपाश्रयमां अग्नी- तार्यने वसवाथी लगातां प्रायश्चित्तो	९३०

ગાથા	વિષય	પૃષ્ઠ
૩૩૧૧-૧૨	વીજા ઉપાશ્રયસૂત્રમાં આવતાં રાશીકૃત, પુણીકૃત, કુલિકાકૃત, ઝામ્બિકૃત, મુદ્રિત અને પિહિત એ છ પદોની વ્યાખ્યા	૧૩૦-૩૧
૩૩૧૩-૨૫	પ્રસ્તુત સૂત્રમાં ગીતાર્થ કે અગીતાર્થ વિશેષણ ન હોવા છતાં આ સૂત્ર ગીતાર્થઅનુદ્ધાવિષયક છે તેનું શું કારણ ? એ પ્રકારની શિષ્યની ક્ષંકા અને આચાર્યે કરેલું સમાધાન અને તે પ્રસંગે ૧ ઉત્તર્ગસૂત્ર ૨ આપવાદિકસૂત્ર ૩ ઉત્તર્ગાપવાદિકસૂત્ર ૪ અપવાદૌત્તર્ગિકસૂત્ર ૫ ઉત્તર્ગૌત્તર્ગિકસૂત્ર ૬ અપવાદાપવાદિકસૂત્ર એ છ પ્રકારનાં સૂત્રોનું તથા ૧ દેશસૂત્ર ૨ નિરવશેષસૂત્ર ૩ ઉત્ક્રમસૂત્ર ૪ ક્રમસૂત્ર એ ચાર પ્રકારનાં સૂત્રોનું સ્વરૂપ	૧૩૧-૩૪
૩૩૨૬-૨૭	ઔત્તર્ગિક અને આપવાદિક સૂત્રોનો વિષય અને તેમનું સ્થાન	૧૩૫
૩૩૨૮-૩૧	શિષ્ય અને આચાર્યની પ્રભોક્તરીદ્વારા ઉત્તર્ગ અને અપવાદના રહસ્યનું પ્રતિપાદન	૧૩૫-૩૬
૩૩૩૨	અનુદ્ધાપનાયતના, સ્વપક્ષયતના અને પરપક્ષયતનાના સ્વરૂપને અગીતાર્થ નિર્મેન્યો જાણતા નથી	૧૩૬
૩૩૩૩-૪૦	અગીતાર્થવિષયક અનુદ્ધાપનાઅયતનાનું સ્વરૂપ	૧૩૭-૩૮
૩૩૪૧-૫૦	અગીતાર્થવિષયક સ્વપક્ષઅયતનાનું સ્વરૂપ	૧૩૮-૪૦
૩૩૫૧-૬૦	અગીતાર્થવિષયક પરપક્ષઅયતનાનું સ્વરૂપ	૧૪૦-૪૨
૩૩૬૧-૬૬	ગીતાર્થવિષયક અનુદ્ધાપનાયતનાનું સ્વરૂપ	૧૪૨-૪૩
૩૩૬૭-૭૫	ગીતાર્થવિષયક સ્વપક્ષયતનાનું સ્વરૂપ	૧૪૩-૪૫
૩૩૭૬-૯૨	ગીતાર્થવિષયક પરપક્ષયતનાનું સ્વરૂપ	૧૪૫-૪૮
[ગાથા ૩૩૮૬-જયન્તીશ્રાવિકાનું ઉદાહરણ]		
૩૩૯૩-૩૪૦૧	૩ ત્રીજું ઉપાશ્રયસૂત્ર જે ઉપાશ્રયમાં શાલિ આદિ અનાજ એક ઘાંતું ઢંગલા આદિ રૂપે રાखेल ન હોય પણ કોઠાર આદિમાં સુરક્ષિત રીતે રાखेल હોય ત્યાં નિર્મેન્ય- નિર્મેન્યીઓને ચોમાસામાં રહેવું કલ્પે .	૧૪૮-૫૧

गाथा	विषय	पत्र
	त्रीजा उपाश्रयसूत्रनी व्याख्या	९४९
३३९३-९५	त्रीजा उपाश्रयसूत्रमां आवतां पल्यागुप्त, मञ्जागुप्त, मालागुप्त, अवलिप्त, लिप्त, पिहित, अञ्छित अने मुद्रित पदोनी व्याख्या	९४९
३३९६-३४०१	पल्यागुप्त आदि उपाश्रयमां वसवाथी अगीतार्थने आश्री प्रायश्चित्त अने अयतनानुं स्वरूप	९४९-५१
३४०२-१८	४ चोथुं उपाश्रयसूत्र सुराविकटकुंभ, सौवीरविकटकुंभ बगोरे मूकेला होय तेवा उपाश्रयमां निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने रहेवुं न कल्पे	९५१-५५
३४०२-३	चोथा उपाश्रयसूत्रनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	९५१-५२
	चोथा उपाश्रयसूत्रनी व्याख्या	९५२
३४०४-५	'हुरत्था' शब्दनो अर्थ अने 'परिहार'पदने 'छेद'-पद पछी राखवानुं कारण	९५२
३४०६	सुरा अने सौवीरक पदनी व्याख्या	९५३
३४०७-१२	सुराविकटकुंभादियुक्त उपाश्रयमां वसवाथी अगीतार्थने आश्री अयतनानुं स्वरूप	९५३-५४
३४१३-१८	सुराविकटकुंभादियुक्त उपाश्रयमां वसवा गीतार्थने आश्री स्वपक्ष-परपक्षविषयक यतनानुं स्वरूप	९५४-५५
३४१९-२९	५ पांचसुं उपाश्रयसूत्र शीतोदकविकटकुंभादियुक्त उपाश्रयमां निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने रहेवुं कल्पे नहि.	९५६-५८
३४१९	पांचमा उपाश्रयसूत्रनो पूर्वसूत्र साथे संवंध	९५६
	पांचमा उपाश्रयसूत्रनी व्याख्या	९५६
३४२०	शीतोदक-उष्णोदकविषयक चतुर्मंगी अने तद्युक्त उपाश्रयमां वसवाथी प्रायश्चित्त	९५६
३४२१-२९	शीतोदकविकटकुंभादियुक्त उपाश्रयमां वसवा अगीतार्थविषयक अयतनानुं वर्णन	९५७-५८
३४३०-५८	६ छट्ठुं उपाश्रयसूत्र ज्योतियुक्त उपाश्रयमां निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओए न रहेवुं	९५९-६६
३४३०	छट्ठा उपाश्रयसूत्रनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	९५९

શાયા	વિષય	પાન
	છઠ્ઠા ઉપાશ્રયસૂત્રની વ્યાખ્યા	
૩૪૩૧-૩૨	‘હુરત્યા’ શબ્દનો અર્થ આદિ.	૯૫૬
૩૪૩૩-૫૮	જ્યોતિસું સ્વરૂપ અને તદ્યુક્ત ઉપાશ્રયમાં વસવાથી લાગતા દોષોનું ૧ પ્રતિલેખના - ૨ પ્રમાર્જના ૩ આવશ્યક ૪ પૌરુષી ૫ મનઃ ૬ નિષ્ક્રમણ ૭ પ્રવેશ ૮ આપત્તનું ૯ પતન પદો દ્વારા નિરૂપણ, તદ્વિપયક પ્રાયશ્ચિત્તો અને તેને લગતી ચતનાઓ	૯૫૯-૬૦ ૯૬૦-૬૬ ૯૬૬-૬૮
૩૪૫૧-૭૩	૭ સાતમું ઉપાશ્રયસૂત્ર દીપકયુક્ત ઉપાશ્રયમાં નિર્મન્ય-નિર્મન્યીઓ ન રહેવું	૯૬૬
૩૪૫૧-૬૦	‘હુરચ્છા’ શબ્દનો અર્થ આદિ	
૩૪૬૧-૭૩	દીપકના પ્રકાર અને તદ્યુક્ત ઉપાશ્રયમાં રહેવાથી લાગતા દોષોનું પ્રતિલેખના, પ્રમાર્જના આદિ પદો દ્વારા નિરૂપણ, તદ્વિપયક પ્રાયશ્ચિત્તો અને ચતનાઓ	૯૬૬-૬૮ ૯૬૯-૭૦
૩૪૭૪-૭૯	૮ આઠમું ઉપાશ્રયસૂત્ર જે ઉપાશ્રયમાં પિંડ, લોચક, દૂધ, દહીં, નવનીત આદિ પદાર્થો વેરાણ હોય ત્યાં નિર્મન્ય-નિર્મન્યી- ઓને રહેવું કલ્પે નહિ	૯૬૯-૭૦
૩૪૭૪	આઠમા ઉપાશ્રયસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સંબંધ	૯૬૯
૩૪૭૫-૭૭	આઠમા ઉપાશ્રયસૂત્રમાં આવતાં પિંડ, લોચક, પ્રાણિત, શણ્કુલી, શિખરિણી આદિ પદોની વ્યાખ્યા	૯૬૯-૭૦
૩૪૭૮-૭૯	જે ઉપાશ્રયમાં પિંડ, લોચક, પ્રાણિત આદિ વેરાણ હોય ત્યાં વસવાને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો	૯૭૦
૩૪૮૦-૮૧	૯ નવમું ઉપાશ્રયસૂત્ર જે ઉપાશ્રયમાં પિંડ, લોચક, નવનીત આદિ એક બાજુ રાખેલ હોય ત્યાં નિર્મન્ય-નિર્મન્યીઓને દ્વેસંત- ગ્રીભ્મ ઋતુમાં રહેવું કલ્પે	૯૭૦-૭૧
૩૪૮૨-૮૩	૧૦ દશમું ઉપાશ્રયસૂત્ર જે ઉપાશ્રયમાં પિંડ, લોચક, નવનીત, પ્રાણિતાદિ ધરાંવર મુદ્રિત કરીને રાખેલ હોય ત્યાં નિર્મન્ય- નિર્મન્યીઓને ધોમાંસામાં રહેવું કલ્પે	૯૭૧-૭૨

गाथा	विषय	पत्र
३४८४-३५०९	११ अग्नीआरमुं उपाश्रयसूत्र आगमनगृह, विकटगृह, वंशीमूल, वृक्षमूल अथवा अभ्रावकाशमां निर्ग्रन्थीओने रहेवुं कल्पे नहि अग्नीआरमा उपाश्रयसूत्रनी व्याख्या	९७२-७७ ९७२
३४८४-८५	निर्ग्रन्थीओने आगमनगृह, विकटगृह, वंशीमूल आदिमां रहेवायी लागतां प्रायश्चित्तो	९७२
३४८६-९८	आगमनगृहनी व्याख्या अने त्यां बसवायी निर्ग्रन्थी- ओने लागता विविध दोषो अने प्रायश्चित्तादि	९७३-७५
३४९९-३५०२	विकटगृह अने वंशीमूलनी व्याख्या अने त्यां रहे- वायी निर्ग्रन्थीओने लागता दोषो	९७५-७६
३५०३	वृक्षमूल अने अभ्रावकाशमां बसवायी निर्ग्रन्थीओने लागता दोषो	९७६
३५०४-९	अपवावपदे निर्ग्रन्थीओने आगमनगृहादिमां बसवाने लागतो विधि	९७६-७७
३५१०-१७	१२ बारमुं उपाश्रयसूत्र निर्ग्रन्थीने आगमनगृह आदिमां रहेवुं कल्पे	९७७-७९
३५१०-१७	निर्ग्रन्थीने रहेवा लायक आगमनगृहादिवुं स्वरूप अने त्यां रहेवानो विधि	९७८-७९

३५१८-३६१५	सागारिकपारिहारिकप्रकृत सूत्र १३-१६	९८०-१००४
३५१८-८४	१३ पहेलुं सागारिकपारिहारिकं सूत्र बसतिना एक अथवा अनेक सागारिकना आहारा- दिकना लागनो विधि	९८०-९६
३५१८	सागारिकपारिहारिकप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	९८०
३५१९-८४	पहेला सागारिकपारिहारिकसूत्रनी व्याख्या पहेला सागारिकपारिहारिकसूत्रनी विस्तृत व्याख्या	९८० ९८० ९८०-९६
३५१९-२०	पहेला सागारिकपारिहारिकसूत्रनी विस्तृत व्याख्या विषयक द्वारगाथा	९८०

ગાથા	વિષય	પૃષ્ઠ
૩૫૨૧-૨૪	૧ સાગારિકદ્વાર સાગારિકના શ્ય્યાકર, શ્ય્યાદાતા, શ્ય્યાતર, શ્ય્યાધર આદિ એકાર્થિકો અને તેની વ્યાખ્યા	૯૮૧
૩૫૨૫-૨૬	૨ 'કઃ સાગારિકઃ' દ્વાર સાગારિક કોને માનવો તેનું સ્વરૂપ	૯૮૧
૩૫૨૭-૩૧	૩ 'કદા સાગારિકઃ' દ્વાર વસતિનો સ્વામી શ્ય્યાતર ક્યારથી ગણાય તેને લગતા નૈગમનયાશ્રિત અનેક આદેશો અને શાસ્ત્ર- કારને માન્ય આદેશ	૯૮૨-૮૩
૩૫૩૨-૩૫	૪ 'કતિવિધઃ સાગારિકપિણ્ડઃ' દ્વાર સાગારિકના કલ્પ્યાકલ્પ્ય પિંડનું સ્વરૂપ અને પ્રકારો	૯૮૪
૩૫૩૬-૩૮	૫ 'અશ્ય્યાતરો વા કદા' દ્વાર વસતિનો સ્વામી શ્ય્યાતર ક્યારે મટી જાય ? તેનું સ્વરૂપ	૯૮૪-૮૫
૩૫૩૯	૬ 'શ્ય્યાતરઃ કલ્પ પરિહર્તવ્યઃ' દ્વાર	૯૮૫
૩૫૪૦-૪૯	૭ 'કે દોષાઃ' દ્વાર સાગારિકનો ઇટલે કે શ્ય્યાતરનો પિંડ લેવાથી લાગતા દોષોનું ૧ તીર્થકરપ્રતિકુષ્ટત્વ ૨ આજ્ઞા- વિરાધના ૩ અજ્ઞાતોચ્છ ૪ હ્રદમાશુદ્ધિ ૫ અવિ- શુક્તિ ૬ અલાઘવતા ૭ દુર્લભશ્ય્યા અને ૮ વ્યવ- ચ્છેદ ૫ આઠ દ્વારો વહે વર્ણન	૯૮૬-૮૮
૩૫૫૦-૫૪	૮ 'કારણજાતે કસ્મિન્ કલ્પતે' દ્વાર શ્ય્યાતરનો આહારાદિ પિંડ કલ્પનીય હોવાને યોગ્ય કારણોનું વર્ણન	૯૮૯
૩૫૫૫-૮૧	૯ 'કથા યત્તનયા ગ્રહીતવ્યઃ' દ્વાર વસતિના એક સાગારિકના પિંડાદિને ગ્રહણ કરવાને લગતી યતનાઓનું વર્ણન	૯૯૦-૯૬
૩૫૫૫		૯૯૦
૩૫૫૬	અનેક શ્ય્યાતરની માલકીવાળી વસતિ અને તેમના પિંડાદિના ગ્રહણને લગતી યતના અને દોષોના વર્ણનવિષયક દ્વારગાથા	૯૯૦

गाथा	विषय	पत्र
३५५७-६२	१ पितापुत्रद्वार पिता अने पुत्रनी मालकीवाळी बसति अने तेमना पिंडादिना ग्रहणने लगती यतनाओ अने दोषोतुं स्वरूप	९९०-९१
३५६३-६७	२ सपत्नीद्वार अनेक सपत्नीओनी मालकीवाळी बसति अने तेमना पिंडादिना ग्रहणने लगती यतनाओ अने दोषोतुं वर्णन	९९१-९२
३५६८-७३	३ वणिगद्वार बसतिना मालीक वणिगना पिंडादिना ग्रहणने लगती यतनाओ अने तेनुं स्कन्ध, सङ्गडी, अटवी आदि पद्दो द्वारा निरूपण	९९३-९४
३५७४-७८	४ घटाद्वार महत्तर, अनुमहत्तर, ललितासन, कटुक अने दृष्टपतिनी मालकीवाळी घटा पटले गोठोतुं वर्णन अने तेमना बसति, पिंड आदिना ग्रहणने लगती यतना वगैरे	९९४-९५
३५७९-८१	५ व्रजद्वार शय्यावरनी मालकीवाळा गोठुलना दुग्धादिना ग्रहणने लगती यतनाओ अने दोषोतुं वर्णन	९९५
३५८२-८४	पहेला सागारिकपारिहारिक सूत्रना अंशनी व्याख्या	९९६
३५८५-९५	१४ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयक बीजुं सागारिकपारिहारिक सूत्र	९९६
३५८५	बीजा सागारिकपारिहारिकसूत्रनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	९९७
३५८६-९५	बीजा सागारिकपारिहारिकसूत्रनी व्याख्या निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने बाढानी बहार नहीं काढेल सागारिकना संसृष्ट के असंसृष्ट पिंडने लेवाथी लागता दोषोतुं विस्तृत वर्णन	९९७
३५९६-३६०२	१५ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीविषयक बीजुं सागारिकपारिहारिक सूत्र	९९७-९९
		९९९

શાખા	વિષય	પાન
	નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને વાઢાની વહાર કાઢેલો સાગારિકનો સંસૃષ્ટ પિંઢ લેવો કલ્પે	
	ત્રીજા સાગારિકપારિહારિકસૂત્રની વ્યાખ્યા	૯૯૯
૩૫૧૬-૩૬૦૨	ત્રીજા સાગારિકપારિહારિકસૂત્રની વિસ્તૃત વ્યાખ્યા	૧૧૧-૧૦૦૦
૩૬૦૩-૧૬	૧૬ નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીવિષયક ચોથું સાગારિકપારિહારિક સૂત્ર	૧૦૦૧-૪
	જે નિર્ગ્રન્થ અથવા નિર્ગ્રન્થી વાઢાની વહાર કાઢેલા સાગારિકના અસંસૃષ્ટ પિંઢને સંસૃષ્ટ કરે અથવા તેમાંડે સમ્મતિ આપે તેને લગતું પ્રાયશ્ચિત્ત	
	ચોથા સાગારિકપારિહારિકસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૦૦૧
૩૬૦૩-૧૫	સાગારિકના અસંસૃષ્ટ પિંઢને સંસૃષ્ટ કરવાથી અથવા તેમાંડે સમ્મતિ આપવાથી લાગતા દોષો અને તેને અંગેનું અપવાદપદ	૧૦૦૧-૪

૩૬૧૬-૪૨

આહતિકા-નિર્હતિકાપ્રકૃત

સૂત્ર ૧૭-૧૮

૧૦૦૪-૧૧

૩૬૧૬-૩૪

૧૭ આહતિકાસૂત્ર

૧૦૦૪-૧

૩૬૧૬

કોઈને ત્યાંથી સાગારિકને માટે માણું આવ્યું હોય તેને સાગારિક છે તો તેમાંનો પિંઢ સાધુને ન કલ્પે પણ સાગારિક તે માણાને ન છે તો તેમાંનો અપાતો પિંઢ સાધુને લેવો કલ્પે

૧૦૦૪

આહતિકા-નિર્હતિકાપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સંદૃષ્ટક નામનો સમ્બન્ધ

૧૦૦૫

આહતિકાસૂત્રની વ્યાખ્યા

૩૬૧૭-૨૪

આહતિકાનો અર્થ અને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ અને ભાષા એમ ચાર પ્રકારની આહતિકાનું સ્વરૂપ

૧૦૦૫-૭

૩૬૨૫-૩૪

‘દ્રવ્યતઃ પ્રતિગૃહીતા ન ભાવતઃ’ ઇત્યાદિ આહતિકાવિષયક ચતુર્મંગી પૈકી પહેલા ચોથા અંગને લક્ષણે પ્રસ્તુત સૂત્ર છે એમ કહેનાર લોમી અને અજાણ શિષ્ય પ્રસન્ને આચાર્યનો પ્રત્યુત્તર

૧૦૦૭-૧

गाथा	विषय	प्रश्न
३६३५-४२	१८ निर्हृतिकासूत्र	१०१०-११
	सागारिकनी निर्हृतिका धीजाए लीधी न होय तो निर्ग्रन्थने कल्पे नहि पण जो ते धीजाए लीधी होय अने ते आपे तो लेवी कल्पी शके	
	निर्हृतिकासूत्रनी व्याख्या	१०१०
३६३५-४२	निर्हृतिकाविषयक चतुर्भंगीने आश्री कल्प्याकल्प्य विभाग अने जे कारणसर आहृतिका अने निर्हृतिका कल्पी शके ते कारणोलुं वर्णन	१०१०-११
३६४३-५२	अंशिकाप्रकृत सूत्र १९	१०१२-१४
	सागारिकनी अंशिका पटले पांती जुदी न पाडी होय लां सुधी वीजानो अंशिकापिंड पण निर्ग्रन्थने कल्पे नहि पण सागारिकनी पांती जुदी पाड्या पछी ज कल्पे	
३६४३	अंशिकाप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१०१२
	अंशिकासूत्रनी व्याख्या	१०१२
३६४४	सागारिकनी अंशिकाना वर्णनविषयक द्वारगाथा	१०१२
३६४५-४६	अंशिकासूत्रगत अव्वोच्छिन्न, अव्वोगड, अनिल्लूढ आदि विषमपदोनी व्याख्या	१०१२-१३
३६४७	१ क्षेत्रद्वार	१०१३
	क्षेत्रविषयक सागारिकांशिकालुं स्वरूप	
३६४८	२ यन्त्रद्वार	१०१३
	यन्त्रविषयक सागारिकांशिका	
३६४९	३-४ भोज्यद्वार अने क्षीरद्वार	१०१३
	भोज्य अने क्षीरविषयक सागारिकांशिका	
३६५०-५१	५ मालाकारद्वार	१०१३-१४
	मालाकारविषयक सागारिक अंशिका	
३६५२	सागारिकनी अंशिकाना ग्रहणविषे अपवाद	१०१४

ગાથા	વિષય	પત્ર
૩૬૫૩-૫૮	પૂજ્યમત્તોપકરણપ્રકૃત સૂ૦ ૨૦-૨૪	૧૦૧૪-૧૭
૩૬૫૩-૬૭	૨૦ પહેલું પ્રાતિહારિક સાગારિક- પૂજ્યમત્તોપકરણ સૂત્ર	૧૦૧૪
	સાગારિકસંવંધી પ્રાતિહારિક પૂજ્યમત્ત અને ઉપ- કરણ સાગારિક પોતે અથવા તેનો પરિવાર આપે તો પળ કલ્પે નહિ	
૩૬૫૩-૫૪	પૂજ્યમત્તોપકરણપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્યન્વ પહેલા પ્રાતિહારિક સાગારિકપૂજ્ય- મત્તોપકરણસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૦૧૪-૧૫ ૧૦૧૫
૩૬૫૪-૫૭	પૂજ્યમત્ત, ચેતિત, પ્રાશ્નતિકા, ઉપકરણ, નિષ્ઠિત, નિસૃષ્ટ આદિ પદોનું સ્વરૂપ અને તેના એકાર્થિકો	૧૦૧૫-૧૬
	૨૧ બીજું પ્રાતિહારિક સાગારિક- પૂજ્યમત્તોપકરણ સૂત્ર	૧૦૧૬
	સાગારિકના પ્રાતિહારિક પૂજ્યમત્તાદિને સાગારિક- કના પૂજ્ય આપે તો પળ સાધુને લેવું કલ્પે નહિ	
	૨૨ ત્રીજું અપ્રાતિહારિક સાગારિક- પૂજ્યમત્તોપકરણ સૂત્ર	૧૦૧૬
	અપ્રાતિહારિક સાગારિકપૂજ્યમત્તાદિ સાગારિક અગર તેનો પરિજન આપે તો સાધુને લેવાં કલ્પે નહિ	
	૨૩ ચોથું અપ્રાતિહારિક સાગારિક- પૂજ્યમત્તોપકરણ સૂત્ર	૧૦૧૬
	અપ્રાતિહારિક સાગારિકપૂજ્યમત્તાદિ સાગારિક અગર તેનો પરિજન ન આપે પળ સાગારિકના પૂજ્ય પોતે આપે તો સાધુને લેવાં કલ્પે	
૩૬૫૮	ચોથા સાગારિકપૂજ્ય૦ સૂત્રનું આપવાદિકપણું	૧૦૧૭
૩૬૫૯-૭૨	ઉપધિપ્રકૃત સૂત્ર ૨૪	૧૦૧૭-૨૦
	તિર્ગ્ગ્ન્ય-તિર્ગ્ગ્નીઓને સંગ્રહવા યોગ્ય અને પહેરવા યોગ્ય પાંચ પ્રકારનાં વસ્ત્રો	
૩૬૫૯-૬૦	ઉપધિપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સંવંધ	૧૦૧૭

भाषा	विषय	पत्र
	२४ उपधिसूत्रनी व्याख्या	१०१७
३६६१-६३	जज्ञिक, भाज्ञिक, सानक, पोतक अने तिरीडपट्ट ए पांच प्रकारनां वस्त्रां स्वरूप	१०१८
३६६४-७२	उपधिना परिभोगनो विधि, तेनी संख्या, अप- वाद वगैरे	१०१९-२०
३६७३-७८	रजोहरणप्रकृत सूत्र २५	१०२१-२२
	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने पांच प्रकारना रजोहरणनो संग्रह करवो अने तेनो उपभोग करवो कल्पे	
३६७३	रजोहरणप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	१०२१
	२५ रजोहरणसूत्रनी व्याख्या	१०२१
३६७४	रजोहरणनी व्याख्या	१०२१
३६७५	वस्त्रकचिप्पक अने मुञ्जचिप्पकलुं स्वरूप	१०२१
३६७६-७८	और्णिक, औष्टिक, सानक, वस्त्रकचिप्पक अने मुञ्जचिप्पक ए पांच प्रकारना रजोहरणोना ग्रहणने लगतो क्रम, तेनो विधि अने कारणो	१०२२

तृतीय उद्देशक ।

३६७९-३८०४	उपाश्रयप्रवेशप्रकृत सूत्र १-२	१०२३-५०
३६७९-३८०१	१ निर्ग्रन्थ्युपाश्रयप्रवेशसूत्र	१०२३-४९
	निर्ग्रन्थोने निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां बेसवुं, सुवुं, आहार, निहार, स्वाध्याय, ध्यान, काशोत्सर्ग वगैरे कशुं यं करवुं कल्पे नहि	
३६७९-८१	उपाश्रयप्रवेशप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे संबंध	१०२३-२४
	निर्ग्रन्थ्युपाश्रयप्रवेशसूत्रनी व्याख्या	१०२४
३६८२-८६	स्वविरादिने पूछीने के पूछा सिवाय निर्ग्रन्थीना उपाश्रये विना कारणे जबायी आचार्यादिने लागलां	

१ आ ठेकाणे मूलमां निर्ग्रन्थ्युपाश्रयप्रवेशप्रकृतम् एम छात्रां छे तेने बदले उपाश्रयप्रवेश-
प्रकृतम् समजवुं ॥

ગાથા	વિષય	પત્ર
	ઓષ પ્રાયશ્ચિત્તો, ગમન દૂર શક્તિ આદિ દશ પદો અને તેને લગતાં ઓષ પ્રાયશ્ચિત્તો	૧૦૨૪-૨૫
૩૬૮૭	નિર્ગ્રન્થીના ઉપાશ્રયમાં નિષ્કારણ પ્રવેશને લક્ષી વિસ્તારથી પ્રાયશ્ચિત્તનું નિરૂપણ	૧૦૨૫
૩૬૮૭-૮૯	નિર્ગ્રન્થીના ઉપાશ્રયમાં નિષ્કારણ પ્રવેશને લગતાં સ્નાન, નિષદન, ત્વગ્વર્તન, નિદ્રા આદિ સૂત્રોક્ત પદો	૧૦૨૫
૩૬૯૦-૧૨	કારણ સિવાયં વિધિ-અવિધિથી નિર્ગ્રન્થીના ઉપાશ્રય-પ્રવેશને લગતી ચતુર્ભંગી અને પ્રાયશ્ચિત્તો	૧૦૨૬
૩૬૯૩-૩૭૧૭	નિષ્કારણ અવિધિથી નિર્ગ્રન્થીના ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરવાથી લગતા દોષોનું ૧ વિશ્વસ્તા ૨ ગ્લાના ૩ ક્ષપિકા ૪ વિચાર ૫ મિક્ષા ૬ સ્વાધ્યાય ૭ સ્વ-પર-તદુભય પાલીભેદ ૮ સાત દ્વારોવહે વિસ્તૃત વર્ણન	૧૦૨૬-૩૧
૩૭૧૮-૨૦ પૂ.	નિષ્કારણ વિધિથી પણ અને સકારણ અવિધિથી નિર્ગ્રન્થીના ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો	૧૦૩૨
૩૭૨૦૭૦-૨૧	કારણસર પણ વિધિપૂર્વક નિર્ગ્રન્થીના ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશની આજ્ઞા અને પ્રવેશને યોગ્ય કારણોના નિર્દેશવિષયક દ્વારગાથા	૧૦૩૨
૩૭૨૨-૪૩	૧ 'ગમ્યતે કારણજાતે' દ્વાર નિર્ગ્રન્થીના ઉપાશ્રયમાં નિર્ગ્રન્થાદિના પ્રવેશને યોગ્ય કારણોનું—૩૭૨૨-૨૩ પ્રતિદ્વારગાથાનિર્દિષ્ટ ૧ ઉપાશ્રય ૨ સંસ્તારક ૩ ઉપધિ ૪ સજ્ઞપ્રાણુળક ૫ શૈક્ષ ૬ સ્વાપના ૭ ઉદ્દેશ ૮ અનુજ્ઞા ૯ મખ્દન ૧૦ ગણ(ધર) ૧૧ અનાત્મવશા ૧૨ અમ્નિ ૧૩ અખ્કાય ૧૪ વિચાર ૧૫ પુત્ર ૧૬ સજ્ઞમ ૧૭ સંલેખનાં ૧૮ વ્યુત્સર્જન ૧૯ વ્યુત્સૃષ્ટ અને ૨૦ નિશ્ચિત-૯ વીસ દ્વારોવહે નિરૂપણ	૧૦૩૩-૩૭
૩૭૪૪-૪૮	૨ પ્રાણુળકદ્વાર પ્રાઘૂર્ણક નિર્ગ્રન્થો શય્યાતર, મામાક, પ્રતિકુષ્ટ ક્ષુલાદિની જાણકારી માટે નિર્ગ્રન્થીની વસતિમાં જાય તેને લગતો વિધિ	૧૦૩૭-૩૮

श्रुति	विषय	पत्र
३७४९-५४	प्रकारान्तरे प्राधुणकद्वार परदेशी अने ते देशनी भाषाथी अपरिचित निर्ग्रन्थो वसति आदि मेळववा माटे निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां जाय तेने लगतो विधि	१०३८-३९
३७५५-५६	३ गणधरद्वार निर्ग्रन्थीने साप वगेरे करडेल होय, दाहन्वर वगेरे थपल होय इत्यादि कारणसर गणधरादि निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां जइ शके	१०३९-४०
३७५७-५९	४ महर्षिकद्वार प्रव्रजित राजा-अमात्य-श्रेष्ठी-पुरोहितादि निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां जइ शके तेसना जवाथी शता लाभो	१०४०
३७६०-६७	५ 'प्रच्छादना च शैक्षे' द्वार क्षीक्षित राजकुमारादिना प्रच्छादनमाटे निर्ग्रन्थीनी वसतिमां जवा आदिने लगतो विधि	१०४०-४२
३७६८-३८०१	६ 'असहिष्णोश्चतुष्कभजना' द्वार ग्लान निर्ग्रन्थी अने तेना प्रतिचरक निर्ग्रन्थविषयक सहिष्णु-असहिष्णु पदवी चतुर्भंगी अने तेने लगती यत्ताओहुं विस्तृत वर्णन अने अपवाद	१०४२-४९
३८०२-४	१ निर्ग्रन्थोपाश्रयप्रवेशसूत्र निर्ग्रन्थीओने निर्ग्रन्थीना उपाश्रयमां उभा रहेवुं, सुवुं, वेसवुं वगेरे कशुं य करवुं कल्पे नहि	१०४९-५०
३८०२	निर्ग्रन्थोपाश्रयप्रवेशसूत्रनो पूर्वसूत्र साये सम्बन्ध	१०५०
३८०३-४	निर्ग्रन्थोपाश्रयप्रवेशसूत्रनी व्याख्या निर्ग्रन्थोपाश्रयप्रवेशसूत्रनी व्याख्यामाटे पूर्वसूत्रनी व्याख्यानी भलागण	१०५० १०५०
३८०५-७८	चर्मप्रकृत सूत्र ३-६	१०५०-६६
३८०५-१९	३ निर्ग्रन्थीविषयक सलोमचर्मसूत्र निर्ग्रन्थीओने रोमयुक्त चामडानो वेसवा आदि तरीके उपभोग करवो कल्पे नहि	१०५०

પાયા	વિષય	પાન
૩૮૦૫-૬	ચર્મપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૦૫૦-૫૧
	નિર્ગ્રન્થીવિષયક સલોમચર્મસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૦૫૧
૩૮૦૭-૧૪	નિર્ગ્રન્થીઓને સલોમ ચર્મનાં ઉપભોગથી લાગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો અને દોષોનું સ્વરૂપ	૧૦૫૧-૫૨
૩૮૧૫-૧૯	નિર્ગ્રન્થીઓને આશ્રી સલોમ ચર્મનાં ઉપભોગવિષયક અપવાદ અને તેને લગતો વિધિ	૧૦૫૨-૫૩
૩૮૨૦-૪૩	૪ નિર્ગ્રન્થીવિષયક સલોમચર્મસૂત્ર નિર્ગ્રન્થોને પરિભોગ કરેલ એકરાત્રિક પ્રાતિહારિક સલોમ ચર્મનો ઉપભોગ કરવો કલ્પે	૧૦૫૩-૫૯
	નિર્ગ્રન્થીવિષયક સલોમચર્મસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૦૫૩
૩૮૨૦	નિર્ગ્રન્થીઓને સલોમ ચર્મ નહિ કલ્પવાનાં કારણો	૧૦૫૪
૩૮૨૧	સલોમ ચર્મ ઉત્સર્ગથી નિર્ગ્રન્થોને પણ અકલ્પ્ય છે	૧૦૫૪
૩૮૨૨-૪૩	પુસ્તકપદ્ધત્ત, તુળપદ્ધત્ત, દૂષ્યપદ્ધત્તદ્વય અને ચર્મ-પદ્ધત્તનું સ્વરૂપ અને તેના ઉપભોગને લગતાં પ્રાય-શ્ચિત્તો, દોષો, ચતના વગેરે	૧૦૫૪-૫૯
૩૮૪૪-૭૧	૫ નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીવિષયક કૃત્સ્નચર્મસૂત્ર નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને કૃત્સ્નચર્મનો ઘટલે વર્ણ-પ્રમા-ણાદિયુક્ત ચર્મનો ઉપભોગ કે સંગ્રહ કરવો કલ્પે નહિ	૧૦૫૯-૬૫
૩૮૪૪-૪૫	નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીવિષયક કૃત્સ્નચર્મસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૦૫૯
	નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીવિષયક કૃત્સ્નચર્મ-સૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૦૫૯
૩૮૪૬-૫૫	કૃત્સ્નના સકલકૃત્સ્ન, પ્રમાણકૃત્સ્ન, વર્ણકૃત્સ્ન અને વન્ધનકૃત્સ્ન ૫ ચાર પ્રકારો, તેનું સ્વરૂપ અને તેને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો	૧૦૫૯-૬૧
૩૮૫૬-૭૧	કૃત્સ્નચર્મના ઉપભોગાદિને આશ્રી લાગતાં દોષોનું ૧ ગર્વ ૨ નિર્માર્દવતા ૩ નિરપેક્ષ ૪ નિર્દય ૫ નિરન્તર ૬ ભૂતોપવાત ૭ છ દ્વારો વંદે નિરુપ-પણ, તેને લગતા અપવાદો, ચતના આદિ	૧૦૬૧-૬૫

ગાથા	વિષય	પૃષ્ઠ
૩૮૭૯-૭૮	૬ નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીવિષયક અકૃત્સ્ન- ચર્મસૂત્ર નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને વર્ણ-પ્રમાણાદિરહિત ચર્મનો ઉપભોગ અને સંગ્રહ કરવો કલ્પે નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીવિષયક અકૃત્સ્નચર્મ- સૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૦૬૫-૬૬ ૧૦૬૫
૩૮૭૯-૭૮	અકૃત્સ્નચર્મનો સકારણ ઉપભોગ, નિષ્કારણે પ્રાય- શ્ચિત્ત અને અકૃત્સ્નચર્મના અઢાર સળ્હ કરવાને લગતું ચાર્વિક	૧૦૬૫-૬૬

૩૮૭૯-૩૯૧૭	કૃત્સ્નાકૃત્સ્નવસ્ત્રપ્રકૃત સૂત્ર ૭	૧૦૬૭-૭૪
	નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને કૃત્સ્નવસ્ત્રની સંગ્રહ અને ઉપભોગ કરવો ન કલ્પે પણ અકૃત્સ્નવસ્ત્રનો સંગ્રહ અને ઉપભોગ કરવો કલ્પે	
૩૮૭૯	કૃત્સ્નાકૃત્સ્નવસ્ત્રપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સંસ્વન્ધ	૧૦૬૭
	૭ કૃત્સ્નાકૃત્સ્નવસ્ત્રસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૦૬૭
૩૮૮૦	કૃત્સ્નવસ્ત્રના ૭ નિશ્લેષો	૧૦૬૭
૩૮૮૧-૮૬	દ્રવ્યકૃત્સ્નના સકલકૃત્સ્ન અને પ્રમાણકૃત્સ્ન ૬ જે પ્રકારો અને તેનું સ્વરૂપ	૧૦૬૭-૬૮
૩૮૮૪-૮૫	ક્ષેત્રકૃત્સ્ન અને કાલકૃત્સ્નનું સ્વરૂપ	૧૦૬૮
૩૮૮૬-૯૮	ભાવકૃત્સ્નનું સ્વરૂપ	૧૦૬૮-૭૦
૩૮૮૬	ભાવકૃત્સ્નના વર્ણયુત અને મૂલ્યયુત ૬ જે પ્રકારો	૧૦૬૮
૩૮૮૭-૯૮	પાંચ પ્રકારના વર્ણયુત અને ત્રણ પ્રકારના મૂલ્યયુત ભાવકૃત્સ્નનું સ્વરૂપ અને તેને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો	૧૦૬૮-૭૦
૩૮૯૧	પ્રકારાન્તરે ભાવકૃત્સ્નનું સ્વરૂપ	૧૦૭૦
૩૯૦૦-૧૭	દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવકૃત્સ્નવસ્ત્રને લગતાં દોષો અને તેને ઝાંઝાના અપવાદો	૧૦૭૦-૭૪
	[ગાથા ૩૯૦૩-૪—સૌનેનું ઉદાહરણ]	

ગાથા	વિષય	પૃષ્ઠ
૩૯૧૮-૪૦૯૯	મિશ્રામિશ્રવસ્ત્રપ્રકૃત સૂત્ર ૮-૧	૧૦૭૫-૧૧૧૮
૩૯૧૮-૪૦૭૭	૮ નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીવિષયક અમિશ્ર- વસ્ત્રસૂત્ર	૧૦૭૫-૧૧૧૩
	નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને અમિશ્ર વસ્ત્રનો સંગ્રહ અને ઉપભોગ કરવો કલ્પે નહિ	
	નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીવિષયક અમિશ્રવસ્ત્ર- સૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૦૭૫
૩૯૧૮-૧૯	કૃત્ત્વ અને અકૃત્ત્વપદની મિશ્ર-અમિશ્ર પદ સાથે ચતુર્ભંગી, અમિશ્રપદના દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ અને ભાવ ૫ ચાર પ્રકારો, તેના પ્રદ્વષાદિને લગતા વિધિ પ્રાયશ્ચિત્ત આદિનો અતિદેશ અને મિશ્ર વસ્ત્ર ન મળે તો અમિશ્ર વસ્ત્રને ફાડીને ઉપયોગમાં લઈ શકાય	૧૦૭૫
૩૯૨૦	મિશ્રામિશ્રવસ્ત્રસૂત્રોના નિરૂપણનાં કારણો	૧૦૭૫
૩૯૨૧-૫૧	વસ્ત્રને ફાડીને લેવાથી હિંસા લાગે માટે વસ્ત્રને ફાડીને લેવું ન જોઈએ ૫ પ્રકારની શિષ્યની શંકાના જવાબમાં હિંસા-અહિંસાના સ્વરૂપ- વર્ણનવિષયક ગ્રંભીર વાદસ્થલ	૧૦૭૬-૮૩
૩૯૨૧-૨૬	વસ્ત્રને ફાડીને લેવાથી હિંસા લાગે ૫ વિષયક શિષ્યનો પૂર્વપક્ષ	૧૦૭૬-૭૭
૩૯૨૭-૩૪	વસ્ત્રને ફાડવાથી હિંસા લાગવા સામે આચાર્યનો પ્રત્યુત્તર, દ્રવ્ય-ભાવહિંસાની ચતુર્ભંગી અને તેનું સ્વરૂપ	૧૦૭૭-૭૯
૩૯૩૫-૩૬	હિંસા કરવામાં રાગ દ્વેષ અને મોહની વિવિધતાને લીધે કર્મવંધમાં ઓછાવત્તાપણું અને તેના વર્ણન- માટેની દ્વારગાથા	૧૦૭૯
૩૯૩૭	૧ તીવ્રમન્દદ્વાર હિંસાદિ કરવામાં રાગાદિની તીવ્રતાથી તીવ્ર કર્મવંધ અને અલ્પતાથી અલ્પ કર્મવંધ	૧૦૮૦
૩૯૩૮-૩૯	૨ જ્ઞાતાજ્ઞાતદ્વાર	૧૦૮૦

गाथा	विषय	पत्र
	हिंसादि करनार ह्यानी अने अज्ञानी होवने कारणे कर्मबंधमां ओछावत्तापणुं	
३९४०-४१	३ भावद्वार	१०८०-८१
	हिंसादि करनार क्षायिक क्षायोपशमिक औपशमिक आदि विविध भावमां वर्ततो होवने कारणे कर्मबंधमां विचित्रता	
३९४२-४७	४ अधिकरणद्वार	१०८१-८२
	अधिकरणनी विविधताने लीषे कर्मबंधमां विविधता, निर्वर्तना निक्षेपणां संयोजना अने निसर्जनाधिकरणनुं स्वरूप अने परिणामनी विचित्रताने कारणे कर्मबंधमां विविधता होवा छतां अधिकरणनिमित्तक कर्मबंधनी विचित्रता कया कारणे अहीं कहेवामां आवी ? एनुं निरूपण	
३९४८-४९	५ वीर्यद्वार	१०८२-८३
	हिंसादि करनारना देहादि बलने कारणे कर्मबंधमां विविधता अने देहादिवलनी हानि-वृद्धिने लगतां पदस्थानको	
३९५०-५१	हिंसा-अहिंसाविषयक वादस्थलनो उपसंहार	१०८३
३९५२-६०	बलने फाडवा भाटे शिष्ये बतावेला प्रकारो अने ते सामे आचार्यनो विरोध	
	अयोग्य रीते बल फाडवायी बल अपलक्षणुं अने नहीं राखवा लायक यह जाय छे ए बताववा मादें लक्षणयुक्त अश्व मागनार द्रमकुलुं उदाहरण	१०८३-८५
३९६१	बल्लोना प्रमाण वगेरेना निरूपण-विषयक द्वारगाथा	१०८६
३९६२-८९	१ प्रमाणद्वार	१०८७-९३
३९६२-६५	जिनकल्पिक अने स्थविरकल्पिकनो उपधि अने तेनी संख्या	१०८७-८८
३९६६-६८	जिनकल्पिकना जघन्य मध्यम उत्कृष्ट उपधिनी संख्या अने तेनुं माप	१०८८

ગાથા	વિષય	પાન
૩૯૬૯-૮૩	ગચ્છવાસીના ઉપધિનું માપ	૧૦૮૯-૯૨
૩૯૬૯-૭૨	ગચ્છવાસીના કલ્પો, પાત્રકવ્રન્ધ અને રજસાણનું માપ	૧૦૮૯
૩૯૭૩-૭૬	મીઘમ, શિશિર અને વર્ષાકલ્પને આશ્રી પદ્મ- ઓની સંખ્યા અને માપ	૧૦૯૦
૩૯૭૭-૭૯	રજોહરણનું સ્વરૂપ અને તેનું માપ	૧૦૯૦-૯૧
૩૯૮૦-૮૩	સંસ્તારક, ઉત્તરપટ્ટ, ચોલપટ્ટ, રજોહરણની છનની અને સૂતરની નિપટ્ટાઓ, મુલ્લવલ્લિકા, મોચ્છક, પાત્રપ્રત્યુપેક્ષણિકા અને પાત્રસ્થાપનનું માપ	૧૦૯૧-૯૨
૩૯૮૪-૮૬	સ્થવિરકલ્પિકોષ વ્રણ પ્રચ્છાદકકલ્પો અવશ્ય હેવા જ જોઈએ પછી મગવાનની આજ્ઞા અને જીર્ણાદિ કારણસર શુભઆજ્ઞાથી સાત પ્રચ્છાદક કલ્પો હેવા સુધીની આજ્ઞા	૧૦૯૨-૯૩
૩૯૮૭	મિહ્લુષ ધારણ કરવા યોગ્ય ઉપધિનાં લક્ષણો	૧૦૯૩
૩૯૮૮-૮૯	પ્રમાણાતિરિક્ત ઉપધિને લગતો અપવાદ	૧૦૯૩
૩૯૯૦	૨ અતિરિક્ત-હીનદ્વાર વધારે કે ઓછો ઉપધિ રાક્ષવાથી લાગતા દોષો	૧૦૯૩
૩૯૯૧-૯૨	૩ પરિકર્મદ્વાર વક્ત્રના પરિકર્મ ઘટલે સાંધવા વિષયક સકારણ- નિષ્કારણ પદ સાથે વિધિ-અવિધિપદની ચતુર્ભંગી અને વિધિપરિકર્મ અને અવિધિપરિકર્મનું સ્વરૂપ	૧૦૯૪
૩૯૯૩-૯૬	૪ વિભૂષાદ્વાર વિભૂષાનિમિત્તે ઉપધિને ધોલું વગેરે કરનારને પ્રાય- શ્ચિત્ત અને તેનાં કારણો	૧૦૯૪-૯૫
૩૯૯૭-૯૮	૫ મૂર્ચ્છાદ્વાર મૂર્ચ્છાથી ઉપધિ રાક્ષનારને પ્રાયશ્ચિત્ત અને દોષો	૧૦૯૫
૩૯૯૯-૪૦૦૦	પાત્રવિષયક વિધિ	૧૦૯૬-૧૧૦૭
૪૦૦૧-૪૦૦૦	પાત્રકના પ્રમાણાદિના નિરૂપણવિષયક દ્વારગાથા	૧૦૯૬
૪૦૦૧-૧૫	૧ પ્રમાણાતિરેક-હીનદોષદ્વાર	૧૦૯૬-૯૯
૪૦૦૧-૪	ગંતરી કરતાં વધારે અને માપ કરતાં મોટાં પાત્ર રાક્ષવાથી લાગતા દોષો અને પ્રાયશ્ચિત્ત	૧૦૯૬-૯૭

गाथा	विषय	पत्र
४००५-११	गणतरी करतां ओछां अने माप करतां नानां पात्र राखवाथी लागता दोषो अने प्रायश्चित्त	१०९७-९८
४०१२-१५	पात्रकलुं प्रमाण-माप	१०९९
४०१६-२१	२ अपवादद्वार गणतरी करतां बधारे के ओछां अने माप करतां मोटों के नानां पात्र राखवाविषयक अपवाद	११००-१
४०२२-२६	३ लक्ष्णालक्षणद्वार पात्रकनां सुलक्षणो अने अपलक्षणो, तद्विषयक गुण-दोषो अने प्रायश्चित्तो	११०१-२
४०२७	४ त्रिविधोपधिद्वार मुम्बपात्र, काष्ठपात्र अने मृत्पात्र सेमज्ज यथाकृत, अल्पपरिकर्म अने सपरिकर्म पात्रो	११०२
४०२८	५ विपर्यस्तद्वार पात्रग्रहणना क्रमनो भंग करवाने लगतां प्रायश्चि- त्तादि अने यथाकृतादि पात्रोनुं स्वरूप	११०३
४०२९	६ 'कः' द्वार केवो निर्मेय पात्रां लावी शके ?	११०४
४०३०	७ पौरुषीद्वार पात्रनी याचनानो समय	११०५
४०३१-३२	८ कालद्वार केटला दिवसो सुधी पात्रनी याचना करवी ?	११०६
४०३३-३६	९ आकरद्वार पात्र भेळववानां स्थानो अने तेने लगतो विधि	११०७-८
४०३७-४२	१० चावलद्वार तन्दुलधावन, उष्णोदक आदिथी भावित कल्पनीय पात्रो अने तेना ग्रहणनो विधि	११०८-५
४०४३-४९	११ जघन्ययतनाद्वार पात्रग्रहणविषयक जघन्य यतना	११०५-६
४०५०-५२	१२ चोदकद्वार अने १३ 'असति अशिव' द्वार जघन्ययतनाविषयक शिष्याचार्यनां शंका-समाधानो	११०७
४०५३-५८	१४ प्रमाणउपयोगछेदनद्वार	११०७

ગાથા	વિષય	પાત્ર
	પ્રમાણયુક્ત પાત્ર ન મળે તો ઉપયોગ પૂર્વક પાત્રનું છેદન	
૪૦૫૯-૬૦	૧૫ મુલપ્રમાણદ્વાર	૧૧૦૯
	પાત્રના મુલનું પ્રમાણ	
૪૦૬૧-૭૭	માત્રકવિષયક વિધિ	૧૧૦૯-૧૩
૪૦૬૧-૬૩	માત્રકના ગ્રહણનું વિધાન	૧૧૦૯-૧૦
૪૦૬૪	માત્રક નહિ લેવાથી લાગતા દોષવિષયક દ્વારગાથા	૧૧૧૦
૪૦૬૫-૬૬	૧ 'અગ્રહણે વારત્રક'દ્વાર	૧૧૧૦
	માત્રક નહિ રાખવાથી લાગતા દોષો અને વારત્ર- કનું દૃષ્ટાન્ત	
૪૦૬૭-૬૯	૨ પ્રમાણદ્વાર	૧૧૧૧
	માત્રકનું માપ	
૪૦૭૦-૭૨	૩ હીનદ્વાર અને ૪ અધિકદ્વાર	૧૧૧૧-૧૨
	નાનું કે મોટું માત્રક રાખવાથી લાગતા દોષો	
૪૦૭૩-૭૫	૫ ઓધિદ્વાર ૬ અપવાદદ્વાર ૭ પરિભોગદ્વાર	૧૧૧૨
	૮ ગ્રહણદ્વાર અને ૯ દ્વિતીયપદદ્વાર	૧૧૧૩
૪૦૭૬-૭૭	માત્રકના લેપનો વિધિ	૧૧૧૩
૪૦૭૮-૯૯	૯ નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીવિષયક મિત્ર વસ્ત્રસૂત્ર	૧૧૧૩-૧૭
૪૦૭૮-૭૯	નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીવિષયક મિત્રવસ્ત્રસૂત્રનું પ્રયોજન	૧૧૧૩
૪૦૮૦-૮૩	નિર્ગ્રન્થીઓનો પચીસ પ્રકારનો ઓધોપધિ	૧૧૧૪
૪૦૮૪-૮૭	નિર્ગ્રન્થીઓના નીચેના શરીરને ઢાંકવાના ૧ અવ- ગ્રહાન્તક ૨ પટ્ટ ૩ અર્ધોરુક ૪ ચલનિકા	
	૫ અન્તર્નિવસની અને ૬ બહિર્નિવસની ૭ છ પ્રકારના ઓધોપધિનું સ્વરૂપ અને તેનો ઉપયોગ	૧૧૧૪-૧૫
૪૦૮૮-૯૧	નિર્ગ્રન્થીઓના ઉપરના શરીરને ઢાંકવાના ૧ કચ્ચુક ૨ ઔપકશિકી ૩ વૈકશિકી ૪ સજ્જાટી અને ૫ સ્કન્ધકરણી ૬ પાંચ પ્રકારના ઓધોપધિનું સ્વરૂપ અને તેનો ઉપયોગ	૧૧૧૫-૧૬
૪૦૯૨	નિર્ગ્રન્થીઓના પચીસ પ્રકારના ઓધોપધિનો ઉપ- સંહાર અને તેના સંવાતિમ અસંવાતિમ ૬ વે વિમાગ	૧૧૧૬

गाथा	विषय	पत्र
४०९३-४०९९	जिनकल्पिक, स्थविरकल्पिक अने आर्याओना जघन्य, मध्यम, उत्कृष्ट उपधिनो विभाग	१११६-१७
४१००-४७	अवग्रहानन्तकावग्रहपट्टक- प्रकृत सूत्र १०-११	१११८-२८
४१००-४	१० निर्ग्रन्थविषयक अवग्रहानन्तकाव- ग्रहपट्टकसूत्र	१११८
४१००	निर्ग्रन्थोने अवग्रहानन्तक अने अवग्रहपट्टकनो उप- योग करवो कल्पे नहि	
४१००	अवग्रहानन्तकावग्रहपट्टकप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१११८
	निर्ग्रन्थविषयक अवग्रहानन्तकावग्रह- पट्टकसूत्रनी व्याख्या	१११८
४१०१-४	निर्ग्रन्थोने अवग्रहानन्तक अने अवग्रहपट्टक धार- वाने लगतां प्रायश्चित्त अने अपवाद	१११८-१९
४१०५-४७	११ निर्ग्रन्थीविषयक अवग्रहानन्त- कावग्रहपट्टकसूत्र	१११९-२८
	निर्ग्रन्थीओने अवग्रहानन्तक अने अवग्रहपट्टक राखवो अने तेनो उपयोग करवो कल्पे	
४१०५-१३	निर्ग्रन्थीओने अवग्रहानन्तक अने अवग्रहपट्टक नहि राखवाथी लगता दोषो अने तद्विषयक अपवाद	१११९-२१
४११४-२८	निर्ग्रन्थीओना विधिपूर्वक अने अविधिपूर्वक बहारा- नीकळवातुं स्वरूप तेने लगता गुण-दोषो; गुण- दोषोने अंगे योघ, मुरुण्डजङ्घ, नर्तकी, लङ्किका अने कदलीस्तम्भनां दृष्टान्तो अने प्रायश्चित्तादि	११२१-२४
४१२९-४७	घर्षित निर्ग्रन्थीना परिपालननो विधि अने तेनो अवर्णवाद-अवहेलनादि करनारने प्रायश्चित्तादि	११२४-२८
	[गाथा ४१३९—गर्भोत्पत्तिनां पांच स्थानो]	

ગાથા

વિષય

પાન

૪૧૪૮-૮૮

નિશ્રાપ્રકૃત સૂત્ર ૧૨

૧૧૨૮-૩૬

મિશ્રામાદે ગણી નિર્મન્થીએ વચ્ચ લેવું હોય તો પ્રવર્તિનીની નિશ્રાએ લેવું. જો સાથે પ્રવર્તિની ન હોય તો તે ક્ષેત્રમાં આચાર્ય વગેરે જે હોય તેમની નિશ્રા કરીને લેવું

૪૧૪૮-૫૦

નિશ્રાપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ

૧૧૨૮-૨૯

૧૨ નિશ્રાસૂત્રની વ્યાખ્યા

૧૧૨૯

૪૧૫૧-૫૨

નિશ્રાસૂત્ર આચાર્ય પ્રવર્તિનીને, પ્રવર્તિની મિશ્રાણી-ઓને ન સમજાવે તેને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો

૧૧૨૯-૩૦

૪૧૫૩-૫૮

નિર્મન્થીઓને પ્રવર્તિનીઆદિની નિશ્રાએ વચ્ચાદિ નહિ લેવાથી લગતા દોષોનું ૧ મિથ્યાત્વ ૨ શંકાદિ ૩ વિરાધના ૪ લોભ ૫ અભિયોગ ૬ ગૌરવ ૭ મંદન ૮ અસ્થાનસ્થાપન ૯ આઠ દ્વારોથી વર્ણન

૧૧૩૦-૩૧

૪૧૫૯-૮૮

નિશ્રાસૂત્રની સફલતા, તેને લગતો અપવાદ, નિર્મન્થીઓએ કારણસર વચ્ચ લેવાનો વિધિ, તેમણે આળેલાં વચ્ચોની પરીક્ષા અને તેના સંસ્કારનો વિધિ, ભદ્રક અને અમદ્રક દાતા પાસેથી વચ્ચ લેવાનો વિધિ, આચાર્ય ઉપાધ્યાય પ્રવર્તિનીની નિશ્રાએ વચ્ચ લેવાનો વિધિ અને આચાર્યાદિ ન હોય ત્યારે શિષ્યાતરાદિની નિશ્રાએ વચ્ચ લેવાનો વિધિ આદિ

૧૧૩૧-૩૬

૪૧૮૯-૪૨૩૪

ત્રિકૃત્સપ્રકૃત સૂત્ર ૧૩-૧૪

૧૧૩૭-૪૮

૧૩ નિર્મન્થવિષયક ત્રિકૃત્સપ્રકૃત

૧૧૩૭

પહેલ વહેલી દીક્ષા લેનાર નિર્મન્થને ત્રણ જોડ રજોહરણ ગોચ્છક અને પ્રતિગ્રહરૂપ મધ્યમ જાણન્ય સંત્કૃષ્ટ ઉપધિ લઈને દીક્ષા લેવી કલ્પે. પરંતુ તે દીક્ષા લેનાર પૂર્વે દીક્ષા લીધેલો હોય તો તે નવા ઉપધિને લઈને પ્રવ્રજિત ન થઈ શકે કિન્તુ પાસે હોય તે લઈને જ પ્રવ્રજિત થઈ શકે

પાઠ	વિષય	પાન
૪૧૮૧	ત્રિકૃત્સપ્તકતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૧૩૭
	નિર્મન્યવિષયક ત્રિકૃત્સપ્તકની વ્યાખ્યા	૧૧૩૭
૪૧૯૦-૯૧	દ્રવ્ય-ભાવપદદ્વારા નિર્મન્યની ચતુર્ભંગી	૧૧૩૮
૪૧૯૨-૯૪	દ્રવ્યનિર્મન્ય અને ભાવનિર્મન્યનું સ્વરૂપ દર્શાવવા- માટે દેવ અસુર રાક્ષસ અને મનુષ્ય સ્ત્રી-પુરુષના સંવાસવિષયક ષોડશભંગી અને મનુષ્યસ્ત્રી સાથે સંવાસ રાત્રનાર ચત્વરું દૃષ્ટાન્ત	૧૧૩૮-૩૯
૪૧૯૫-૯૬	રજોહરણ, ગોચ્છક અને પ્રતિગ્રહપદની અને કૃત્સ- પદની વ્યાખ્યા	૧૧૩૯
૪૧૯૭-૪૨૧૧	પહેલ ધહેલી પ્રવચ્ચા લેનાર શિષ્યને લગતો ચૈત્ર આચાર્ય ઉપાધ્યાય શિષ્યુ ઘરેલી પૂજા-સત્કારનો વિધિ, તેને લગતી વિશોધિકોદિ-અવિશોધિકોદિનું સ્વરૂપ, આ સમ્બન્ધમાં મતાન્તરો અને તેને લગતાં સદ્ગત્તાનુપાતિવિષ અને મેરુમહીધરનાં દૃષ્ટાન્તો	૧૧૩૯-૪૩
૪૨૧૨-૨૩	રજોહરણ-ગોચ્છક-પ્રતિગ્રહસ્વરૂપ ત્રિકૃત્સ : સ્ત્રીદવા યોગ્ય કુત્રિકાપણો, કુત્રિકાપણનું વર્ણન, કુત્રિકા- પણો કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે અને પ્રાચીન કાલમાં કુત્રિકાપણો કયા કયા નગરોમાં હતાં તેનું વર્ણન	૧૧૪૩-૪૬
૪૨૨૪-૨૮	પહેલવહેલી દીક્ષા લેનારના સાત નિર્યોગોની પદ્ધતિ અપકરણની જોડોની ચહેષણી	૧૧૪૬-૪૭
૪૨૨૯-૩૨	એક વાર દીક્ષા સૂક્તી પુનઃ દીક્ષા લેવા તૈયાર થના- રને ઐંગે વીરણસદક ધાસનું ઉદાહરણ અને ચલૈષ્ણા તથા પાત્રૈષ્ણાના જાણકાર અને નહિ જાણ- કાર દીક્ષા લેનારને આશી ત્રિકૃત્સપ્તકમહાનનો નિમાગ	૧૧૪૭-૪૮
૪૨૩૩-૩૪	નિર્મન્યીવિષયક ચતુઃકૃત્સપ્તક પહેલવહેલી દીક્ષા લેનાર નિર્મન્યીને ચાર જોડ અપન્ય મધ્યમ ઉલ્કૃષ્ટ અપિ લહેને પ્રવ્રજિત થવું કલ્પે વાદિ	૧૧૪૮

४२३५-४३०७

समवसरणप्रकृत सूत्र १५

११४९-११६६

निर्ग्रन्थ अने निर्ग्रन्थीओने प्रथम समवसरणना
उद्देशमा एटले वर्षाकालसम्बन्धी क्षेत्र-कालमा प्राप्त
थएला वस्रो कल्पे नहि पण द्वितीयसमवसरणना
उद्देशमा प्राप्त थएला वस्रो कल्पे

४२३५-३६

समवसरणप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध

११४९

१५ समवसरणसूत्रनी व्याख्या

११४९

४२३७-४३०७

समवसरणसूत्रनी विस्तृत व्याख्या

११५०-६६

४२३७-४१

उद्देशशब्दना अर्थमा वक्रोक्तिद्वारा शिष्ये उत्पन्न
करेली शंका अने तेनुं आचार्ये करेलुं समाधान

११५०-५१

४२४२

समवसरणसूत्रनी विस्तृत व्याख्यामा वक्तव्य पदार्थो

११५१

४२४३-४५

उद्देशशब्दना छ निक्षेपो अने तेनुं स्वरूप

११५१-५२

४२४६-४८

क्षेत्र अने कालधी प्राप्त-अप्राप्त पदनी चतुर्भंगी अने
तेनुं स्वरूप

११५२

४२४९-५१

वर्षाश्रुतुमा अधिक उपधि लेवानी आह्वा, तेनां
कारणो अने तेने लगतुं कुटुम्बीनुं दृष्टान्त

११५२-५३

४२५२-५८

वर्षाश्रुतुयोग्य उपकरणो अधिक नहि राखवानी
लगता संयमविराधना आत्मविराधना आदि दोषो

११५३-५५

४२५९-६२

वर्षाश्रुतुयोग्य अधिक उपकरण राखवानी लगतां
अपवादस्थानो

११५५

४२६३

वर्षाश्रुतुने योग्य उपकरणो

११५६

४२६४-६६

प्रथम समवसरणमा वर्षाश्रुतुने योग्य उपकरण
लइ सकाय के नहि ? लइ सकाय तो कया क्रमे ?
तेने लगतो उत्सर्ग-अपवादमार्गो विधि

११५६-५७

४२६७-७१

वर्षाश्रुतुने लगता व्याघातो अने तन्निमित्तो उपकर-
णोनी तपास करी राखवा माटेनां स्थानो

११५७-५८

४२७२-७७

कारणसर वर्षाक्षेत्रनी बहार दूर जवासां अने
वस्त्रादि लेवामां गुणवृद्धि अन्यथा आघातकर्मादि दोषो

११५८-५९

४२७८-७९

निष्कारण वर्षाक्षेत्री के स्वाध्यायादिमादे वस्त्रग्रहणना
क्रमने उल्लङ्घने ग्रहण करेलां वस्त्रोनुं परिष्ठापन

११५९-६०

गाथा	विषय	पत्र
४२८०-८७	जे कालमां, जे विषिथी अने जेटला मास पर्यंत चोमासुं रहेतुं जोइए तेतुं निरूपण अने तेनां कारणो	११६०-६२
४२८८-९६	वर्षावासना क्षेत्रथी नीकळेला निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओए वस्त्रादि ग्रहण करवानो विधि	११६२-६४
४२९७-४३०७	द्वितीयसमवसरणसूत्रनी व्याख्या अतुवद्ध कालमां वस्त्रादिग्रहणनो विधि अपवादादि	११६४-६६
४३०८-६६	यथारत्नाधिकवस्त्रपरिभाजन- प्रकृत सूत्र १६	११६७-८०
४३०८	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने यथारत्नाधिक वस्त्र लेवां कल्पे यथारत्नाधिकवस्त्रपरिभाजनप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्वन्ध	११६७
	१६ यथारत्नाधिकवस्त्रपरिभाजन- सूत्रनी व्याख्या	११६७
४३०९-१८	एकाचार्यप्रतिवद्ध अने सान्भोगिक-असान्भोगिक अनेकाचार्यप्रतिवद्ध क्षेत्रोमां निर्ग्रन्थसंवादके वस्त्र लाववानो विधि, तेतुं यथारत्नाधिक परिभाजन, क्रमसंगने लगतां प्रायश्चित्तो, शुरुओने योग्य वस्त्रो, रत्नाधिको कोण ? अने कये क्रमे ? तेतुं स्वरूप	११६७-६९
४३१९-२९	निर्ग्रन्थोना समुदाये मळीने आणेलां वस्त्रोना परिभाजननो-वहेचवानो क्रम, लोमी साधुओए निर्दे-शेलो वस्त्र वहेचवानो क्रम, लोमी साधुने समजाववानो प्रकार, कोई रीते नहि समजनार लोमी साधुने लगतो वस्त्रपरिभाजननो विधि, तेने धमकाववानो विधि आदि	११७०-७२
४३३०-३१	क्षपके आणेलां वस्त्रोने वहेचवानो विधि	११७२
४३३३-६०	वस्त्रपरिभाजनप्रसंगे लुब्ध साधु साथे श्रएल विवादाने अंते क्षपके कहेल सचित्त-अचित्त-मिश्रणा ग्रहणनो विधि	११७३-७९

યાદા	વિષય	પત્ર
૪૩૩૩-૪૬	૧ સચિત્તમહળનું સ્વરૂપ પાળી, આગ, ચોર, દુર્મિશ્વ, મહારણ્ય, સ્નાન, શ્વાપદ આદિ આગાહ. કારણપ્રસંગે આચાર્ય ઉપાધ્યાય મિશ્રુ ક્ષુલ્લક અને સ્થવિર ૫ પાંચ નિર્મન્યો તથા પ્રવર્તિની ઉપાધ્યાયા સ્થવિરા મિશ્રુળી અને ક્ષુલ્લિકા ૫ પાંચ નિર્મન્યીઓ પૈકી કોને કયે ક્રમે વચાવવા તેને લગતો વિધિ અને ૫ ક્રમને અંગે શિષ્યાચાર્યનો શંકા-સમાધાનો	૧૧૭૩-૭૬
૪૩૪૭-૫૨	૨ મિશ્રમહળનું સ્વરૂપ આચાર્ય ઉપાધ્યાય આદિ નિર્મન્યો અને પ્રવર્તિની, ઉપાધ્યાયા આદિ નિર્મન્યીઓ આ ઉભયપક્ષ એકી સાથે પાળી આગ ચોર દુર્મિશ્વ આદિના ઉપદ્રવમાં સપડાયા હોય ત્યારે તેમને પાર ઉતારવાને લગતો ક્રમ અને વિધિ	૧૧૭૬-૭૭
૪૩૫૩-૬૦	૩ અચિત્તમહળનો વિધિ વસ્ત્રપાત્રાદિવિષયક અમિનવમહળનું અને ઉપસ્થા- પનામહળ અને ઉપસ્થાપિતમહળ ૫ બે પ્રકારના પુરાણમહળનું સ્વરૂપ	૧૧૭૭-૭૯
૪૩૬૧-૬૬	સચિત્ત અચિત્ત અને મિશ્રમહળના વિધિમાં ક્ષપક સાધુદર્શાવેલ ક્રમમાં લુન્ધસાધુદર્શાવેલી સ્ત્રી અને અમિનવસચિત્તમહળના ૪૮ ભેદોની પૂર્તિ	૧૧૭૯-૮૦

૪૩૬૭-૪૪૧૩	ચંથારત્નાધિકશ્યાસંસ્તારક- પરિમાજનપ્રકૃત સૂત્ર ૧૭	૧૧૮૧-૧૨
૪૩૬૭	નિર્મન્ય-નિર્મન્યીઓને ચંથારત્નાધિક શ્યા અને સંસ્તારક લેવા કલ્પે ચંથારત્નાધિકશ્યાસંસ્તારકપરિમાજનપ્રકૃતનો પૂર્વ- સૂત્ર સાથે સંબંધ	૧૧૮૧

૧ જા કેસને મૂળમાં ચંથારત્નાધિકશ્યાસંસ્તારકમહળપ્રકૃતમ્ ઉપાત્તું છે તેને જલ્દે
ચંથારત્નાધિકશ્યાસંસ્તારકપરિમાજનપ્રકૃતમ્ સમજવું ॥

भाषा

विषय

पृष्ठ

१७ यथारत्नाधिकशय्यासंस्कारक-

परिभाजनसूत्रनी व्याख्या

११८१

४३६८

शय्या अने संस्कार पदनी व्याख्या अने तेना ग्रह-
णादिनो समय

११८१

४३६९-४४१३

यथारत्नाधिक शय्या एदले वसति अने संस्कारक
एदले संधारानी जग्या लेवानो विधि, तेने लगती
ग्रंतनाओ, अपवाद बगोरेनुं विस्तृत स्वरूप

११८१-९२

४४१४-४५५३

कृतिकर्मप्रकृत सूत्र १८

११९२-१२२८

निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने यथारत्नाधिक ज. कृतिकर्म
करनुं कल्पे

४४१४

कृतिकर्मप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध

११९२

१८ कृतिकर्मसूत्रनी व्याख्या

११९२

४४१५

कृतिकर्मना अभ्युत्थान अने बन्दनक ए वे प्रकारो

११९२

४४१६-६७

अभ्युत्थानकृतिकर्मनुं स्वरूप

११९३-१२०६

४४१६-२०

निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने पार्श्वस्थादि, अन्यतीर्थिक,
गृहस्थ, यथाच्छंद, अन्यतीर्थिनी अने संयतीवर्गनुं
अभ्युत्थान करवाथी लगतां प्रायश्चित्तो अने संभ-
वता दोषोनुं वर्णन

११९३-९४

४४२१-२९

आचार्य उपाध्याय भिक्षु अने क्षुल्लक प्राघूर्णक
तरीके आवता आचार्यादिनुं अभ्युत्थान न करे
तेने लगतां प्रायश्चित्तो

११९४-९६

४४३०-३६

प्राघूर्णक आचार्यादिनुं अभ्युत्थान नहि करवामां
कोइ पण जातनी आत्मविराधना के संयमविरा-
धना जेनुं नहि छां प्रायश्चित्त आपवानुं कारण,
तेने अंगे ब्रह्मरक्तुं-दासनुं दृष्टान्त अने तेना
अप्रशस्त प्रशस्त उपनयो

११९६-९७

४४३७-४२

स्वगच्छीय आचार्यनुं सूत्रपौरुषी पात्रलेप प्रति-
लेखना आदि करतां अथवा ग्लानपणाने लीचे के
भक्तप्रत्याख्यान करवाने लीचे अभ्युत्थान नहि

શાખા	વિષય	પાન
	કરવાથી લગતા દોષો, પ્રાયશ્ચિત્તો અને અભ્યુત્થા- નથી થતા લાભો	૧૧૯૮-૧૧૯
૪૪૪૩-૪૬	આચાર્ય ફરતા હોય, પ્રસવણમૂમિ અને વિચાર- ભૂમીથી આવતા હોય, સાધુ સંયતી શ્રાવક અન્ય- તીર્થિક શ્રાવિકા અન્યતીર્થિકી વાદિ અમાત્ય સંઘ અને રાજા પૈકી કોઈની સાથે વહારથી આવતા હોય તે વચ્ચે તેમનું અભ્યુત્થાન નહિ કરવાને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો અને તેનાં કારણો	૧૧૯૯-૧૨૦૦
૪૪૪૭-૫૮	આચાર્ય ચંક્રમણ કરતા હોય ત્યારે શામાટે ષઠ્ઠું જોડ્યે તેને લગતું શિષ્યાચાર્યનું ચાર્વિક, સમિતિ- વાલો નિયમે ગુપ્તિમાન્ હોય છે અને ગુપ્તિમાન્ સમિતિપણામાં ભજનીય છે, સમિતિ-ગુપ્તિનો પરસ્પર સમવતાર, આચાર્યના ચંક્રમણનું સાર્યકર્ણું, આચાર્યના ચંક્રમણ પ્રસંગે અભ્યુત્થાન નહિ કરવાથી થતા દોષોને સમજાવવા માટે મદ્રકમોનિકનું દૃષ્ટાન્ત	૧૨૦૦-૪
૪૪૫૧-૬૪	આચાર્ય-ઉપાધ્યાયાદિનું અભ્યુત્થાન નહિ કરનારને સાવચેત નહિ કરનાર બુધમોને પ્રાયશ્ચિત્ત અને તેથી થતા દોષો	૧૨૦૪-૫
૪૪૬૫-૬૬	આચાર્યાદિનું અભ્યુત્થાન નહિ કરનારને પ્રકારાન્તરે પ્રાયશ્ચિત્ત	૧૨૦૫-૬
૪૪૬૭-૪૫૫૩	ચન્દનકકૃતિકર્મનું સ્વરૂપ	૧૨૦૬-૨૧
૪૪૬૭-૬૯	દૈવસિક રાત્રિક પાશ્વિકાદિ પ્રતિક્રમણમાં આચાર્ય- ઉપાધ્યાયાદિ ચન્દનક ન કરે, ચન્દનકને લગતાં પદોને ન પાળે તેમજ દૈવસિક-રાત્રિક પ્રતિક્રમણમાં ચન્દનક ઓછાં વૃત્તાં કરે તેને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો	૧૨૦૬
૪૪૭૦-૯૫	ચન્દનકવિષયક પદો	૧૨૦૭-૧૩
૪૪૭૦	ચન્દનકવિષયક પચીસ આવશ્યકો	૧૨૦૭
૪૪૭૧-૯૫	ચન્દનકવિષયક અનાદૃત, સ્વબ્ધ, પ્રવૃદ્ધ, પરિ- પિણ્દિત, ટોલગતિ, અંકુશ આદિ વગીરસ દોષો, તેનું સ્વરૂપ અને તદ્વિષયક પ્રાયશ્ચિત્તો	૧૨૦૮-૧૩

ગાથા	વિષય	પત્ર
૪૪૧૬-૧૯	આચાર્યાદિને કૃતિકર્મ કરવાનો વિધિ, વિધિનો વિપર્યાસ કરનારને પ્રાયશ્ચિત્ત અને આચરણાનું સ્વરૂપ	૧૨૧૩-૧૪
૪૫૦૦-૨	આચાર્યથી જે પર્યાયજ્યેષ્ઠ હોય તેમણે આચાર્યને વન્દન કરવું કે નહિ તેનો વિધિ અને આચાર્યના રત્નાધિકોનું સ્વરૂપ	૧૨૧૪
૪૫૦૩-૮	કૃતિકર્મ કોને કરવું અથવા કોને ન કરવું તેનું સ્વરૂપ, શ્રેણિસ્થિતોને વન્દન કરવાનો વિધિ, જ્યવ- હારથી શ્રેણિસ્થિતોને વંદન અને જ્યવહારનય કરતાં નિશ્ચયનયની સવિશેષ પ્રામાણિકતાનું સ્થાપન	૧૨૧૫-૧૬
૪૫૦૯-૧૪	સંયમશ્રેણિનું સ્વરૂપ સંયમના અવિભાગપલિછેદો, સ્થાનો, કળ્હકો, ષટ્સ્થાનો, અધઃસ્થાન, પર્યવસાન, દૃઢિ અને અલ્પ- બહુત્વની પ્રરૂપણા જીવપ્રરૂપણા સાથે સમ્બન્ધ ધરાવતાં આલાપ, ગણના, વિરહિત, અવિરહિત, સ્પર્શના, ગણનાપદ, શ્રેણ્યપદહાર, માગ, અલ્પબહુત્વ અને સમય એ પદોની પ્રરૂપણાના ગુરુગમનો અભાવ	૧૨૧૬-૧૯
૪૫૧૫	સંયમશ્રેણિનો વન્દનક સાથે સમ્બન્ધ	૧૨૧૯
૪૫૧૬-૨૦	શ્રેણિવાદ્યસ્થિતની ઓઠસ, તેને લગતું રાજાપ નોક- રોને સાચવવામાટે સોંપેલા જે શર્કરાકુટોનું-જે સાકરના ભરેલા ઘડાનું દૃષ્ટાન્ત અને તેનો ઉપનય	૧૨૧૯-૨૦
૪૫૨૧-૨૩	મૂલગુણપ્રતિસેવી અને ઉચ્ચરગુણપ્રતિસેવી તત્કાલ અને કાલાન્તરે કેવી રીતે ંષ્ટ થાય છે તે સમજા- વવામાટે સદ્કર-કચરો, સર્પપશુકટ, સર્પપમંડપ, તૈલભાવિત વસ્ત્ર અને મરુકર્ના દૃષ્ટાન્તો	૧૨૨૧-૨૨
૪૫૨૪-૩૧	પાર્થસ્ય આદિને વન્દન કરવું કે નહિ ? તે વિષેની જ્યવસ્થા, સંયમવૃદ્ધિ આદિ પુષ્ટાલમ્બને વન્દનકની અનુજ્ઞા અને તે વિષે ધનિકનું દૃષ્ટાન્ત	૧૨૨૨
૪૫૩૨-૪૦	સંયમશ્રેણિસ્થાનમાં રહેલા છતાં જેમની સાથે વન્દ- નકને લગતો જ્યવહાર નિયમે કરવામાં ત્રીથી	

श्रुति	विषय	पत्र
	आवतो अने जेमनी साथे वैकल्पिक रीते करवामां आवे छे तेमनुं वर्णन, तेने लगतो अपवाद, अजा- पाल वाचकनुं दृष्टान्त, पुष्टालम्बने पार्श्वस्थादिने वन्दनक नहि करवाथी लगतां प्रायश्चित्तो	१२२४-२६
४५४१-५३	अपवादपदे पुष्टालम्बने केवा प्रकारना पार्श्वस्थादि साथे कयां स्थानोमां केवी रीतनो अभ्युत्थान अने वन्दनकनो व्यवहार राखवो तेनुं अने ते रीते नहि करवाने लगता दोषादिनुं निरूपण	१२२६-२९

४५५४-६५	अन्तरगृहस्थानादिप्रकृत सूत्र १९	१२३०-३३
	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने घरनी अंदर अथवा वे घरना वचमां रहेवुं, बेसवुं, सुवुं आदि कल्पे नहि, पण कोई रोगी बुद्ध तपस्वी आदि मूर्छित थइ जाय के पडी जाय बगैरे प्रसंगे रहेवुं, बेसवुं, सुवुं आदि कल्पे अन्तरगृहस्थानादिप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१२३०
	१९ अन्तरगृहस्थानादिसूत्रनी व्याख्या	१२३०
४५५५-५७	अन्तरगृहनी व्याख्या, तां रहेवाने लगतां प्राय- श्चित्तो अने दोषो	१२३०-३१
४५५८	अन्तरगृहमां नहि रहेवाने लगता अपवादो	१२३१
४५५९-६५	प्रकारान्तरे अन्तरगृहमां नहि रहेवाने लगता अप- वादो १ औषध २ संखडी ३ संघाटक ४ वर्षा ५ प्रत्यनीक ६ पांच द्वारो बडे निरूपण अने तेने लगती यतनाओ	१२३१-३३

४५६६-९७	अन्तरगृहाख्यानादिप्रकृत सूत्र २०-२१	१२३३-४१
४५६६-८९	२० अन्तरगृहाख्यानादिसूत्र निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने अन्तरगृहमां चार के पांच गाथाओनुं आख्यान-कीर्तनादि कल्पे नहि, पण	१२३३-३९

भाषा	विषय	पत्र
	एक ज्ञात, एक श्लोक के एक गाथादिनुं कथन आदि उभा उभा करवुं कल्पे	
४५६६	अन्तरगृहाख्यानादिप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१२३३
	अन्तरगृहगाथाद्याख्यानादिसूत्रनी व्याख्या	१२३३
४५६७	आख्यान, विभावना, कीर्तना अने प्रवेदनपदनी व्याख्या	१२३४
४५६८-७५	भिक्षाए गएला निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओ गाथादिनुं आख्यान बगैरे करे तेने लगता दोषोनुं वर्णन, प्रायश्चित्त अने अपवाद	१२३४-३६
४५७६-८३	एकज्ञातेनपदनी व्याख्या अने उदकनुं दृष्टान्त	१२३६-३७
४५८४-८६	एकन्याकरणेन, एकगाथया, एकश्लोकेनपदनी व्याख्या	१२३७-३८
४५८७-८९	उभा उभा धर्मकथा करवानुं कारण अने धर्म-कथानुं स्वरूप	१२३८-३९
४५९०-९७	२१ अन्तरगृहमहाव्रताख्यानादिसूत्र निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने अन्तरगृहमां पंचमहाव्रतोनुं आख्यान विभावन आदि करवुं कल्पे नहि. एक ज्ञात एक श्लोकादिनुं आख्यानादि करवुं कल्पे, से पण उभा रहिने ज	१२३९-४१
४५९०	अन्तरगृहमहाव्रताख्यानादिसूत्रनी व्याख्या प्रस्तुत सूत्रनो वीसमा सूत्रमां समावेश थतो होवा छतां आ सूत्रनी रचनानुं कारण	१२३९
४५९१-९७	अन्तरगृहमां महाव्रतोनुं आख्यानादि करवायी संभवता दोषो अने तेने लगतो अपवाद	१२४०-४१
४५९८-४६४९	<u>शय्यासंस्तारकप्रकृत</u>	
	सूत्र २२-२४	१२४२-५३
४५९८-४६०९	२२ पहिलुं शय्यासंस्तारकसूत्र निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने प्रातिहारिक-जुछीना मांगीने आणेला नाना मोटा संयाराओ मालीकने सोंप्या सिवाय बीजे विहरवुं कल्पे नहि	१२४२-४४

ગાથા	વિષય	પત્ર
૪૫૯૮	શય્યાસંસ્તારકપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૨૪૨
	પહેલા શય્યાસંસ્તારકસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૨૪૨
૪૫૯૯-૪૬૦૧	શય્યા અને સંસ્તારકના પરિશાદી અને અપરિશાદી દેવે ભેદો, તેને સોંપ્યા સિવાય જનારને લગતાં શ્રાયશ્ચિત્ત, દોષો અને તેને અંગેનાં આપવાદિક કારણો	૧૨૪૨-૪૪
૪૬૧૦-૧૪	૨૩ વીજું શય્યાસંસ્તારકસૂત્ર નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓને શય્યાતરના શય્યા-સંસ્તારકને મોતે જે રીતે તૈયાર કર્યો હોય તેને વિલેરી નાખ્યા સિવાય વિહરવું કલ્પે નહિ	૧૨૪૫-૪૬
૪૬૧૦	વીજા શય્યાસંસ્તારકસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સંબંધ	૧૨૪૫
	વીજા શય્યાસંસ્તારકસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૨૪૫
૪૬૧૧-૧૪	સાગારિકના પરિશાદી અપરિશાદી શય્યા-સંસ્તારકને વિલેર્યા સિવાય જવાથી સંભવતા દોષો	૧૨૪૫-૪૬
૪૬૧૫-૪૯	૨૪ ત્રીજું શય્યાસંસ્તારકસૂત્ર નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓએ શય્યાતરની માલકીના શય્યા- સંસ્તારક ચોરાઈ જાય તો તેની શોધ કરવી જોઈએ. શોધ કરતાં મળે તો તે જ શય્યાતરને પાછા આપવા જોઈએ. તે છતાં ન મળી શકે તો વીજી ધાર ચાચના કરીને ધારણા અને પરિભોગ કલ્પી શકે	૧૨૪૬-૫૩
૪૬૧૫	ત્રીજા શય્યાસંસ્તારકસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૨૪૬
	ત્રીજા શય્યાસંસ્તારકસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૨૪૬
૪૬૧૬-૧૯	સંસ્તારક આદિ ચોરાઈ ન જાય તે માટે વસતિ સૂત્રી નહિ મૂકવાને લગતો વિધિ અને તેને લગતા દોષો	૧૨૪૭
૪૬૨૦-૨૧	વસતિને સૂત્રી નહિ મૂકવાનું વિધાન હોવાને કારણે નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓનાં ઉપકરણો ચોરાઈ જવાનો સંભવ જ નથી તો પછી ત્રીજા શય્યાસંસ્તારકસૂત્રની સાર્યકતા કહી રીતે એ શંકાનું સમાધાન	૧૨૪૭-૪૮
૪૬૨૨-૪૯	નિર્ગ્રન્થ-નિર્ગ્રન્થીઓનાં ઉપકરણોને પઢાવી લેનાર અથવા ચોરી જનાર દ્રમક, ચોર, રાજમાન્ય પુરુષ	

ગાથા

વિષય

પાન

આદિને ઉપકરણાદિ પાછા આપવામાટે સમજાવ-
વાના પ્રકારો તેમ જ તેની તપાસ વગેરે કરવામાટે
રાજકર્મચારીઓને સમજાવવાના પ્રકારો, પ્રસ્તુત
સૂત્રને લગતું અપવાદપદ આદિ

૧૨૪૮-૫૩

૪૬૫૦-૪૭૧૪ અવગ્રહપ્રકૃત સૂત્ર ૨૫-૨૯

૧૨૫૪-૮૭

૪૬૫૦-૪૭૩૯ ૨૫ પહેલું અવગ્રહસૂત્ર

૧૨૫૪-૭૪

જે દિવસે શ્રમણો વસતિ અને સંસ્તારકનો છાગ કરે
તે જ દિવસે વીજા શ્રમણો છાં આવે તે છતાં એક
દિવસ સુધી પૂર્વ શ્રમણોનો અવગ્રહ કાયમ રહે છે
અવગ્રહપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સન્વન્ધ

૧૨૫૪

૪૬૫૦

પહેલા અવગ્રહસૂત્રની વ્યાખ્યા

૧૨૫૪

૪૬૫૧-૫૪

શૈક્ષવિષયક અવગ્રહની ઉત્પત્તિનો સંભવ, તેના
કાલપ્રમાણવિષયક બે અનાવેશો અને સૈદ્ધાન્તિકનો
આવેશ

૧૨૫૪-૫૫

૪૬૫૫-૫૮

વાસ્તવ્ય અને વાતાહત પટલે આગન્તુક શૈક્ષના
રૂપજ્ઞ, શબ્દજ્ઞ, ઉભયજ્ઞ આદિ પાંચ પાંચ પ્રકારો

૧૨૫૫-૫૬

૪૬૫૯-૬૨

વાસ્તવ્ય અને વાતાહત શિષ્યનું સ્વરૂપ વર્ણવવા
માટે દ્વારગાથાઓ

૧૨૫૬-૫૭

૪૬૬૩-૭૨

૧ અન્યાયાતદ્વાર

૧૨૫૭-૫૯

રૂપજ્ઞ, શબ્દજ્ઞ, ઉભયજ્ઞ અને યજ્ઞઃકીર્તિજ્ઞ વાસ્તવ્ય
અને વાતાહત શૈક્ષવિષયક ચાર નવકો-નવભંગી
અને તદ્વિષયક અવગ્રહનું સ્વરૂપ

૪૬૭૩-૭૬

૨ ‘પુણો દાદ’ અને ૩ ‘યાવજ્જીવપરાજિત’ દ્વાર
પરિચિત ક્ષેત્રિક શ્રમણોના ગયા- પછી પ્રવ્રજ્યામાટે
અવિષ્ય ઉપર આધાર રાખનાર શૈક્ષને આગન્તુક
શ્રમણો દ્વારા પ્રતિવોધ

૧૨૫૯-૬૦

૪૬૭૭-૭૮ પૂ૦ ૪

‘જ્ઞાપિતે કથં કલ્પો વાસ્તવ્યે વાતાહતેઽપિ જ્ઞ’ દ્વાર

૧૨૬૦-૬૧

આપ્યા

વિષય

પાન

જ્ઞાપિત અને હવર વાતાહત અને ક્ષેત્રિકોની યંશ-
કીર્તિને તહિ જાણનાર વાસ્તવ્યવિષયક ચાર
નવકો અને તેમને ક્ષેત્રિકો પાસે મોકલવાનો વિધિ

૪૬૭૮૭૦-૯૦ ૫ ઋજુ-અનુજુદ્વાર .

૧૨૬૧-૬૩

ઋજુ અનુજુ આચાર્ય, તેને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્ત,
મુષિહત પુરુષ અને સ્ત્રી તથા જ્ઞાયક અને જ્ઞાપિત
સશિશ્વાક શૈક્ષવિષયક ચાર દ્વાદશમંગો, ઋજુ-
અનુજુનું લક્ષણ અને આભાવ્ય-અનાભાવ્ય સવિત્તા-
દિનો વિભાગ

૪૬૯૧-૯૯

૬ 'કર્મ કલ્પોઽભિચારણે' દ્વા
પુક અથવા અનેક સાધુને લક્ષીને આવેલા શૈક્ષ-
વિષયક આભાવ્ય-અનાભાવ્યનો વિભાગ

૧૨૬૩-૬૫

૪૭૦૦-૧

૭ 'એકમાત્રે' દ્વાર
ત્યાં ક્ષેત્રિકો વિદ્યમાન હોય ત્યાં આવીને કોઈ
નિર્મળ્યે પરધર્મને ઉપશાન્ત કર્યો હોય તે કોનો
આભાવ્ય તેનું સ્વરૂપ

૧૨૬૫

૪૭૦૨-૫

૮ 'અતિક્રામન્' દ્વાર
કોઈ શૈક્ષ કોઈ આચાર્યને લક્ષીને જતો હોય તેને
કોઈ ધર્મકથી સ્વાભાવિક રીતે અથવા પોતા તરફ
આકર્ષવામાટે ધર્મોપદેશ કરે અને તે શૈક્ષ પ્રતિબોધ
પામે તેને આશ્રી આભાવ્ય-અનાભાવ્યનો વિધિ

૧૨૬૬

૪૭૦૬-૯

૯ 'દ્વિવિધા માર્ગણા શિષ્યે' इत्यादि દ્વાર
અનન્તરવહ્ની અને પરમ્પરવહ્ની એટલે કે નાલવદ્ધ
અને અનાલવદ્ધના અનુક્રમે છ અને સોલ મેદોં
અને તેને લક્ષી શિષ્ય અને પ્રતીચ્છકવિષયક
આભાવ્ય-અનાભાવ્યની માર્ગણા

૧૨૬૭

૪૭૧૦-૧૬

૧૦ 'પ્રતિપિદ્ધે વ્રજતિ' इत्यादि દ્વાર
મ્લાનની સેવામાં જોડાણાણ શૈક્ષને પ્રવ્રજ્યા ન
આપવી એવી ભગવાનની આજ્ઞા છતાં જો તે શૈક્ષને
પ્રવ્રજ્યા આપીને ઘીજે મોકલે તેને લગતો વિધિ
પ્રાયશ્ચિત્તાદિ

૧૨૬૭-૬૯

ગાથા	વિષય	પત્ર
૪૭૧૭-૩૯	૧૧ 'સંગારદત્તે કથં કલ્પઃ' દ્વારા શૈક્ષવિષયક અનેક પ્રકારના સંકેતો, સંકેત કરેલ શૈક્ષવિષયક આમાલ્ય-અનામાલ્યનો વિધિ, શિષ્ય- વિપરિણામનું સ્વરૂપ, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રવિષયક ગદ્યાનું અને મન-વચન-કાયાવિષયક ગદ્યાનું સ્વરૂપ આદિ	૧૨૬૯-૭૪
૪૭૪૦-૬૨	૨૬ બીજું અવગ્રહસૂત્ર	૧૨૭૪-૮૦
૪૭૪૦	બીજા અવગ્રહસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૨૭૫
	બીજા અવગ્રહસૂત્રની જ્યાલ્યા	૧૨૭૫
૪૭૪૧-૪૩	બીજા અવગ્રહસૂત્રગત પદોની જ્યાલ્યા	૧૨૭૫
૪૭૪૪-૬૨	વસતિમાં રહેવા અગાડ કૃષ્ણો દ્વારા આહાર અને ઉપધિના અવગ્રહના ગ્રહણનો વિધિ, તે રીતે નહિ કરવાથી લગતા દોષો અને અવગ્રહવિષયક અનેકવિધ યતનાઓ	૧૨૭૫-૮૦
૪૭૬૩-૭૬	૨૭ ત્રીજું અવગ્રહસૂત્ર	૧૨૮૦-૮૩
૪૭૬૩	ત્રીજા અવગ્રહસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૨૮૦
	ત્રીજા અવગ્રહસૂત્રની જ્યાલ્યા	૧૨૮૦
૪૭૬૪-૬૭	ત્રીજા અવગ્રહસૂત્રગત વાસ્તુ, અન્વાવહ, અન્વો- ગહ, અપરપરિગાહિય, અમરપરિગાહિય પદોની જ્યાલ્યા	૧૨૮૦-૮૧
૪૭૬૮-૭૬	અન્વાવહ આદિ પદોને લગતાં કુદુમ્બી, કાળેષ્ટકા, વૃક્ષ અને પિશાચગૃહનાં દૃષ્ટાન્તો અને તદ્વિષયક વિધિ, યતનાદિ	૧૨૮૧-૮૩
૪૭૭૭-૮૮	૨૮ ચોથું અવગ્રહસૂત્ર	૧૨૮૩-૮૫
૪૭૭૭	ચોથા અવગ્રહસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સમ્બન્ધ	૧૨૮૩
	ચોથા અવગ્રહસૂત્રની જ્યાલ્યા	૧૨૮૪
૪૭૭૮	અવસ્થિત અજવસ્થિત અવગ્રહો	૧૨૮૪
૪૭૭૯-૮૮	રાજાવગ્રહનું સ્વરૂપ આદિ	૧૨૮૪-૮૫

ગાથા	વિષય	પૃષ્ઠ
૪૭૮૯-૯૪	૨૯ પાંચમું અવગ્રહસૂત્ર	૧૨૮૬-૮૭
૪૭૮૯	પાંચમા અવગ્રહસૂત્રનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સન્વન્ધ	૧૨૮૬
	પાંચમા અવગ્રહસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૨૮૬
૪૭૯૦-૯૪	પાંચમા અવગ્રહસૂત્રગત કુહ, મિત્તિ, ચરિયા, પરિણામ વગેરે પદોની વ્યાખ્યા આદિ	૧૨૮૬-૮૭

૪૭૯૫-૪૮૩૯ સેનાપ્રકૃત સૂત્ર ૩૦ ૧૨૮૭-૯૮

	નિર્ગન્થ-નિર્ગન્થીઓએ ગામ, નગર આદિની વહારં સેનાનો પઢાવ પચ્ચો હોય તો તે જ વિવસે વીજા ગામથી ભિક્ષાચર્યા લઈને પાછા આવવું જોઈએ	
૪૭૯૫	સેનાપ્રકૃતનો પૂર્વસૂત્ર સાથે સન્વન્ધ	૧૨૮૮
	૩૦ સેનાસૂત્રની વ્યાખ્યા	૧૨૮૮

૪૭૯૬-૯૭	નિર્ગન્થ-નિર્ગન્થીઓ પરચક્ર, અશિવ, અવમૌદર્ય, બોધિકસ્તેનભય આદિની સંભાવના હોય તેવાં ક્ષેત્રોમાંથી પહેલેથી નીકળી ન જાય તેને લગતાં પ્રાયશ્ચિત્તો અને દોષો	૧૨૮૮
---------	--	------

૪૭૯૮-૪૮૦૦	પરચક્રાગમનને જાણવાની રીતો અને તે પ્રસંગે નહિ નીકળી શકાવાનાં કારણો	૧૨૮૯
-----------	---	------

૪૮૦૧-૯	૧ સંવર્ત્તદ્વાર	૧૨૮૯-૯૧
	પરચક્રાગમન પ્રસંગે નહિ નીકળી શકવાને કારણે સંવર્ત્તમાં વસતા નિર્ગન્થ-નિર્ગન્થીઓને લગતી ચતનાઓનું ભિક્ષા, મત્કાર્થના અને વસતિ ઇ વ્રણ દ્વાર વડે નિરૂપણ	

૪૮૧૦-૩૯	૨ નગરરોધકદ્વાર	૧૨૯૧-૯૮
	પરચક્રાગમન પ્રસંગે નહિ નીકળી શકવાને કારણે નગરરોધકમાં અર્થાત્ લકરી ઘેરામાં સપઢાઈ ગયેલા નિર્ગન્થ-નિર્ગન્થીઓને ભિક્ષાદિમાટે જવાને લગતી ચતનાઓનું વસતિ, મત્કાર્થના, સ્થળિહલ, શરીરવિવેચન અને ભિક્ષા ઇ પાંચ દ્વારવડે નિરૂપણ	

गाथा	विषय	पत्र
४८४०-७६	अवग्रहप्रमाणप्रकृत सूत्र ३१	१२९८-१३०६
	निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीओने चोमेर सवा योजननो अव- ग्रह लहने गाम नगर आदिमां रहेनुं कल्पे	
४८४०	अवग्रहप्रमाणप्रकृतनो पूर्वसूत्र साथे सम्बन्ध	१२९८
	अवग्रहप्रमाणसूत्रनी व्याख्या	१२९८
४८४१-४५	सव्याघात अने निर्व्याघात क्षेत्रविषयक अवग्रहनुं प्रमाण अने सकोशपदनी व्याख्या	१२९९
४८४६-५०	सर्वसाधारण क्षेत्रमां क्षेत्रिक अने अक्षेत्रिकविषयक आभाव्य-अनाभाव्यनो विभाग अने जे क्षेत्रमां दरेक रीते निर्वाह पामता क्षेत्रिको धीजाने वख वगेरे न आपे अथवा दरेक प्रकारे निर्वाह पामता अक्षेत्रिको बलात्कारे क्षेत्रिकना क्षेत्रमां दाखल यइ बलादि ग्रहण करे तेने लगतां प्रायश्चित्त आदि	१३००-१
४८५१-५२	वृषभग्रामोने लगता अवग्रहनुं प्रमाण अने वृषभ- ग्रामोनुं स्वरूप	१३०१
४८५३-५८	अचल ऐन्द्र क्षेत्र अने तद्विषयक अवग्रहनुं प्रमाण	१३०२-३
४८५९-७६	चल क्षेत्रना म्रजिका, सार्य, सेना अने संबर्त्त ए चार प्रकारो, तेनुं स्वरूप अने तेने लगता अव- ग्रहनी मर्यादा	१३०३-६

॥ अहम् ॥

पूज्यश्रीभद्रबाहुस्वामिविनिर्मितस्वोपज्ञनिर्युत्तयुपेतं

बृहत् कल्पसूत्रम् ।

श्रीसङ्खदासगणिकमाश्रमणसूत्रितेन लघुभाष्येण भूषितम् ।
आचार्यश्रीमलयगिरिपादविरचितयाऽर्धपीठिकावृत्त्या तपाश्रीक्षेमकीर्त्या-
चार्यवरानुसन्धितया शेषसमग्रवृत्त्या समलङ्कृतम् ।

द्वितीय-तृतीयावुद्देशकौ ।

बृहत्कल्पसूत्र-चतुर्थविभागस्य शुद्धिपत्रम्

पत्रम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
९३६	२३	॥	॥ ३३३१ ॥
९३६	२४	॥ ३३३१ ॥	०
९३८	१८	-विषयां यत्-	-विषयामयत्-
९६७	२८	ओरुमण,	ओरुमण
१००३	२८	सागं च	सागं व
१०१५	१८	गुरु	गुरु,
१०१५	२४	चेह्यकड-	चेह्य कड-
१०३०	६	अञ्जो !	अञ्जो !
१०५३	१९	दुल्लमे,	दुल्लमे,
१०७८	१३	यावत्	यावत्
१०९९	१५	मीयते	मीयते
१११५	१२	दैर्घ्य-	दैर्घ्य-
११२२	१६	वणम् ।	वणम् ॥ ४११८ ॥
११२२	१६	॥ ४११८ ॥	०
११७८	२१	कोप्परपट्ट-	कोप्पर पट्ट-
१२५०	१४	एषा	०
१२५०	१५	पुरा-	एषा पुरा-
१२८०	२८	दाह्य-	दाह्य-
१२८९	२१	मैक्षे	मैक्षे
१२८९	२४	वह्यासु	वह्यासु
१३०५	२५	४७७१	४८७१

॥ अहम् ॥

॥ प्रकृतनाम्नां संशोधनम् ॥

पत्र १०२३ मध्ये नि ग्रं न्थ्यु पा श्र य प्र वे श प्र कृ त म् इत्यस्य स्थाने
उ पा श्र य प्र वे श प्र कृ त म् इति ज्ञेयम् ॥

पत्रं १०५० पंक्तिः २२ ॥ निग्रन्थ्युपाश्रयप्रवेशप्रकृतं समाप्तम् ॥
इत्यस्य स्थाने ॥ उपाश्रयप्रवेशप्रकृतं समाप्तम् ॥ इति ज्ञेयम् ॥

पत्रं १०६७ पंक्तिः १ कृ त्त्वा कृ त्त्वा प्र कृ त म् इत्यस्य स्थाने
कृ त्त्वा कृ त्त्वा व ख प्र कृ त म् इति ज्ञेयम् ॥

पत्र १०७४ मध्ये ३९१७ गाथान्यास्यानन्तरम्—

कृत्स्लाकृत्स्लवस्त्रप्रकृतं समाप्तम् ॥ इति ज्ञेयम् ॥

पत्र १०७५ शिरोदेशे “सूत्रम्” इत्यस्योपरि मि त्ना मि त्ना व ख प्र कृ त म् इति
ज्ञेयम् ॥

पत्रं ११६७ पंक्तिः ६ य थार त्ना धि क व ख ग्र ह ण प्र कृ त म् इत्यस्य स्थाने
य थार त्ना धि क व ख प रि भा ज न प्र कृ त म् इति ज्ञेयम् ॥

पत्रं ११८० पंक्तिः २९ ॥ यथारत्नाधिकवस्त्रग्रहणप्रकृतं समाप्तम् ॥
इत्यस्य स्थाने ॥ यथारत्नाधिकवस्त्रपरिभाजनप्रकृतं समाप्तम् ॥ इति ज्ञेयम् ॥

पत्रं ११८१ पंक्तिः १ य थार त्ना धि क श य्या सं स्तार ग्र ह ण प्र कृ त म्
इत्यस्य स्थाने य थार त्ना धि क श य्या सं स्तार प रि भा ज न प्र कृ त म्
इति ज्ञेयम् ॥

पत्रं ११९२ पंक्तिः १२ ॥ यथारत्नाधिकशय्यासंस्तारग्रहणप्रकृतं समाप्तम् ॥
इत्यस्य स्थाने ॥ यथारत्नाधिकशय्यासंस्तारपरिभाजनप्रकृतं समाप्तम् ॥
इति ज्ञेयम् ॥

पत्रं १२९८ पंक्तिः १६ अ व ग्र ह क्षे त्र प्र मा ण प्र कृ त म् इत्यस्य स्थाने
अ व ग्र ह प्र मा ण प्र कृ त म् इति ज्ञेयम् ॥

॥ श्रीमद्विजयानन्दसूरिवर्यो नमः ॥

पूज्यश्रीभद्रबाहुस्वामिविनिर्मितस्वोपज्ञनिर्युक्त्युपेतं

बृहत् कल्पसूत्रम् ।

श्रीसङ्ख्यदासगणिकमाश्रमणसूत्रितेन लघुभाष्येण भूषितम्
आचार्यश्रीमलयगिरिपादविरचितयाऽर्धपीठिकावृत्त्या तपाश्रीक्षेमकीर्त्या-
चार्यवरानुसन्धितया शेषसमग्रवृत्त्या समलङ्कितम् ।

द्वितीय उद्देशः ।

—उ पा अ य प्र कृ त म्—

बीजघ्राणि १-३

व्याख्यातः प्रथम उद्देशकः, सम्प्रति द्वितीयः प्रारम्भ्यते, तस्य चेदमादिसूत्रम्—

उवस्सयस्स अंतोवगडाए सालीणि वा वीहीणि वा
मुग्गाणि वा मासाणि वा तिलाणि वा कुलत्थाणि वा
गोहूमाणि वा जवाणि वा जवजवाणि वा उक्खि-
त्ताणि वा विक्खित्ताणि वा विह्वकिन्नाणि वा विप्प-
किन्नाणि वा, नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण
वा अहालंदमवि वत्थए १ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः? इत्याह—

एरिसए खेत्तम्मी, उवस्सए केरिसम्मि वसितव्वं ।

पुण्वुत्तदोसरहिते, वीयादिजट्टेस संवंधो ॥ ३२९० ॥

10

‘ईदृशे’ प्रथमोद्देशकान्त्यसूत्रवर्णिते आर्यक्षेत्रे विहरद्विरूपाश्रये कीदृशे वस्तव्यम्? इति
चिन्तायामनेन सूत्रेणोपवर्ण्यते । पूर्वम्—आद्योद्देशके ये उपाश्रयस्य दोषाः—सागारिकत्वादय

१ °य आर° लाटी० भो० डे० ॥ २ अस्य त० डे० ॥

३ डे० प्रति विहाय सर्वस्वमपि प्रतिषु—उक्खिन्नाणि वा विक्खित्ताणि वा इति पाठो दृश्यते ।
टीका पुनरेतत्पाठानुसारेण मा० प्रतावेव वर्तते । इदयतां पत्रं ९२४ टिप्पणी ३ ॥

४ भा० कां० तामू० विनाऽन्यत्र—विह्वकिन्ना° लाटी० भो० डे० । विक्किन्ना° तामू० ॥

वृ० ११७

उक्ताः (सूत्रम् २५-२९) तैः रहितो बीजादिपरित्यक्तश्च य उपाश्रयस्तत्र वस्तव्यमिति । एष पूर्वसूत्रेण सहास्य सम्बन्धः ॥ ३२९० ॥

अहवा पदमे मुत्तमि पलंवा वणिण्या ण भोच्चवा ।

तेसिं चिय रक्खडा, तस्सहवासं निवारयेति ॥ ३२९१ ॥

- ८ 'अथवा' इति सम्बन्धस्य प्रकारान्तरताद्योक्तकः । प्रथमोद्देशके 'प्रथमे' प्रलम्बसूत्रे (गा० ८४९-५७) सविस्तरं प्रलम्बान्युपवर्णितानि, तानि च न भोक्तव्यानीति प्रतिषिद्धानि; अतो द्वितीयोद्देशकेऽपि प्रथमसूत्रे 'तेषामेव' प्रलम्बानां रक्षार्थं तैः-बीजारूपैः प्रलम्बैः सह वासम्-अवस्थानं निवारयति ॥ ३२९१ ॥

अवि य अणंतरसुत्ते, उवस्सतो अधिकतो णिसिं जत्थ ।

- १० समणाण न निग्गंतुं, कप्पति अह तेण जोगो उ ॥ ३२९२ ॥

'अपि च' इत्यभ्युच्चये, न केवलं पूर्वोक्तं सम्बन्धद्वयम्, तृतीयोऽपि सम्बन्धोऽस्तीति भावः । पूर्वसूत्रस्याधस्ताद् 'अनन्तरसूत्रे' "नो कप्पइ निग्गंथस्स एगाणिस्स राओ वा विगले वा" (उ० १ सू० ४९) इत्यादिलक्षणे उपाश्रयोऽधिकृतः, यत्रैकाकिनां भ्रमणानां 'निशि' रात्रौ विचारभूम्याद्यर्थं न निर्गन्तुं कल्पते । 'अथ' अयं तेन सूत्रेण सह 'योगः' सम्बन्धः ॥ ३२९२ ॥

- १५ इत्यनेकैः सम्बन्धैरायातस्यास्य व्याख्या—उपाश्रयस्य या 'अन्तर्वेगडा' वगडाया अभ्यन्तरम्, तच्च प्रतिश्रयमध्यं वा स्यात् प्राङ्गणं वा । तत्र "शालीणि व" चि शालिवीजानि वा "बीहीणि व" चि ब्रीहिवीजानि वा, एवं मुद्ग-माष-तिल-कुलत्थ-गोधूम-यव-ज्वयवैरपि तत्तद्बीजान्युच्यन्ते, यवयवाः—यवविशेषास्तद्बीजानि वा । एतानि बीजानि यत्रोपाश्रये उत्क्षिप्तानि वा विक्षिप्तानि वा व्यतिकीर्णानि वा विप्रकीर्णानि वा तत्र नो कल्पते निर्भ्रमणानां वा निर्भ्रम्यमानां वा यथालन्दमपि वस्तुम् । इह यथालन्दं त्रिधा—जघन्यं मध्यममुत्कृष्टं च । यावत् काले-नोदकाद्रौ हस्तः शुष्यति तद् जघन्यम्, पञ्चरात्रिन्दिवान्युत्कृष्टम्, तयोरपान्तराले सर्वमपि मध्यमम् । अत्र जघन्य-मध्यमयोः सूत्रावतारः । अपिशब्दः सम्भावनायाश्च । जघन्यमपि मध्यममपि वा यथालन्दं नो कल्पते वस्तुम्, किं पुनरुत्कृष्टम्? इति भावः । अत्र चोत्क्षिप्तादीनि पदानि भाष्यमाद्यैव व्याख्यास्यन्त इत्यभिप्रायेणात्र न व्याख्यातानीति सूत्रसङ्केपार्थः ॥

- २५ अथ निर्युक्तिविस्तरः—

नामं ठवणा दविण, भावे य उवस्सओ मुणेयच्चो ।

एएसिं नाणत्तं, वोळ्ळामि अहाणुपुच्चोए ॥ ३२९३ ॥

नामोपाश्रयः स्थापनोपाश्रयो द्रव्योपाश्रयो भावोपाश्रयश्चेति उपाश्रयश्चतुर्धा मन्तव्यः । एतेषा-

१ वासमपि निवा० भा० ॥ २ यत्र एकस्य-एकाकिनः भ्रमणस्य 'निशि' भा० ॥

३ वा । तत्र शालयो वा ब्रीहयो वा मुद्गा वा माषा वा तिला वा कुलत्था वा गोधूमा वा यवा वा यवयवा वा । वाशब्दाः सर्वेऽपि विकल्पार्थाः । सूत्रे च प्राकृतत्वाभ्रपुंसकनिर्देशः । यवयवा यवविशेषाः, शेषाः सुप्रसिद्धाः । एतानि धान्यानि यत्रोपाश्रये उत्कीर्णानि वा विक्षीर्णानि वा व्यतिकीर्णानि भा० ॥

मुपाश्रयाणां 'नानात्वं' विशेषमहमानुपूर्व्या वक्ष्यामि ॥ ३२९३ ॥

तत्र नाम-स्वापने क्षुण्णत्वादनाहत्य द्रव्य-भावोपाश्रयो प्रतिपादयति—

द्ववम्भि ऊ उवस्सञ्जो, कीरइ कड वुत्थमेव मुञ्जम्भि ।

भावम्भि निसिद्धे संजएसु दव्वम्भि इयरेसु ॥ ३२९४ ॥

'द्रव्ये तु' द्रव्यविषयः पुनरुपाश्रयो यः संयतार्थ 'क्रियते' क्रियमाणो वर्तते, कृतो वाऽपरमद्यापि न संयतेभ्यो वितीर्यते, अथवा यो गृहस्वैरात्मार्थं निष्पादितः परं तत्र संयता मास-करूपं वर्षाकरूपं वा "वुत्थ"ं चि उपित्वा अन्यत्र गताः, साम्प्रतं स उपाश्रयः शून्यस्तिष्ठति एष द्रव्योपाश्रयः । भावोपाश्रयो नाम यः संयतेभ्यः 'निसृष्टः' प्रदत्तः, तैः परिमुज्यमान इत्यर्थः । यः पुनः 'इतरेषां' पार्वर्यस्थादीनां निसृष्टः सोऽपि द्रव्योपाश्रयो विज्ञेयः ।

आह च गृह-आश्रयकृत—

10

जो समणट्ठाए कतो, वुत्था वा आसि जल्ल समणा उ ।

अहवा दव्वउवस्सञ्जो, पासत्थादीपरिगगहिजो ॥

॥ ३२९४ ॥

अथोपाश्रयस्यैकार्थिकान्याह—

उवसग पडिसग सेज्जा, आलय वसधी गिणीहिया ठाणे ।

एगड्ड वंजणार्इ, उवसग वगडाय निक्खेवो ॥ ३२९५ ॥

15

उपेत्य—आगल साधुभिराश्रीयत इत्युपाश्रयः । एवं प्रतिश्रीयत इति प्रतिश्रयः । शेरते साधवोऽस्यामिति ज्ञेया । आलीयन्ते साधवोऽत्रेत्यालयः । वसन्ति साधवोऽस्यामिति वसतिः । निषेधः—गमनादिव्यापारपरिहारः स प्रयोजनमस्याः तमर्हतीति वा नैवेधिकी । तिष्ठन्ति साधवोऽत्रेति स्थानम् । एतान्येकार्थानि 'नानाव्यञ्जनानि' पृथगक्षराष्युपाश्रयस्य नामानि । अथ वगडाय निक्षेपः कर्तव्यः ॥ ३२९५ ॥ तमेवातिदेशेनाह—

20

एमेव होति वगडा, चउञ्चिवा सा उ वतिपरिक्खेवो ।

दव्वम्भि तिप्पगारा, भावे समणेषि भुञ्जंती ॥ ३२९६ ॥

'एवमेव' उपाश्रयवद् वगडा अपि नामादिभेदात् चतुर्विधा भवेति । तत्र द्रव्यवगडा गृह-सम्बन्धी वृत्तिपरिक्षेपो मन्तव्यः । सा च त्रिप्रकारा, तद्यथा—सचिता अचिता मिश्रा च । इयं त्रिप्रकाराऽपि यथा मासकरूपप्रकृते द्रव्यपरिक्षेपः (गा० ११२२-२३) उक्तस्तथैव 25 वक्तव्या । 'भावे' भाववगडा 'श्रमणैः' साधुमियो वृत्तिपरिक्षेपः परिमुज्यते सा मन्तव्या ॥ ३२९६ ॥ < अथ कोऽसाधुपाश्रयो यस्यैवा वगडा वर्णिता ? उच्यते—>

बलया कोट्टागारा, हेट्ठा भूमी य होइ रमणिज्जा ।

१ 'तार्थं क्रियमाणः कृतो वा वर्तते, स चाद्या' मा० । "दव्वम्भि तु० गावा । कीमाणो वा कृतो वा संजवेहि अपरिगगहिती ।" इति चूर्णौ । "दव्वम्भि उ० गाहा । जो संजवट्ठाए उवस्सञ्जो कीरइ कृतो वा, जो ण ताव गिस्सिरिज्जइ ।" इति विशेषचूर्णौ ॥

२ 'वति' । सा तु वगडा वृत्तिपरिक्षेपो मन्तव्यः । तत्र द्रव्यवगडा त्रिप्रकारा, मा० ॥

३ < > एतन्निबन्धमध्यगतमवतरणमिदं मा० नास्ति ॥

वीएहिं विष्पमुक्तो, उवस्सओ एरिसो होइ ॥ ३२९७ ॥

‘वल्लयानि’ कटपल्यादीनि ‘कोष्ठागाराणि च’ सुप्रतीतानि यत्र भवन्ति, अधस्ताच्च तत्र भूमिर्भवति ‘रमणीया’ वीजाद्यभावेन प्रशस्या, ईदृश उपाश्रयो वीजैर्विप्रमुक्तो भवति ॥ ३२९७ ॥

इदमेव व्याख्यायति—

८

कडपल्लणं सण्णा, तणपल्लणं च देसितो वल्लया ।

णिप्परिसाडिमञ्जुजंतगा य कयभूमिकम्मंता ॥ ३२९८ ॥

‘देशीतः’ देशीभाषामाश्रित्य कटपल्यानां तृणपल्यानां च वल्लयानीति संज्ञा । < तेषां मालेषु चन्द्रेषु घान्यानि क्रियन्ते > । तानि च यत्र ‘निःपरिशाटीनि’ परिशाटिरहितानि, ‘अमु-
ज्यमानानि’ अव्यापार्यमाणानि, तथा कृतं भूमिकर्म—छगणलेपनादिकम् अन्तेषु—ग्रान्तप्रदेशे-
10 षु येषां तानि कृतभूमिकर्मान्तानि, अधस्ताच्च भूमिका वीजादिविप्रमुक्ता, ईदृशे प्रतिश्रये वस्तुं कल्पते ॥ ३२९८ ॥ अथ कोष्ठागाराणि व्याचष्टे—

चाउस्सालघरेसु व, जत्थोव्वर-कोडुएसु धण्णाई ।

निच्चड्डइतमभोगा, तेसु निवासं न वारेइ ॥ ३२९९ ॥

अथवा चतुःशालादिगृहेषु यत्रोपाश्रयेऽर्पवरकेषु वा इष्टकादिमयेषु कोष्ठकेषु वा सृष्टिकाम-
15 येषु धान्यानि ‘नित्यस्यमितानि’ सदापिहितानि ‘अभोग्यानि’ परिभोगरहितानि तिष्ठन्ति तत्र ये शेषा अपवरकाः कोष्ठका वा तेषु निवासं न वारयति ॥ ३२९९ ॥
क पुनस्तर्हि वस्तुं न कल्पते ? इत्याह—

सौलीहिं वीहीहिं, तिल-कुलरथेहिं विष्पकिण्णेहिं ।

आदिण्णे वितिकिण्णे, अहलंदं ण कप्पती वासो ॥ ३३०० ॥

20 शालिमित्रीहिमिस्त्रिलैः कुलरथैः उपलक्षणत्वाद् मुद्ग-मापादिभिश्च विप्रकीर्णैराकीर्णैर्व्यति-
कीर्णैः उपलक्षणत्वाद् विकीर्णैश्च सङ्कुले उपाश्रये निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां च यथालन्दमपि कालं
न कल्पते वासः । एषा श्रीभद्रबाहुस्वामिकृता गार्था । अनया सूत्रपदानि संगृहीतानि—
आकीर्णग्रहणेन च उत्क्षिप्तपदं विकीर्णग्रहणे तु विक्षिप्तपदं गृहीतं मन्तव्यम् ॥ ३३०० ॥

१ भूमिरतिरमणीया वीजादिविप्रमुक्ता । ईदृश भा० ॥ २ देशविशेषमा० भा० ॥

३ “कडपल्लं ति वा धण्णसालं ति वा तणपल्लं ति वा वल्लयं ति वा एण्डं, तेषिं मालां वद्धा, तेषु
घनाणि कीरति” इति चूर्णो विशेषचूर्णो च ॥ ४ < १ > एतदन्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥ ५ “न्तानि,
ईदृशानि वल्लयानि यत्र मालोपपत्तिः भवन्ति, अधस्ता” भा० ॥

६ “उव्वरओ ति वा कोडुओ ति वा एण्डं” विशेषचूर्णो ॥

७ “सौलीहिं गार्हा पुरातना ॥ एतीसे विभासागार्हाओ तिन्नि—सौलीहिं व० गार्हा कण्ठ्या ॥
ओखिन्नं गार्हा कण्ठ्या ॥ तिणिहं च० गार्हा कण्ठ्या ॥” इति विशेषचूर्णो ॥

८ ‘विप्रकीर्णः’ इतस्ततो विक्षिप्तैः ‘आकीर्णैः’ एकजातीयैर्धान्यैरभिच्योते ‘व्यतिकीर्णैः’
तैरेवानेकजातीयैः सङ्कुले भा० ॥

९ “था ॥ ३३०० ॥ अथैनमेव भाष्यकारो व्याख्यायति—तत्र परः प्राह । भा० ॥”

अत्र परः प्राह—ननु जातिवाचकाः शब्दाः ‘सम्पन्नः शालिः’ इत्यादिवदेकवचननिर्देशेन व्यवहियमाणा उपलभ्यन्ते, ततः किमर्थमत्र “शालिभिर्ब्रीहिभिः” इत्यादौ बहुवचनेन निर्देशः कृतः ? उच्यते—

शालीहिं व ब्रीहीहिं व, इति उच्ये होति एतदुचं तु ।

शालीमादीयाणं, ह्येति पगारा बहुविहा उ ॥ ३३०१ ॥

शालिभिर्वा ब्रीहिभिर्वा ‘इत्युक्ते’ एवं बहुवचननिर्देशे कृते एतद् ‘उक्तम्’ अभिहितं भवति—शास्त्रादीनां धान्यानां बहुविधाः प्रकारा भवन्ति । तद्यथा—कलमशालिः रक्तशालि-र्महाशालिरित्यादि ॥ ३३०१ ॥ उक्लिप्तादिपदानां व्याख्यानमाह—

उक्लिप्तं भिन्नरासी, विक्लिप्ते तेसि होति संबंधो ।

वितिकिण्णे सम्मेलो, विपङ्गणे संथं जाणे ॥ ३३०२ ॥

उक्लिप्तानि नाम येषां धान्यानां राशयो भिन्नाः । ‘विक्षिप्तानि नाम त एव धान्यराशयो भिन्नाः परमेकतः सम्बद्धाः’, अत एवाह—‘विक्षिप्तपदे व्याख्यायमाने ‘तेषां’ भिन्नराशीनां सम्बन्धो भवति । व्यतिकीर्णानि तु तानि सर्वाण्यपि धान्यान्येकतः सम्मिलितानि, आह च—व्यतिकीर्णपदे तेषां धान्यानां सम्मिलको भवति । विप्रकीर्णानि तु सर्वतः संस्तृतानि पुष्पम-करवत्, अत एवाह—विप्रकीर्णपदे ‘संस्तृतं’ विप्रकिरणं जानीयात् ॥ ३३०२ ॥

अथ यथालन्दपदं व्याचष्टे—

तिविहं च अहलंदं, जहन्नयं मज्झिमं च उक्कोसं ।

उदउल्लं च जहणं, पणगं पुण होइ उक्कोसं ॥ ३३०३ ॥

‘त्रिविधं च’ त्रिप्रकारं यथालन्दम्, तद्यथा—जघन्यं मध्यममुत्कृष्टं च । तत्रोदकाद्रिः करो यावता कालेन शुष्यति तावन्मात्रं जघन्यम् । ‘पञ्चकं’ पञ्चरात्रिन्दिवानि पुनरुत्कृष्टम् । २० अर्थादापन्नं तयोरपान्तरालवर्ति सर्वमपि मध्यमम् ॥ ३३०३ ॥

अथात्र बीजाकीर्णे प्रतिश्रये तिष्ठतां प्रायश्चित्तमाह—

बीयाईआङ्गणे, लहुओ मासो उ ठायमाणस्स ।

आणादिणो अ दोसा, विराहणा संजमाऽऽताए ॥ ३३०४ ॥

“बीयाइ” चि आदिशब्दः खगतानेकमेदसूचकः । ततश्च बीजैः—शास्त्रादिभेदादनेकप्रका- २५ रैराकीर्णे उपाश्रये तिष्ठत आचार्यदिल्लुको मासः प्रायश्चित्तम्, अयं च तपः-कालविशेषितः । तद्यथा—आचार्यस्य तपसा कालेन च गुरुकः, उपाध्यायस्य तपसा गुरुकः, वृषभस्य कालेन गुरुकः, मिश्रोत्तपसा कालेन च लघुकः । एतत् प्रत्येकबीजाविषयं प्रायश्चित्तमुक्तम् । अनन्त-बीजेष्वप्येवमेव । नवरं मासलघुस्थाने मासगुरुकम् । संथतीनामपि प्रवर्तिनी-गणावच्छेदिन्य-

१ ‘लिभिर्ब्रीहिभिश्च’ इत्यु° मा० ॥ २ उत्कीर्णादिप° मा० ॥ ३ एतदत्रे ताटी० मो० ले० ग्रन्थाग्रम्—१०० वर्तते । ४ उक्लिप्तं भि° मा० कां० चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

५ विक्लिप्ते ते° मा० तं० के० कां० । विक्लिप्ते ते° तामा० ॥ ६ उत्कीर्णानि नाम भा० ॥

७ विकीर्णानि नाम भा० ॥ ८ विकीर्णपदे व्या° मा० ॥

मिपेका-मिक्षुणीनामेवमेव वक्तव्यम् । आज्ञादयश्च दोषा अत्र भवन्ति । तथा विराधना संयमे
आत्मनि च मन्तव्या । इयं द्विधाऽपि पुरस्तादभिधास्यते ॥ ३३०४ ॥

प्रकारान्तरेण प्रायश्चित्तमेवाह—

उत्क्रिखत्तमाइएसुं, थिरा-ऽथिरेसुं तु ठायमाणस्स ।

पणगादी जा मिण्णो, विसेसितो भिक्खुमाईणं ॥ ३३०५ ॥

साहारणम्मि गुरुगा, दसादिगं मासं ठाति समणीणं ।

मासो विसेसिओ वा, लहुओ साहारणे गुरुगो ॥ ३३०६ ॥

उत्क्रिस्तादिषु पदेषु स्थिरा-ऽस्थिरभेदभिन्नेषु तिष्ठतां भिक्षुप्रमृतीनां पञ्चकादारभ्य भिन्न-
मासं यावत् तपः-कालविशेषितं प्रायश्चित्तम् । तद्यथा—उत्क्रिसेषु स्थिरसंहननिषु बीजेषु
10 तिष्ठति लघुपञ्चदशरात्रिन्दिवानि, अस्थिरसंहननिषु लघुपञ्चदशरात्रिन्दिवानि; विक्षिसेषु स्थिरेषु
तिष्ठति लघुपञ्चदशरात्रिन्दिवानि, अस्थिरेषु लघुपञ्चदशरात्रिन्दिवानि; व्यतिकीर्णेषु स्थिरेषु तिष्ठति
लघुपञ्चदशरात्रिन्दिवानि, अस्थिरेषु लघुविंशतिरात्रिन्दिवानि; विप्रकीर्णेषु स्थिरेषु तिष्ठति लघु-
विंशतिरात्रिन्दिवानि, अस्थिरेषु लघुपञ्चविंशतिरात्रिन्दिवानि । एतत् सर्वमपि प्रायश्चित्तं भिक्षो-
स्तपसा कालेन च लघुकम्, वृषभस्य कालेन गुरुकम्, उपाध्यायस्य तपसा गुरुकम्, आचा-
15 र्यस्य तपसा कालेन च गुरुकम् । एतत् प्रत्येकबीजविषयं प्रायश्चित्तमुक्तम् ॥ ३३०५ ॥

साधारणबीजेषु त्वेतदेव गुरुकं कर्तव्यम्, गुरुपञ्चकादारभ्य गुरुपञ्चविंशतिकान्तमित्यर्थः ।
श्रमणीनां तु लघुपञ्चदशरात्रिन्दिवेभ्यः प्रारब्धं लघुभासे तिष्ठति । तत्रापि भिक्षुण्या उभयलघु-
कम्, अमिपेकायाः कालगुरुकम्, गणावच्छेदिन्यास्तपोगुरुकम्, प्रवर्त्तिन्या उभयगुरुकम् ।

१ उत्क्रिखत्तमा^० ओ० ले० विना ॥

२ उत्कीर्णादि^० भा० ॥

३ “उत्क्रिखणं गाथाद्वयम् । उत्क्रिखणेषु थिरेसु भिक्खु ठाति ना, अथिरेसु १०; विक्षिखणेषु थिरेसु
१०, अथिरेसु १०ना; विथिक्खिणेषु थिरेसु १०ना, अथिरेसु थ; विप्पत्तिणेषु थिरेसु थ; अथिरेसु थना ।
एतं भिक्खुस्स उभयलहुं, वसभस्स कालगुरुं, अमिसेतस्स तवगुरुं, आयसियस्स उभयगुरुं । एतं परित्तएहुं ।
एतं चेव गुरुं पच्छित्त संजतीणं दससु आरद्धं मासलहुए ठाति, भिक्खुणे-अमिसेयपत्त-गणावच्छेदणी-
पवत्तिणीं । एतं परित्तएहुं । अणत्तेसु एतं चेव गुरुं । एसा संजमविराधणा ॥” इति चूर्णोः ।

“उत्क्रिखणेषु अथिरेसु ठायंतस्स पंचराईया, थिरेसु दस; विक्षिखणेषु अथिरेसु दस, थिरेसु पनरस;
विथिक्खिणेषु अथिरेसु पनरस, थिरेसु बीस; विप्पत्तिणेषु अथिरेसु बीस, थिरेसु पणुबीस । एवं भिक्खुस्स
दोहि लहुया, वसभस्स कालगुरु, अमिसेयस्स तवगुरु, आयसियस्स उभयगुरु । एयं परित्तएहुं । संजईण
दससु आरद्धं मासलहुए ठाति । भिक्खुणी अमिसेयपत्ता गणावच्छेदणी पवत्तिणी एयासिं तव-कालविसेसो ।
एतं परित्तएहुं । अणत्तेसु एए चेव पायच्छित्ता । अहना सन्नेसिं चेव उत्क्रिखणेषु मासलहुं उभयलहुं,
विक्षिखणेषु कालगुरुं, विथिक्खिणेषु तवगुरुं, विप्पत्तिणेषु उभयगुरुं । एतं परित्त । अणत्ते एतं चेव मासगुरुं ।
आणादी दोसा । विराधणा दुविहा संजमा-ऽऽयाए । संजमविराधणा णितो वा आतितो वा बीयकायसंपटं करेइ
सण्णिकण्णं, जे य तदस्सिया पाणा ॥” इति विशेषचूर्णोः ॥

४ उत्कीर्णेषु स्थि^० भा० ॥

५ < १० एतन्निहमध्यगतः पाठः कं० एव वर्तते ॥

एवं प्रत्येकबीजविषयमुक्तम् । अनन्तबीजेषु त्वेवमेव गुरुदशरात्रिन्दिवेभ्यः प्रारब्धं गुरुमासान्तं वक्तव्यम् । अथवा भिक्षुप्रभृतीनां चतुर्णामप्यविशेषेणोत्कीर्णादिषु चतुर्विंशति तपः-कालविशेषितो मासलघुकः, तद्यथा—उत्कीर्णेषु तपसा कालेन च लघुकः, विकीर्णेषु कालेन गुरुकः, व्यति-कीर्णेषु तपसा गुरुकः, विप्रकीर्णेषु तपसा कालेन च गुरुकः । अनन्तबीजेष्वप्युत्कीर्णादिष्वेवमेव तपः-कालविशेषितं मासगुरुकम् । द्विविधा च विराधना संयमाऽऽत्मविषयाऽत्र मन्तव्या । 5 तत्र संयमविराधना निर्गच्छन् वा प्रविशन् वा बीजानां सङ्घट्टनं परितापनमपद्रावणं वा कुर्यात्, ये च तदाश्रिताः प्राणिनस्तेषामपि सङ्घट्टनादिकं कुर्यात् तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ३३०६ ॥
अथात्मविराधनां भावयति—

सालि-जव अच्छि सालुग, गिस्सरणं मास-भुग्गमादीसु ।

सैस्स गुज्झ कुत्तहल, विप्पहरण मास गिस्सरणं ॥ ३३०७ ॥ 10

तत्र स्थितानां साधूनां शालि-यवानां शालुकान्यक्षणाः प्रविशन्ति । तैश्च प्रविष्टैश्चक्षुषी-अनागाढमागाढं वा परिताप्येते । तथा मुद्ग-भाषादिषु विप्रकीर्णेषु गमनाऽऽगमने विदधानानां 'निस्सरणं' प्रस्वलनं भवति, ततश्च हस्तमङ्गादयो दोषाः । अत्र इवश्रूहृष्टान्तः—

एगो अगारो चित्तेइ—जइ सस्सुगाए गुज्झोरुगाइ पेच्छामि । ताहे मासा अहग्गमण-निग्गमणपहे विप्पकिन्ना । सा तत्थ वच्चंती फिल्लिसिया गलियवसणा उच्चाणिया पडिया ॥ 15

इदमेवाह—“सस्सु” इत्यादि । इवश्वाः सम्बन्धि यद् गुह्यं तदवलोकने यत् कुतूहलं तद्वशाद् भाषाणां विकिरणम्, ततस्तस्याः श्वश्वाः 'निस्सरणं' प्रस्वलनमभवत् । एवं तत्र स्थितानां साधूनामप्यात्मविराधना भवेत् ॥ ३३०७ ॥ <“द्वितीयपदमाह—>

विइयपय कारणम्मि, पुत्वि वसभा पमज्ज जतणाए ।

विकिरणम्मि वि लहुओ, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ३३०८ ॥ 20

द्वितीयपदे 'कारणे' अध्वनिर्गमनादौ शुद्धोपाश्रयात्कामे बीजाकीर्णेष्वुपाश्रये तिष्ठन्ति । कथम् ? इत्याह—पूर्वं वृषभा दण्डप्रोच्छनकं गृहीत्वा तत्र गत्वा यतनया यथा तेषां बीजानां परितापनादि न भवति तथा प्रमृज्य ततः सवाञ्च-वृद्धमपि गच्छमानीय यथाकलन्दं कालं तिष्ठन्ति । यदि प्रमार्जनां विदधाना बीजानां विकिरणम्—इतस्ततो विक्षेपणं कुर्वेते तदा लघुमासः प्रायश्चित्तम् । तत्राप्यविधिप्रमार्जने आज्ञादयो दोषाः ॥ ३३०८ ॥ अथैतदेव स्पष्टयति— 25

गीया पुरा गंतु समिक्खियम्मि, थिरे पमज्जितुमाथिरे वा ।

साहडुमेगंति वसंति लंदं, उकोसयं जाणिय कारणं वा ॥ ३३०९ ॥

केचिदध्वनिर्गतादयः साधवो विवक्षितं ग्रामं प्राप्ताः, तत्र च गीतार्थाः पुरतो गत्वा त्रिकृत्वः शुद्धां वसतिं समीक्षन्ते—प्रत्युपेक्षन्ते । यदि तथासमीक्षिते न प्राप्यते तदा शाल्या-दिवीजेषूत्कीर्णेषु प्रथमं खिरसंहननिषु तिष्ठन्ति, तदभावेऽखिरसंहननिष्वपि । तानि च 30

१ का० विनाऽन्यत्र—त्वयमेव सा० । त्वेनमेव तादी० त० डे० मो० डे० ॥

२ °प्युत्क्षिप्तादिष्वे० भा० ॥ ३ सुस्सु ताभा० विना ॥ ४ °शुपोरजागाढमागाढं वा परि-ताप्यते भा० ॥ ५ < > एतन्मध्यगतमवतरणं भा० नास्ति ॥ ६ °पां जीवानां परि० मो० डे० ॥

बीजानि यतन्था प्रभृज्य तत एकान्ते संहरन्ति—संस्थापयन्ति । संहृत्य च तत्र जघन्यं वा मध्यमं वा यथालब्धं वसन्ति । 'कारणं वा' अध्वपरिश्रमादिकं ज्ञात्वोत्कृष्टमपि यथालब्धं वसन्ति । अत्र पाठान्तरम्—“साहद्वमेगं तु” चि तानि बीजानि संहृत्य ततः 'एकम्' इति जघन्यं यथालब्धं वसन्ति, शेषं प्राग्वत् । उत्कीर्णानामभावे विकीर्णेषु, तेषामभावे व्यतिकीर्णेषु, तदप्राप्तौ विप्रकीर्णेष्वपि तिष्ठन्ति । तत्रापि प्रथमं प्रत्येकेषु, ततः साधारणेष्वपि । अथोक्तमेव तिष्ठन्ति ततो मासलघु । संयतीनामप्येवमेव द्वितीयपदं मन्तव्यम् ॥ ३३०९ ॥

सूत्रम्—

अह पुण एवं जाणिजा—नो उक्खित्ताइं नो विक्खित्ताइं नो विइकिण्णाइं नो विप्पकिण्णाइं रासिक-
डाणि वा पुंजकडाणि वा भित्तिकडाणि वा कुलिया-
कडाणि वा लंछियाणि वा मुद्धियाणि वा पिहितानि
वा कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंधीण वा हेमंत-
गिम्हासु वत्थए २ ॥

अथ पुनरेवं जानीयात्—तानि शास्त्रादीनि बीजानि तत्रोपाश्रये नो उक्खिसानि नो
विक्षिसानि नो विकीर्णानि नो विप्रकीर्णानि, किन्तु राशीकृतानि वा पुञ्जीकृतानि वा भित्ति-
कृतानि वा कुलिकाकृतानि वा लच्छित्तानि वा मुद्धितानि वा पिहितानि वा, तत एवं
कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा हेमन्त-ग्रीष्मेषु वस्तुमिति सूत्राक्षरार्थः ॥ २०

अत्र भाष्यम्—

रासीकडा य पुंजे-कुलियकडा पिहित मुद्धिते चैव ।
ठायंतमाण लहुगा, कास अगीतत्थ सुत्तं तु ॥ ३३१० ॥
यत्रोपाश्रये राशीकृतानि पुञ्जीकृतानि कुलिकाकृतानि पिहितानि मुद्धितानि चशब्दाद्
भित्तिकृतानि लच्छित्तानि च बीजानि तत्र तिष्ठतां चतुर्लघुकाः । कस्य पुनरेतत् प्रायश्चित्तम् ?
उच्यते—अगीतार्थस्य । 'सूत्रं तु' सूत्रं पुनर्गीतार्थविषयं द्रष्टव्यमिति वाक्यशेषः ॥ ३३१० ॥

अथ राशीकृतादिपदानां व्याख्यानमाह—

पुंजे य होति वड्डो, सो चैव य ईसिआयतो रासी ।
कुलिया कुड्डलीणा, भित्तिकडा संसिया भित्ती ॥ ३३११ ॥
'वृत्तः' वृत्ताकारो घान्योत्करः पुञ्ज इत्युच्यते । स एव 'ईपदायतः' मनाग् दीर्घो राशिः ।
अपुञ्जः पुञ्जः कृतानीति व्युत्पत्त्या पुञ्जीकृतानि, एवं राशीकृतानीत्यपि । तथा कुलिका कुड्य-
मुच्यते, ततः कुलिकाकृतानि नाम कुड्यालीनानि कृत्वा स्थापितानि । भित्तिकृतानि तु भित्ति

१ 'विक्षिण्णाइं नो विक्खिण्णाइं ताम्' तादी० का० ॥ २ 'विकिण्णा' ताम् । वि-
'क्किण्णा' तादी० ॥ ३ 'एतच्चिह्नान्तवर्तिनीयं सूत्रद्वितीयां प्रती नास्ति ॥

संश्रितानि, मिचित्तिश्रया स्थापितानीत्यर्थः । अथ कुड्य-मित्योः कः प्रतिविशेषः ? उच्यते—
दृष्टकादिरचिता भित्तिः, मृत्पिण्डादिनिर्मितं कुड्यम् ॥ ३३११ ॥

छारेण लंछिताहं, मुदा पुन छाणपाणिर्यं दिष्णं ।

परिकल्पाहं करेत्ता, किलिंजकडएहिं पिहिताहं ॥ ३३१२ ॥

लम्बितानि नाम 'क्षारेण' भसना चिह्नितानि । तथा मुद्रा पुनः छगणपानीर्यं तद् यत्र ५
प्रदत्तं तानि मुद्रितानि । 'परिकल्पाहं' ति यानि नापि लम्बितानि नापि मुद्रितानि किन्तु
तदुभयप्रकारवाङ्मनानि कृत्वा विवक्षितप्रदेशे स्थापयित्वा किलिंजकटैरेवमेव स्थगितानि तानि
पिहितान्युच्यन्ते । एवंविधेषु बीजेषु हेमन्त-श्रीपद्मयोगीतार्थस्य वस्तुं कल्पते नागीतार्थस्येति
॥ ३३१२ ॥ परः प्रेरयति—

नत्थि अगीतत्थो वा, सुत्ते गीतो व वण्णितो कोइ ।

10

जा पुण एगाणुण्णा, सा सेच्छा कारणं किं वा ॥ ३३१३ ॥

सूत्रे अगीतार्थो वा गीतार्थो वा न कश्चिद् निर्द्धार्य 'वर्णितः' निर्दिष्टोऽस्ति, अतो येयं
भवद्भिः एकस्य-गीतार्थपक्षस्यानुज्ञा अपरस्यागीतार्थपक्षस्य प्रतिषेधः क्रियते सैषा युष्माकं व्याख्या-
तृणां खेच्छा, न पुनर्भगवदुक्तमिति भावः । अथ कारणं किमप्यत्रास्ति ततोऽभिधीय-
ताम् ॥ ३३१३ ॥ सूरिराह—

15

एयारिसम्मि वासो, ण कप्पती जति.वि सुत्तऽणुण्णातो ।

अण्वोक्कडो उ भणितो, आयरिओ उवेहती अत्थं ॥ ३३१४ ॥

'एतादृशे' उपाश्रये वासो यद्यपि सूत्रेऽनुज्ञातस्तथापि न कल्पते, यतः 'अव्याकृतः' अविशे-
षित एवार्थः सूत्रे भणितः, परमाचार्यस्तमर्थम् 'उत्प्रेक्षते' विषयविभागप्रकटनेनोन्मीलयति ।
यथा किलैकस्माद् मृत्पिण्डात् कुललोऽनेकानि घट-शरावादिरूपाणि निष्पादयति, एवमात्रा- 20
योऽप्येकस्मात् सूत्रपदादभ्युद्भागेकेषामर्थविकल्पानामुपदर्शनं करोति । यथा वा सान्धकारे
गृहादौ विद्यमाना अपि घटादयः पदार्थाः प्रदीपं विना न विलोक्यन्ते, तथा सूत्रेऽप्यर्थवि-
शेषा आचार्येणाप्रकाशिताः सन्तोऽपि नोपलभ्यन्ते ॥ ३३१४ ॥ किञ्च—

जं जह सुत्ते भणितं, तहेव तं जइ वियालणा नत्थि ।

किं कालियाणुओगो, दिट्ठो दिट्ठिप्पहाणेहिं ॥ ३३१५ ॥

25

'यद्' वस्तु 'यथा' येन विधिरूपेण प्रतिषेधरूपेण वा प्रकारेण सूत्रे भणितं तत् तथैव
यदि प्रतिपत्तव्यं 'विचारणा' विषयविभागव्यवस्थापना युक्ता-ऽयुक्तविमर्शो वा 'नास्ति' न
क्रियते ततः 'किं' केन हेतुना कालिकश्रुतस्यानुयोगः 'दृष्टः' विधेयतयोपलब्धः 'दृष्टिप्र-
धानैः' केवलज्ञान-श्रुतज्ञानरूपलोचनप्रवैस्तीर्थकर-गणधरैः ? अथवा 'दृष्टिप्रधानैः' नैगमादिन-
यमतविशारदैः श्रीमद्रत्नाहुस्वामिभिः किमिति निर्मुक्तिकरणद्वारेण कालिकश्रुतानुयोगो 30
'दृष्टः' प्रतिपादितः ? ॥ ३३१५ ॥ अपि च—

उत्सगसुत्तं किंची, किंची अववातियं भवे सुत्तं ।

तदुभयसुत्तं किञ्ची, सुत्तस्त गमा भूयेयव्वा ॥ ३३१६ ॥

किञ्चिदुत्सर्गसूत्रम् १, किञ्चित् पुनरापवादिकं सूत्रम् २, किञ्चित् तदुभयसूत्रम्, तच्च द्विधा—
उत्सर्गापवादिकम् अपवादौत्सर्गिकम् ३-४ । एते सूत्रस्य 'गमाः' प्रकाराश्चत्वारो ज्ञातव्याः ।
अथवा 'गमा नाम' द्विरुच्चारणीयानि पदानि । तच्च—उत्सर्गौत्सर्गिकम् ५ अपवादापवादि-
कम् ६ एवमेतौ द्वौ भेदौ चत्वारश्च प्रागुक्ता इत्येवं सूत्रस्य षट् भेदाः सज्जाताः । एते च पुरस्ता-
दुदाहरिष्यन्ते ॥ ३३१६ ॥ < अन्येऽपि च सूत्रस्य भेदा भवन्तीति दर्शयति—>

योगेसु एगग्रहणं, सलोम णिल्लोम अकसिणे अहणे ।

विहिमिन्नस्स य ग्रहणं, अववाउत्सर्गियं सुत्तं ॥ ३३१७ ॥

'अनेकेषु' कपायेन्द्रिया-ऽऽश्रवादिष्वर्थेषु ग्रहीतव्येषु कापि सूत्रे एकस्य-अन्यतरस्य ग्रहणं
१० भवेत्, यथा—यत्र सूत्रे क्रोधनिग्रहः साक्षादुपदिष्टस्तत्र माननिग्रहादयोऽप्यर्थत उक्ता द्रष्टव्याः ।
एवमिन्द्रिया-ऽऽश्रवादिष्वपि भावनीयम् ।

कानिचित्तु सूत्राणि साधूनां साध्वीनां च प्रत्येकविषयाणि । यथेहैव कल्पाध्ययने सलो-
मसूत्रं निर्लोमसूत्रं वा । तद्यथा—“नो कप्पइ निगंथाणं अलोमाहं चम्माहं धारित्तए
( ) । कप्पइ निगंथाणं सलोमाहं चम्माहं धारित्तए (उ० ३ सू० ४) । नो
१५ कप्पइ निगंथीणं सलोमाहं चम्माहं धारित्तए । (उ० ३ सू० ३) । कप्पइ निगंथीणं अलो-
माहं चम्माहं धारित्तए ( ) ।”

कानिचित्तु सामान्यसूत्राणि भवन्ति, यथा अकृत्स्नाजिनविषयं सूत्रम् । तच्चेदम्—“कप्पइ
निगंथाण वा निगंथीण वा अकसिणाहं चम्माहं धारित्तए” (उ० ३ सू० ६) ।

अथ “अनानुपूर्वैरपि व्याख्यातम्” इति न्यायोपदर्शनार्थं प्रागुक्तसूत्रपदकम्भ्यात् चतु-
२० र्थभेदमुदाहरति—“विहिमिन्नस्स य” इत्यादि । इहैव ग्रन्थे यद् विहिमिन्नस्य ग्रहणमुक्तं
तदपवादौत्सर्गिकं सूत्रम् । तच्चेदम्—“कप्पइ निगंथीणं पक्के तालपल्लवे भिन्ने षडिगाहित्तए,
से वि य विहिमिन्ने नो चेव णं अविहिमिन्ने” (उ० १ सू० ५) ॥ ३३१७ ॥

आह यद्यपवादेनानुज्ञातं तर्हि भूयः कथं प्रतिषिध्यते ? इत्याह—

उत्सर्गगठिई सुद्धं, जम्हा दव्वं विवज्जयं लभति ।

२५ ण य तं होइ विरुद्धं, एमेव इमं पि पासावो ॥ ३३१८ ॥

'उत्सर्गस्थितौ' उत्सर्गपदे 'शुद्धम्' उद्गमादिदोषरहितं यद् भक्त-यानादिद्रव्यं ग्रहीतुं
कल्पते तदेवापवादपदे यस्माद् 'विपर्ययं' वैपरीत्यं लभते, अशुद्धमप्युपादातुं कल्पते इत्यर्थः ।
'न च' नैव तत् तथा गृह्यमाणं विरुद्धं भवति, ज्ञानादिगुणोपकारकत्वादविरुद्धमेवेति भावः ।
एवमेव 'अमुमापि' प्रकृतमर्थं “कल्पते निर्ग्रन्थीनां पकं तालपल्लवं भिन्नं प्रतिग्रहीतुम्” (उ० १
३० सू० ५) इत्यपवादेनानुज्ञातस्याप्यविभिन्नप्रतिषेधरूपमविरुद्धमेव पदयामः ॥ ३३१८ ॥

अथोत्सर्गसूत्रादीनामुदाहरणान्याह—

१ °वमेते सूत्रस्य भा० ॥ २ < १ > एतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥

३ °व्या०ऽपि व्याख्यातम्” इति भा० का० विना ॥

उत्सर्गगोचरस्मी, निसेज कप्पाऽववादतो तिहं ।

मंसं दल मा अट्टी, अववादुत्सर्गिगं सुत्तं ॥ ३३१९ ॥

उत्सर्गसूत्रं गोचरं पर्यटतः साधोर्गृहद्वयापान्तराले या 'निषद्या' निषदनं तद्विषयम् । तच्चेदम्—“नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अंतरगिहंसि आसइत्तए वा जाव काउ-स्सगं वा ठाणं वा ठाहए (उ० ३ सू० २२) ति ।”

यत्तु ‘त्रयाणां’ जराभिभूतादीनां निषद्या कल्पते इत्येवंलक्षणं सूत्रं तदापवादिकम् । तच्चेदम्—“अह पुण एवं जाणिज्जा जराजुण्णे १ बाहिए २ तवस्सी ३ मुच्छिज्ज वा पवडिज्ज वा एवण्हं कप्पइ अंतरगिहंसि आसइत्तए ।” (उ० ३ सूत्र ३३)

इदं पुनरपवादौत्सर्गिकम्—“मंसं दल मा अट्टी” ति पुद्गलं प्रयच्छ मा अस्तीनीति ॥ ३३१९ ॥

नो कप्पति च अभिन्नं, अववातेणं तु कप्पती भिन्नं ।

कप्पति पक्कं भिण्णं, विधीय अववायउत्सर्गं ॥ ३३२० ॥

“नो कल्पतेऽभिन्नमामप्रलम्बं प्रतिग्रहीतुम्” (उ० १ सू० १) एतद्वा उत्सर्गसूत्रम् ।

यत् पुनः ‘अपवादपदेन’ अध्वा-ऽवमौदर्यादिषु भिन्नं प्रतिग्रहीतुं कल्पते इत्येवंरूपं (उ० १ सू० २) तदापवादिकम् ।

यत् पुनः “निर्गन्थीनां कल्पते पक्कं प्रलम्बं विधिभिन्नं नाविधिभिन्नम्” (उ० १ सू० ५) 15 इति सूत्रं तदपवादौत्सर्गिकम् । एतत् प्रागुक्तमपि स्पष्टीकरणार्थमिहाभिहितम् ।

इदं त्वौत्सर्गापवादिकम्—“नो कप्पइ० राओ वा वियाले वा सेज्जा-संधारयं पडिगाहि-त्तए । नऽनत्थ एगेण पुञ्चपडिलेहिणं सिज्जा-संधारणं (उ० १ सू० ४३) ।

इदं पुनरुत्सर्गौत्सर्गिकम्—“नो कप्पइ० असणं वा ण्क पदमाए पोरीसीए पडिगाहिच्चा पच्छिमं पोरीसि उवाइणावेत्तए । से य आहव उवाइणाविए सिया, जो तं मुंजइ मुंजंतं 20 वा साहज्जइ से आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारद्वणं उग्घाहयं (उ० ४ सू० ११) ।

तथा येषु सूत्रेष्वपवादो भणितस्तेष्वेवार्थतः पुनरनुज्ञा प्रवर्तते तान्यपवादापवादिकानि ॥ ३३२० ॥ किञ्चान्यत्—

कत्थइ देसग्गहणं, कत्थति भण्णंति गिरवसेसाहं ।

उक्कम-कमजुत्ताहं, कारणवसतो णिजुत्ताहं ॥ ३३२१ ॥

कचित् सूत्रेऽभिधेयपदानां देशतो ग्रहणं क्रियते, कुत्रापि च निरवशेषाण्यभिधेयपदानि भण्यन्ते, तथा कानिचित् सूत्राण्युक्तमयुक्तानि, कानिचित्तु क्रमयुक्तानि ‘कारणवशतः’ कारण-विशेषमाश्रित्य ‘नियुक्तानि’ गणधरादिभिः श्रुतधरैर्विरचितानि ॥ ३३२१ ॥

एतदेव विवृणोति—

देसग्गहणे वीएहि सूयिया मूलमादिणो हुंति ।

क्रोहादिअणिग्गहिद्या, सिंचंति भवं निरवसेसं ॥ ३३२२ ॥

१ “अभिकंक्षसि मे दातं जावइयं तावइयं पुग्गलं दलयाहि, मा य अट्टियाणि” इतिरूपं सूत्रं आचाराङ्गे
शु० २ सू० १ म० १ उ० १० ॥

२ वा ण्क पडं त० के० ॥

देशग्रहणे कृते सति तज्जातीयानां सर्वेषामपि ग्रहणं भवति, यथा—“सालीणि वा वीहीणि वा” इत्यादावस्मिन्नेव सूत्रे वीजैर्गृहीतैर्मूलादयोऽपि भेदाः सूचिता भवन्ति ।

कुत्रापि च सूत्रे निरवशेषाण्यभिधेयपदानि गृह्यन्ते, यथा दशवैकालिके क्रोधादयोऽनिगृहीताः सन्तः ‘भवं’ संसारं ‘निरवशेषं’ चतुर्गतिकमपि सिञ्चन्तीत्युक्तम् । तथा च तत्सूत्रम्—

८ कोहो य माणो य अणिगृहीया, माया य लोभो अ पवद्दुमाणा ।

चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाई पुणवमवस्स ॥

(अध्य० ८ श्लो० ४०) ॥ ३३२२ ॥

८ अथोत्क्रम-क्रमयुक्तानि सूत्राणि दर्शयति—

सत्थपरिण्णादुक्कमै, गोयर पिंडेसणा कमेणं तु ।

१० जं पि य उक्कमकरणं, तमभिणवधम्ममादऽद्धा ॥ ३३२३ ॥

शस्त्रपरिज्ञाध्ययने तेजःकायोद्देशकानन्तरं वायुकायोद्देशकः क्रममासोऽपि नोक्तः, किन्तु वनस्पति-त्रसकायोद्देशकौ प्ररूप्य पर्यन्तेऽसौ भणितः, एवमादिकमुत्क्रमयुक्तं सूत्रमुच्यते ।

कचिच्च सूत्रे क्रमेणैवार्थपदानि भवन्ति, यथा—अथै गोचरभूमयः, तद्यथा—“पेडा अद्धपेडा गोमुत्तिया पतंगवीहिया अंतोसंवुक्का वार्हिसंवुक्का उज्जुगी गंतुपच्चागता ।”

१५ तथा सप्तपिण्डेपणासूत्रमपि क्रमनिबद्धं मन्तव्यम् । तद्यथा—“असंसद्धा संसद्धा उद्धडा अप्पलेया उग्गाहिता पग्गाहिता उज्जितधम्मिया ।”

अथवा ‘पिण्डैषणा’ इति प्रथमं पिण्डपदं तत एपणापदं यत्र ओषनिर्युत्तयादौ सूत्रे यथाक्रमं प्ररूप्यते तत् क्रमनिबद्धम् ।

यदपि चोत्क्रमकरणं शस्त्रपरिज्ञादावध्ययने तदभिनवधर्माद्यर्थम् । किमुक्तं भवति ?—अभि-
२० नवधर्मा शैक्षः, स ह्यद्याप्यपरिणतजिनवचनतया वायुकायं परिस्फुटमनुलभ्यमानतया प्रथमतः प्ररूप्यमाणं न सम्यक् प्रतिपद्यते, अतो वनस्पति-त्रसान् प्ररूप्य यदा तेषु सम्यग् जीवत्वं प्रतिपन्नस्तदा वायुकायं जीवत्वेन प्ररूप्यमाणं सुखेनैव श्रद्धये, एवमादिभिः कारणैरुत्क्रमकरणं मन्तव्यम् ॥ ३३२३ ॥ अथ “वीएहि सूहया मूलमाइणो” (गा० ३३२२) ति पदं व्याचष्टे—

वीएहि कंदमादी, वि सूयिया तेहिं सव्व वणकाओ ।

२५ भोम्मादिगा वणेण तु, सभेद सारोवणा भणिता ॥ ३३२४ ॥

इहैव सूत्रे वीजैर्गृहीतैः कन्द-मूलादयोऽपि भेदाः सूचिताः, तेष्वपि तिष्ठतः प्रायश्चित्तं भवतीति भावः । ‘तैश्च’ कन्दादिभिः सर्वोऽपि ‘वनस्पतिकायः’ परीक्षा-जननमेदमिन्नः सूचितः । ‘वनेन तु’ वनस्पतिना ‘भौमादयः’ पृथिव्यप्कायादयः कायाः सूचिताः । एवं ‘सभेदाः’ भेद-प्रभेदसहिताः षडपि कायाः ‘सारोवणाः’ सप्रायश्चित्ता भणिता अवसातव्याः ॥ ३३२४ ॥

३० अत्थ उ देसग्गहणं, तत्थैऽवसेसाइं सूहयवसेणं ।

मोत्तूणं अहिगारं, अणुयोगधरा पैसासंति ॥ ३३२५ ॥

१ ८ १ एतन्मध्यगतमवतरणं भा० नास्ति ॥ २ ० दी, तु सू० तामा० ॥

३ सूचिताः । तैश्च सर्वोऽपि भा० ॥ ४ ० तथ वि सेसाइं तामा० ॥ ५ पसासंति तामा० ॥

एवमत्रापि यत्र देशग्रहणं तत्रावशेषाण्यर्थपदानि, सूचितं सूत्रा, भावे कप्रत्ययः, तद्वशे-
नावगन्तव्यानि । तथा कुत्रापि सूत्रेऽनुयोगधराः 'अधिकारं' प्रस्तुतार्थं मुक्त्वा सूत्रानुपाति
प्रसङ्गागतमर्थं प्रथमतः प्रमायन्ते, यथा पिण्डाधिकारे प्रस्तुते—

“पुढवी आउक्काए, तेऊ वाऊ वणस्सई चेव ।

विइ तिय चउरो पाँचिदिया य लेवो दसमओ अ ॥” (भा० ३३६) 5
इत्यादिनौधनिर्मुक्तौ सविस्तरं कायप्ररूपणा कृता । एवं विचित्राणि सूत्राणि भवन्ति, अत
एव यावदमीषामर्थः सूरिणा न व्यक्तीकृतस्तावन्न सम्यगवगमपथमुपगच्छति ॥ ३३२५ ॥

अथौत्सर्गिका-ऽऽपवादिकसूत्रयोर्विषयविभागमाह—

उत्सर्गणेण भगियाणि जाणि अववादतो तु जाणि भवे ।

कारणजातेण मुणी !, सन्वाणि वि जाणितव्वाणि ॥ ३३२६ ॥ 10

उत्सर्गेण यानि सूत्राणि भगितानि यानि चापवादतः सूत्राणि तानि हे मुने ! कारणजातेन
सर्वाण्यपि ज्ञातव्यानि । किमुक्तं भवति ?—प्रतिषिद्धस्य आचरणहेतुः कारणम्, तच्च ज्ञानादि,
तत्र चोत्सर्गसूत्रेषु साक्षादुत्सर्गविषयो निबन्धः, अर्थतस्तु कारणजाते तत्राप्यनुज्ञा मन्तव्या;
अपवादसूत्रेषु पुनः कारणजातमुद्दिश्य साक्षादपवादविषयो निबन्धः, अर्थतस्तु तत्राप्युत्सर्गो
वृष्टव्यः । एवं सर्वसूत्रेषु तत्त्वत उत्सर्गा-ऽपवादाबुभावपि निबद्धावगन्तव्यौ ॥ ३३२६ ॥ 15

अथ किं पुनरनयोः स्वस्थानम् ? इत्याह—

उत्सर्गणेण निसिद्धाई जाई दव्वाई संथरे मुणिणो ।

कारणजाते जाते, सन्वाणि वि ताणि कप्पन्ति ॥ ३३२७ ॥

‘उत्सर्गेण’ संस्तरणमाश्रित्य यानि ‘द्रव्याणि’ प्रलम्बादीनि ‘मुनेः’ संयतस्य प्रतिषिद्धानि
तान्येव ‘कारणजाते’ विशुद्धालम्बनप्रकारे ‘जाते’ समुत्पत्ते सति सर्वाण्यपि कल्पन्ते ॥ ३३२७ ॥ 20
अत्र परः प्रश्नयति—

‘जं चिय पए णिसिद्धं, तं चिय जति भूतो कप्पती तस्स ।

एवं होतऽणवत्था, ण य तित्थं णेव सच्चं तु ॥ ३३२८ ॥

‘यदेव’ प्रलम्बादिकं ‘प्राक्’ पूर्वं निषिद्धं तदेव यदि ‘भूयः’ पुनरपि ‘तस्य’ साधोः कल्पते,
तत एवं सूत्रार्थस्य यद्वच्छाप्रवृत्तौ चरण-करणस्यानवस्था भवति । ततश्च न तीर्थमनुस(ष)जति, 25
नैव च प्रतिषिद्धं समाचरतः ‘सत्त्वं’ संयमो भवति, तदभावे दीक्षा निरर्थिका, तन्निरर्थकतायां
मोक्षस्याप्यभावः प्रामोति ॥ ३३२८ ॥ अपि च—

उम्मत्तवायसरिसं, खु दंसणं ण वि य कप्पऽकप्पं तु ।

अथ ते एवं सिद्धी, ण होज सिद्धी उ कप्पेवं ॥ ३३२९ ॥

आचार्य ! पूर्वमेकत्र सूत्रे प्रतिपिच्य पुनस्तदेवानुजानत इदं भवतो दर्शनमुन्मत्तवाक्यसदृशं 30
प्रामोति, तथा नापि च ‘इदं कल्प्यम्, इदमकल्प्यम्’ इति व्यवस्था भवति, यदि चैवमपि
ब्रुवतस्तत्राभिप्रेतार्थसिद्धिर्भवति तर्हि कस्य न सा भवेत् ? चरक-परिव्राजकादीनामप्यसमञ्जस-

प्रलापिनां सा भविष्यतीति भावः ॥ ३३२९ ॥ सूरिराह—

ण वि किञ्चि अणुण्णायं, पडिसिद्धं वा वि जिणवर्णिदेहि ।

एसा तेसिं आणा, कजे सचेण होतव्वं ॥ ३३३० ॥

हे नोदक ! यदेतद् भवता प्रलपितं तत् प्रवचनरहस्यानभिज्ञतासूचकम्, यतो जिनवरेन्द्रैस्त-
5 थाविधकारणाभावे नापि 'किञ्चिद्' अकल्पनीयमनुज्ञातम्, कारणे च समुत्पन्ने नापि किञ्चित्
प्रतिषिद्धम्, किन्तु एषा 'तेषां' तीर्थकृतां निश्चय-व्यवहारनयद्वयाश्रिता सम्यग्ज्ञा मन्तव्या—
यदुत 'कार्ये' ज्ञानादावालम्बने 'सत्येन' सद्भावसारेण साधुना भवितव्यम्, न मातृस्थानतो
यत्किञ्चिदालम्बनीयमित्यर्थः । अथवा सत्यं नाम—संयमः तेन कार्ये समुत्पन्ने भवितव्यम्, यथा
यथा संयम उत्सर्पति तथा तथा कर्तव्यमिति भावः । आह च बृहद्भाष्यकारः—

10 कज्जं नाणादीयं, सच्चं पुण होइ संजमो नियमा ।

जह जह सो होइ थिरो, तह तह कायबयं होइ ॥

॥ ३३३० ॥

इदमेव भावयति—

दोसा जेण निरुम्मंति जेण खिजंति पुव्वकम्महाइ ।

सो सो मोक्खोवाओ, रोगावत्थासु समणं वा ॥ ३३३१ ॥

15 'येन' अनुष्ठानविशेषेण 'दोषाः' रागादयो निरुध्यन्ते, पूर्वोपचितानि च कर्माणि येन
क्षीयन्ते, 'स सः' अनुष्ठानविशेषो मोक्षोपायो ज्ञातव्यः । 'रोगावत्थासु' ज्वरादिरोगप्रकारेषु
'शमनमिव' उचितौषधप्रदानापथ्यपरिहाराद्यनुष्ठानमिव; यथा तेन विधीयमानेन ज्वरादिरोगः
क्षयमुपगच्छति, एवमुत्सर्गे उत्सर्गमपवादेऽपवादं समाचरतो रागादयो दोषा निरुध्यन्ते पूर्व-
कर्माणि च क्षीयन्ते । अथवा यथा कस्यापि रोगिणः पथ्यौषधादिकं प्रतिषिध्यते कस्यापि पुन-
20 स्तदेवानुज्ञायते, एवमत्रापि यः समर्थस्तस्याकरुण्यं प्रतिषिध्यतेऽसमर्थस्य तु तदेवानुज्ञायते ।

उक्तञ्च भिषग्वरशास्त्रे—

उत्पद्येत हि साऽवस्था, देश-काल-ऽऽमयान् प्रति ।

यस्यामकार्यं कार्यं स्यात्, कर्म कार्यं च वर्जयेत् ॥

एवंविधं चोत्सर्गोऽपवादविभागमगीतार्थो न जानाति ॥ ३३३१ ॥ अतः—

25 अगमीयस्स न कप्पइ, तिचिहं जयणं तु सो न जाणाइ ।

अणुन्नवणाए जयणं, सपक्ख-परपक्खजयणं च ॥ ३३३२ ॥

अगीतार्थस्य प्रस्तुतसूत्रविषयसूतं वस्तुं न कल्पते, यतोऽसौ त्रिविधां यतनां न जानीते ।
तद्यथा—अनुज्ञापनायतनां स्वपक्षयतनां परपक्षयतनां चेति । तिस्रोऽप्येता वक्ष्यमाणस्वरूपाः ।

परः प्राह—अगीतार्थेनापि तावत् सूत्रमधीतम् अतः कथमसौ न जानीते ? उच्यते—इह
30 सर्वेषामप्यागमानामर्थपरिज्ञानमाचार्यसहायकादेवोपजायते, न यथाकथञ्चित् । उक्तञ्च—

सत्सपि फलेषु यद्वज्रं ददाति फलान्यकम्पितो वृक्षः ।

तद्वत् सूत्रमपि दुषैरकम्पितं नार्थवद् भवति ॥

॥ ३३३२ ॥

इदमेवाह—

निउणो खलु सुत्तथो, ण हु सक्को अपडिवोधितो णाउं ।

ते सुणह तत्थ दोसा, जे तेसिं तहिं वसंताणं ॥ ३३३३ ॥

‘निपुणः’ सूक्ष्मः खलु सूत्रसार्थो भवति, अत एव न शक्योऽसवाचार्येणाप्रतिबोधितः सम्यक् परिज्ञातुम्; अतोऽगीतार्थः सूत्रमात्रेण पठितेन न यतनामवबुध्यते, अतः ‘तेषाम्’ ६ अगीतार्थानां ‘तत्र’ बीजाकीर्णोपाश्रये वसतां ये दोषा भवन्ति तान् शृणुत ॥ ३३३३ ॥

अगीयत्था खलु साहु, णवरिं दोसे गुणे अजाणंता ।

रमणिज्जमिक्ख गामो, ठायंतऽह धण्णसालाए ॥ ३३३४ ॥

अगीतार्थाः खलु, के ? ‘साधवः’ साधुर्क्रियासु उद्यताः ‘नवरं’ केवलं सदोषाया निर्दोषाया वा वसतेरनुज्ञापने दोषान् गुणोऽज्ञाजानन्तः कापि ग्रामे भैक्षं प्रभूतं लब्ध्वा भिक्षया ‘रमणीयोऽयं १० ग्रामः’ इति कृत्वा ‘अथ’ अनन्तरं धान्यशालायां तिष्ठन्ति ॥ ३३३४ ॥ इदमेव स्पष्टतरमाह—

रमणिज्जमिक्ख गामो, ठायामों इहेव वसहिं झोसेह ।

धण्णघराणुण्णवणा, जति रक्खह देसु तो मंते ! ॥ ३३३५ ॥

कश्चिदगीतार्थगच्छो ग्रामानुग्रामिकं विहरन् कमपि ग्रामं सम्प्राप्तः । तत्र बहिर्द्वैवकुलादौ स्थित्वा भिक्षां पर्यटन् प्रभूतम् इष्टं च भैक्षं लब्धवान् । ततस्तैः साधुभिः परस्परमुक्तम्—रम- १५ णीयोऽयं ग्रामः अत इहैव मासकल्पं तिष्ठामः, परं वसतिरथापि न गवेषिता अतस्तां “झोसेह” चि देशीवचनत्वाद् गवेषयत । ततस्तैर्वसतिं प्रत्युपेक्षमाणैः कस्याप्यगारिणो धान्यगृहं दृष्टुम्, ततस्तस्यानुज्ञापना कृता । गृहपतिः प्राह—यदि भदन्त ! मदीयं धान्यगृहं तस्कर-गवादामिह-पद्मयमाणं रक्षत ततोऽहं प्रयच्छामि नान्यथा ॥ ३३३५ ॥ अपि च—

वसहीरक्खणवग्गा, कम्मं न करेमों णेव पवसामो ।

20

णिच्चितो होहि तुमं, अम्हे रत्तिं पि जग्गामो ॥ ३३३६ ॥

वयमस्या वसतेः—धान्यशालारूपाया रक्षणे व्यग्राः सन्तः कृष्यादिकं कर्मापि न कुर्महे, न च सुहृदादिभिरामन्त्रिताः कापि विवाहादौ कार्ये ग्रामान्तरे प्रवसामः । ततस्तेऽगीतार्था वसत्यनुज्ञापना-विधिमजानन्तो ब्रुवते—निश्चिन्तस्त्वमत्रार्थे भव, वयं रात्रिमपि प्रहरकेण जागरिष्यामः ॥ ३३३६ ॥

जोतिस-णिमिच्चमादी, छंदं गणियं व अम्ह साधेत्था ।

25

अक्खरमादी डिंमे, गाधेस्सह अजतणा सुणणे ॥ ३३३७ ॥

ज्योतिषं निमिच्चम् आदिशब्दादन्यदपि गन्धर्वविद्यादिकं तथा छन्दःशास्त्रं गणितशास्त्रं वा यद्यस्माकं कथयिष्यथ, अक्षराणि नाम—लिपिविज्ञानं तद् आदिशब्दाद् व्याकरणादिकं वा यद्यस्माकं ‘डिम्भानि’ बालकानि ग्राहयिष्यथ ततस्तिष्ठन्तु भवन्त इति । एवं वसतिस्त्रासिनोक्तैः सति यदि तेऽगीतार्थास्तत् ‘प्रतिशृण्वन्ति’ ‘आमम्, कथयिष्यामो ग्राहयिष्यामो वा’ इत्यनुमन्यन्ते ३० ततोऽनुज्ञापनाया अयतना कृता भवति ॥ ३३३७ ॥ तत्र चाग्नी दोषाः—

१ मो० ले० विनाऽन्यत्र—क्रियासु यताः त० डे० । क्रियायामुद्यताः तादी० भा० का० ॥

२ ०क्षार्थे पर्य० डे० ॥

अणुण्वणञ्ज अजतणाए, पउत्थ सागारिए घरे चेव ।

तेसिं पि य चीयत्तं, सागारियवज्जियं जातं ॥ ३३३८ ॥

एवमयतनानुज्ञापनया तत्र तेषु स्थितेषु सागारिकश्चिन्तयति—‘एते साधवस्त्वावद् मदीयं धान्यगृहं रक्षन्ति अतः कस्मादहं स्वजनादिकार्ये न गच्छामि?’ इति परिभाष्य कुत्रचिद् व्यापादौ प्रवसति । प्रोषिते च तस्मिन् गृहे एव वा निश्चिन्ततया धान्यानां व्यापारमवहमाने तेषामपि संयतानां प्रीतिकं भवति—साधु साधु सागारिकवर्जितं जातम् ॥ ३३३८ ॥

अस्या एव गाथायाः पूर्वार्द्धं व्याचष्टे—

तेसु ठिएसु पउत्थो, अच्छंतो वा वि ण वहती तर्हि ।

जति वि य पविसितुकामो, तह वि य ण चएति अतिगंतुं ॥ ३३३९ ॥

10 ‘तेषु’ संयतेषु तत्र स्थितेषु स सागारिको निश्चिन्ततया प्रोषितो गृहे वा तिष्ठन् धान्यानां ‘तसिं’ व्यापारं न वहति । यद्वा धान्यं सम्भालयितुं यद्यप्यसौ तत्र प्रवेष्टुकामः तथापि ‘नाति-गन्तुं’ न प्रवेष्टुं शक्नोति ॥ ३३३९ ॥ कुतः ? इति चेद् उच्यते—

संथारएहि य तर्हि, समंततो आतिकिण्ण विइकिण्णं ।

सागारितो ण एती, दोसे य तर्हि ण जाणाती ॥ ३३४० ॥

15 संस्तरकैः ‘तत्र’ उपाश्रये समन्ततः ‘अतिकीर्णं’ परिपाठ्या प्रसृतैर्मलितं ‘व्यतिकीर्णं’ तैरेवानुपूर्व्या प्रसृतैर्व्याप्तं दृष्ट्वा सागारिकः ‘नैति’ नागच्छति, ततो ये तत्र धान्यपरिशटनादयो दोषास्तानसौ न जानीते ॥ ३३४० ॥

२ गता अनुज्ञापनाया अयतना । अथ संयतलक्षणस्वपक्षविपर्यया यतनामाह—

ते तत्थ सण्णिविट्ठा, गहिया संथारगा जधिच्छाए ।

20 णाणादेसी साधु, कासइ चिंता समुप्पण्णा ॥ ३३४१ ॥

‘ते’ अगीतार्थाः ‘तत्र’ उपाश्रये ‘सन्निविष्टाः’ स्थिताः, यदृच्छया च तैस्तत्र संस्तरका गृहीताः, न गणावच्छेदिकेन यथारत्नाधिकं प्रदत्ता इति भावः, नानादेशीयाश्च तत्र साधवः, तेषां मध्ये “कासइ” चि कस्यचिद् मन्दधर्मणश्चिन्ता समुत्पन्ना ॥ ३३४१ ॥ यथा—

अणुहूया धण्णरसा, णवरं मोत्तूण सेडगतिलाणं ।

25 काहामि कोउहल्ले, पासुत्तेसुं समारद्धो ॥ ३३४२ ॥

अनुभूतास्त्वावदपरेषां धान्यानां रसाः, ‘नवरं’ केवलं “सेडगतिलाणं” ति श्वेतकतिलानां रसं मुक्त्वा, अत एतद्विपर्ययं ‘कौतुकम्’ अभिलाषं ‘करिष्यामि’ पूरयिष्यामीत्यर्थः । एवं विचिन्त्य शेषसाधुषु रात्रौ प्रसुप्तेषु समारब्धस्तान् तिलान् भक्षयितुम् ॥ ३३४२ ॥ ततश्च—

विगयम्मि कोउहल्ले, छट्ठवतविराहण चि पडिगमणं ।

30 वेहाणस ओहाणे, गिलाण सेधेण वा दिट्ठो ॥ ३३४३ ॥

१ ‘अतिकीर्णं’ परिपाठ्या प्रसृतैर्मलितं ‘व्यतिकीर्णं’ तैरेवानुपूर्व्या [प्रसृतैः] व्याप्ते

सागारिकः मा० ॥

२ २ ॥ एतन्मध्यगतमवतरणं भा० नास्ति ॥ ३ “सेडगतिला पंडरा” इति चूर्णौ ॥

‘विगते’ व्यतीते सति कौतुके ‘षष्ठतस्य विराधना ममाभूत्, एकव्रतभङ्गे च सर्वव्रतभङ्गः’ इति कृत्वा ‘प्रतिगमनं’ भूयोऽपि गृहवासाश्रयणं कुर्यात्, वैहायसं वा भरणमभ्युपगच्छेत्, ‘अवधावनं वा’ संविग्रविहारं कुर्वीत, पार्श्वस्थादिविहारमाद्रियेत इत्यर्थः । अथवा स संयतस्त्रिल-
भक्षणं विदधानो ग्लानेन वा शैक्षेण वा दृष्टो भवेत् ॥ ३३४३ ॥ ततश्च—

दद्वृण वा गिलाणो, खुधितो भुंजेज्जा विराधणता ।

5

एमेव सेधमादी, भुंजे अप्पच्चयो वा सिं- ॥ ३३४४ ॥

तं साधुं तिलान् भक्षयन्तं दृष्ट्वा ग्लानः क्षुधितः सन् तांस्त्रिलान् भुञ्जीत, ततश्चाप्यथप्रति-
सेवनेन या तस्य परितापनादिका विराधना तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । एवमेव शैक्षादयोऽपि तं
तिलान् भुञ्जानं दृष्ट्वा तथैव भुञ्जीरन्, अपत्ययो वा तेषां भवेत्—यथैतद् मृषा तथाऽन्यदप्य-
मीषामेवंविधमिति ॥ ३३४४ ॥

10

उट्ठाहं व करेजा, विप्परिणामो व होख्ख सेहस्स ।

गेण्हंतेण व तेणं, सव्वो पुंजो समारद्धो ॥ ३३४५ ॥

स शैक्षस्तं तिलान् भक्षयन्तं विलोक्यापरापरजनेभ्यः कथयन्नुट्ठाहं वा कुर्यात्, विपरिणामो
वा शैक्षस्य भवेत्, विपरिणतस्य सम्यक्तत्वं चारित्रं लिङ्गं वा परित्यजेत् । तेन च साधुना
‘गृह्यता’ भक्षयता सर्वोऽपि तिरुपुङ्गः स्नादितुं समारब्धः ॥ ३३४५ ॥ ततश्च—

15

फेडिय मुहा तेणं, कजे सागारियस्स अतिगमणं ।

केण इमं तेणेहिं, तेणाणं आगमो कत्तो ॥ ३३४६ ॥

तिरुपुङ्गस्य या छगणपानीयादिना मुद्रा कृताऽऽसीत् सा ‘तेन’ तिलान् भक्षयता ‘स्फेदिता’
अपनीता । तत्र च कचित् कार्ये ‘सागारिकस्य’ शय्यातरस्य ‘अतिगमनं’ प्रवेशो भवेत् । दृष्ट्वा
तेन खण्डितस्त्रिरुपुङ्गः । ततः पृष्टाः—केनेदं धान्यं विलुप्तम् ? । साधवो भणन्ति—स्तेनैः । 20
सागारिकः प्राह—स्तेनानामागमः कुतो नायासद्गृहे सज्जातो येनास्माभिर्न ज्ञातः ? इति । ततः
सागारिकेण चेतसि निश्चितम्—नूनमेतैरेव भक्षितमिदं धान्यमिति ॥ ३३४६ ॥

स च भद्रको वा स्यात् प्रान्तो वा । भद्रकस्तावदिदं ब्रूयात्—

इहरा वि ताव अहं, भिक्खं व वलिं व गिण्हह ण किंचि ।

एण्हि खु तारितो मी, गिण्हह छंदेण जा अट्ठो ॥ ३३४७ ॥

25

इतरथाऽपि तावदस्माकं गृहे भिक्षां वा ‘वलिं वा’ देवतानिवेदनमुद्वरितं गृह्णीथ, अतः
इदानीं संसारसागरात् तारितोऽस्म्यहम्, अन्येनापि येन भवताम् ‘अर्थः’ प्रयोजनं तद् भगवन्तः
‘छन्देन’ स्वेच्छया गृह्णीष्वम् ॥ ३३४७ ॥

लहुगा अणुगहम्ममी, अप्पत्तिग धम्मकंचुए गुरुगा ।

कडुग-फरुसं भणंते, छम्मासा करभरे छेदो ॥ ३३४८ ॥

30

यथेवं भद्रकोऽनुग्रहं मन्यते तदा चतुर्लघवः । अथ प्रान्तोऽसौ ततोऽप्रीतिकं कुर्यात्—एते
धर्मकक्षुप्रविष्टा लोकं मुष्णन्ति; एवमप्रीतिके चतुर्गुरुवः । अथासौ ‘कटुक-परुष’ ‘चौरस्त्वम्,

धिग् मुण्ड !, दुरात्मन् !' इत्यादि वचनं भणति तदा षड्रवः । अथैवं ब्रूयात्—अहो ! राज-
करभरभैरस्माभिरिदानीं श्रमणकरो बोढव्यः; तदा छेदः प्रायश्चित्तम् ॥ ३३४८ ॥

मूलं सएज्झएसुं, अणवट्ठप्पो ति ए चउके य ।

रच्छा-महापथेसु य, पावति पारं चियं ठाणं ॥ ३३४९ ॥

८ सइज्झका नाम—सहवासिनः, प्रातिवेदिमिका इत्यर्थः, तैः परिज्ञातम् यथा—श्रमणैर्धान्यं
स्तेन्येन भक्षितम्; ततो मूलम् । अथ त्रिके चतुष्के वा साधूनां स्तेनवादः प्रसरमुपगतः ततो-
ऽनवस्थाप्यम् । अथ रथ्यासु महापथेषु वा स्तेन्यापयशः समुच्छलितं ततः पाराश्विकं स्थानमा-
चार्यादिः प्राप्नोति ॥ ३३४९ ॥ अथ कटुक-परुष-करभरपदानि व्याचष्टे—

चोरु चि कडुय हुब्बोडितो चि फरुसं हतो सि पव्वावी ! ।

१० समणकरो बोढव्वो, जातो णे करभरहतार्णं ॥ ३३५० ॥

'चौरस्तम्' इत्यादि वचनं कटुकम् । यत्तु 'दुर्मुण्डः' इति वा 'हतोऽसि प्रव्रजित !' इति
वा वचनं तत् परुषं मन्तव्यम् । तथा स शय्यातरो ब्रूयात्—अस्माकं करभरहतानां सम्प्रति
श्रमणानां करो बोढव्यः सज्जातः ॥ ३३५० ॥

एपा .स्वपक्षविषया अयतनाऽभिहिता । अथ परपक्षविषयामयतनामाह—

१५ परपक्खम्मि अजयणा, दारे उ अवंगुतम्मि चउलहुगा ।

पिहणे वि होंति लहुगा, जंते तसपाणघातो य ॥ ३३५१ ॥

मनुष्य-गवादयो येऽसंयतास्ते परपक्षः तद्विषया अयतना भाव्यते—इह कोलिकादिजीववि-
राधनाभयाद् यदि द्वारमपावृतं करोति—न स्थगयतीत्यर्थः ततश्चतुर्लघवः । अथ द्वारस्य पिधानं
कुर्वन्ति तदापि चतुर्लघवः । 'यन्त्रे' चचुइआरकाख्ये सञ्चारिमानामुद्देहिकादीनां त्रसप्राणिनां
२० घातो भवतीति तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ३३५१ ॥

गोणे य साणमादी, वारण लहुगा य जं च अधिकरणं ।

खरण थ तेणए या, गुरुगा य पदोसओ जं च ॥ ३३५२ ॥

अपिहिते द्वारे गौः प्रविष्टो धान्यं भक्षयेत्, श्वानो वा आदिशब्दाद् मार्जारो वा प्रविश्य
धान्यं विकिरेत् खादेद्वा, ते च यदि वार्यन्ते तदा चतुर्लघवः । ते च वारिताः प्रतिनिवृत्त्य
२५ व्रजन्तो हरितमर्दनादिरूपं यदधिकरणं कुर्वन्ति तन्निष्पन्नम्; चक्षुश्चादन्तरायं च तेषां कृतं
भवति । तथा शय्यातरस्य यद् द्यक्षरकं—दास-दासीरूपं ये च स्तेनकास्ते धान्यं हर्तुकामा यदि
वार्यन्ते तदा चतुर्गुरुकाः । ते च वारिताः प्रद्वेषतो यदभ्याख्यान्-परितापनादिकं करिष्यन्ति
तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ३३५२ ॥

तेसि अवारणें लहुगा, गोसे सागारियस्स सिट्ठम्मि ।

१ 'पयां यतनामसौ न जानीते । कथम् ? इति चेद् उच्यते—आवर्तनपीठिकायां जीव-
व्यपरोपणभ्रया' मां ॥ २ ताटी० कां० विनाऽन्यत्र—'लंछु । 'यन्त्रे' चचुइआकारके सञ्चारि' मां ॥
तु० दे० गो० ले० । 'लंछु । वार्तनपीठिकायां सञ्चारि' मां ॥

३ द्वारे गो-श्वान्-मार्जारादयः प्रविशेयुः । ते च यदि मां ॥

लहुगा य जं च जचो, असिद्धे संकापदं जं च ॥ ३३५३ ॥

अथैतद्दोषभयात् 'तेषां' व्यक्षरकादीनां वारणं न करोति तदा चतुर्लघवः । ते चावारिताः सन्तः प्रविश्य धान्यं भक्षयेयुरपहरेयुर्वा ततो यदि 'गोसे' प्रत्यये सागारिकस्य कथयन्ति यथा 'अमुकेनामुकेन च राज्ञौ धान्यमपहृतम्' ततश्चतुर्लघुकाः । 'क्षिष्टे' कथिते सति स रुष्टः सन् यद् व्यक्षरकादीनां परितापनादि 'यतः' बन्धन-घातनविशेषतः करिष्यति तन्निष्पन्नं प्रायश्चि-५ तम् । अथ न कथयन्ति ततोऽपि चतुर्लघुकाः । यच्च साधूनामुपरि शङ्कापदं शय्यातरः करोति—'नूनमेतैरपहृतं यदेवं न कथयन्ति' तत्र चतुर्लघु । निःशङ्किते चतुर्गु ॥ ३३५३ ॥

गवादीनां वारणे दोषानुपदर्शयति—

तिरियनिवारण अभिहण्य भारणं जीवघातौ णासंते ।

खरिया छोम विसाऽगणि, खरए पंतावणादीया ॥ ३३५४ ॥

10

गवादीनां तिरश्चां निवारणे शृङ्गादिना संयतानामभिघातो भारणं वा भवेत् । ते च निवारिता नश्यन्तो जीवघातं कुर्युः । व्यक्षरिका च निवारिता संयतानां 'छोमम्' अभ्याख्यानं दद्यात्—एष श्रमणो मां प्रार्थयते; विषं वा दद्यात्, वसतिं वाऽग्निना प्रज्वालयेत् । व्यक्षरको वा प्रद्विष्टः प्रान्तापनादिकं कुर्यात् ॥ ३३५४ ॥

अथ स्तेनका येन कारणेन धान्यमपहरन्ति तत् प्रतिपादयति—

15

आसन्नो य छण्सवो, कज्जं पि य तारिसेण घण्णेण ।

तेषाण य आगमणं, अच्छह तुण्हिक्का तेषा ॥ ३३५५ ॥

क्षणः—एकदैवसिकः, उत्सवः—बहुदैवसिकः, क्षणयुक्त उत्सवः क्षणोत्सवः, शाकपार्थिवा-दिवद् मध्यपदलोपी समासः, क्षण उत्सवो वा इत्यर्थः । स स्तेनानां प्रत्यासन्नो वर्धते, तत्र च तेषां तादृशेन धान्येन कार्यमस्ति ततः स्तेनानामागमनम्, ततश्चागीतार्था भणन्ति—भदन्त । २० स्तेनाः समायाताः सन्ति अतस्तूष्णीकास्तिष्ठथ । न कल्पते साधूनामेवमाख्यातुम्—अयं स्तेनः, अयं चोपचरक इति । अथवा संयतैः 'स्तेना आयाताः सन्ति' इत्युक्ते स्तेना ब्रुवते—संयताः ! तूष्णीकास्तिष्ठथ, अन्यथा युष्मानपद्मावबिष्यामः ॥ ३३५५ ॥

एवमुक्त्वा तैः किं कृतम् ? इत्याह—

गहियं च पेहिं धण्णं, धेतूण गता जहिं सि गंतव्वं ।

25

सागारिओ य भणती, सउणी वि य रक्खए पेहं ॥ ३३५६ ॥

गृहीतं च 'तैः' स्तेनकैर्धान्यम्, गृहीत्वा च ते गतास्तत्र स्वस्थाने यत्र तेषां गन्तव्यम् । सागारिकश्चास्त्रीयकार्येण प्रभाते समागतो मुद्रामेदं दृष्ट्वा भणति—भगवन् ! 'शकुनिकाऽपि' पक्षिष्यपि तावदात्मनः 'नीडम्' आश्रयं रक्षति, भवद्भिः पुनरेतदपि न रक्षितमिति भावः ॥ ३३५६ ॥

३०

रासी ऊणे दहुं, सव्वं णीतं व धण्णखेरिं वा ।

केण इमं तेणेहिं, असिद्धे भदेतर इमं तु ॥ ३३५७ ॥

१ 'तेषां' व्यक्षरक-व्यक्षरिका-स्तेनानामवारणे प्रत्येकं चतुर्लघवः भा० ॥

स सागारिकस्तत्र धान्यराशीन् 'ऊनान्' तुच्छान् दृष्ट्वा, सर्वे वा धान्यं 'नीतम्' अपहृतं विलोक्य, यद्वा धान्यस्य खेरिं-परिशार्दिं दृष्ट्वा पृच्छति—केनेदमपहृतम् ? । साधवो ब्रूयते—
स्तेनैः । स भूयः पृच्छति—के पुनः स्तेनाः ? । ततो यदि नाम्ना वर्णेन वयसा वा निर्दिश्य
कथयन्ति ततः स्तेनानां ग्रहणा-ऽऽकर्षणादयो दोषाः । 'अग्निष्टे' अकथिते 'एतैरेव हृतम्'
इति शङ्का स्यात् तत्र भद्रकेतरदोषा भवन्ति । यद्यसौ सागारिको भद्रकस्तदा अनुग्रहं मन्येत ।
अथ 'इतरः' प्रान्तस्ततोऽप्रीतिक्रादयो दोषाः ॥ ३३५७ ॥

तेषु च भद्रक-प्रान्तदोषेष्विदं प्रायश्चित्तम्—

लहुगा अणुगहर्मि, गुरुगा अप्यत्तियम्मि कायव्वा ।

कहुग-फरुसं भणंते, छम्मासा करभरे छेदो ॥ ३३५८ ॥

10

मूलं सएज्झएसुं, अणवद्वप्पो तिए चउके य ।

रच्छा-महापहेसु य, पावति पारंभियं ठाणं ॥ ३३५९ ॥

गाथाद्वयस्य व्याख्या प्रायत् (गा० ३३४८-४९) ॥ ३३५८ ॥ ३३५९ ॥

एगमणेगे छेदो, दिथ रातों विणास-गरहमादीया ।

जं पाविहिंति विहणिग्गतादि वसधिं अलममाणा ॥ ३३६० ॥

15 सागारिकः प्रद्विष्टः सन् एकेषां-तेषामेव अनेकेषां वा-सर्वसाधूनाम्, यद्वा एकस्य-तद्व्य-
वस्य अनेकेषां वा-तद्व्या-ऽन्यद्रव्याणां व्यवच्छेदं विदध्यात् । अथवा दिवा निष्काशयति
चतुर्लघु, रात्रौ निष्काशयति चतुर्गुरु । निष्काशिताश्च स्तेन-धायदादिभिर्विनाशं लोकाद्वा गर्हा-
मासादयन्ति, 'एते स्तेनाः' इति कृत्वा निष्काशिताः, < आदिग्रहणेन ग्रहणा-ऽऽकर्षणादयो
दोषाः > । यच्च विधे-अव्वा ततो निर्गता आदिशब्दादक्षिवादिनिर्गता वा तदीयदोषेण
20 वसतिमलममाना आत्मविराधनादिकं प्राप्स्यन्ति तन्निष्पन्नम् ॥ ३३६० ॥

एतेऽपीतार्थानां दोषा उक्ताः । अथ गीतार्थानघिकृत्य विधिमाह—

गीतय्थेसु वि एवं, णिकारण कारणे अजतणाए ।

कारणे कडजोगिस्ता, कप्पति तिविहाएँ जतणाए ॥ ३३६१ ॥

गीतार्था अपि यदि निष्कारणे धान्यशालयां तिष्ठन्ति, कारणे वा स्थिता यतनां न कुर्वन्ति
25 ततस्तोष्येवमेव दोषाः । अथ 'कृतयोगी' गीतार्थः कारणे तिष्ठति तदा तस्य 'त्रिविधया यत-
नया' अनुज्ञापनादिविषयया वक्ष्यमाणया तत्र स्वातुं कल्पते ॥ ३३६१ ॥ इदमेव स्पष्टतरमाह—

निकारणम्मि दोसा, पडिचद्धे कारणम्मि निदोसा ।

ते चेव अजतणाए, पुणो वि सो लग्गती दोसे ॥ ३३६२ ॥

धान्यप्रतिबद्धे गृहे निष्कारणे तिष्ठतामेते दोषा भन्तव्याः । कारणे तु यतनया तिष्ठन्तो
30 निर्दोषाः । अथ कारणे स्थितो यतनां न करोति तदा 'तानेव' पूर्वोक्तान् दोषान् 'रुणति'
शामोति ॥ ३३६२ ॥ किं पुनस्तत् कारणम् ? इत्याह—

अद्धानिग्गतादी, तिक्खुत्तो मग्गिऊण असतीए ।

गीतत्था जतणाए, वसंति तो धण्णसालाए ॥ ३३६३ ॥

अध्वनिर्गतादयः 'त्रिकृत्वः' त्रीन् वारान् विशुद्धां वसतिं मार्गयित्वा यदि न प्राप्नुवन्ति तदा गीतार्था यतनया धान्यशालायां वसन्ति ॥ ३३६३ ॥ तामेव यतनामाह—

तुस-धन्नाइं जहियं, णिप्परिसाह-परिसाहगाइं वा ।

तेसु पढमं तु ठायति, तेसऽसती दंतस्वजेसु ॥ ३३६४ ॥

येषूपश्रयेषु 'तुषधान्यानि' ब्रीहि-यवादीनि निष्परिशाटीनि परिशाटीनि वा भवन्ति तेषु प्रथमतस्तिष्ठन्ति । तेषामभावे यत्र 'दन्तस्वाधानि' तिलादीनि धान्यानि तत्र तिष्ठन्ति ॥ ३३६४ ॥

तिष्ठतां च यदि वसतिस्वामी ब्रूयात्—यद्यस्माकम् असद्भालकानां वा ज्योतिषादिकमक्षरादि-विज्ञानं वा कथयिष्यथ गृहादिकं वा रक्षिष्यथ ततो वसतिं प्रयच्छाम इति । तत्र साधुमिर्व-क्तव्यम्—

ण वि जोइसं ण गणियं, ण अक्खरे ण वि य किंचि रक्खामो ।

अप्पस्सगा असुणगा, मातणखंमोवमा वसिमो ॥ ३३६५ ॥

वयं नापि ज्योतिषं न गणितं नाक्षराणि वा शिक्षयामो न वा जानीमः, नापि च किञ्चिद् गृहादिकं रक्षामः, किन्तु भाजनस्तम्भोपमा वसामः । यथा भवतां भाजन-स्तम्भ-कुट्टादीनि सौस्थ्य-दौःस्थ्यव्यापारं न वहन्ति, एवं वयमपि भवद्भिर्मन्तव्याः । अत एव भवद्बुद्धे कस्यापि कार्यस्य विपत्तिं पश्यन्तोऽप्यपश्यन्तः । यदा च कोऽपि ब्रूयात्—इदं शय्यातरस्य कथयत तदा वयं शृण्वन्तोऽप्यश्रोतारो मन्तव्याः । < यैवेवमभ्युपगच्छति तदा स्थातव्यम् ॥ ३३६५ ॥

अत एवाह—>

निक्कारणम्मि एवं, कारणेणं दुलमे भणंतिमं वसमा ।

अम्हे ठितेल्लग भिय, अघापवत्तं वहह तुलमे ॥ ३३६६ ॥

'निष्कारणे' कारणभावे एवं तिष्ठन्ति । अथाशिवादौ कारणे शुद्धा वसतिर्दुर्लभा ततो धान्यशालायां तिष्ठन्त इत्थं साधारणवचनं वृषमा भणन्ति—वयं तावदत्र स्थिता एव, यूयमपि यथाप्रवृत्तं दिवसदैवसिकं व्यापारं वहथैव ॥ ३३६६ ॥

गता अनुज्ञापनायतना । अथ स्वपक्षयतनामाह—

आमं ति अन्धुवगते, भिक्ख-वियारादि णिग्गत मिएसु ।

भणति गुरु सागारिय, णाउं जे कत्थ किं घण्णं ॥ ३३६७ ॥

'आमम्' इत्यनुमतार्थद्योतकमव्ययम् । यदि सागारिकेणानुमतम्-मम निष्पत्युपकारिणो भूत्वा यूयं तिष्ठतः ततस्त्रत्र स्थातव्यम् । स्थितानां च तत्रायं विधिः—यदा सर्वेऽपि भृगाः—अगीतार्था भिक्षायां विचारमूल्यादौ वा निर्गता भवन्ति तदा 'गुरुः' आचार्यः सागारिकमन्य-व्यपदेशेन भणति । किमर्थम् ? इत्याह—कुत्र किं धान्यं वर्तते ? इति ज्ञातुम् । 'जे' इति ३० पादपूर्णे ॥ ३३६७ ॥

१ भवद्बुद्धे कस्यापि भा० का० ॥ २ 'स्याधिपत्तिं त० डे० ॥ ३ < १ > एतन्मध्यगतः पाठः सा० नास्ति ॥ ४ 'ह'—'जातुं' परीक्षितुम्, 'जे' इति वाक्यालङ्कारे, कुत्र किं धान्यं वर्तते ॥ भा० ॥

शालीणं व्रीहीणं, तिल-कुलत्थाणं मृग-मासाणं ।

दिदु मए सण्णिच्या, अण्णे देसे कुडुवीणं ॥ ३३६८ ॥

शालीनां व्रीहीणां तिल-कुलत्थानां मृगानां माषाणां च सन्निच्या अन्यस्मिन् देशे कुटुम्बिनां गृहेषु मया दृष्टाः ॥ ३३६८ ॥

८ एवं च भणितमिच्चम्मि कारणे सो भणाति आयरियं ।

अत्थि महं सण्णिच्या, पेच्छह णाणाविहे धण्णे ॥ ३३६९ ॥

एवं चाचार्येण भणितमात्रेऽपि स सागारिकः कथनकारणे क्रमप्राप्ते सति आचार्यं भणति—
भगवन् ! सन्ति मे बहवः सन्निच्याः, पश्यत नानाविधानि धान्यानि । एवं भुवन् हस्तसंज्ञया निर्दिशति, यथा—अत्र शालयः सन्ति, अत्र गोघूमाः, अत्र तिला इत्यादि ॥ ३३६९ ॥

10 उवलक्खित्वा य धण्णा, संथाराणं जहाविधि गहणं ।

जो जस्स उ पाउग्गो, सो तस्स तर्हि तु दायग्गो ॥ ३३७० ॥

आचार्येणोपलक्षितानि तानि धान्यानि, ततः संस्कारकाणां 'ग्रथाविधि' यथारत्नाधिकं ग्रहणे प्राप्तेऽपि तत्र सूर्य औत्पत्तिकीं सामाचार्यं स्थापयन्ति । कथम् ? इत्याह—यः 'यस्य' शैक्ष-ग्लानादेर्गीतार्थादेर्वा धान्यस्य दूरेऽदूरे वा यत्र संस्कारकः प्रायोग्यः स तस्य तत्रावकाशे

15 दातव्यः ॥ ३३७० ॥

निक्खम-पवेसवज्जण, दूरेण अभाविता तु धण्णाणं ।

धण्णंतेण परिणता, चिलिमिणि दिवरत्तऽसुण्णं तु ॥ ३३७१ ॥

यत्र सागारिको धान्यग्रहणार्थं निष्क्रामति प्रविशति वा तमवकाशं वर्जयित्वा साधुमिरा-
सितव्यं शयितव्यं वा । ये पुनः 'अभाविताः' अगीतार्थास्ते धान्यानां दूरेण स्थाप्यन्ते । ये तु
20 'परिणताः' धर्मश्रद्धालवः स्थिरचेतसश्च ते धान्यानाम् अन्तेन-पार्श्वेन क्रियन्ते । धान्यानां
चापान्तराले चिलिमिलिका दातव्या । गीतार्थपरिणामकैश्च दिवा च रात्रौ चाशून्यं कर्तव्यम्
॥ ३३७१ ॥

ते तत्थ सन्निविद्धा, गहिया संथारगा विहीणुव्वं ।

जागरमाणं वसंती, सपक्खजतणाएँ गीयत्था ॥ ३३७२ ॥

25 'ते' साधवः 'तत्र' उपाश्रये सन्निविद्धाः सन्तः स्वाध्यायादिकं कुर्वन्तीति वाक्यशेषः ।
तैश्च संस्कारकाः 'विधिपूर्व' यथा पूर्वोक्ता दोषा न भवन्ति तथा गृहीताः । तत्र च गीतार्थाः
'स्वपक्षयर्तनायै' स्वपक्षविषयस्वार्थं 'जाग्रतः' सजागराः 'वसन्ति' स्वपन्ति ॥ ३३७२ ॥

ठाणं वा ठायंती, णिसिज्ज अहवा सजागर सुवन्ति ।

वहुसो अभिव्वेत्ते, वयणमिणं वायणं देमि ॥ ३३७३ ॥

30 ये वा दृढसंहननास्ते 'स्थानं तिष्ठन्ति' कायोत्सर्गं कुर्वन्तीत्यर्थः । अथवा "निसिज्ज" ति

१ °ण सुवन्ती भा० । एतदनुसारेणैव भा० टीका । दृश्यतां टिप्पणी २ ॥

२ °तनां-स्वपक्षविषयां रक्षां कुर्वाणाः 'जाग्रतः' सजागराः स्वपन्ति भा० ॥

३ °न्तीति भावः । अथवा भा० ॥

निषण्णाः ते सूत्रार्थमनुपेक्षमाणास्तिष्ठन्ति । यश्च त्रैकादशपरिणतस्तेषां धान्यराशीनां समीपे
व्रजति तत्र गुरवो वृषभा वा सजागराः स्वपन्तस्तथा काशितादिशब्दं कुर्वन्ति यथाऽसौ
प्रतिनिवर्तते । अथासौ 'बहुशः' भूयो भूयोऽभिद्रवति ततो गुरुभिः सामान्यत इदं वचनं
वक्तव्यम्—आर्याः । उत्तिष्ठत येन युष्मभ्यं वाचनां प्रयच्छामि । यद्वा तमेव साधुं मणन्ति—
आर्य । तुभ्यमहं वाचनां प्रयच्छामि ? ॥ ३३७३ ॥

5

फिडियं धण्डुं वा, जतणा वारंति न उ फुडं वेति ।

मा णं सोही'अण्णो, णित्थक्को लज्ज गमणादी ॥ ३३७४ ॥

'स्फिटितं' दिव्यदूतया द्वारात् परिभ्रष्टं 'धान्यार्थिनं वा' धान्यभक्षणाभिलाषिणं साधुं
यतनया वारयन्ति, न पुनस्तस्य सम्मुखं 'स्फुटं' रुक्षवचनं ब्रुवते । कुतः ? इत्याह—मा स्फुट-
मभिधीयमानमन्यः श्रोष्यति, स च श्रुत्वा अन्येषां कथयेत्, ततश्च परम्परया सर्वैरपि साधुभि- 10
र्ज्ञाते 'नित्यक्कः' निर्लज्जो भवेत् । यद्वा 'ज्ञातोऽस्यहम्' इति लज्जया प्रतिगमन-वैहायसादीनि
विदध्यात् ॥ ३३७४ ॥ कथं पुनर्वारयन्ति ? इत्याह—

दारं न होइ एत्तो, णिहामचाणि पुंल्ल अच्छीणि ।

मण जं व संकियं ते, णिण्ह वेरत्तियं भंते ! ॥ ३३७५ ॥

यः स्फिटितो धान्यार्थी वा साधुः स वक्तव्यः—आर्य । यत्र भवान् गच्छति इतो द्वारं न 15
भवति, निद्रामपत्ते वाऽक्षिणी 'मोच्छ' हस्तेन परित्यज्योन्मीलयेत्यर्थः, यच्च किमपि ते सूत्रेऽर्थे
वा शक्तिं तदस्माकमग्रे मण येन निःशक्तिं कुर्महे । यद्वा साधवो वक्तव्याः—'भदन्ताः !'
आर्याः । गृहीत्वा वैरात्रिकं कालं येन स्वाध्यायः क्रियते ॥ ३३७५ ॥

गता स्वपक्षयतना । अथ परपक्षयतनामाह—(सर्वग्रन्थाग्रम्—२३४२०)

परपक्खम्मि वि दारं, पिहंति जतणाएँ दो वि वारंति ।

20

तह वि य अठायमाणे, उवेह पुट्ठा व साहिंति ॥ ३३७६ ॥

'परपक्षे' गो-श्वान-मार्जारादौ प्रतिश्रयं प्रविशति यतनया द्वारं पिदधति । अथ द्वारं पिधा-
तव्यं न भवति ततः 'द्वावप्पि' तिर्यङ्-मनुष्यौ दासी-दासौ वा स्त्री-पुरुषौ वा आक्रान्तिका-
ऽनाक्रान्तिकस्तेनौ वा प्रविशन्तौ निवारयन्ति । यदि तथापि 'न तिष्ठन्ति' धान्यग्रहणाद् नोपर-
मन्ते तत उपेक्षां कुर्वन्ति, तूष्णीकास्तिष्ठन्तीति भावः । सागारिकेण च 'केनेदं धान्यं नीतम् ?' 25
इति पृष्टाः सन्तः कथयन्ति—अमुकेनामुक्या वा इति सङ्ग्रहाग्राह्यसमासार्थः ॥ ३३७६ ॥

अथैनामेव विवरीपुराह—

पेहिय पमज्झिया णं, उवओगं काउ सणिय ढक्केति ।

तिरिय णर दोन्नि एते, खर-खरि पुंथी णिसिद्धितरे ॥ ३३७७ ॥

चक्षुषा प्रत्युपेक्ष्य रजोहरणेन प्रसृज्य शनैर्यथा जीवानां विराघना न स्यात् तथा 'तं' द्वारं 30
'दक्कयन्ति' खगयन्ति । अथ तदानीमचक्षुर्विषयं ततः श्रोत्रादिभिरिन्द्रियैरुपयोगं कृत्वा द्वार-

१ सोद्विति अ० ता० ॥ २ एतदनन्तरं ताटी० भो० डे० प्रतिषु ग्रन्थाग्रम्—७५०० इति वर्तते ॥
३ 'न्यं गृहीतम् ?' कां० ॥

पिधानं कुर्वन्ति । तथा द्वौ नाम-तिर्यङ्-नरौ, अथवा खरः-दासः खरिका-दासी एतौ, यद्वा पुरुष-स्त्रीरूपौ, अथवा निसृष्टः इतरश्च-अनिसृष्टः । निसृष्टो नाम-यस्य अय्यातरेण प्रवेशो-
ऽनुज्ञातः, अनिसृष्टस्तद्विपरीतः । अथवा निसृष्टाः-आक्रान्तिकाः स्तेनाः, अनिसृष्टाः अनाक्रा-
न्तिकाः । एते धान्यग्रहणं कुर्वन्तो वारणीयाः ॥ ३३७७ ॥ कथम्? इत्याह—

५ गेण्हतेसु य दोसु वि, वयणमिणं तत्थ विंति गीयत्था ।

बहुगं च णेसि घण्णं, किं पगतं होहिती कल्लं ॥ ३३७८ ॥

स्त्री-पुरुषादिरूपयोर्द्वयोरपि धान्यं गृहानयोर्योगात्तार्था इदं वचनं ब्रुवते—भो भद्र ! बहिदं
धान्यमद्य नयसि किं कल्ये 'प्रकृतं' प्रकरणं भविष्यति ? ॥ ३३७८ ॥

नीसङ्केसु उवेहं, सत्थेण व तासिता उ तुण्हिका ।

१० बहुसो भणाति महिलं, जह तं वयणं सुणति अण्णो ॥ ३३७९ ॥

निसृष्टाः-आक्रान्तिकस्तेनाः ये बलादपि हरन्ति तेषु समागतेषु उपेक्षां कुर्वन्ति-तूष्णीकास्ति-
ष्ठन्ति । अथवा स्वप्नादिना अलेखेन त्रासिताः सन्त इतरेष्वप्यनाक्रान्तिकेषु तूष्णीका भवन्ति ।
अथ महिला काचित् तत्र धान्यं नयति ततस्तां महिलां तथा भणन्ति यथा तद् वचनमन्यः
शृणोति ॥ ३३७९ ॥ इदमेव व्यक्तीकरोति—

१५ साहूणं वसहीए, रत्तिं महिला ण कप्पती एंती ।

बहुगं च णेसि घण्णं, किं पाहुणगा विकालो य ॥ ३३८० ॥

साधूनां वसतौ रात्रौ 'महिला' स्त्री न कल्पते 'एंती' आगच्छन्ती, त्वं च बहिदं धान्यं
गृह्णासि किं प्राधुणकाः समायाताः ?, विकालश्च सम्प्रति वर्चते ततो नेदानीं ते ग्रहीतुमवसर
इति ॥ ३३८० ॥

२० तेणेसु णिसङ्केसुं, पुब्बा-ऽवररत्तिमल्लियंतेसु ।

तेणवियरक्खणद्धा, वयणमिणं वेति गीतत्था ॥ ३३८१ ॥

'निसृष्टेषु' आक्रान्तिकेषु स्तेनेषु पूर्वरात्रमपररात्रं वा तत्राऽऽलीयमानेषु स्तेनेभ्यः सकाशाद्
बीजानां रक्षणार्थं गीतार्था उच्चगन्धेनेदं वचनं ब्रुवते ॥ ३३८१ ॥ किं तत्? इत्याह—

जागरह नरा ! णिच्चं, जागरमाणस्स बहुते बुद्धी ।

२५ जो सुवति ण सो घण्णो, जो जग्गति सो सया घण्णो ॥ ३३८२ ॥

भो नरा ! नित्यं 'जागृत' जाग्रतस्तिष्ठत, यतो जाग्रतो बुद्धिः सूत्रा-अर्थानुपेक्षादिना बद्धते,
अत एव यः स्वपिति नासौ 'धन्यः' ज्ञानादिधनार्हः, यस्तु जागरति स सदा धन्यः ॥ ३३८२ ॥

सीतंति सुवंतारणं, अत्था पुरिसाण लोमसारत्था ।

तम्हा जागरमाणा, विधुणध पोरारणयं कम्मं ॥ ३३८३ ॥

३० स्वपतां पुरुषाणाम् 'अर्थाः' ज्ञानादयः 'लोमसारार्थाः' त्रैलोक्यप्रधानप्रयोजनमूलाः 'सीदन्ति'
हानिमुपगच्छन्ति । यत एवं तस्माद् जाग्रतः सन्तः पुरातनं कर्म विधूतयत ॥ ३३८३ ॥

सुवति सुवंतस्स सुतं, संकित खलियं भवे यमत्तस्स ।

जागरमाणस्स सुतं, थिर-परिचितमप्यमेत्तस्स ॥ ३३८४ ॥

‘स्वपतः’ निद्रायमाणस्य ‘श्रुतम्’ आचारादिकं ‘स्वपिति’ विस्मरति । ‘प्रमत्तस्य’ विकथादि-
प्रमादनिमग्नस्य ‘शङ्कितं’ किञ्चन प्रदेशे इदमालापकपदमर्थपदं वा भवति ? उत न ? इति
संशयकोटीकृतम् ; स्खलितं वा भवति, न परावर्त्तयतः शीघ्रमागच्छति किन्तु संस्मरणेनेति
भावः । ‘जाग्रतस्तु’ विकथादिप्रमादेनाप्रमत्तस्य श्रुतं थिर-परिचितं भवति । थिरं नाम—
निःशङ्कितम् अविसरणधर्मकं वा, परिचितं नाम—परावर्त्त्यमानं क्रमेणोक्तमेव वा समागच्छति
हुतं वा समाप्तिं याति ॥ ३३८४ ॥

नालस्सेण समं सुक्खं, न विज्झा सह निद्रया ।

न वेरग्गं भगत्तेणं, नारम्भेण दयालया ॥ ३३८५ ॥

नालस्सेण समं सौख्यं, न विद्या सह निद्रया ।

10

न वैराग्यं भगत्त्वेन, नारम्भेण दयालुता ॥ इति ॥ ३३८५ ॥ अपि च—

जागरिया धम्मीणं, आहम्मीणं च सुत्तया सेया ।

बच्छाहिबभगिणीए, अकहिंसु जिणो जयंतीए ॥ ३३८६ ॥

धार्मिकाणां जागरिका श्रेयसी, अधार्मिकाणां तु सुसता श्रेयसी, एवं बच्छाधिपस्य—शता-
नीकनृपतेर्मगिन्याः जयन्तीनामिकायाः ‘जिनः’ वर्द्धमानस्वामी कथितवान् ।

15

अत्र कथानकम्—

बच्छाजणवए कोसंबी नयरी । सयाणिओ राया । तस्स जयंती नाम भगिणी परमसा-
विया । अजया तत्थ भगवं धम्माणासामी समोसदो । जयंती हट्ठनुद्वा निगया भगवन्तं
वंदिता पुच्छह—सुत्तया भंते ! सेया ? जागरिया सेया ? । भगवया वागरियं—जयंती ।
धम्मियाणं जागरिया सेया न सुत्तया, अधम्मियाणं सुत्तया सेया न जागरिया । एवं पक्खीए २०
आलावगा भाणियबा (अतः १२ उद्देश २) ॥ ॥ ३३८६ ॥ किञ्च—

सुवह य अयगरभूओ सुयं च से नासई अमयभूयं ।

होहिह गोणवभूओ, नट्ठम्मि सुए अमयभूए ॥ ३३८७ ॥

यः खलु अजगरभूतः स निश्चिन्तः निर्भरं स्वपिति नान्यः । तस्य च एवंस्वपतः श्रुतमपि
‘अमृतभूतं’ माधुर्यादिगुणैः सुधासहोदरं नश्यति । नष्टे च श्रुतेऽमृतभूते ‘गोभूतः’ बलीवर्द्ध-
करोऽसौ भविष्यति ॥ ३३८७ ॥

एवमादीनि वाक्यानि गीतार्थास्तत्र महता शब्देनोद्घोषयन्ति । यथेवमुपरताः स्तौनास्तौ
लक्षम्, अथ नोपरतास्ततः किं कर्त्तव्यम् ? इत्याह—

१-२ परिजितं त० विना ॥

३ एतदनन्तरं भा० प्रती “सुवह य अय०” ३३८७ गाथा तटीका, तदनन्तरं “जागरिया०” ३३८६
गाथा तटीका जयन्तीकथानकं च, तदनन्तरं पुनः “नालस्सेण०” ३३८५ गाथा वर्त्तते, तटीका चेत्यस्या—
एतान्यालस्यादीनि कुर्वतः सौख्यादीनि न भवन्तीति भाषः ॥ ३३८५ ॥ एतदनन्तरं च “सुवह
य०” ३३८७ गाथादीनान्तरवर्ति—एवमादीनि०—इत्याद्यवतरणानुसन्धानं भवति ॥
पृ० १२०

तासेऊण अवहिर्ण, अचेइय हिण व गोसि साहंति ।

जाणंता वि य तेणं, साहंति न वच-रूवेहिं ॥ ३३८८ ॥

यथाक्रान्तिकस्तेनैः साधून् सत्तादिसंज्ञेण त्रासयित्वा धान्यमपहृतम्, अनाक्रान्तिकस्तेना वा
समागच्छन्तः संयतैः न चेतिताः—न ज्ञाताः एवं तैरप्यपहृते 'गोसे' प्रभाते शय्यातरस्य
६ कथयन्ति, यथा—स्तेनैर्वान्यमपहृतम् । अथासौ भूयः प्रश्नयेत्—के पुनः स्तेनाः ? । ततो
यद्यपि तान् वर्ण-रूपादिभिर्जानन्ति तथापि न कथयन्ति, मा भूवन् ग्रहणा-ऽऽकर्षणादयस्तेषामु-
पद्रवाः । अथ वर्णादिभिरकथितेषु तेषु साधवः स्तेनार्थकारितया शङ्कन्ते ततो यतनया
कथयितव्याः ॥ ३३८८ ॥ इदमेव भावयति—

सुण सावग ! जं वचं, तेणाणं संजयाण इह अज ।

१० तेणेहिं पविट्ठेहिं, जाहे नीएकसिं धन्नं ॥ ३३८९ ॥

ताहे उवगरणाणि, भिन्नाणि हियाणि चेव अस्माणि ।

हरिओवही वि जाहे, तेणा न लभंति ते पसरं ॥ ३३९० ॥

गहियाऽऽउह-प्यहरणा, जाधें वधाए समुट्ठिया अन्हं ।

नरिथ अकम्मं ति ततो, एतेसि ठितां धु तुण्हिका ॥ ३३९१ ॥

१० हे श्रावक ! शृणु स्तेनानां संयतानां च इह अद्य यद् वृत्तम्—यदा किल स्तेनैः प्रविष्टैरे-
कशो धान्यं 'नीतं' बहिर्निष्काशितं तत उपकरणान्यप्यसत्सम्बन्धीनि तैः कानिचिद् भिन्नानि,
अन्यानि पुनरपहृतानि । ततो हतोपधयोऽपि ते स्तेना यदा द्वितीयं वारं धान्यं हर्तुकामा अप्य-
स्माकं पार्श्वतः प्रसरं न लभन्ते तदा गृहीतायुध-प्रहरणा अस्माकं वधाय ते समुत्थिताः । अभि-
हितं च तैः—श्रमणाः । तूष्णीम्भावमास्थायपसरत यूयम्, अन्यथा सर्वानपद्रावयिष्याम इति ।
२० ततश्चिन्तितमस्माभिः—नास्त्यमीषां पापकर्मकारिणामकर्मति । ततो वयमेतेषु तूष्णीकाः स्विताः
॥ ३३८९ ॥ ३३९० ॥ ३३९१ ॥ एवमाचार्येणोक्ते सति शय्यातरः किमुक्तवान् ! इत्याह—

सेजायरो य भणती, अण्णं धण्णं पुणो वि होहिति षे ।

एसो अणुग्गहो मे, जं साधु ण दुक्खविओ को वि ॥ ३३९२ ॥

शय्यातरः सूरीन् भणति—भगवन् ! अस्माकमन्यदपि धान्यं पुनरपि भविष्यति, परमेष्ठ

२० महाननुग्रहो मे संवृत्तः, यत् कोऽपि युष्मदीयः साधुः स्तेनैर्न दुःखापित इति ॥ ३३९२ ॥

सूत्रम्—

अहं पुण एवं जाणिज्जा नो रासिकडाइं नो पुंजक-
डाइं नो भित्तिकडाइं नो कुलियकडाइं कोट्टाउत्ताणि
वा पल्लाउत्ताणि वा मंचाउत्ताणि वा मालाउत्ताणि
वा ओलित्ताणि वा लिताणि वा पिहियाणि वा

लंछियाणि वा मुद्रियाणि वा, कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा वासावासं वत्थए ३ ॥

५ अथ पुनरेवं जानीयात्—नो राशीकृतानि नो पुञ्जीकृतानि नो मिचिकृतानि नो कुलिका-
कृतानि कोष्ठागुप्तानि वा पर्यागुप्तानि वा मञ्चागुप्तानि वा मालागुप्तानि वा अवलिसानि वा लिप्तानि
वा पिहितानि वा लम्बितानि वा मुद्रितानि वा । तत्र ८ कोष्ठे—कुशले आगुप्तानि—प्रक्षिप्य ५
रक्षितानि कोष्ठागुप्तानि । एवमुत्तरत्रापि भावनीयम् । नवरं पर्यं—वंशकटकादिकृतो धान्याधार-
विशेषः, मञ्चः—स्थूणानामुपरिस्थापितवंशकादिमयो लोकप्रसिद्धः, मालकः—गृहस्योपरितनो
भागः, 'अवलिसानि नाम' द्वारदेशे पिधानेन सह गोमयादिना कृतोपलेपानि, 'लिप्तानि' मृत्ति-
क्रया सर्वतः खरण्टितानि, 'पिहितानि' स्थगितानि, 'लम्बितानि' रेखा-ऽक्षरादिभिः कृतला-
म्बनानि, 'मुद्रितानि' मृत्तिकादिमुद्रायुक्तानि । एवंविधेषु धान्येषु कल्पते निर्मन्थानां वा 10
निर्मन्थीनां वा वर्षावासं वस्तुमिति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यम्—

क्रोढावत्ता य जहिं, पल्ले माले तथेव मंचे य ।

ओलिच्च पिहिय मुद्रिय, परिसए ण कप्पती वासो ॥ ३३९३ ॥

यत्रोपाश्रये कोष्ठागुप्तानि पर्यागुप्तानि मालागुप्तानि मञ्चागुप्तानि अवलिसानि पिहितानि
मुद्रितानि, उपलक्षणत्वाद् लिप्तानि लम्बितानि वा धान्यानि सम्भवन्ति, ईदृशे न कल्पते 15
वासः ॥ ३३९३ ॥ अथ सूत्रस्यैव विषमपदानि व्याचष्टे—

छगणादी ओलिच्चा, लिच्चा मट्टियकता उ ते चेव ।

कोट्टियमादी पिहिता, लिच्चा वा पल्ल-कडपल्ला ॥ ३३९४ ॥

ओलिपिऊण जहि अक्खरा कया लंछियं तयं बिंति ।

जहियं मुद्दा पडिया, होति तगं मुद्रियं धण्णं ॥ ३३९५ ॥

20

द्वारदेशे यानि छगणादिना लिप्तानि तान्यवलिसानि । यानि तु मृत्तिकया कृतानि—खर-
ण्टितानि तानि लिप्तानि । कोष्ठिकादीनि यानि द्वारदेशे स्थगितानि तानि पिहितानि । पर्य-
कटपर्यायानि तु लिप्तानि भवन्ति । इह पर्यात् कटपर्यमुच्चतरं भवतीति विशेषः ॥ ३३९४ ॥

अवलिप्य 'यत्र' धान्येऽक्षराणि कृतानि तद् लम्बितमिति ब्रुवते । यत्र तु धान्ये मुद्रा-
पतिता तद् मुद्रितं भवति ॥ ३३९५ ॥

25

उडुबद्धम्मि अतीए, वासावासे उवड्डिते संते ।

ठायंतगाण लहुगा, कास अगीयत्थ सुचं तु ॥ ३३९६ ॥

कस्तुबद्धे कालेऽतीते वर्षावासे उपस्थिते सति यदि कोष्ठागुप्तादिधान्ययुक्ते प्रतिश्रये तिष्ठन्ति
तदा चतुर्लघवः । कस्य पुनरेतत् प्रायश्चित्तम् ? । सूरिराह—अगीयार्थस्य । 'सूत्रं तु' ५ "कल्पते
कोष्ठागुप्तादिधान्येषु वर्षावासे वस्तुम्" इति लक्षणं ८ गीतार्थविषयं मन्तव्यमिति वाक्यशेषः 30
॥ ३३९६ ॥ इत ऊर्द्धम्—

“नत्थि अगीयत्थो वा, गीतो वा कोऽपि वणिजो भुवे ।” (गा० ३३१३)
इत्यादिका गाथाः पूर्वोक्ता एव तावदध्येतव्याः यावत्—

ते तत्थ सन्निविद्धा, गहिता संथारगा जहिच्छाए ।

णाणादेसी साधू, कासइ इच्छा समुपण्णा ॥ (गा० ३३४१)

७ कीदृशी पुनरिच्छा तस्य समुद्भूता ? इत्युच्यते—

अणुभूता धण्णरसा, नवरं मुत्तूणं गंधसालीणं ।

फाहामि कोउहल्लं, थेरीएँ परंघणं भणियं ॥ ३३९७ ॥

अनुभूतास्तावत् सर्वेषामपि धान्यानां रसाः, नवरं गन्धशालीनां रसं मुत्तवा, तेऽध्यापि नास्वादिता इति भावः । अतः ‘करिण्यामि’ पूरयिण्यामि कौतूहलमिति विचिन्त्य तेन कोष्ठ-
10 पल्यादेः शालीनाकृष्य स्थविराया अग्रे ‘परन्धनं’ ‘पाकं कुरुष्व’ इति वचो भणितम् ॥ ३३९७ ॥
इदमेव स्पष्टयति—

इहरा कहासु सुणिमो, इमे हु ते कलमसालिणो सुरमी ।

थोवे वि णत्थि तिच्ची, की य रसो अण्णमण्णाणं ॥ ३३९८ ॥

‘इतरथा’ अद्यदिनात् पूर्वं वयं गन्धशालीन् ‘कथासु’ वार्चान्तरेषु शृणुमः, इमे तु प्रत्यक्ष-
15 सुपलभ्यमानाः ‘ते’ कथान्तरश्रुताः कलमशालयः सुरमयः, तथा स्तोकेऽप्यत्र कलमशालौ
नास्ति वृत्तिः, कश्च ‘रसः’ आस्वादोऽन्योऽन्यमिश्रितानाममीषाम् ? । इत्थं विचिन्त्य पल्यात्
तान् शालीनाकृष्य स्थविरायाः समर्पयति । साऽप्युपस्कृत्य तस्य संयतस्य दत्त्वा शेषमात्मना भुङ्क्ते ।
ततोऽसौ लब्धास्वादो दिवसे दिवसे एवमेव विदधाति ॥ ३३९८ ॥ ततः किमभूद् ? इत्याह—

निग्धोलियं च पल्लं, कजे सागारियस्स अतिगमणं ।

20 सागारिओ विसन्नो, भीतो पुण पासए कूरं ॥ ३३९९ ॥

तेन संयतेनैवं शालीनपहरता तत् पल्यं ‘निर्घोलितं’ रिक्तीकृतम् । ततः कचिदात्मीयकार्ये
सागारिकस्य तत्र ‘अतिगमनं’ प्रवेशोऽभवत् । ततः सागारिकः पल्यं रिक्तीकृतं दृष्ट्वा ‘विषण्णः’
विषादमुपगतवान् । भीतश्च ‘मा स्तेनादयोऽत्र प्रविष्टा भवेयुः’ इति शङ्कया तत्र परिभ्रमन्
शालिकूरमानीतं पश्यति ॥ ३३९९ ॥

25 सो भणइ कओ लद्धो, एसो अम्हं खु लद्धिसंपन्नो ।

ओभावणं व कुञ्जा, धिरत्थु ते एरिसो लाभो ॥ ३४०० ॥

‘सः’ सागारिको भणति—कुत एष शालिकूरो लब्धः ? । ततः साधवस्तदीयं वृत्तान्तमजा-
नानां भुवते—एष साधुरस्माकं लब्धिसम्पन्नोऽतः प्रतिदिनमीदृशं शालिकूरमानयति । ततः
सागारिकस्तं साध्वाभासं श्रूते—विगस्तु मुण्ड ! तवेदृशं लाभं येन प्रतिदिवसं शालीनपहल्या-
30 स्माकं पल्यं रिक्तीकृतमिति । अपभ्रान्तानां वाऽसौ लोकमध्ये कुर्यात्, यथा—स्तेनका अमी ।
अत्र च भद्रक-प्रान्तकृता दोषा भवन्ति ॥ ३४०० ॥ भद्रकस्त्रावदिदमभिदध्यात्—

इहरह वि ताव अम्हं, भिक्खं व वल्लं व गिण्हह न किंचि ।

इहिं खु तारिओ मिं, ठवेमि अचे वि जा घने ॥ ३४०१ ॥

उक्तार्था (गा० ३३४७) ॥ ३४०१ ॥

यस्तु भ्रान्तो भवति स ब्रूयात्—अहो ! धर्मकल्लुकप्रविष्टा अमी लोकं मुष्णन्तीत्यादि । अत्र—

“लहुगा अणुमाहम्मी, अप्पत्ति यम्मकंचुए गुरुगा ।” (गा० ३३४८)

४

इत्यारम्भ

“सेज्जायरो पमणई, अनं धनं पुणो वि होहिइ ने ।

एसो अणुमाहो मे, जा साहु न दुक्खविज्जो कोइ ॥ (गा० ३३९२)

इतिपर्यन्ता गाथास्तदवस्था एवात्र द्रष्टव्याः ॥

विकटसूत्रम् ४

सूत्रम्—

10

उवस्सयस्स अंतोवगडाए सुरावियडकुंभे वा सोवीर-
कवियडकुंभे वा उवनिक्खित्ते सिया, नो कप्पइ
निगंथाण वा निगंथीण वा अहालंदमवि वत्थए ।
हुरत्था य उवस्सयं पडिलेहमाणे नो लभेज्जा, एवं
से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए । जे तत्थ
एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं वसइ से संतरा
छेए वा परिहारे वा ४ ॥

15

एवमुदकादिसूत्राण्यप्युच्चारणीयानि । अथामीषां कः सम्बन्धः ? इत्याह—

पगयं उवस्सएहिं, वांघाया तेसि होति अचोच्चा ।

साधारण-पत्तेगा, जा पिंडो एस संबंधो ॥ ३४०२ ॥

20

इहोपाश्रयैः ‘प्रकृतम्’ अधिकारो वर्तते । ‘तेषां च’ उपाश्रयाणां ‘व्याघाताः’ दोषाः ‘अन्यो-
ऽन्ये’ अपरापरे < १ बीज-विकटोदकप्रतिबद्धतादयो भवन्ति । तेषु च यत्राल्पतरा दोषाः >
भवन्ति < २ तत्र स्वातन्त्र्यम् > इति ज्ञापनार्थं साधारणसूत्र-प्रत्येकसूत्राणामारम्भः क्रियते—“जा
पिंडो” चि “उवस्सयस्स अंतोवगडाए पिंडए वा लोयए वा०” (उ० २ सू० ८) इत्यादिकं
वक्ष्यमाणं पिण्डसूत्रं यावद् < ३ एष सम्बन्धो मन्तव्यः > । साधारणसूत्राणि नाम—यत्रैकसूत्रे ॥ ४

१ वाघातो तेसि होति अचोच्चे तामा० ॥ २-३-४ < १ > एतन्मध्यगतः पाठः मा० नास्ति ।
“पगयं० गाथा । तेसि उवस्सगणं जत्थ दोसो णत्थि । तस्स अलंमे जत्थ जत्थ अप्पतरा दोसा तत्थ
तत्थ डाइय्वं । ‘साधारण’ ति एकसूत्रे यानि बहूनि सूत्रपदानि गृहीतानि । ‘पत्तेय’ ति एकसूत्रे यदेकपदं
गृहीतम्, प्रदीप-ज्योतिःसूत्रे इत्यर्थः । जाव “उवस्सयस्स अंतो० पिंडए०” एषां सर्वेषामेव एष
सम्बन्धो पदिष्टो भवति ॥ इमो पत्तेयसूत्रसंबन्धो—साहचर्य० गाथा कण्ठ्या ॥ इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

द्यादिप्रभृतीनि बहूनि पदानि भवन्ति । प्रत्येकसूत्राणि तु—यत्रैकसूत्रे एकमेव पदम् । ततश्चात्र विकटसूत्रमुदकसूत्रं पिण्डसूत्रमित्येतानि त्रीणि साधारणसूत्राणि, प्रदीपसूत्रं ज्योतिःसूत्रं च प्रत्येकसूत्रे ॥ ३४०२ ॥

एष पञ्चानामपि सूत्राणां सम्बन्धः सामान्यत उक्तः । अथ विशेषतः सम्बन्धमाह—

५ सालुच्छ्रद्धि व कीरति, विगाडं भुच तिसितोदयं पिवति ।

आहारिमम्मि दोसा, जह तह पिजे वि जोगोऽयं ॥ ३४०३ ॥

शालिमिरिक्षुभिर्वा विकटं क्रियते, अतो धान्यसूत्रानन्तरमिदं विकटसूत्रमारभ्यते । शालि-कूरादिकमाहारं भुक्त्वा तृषितो भवेत्, तृषितश्चोदकं पिवतीति उदकसूत्रं निरूपणीयम् । यद्वा 'आहारिमे' तिखादौ मुक्ते सति यथा दोषा भवन्ति तथा 'पेयेऽपि' मद्यादौ पीयमाने 10 दोषा भवन्त्येवेति तत्प्रतिषद्धे प्रतिश्रयेऽपि न स्यातन्यमिति ॥ ३४०३ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—सुराविकटं पिष्टनिष्पन्नम्, सौवीरकविकटं तु पिष्ट-
वर्जैर्गुडादिद्रव्यैर्निष्पन्नम् । ततः सुराविकटकुम्भो वा सौवीरकविकटकुम्भो वा यत्रोपाश्रयस्या-
न्तर्वगङ्गायामुपनिक्षिप्तः स्यात् तत्र नो कल्पते निर्गन्थानां वा निर्गन्थीनां वा यथालब्धमपि
कालं वस्तुम् । "हुरत्था य" ति देशीपदं बहिरर्थाभिधायकम्, चशब्दो वाक्यभेदघोतकः,
15 ततोऽयमर्थः—अथ बहिरन्योपाश्रयं प्रत्युपेक्षमाणोऽपि नो लभेत तत एवं "से" तस्य साधोः
कल्पते एकरात्रं वा द्विरात्रं वा तत्र वस्तुम् । यस्तत्रैकरात्राद्वा द्विरात्राद्वा 'परम्' कर्तुं वसति
'से' तस्य संयतस्य 'स्वान्तरात्' स्वस्वकृतं यदन्तरं—त्रिरात्र-चतुरात्रादिकालावस्थानरूपं तस्मात्
'छेदो वा' पञ्चरात्रिन्दिवादिः 'परिहारो वा' मासलघुकादिस्तपोविशेषो भवतीति सूत्रार्थः ॥

अथ विस्तारार्थं भाष्यकृद् विभणिपुराह—

20 देसीभासाह कयं, जा बहिया सा भवे हुरत्था उ ।

बन्धऽणुलोभेण कयं, परिहारो होइ पुवं तु ॥ ३४०४ ॥

"हुरत्था" इति यत् पदं तद् देशीभाषया 'कृतं' निबद्धं बहिरर्थाभिधायकम् । ततो या
विवक्षितोपाश्रयाद् बहिर्वर्तिनी वगडा सा "हुरत्था" इति शब्देनोच्यते । अथ परः प्राह—
परिहारस्तावत् तपोविशेष उच्यते, छेदस्तु पर्यायच्छेदरूपः, ततः सूत्रे "से संतरा परिहारे वा
25 छेए वा" इति पठितमुचितम्, किमर्थं न्यत्यासेन पाठः ? इत्याशङ्क्याह—बन्धानुलोभेन सूत्रे
परिहारपदात् पूर्वं छेदपदं कृतम् । किमुक्तं भवति ?—एवंविधो हि पाठः सुललितपदविन्या-
सतया सुश्लिष्टो भवतीति कृत्वा सूत्रकृता प्रथमं छेदपदमुपन्यस्तम् ॥ ३४०४ ॥

अहवण वारिजंतो, निष्कारणओ व तिण्ह व परेणं ।

छेयं चिय आचजे, छेयमओ पुव्वमाहंसु ॥ ३४०५ ॥

30 अथवा यदि तत्र विकट्युक्तोपाश्रये गुर्वादिना चार्थमाणः 'निष्कारणतो वा' दर्पतस्त्रिष्टति,
त्रयाणां वाऽहोरात्राणां परतस्त्रिष्टति, तदा छेदाख्यमेव प्रायश्चित्तमसावापद्यते, अतश्छेदपदं
'पूर्वं' प्रथममुक्तवन्तो भगवन्तो भद्रबाहुस्वामिनः ॥ ३४०५ ॥

अथ सुरा-सौवीरकपदे व्याचष्टे—

पिट्ठेण सुरा होती, सोवीरं पिट्ठवज्जियं जाणे ।

ठायंतगाण लहुगा, कास अगीयत्थ सुत्तं तु ॥ ३४०६ ॥

ब्रीह्यादिसम्बन्धिना पिठ्ठेन यद् विकटं भवति सा सुरा । यत्तु पिट्ठवर्जितं द्राक्षा-खर्जूरादि-
भिर्द्रव्यैर्निष्पाद्यते तद् मद्यं सौवीरकविकटं जानीयात् । एतद् द्विविधमपि यत्रोपनिक्षिप्तं भवति ५
तत्रोपाश्रये तिष्ठतां चतुर्लघुकाः । कस्य पुनरेतत् प्रायश्चित्तम् ! इत्याह—अगीतार्थस्य । ‘सूत्रं
तु’ “कप्पह एगरायं वा दुरायं वा वत्थण” इत्यादिलक्षणं गीतार्थविषयं मन्तव्यम् ॥ ३४०६ ॥

इत् ऊर्द्धं “नत्थि अगीयत्थो वा०” (३३१३) इत्यादिकाः “कासह इच्छा समुप्पन्ना”
(गा० ३३४१) इतिपर्यन्ता गाथास्तदवस्था एवान्न द्रष्टव्याः । अथ कीदृशी तस्येच्छा संसु-
त्पन्ना ? इत्याह—

10

अणुभूआ मज्जरसा, णवरिं मुत्तुणिमेसि मज्जाणं ।

काहामि कोउहल्लं, पासुत्तेसुं समारद्धो ॥ ३४०७ ॥

अनुमृता मया बहवो मधरसाः, परममीषां मद्यानां रसान् मुक्त्वा, अतः ‘करिष्यामि’
पूरयिष्यामि कौतूहलमिति विचिन्त्य प्रसुप्तेषु शेषसाधुषु समारब्धोऽसौ तद्भाजनमुद्धात्य विक-
टपानं कर्तुम् ॥ ३४०७ ॥ ततश्च—

15

इहरा कहासु सुणिमो, इमं खु तं काविमायणं मज्जं ।

पीते वि जायति सती, तज्जुसिताणं किमु अपीते ॥ ३४०८ ॥

‘इतरथा’ अद्यदिनात् पूर्वं कथासेव शृणुमः, परमिदं ‘तत्’ कथान्तरश्रुतं कापिशायनं नाम
मद्यम् । एवं तद्-मद्यं जुषितं-सेवितं यैस्ते तज्जुषिताः, गृहवासे विकटपायिन इत्यर्थः, तेषां
पीतेऽपि विकटे स्मृतिरुपजायते, किं पुनरपीते ? ॥ ३४०८ ॥

20

विगायम्मि कोउहल्ले, छट्ठवयविराहणं त्ति पडिगमणं ।

वैहाणस ओहाणे, गिलाणसेहेण वा दिट्ठो ॥ ३४०९ ॥

गतार्था (गा० ३३४३) ॥ ३४०९ ॥

उड्ढाहं व करिज्जा, विप्परिणामो व हुअ सेहस्स ।

गिण्हंतेण व तेणं, खंडिय विद्धे व भिन्ने वा ॥ ३४१० ॥

25

शैक्षस्तं संयतं विकटपानं कुर्वाणं दृष्ट्वा लोकस्य पुरत उड्ढाहं कुर्यात्, विपरिणामो वा शैक्षस्य
भवेत्, विपरिणतश्च सम्यग्दर्शनं चारित्रं लिङ्गं वा परित्यजेत् । तथा ‘तेन’ संयतेन विकटभा-
जनं गृह्णता वाशब्दाद् मुञ्चता वा तद् भाजनं ‘खण्डितम्’ एकदेशमयं ‘विद्धं वा’ पातित-
च्छिद्रं ‘भिन्नं वा’ द्विधाकृतं भवेत् ॥ ३४१० ॥ इत् ऊर्द्धं “फेडिय मुद्धं तेणं” (गा०
३३४६) इत्यारभ्य “अम्हे टिएल्लग चिय, अहापवत्तं बहह तुम्मे” (गा० ३३६६) इति-30
पर्यन्तं गाथाकदम्बकं तथैवाध्येतव्यम् । नवरं मद्याभिलापः कर्तव्यः । ततश्च—

१ “एष सुतस्यो जिञ्जुत्तीष विनारैति—पिट्ठेण० गाथा १” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

२ “तं तालफल-द्राक्षा” गा० ॥

३ जुषितं-सेवितं शीलं येषां ते तज्जु” गा० ॥

आमं ति अन्ध्रवगए, भिक्ख-वियाराइनिग्गयमिएसु ।

भणइ गुरु सागारिय, कहि मज्झं जाणणट्ठाए ॥ ३४११ ॥

यदि शय्यातरेण 'आमम्' इत्यभ्युपगतं 'यूयं निश्चिन्तास्तिष्ठथ, वयं यथाप्रवृत्तं व्यापारं चिन्तयिष्यामः' इति, ततः 'गुरुः' आचार्यो शिक्षाचर्या-विचारमूयादिनिर्गतेषु मृगेषु-
५ अगीतार्थसाधुषु सागारिकं भणति 'कुत्र मद्यमस्ति ?' इत्येवं परिज्ञानार्थम् ॥ ३४११ ॥

किं भणति ? इत्याह—

गोडीणं पिट्ठीणं, वंसीणं चेव फलसुराणं च ।

दिट्ठ मए सच्चिचया, अचे देसे कुहुंवीणं ॥ ३४१२ ॥

'गौडीनां' गुडनिष्पन्नानां 'पैट्टीनां' ग्रीष्मादिधान्यक्षोदनिष्पन्नानां 'वांशीनां' वंशकरीलक-
१० निष्पन्नानां 'फलसुराणां' च तालफल द्राक्षा-खर्जूरादिनिष्पन्नानाम् एवंविधानां सुराणां सच्चिचया
अन्यस्मिन् देशे मया कुटुम्बिनां गृहेषु दृष्टाः ॥ ३४१२ ॥

"एवं च भणियमित्तम्भि कारणे सो भणाइ आयरियं ।

अरिय महं सच्चिचया, पिच्छह नाणाविहे मज्जे ॥" (गा० ३३६९)

इत्यादिकाः "दारं न होइ इत्तो" (गा० ३३७५) इतिपर्यन्ता गाथाः प्राग्वदत्र सन्या-

१५ ख्याना द्रष्टव्याः । अथान्नैव या विशेषतो यतना कर्त्तव्या तामभिहित्सुराह—

गंहियम्मि वि जा जयणा, गेलचे अधव तेण गंधेणं ।

सागारियादिगहणं, णेयव्वं लिंगभेयाई ॥ ३४१३ ॥

शैक्षकेण विकटे 'गृहीते' पीते सति या यतना कर्त्तव्या सा वक्तव्या । ग्लानस्रे वा वैद्यो-
पदेशेन विकटं ग्रहीतव्यम्, अथवा 'तेन' विकटसम्बन्धिना गन्धेन कस्यापि गृहवासे विकट-
२० भावितस्याध्युपपातो भवेत्, ततः सागारिकः—शय्यातरेः स आदिशब्दात् श्रावको वा यो माता-
पितृसमानस्ततो विकटस्य ग्रहणं कर्त्तव्यम् । यदि खलित्नेन न प्राप्यते उड्डाहो वा भवति ततो
लिङ्गभेदादिकमपि 'नेतव्यं' कर्त्तव्यमिति यावत् । एष निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ३४१३ ॥

अथैनामेव विवरीपुराह—

पीयं जया होइऽविगोविणं, तत्थाऽऽणइत्ताण रसं लुभंति ।

२५ मित्रे उ गोणादिपण करंति, तेसिं पवेसस्स उ संभवम्मि ॥ ३४१४ ॥

यदा किल 'अविकोविदेन' शैक्षकेण शेषसाधुषु प्रसृष्टेषु तद् विकटं पीतं भवेत् तदा गीतार्थाः
'तत्र' विकटभाजने 'रसम्' इष्टुरसादिकमानीय प्रक्षिपन्ति । अथ कथमपि तद् भाजनं गृह्य-
माणं मुच्यमानं वा मित्रं ततो मित्रे सति तस्मिन् गवादीनां पदानि प्रतिश्रयप्राज्ञे प्रविशन्ति
निर्गच्छन्ति च 'कुर्वन्ति' आलिखन्तीत्यर्थः, येन सागारिको जानीते, यथा—गवादिना
३० प्रविश्य भग्नमिदं भाजनमिति । परं यदि 'तेषां' गवादीनां तत्र प्रवेशः सम्भवति; अन्यथा
हि सागारिकः प्रद्वेषं यायात्—एकं तावदमी इत्थं स्तेनकर्मकारिणः अपरं च तदपह्नवनायेत्यं

१ 'त्सुः सङ्गहगाथागाह भा० ॥ २ "गंहियम्मि य० गाहा पुरातना" इति विशेषचूर्णौ ॥
३ 'य सङ्गहगा' भा० ॥

प्रपञ्चमुपरचयन्ति, धिगभीषां पाषण्डिनां वर्मेमिति ॥ ३४१४ ॥

बंधितु पीए जयणा ठवेंति, मुद्रा जहा चिद्वह अक्खुया से ।

अणम्मिं दिट्ठम्मिं भणंति पुट्ठा, नूनं परिस्संदति भाणमेयं ॥ ३४१५ ॥

विकटे पीते तद् भाजनं द्वारदेशे बन्धादिना बद्धा 'जतुना' लाक्षया खगयन्ति, यथा 'से' तस्य भाजनस्य मुद्रा अक्षता तिष्ठति । अथ सांगारिकः तद् भाजनमूनं दृष्ट्वा पृच्छति—किमर्थ- 5 मिदं न्यूनमवलोक्यते ? । एवं पृष्ट्वाः सन्तो भणन्ति—नूनं भाजनमिदं परिस्सन्दति ॥ ३४१५ ॥

सत्त्वम्मि पीए अहवा बडुम्मिं, संजोगपाढी व उयंति अञ्जं ।

अञ्जं व भग्गित्तु छुहंति तत्था, कीयंकयं वा मिहिलिंममाई ॥ ३४१६ ॥

सर्वस्मिन् अथवा बहुके विकटे पीते सति ये 'संयोगपाठिनः' विकटनिष्पत्तियोग्यद्रव्य- संयोगवेदिनस्तौ तथाविधानि द्रव्याणि संयोज्य अन्यद् विकटं स्थापयन्ति । अथ न सन्ति 10 संयोगपाठिनस्ततोऽन्यद् विकटं मार्गयित्वा तत्र प्रक्षिपन्ति । तत्र प्रथमतः शुद्धम्, तदभावे पञ्चकपरिहाण्या चतुर्लघुकं भासेन क्रीतकृतमपि ग्रहीतव्यम् । यदि खलिलेन गृह्यतामुद्धाहो भवति, न वा तेन प्राप्यते ततो गृहीतलिङ्गं आदिशब्दादन्येतीर्थिकलिङ्गं वा कर्षव्यम् ॥ ३४१६ ॥

अथ 'नेल्ले अहव तेण गंधेणं' (गा० ३४१३) इत्यादिपदानि व्याख्याति—

तन्मावियड्ढा व गिलाणए वा, पुराण सागारिय सावए वा । 15

वीसंभणीआण कुलाणऽभावा, गिण्हंति रुवस्स विवज्जएणं ॥ ३४१७ ॥

तेन=विकटेन पूर्वं भावितस्तद्व्यवहितः स तत्र विकटेनाध्युपपन्नो भवति; ग्लानो वा कश्चित् तैर्नवोपयुक्तेन प्रगुणीभवति नान्यथा; ततस्तदर्थं 'पुराणस्य' पश्चात्कृतस्य सकाशात्, तदभावे माता-पितृसमानो यः सागारिकस्तस्य हस्तात्, तदप्राप्तौ प्रतिपन्नाणवतस्य माता-पितृसमानस्य श्रावकस्य पार्श्वद् ग्रहीतव्यम् । अमीषामभावे यथाभद्रकाप्यपि यानि विश्रम्भणीयानि कुलानि, 20 नोद्धाहकारीणीत्यर्थः, तेषु ग्रहीतव्यम् । तेषामभावे यदि खलिलेन गृह्यते ततः प्रवचनोपघातो भवेत् ततो रूपस्य विपर्ययेण गृह्यन्ति, लिङ्गविवेकं कृत्वा विकटमुत्पादयन्तीति भावः ॥ ३४१७ ॥

अञ्जाउरं वा वि समिक्खिअणं, खिप्पं तओ धेतु दलित्तु तस्सं ।

अञ्जं रसं वा वि तहिं छुभंती, संगं च से तं हवयंति तंचौ ॥ ३४१८ ॥

अत्यातुरं वा तं ग्लानं समीक्ष्य 'क्षिप्तं' शीघ्रं 'ततः' प्रतिश्रयवर्तिनो विकटभाजनाद् गृहीत्वा 25 'तस्य' ग्लानस्य दत्त्वा गीतार्थस्तत्रान्यं वा रसं प्रक्षिपन्ति । ततश्च 'से' तस्य ग्लानस्य 'तं' विकटविषयं संज्ञं हापयन्ति, कार्ये निष्ठिते सति विकटप्रसङ्गं निवारयन्तीति भावः ॥ ३४१८ ॥

गतां स्वेपक्षयतना । अथ परपक्षयतनामाह—

“परपक्षम्मि वि दारे, पिहंति जयणाए दो वि वारंति ।

तह वि यं अठयंमाणे, उवेह पुट्ठा व साहंति ॥” (गा० ३३७६) 30

इत्यादिका मद्याभिलाषविशेषिता गाथाः सर्वा अपि तथैवात्र वक्तव्याः ॥

१ < १ > एतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥ २ कटगन्धेनाध्युः भा० का० ॥
३ न्ति । यच्च “से” तस्य ग्लानस्य विकटविषयः सङ्गः तं हवयं भा० ॥
दृ० १२१

उदकसूत्रम् ५

सूत्रम्—

उवस्सयस्स अंतो वगडाए सीओदगवियडकुंभे वा
 ८ उसिणोदगवियडकुंभे वा उवनिक्खित्ते सिया, नो
 कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अहालंदमवि
 वत्थए । हुत्था य उवस्सयं पडिलेहमाणे नो लभेज्जा,
 एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा वत्थए । जे तत्थ
 परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा वसइ से संतरा
 छेए वा परिहारे वा ५ ॥

10 अथास्य सम्बन्धमाह—

छोदृण दवं पिजइ, गालिति दवं व छोदृणं तं तु ।
 पातुं मुहं व धोवइ, तेणऽहिकारो सजीवं वा ॥ ३४१९ ॥

यतः 'द्रवं' पानीयं प्रक्षिप्य विकटं पीयते, अतो विकटसूत्रानन्तरमुदकसूत्रम् । यद्वा
 द्रवं प्रक्षिप्य 'तद्' विकटं गालयन्ति, अथवा विकटं पीत्वा तज्जनितदौर्गन्ध्यव्यपगमार्थमुदकेन
 16 मुखं धावति तेन कारणेन विकटानन्तरमुदकाधिकारः प्रारभ्यते । यद्वा तद् विकटं निर्जीवम्
 इदं तु सजीवं निर्जीवं वा भवेदिति ॥ ३४१९ ॥

अनेकैः सम्बन्धैरायातस्यास्य व्याख्या प्राग्वत् । नवरं विवृतं—शीतोष्णादिश्लेष्ण विकारं
 प्रापितम्, प्राशुकीकृतमित्यर्थः, शीतोदकं च तद् विवृतं च शीतोदकविवृतं तस्य कुम्भः—
 घटः । एवमुष्णोदकविवृतकुम्भोऽपि ॥ अथ भाष्यम्—

20 शीतोदे उसिणोदे, फासुगमप्फासुगे य चउभंगो ।

ठायंतगाण लहुगा, फास अगीतत्थ सुचं तु ॥ ३४२० ॥

शीतोदकोष्णोदक-प्राशुका-ऽप्राशुकपदैश्चतुर्भङ्गी भवति । गाथायां प्राकृतत्वात् पुंस्त्वनिर्देशः ।
 तद्यथा—शीतोदकं प्राशुकं १ शीतोदकमप्राशुकम् २ उष्णोदकं प्राशुकम् ३ उष्णोदकमप्रा-
 शुकम् ४ । तत्र प्रथमभङ्गे उष्णोदकमेव शीतोदकं तन्दुलभावनादिकं वा, द्वितीयभङ्गे
 25 शीतोदकमेव स्वभावस्यम्, तृतीयभङ्गे उष्णोदकमुद्धतत्रिदण्डम्, चतुर्थभङ्गे तापोदकादिकं
 मन्तव्यम् । एवंविधोदकप्रतिचद्वे प्रतिश्रये तिष्ठतां चतुर्लघुकाः । एवमविशेषणोक्तवर्ण्यं
 विशेषः—प्रथमतृतीयभङ्गयोर्मासलघु । द्वितीयचतुर्थभङ्गयोश्चतुर्लघवः ।

आह च निशीथचूर्णिकृत्—

पदमतह्यभंगे ठायंतस्स मासलहुं । वीयचउत्थेसु चउलहुं ।

१ कृतं-वक्ष्यादिश्लेष्णे भा० ॥

आह कस्य पुनरेतत् प्रायश्चित्तम् ? गुरुराह—अगीतार्थस्य । सूत्रं पुनरनुज्ञाविषयं गीतार्थ-
मधिकृत्य प्रवृत्तमित्युपस्कारः ॥ ३४२० ॥

इत ऊर्ध्वम् “नस्थि अगीयत्थो वा०” (गा० ३३१३) इत्यारभ्य “कासह इच्छा
समुप्यजा” (गा० ३३४१) इतिपर्यन्तं भाष्यमुदकामिलापविशेषितं वक्तव्यम् ॥

कीदृशी पुनरिच्छा तस्य समुत्पत्ता ? उच्यते—

5

अणुभूया उदगरसा, नवरं मोक्षं हमेसि उदगार्णं ।

काहामि कोउहल्लं, पासुत्तेसुं समारद्धो ॥ ३४२१ ॥

‘अनुभूता मया उदकानां रसाः, नवरं मुक्त्वा अमीषामुदकानां रसान्, अतः करिष्याम्य-
हमेतद्विषयं कुतूहलं सफलम्’ इति विचिन्त्य प्रसुप्तेषु शेषसाधुषु समारब्ध उदकपानं कर्तुम्
॥ ३४२१ ॥ कानि पुनस्तान्युदकानि ? इत्याह—

10

धारोदण महासलिलजले संमारिते ज्व दन्वेहिं ।

तण्हातियस्स व सती, दिया व राजो व उप्पजे ॥ ३४२२ ॥

‘धारोदकं नाम’ गिरिनिर्झरजलम्, यथा उज्जर्यन्तादौ, आन्तरिक्षं <१> वा धारोदकम् । तथा <२>
महासलिलाः—गङ्गा-सिन्धुप्रभृतयो महानद्यः तासां जलं महासलिलाजलम् । ‘द्रव्यैः’ कर्पूर-पाट-
लादिभिः ‘संमारितं’ वासितं द्रव्यसंमारितम् । एषु पानीयेषु तृष्णायितस्यामिलापो भवति । 15
पूर्वानुसूतेषु तु दिवा वा रात्रौ वा ‘स्मृतिः’ संस्मरणमुत्पद्यते ॥ ३४२२ ॥

ततश्चोदकमापिबन्नात्मनो हृदयस्य प्रत्यक्षमिदमाह—

इहरा कहासु सुणिमो, इमं खु तं विमलसीतलं तोयं ।

विगयस्स वि णत्थि रसो, इति सेवे धारतोयादी ॥ ३४२३ ॥

इतरथा कथान्तरेषु शृणुमः, परमिदमद्य विमलशीतलं ‘तत्’ कथान्तरश्रुतं तोयमास्वादितम् । 20
यच्चोष्णोदकादिकं विकृतं—अपगतजीवमुदकमापिबामः तस्यापि शब्दोपहतत्वेनान्यथामृतस्य
रसो नास्तीति मत्वा धारतोयादिकं जलं सेवते ॥ ३४२३ ॥

विगयम्मि कोउयम्मी, छट्ठवयविराहण चि पडिगमणं ।

वेहाणस ओहाणे, गिलाणसेहेण वा दिट्ठो ॥ ३४२४ ॥

विगते उदकपानकौतुके स संयतः ‘षष्ठव्रतविराधना मया कृता’ इति मत्वा प्रतिगमनं वा 25
वैहायसं वा मरणं संनिमविहारद्वयं अवधावनं कुर्वीत । ग्लानेन वा शैक्षेण वा स दृष्टो भवेत्
॥ ३४२४ ॥ ततश्च—

तण्हाइओ गिलाणो, तं दट्ठु पिण्ण जा विराहणया ।

एमेव सेहमादी, पियंति अप्पच्चओ वा सिं ॥ ३४२५ ॥

ग्लानस्तृष्णायितः ‘तं’ संयतमुदकमापिबन्तं दृष्ट्वा पानीयं पिबेत् । तेन चापथ्येन या तस्या- 30
नागादपरितापनादिका विराधना तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । एवमेव च शैक्षादयोऽप्यपरिणतास्त-

१ ‘यन्त-सप्तधारादिषु । महा’ गा० ॥ २ <१> एतदन्तर्गतः पाठः कां० एव वर्तते । “धारोदकं
जथा उज्जिततातो पडसि, अधवा अंतरिक्षित्तं धारोदकं ।” इति सूत्रौ ॥

दुर्दकमापिबन्ति, अप्रत्ययो वा अमीषां भवेत्—यथैतद् सृष्टा तथाऽन्यदपि सर्वममीषामुन्मत्त-
प्रलपितमिति ॥ ३४२५ ॥

“उज्ज्वलं व करिज्जा, विष्परिणामो व हुज्ज सेहस्स ।

.. गिण्हंतेण व तेणं, खंडिय विद्धे व भिल्ले वा ॥” (गा० ३३४५)

४ इत्यारभ्य

“आसन्नो य छणूसवो, कज्जं पि य तारिसेण उदमेण ।

तेणाण य आगमणं, अच्छह तुण्हिकया तेणा ॥” (गा० ३३५५)

इतिपर्यन्ता गायथा गतार्थाः ॥ अथ यैः कारणैः स्तेना उदकमपहरन्ति तानि दर्शयति—

ऊसव-छणेसु संभारियं दगं तिसिय-रोगियद्वाए ।

10 दोहल कुतूहलेण व, हरंति पडिवेसयाईया ॥ ३४२६ ॥

उत्सवाः क्षणाश्च पूर्वोक्ताः, तेषु प्रत्यासन्नेषु स्तेना उदकमपहरेयुः । यद्वा तुषिताः सन्तः
स्वयं पानार्थं ‘संभारितं’ कर्पूर-पाटलादिवासितं चतुर्भूलं पञ्चमूलकृतं वा तद् उदकमपहरन्ति ।
यद्वा रोगी कश्चित् तेषामस्ति तस्य तत् पानीयं पथ्यं तदर्थम्, अथवा गुर्विष्यास्तादृशमुदक-
सम्पातुं दोहदः समुत्पन्नः, यदि वा कुतूहलं तेषामुदपादि ‘कीदृशोऽस्य पानीयस्य रसः ?’ ।

15 एवमेभिः कारणैः प्रतिवेशिमकादयः स्तेना अपहरेयुः ॥ ३४२६ ॥

गहियं च तेहिं उदगं, चित्ठण गया जहिं सि गंतव्वं ।

सागारिओ व भणई, सउणी वि य रक्खई निहं ॥ ३४२७ ॥

उक्तार्था (गा० ३३५६) ॥ ३४२७ ॥

दगभाणूणे दहुं, सजलं व हियं दगं व परिसडियं ।

20 केण इमं तेणेहिं, असिद्धे भदेयर इमे उ ॥ ३४२८ ॥

सागारिको दकभाजनानि न्यूनानि सजलं वा भाजनमपहतं दकं वा परिशदितं इद्धा
पृच्छति—केनेदं जलमपहतम् ? । साधवो ब्रुवते—स्तेनैः । ततोऽसौ भूयः प्रश्नयति—के पुनः
स्तेनाः ? । ततो यदि नाम्ना वर्णेन वा तान् कथयन्ति ततस्तेषां बन्धनादयो दोषाः । अथ न
कथयन्ति ततः ‘अशिष्टे’ अकथिते भद्रक-भ्रान्तकृता इमे दोषाः ॥ ३४२८ ॥

25 “लहुगा अणुगहम्मी, गुरुया अपत्तियम्मि कायवा ।

कडुगा-फ़लसं. मणंते, छम्मासा करमरे छेओ ॥” (गा० ३३५८)

इत ऊर्द्धम्—

“आमं ति अल्लमुवगाए, भिक्ख-विथाराह निगगयमिण्णुं ।

मणह गुरू सागारियं, कथ्य दगं जाणणद्वाए ॥” (गा० ३३६७)

30 इतिपर्यन्तं गायथाकदम्बकं प्रान्वत् ॥ कथं पुनः सूरयः सागारिकं प्रश्नयन्ति ? इत्याह—

चउमूल पंचमूलं, तालोदाणं च तावतोयाणं ।

दिट्ठ मए सन्निचया, अजे देसे कुडंबीणं ॥ ३४२९ ॥

‘चतुर्मूलं नाम’ त्रुभिः सुरभिर्मूलैर्भावितम् । एवं यत् पञ्चभिः सुरभिर्मूलैर्भावितं तत् पञ्चमूलम् । तालोर्दकानि यथा तौसलिविषये । तापतोयानि राजगृहादौ । एवंविधानामुदकानां सन्निधया मयाऽन्यस्मिन् देशे कुटुम्बिनां गेहेषु दृष्टाः ॥ ३४२९ ॥

“एवं च भणियमेत्तस्मि कारणे सो भणाह आयारिए ।

अत्थि महं सन्निधया, पेच्छह नाणाविहे उदए ॥” (गा० ३३६९) ५

इत आरभ्य

“जाणंता वि य तेणं, न वन्नरूवेण साहंति ॥” (गा० ३३८८)

इतिपर्यन्तं भाष्यं तथैवात्र वक्तव्यम् । नवरमुदकामिलापः कर्त्तव्यः ॥

ज्योतिःसूत्रम् ६

सूत्रम्—

10

उवस्सयस्स अंतो वगडाए सव्वराईए जोई श्रिया-
एजा, नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अहा-
लंदमवि वत्थए । हुरच्छा य उवस्सयं पडिलेहमाणे
नो लभेजा, एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा
वत्थए । जे तत्थ एगरायाओ वा दुरायाओ वा परं
वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ६ ॥

15

एवं प्रदीपसूत्रमप्युच्चारणीयम् । अथास्य सूत्रद्वयस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

उदगाणंतरमग्गी, सो उ पईवो व होज्ज जोई वा ।

पडिवक्खेणं व गयं, समागमो एस सुत्ताणं ॥ ३४३० ॥

प्रवचने अप्कायप्ररूपणानन्तरमभिकायः प्ररूप्यते, अतोऽत्राप्युदकसूत्रानन्तरमभिसूत्रमा-
रभ्यते । ‘स च’ अभिः प्रदीपो वा स्याद् ज्योतिर्वा । “पडिवक्खेणं व गयं” ति भावप्रधान-
त्वानिर्देशस्य प्रतिपक्षतया वा इदं सूत्रमागतम् । किमुक्तं भवति ?—अप्कायस्याभिकायः शस्त्रम्,
अभिकायस्याप्यप्कायः, अत एतौ परस्परं प्रतिपक्षौ, प्रतिपक्षत्वेन चाप्कायानन्तरं साम्प्रतम-
भिकायः प्ररूपणीयः । एषः ‘समागमः’ सम्बन्धो द्वयोरपि सूत्रयोर्मन्तव्य इति ॥ ३४३० ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य प्रथमसूत्रस्य तावद् व्याख्या—सा च प्राग्वत् । नवरं सार्व-
रात्रिकं ‘ज्योतिः’ अभिर्यत्रोपाश्रये ‘ध्यायेत्’ घातूनामनेकार्थत्वात् प्रज्वलेत् तत्र साधु-साध्वीनां
वस्तुं न कल्पते ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

देसीभासाएँ कयं, जा बहिया सा भवे हुरच्छा उ ।

बंधणुलोमेण कयं, छेए परिहार पुच्चं तु ॥ ३४३१ ॥

अहवणं चारिर्जतो, निष्कारणो व तिष्ठ व परेण ।

छेयं चिय आवजे, छेयमओ पुञ्चमाहंसु ॥ ३४३२ ॥

गाथाद्वयमपि गतार्थम् (गा० ३४०४-५) ॥ ३४३१ ॥ ३४३२ ॥

ज्योतिःस्वरूपं निरूपयति—

६ दुविहो य होइ जोई, असन्वराई य सन्वराई य ।

ठायंतगाण लहुगा, कास अगीयत्य सुचं तु ॥ ३४३३ ॥

‘ज्योतिः’ अग्निकायोद्गीतं तद् द्विविधं भवति—‘असार्वत्रिकं’ कियतीमपि रात्रिं यत् प्रज्वलति, तद्विपरीतं सार्वत्रिकम् । उभयोरपि तिष्ठतां चतुर्लक्षकाः । आह कस्य पुनरेतत् प्रायश्चित्तम् ? उच्यते—अगीतार्थस्य । सूत्रं तु गीतार्थमधिकृत्य प्रवृत्तम् ॥ ३४३३ ॥

१० इत् ऊर्द्धम्—‘नत्थि अगीयत्यो वा०’ (गा० ३३१३) इत्यारम्य ‘रमणिज्जमिक्ख गामो, ठायंतइह जोइसालाए’ (गा० ३३३४) इतिपर्यन्तं भाष्यं तथैवात्र वक्तव्यम् ॥

अथ तत्र स्थितानां दोषानुपदर्शयति—

उधगरणे पढिलेहा, पमज्जणाऽऽवास पोरिसि मणे य ।

निक्खममणे य पवेसे, आवडणे चेव पडणे य ॥ ३४३४ ॥

१५ सज्योतिषि वसतौ स्थितानामुपकरणप्रत्युपेक्षणे, वसतेः प्रमार्जने, आवश्यकस्य सूत्रार्थपौरुष्योर्वा करणे, ‘मणे य’ चि मनसा राग-द्वेषगमने, निष्क्रमणे च प्रवेशे च क्रमेण नैपेक्षिक्यावश्यक्योः करणे, ‘आपतने च’ गच्छतामुत्सुकादिषु प्रस्वलने, ‘पतने च’ प्रतीते, एतेषु या तेजःकायस्य आत्मनो वा विराघना तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । अथैतद्दोषमयात् प्रतिलेखना-प्रमार्जनादि न करोति ततोऽपि प्रायश्चित्तम् ॥ ३४३४ ॥ किं पुनस्तद् ? इत्यत आह—

२० पणगं लहुओ लहुया, चउरो लहुगा य चउसु ठाणेसु ।

लहुगा गुरुगा य मणे, सेसेसु वि हांति चउलहुगा ॥ ३४३५ ॥

यदि ज्योतिःशालायां स्थिताः ‘अग्निसङ्घटो मा भूत्’ इति कृत्वा वस्त्राद्युपकरणं न प्रत्युपेक्षन्ते ततो जघन्ये पञ्चकं मध्यमे मासलघु उत्कृष्टे चत्वारो लघवः । वसतिं न प्रमार्जयन्ति यद्वा निर्गच्छन्तः प्रविशन्तो वाऽग्निविराघनाभयाच्च प्रमार्जयन्ति उभयत्रापि मासलघु । आह-
२५ श्यकं न कुर्वन्ति चतुर्लघु । सूत्रपौरुषीं न कुर्वन्ति च मासलघु । अर्थपौरुषीं न कुर्वन्ति च मासगुरु । अथैतद्दोषमयाद्युपकरणप्रत्युपेक्षणां वसतिप्रमार्जनाभावश्यकं सूत्रार्थपौरुष्यौ च कुर्वन्ति तत एतेषु चतुर्व्यपि स्थानेषु प्रत्येकं चत्वारो मासा लघवः । यस्तु ‘शोभने समजनि वदेवं सप्रकाशे स्थाने स्थिताः’ इत्येवं रागं करोति, यस्य वा सप्रकाशे निद्रा नागच्छति स यदि तत्र द्वेषं करोति, तत एवं मनसा राग-द्वेषकरणे यथाक्रमं चतुर्गुरुवश्चतुर्लघवश्च । ‘शेषेऽपि’ आव-

१ आपतनं नाम-गच्छतामुत्सुकादिषु प्रस्वलनम्, पतनं-प्रतीतम्, तयोर्वा तेजःकाय-विराघना या ज्ञानागाढपरितापादिका आत्मविराघना तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ३४३५ ॥
अथैनामेव गाथां भाष्यकारो विवृणोति—पणगं मा० ॥ ... एतदन्तर्गतः पाठः कं० सो० ले० नास्ति ॥
२ चउरो मासा य चउसु तामा० विना ॥, ३. ५. एतदन्तर्गतः पाठः कं० सो० ले० नास्ति ॥

श्यकी-नैषेधिकीकरणादिषु स्थानेषु प्रत्येकमग्निविराधनानिष्पन्नं चतुर्लघु ॥ ३४३५ ॥

अमुमेवार्थं स्फुटतरमाह—

पेह पमज्जण वासग अग्गी, ताणि अकुञ्चओं जा परिहाणी ।

पोरिसिभंमं अमंगि सजोई, होति मणे उ रती वडरई वा ॥ ३४३६ ॥

उपकरणप्रत्युपेक्षां वसतिप्रमार्जनां “वासय” ति आकारलोपादावासकं च यदि करोति तदा-
ऽग्निविराधनानिष्पन्नं चतुर्लघु । अथैतद्दोषमयादेतानि न करोति ततो या संयमपरिहाणिसं-
न्निपन्नम् । सूत्रपौरुषीमङ्गे मासलघु, अर्थपौरुषीमङ्गे मासगुरु । “अमंगि” ति तयोः करणे-
ऽग्निविराधना । अथ ‘सज्योतिरुपाश्रयः’ इति मनसि रतिर्भवति तदा चतुर्गुरु, अरतिर्भवति
चतुर्लघु ॥ ३४३६ ॥

जह उस्तग्गे न कुणइ, तह मासा सञ्च अकरणे लहुगा ।

10

धंदण-थुईअकरणे, मासो संडासकाईसुं ॥ ३४३७ ॥

आवश्यके ‘यति’ यावत् कायोत्सर्गान् न करोति ‘तति’ तावन्तो लघुमासाः । अथ
सर्वमप्यावश्यकं न करोति ततश्चतुर्लघु । अथ वन्दनकं न ददाति स्तुतिमञ्जलं वा न करोति
ततो यावन्ति वन्दनकानि यावतीः स्तुतीर्वा न प्रयच्छति तावन्ति मासलघूनि । अथ ददाति
ततश्चतुर्लघु । उपविशन् सन्दशकं न प्रमार्जयति मासलघु, अथ प्रमार्जयति ततश्चतुर्लघु 15
॥ ३४३७ ॥ अथ निष्क्रमणादिपदेषु प्रायश्चित्तमाह—

आवस्सिगा-निसीहिग-पमज्ज-आसज्जअकरणे इमं तु ।

पणमं पणमं लहु लहु, आवडणे लहुग जं चड्ढं ॥ ३४३८ ॥

निष्क्रमन्तो यथावश्यकानि न कुर्वन्ति पञ्चकम् । प्रविशन्तो नैषेधिकानि न कुर्वन्ति पञ्चकम् ।
निर्गम-प्रवेशौ कुर्वाणा न प्रमार्जयन्ति मासलघु । आसज्जशब्दस्याकरणे मासलघु । आपतनं 20
नाम-यद् भूमिमसम्भासस्य प्राप्तस्य वा जानु-कूर्पराम्भ्यां प्रस्वलनम्, पतनं-सर्वगात्रेण भूमौ
प्रपातः, द्वयोरपि चत्वारो लघुमासाः । यच्चापतितः पतितो वा आत्मविराधनादिक्रमापद्यते
तन्निष्पन्नम् । अथवा यच्चान्यदसौ प्रतापनादि करोति तदत्र द्रष्टव्यम् ॥ ३४३८ ॥

तदेव दर्शयति—

सेहस्स विसीयणया, ओसकंऽतिसक अन्नहिं नयणं ।

25

विज्झविज्जण तुअट्टण, अहवा वि भवे पलीवणया ॥ ३४३९ ॥

शैक्षस्य शीतार्त्तस्य विशीतना-स्यात्, अग्नौ प्रताप्य स विगतशीतमात्मानं कुर्यादिति भावः ।
अत्र च यावतो वारान् हस्तौ पादौ वा प्रतापयन् परावर्त्तयति तावन्ति चतुर्लघूनि । तथा

१ °स्तमापद्यते । सूत्रं मा० ॥

२ °धु । अथ कुर्वन्ति तत एकैकस्मिन् कायोत्सर्गे प्रत्येकं चतुर्लघु । अथ वन्दं का० ॥

३ तथापि मासलघु । उप० मा० ॥

४ °यतः छेदनकैरग्निर्विराज्यते ततश्चतुर्लघु ॥ ३४३७ ॥ आवस्सिं मा० ॥

५ °कऽधिसं मा० का० । एतदनुसारेण मा० का० टीका । दृश्यतां पत्रं ९६२ टिप्पणी १ ।

‘अवज्वर्ण’ शीघ्रविघ्नार्थम् । ज्वलतामुष्णकानामपकर्षणम् । ‘अतिज्वर्ण’ तु तेषामेव प्रज्वालनार्थमुदीरणम् । ‘अन्यत्र नयनं नाम’ शयनस्थानमावादमेः स्थानान्तरसङ्क्रमणम् । तथा प्रदीपनकमयादक्षि क्षारेण घृष्ट्या वा विघ्नप्य त्वर्ग्वर्तनम् । एतेषु प्रत्येकं चतुर्लघुकम् ॥ ३४३९ ॥

अथवा प्रतीपयतः प्रमादतः प्रदीपनकं भवेत् तत्रेदं प्रायश्चित्तम्—

४ गाउअ दुगुणादुगुणं, वत्तीसं जोयणाई चरिमपदं ।

चत्तारि छ ब लहु गुरु, छेओ मूलं तह दुगं च ॥ ३४४० ॥

गन्धूतादारभ्य द्विगुणाद्विगुणवृद्ध्या द्वात्रिंशद्योजनलक्षणं चरमपदं यावदिदं प्रायश्चित्तम्—
यथेकं गन्धूतं दहते ततश्चत्वारो लघुमासाः, अर्द्धयोजनं दहते चत्वारो गुरुमासाः, योजनं दहते पण्मासा लघवः, योजनद्वये पण्मासा गुरवः, चतुर्षु योजनेषु च्छेदः, अष्टसु मूलम्,
10 षोडशसु अनवस्थाप्यम्, द्वात्रिंशद्योजनेषु दग्धेषु पाराश्विकम् ॥ ३४४० ॥ तथा—

गोणे थ साणमाई, बारणें लहुगा य जं च अहिगरणं ।

लहुगा अचारणम्मि, खंभ-त्तणाई पलीवेज्जा ॥ ३४४१ ॥

तत्र अविशतो गो-स्थानादीन् यदि वारयति तदा चतुर्लघुकाः, यच्च ते वारिताः सन्तो हरितकायादिविराधनारूपमधिकरणं कुर्वन्ति तन्निष्पन्नम् । अथ न वारयति ततोऽपि चतुर्ल-
15 घवः । प्रविष्टाश्च प्रज्वलदिग्धनचालनेन स्तम्भ-तृणादीनि प्रदीपयेयुः तत्रापि गन्धूतादारभ्य द्विगुणद्विगुणवृद्ध्या द्वात्रिंशद्योजनेषु पाराश्विकम् । यत एते दोषा अतो न ज्योतिःशालायां स्यात्तन्यम् । भवेत् कारणं येन तत्रापि तिष्ठेयुः ॥ ३४४१ ॥ किं पुनस्तत् ? इति चेद् उच्यते—

अद्वाणनिग्गयाई, तिक्खुत्तो मग्गिऊण असतीए ।

गीयत्था जयणाए, वसंति तो अगणिसालाए ॥ ३४४२ ॥

20 अध्वा—महदरण्यं ततो निर्गता आदिशब्दादशिव-ऽवमौदर्यादिषु वर्चमाना विकालवेलायां तं ग्रामं प्राप्ताः ‘त्रिकुल्यः’ त्रीन् वारान् शुद्धां वसतिं मार्गयन्ति । यदि न प्राप्यते ततो गीतार्था यतनया अग्निशालायां वसन्ति ॥ ३४४२ ॥ एतदेव स्पष्टयति—

अद्वाणनिग्गयाई, तिहं असईएँ फरुससालाए ।

गीयत्था जयणाए, वसंति तो पयणसालाए ॥ ३४४३ ॥

25 अध्वनिर्गतादयः ‘तिसृणां’ पणितशाला-माण्डशाला-कर्मशालानामन्यतरस्यैः ‘परुषशालायाः’ कुम्भकारशालायां अभावे ततो गीतार्था यतनया ‘पचनशालायां’ भाजनपाकशालायां वसन्ति । इह शालात्रयग्रहणादन्या अपि कुम्भकारशालाः सूचिताः ॥ ३४४३ ॥

तासां स्वरूपमुपदर्शयितुमाह—

पणिए य मंडसाला, कम्मे पयणे थ वग्घरणसाला ।

30 ईधणसाला गुरुगा, सेसासु वि होंति चउलहुगा ॥ ३४४४ ॥

१ ‘अभिज्व’ सा० कां० । “ओसकह” इति उम्मुगं ओसारेति, “अभिषकह” इति उम्मुजति उम्मुगे” इति चूर्णौ । “ओसकह” उम्मुगं ओसारेद्, “अहसकह” उम्मुयं उम्मुयद्” इति विशेषचूर्णौ ॥

२ ‘गुणाद्वि’ ओ० के० ॥ ३ ‘स्थाः परुषः-कुम्भकारः तस्य शालायां अभावे मा० ॥

पणितशाला भाण्डशाला कर्मशाला पचनशाला व्याधरणशाला इन्धनशालाः चेति । अत्र निष्कारणे इन्धनशालायां तिष्ठतां चतुर्गुल्काः । 'शेषासु' पणितशालाप्रभृतिषु चतुर्गुल्काः ॥ ३४४४ ॥ अथैतासामेव व्याख्यानमाह—

कोलालियावणो खलु, पणिसाला भंडसाल जहिं भंड ।

कुंभारकुडी कम्मे, पयणे वासासु आवाओ ॥ ३४४५ ॥

तोसलिए वग्घरणा, अग्गीकुंडं तहिं जलति निव ।

तत्थ सयंवरहेलं, चेडा चेडी य छुमंति ॥ ३४४६ ॥

कौलालिकाः—कुलालकृत-विक्रयिणस्तेषामापणः पणितशाला मन्तव्या । किमुक्तं भवति ?—

यत्र कुम्भकारा भाजनानि विक्रीणते, वणिजो वा कुम्भकारहस्ताद् भाजनानि क्रीत्वा यत्रापणे विक्रीणन्ति सा पणितशाला । भाण्डशाला यत्र घट-करकादिभाण्डजातं सङ्गोपितमास्ते । कर्मशाला 10 कुम्भकारकुटी, यत्र कुम्भकारो घटादिभाजनानि करोतीत्यर्थः । पचनशाला नाम यत्रापाकस्थाने वर्षासु भाजनानि पच्यन्ते । इन्धनशाला तु यत्र तृण-करीष-कचवरास्तिष्ठन्ति ॥ ३४४५ ॥

व्याधरणशाला नाम तोसलिविषये ग्राममध्ये शाला क्रियते, तत्राग्निकुण्डं स्वयंवरहेतोर्मित्य-मेव प्रज्वलति, तत्र च बहवश्चेटकाः एका च स्वयंवरा चेटीका 'प्रक्षिप्यन्ते' प्रवेक्ष्यन्ते इत्यर्थः । यत्तेषां मध्ये तस्यै प्रतिभाति तमसौ वृणीते, एषा व्याधरणशाला । एतासु तिष्ठतां चत्वारो 16 गुल्काः ॥ ३४४६ ॥ नवरम्—

इंधणसाला गुरूगा, आदिचे तत्थ नासिउं दुक्खं ।

दुविह विराहण झुसिरे, सेसा अगणी य सागारिए ॥ ३४४७ ॥

इन्धनशालायां तिष्ठतां चत्वारो गुरूकाः । कुतः ? इत्याह—तत्र तृण-करीषादौ 'आदीप्ते' मदीप्ते सति नष्टं 'दुःखं' दुष्करम् । झुपिरं च तत् तृणादि भवति, ततस्त्र 'द्विविधा विराधना' 20 संयमाऽऽत्मविषया । 'शेषासु' पणितशालादिषु भाजनविक्रयिक-क्रयिकादिना जनेन सागारि-रिक्म् । पचनशालायां पुनरभिदोषो भवति ॥ ३४४७ ॥ एतासु द्वितीयपदे तिष्ठतां विधिमाह—

पढं तु भंडसाला, तहि सागारि नत्थि उभयकौलं पि ।

कम्मसाऽपणि निसि नत्थी, सेस कमेणेंघणी जाव ॥ ३४४८ ॥

शुद्धोपाश्रयालये प्रथमं भाण्डशालायां तिष्ठन्ति, यतस्त्र 'उभयकालेऽपि' दिवा रात्रौ च 25 सागारिकं नास्ति । तदभावे कर्मशालायाम् । तदभावे आपणशालायामपि, यतस्त्र 'निशि' रात्रौ सागारिकं नास्ति । तदभावे 'शेषासु' पचनशालादिषु क्रमेण स्यातव्यं यावदिन्धनशाला । तद्यथा—प्रथमं पचनशालायाम्, ततो व्याधरणशालायाम्, तत इन्धनशालायामपि ॥ ३४४८ ॥ तत्र स्थितानां यतनामाह—

ते तत्थ सन्निविट्ठा, गहिया संथारगा विहीपुण्वं ।

जागरमाण वसंती, सपक्खजयणाएँ गीतत्था ॥ ३४४९ ॥

30

१ °काः-कुम्भकारास्तेषां भा० ॥ २ °कालस्मि ताभा० ॥ ३ कम्म पणिय निसि ताभा० । एतदुसारेण भा० टीका । इत्यतो टिप्पणी ४ ॥ ४ °प्राप्तौ पणितशां भा० ॥

‘ते’ साधवः ‘तत्र’ उपाश्रये सन्निविष्टाः सन्तः स्वाध्यायं कुर्वन्ति । ‘विधिपूर्व’ यथारत्ना-
धिकं संस्कारकास्तैस्तत्र गृहीताः । ततश्च गीतार्थाः स्वपक्षयतनां कुर्वाणा जायतः सन्तः ‘वसन्ति’
तिष्ठन्तीत्यर्थः ॥ ३४४९ ॥ कथम् ? इत्याह—

पासे तणाण सोहण, अहिसकोसक अन्नाहिं नयणं ।

५ संवरणा लिपणया, छुकारण वारैणाऽऽगङ्गी ॥ ३४५० ॥

अग्नेः पार्श्वे यदि तृणानि भवन्ति ततस्तेषां शोधना कर्त्तव्या । श्वापदमयेऽनाक्रान्तिकस्तेन-
सम्भवे वा अग्नेरभिष्वङ्गकं कुर्वन्ति । यदि तत्र आक्रान्तिकस्तेनानां सम्भवस्तदा तमक्षिमवष्व-
ङ्गयन्ति, स्वमुकाभा वा तमन्यत्र नयन्ति, बहिः सङ्ग्रामयन्तीत्यर्थः । कृते कार्ये क्षारेण मल्ल-
केन वा तस्याग्नेः ‘संवरणम्’ आच्छादनं कर्त्तव्यम् । ततो यथाऽऽयुष्कमनुपाह्वय स्वयमेव
10 विध्यायति । प्रदीपनकभयात् तत्र स्तम्भस्य च्छगणादिना लेपनं कर्त्तव्यम् । श्वानो वा गौर्वा
यदि तत्र प्रविशति स्तेनो वा दौकते तदा “छुकारण” वि छिछिक्कारः कर्त्तव्यः । अथ तथापि
न तिष्ठन्ति ततो निवारणा तेषां कर्त्तव्या । सहसा च प्रदीपनके लभे कटादेराकर्षणं कर्त्तव्यम् ।
यद्वा तत् प्रदीपनकं धूल्यादिना विध्यापयितव्यम् ॥ ३४५० ॥

अथोपकरणप्रत्युपेक्षणादिषु द्वारेषु यतनामाह—

१५ कडओ व चिलिमिणी वा, असती सभए व वाहि जं अंतं ।

ठाणाऽसति य भयम्मि व, विज्झायऽगणिम्मि पेहिंति ॥ ३४५१ ॥

अग्नेरन्तरे—वंशमयः कटो वल्लमयी वा चिलिमिलिका दातव्या । ततः प्रत्युपेक्षणा-प्रमार्ज-
नादीनि सर्वाण्यपि पदानि कुर्वन्ति । कटक-चिलिमिलिकयोरभावे प्रतिश्रयाद् बहिरुपकरणं
प्रत्युपेक्षणीयम् । अथ बहिः ‘समयं’ स्तेनमययुक्तं ततो यदन्यं परिजीर्णमुपकरणं तद् बहिः
20 प्रत्युपेक्षन्ते, सारोपकरणं तु विध्याते ज्योतिषि प्रत्युपेक्षितव्यम् । अथ बहिः स्थानं नास्ति
यद्वाऽन्त्योपकरणस्यापि तत्रापहरणभयं ततः सर्वमप्युपैषि विध्यातेऽग्नौ प्रत्युपेक्षन्ते ॥ ३४५१ ॥

निंता न पमज्जंती, मूगाऽऽवासं तु वंदणगहीणं ।

पोरिसि वाहि मणेण व, सेहाण य दिंति अणुसङ्किं ॥ ३४५२ ॥

निर्गच्छन्तः प्रविशन्तो वा तत्र भुवं न प्रमार्जयन्ति, वसतिमपि न प्रमार्जयन्ति, आवश्य-
25 कमपि ‘मूकं’ वाग्योगविरहितं वन्दनकहीनं च कुर्वन्ति, सूत्रार्थपौरुष्यौ बहिर्विदधति, बहिः
स्थानाभावे मनसैव सूत्रमर्थं वाऽनुपेक्षन्ते, ये च शैक्षाः ज्योतिःप्रकाशे रागमुपगच्छन्ति तेषां
गीतार्था अनुशिष्टिं प्रयच्छन्ति ॥ ३४५२ ॥ कथम् ? इत्याह—

नाणुजोया साहू, दन्बुजोवम्मि मा हु सजित्था ।

जस्स वि न एइ निहा, स पाउय निमीलिओ गिन्हे ॥ ३४५३ ॥

30 ‘ज्ञानोद्योताः’ सकलजीवादिपदार्थसार्थप्रकाशकज्ञानलक्षणभावोद्योतकलिताः साधवो भवन्ति,
अतः ‘द्रव्योद्योते’ कतिपयपदार्थप्रकाशके ज्योतिःप्रभृतिके ‘मा सजत’ मा रागमुपगच्छत ।

१ “पासे तणाण० गाहा पुरात्तना” इति विशेषचूर्णौ ॥ २ “रणोगङ्गी तामा० ॥

३ भा० का० विनाऽन्यत्र—“ति ततो वा दौ० तादी० मो० ले० ॥ ४ “पकरणं विध्या” का० ॥

यस्य वा साधोः सप्रकाशो निम्ना नागच्छति स कल्पेन प्रावृतः स्वपिति । अथ ग्रीष्मकाले प्रावृतस्य धर्मो भवति ततो निमीलितलोचनः स्वपिति ॥ ३४५३ ॥

अथ “मूकावश्यकं वन्दनकहीनम्” (गा० ३४५२) इति पदं व्याचष्टे—

आवास बाहि असई, ठिय वंदण विगड जयण शुद्धीणं ।

सुचत्थ बाहि अंतो, चिलिमिणि काऊण वं झरंति ॥ ३४५४ ॥ ८

आवश्यकं बहिः कुर्वन्ति । अथ बहिः स्थानं नास्ति ततो यो यत्र स्थितः स तत्रैव स्थितो मनसैव करोति । द्वादशावर्षवन्दनकं न प्रयच्छन्ति । ‘विकटनाम्’ आलोचनां यतनया वर्षा-
कल्पप्रावृता निश्चेष्टा एव कुर्वन्ति । ‘स्तुतिहीनं नाम’ स्तुतिमङ्गलं मनसैव कुर्वन्ति । अथ
“गोरिसि बाहि” (गा० ३४५२) चि पदं व्याख्यायते—सूत्रार्थपौरुष्यौ बहिः कुर्वन्ति ।
अथ बहिः स्थानं नास्ति ततः प्रतिश्रयस्याभ्यन्तरेऽपि चिलिमिलिकां कृत्वा ‘शरन्ति’ स्ताध्यायं 10
कुर्वन्ति । वा विकल्पोपदर्शने, चिलिमिलिकाया अभावे मनसैव सूत्रमर्थं वाऽनुपेक्षन्ते
इत्यर्थः ॥ ३४५४ ॥

मूगा विसंति निति व, उम्मुगमाई कजो वि अछिवंता ।

सेहा थ जोइ दूरे, जग्गंति य जा धरइ जोई ॥ ३४५५ ॥

‘मूकाः’ तूष्णीकाः प्रविशन्ति निर्गच्छन्ति वा, नैवेधिकीमावश्यकं च मनसैव कुर्वन्ती- 15
त्यर्थः । ‘उम्मुगम्’ अलातम् आदिशब्दादग्निशकटिकां वा कचिदप्यस्त्रुशन्तः तथा निर्ग-
च्छन्ति वा प्रविशन्ति वा यथाऽऽपतन-प्रपतने न भवतः । ये च शैक्षा अगीतार्थाश्च निर्ध-
र्माणसो ज्योतिषो दूरे स्थापयितव्याः । गीतार्थवृषभाश्च तावद् जाग्रति यावद् ‘ज्योतिः’ अग्नि-
ध्रियते, न विध्यायतीति भावः, मा शैक्षादयः प्रतापयेयुरिति कृत्वा ॥ ३४५५ ॥

अद्धाणाई अइनिहपिछिओ गीओंसकिउं सुवइ ।

20

सावयमय उस्सके, तेणभए होइ भयणा उ ॥ ३४५६ ॥

अष्वादिपरिश्रान्तोऽतिनिद्राप्रेरितो वा गीतार्थस्तमग्निमपसर्प्य स्वपिति । सिंह-व्याघ्रादिश्वाप-
दभये यतनया तान्युत्सुकान्युत्सर्पयति । स्तेनभये तु भजना भवति—यथाक्रान्तिकस्तेनास्ततः
‘मा ज्योतिः प्रज्वलदवलोक्यागमनं कार्षुः’ इति कृत्वा तमग्निमपसर्पयति, अथानाक्रान्ति-
कास्ततो ज्वलन्तमग्निं दृष्ट्वा ‘जाग्रत्यमी’ इति बुद्ध्या ते नामिद्वन्ति अतस्तेषु तमग्निमुत्स- 25
र्पयतीति ॥ ३४५६ ॥

अद्धाणविवित्ता वा, परकड असती सयं तु जालेंति ।

सुलाई च तवेउं, कयकजा छार अकमणं ॥ ३४५७ ॥

अध्वनि विविक्ताः—मुषिताः ‘परकृतम्’ अन्यप्रज्वालितमग्निं सेवन्ते । अथ परकृतो वह्निर्न
प्राप्यते ततः ‘स्वयम्’ आत्मनैव ज्वालयन्ति, शीतार्चास्त्रेन्धनं प्रक्षिपन्तीत्युक्तं भवति । शूलम् 30
आदिशब्दाद् विसृचिकां वा तापयितुं परकृताभावे स्वयं ज्वालयन्ति, ‘कृतकार्याः’ निष्ठिते कार्ये
क्षारेणाक्रमणं कुर्वन्ति, मा प्रदीपनकं सविष्यतीति कृत्वा ॥ ३४५७ ॥

सावयमर्थ आणिति व, सोऽमणा वा वि बाहि नीणिति ।

बाहिं पलीवणमया, छारे तस्सऽसति निब्बावे ॥ ३४५८ ॥

आपदभयेऽन्यतः स्थानादग्निमानयन्ति । स्वमुमनसो वा तस्मात् स्थानाद् बाहिर्नयन्ति । अथ बाहिः प्रदीपनकमयात्र नयन्ति । तत्तत्तत्र स्थितमेव क्षारेण छादयन्ति । 'तस्स' क्षारसामावे ऽ'निर्वापयन्ति' विध्यापयन्तीत्यर्थः ॥ ३४५८ ॥

प्रदीपसूत्रम् ७

सूत्रम्—

उवस्सयस्स अंतो वगडाए सव्वराईए पईवे दिप्पे-
ज्जा, नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अहालं-
दमवि वत्थए । हुरच्छा य उवस्सयं पडिलेहमाणे
नो लभेज्जा, एवं से कप्पइ एगरायं वा दुरायं वा
वत्थए । जे तत्थ परं एगरायाओ वा दुरायाओ वा
वसइ से संतरा छेए वा परिहारे वा ७ ॥

अस्य व्याख्यानं ज्योतिःसूत्रवद् मन्तव्यम् ॥ अथ भाष्यम्—

देसीभासाय कथं, जा बहिया सा भवे हुरच्छा उ ।
बंधऽशुलोमेण कथं, छेया परिहार पुनं तु ॥ ३४५९ ॥
अहवण वारिजंतो, निष्कारणो व तिष्ठ व परेण ।
छेयं चिय आवज्जे, छेयमज्जो पुण्वमाहंसु ॥ ३४६० ॥

गाथाद्वयमपि गतार्थम् (गा० ३४०४-५) ॥ ३४५९ ॥ ३४६० ॥

दुविहो य होइ दीवो, असव्वराई य सव्वराई य ।
ठायंते लहु लहुगा, कास अगीयत्थ सुचं तु ॥ ३४६१ ॥

द्विविधश्च भवति दीपः, तद्यथा—असार्वरात्रिकश्च सार्वरात्रिकश्च । तत्रासार्वरात्रिकप्रदीप
युक्तायां वसंतौ तिष्ठतां मासलघु, सार्वरात्रिकप्रदीपयुक्तायां तु चत्वारो लघवः । कस्य पुनरेतत्
प्रायश्चित्तम् ? । सूरिराह—अगीतार्थस्य ॥ ३४६१ ॥

इत ऊर्ध्वम्—“नत्थि अगीयत्थो वा०” (गा० ३३१३) इत्यारभ्य “ठायंति पईवसा
लाए” (गा० ३३३४) इतिपर्यन्तं भाष्यं प्राप्तवत्त वक्तव्यम् ॥

अथ तत्र स्थितानां दोषानाह—

उवगरणे पडिलेहा, पमज्जणाऽऽवास पोरिसि मणे य ।

निक्खमणे य पवेसे, आवडणे चेव पडणे य ॥ ३४६२ ॥

पणगं लहुओ लहुगा, चउरो लहुगा य. चउसु ठाणसुं ।

लहुगा गुरुगा य मणे, सेसेसु वि होंति चउलहुगा ॥ ३४६३ ॥

हे अपि प्राग् (गा० ३४३४-३५) व्याख्याते ॥ ३४६२ ॥ ३४६३ ॥ मनोद्वारे विशेषमाह—

गुरुगा य यगासस्मि उ, लहुगा ते चेव अप्पगासस्मि ।

सायस्मि होंति गुरुगा, अस्साए होंति चउलहुगा ॥ ३४६४ ॥ 5

प्रदीपस्य प्रकाशोऽमिरोच्यमाने चत्वारो गुरुकाः । अप्रकाशे चत्वारो लघुकाः । एतदेवो-
त्तराद्धेन व्याचष्टे—सातं सुखं रतिरित्येकोऽर्थः, यदि प्रकाशे रतिं मन्यते तदा चत्वारो गुरवः ।
अथ असातम्—अरतिं मन्यते ततश्चत्वारो लघुकाः ॥ ३४६४ ॥ तथा—

पडिमाएँ झामियाए, उडाहों तणाणि वा भवेँ हेट्टा ।

साणाइ चालणा लाल, मूसए खंम तणाई पलीवेजा ॥ ३४६५ ॥ 10

देवकुलादौ प्रदीपशालायां या स्कन्द-सुकुन्दादिप्रतिमा तस्यां प्रदीपेन 'ध्यामितायां' दग्धा-
यासुद्धाहो भवेत्—अमीमिः श्रमणकैः प्रत्यनीकतया स्कन्दादिप्रतिमा दग्धेति । 'अधस्ताद्वा'
संस्कारकादौ तृणानि भवेयुः तानि दहेरन् । श्वानादिना वा प्रदीपस्य चालना भवेत्, मूषको
वा 'लाला' वर्त्तमपहरेत् ततः स्तम्भः प्रदीप्येत तृणानि वा प्रदीप्येरन् ॥ ३४६५ ॥

ततश्च—

गाउय दुगुणादुगुणं, वत्तीसं जौयणाई चरिमपदं ।

चचारि छ च लहु गुरु, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ३४६६ ॥

उक्तार्था (गा० ३४४०) ॥ ३४६६ ॥ द्वितीयपदे प्रदीपशालायामपि वसेयुः । कथम् ?
इत्याह—

अद्धाणनिग्गायाई, तिक्खुत्तो मग्गिल्लण असईए ।

गीयत्था जयणाए, वसंति तो दीवसालाए ॥ ३४६७ ॥

20

(ग्रन्थाग्रम्-२३९२०) अध्वनिर्गतादयस्त्रिकृत्वः शुद्धां वसतिं मार्गयन्ति । यदि न
माप्यते ततो गीतार्था यतनया प्रदीपशालायां वसन्ति ॥ ३४६७ ॥

कथं पुनर्यतना कर्तव्या ? इत्याह—

२ ते तत्थ सन्निविट्ठा, गहिया संथासगा विहीपुव्वं ।

जागरमाण वसंती, सपक्खजयणाएँ गीतत्था ॥ ३४६८ ॥

25

प्राग्वात् (गा० ३४४९) ॥ ३४६८ ॥ विशेषयतनामाह—

पडिमाझामण ओरुभण, लिपणा दीवग्गस्स ओरुभणं ।

ओसक्कण उस्सक्कण, छुकारण वारणोकट्ठी ॥ ३४६९ ॥

यत्र प्रतिमाध्यापनभयं तत्र तस्मादवकाशात् प्रतिमायाः 'अवरोहणम्' अन्यत्र सङ्क्रामणं ४०
कर्त्तव्यम् । अथ प्रतिमा सङ्क्रामयितुं न शक्यते ततः स्तम्भ-कुन्दादीनां लिप्यनं प्रदीपस्य च

१ ग्रन्थाग्रम् ८००० मो० डे० । १०० १०० लाटी० ॥ २ २० एतन्मध्यगतः पाठः भा० नास्ति ।
नास्तीयं गाथा चूर्णिकृता विशेषचूर्णिकृता वाऽऽहता ॥

ततः स्थानाद् 'अवरोहणं' सङ्ग्रामणं विधेयम् । अथ शृङ्खलादीयोऽसौ न ततः स्थानादवतारयितुं शक्यते ततो लालाया अवसर्पणमुत्सर्पणं वा कुर्यात् । श्वान-गवादीनां च 'छुकारणं' छिच्छि-
रिति प्रतिषेधकरणेन, वारणं वा दण्डादिदर्शनेन, अपकर्षणं वा वर्त्तः कर्त्तव्यम् ॥ ३४६२ ॥

अयोत्सर्पणमवसर्पणं च व्याख्यानयति—

५- संकलदीवे वत्ति, उव्वचे पीलए व मा डज्जे ।

रूएण व तं नेहं, धेत्तूण दिवा विगिंचित्ति ॥ ३४७० ॥

'शृङ्खलादीपे' स्थानान्तरं सङ्ग्रामयितुमशक्ये वर्त्तिसुहृत्तयेद्वा निष्पीडयेद्वा, 'मा दद्धतां' मा प्रदीप्यतामिति कृत्वा । रूतेन वा 'तं' प्रदीपवर्त्तिनं 'नेहं' तैलं गृहीत्वा ततो दिवा "विगिंचते" परिष्ठापयन्ति ॥ ३४७० ॥

10 हेद्वा तणाण सोहण, ओसकैऽभिसक्क अन्नहिं नयणं ।

आगाढे कारणम्मि, ओसकैऽहिसकणं कुज्जा ॥ ३४७१ ॥

प्रदीपस्याधस्तात् तृणानां शोषणं कर्त्तव्यम् । यद्वा तं प्रदीपमवसर्पयति वा अवसिर्पयति वा अन्यत्र वा नयति सङ्ग्रामयतीत्यर्थः । एतच्चावसर्पणमवसिर्पणं वा आगाढे कारणे समु-
त्पन्ने गीतार्थः कुर्यात्, नानागढे ॥ ३४७१ ॥

15 मज्जे व देउलाई, वार्हिं व ठियाण होइ अतिगमणं ।

जे तत्थ सेहदोसा, ते इह आगाढे जयणाए ॥ ३४७२ ॥

५ 'ते साधवो विकाले सम्प्राप्ताः सन्तः सप्रदीपे देवकुले स्थिता भवेयुः । > यद्वा
ग्रामादेर्मध्ये देवकुलम्, आदिशब्दात् प्रपा-समादिकं वा, तच्च दिवा सागारिकाकुलं तत्र
प्रमातेऽपि समागता दिवा बहिः स्थित्वा सन्ध्यायां तत्र प्रविशन्ति । यद्वा बहिःस्थितानां
20 'स्नेन-श्वपवादिभयमत्र रात्रौ भवति' इति श्रुत्वा ग्राममध्ये 'अतिगमनं' प्रवेशो भवति, तत्र
च सप्रदीपायां वसतौ स्थितैर्ये पूर्वं श्लैक्षविषयाः प्रतापनादयो दोषा उक्ताः ते इहागाढे कारणे
यत्नया परिहर्त्तव्याः ॥ ३४७२ ॥ यदि प्रमादतः प्रदीपनकं भवेत् ततः को विधिः ? इत्याह—

अन्नाए तुसिणीया, नाए दट्टूण करण सविउलं ।

वार्हिं देउल सद्दो, समागयाणं खरंटो य ॥ ३४७३ ॥

25 यदि केनापि न ज्ञातम् यथा—'अत्र संयताः स्थिताः सन्ति' ततस्तूष्णीका भूत्वा पञ्चयन्ते ।
अथ ज्ञातम्—'संयता अत्र स्थिताः सन्ति' इति ततः प्रदीपं दृष्ट्वा महता शब्देन 'सविउलं'
बोलं कुर्वन्ति यावद् भूयान् जनो मिलितः । ततो बहुजनस्य पुरतो गच्छन्ति—पश्यत पश्यत
केनापि पापेन प्रदीपनकं कृतमिति । यद्वा देवकुलाद् बहिर्निर्गत्य तथैव 'शब्दः' बोलः क्रियते,
समागतानां लोकानां खरण्टना कर्त्तव्या—नूनं युष्माभिरवैतत् प्रदीपितं येनैते श्रमणा दहन्ते,
30 अस्माकं चोपकरणं सर्वमप्यत्र दग्धम् । एवं खरण्टिताः सन्तो न किञ्चिदुल्लपन्ति ॥ ३४७३ ॥

१ 'संयति' वा 'निष्पीडयति' वा 'मा मा० ॥ २ 'कऽतिस' तामा० ॥

३ 'कऽहस' तामा० विना ॥ ४ < > एतच्चिद्विद्वन्तर्गतः पाठो मा० नास्ति ॥

५ ग्रामान्तः 'भति' मा० ॥ ६ शैक्षद्वयो दोषाः मा० ॥

पिण्डादिसूत्राणि ८-१०

सूत्रम्—

उवस्सगस्स अंतो वगडाए पिंडए वा लोयए वा खीरे
वा दहिं वा नवणीए वा सर्पि वा तेल्ले वा फाणिए
वा पूवे वा सक्कुली वा सिहरिणी वा उक्खित्ताणि
वा विक्खित्ताणि वा विइकिन्नाणि वा विप्पइन्नाणि
वा, नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अहालं-
दमवि वत्थए ८ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

देहोवहीणं दाहो, तदन्नसंघट्टणाय जौतिम्मि ।

10

संगाल चरणदाहो, एतो पिंडस्सुवग्घाजो ॥ ३४७४ ॥

तेन—शैक्षेण अन्येन वा—धान-गवादिना ज्योतिषः सङ्घट्टने कृते देहस्य वा उपघेर्वा दाहो
भवति इति पूर्वसूत्रे उक्तम् । अत्रापि पिण्डादियुक्तोपाश्रये स्थितस्य 'साङ्गारं' सरागं < "रौणेण
सङ्गालं" (पिण्डनि० गा० ६५९) ति वचनात् > पिण्डादिकं समुद्दिशतश्चरणस्य दाहो
भवतीति । एष पिण्डसूत्रस्य पूर्वसूत्रेण सह 'उपोद्धातः' सम्बन्धः ॥ ३४७४ ॥

15

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—उपाश्रयस्यान्तर्वगडायां पिण्डको वा लोचकं वा
क्षीरं वा दधि वा नवनीतं वा सर्पिर्वा तैलं वा फाणितं वा पूपो वा शक्कुलिका वा शिखरिणी
वा, एतान्युल्लिखन्ति वा विशिसानि वा व्यतिकीर्णानि वा विमकीर्णानि वा भवेयुः, नो कल्पते
निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा यथालन्दमपि वस्तुमिति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यम्—

पिंडो जं संपन्नं, पिंडगेज्जं व पिंडविगई वा ।

20

जं तु सभावा लुत्तं, तं जाणसु लोयगं नाम ॥ ३४७५ ॥

पिण्डो नाम—यदशनादिकं 'सम्पन्नं' विशिष्टाहारगुणयुक्तं षट्सोपेतमिति यावत्, यद्वा
यत् 'पिण्डग्राह्यं' पिण्डरूपतया हस्ते ग्रहीतुं शक्यते, 'पिण्डविकृतिर्वा' गुडादिघनविकृतिरूपा
पिण्डोऽभिधीयते । 'यत्तु' यत् पुनरशनादि स्वभावादेव 'लुत्तम्' आहारगुणैरनुपेतं तद् लोचकं
नाम जानीहि क्षीर-दधि-नवनीत-सर्पिः-तैलैदीनि सुप्रसिद्धानीति ॥ ३४७५ ॥

25

पूवो उ उल्लखजं, छुट्टगुलो फाणियं तु दविओ वा ।

सक्कुलिगई सुकं, तु खजगं सयिअं सव्वं ॥ ३४७६ ॥

१ दधी वा ताम् ॥ ५-३ °क्खित्ताणि वा ताम् तादी० मा० कां० ॥ ४ < १ > एतदन्तर्गतः
पाठः मा० कां० नास्ति ॥ ५ °ख्या प्राग्वत् ॥ पिण्डादिपदानि तु भाष्येणैव व्याख्यायन्ते—पिंडो
मा० ॥ ६ अत्र कां० ॥ ७ °लानि सु० मा० ॥ ८ चूर्णिकृदश्रितः "छट्टगुलो" ति पाठः ।
"छट्टगुलो" ति फाणितं, 'दवितो व' ति पिण्डगुलो वा फाणिण्यण समं दवितो छट्टगुलो ति भण्डः इति चूर्णौ ॥

‘पूपः’ आर्द्रसाधकविशेषः, तद्ग्रहणेन लघनश्रीप्रभृतिकं सर्वमप्यार्द्रसाधकं गृहीतम् ।
 “छुट्टगुलो” इति आर्द्रो गुडः, ‘द्रविकः’ पिण्डगुड एव पानीयेन द्रावितः, एतदुभयमपि फाणि-
 तमुच्यते । शङ्कुलिकाग्रहणेन शङ्कुलिका-मोदकादिकं सर्वमपि शुष्कसाधकं सूचितम् ॥ ३४७६ ॥

जा दहिसरम्मि गालियगुलेण चउजायसुगयसंभारा ।

४ कूरम्मि लुंभमाणी, बंधति सिहरं सिहरिणी उं ॥ ३४७७ ॥

दध्नः शरे गालितेन गुडेन या निष्पन्ना, अपरं च ‘चतुर्जातकमुकृतसम्भारा’ एल-स्तक्-
 तमालपत्र-नागकेसराख्यैश्चतुर्भिर्गन्धद्रव्यैराधिक्येनोपजनितवासा, कूरमध्ये प्रक्षिप्यमाणा शिखरं
 बध्नाति सा शिखरिणीत्युच्यते । < १ उंस्त्रिप्त-विक्षिप्तादिपदव्याख्या प्राग्वत् > ॥ ३४७७ ॥

अथैतेषु तिष्ठतां प्रायश्चित्तमाह—

10 पिंडाईआइन्ने, निग्गंथाणं न कप्पई वासो ।

चउरो य अणुग्घाया, तत्थ वि आणाइणो दोसा ॥ ३४७८ ॥

पिण्डादिभिः शिखरिणीपर्यन्तैराकीर्णं प्रतिश्रये निर्ग्रन्थानाम् < १ उंस्त्रिप्तलक्षणाद् निर्ग्रन्थीनां
 च > न कल्पते वासः । अथ तिष्ठन्ति ततश्चत्वारोऽनुद्धाता मासाः । तत्राप्याज्ञादयो दोषा
 मन्तव्याः ॥ ३४७८ ॥

15 चउरो विसेसिया वा, दोण्ह वि वग्गाण ठायमाणं ।

अहवा चउगुरुगाई, नायन्ना छेयपजंता ॥ ३४७९ ॥

अथवा ‘द्वयोरपि’ निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीवर्गयोस्तत्र तिष्ठतोश्चतुर्गुणकालः-कालविशेषिताः ।
 तद्यथा—भिक्षोश्चतुर्गुरुकं तपसा कालेन च लघुं, ब्रूमस्य कालगुरु, उपाध्यायस्य तपोगुरु,
 आचार्यस्य तपसा कालेन च गुरुकम् । एवं भिक्षुणीप्रभृतीनामपि मन्तव्यम् । अथवा चतुर्गुरु-
 20 कमादौ कृत्वा छेदपर्यन्ता चतुर्णामपि यथाक्रमं शोधिर्ज्ञेयतया ॥ ३४७९ ॥

सूत्रम्—

अह पुण एवं जाणेज्जा—नो उक्खित्ताइं नो विक्खि-
 त्ताइं नो विइक्किण्णाइं नो विप्पकिण्णाइं रासिक-
 डाणि वा पुंजकडाणि वा कुलियाकडाणि वा < भित्ति-
 25 कडाणि वा > लंछियाणि वा मुद्दियाणि वा < १ पिहि-
 याणि वा > कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा
 हेमंत-गिम्हासु वत्थए ९ ॥

१ छुप्पमा तादी० त० डे० ॥ २-३ < १ > एतदन्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥ ४ ० धर्मन्तव्या
 भा० ॥ ५-६ त० डे० विनाऽन्यत्र—०क्खित्ताइं नो ताम् तादी० मो० डे० का० ॥ ०क्खिआणि
 वा नो भा० ॥ ७ ०ण्णाणि वा नो भा० ॥ ८ ०ण्णाणि वा रा० भा० ॥ ९ < १ > एतन्मध्यगतः
 पाठः ताम् नास्ति ॥ १० < १ > एतदन्तर्गतः पाठः ताम् एव वर्तते ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । नवरं यत्र पिण्डादीनि राशीकृतादिरूपाणि तत्र गीतार्थानां कल्पते ऋतुबद्धे वस्तुमिति सूत्रद्वयम् ॥ २० अत्र—

“पुंजो उ होइ वट्टो, सो चेव य ईसि आयओ रासी ।” (गा० ३३११)

इत्यादिभाष्यगाथाः पिण्डाद्यभिलाषेण प्राग्वद् भन्तव्याः यावत् “कासय इच्छा समुपपन्ना” (गा० ३३४१) इति ॥ कीदृशी पुनरिच्छा समुत्पन्ना ? इत्युच्यते—

अणुभूया पिंडरसा, नवरं मुँत्तूणिमिसि पिंडाणं ।

काहोमो कोउहल्लं, तहेव सेसा वि मणियव्वा ॥ ३४८० ॥

अनुभूतास्तावदन्येषां पिण्डानां रसाः परस्मिन्पिण्डानां रसान् मुत्त्वा, अतः ‘करिप्यामः’ पूरयिष्यामः कौतुहलमिति विचिन्त्य प्रसुप्तेषु शेषसाधुषु तानि भोज्यानि भुञ्जे । ‘शेषाण्यपि’ क्षीरादीनि “अणुभूया खीररसा” इत्याद्यभिलाषेण तथैव भणितव्यानि यावद् द्वितीयपदे तत्रापि १० प्रतिश्रये स्थिता अगीतार्थसाधुषु शिक्षाचर्यादिनिर्गतेषु सूरयः सागारिकमित्यं भवते ॥ ३४८० ॥

तेल्ल-गुड-खंड-मच्छंडियाणं महु-पाण-सकराईणं ।

दिट्ठ मए सन्निचया, अने देसे कुडुंवीणं ॥ ३४८१ ॥

तेल्ल-गुड-खण्ड-मत्स्यण्डिकानां मधु-पान-शर्करादीनां च सन्निचया मयाऽन्यस्मिन् देशे कुडु-
म्बिनां गृहेषु दृष्टाः । शेषं सर्वमपि पिण्डाभिलाषेण प्राग्वदवसातव्यम् ॥ ३४८१ ॥

सूत्रम्—

अह पुण एवं जाणिजा—नो रासिकडाँइं जाव नो
भित्तिकडाँइं कोट्टाउत्ताणि वा पल्लाउत्ताणि वा मंचा-
उत्ताणि वा मालाउत्ताणि वा कुंभिउत्ताणि वा करभि-
उत्ताणि वा ओलित्ताणि वा विलित्ताणि वा लंछि-
याणि वा मुद्दियाणि वा पिहियाणि वा कप्पइ नि-
गंथाण वा निगंथीण वा वासावासं वत्थए १० ॥

20

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । नवरं कुंभी-मुखाकारा कोष्ठिका, करभी-घटसंस्थानसंस्थिता, तयोरागुप्तानि-प्रक्षिप्य रक्षितानि कुम्भ्यागुप्तानि करम्यागुप्तानि वा ॥ अत्र भाष्यम्—

कुंभी करहीएँ तहा, पल्ले माले तहेव मंचे य ।

ओलित्त पिहिय मुद्दिय, एरिसएँ ण कप्पती वासो ॥ ३४८२ ॥

25

१ २ ३ एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥ २ ०त्र भाष्यम्—“पुंजो भा० ॥ ३ ०दि प्राग्वद् भन्तव्यं यावत् भा० ॥ ४ ०मुँत्तूमेसि भा० विना ॥ ५ ०होमो कोउहल्लं तामा० ॥ ६ ०मसीषां सुखादुत्तराणां पिण्डां कां० ॥ ७ ०डाणि वा जां भा० ॥ ८ ०डाणि वा कों भा० ॥ ९ ०कुंभी उद्दिष्टा, करवी डुकणादि” इति चूर्णो विशेषचूर्णो च ॥ १० अस्य तं वे० ॥

यत्रोपाश्रये कुम्भ्यां वा करम्भ्यां वा पर्ये वा माले वा मञ्चे वा चक्षव्वात् कोष्ठे वा प्रक्षि-
प्तानि पिण्डप्रभृतीनि भवन्ति, तानि चावलिसानि पिहितानि मुद्रितानि वा भवेयुः, ईदृशे न
कल्पते वस्तुम् ॥ ३४८२ ॥ तथा चाह—

उडुचद्धम्भि अईते, वासावासे उवद्विण संते ।

६ ठायंतगाणं गुरुया, कास अगीतत्थ सुचं तु ॥ ३४८३ ॥

अनुवद्वे काले व्यतीते वर्षावासे चोपस्थिते < यद्यपि सूत्रेण तत्रोपाश्रये स्थातुमनुज्ञातं तथापि
न कल्पते, > यदि तिष्ठन्ति ततश्चतुर्गुरुकाः । शिष्यः पृच्छति—कस्य पुनरेतत् प्रायश्चित्-
तम् ? । स्मरिराह—अगीतार्थस्य । सूत्रं पुनर्गीतार्थमधिकृत्य प्रवृत्तम् । शेषं पिण्डाभिलाषेन
तथैव वक्तव्यम् ॥ ३४८३ ॥

10

आगमनगृहादिसूत्राणि ११-१२

सूत्रम्—

नो कप्पइ निग्गंथीणं अहे आगमगगिहंसि वा
वियडगिहंसि वा वंसीमूलंसि वा रुक्खमूलंसि वा
अवभावगासियंसि वा वत्थए ११ ॥

१६ < इह निर्ग्रन्थ-निर्ग्रन्थीनां सामान्यतः सदोषा उपाश्रया उक्ताः, अथ केवलानामेव निर्ग्र-
न्थीनामभिधीयन्त इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्य > अस्य व्याख्या—अधःशब्द इहै अवशब्दार्थे ।
पथिकादीनामागमनेनोपेतं तदर्थं वा गृहमागमनगृहम् । विवृतम्—अनावृतं गृहं विवृतगृहम् ।
वंसीमूलं नाम—गृहाद् बहिःस्थितमलन्दकादिकम् । वृक्षमूलं तु वृक्षस्य—सहकारादेः मूलम्—
अधोभागः । अत्रावकाशमाकाशमुच्यते । एतेषु प्रतिश्रयेषु निर्ग्रन्थीनां वस्तुं न कल्पते इति
२० सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥ अत्र आप्यविस्तरः—

आगमणे वियडगिहे, वंसीमूले य रुक्खमम्भासे ।

ठायंतिकाणं गुरुया, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ३४८४ ॥

आगमनगृहे विवृतगृहे वंसीमूले वृक्षमूलेऽवकाशे च तिष्ठन्तीनां निर्ग्रन्थीनां चत्वारो
गुरुकाः । तत्राप्याज्ञादयो दोषा मन्तव्याः ॥ ३४८४ ॥ अथवा—

२६ आगमगिहादिणसुं, भिक्खुणिमादीणं ठायमाणीणं ।

गुरुगादी जा छेदो, विसेसितं चउगुरु वा सिं ॥ ३४८५ ॥

आगमनगृहादिषु भिक्षुण्यादीनां तिष्ठन्तीनां चतुर्गुरुकमादौ कृत्वा छेदं यावत् प्रायश्चित्तम् ।
तद्यथा—भिक्षुण्याश्चतुर्गुरुकम्, अभिषेकायाः षड्लघुकम्, गणावच्छेदिन्याः षड्गुरुकम्, प्रव-
र्त्तिन्याश्छेदः । यद्वा “सिं” आसां चतसृणामपि तपः-कालविशेषितं चतुर्गुरुकं भवति । तत्र
३० भिक्षुण्यास्तपसा कालेन च लघुकम्, अभिषेकायाः कालेन गुरुकम्, गणावच्छेदिन्यास्तपसा
गुरुकम्, प्रवर्त्तिन्यास्तपसा कालेन च गुरुकम् ॥ ३४८५ ॥ अथागमनगृहं व्याचष्टे—

१-२ < इति विद्वान्तर्गतः पाठः सा० नास्ति ॥ ३ “इ अथश” सा० । “इ वाश” त० ॥

आगंतुगारत्थिजणो जहिं तु, संठाति जं चाऽऽगमणम्मिं तेसिं । --

तं आगमोगं तु विऊ वदंति, समा पवा देउलमादियं वा ॥ ३४८६ ॥

आगन्तुकः—पथिकादिरगारत्थजणो यत्रागत्य सन्तिष्ठते, यच्च 'तेषां' पथिकादीनामागमने वच्तेति, तद् 'आगमौकः' आगमनगृहं 'विद्वांसः' श्रुतधरा वदन्ति । तच्च समा वा प्रपा वा देवकुलादिकं वा मन्तव्यम् ॥ ३४८६ ॥ तत्र तिष्ठन्तीनां दोषानाह—

आगमणगिहे अजा, जणेण परिवारिया अणजेण ।

दहुं कुलप्पसूता, संजमकामा विरजंति ॥ ३४८७ ॥

आगमनगृहे स्थिता आर्या अनार्येन जनेन परिवारिता दृष्ट्वा कुलप्रसूताः स्त्रियः 'संयमकामाः' प्रव्रज्यां ग्रहीतुमनसो विरज्यन्ते ॥ ३४८७ ॥ कथम् ? इत्याह—

उवस्सए परिसए ठियारणं, ण सीलभारा सगला भवंति ।

फो दाणि हंसेण किणेज्ज काकं, एवं नियचंति कुलप्पसूया ॥ ३४८८ ॥

ईदृशे उपाश्रये स्थितानामार्यिकाणां शीलं—ब्रह्मचर्यं तत्प्रधाना भाराः—संयमयोगधुरालक्षणाः 'सकलाः' सम्पूर्णा न भवन्ति, किन्तु खण्डित-विराहिताः; अस्माकं च सुसंवृतगृहमध्यमध्यावसन्तीनां प्रत्यपायाभावाद् निष्कलङ्कं शीलमनुपालयन्तीनां हंसकल्पो गृहवासः, एवंविधे तु तरुणादिप्रत्यपायबहुले प्रतिश्रये तिष्ठन्तीनां या प्रव्रज्या सा बहुदोषमलीमसतया काककल्पा, अतः 15 क इदानीं हंसेन काकं क्रीणीयात् ? । एवं विचिन्त्य कुलप्रसूताः स्त्रियः प्रव्रज्याग्रहणाद् निवर्त्तन्ते ॥ ३४८८ ॥ अथात्रैव विशेषदोषानभिहितुराह—

काइय पडिलेह सज्झाए, भुंजणें वीयारमेव गेलण्णे ।

साणादी उवगरणे, तरुणाई जे भणिय दोसा ॥ ३४८९ ॥

कायिकयां प्रत्युपेक्षणायां स्वाध्याये भोजने विचारे ग्लानत्वे च दोषा भवन्ति । श्वानादिना 20 चोपकरणमपह्रियते । तरुणादयश्च दोषा ये प्रथमोद्देशके भणितास्तेऽत्र मन्तव्या इति निर्घुक्तिगाथासमासार्थः ॥ ३४८९ ॥ अथ व्यासार्थं प्रतिद्वारं विभणिपुराह—

मोयस्स वायस्स य सण्णिरोहे, गेलण्ण णीसद्धमसण्णिरोहे ।

पलोट्टणा घाण ससद् मत्ते, आतोभया तत्थ भवंति कीवे ॥ ३४९० ॥

यद्यगमनगृहे स्थिताः सागारिकमिति कृत्वा मोक्षस्य वातस्य वा सन्निरोधं कुर्वन्ति ततो 'ग्लान्यं' 25 ग्लानत्वं भवति । अथ तयोः सन्निरोधं न कुर्वन्ते ततो 'निसृष्टाः' निर्लज्जा भवेयुः । अथ मात्रके कायिकी व्युत्सृजन्ति ततो मात्रकस्य प्रलोटनायां दुरभिगन्धप्राणिः समुच्छलति । मात्रके च सशब्दं प्रश्रवणमागच्छति, तं च श्रुत्वा सागारिका उड्वाहं कुर्वन्ति । आत्म-परोभयसमुत्थाश्च तत्र दोषा भवन्ति । तत्रात्मसमुत्थदोषा नाम—सा संयती स्वयं क्षुभ्येत । परसमुत्थस्तु "कीवे" त्ति शब्दक्रीवः संयत्याः कायिकीशब्दं श्रुत्वा क्षुभ्येत । उभयसमुत्थस्तु द्वावपि क्षुभ्येताम् ॥ ३४९० ॥ 30

पेहिंति उड्वाह पर्वच तेणा, अपेहणे सोहि तिहोवहिस्सा ।

कीरंतऽकीरंत सुते य दोसा, ण णिति भिक्खस्स निरुद्धमग्गा ॥ ३४९१ ॥

यदि संयत्यः सागारिके पश्यति स्वकीयमुपकरणं प्रत्युपेक्षन्ते तत उद्वाहो भवति, प्रपञ्चं वा स सागारिकः कुर्वीत, तथैव स्वकीयं वस्त्रं प्रत्युपेक्षेत इत्यर्थः । खेना वा तं सारोपधिं प्रत्युपेक्ष्यमाणं दृष्ट्वा हरेयुः । अथैतद्दोषमयाद् न प्रत्युपेक्षन्ते ततस्त्रिविधोपधेः 'शोषिः' प्रायश्चित्तम् । तद्यथा—जघन्ये पञ्चकम्, मध्यमे मासलघु, उत्कृष्टे चतुर्लघु । 'श्रुते' स्वाध्याये क्रियमाणे सागारिका आलापकान् आगमय्य तथैव उद्धृत्येयुः । अथ स्वाध्यायो न क्रियते ततः सूत्रार्थ-नाशादयो दोषाः । तथा सागारिकैर्निष्क्रमण-प्रवेशस्थानोपविष्टैर्निरुद्धमार्गाः सत्यो न भैक्षाय 'निर्गच्छन्ति' निर्गन्तुं शक्नुवन्तीति भावः ॥ ३४९१ ॥

दुर्बलं च भुञ्जति सति द्वितेसु, तर्कितं दैते य अदैति दोसा ।

भुञ्जति गुत्ता अधिकारिया उ, कुलुगगया किं पुण जा अतोया ॥ ३४९२ ॥

10 सागारिकेषु तत्र 'सदा' नित्यमेव स्थितेषु संयत्यो दुःखं भुञ्जते । अथ तेषां मध्यात् कश्चिद् द्रमकप्रायः 'तर्कयति' आहारयाच्यां करोति ततो यदि दीयते तदा असंयतपोषणादधिकरणम्; अथ न दीयते ततोऽसौ प्रद्वेषं गच्छेत्, प्रद्विष्टश्च प्रान्तापनम् उद्वाहम् अम्बास्थानप्रदानं वा कुर्यात्; एवमुभयथाऽपि दोषाः । किञ्च कुलोद्भूताः स्त्रियः 'गुप्ताः' एकान्ते स्थिता अधिकारिण्यश्च भुञ्जते, किं पुनर्याः 'अतोयाः' शीतोदकविरहिताः संयत्यः काञ्जिकेनाचमन-

15 कारिण्य इत्यर्थः । तामिः सुतरामेकान्ते मूत्वा भोक्तव्यमिति ॥ ३४९२ ॥

वीयारमोमे वहि दोसजालं, णिसड्-बीभच्छकया य अंतो ।

कीरंत किचे य गिलाण दोसा, कालोदिवची य तहोसहस्त ॥ ३४९३ ॥

यदि सागारिकमिति मत्वा विचारभूमौ ग्रहिर्गच्छन्ति ततः 'दोषजालं' मासकल्पप्रकृता-मिहितं दूषणनिकुलम्बं दौकते । अथैतद्दोषमयादन्तः संज्ञां न्युत्सजेयुः ततः सागारिकालोके 20 व्युत्सजन्त्यो निःसृष्टाः—निर्लज्जा बीभत्साश्च गण्यन्ते, तत्कृताश्चोद्वाहादयो दोषाः । ग्लानायाश्च संयत्याः 'कृत्स्ने' अकल्प्यपथ्यौषधप्रदानादौ क्रियमाणे सागारिका वदेयुः—एतदमूषाकल्पनीयं परमेतदपि प्रतिसेवन्ते, नूनं सर्वमप्यलीकममूषामित्यादयो दोषाः । अथ सागारिकमिति मत्वा न क्रियते तत औषधस्य कालातिपत्तिः स्यात्, कालातिक्रमेण चौषधे दीयमाने ग्लाना परितापमश्नुयात् ॥ ३४९३ ॥

25 हरंति भाणाइ सुणादिया य, संयंति भीया व वसंति णिचं ।

णिचाउले तत्थ णिरुद्धचारे, णेगगगया होति कओ सि झाओ ॥ ३४९४ ॥

तत्रागमनगृहे शुनकादयः प्रविश्य भाजनादिकं हरन्ति । ततः 'नित्यम्' अहोरात्रमपि तत्र श्वानादिभयभीताः शेरते वा वसन्ति वा । 'नित्याकुले च' सदैव सागारिकैराकीर्णैस्त एव 'निरुद्धचारे' गमा-ऽऽगमरहिते तत्रैकाग्रता न भवति, कुतः स्वाध्यायः "सि" अमूषां 30 भविष्यति ? ॥ ३४९४ ॥

तरुणा-वेसिस्थि-विवाह-रायमादीसु होति सतिकरणं ।

—१. °बलं ति भुं० तामा० मा० विना ॥ २. °लातिपत्ती तामा० ॥ ३. °चारे नैकाग्रता भवति । कुतः पुनः स्वाध्यायः "से" तस्य भविष्यति ? इति ॥ मा० ॥

इच्छसणिच्छे तरुणा, तेना ताओ व उवहिं वा ॥ ३४९५ ॥

तन्नागमनगृहे बहवस्तरुणा वेद्यास्त्रियो वा कामुकवृन्दपरिवृताः, विवाहो वा महता विच्छ-
दैन विधीयमानः, राजादयो वा निर्गच्छन्तः प्रविशन्तो विछोक्यन्ते ततः स्मृतिकरण-कौतुके
भुक्ता-ऽभुक्तानां जायेते । तथा यदि तरुणान् अवभाषमाणान् इच्छति ततो व्रतविराधना, अभ-
नेच्छति ततस्ते उद्धाहं कुर्युः । स्तेना वा ताः संयतीरपहरेयुः 'उपार्थि वा' वस्त्रादिकं वा हरेयुः ॥
॥ ३४९५ ॥ तदेवं व्याख्याता "कादय पडिलेह" इत्यादिका (३४८९) निर्युक्तिगाथा ।
अथागमनगृह एव दोषान्तराण्याह—

ओभावणा कुलधरे, ठाणं वेसिस्त्रि-खंडरकखणं ।

उद्धंसणा पवयणे, चरित्तमासुंडणा सजो ॥ ३४९६ ॥

धूर्तैः परिवारितासु तासु कुलगृहस्यापभ्राजना स्वात्, अन्यच्च तद् आगमनगृहं वेद्यास्त्रीणां 10
'खण्डरकखणं चै' हिण्डिकानां स्थानं वर्तते, तत्र स्थितानाम् 'उद्धंसणा' प्रवचनविषया हीला
चारित्र्य च भ्रंशना 'सजः' शीघ्रं भवति । तथा तरुणादीन् दृष्ट्वा कस्याश्चिद् दश कामवेगा
भवेयुः ॥ ३४९६ ॥ ते च सपायश्चिन्ता असी—

चिताह दडुमिच्छह, दीहं णीससति तह जरे डाहे ।

भचारोयग मुच्छा, उम्मचोण याणती मरणं ॥ ३४९७ ॥

15

मासो लहुओ गुरुओ, चउरो लहुगा य होति गुरुगा य ।

छम्मासा लहु-गुरुगा, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ३४९८ ॥

हे अपि माय् व्याख्याते (गा० २२५८-६२) ॥ ३४९७ ॥ ३४९८ ॥ ५ उक्ता
आगमनगृहे दोषाः, अथ विवृतगृह-वंसीमूलयोर्दोषानाह— 15

एय चेव य दोसा, सविसेसतरा हवंति विगडगिहे ।

20

वंसीमूलङ्गाणे, पडिबद्धे जे भणिय दोसा ॥ ३४९९ ॥

'एत एव' आगमनगृहोक्ता दोषाः सविशेषतरा विवृतगृहे तिष्ठन्तीनां भवन्ति । वंसीमूल-
स्थाने तु ते दोषा द्रष्टव्याः ये द्रव्यतो मावतश्च प्रतिबद्धे प्रतिश्रयेऽप्यावयन्नयोजनादय आत्म-
परोमयसमुत्थाश्च दोषाः प्रथमोद्देशके भणिताः ॥ ३४९९ ॥ कैयैनामेव गाथां व्याख्यानयति—

अवाउडं जं तु चउदिसिं पिं, तीसुं दुसुं वा वि तहेकतो वा ।

25

अहे भवे तं वियडं गिहं तु, उद्धं अमालं च अरुंन्नगं वा ॥ ३५०० ॥

विवृतगृहं द्विधा—अथोविवृतम् ऊर्द्धविवृतं च । यत् पार्श्वतश्चतस्रषु तिस्रषु वा दिक्षु द्वयोर्वा
दिशोरैकस्यां वा दिशि 'अपावृतं' कुम्भरहितं परमुपरि च्छन्नं तदधोविवृतगृहं भवेत् । यत् पुनः
'अमालं' मालरहितम् अच्छन्नं वा छाधरहितं परं पार्श्वतः कुम्भयुक्तं तदूर्ध्वविवृतं भवति ॥ ३५०० ॥

१ 'कम्' ॥ ३४९५ ॥ किञ्च—ओमा० भा० ॥ २ च' आरक्षिणां स्था' भा० ॥

३ '५' नास्तेतदन्तर्गतमवतरणं भा० कां० ॥ ४ तत्र विवृतगृहं व्याख्या० भा० ॥

५ पि, दिसामओ तिणि तुवे त्य श्रेकं । अहे तामा० ॥ ६ 'छन्नं' तामा० ॥

७ वा' पार्श्वतः कुम्भयुक्तम् उपर्यनाच्छादितमित्यर्थः तद् भा० ॥

अर्जतिंया तेण-सुणा उवेंति, षोणादि णिस्संकमभिद्वंति ।

तेणादिया तत्थ चिलीय दोसा, कडादिकम्भं तु सजीवघातं ॥ ३५०१ ॥

‘तत्र’ विवृतगृहे ‘अयद्विताः’ कुब्जाद्यभावादनिरुद्धप्रचाराः स्तेन-शुनका उपयान्ति, ततश्चोप-
करणहरणादयो दोषाः । गवादयश्च शृङ्गाद्यभिघातेन निःसङ्गमभिद्वन्ति । अथ तत्र पार्श्वतश्चि-
लिमिलिका दीयते ततः “चिलीय” चि “सूचनात् सूत्रम्” इति कृत्वा चिलिमिलिकायाः
स्तेनादयो दोषाः, ते तामपहृत्य गच्छेयुरिति भावः । “कडाह” चि अथ कटं किलिञ्चं वा,
कारयित्वा तत्र स्थापयन्ति तत् आधाकर्मदोषनिष्पन्नं प्रायश्चित्तं ‘सजीवघातम्’ इति कटादौ
निष्पाद्यमाने येषां जीवानामुपघातो भवति तन्निष्पन्नं पृथक् प्रायश्चित्तम् ॥ ३५०१ ॥

अथ वंशीमूलं व्याचष्टे—

10 जाओ(जो आ)वणे वी य वहिं घरस्स, अलिंदओ वा अवसारिगा वा ।

गेहस्स पासे पुर पिट्ठओ वा, तं वंसिमूलं कुसला वदंति ॥ ३५०२ ॥

यो गृहाद् बहिर्द्वाग्राश्रवत्सिंखडिकारूप अलिन्दकः, या वा ‘अपसारिका’ पटालिका, कुत्रः
इत्याह—गेहस्य पार्श्वे वा पुरतो वा पृष्ठतो वा तद् वंशीमूलं नाम गृहं ‘कुसलाः’ तीर्थैकरादयो
वदन्ति । अत्र तिष्ठन्तीनां प्रतिबद्धसूत्रोक्तेः दोषाः ॥ ३५०२ ॥

15 अथ वृक्षमूला-ऽआवकाशयोर्दोषानाह—

अङ्गिं व दारुगादी, सउणगपरिहार पुप्फ-फलमादी ।

एवं तु रुक्त्वमूले, अन्धावासांमि सिण्हाई ॥ ३५०३ ॥

अस्त्रि वा दारुकं वा आदिशब्दाद् लेष्टुकादिकं वा वातेन चालितं सत् प्रपतेत्, शकुनाः—
पक्षिणस्तेषां सम्बन्धी परिहारः—पुरीषमुपरि निपतेत्, पुष्पाणि वा फलानि वा आदिशब्दाद्
20 पत्राणि वा पतेयुः, एषु अथायोगमात्म-संयमविराधना मन्तव्या । एवं वृक्षमूले ५ वृक्षस्याधो-
वर्त्तिनि वा गृहे ७ तिष्ठन्तीनां दोषाः । अत्रावकाशे तु सिण्हा—अवश्यायो भवेत्, ५ आदि-
शब्दात् ७ सचित्तं रजः प्रपतेदित्यादिपरिग्रहः । अवश्यायेनाद्रींमृतानां विसूचिकादिभि-
रात्मविराधना मन्तव्या । यत एते दोषा अतो न आगमनगृहादिषु स्यातव्यम् । भवेत् कारणं
येन तत्रापि स्त्रीयते ॥ ३५०३ ॥ किम् ? इत्याह—

25 अद्वाणनिग्गयादी, तिवसुचो मग्गिऊण असतीये ।

बौद्धगआगमणगिहे, इयरम्मि य षिग्गहसमत्थे ॥ ३५०४ ॥

अध्वनिर्गतादयस्त्रिभुवो निर्दोषां वसतिं मार्गयित्वा यदि न प्राप्नुवन्ति ततो वैदकस्य मध्य-
वर्त्ति यद् आगमनगृहं—देवकुलादिकं तत्र वसन्ति । कथम् ? इत्याह—इतरः—शय्यातरः स
यदि निग्रहसमर्थः—जितेन्द्रियः प्रत्यनीकनिवारणक्षमश्च भवति ततस्तत्र वस्तव्यम्, नान्यथा
30 ॥ ३५०४ ॥ अथेदमेव स्फुटतरमाह—

जं देउलादी उ णिवेसणस्सा, मज्झम्मि गुत्तं सुपुरोहं च ।

१ ‘वर्तिन्याश्चलुक्किंकायाः पुर्यन्ते अलि’ शा० ॥ २-३ ५७ एतदन्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥
४ वागड आगं कां० विशेषचूर्णौ च ॥ ५ वाकटस्य कां० ॥ ६ ‘चं च पु’ तामा० ॥

अदुष्टगमं ण य दुष्टमज्ज्ञे, अदूरगेहं तद्विषयं वसन्ति ॥ ३५०५ ॥

‘निवेशनस्य’ वादकस्य मध्ये यद् देवकुलादि ‘गुप्तं’ वृत्त्या फलिहकेन वा आवृतम्, ‘सुपु-
रोहं’ रमणीयसंयतीप्रायोग्यविचारभूमिकम्, अदुष्टानां-शिष्टजनानां गम्यम्-आश्रयः, न च
दुष्टजनमध्ये तद् वर्तते, ‘अदूरगेहं’ प्रत्यासन्नप्रातिवेदिमकगृहं तत्र प्रथमतो वसन्ति ॥ ३५०५ ॥

जुवाणगा जे सविगारगा य, पुत्तादओ तुज्झ इहं वसन्ति ।

5

मा ते वि अम्हं इह संवयंतु, इच्छंत सचे य वसन्ति तत्थ ॥ ३५०६ ॥

तत्र यः सागारिकस्थं ब्रुवते—ये युवानः सविकाराः पुत्रादयस्तत्रस्वन्धिनः ‘इह’ अस्मिन्
गृहे वसन्ति मा तेऽप्यस्माकं प्रतिश्रये सम्प्रति ‘संवज्जन्तु’ समायान्तु । एवमुक्ते यद्यसौ ‘इच्छति’
प्रतिश्रुणोति, यदि च स्वयं ‘शक्तः’ तन्निवारणक्षमः ततस्तत्र वसन्ति ॥ ३५०६ ॥

भोइयकुले व गुत्ते, हुज्जणवज्जे वसन्ति उ पउत्थे ।

10

महत्तरगादिसुगुत्ते, वंसीमूलम्मि ठायन्ति ॥ ३५०७ ॥

अथेदृशमागमनगृहं न प्राप्यते ततो भोजिकस्य-ग्रामस्वामिनः कुले-गृहे ‘गुप्ते’ वृत्त्या
‘फलिहकेन वा सुसंवृते ‘दुर्जनवर्जे’ दुःशीलजनप्रवेशरहिते यदलिन्दकादि तत्र वसन्ति । स च
भोजिको यदि प्रोषितस्तदा महत्तरकादिभिः-प्रधानपुरुषैस्तद् गृहं यदि सुगुप्तं-सुरक्षितं भवति
तत एवविधे वंसीमूलगृहे तिष्ठन्ति ॥ ३५०७ ॥

15

तस्सऽसइ उट्ठवियडे, वसन्ति कडगादी छोटुणं उवरिं ।

तस्सऽसति पासवियडे, कडगादी पंतवत्थेहिं ॥ ३५०८ ॥

‘तस्य’ यथोक्तगुणोपेतस्य वंसीमूलगृहस्याभावे ऊर्ध्वविबृतगृहे उपरि कटादिकं प्रक्षिप्य तिष्ठन्ति,
आदिशब्दाद् वल्लिचिलिमिलिकया वाऽऽच्छादनं कुर्वन्ति । तस्याभावे पार्श्वविबृतेऽपि तिष्ठन्ति,
अधोविबृते इत्यर्थः । तत्र च कट-किलिस्त्रादिभिश्चिलिमिलिकां कृत्वा पार्श्वतः प्रवद्यात् । अथ
कटाद्यो न प्राप्यन्ते ततः ‘प्रान्तवल्लैः’ परिजीर्णबीवरैः पार्श्वानि छादयितव्यानि ॥ ३५०८ ॥

विहं पवन्ना घणरुक्खहेट्ठे, वसन्ति उस्सा-ऽवणिरक्खणट्ठा ।

तस्साऽसती अब्भगवासिए वि, सुवन्ति च्चिहन्ति व उणिछन्ना ॥ ३५०९ ॥

अथ ‘विहं’ अध्वानं प्रपन्नास्ताः संयत्यस्तत्र चाधोविबृतमपि गृहं न प्राप्यते ततो घनः—
बहलो निश्छिद्रो यो वृक्षः-वटादिस्तथाघस्ताद् अवश्यायस्य-अन्तरिक्षसूक्ष्माप्यायस्य अवनेश्च
सचितप्रथिवीकायस्य रक्षणार्थं वसन्ति । तस्याप्यभावे ‘अत्रावकाशकेऽपि’ आकाशे और्णिकक-
र्षच्छन्नाः स्वपन्ति वा तिष्ठन्ति वा ॥ ३५०९ ॥

सूत्रम्—

कप्पइ निग्गंथाणं अहे आगमणागिहंसि वा वियड-
गिहंसि वा वंसीमूलंसि वा रुक्खमूलंसि वा अब्भा-
वगासंसि वा वत्थए १२ ॥

80

अस्य आख्या प्राप्तम् ॥ अथ भाष्यम्—

एसेव गमो नियमा, निगन्थाणं पि णवरि चउल्लुगा ।

णवरिं पुण णणत्तं, अब्भावासम्मि वतिगादी ॥ ३५१० ॥

‘एष एव’ निर्मेन्योसूत्रोक्तो गमः आगमनगृहादिविषयो नियमाद् निर्मेन्यानामपि भवति, नवरं प्रायश्चित्तं चतुर्लघुकाः, शेषं तु सर्वमपि दोषजालं तथैव वक्तव्यम् । नवरं पुनरत्र द्वितीयपदे तिष्ठतां नानात्वम् । किम् ? इत्याह—ब्रजिका-गोकुलं तस्यां ग्लानार्थं गताः सन्त आदि-शब्दादध्वनि वा वर्तमाना अत्रावकाशे वसेयुः । उत्सर्गतस्तु निर्मेन्यानामप्यागमनगृहादिषु स्यात् न कल्पते ॥ ३५१० ॥ आह सूत्रेणानुज्ञातमवस्थानमतस्तेन सह विरोधः प्रामोति ? सूरिराह—

सुचनिवाओ पोराण आगमे मोइए व रक्खंते ।

10 आराम अहेविगडे, वंसीमूले व णिदोसे ॥ ३५११ ॥

पुराणं—चिरन्तनं यदागमनगृहं तत्र सागारिकः सम्प्रति कोऽपि नागच्छति, यद्वा यत्रागमन-गृहे स्थितानां भोजिकः—ग्रामस्वामी जनमुपागच्छन्तं रक्षति, ईदृशे ‘सूत्रनिपातः’ सूत्रावतारो मन्तव्यः । तथा च आरामो नवमालिकागुल्मादिभिर्गुप्तसत्राद्योविद्वृते सूत्रमवतरति । वंशीमूल-मपि यद् निदोषं तत्र सूत्रावतारः ॥ ३५११ ॥ अथैनामेव निर्युक्तिगाथां भाष्यकारः स्पष्टयति—

15 अञ्जमाणी उ सभा पवा वा, गामेगपासम्मि ण याऽणुपंथे ।

पभू व चारेति जणं उवेंतं, ण कुप्पती सो य तहिं तु ठंति ॥ ३५१२ ॥

सभा वा प्रपा वा या अपरिभुज्यमाना ग्रामस्वैकपार्थे भवति, ‘न च’ नैव ‘अनुपथे’ मार्गा-भ्येणं यद्वा भुज्यमानायामपि यत्र स्थितानां ‘प्रभुः’ ग्रामस्वामी सम्यग्दृष्टिर्द्रको वा जनमुपान्तं निवारयति, ‘स च’ जनो वार्यमाणः साधूनां ग्रामस्वामिनो वा न कुप्यति ‘तत्र’ ईदृशे आग-
20 मनगृहेऽपि तिष्ठन्ति ॥ ३५१२ ॥

गुम्मेहि आरामघरम्मि गुत्ते, बईय तुंगाए व एगदारे ।

अहे अगुत्ते छइवम्मि ठंती, ण जत्थ लोगो बहु सणिलेति ॥ ३५१३ ॥

‘गुल्मैः’ नवमालिका-कोरिण्टकादिभिर्गुप्ते, वृत्त्या वा ‘तुङ्ग्या’ उच्चैस्तथा परिसिधे, एकद्वारे-
आरामगृहे अघोऽगुप्तेऽप्युपरि ‘छादिते’ स्थगिते तिष्ठन्ति, परं यत्र ‘बहुः’ भूयान् लोको न
25 ‘समिलीयते’ न समायाति ॥ ३५१३ ॥

जं वंसीमूलऽण्णगृहं च तेणं, ‘पिहुवारं’ ण तओ उ छिंडी ।

सुणेंति सई न परोप्परस्स, न काइयं णेव य दिट्ठिवातो ॥ ३५१४ ॥

यद् ‘वंशीमूलम्’ अलिन्दकादि ‘तेन’ मूलगृहेण सहान्यतोमुखं पृथग्द्वारं च, अत एव-
‘ततः’ तदभिमुखा छिण्डिका न भवति, यत्र च परस्परं संयता अविरतिकाश्च शब्दं न शृण्वन्ति,
30 न चैकत्र कायिकीं कुर्वन्ते, नैव च परस्परं दृष्टिपातः, केवलं मूलगृहेण सह द्रव्यतः प्रतिवद्धम्,
न चाप्याययोजनादयो दोषाः, एवंविधे कल्पते वस्तुम् ॥ ३५१४ ॥

असई य रुक्खमूले, जे दोसा तेहिं वजिए ठंति ।

१ पिहं नु दारं न ततो य छिंडी तामा ॥

अद्वाणमन्भवत्से, जेलणाम्गाढ वद्गादी ॥ ३५१५ ॥

एतेषामागमनगृहादीनामभावे ये पूर्वमस्मिन्-द्वारकादयो दोषा उक्तास्तैर्वर्जिते वृक्षमूले तिष्ठन्ति । तथा अध्वानं प्रतिपन्ना अपरप्रतिश्रयाभावे आगाढे वा ग्लानत्वे व्रजिकादौ सम्प्राप्ता अत्रावकाशे चसन्ति ॥ ३५१५ ॥ अथ वृक्षमूले तिष्ठतां विशेषमुपदर्शयति—

कडं कुण्ठेऽसति मंडवस्सा, कडाऽसती पोचिमतेणगम्मि ।

४

सद्दोवओगो धणुतासणा थ, सोड्ढादि पाडिति थ पुव्वलग्गे ॥ ३५१६ ॥

यत्र वृक्षमूलेऽपस्ताद् मण्डपो भवति तत्र प्रथमतः स्थातव्यम् । तदभावे कटं कुर्वन्ति, कटचिलिमिलिकां वदतीति भावः । अथ कटो न प्राप्यते ततः पोचं-वर्षं तैश्चिलिमिलिकाः कुर्वन्ति यदि 'अस्तेनकं' स्तेनमयं न स्यात् । अथ स्तेनमयं तत्र वर्तते सागारिका वा भ्रुवते 'श्रमणकाः पटमण्डपं कुर्वन्ति' ततः शब्दः कर्तव्यः, यक्षिणां 'छिछिका' इत्यादिना शब्देन 10 निवारणं कार्यमिति भावः । उपयौगो वा दातव्यः । धनुषा वा पाषाणैर्वा पक्षिणां त्रासनां कुर्वन्ति, भयमुपजनयन्तीत्यर्थः । सोड्ढा नाम-शुष्ककाष्ठानि तानि < १ > वैदिशब्दाद् लेष्टुकादीनि च < २ > पूर्वलग्नानि पातयन्ति । एषा वृक्षमूले तिष्ठतां यतना भणिता । अत्रात्रावकाशे तिष्ठतां प्रतिपाद्यते—आगाढे ग्लानत्वे दुग्धादिना प्रयोजनं भवेत् तत्रात्रावकाशे वसनं सम्भवेत् ॥ ३५१६ ॥

कथम् ? इत्याह—

15

विसोहिकोडिं हवइसु गामे, चिरं व कअं ति वयंति घोसं ।

अन्मासगामाऽसति तत्थ गंतुं, पडालि-रुक्खाऽसति ए अल्लण्णे ॥ ३५१७ ॥

यदा स्वग्रामे शुद्धं दुग्धादि न प्राप्यते तदा स्वग्राम एव ये विशोधिकोटिदोषास्तान् पञ्च-कादिप्रायश्चित्तक्रमेण हापयित्वा दुग्धादिकं गृह्णन्ति । अथ तथापि न लभ्यते 'चिरं वा' प्रभूत-दिवसान् तेन ग्लानस्य कार्यमिति कृत्वा 'घोषं' गोकुलं व्रजन्ति । कथम् ? इत्याह—'अभ्यासे' 20 गोकुलप्रत्यासन्ने ग्रामे स्थित्वा गोकुलद् दुग्धादिकमानेतन्यम् । अथ नास्ति प्रत्यासन्नग्रामस्ततः 'तत्र' व्रजिकायां गत्वा पडालिकायां तिष्ठन्ति । तस्या अभावे वृक्षमूले । तस्याप्यभावेऽच्छले-ऽत्रावकाशेऽपि तिष्ठन्ति ॥ ३५१७ ॥

॥ उपाश्रयप्रकृतं समाप्तम् ॥

१ सोडादि मा० । "सोडा शुक्ककडा" इति विशेषवृत्तौ ॥

२ स्तं तन्मयी चिलिमिलिका दातव्या यदि मा० ॥

३ यौगं वा प्रयच्छन्ति । धनु" मा० ॥

४ सोडा नाम मा० ॥

५ < १ > एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः आ० नास्ति ॥

सा-गा-रि-क-पा-रि-हा-रि-क-प्र-कृत-म्-

सूत्रम्—

एगं सागारिण् पारिहारिण्, दो तिन्नि चत्तारि पंच
सागारिया पारिहारिया, एगं तत्थ कप्पागं ठवयित्ता
अवसेसे निठ्विसेज्जा १३ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

जहुत्तदोसेहिं विवज्जिया जे, उवस्सगा तेसु जती वसंता ।

एगं अपोणे व अणुण्णविचा, वसंति सामिं अह सुत्तजोगो ॥ ३५१८ ॥

10 यथोक्तैः—बीज-विकटादिभिरआवकाशतापर्यन्तैर्दोषैर्विवर्जिताः ये उपाश्रयास्तेषु यतयो वसन्त
एकं वा अनेकान् वा गृहत्वामिनोऽनुज्ञाप्य वसन्तीत्यनेन सूत्रेण प्रतिपाद्यते । 'अथ' अयं
पूर्वसूत्रैः सहास्य सूत्रस्य योगः—सम्बन्धः ॥ ३५१८ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—एकः 'सागारिकः' वसतिस्वामी परिवारं—परित्याग-
मर्हतीति व्युत्पत्त्या 'पारिहारिकः' भिक्षाग्रहणे परिहर्त्तव्य इत्यर्थः । यथा चैकः सागारिकः
15 पारिहारिकः तथा द्वौ त्रयश्चत्वारः पञ्च सागारिकाः पारिहारिकाः, न तेषां बहूनामपि गृहेषु
प्रवेष्टव्यमिति भावः । अथ सूत्रेणैव सूत्रमपवादति—“एगं तत्थ कप्पागं” इत्यादि । बहुज-
नसाधारणे देवकुलदौ स्थिताः 'तत्र' तेषु बहुषु सागारिकेषु मध्ये येन सागारिकतया स्थापि-
तेन शेषगृहेषु प्रवेष्टुं कल्पते तमेकं कल्पकं स्थापयित्वा शेषेषु सागारिककुलेषु 'निर्विशेषु'
प्रविशेयुरिति सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥

20 विस्तरार्थं भाष्यकृद् विमणिपुराह—

सागारिउ त्ति को पुण, काहे वा कतिविहो व से पिंडो ।

असिज्जायरो व काहे, परिहरियव्वो व सो कस्सा ॥ ३५१९ ॥

दोसा वा के तस्सा, कारणजाए व कप्पती कम्मि ।

जयणाए वा काए, एगमणेगेसु वेचन्वो ॥ ३५२० ॥

25 सागारिक इति पदमेकार्थिकनामभिः प्ररूपणीयम् । कः पुनः सागारिको भवति ? इति
चिन्तनीयम् । कदा वा स श्रय्यातरो भवति ? । कतिविधो वा 'से' तस्य पिण्डः ? । अश-
्रय्यातरो वा कदा भवति ? । कस्य वा संयतस्य सम्बन्धी 'सः' सागारिकः परिहर्त्तव्यः ? । के वा
'तस्य' सागारिकपिण्डस्य ग्रहणे दोषाः ? । कस्मिन् वा कारणजातेऽसौ कल्पते ? । कया वा यत-

१ 'दि' । 'तत्र' तेषु बहुषु सागारिकेष्वेकं कल्पकं स्थापयित्वा अवशेषाणि सागारिक-
कुलानि 'निर्विशेष' उपमुञ्जीत । किमुक्तं भवति ?—ग्लानादिकारणे येन सागा भा० ॥

२ 'षु' सर्वेष्वपि कुलेषु प्रविशेदिति सूत्र स भा० ॥

नया स पिण्ड एकस्मिन् वा सागारिके 'अनेकेषु वा' द्वित्र्यादिषु सागारिकेषु ग्रहीतव्यः १ इति द्वारगाथाद्वयसमासार्थः ॥ ३५१९ ॥ ३५२० ॥ अथ व्यासार्थं प्रतिद्वारमभिधित्पुराह—

सागारियस्स णामा, एगद्धा णाणवज्जणा पंच ।

सागारिय सेज्जायर, दाता य तरे धरे चेव ॥ ३५२१ ॥

सागारिकस्य नामानि शक्रेन्द्र-पुरन्दरादिवदेकार्थानि 'नानाव्यञ्जनानि' पृथगक्षराणि पञ्च ५ भवन्ति । तद्यथा—सागारिकः १ शय्याकरः २ शय्यादाता ३ शय्यातरः ४ शय्याधरः ५ चेति ॥ ३५२१ ॥ अथैतेषामेव व्याख्यानमाह—

अगमकरणादगारं, तस्सहजोगेण होइ सागारी ।

सेज्जाकरणे सेज्जाकरो उ दाता तु तद्दाणा ॥ ३५२२ ॥

गोवाइऊण बसहिं, तत्थ वि ते यावि रक्खिउं तरइ ।

-10

तद्दाणेण भवोर्धं, च तरति सेज्जातरो तम्हा ॥ ३५२३ ॥

जम्हा धारइ सिजं, पडमाणिं छज्ज-लेपमाहिंहिं ।

जं वा तीएँ धरेती, नरगा आयं धरो तम्हा ॥ ३५२४ ॥

न गच्छन्तीत्यगमाः—वृक्षास्तैः कृतमगारम्, पृषोदरादित्वादिरूपनिष्पत्तिः, तेन—अगारेण सह यस्य योगो विद्यते स सागारिकः, सर्वधनादेराकृतिगणत्वाद् मत्स्वार्थं इक्ष्प्रत्ययः । 10 यतश्चासौ शय्या—प्रतिश्रयं करोति अतः शय्याकरः । तस्याः—शय्याया दानाच्च शय्यादाता भण्यते । यतश्चासौ बसति 'गोपायितुं' संरक्षितुं 'तरति' शक्नोति ततः शय्यातरः; यद्वा 'तत्र' तस्यां—शय्यायां स्थितान् साधून् स्तेनादिप्रत्यपायेभ्यो रक्षितुं तरति ततोऽसौ शय्यातरः; अथवा तस्याः—शय्याया दानेन 'भवौर्धं' संसारप्रवाहं तरति अतः शय्यातर उच्यते । यस्याच्च शय्यां पतन्ती छादन-लेपनाभ्याम् आदिशब्दात् स्थूणादानादिभिश्च धारयति अतः शय्याधरः; यद्वा 20 तस्यां—शय्यया साधूनां वितीर्णया नरकादात्मानं धारयतीति शय्याधरः ॥ ३५२२ ॥ ३५२३ ॥ ३५२४ ॥ गतं सागारिकद्वारम् । अथ 'कः पुनः सागारिको भवति ?' इति प्रश्नस्य निर्वचनमाह—

- सेज्जायरो पभू वा, पञ्चसंदिद्धो व होइ कायव्वो ।

एगमणेगे व पभू, पञ्चसंदिद्धे वि एमेव ॥ ३५२५ ॥

शय्यातरः प्रसुर्वा प्रसुसन्दिद्धो वा कर्त्तव्यो भवति । तत्र प्रसुः—उपाश्रयस्त्वामी । प्रसुसन्दि-25 द्धस्तु तेनैव प्रसुणा यत् कृतप्रमाणतया निर्दिष्टः । यः प्रसुः स एको वा स्यादनेको वा, प्रसु-सन्दिद्धोऽपि 'एवमेव' एकोऽनेको वा भवति ॥ ३५२५ ॥ अमुमेवार्थं विशेषत आह—

सागारिय संदिद्धे, एगमणेगे चउक्कमयणा तु ।

एगमणेगा वज्जा, णेगेसु उं वज्जए एकं ॥ ३५२६ ॥

सागारिके सन्दिद्धे च एकानेकपदनिष्पन्ना चतुष्कमजना कर्त्तव्या । सा त्रैयम्—एकः 30 प्रसुरेकं सन्दिशति एष प्रथमो भक्तः १ एकः प्रसुरनेकान् सन्दिशति इति द्वितीयः २ अनेके प्रभव एकं सन्दिशन्ति इति तृतीयः ३ अनेके प्रभवोऽनेकान् सन्दिशन्ति इति चतुर्थः ४ ।

अत्र चैको वा अनेके वा शय्यातरो वर्ज्याः । अपवादपदे पुनरनेकेषु शय्यातरेष्वेकं सागारिकं स्थापयित्वा वर्जयेत्, शेषेषु तु प्रविशेत् । एतदुपरिष्ठाद् व्यक्तीकरिष्यते ॥ ३५२६ ॥

अथ 'कदा सागारिको भवति ?' इति प्रश्नस्य प्रतिवचनमाह—

अशुणर्विष्य उग्रहंगण, पायोग्माशुष्ण अतिगते ठविते ।

5 सज्झाय भिक्खु म्मुत्ते, भिक्खित्ताऽऽवासए एको ॥ ३५२७ ॥

पदमे वितिण् ततिण्, चउत्थ जामे वं होज वाधातो ।

निज्वाधाण् भयणा, सो वा इतरो व उभयं वा ॥ ३५२८ ॥

अत्र नैगमनयाश्रिता बहव आदेशाः । तत्रैक आचार्यदेशीयो ब्रूते—क्षेत्रे मत्प्रेक्षिते सति यदा प्रतिश्रयोऽनुज्ञापितस्तदा सागारिको भवति १ । अपरो भणति—यदा सागारिकस्त्वामहं 10 प्रविष्टाः २ । अन्यो ब्रूते—यदा तस्य गृहस्थाङ्गणं प्रविष्टाः ३ । अपरः प्राह—यदा तुण्डगलादिकं प्रायोग्यमनुज्ञापितम् ४ । अन्यो भणति—यदा वसतिम् 'अतिगताः' प्रविष्टाः ५ । अपरो ब्रूते—दण्डकाद्युपकरणे स्थापिते दानश्चाद्वादिकुलानां वा स्थापने स्थापिते ६ । तदपरः प्राह—यदा स्वाध्यायः कर्तुमारब्धः ७ । अन्यो भणति—यदा गुरुणां पार्श्वे उपयोगं कृत्वा भिक्षां पर्यटितुं लभ्याः ८ । अपरो ब्रूते—यदा भोक्तुमारब्धाः ९ । अन्यो भणति—भाजनेषु 20 निक्षिप्तेषु १० । एको ब्रूते—यदा दैवसिक्कमावश्यकं कृतम् ११ ॥ ३५२७ ॥

अपरो भणति—रात्रौ प्रथमे यामे गते सति शय्यातरो भवति १२ । तदपरः—द्वितीययामे गते १३ । अन्यः—तृतीययामे गते १४ । अपरोऽभिषेचे—चतुर्थे यामे गते सति १५ । आचार्यः प्राह—एते सर्वेऽप्यनादेशाः । कुतः ? इत्याह—अनुज्ञापितावग्रहादिषु निक्षिप्तान्तेषु दिवसत एव व्याधातो भवेत्, व्याधाताच्चान्यां वसतिमन्यद्वा क्षेत्रं गताः ततः 20 कस्यासौ शय्यातरो भवतु ? । आवश्यकतादिषु च चतुर्थयामपर्यन्तेषु वसतिव्याधातेन बोधिकक्षेत्रे नादिभयेन वाऽन्यत्र सङ्क्रामतां कल्प्य शय्यातरो भवितुमर्हति ? । आदेशः पुनरयम्—'निर्व्याधाते' व्याधाताभावे यद्यन्यां वसतिं न गताः तत्रैव राजावृषितास्ततो भजना कर्तव्या । स वा शय्यातरो भवेत् 'इतरो वा' अन्य उभयं वा ॥ ३५२८ ॥ इदमेव याचयति—

जइ जग्गन्ति सुविहिया, करेन्ति आवासणं च अणत्थ ।

25 सेज्जातरो ण होती, मुत्ते व कए व सो होती ॥ ३५२९ ॥

'यदि' इत्यभ्युपगमे, रात्रेश्चतुरोऽपि ग्रहरान् 'सुविहिताः' शोमनानुष्ठानाः साधवो यदि जाग्रति प्रामातिकं चावश्यकमन्यत्र गत्वा कुर्वन्ति तदा स मूलोपाश्रयस्वासी शय्यातरो न भवति, किन्तु 'मुत्ते वा' शयिते कृते सति कृते वा प्रामातिकावश्यके स शय्यातरो भवति । अथ शय्यातरगृहे रात्रौ सुप्त्वा प्रामातिकप्रतिक्रमणं तत्रैव कुर्वन्ति तदा परिस्फुटं स एव शय्या- 30 तर इति ॥ ३५२९ ॥

अन्यत्थ व सेऊणं, आवासणं चरममण्हिं तु करे ।

दोष्णि वि तरा भवन्ती, सत्त्वादिषु इधरवा भयणा ॥ ३५३० ॥

१ व होति वा° ताभा० ॥

अन्यत्र स्थाने सुखा 'चरमे' प्रामातिकमावश्यकमन्यत्र कुर्वन्ति तदा यस्यावग्रहे राज्ञो सुसा यदवग्रहे च प्रामातिकप्रतिक्रमणं कृतं तौ द्वावपि शय्यातरौ भवतः । इदं प्रायः सार्थादिषु सम्भवति, आदिशब्दात् चौरावस्कन्दभयादिपरिग्रहः । 'इतरथा तु' ग्रामादिषु वसतां 'भजना' विकल्पन ॥ ३५३० ॥ तामेवाह—

असह वसहीय वीसुं, वसमाणां तरा तु भयितव्या ।

5

तत्पण्यत्थ व वासे, छत्तच्छायं तु वर्ज्येति ॥ ३५३१ ॥

यत्र सङ्कीर्णयां वसतौ सर्वेऽपि साधवो न भान्ति तत्र 'विष्वग्' अन्यस्यां वसतौ वसतां साधूनां शय्यातरा भक्तव्याः । तत्र हि यदि साधवः पृथग्वसतावुषित्वा द्वितीयदिने सूत्रपौरुषीं कृत्वा समागच्छन्ति ततो द्वावपि शय्यातरौ । अथ मूलवसतिमागम्य सूत्रपौरुषीं कुर्वन्ति तत एक एव मूलवसतिदाता शय्यातरः । लाटाचार्याभिप्रायः पुनरयम्—शेषाः साधवः 'तत्र वा' 10 मूलवसतौ 'अन्यत्र वा' प्रतिवसतौ वसन्तु, न तेषां सम्बन्धिना सागारिकेणैवाधिकारः, किन्तु सकलगच्छस्य च्छत्रकल्पत्वात् छत्रः—आचार्यस्तस्य च्छायां वर्जयन्ति, मौलशय्यातरगृहमित्यर्थः इति विशेषचूर्णि-निशीयचूर्णयोरभिप्रायः ।

मूलचूर्ण्यभिप्रायः पुनरयम्—विस्तीर्णया वसतेरभावे विष्वग्वसतौ वसतां शय्यातरा भजनीयाः, यदि संस्तरति ततः सर्वेऽपि शय्यातराः परिह्रियन्ताम्, अथ न संस्तरति तत् 15 एकं शय्यातरकुलं निर्विशन्ति शेषाणि परिहरन्ति । तथाऽप्यसंस्तरणे द्विव्यादिक्रमेण तावद् वक्तव्यं यावद् यस्य वसतावाचार्याः स एको वर्जनीयः, शेषाः सर्वेऽपि निर्वेशनीयाः । तथा 'तत्पण्यत्थ व वासे' इत्यादि । किलैकस्याचार्यस्य बहव आचार्याः श्रुतार्थमुपसम्पन्नाः, ते चैकस्यां वसतावमान्तः पृथक्पृथग्वसतिषु स्थिताः सन्तः 'तत्र' मूलाचार्यसमीपे 'अन्यत्र वा' आत्मीयास्तु वसतिषु वसन्तु सर्वेषामपि शय्यातराः परिहर्ज्यन्ताः । असंस्तरणे तु पूर्वोक्तक्रमेण 20 तावद् वक्तव्यं यावत् छत्रच्छायां वर्जयन्ति, मौलचार्यशय्यातरगृहमित्यर्थः ॥ ३५३१ ॥

१ छत्रस्य-आचार्यस्य च्छा° भा० कां० ॥

२ "असह० गाहा । जह संकुया वसही अहया अघत्थ सोवगा जंति, तत्थ जे यया कल्लेगणियं पोरिसिं तत्थेव करंति दो वि सेज्जायरा । अह मूलवसही पडियारंता करंति पोरिसिं मूलवसहिदाया सेज्जायरो । एसा भयणा । अहवा लाटाचार्यानामादिसेने—जत्थ आयरियो वसति सो सेज्जाव.....छतो आयरियो ॥ काहे ति गयं ।" इति विशेषचूर्णिः ॥

३ "असति० गाभा ॥ अति संकुला वसवी, अहया अण्णत्थ सोवगा जंति तावे सेज्जातरा भयितव्या । कथं ? जति संथरति सव्वे वज्जेत्तु, अथ ण संथरति तो एयं णिव्विसंति, दो तिप्पि जाव जस्स वसवीए आयरियो जेष्ठु सुवति सो वजेतव्वो । एस भयणा । 'तत्पण्यत्थ व वासे' ति जत्थ एगस्स आयरियस्स बहवे आयरिया सुओवसंपण्णगा एगाए वसवीए अमायंता पिबप्पिचासु वसवीसु ठिता ते पुण आयरिया 'तत्थ व' ति मूलायरियसगासे वा वसंतु 'अण्णत्थ व' ति अप्पऽप्यणिज्जियासु वसवीसु वसन्तु सव्वे सेज्जा-तरा वजेतव्या । अथंथरणे जाव जत्थ आयरियो वसति सो वजेतव्वो । छतो—आयरियो । छद अपवारणे । आचार्यसत्त्वाः सेज्जातरमित्यर्थः । एतं पदमेव भणियं ॥ कावे ति गयं ॥" इति चूर्णिः ॥

गतं 'कदा सागारिकः ?' इति द्वारम् । अथ 'कतिविधः शय्यातरपिण्डः ?' इति द्वारमाह—

दुविह चउव्विह छव्विह, अट्टविहो होति वारसविहो य ।

सेजातरस्स पिण्डो, तव्विवरीओ अपिण्डो उ ॥ ३५३२ ॥

द्विविधो वा चतुर्विधो वा षड्विधो वा अष्टविधो वा द्वादशविधो वा शय्यातरस्स पिण्डो भवति । तद्विपरीतः पुनः 'अपिण्डः' शय्यातरपिण्डो न भवति ॥ ३५३२ ॥

अथैनानेव गाथां विवृणोति—

आहारोवहिं दुविहो, विट्ठु अण्णे पाणे ओहुवग्गहिण् ।

असणादिचउर ओहे, उवग्गहे छव्विहो एस ॥ ३५३३ ॥

अण्णे पाणे वत्थे, पादे स्यादिया य चउरट्ठ ।

10 असणादी वत्थादी, स्यादि चउरकका तिन्नि ॥ ३५३४ ॥

द्विविधः शय्यातरपिण्डो भवति, तद्यथा—आहार उपविश्व । "विट्ठु" ति द्विगुणितौ द्वौ चत्वारो भवन्तीति कृत्वा चतुर्विधः शय्यातरपिण्डः पुनरयम्—अन्नं पानं औषिकोपकरणं औपग्रहिकोपकरणं चेति । तथा अशनादयश्चत्वार औषिकोपधिः औपग्रहिकोपधिक्षेति षड्विधः ॥ ३५३३ ॥

15 अन्नं पानं वस्त्रं पात्रं 'शूच्यादयः' शूची-पिप्पलक-नखरदनिका-कर्णशोधनरूपाश्चत्वार इत्यष्टविधः । तथाऽशनादीनि वस्त्रादीनि सूच्यादीनि चेति त्रीणि चतुष्कानि द्वादश भवन्ति । तद्यथा—अशनं १ पानं २ स्वादिमं ३ त्वादिमं ४ वस्त्रं ५ पात्रं ६ कन्वलं ७ पादप्रोच्छन्नं ८ सूची ९ पिप्पलको १० नखच्छेदनकं ११ कर्णशोधनकं १२ चेति ॥ ३५३४ ॥

तण-डगल-क्षार-मल्लग-सेजा-संथार-पीड-लेवादी ।

20 सेजातरपिण्डो सो, ण होति सेहो य सोवहिओ ॥ ३५३५ ॥

तृण-डगल-क्षार-मल्लक-शय्या-संस्तारक-पीठ-लेपा आदिशब्दात् कुट्टमुत्पादिकं च एष शय्यातरपिण्डो न भवति । यदि च शय्यातरस्स पुत्रादिः शैक्षो वस्त्र-पात्रसहितः प्रव्रजितुमुपतिष्ठते तदा स सागारिकपिण्डो न भवति, अतः कल्पते सोपधिरप्यसौ प्रव्रजानयितुम् ॥ ३५३५ ॥

गतं 'कतिविधः सागारिकपिण्डः ?' इति द्वारम् । अथ '[अ]शय्यातरः कदा भवति ?' इति

25 द्वारं निरूपयितुमाह—

आपुच्छियं उग्गाहिय, वसुहीतो णिग्गतोग्गहे एगे ।

पढमादि जाव दिवसं, वुत्थे वज्जेज्जहोरत्तं ॥ ३५३६ ॥

अत्र नैगमनयाश्रितानि बहूनि सतान्तराणि । तत्रैको ब्रूते—सूरिभिः शय्यातरो यदा "उच्छू वोल्लिति वई" (गा० १५३९) इत्यादिवचोमिराष्ट्रस्तदाऽसावशय्यातरो भवति । अपरः

१ °ण्डः, यथा—आ° भा० ॥

२ "कतिविधे ति गतम् । इदानीमसेजातरो व काधे ति—आपुच्छि० गाथा ॥" इति चूर्णौ ।

"कइविहे ति गयं । असेजातरो व्व काहे ति—आपुच्छियं गाथा" इति विशेषचूर्णौ ॥

३ °यमुग्गा° ताभा० ॥

४ वज्जे अहो° तादी० भा० कां० ॥

प्राह—यदा निर्गन्तुकामैः पात्राद्युपकरणमुद्वाहितं तदा अशय्यातरः । अन्यो ब्रूते—यदा वसते-
निर्गता भवन्ति । तदपरो भणति—यदा सागारिकस्यावग्रहाद् निर्गताः । एको ब्रूते—सूर्यो-
द्गमे निर्गतानां प्रथमपौरुष्यामतीतायामशय्यातरः । अन्योऽभिपद्ये—द्वितीयस्यां पौरुष्यां गतायाम् ।
अपरो ब्रूते—तृतीयस्याम् । तदन्यः प्राह—‘यावद् दिवसं’ दिवससत्काश्चतस्रः पौरुष्यः तावतः
कालाद्द्वैमशय्यातरः । एते सर्वेऽप्यनादेशाः । सिद्धान्तः पुनरयम्—“बुत्थे वैज्जेज्जहोरत्तं” ति ५
यस्यां वसतानुवितास्ततो यस्यां वेलायां निर्गताः तत ऊर्द्धमहोरात्रं यावत् तद्ब्रूहेऽशनादिकं वर्ज-
येयुः, ततः परं तु कल्पते । आपृष्टादिषु तु सागारिकावग्रहनिर्गतान्तेष्वादेशेषु यदि कथमपि
गमनविघ्नमुत्पन्नं ततो भूयोऽपि तस्यामेव वसतौ स्थितेषु कथमशय्यातरो भवितुमर्हति ? । ये
पुनः प्रथमादिग्रहरविभागोनाशय्यातरमिच्छन्ति तेषां सूर्यास्तमननिर्गतानां रात्रौ प्रथमादिपौरुषी-
विभागोनाशय्यातरः प्राप्नोति तच्च न युज्यते ॥ ३५३६ ॥ कुतः ? इति चेद् उच्यते— 10

अग्राहणं ज्ञेयं णिसिं, अणंतरेगंतरं दुहिं च ततो ।

गहणं तु पोरिसीहिं, चोदग ! एते अणादेसा ॥ ३५३७ ॥

‘येन’ हेतुना ‘निसिं’ रजन्यामस्माकं भक्त-पानादेरग्रहणं ततो यत्किञ्चिदनन्तरमेकान्तर-
द्वान्तराभिर्वा पौरुषीभिः शय्यातरपिण्डस्य ग्रहणमिच्छन्ति, हे नोदक ! त एते सर्वेऽप्यनादेशाः ।
आदेशः पुनरयम्—सन्ध्यायां दिवा निर्गतानां रजन्याश्चतुरो यामान् शय्यातरः, ततः परं 15
सूर्योद्गमेऽशय्यातरः ॥ ३५३७ ॥ एवं जघन्यत उक्तम् । उत्कर्षतः पुनरित्यम्—

सूर्यथमणम्मि उ णिग्गयाण दोण्ह रयणीण अट्ठ मवे ।

देवसिय मज्झ चउ दिणणिग्गति वितियम्मि सा वेला ॥ ३५३८ ॥

‘सूर्यास्तमनसमये’ रात्रौ निर्गतानां तामेव रात्रिमपरं चाहोरात्रं शय्यातरो भवति । ततो
द्वयो रजन्योरद्वौ यामाः वैवसिकाश्च रजनीद्वयमध्यवर्तिनश्चत्वारो यामाः एवं द्वादशानां यामा- 20
नामन्ते उत्कर्षतोऽशय्यातरो भवति, एष एक आदेशः । द्वितीयः पुनरयम्—“दिण-
निग्गए विइयम्मि सा वेला” ति सूर्योदये दिवा यदि निर्गतास्तदा द्वितीये दिने तस्यामेव वेला-
यामशय्यातरः, एवमहोरात्रं वर्जितं भवति ॥ ३५३८ ॥ गर्तम् ‘अशय्यातरो वा कदा ?’ इति
द्वारम् । अथ ‘शय्यातरः कस्य परिहर्तव्यः ?’ इति द्वारनिरूपणायाह—

लिङ्गत्थस्स उ वज्जो, तं परिहरतो व भुंजतो वा वि ।

25

जुत्तस्स अजुत्तस्स व, रसावणो तत्थ दिट्ठतो ॥ ३५३९ ॥

‘लिङ्गत्थस्स’ साधुलिङ्गधारिणः ‘तं’ शय्यातरपिण्डं परिहरतो वा मुञ्चानस्य वा साधुगुणैर्यु-
क्तस्य वा अयुक्तस्य वा शय्यातरः ‘वज्ज्यः’ वर्जनीयः । अत्र ‘रसावणः’ मद्यहृद्भो दृष्टान्तः ।
यथा—महाराष्ट्रदेशे रसावणे मद्यं भवतु वा मा वा तथापि तत्परिज्ञानार्थं तत्र ध्वजो बध्यते,
तं ध्वजं हृष्ट्वा सर्वे मिक्षाचरोदयः परिहरन्ति । एवमस्माकमपि साधुगुणैर्युक्तोऽयुक्तो वा भवतु 30

१ वज्जे अहो तादी० मा० कां० ॥ २ मा० का० विनाऽन्यत्र—‘तानामेकरात्रि० मो० के० ।
‘तानामेव रात्रि० तादी० त० के० ॥ ३ < ॥ एतदन्तर्गतः पाठः मा० नास्ति ॥ ४ ‘तम्’ ‘शय्या’
मा० कां० विना । ‘अशय्यातरो’ ति, मयि इति चूर्णौ ॥

परं रजोहरणध्वजो दृश्यते इति कृत्वा लिङ्गस्यस्यापि शय्यातरः परिह्रियते ॥ ३५३९ ॥

अथ 'किं दोषः?' इति द्वारमाह—

तित्यंकरपडिकुट्टो, आणा अण्णाय उगमो न सुच्छे ।

अविमुचि अलाघवता, दुल्लभ सेज्जां य वोच्छेदो ॥ ३५४० ॥

४ तीर्थकैः प्रतिकुष्ठः—निषिद्धः शय्यातरपिण्डोऽतस्तं गृहता तेषामाज्ञा न कृता भवति ।
“अन्नाय” चि “अज्ञातोच्छम्” आसन्ननिवासवशाद् ज्ञातस्वरूपतया न शुष्यति । अत्यासवतया
तत्रैव पुनः पुनः सैक्ष-पानौदिनिमिचं प्रविशत उद्धमोऽपि न शुष्यति । “अविमुक्तिर्नाम”
स्वाध्यायश्रवणादिना आवर्जितः शय्यातरो दुग्ध-दध्यादि प्रणीतद्रव्यं ददाति, तद्गृहणलोप्यतया
तद्गृहं न विमुञ्चति । “अलाघवता तु” विशिष्टाहाररत्नेन उपचितगल्ग-कपोलतया शरीरलाघवं
१० प्रचुरवस्त्रादिलेनेन उपकरणलाघवं च न भवेत् । दुर्लभा च शय्या भवति, येन किञ्च शय्या
दत्ता तेनाहाराद्यपि देयमिति भयाद् भूयः शय्याभगारिणो न प्रयच्छन्तीति भावः । “व्यवच्छे-
दश्च” विनाशः शय्यायाः क्रियेत, अथवा भक्त-पानादिप्रतिषेध इह व्यवच्छेदशब्देनोच्यते ।
एवं निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ३५४० ॥ अथैनामेव प्रतिपदं विवृणोति—

पुर-पच्छिमवज्जेहिं, अवि कम्मं जिणवरेहिं लेसेणं ।

१५ भुचं विदेहएहि य, ण य सागरियस्स पिण्डो उ ॥ ३५४१ ॥

पूर्वस्तीर्थकः—ऋषमलामी यश्चिमः—श्रीमन्महावीरः एतद्वर्जैरजितादिभिर्मध्यमजिनवरैर्विदे-
हैश्च तीर्थकैराधाकर्माणि ‘लेसेणं’ सूत्रादेशतः ‘भुचं’ भोक्तुमनुज्ञातमिति भावः, ‘न च’ नैव
सागारिकस्य पिण्डः । इयमत्र भावना—मध्यमतीर्थकृतां < विदेहंतीर्थकृतां > च ये साधव-
स्तेषां यस्यैव योग्यमाधाकर्म कृतं तस्यैव न कल्पते शेषाणां तु कल्पते इति तैराधाकर्मभोजनमपि
२० कथाञ्चदनुज्ञातम्, न पुनः शय्यातरपिण्डः,

सेज्जायरपिण्डमी, वाउज्जामे य पुरिसजिहे य ।

किङ्ककम्मस्स य कण्णे, चत्तारि अवट्ठिया कप्पा ॥ (पञ्चाश० १७-१०)

इति वचनात् ॥ ३५४१ ॥ < अथाज्ञाद्वारमज्ञातोच्छद्वारं चाह—>

सव्वेसि तेसि आणा, तप्परिहारीणं गेण्हता ण कता ।

२५ अण्णायं च न जुज्जति, जहिं ठितो गेण्हतो उत्थ ॥ ३५४२ ॥

सर्वेषामपि ‘तेषां’ तीर्थकृतां ‘तप्परिहारिणां’ शय्यातरपिण्डप्रतिषेधकारिणामाज्ञा तस्यपिण्डं
गृहता न कृता भवति । तथा यत्रैव गृहे स्थितस्तत्रैव भिक्षां गृहतोऽज्ञातोच्छं ‘न युष्यते’ न
घटते, न शुष्यतीत्यर्थः, अज्ञातस्य—अविदितस्य यद् उच्छं—भैक्षग्रहणं तदज्ञातोच्छमिति व्युत्पत्तेः
॥ ३५४२ ॥ < उद्धमाशुद्धिद्वारमाह—>

३० बाहुल्ला गच्छस्स उ, पढमालिय-पाणगादिकजेसु ।

१ ‘ज्जा विउच्छेदो ताभा० ॥ २ ‘नकादि’ भा० कां० ॥ ३ ‘य सङ्गहगा’ भा० ॥

४ < १ > एतदन्तर्गतः पाठः भा० कां० एव वर्तते ॥ ५ < १ > एतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥

६ अतः सर्वे भा० ॥ ७ < १ > एतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥

सज्जायकरणआउडिता करे उग्गमेगतर ॥ ३५४३ ॥

गच्छस्य यद् बाहुल्यं—साधूनां प्राचुर्यं तस्माद्धेतोः प्रथमालिका-मानकौषादिकार्येषु पुनः पुनः प्रविशतां तथा स्वाध्यायश्रवणेन करणेन च—यथोक्तक्रियाकल्पपानुष्ठानेन आवर्तिताः—आवर्जिता उद्गमदोषाणामेकतरान् कुर्युः ॥ ३५४३ ॥ < अविमुक्तिद्वारमाह—>

दन्वे भावऽविमुत्ती, दन्वे वीरल्ल ण्हारुबंधणता ।

5

सउणग्गहैणे कहण, पइइ मुक्को वि आणेइ ॥ ३५४४ ॥

अविमुक्तिर्द्विधा—द्रव्यतो भावतश्च । द्रव्याविमुक्तौ 'वीरल्लः' ओलायकः पक्षी दृष्टान्तः । स आयुः—तन्नी तद्वन्धनेन पादे बद्धा यत्र तित्तिरिप्रभृतिकः पक्षी दृश्यते तत्र मुच्यते, ततस्तेन यदा तस्य शकुनकस्य ग्रहणं कृतं स्यात् तदा भूयोऽपि तथैव तस्या तस्य कर्षणं क्रियते, तत आगतस्य हस्तले मांसं दीयते, ततो मैत्रे 'प्रगृह्यः' आसक्तः सन् मुक्तोऽपि क्षायुषन्धनमन्तरे— 19
णापि शकुत्तिमानयति, आनीय च तन्मैत्रेयवतिष्ठते ॥ ३५४४ ॥

एषा द्रव्याविमुक्तिः । अथ भावाविमुक्तिमाह—

भावे उक्कोस-पणीयगेहितो तं कुलं ण छहेति ।

ण्हाणादी कजेसु व, गतो वि दूरं पुणो एति ॥ ३५४५ ॥

'भावे' भावाविमुक्तिः पुनरियम्—उत्कृष्टद्रव्यं—शाल्योदनादि प्रणीतं—घृतादि तयोर्या 18
गृद्धिः—लौल्यं ततः 'तत् कुलं' शय्यातरसम्बन्धि न परित्यजति । अथवा ज्ञान-रथयानादौ पूर्वणि कार्येषु च—कुल-गण-सङ्घप्रयोजनेषु दूरमपि गतो भूयः तत् कुलमागच्छति ॥ ३५४५ ॥

अथालाषवतां व्याचष्टे—

उवहि सरीरमलाषव, देहे णिद्धाहविंविषयसरीरो ।

संयंसम-सासभया, ण विहरइ विहारकामो वि ॥ ३५४६ ॥

20

'अलाषव' गौरवं तच्च द्विधा—उपपौ शरीरे च । तत्र 'देहे' देहविषयमलाषवमिदम्—
स्निग्धं—घृतादि तेन आदिशब्दाद् शुद्ध-शर्करादिमधुरद्रव्यैः प्रतिदिनमभ्यवह्रियमाणैर्बृंहितशरीरः
सन् मार्गे गच्छतां शरीरजाड्यसमुत्थो यो गात्रसङ्घर्षो यश्च श्वासः तद्वयाद् विहरणकामोऽपि
न विहरति ॥ ३५४६ ॥ अथोपकरणालाषवमाह—

सागारि-पुत्त-भाउग-णतुग दाण अतिखद्ध भारभया ।

25

ण विहरति ओम सावय, णियडाऽगणि भाण एज्ज चि ॥ ३५४७ ॥

सागारिकेण—शय्यातरेण तदीयेश्च पुत्रैर्भ्रातृभिर्नृभिश्च—पौत्रैः कस्यापि साधोरतिखल्लस्य—
अतीवप्रभूतस्य कम्बलाद्युपकरणस्य दानमकारि, स च साधुस्तद्भारमयानं विहरति । अन्यदा च
तत्र 'अवमं' दुर्भिक्षं सज्जातम्, स च तदापि न विहरति । "सावय" चि श्रावकेण चिन्तितम्—
एष साधुः किमद्यापि न विहरति ? नूनं बहूपकरणप्रतिबद्धोऽयम् । ततस्तेन श्रावकेण तस्य 30
संयतस्य मिक्षाद्यर्थं निनिर्गतस्य सर्वमप्युपकरणं निष्काश्यान् यत्र सङ्क्षोप्य 'निहत्वा' मायया

१ श्रान्तः तथा भा० का० विना ॥ २ < ॥ एतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥ ३ 'हणाऽऽकह' भा० तामा० ॥ ४ 'स्य आक' भा० का० ॥ ५ मांसप्रगृह्यः सन् भा० ॥

तदीय उपाश्रयः सर्वोऽपि “अगणि” चि अग्निना प्रदीपितः । ततः समायातः संयतः, दृष्टः प्रतिश्रयो दुग्धः, कृतवान् ‘हा कष्टम् । हा हा कष्टम् ।।’ बहूपकरणं दधम् ।।’ इति परि-
 स्तेदम् । पृष्टश्च श्रावकः—किञ्चिदुपकरणं निष्काशितं न वा ? इति । स प्राह—न शक्तं
 किमपि निष्काशयितुम् परं “माण” चि भाजनद्वयं महता कष्टेन निष्काशितम् । ततः साधुना
 ५ भणितम्—विहरामि सम्प्रति यस्यां दिशि सुमिक्षम् । श्रावकः प्राह—“एज्ज” चि सुमिक्षीभूते
 भूयोऽप्यागच्छेत् । ततः प्रतिपत्तं साधुना तद्वचनम् । समागतः कालान्तरेण पुनरपि तत्रैवासी ।
 निवेदितः श्रावकेण यथावस्थितो ज्यतिकरः, क्षमयित्वा च दत्तं सर्वमपि तदीयमुपकरणम् ।
 एवमादयो दोषा उपकरणालषवे भवन्ति ॥ ३५४७ ॥ अथ दुर्लभशय्याद्वारमाह—

भिक्षुस्वा पयरणगहणं, दोगच्चं अण्णआगमै ण देसो ।

10 पयरण णत्थि ण कप्पति, असाहु तुच्छे य पण्णवणा ॥ ३५४८ ॥

कस्यापि श्रेष्ठिनो गृहे पञ्चशतिको गच्छे वर्षासु स्थितः । स च शय्यातरो गृहमानुषाण्य-
 दिशति—यदि साधवो गृहात् तुच्छैर्भोजनैर्निर्गच्छन्ति ततो महदमङ्गलं स्यात्, अतो दिने
 दिनेऽमीषां प्रथमेव भिक्षा दातव्या । ततस्ते साधवः सर्वेऽपि तस्मिन् गृहे प्रतिदिनं प्रथमतः
 प्रंतरणभिक्षां गृह्णन्ति । ततश्च शय्यातारस्य कालान्तरेण ‘दौर्गत्यं’ दरिद्रता । अन्येषां च
 15 साधूनां तत्रागमनम् । ते च तं श्रेष्ठिनं वसतिं याचन्ते । स प्राह—विधत्ते वसतिः परं न
 प्रयच्छामः । साधुभिरुक्तैः—किं कारणं न प्रयच्छसि ? । स प्राह—“प्रैतरणं” प्रथमदातव्य-
 भिक्षारूपं नास्ति । साधवो ज्वरते—न कल्पतेऽस्माकं प्रतरणं गृहीतम् । स प्रतिब्रूते—‘असाधु’
 अमङ्गलमिदं यद् मम गृहात् तुच्छैर्भोजनैर्निर्गच्छन्ति । ततस्तस्य साधुभिः प्रज्ञापना कृता—
 आयुष्मन् । इदमेव भवतः परमं मङ्गलं यदेवं साधूनां वसतिरुपयुज्यते, अनया हि दत्तया
 20 भवता सर्वमपि भक्त-मानादिकं दत्तमेव भवति । इत्थं प्रज्ञापितः स तेषां वसतिं प्रदत्तवान् ।
 एवं दुर्लभा शय्या भवति ॥ ३५४८ ॥ अथ व्यवच्छेदद्वारमाह—

यल देउलिया ठाणं, सतिकालं दड्डु दड्डु तहिं गमणं ।

निगमणं वसहीभंजण, अण्णो उब्भामगाऽऽउड्डा ॥ ३५४९ ॥

कस्यापि ग्रामस्य मध्ये स्थलम् । तत्र च ग्रामेण मिलित्वा देवकुलिका कारिता । तत्र साधवः
 25 स्थिताः । ते च तत्रोच्चतरे देवकुले स्थिताः ‘सत्कालं’ भिक्षया देशकालं दृष्ट्वा दृष्ट्वा ‘तत्र’
 तेषु कुलेषु भिक्षार्थं गच्छन्ति, न चैकमपि कुलं तेषां भिक्षां गृह्णतामुद्वरति । एवं च निर्विण्णाः
 सर्वेऽपि गृहस्थाः । ततो निर्गतेषु साधुषु ‘वसतेः’ देवकुलिकायास्तैर्मज्जनम् ‘मा अन्योऽप्येव-
 मागत्य स्थासति’ इति । इतश्चान्यस्मिन्निदृशे स्थलग्रामेऽन्ये केचन साधवो देवकुलिकायां स्थिताः ।
 ते च भगवन्तो निःस्पृहाः बहिर्ग्रामेपूज्यामभिक्षाचर्यया गच्छन्ति स्वाध्यायपराश्च तिष्ठन्ति ।
 30 ततस्ते गृहस्था आवृत्ताः सम्भूय तान् साधून् निमन्त्रयन्ति । साधवो ज्वरते—बाल-वृद्धादीनां

१ प्रचरं मा० । विशेषपञ्चूणौ ‘पतरण’ ‘पयरण’ इति द्वावपि शब्दौ दृश्ये ॥ २ कम्—किं
 मा० ॥ ३ ‘प्रचरं’ मा० ॥ ४ ताटी० मा० कां० विनाऽन्यत्र—अन्येऽप्येवमागतास्तापयन्तीति त० ॥
 न्तीति गो० ले० डे० । अन्येऽप्येवमागतास्तापयन्तीति त० ॥

कार्ये ग्रहीष्यामः । एवं घृतादि दुर्लभद्रव्यमपि सुलभं भवति, न च शय्याया व्यवच्छेदो जायते ॥ ३५४९ ॥ गतं 'दोषा वा के तस्य ?' इति द्वारम् । अथ 'कारणजाते कस्मिन् कल्पते ?' इति द्वारमाह—

दुविहे गेलबम्मी, निमंतणे दव्वदुल्लमे असिवे ।

ओमोदरिय पओसे, मए व गहणं अणुण्णाय ॥ ३५५० ॥

'द्विविधे' आगाढे अनागाढे च ग्लानत्वे १ तथा निमग्नणे २ दुर्लभद्रव्ये ३ अशिवे ४ अव-
मौदये ५ 'प्रद्वेषे वा' राजद्विष्टे ६ 'भये वा' बोधिकस्तेनादिसमुत्थे ७, एवं सप्तसु कारणेषु शय्या-
तरपिण्डस्य ग्रहणमनुज्ञातम् । एवं निर्युक्तिगाथार्थः ॥ ३५५० ॥ साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

तिपरिरयमणागाढे, आगाढे क्षिप्पमेव गहणं तु ।

कज्जम्मि छंदिया धेच्छिमो चि ण य वेति उ अकप्पं ॥ ३५५१ ॥ 10

'त्रिपरिरयं' त्रीन् वारान् परिभ्रमणं तदनागाढे ग्लानत्वे कर्त्तव्यम् । यदि तथापि ग्लान-
प्रायोग्यं न लभ्यते ततः पञ्चकपरिहाण्या मासलघुप्राप्ताः शय्यातरपिण्डं गृह्णन्ति । आगाढे तु
ग्लानत्वे क्षिप्पमेव ग्रहणं कार्यम् । तथा शय्यातरेण 'भक्त-पानमसद्गृहे गृहीत' एवं 'छन्दिताः'
निमग्निताः सन्तो भणन्ति—कार्ये समुत्तरे ग्रहीष्याम इति । न च ब्रुवते—युष्मदीयं भक्त-
पानमस्माकं न कल्पते ॥ ३५५१ ॥ 15

जं वा असहीणं तं, भणंति तं देह तेण पे कज्जं ।

णिव्वंधे चेव सहं, वेत्तण पसंग वारेंति ॥ ३५५२ ॥

यद् वा द्रव्यं तस्य गृहे 'अस्वाधीनं' नास्तीत्यर्थः तद् 'भणन्ति' याचन्ते इत्यर्थः । यथा—
अमुकं द्रव्यं प्रयच्छत तेनास्माकं गुरुतरं कार्यम् । अथ शय्यातरो निर्वन्धम्—अतीवाग्रहं
करोति ततः 'सकृद्' एकवारं गृहीत्वा शूयः प्रसङ्गं निवारयन्ति ॥ ३५५२ ॥ 20

दुल्लभदव्वं व सिया, संभारवयादि धेप्पती तं तु ।

ओमऽसिवे पणगादिसु, जतिऊणमसंथरे गहणं ॥ ३५५३ ॥

दुर्लभद्रव्यं वा सम्भारघृतादिकं शय्यातरगृहे स्यात्, सम्भारः—बहुद्रव्यसंयोगस्तत्प्रधानं
घृतं सम्भारघृतम्, आदिशब्दात् शतपाकतैलादि, तच्च ग्लानादिनिमित्तं शय्यातरगृहे गृह्यते ।
अवमौदर्या-ऽशिवयोरसंस्तरणे पञ्चकहान्या यतित्वा मासलघुप्राप्ताः शय्यातरकुले ग्रहणं 25
कुर्वन्ति ॥ ३५५३ ॥

उवसमण्ड पदुडे, सत्थो वा जा ण लभते ताव ।

अच्छंता पच्छण्णं, मेण्हंति मए वि एमेव ॥ ३५५४ ॥

प्रद्विष्टस्य राज्ञ उपशमनार्थं तिष्ठन्तः, यद्वा राज्ञा निर्विषया आज्ञप्ताः सन्तो यावत् तत्र
सार्थो न लभ्यते तावत् प्रच्छन्नं तिष्ठन्तः शय्यातरकुले भक्त-पानं गृह्णन्ति, मा पर्यटतो राजा 30
वा राजपुरुषा वा द्राक्षन्ति कृत्वा । भयं—बोधिकस्तेनादिप्रभवं तत्र बहिर्ग्रामेषु भिक्षां गन्तुं
न शक्यते स्वग्रामे च न लभ्यते अतः 'एवमेव' शय्यातरकुले गृह्णन्ति ॥ ३५५४ ॥

अथ 'कया यतनया गृहीतव्यः ?' इति द्वारमाह—

तिक्खुचो सक्खेत्ते, चउदिसिं मग्गिऊण कडयोगी ।

दव्वस्स य दुद्धभया, सागारियसेवणा दव्वे ॥ ३५५५ ॥

'खक्षेत्रे' सकोशयोजनाभ्यन्तरे स्वग्राम-परग्रामयोः 'त्रिकुल्यः' त्रीन् वारान् चतसृष्वपि दिक्षु

5 शुद्धं मैक्षं दुर्लभद्रव्यं वा मार्गयित्वा यदि न प्राप्नोति ततः 'कृतयोगी' गीतार्थः 'द्रव्यस्य' शुद्धभक्त-पानादेर्दुर्लभतां मत्वा सागारिकद्रव्यस्य-शय्यातर-५ पिण्डस्य पतिसेवनां करोति ॥ ३५५५ ॥ उक्त एकशय्यातर ५ विषयो विधिः । अथानेकशय्यातरविषयं विधिमाह—

णेगेषु पिया-पुत्ता, सवत्ति वणिण वडा वए चेव ।

एएसिं णाणत्तं, वोच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥ ३५५६ ॥

10 अनेकेषु शय्यातरेष्वमी मेदाः—पिता-पुत्रौ सपरस्यो वा वणिजो वा घटा वा—गोष्ठी व्रजो वा—गोकुलम् । एतेषां द्वाराणां 'नानास्वं' विभागं 'वक्ष्यामि' प्ररूपयिष्यामि यथानुपूर्व्या ॥ ३५५६ ॥ प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

पिते-पुत्त थेए या, अप्पभु दोसा य तम्मि उ पडत्थे ।

जेट्ठातिअणुणवणा, पाहुणए जं विधिग्गहणं ॥ ३५५७ ॥

15 यदि पिता पुत्रश्च द्वावपि प्रभू तत्त उभावपि अनुज्ञापयितव्यौ । अथ पिता स्वविर इति कृत्वा चशब्दात् पुत्रोऽप्यतिवाल इति कृत्वा यद्यप्रभुस्तदा नानुज्ञापनीयः । दोषाश्चानुज्ञापनार्थं निष्का-शनादयः प्रभुकृता भवन्ति । अथ स प्रभुः प्रोषितस्तत्तस्यैव यो ज्येष्ठः पुत्र आदिशब्दादनु-ज्येष्ठादयो वा तेषामनुज्ञापना कर्तव्या, प्राप्नुणको वा यस्तस्याभ्यर्हितः सोऽनुज्ञापनीयः । सर्वत्र यद् विधिना ग्रहणं तदेवानुज्ञातं भगवद्विर्नोविधिनोति ॥ ३५५७ ॥ अथैनामेव व्याख्यानयति—

20 दुप्पभिइ पिया-पुत्ता, जहिं होति पभू ततो भणइ सव्वे ।

णातिक्रयंति जं वा, अपभुं व पभुं व तं पुव्वं ॥ ३५५८ ॥

द्विप्रभृतयोऽनियताः पितापुत्रा यत्र प्रभवो भवन्ति तत्र सर्वानपि तान् मिलितान् 'भणति' अनुज्ञापयति । यं वा प्रभुमप्रभुं वा 'नातिक्रामन्ति' नाप्रमाणयन्ति तं पूर्वमनुज्ञापयति ॥ ३५५८ ॥

अप्पभु लहुओ दिय णिसि, पभुणिच्छूढे विणास गरहा य ।

25 असहीणम्मि पभुम्मि उ, सहीणजेट्ठादऽणुणवणा ॥ ३५५९ ॥

यद्यप्रभुमनुज्ञापयन्ति ततो मासलघु । प्रभुश्च समागतो दिवा निष्काशयति चतुर्लघु । निशायां निष्काशयति चतुर्गुरु । रात्रौ निष्काशिताः स्नेन-श्वापदादिभिर्विनाशं प्राप्नुवन्ति । अन्यत्र वसतिमरुममाना लोकतो गर्हमासादयन्ति, यथा—किं यूयं शोभनैः कर्मभिर्विर्घादिताः ? वयमपि न प्रयच्छाम इति । अथ 'प्रभुः' पिता न स्वाधीनः किन्तु प्रोषितः ततो यः स्वाधीनः 30 ज्येष्ठादिः पुत्र आदिशब्दादनुज्येष्ठादिकोऽपि यः प्रभुः सोऽनुज्ञापयितव्यः । अथ सर्वेऽपि प्रभवः ततो युगपत् ते सर्वेऽप्यनुज्ञापनीयाः ॥ ३५५९ ॥

१ ५ ५ एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः का० एव वर्तते ॥

२ 'पियपुत्त० गाहा पुरातना' इति विशेषचूर्णौ ॥

पाहुण्यं च पउत्थे, भणंति मेत्तं व णातगं वा से ।

तं पि य आगतमेत्तं, भणंति अमुएण णे दिण्णं ॥ ३५६० ॥

प्रमौ प्रोषिते सति प्राप्नुणको यस्तस्याभ्यर्हितः समायातः तं वा मित्रं वा तदीयं 'ज्ञातकं वा' स्वजनं 'भणन्ति' अनुज्ञापयन्ति । 'तं च' प्रमुमागतमात्रमेव भणन्ति—'अमुकेन' युष्मन्मित्रादिना अस्माकमिदं गृहं पदत्तम् । स चाभीष्टनामग्रहणे कृते न निर्धारयति ॥ ३५६० ॥ ६

अप्रमुविषयं विधिमाह—

अप्यमुणा उ विदिण्णे, भणंति अच्छाम्म जा पभू एती ।

पत्ते उ तस्स कहणं, सो उ पमाणं ण ते इतरे ॥ ३५६१ ॥

अप्रमुनुज्ञापितो भणति—अहं न जानामि । ततः साधवो भणन्ति—यावत् प्रमुरागच्छति तावद् वयं तिष्ठामः । एवमनुज्ञापितेनाप्रमुणा वितीर्णं प्रतिश्रये यदा प्रमुः प्राप्नो भवति 10 तदा तस्याग्रे यथाभूतं कथयितव्यम् । कथिते च स ददाति वा निष्काशयति वा स एव तत्र प्रमाणम्, न 'ते' पूर्वानुज्ञापिताः 'इतरे' अप्रभवः । एवमुक्तेन विधिना यद् वसतेर्ग्रहणं तदेवानुज्ञातमिति ॥ ३५६१ ॥

इय एसाऽणुण्णवणाजतणा पिंडो पभुस्स ऊ वज्जो ।

सेसाणं तु अपिंडो, सो वि य वज्जो दुविहदोसा ॥ ३५६२ ॥

15

'इति' एवमुक्तप्रकारेण एषा प्रतिश्रयानुज्ञापनायां यतना प्रोक्ता । अथ शय्यातरपिण्डपरिहारे यतनाऽभिधीयते—यः प्रमुः स शय्यातर इति कृत्वा तद्गृहे पिण्डो वर्ज्यः । 'शेषाणाम्' अप्रमुणाम् 'अपिण्डः' शय्यातरपिण्डो न भवति, परं सोऽपि 'द्विविधदोषाद्' भद्रक प्रान्तकृतदोषपरिहारार्थं वर्जनीयः ॥ ३५६२ ॥ गतं पितापुत्रद्वारम् । अथ सपत्नीद्वारम्—

एगे महानसम्मी, एकतो उक्खित्तं सेसपडिणीए ।

20

जेड्डाए अणुण्णवणा, पउत्थे सुय जेड्ड जाव पभू ॥ ३५६३ ॥

शय्यातरे प्रोषिते सति यास्तदीयाः पत्न्यस्तासां यद् भोजनं तत्र चतुर्भङ्गी—एकत्र राद्धमेकत्र भुक्तं १ एकत्र राद्धं विष्वग् भुक्तं २ विष्वग् राद्धमेकत्र भुक्तं ३ विष्वग् राद्धं विष्वग् भुक्तम् ४ । तत्र "एगे महानसम्मी एगतो" चि एकस्मिन् महानसे राद्धमेकतो भुक्तमिति प्रथमभङ्गो गृहीतः । "उक्खित्तं" ति एकत इति पदमनुवर्त्तते, एकतः—एकस्मिन् स्थाने 'उत्क्षिप्तं' 25 भोजनभूमिकां नीतं भुक्तमिति यावत् अर्थादापन्नं विष्वग् राद्धम्, एतेन तृतीयभङ्ग उपात्तः । द्वितीय-चतुर्थभङ्गौ पुनरवर्जनीयाविति कृत्वा न गृहीतौ । (ग्रन्थाम्प्र-२४४२०) "सेसपडिणीए" चि यद् एकत्र राद्धमेकत्र भुक्तं तत्र भुक्तशेषं यद्यपि शेषसपत्नीभिः स्वगृहं प्रत्यानीतं तथापि भद्रक-प्रान्तदोषपरिहारार्थं वर्जनीयम् । तथा प्रमौ प्रोषिते तदीया ज्येष्ठभार्या वसतिमनुज्ञाप्यते । अथ सा न सुतमाता ततोऽनुज्येष्ठाऽपि या पुत्रवती । द्वयोर्वा पुत्रवत्योर्वा ज्येष्ठ-30 पुत्रा, यत्पुत्रो वा प्रमुः, या वा स्वयं गृहे 'प्रमुः' प्रमाणमृता सा अनुज्ञापनीया । एषा चिरन्तनगाथा ॥ ३५६३ ॥ अथैनामेव विवृणोति—

तम्मि असाहीणे जेठुत्तमाया व जा व से इट्ठा ।

अह पुत्तमाय सन्वा, जीसे जेठो पभू वा वि ॥ ३५६४ ॥

‘तस्मिन्’ गृहस्वामिनि ‘अस्वाधीने’ असन्निहिते ज्येष्ठा भार्या पुत्रमाता वा या वा ‘स्ते’
तस्य गृहपतेः ‘इष्टा’ वल्लभा सा वसतिमनुज्ञापनीया । अथ सर्वा अपि पुत्रमातरोऽभीष्टाश्च
ततो यस्याः पुत्रो ज्येष्ठस्त्वामनुज्ञापयन्ति । अथ ज्येष्ठः पुत्रो न प्रभुः ततः कनिष्ठोऽपि यस्याः
पुत्रः प्रभुः सा अनुज्ञापयितव्या ॥ ३५६४ ॥ पिण्डग्रहणे विधिमाह—

असहीणे पभुपिंडं, वजंती सेसए तु महादी ।

साहीणे जहिं भुंजइ, सेसे वि उ भइ-पंतेहिं ॥ ३५६५ ॥

अस्वाधीने गृहस्वामिनि या तत्पत्नी प्रभुस्तस्याः पिण्डं साधवो वर्जयन्ति । शेषसपत्नीगृहेषु
10 न शय्यातरपिण्डः परं भद्रक-प्रान्तकृता दोषा भवन्ति अतस्त्वासामपि पिण्डः परिहर्त्तव्यः ।
अथ स्वाधीनः शय्यातरः ततो यस्या गृहे भुङ्क्ते तत्र शय्यातरपिण्ड इति कृत्वा वर्जयन्ति ।
शेषाप्यपि सपत्नीगृहाणि भद्रक-प्रान्तदोषपरिहारार्थं वर्जयन्ति ॥ ३५६५ ॥

एगत्थ रंधणे भुंजणे य वजंति भुत्तसेसं पि ।

एमेव बीसु रद्धे, भुंजंति जहिं तु एगत्था ॥ ३५६६ ॥

15 एकत्र राद्धमेकत्र भुत्तमित्यादिचतुर्भङ्गां यत्रैकत्र रन्ध्रं भोजनं वा तत्र भुत्तशेषमपि वर्ज-
यन्ति, प्रथमभङ्गे इत्यर्थः । एवमेव विष्वग् राद्धेऽपि यत्रैकत्र भुञ्जते तत्र भुत्तशेषमपि न
गृहन्ति, तृतीयभङ्गे इति भावः ॥ ३५६६ ॥

एवमस्वाधीनभर्तृकाणां विधिरुक्तः । अथ स्वाधीनभर्तृकाणां यो विधिल्लमाह—

निययं व अणिययं वा, जहिं तरो भुंजती तु तं वजं ।

20 सेसासु वि ण य गिण्हति, मा छोभगमादि भइई ॥ ३५६७ ॥

नियतं वा अनियतं वा यत्र शय्यातरो भुङ्क्ते तद् गृहं वर्जनीयम् । नियतं नाम—यदेकस्या
एव गृहे प्रतिदिनं भुङ्क्ते । अनियतं तु—वारकेण सर्वासामपि गृहे भुङ्क्ते । शेषपत्नीगृहेषु
यद्यपि शय्यातरपिण्डो न भवति तथापि न गृहाति, मा भद्रक-प्रान्तकृता छोभकादयो दोषा
भवेयुः । छोभकः—प्रक्षेपकः तं शेषपत्नीगृहे भद्रकः शय्यातरः कुर्यात्, ‘मम गृहे तावदसी
25 न गृहन्ति अत एवमपि दत्त्वा पुण्यमुपार्जयामि’ इति बुद्ध्या । यस्तु प्रान्तः स द्वेषं यायाद्—
अहो ! दुर्दृष्टमार्णोऽमी, यदि मदीयगृहे न कल्पते तत एतासां महतोपजीविनीनां गृहे
कथं कल्पते ? इति; प्रद्विष्टश्च प्रतिश्रयान्निष्काशयेत् ॥ ३५६७ ॥ गतं सपत्नीद्वारम् । अथ
वणिग्द्वारमाह—

दोसु वि अव्वोच्छिण्णे, सव्वं जंतम्मि जं च पाउग्गं ।

80 खंघे संखडि अडवी, असती य घरम्मि सो चेव ॥ ३५६८ ॥

कोऽपि शय्यातरो देशान्तरं गन्तुकामो नगरादेर्बहिः स्थितो वर्त्तते, तस्य च ‘द्वयोरपि
गृहयोः’ अन्तर्गृहाद् बहिर्गृहे बहिर्गृहाच्चाभ्यन्तरगृहे भक्तादिकमव्यवच्छिन्नं यद् आनीयते
तत्र कल्पते । अथासौ शय्यातरस्ततः स्थानात् प्रस्थितः ततः ‘याति’ गच्छति तस्मिन् ‘सर्वं’

तद्विवसनीतमन्यदिवसनीतं च भक्त-पानं न कल्पते ।^१ सर्वमित्युक्ते मा भूदतिप्रसङ्ग इत्याश-
ङ्गाह—यच्च 'प्रायोग्यं' यतिजनयोग्यम्, एषणीयं प्राप्तुकं चेत्यर्थः, "स्वधे" चि स्कन्धप्रदेशे
मोक्षां कृत्वा बहिर्ग्रामेषु व्यवहरन् शय्यातरः साधूनां दधि-दुग्धादिकं दद्यात्, "संखडि" चि
सङ्खडीं कुर्वन् साधूनामपि दद्यात्, "अढवि" चि अटवीं वा काष्ठच्छेदनादिनिमित्तं गृहीत-
शम्बलो गच्छन् साधून् दृष्ट्वा तन्मध्यात् तेषामपि दद्यात्, एतेषु त्रिष्वपि न कल्पते । "असई ६
य घरम्मि सो चेव" चि यदि शय्यातरः सपुत्र-पशु-वान्धवो गृहे नास्ति किन्तु देशान्तरं प्रेषितः
तदा देशान्तरस्थितोऽपि स एव शय्यातरो नान्य इति निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ३५६८ ॥

अथैनामेव विवरीपुराह—

निग्गमगाहं बहि ठिय, अंतो खेतस्स वज्जए सव्वं ।

बाहिं तदधिणीए, सेसेसु पसंगदोसेण ॥ ३५६९ ॥

10

शय्यातरो वाणिज्येन देशान्तरं गन्तुकामो निर्गमकः—प्रस्थानं स शुभमुद्घर्ते क्रियते इत्या-
दिकारणेन नगरादेर्बहिर्गत्वा सक्रोशयोजनक्षेत्रस्याभ्यन्तरे बहिर्वा स्थितो भवेत् । यदि 'अन्तः'
क्षेत्राभ्यन्तरे स्थितः तदा 'सर्व' तद्विवसा-ऽन्यदिवसनीतं शय्यातरपिण्ड इति कृत्वा वर्जयेत् ।
अथासौ क्षेत्राद् बहिः स्थितस्तत्सद्विवसनीतं शय्यातरपिण्डः, शेषदिवसनीतं तु यत् परिवा-
सितं यद् वा तत्रैवोपस्कृतं तन्न शय्यातरपिण्डः, परं तदपि 'प्रसङ्गदोषेण' 'मा भद्रक-प्रान्तकृत-15
दोषाणां प्रसङ्गो भवेत्' इति कृत्वा न गृहीतव्यम् ॥ ३५६९ ॥

ठितो जया खेतबहिं सगारो, भत्तादियं तस्स दिणे दिणे थ ।

अच्छिण्णमाणिज्जति णिज्जती य, गिहा तदा होति तहिं वि वज्जे ॥ ३५७० ॥

यदा सागारिकः क्षेत्राद् बहिः स्थितस्तदा तस्य भक्तादिकमव्यवच्छिन्नं दिने दिने गृहाद्
बहिरानीयते बहिःस्थानाच्च गृहं नीयते तत् सर्वमपि तत्र स्थितस्य तस्य वर्जयेत् ॥ ३५७० ॥ 20

बाहिं ठिय पठियस्स उ, सयं व संपत्थिया उ गेण्हंति ।

तत्थ उ भद्गदोसा, ण होंति ण य पंतदोसा उ ॥ ३५७१ ॥

शय्यातरः क्षेत्राद् बहिः स्थितो यस्यां वेलायामग्रतो गन्तुं प्रस्थितः, स्वयं वा साधवः पूर्णे
भासकरूपे सम्प्रस्थिताः तदा तद्विवसा-ऽन्यदिवसनीतं सर्वमपि प्रायोग्यं भक्त-पानं गृह्णन्ति ।
कुतः ? इत्याह—'तत्र' तस्यां वेलायां गृह्यमाणे भद्रकदोषाः प्रान्तदोषाश्च न भवन्ति, पुनर्ग्रहणा- 25
भावादिति भावः ॥ ३५७१ ॥ अथ स्कन्धपदं सङ्खडिपदमडवीपदं च व्याख्याति—

अंतो बहि कच्छउडियादि ववहरंते पसंगदोसा उ ।

देउल-जण्णगमादी, कट्टादउडविं व वचंते ॥ ३५७२ ॥

क्षेत्रस्यान्तर्बहिर्वा शय्यातरः 'कक्षापुटिकादिः' कक्षाप्रदेशे पुट्य यस्य स कक्षापुटिकः—
गृहीतोभयमोक्षाक इत्यर्थः, आदिशब्दात् कौतुपिकादिर्वा बहिर्ग्रामेषु व्यवहरन् साधूनां दधि-30
दुग्धादिकं दापयति । तत्र क्षेत्रस्यान्तस्त्रिदिननीतमन्यदिननीतं च शय्यातरपिण्डः । बहिः

१ अत्रान्तरे ग्रन्थाग्रम् ८५०० इति गो० ले० ॥ २ इति सङ्ग्रहागाथा० मा० । "दोष वि अन्वो-
च्छिण्णे० गाहा पुरातना" इति विशेषचूर्णो ॥

पुनस्तद्विवसनीतं शय्यातरपिण्डः, शेषदिवसनीतं न शय्यातरपिण्डः, परं भूयः प्रसङ्गदोषात्
गृह्यते । एवं देवकुल-तडाग-यज्ञादिकां सङ्गृह्य कुर्यता काष्ठादिनिमित्तं च शम्भलं गृहीत्वाऽऽर्च्य
व्रजता क्षेत्रान्तर्दीयमानं शय्यातरपिण्डः । क्षेत्रबहिस्तद्विवसनीतं शय्यातरपिण्डः, न द्वितीयादि-
दिवसनीतम्, परं तदपि न गृहीतव्यम्, मा भूयः सङ्गृह्यकरणमटवीगमनं वा साधूनां दानार्थं
५ काष्ठादिति कृत्वा ॥ ३५७२ ॥ अथ 'गृहे असन् स एव शय्यातरः' इति पदं व्याचष्टे—

मुच्यते गेहं तु सपुत्र-दारो, वाणिज्यादी जति कारणेहि ।

सयं व अण्णं व वण्णं देसं, सेजातरो तत्थ स एव होति ॥ ३५७३ ॥

'मुत्तवा' परित्यज्य गेहं साधून्पर्वण्यित्यर्थः सपुत्र-दारः शय्यातरो वाणिज्यादिभिः कारणै-
र्यदि स्वकमन्यं वा देशं व्रजति तत्रापि स एव शय्यातरो भवति, न पुनर्दूरदेशान्तरस्थितत्वात्
10 तस्य शय्यातरत्वमपगच्छतीति ॥ ३५७३ ॥ गतं वणिग्द्वारम् । घटाद्वारमाह—

महतर अणुमहतरए, ललियासण कडुअ दंडपतिए थ ।

एतेहि परिग्गहिया, होति घडातो तदा काले ॥ ३५७४ ॥

महत्तरोऽनुमहत्तरो ललितासनिकः कटुको दण्डपतिकथ्येति, एतैः पञ्चभिः परिगृहीता-
स्तदा पूर्वकाले 'घटाः' गोष्ठ्यः 'भवन्ति' बभूवुरित्यर्थः ॥ ३५७४ ॥

15 अथामूनेव महत्तरादीन् व्याख्यानयति—

सच्चरथ पुच्छणिज्जो, तु महत्तरो जेड्ढमासण धुरे य ।

तहियं तु असण्णिहिए, अणुमहत्तरतो धुरे ठाति ॥ ३५७५ ॥

यः 'सर्वत्र' सर्वेषु गोष्ठिकार्येषूपपद्यमानेषु सर्वैरपि गोष्ठिपुरुषैः प्रच्छनीयः, यस्य च ज्येष्ठं
बृहत्तरमासनम्, 'धुरि च' सर्वेषामादौ स्थाप्यते स महत्तरः । ततः 'तस्मिन्' मूलमहत्तरेऽस-
20 निहिते यस्तत्र सर्वैरपि प्रच्छनीयः 'धुरि च' प्रथमं तिष्ठति सोऽनुमहत्तरः ॥ ३५७५ ॥

भोयणमासणमिड्डं, लल्लिए परिवेसिया दुगुणभागो ।

कडुओ उ दंडकारी, दंडपती उग्गमे तं तु ॥ ३५७६ ॥

यस्य भोजनमासनं च 'इष्टम्' मनोभिरुचितं क्रियते, परिवेषिका च स्त्री तस्मादीया क्रियते,
इष्टभोजनस्य द्विगुणो भागो दीयते स ललितमञ्जनमासनं वाऽस्येति व्युत्पत्त्या ललिताशनिको
25 ललितासनिको वा । अपराधापन्नस्य गोष्ठिकस्य यो दण्डपरिच्छेदकारी स कटुको भण्यते । यः
पुनस्तं दण्डमुद्रमयति स दण्डपतिः ॥ ३५७६ ॥

एतेषां महत्तरादीनां यद् देवकुल-समादिकं तस्य कथमनुज्ञापना विधेया ? इत्याह—

उल्लोमाऽणुणवणा, अप्पभुदोसा य एकओ पढमं ।

जेड्ढादिअणुणवणा, पाहुणए जं विहिग्गहणं ॥ ३५७७ ॥

30 महत्तरादिक्रममुल्लङ्घ्य यदि उल्लोमं-प्रतीपक्रमेणानुज्ञापनां करोति तदा मासलघु, 'अपभु-
दोयाश्च' निष्काशनादयो भवेयुः, अतः सर्वेऽप्येकतो मिलिताः प्रथममनुज्ञापनीयाः । अथ
सर्वे मिलिता नावाप्यन्ते ततो ज्येष्ठमहत्तरस्य, तदभावे यथाक्रममनुमहत्तरादीनामनुज्ञापना

विधेया । अथ महत्तरादीनामेकोऽपि गृहे न प्राप्यते ततो यस्तेषामभ्यर्हितः प्राधुणकस्तमनुज्ञापयन्ति । एवंविधेन विधिना यदुपाश्रयस्य ग्रहणं तदेवानुज्ञातम्, नाविधिग्रहणम् ॥ ३५७७ ॥

अमुमेवार्थं स्फुटतरमाह—

उल्लोम लहू दिय पिसि, तेणेकाहिं पिंडिए अणुणवणा ।

असहीणे जेढादि व, जइ व समाणा महत्तरं वा ॥ ३५७८ ॥ 5

यदि 'उल्लोम' महत्तरादिक्रमव्यत्यासेनानुज्ञापयन्ति तदा भासल्यु । तेनैकत्र 'पिण्डितानां' मिलितानां पञ्चानामप्यनुज्ञापना कर्तव्या । अथ सर्वेऽपि मिलिता अस्वाधीनाः—न प्राप्यन्ते इत्यर्थः ततो ज्येष्ठ-महत्तरादिगृहेषु गत्वा अनुज्ञापना विधेया । 'यति वा' यावतः त्रिमृतीन् तत्र सतः—स्वाधीनान् पश्यन्ति तावतामनुज्ञापनां कुर्वन्ति । महत्तरं वा एकमप्यनुज्ञापयन्ति, तस्य प्रमाणभूततया सर्वेषामनतिक्रमणीयत्वात् ॥ ३५७८ ॥ गतं घटाद्वारम्, व्रजद्वारमाह— 10

घाहिं दोहणवाडग, दुद्ध-दही-सप्पि-तक्क-णवणीते ।

आसणम्मि ण कप्पति, पंच पए उप्परिं वोच्छं ॥ ३५७९ ॥

कस्यापि शय्यातरस्य सम्बन्धी ग्रामाद् बहिर्गवां दोहनवाटको भवेत्, तस्मिन् दुग्ध-दधि-सर्पिस्तक्क-नवनीताख्यानि पञ्च 'पदानि' द्रव्याणि भवन्ति । एतच्च द्रव्यपञ्चकम् 'आसणे' क्षेत्राभ्यन्तरे दीयमानं न कल्पते, शय्यातरपिण्डत्वात् । अथैतानि दुग्धादीनि क्षेत्रस्य 'उपरि' बहिः-15 वचैन्ते ततस्तद्विषयं ग्रहणविधिमहं वक्ष्यामि ॥ ३५७९ ॥ प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

निजंतं मोत्तूणं, वारग भति दिवसए भवे गहणं ।

छिण्णं भतीय कप्पति, असती य वरम्मि सो चेव ॥ ३५८० ॥

गोकुलाद् दुग्धादिपञ्चकं शय्यातरगृहे यद् नीयते स शय्यातरपिण्डो भवति, अतस्तद् दुग्धादिकं नीयमानं मुक्त्वा यदन्यत् तत्रैव गोकुले परिशुज्यते तत्र भवति शय्यातरपिण्डः, परं 20 तदपि भद्रक-प्रान्तदोषपरिहारार्थं न गृह्यते । यस्मिन् पुनर्दिवसे 'भूतकस्य' गोपालस्य वारकस्तस्मिन् दुग्धादिकं शय्यातरपिण्डो न भवति, परं शय्यातरस्यापश्यतो ग्रहणं भवेद् न पश्यतः । तथा मृतिर्नाम—गोपालकस्य दुग्धचतुर्थमागादि परिमाषिता दिवसदैवसिकी वृत्तिः तथा 'छिन्नं' विभक्तं यद् दुग्धादिकं तद् गोपालसत्कमिति कृत्वा कल्पते गृहीतुं यदि शय्यातरो न पश्यति । तथा यदि साधूनां शय्यां समर्प्य शय्यातरः सपुत्र-दारो व्रजिकायां गच्छेत् ततो गृहेऽविद्यमा- 25 नोऽपि स एव शय्यातरो भवति ॥ ३५८० ॥ अथास्या एव विषमपदानि विवृणोति—

बाहिरखेत्ते छिण्णे, वारगदिवसे भतीय छिण्णे य ।

सो उण सांगारिपिंडो, वज्जो पुण दिट्ठि भदादि ॥ ३५८१ ॥

सक्रोशयोजनक्षेत्रस्य बहिर्यश्चिन्नो विभागः शय्यातरगृहे न नीयते, गोपालकवारकदिवसे वा यः सर्वोऽपि दोहो गोपसक्तः, प्रतिदिवसलभ्यो वा मृत्या छिन्नो यो दुग्धचतुर्थमागादि-30 रूपो विभागः स एष सर्वोऽपि सागारिकपिण्डो न भवति, परं 'भद्रक-प्रान्तकृता दोषा दृष्टे

१ अत्र "दिय पिसि" ति यदं श्रुत्तिकृता नास्ति विवृतम् । "जं दिया वा राखो वा पिच्छुमिहिति" इति विशेषचूर्णिकृता विवृतम् ॥

२ सारियपिंडो तामा० ॥

सति मा भूवन्' इति कृत्वा शय्यातरस्य पश्यतः सोऽपि वर्जनीयः ॥ ३५८१ ॥ अथ यदुक्तं सूत्रे—“एगं तस्य कप्पागं ठवइत्ता अवसेसे निविसिज्जा” तदेतद् विभावयिपुराह—

एगं ठवै णिविसए, दोसा पुण भइए य पंते य ।

णिस्साए वा छुभणं, विणास गरहं व पावंति ॥ ३५८२ ॥

यद्यनेकेषु शय्यातरेषु निष्कारणे एकं सागारिकं स्थापयन्ति शेषान् 'निर्विशन्ति' उपसृजते ततो भद्रक-प्रान्तविषया दोषा भवन्ति । भद्रको निर्विश्यमानशय्यातरस्य निश्चया तदीय-भक्त-पानमध्ये प्रक्षेपं कुर्यात्, 'मम गृहे तावदमी न गृहन्ति अतो मदीयमिदं भवद्भिः संयतानां दातव्यम्' इति कृत्वा । यस्तु प्रान्तः स एक एव स्थाप्यमानः प्रक्षेपं यायात्, मद्भिष्टश्च वसते-निष्काशनं कुर्यात्, निष्काशिताश्च स्तेन-स्थापदादिभिर्विनाशं लोकाद् वा गर्हमासादयन्ति ।

10 कारणे पुनरेकमपि स्थापयन्तो निर्दोषाः ॥ ३५८२ ॥ कथम् ? इत्याह—

सद्वेहि वा वि भणिया, एग ठवेत्ताण णिविसे सेसे ।

गणदेउलमादीसु व, दुक्खं खु विवज्जितं बहुमा ॥ ३५८३ ॥

‘वाशब्द उत्सर्गपदे तावन्न कल्पते एकः सागारिकः स्थापयितुम्, द्वितीयपदे तु कल्पते-ऽपीत्यर्थस्य सूचनार्थः । ये श्राद्धाः—साधुसामाचारीकोविदास्तैः साधवो भणिताः—आर्याः ।

15 एकं शय्यातरं स्थापयित्वा शेषान् निर्विशत, मा सर्वानपि परिहरत । एवमुक्ता एकं स्थापयित्वा शेषान् निर्विशन्ति । अथवा गणस्य—बहुजनसमूहस्य सामान्ये देवकुल-समादौ स्थिता अनुक्ता अप्येकं स्थापयित्वा शेषान् निर्विशन्ति । कुतः ? इत्याह—“दुःखं” दुष्करं तत्र बहून् वर्जयितुम् ॥ ३५८३ ॥

णिण्हंति वारएणं, अणुग्माहत्थीसु जह रुई तेसिं ।

20 पक्कणपरीमाणं, संतमसंतेयरे दब्बे ॥ ३५८४ ॥

यद्वा ते सर्वेऽपि शय्यातरा अनुग्रहार्थिनः ततो यथा तेषां रुचिरपञ्चायते तथा वारकेण गृहन्ति । तत्र च पक्के—उपस्कृते अन्ने परिमाणं ज्ञातव्यम्—किं परिमितानामुपस्कृत्यते ? उता-परिमितानाम् ? इति । तदपि द्रव्यं तस्य गृहे तत्र देशे वा ‘सद्’ विद्यमानम् ? उत ‘असद्’ अविद्यमानम् ? । यदि पूर्वपरिणामेन सद् द्रव्यमुपस्कुर्वन्ति तदा कल्पते, अन्यथा मज्जनीयम् ।

25 एवं तस्य शय्यातरस्य द्रव्ये सम्यगुपयोगो दातव्यः ॥ ३५८४ ॥

सूत्रम्—

नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा सांगारिय-
पिंडं वहिया अनीहडं असंसट्ठं वा संसट्ठं वा पडिग्गा-
हित्तए १४ ॥

30 अथास्य सम्बन्धमाह—

अतो नृण न कप्पह, कप्पह णिक्खामिओ हु मा एवं ।

पत्तेय विमिस्सं वा, पिण्डं मेण्हण्णतो मुचं ॥ ३५८५ ॥

नृणम् 'अन्तः' गृहाम्भ्यन्तरे शय्यातरपिण्डो न कल्पते, गृहाद् बहिर्निष्कामितस्तु कल्पते । एवं विचिन्त्य मा 'प्रत्येकम्' असंसृष्टं 'विमिश्रं वा' संसृष्टं पिण्डं गृहीयात्, अत एतत् सूत्र-मारम्यते । वक्ष्यमाणसूत्रद्वयस्याप्ययमेव सम्बन्धो द्रष्टव्यः ॥ ३५८५ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा सागारिक-पिण्डं बहिर्वाटाकद् 'अनिर्हृतम्' अनिष्कामितम् 'असंसृष्टं वा' अन्यदीयपिण्डैः सहामीलितं 'संसृष्टं वा' अन्यदीयपिण्डैः सर्वं मीलितं प्रतिग्रहीतुमिति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

बाडगदेउलियाए, इच्छा देंतम्मि गहण तह चेव ।

णीसट्टमणीसट्टे, गहणा-गहणे इमे दोसा ॥ ३५८६ ॥

10

शय्यातरवाटाकस्य मध्ये काचिद् देवकुलिका तस्या यद् वानमन्तरं तदर्थं वाटाकवास्तव्या अगारिणः सङ्गृही कुर्वन्ति । तत्र च भिक्षाचरेभ्यो दातुं तेषामिच्छा समजनि । ततो वाटाक-वास्तव्यजने 'ददति' दातुमुपस्थिते ग्रहणं तथैव मन्तव्यं यथा पूर्वसूत्रे अभिहितम् । तथा निसंसृष्टं नाम—यद् बह्यादिकं वानमन्तरस्य निवेदितम्, अनिसंसृष्टं तु तद्विपरीतम्, तयोर्ग्रहणेऽग्रहणे च 'अमी' वक्ष्यमाणा दोषा भवन्तीति सङ्गृहगाथासमासार्थः ॥ ३५८६ ॥ अथैनामेव विवृणोति—

उप्पत्तिं वा वि धुवं व भोजं, तस्सेव मज्झम्मि उ बाडगस्स ।

अमिस्सिते सागारिचोल्लगम्मि, अण्णेहिं सो चेव उ तस्स पिण्डो ॥ ३५८७ ॥

'तस्यैव' सागारिकसत्कस्य वाटाकस्य मध्ये वानमन्तरमुद्दिश्य 'भोज्यं' सङ्गृहिर्भवेत्, तच्चौ-त्सर्गिकं वा स्याद् ध्रुवं वा । औत्सर्गिकं नाम—पर्वतिथिमन्तरेणाकस्मिकम् । ध्रुवं तु—पर्वतिथि-मांवि, यथा नवम्यां दशम्यां वा । तत्रान्यैश्चोल्लकैः समममिश्रितो यः सागारिकचोल्लकस्तस्मिन् 20 सङ्गृह्या दीयमाने स एव तस्य शय्यातरस्य पिण्डो भवति ॥ ३५८७ ॥

अस्य निवेदितस्यानिवेदितस्य वा ग्रहणे तावदिमे दोषाः—

भदो उन्नीसाए, पंतो घेण्णं दडूणं भणइ ।

अंतोघरे ण इच्छह, इह गहणं दुडुधम्मो चि ॥ ३५८८ ॥

यः सागारिको भद्रकः सः 'तन्निश्चया' वानमन्तरनिवेदनाव्याजेनान्यदव्याप्तीयमाहारजातं 25 तत्र प्रक्षिपेत् । यस्तु प्रान्तः स तथा गृह्यमाणं दृष्ट्वा भणति—'अन्तर्गृहे' गृहाम्भ्यन्तरे दीयमानं मदीयं पिण्डं नेच्छथ, इह पुनरेवं दीयमानस्य ग्रहणं कुरुथ, अहो ! दुडुधर्माणो यूयमिति ॥ ३५८८ ॥ तथैतद्दोषभयाच्च गृह्णन्ति ततः किं भवति ? इत्याह—

तेसु अगिण्हंतेसु य, तीसे परिसाए एवमुप्पजे ।

को जाणइ किं एते, साहू घेतुं ण इच्छंति ॥ ३५८९ ॥

30

'तेषु' साधुषु तं शय्यातरसत्कं निवेदनापिण्डमगृह्णानेषु 'तस्याः' सङ्गृहिकारिण्याः पर्वद-

- १ सा० का० विनाऽन्यत्र—सह-मी०-त० । सम्मी० तादी० मो० डे० डे० ॥

२ "निर्युक्तिविस्तरः—बाडग० गाथा" इति चूणौ ॥

एवं चिन्ता समुत्पद्यते, यथा—‘को जानाति’ को नामामुमर्थं सम्यग् वेत्ति किम् ‘एते’ साधव इदं शय्यातरसत्कमाहारजातं ग्रहीतुं नेच्छन्ति ? ॥ ३५८९ ॥

नृणं सैं जाणंति कुलं व गोचं, आगंतुओ सो य तहिं सगारो ।

भूणग्घऽसोर्यं व ततो चएवि, जं अम्ह इच्छंति ण सेजदातुं ॥ ३५९० ॥

- 5 नृणं ‘सैं’ तस्य शय्यास्वामिनो जानन्त्यमी कुलं वा गोत्रं वा, यथाऽयं नीचकुलोत्पन्नो हीनगोत्रो वेति । स च सागारिकः ‘तत्र’ आमादावागन्तुकः अतो न तदीयं कुलादि तत्र कोऽपि वेत्ति । यद्वा ते गृहस्थाश्रित्तयेयुः—‘भूणग्घः’ वालमारकोऽयं शौचं वा—शुचिसमाचारात्स्वरूपमस्य नास्ति, < तत् एतदीयं पिण्डं त्यक्त्वा > यदमी अस्माकं चोल्लकं ग्रहीतुमिच्छन्ति, न शय्यादातुः सम्बन्धिनम् ॥ ३५९० ॥ ततः सागारिक इत्थं चिन्तयेत्—

- 10 ओभामिओ णेहि सवासमज्जे, चंडालभूतो य कतो इमेहि ।

गेहे वि णिच्छंति असाधुधम्मा, अतो परं किं व करेज्ज अण्णं ॥ ३५९१ ॥

अपआजितोऽहम् ‘अमीमिः’ अमणकैः ‘स्वासमज्जे’ स्वकीयसहवासिजनमज्जे, चाण्डालमूत्रश्च कृतोऽहममीमिर्मुण्डैः, गेहेऽपि च मदीये नेच्छन्त्यमी असाधुधर्माणः पिण्डं ग्रहीतुम्, अतः परं किं वा मम ‘अन्यद्’ अपरं कुर्युः ? यत् कर्तुं योग्यं तदमीमिः कृतमिति भावः

- 15 ॥ ३५९१ ॥ ततश्च—

राओ दिया वा वि हु णेच्छुमेज्जा, एगस्सऽणोगाण व सेज्जेदं ।

अद्वाण णित्ता व अल्लं जं तू, पावेज्ज तं वा वि अणिण्हमाणा ॥ ३५९२ ॥

- रात्रौ वा दिवा वा साधून् प्रतिश्रयाद् निष्काशयेत् । ‘एकस्स वा’ तस्यैव गच्छस्व ‘अनेकेषां वा’ गृहानां गच्छानां शय्यादानव्यवच्छेदं कुर्यात् । ततोऽध्वनिं वहमाना निर्गच्छन्तो वा 25 साधवस्तदीयदोषेण वसतिमलममाना यत् परित्तापनादिकं प्राप्नुयुः तत् ते शय्यातरचोल्लकमगृह्णानाः प्राप्नुवन्ति, तन्निष्पन्नं तेषां प्रायश्चित्तमिति भावः ॥ ३५९२ ॥

एवमसंसृष्टपिण्डविषया दोषा उक्ताः । अथ संसृष्टपिण्डविषयानाह—

संसद्दस्स उ गहणे, तहियं दोसा इमे पसजंति ।

तण्णीसाएँ अभिक्खं, संखडिकारावणं होजा ॥ ३५९३ ॥

- 25 यद्यन्यदीयचोल्लकैः संसृष्टं सागारिकपिण्डं गृह्णन्ति तदा तत्रैते दोषाः प्रसजन्ति—‘तन्निश्रया’ ‘यद्यन्यदीयपिण्डसंसृष्टो मदीयः पिण्डो अमीपां कल्पते तत् इत्थं कृत्वा भूयो भूयो दापयिष्यामि’ इत्यालम्बनेन वाटकवास्तव्यजनैरमीक्ष्यं संखडिकारावणं भवेत् ॥ ३५९३ ॥

अलऽम्ह पिण्डेण इमेण अज्जो !, भुज्जो ण आपोति जहेस इत्थं ।

साहू ण इच्छंति इमस्स दोसा, अम्हे वि वज्जेसु ण को वि एस ॥ ३५९४ ॥

- 30 अथ भूयो यथैष सागारिकोऽत्र पिण्डं नानयतीत्येवमर्थं साधवो गृहस्थान् ब्रुवते—आर्याः ! अलमस्माकमनेन संसृष्टपिण्डेनेति । ततस्तेऽगारिणश्चिन्तयेयुः—अस्व सागारिकस्य दोषाद् यदि साधवोऽमुं पिण्डं नेच्छन्ति ततो व्ययमपि दान-ग्रहणादिव्यवहारमनेन सह वर्जयामः, यतो

न कोऽप्येष विशेषतो ज्ञायते, आगन्तुकत्वात् ॥ ३५९४ ॥

अगम्मगामी किलिबोऽह्वाऽयं, बोद्धी व हुज्जा सें सुणादिणा वा ।

दोसा बहू तेण जहिं सगारो, पिंडं णए तत्थ उ णामिगच्छे ॥ ३५९५ ॥

अथवाऽयमगम्यगामी 'ह्रीबो वा' नपुंसकः किल भविष्यति, 'बोद्धी वा' विद्यालना 'से' तस्य शय्यातरपिण्डस्य शुनकादिना कृता भवेत् । एवमादयो बहवो दोषा यतो भवन्ति तेन यत्र सङ्खडीकरणे सागारिकः स्वकीयं पिण्डं नयति तत्र प्रथमत एव नैवामिगच्छेत् ॥ ३५९५ ॥

सूत्रम्—

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सागारिय-

पिंडं बहिया नीहडं असंसदुं पडिग्गाहित्तए ।

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सागारियपिंडं

10

बहिया नीहडं संसदुं पडिग्गाहित्तए १५ ॥

अस्य व्याख्या प्राप्तवत् । < नैवरं सागारिकपिण्डो वाटकाद् बहिर्निष्कामितोऽपि 'असंसदुः' अन्यपिण्डैः समममीलितो न कल्पते, संसदुस्तु कल्पते इति ॥ > अथ भाष्यम्—

बहिया उ असंसदुं, दोसा ते चेव मोलु संसदुं ।

संसदुमणुण्णायं, पेच्छउ सागारितो मा वा ॥ ३५९६ ॥

15

सागारिकवाटकाद् बहिर्निष्कामिते असंसदुं गृह्यमाणे 'त एव' पूर्वसूत्रोक्ता भद्रक-भ्रान्त-दोषाः, परं मुक्त्वा संसदुम्, तत्र दोषा न भवन्तीति भावः । अत एव यद् वाटकाद् बहिर्निष्कामितं संसदुं तदत्र सूत्रेऽनुज्ञातम्, सागारिकः पश्यतु वा मा वा । इदं पुरस्ताद् व्यक्तीकरिष्यते ॥ ३५९६ ॥

नीसदुमसंसदुो, वि अपिंडो किमु परेहिं संसदुो ।

20

अप्पत्तिपरिहारी, सगारदिदुं परिहरंति ॥ ३५९७ ॥

निसदुो नाम—बहिर्निष्कादय वानमन्तरस्य निवेदितः, यस्य वा याचकादेरर्थाय निष्काशितस्तस्यै प्रदत्तः, स यद्यप्यन्यैश्चोल्लकैरसंसदुस्तथापि 'अपिण्डः' न सागारिकपिण्डः, किं पुनः 'परैः' अन्यैश्चोल्लकैः समं संसदुः ? स सुतरां सागारिकपिण्डो न भवतीत्यर्थः, परमप्रीतिकपरिहारिणः सन्तः सागारिकदृष्टं तमपि परिहरन्ति ॥ ३५९७ ॥ इदमेव सापवादमाह—

25

अदिदुस्स उ गहणं, असती तव्वज्जितेण दिदुस्स ।

दिदुं व पत्थियाणं, गहणं अंतो व बार्हि वा ॥ ३५९८ ॥

प्रथमं सागारिकेण सकुटुम्बेनादृष्टस्य, ततः "असदु" चि संस्तरणाभावे 'तद्वर्जितेन' तमेकं

१ शुनादिना भ्रषाकैर्नैकत्र भोजनादिना कृता आ० ॥ २ < > एतच्चिह्नगतः पाठः आ० नास्ति ॥

३ वा धार्मिकादे० आ० का० । वा चाककादे० तटी० । "जो बहिता जीणिता थिवेदितो वाण-मंतरस्स, जस्स वा भग्गिमादिणो अट्ठाए जीणितो सो निसदुो मण्णइ" इति सूत्रेण ॥

सागारिकं वर्जयित्वा शेषकुटुम्बेन दृष्टस्य संसृष्टपिण्डस्य ग्रहणमनुज्ञातम् । अथ ते साधवो
त्रामान्तरं प्रस्थिताः ततः सागारिकेणापि दृष्टस्य संसृष्टस्य वा असंसृष्टस्य वा वाटकस्यान्तर्वा वहिर्वा
सर्वत्र ग्रहणमनुज्ञातम्, पुनर्ग्रहणभावात् भद्रक-ग्रान्तदोषाणामभावात् ॥ ३५९८ ॥

प्राहुणगा वा बाहिं, घेतुमसंसृष्टं च व्रजति ।

५ अतो वा उभयं पी, तत्थ पसंगादओ णत्थि ॥ ३५९९ ॥

अथवा प्राहुणकाः साधवः केचित् तत्र समायाताः, ते च तं ग्रामं व्यतीत्याग्रतो गन्तु-
कामाः वाटकाद् बहिर्निष्क्रामितं निस्सृष्टमनिस्सृष्टमपि गृहीत्वा समुद्दिश्य च व्रजन्ति । तदभावे
'अन्तः' वाटकाभ्यन्तरे वर्तमानमुभयमपि प्राहुणकाः साधवो गृह्णन्ति, प्रथमं संसृष्टं तदप्राप्तव-
संसृष्टमपीत्यर्थः । कुतः ? इत्याह—'तत्र' एवंविधे प्राहुणकानां ग्रहणे प्रसङ्गादयो दोषाः
१० भद्रक-ग्रान्तकृताः पुनर्ग्रहणभावाच्च सन्ति । प्रसङ्गो नाय-तन्निश्चया भूयः सङ्ख्येयकारापणम्,
'आदिशब्दाद् निष्कायनादिपरिग्रहः ॥ ३५९९ ॥

अथ "संसृष्टमपुण्यायं" (गा० ३५९६) इत्यादिपदानां भावार्थं गायत्रयेणाह—

जो उ महाजणपिण्डेण मेलितो बाहि सागरियपिण्डो ।

तस्स तहिं अपभुत्ता, ण होति दिट्ठे वि अचियत्तं ॥ ३६०० ॥

१५ जं पुण तेसिं चिय मायणेसु अविमिस्सियं भवे दच्चं ।

तं दिस्समाण गहियं, करेज्ज अप्पत्तियं पभुणो ॥ ३६०१ ॥

जं पुण तेण अदिट्ठे, दुवाण गहणं तु होतस्संसट्ठे ।

तहियं ताणि कधिज्जा, ण यावि ण य आयरो तत्थ ॥ ३६०२ ॥

यस्तु सागारिकपिण्डो महाजनपिण्डेन सह वाटकाद् बहिर्गलितः स साधूनां कल्पते ।

२० कुतः ? इत्याह—'तस्य' सागारिकस्य तत्राप्रमुत्वाद् महाजनस्यैव च प्रमुत्वाद् दृष्टेऽपि सागारि-
कस्य नाप्रीतिकं भवति ॥ ३६०० ॥

यत् पुनर्द्रव्यं 'तेषामेव' शय्यातरमानुषाणां भाजनेषु 'अविमिश्रितम्' असंसृष्टं भवति तद्
दृश्यमानं गृहीतं सत् 'प्र-

 मोः' शय्यातरस्माप्रीतिकं कुर्याद् अतो न ग्राह्यम् ॥ ३६०१ ॥

१ स्व पिण्डं मा० ॥ २ 'वां देवकुलिकायामुद्यानादिषु सर्वत्र कां० ॥

३ "बहिया ङ अंसट्ठे०" गा० ३५९६ तः आरभ्यैतावत्ततो गद्याः पुरातना इति चूर्णिकृतो
विशेषचूर्णिकृतश्चाभिप्रायः । तथाहि तद्वचनम्—“एतावो पुराणिवाओ गहाओ, एतासि इमाओ
विमासागाधामो—जो तु महा० गद्यात्रयम् ।” इति ॥

४ एतादृगृहस्थविहमध्यवर्ती (इत आरभ्य ३६०७ गद्यादीकान्तर्गतहस्तविहं यावत्)
समग्रोऽप्ययं ग्रन्थसन्दर्भः मा० प्रति विद्यायास्सामर्थवर्तिनीषु सर्वास्तपि प्राचीनास्तु प्रतिषु नास्ति, किं बहुना ?
तालपत्रोद्योगप्रतापप्यत्र पाठो न विद्यते । सम्मात्रयामथ वयम्—यदुत ज्ञानकोशगतेषु निखिलेष्वप्यर्वाचीन-
प्राचीनकल्पदीकादशेषेषु नैत्रायं ग्रन्थसन्दर्भो भून्ना सविप्यतीति । असत्सर्वविधवर्तिनीषु मा० प्रतिवर्जितप्रतिषु
सत् प्र[.....]येदिति भावः इति रूपः पाठो वर्तते । सम्भाव्यते किञ्च—सत् प्र इति पाठानन्तरवर्ति
मूलप्रतिगतमेकं तालपत्रमकल्पनीयेन केनचित् प्रमाददोषेण अष्टमेति तत्परम्पर्य विधेयव्यादशेषवतीति ॥

यत् पुनः 'तेन' सागारिकेणादृष्टस्यासंसृष्टस्यापि "दुष्पाणे" दुर्मिक्षे संस्तरणाभावाद् ग्रहणं क्रियते तत्र 'तानि' शय्यातरमानुषाणि गत्वा शय्यातरस्य कथयेयुर्न वा; कथितेऽपि 'न च' नैव 'तत्र' दुर्मिक्षे शय्यातरस्य तथाविध आदरो भवति, येन सूयः सङ्घर्षां कुर्यादिति भावः ॥३६०२॥

सूत्रम्—

जो खलु निगंथो वा निगंथी वा सागारियपिण्डं
बहिया नीहडं असंसटुं संसटुं करेइ, करेतं वा साइ-
ज्जइ, से दुहओ वीइक्कममाणे आवज्जइ चाउम्मासियं
परिहारट्टाणं अणुग्घाइयं १६ ॥

यः खलु निर्ग्रन्थो निर्ग्रन्थी वा सागारिकपिण्डं बहिर्निर्गतमसंसृष्टं संसृष्टं करोति, कुर्वन्तं वा 'स्वादयति' कारयति कुर्वन्तमनुमन्यते वेत्यर्थः, सः 'द्विधा' लौकिक-लोकोत्तरिकमेवाद् द्विप्र- 10 कारां मर्यादां व्यतिक्रामन् आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्थानमनुद्धातिकम्, चतुरो गुरुमासा- नित्यर्थः । एष सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तारः—

संसटुस्स उ करणे, चउरो मासा हवंतऽणुग्घाता ।

आणादिणो य दोसा, विराहणा संजमा-ऽऽदाए ॥ ३६०३ ॥

असंसृष्टमस्माकं ग्रहीतुं न कल्पत इति कृत्वा यदि संसृष्टं करोति, तुशब्दस्यानुक्तसमुच्चया- 15 र्थत्वाद् कारयति वा कुर्वन्तमनुमोदयति वा, ततश्चत्वारो मासा अनुद्धाताः प्रायश्चित्तं भवति, आज्ञादयश्च दोषाः, विराधना च संयमा-ऽऽत्मविषया ॥ ३६०३ ॥

सयमेव उ करणम्मी, उदगप्फुस भंडणुहवण पंते ।

तेणा चारभडा वा, कम्मबंधे पसज्जया ॥ ३६०४ ॥

सयमेव करणे तावदिमे दोषाः—'संयतेनाशुचिना स्पृष्टमिदं भाजनम्' इति विचिन्त्य 20 उदकेन स्पर्शनं—प्रक्षालनम्, तथा 'किमस्मदीयानि भाजनानि स्पृशसि ?' इति 'भण्डनं' कल- हम्, 'उण्हवण' चि तेषां भाजनानामग्निकायेनाद्धारणम्, एतानि प्रान्ताः सङ्घट्टिकारिणः कुर्वन्ति । तथा 'स्तेनाः' चौराः 'चारमदाः' राजपुरुषा एते तत्रागत्य तं संयतसंसृष्टं पिण्डं अप- हरेयुः, ततश्च कर्मबन्धस्य प्रसजना भवति यावदसौ संयतो भूयो नावर्त्तते ॥३६०४॥ किञ्च—

भिंदेज्ज भाणं दवियं व उज्जे, उज्जेज्ज उण्हेण कडी व भुज्जे ।

संसत्तगं तं व जहिं व छुम्मे, विरोहि दव्वं व जहिं व छडे ॥ ३६०५ ॥

25

संयतः सागारिकपिण्डमन्यत्र प्रक्षिपन् तद् भाजनं प्रमादतो भिन्धात्, तत्र पश्चात्कर्मा-ऽन्य- प्रवाहनादयो दोषाः । यद्वा तत्र भाजने यद् 'द्रव्यं' शालि-दाल्यादि तद् अन्यत्र सञ्चार- यन् 'उज्जेत्' परित्यजेत् । अथवा तद् द्रव्यमतीवोष्णं तेनासौ दक्षेत, कटी वा तथाकुर्वते 'मुज्येत' वक्रीभवेत् । यत्र वाऽसौ सागारिकपिण्डं प्रक्षिपति 'तद्' द्रव्यं 'संसत्तं' जन्तुसंसक्ति- 30 युक्तम्, ततः संयमविराधना । विरोधि वा तद् द्रव्यम्, प्रक्षेपणीयद्रव्येण सह मुज्यमानं

रोगादिविकारकारकमित्यर्थः, तत्रात्मविराधना । 'अत्र वा' सूत्राग्रे तद् द्रव्यं प्रक्षिपन् प्रमादतः छर्दयति तत्र षट्कायविराधना ॥ ३६०५ ॥

अथ "तेणा चारमडा जा, कम्मबंधे पसज्जणया ॥" (गा० ३६०४) इति व्याचष्टे—

तं तेण छूढं तहियं च पत्ता, तेणा मडा घोड कुकम्मिगा य ।

८ आसत्त णामज्झित आउ मंसा, ण जिण्णज्जादेस ण जा विउट्ठे ॥ ३६०६ ॥

'तद्' द्रव्यं 'तेन' संयतेन 'तत्र' भाजने प्रक्षिप्तम्, तत्र च प्राप्ताः 'स्तेनाः' चौराः 'मदाः'

राजपुरुषाः 'बोटाः' पञ्चालचट्टाः 'कुकर्मिणश्च' कुकर्मकारिणः एते तद् भाजनमुत्कृष्टशालि-
दारुयादिद्रव्यभूतमपहत्य गच्छेयुः । तत्र केचिदाचार्यदेशीया ज्ववते—यावत् तेषामासत्तयं
कुलमनुवर्तते तावत् तस्य संयतस्य कर्मबन्धः । अपरे—तेषां यावद् नाम-गोत्रमनुवर्तते ।

10 अन्ये—यावत् तेषामस्थीनि सन्ति । अपरे पुनराहुः—यावत् ते आयुर्धारयन्ति । एके मणन्ति—
यावत् तेषां तद्रव्याभ्यवहारप्रत्ययो मांसोपचयः । अन्ये तु ज्ववते—यावत् तेषां तद् भक्तं
भुक्तं सद् नाद्यापि जीर्णं तावत् प्रतिसमयं तस्य कर्मबन्धः । सूरिराह—एते सर्वेऽप्यमादेशाः ।
सिद्धान्तपक्षः पुनरयम्—यावदसौ संयतः 'न व्यावर्तते' न तस्मात् स्थानावालोचनाप्रदानादिना
प्रतिक्रामति तावत् कर्मबन्धो मन्तव्यः ॥ ३६०६ ॥ किञ्च—

15 णिच्छंति व मरुगादी, ओभाषण जं च अंतरायं तु ।

कुजा व पच्छकम्मं, पवत्तणं वाय बंधं वा ॥ ३६०७ ॥

संयतेन स्पृष्टमिति कृत्वा तद् भक्तं मरुकादयो मोक्षं नेच्छन्ति । ततश्च 'अहो ! असी
अशुच्यो यैः स्पृष्टमन्नमुच्छिष्टमिति कृत्वा ब्राह्मणादयो न भुञ्जते' इति महती साधूनामप्राज्जवा
स्यात् । यच्च मरुकादीनां तद् भक्तममुज्जानानामन्तरायं तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । पश्चात्कर्म वा

20 स गृहपतिः कुर्यात्, मरुकादिभोजनार्थं भूयोऽप्यभिनवं भक्तपाकं कार-

येदिति भावः । यद्वा 'साधुभिरिदं पवित्रीकृतम्' इति मत्वा भद्रकास्तस्यान्नादेः स्वगृहे प्रवर्तनं
कुर्युः । अथ ते प्रान्तास्ततो घातं वा बन्धं वा कुपिताः सन्तः संयतानां कुर्युः ॥ ३६०७ ॥

एते तावत् स्वयं करणे दोषा अभिहिताः । अथ स्वयं संसृष्टं कर्तुमसमर्था अन्यैः कारयन्ति
यो वा कोऽप्यन्यः प्रक्षिपति तमनुमोदयन्ति तत इमे दोषाः—

25 कारावणमण्णेहिं, अणुमोदण उम्हमादिणो दोसा ।

दुविहे वतिकमम्मि, पायच्छित्तं मवे तिविहं ॥ ३६०८ ॥

अन्यैः कारापणे कुर्वतो वा अनुमोदने उष्मादयो दोषा भवन्ति । उष्मा नाम—तेनारुण-
द्रव्येण तस्य अगारिणो हस्तादौ परितापः, आदिशब्दाद् यदीयं द्रव्यमसौ तत्र प्रक्षिपति स तेन
सहासङ्कटं कुर्यात्—कस्मान्मदीयं स्पृशसि ? इति । एवमादयो दोषाः । अत्र च 'द्विविधे

30 व्यतिक्रमे' लौकिक-लोकोत्तरिकमर्यादातिक्रमरूपे प्रायश्चित्तं त्रिविधं भवति । तत्रैकं स्वयं करणे,
द्वितीयं कारापणे, तृतीयमनुमताविति ॥ ३६०८ ॥ इदमेवोत्तरार्द्धं व्याचष्टे—

लोउत्तरं च मेरं, अतिचरई लोइयं च मेरंतो ।

अहवा सयं परेहि य, दुविहो तु वतिकमो होति ॥ ३६०९ ॥

पदमिच्छामि ठाणे, दोहि वि गुरुगा तवेण कालेण ।

वितियमि य तवगुरुगा, कालगुरु होति ततियमि ॥ ३६१० ॥

सागारिकचोलकमितरेषां चोलकैः समं मील्यन् 'लोकोत्तरिकीं मर्यादां' "न कल्पते सागा-
रिकपिण्डोऽसंसृष्टः संसृष्टः कर्तुम्" इति भगवदाज्ञालक्षणां 'लौकिकीं च' 'न मीलनीया अस्माकं
चोलकाः' इत्येवंरूपां मर्यादाम् 'अतिचरति' अतिक्रमतीत्यर्थः । अथवा स्वयं करणं परैश्च ४
क्रियमाणस्य स्वादनमित्येवं द्विविधो व्यतिक्रमो भवति ॥ ३६०९ ॥

तत्र 'प्रथमस्थाने' स्वयंकरणलक्षणे चत्वारो गुरवो द्वाभ्यामपि गुरुवः, तद्यथा—तपसा
कालेन च । 'द्वितीये' कारापणे त एव चत्वारो गुरवस्तपोगुरुकाः । 'तृतीये' अनुमोदनालक्षणे
स्थाने त एव चतुर्गुरुकाः कालगुरवो भवन्ति ॥ ३६१० ॥ किञ्च—

अम्हचयं छडमिणं किमट्टा, तं केण उत्ते कहिते जतीहिं ।

10

ते चेव तोयादि पचचना य, असिट्ठ तेणे व असंखडादी ॥ ३६११ ॥

असदीयं तदिदं द्वयं किमर्थं केनान्यत्र प्रक्षिप्तम् ?, इत्थं सङ्खडिकारिभिः साक्षेपमुक्ते
रक्षपालो ब्रवीति—यतिभिरिदमेकत्र मीलितम् । एवं कथिते सति त एव 'तोयादयः' उदक-
स्पर्शन-भण्डनादयो दोषाः । अथ ते मदकास्ततः 'साधुहस्तेन पवित्रीभूतमिदम्' इति मत्वा
प्रवर्त्तनं कुर्युः । अथासौ रक्षपालो न कथयति ततः 'अशिष्टे' अकथिते 'तेनैव' रक्षपालेन 15
सममसङ्खडं कुर्युः, आदिशब्दाद् बधं वा बन्धं वा ते तस्य कुर्वन्ति । यत एते दोषा अतो
नासंसृष्टं संसृष्टं कर्त्तव्यं कारयितव्यं क्रियमाणमनुमोदयितव्यं चेति ॥ ३६११ ॥

अथ द्वितीयपदमाह—

अद्धाणिग्गयादी, पविसंता वा वि अहव ओमम्मि ।

अणुमोदण कारावण, पञ्चणिकवंतस्स वा करणं ॥ ३६१२ ॥

20

अध्वनो निर्गता आदिशब्दाद् अशिवादिनिर्गता अध्वनि वा प्रविशन्तोऽथवाऽवमौदर्थे
वर्त्तमानाः संसृष्टं पिण्डं कुर्वन्तः प्रथममनुमोदनं ततः कारापणमपि प्रतिसेवन्ते । यो वा प्रभुः—
बलवान् राज-गणसम्मतो वा निष्क्रान्तः—प्रतिपन्नदीक्षस्तस्य स्वयमपि करणं भवतीति सङ्ग्रह-
गाथासमासार्थः । अथ विस्तरार्थोऽभिधीयते—ते साधवो विप्रकृष्टादध्वनो निर्गतास्तं वा
प्रविशन्तोऽवमौदर्थे वा अन्यत्र पर्याप्तमलममानास्तत् सागारिकसत्कं द्वयं स्निग्धं शरीरोपष्टम्भकं 25
मत्वा प्रथमं तावदन्यं संसृष्टं कुर्वन्तमनुमोदयन्ति । अथान्यः संसृष्टं कुर्वन् प्राप्यते ततः कारये-
न्नुरपि ॥ ३६१२ ॥ कथम् ? इत्याह—

पुराण सागं च महत्तरं वा, अण्णं व गाहेति तहिं च छोटुं ।

सागारिओ वा वि विगोवितो जो, स पिंडमण्णोसु तु संदधाति ॥ ३६१३ ॥

'पुराणं' पश्चात्कृतम्, तदप्राप्तौ प्रतिपन्नाणुव्रतं श्रावकम्, तदभावे यस्तत्र महत्तरस्तम्, 30
'अन्यं वा' प्रमाणभूतं 'तत्र' अन्यपिण्डेषु सागारिकपिण्डं प्रक्षेप्तुं 'ग्राहयन्ति' मज्जापयन्तीत्यर्थः ।
यो वा सागारिकः 'विकोविदः' विशेषेण साधुसामाचारीकुशलः स स्वकीयं पिण्डमन्येषु
पिण्डेषु 'सन्दधाति' मिश्रयतीत्यर्थः ॥ ३६१३ ॥

सम्मिस्सियं वा वि अमिस्सियं वा, गिण्हंति गीता इतरेहिं मिस्सं ।

कारेतऽदिहं चऽविगोवितेस, दिहं च तप्पच्चयकारि गीता ॥ ३६१४ ॥

यदि सर्वेऽपि गीतार्थास्ततः सम्मिश्रितं वा अमिश्रितं वा सागारिकपिण्डं गृह्णन्ति । अथ 'इतरेः' अगीतार्थैर्युक्तास्ततः 'मिश्रं' संसृष्टं गृह्णन्ति नासंसृष्टम् । अथासंसृष्टं (अथ संसृष्टं) न प्राप्यते अविकोविदाश्च-अगीतार्थास्तत्र सन्ति ततः 'अदृष्टं' यथा ते न पश्यन्ति तथा पुराणादिना संसृष्टं कारयन्ति । अथादृष्टे कार्यमाणे तेषामप्रत्यय उत्पद्यते, यथा—एतैः सागारिकपिण्ड एवासंसृष्ट आनीतः; ततस्तत्प्रत्ययकारिणो गीतार्थास्तैर्दृष्टमपि संसृष्टं कारयन्ति ॥ ३६१४ ॥

अथ "पमुनिक्खंतस्स वा करणं" (गा० ३६१२) इति पदं व्याख्यानयति—

जो उज्झिओ आसि पभू व पुव्वं, तप्पक्खिओ राय-गणच्चिओ वा ।

10 सवीरिओ पक्खिवती इमं तु, वोत्तूण किं अच्छइ एस वीसुं ॥ ३६१५ ॥

यस्तत्र ग्रामे पूर्वम् 'उज्झितः' बलवान् 'प्रभुर्वा' अधिपतिरासीत्, 'तत्पाक्षिको वा' तस्य ग्रामस्य हितैषी 'राज-गणाच्चितो वा' राजसम्मतो मल्लादिगणसम्मतो वा आसीत्, एवंविधोऽपि यः 'सवीर्यः' शक्तिमान्, भाजनमेदादयो दोषा यस्य न भवन्तीति भावः; सः 'एनं' सागारिकपिण्डमन्यपिण्डेषु प्रक्षिपति, परमिदं वचनमुक्त्वा, यथा—किमेषः 'विष्वक्' पृथक् तिष्ठ-
15 तीति ॥ ३६१५ ॥

॥ सागारिकपारिहारिकप्रकृतं समाप्तम् ॥

आ ह ति का नि र्ह ति का प्र कृ त म्

सूत्रम्—

सागारियस्स आहडिया सागारिण पडिग्गाहिया,

20 तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ।

सागारियस्स आहडिया सागारिण अप्पडिग्गा-

हिया, तम्हा दावए एवं से कप्पइ पडिग्गाहित्तए १७॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

नीहडसागरियिण्डस्स विवक्खो आहडो अह उ जोगो ।

25 नीहडसुत्ते पुणरवि, जोगो संदड्डओ नाम ॥ ३६१६ ॥

पूर्वसूत्रे निर्हृतः सागारिकपिण्ड उक्तः, इह तु तद्विपक्ष आहृत उच्यते । 'अथ' एष प्रस्तुतसूत्रस्य 'योगः' सम्बन्धः । तथा इतः सूत्रादनन्तरं पुनरपि निर्हृतसङ्गं भविष्यति ततो-
ऽयं सूत्रत्रयस्य 'योगः' सम्बन्धः सन्दृष्टको नाम भन्तव्यः । किमुक्तं भवति ?—आदौ निर्ह-

१ च अगोविं तागा० चूर्णि विशेषचूर्णि च त्रिना ॥ २ ण्ति तद्विषयश्च 'योगः' भा० ॥

तद्वत्तम्, मध्ये आहृतसूत्रम्, अवसाने तु भूयोऽपि निर्हृतसूत्रम्; एष ईदृशः सम्बन्धः सह-
शपूर्वापरसूत्रद्वयेन सन्दर्शकेनेव गृहीतत्वात् सन्दष्टक इत्यभिधीयते । अनेन वक्ष्यमाणसूत्रस्या-
प्यत्रैव सम्बन्धोऽभिहित इति ॥ ३६१६ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—‘आहृतिका’ ग्रहेणकं सा सागारिकस्य गृहे कुतोऽपि
गृहान्तरादागता, सा च सागारिकेण ‘प्रतिगृहीता’ स्वीकृता, ‘ततः’ तस्या मध्याद् दद्याद् नो^{१५}
‘से’ तस्य साधोः कल्पते प्रतिगृहीतुम् । सागारिकस्याहृतिका सागारिकेण ‘अप्रतिगृहीता’ न
स्वीकृता तस्या मध्याद् दद्यादेवं ‘से’ तस्य साधोः कल्पते प्रतिगृहीतुमिति सूत्रसङ्गतिः ॥

साम्प्रतं निर्युक्तिविस्तारः—

आहडिया उ अमिधरा, कुलपुत्तग भगिणि मड्डिगालिचे । -

दण्वे खेत्ते काले, भावम्मि य होइ आहडिया ॥ ३६१७ ॥

10

अभिज्ञाद्वोऽत्र पृथगर्थवाचकः । ततश्च ‘अभिगृहाद्’ अपरस्माद् वेदमनो यद् विशिष्टं
स्वाद्यकद्रव्यमागतं सा आहृतिका मण्यते । सा चैवं सम्भवति—कश्चित् कुलपुत्रकः कचिद्
ग्रामे परिवसति, तस्य चान्यदा प्राचूर्णकः समायातः तदर्थं विविधमतिशायि द्रव्यमुपस्कृतम्,
कुलपुत्रस्य च भगिनी तत्रैव ग्रामे परिणीता तदर्थं स्वकीयभार्याहस्ते घृतपूरादिकं प्रेषयति, सा
च भगिनी तदानीं मृत्तिकासिंहस्ता ततस्तां आतृजायां ब्रवीति—स्वापय त्वमिदममुकत्र प्रवेशे,^{१६}
अहमिदानीमक्षणिका तिष्ठामीति । सा आहृतिका चतुर्द्धा, तद्यथा—द्रव्याहृतिका क्षेत्राह-
तिका कालाहृतिका भावाहृतिका चेति ॥ ३६१७ ॥ अथैनमेव निर्युक्तिगाथां विवरीपुराह—

आएसड्ड विसेसे, सति काले भगिणि संभरित्ताणं ।

भज्जि भज्जाहत्थे, कुलओ पेसेति भगिणीए ॥ ३६१८ ॥

आदेशः—प्राचूर्णकस्तदर्थं घृतपूर-रूपनश्रीप्रभृतेः स्वाद्यकद्रव्यस्य विशेषे सज्जाते सति ‘काले’^{२०}
भोजनदेशकाले भगिनीं संस्पृश्य भार्याहस्ते ‘भज्जिकां’ ग्रहेणकं ‘कुलजः’ कुलपुत्रको भगिनी-
निमित्तं प्रेषयति एषा आहृतिकोच्यते । अस्यां च चत्वारो भज्जाः, तद्यथा—द्रव्यतः प्रतिगृहीता
न भावतः १ भावतः प्रतिगृहीता न द्रव्यतः २ द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि प्रतिगृहीता ३ नापि
द्रव्यतो नापि भावतः प्रतिगृहीता ४ ॥ ३६१८ ॥ एषां यथाक्रमं भावनामाह—

उच्छंगे अणिच्छाए, ठविया दण्वगहिया ण पुण भावे ।

26

एत्थ पुण भद-पंता, अचियत्तं चेव वेप्पंते ॥ ३६१९ ॥

वावार मड्डिया-असुइलिचहत्था उ विइयओ भंगो ।

दोसु वि गहिए तइओ, चउत्थभंगे उ पडिसेहो ॥ ३६२० ॥

यदर्थं सा भज्जिका प्रेषिता सा भगिनी तं आतरं प्रति केनापि कारणेन रुद्धा सती आतृ-
जायया समर्प्यमाणामपि तां न गृह्णाति, ततस्तया ननान्दुरुत्सङ्गेऽनिच्छयाऽपि सा भज्जिका^{३०}
स्थापिता, एषा द्रव्यतः प्रतिगृहीता न पुनर्भावतः । इयं च शय्यातरपिण्डो न भवति, भावतो-

१ “आएसड्ड-इसेसे” इति पाठः चूर्णौ विशेषचूर्णौ च । तथाहि—“पाहुणगत्स अट्ठाए अतिसेसंगं
दण्वं खज्जादि कतं” इति ॥

ऽगृहीतत्वाद् । परमत्र पुनर्भद्रक-प्रान्तदोषा भवन्ति, भद्रकस्तद्विश्रया प्रक्षेपं प्रान्तस्तु निष्काशन-
वसतिव्यवच्छेदादिकं कुर्यादिति भावः । अपीतिकं चैवं गृह्यमाणे भवति—किमेव मदीयः
पिण्डो न भवति येनैवममी इदं गृह्णन्ति ? ॥ ३६१९ ॥

तथा सा भगिनी यदा कमपि दलन-पेषणादिभ्यापारं कुर्वीणा मृत्तिकया वा अशुच्या वा
८ लिप्तहस्ता भवति तदा ब्रवीति—स्थापय त्वममुकत्र प्रदेशे, एषा भावतः प्रतिगृहीता न द्रव्यत
इति द्वितीयो भङ्गः । तृतीये तु भङ्गे 'द्वाभ्यामपि' द्रव्य-भावाभ्यां प्रतिगृहीता । चतुर्थभङ्गे
'द्वाभ्यामपि' द्रव्य-भावाभ्यां प्रतिषेधः । किमुक्तं भवति ?—सा भगिनी रुष्टा सती बलादर्प-
माणामपि तां भर्जिकां हस्ताभ्यामपि न स्पृशतीति । सा चाहृतिका द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावभेदाद्
चतुर्विधा । पुनरेकैका द्विविधा—छिन्ना अच्छिन्ना च ॥ ३६२० ॥ अथैता एव भावयति—

10 संकल्पितं व द्रव्यं, दिष्टा खेत्तेण कालतो छिन्नं ।

दोसु उ पसंगदोसा, सागारिणं भावतो दुविहो ॥ ३६२१ ॥

यद् द्रव्यं सङ्कल्पितम्, यथा—अमुकं घृतपूरादिकं तत्र गृहे नेतव्यम्, वाशब्दस्यानुक्त-
प्रकारान्तरघोतकत्वाद् यद् वा तत्र गृहे नयनार्थं पृथक् स्थापितम्, तदुभयमपि द्रव्यतश्छिन्नम् ।
या पुनराहृतिका स्वगृहमानीयमाना सागारिकेण दृष्टा सा क्षेत्रतश्छिन्ना । तथा 'अमुकस्यां'
15 वेलायां नेतव्यम्' इति निर्दिष्टं द्रव्यं कालतश्छिन्नम् । उपलक्षणमिदम्, तेन 'न नेष्यामि' इति
यत्र भावो निवृत्तस्तद् भावतश्छिन्नम् । अच्छिन्ना त्वाहृतिका चतुर्धाऽप्येतद्विपरीता । तथा
'द्वयोर्भङ्गयोः' 'द्रव्यतः प्रतिगृहीता न भावतः', नापि द्रव्यतो नापि भावतः प्रतिगृहीता' इत्येवं-
लक्षणयोः न सागारिकपिण्डः, परं प्रसङ्गदोषात्र गृह्यते । "भावतः" चि 'भावतः प्रतिगृहीता न
द्रव्यतः' इत्येवंरूपो यो भङ्गः, यश्च 'द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि प्रतिगृहीता' इत्येवंलक्षणो द्विविधः
20 प्रतिगृहीतो भङ्गः, एतयोः सागारिकपिण्ड इति कृत्वा न कल्पते ॥ ३६२१ ॥

अथैनामेव निर्युक्तिगार्था व्याचष्टे—

संकल्पितं वा अहवेगपासे, सागारिदिष्टं अमुगं तु वेलं ।

नियङ्क भावे नऽमुगं अदिष्टा, काले ण निदेस अछिन्न भावे ॥ ३६२२ ॥

यद् घृतपूरादि तत्र गृहे नयनाय सङ्कल्पितम्, अथवा यदेकपाशे विश्वक् स्थापितं तदेतद्
25 द्रव्यतश्छिन्नम् । सागारिकेण स्वगृहमानीयमानं यद् दृष्टं तत् क्षेत्रतश्छिन्नम् । 'अमुकस्यां'
मध्याह्नादिलक्षणायां वेलायां नेतव्यमिति निर्दिष्टं कालतश्छिन्नम् । यत्र तु 'न नेष्यामि' इति
भावो निवृत्तस्तद् भावतश्छिन्नम् । एवं चतुर्धाऽपि छिन्नं व्याख्यातम् । अथाच्छिन्नं व्याख्याति—
"नऽमुगं" इत्यादि । यद् द्रव्यममुकं नेतव्यमिति न सङ्कल्पितं न वा पृथक् स्थापितं तद्
द्रव्यतोऽच्छिन्नम् । या वा आहृतिका सागारिकेणानीयमाना न दृष्टा तत् क्षेत्रतोऽच्छिन्नम् ।
30 कालेऽच्छिन्नं यत्र प्रतिनियताया वेलाया निर्देशो नास्ति । भावेऽच्छिन्नं तु यत्राद्यापि 'नेष्यामि'
इति भावोऽन्यवच्छिन्नः, न निवर्तते इत्यर्थः ॥ ३६२२ ॥ अथानैव ग्रहणविधिमाह—

भावो जाव न छिज्जइ, विप्परिणय मेण्ह मोतु खेतं तु ।

१ तेन 'नेष्यामि' भा० क० वि० ॥ २ खेतस्मि ताया० ॥

स्वेत्ते वि होति गृहणं, अहिंहे विपरिणतमि ॥ ३६२३ ॥

भावो यावदद्यापि न व्यवच्छिद्यते तावत् कल्पते । यदा तु 'न नेष्यामि' इति भावः 'विपरिणतः' व्यवच्छिन्नस्तदा < क्षेत्रच्छिन्नं भुक्त्वा यदन्यत् क्षेत्रतोऽच्छिन्नं यच्च द्रव्यतः कालतश्च छिन्नमच्छिन्नं वा तद् ग्रहीतुं कल्पते, > क्षेत्रच्छिन्नं तु न कल्पत इति भावः । अथैतदेवापवदति—'स्वेत्ते वि' इत्यादि । क्षेत्रच्छिन्नस्यापि ग्रहणं भवति यदि स तद् द्रव्यं न भक्ष्यमान्तराले 'न नेष्यामि' इति विपरिणतो भवति, तच्च सागारिकेण अदृष्टम्-अदृश्यमानं ग्रहीतव्यम् ॥ ३६२३ ॥ यतः—

पुरतो पसंग-पंता, अचियत्तं चैव पुन्वभणियं तु ।

वित्ति-ततिया उ पिंडो, पदम-चउत्था पसंगेहिं ॥ ३६२४ ॥

अथ सागारिकस्य पुरतो गृहन्ति ततो भद्रकः प्रसङ्गः तन्निश्चया तत्र प्रक्षेपम्, भ्रान्तश्च निष्का- 10
क्षणादिकं कुर्यात्, अप्रीतिकं च पूर्वभणितं तस्य तथापश्यतो गृह्यमाणे भवति, ततः पुरतो न ग्रहीतव्यम् । तथा द्वितीय-तृतीयौ भक्षौ शय्यातरपिण्ड इति कृत्वा परिहर्त्तव्यौ । प्रथम-चतुर्थौ तु न शय्यातरपिण्डः, परं प्रसङ्गदोषभयात् तावपि परिहर्त्तव्यौ ॥ ३६२४ ॥

अथाचार्यो विनेयवर्गव्युत्पादनार्थमाक्षेप-परिहारौ निरूपयितुकाम इदमाह—

कप्पइ अपरिग्गहिद्या, णिक्खेवे चउ दुगं अजाणंता ।

15

जाणंता वि य केई, सम्मोहं काउ लोभा वा ॥ ३६२५ ॥

केचिदाचार्या निक्षेपचतुष्कस्य—'द्रव्यतः प्रतिगृहीता न भावतः' इत्यादिलक्षणभङ्गचतुष्टयस्य 'द्विकं' प्रथम-चतुर्थभङ्गद्वयमाश्रित्येवं सूत्रं प्रवृत्तमित्येवंविधमर्थमज्ञानन्तः, यद्वा ज्ञानन्तोऽपि तदर्थं केचिदगीतार्थानां सम्मोहं कृत्वा लोभाद् भ्रुवते—कल्पते सागारिकेणापरिगृहीता आहृतिका ॥ ३६२५ ॥ इदमेव स्पष्टयति—

20

जं आहडं होइ परस्त हत्थे, जं णीहडं वा वि परस्त दिअं ।

तं सुचछंदेण वयंति केई, कप्पं ण चे सुचमसुत्तमेवं ॥ ३६२६ ॥

यद् 'आहृतकं' ग्रहेणकं शय्यातरगृहमानीयमानं परस्य हस्ते भवति, एतेन प्रस्तुतमेव सूत्रं गृहीतम्; यच्च 'निर्हृतं' सागारिकगृहाद् निष्काशितं परस्य दक्षम्, अनेन च वक्ष्यमाणं सूत्र-
मुपात्तम्; तदेवंविधं द्रव्यं 'सूत्रच्छन्देन' सूत्राभिप्रायेण 'कल्प्यं' कल्पनीयम् 'न' नैव 'चेद्' 25
यदि आचार्यः एवमसदुक्तं मन्यसे ततः सूत्रमसूत्रमेव प्राप्नोति, अप्रमाणमित्यर्थः । एवं केचि-
दाचार्यदेशीया वदन्ति ॥ ३६२६ ॥ अत्र सूरिः प्रतिवचनमाह—

सुत्तं पमाणं जति इच्छितं ते, ण सुत्तमत्थं अतिरिच जात्ती ।

अत्थो जहा पस्सति भूतमत्थं, तं सुत्तकारीहिं तहा णिक्खं ॥ ३६२७ ॥

यदि 'ते' तव सूत्रं प्रमाणत्वेन 'इष्टम्' अनुमतं तत इदमप्यक्षिणी निमील्य विचारयतु 30
देवानांप्रियः—सूत्रं तावद् 'अर्थं' व्याख्यानमतिरिच्य 'न-याति' न प्रवर्त्तते, नावबुध्यते

१ अहिंहे विप्पं तामा ॥

२ < > एतच्छिन्नमव्यवर्त्तौ पाठः आ० का० एव वर्त्तते ॥

३ अर्थः ॥ ३६२६ ॥ पवमाचार्यदेशीयेनोक्ते सूरिः आ० ॥

इत्यर्थः; अत एव 'अर्थः' निर्युक्ति-भाष्यादिरूपः 'यथा' येन प्रकारेण 'भूतं' सद्भूतम् 'अर्थम्' अभिवेष्यं पश्यति 'सूत्रकारिभिरपि' गणधर-स्थविरैः 'तत्' सूत्रम् 'तथा' तेनैवामिप्रायेण निबद्ध-
मवसातव्यम् ॥ ३६२७ ॥ असुमेवार्थं द्रव्यति—

छाया जहा छायावतो णिवद्वा, संपत्तिष्य जाति ठिते य ठाति ।

६ अथो तहा गच्छति पञ्जवेह, सुचं पि अत्थाणुचरं तहेव ॥ ३६२८ ॥

'छाया' प्रतीता, सा यथा 'छायावतः' पुरुषादेः 'निबद्धा' परतन्ना सती तस्मिन् सम्प्रस्थिते याति, स्थिते च तस्मिन् साऽपि तिष्ठति; तथाऽत्रापि छायावत्पुरुषस्थानीयोऽर्थो येषु 'पर्यायेषु' भङ्गकादिविषयेषु प्रकारेषु गच्छति सूत्रमपि छायास्थानीयं तस्यैवार्थस्यानुचरं सत् 'तथैव' तेषु तेषु पर्यायेषु गच्छति ॥ ३६२८ ॥ इदमेव स्पष्टतरमाह—

१० जं केणहं इच्छह पञ्जवेण, अथो ण सेसेहि उ पञ्जवेहि ।

विही व सुचे तहि चारणा चा, उमयं व इच्छंति विकोवणहा ॥ ३६२९ ॥

'अर्थः' व्याख्यानविधिर्येन केनचित् पर्यायेण यत् सूत्रं ग्रहीतुमिच्छति न 'शेषैः' अपरैः पर्यायैः, तत्र स एव प्रमाणयितव्यो न शेषा इति वाक्यशेषः । यथैहैव सूत्रे यथाभावेन विपरि-
णते आनेतरि यदि सागारिको न पश्यति ततः कल्पते प्रतिग्रहीतुं तद् द्रव्यम् । एतेन पर्या-
१५ येण अर्थ आहृतिकामिच्छति, न शेषैरविपरिणत-क्षेत्रच्छिन्नतादिभिः पर्यायैः । एवमर्थेने-
प्सितेऽनीप्सिते वा वस्तुनि सूत्रकारः कथं सूत्रं बध्नीयात् ? इत्याह—विधिर्वा तत्र सूत्रे वक्तव्यः,
यथा अत्रैवाऽऽहृतिकासूत्रे द्वितीये आलापके; 'वारणा वा' प्रतिषेधः, यथैहैव प्रथमे आलापके;
'उमयं वा' विधि-प्रतिषेधरूपं कचिदेकत्रापि सूत्रे शिष्यमतिविकोपनार्थं सूर्य इच्छन्ति, यथा
"कल्पइ निगंशीणं पक्के तालपलंवे भिन्ने पडिमाहिचए, से वि य विहिभिन्ने नो चेव णं अवि-
२० हिमिन्ने ।" (उ० १ सू० ५) ॥ ३६२९ ॥ अपि च—

उत्सग्गओ नेव सुतं पमाणं, ण वाऽपमाणं कुसला वयंति ।

अंधो य पंगुं बहते स चावि, कहेति दोणं पि हिताय पंथं ॥ ३६३० ॥

'उत्सर्गतः' सामान्येन 'श्रुतं' सूत्रं नैव प्रमाणं न वा अप्रमाणम्, किन्तु पूर्वापराविरुद्ध-
बृद्धसम्प्रदायागतेनार्थेन युक्तं प्रमाणम्, अन्यथा पुनरप्रमाणम्, इत्येवं 'कुसलाः' तीर्थकर-
२५ गणधरा वदन्ति । तथाहि—यथा किल कश्चिदन्धो देशान्तरं गन्तुमनाः स्वयं मार्गमपश्यन् पङ्क्तं
गन्तुमशक्तं चक्षुष्मस्यैव स्कन्धे विन्यस्य बहति, 'स चापि' पङ्क्तुः 'द्वयोरपि' आत्मनस्तस्य च
'हिताय' गर्वाभ्रपाताद्युपद्रवरक्षणाय 'पन्थानं' मार्गं कथयति । एवमर्थेनाप्रबोधितं सद् अन्व-
स्थानीयं सूत्रम्, तद् यदा पङ्क्तुस्थानीयमर्थमात्मन उपरिक्लृप्तं बहति तदा सोऽप्यर्थः सूत्रनिश्चया
गच्छन् सम्प्रतिवक्ष्यविभागादर्शितया निष्पत्यपायं मुक्तिमार्गमुपदिशतीति, अतोऽर्थसत्यपेक्षमेव
३० सूत्रं प्रमाणमिति स्थितम् ॥ ३६३० ॥ अथ "जाणंता वि य केहं, सम्मोहं काउ लोमा वा ।"
(ग० ३६२५) इति पञ्चाहं व्याचष्टे—

अप्पस्सुया जे अविकोविता चा, ते मोहइचा इमिणा सुएण ।

तेसिं पगासो वि तमंतमेति निसाविहंगेसु व स्वरपादा ॥ ३६३१ ॥

ये 'अल्पश्रुताः' अर्थात्तत्त्वसूत्रा ये वा 'अविकोविदाः' अगीतार्थास्तान् अनेन सूत्रेण मोहयित्वा विजानन्तोऽपि लोभवहुलतया सागारिकस्याहृतिकापिण्डं ग्राहयन्तीति वाक्यशेषः । 'तेषां च' एवं मोहितानां 'प्रकाशः' प्रस्तुतसूत्रस्यार्थः कथ्यमानोऽपि 'तमस्तमायते' प्रबलान्ध-कारतया परिणमते । यथा 'निशाविहङ्गाः' उल्लङ्घायास्तेषु सूर्यस्य पादाः-किरणाः प्रकाशरूपाऽपि महान्धकारीभवन्ति ॥ ३६३१ ॥ आह—यद्येवं ततः "कल्पते सागारिकेणापरिगृहीता आहृतिका" इति प्रस्तुतसूत्रं कथं नीयते ? अत्रोच्यते—

अहभावविप्परिणय, अदिद्व सुयं तु तम्मि उ पउत्थे ।

नीहडियाए पुरजो, संछोमगमादिणो दोसा ॥ ३६३२ ॥

यत्नामाहृतिकां प्रहिणोति नयति वा तस्मिन् यथाभाव—स्वयमेव विपरिणते—न ग्रहेष्यामि १० न नेष्यामीति वा विपरिणाममापके कल्पते । यद्वा तेन तत्रागच्छता श्रुतम्—यस्य सकाश-महमिदं नयामि स प्रोषितः—आमान्तरं गतः, ततस्तस्मिन् प्रोषिते सति स नेता 'न नयामि' इति विपरिणतः, अत्रान्तरे साधवः समायाताः ततः सागारिकेणाहृतं कल्पते प्रतिग्रहीतुम् अत्र सूत्रनिपातः । तथा वक्ष्यमाणसूत्रे भणिष्यमाणायां निर्हृतिकायां सागारिकस्य पुरतो गृह्य-माणायां संछोमकः—प्रक्षेपक आदिशब्दाद् निष्काशन-शय्यान्धवच्छेदादयश्च दोषा भवन्ति, १० अतः सागारिकस्य पुरतः सा न ग्रहीतव्या ॥ ३६३२ ॥

अत्र कथं स तत्राहृतिकां नयन् विपरिणमति ? इत्युच्यते—

नीयं पि मे ण वेच्छति, धम्मो व जतीण होति दैतस्स ।

वसणऽब्भुदओ वा सिं, मंडणकम्मे व अहण्णा ॥ ३६३३ ॥

मया तत्र नीतमप्येतद् घृतपूरादिकं स न ग्रहीष्यति, यद्वा यतीनामेवंविधं द्रव्यं ददतो २० मम धर्मो महान् भवति, अथवा येषां समीपे तद् नीयते तेषां स्वजनमरण-धनहरणादिकं व्यसनं शोककारणमजनिष्ट, 'अभ्युदयो वा' कोऽप्युत्सवविशेषस्तेषां वर्तते, 'मण्डनं वा' कल-हस्तदानीं महता भरेण वर्तते, 'कर्मणि वा' कृष्यादौ ते 'अहजाः' अक्षणिकाः सन्ति ततो नीतमपि नामी ग्रहीष्यन्ति ॥ ३६३३ ॥

इति भावमि गियत्ते, तेहि अदिद्वस्स कप्पती गहणं ।

छेत्तादिणिग्गतेसु व, कप्पति गहणं जहिं सुत्तं ॥ ३६३४ ॥

'इति' अनन्तरोक्तप्रकारेण भावे निवृत्ते सति येषां समीपे तद् नीयते 'तैः' शय्यातरमानु-पैरदृष्टस्य कल्पते ग्रहणम् । यद्वा क्षेत्र-खलादौ निर्गतेषु तेषु ग्रहणं कल्पते । एवं यत्र सूत्रम-वतरति स एष विषय उक्त इति ॥ ३६३४ ॥

१ 'ल्पसूत्राः' अधीं तं डे० ॥ २ तेषां 'प्रकाशः' अर्थः स वेह "भावो जाव न छिज्जइ" (गा० ३६२३) इत्यादिप्रागुक्तगाथारूपो गृह्यते, सोऽपि मा० ॥ ३ तथा गच्छता भा० कां विना ॥ ४ वा' विवाहादिक उत्सव मा० ॥ ५ 'इस्तेषां तदानीं मा० ॥ ६ तादीं कां मो० डे० विनाऽन्यत्र—अ-खलादिनिर्ग मा० । अ-खलादौ निर्ग तं डे० ॥

सूत्रम्—

सागारियस्स नीहडिया परेण अपडिग्गाहिता, तम्हा
दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ।

सागारियस्स नीहडिया परेण पडिग्गाहिया, तम्हा

६ दावए एवं से कप्पइ पडिग्गाहित्तए १८ ॥

५ अस्य सम्यग्धः प्रागेवोक्तः । व्याख्याऽपि प्राप्तवत् । नवरं ७ सागारिकद्रव्यं यदन्यत्र
नीयते सा निर्हतिकेत्युच्यते । सा यस्य समीपे प्रेषिता तेनाप्रतिगृहीता न कल्पते, प्रतिगृहीता
तु कल्पते ॥ अथ भाष्यम्—

पढम-चउत्था पिंडो, वितिओ ततिओ य होति उ अपिंडो ।

१० पुरतो ते वि विवजे, भद्ग-पंतेहिं दोसेहिं ॥ ३६३५ ॥

निर्हतिकायामपि द्रव्यतः प्रतिगृहीता न भावत इत्यादयश्चत्वारो भङ्गाः । नवरमत्र प्रथम-
चतुर्थौ भङ्गौ शय्यातरपिण्डः, एकत्र भावतोऽपरत्र तु द्रव्यतो भावतश्च परेणाप्रतिगृहीतत्वात् ।
द्वितीयस्तृतीयश्च भङ्गो न भवति शय्यातरपिण्डः, परं सागारिकस्य पुरतः 'सावपि' द्वितीय-
तृतीयभङ्गौ भद्रक-प्रान्तदोषभयाद् विवर्जयेयुः ॥ ३६३५ ॥

१५ तत्र भद्रकस्तन्निश्चया प्रक्षेपं कुर्यात्, यस्तु प्रान्तः स इव ब्रूयात्—

केणावि अभिप्पाएण दिज्जमाणं पि णेच्छिउं पुण्णि ।

अम्हे ओभावेंता, पुरओ चिय णे पडिच्छंति ॥ ३६३६ ॥

अमी श्रमणकाः केनाप्यभिप्रायेण पूर्वमस्माभिर्दीयमानमपि 'अनीप्सित्वा' अप्रतिगृह्य साम्प्रतं
बहुजनमध्येऽस्मान्प्राजयन्त इत्थमस्माकमेव पुरत इदमेव द्रव्यं प्रतीच्छन्ति ॥ ३६३६ ॥

२० किं तं न होति अम्हं, खेत्तंतरियं व किं विसमदोसं ।

सुव्वत्तो सोत्तिगादिव, चरेंति जतिणो वि उंमेणं ॥ ३६३७ ॥

किमेतद् द्रव्यमिदानीमस्माकं सत्त्वं न भवति?, अथ 'क्षेत्रान्तरमागतम्' इति कृत्वा
कल्पते तदप्यसङ्गतम्, यतः क्षेत्रान्तरितं विषं किमदोषं भवति? तदमी सुव्यक्तं 'श्रोत्रिया
इव' धिग्जातीया इव यतयोऽपि सन्तो दम्मेन चरन्ति । किमुक्तं भवति?—धिग्जातीयाः
२५ 'अशूद्रान्निका वयम्' इति कृत्वा शूद्रगृहे न ससुहृदशन्ति परं तन्दुलदीनि गृह्णन्ति; यथा तेषा-
मशूद्रान्नत्रतं दम्भ एवममीषामपि शय्यातरपिण्डपरिहारादित्रतं दम्भ इव लक्ष्यते ॥ ३६३७ ॥

अथाहृतिका निर्हृतिका वा येषु कारणेषु गृह्यते तान्याह—

दुविहे गेलन्नम्मी, णिमंतणे दन्वदुल्लभे असिवे ।

ओमोदरिय पओसे, भए य गहणं अणुण्णायं ॥ ३६३८ ॥

अस्य न्याय्या प्राम्बत् (गा० ३५५०) ॥ ३६३८ ॥ अत्र निमग्नणाश्वं विशेषतो भावयति—

निर्व्वर्धनिर्मतेतं, भणति भक्तिं दलाहि, वा एसा ।

तं पुण्य अविगीतसुं, गीया इतरं पि गेण्हति ॥ ३६३९ ॥

अस्यातरं महता निर्व्वेगेन निमग्नयमाणं साधवो भवन्ति—यां त्वेया भजिका—प्रहेषकं ५ आहृतिका निर्हेतिका वा तां प्रयच्छ । 'तत् पुनः' आहृतिकाया निर्हेतिकाया वा महणम-गीतार्थेषु कुर्वन्ति । ये तु गीतार्थस्ते 'इतरमपि' सागारिकपिण्डमपि गृह्णन्ति ॥ ३६३९ ॥

गेच्छंतमगीतं एतिषेव सुत्तेण पचियावेंति ।

सच्छंदेण ण भणिमो, फुड-विचडमिणं भणति सुत्तं ॥ ३६४० ॥

अथागीतार्थे आहृतिकां निर्हेतिकां वा नेच्छति गृहीतुं तत् एतेनैव सूत्रेण प्रत्याययन्ति, 10 यथा—आर्याः । वयं 'सच्छन्देन' साभिप्रायेण न भणामः, किन्तु 'सुट-विकटम्' अतीव-व्यक्ताक्षरमिदमेव सूत्रं भणति, यथा—कल्पते सागारिकेणाप्रतिगृहीता आहृतिका परेण च प्रतिगृहीता निर्हेतिकेति ॥ ३६४० ॥ अपि च—

जो तं जगप्पदीवेहिं पणीयं सत्त्वभावपण्णवणं ।

ण कुणति सुत्तं पमाणं, ण सो-पमाणं पवयणमि ॥ ३६४१ ॥ 10

'तत्' सकलजिज्ञासुप्रसिद्धं 'जगत्पदीपैः' मग्नवृत्तीर्थकैः प्रणीतं सर्वेषाम्—उत्सर्गा-ऽपवाद-निश्चय-म्यवहारादीनां भावानां प्रज्ञापना—प्ररूपणा यत्र तत् तथाविधं श्रुतं यः कश्चित् प्रमाणं न करोति नासौ 'प्रवचने' चतुर्वर्णसङ्गमस्य प्रमाणं भवति ॥ ३६४१ ॥

अनुमेयार्थमन्योक्तिमत्तया द्रवयति—

अस्सेव पमाडुम्मिछिताहं तं खेव हयकत्तम्माहं ।

कुमुदाहं अप्पसंभाविपाहं चंदं उवहसंति ॥ ३६४२ ॥ 20

यस्यैव प्रमावेणोन्मीलितानि—प्रबुद्धानि तमेव चन्द्रं कुमुदान्युपहसन्तीति सण्टकः । कथ-म्भूतानि ! इत्याह—हतकृतज्ञानि, हतशब्दो निन्दावाचकः, कृतज्ञतया प्रापनीत्यर्थः । आत्मसं सम्भावयन्ति—'विययेव शोभनानि' इत्यभिमत्यन्ते तच्छीलानि च यानि तान्यात्मस-म्भावानि, २५ कुत्सितान्यात्मसम्भावानि आत्मसम्भाविकानि । २० एवंविधानि परमोपकारिण- 20 अपि चन्द्रं 'वयमतीवावदातानि, भवसुं सकलद्वेषांश्च तथा' इति स्वकीयधेतयभाषट्तेलीपहसं-न्तीवोपहसन्तीमुच्यते । एवमार्याः । भवन्तोऽपि यस्यैव प्रमावेणोन्मीलितविवेकलोचनाः सञ्जाताः तदेव श्रुतं साम्यतमप्रमाणबन्तो हतकृतज्ञा इव लक्ष्यन्ते । एवं प्रजाविताः सन्तः प्रतिपद्यन्ते 'सूत्राशातनापातकमर्थदगीतार्था अप्याहृतिकादिप्रहणम्' ॥ ३६४२ ॥

॥ आहृतिका-निर्हेतिकाप्रकृतं समासम् ॥

80

अं शि का प्र कृ त सू

सूत्रम्—

सागारियस्स अंसियाओ अविभत्ताओ अव्वोच्छि-
न्नाओ अव्वोगडाओ अनिज्जूढाओ, तम्हा दावए
नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए ।

सागारियस्स अंसियाओ विभत्ताओ वोच्छिन्नाओ
वोगडाओ निज्जूढाओ, तम्हा दावए एवं से कप्पइ
पडिग्गाहित्तए १९ ॥

अथास्य सम्बन्धमाह—

10 छिन्नममत्तो कप्पति, अच्छिण्णों ण कप्पती अह तु जोगी ।
पत्तेगं वा भणितो, इयाणि साहारणं भणितो ॥ ३६४३ ॥

आहृतिका-निर्हृतिकापिण्डवदंशिकापिण्डोऽपि सागारिकेण 'छिन्नममत्वः' 'ममायम्' इति
भावाद् निवर्तितः कल्पते, अच्छिन्नममत्वस्तु न कल्पते । अथैवः 'योगः' सम्बन्धः । यद्वा
'प्रत्येकम्' एकस्यैव सागारिकस्य सत्त्वं पिण्डमाश्रित्य विविर्भणितः । इदानीं तु सागारिकस्यान्येषां
15 च साधारणं पिण्डमधिकृत्य विधिं भणामः ॥ ३६४३ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—सागारिकस्य या अंशिका तस्या अन्येषामंशिका-
भ्योऽविभक्ताया अन्यवच्छिन्नाया अव्याकृताया अनिर्गूढाया मध्यात् कश्चिद् भक्त-पानं दद्यात्,
नो 'से' तस्य साधोः कल्पते प्रतिग्रहीतुम् । सागारिकस्यांशिका विभक्ता व्यवच्छिन्ना व्याकृता
निर्गूढा च यस्माद् राशेर्भवति तस्माद् दद्यात्, एवं 'से' तस्य कल्पते प्रतिग्रहीतुमिति सूत्र-
20 सङ्केपार्थः ॥ अथ निर्युक्तिविस्तरः—

सागारियस्स अंसिय, अविभत्ता खेच-जंत-भोजेसु ।

खीरे मालाकारे, सगारदिट्ठं परिहरंति ॥ ३६४४ ॥

सागारिकस्यांशिका अविभक्ता न कल्पते । सा च क्षेत्रे वा यन्त्रे वा भोज्येषु वा क्षीरे वा
मालाकारे वा सम्भवति । अत्र च सागारिकद्वयं सर्वत्रापि परिहरन्तीति निर्युक्तिगाथासमा-
25 सार्थः ॥ ३६४४ ॥ अथैनामेव विवरीषुः सूत्रस्य विषयपदानि तावद् विवृणोति—

अंसो ति व भागो ति व, एगट्ठा पुंज एव अविभत्ता ।

कतभागो वि ण सन्नो, वोच्छिज्जति सा अव्वोच्छिण्णा ॥ ३६४५ ॥

अंश इति वा भाग इति वा एकार्थे पदे । अंश एवांशिका, सौर्धे कः प्रत्ययः । तत्र
यावान् सागारिकादीनां साधारणश्चोच्छ्रित उपस्कृतस्तावानवाप्यस्वण्डः पुञ्ज एव यदाऽऽस्ते न

१ निर्युद्धा मो० डे० ॥ २ स्वार्थिकः कप्रत्य० भा० ॥ ३ भा० विनाऽन्यत्र—०व अयस्ते त०
डे० मो० डे० । ०व.....जास्ते कां० । ०व अयस्ते तादी० ॥

भागादिविवक्षा कृता सा अंशिका अविभक्तेषुच्यते । यत्र तु भागाः कृताः परं मूलराशिः
कृतभागोऽपि न सर्वो व्यवच्छिद्यते सा अव्यवच्छिन्ना ॥ ३६४५ ॥

अव्वोगडा उ तुज्जं, ममं तु वा जा ण ताव णिदिसति ।

तत्थेव अच्छमाणी, होति अणिल्लूहिया अंसी ॥ ३६४६ ॥

सर्वेषामपि समा भागाः स्थापिताः परम् 'एष भागस्तव, एष पुनर्मम' इत्येवं यां न तावद् 5
निर्दिशति साऽव्याकृताऽभिधीयते । या तु निर्दिष्टा परमद्यापि न ततोऽन्यत्र नीयते सा अंशिका
तत्रैव तिष्ठन्ती अनिर्गूढा भवति । एवंविधा न कल्पते प्रतिग्रहीतुमिति ॥ ३६४६ ॥

अथ क्षेत्रद्वारं व्याचष्टे—

सीताद् जन्नो पडुगादिगा वा, जे कप्पणिजा जतिणो भवंति ।

साली-फलादीण व णिकयम्मि, पडेज्ज तेहं लवणं गुलो वा ॥ ३६४७ ॥ 10

सागारिकस्यान्येषां च साधारणे क्षेत्रे 'सीतायाः' हलपद्धतिदेवतायाः 'यज्ञः' पूजा भवेत्
तत्र शास्त्रादिद्रव्यं यद् उपस्कृतम्, पृथुकादयो वा ये तत्र क्षेत्रे यतीनां कल्पनीया भवन्ति, यद्
वा तत्र शालीनां-फलमादीनां फलानां-चिर्मटादीनाम् आदिशब्दाद् योवारिप्रभृतीनां धान्यानां
विक्रीयमाणानां निष्कये तैलं वा लवणं वा गुडो वा पतेत्, एषा सर्वाऽपि क्षेत्रविषया सागा-
रिकांशिका ॥ ३६४७ ॥ यन्नद्वारमाह— 15

जंते रसो गुलो वा, तेहं चकम्मि तेसु वा जं तु ।

विकेज्जंते पडितं, पवत्तणंते य पगयं वा ॥ ३६४८ ॥

यन्नमपि सागारिकस्यान्यैः सह साधारणं स्यात् । तच्च द्विधा—इक्षुयन्नं तिलयन्नं च ।
तत्रेक्षुयन्ने कौल्लुकाख्ये रसो गुडो वा भवेत् । तिलयन्नं तु चक्रमुच्यते, तत्र तैलं तिला-ऽतसी-
सर्पपादीनां भवेत् । 'तेषु वा' रसादिषु विक्रीयमाणेषु 'यत् तु' तन्दुल-वृत्त-वस्त्रादिकमापति- 20
तम्, अथवा यन्नस्य प्रवर्तने-प्रथमप्रारम्भे 'अन्ते वा' परिसमाप्तौ यत् ते सम्भूय 'प्रकृतं' प्रक-
रणं कुर्वन्ति, एषा यन्नविषया अंशिका ॥ ३६४८ ॥ अथ भोज्य-क्षीरद्वारे व्याख्यानयति—

गण-गोड्डिमादि भोज्जा, भुतुज्जरियं व तत्थ जं किंचि । .

भाउगमादीण पओ, अविभत्तं जं व गोवेणं ॥ ३६४९ ॥

गणः-सल्लादिगणरूपः गोष्ठी-महत्तरादिपुरुषपञ्चकपरिगृहीता तयोः, आदिशब्दादन्यस्यापि 25
महाननस्य साधारणानि यानि भोज्यानि-सङ्खडयः यद् वा किञ्चिद् भोदकचूरिप्रभृतिकं तत्र
शुकोद्वारितं द्रव्यम्, एषा भोज्यविषया सागारिकांशिका । तथा सागारिकसम्बन्धनां आतृ-
आतृज्यादीनां 'पयः' दुग्धं यावदद्यापि सागारिकेण सहाविभक्तम्, यद् वा दुग्धं वृत्तिच्छिन्नं
सागारिकदुग्धमध्यादद्यापि गोपेनाविभक्तम्, एषा क्षीरविषया सागारिकांशिका ॥ ३६४९ ॥

मालाकारद्वारमाह—

पुप्फपणिण्ण आरामिमाण पडियं ण जाव उ विरिक्कं ।

पक्खेवगादि समुहं, अचियत्तादी य पुव्वुत्ता ॥ ३६५० ॥

पुष्पाणां पणितेन-विक्रयेण यद् 'आरामिकाणां' मालिकानां घृतादिकं पतितं तद् आरामस्ता-
मिना सागारिकेण यावदद्यापि न 'विरिक्तं' विभक्तं तावदेषाऽपि सागारिकांशिका । अथ च
क्षेत्रादिषु मालाकारान्तेषु द्वारेषु यदि सागारिकस्य सम्मुखं पश्यतस्तदीयायामंशिकायामविभ-
क्तायां साधवो भक्तादिकं गृह्णन्ति तदा भद्रककृताः प्रक्षेपकादयः प्रान्तकृताः पुनरभितिकादयः
पूर्वोक्तां दोषा मन्तव्याः ॥ ३६५० ॥ मालाकारद्वारं प्रकारान्तरेणाह—

अहवा वि मालाकारस्स अंसियं अवर्णयति श्रुजेसु ।

सो य सगारो तेसिं, तं पि ण इच्छन्ति अविभक्तं ॥ ३६५१ ॥

अथवा मालाकारस्य पुष्पावचयनादिनिर्विष्टमंशिकां 'भोज्येषु' शालि-दाल्यादिषु यावत्
तस्य आभाष्यं तावन्मात्रमगारिणः प्रागेवापनयन्ति, स च मालाकारः 'तेषां' साधूनां सागा-
रिकाः, अतो यावदसौ मालाकारांशिका अविभक्ता तावत् तामपि ग्रहीतुं नेच्छन्ति ॥ ३६५१ ॥

द्वितीयपदमाह—

गेलणमाईसु उ कारणेसु, माऽदिप्पसंगो ण य सर्व्वे गीता ।

गिण्हंति पुंजा अविरेडियातो, तस्सऽण्णतो वा वि विरेडियाओ ॥ ३६५२ ॥

ग्लानत्वा-ऽवमौढ्यादिषु कारणेषु संस्तरणमावे 'मा प्रथमत एव शय्यातरपिण्डग्रहणेऽति-
प्रसङ्गो भवतु' इति कृत्वा, न च ते सर्व्वेऽपि गीतार्थो अतः प्रथमम् 'अविरिकाद्' अन्यैः समं
साधारणात् पुज्यात्, ततः 'अन्यस्मादपि' विरिकात् 'तस्य' सागारिकस्य सकात् पुज्याद्
गृह्णन्ति ॥ ३६५२ ॥

॥ अंशिकाप्रकृतम् ॥

पूज्यभक्त उपकरणप्रकृतम्

२० सूत्रम्—

सागारियस्स पूयाभत्ते उद्देसिए चेइए पाहुडियाए,
सागारियस्स उवगरणजाए निट्टिए निसट्टे पाडिहा-
रिए, तं सागारिओ देज्जा सागारियस्स परिजणो
देज्जा, तम्हा दावए नो से कप्पइ पाडिगाहित्तए २० ॥

२५ अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः? इत्याह—

दच्चे छिण्णमछिण्णं, ण कप्पती कप्पए य इति वुत्तं ।

इदमण्णं पुण भावे, अच्चोच्छिण्णम्मि पडिसिद्धं ॥ ३६५३ ॥

भाष्यगीताः ३६५१-५६] - - - द्वितीय उद्देशः ।

द्रव्यतः 'छिन्नं' विभक्तिं सद् अंशिकोद्भव्यं कल्पते, तदेव 'अच्छिन्नं' 'अविभक्तं' न कल्पते इति प्रोक्तम् । इदं पुनरन्यद् अस्मिन् सूत्रे सागारिकस्याव्यवच्छिन्ने भावे प्रतिविद्धम्, न कल्पते इत्यर्थः ॥ ३६५३ ॥

अविसेसियो व पिंडो, हेष्ठिमसुत्तेसु एसमक्खवातो ।

इह पुण तस्स विभागो, सो पुण उवकरण-मत्ते वा ॥ ३६५४ ॥

अथवा अधस्तनसूत्रेषु 'अविशेषितः' विभागरहितः 'एषः' सागारिकपिण्ड आख्यातः । 'इह पुनः' प्रस्तुतसूत्रे 'तस्य' सागारिकपिण्डस्य विभाग उच्यते । कथम् ? इत्याह—'स पुनः' पिण्ड उपकरणं वा भवेद् भक्तं वा इति ॥ ३६५४ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—सागारिकस्य ये पूज्याः—स्वामि-कलाचार्यादयस्तदर्थं भक्तम्—अशनादि पूज्यभक्तम्, तच्चोद्देशः—सङ्कल्पस्तेन निर्वृत्तमौद्देशिकम्, तानेव पूज्यानु-10 द्विद्वयं कृतमित्यर्थः । तत्तत्क्षेपामेव प्राश्रुतिकार्यां 'चेतितं' कौकनीकृतम्, उपनीतमिति भावः । तथा सागारिकस्य उपकरणजातं—बल-कम्बलादिकं पूज्यानामर्थाय 'निष्ठितं' निष्पादितम्, ततः 'निसृष्टं' पूज्येभ्यः प्रदत्तम् । 'तच्च' भक्तमुपकरणं वा तेभ्यः प्रातिहारिकं दत्तम्, भुक्तावशेषं सदिदं भूयोऽप्यस्माकं प्रत्यर्पणीयमिति भावः । तद् एवंप्रकारं संयतानां सागारिको वा दद्यात् सागारिकस्य परिजनो वा दद्यात् किं कल्पते ? न वा ? इत्याह—(ग्रन्थाग्रं २४२२.०) 'तस्मात्' 15 पूज्यभक्तात् पूज्योपकरणाद्वा प्रातिहारिकाद् दद्यात् परं न कल्पते प्रतिग्रहीतुमिति सूत्रार्थः ॥

अथ भाष्यम्—

संबंधी सामि गुरु पासंडी वा वित्तं समुद्दिस्त ।

पूया उक्खित्तं ति य, पट्टगमत्तं च एगद्धा ॥ ३६५५ ॥

सागारिकस्यैव यः 'सम्बन्धी' पितृव्य-मातुलादियो वा तस्य 'सामी' प्रभुः 'गुरुर्वा' कला-20 चार्यः यस्य वा पाषण्डिनो भक्तैः स पूज्य उच्यते तं समुद्दिश्य कृतं पूज्यभक्तमुच्यते । "तत्त्व-भेद-पर्यायैर्व्याख्या" इति वचनादेकार्थिकान्याह—पूज्यभक्तम् उत्तिसमक्तं पट्टकभक्तम्, एतान्येकार्थानि पदानि ॥ ३६५५ ॥

चेइयकडभेगट्टं, पोहुडियं पहेणंगं च एगद्धा ।

उवगरणं वत्थादी, जाव विभागो वं जोमं वा ॥ ३६५६ ॥ 25

चेतितं कृतं चेत्येकार्थम् । प्राश्रुतिका ग्रहेणकमिति च एकार्थं । उपकरणं बल्लादिकम् । वल्लं चेह सौमिकं गृह्यते, तच्च परिधानं पावरणं वा पूज्यानां दातव्यम्, आदिग्रहणात् पाषण्डिनः प्रतिग्रहो वा कम्बलं वा एकादशप्रतिभां प्रतिपिस्तोर्वा रुजोहरणं दातव्यम्, एवमादिको यावान् विभागोऽत्र घटते यद् वा यस्योपकरणं योग्यं तद् वक्तव्यम् ॥ ३६५६ ॥

१ °तिकया 'चे' मा० ॥ २-३-ददाति मा० ॥ ४ ग्रन्थाग्रम्—१००० डे० ताटी० । ग्रन्थाग्रम्—१०००० मो० ले० ॥ ५ अत्रान्तरे मो० ले० प्रतिसूक्तः द्वितीयः खण्डः समाप्यते । अन्ते च इति श्रीकल्पवृत्तिद्वितीयखण्डं समाप्तम् इत्युक्तिरिति वर्तते ॥ ६ °दिशब्दात् पा० मा० ॥

निद्विष्टं कडं च उकोसकं च दिष्णं तु जाणसु णिसद्वं ।

भुत्तुवरियं पडिहारियं तु इयरं पुणो चत्तं ॥ ३६५७ ॥

निष्ठितं कृतमित्येकोऽर्थः । यद्वा यद् उत्कृष्टं वस्त्रादि तद् निष्ठां प्राप्तमिति कृत्वा निष्ठित-
मुच्यते । यत्तु दत्तं तद् निसृष्टं जानीहि । भुत्तोद्धरितं भूयोऽस्माकं प्रत्यर्पणीयमिति यत् प्रतिज्ञातं
४ तत् प्रातिहारिकम् । 'इतरत् पुनः' अप्रातिहारिकं सागारिकेण भक्तमुपकरणं वा यत् 'त्यक्तं'
निर्देयतया दत्तमित्यर्थः । ५ एवंविधं प्रातिहारिकदत्तं शय्यातरपिण्ड इति कृत्वा न गृहीत-
व्यम् ६ ॥ ३६५७ ॥

सूत्रम्—

10 सागारियस्स पूयाभत्ते उद्देसिए चेइए जाव पाडि-
हारिए, तं नो सागारिओ देज्जा नो सागारियस्स
परिजणो देज्जा, सागारियस्स पूया देज्जा, तम्हा
दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए २१ ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । नवरम्—अत्र न सागारिको न वा सागारिकस्य परिजनो वैधात्
किन्तु सागारिकस्य 'पूज्यः' सम्बन्धि-साम्यादिर्देधात् तथापि न कल्पते, प्रातिहारिकतया दत्त-
15 मिति कृत्वा सागारिकपिण्डत्वात् ॥

सूत्रम्—

20 सागारियस्स पूयाभत्ते उद्देसिए चेइए पाहुडियाए
सागारियस्स उवगरणजाए निद्विष्टए निसद्वे अपाडि-
हारिए, तं सागारिओ देइ सागारियस्स परिजणो
देइ, तम्हा दावए नो से कप्पइ पडिग्गाहित्तए २२ ॥

अयमप्रातिहारिकतया सागारिकपिण्डो न भवति, परं सागारिकस्य परिजनो वा ददातीति
कृत्वा प्रक्षेपकादिदोषसद्भावाद् न कल्पते ॥

सूत्रम्—

25 सागारियस्स पूयाभत्ते जाव अपाडिहारिए, तं नो
सागारिओ देइ, नो सागारियस्स परिजणो देइ,
सागारियस्स पूया देइ, तम्हा दावए एवं से कप्पइ
पडिग्गाहित्तए २३ ॥

अत्र सागारिकेणादृष्टं तत्पूज्योऽप्रातिहारिकं ददातीति कृत्वा कल्पते, परं द्वितीयपदे,
नोत्सर्गतः ॥ यत्त आह—

पूयामत्ते चेतिष्ठे, उवकरणे णिद्धिते णिसद्धे य ।

तं पि ण कप्पति वेत्तुं, पक्खेवगमादिणो दोसा ॥ ३६५८ ॥

पूज्यानामर्थाय यद् भक्तं 'चेतितं' कृतम्, यद्योपकरणं निष्ठितं तत् तेभ्यः 'निसृष्टम्' ४
अप्रातिहारिकतया प्रदत्तं तदपि न कल्पते प्रतिग्रहीतुम्, प्रक्षेपकादयो दोषा भद्रक-प्रान्तकृता
मा भूवमिति ॥ ३६५८ ॥

॥ पूज्यभक्त-उपकरणप्रकृतं समाप्तम् ॥

उ प वि प्र कृ त म्

सूत्रम्—

10

कप्पह् निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा इमाहं पंच
वत्थाहं धारित्तए वा परिहरित्तए वा, तंजहा—
जंगिए भंगिए साणए पोत्तए तिरीउपहे नामं
पंचमे २४ ॥

अथान्न सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

15

उवगरणं चिय पगयं, तस्स विभागो उ चितिय-चरिमम्मि ।

आहारो वा बुत्तो, इदाणि उवधिस्स अधिकारो ॥ ३६५९ ॥

पूर्वसूत्रे तावदुपकरणमेव प्रकृतम्, अतः 'तस्स' उपकरणस्य 'विभागः' विशेषप्ररूपणं
द्वितीयोद्देशकस्य चरमे अन्त्ये सूत्रद्वये क्रियते । अथवा पूर्वसूत्रेषु समपञ्चमाहार उक्तः, इदानीं
त्वस्मिन् सूत्रे 'उपधि(वे)रधिकारः' यादृश उपधिर्ग्रहीतुं कल्पते तादृक् प्रतिपाद्यते इति भावः २०
॥ ३६५९ ॥

ताहं विरुवरुत्ताहं देइ वत्थाणि तानि वा वेत्तुं ।

सेस जतीणं देखा, तत्थ इमे पंच कप्पन्ति ॥ ३६६० ॥

अथवा 'तानि' परिधान-प्रावरण-कमलादीनि विरूपरूपाणि वस्त्राणि यदा सागारिकोऽप्राति-
हारिकतया ददाति तदा तानि गृहीत्वा पूज्यः कलनार्थादिः 'शेषाणि' शुक्लोद्धारितानि शतीनां २४
दशात्, 'तत्र' तेषु दीयमानेष्वप्यनि पञ्च वस्त्राणि कल्पन्ते ॥ ३६६० ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—कल्पते निर्धनानां वा निर्धन्यानां वा इमानि पञ्च
वस्त्राणि 'धारयितुं वा' परिग्रहे धर्तुं 'परिहर्तुं वा' परिभोक्तुम् । तथैवा—जज्ञमाः—त्रयाः
तदवबन्धिष्यन्तं जाज्ञमिकम्, सूत्रे प्राकृतत्वाद् मकारलोपः, अज्ञा—अतस्ती सन्मयं भाञ्जिकम्,

सनसूत्रमयं सानकम्, 'पोतकं' कार्पासिकम्, तिरीटः—वृक्षविशेषस्तस्य यः पटो वल्कलक्षण-
स्तन्निष्पन्नं तिरीटपट्टकं नाम पञ्चमम् । एष सूत्रसङ्केतार्थः ॥

अथ विस्तरार्थं भाष्यकृद् विभणिपुराह—

जंगमजायं जंगियं, तं पुण विगलिदियं च पंचिदी ।

एकैकं पि य एत्तो, होति विभागेणऽप्येवविहं ॥ ३६६१ ॥

जङ्गमेभ्यो जातं जङ्गिकम्, तत् पुनर्विकलेन्द्रियनिष्पन्नं पञ्चेन्द्रियनिष्पन्नं वा । अनयोर्मध्ये-
एकैकमपि विभागेन चिन्त्यमानमनेकविधं भवति ॥ ३६६१ ॥ तद्यथा—

पट्ट सुवन्ने मलय, अंसुग चीणंसुके च विगलेंदी ।

उण्णोड्डिय मियलोमे, कुतवे किट्टे तं पंचिदी ॥ ३६६२ ॥

- 10 "पट्ट" ति पट्टसूत्रजम्, "सुवन्ने" ति सुवर्णवर्णं सूत्रं केषाञ्चित् कृमीणां भवति तन्निष्पन्नं
सुवर्णसूत्रजम्, मलयो नाम—देशस्तत्सम्भवं मलयजम्, अंशुकः—शृङ्गपट्टः तन्निष्पन्नमंशुकम्,
चीनांशुको नाम—कोशिकाराख्यः कृमिः तस्माद् जातं चीनांशुकम्, यद्वा चीना नाम जनपदः
तत्र यः शृङ्गतरः प्रट्टस्माद् जातं चीनांशुकम्, एतानि विकलेन्द्रियनिष्पन्नानि । तथा
और्णिकमौष्टिकं मृगारोमजं चेति प्रतीतानि, कुतपो जीणम्, किट्टं—तेषामेवोणारोमादीनामवयवाः
15 तन्निष्पन्नं वल्लमपि किट्टम्, एतानि पञ्चेन्द्रियनिष्पन्नानि द्रष्टव्यानि ॥ ३६६२ ॥

अथ भाङ्गिकादीनि चत्वार्यप्येकगाथया व्याचष्टे—

अतसी-वंसीमादी, उ भंगियं साणियं च सणवके ।

पोचय कप्पासमयं, तिरीडरुक्खा तिरिडपट्टो ॥ ३६६३ ॥

- अतसीमयं वा "वंसि" ति वंशकरीलस्य मध्याद् यद् निष्पद्यते तद् वा, एवमादिकं भाङ्गि-
20 कम् । यद् पुनः सनवृक्षवल्काद् जातं तद् वल्लं सानकम् । पोतकं कार्पासमयम् । तिरीटपट्ट-
वल्काद् जातं तिरीटपट्टकम् ॥ ३६६३ ॥

पंच परुवेउणं, पत्तेयं गेण्हमाण संतम्मि ।

कप्पासिगा य दोण्णि उ, उण्णिय एको य परिमोगो ॥ ३६६४ ॥

- एवं पञ्च वस्त्राणि प्ररूप्य सम्प्रति ग्रहणविधिरभिधीयते—'प्रत्येकम्' एकैकस्य साधोः
25 प्रायोन्याणि वस्त्राणि गृह्णता 'सति' विद्यमाने लभे द्वौ कल्पौ कार्पासिकौ एकश्चौर्णिक इत्येवं
त्रयः कल्पा ग्रहीतव्याः । परिमोगश्चाभीषां वक्ष्यमाणविधिना विधातव्यः । एषा पुरातना
गाथा ॥ ३६६४ ॥ अथैनामेव विवृणोति—

एकोचि सोत्ति दोण्णी, तिण्णि वि गेण्हिज्ज उण्णिए लहुओ ।

पाउरमाणे चैवं, अतो मज्जे व जति उण्णी ॥ ३६६५ ॥

- 30 एक और्णिकः कल्पो द्वौ वा सौत्रिकौ प्रत्येकं ग्रहीतव्यौ । अथ त्रीनपि कल्पान् सौत्रिकान्

१ चीनो नाम मां कां तासीं विना ॥ २ "पंचिदियं" मियलोमे सलोमे मृसगलोमे वा, कुतवं
छागलं, किट्टं एतेसि चेवानवयविष्पण्णम् इति चूर्णौ । "उण्णिय-वडिथा प्रतीता, मियलोमे पञ्चएयाणं रोमं,
कुतवो तस्सेव अवयवा, किट्टिं सङ्गल्लियारोमं, एयाणि पंचिदियविष्पण्णाणि" इति विशेषचूर्णौ ॥

और्णिकान् वा गृह्णाति ततो मासलघु । प्रावृण्वचपि यथेकौर्णिकं प्रावृणोति ततः 'एवमेव' मासलघु । 'अन्तर्वा' शरीरानन्तरितं 'मध्ये वा' द्वयोः सौत्रिकयोर्मध्यभागे यथौर्णिकं प्रावृणोति तदाऽपि मासलघु ॥ ३६६५ ॥ इदमेव भावयति—

अन्विमतरं व बहिः, बहिः अन्विमतरं करमाणे ।

परिमोगविवक्षासे, आवज्जइ मासियं लहुअं ॥ ३६६६ ॥

अभ्यन्तरपरिमोग्यं—सौत्रिकं कल्पं बहिः 'कुर्वन्' प्रावृण्वन् बहिःपरिमोग्यं वा—और्णिक-मभ्यन्तरं कुर्वन् परिमोग्यव्याप्त्या संकरोति, तत्र चापचते मासिकं लघुकम् । यत एवमतः सौत्रिकं कल्पमन्तः प्रावृणुयात्, और्णिकं तु बहिः । एष विधिपरिमोग उच्यते ॥ ३६६६ ॥

अत्र विधीयमाने गुणानुपदर्शयति—

छप्पइय-पणगरक्खा, भूसा उज्झायणा य परिहरिया ।

10

सीतसाणं च कतं, खोम्मिय अन्विमतरे तेण ॥ ३६६७ ॥

और्णिके धनतः परिसुज्यमाने षट्पदिकाः संसज्येरन्, ताः सौत्रिकमन्तः प्रावृण्वता रक्षिता भवन्ति । और्णिकं चान्तः परिसुज्यमानं मलीमसं भवति, तत्र च पनकः संसज्यते, अतो विधिपरि-भोगे पनकस्यापि रक्षा कृता भवति । सौत्रिकेण च बहिः प्रावृतेन विमृषा भवेत् । तथा वस्त्र-महर्निशमपि परिसुज्यमानं मलक्षमं—न मलीमसं भवति, कम्बली तु परिसुज्यमाना मलीमसा 15 जायते, मलीमसतया च दुर्गन्धा, अतो विधिपरिमोगे "उज्झायणा" दुर्गन्धता साऽपि परि-हृता । सौत्रिककल्पगमया च कम्बलिकया प्राप्तिमाणाया शीतत्राणं कृतं स्यात् । एतेन कारण-फलपेन 'क्षौमिकं' कार्पासिकं वस्त्रमभ्यन्तरे प्रावरणीयम् ॥ ३६६७ ॥

अथ कार्पासिकं न प्राप्यते ततः किं कर्त्तव्यम् ? इत्याह—

कप्पासियस्स असती, वागय पट्टे य कोसियारे य ।

20

असती य उण्णियस्सा, वागय कोसेज्ज पट्टे य ॥ ३६६८ ॥

कार्पासिकस्याभावे वल्कजम्, तस्याभावे पट्टवस्त्रम्, तदप्राप्तौ कौशिकारवस्त्रमपि ग्रहीत-व्यम् । अथौर्णिकं न प्राप्यते तत और्णिकस्य स्थाने प्रथमं वल्कजं ततः कौशेयं ततः पट्टजमपि ग्राह्यम् । यद्वा पट्टशब्देनात्र, तिरीटपट्टकमुच्यते । चक्षुःशब्दतसी-वंशीमद्यमपि ग्रहीतव्यम् ॥ ३६६८ ॥ अथ प्रावरणे गणनाविधिमाह—

25

ण उण्णियं पाउरते तु एकं, दोण्णी जता खोम्मिय उण्णियं च ।

दो सुत्ति अतो बहि उण्णि तीसु, दुगादि उण्णी वि बहि परेणं ॥ ३६६९ ॥

और्णिकं कल्पमेकं न प्रावृणुते, अर्थादापन्नं सौत्रिकमेकमपि प्रावृणुयात् । यदा तु द्वौ कल्पौ प्रावृणोति तदा 'क्षौमिकं' सौत्रिकमन्तः द्वितीयं पुनरौर्णिकं बहिः प्रावृणुयात् । त्रिषु कल्पेषु प्रावरीक्षमिष्टेषु द्वौ सौत्रिकावन्तः एकं त्वौर्णिकं बहिः प्रावृणुयात् । अथौर्णिकान् 30 व्यादीनपि प्रावरीक्षमिच्छति ततो द्वित्रिप्रभृतयोऽप्यौर्णिका बहिः सौत्रिकात् परतः प्रावरणीयाः ॥ ३६६९ ॥ अथ वस्त्रग्रहणे विधिमाह—

१ पुण्यात्, अ० भा० ॥

३० १२९

पंचणहं वत्थाणं, परिवाडीगाएँ होइ ग्रहणं तु ।

उपपरिवाडी ग्रहणे, पच्छिचे मग्गणा होइ ॥ ३६७० ॥

‘पञ्चानां’ जज्ञिकादीनां वस्त्राणां परिपाठ्या ग्रहणं कर्तव्यम् । परिपाटीर्नाम—पूर्वं कर्पासि-
कमौर्णिकं च, तदभावे वस्त्रज-पट्टादिकमित्यादिरनन्तरोक्तः क्रमः । तामुल्लङ्घ्य उत्तरिपाठ्या
५ ग्रहणे प्रायश्चित्तस्य मार्गणा भवति । तद्यथा—जघन्यमुपधिमुत्तरिपाठ्या गृह्णाति पञ्चरात्रिन्दिवानि,
मध्यमे मासलघु, उत्कृष्टे चतुर्लघवः ॥ ३६७० ॥ एतदेव भावयति—

अलंभऽहाडस्स उ अप्पकम्मं, अलंभे तस्सावि उ जं सकम्मं ।

एतं अकाउं चउरो उ मासा, भवंति वत्थे परिवाडीहीणे ॥ ३६७१ ॥

इह छेदन-सीवन-सन्धानादेरेकमपि परिकर्म यत्र न भवति तद् यथाकृतम् । यस्य तु
10 दक्षिका वा केवलं छेत्तव्याः, सन्धानं वा द्वयोः खण्डयोर्विधेयम्, सुन्ननं वा कर्तव्यं तदल्पपरि-
कर्म । यस्तु बहुधा छिद्यमानं सन्धीयमानं वा प्रमाणप्राप्तं भवति, यद् वा बहुधा सीवितव्यं तद्
वल्लं बहुपरिकर्मोच्यते । तत्र प्रथमं यथाकृतं मार्गयितव्यम्, तस्यालभेऽल्पपरिकर्मं, तस्याप्य-
भावे यत् ‘सकर्म’ बहुपरिकर्मकम् । अथैवंविधं योगमकृत्वा प्रथममेवाल्पपरिकर्मं बहुपरिकर्मं
वा गृह्णाति ततश्चत्वारो मासा लघवः । तुल्यद्वयो विशेषणे, तल्लब्धश्चायमर्थः—उत्कृष्टस्य वस्त्रस्य
15 यथाकृतादिविपर्यासग्रहणे चतुर्लघवः, मध्यमस्य विपर्यासे मासिकम्, जघन्यस्य व्यत्यासे
पञ्चकम् । एवं ‘परिपाटीहीने’ यथोक्तग्रहणक्रमरहिते वस्त्रे गृह्यमाणे प्रायश्चित्तम् ॥ ३६७१ ॥

अथ द्वितीयपदमाह—

अद्धानमाईसु उ कारणेसुं, कुञ्जा अलंभम्मि उ उक्कमं पि ।

गेलन्नमादीसु विवज्जयं वा, असतीय कुञ्जा खलु खुम्मियस्स ॥ ३६७२ ॥

20 अध्वा—विप्रकृष्टो मार्गस्तं प्रपन्नानां ततो वा निर्गतानां दुर्लभं वल्लं भवेत्, एवमादिषु
कारणेषु वस्त्रस्यालभे उत्क्रममपि कुर्यात्, यथाकृतादिक्रमव्यत्यासेनापि गृहीयादिति भावः ।
तथा ग्लानत्वा-ऽनात्मवशतादिषु कारणेषु ‘विपर्ययमपि’ परिमोगविपर्यासमपि कुर्यात्, अन्तः-
परिमोग्यं बहिः बहिःपरिमोग्यं चान्तः प्रावृणुयादिति भावः । कौमिकस्य वा कल्पस्याभावे
खल्वेकमप्यौर्णिकं प्रावृणुयात् ॥ ३६७२ ॥

रजोहरणप्रकृतम्

सूत्रम्—

कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा इमाइं पंच
रयहरणाइं धारित्तिए वा परिहरित्तिए वा, तंजहा—
उणिणए उट्ठिए साणए वच्चाचिप्पए मुंजचिप्पए
नाम पंचमे २५ ॥

६

अथास्य सम्बन्धमाह—

उदितो खलु उक्कोसो, उवही मज्झिममिदाणि वोच्छामि ।

संखा च एस सरिसी, पाउंछण सुचसंबंधो ॥ ३६७३ ॥

‘उदितः’ भणितः खल्वनन्तरसूत्रे ‘उत्कृष्टः’ और्णिक-सौत्रिककल्परूप उपधिः । इदानीं तु 10
‘मध्यममुपधिं’ रजोहरणमहमसिन् सूत्रे वक्ष्ये । यद्वा अनयोः सूत्रयोर्या पञ्चलक्षणा सङ्ख्या
एषा ‘सदृशी’ वस्त्राणां रजोहरणानां च तुल्या, अत इदं ‘पादप्रोञ्चनं’ रजोहरणं तद्विषयं
सूत्रमारभ्यते । एष सम्बन्धः ॥ ३६७३ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा इमानि पञ्च
रजोहरणानि धारयितुं वा परिहरितुं वा । ‘तद्यथा’ इति उपप्रदर्शनार्थः । ‘और्णिकम्’ ऊरुणिका- 15
नामूर्णाभिर्निर्वृत्तम्, ‘औष्ट्रिकं’ उष्ट्रोमभिर्निर्वृत्तम्, ‘सानकं’ सनवृक्षवल्काद् जातम्, वच्चकः—
तृणविशेषस्तस्य चिप्पकः—कुट्टितः त्वग्रूपः तेन निष्पन्नं वच्चकचिप्पकम्, मुञ्जः—शरस्तम्भस्तस्य
चिप्पकाद् जातं मुञ्जचिप्पकं नाम पञ्चममिति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

अहिंमतरं च वज्झं, हरति रयं तेण होइ रयहरणं ।

तं उणिण उट्ठि सणयं, वच्चयचिप्पं च मुंजं च ॥ ३६७४ ॥

20

यस्मादभ्यन्तरं बाह्यं च रजो हरति तेन रजोहरणं भवति । तत्र बाह्यं रजो हरतीति सुप्र-
तीतम् ; आभ्यन्तरं कथं पुनरपहरति ? इति उच्यते—रजोहरणेन प्रमार्जिते भूभागे ये आदान-
निक्षेपादयः संयमव्यापारा विधीयन्ते ते तदष्टकर्मरूपमाभ्यन्तरं रजोऽपहरन्ति, अतः कारणे
कार्याध्यारोपं विधाय तदप्याभ्यन्तररजोहरणमुच्यते । उक्तं च—

संजमजोगा एत्थं, रओहरा तेसि कारणं जेणं ।

25

रयहरणं उवयारा, तेणं भणइ रओ कम्मं ॥ (पञ्चवस्तुके गा० १३३)

८

तच्च पञ्चविधम्—और्णिकमौष्ट्रिकं शनकं वच्चकचिप्पकं-मुञ्जचिप्पकं चेति ॥ ३६७४ ॥
तत्राद्यानि त्रीणि सुप्रसिद्धानि, अन्यद्वयं व्याख्यानयति—

वच्चक मुंजं कत्तंति चिप्पिउं तेहि वूयए गोयी ।

पाउरणऽत्थुरणाणि य, करेति देसिं समासज्ज ॥ ३६७५ ॥

30

१ गो० ७० विनाऽन्यत्र—तेऽष्टकर्मं त० ३० । ते कर्मं भा० कं० ॥

कचिद् धर्मचक्रभूमिकादौ देशे 'वृक्षकं' दर्शकारं तृणविशेषं 'मुञ्जं च' शरत्कर्म प्रथमं 'विप्यित्वा' कुट्टयित्वा तदीयो यः क्षौद्रस्तं कर्त्तव्यन्ति । ततः 'तैः' वृक्षकतृणैर्मुञ्जसूत्रैश्च 'गोणी' वोरको व्यूयते, प्रावरणा-ऽऽस्तरणानि च 'देयी' देशविशेषं समासाच्च कुर्वन्ति । अतस्तन्निष्पन्नं रजोहरणं वृक्षकचिप्यकं मुञ्जचिप्यकं वा भण्यते ॥ ३६७५ ॥

८ रजहरणपञ्चगवसा, परिवादीयाहं होति ग्रहणं तु ।

उत्परिवादी ग्रहणे, आवजति मासिपं लहुअं ॥ ३६७६ ॥

'रजोहरणपञ्चकस्य' अनन्तरोक्तस्य परिपाटिकया ग्रहणं भवति । उत्परिपाट्या तु ग्रहणे आपद्यते मासिकं लघुकम् ॥ ३६७६ ॥ का पुनः परिपाटिः ? इत्याह—

तिविहोत्रिय असतीए, उट्टियमादीण ग्रहण धरणं तु ।

१० उत्परिवादी ग्रहणे, तस्य वि सट्टाणपच्छेत्तं ॥ ३६७७ ॥

यथाकृतादिमेदात् त्रिविधं यदौर्णिकं तत् प्रथमतो ग्रहीतव्यम् । यथाकृतादिलाभवर्षः प्राग्वद् द्रष्टव्यः । और्णिकं न माप्यते तत् औष्टिकादीनामपि चतुर्णां यथाकर्म ग्रहणं धारणं वा कर्त्तव्यम् । अथ 'उत्परिपाट्या' यथोक्तक्रमन्यत्यासेन ग्रहणं करोति ततस्तत्रापि स्वस्थानप्राप-
श्चित्तम्, मध्यमोपधिनिष्पन्नं लघुमासिकमिति भावः ॥ ३६७७ ॥

१५ आह—किमर्थं प्रथमौर्णिकं गृह्यते ? उच्यते—

उट्ट-सणा कुच्छंती, उल्ला ह्यरेसु महवं गत्थि ।

तेणोष्णियं पसत्थं, असतीय उ उकर्म कुञ्जा ॥ ३६७८ ॥

"उट्ट-सण" सि औष्टिक-शनने रजोहरणे वर्षाकाले व्यापारितवृष्टिकायेनाग्नीमृते सती कुप्यते । ततश्च पक्वसम्पूच्छनादयो दोषाः प्रयार्जनाकार्यं च न भवति । अथाग्नेणापि प्रया-
२० र्जयन्ति ततो दशिकान्तेषु गोलकाः प्रतिबध्यन्ते, मलिनीमृते च तत्राप्यायविराघना । तथा 'इतरयोः' वृक्षक-मुञ्जचिप्यकाख्ययो रजोहरणयोर्मादवं नास्ति, स्वभावत एव कठिनत्वात् । तेन कारणेनौर्णिकरजोहरणमौष्टिकादिभ्यः प्रशस्तम् । और्णिकस्य 'असति' अभावे उत्कर्म कुर्यात्, औष्टिकादीन्यपि यथाशयं गृहीयादिति भावः ॥ ३६७८ ॥

॥ रजोहरणप्रकृतं समाप्तम् ॥

२५ ॥ इति कल्पाध्ययनटीकायां द्वितीय उद्देशकः परिसमाप्तः ॥

द्वैतीयीकोद्देशकोऽयं भयाऽपि, स्पष्टीचके सद्गुरुणां प्रसादात् ।

सूते नाम्भोविन्दुनिस्यन्दमिन्दुआवा चन्द्रज्योत्स्नया चुम्बितः किम् ? ॥

॥ नमः श्रीजिनप्रवचनस्थविरेभ्यः स्थविरेभ्यः ॥

पूज्यश्रीभद्रबाहुस्वामिविनिर्मितस्वोपज्ञनिर्युक्त्युपेतं

बृहत् कल्पसूत्रम् ।

श्रीसङ्ख्वासगणिक्षमाश्रमणसूत्रितेन लघुभाष्येण भूषितम्
तपाश्रीक्षेमकीर्त्याचार्यवरविहितया वृत्त्या समलङ्कृतम् ।

तृतीय उद्देशः ।

— नि र्ग न्यु पा अ य प्र वे श प्र कृ त म् —

व्याख्यातो द्वितीय उद्देशकः, अथ तृतीयः प्रारम्भ्यते, अस्य चेदमादिसूत्रम्—

नो कप्पइ निग्गंथाणं निग्गंथीणं उवस्सयंसि^१ चिट्ठि-
त्तए वा निसीइत्तए वा तुयट्ठित्तए वा निहाइत्तए
वा पयलाइत्तए वा, असणं वा ४ आहारं आहारि-
त्तए, उच्चारं वा पासवणं वा खेलं वा सिंघाणं वा
परिट्ठवित्तए, सज्झायं वा करित्तए, ज्ञाणं वा ज्ञाह-
त्तए, काउस्सगं वा ठाणं ठाइत्तए १ ॥

5

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

वत्थाणि एवमादीणि गणहरो गेण्हितं सयं चेव ।

वेंचति वत्तिणीवसहिं, पवत्तिणीए पणामेउं ॥ ३६७९ ॥

10

‘एवमादीनि’ द्वितीयोद्देशकचरमसूत्रद्वयोकानि निर्गन्धीप्रायोग्याणि वस्त्राणि गृहीत्वा ‘गण-
धरः’ निर्गन्धीवर्त्तापकः प्रवर्त्तिन्यास्तानि वस्त्राणि स्वयमेव “पणामेउं” ति अर्पयितुं व्रत्तिनीनां
वसतिं व्रजति, अतस्तद्विषयो विधिरनेन सूत्रेण प्रतिपाद्यते ॥ ३६७२ ॥

१ ‘सि आसइत्तए वा चिट्ठि’ ताम् ० शु० । भाष्ये टीकायां च नास्ति “आसइत्तए” ति पदम्,
इदयतां गाथा ३६८८ । चूर्णावधि नेह्यत इदं पदम् । विशेषचूर्णो पुनः विद्यते ॥ २ वा ॥ आहारं
ताम् ० ॥ ३ ‘आरं वा ४ परि’ ताम् ० ॥ ४ वसति पवत्तिणीए, वसहिं सिग्गं पणामेउं त-
डे० मो० ले० ॥

प्रकारान्तरेण सम्बन्धमाह—

वीणहिं उ संसचो, वितियस्सातिम्मि इह उ इत्थीहिं ।

वितिए उवस्सगा वा, पगता इहइं पि सो चेव ॥ ३६८० ॥

द्वितीयोद्देशकस्यादिसूत्रे वीजैः संसक्त उपाश्रयो भणितः, 'इह तु' द्वितीयोद्देशकस्यादिसूत्रे
० स्त्रीभिः संसक्त उच्यते । यद्वा द्वितीये उद्देशके बहुषु सूत्रेषुपाश्रयाः प्रकृता येषु साधूनां वस्तुं
न कल्पते, अत इहाप्यादिसूत्रे स एवोपाश्रयः प्रोच्यते ॥ ३६८० ॥

तत्थ अकारण गमणं, पडुच्च सुत्तं इमं समुदियं तु ।

कज्जेण वा गते तू, तुवड्डमादीणि वारेति ॥ ३६८१ ॥

'तत्र' निर्ग्रन्थीनामुपाश्रयेऽकारणं—वक्ष्यमाणकारणकलापं विना यद् गमनं तत् प्रतीत्य
10 इदं सूत्रं 'समुदितं' समयातम्, तदनेन प्रतिषिध्यते इति भावः । अथ कार्येण तत्र गताः
ततः 'गते तु' गमने पुनः सज्जते त्वग्वर्चनादीनि कर्तुं वारयति ॥ ३६८१ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां निर्ग्रन्थीनामुपाश्रये स्यादुं
वा निपद्युं वा त्वग्वर्चयितुं वा निद्रायितुं वा प्रचलायितुं वा, अशनं वा पानं वा स्नादिमं वा
स्नादिमं वा चतुर्विधमप्याहारमाहर्षुम्, उच्चारं वा प्रश्रवणं वा खेळं वा सिंघाणं वा परिघ्रापयि-
15 तुम्, स्वाध्यायं वा कर्तुम्, ध्यानं वा ध्यातुम्, कायोत्सर्गं वा स्थानं स्यादुमिति सूत्रसङ्केपार्थः ॥

अथ विस्तारार्थं भाष्यकृद् विमणिपुराह—

आपुच्छमणापुच्छा, व अकज्जे चउगुरुं तु वचंते ।

आपुच्छिय पडिसिद्धे, सुद्धा लग्गा उवेहंता ॥ ३६८२ ॥

स्थविराणामापुच्छयाऽनापुच्छया वा यदि अकार्ये निर्ग्रन्थीनामुपाश्रयं व्रजति ततश्चतुर्गुण-
20 कम् । स्थविरा आपुष्टाः सन्तो यदि प्रतिषेधं कुर्वन्ति—'मा व्रज, न वर्तते निष्कारणं निर्ग्र-
न्थीनामुपाश्रयं गन्तुम्' एवं प्रतिषिद्धे स्थविराः 'शुद्धाः' न प्रायश्चित्तभाजः । अथ स्थविरा
उपेक्षन्ते ततस्तेऽपि लमाः, चतुर्गुरुकमापना इत्यर्थः ॥ ३६८२ ॥ अथवा—

चउरो गुरुगा लहुगा, मासो गुरुगो य होति लहुगो य ।

आयरिए अभिसेगे, भिक्खुम्मि य गीतऽगीतत्थे ॥ ३६८३ ॥

25 आचार्यो यदि निष्कारणं निर्ग्रन्थीप्रतिश्रयं गच्छति ततश्चत्वारो गुरुवः । अभिषेको व्रजति
चत्वारो लघवः । गीतार्थमिषुर्व्रजति गुरुको मासः । अगीतार्थमिषुर्व्रजति लघुको मासः
॥ ३६८३ ॥ यद्वा—

गमणे दूरे संकिय, णिस्संकऽभिलाव कक्ख सतिकरणं ।

ओभासण पडिसुणणे, संपत्ताऽऽरोवणा भणिता ॥ ३६८४ ॥

30 निष्कारणं संयतीनामुपाश्रये गच्छति १ तत्र गतो दूरे स्थितः संयतीः पश्यति एतास्मा
इति २ कतरा कतरा पुनरियम् ! इत्येवं शङ्कां करोति ३ अमुका अमुका वा इयमिति निःश-
ङ्कितं जानाति ४ संयतीभिः समम् 'अभिलाषं' संलापं करोति ५ कक्षान्तरादीनि विलोकयति ६

‘स्मृतिकरणम्’ ईदृशी ममाप्यासीत् इति लक्षणं करोति ७ तामवभाषते ८ अवभाषिता सती सा प्रतिशृणोति ९ सम्पत्तिं तया सह करोति १०, एतेषु दशसु स्थानेषु आरोपणा वक्ष्यमाणा भणिता ॥ ३६८४ ॥ अत्र स्मृतिकरणपदं व्याचष्टे—

भावेस्मि उ संबोधो, सतिकरणं एरिसा व सा आसि ।

अहवा णं इणमहुं, एणएमि सती भवति एसा ॥ ३६८५ ॥ ५

‘भावे’ भावतः—प्रतिसेवनाभिप्रायेण तथा सह यः सम्बन्धः क्रियते, यादृशी त्वं ईदृशी ‘सा’ मेद्वार्या आसीत्, एतत् स्मृतिकरणमुच्यते । अथवा ‘एतां’ संयतीमहम् ‘अमुमर्थ’ प्रतिसेवनालक्षणं ‘प्रणयामि’ प्रार्थयामीत्येषा स्मृतिरुच्यते ॥ ३६८५ ॥

अधानन्तरोक्तेषु दशसु स्थानेषु प्रायश्चित्तमाह—

चउरो य अणुग्वाया, लहुगो लहुगा य होति गुरुगा य । 10

छम्मासा लहु-गुरुगा, छेदो मूलं तह दुर्गं च ॥ ३६८६ ॥

संयतीप्रतिश्रवणमने चत्वारोऽनुस्मृता मासाः । दूरदर्शने मासलघु । शक्यायां चतुर्लघवः । निःशक्तिरे चतुर्गुरवः । औलपे षण्मासा लघवः । कक्षान्तराद्यवलोकने षण्मासा गुरवः । स्मृतिकरणे छेदः । अवभाषणे मूलम् । प्रतिश्रवणेऽनवसाप्यम् । सम्पत्त्यां पाराश्रिकम् ॥ ३६८६ ॥

एवं तावदोषतः प्रायश्चित्तमुक्तम् । अथ विभागतस्तदेव दर्शयितुमाह— 15

निकारणगमणस्मि, बहवे दोसा य पच्चवाता य ।

जिण-वेरपडिक्कुट्ठा, तेसिं चाऽऽरोवणा इणमो ॥ ३६८७ ॥

निष्कारणगमने बहवो दोषाश्च प्रत्यपायाश्च भवन्ति । तत्र दोषा आत्म-परोभयसमुत्थाः पारलौकिकाः, प्रत्यपायाश्च भोगिनी-धाटिकादय एहलौकिकाः । ते चोभयेऽपि जिनेः—तीर्थकुट्टिः स्वविरेश्च-गणधरादिभिः प्रतिकुट्टाः, यथाऽमी भवन्ति तथा न विधेयमित्युपदिष्टमिति भावः । 20

तेषां च दोषाणाम् ‘इयं’ वक्ष्यमाणा ‘आरोपणा’ प्रायश्चित्तम् ॥ ३६८७ ॥

तच्चैतेषु सूत्रोक्तपदेषु भवति—

चिड्ढिच जिसीइत्ता, तुयड्ढि जिहा य पयल सज्जाए ।

झाणा-ऽऽहार-विहारे, पच्छिणे मग्गणा होइ ॥ ३६८८ ॥

स्नातुं निषतुं त्वमर्चनं निद्रां प्रचलं स्वाध्यायं ज्ञानमाहारं वा कर्तुं विहारं—चङ्क्रमणम् 25

उपलक्ष्यत्वाद् उच्चार-प्रश्रवणे कायोत्सर्गं वा कर्तुं न कल्पते । अथ करोति ततः प्रायश्चित्तस्य मार्गणा भवति ॥ ३६८८ ॥ इदमेव प्रकटयति—

एतेसिं तु पयारं, पत्तेय परूवणा विमागो य ।

जो एत्थं आवण्णोऽजावण्णो वा वि जो एत्थं ॥ ३६८९ ॥

‘एतेषां’ स्नानादीनां फदानां प्रत्येकं प्ररूपणा ‘विमागश्च’ दोषाणां विमापाकक्षणः कर्तव्यः । 30

कथम् ! इत्याह—यः ‘अत्र’ दोषजाले प्रायश्चित्तजाते वाऽऽपन्नो यो वाऽनापन्नः तदेतद्

१ ‘अस्स उ तामा’ पूर्णो च ॥ २ मदीया भावो वा० अ० ॥ ३ अभिलषे अ० ॥ ४ णिं ताऽऽरो’ तामा० ॥

वक्तव्यम् ॥ ३६८९ ॥ यथाप्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

निकारणमविहीए, निकारणओ तहेव य विहीए ।

कारणओ अविहीए, कारणतो चेव य विहीए ॥ ३६९० ॥

आदिभयणाण तिण्हं, अण्णतरीए उ संजतीसेजं ।

5 जे भिक्खु पविसेजा, सो पावति आणमादीणि ॥ ३६९१ ॥

साध्वीप्रतिश्रये प्रविशतां चत्वारो भक्ताः, तद्यथा—निष्कारणेऽविधिना साध्वीप्रतिश्रये १

निष्कारणं विधिना २ कारणतोऽविधिना ३ कारणतो विधिना प्रविशति ४ ॥ ३६९० ॥

अत्र 'आदिभजनानाम्' आद्यानां त्रयाणां भक्तानाम् अन्यतरया भजनया—भक्तेन संय-
तीनां शय्यां—वसतिं यो भिक्षुः प्रविशति स आज्ञादीनि दूषणानि प्राप्नोति ॥ ३६९१ ॥

10 तत्र प्रथमभक्त्याख्यानार्थमाह—

निकारणम्मि गुरुगा, तीसु वि ठाणेसु मासियं गुरुमं ।

लहुगा य दारमूले, अतिगयमेत्ते गुरु पुच्छा ॥ ३६९२ ॥

निष्कारणे संयतीवसतिं गच्छतश्चतुर्गुरुकाः । अविधिना च प्रविशतस्त्रिष्वपि स्थानेषु
मासिकं गुरुकम् । त्रीणि स्थानानि नाम—अग्रद्वार-मध्या-ऽऽसन्नलक्षणानि, एतेषु नैवेदिकीमङ्ग-
15 तस्त्रीणि मासगुरुकाणि भवन्ति । यदि 'द्वारमूले' मूलद्वारसमीपे बहिस्तिष्ठति ततश्चतुर्लववः ।

अथैकमपि पदमुपाश्रयमध्येऽतिगतः—प्रविष्टस्तदा अतिगतमात्रे चतुर्गुरुः । "पुच्छि" ति
नोदकः पृच्छां करोति ॥ ३६९२ ॥ कथम् ? इत्याह—

पाणाइवायमादी, असेवतो केण होंति गुरुगा उ ।

कीस च बाहिं लहुगा, अंतो गुरु चोत्तमं ! सुणेहिं ॥ ३६९३ ॥

20 प्राणातिपातादिकमपराधमसेवमानस्य केन कारणेन चतुर्गुरुका भवन्ति ? कस्माद्वा 'बहिः'
द्वारमूले चतुर्लघुकाः ? कस्माच्चान्तःप्रविष्टमात्रस्य चतुर्गुरुकम् ? । आचार्यः प्राह—हे नोदक !
'शृणु' निशमयात्र कारणं येनैवं प्रायश्चित्तं दीयते ॥ ३६९३ ॥ किं तत् ? इत्याह—

वीसत्था य गिलाणा, खमिय वियारे य भिक्खु सज्जाए ।

मालीय होइ मेदो, अप्पाण परे तदुभए य ॥ ३६९४ ॥

25 काचिद्वार्यिका तत्र 'विश्वस्ता' अपावृतशरीरा भवेत् सा संक्षोभमुपयायात् । शूना वा
क्षपिका वा संयतसंक्षोभेण न भुञ्जीत । विचारमूमां मिश्रायां स्वाध्यायभूमौ वा प्रस्थितानां
तासां व्याघातो भवेत् । पाली नाम—संयममहातडागस्यानतिक्रमलक्षणः सेतुः तस्या आत्म-परो-
भयसमुत्थो भेदो भवति; यद्वा "पालि" चि वसतिपालिका भण्यते, तथा सार्द्धमालापादि कुर्वत
आत्मसमुत्थः परसमुत्थ उभयसमुत्थो वा भेदो भवतीति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ३६९४ ॥

30 साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

काई सुहवीसत्था, दरजिमिय अवाउडा य पयलाति ।

अतिगतमेत्ते य तहिं, संकिय पपलाइया थद्धा ॥ ३६९५ ॥

काचिदार्यिका वसतेरन्तःस्थिता 'सुखविश्रुता' आत्मसुखेनापावृतशरीरां तिष्ठति, देरजि-
मिता वा-अर्धमुक्ता दरनिवसिता काचिदास्ते, अपावृतनिषण्णा वा, काचित् प्रचलायते । ततः
'तस्मिन्' संयतेऽकस्माद् 'अतिगतमात्रे' प्रविष्टमात्र एव 'दृष्टाऽहमनेनापावृता' इति 'शक्तिता'
शक्ताकुला सती प्रचलायते, सहसैव नश्यतीत्यर्थः । प्रचलायिता च सती संक्षोभतः स्तब्धमात्रा
सा भवेत् ॥ ३६९५ ॥ अयेदमेव व्याचष्टे—

वीरल्लसउणविचासियं जहा सउणिवंदयं वुण्णं ।

वचति गिरावयक्खं, दिसि-विदिसाओ विभजंतं ॥ ३६९६ ॥

वीरल्लसकुनः-हुलायकः, तेन सयागच्छता वित्रासितं सद् यथा शकुनिकानां-पक्षिणीनां
वृन्दं 'वृक्षं' विषण्णं सद् 'निरपेक्षं' पुत्रभाण्डाचपेक्षारहितं दिशो विदिशश्च 'विभज्यमानं'
वियुज्यमानं 'व्रजति' सहसैव पलायते ॥ ३६९६ ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

तस्मि य अतिगतमिचे, विचत्थाओ जहेव ता सउणी ।

नेहंति य संचाडिं, रयहरणे पावि मगंति ॥ ३६९७ ॥

'तस्मिन्' संयतेऽतिगतमात्र एव यथैव ताः शकुनिकास्तथैव ता अपि संयत्यो वित्रस्ता
भवन्ति । ततश्च काचिदापावृतगात्रा त्वरितं प्रावृणोति, अन्याः काश्चन सङ्काटिका गृह्णन्ति,
यास्तु संयतं सहसा समागतं दृष्ट्वा रजोहरणं मुक्त्वा नष्टाः ताः पश्चात् सुखीभूताः सत्यो रजो-
हरणानि भार्गवन्तीति ॥ ३६९७ ॥ यच्च नोदकेनोक्तम् "प्राणातिपातादिकमसेवमानस्य
कस्माच्चतुर्गुलकं दीयते ?" (गा० ३६९३) तदेतत् परिहरन्नाह—

छक्कायाण विराहण, पक्खुलणं खाणु कंटे विलिया ।

थद्धा य वेच्छिउं भावमेओ दोसा उ वीसत्थे ॥ ३६९८ ॥

ताः संयत्यः कुम्भकारशालादौ स्थिता भवेयुः, तत्र च निरपेक्षा नश्यन्त्यो मृत्तिकामर्दनेन-20
पृथिवीकायम्, उदककुम्भप्रलोदनेनापकायम्, उल्लुक्कघट्टनेनामिकायम्, "यत्राभिसत्र नियमाद्
वायुः" इति कृत्वा वायुकायम्, बीज-हरितमर्दनेन वनस्पतिम्, कुन्थ-कीदिकादिमर्दनेन व्रसकायं
च विराधयेयुः, एषा षट्कायविराधना, सा च तत्त्वतस्तेनैव साधुना कृता । मत्स्वलनं नाम-
अधस्तादुपरि वा आस्फालनं यद् वा तासां नश्यन्तीनां भवेत् । खाणुना वा कण्टकेन वा पादयो-
रुपघातः स्यात् । "विलिया" 'व्रीडिता' अकस्मात् तद्दर्शनाद् लज्जिता सती काचिद् वैहायसो-25
हन्मनादि क्षुर्यात् । भयातिरेकतो वा स्तब्धा भवेत् । तां च तथाभूतां दृष्ट्वा भावमेदो भवति,
'सात्त्विकभावप्रभवोऽयमस्य शरीरे स्तम्भः' इत्येवमितराः संयत्यभ्रिन्तयेयुरिति भावः । एवमा-
दयो दोषा विश्वस्तार्थिकाविषया मन्तव्याः ॥ ३६९८ ॥ गतं विश्रुताद्वारम् । अथ ग्लानाद्वारमाह—

कालाइक्कमदाणे, गाढतरं होज्ज णेव पउणेजा ।

संखोमेण गिरोधो, मुच्छा मरणं च असमाही ॥ ३६९९ ॥

ग्लाना संयती तस्य संयतस्य सङ्क्षोमेण न मुक्ते, प्रतिचरिका वा तदर्थं मिक्षां न गच्छति ।
ततः कालातिक्रमेण तस्या भक्त-पानप्रदाने गाढतरं ग्लानत्वं भवेत्, न वा सा प्रगुणीभवेत् ।
अथवा तदीयसङ्क्षोमेण तस्या वातकर्मणः कायिकयाः संज्ञाया वा निरोधो भवेत्, ततस्तद्वापचा

मृच्छां सज्जायेत, निरोधेन वा मरणमाप्नुयात्, असमाधिर्वा तस्या भवेत्, तत्रानागादपरिताप-
नादिनिष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ३६९९ ॥ अथ क्षपिकाद्वारमाह—

पारणगपट्टिया आणियं च अविगडियऽदंसिय ण भुंजे ।

अचियत्त अंतराए, परिताव असम्भवयणे य ॥ ३७०० ॥

- 5 क्षपिका चतुर्धादितपःकर्मकारिणी पारणकार्यं प्रस्थिताऽपि 'ज्येष्ठार्य आगतः' इति मत्वा
निवर्त्तते । प्रवर्त्तिनी वा तस्य समीपे निविष्टा वर्त्तते, तथा च क्षपिकया पारणकमानीतम्,
परम् 'अदिकटित्तम्' अनालोचितम् 'अदर्शितं वा' अनालोकितं सा न मुह्यति इति कृत्वा प्रव-
र्त्तिनीं प्रतिपालयन्ती तिष्ठति । ततश्च तस्या अभीतिकमन्तरायोऽनागादमागादं वा परितापो
भवेत् । असम्भवचनं वा सा ब्रूयात्—अहो ! अयमसत्कार्याणां कीलक इव साम्प्रतमुपस्थित
10 इति ॥ ३७०० ॥ विचारद्वारमाह—

नोच्छेज्जण ण सक्का, अंतो वा होज्ज णत्थि वीयारो ।

संतो वा ण पवत्तति, णिच्छुभण विणास गरिहा य ॥ ३७०१ ॥

- स साधुद्वारमूले उपविष्टत्वाद् 'नोदयिषुं' लङ्घयिषुं न शक्यते, तासां च संयतीनामन्तः
विचारभूमिर्निर्नास्ति, अस्ति वा परं तस्यां संज्ञा न प्रवर्त्तते, श्लाघ्यतरेण वा सा नानुज्ञाता, तस्यां
15 व्युत्सर्जने निष्क्राशनमसौ कुर्यात्, निष्क्राशिताश्च स्थापदादिभिर्विनाशं लोकाच्च गृहीमासादयन्ति,
तन्निष्पन्नं तस्य संयतस्य प्रायश्चित्तम् ॥ ३७०१ ॥ अथ भिशाद्वारमाह—

सइकालफेडणे एसणादिपेछंतऽपेछणे हाणी ।

संकायऽभाविणसु य, कुलेसु दोसा चरंतीणं ॥ ३७०२ ॥

- संयत्यो भिक्षायां प्रस्थिताः, स च साधुः समायातः, ततस्तस्य दाक्षिण्येन तावत् सिता
20 यावद् भिक्षायाः सत्कालः—देशकालः स्फिटितः । ततोऽवेलायां भिक्षामटन्त्य एषणाशुद्धेः
आदिशब्दाद् उद्गमोत्पादनाशुद्धेश्च प्रेरणं कुर्यात् । अथ न प्रेरयेयुः ततस्तस्मात्सामान्यो हानिः
परिताप-महादुःखादिना भवेत् । अभावितकुलेषु वाऽकाले चरन्तीनां शङ्कादयो दोषा भवेयुः ।
शङ्का मैथुनार्थविषया, आदिशब्दाद् भोजिका-घाटिकादिदोषपरिग्रहः ॥ ३७०२ ॥

अथ स्वाध्यायद्वारमाह—

- 25 सज्झाए वाषातो, विहारभूमिं व पत्थिय णियत्ता ।

अकरण णासाऽऽरोवण, मुत्तऽज्ज विणा य जे दोसा ॥ ३७०३ ॥

- 'ज्येष्ठार्य आगतः' इति कृत्वा ताः पठनं परावर्त्तनं वा न कुर्वन्ति, एवं स्वाध्यायव्याघातो
भवेत् । वसतौ वा अस्वाध्यायिके जाते 'विहारभूमिं' स्वाध्यायभुवं प्रस्थिताः भूयस्तं समागतं
दृष्ट्वा निवृत्ताः, ततः "अकरणे"ति सूत्रपौरुषीं न कुर्वन्ति मासलघु, अर्थपौरुषीं न कुर्वन्ति
30 मासगुरु । सूत्रा-अर्थनाशनिष्पन्ना चारोपणा, सा चैवम्—सूत्रं नाशयति चतुर्लघु, अर्थं नाश-
यति चतुर्गुरु । सूत्रा-अर्थान्यां च विना ये 'दोषाः' करण-करणहान्यादयस्तन्निष्पन्नं सर्वमपि
संयतस्य प्रायश्चित्तम् ॥ ३७०३ ॥ पालीभेदद्वारमाह—

१ 'भूमौ' स्वाध्यायभुवि 'प्रस्थि' मा० ॥

संजममहातलागस्त गाणवेरगामुपदिपुण्यस्त ।

सुद्वपरिणामजुतो, तस्त उ अणइकमो पाली ॥ ३७०४ ॥

संयमः—पञ्चाश्रवादिविरमणात्मकः स एव महद्-विस्तीर्णं यत् तडागं तस्य, 'ज्ञानवैराग्य-सुप्रतिपूर्णस्य' ज्ञानस्य-आचारादिश्रुतं तत्समुत्थं यद् वैराग्यं-प्रतिसमयविशुद्ध्यमानो भवनिर्वेदः तेन जलस्थानीयेन सुधु-अतीव प्रतिपूर्णस्य, यः शुद्धपरिणामयुक्तस्तस्यानतिक्रमः स पालिरि-५ सुच्यते ॥ ३७०४ ॥ तस्य भेदः कथं भवति ? इत्याह—

संजमअभिमुहस्त वि, विसुद्वपरिणामभावजुत्तस्त ।

विकहादिसमुप्यणो, तस्त उ भेदो मुषेयव्वो ॥ ३७०५ ॥

संयमामिमुलस्यापि तस्य विशुद्धिपरिणामभावयुक्तस्य पालिस्थानीयस्यानतिक्रमस्य यः 'विक-थादिसमुत्पन्नः' मिथःकथादिकरणसमुद्भूतः 'भेदः' विनाशः स इह पालीभेदो ज्ञातव्यः । 10 स चाऽऽत्म-परोभयसमुत्थो भवेत् ॥ ३७०५ ॥

अहवा पालपतीति, उवस्तस्यं तेण होति सा पाली ।

तीसे जायति भेदो, अप्पाण-परोभयसमुत्थो ॥ ३७०६ ॥

अथवा या तत्रोपाश्रयं पालयति सा "सत्यमामा भामा" इति न्यायात् पाली भण्यते । तस्या एकाकिन्यास्तं संयतं दृष्ट्वा आत्मसमुत्थः परसमुत्थ उभयसमुत्थो वा भेदो जायते 15 ॥ ३७०६ ॥ कथम् ? इति चेद् उच्यते—

मोहतिगिच्छा खमणं, करेमि अहमवि य बोहि पुच्छा य ।

मरणं वा अचियत्ता, अहमवि एमेव संबंधो ॥ ३७०७ ॥

स संयतस्तं संयतीप्रतिश्रयं गतो यावदेका वसतिपालिका तिष्ठति, ततस्तेन सा पृष्टा—
आर्ये ! किमिति भवती मिश्रां नावतीर्णा ? । सा प्राह—अद्य मम क्षणम् । स प्रश्नयति— 20 किंनिमित्तम् ? । सा प्रतिब्रूते—मोहचिकित्सार्थम् । तयाऽपि स संयत एवमेव पृष्टो ब्रवीति—
अहमपि मोहचिकित्सार्थं क्षणं करोमि । ततस्तेन पृच्छा कृता—आर्ये ! भवत्या कथं बोधिरा-
सादिता ? । सा प्राह—मरणं मदीयमर्तुरजनिष्ठ, तस्य वा अहम् 'अप्रीतिका' द्वेष्या पूर्वममुवं
अतः प्रव्रजिता । ततस्तया सोऽप्येवमेव पृष्टः प्राह—अहमपि 'एवमेव' अभीष्टकलत्रवियोगादिना
प्राप्ताजिषम् । एवं भिन्नकथासद्भावकथनैर्भावसम्बन्धो भवति ॥ ३७०७ ॥ इदमेव स्फुटतरमाह— 25

ओमाणस्त व दोसा, तस्त वं गमणेण सम्मलोगस्त ।

महतारियपभावेण य, लद्धा मे संजमे बोही ॥ ३७०८ ॥

अपमानं नाम—ससापत्न्यतायां यद् मर्त्ता माय् अवमतया पश्यति सा तस्य दोषादहं प्रवव्राज ।
अथवा मदीयो मर्त्ता मय्येकान्तानुरक्त आसीत्, अतस्तस्य स्वर्गलोक्तस्य गमनेन तथा महत्तरी-
कया यद् ममानवरतं धर्माख्यानकानि कथितानि तत्प्रभावेण च लब्धा मया संयमे बोधिः, संयमं 30
प्रतिपन्नवतीत्यर्थः ॥ ३७०८ ॥ अत्रा—

पदूमिता मि धरासे, तेण हतासेण तो ठिता धम्मो ।

१ य मरणेण ताभा ॥

सिद्धं दाह रहस्यं, ण कहिज्झं जं अणत्तस्स ॥ ३७०९ ॥

‘प्रदुमिता’ प्रकर्षेण क्लेशिताऽस्मि अहं “धरासे” गृहवासे, प्राकृतत्वाद् वाशब्दलोपः, तेन ‘हताशेन’ कुपतिता, ततः स्थिताऽहमेवंविधे धर्मे । इदं च रहस्यमिदानीं मया भवतां ‘शिष्टं’ कथितम्, यद् ‘अनाप्तस्य’ भवद्यतिरिक्तस्य कस्यापि पुरतो न कथ्यते ॥ ३७०९ ॥

रिक्खस्स वा वि दोसो, अलक्खणो सो अभागाधिज्जो णु ।

न य निग्गुणा मि अज्जो ! तुम्हे वि य नाहिह विसेसं ॥ ३७१० ॥

मम पाणिग्रहणदिवसे यद् ऋक्षं-नक्षत्रं तस्य वा कोऽपि दोष आसीत्, तेन स तादृशो निःस्नेहोऽलक्ष्णोऽभागाधेयश्च मम भर्ता अमवत्, न चाहं ‘निर्गुण’ गुणविकला, यद्वा आर्य । यूयमपि ज्ञास्यथ मदीयं ‘विशेषं’ सगुण-निर्गुणताविभागम् ॥ ३७१० ॥ एवमुक्ते संयतो ब्रूयात्—

10 इट्ठकलत्तविओगे, अण्णम्मि य तारिसे अविज्जंते ।

महत्तरयपभावेण य, अहमवि एमेव संवंधो ॥ ३७११ ॥

इष्टकलत्रस्य नियोगे सज्जातेऽन्यासिंश्च तादृशे कलत्रेऽविद्यमाने महत्तरः—आचार्यो मम धर्ममाख्याति स्म, तत्तत्तत्पभावेणाहमपि प्रव्रजितः । “एमेव” चि यथा तथा सविकारमात्मीयं चरितमाख्यातं तथा संयतोऽप्येवमेव कथयति । एवं तयोः परस्परं भावसम्बन्धो भवति

11 ॥ ३७११ ॥ किञ्चान्यत्—

‘किं पिच्छह सारिक्खं, मोहं मे जेति मज्झं वि तहेव ।

उच्छंगगता मि मता, इहरा ण वि पत्तिर्यंतो मि ॥ ३७१२ ॥

संयतस्तां संयतीं निश्चलया दृष्ट्या निरीक्षते, ततः सा ब्रवीति—किमेवं पश्यथ ? । स प्राह—मदीयमोगिन्या सह यद् भवत्याः सर्वथैव सादृश्यं तद् मां मोहं नयति, किमेषा सैव ? 20 इति विभ्रमं जनयतीत्यर्थः । सा ब्रवीति—ममापि त्वं तथैव मोहं जनयसि । स प्राह—किं करोमि ? ममोत्सङ्गे गता—स्थिता सती सा मृता, ‘इतरथा’ यदि परोक्षं सा मृताऽभविष्यत् ततो देवानामपि वचनेन प्रत्ययं नागमिष्यम्, यथा—त्वं सा मम पत्नी न भवसीति ॥ ३७१२ ॥

इय संदंसण-संभासणोहिं भिन्नकष-विरहजोएहिं ।

सेज्जातरादिपासण, वोच्छेद दुदिद्वधम्म चि ॥ ३७१३ ॥

25 “इय” एवं यत् परस्परं सन्दर्शनं यच्च सम्भाषणं—‘किमिति त्वमथ मिहां न गता ?’ इत्यादिपृच्छारूपं ताभ्याम्, तथा यास्तया सह भिन्नकथाः, यश्च विरहे—एकान्ते योगः, एतैश्चारीत्रस्य भेद उपजायते । तथा श्रय्यातर आदिशब्दादन्यो वा यः तत्परिजनादिस्तयोस्तथाविधं चेष्टितं पश्यति स तद्रूप्या-ऽन्यद्रूप्ययोर्व्यवच्छेदं कुर्यात् । ‘दुर्दृष्टधर्माण एते’ इत्येवं विपरिणाममुपगच्छेत् । < अथासौ तथा सह सम्पत्तिं गच्छति ततो नरकायुर्वध्नाति, तीर्थकृतां सङ्घस्य च 30 महतीप्राशातनां विधाय बोधिलभप्रतिबन्धकं कर्मजालमुपचिनोति । उक्तं च—

लिंणेण लिंणिणीए, संपत्तिं जह् निगच्छई मूढो ।

निरयाउयं निर्वधंइ, आसायणया अबोही य ॥ > (कल्पवृहद्भाष्ये) ॥ ३७१३ ॥

५ एतत् सर्वं स्थानं निषर्जनं चाश्रित्योक्तम् । अथ त्वत्त्वर्चनादीनि पदान्यङ्गी ७ कृत्याह—

पयला निदं तुअङ्गे, अच्छिदिडुम्मि चमढणे मूलं ।

पासवणे सच्चित्ते, संका बुच्छम्मि उड्डाहो ॥ ३७१४ ॥

प्रचलायनं नाम—निषण्णस्य सुसजागरावस्था, निद्रायणं तु—निषण्णस्यैव स्वपनम्, त्वत्त्वर्चनं—
संसारके प्रतीत्यं शयनम्, अक्षिचमदनं—चक्षुषोर्मौलनम् । एतानि कुर्वाणो यद्यपि सागारिका-
दिना न दृष्टस्तथापि चतुर्गुरु, दृष्टे तु शङ्कायां चतुर्गुरु, निःशङ्किते मूलम्, प्रश्रवणं संयतीनां
कायिकाभूमौ करोति चतुर्लघु । “सच्चित्ते” चि संयत्याः कायिको व्युत्सर्ज्यता योनौ संयतनिसृष्टं
शुक्लबीजमवगाहेत ततो मूलम् । “संका बुच्छम्मि” चि तं संयतं तत्र कायिकां व्युत्सर्जनं
दृष्ट्वा सागारिकादिः शङ्कां कुर्यात्—किं मन्ये एष श्रमणको रजन्यामत्रैवोषितः?, ततो महा-
जुद्धाहः प्रवचनस्य भवतीति । एषा पुरातना ग्रन्था ॥ ३७१४ ॥

10

अथास्या एव व्याख्यानमाह—

पयला निदं तुअङ्गे, अच्छीणं चमढणम्मि चउगुस्सा ।

दिङ्गे वि य संकाए, गुरुगा सेसेसु वि पदेसु ॥ ३७१५ ॥

प्रचलां निद्रां त्वत्त्वर्चनमक्षिचमदनं च कुर्वाणं यदि परो न पश्यति ततश्चतुर्गुरुकाः, दृष्टे-
ऽपि प्रचलादौ शङ्कायां चतुर्गुरुकाः, निःशङ्किते मूलम् । ‘दोषेण्वणि’ अज्ञानादिसमुद्देशन-स्वाध्या-
यकरणादिषु सूत्रोक्तपदेषु परेणादृष्टेषु कृत्यारो गुरवः, दृष्टेण्वपि शङ्कायां चतुर्गुरु, निःशङ्किते
मूलम् ॥ ३७१५ ॥ का पुनः शङ्कां भवेत्? इति चेद् उच्यते—

सज्जाएण णु खिण्णो, आतं अण्णेण जेण पयलाति ।

संकाएँ हुँति गुरुगा, मूलं पुण होति णिस्संके ॥ ३७१६ ॥

‘जु’ इति वितर्के, किमेष संयतः स्वाध्यायमङ्गारेण खिन्नः? आहोश्चिदन्त्येन सागारिकप्र-
सङ्गेन रात्रौ खिन्नः? येनैवं प्रचलायते, एवं शङ्कायां चतुर्गुरुकाः, निःशङ्किते तु मूलं भवति
॥ ३७१६ ॥

अनत्थं मोय गुरुओ, संजतिवोसिरणभूमिए गुरुगा ।

जोगोगाहण वीए, केयी धाराएँ मूलं तु ॥ ३७१७ ॥

संयतीकायिकाभूमिं विमुच्यमान्यत्र मोकस्य व्युत्सर्जनं मासगुरु । अथ—संयतीव्युत्सर्जनं भूमौ
व्युत्सर्जति ततश्चतुर्गुरु । तत्र च कदाचिद् दृष्टिक्लेशस्यान्यस्य वा बीजनिसर्गो भवेत्, तच्च
बीजं संयतीधाराहतं सद् ऊर्ध्वमुखमुद्भावितां योनाववगाहेत तत्र संयतस्य मूलस्य, बाह्यद्विजायां
च तस्यामुद्भावादयो दोषाः । केचिदाचार्या भ्रुवते—धारया स्पृष्टमात्र एव बीजे मूलं भवति ।
अत एते दोषा अतो निष्कारणे संयतीवसतिमविधिना न भविष्येत् ॥ ३७१७ ॥

गतः प्रथमो मङ्गः । द्वितीयमङ्गमाह—

80

१ ५ एतन्मध्यगतः पाठः तस्मै० त० डे० मो० डे० नास्ति, कं० मा० एव वर्तते ॥

२ अशिवदि० मा०, कं० विना ॥ ३ आओ अ० तस्या० । आतो अ० ब्रह्मज्ञाने ॥

४ “के बाह्यो उद्भावादयो दोषा” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

निकारणे विधीय वि, दोसा ते चेव जे भणिय पुर्वि ।

वीसत्थाई गुत्तुं, गेलन्नाई उवरिमा उ ॥ ३७१८ ॥

निष्कारणे 'विधिनाऽपि' नैषेधिकीत्रयकरणरूपेण प्रवेशे त एव दोषाः ये 'पूर्व' प्रथम-
भङ्गे सम्पन्नमुक्ताः । नवरं विश्वस्ताविषया ये दोषा उक्ताः, आदिगन्धस्तोषामेवानेकभेदसूचकः,
० तान् मुक्त्वा ये ग्लान्यादिविषया उपरितना दोषास्तो द्वितीयभङ्गे सम्भवन्ति, विश्वस्तादोषास्तु
नैषेधिकीत्रयकरणेन न सम्भवन्तीति भावः ॥ ३७१८ ॥

निकारणे विधीय वि, तिद्वाणे गुरुनो जेण पडिहुं ।

कारणगमणे सुद्धो, णवरिं अविधीय मासतियं ॥ ३७१९ ॥

निष्कारणे विधिनाऽपि प्रविशन् यस्मिन् स्थानेषु नैषेधिकां प्रयुक्ते तस्यापि मासगुरुकम् ।
10 कुतः ? इत्याह—येन प्रतिकुष्ठं भगवता निष्कारणमार्थिकावसतौ गमनम् । अथ तृतीयभङ्ग-
माह—“कारण” इत्यादि । कारणे यः संयतीवसतौ गच्छति स शुद्धः । नवरम् 'अविधिना'
असामाचार्या प्रवेशनिष्पन्नं त्रिषु स्थानेषु यदि नैषेधिकीत्रयं न करोति ततो मासैल्लघुत्रयम्,
द्वयोः स्थानयोर्न करोति मासैल्लघुद्वयम्, एकस्मिन् स्थाने न करोति एकं मासैल्लघुकम् ॥ ३७१९ ॥

कारणतो अविधीए, दोसा ते चेव जे भणिय पुर्वि ।

15 कारणे विधीय सुद्धो, इच्छं तं कारणं किन्तु ॥ ३७२० ॥

कारणतोऽविधिना प्रविशतो दोषास्त एव भवन्ति ये विश्वस्तादिविषयाः पूर्व भणिता इति ।
कारणे तु 'विधिना' त्रिषु स्थानेषु नैषेधिकीत्रयं कृत्वा प्रविशन् शुद्धः । शिष्यः पृच्छति—
इच्छाम्यहं ज्ञातुम् किं तत् कारणम् ? येन तत्र गम्यते ॥ ३७२० ॥ सूरिराह—

गम्मइ कारणजाए, पाहुणए गणहरे महिहीए ।

20 पच्छादणा य सेहे, असहुस्स चउकभयणा उ ॥ ३७२१ ॥

गम्यते संयतीनां प्रतिश्रये 'कारणजाते' उपाश्रय-संस्तारकप्रदानादिके । प्राप्नुको वा साधुः
संयतीनामनाबाधपृच्छानिमित्तं गच्छेत् । गणधरो वा मूर्च्छा-विसूचिकादौ संयतीनामागाढे
कारणे समुत्पन्ने दिवा रात्रौ वा गच्छेत् । 'महद्दिको वा' राजा-ऽमात्यादिप्रव्रजितः संयतीनां
तेजो-गौरवादिजननार्थं यायात् । 'सेहि' चि शैक्षस्य राजपुत्रप्रव्रजितादेरमात्यादिभिरभिष्का-
25 मयितुमारब्धस्य पच्छादना संयतीप्रतिश्रये नीत्वा कर्तव्या । काचिद्वा संयती ग्लाना तस्या-
श्चिकित्सा कर्तव्या, तत्रासहिष्णोः साधोः साध्व्या[श्च] श्रुतुष्कमजना भवति, चतुर्भङ्गीत्यर्थः ।
सा चैयम्—साध्वी सहिष्णुः साधुरपि सहिष्णुः १ साध्वी सहिष्णुः साधुरसहिष्णुः
२ साध्वी असहिष्णुः साधुः सहिष्णुः ३ साध्वी साधुश्च द्वावप्यसहिष्णू ४ । एष द्वारगाथा-
सङ्केपार्थः ॥ ३७२१ ॥

30 अथ निस्तरार्थमभिविस्तुः प्रथमद्वारभङ्गीकृत्याह—

१ 'कारण० पच्छदं । कारणगमणे सुद्धो, अविधीए मासल्लघुनो सिद्ध भणेषु १' इति चूर्णौ ॥
२ अविधिप्रवेशा० भा० ॥ ३ 'सगुरुक' भा० ॥ ४ 'सगुरुक' भा० ॥ ५ 'सगुरुकम् भा० ॥
६ 'हिष्णुपदोपलक्षिता चतुष्क' भा० ॥ ७ साधोऽभ्यु० क० विना ॥

उवस्सए य संथारे, उवही संघपाहुणे ।

सेहद्ववणुदेसे, अणुचा भंडणे गणे ॥ ३७२२ ॥

अणप्पज्झ अगणि आऊ, वीअर पुत्त संगमे ।

संलेहण वोसिरणे, वोसट्ठे निट्ठिए तिहं ॥ ३७२३ ॥

उपाश्रयस्य संस्कारकस्योपघेर्वा प्रदानार्थं संयतीप्रतिश्रयं गच्छेत् । काश्चिद्वा संयत्यः परीष- 5
हपराजिता अवधावनाभिमुख्ये वर्तन्ते तासां स्थिरीकरणार्थं सङ्घप्राप्नुणो गच्छेत् । इह कुल-
स्थविरो गणस्थविरः सङ्घस्थविरो वा सङ्घस्य गौरवार्हतया प्राप्नुण इव प्राप्नुण उच्यते । शैक्षस्य
वोपस्थापनो स्थापनाकुलनां वा स्थापनां कर्तुं तत्र ब्रजेत् । वसतावस्वाध्यायिके श्रुतस्योद्देशम-
नुज्ञां वा कर्तुं तत्र गच्छेत् । 'भण्डनं' कलहः तद् वा तासां परस्परमुत्पन्नं तदुपशमनार्थं
गन्तव्यम् । "गणे" चि प्रवर्तिन्यां कालगतायां गणचिन्तार्थं गच्छेत् ॥ 10

"अणप्पज्झ" चि देशीपदमनात्मवशवाचकम्, तत्तत्स्थानात्मवशयाः—यक्षाविष्टादिरूपाया
आर्थिकाया मन्त्र-तन्त्रादिप्रयोगेणात्मवशतां कर्तुं गच्छेत् । अग्निना वा संयतीवसतिर्दग्धा,
अप्यायपूरेण वा प्लाविता, विचारमूगौ वा गच्छन्तीनां तासां सोपसर्गम्, "पुत्ते" चि पुत्रः
उपलक्षणत्वात् पिता अत्ता वा तासां कालगतो भवेत्, "संगमे" चि पुत्र-भ्रात्रादिरेव तासां
सञ्ज्ञातकश्चिरादागतो भवेत् तस्य यः सङ्गमः—मीलकस्तदर्थम्, तथा 'संलेखनं' भक्तप्रत्याख्या- 15
नाय परिकर्मणां काचिदार्थिका करोति, 'व्युत्सर्जनं वा' भक्तप्रत्याख्यानं कर्तुकामा काचिद्
विद्यते, 'व्युत्सृष्टं वा' कयाचिद् भक्तं प्रत्याख्यातम् अनशनं प्रतिपन्नमित्यर्थः, एतेषु कारणेषु
गच्छेत् । अथ काचिद् 'निष्ठिता' कालगता ततः शेषसंयतीनां शोकापनयनार्थं 'व्यहं' श्रीन्
दिवसान् आवदुपर्युपरि स्मरिणा गन्तव्यमिति श्लोकद्वयसङ्केपार्थः ॥ ३७२२ ॥ ३७२३ ॥

अथैतदेव प्रतिपदं विभावयिषुराह—

अज्जाणं पडिक्कुट्टं, वसही-संधारगाण गहणं तु ।

ओभासिउ दाउं वा, वच्चेज्जा गणहरो तेणं ॥ ३७२४ ॥

आर्याणां स्वयं वसतेः संस्कारकाणां च ग्रहणं भगवता 'प्रतिकुष्टं' प्रतिषिद्धम्, अतो वस-
तिमवभाषितुं गणधरो गच्छति । संस्कारकांश्च तासां प्रायोग्यानुत्पाद्य तान् प्रदातुं गणधरस्तत्र
ब्रजेत् ॥ ३७२४ ॥ अथोपधिद्वारमाह—

पडियं पम्हुट्टं वा, पलावियं अवहियं व उग्गमियं ।

उवहिं भाएतुं जे, दाएउं वा वि वच्चेज्जा ॥ ३७२५ ॥

मिक्षादौ पर्यटन्तीनां तासामुपधिः पतितः, स्वाध्यायमूगौ वा गतानां "पम्हुट्टं" ति विस्मृतः,
उदकेन वा प्लावितः, सौनैर्वापहृतः, स च मूयोऽपि साधुमिर्लेख्यः; अपूर्वो वा उपधिसैः
'उद्गमितः' उत्पादितः, अतस्तमुपधिं माजयितुं वा दातुं वा गणधरो ब्रजेत् । तत्र पतित-विस्मृ- 30
तादेरुपकरणस्य यद् यस्याः सत्कं तस्य तस्या एव यद् विमज्ज्य समर्पणं तद् भाजनमुच्यते,

१ भा० कां० विनाऽन्यत्र—'धावना भवति मुख्या वर्त्त' मो०-६० । 'धारणा भवति
मुख्या वर्त्त' त०-६० ॥ २ 'स्पर्' समु० मो०-६० ॥

यत् पुनरपूर्वं उपधिरुत्पाद्य तासां दीयते तद् दानम् । अथवा भाजनं प्रवर्त्तिन्या अभावे शेषसं-
यतीनां विभज्य समर्पणम्, यत् प्रवर्त्तिन्या हस्ते समर्प्यते तद् दानम् ॥ ३७२५ ॥

अथ सङ्घप्राधुणद्वारमाह—

ओहोणाभिमुह्रीणं, थिरकरणं काउं अज्जियाणं तु ।

5 गच्छेज्जा पाहुणओ, संघ-कुलधेर-गणधेरो ॥ ३७२६ ॥

∴ अवधावनाभिमुखीनां परिषदपराजितानामार्यिकाणां स्थिरीकरणं कर्तुं प्राधुणको गच्छेत् ।
कः पुनः प्राधुणकः ? इत्याह—सङ्घस्थविरः कुलस्थविरो गणस्थविरो वा, उपलक्षणमिदम्,
तेनान्योऽपि यः स्थिरीकरणलब्धिसम्पन्नः स गच्छति ॥ ३७२६ ॥ अथ शैक्षद्वारमाह—

अन्नत्थ अप्पसत्था, होज पसत्था य अज्जिगोवसए ।

10 एएण कारणेणं, गच्छेज्ज उवट्टवेउं जे ॥ ३७२७ ॥

अन्यत्र विधीयमाना उपस्थापना क्षारा-ऽङ्गार-कचवराद्यप्रशस्तद्रव्ययुक्तत्वादप्रशस्ता भवेत्,
आर्यिकोपाश्रये तु प्रशस्ता, एतेन कारणेन शैक्षमुपस्थापयितुं “जे” इति पादपूर्णे आर्यिकावसतिं
गच्छेत् ॥ ३७२७ ॥ स्थापनाद्वारमाह—

ठघणकुलाहं ठवेउं, तासिं ठवियाणि वा निवेएउं ।

15 परिहरिउं ठवियाणिं, ठवणाऽऽदियणं व वोतुं जे ॥ ३७२८ ॥

दानश्राद्धादीनि स्थापनाकुलानि तासां समक्षं स्थापयितुम्, यद्वा तानि स्ववसतौ स्थापितानि
परं तासां ‘निवेदयितुम्’ ‘अमुकममुकं च कुलं स्थापितम्’ इत्येवं ज्ञापयितुम्, इदानीं वा तानि
कुलानि स्थापितानि ततः ‘परिहरुं’ ‘न निवेष्टव्यानि’ इत्येवं निवारयितुम्, येषु जन्मसूतक-
मृतसूतकादियुक्तेषु कुलेषु पूर्वमित्तरस्थापना कृत्वा तेषु विवक्षितावधिपरिपूर्त्यन्तरं भूयोऽपि
30 ‘आदानं’ ग्रहणं कुलैस्तेषु नृणावचनं वक्तुं गन्तव्यम् ॥ ३७२८ ॥ अथोद्देशां-ऽनुशास्त्रद्वारमाह—

वसहीए अस्सज्जाए, गोरव भय सद्ध मंगले वेव ।

उद्देशादी काउं, वादेउं वा वि गच्छेज्जा ॥ ३७२९ ॥

वसतावस्थाध्यायिके आते संयतीवसतिमुद्देशमनुज्ञां वा कर्तुं गच्छेत् । अथवा, यथा-
चार्यः स्वयं तासामुद्देशादिकं करोति ततस्त्वा आचार्यविषयं यद् गौरवं यच्च तदीयं भयं तान्मां
35 शीघ्रं तदङ्ग-श्रुतस्कन्धादिकमधीयते, आचार्येण वा स्वयमुद्दिष्टे तासां महती श्रद्धोपजायते,
प्रशस्तद्रव्यादिगुणयुक्तत्वाच्च तत्रोद्देशादौ विधीयमाने मङ्गलं भवेत्, एतैः कारणैरुद्देशादिकं
कर्तुं तत्र गच्छेत् । प्रवर्त्तिन्यां वा कालमतायामन्या काचित् तासां वाचनादात्री न विद्यते
ततो गणधरो वाचयितुं गच्छेत् ॥ ३७२९ ॥ मण्डनद्वारमाह—

उप्पन्ने अहिगरणे, विओसवेउं तहिं पसत्थं तु ।

30 अच्छेति खउरियाओ, संजमसारं ठवेउं जे ॥ ३७३० ॥

अधिकरणे उत्पन्ने सति ताः संयमस्य सारं—सर्वस्वमृतमुपशमं पार्श्वे स्थापयित्वा “जे” इति
प्राग्वत् “खउरियाओ” क्लृप्तिचेतसः परस्परमनालपन्यस्तिष्ठन्ति, ततस्त्वा व्युपशमयितुं ‘तत्रैव’

संयतीवसतौ गणधरस्यान्यस्य वा तत्राविषोपशमनाल्लिखसम्पन्नस्य गमनं प्रशस्तं भवति ॥ ३७३० ॥
गणधरद्वारमाह—

जह् कालगया गणिणी, नत्थि उ अन्ना उ गणहरसमत्था ।

एतेण कारणेण, गणचिंताए वि गच्छेज्जा ॥ ३७३१ ॥

यदि 'गणिनी' प्रवर्तिनी कालगता, नास्ति चान्या संयती गणभरोद्वहनसमर्था, अत एतेन ५
कारणेन गणचिन्ताकरणार्थमपि गच्छेत् ॥ ३७३१ ॥ अथानात्मवशाद्वारमाह—

अजं जक्खाइहं, [व] खिचचिचं व दित्तचिचं वा ।

उम्मायं पत्तं वा, काउं गच्छेज्ज अप्पज्झं ॥ ३७३२ ॥

यक्षेण आविष्टा-गृहीता यक्षाविष्टा । अपमाननया क्षिप्तं-नष्टं चित्तं यस्याः सा क्षिप्तचित्ता ।
या तु हर्षातिरेकेणापहृतचित्ता सा क्षिप्तचित्ता भण्यते । या तु मोहनीयकर्मोदयेन चित्तशून्य-10
तामुपगता सा उन्मादप्राप्ता । ईदृशमार्था विज्ञायाचार्यो मन्त्रेण वा तन्त्रेण वा "अप्पज्झं" ति
'आत्मवशा' स्वस्वचित्तां कर्तुं संयतीवसति गच्छेत् ॥ ३७३२ ॥ अग्निद्वारमाह—

जह् अगणिणा उ वसही, दह्हा डज्झइ व डज्झिहिति व चि ।

नाऊण व सोऊण व, उवधेत्तुं जे व जाएज्जा ॥ ३७३३ ॥

यद्यग्निना संयतीवसतिर्दग्धा, दह्यते वा सम्प्रतिकाले, अथवा प्रत्यासन्नाग्निप्रदीपनदर्शनेन 15
घक्ष्यते इति ज्ञात्वा वा स्वयं 'स्रुत्वा वा' परमुखेनाकर्ण्य तां वसतिम् 'उपग्रहीतुं' संस्थापयितुं
निर्वापयितुं वा "जे" इति पादपूरणे संयतीवसति 'यायात्' गच्छेत् ॥ ३७३३ ॥

अथाप्याद्वारमाह—

नइपूरेण व वसही, वुज्झइ वूढा व वुज्झिहिति व चि ।

उदगभरियं व सोच्चा, उवधेत्तुं तं तु वधेज्जा ॥ ३७३४ ॥

20

नदीपूरेण प्रसरता वसतिः साम्प्रतम् 'उद्धते' नीयते, 'व्यूढा वा' नीता, 'वक्ष्यते वा' नेष्यते,
उदकेन वा वसतिर्भूता, एवं श्रुत्वा 'तां' वसतिम् 'उपग्रहीतुम्' उल्लिखनादिकं कर्तुं व्रजेत् ॥ ३७३४ ॥

विचारद्वारमाह—

घोडेहि व घुत्तेहि व, अहवा वि जतीवियारभूमीए ।

जयणाए व करेउं, संठवणाए व वधेज्जा ॥ ३७३५ ॥

25

घोडाः-वृद्धाः घूर्चाः-शूतकारादयः, तैर्वसत्याः पुरोहडे गच्छन्त्यस्ता उपसर्ग्यन्ते ततस्तेषां
सानुनयनिवारणार्थं गच्छेत् । अथवा यतीनां विचारभूमौ ताः समागच्छन्ति तन्निवारणार्थं
गच्छति । अथवा यतनया तासां कायिकाभूमिं विचारभूमिं वा कर्तुं पूर्वकृताया वा संस्थापना-
तिसिद्धं व्रजेत् ॥ ३७३५ ॥ पुत्रद्वारमाह—

पुत्तो वा भाया वा, अगिणी वा होज ताण कालगया ।

30

अजाए दुक्खियाए, अणुसद्धीए वि गच्छेज्जा ॥ ३७३६ ॥

पुत्रो वा आता वा भगिनी वा तासां कालगता भवेत् ततो या तत्रार्थिका 'दुःसिता' शोकसा-

गरावगाढा भवेति तस्या अनुशिष्यर्थमपि सूरिः स्वयमेव गच्छेत् ॥ ३७३६ ॥ -

तस्याश्चैवमनुशिष्टिर्दातव्या—

तैलोकदेवमहिया, तित्थयरा नीरया गया सिद्धिं ।

धेरा वि गया केई, चरणगुणपभावया धीरा ॥ ३७३७ ॥

४ येऽपि तावत् 'त्रैलोक्यदेवमहिताः' भुवनत्रयवासिभिः सुरा-ऽसुरैरभ्यर्चितास्तीर्थकरास्तेऽपि भगवन्तः 'नीरजसः' सकलकर्मनिर्मुक्ताः 'गताः' प्राप्ताः सिद्धिम्, तथा 'स्थविरा अपि' ऋषभ-
सेन-गौतमादयः केचित् चरमदेहधारिणो गताः सिद्धिम् । कथम्भूताः ? चरणगुणानां—मूलोत्-
रगुणरूपाणां स्वयमेव चरणेनान्येषां चोपदेशद्वारेण प्रभावकाः—प्रकर्षेण स्फूर्तिं नेतारश्चरणगुण-
प्रभावकाः, 'धीराः' परीपहोपसर्गैरक्षोभ्याः, यथेवंविधा अपि महापुरुषाः कालगतास्ततः शेष-
10 जनैर्मरणे किमाश्चर्यम् ? इति भावः ॥ ३७३७ ॥ तथा—

वंमी य सुंदरी या, अन्ना वि य जाउ लोगजेद्वाओ । -

ताओ वि य कालगया, किं पुण सेसाउ अज्जाउ ॥ ३७३८ ॥

ब्राह्मी च सुन्दरी च अन्या अपि च या लोकज्येष्ठा आर्यचन्दना-भृगापतीप्रभृतय आर्यि-
कास्ता अपि कालगताः, किं पुनः शेषा आर्यिकाः ? ॥ ३७३८ ॥ ततः—

-15

न हु होइ सोइयव्वो, जो कालगओ दढो चरित्तम्मि ।

सो होइ सोतियव्वो, जो संजमदुव्वलो विहरे ॥ ३७३९ ॥

'न हु' नैवासौ साधु-साध्वीजनः शोचितव्यो भवति, यश्चारित्रे 'दढः' निःप्रकम्पः सन्
भक्तप्रत्याख्यानादिविधिना कालगतः; किन्तु स वराकः शोचनीयो भवति यः पृथिव्याद्युपमर्द-
नमनैपणीयपिण्डादिग्रहणं वा कुर्वन् संयमेन दुर्बलो विहरति ॥ ३७३९ ॥ अपि च—

20

लद्धण माणुसत्तं, संजमसारं च दुल्लमं जीवा ।

आणाइ पमाणं, दोग्गइभयवड्डणा होति ॥ ३७४० ॥

'लद्धा' प्राप्य मानुषत्वं तथा संयम एव सारः—प्रधानं मोक्षाङ्गं तं च 'दुर्लभं' महानी-
रघिनिमज्जानर्ध्वरत्नमिव दुःप्रापं लद्ध्वा ये जीवा भागवत्याः 'आज्ञायाः' विधि-प्रतिषेधरूपायाः
प्रमादेन कालं गमयन्ति ते दुर्गतिमयवर्धना भवन्ति, आत्मनो देवादिदुर्गतिपरिभ्रमणजनितं
25 भयं वर्द्धयन्तीति भावः । एवमनुशिष्टिस्तासां दातव्या ॥ ३७४० ॥ अथ सङ्गमद्वारमाह—

पुत्तो पिया व भाया, अज्जाणं आगओ तहिं कोई ।

घित्तूण गणहरो तं, वच्चति तो संजतीवसहिं ॥ ३७४१ ॥

पुत्रः पिता वा आता वा आर्याणं सम्बन्धी चिरप्रोषितस्तत्र कश्चिदागतो भवेत्, तत्तत्तं
गृहीत्वा गणधरः संयतीवसतिं व्रजति, येन तासां तस्मिन् संज्ञातकसाधौ दृष्टे समाधिरूपजायते
30 ॥ ३७४१ ॥ अथ संलेखन-न्युत्सर्जन-न्युत्सृष्ट-निष्ठितद्वाराणि युगपदाह—

संलिहियं पि य तिविहं, वोसिरियव्वं च तिविह वोसट्ठं ।

१ 'तां-लोकोत्तरं' तादी० सो० ले० ॥ २ 'यमाचरं' भा० कं० ॥ ३ 'नस्य मरं' भा० का० ॥
४ शोचनीयो भव' भा० ॥

कालगय चि य सोचा, सरीरमेहिमाह गच्छेज्जा ॥ ३७४२ ॥

इह संलेखितम् अपिशब्दात् संलेख्यमानं वस्तु त्रिधा—आहारः शरीरमुपकरणं च, यद्वोपधिः शरीरं कषायाश्चेति । व्युत्सष्टन्यमप्येवमेव त्रिविधम्, अनशनप्रतिपत्तिकाले एतदेव त्रयं व्युत्सर्जनीयमिति भावः । एवं व्युत्सष्टमपि त्रिविधम् । एषु त्रिष्वपि तस्याः स्थिरीकरणार्थं सरीणा भन्तव्यम् । यावत् 'कालगता सा संयती' इति वार्त्ता श्रुता, तां च श्रुत्वा तस्याः शरीरमहि-^५मार्थं गणधरः स्वयमेव गच्छेत् ॥ ३७४२ ॥

जाहे वि य कालगया, ताहे वि य दुन्नि तिन्नि वा दिवसे ।

गच्छेज्ज संजईणं, अणुसट्ठिं गणहरो दाढं ॥ ३७४३ ॥

यदापि च प्रवर्त्तिनीप्रभृतिका महानिनादसंयती कालगता भवति तदा द्वौ त्रीन् वा दिव-
सान् संयतीनामनुशिष्टिं प्रदातुं गणधरो गच्छेत् ॥ ३७४३ ॥ 10

गतं 'गम्यते कारणजते' (गा० ३७२१) इति मूलद्वारम् । अथ प्राप्नुणकद्वारमाह—

अप्यविति अप्यतितिया, पाहुणया आगया सउवचारा ।

सिज्जायर मामाए, पडिक्कुदेसिए पुच्छा ॥ ३७४४ ॥

प्राप्नुणकाः साधव आत्मद्वितीया आत्मतृतीया वा तत्रागताः, तैश्च तत्र श्रुतम्, यथा—
अत्र संयत्यस्तिष्ठन्ति; ततस्ते तासां वसतिं सोपचाराः प्रविशन्ति । सोपचारा नाम—त्रिषु स्थानेषु ¹⁵
प्रयुक्तनैषेधिकीशब्दाः, यद्वा संयतीभिर्वेषां वक्ष्यमाण उपचारः प्रयुक्तस्ते सोपचारा उच्यन्ते ।
तेषु समागतेषु प्रवर्त्तिनी यदि स्वविरा तत आत्मद्वितीया निर्गच्छति, अथ तरुणी तत
आत्मतृतीया । या च तत्र स्वविरा सा पुरतस्तिष्ठति । ततः साधवः शय्यातरकुलं मामाककुलं
प्रतिकुष्ठकुलानि च—रजकादिसम्बन्धीनि औद्देशिकं च येषु कुलेषु क्रियते तानि प्रवर्त्तिन्याः
समीपे पृच्छन्ति ॥ ३७४४ ॥ अथोपचारं व्याख्याति— 20

आसंदग कडुमओ, भिसिया वा पीढगं व कडुमयं ।

तक्खणलंमे असई, पडिहारिग पेहउभोगउण्णे ॥ ३७४५ ॥

यदि साधुषु समागतेषु तत्सणादेव काष्ठमय आसन्दकोऽशुषिरादिगुणोपेतः प्राप्यते,
वृषिका वा काष्ठमयं वा पीठकं लभ्यते ततस्तदानीमेव तद् ग्रहीतव्यम् । अथ तत्सणादेवा-
सन्दकादि न लभ्यते ततोऽनागतं प्रातिहारिकं गृहीत्वा स्थापयन्ति । 'पेह' चि तच्चोभय-²⁵
सन्ध्यं प्रत्युपेक्षन्ते । 'भोगउणे' चि अकारप्रश्लेषादन्यो नाम—संयतीजनस्तस्य प्रातिहारिकस्य
भोगं न करोति । ततस्ते तत्रोपविष्टाः संयतीनां निराबाधादिवार्त्ता पृष्ट्वा शय्यातरकुलादीनि
पृच्छन्ति ॥ ३७४५ ॥

अथ केन विधिना ते पृच्छन्ति ? केन वा विधिना तास्तेषां दर्शयन्ति ? इत्युच्यते—

वाहाइ अंगुलीइ व, लट्ठीइ व उज्जुअं ठिओ संतो ।

न पुच्छेअं न दाएज्जा, पञ्चावाया भवे तत्थ ॥ ३७४६ ॥

शय्यातरादिकुलं पृच्छन् दर्शयन् वा 'बाहया' बाहुं प्रसार्य, एवमङ्गुल्या वा यष्ट्या वा

१ 'ह संलेखनायां संलेख्यं वस्तु मा० ॥ २ 'ज संजतीणं, अणुसट्ठिं वा भवे ताभा० ॥

गृहस्य 'ऋजुकं' सम्मुखं स्थितः सन् न पृच्छेद् न वा दर्शयेत् । कुतः ? इत्याह—यतस्तत्रैवं पृच्छ्यमाने दर्श्यमाने वा प्रत्यपाया बहवो भवन्ति ॥ ३०४६ ॥ तानेवाह—

तेषोहि' अगणिणा वा, जीवियवचरोत्तणं व पडिणीए ।

खरए खरिया सुण्हा, नट्टे वट्टक्खुरे संका ॥ ३०४७ ॥

६ बाह्यादिकं प्रसार्य साधुना यद् गृहं पृष्टम् संयत्या वा दर्शितम् ततः स्तेनैः किञ्चिदपहृतं भवेत्, अग्निना वा तद् गृहं दग्धम्, प्रत्यनीकेन वा तस्मिन् गृहे कस्यापि जीवितज्यपरोपणं कृतम्, (ग्रन्थाग्रम्—२५४२०) द्यक्षरको वा द्यक्षरिका वा केनचिदपहृता, सुपा वा केनचिद् धूर्तेन सह पलायिता, 'वृत्तखुरो वा' प्रधानस्तुरङ्गमो नष्टो भवेत् ततः साधु-साध्वीविपशा शङ्का भवेत्—नूनमेतैरेवापहृतम् दग्धमित्यादि; ततो नाविधिना पृच्छेत् न वा दर्शयेत्

10 ॥ ३०४७ ॥ तत्र चाऽऽसीनास्ते साधवो न हसन्ति न वा कन्दर्पं कुर्वन्ति, किन्तु—

सेजायराण धम्मं, कहिति अजाण देति अणुसङ्गि ।

धम्ममि य कहियमि य, सन्वे संवेगमावजा ॥ ३०४८ ॥

अग्न्यातराणां धर्मं कथयन्ति, आर्याणां चोद्यतानां स्त्रिरीकरणार्थं सीदन्तीनां पुनरुद्यमनार्थं मनुशिष्टिं प्रयच्छन्ति । धर्मे च कथिते 'सर्वे' श्राद्धाः संयत्यथ संवेगमापन्ना भवन्ति, आत्मनश्च

15 निर्लेरा भवति ॥ ३०४८ ॥ प्राधुणकद्वारमेव प्रकारान्तरेण व्याचष्टे—

अन्नो वि अ आपसो, पाहुणग अमासिया उ तेणभए ।

चिलिमिणिअंतरिया खलु, चाउस्साले वसेजा णं ॥ ३०४९ ॥

अयम् 'अन्यः' अपर आदेशः प्राधुणकद्वारे समस्ति—ते प्राधुणकाः 'अमापिकाः' द्विविधा-दिदेशोद्भवाः, ततस्तत्र तेषामुपाश्रयो दुर्लभः, अतस्तदर्थं संयत्यो वसन्ति मार्गयन्ति । यदि ताभि-
20 रपि गवेषयन्तीर्निर्भन्तु ततो वृक्षमूलादिषु ग्रहिवसन्ति । अथ बहिः स्तेनमयं ततो यत्रार्याः सिताः सन्ति तत् चतुःशालं भवेत्, तत्रान्यस्यां शालायां साधवश्चिलिमिलिकया अन्तरिता वसेयुः ॥ ३०४९ ॥ चतुःशालस्याभावे विधिमाह—

कुडुत्तरस्स असती, कडओ पुत्ती व अंतरे थेरा ।

तेसंतरिया खुड्हा, समणीण वि मग्गणा एवं ॥ ३०५० ॥

25 अन्यस्या वसतेरभावे संयताः संयत्यश्चैकस्मिन् गृहे वसन्तः < १ कुड्यान्तरिते वसन्ति । > कुड्यान्तरस्याभावे कटकोऽपान्तराले दीयते । कटकस्याभावे पोतं—वस्त्रं तन्मयी < २ 'चिलिमि-
लिका । अथ > चिलिमिलिकायाः स्तेनमयं ततो यस्मिन् पार्श्वे संयत्यस्ततः प्रथमं स्वविराः, तैरन्तरिताः झुल्लकाः, ततो मध्यमाः, ततस्तरुणा इति । एवं श्रमणीनामपि मार्गणा कर्तव्या, तद्यथा—स्वविरसाधूनामासने झुल्लिकाः, ततः स्वविराः, ततो मध्यमाः, ततो दृढकुड्यासने
30 तरुण्यः स्याप्यन्ते ॥ ३०५० ॥ तत्रस्थितानां विधिमाह—

१ 'हिं'गणि' तामा० ॥ २ खर-पे(र्वि)खरिया तामा० विना ॥ ३ 'म्—२५०० ताटी० । 'म्—५०० मो० ले० ॥ ४ 'तरियस्स'असती मा० तामा० चूर्णो विशेषचूर्णो च ॥ ५ 'तः' 'कुड्यान्तरस्यासति' कुड्यान्तरस्याभावे त० ॥ ६ < १ > एतदन्तर्गतः पाठः भा० कां० एव वर्तते ॥ ७ < १ > एतदन्तर्गतः पाठः भा० एव वर्तते ॥

अत्राण आमोगं, नाएँ संसहं करेति सज्जायं ।

अञ्जुवाया व सुवे, अच्छंति व अत्रहिं दिवसं ॥ ३७५१ ॥

यदि तत्र जनेनाज्ञाताः स्थितास्ततो रात्रौ 'आमोगम्' उपयोगं कुर्वते, तृष्णीका आसते इत्यर्थः । अथ ज्ञातास्ततः 'सशब्दं' महता शब्देन युक्तं स्वाध्यायं कुर्वन्ति । अथातीवोद्घाताः—परिश्रान्तास्ततः स्वपन्ति । कारणतश्चैकं द्वौ त्रीन् वा दिवसान् तत्रैव यदि स्थास्वः ५ ततो दिवसम् 'अन्यत्र' उद्यानादिषु स्थित्वा रात्रौ तत्र वसन्ति । कारणाभावे तु तत्रैकरात्रमुपित्वा प्रभाते व्रजन्ति ॥ ३७५१ ॥

समणी समण पविट्ठे, निसंत उल्लावऽकारणे गुरुगा ।

पयला निद तुवट्ठे, अच्छीमलणे मिही मूलं ॥ ३७५२ ॥

श्रमणीजने श्रमणजने च कायिकां कृत्वा प्रविष्टे सति यद्येको वाऽनेके वा एकया वाऽने-10 कामिर्वा संयतीभिः समं 'निशान्ते' निःसंस्वरवेलायामुल्लापम् 'अकारणे' आगाढकारणाभावे कुर्वन्ति ततश्चतुर्गुरुकम् । तथाऽन्यत्रोद्यानादिषु श्वापद-स्तेनादिभयाद् दिवाऽपि तत्रैव तिष्ठन्तो यदि प्रचलायन्ते निद्रायन्ते त्वग्वर्चयन्ति वा अक्षिणी वा मलयन्ति तत्र चतुर्गुरुकम् । अथ गृही प्रचलादि विवधानं तं दृष्ट्वा शङ्कं करोति—किमेव स्वाध्यायजागरेण स्निग्धः प्रचलायते ? उत सागारिकजागरेण ? इत्यादि ततश्चतुर्गुरु । निःशङ्किते मूलम् ॥ ३७५२ ॥ 16

उच्चारं पासवणं, व अत्रहिं मत्तएसु व जयंति ।

अदिट्ठ पविट्ठा वा, अदिट्ठ णितेधरा भयिता ॥ ३७५३ ॥

उच्चारं प्रश्रवणं वा संयतीकायिकामूर्तिं विमुच्यान्यत्र कुर्वन्ति, मात्रकेषु वा कृत्वा बहिः परिष्ठापयामां यतन्ते । तत्र च यदि गृहिभिरदृष्टाः < प्रविष्टास्ततोऽदृष्टा एव निर्गच्छन्ति, अथ दृष्टाः > प्रविष्टास्ततः 'भक्ताः' विकल्पिताः, दृष्टा अदृष्टा वा निर्गच्छन्तीति भावः ॥ ३७५३ ॥ 20

तत्थऽन्तथ व दिवसं, अच्छंता परिहरंति निदाई ।

जयणाए व सुविंती, उभयं पि य मग्गाए वसहिं ॥ ३७५४ ॥

तत्र रजन्यामुपित्वा दिवसतः 'तत्र वा' संयतीवसतौ 'अन्यत्र वा' उद्यानादिषु तिष्ठन्तो निद्रा-प्रचलादिकं परिहरन्ति, यवनिकान्तरिता वा यतनया स्वपन्ति यथा सागारिको न पश्यति । यदि ते तत्र कियन्तमपि कालं स्थातुकामास्ततः 'उभयमपि' साधवः साध्यश्चान्यां वसतिं मार्गे-25 यन्ति । लब्धार्थां च तत्र साधवस्तिष्ठन्ति ॥ ३७५४ ॥ गतं प्राप्नुणकद्वारम् । अथ गणधरद्वारमाह—

अहिणा विसइका वा, सहसा डाहो व होज सासो वा ।

जति आगाढं अज्जाण होइ गमणं गणहरस्स ॥ ३७५५ ॥

'अहिना' सर्पेण काचिदार्थिका दृष्टा, अतिमात्रे वा मुक्ते विशूचिका कस्याश्चिदजनिष्ट, सहसा पिचेनाग्निना वा 'दाहः' दाहज्वरो वाऽभवत्, श्वासो वा कस्याश्चिदकसादजनि, एव-30 मादिकं यदि आगाढं कार्यमार्थाणां भवति ततो दिवा रात्रौ वा गणधरस्य गमनमनुज्ञातम् ॥ ३७५५ ॥ अत्रा—

पडिणीय मेच्छ मालव, गय गौणा महिस तेणमाई वा ।

आसन्ने उवसग्गे, कप्पइ गमणं गणहरस्स ॥ ३७५६ ॥

प्रत्यनीक-मेच्छ-मालवस्तेन-गज-गो-महिप-स्तेनकादयो वा संयतीनामुपसर्गं कर्तुमारब्धाः, यद्वा न तावत् ते उपसर्गयन्ति परं तेषामासन्न उपसर्गो वर्त्तते तत्क्षणादेव भावीत्यर्थः, ततः कल्पते गणधरस्यान्यस्य वा समर्थस्य तज्जिवारणार्थं गमनम् ॥ ३७५६ ॥

गतं गणधरद्वारम् । अथ महर्द्धिकद्वारमाह—

रायाऽमच्चे सेट्ठी, पुरोहिण सत्थवाह पुत्ते य ।

गामउडे रड्डउडे, जे य गणहरे महिद्धीए ॥ ३७५७ ॥

‘राजा’ पृथिवीपतिः । ‘अमात्यः’ मन्त्री । अष्टादशानां प्रकृतीनां महत्तरः श्रेष्ठी । पौर-जन-
10 पदेयुक्तस्य राज्ञो होमादिनाऽऽशिवाद्युपद्रवप्रसमनः पुरोहितः । यस्तु क्रयाणकजातं गृहीत्वा
लामार्थमन्यदेशं व्रजन् सार्थं बाहयति—योग-क्षेमचिन्तया पालयति स सार्थवाहः । पुत्रशब्दः
प्रत्येकमभिसम्बध्यते, यथा—राजा राजपुत्र इत्यादि । तथा ‘ग्रामकूटः’ ग्राममहत्तरः, ‘राजकूटः’
राष्ट्रमहत्तरः, एते प्रव्रजिता इह गृह्यन्ते । यश्च गणधरो राजादिबहुमतो विधातिशयसम्पन्नो
वा, एते सर्वेऽपि महर्द्धिका उच्यन्ते ॥ ३७५७ ॥

15 एतेषां संयतीवसर्ति गच्छताममी गुणा भवन्ति—

अज्जाण तेयज्जणं, दुज्जण सच्चमकारया य गोरवया ।

तम्हा समणुण्णायं, गणहर गमणं महिद्धीए ॥ ३७५८ ॥

आर्याणां ‘तेनोजननं’ माहात्म्योत्पादनम् । दुर्जनानां च ‘सच्चमकारता’ साशङ्कता भवति,
न किञ्चित् प्रत्यनीकत्वं कुर्वन्तीत्यर्थः । लोके च आर्याणां गौरवमुपजायते । तस्माद् गणधरस्य
20 ‘महर्द्धिकस्य च’ राजप्रव्रजितादेर्गमनभार्यिकाप्रतिश्रये समनुज्ञातम् ॥ ३७५८ ॥

ताश्चार्यिकास्तान् राजादिदीक्षितान् दृष्ट्वा इत्थं चिन्तयन्ति—

संतविभवा जइ तवं, करंति अवइज्झिअण इद्धीओ ।

सीर्यतथिरीकरणं, तित्थविवद्धी य वण्णो य ॥ ३७५९ ॥

सद्विभवा अप्यमी यदि ‘ऋद्धीः’ राज्यादिसम्पदः ‘अपोल्लङ्घ्य’ परित्यज्य तपः कुर्वन्ति
25 ततो वयमसतीं सम्पदं प्रार्थयमानाः किमेवं प्रमादमशक्तिष्ठाः ? इत्येवं सीदन्तीनामार्थिकाणां
स्तिरीकरणं कृतं भवति । स्तिरीकरणे च क्रियमाणे तीर्थस्य विवृद्धिः । तीर्थवृद्धौ च प्रवचनस्य
‘वर्णः’ यशःप्रवादः प्रभावितो भवति ॥ ३७५९ ॥

गतं महर्द्धिकद्वारम् । अथ ‘प्रच्छादना च शैक्षे’ इति द्वारमाह—

वीसुंभिओ य राया, लक्खणजुत्तो न विजती कुमरो ।

30 पडिणीएहि व कहिए, आहावंतो दवदवस्स ॥ ३७६० ॥

कस्यापि नृपतेः पुत्राः सम्यग्दर्शनलब्धबुद्धयो दीक्षां कक्षीकृतवन्तः । कालान्तरेण च स
राजा ‘विश्वभूतः’ शरीरात् पृथग्भूतः, कालगत इत्यर्थः । ततोऽमात्यादयः ‘वयमं राजाः’

सन्तोऽनाथाः' इति परिभाष्य राज्यलक्षणोपेतं कुमारं प्रयत्नेन गवेषितवन्तः, परं न विद्यते कोऽपि लक्षणयुक्तः कुमारः । ततः कथितं 'प्रत्यनीकैः' तच्चञ्चिकादिभिः, यथा—येषां मध्ये-
ऽस्यैव नृपतेः पुत्राः प्रव्रजिताः सन्ति ते साधवो विहरमाणा इहैवोद्याने सम्प्राप्ताः । ततस्ते-
ऽमात्यादयः सम्यग् ज्ञात्वा छत्र-चामर-खड्गादिकं राजार्हं वस्तु गृहीत्वा द्रुतद्रुतम् 'आधावन्ति'
साधूनां समीपमागच्छन्ति ॥ ३७६० ॥ अथ प्रत्यनीकाः केन कारणेन कथयन्ति ? इत्युच्यते— 5

अहं सिं जणम्मि वञ्चो, य आयति इह्मिमंतपूया य ।

राजसुयदिविखण्णं, तिथिविवट्ठी य लद्धी य ॥ ३७६१ ॥

अमुना राजसुतेन दीक्षितेन 'सिं' अमीषां श्रमणानाम् 'अति' अतीव 'जने' लोके 'वर्णः'
यशःप्रवादो विजृम्भते, यथा—अहो ! अमीषामेव धर्मः प्रवर्तते यत्रेदृशाः प्रव्रजन्ति । 'आय-
तिश्च' सन्ततिरमीषामनेनाव्यवच्छिन्ना भविष्यति । ऋद्धिमन्तश्च—श्रेष्ठादय एतत्प्रभावेणामीषां 10
पूजां कुर्वन्ति । तथा 'राजसुतोऽत्र प्रव्रजितः' इति कृत्वाऽन्येऽपि बहव इन्त्यपुत्रादयः प्रव्रज-
न्तीति तीर्थवृद्धिः । लब्धिश्चाहार-वस्त्रादीनां प्रचुरा भवति । उत्प्रव्रजितेन पुनरमुना वर्णादयो
न भविष्यन्तीति बुद्ध्या प्रत्यनीकाः कथयन्ति ॥ ३७६१ ॥

ततस्तानमात्यादीनुत्प्रव्रजनार्थमागच्छतः श्रुत्वा ते राजपुत्राः किं कुर्वन्ति ? इत्याह—

दइण य राइहिं, परीसहपराहतो तहिं कोइ ।

आपुच्छइ आयरिए, सम्मत्ते अप्पमाओ हु ॥ ३७६२ ॥

तां राजसमुद्भिमागच्छन्तीं दृष्ट्वा तत्र कोऽपि राजपुत्रः परीषहपराजितः सक्ताचार्यानामु-
च्छते—भगवन् ! अशक्तोऽहं प्रव्रज्यामनुपालयितुम् । तत् आचार्या भणन्ति—सौम्य ! सम्यक्त्वे
भवता 'हुः' निश्चितमप्रमादः कर्तव्यः ॥ ३७६२ ॥

नाऊण य माणुस्सं, सुदुल्लभं जीवियं च निस्सारं ।

संघस्स चैतियाण य, वच्छल्लत्तं करेज्जाहि ॥ ३७६३ ॥

ज्ञात्वा 'मानुष्यं' मनुष्यभवं सुदुर्लभं जीवितं च निस्सारं मत्वा सङ्घस्य चैत्यानां च 'वत्स-
लत्वं' भक्तिं कुर्या इति ॥ ३७६३ ॥ द्वितीयः पुनराह—

किं काहिंति ममेते, पडलग्गतणं व मे जदा इट्ठी ।

को वाऽनिट्ठफलेसुं, विमवेसु चलेसु रजेज्जा ॥ ३७६४ ॥

किं करिष्यन्ति मम 'एते' अमात्यादयः ? पटलमृणमिव मया राज्यवृद्धिः "जदा" परित्यक्तां,
अपि च राज्यादिविभवानां शुक्तानां ध्रुवं नरकपातः फलम्, चलाश्वासी सन्ध्याभ्ररागवत्,
अतः को वाऽनिष्टफलेषु चलेषु च विमवेषु 'रज्येत' रागमनुवर्णीयात् ? । एवमुक्त्वा प्रकट एव
प्रदेशे स्थितः सर्वानुपसर्गानभिभूय स संयममनुपालयति ॥ ३७६४ ॥

यस्तु तृतीयः स किं करोति ? इत्याह—

तहओ संजमअट्ठी, आयरिए पणमिऊण ति विहेणं ।

गेलत्तं नियडीए, अजाण उवस्सगमतीति ॥ ३७६५ ॥

तृतीयो राजपुत्रः संयमार्थी स गुरुभिरभिहितः—आर्य ! संयतीप्रतिश्रये निलीयस्व । स ग्राह—इच्छाम्यहं भगवद्वचनम्, निस्तारयत मां येन केनापि प्रकारेणास्मादुपसर्गसमुद्रात् । एवमुत्त्वा स आचार्यान् ‘त्रिविधेन’ मनो-वाक्-कायकर्मणा प्रणम्य निकृत्वा ग्लानत्वं कृत्वा-
55 र्वाजीणासुपाश्रयं प्रविशति ॥ ३७६५ ॥

अंतद्वाणा असई, जइ मंछ लोय अंलिनीवीए ।

पीसिचा दैति मुहे, अपगासैं ठवैति य विरेगो ॥ ३७६६ ॥

यद्यन्तर्धानकारणमञ्जन-मन्नादि विद्यते ततः सोऽन्तर्हितः कृत्वा तत्रैव स्थाप्यते । अथ नास्त्यन्तर्धानकरणं ततः संयतीनेपथ्यं कारयित्वा तद्वसति नेतव्यः । यदि तस्य ‘इमंशु’ कूर्चं विद्यते ततो लोचः क्रियते । अग्लिनीवीजानि च पिष्ट्वा तस्य मुखे ददति, तैर्मुखमालिग्यन्ती-
10 त्यर्थः । अमकाशे च प्रदेशे संयतीवसतौ तं स्थापयन्ति । विरेकश्च विरेचनकारकौषधप्रयोगेण क्रियते ॥ ३७६६ ॥

संधार कुसंधाडी, अमणुने पाणए य परिसेओ ।

धंसण पीसण ओसह, अद्धिति खरकम्मि मा बोलं ॥ ३७६७ ॥

संस्तारके स संयतः श्लाघ्यते । मलिनां वृत्तिनां च कुसङ्घाटीं स प्रावरणं कार्यते । ‘अम-
15 नोज्ञं’ दुर्गन्धि पानकं तेन तस्य परिषेकः क्रियते । तथा काश्चन संयत्यस्तत्र चन्दनस्य घर्षणम् अन्यास्तु पेपणं औषधस्य कुर्वन्ति । अपराः पुनः करतलपर्यस्तमुत्वा भूमिगतद्वयोऽवृत्तिं कुर्वाणास्तिष्ठन्ति, ‘खरकर्मिकेषु च’ राजपुरुषेषु समागतेषु भणन्ति—मा बोलं कुरुत, एषा प्रवर्द्धिनी ग्लाना न शुष्मदीर्घं बोलं सहते । एवमसौ तत्र संयतीवेषेण तिष्ठन् सर्वाण्यपि स्नान-
निषदनादीनि पदानि कुर्यात् ॥ ३७६७ ॥ गतं ‘प्रच्छादना च शैशे’ इति द्वारम् । अथ

20 ‘असहिष्णोश्चतुष्कमजना’ इति द्वारं विभावयिपुराह—

दोभि वि सह भवंती, सो वऽसह सा व होज ऊ असह ।

दोहं पि उ असहूणं, तिगिच्छ जयणाय कायव्वा ॥ ३७६८ ॥

यस्या ग्लानसाध्याश्चिकित्सा क्रियते यश्च तस्याः प्रतिचरकः तौ द्वावपि सहिष्णू भवतः, एष प्रथमो भङ्गः । ‘सो वऽसह’ चि साध्वी सहिष्णुः ‘स च’ साधुरसहिष्णुरिति द्वितीयः ।
25 ‘सा व होज ऊ असह’ चि ‘सा’ साध्वी असहिष्णुः साधुः सहिष्णुः, एष तृतीयः । साध्वी साधुश्च द्वावप्यसहिष्णू इति चतुर्थः । एतेषु चतुर्षु भङ्गेषु यतनया चिकित्सा कर्तव्या ॥ ३७६८ ॥
तत्र प्रथमभङ्गं तावद् सावयति—

सोऊण ऊ गिलाणं, पंथे गामे व भिक्खवेलाए ।

जइ तुरियं नागच्छइ, लग्गइ गुरुए चउम्मासे ॥ ३७६९ ॥

30 श्रुत्वा ग्लानां संयतीं पथि वा परिभ्रमन् ग्रामे वा तिष्ठन् भिक्षावेलायां वा पर्यटन् यदि त्वरितं ग्लानासमीपं नागच्छति ततश्चतुरो मासान् गुरुकान् ‘लगति’ प्राप्नोति, अतो ग्लानां श्रुत्वा निर्जरामभिलषता सर्वेणाप्यक्षेपेणैव तस्याः समीपं गन्तव्यम् ॥ ३७६९ ॥

कथं पुनस्तस्याः श्रवणं भवति ? उच्यते—यत्र ग्रामे ग्लाना विद्यते तस्य बहिर्दूरसमीपे

व्यतिव्रजन्तं संयतं गृहस्थः कोऽपि भूते—युष्माकं ग्लानायाः प्रतिजागरणं, क्रियते ? न क्रियते ? । साधुराह—सुष्ठु क्रियते ? । गृही ब्रवीति—यथेवं ततः—

लोलेती छम-मुचे, सोऽं वेतुं दवं तु आगच्छे ।

तूरंतो तं वसहि, निवेयणं छाषणऽञ्जाए ॥ ३७७० ॥

एकाकिनी संयती 'छगण-मुचे' आत्मीय एव पुरीष-प्रश्रवणे 'लोलेन्ती' विह्वलन्ती अत्र ६ आमे तिष्ठति । एवं श्रुत्वा तत एव 'द्ववं' पानकं गृहीत्वा त्वरमाणः संयतीवसतिमागच्छति । ततो बहिः स्थित्वा शय्यातरीपार्श्वार्थार्थिकाया निवेदनं कारयति, यथा—बहिः साधुरागतो-ऽस्तीति । सा च शय्यातरी तस्या आर्थिकाया दुर्निवसितगात्राणां छर्दनं कुर्यात् । अथ सा न करोति तत आत्मनाऽपि यतनया तां छदयति ॥ ३७७० ॥

ततः स साधुस्तस्या इत्थं सिरीकरणं करोति—

10

आसासो वीसासो, मा माहि इति थिरीकरण तीसे ।

धुविऽं चीरऽत्थुरणं, तीसेऽप्पण वाहि कप्पो य ॥ ३७७१ ॥

'आसासो नाम' चीरा भव, अहं ते सर्वमपि वैयावृत्यं करिष्ये । 'विश्वासस्तु' त्वं मम माता भगिनी दुहिता वा अतो मा भैषीः, एवं वयोऽनुरूपमविरुद्धं वचनं ब्रवीति । इत्थं तस्याः सिरीकरणं कृत्वा छगण-मृदुललितां तां धावित्वा तस्या एवौषग्रहिकाणि वीवराणि 15 तेषामभावे आत्मीयान्यपि संस्तरके आस्तुणाति तां वा परिधापयति । ततः खरण्डितचीवराणां प्रतिश्रयाद् बहिः कल्पो दातव्यः । भूमेरपि तस्या उपलेपनं कर्तव्यम् ॥ ३७७१ ॥

अथ प्रवेशविधिं विशेषत आह—

एएहिं कारणेहिं, पविसंते ऊ णिसीहिया तिभि ।

ठिचारणं कायव्वा, अंतर दूरे पवेसे य ॥ ३७७२ ॥

20

'एतैः' ग्लानत्वादिभिः कारणैः संयतीवसतौ प्रविशता तिस्रो नैषेधिक्यः कर्तव्याः । कथम् ? इत्याह—'स्थित्वा' प्रथमनैषेधिकीकरणानन्तरं कियन्तमपि कालं प्रतीक्ष्य द्वितीया नैषेधिकी, ततो द्वितीयानन्तरं तृतीयाऽप्येवमेव कर्तव्या । तथा प्रथमा नैषेधिकी 'दूरे' अग्रद्वारे, द्वितीया 'अन्तरे' मध्यभागे, तृतीया 'प्रवेशे' मूलद्वारे विधातव्या ॥ ३७७२ ॥ ततः—

पडिहारिए पवेसो, तक्कसमाणा य जयणाए ।

25

गेलण्णे चिड्डणादी, परिहरमाणो जतो सिप्यं ॥ ३७७३ ॥

शय्यातरीभिः 'प्रतिहारिते' आर्याया ज्ञापिते सति प्रवेशः कर्तव्यः । प्रविष्टेन च तस्य—विवक्षितस्य ग्लानकार्यस्य पूर्वोक्त्या वक्ष्यमाणया च यतनया समापना कर्तव्या । एवं ग्लानत्वे तत्र स्थानादीनि पदानि कुर्यात् । तथा ग्लानकृत्यान्युत्सर्गतोऽशुद्धं परिहरन् करोति । अथ शुद्धं न प्राप्यते ततः "जट" सि अनागाढे पञ्चकहान्या 'यतः' यतमानः करोति, "सिप्यं" ति 30 आगाढे क्षिप्रमेव करोति । अथवाऽऽत्म-परोमयसमुत्थदोषान् परिहरमाणो ग्लानकृत्यं करोति, कुतः ? इत्याह—"जतो सिप्यं" ति यत आत्मसमुत्थादिदोषान् अपरिहरतः क्षिप्रमेव संयमवि-

राधर्ना भवन्ति ॥ ३७७३ ॥ कीदृशः पुनस्तां प्रतिजागर्ति ? इत्युच्यते—

पियधम्मो ददधम्मो, मियवादी अप्पकोतुहल्लो य ।

अज्जं गिलाणियं खल्लु, पडिजग्गति एरिसो साहू ॥ ३७७४ ॥

प्रियः—इष्टो धर्मो यस्य स प्रियधर्मा । धर्मे यः ददः—निश्चलो ददधर्मा, राजदन्तादित्वाद्
५ ददशब्दस्य पूर्वनिपातः । मितं—परिमिताक्षरं वदितुं शीलमस्येति मितवादी । अप्पशब्दस्य इह
अभाववचनत्वाद् अल्पम्—अविद्यमानं कौतूहलं स्त्रीरूपदर्शनादिषु यस्य सोऽल्पकौतूहलः ।
ईदृशः साधुरार्या ग्लानां प्रतिजागर्ति ॥ ३७७४ ॥

सो परिणामविहिण्णू, इंदियदारेहिं संवरियदारे ।

जं किंचि दुब्धिगंधं, सयमेव विगिंचणं कुणति ॥ ३७७५ ॥

10 'सः' वैयावृत्त्यकरः 'वर्ण-गन्धादिभिः शुभा अपि भावा मूयोऽप्यशुभा भवन्ति, अशुभा
अपि च संस्कारविशेषतो विश्रसया वा शुभा जायन्ते' इत्येवं पुद्गलानां परिणामविधिं जाना-
तीति परिणामविधिज्ञः । तथा इन्द्रियद्वारेभ्यः संवृतद्वारः, इह "गम्ययपः कर्माधारे"
(सिद्ध० २-२-७४) इत्यनेन पञ्चमी, ततोऽयमर्थः—इन्द्रियरूपाणि द्वाराण्यधिकृत्य संवृत-
द्वारः, न पुनर्विद्यद्वाराणि । ईदृशः साधुर्यत् किञ्चिदार्थिकायाः संज्ञादिकं दुरभिगन्धं तस्य
15 स्वयमेव 'विवेचनं' स्फोटनं परिष्ठापनं वा करोति ॥ ३७७५ ॥

संवृतद्वारपदस्य सफलीकरणार्थमाह—

गुज्झंग-वदण-कक्खोरुअंतरे तह थणंतरे दडुं ।

साहरति ततो दिट्ठिं, न च वंघति दिट्ठिए दिट्ठिं ॥ ३७७६ ॥

गुह्याङ्गस्य वदनस्य कक्षाया ऊर्वोक्षं यान्यन्तराणि—अवकाशास्तानि तथा स्तान्तराणि च
20 दृष्ट्वा 'संहरति' भास्करादिव ततो दृष्टिं निवर्तयति, 'न च' नैव आर्थिकाया दृष्टौ दृष्टिं 'वघ्नाति'
मीलयतीत्यर्थः ॥ ३७७६ ॥ अथ 'यत् किञ्चिद् दुरभिगन्धम्' इत्यादि व्याचष्टे—

उच्चारं पासवणे, खेले सिंघाणए विगिंचणया ।

उच्चत्तण परियत्तण, णंतग णिल्लेवण सरीरे ॥ ३७७७ ॥

उच्चारस्य प्रश्रवणस्य खेलस्य सिङ्घानस्य च विवेचनं करोति । उच्चर्तनं नाम—तस्या उच्चा-
25 नायाः पार्श्वतः करणम्, तत इतरस्यां दिशि स्थापनं परिवर्तनम्, ते अपि करोति । 'नन्तकं'
वस्त्रं तथा शरीरं च यदि संज्ञया मूत्रेण वा लिप्तं ततस्तदपि निर्लेपयितव्यम् ॥ ३७७७ ॥

किरियातीतं णाउं, जं इच्छति एसणाए जं तत्थ ।

सद्धावणा परिण्णा, पडियरण कहा णमोक्कारो ॥ ३७७८ ॥

क्रियायां क्रियमाणायामपि या न प्रगुणीभवति सा क्रियातीता, तां ज्ञात्वा सा प्रष्टव्या—केन
30 भवत्याः समाधिरूपद्यते ? । ततो यद् द्रव्यमिच्छति तदेपणया शुद्धं शुद्धस्योलाभे पञ्चकहानि-
यतनयाऽपि गृहीत्वा दातव्यम् । ततः सा तथा श्रद्धाप्यते यथा 'परिज्ञाम्' अनशनं प्रतिप-
द्यते । अनशनप्रतिपन्नायाश्च सर्वप्रयत्नेन प्रतिचरणम् । धर्मकथा च तथा कर्तव्या यथा सम्यगु-

समर्थमाराधयति । नमस्कारश्च तस्या मरणवेलायां दातव्य इति ॥ ३७७८ ॥

क्रियासाध्याया विधिमाह—

द्वं तु जाणियन्, समाधिकारं तु जस्य वं होति ।

जायमि य द्ध्वमि, गवेसणा तस्य कायव्वा ॥ ३७७९ ॥

यस्य रोगस्य यद् द्वं पथ्यं यस्या वा ग्लानाया यत् समाधिकारकं तत् प्रथमत एव ज्ञात-
व्यम् । ज्ञाते च तस्मिन् द्वये सर्वप्रयत्नेन तस्य गवेसणा कर्तव्या ॥ ३७७९ ॥

सयमेव दिट्टपाढी, करोति पुच्छति अजाणओ वेज्जं ।

दीवण द्ध्वादिमि य, उवदेसे ठाति जा लमो ॥ ३७८० ॥

वैद्यकशास्त्ररूपो दृष्टः पाठो येन स एवंविधः सयमेव चिकित्सां करोति । अथ 'अज्ञः'
वैद्यकशास्त्राभिप्रायं न जानाति ततो वैद्यं पुच्छति । तस्य च वैद्यस्य दीपनं करोति, यथा—अहं 10
कारणत एकाकी सञ्जातः, अतो मा अपसकुनं गृह्णाम् । ततो वैद्येन द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाषमे-
वात् चतुर्विधे उपदेशे दत्ते सति ब्रवीति—यदि वयमेतन्न लभामहे ततः किं प्रयच्छामः ? । एवं
पृष्ठे भूयो द्रव्यान्तरे उपदिष्टे ब्रूते—यद्येतदपि न लभामहे ततः किं कर्तव्यम् ? । एवं तावत्
पृच्छति यावद् यस्य द्रव्यस्य भुवो लभः । तदुपदेशे च पृच्छा 'तिष्ठति' उपरमत इत्यर्थः
॥ ३७८० ॥ अथ राज्ञौ निधिमाह—

15

अम्भासे च वसेजा, संघद्ध उवस्सगस्स वा दारे ।

आगाढे गेलण्णे, उवस्सए चिलिमिणिविभत्ते ॥ ३७८१ ॥

संयतीप्रतिश्रयस्य 'अम्भासे' समीपे यदसम्बद्धमन्यगृहं तत्र वसेत्, तस्याभावे सम्बद्धे-
ऽन्यन्यगृहे, तदभावे उपाश्रयस्य वा द्वारे । अथागाढं ग्लानकार्यं भवति तत उपाश्रयेऽपि चिलि-
मिलिकाविभक्ते वसति ॥ ३७८१ ॥ किमर्थं पुनरुपाश्रयस्यान्तर्वसति ? इत्याह—

20

उव्वत्तण परियत्तण, उभयविगिचट्ट पाणगट्ठा वा ।

तक्करमय भीरुं अध, णयोंकारट्ठा वसे तत्थ ॥ ३७८२ ॥

तस्या उव्वत्तनं परिवर्तनं वा कर्तुम्, उभयस्य वा—कायिकी-संज्ञालक्षणस्य निवेदनार्थम्,
वृष्णाक्षाया वा राज्ञौ पानकदानार्थम्, यद्वा तत्र तत्करभयं सा च संयती स्वभावैव भीरुः
ततो भयरक्षणाार्थम्, 'अय' इति अथवा मरणवेलायाः प्रत्यासन्नत्वाद् नमस्कारदानार्थं वा तत्र 25
राज्ञौ वसेत् ॥ ३७८२ ॥

विह-वल्लुत्तो वि णुणी, सेजातर-सण्णि-सिज्झगादिजुतो ।

वसति परपचयट्ठा, सलाहणट्ठा य अवराणं ॥ ३७८३ ॥

यद्यपि स मुनिः सहिष्णुत्वाद् घृति-वल्लुकस्तथापि शय्यातरेण संज्ञिता वा—श्रावकेण
सिज्झकेन वा—सद्वासिना युतः—सहितः संयतीप्रतिश्रये वसति । तं च शय्यातरादिकसित्थं 30
भणति—न वर्त्तते भगैकाकिनः संयतीप्रतिश्रये राज्ञौ वस्तुम्, अतो मम द्वितीयेन भवता

१ °रु य व तामा ॥ २ °म्, मरणं मा° कं ॥ ३ सिज्झगा° तामा° विना ॥ ४ °ण
'सिज्झकेन सिज्झकेन वा' सह° मा° ॥

भवितव्यम् । अथ किमर्थमेवं करोति? इति चेद् इत्याह—‘परमत्ययार्थं’ परेषाम्-अगारिणां प्रतीत्युत्पादननिमित्तम्, यथा—नैव विरुद्धाभिप्रायेणात्र वसति । ‘अपरेषां च’ साधूनां आधनार्थम्, धन्या अमी येषामेवंविधः सुदृष्टो धर्म इति ॥ ३७८३ ॥

सो निजराएँ वट्टति, कुणति य आणं अणंतणाणीणं ।

5 स धित्तिजओ कहेती, परियट्ठेगागि वसमाणो ॥ ३७८४ ॥

‘सः’ साधुरेवं कुर्वन् विपुल्यां निर्वरायां वर्चते, आज्ञां च ‘अनन्तज्ञानिनां’ तीर्थं कृतां करोति । स च सद्वितीयो वसन् तस्य द्वितीयस्य धर्मं कथयति, अथैकाकी वसति ततः सर्वामपि रात्रिं परिवर्चयति ॥ ३७८४ ॥

पडिजग्गिया य खिप्पं, दोण्ह सट्ठणं तिगिच्छ जतणाए ।

10 तत्थेव गणहरो अण्णहिं व जयणाएँ तो नेह ॥ ३७८५ ॥

एवं तेन साधुना प्रतिनागरिता सा ‘क्षिप्तं’ शीघ्रं प्रगुणीभवत् । इत्थं द्वयोः सहिष्णुवोर्यत्ननया चिकित्साकरणमुक्तम् । तां च प्रगुणीभूतां गृहीत्वा यदि तस्या गणधरः ‘तत्रैव’ आसन्ने समस्ति ततस्तं गाढं स्वरण्यित्वा तस्य समर्पयति । अथ ‘अन्यत्र’ दूरदेशे ततः सायेन सह तां तत्र प्रस्थापयति, स्वयं वा यतनया तत्र नयति ॥ ३७८५ ॥ कथम्? इत्याह—

15 निक्कारणिमिं चमढण, कारणिमिं णेति अहव अप्पाहे ।

गमणिस्ति मिस्स संबंधि वञ्जिते असति एगागी ॥ ३७८६ ॥

यदि सा ग्लाना संयती निष्कारणं गणाद् निष्कन्यैकाकिनी भूता ततस्तां ‘चमढयति’ निर्मर्त्सयतीत्यर्थः । अथ कारणिका ततस्तां स्वयं नयति, येषां वा आचार्याणां सा संयती तेषां सन्दिशति, यथा—युष्माकं संयती साम्प्रतमत्र तिष्ठति, अस्या आनयनकृते सङ्काटकः प्रहेयः ।

20 यदा पुनः स स्वयं नयति तदा इयं यतना—“गमणिस्ति” इत्यादि । स्त्रीसायेन सम्बन्धिना समं प्रथमतो नयति, < ततः स्त्रीसायेनैवासम्बन्धिमिश्रेण, > ततः स्त्रीसायेनैवासम्बन्धिना । ततः पुरुषमिश्रामिरपि स्त्रीमिः—प्रथमं सम्बन्धिपुरुषयुक्तामिः, < ततोऽसम्बन्धिमिश्रपुरुषयुक्तामिः, > ततोऽसम्बन्धिपुरुषयुक्तामिरपि । ततः पुरुषैरेव केवलैः—प्रथमं सम्बन्धिमिः, ततोऽसम्बन्धिमिश्रैः, ततोऽसम्बन्धिमिरपि समं नयति । एषां प्रकाराणामभावे स साधुरेकाक्यपि तां 25 नयति, तत्र चाल्मना पुरतो गच्छति, संयती तु नासन्ने नातिदूरे पृष्ठतः स्थिता आगच्छति ॥ ३७८६ ॥ गतः प्रथमो मङ्गः । अथ द्वितीयं मङ्गं विभावयिपुराह—

न वि य समत्थो सज्जो, हवेज्ज एतारिसम्मि कज्जम्मि ।

१ °द् उच्यते—‘पर’ कां० ॥

२-३ < > एतद्विधान्तर्यतः पाठः सा० एव वर्तते । चूर्णितप्येतत्पाठसंवादिनी, तथा च तत्पाठः—“निक्कारणि ए गामा कप्प्या । इत्थिस्तथेण संबंधिणा समं गेति, असद् इत्थिस्तथेण चैव असंबंधिमिश्रेण, असति इत्थिस्तथेण चैव असंबंधिणा । एवं पुनमीसाहिं वि शीहिं तिगं, पुरिसेहिं पि तिगं । अण्णे मणंति—इत्थिस्तथेण समं गेति, असति इत्थिनीसेणं, असति संबन्धेयपुरिसेहिं समं । असति ‘वञ्जिते’ ति असंबन्धेहिं समं । असतीते वेस्सिं सत्थाणं एगागी वि गेति ॥” इति ॥

कायन्वो पुरिसकारो, समाहिसंघाणणट्टाप ॥ ३७८७ ॥

‘साध्वी सहिष्णुः साधुरसहिष्णुः’ इत्ययं भङ्गो मान्यते—‘नापि च’ नैव सर्वोऽपि साधुः
‘एतादृशे’ क्षियाः स्पर्शादावपि मनोनिग्रहात्मके कार्ये समर्थो भवेत् ततः किं सा ग्लाना सती
तेन परित्यक्तव्या ? न इत्याह—ज्ञान-दर्शन-वारिध्याणां यः समाधिः—अन्योऽन्याविरोधेनैकत्रा-
वस्थानं तस्य सौन्धानार्थं तथा साधुना पुरुषकारः कर्तव्यः यथा तस्याश्चिकित्सा क्रियते आत्मनश्च ५
शीलखण्डना न भवति ॥ ३७८७ ॥ स पुनः साधुः कथमसहिष्णुर्मवति ? इत्युच्यते—

सोऊण य पासित्ता, संलावेणं तहेव फासेणं ।

एतेहि असहमाणे, तिगिच्छ जयणाह कायच्चा ॥ ३७८८ ॥

क्षियाः शब्दं श्रुत्वा रूपं वा तदीयं दृष्ट्वा तथा सार्द्धं वा यः संलापो यो वा तस्याः स्पर्श-
स्तेन वा तस्य मोहोद्भवः ससुल्लसति । एतैः प्रकारैः ‘असहमानः’ इन्द्रियनिग्रहं कर्तुमक्षमो 10
यस्तेन यतनया चिकित्सा कर्तव्या । तद्यथा—प्रथमं सा ग्लाना प्रष्टव्या—आर्ये ! भवती किं
सहिष्णुः ? उतासहिष्णुः ? । सा च गीतार्था वा भवेदगीतार्था ॥ ३७८८ ॥ तत्र—

अविकोविद्या उ पुट्ठा, भणाह किं मं न पाससी णियए ।

छग-मुत्ते लोलंति, तो पुच्छसि किं सहू असहू ॥ ३७८९ ॥

‘अविकोविदा’ अगीतार्था पृष्टा इदं भणति—किं मां न पश्यसि निजके छगण-मूले लोल- 15
नीम् ? तत एव पृच्छसि किं सहिष्णुः ? असहिष्णुः ? इति ॥ ३७८९ ॥ साधुराह—

पासामि णाम एतं, देहावत्थं तु भगिणि ! जा तुज्झं ।

पुच्छामि धितिवलं ते, मा वंभविराहणा होजा ॥ ३७९० ॥

‘नाम’ इति कोमलामन्त्रणे, भगिनि ! पश्याम्यहमेनां देहावस्थां या साम्प्रतं तव वर्तते, पर-
महं ‘ते’ तव धृतिबलं पृच्छामि, मा मम तव च ब्रह्मवतविराधना भवेदिति कृत्वा ॥ ३७९० ॥ 20
ततः साध्वी श्रुते—

इहरा वि ताव सदे, रूपाणि य बहुविहाणि पुरिसाणं ।

सोऊण व दडूण व, ण मणक्खोभो महं कोति ॥ ३७९१ ॥

‘इतरथाऽपि’ नीरोगाया अपि मम तावत् पुरुषाणां गीतादीन् शब्दान् श्रुत्वा रूपाणि च
‘बहुविधानि’ विशिष्टनेपथ्याल्लङ्घ्यानि दृष्ट्वा ‘कोऽपि’ मनागापि न मनःक्षोभो भवति ॥ ३७९१ ॥ 25
किञ्च—

संलवमायी वि अहं, ण यामि विगतिं ण संफुत्तिताणं ।

इडा वि किन्तु एहिं, तं पुण णियमं धितिं जाण ॥ ३७९२ ॥

अहं सकलमपि दिवसं पुरुषेण सह संलभन्ती ‘विकृति’ विकारं न यामि, न वा पुरुषस्य
हस्तावयैर्व संस्पृश्यापि विकारं गच्छामि । तदेवं ‘हृष्टाऽपि’ नीरोगाऽप्यहमेवं सहिष्णुः, किं 30
पुनः ‘इदानीं’ ग्लानावस्थां प्राप्ता ? त्वं पुनः ‘निजकाम्’ आत्मीयां धृतिं जानीहि ॥ ३७९२ ॥

१ संघारणट्टाप आ० । एतदनुसारेणैव आ० टीका । इत्युक्तां लिप्यन्ती २ ॥ २ सन्धारणार्था
आ० ॥ ३ ‘अवसंसृष्टाऽपि आ० ॥

एवमुक्ते स किं करोति? इत्याह—

सो मग्नाति साहर्मि, सण्णि अहामहिगं व स्रहं वा ।

देति य से वेदणगं, मचं पाणं व पाळगं ॥ ३७९३ ॥

‘सः’ असहिष्णुः साधुस्तत्रान्यत्र वा आमे ‘साधर्मिकी’ संयतीं मार्गयति, तत्र च प्रथमं ५ संविद्यां गीतार्थाम्, तदभावे संविद्यामगीतार्थाम्, तदलाभे पार्श्वस्थां गीतार्थाम्, तदप्राप्तौ पार्श्वस्थामेवागीतार्थाम् । अथ संयती न प्राप्यते ततः ‘संज्ञिनी’ आधिक्यम्, तामपि प्रथमं गृहीताणुव्रताम्, ततो दर्शनआधिक्यमपि; तदप्राप्तौ यथाभद्रिकामपि गवेपयति । तदलाभे ‘सूतिकां’ नवप्रसूतस्त्रीसूतिकर्मकारिणीं मार्गयति । सा च धर्मकथया प्रज्ञाप्यते यथा मुधिकयैव संयत्या वैद्यावृत्त्यं करोति । अथासौ मुधिकया नेच्छति ततो वेतनमपि तस्यै मचं पानं 10 वा प्रायोग्यं ददाति ॥ ३७९३ ॥

एयासिं असतीए, ण कहेति जहा अहं खु मिं असहू ।

सहादीजयणं पुण, करेमो एसा खलु जिणाणा ॥ ३७९४ ॥

‘एतासाम्’ अनन्तरोक्तस्त्रीणामभावे स साधुस्तस्याः पुरतो नैवं कथयति, यथा—अहमसहिष्णुरस्मि; परमेवं स्वचेतसि निश्चिनोति, यथा—शब्दादिविपर्यायतनां कुर्मः । एषा ‘खलु’ 15 निश्चितं जिनानामाज्ञा ॥ ३७९४ ॥ यतनामेवाह—

सहम्मि हत्थ-वत्थादिएहिं दिट्ठिम्मि चिलिमिणंतरीओ ।

संलावम्मि परम्मुहो, गोवालगकंचुतो फासे ॥ ३७९५ ॥

यद्यसौ साधुः शब्देऽसहिष्णुस्तत्तां ग्लानां भणति—मा वचनेन मां व्यापारयेः, किन्तु हस्तेन वा वस्त्रेण वा अङ्गुल्या वा संज्ञां कुर्याः । यस्तु दृष्टिक्लीवः स सर्वमपि वैद्यावृत्त्यं 20 चिलिमिलिकया अन्तरितः करोति । अथासौ संलापक्लीवस्ततोऽवश्यसंलपनीये पराङ्मुखः संलापं करोति । स्पर्शक्लीवस्तु गोपालककक्षुकमात्मना प्रावृत्य तस्याः सर्वमप्युत्तर्जनादिकृत्यं करोति ॥ ३७९५ ॥

गतो द्वितीयभङ्गः । अथ तृतीय-चतुर्थभङ्गयोरतिदेशमाह—

एसेव गमो नियमा, निग्गंथीए वि होति असहूए ।

25 दोण्हं पि हु असहूणं, तिगिच्छ जयणाए कायच्चा ॥ ३७९६ ॥

‘एष एव’ द्वितीयभङ्गोक्तः ‘गमः’ प्रकारो नियमाद् निर्ग्रन्थ्यामप्यसहिष्णौ कर्तव्यः । नवरं यां शब्दादियतनामसावात्मना कृतवान् तां सा संयती कारयितव्या । ‘द्वयोरपि च’ संयती-संयतयोरसहिष्णोः ‘यतनया’ द्वितीय-तृतीयभङ्गोक्तया चिकित्सा कर्तव्या ॥ ३७९६ ॥

◁ प्रैशुणीभूता च काचिदिदं ब्रूयात्— ▷

30 आयकविप्पमुका, हट्ठा वलिया य णिव्वुया संती ।

अज्जा भणेज्ज काई, जेहुज्जा! वीसमामो ता ॥ ३७९७ ॥

१ परं शब्दादिविपर्यायतनां करोति । एषा मा० ॥ २ दिट्ठिं चिं तामा० ॥ ३ ◁ ▷ एत-
दन्तर्गतमवतरणं मा० नास्ति ॥

आतङ्गेन-रोगेण विप्रमुक्ता सती हृष्टा सज्जाता, तथा बलिका-उपचितमांस-शोणिता, निर्वृता-स्वस्वीभूतेन्द्रिया, एवंविधां सती काचिदार्थिका ब्रूयात्—ज्येष्ठार्य ! चिरं संयममारा-क्रान्तावावाम् अत एव मारं परित्यज्य यथासुखं किञ्चित् कालं तावद् 'विश्राम्यावः' विश्रामं गृहीतवः ॥ ३७९७ ॥ किञ्च—

दिदृग् च परामृष्टं, च रहस्सं गुञ्ज एकमेकस्त ।

5

तं वीसमामो अम्हे, पच्छा वि' तवं चरिस्सामो ॥ ३७९८ ॥

'रहस्म' एकान्तयोग्यं यद् गुञ्जं तद् मदीयं भवता मयाऽपि भवदीयमुद्धर्तन-परिवर्तनादि-क्रियासु बहुधा एकैकस्य दृष्टं परामृष्टं च, 'तत्' तस्माद् विश्राम्यावः किञ्चित् कालं 'पश्चात्' पश्चिमे काले तपश्चरिष्यावः ॥ ३७९८ ॥

तं सोच्चा सो भगवं, संविग्गोऽवल्लभीरू दढधम्मो ।

10

अपरिमियसत्तजुत्तो, णिकंपो मंदरो चेव ॥ ३७९९ ॥

'तत्' तस्या आर्यिकाया वचनं श्रुत्वा स भगवान् 'संविग्गः' मोक्षभिलाषी, अवर्ध-पापं ततो मरुः-चकितः, 'दढधम्मो' चारित्रे स्थिरः, अपरिमितम्-इत्यतारहितं यत् सत्त्वं-धृतिबलं तेन युक्तः, अत एव निष्कम्पः 'मन्दर इव' मेरुगिरिरिव । यथा हि मन्दरो वायुना न कम्प्यते एवं परिभोगनिमग्नवायुना स भगवान् न कम्पितवान् ॥ ३७९९ ॥ किन्तु—

15

उद्धंसिया य तेणं, सुट्ठु वि जाणाविया य अप्पाणं ।

चरसु तवं निस्संकां, उ सासियं सो उ चेतेइ ॥ ३८०० ॥

'उद्धंसिया' खण्डिता गाढं तेन भगवता सा संयती, यथा—निर्धर्म ! ईदृशं दुःखमनुभूय भवत्या वैराग्यमपि न सज्जातम्, मयाऽपि साधर्मिकेति कृत्वा भवती चिकित्साकरणेन प्रगुणी-कृता, इतरथा मृता अभविष्यत् । एवं 'सुट्ठु' अतीव ज्ञापिता सा 'आत्मानं' आत्मनो निरभिला-30 षतामित्यर्थः । ततश्च चर सम्पत्ति निःशङ्का तपःकर्म, एवं तां ज्ञासित्वा 'सः' साधुः आवश्यकी 'चेतयति' गमनं करोतीत्यर्थः ॥ ३८०० ॥ अथ द्वितीयपदमाह—

विइयपयमणप्पज्जे, पविसे अविकोविइ व अप्पज्जे ।

तेण-जगणि-आउसंमम, बोहिकतेणेसु जाणमवि ॥ ३८०१ ॥

द्वितीयपदे संयतीवसतौ 'अनात्मवशः' क्षिप्तचित्तादिको नैषेधिकीत्रयकरणमन्तरेणापि 25 प्रविशेत् । आत्मवशो वा यः 'अविकोविदः' शैक्षः सोऽप्यविधिना प्रविशेत् । यद्वा सेना-जन्यप्रायसम्प्रेषु बोधिकस्तेषु वा 'ज्ञानवधि' गीतार्थोऽपि सहसा प्रविशेत् ॥ ३८०१ ॥

सूत्रम्—

नो कप्पइ निग्गंथीणं निग्गंथउवस्सयंसि चिट्ठित्थ

वा जाव काउस्सग्गं वा ठाणं ठाइत्तए २ ॥

30

१ वि वयं चरिं तामा० ॥ २ का, तु सासितुं सो तामा० ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

पडिवक्त्रेण जोगो, तारिं पि ण कप्पती जतीणिलयं ।

णिक्कारणगमणादी, जं जुज्जति तत्थ तं येयं ॥ ३८०२ ॥

“पडिवक्त्रेण” ति भावप्रधानत्वाद् निर्देशस्य प्रतिपक्षतया ‘योगः’ सम्बन्धः क्रियते—
5 यथा निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थुपाश्रये गमनादिकं कर्तुं न कल्पते तथा ‘तासामपि’ निर्ग्रन्थीनां
‘यतिनिलये’ निर्ग्रन्थोपाश्रये निष्कारणे गमनादिकं कर्तुं न कल्पते । एतदर्थप्रतिपादनार्थमिदं
सूत्रमारभ्यते । अत्र च ‘यत्’ प्रायश्चित्त-दोषजालादि पूर्वसूत्रोक्तं ‘यत्र’ निष्कारणगमनादौ
युज्यते तत्र तद् ‘ज्ञेयं’ स्वबुद्ध्याऽभ्यूह्य ज्ञातव्यम् ॥ ३८०२ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या प्राग्वत् ॥

अथ भाष्यम्—

10

एसेव गमो णियमा, पण्णवण-परुवणासु अज्जाणं ।

पडिजग्गती गिलाणं, साहुं जतणाएँ अज्जा वि ॥ ३८०३ ॥

‘एष एव’ पूर्वसूत्रोक्तो गमो नियमात् प्रज्ञापना-प्ररूपणयोरार्याणामपि मन्तव्यः । प्रज्ञापना-
नाम-निष्कारणेऽविधिना प्रविशतीत्याद्युल्लेखेन चतुर्भङ्गाः सामान्यतः कथनम् । प्ररूपणा-
पृथगेकैकभङ्गकस्य स्वरूपनिरूपणम् । तथा साधुं ग्लानमार्याऽपि यतनया तथैव प्रतिजागर्ति
16 ॥ ३८०३ ॥ नवरम्—

सा मग्गइ साधर्मिं, सण्णि अहाभइ संवरादी वा ।

देति य से वेदणयं, भक्कं पाणं च पायोगं ॥ ३८०४ ॥

द्वितीय-तृतीय-चतुर्थभङ्गेषु ‘सा’ संयती ‘साधर्मिकं’ साधुं मार्गयति, तदप्राप्तौ ‘संज्ञिनं’
श्रावकम्, तदलमे यथाभद्रकम्, तदभावे ‘संवरं’-स्नानिकाशोधकम्, आदिशब्दावन्यमपि
20 तथाविधं मार्गयति । यदि चासौ मुधिकया नेच्छति ततस्तस्य वेतनकमपि ददाति । भक्कं पाणं
च तस्य ग्लानस्य प्रायोग्यमुत्पादयति ॥ ३८०४ ॥

॥ निर्ग्रन्थुपाश्रयप्रवेशप्रकृतं समाप्तम् ॥

च र्म प्र कृ त स्

25 सूत्रम्—

नो कप्पइ निग्गंथीणं सलोमाइं चम्माइं अहि-

ट्ठित्तए ३ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

बंभवयपालणट्ठा, अण्णोण्णउवस्सयं ण गच्छंति ।

30

उवकरणं पि ण इच्छति, जहिं पीला तस्स जोगोऽयं ॥ ३८०५ ॥

१ पूर्वोक्तो मा० ॥ २ “संवरो ष्णान्तितासोधको” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥ ३ जोगेसो मा० ।
एतदनुसारेणैव मा० टीका । दृश्यतां पत्रं १०५१ टिप्पणी १ ॥

ब्रह्मव्रतपालनार्थं निर्ग्रन्था निर्ग्रन्थश्चान्योऽन्योपाश्रयं न गच्छन्ति । अत उपकरणमपि तादृशं साधुः साध्वी वा नेच्छति ग्रहीतुम्, यत्र गृहीते 'तस्य' ब्रह्मचर्यस्य पीडा भवति । अयं 'योगः' सम्बन्धः ॥ ३८०५ ॥

सतिकरणादी दोसा, अण्णोण्णउवस्सगामिगमणेण ।

सतिकरण-कौतहल्ला, मा होज सलोमए अहवा ॥ ३८०६ ॥

स्मृतिकरण-कौतुकादयो दोषा अन्योऽन्योपाश्रयाभिगमनेन भवन्ति । अतः सलोमनि चर्मणि गृहीते संयतीनां स्मृतिकरण-कौतूहले मा मृतामिति प्रकृतं सूत्रमारम्यते । 'अथवा' इत्ययमपरः सम्बन्धः ॥ ३८०६ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्ग्रन्थीनां सलोमानि चर्माणि 'अधि-छालुं' निषदनादिना परिभोक्तुमिति सूत्रार्थः । अथ भाष्यविस्तरः—

10

चम्मम्मि सलोम्मि, णिग्गंधीणं उवेसभाणीणं ।

चउगुरुगाऽऽयरियादी, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ३८०७ ॥

सलोमनि चर्मणि निर्ग्रन्थीनामुपविशन्तीनां चतुर्गुरुकाः । अत एवाचार्य एतत् सूत्रं प्रवर्त्तिन्या न कथयति चतुर्गुरवः, प्रवर्त्तिनी श्रमणीनां न कथयति चतुर्गुरुकाः, श्रमण्यो न प्रतिशृण्वन्ति मासल्लु । 'तत्रापि' अकथनेऽश्रवणे सलोमचर्मोपवेशने चाज्ञादयो दोषाः ॥ ३८०७ ॥ 15

अथानन्तरोक्तमेव प्रायश्चित्तं विशेषयन्नाह—

गहणे चिद्ध णिसीयण, तुयड्डणे य गुरुगा सलोमम्मि ।

णिच्छोमे चउलहुगा, समणीणारोवणा चम्मे ॥ ३८०८ ॥

सलोमचर्मणो ग्रहणं कुर्वन्ति चतुर्गुरुकाः तपसा कालेन च लघवः । गृहीत्वा तत्र 'स्थानम्' ऊर्ध्वस्थानरूपं कुर्वन्ति चतुर्गुरुकाः तपसा लघवः कालेन गुरवः, निषदनं कुर्वन्ति चतुर्गुरुकाः तपसा गुरवः कालेन लघवः, त्वग्वर्तनं कुर्वन्ति तपसा कालेन च गुरवः । निर्लोमचर्मणि तु चतुर्लघुकाः । एवमेव चतुर्षु स्थानेषु तपः-कालविशेषिता एषा श्रमणीनां 'चर्मणि' चर्मविषयाऽऽरोपणा मन्तव्या ॥ ३८०८ ॥ अत्र दोषान् दर्शयति—

कुंथु-पणगाह संजमे, कंटग-अहि-विच्छुगाह आयाए ।

भारो भयभुत्तिपरे, षडिगमणाई सलोमम्मि ॥ ३८०९ ॥

25

सलोमचर्मणि कुन्थु-पनकादयो वर्षासु सम्मूर्च्छयुः, तेषु स्थान-निषदनादिना विराध्यमानेषु संयमविराधना । कण्टकेन अहिना वृश्चिकादिना वा तत्रोपविष्टाः सुप्ता वा यद् उपघातमाप्नुवन्ति सा आत्मविराधना । मारश्च मार्गे गच्छन्तीनां तस्य महान् भवति । भयं च स्तेनादिभ्यस्तद्विषयं भवति । मुक्तभोगिनीनां च स्मृतिकरणम् इतरासां तु कौतुकमुपजायते । ततश्च प्रतिगमनं-सूयोऽपि गृहवासाश्रयणम्, आदिशब्दादन्यतीर्थिकगमनादि वा कुर्युः ॥ ३८०९ ॥ 30

अथैनामेव निर्युक्तिगाथां व्याख्यानयति—

तसपाणविराहणया, चम्म सलोमे उ होति अहिकरणं ।

१ एषः 'यो' आ० ॥ २ "निर्युक्ति-विस्तरः—चम्मम्मि गाथा" इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

णिष्ठोमे तसपाणा, संकुयमाणे य करणं वा ॥ ३८१० ॥

सलोमनि चर्मणि संसक्तानां कुन्धुप्रभृतीनां त्रसप्राणिनां विराधना भवति । तच्चातिरिक्तो-
पकरणत्वादधिकरणं भवति । निर्लोमन्यपि चर्मणि परिमुज्यमाने त्रसप्राणिनो विराध्यन्ते ।
सङ्कुचति च तस्मिन् 'करणं' पादकर्म संयती कुर्यात् ॥ ३८१० ॥

अविदिण्णोवधि पाणा, पडिलेहा वि य ण सुज्झति सलोमे ।

वासासु य संसज्जति, पतावमपतावणे दोसा ॥ ३८११ ॥

तीर्थकरैः अवितिर्णः—अदत्तोऽयं सलोमचर्मलक्षण उपधिः । शुपिरतया च तत्र रोमान्त-
रेषु प्राणिनः सम्मूर्च्छन्ति, प्रत्युपेक्षणाऽपि च न शुष्यति । वर्षासु च कुन्धु-पनकादिभिस्तत्
चर्म संसज्यते । यदि संसजनभयात् प्रतापयति ततोऽग्निविराधना, अथ न प्रतापयति ततस्त-
सप्राणिनः संसजन्ति, एवमुभयथाऽपि दोषा भवन्ति ॥ ३८११ ॥

आगंतु तदुब्भूया, सत्ताऽशुसिरे वि गिण्हितुं दुक्खं ।

अह उज्झति तो मरणं, सलोम-णिष्ठोमचम्मैयं ॥ ३८१२ ॥

'आगन्तुकास्तदुद्भूताश्च' कुन्धु-पनकादयः सत्त्वा अशुपिरेऽपि ग्रहीतुं दुःखेन शक्यन्ते
किं पुनः शुपिरे सलोमचर्मणि ? । ततो यत् तेषां मूयोभूयः सद्द्वयमानानां परितापनं तन्नि-
ष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । अथ तदुद्भवान् जन्तूनुज्झति ततस्तोषां मरणं भवेत् । एतत् सलोम चर्मा-
श्रित्योक्तम् । अथ सलोम-निर्लोमोरुभयोरपि दोषा उच्यन्ते ॥ ३८१२ ॥

भारो भय परितावण, मारण अहिकरणमेव अविदिण्णे ।

तित्थकर-गणहरेहिं, सतिकरणं भुत्तभोगीणं ॥ ३८१३ ॥

सलोमना निर्लोमना वा चर्मणा मार्गे गच्छन्तीनां भारो भयं चोत्पद्यते । कुन्धु-पनकादि-
जीवानां परितापनं मारणं वा भवति । अथैतद्दोषभयात् परित्यजति ततोऽसंयतैर्गृहीतेऽधिकर-
णम् । तीर्थकर-गणधरैश्च 'अवितीर्णः' अदत्तोऽयमुपधिः । सलोमनि च परिमुज्यमाने स्मृति-
करणं मुक्तभोगिनीनाम्, इतरासां कौतुकमुपजायते ॥ ३८१३ ॥ कथम् ? इत्याह—

जह ता अचेतणम्मि, अयिणे फरिसो उ एरिसो होति ।

किमुया सचेतणम्मि, पुरिसे फरिसो उ गमणादी ॥ ३८१४ ॥

यदि तावदचेतने 'अजिने' चर्मणि ईदृशः स्पर्शो भवति ततः किं पुनः सचेतनस्य पुरु-
षस्य स्पर्शो भवति ? । एवं विचिन्त्य काचिदार्थिका 'गमनम्' अवधावनं कुर्यात्, आदिशब्दाद्
वैहायसमरणं वा प्रतिपद्यते ॥ ३८१४ ॥ द्वितीयपदमाह—

विइयपय कारणम्मि, चम्मुव्वलणं तु होति णिष्ठोमं ।

आगाढ कारणम्मि, चम्म सलोमं पि जतणाए ॥ ३८१५ ॥

द्वितीयपदे कारणे चर्मापि गृहीयात् । कथम् ? इत्याह—'उद्धलनम्' अभ्यङ्गनं कस्याश्चि-
दार्थिकायाः कर्तव्यं तदर्थं निर्लोम चर्म गृह्यते । अथागाढं कारणं ततः सलोमचर्मणोऽपि

१ °णं मन्तव्यम् । नि° भा० ॥ २ °श्च सत्त्वाः शुपिरेऽपि ग्रहीतुं दुःखेन शक्यन्ते ततो
यत् भा० ॥ ३ फासो का० ॥ ४ °पचेत भा० का० ॥

यत्तनया परिभोगः कर्तव्य इति ॥ ३८१५ ॥ अथैनामेव निर्युक्तिगाथां विवृणोति—

उड्डुम्मि वातम्मि घणुग्गाहे वा, अरिसामु खले व विमोइते वा ।

एरंग-सज्जंगगए व वाते, अब्भंगिता चिड्ढति चम्मसलोमे ॥ ३८१६ ॥

यस्याः संयत्याः प्राचुर्येणोद्धृता उच्छलति, 'घनुरग्रहोऽपि' वातविशेषो यः शरीरं कुब्जी-
करोति स वा यस्या अजनिष्ट, अश्वसि वा सज्जातानि, शूलं वा अमीक्षणमुद्भावति, पाणि-
पादाद्यङ्गं वा 'विमोचितं' स्वस्थानात् चलितम्, एकाङ्गतो वा सर्वाङ्गतो वा कस्याश्चिद्
वातः समुत्पन्नः सा निलोमचर्मणि अभ्यङ्गिता तिष्ठति ॥ ३८१६ ॥

अथ सलोमविषयं विधिमाह—

तरच्छचम्मं अणिलामइस्स, कडिं व वेदेंति जहिं व वातो ।

एरंड-ऽपेरंडमुणेण डकं, वेदेंति सोविंति व दीविचम्मे ॥ ३८१७ ॥ 10

'अनिलामयी' वातरोगिणी तस्याः कटीं तरक्षचर्मणा वेष्टयन्ति । 'यत्र वा' हस्तादौ वातो
भवति तं वेष्टयन्ति । एरण्डेन वा—हृडक्कितेन अनेरण्डेन वा शुना या दद्या तां वा चर्मणा
वेष्टयन्ति, द्वीपिचर्मणि वा तां स्नापयन्ति ॥ ३८१७ ॥

पुया व घस्संति अणत्थुयम्मि, पासा व घस्संति वं थेरियाए ।

लोहारमादीदिवसोवभुत्ते, लोमाणि काउं अह संपिहंति ॥ ३८१८ ॥ 15

स्त्राविरायाः संयत्या अनास्तृते प्रदेशे उपविशन्त्याः पुतौ घृष्येते, सुसाया वा पार्श्वौ घृष्येते,
ततः सलोम चर्मापि यद् दिवसतो लोहारादिभिरुपविशद्विरुपभुक्तं तत् प्रातिहारिकं दिने
दिने मार्गयित्वा लोमान्यथः कृत्वा 'सम्पिदयति' परिमुञ्जते इत्यर्थः ॥ ३८१८ ॥

दिवसे दिवसे व दुल्लभे, उच्चत्ता वेत्तुं तैमाइणं ।

लोमेहिं उण संविजोअए, मउअट्ठा व न ते समुद्धरे ॥ ३८१९ ॥ 20

अथ प्रातिहारिकं दिवसे दिवसे गवेप्यमाणं दुर्लभं—न लभ्यते इत्यर्थः, ततः 'उच्चतया'
निदेजत्वेन "णं" इति तदजिनं गृहीत्वा रोमभिः 'संविजोअयेत्' रोमाण्युत्सनेदिति भावः । अथ
तेषुत्वातेषु तदजिनं परुषस्पर्शं भवति ततो मृदुतार्थं न 'तानि' रोमाणि समुद्धरेत् ॥ ३८१९ ॥

सूत्रम्—

कप्पइ निगंथाणं सलोमाइं चम्माइं अहिट्ठित्तए,

25

से वि य परिमुत्ते नो चेव णं अपरिमुत्ते, से वि य

पडिहारिए नो चेव णं अप्पडिहारिए, से वि य

एगराईए नो चेव णं अणेगराईए ४ ॥

कल्पते निर्ग्रन्थानां सलोमानि चर्माणि 'अधिष्ठातुं' परिभोक्तुम् । तत्रापि यत् चर्म परि-

१ व सोविद्याए भो० ले० ॥ २ अथ वृत्तिकृतां "अमाहर्णं" इति पाठोऽभिमतः, न चासौ
कनिदपि भाष्यपुस्तकादर्थो दृश्यते ॥

मुक्तं तदेव ग्राह्यं नापरिमुक्तम् । तदपि च प्रातिहारिकं नाप्रातिहारिकम् । तदपि चैकरात्रिकं नैवानेकरात्रिकमिति सूत्रार्थः । एतद् निर्ग्रन्थानामपवादसूत्रम् ॥

अत्र शिष्यः प्राह—निर्ग्रन्थीनां किं कारणं न कल्पते ? सूरिराह—

दोसा तु जे होंति तवस्सिणीणं, लोमाइणे ते ण जतीणं तम्मि ।

५ तं कप्पती तेसि सुतोचदेसा, जं कप्पती तासि ण तं जतीणं ॥३८२०॥

ये 'दोषाः' स्मृतिकरणादयस्सपस्विनीनां लोमयुक्तेऽविने-चर्मणि भवन्ति ते यतीनां 'तस्मिन्' सलोमचर्मणि न भवन्ति । अतस्तत् कल्पते तेषां 'श्रुतोपदेशात्' प्रस्तुतसूत्र-वचनात् । यच्च निर्लेमं चर्म तासां कल्पते न तद् यतीनाम्, स्मृतिकरणादिदोषप्रसङ्गा-दिति ॥ ३८२० ॥ सलोमापि चर्म निर्ग्रन्थानामुत्सर्गतो न कल्पते, यत आह—

१० निगन्थाण सलोमं, ण कप्पती झुसिर तं तु पंचविहं ।

पोत्थग-तणपण दूसं, दुविहं चम्ममि पणगं च ॥ ३८२१ ॥

सलोम चर्म निर्ग्रन्थानां न कल्पते, शुषिरं जीवाश्रयस्थानमिति कृत्वा । अथ कतिविधं शुषिरम् ? इति प्रश्नावकाशमाशङ्क्याह—'तत्तु' शुषिरं पञ्चविधम्, तद्यथा—पुस्तकपञ्चकं तृण-पञ्चकं दूर्प्यं-वस्त्रं तत्पञ्चकं 'द्विविधं' अप्रत्युपेक्ष्यदूप्यपञ्चकं दुःप्रत्युपेक्ष्यदूप्यपञ्चकं च चर्मप-

१५ पञ्चकं चेति ॥ ३८२१ ॥ एतान्येव यथाक्रमं व्याचष्टे—

गंडी कच्छंति मुड्डी, छिवाडि संपुडग पोत्थगा पंच ।

तिण सालि-वीहि-कोइव-रालग-आरणगतणं च ॥ ३८२२ ॥

गण्डीपुस्तकः कच्छपीपुस्तकः मुष्टिपुस्तकः सम्पुटफलकपुस्तकः छेदपाटीपुस्तकश्चेति पञ्च पुस्तकाः । एतेषां च स्वरूपमित्यमुक्तं पूर्वसूरिभिः—

२० बाहुल्ल-पुहचेहिं, गंडीपोत्थो उ तुल्लगो दीहो ।

कच्छवि अंते तणुओ, मज्जे पिहुलो मुण्येव्वो ॥

चउरंगुलदीहो वा, बट्टागिइ मुड्डिपुत्थगो अहवा ।

चउरंगुलदीहो च्चिय, चउरंसो होइ विजेओ ॥

संपुडगो दुगमाई, फलगा वोच्छं छिवाडिमेचाहे ।

२५ तणुपत्तूसियरूवो, होइ छिवाडी बुहा विंति ॥

दीहो वा हस्सो वा, जो पिहुलो होइ अप्पबाहुल्लो ।

तं मुणियसमयसारा, छिवाडिपोत्थं मणंतीह ॥

तथा शालीनां १ व्रीहीणां २ कोद्रवस्य ३ रालकस्य च ४ यानि फलप्रमाणाणि तृणानि यच्च 'आरण्यकतृणं' श्यामाकादि, एतत् तृणपञ्चकम् ॥ ३८२२ ॥

३० अथ दूप्यपञ्चकद्वयं चर्मपञ्चकं चाह—

कोयव पावारग दादिआलि पूरी तथेव विरली य ।

एयं दुपेहपणयं, इणमण्णं अपडिलेहाणं ॥ ३८२३ ॥

उवहाण तूलि आलिगणी उ गंडोवहाण य मसुरा ।

गो-माहिस-अय-एलग-रणभियाणं च चम्मं तु ॥ ३८२४ ॥

‘कोयविर्नाम’ रूतपूरितः पटः, या लोके ‘माणिकी’ इति प्रसिद्धा । ‘प्रावारकः’ नेपालादिरु-
स्वणरोमा बृहत्कम्बलः । “दादिकालि” चि यथा मुखमध्ये यमलितोमयदन्तपङ्क्तिरूपा दादि-
कालिः—दन्तावलिर्निरीक्ष्यते एवं घौतपोतिकाऽपि द्विजसत्कसदशवस्त्रपरिधानरूपा दृश्यमाना १
दादिकालिरिव प्रतिभातीति कृत्वा दादिकालिरुच्यते । पूर्यते—स्तोकैरपि तन्तुभिः पूर्णोभव-
तीति पूरिका—स्थूलशणगुणमयपटात्मिका, यथा धान्यगोणिकाः क्रियन्ते हस्त्याद्यास्तरणानि वा ।
विरलिका नाम—द्विसरसूत्रपाटी । एतानि पञ्चापि सम्यक् प्रत्युपेक्षितं न शक्यन्त इति दुःप्रत्यु-
पेक्ष्यदूष्यपञ्चकमुच्यते । इदमन्यद् ‘अप्रत्युपेक्ष्याणां’ सर्वथाऽपि प्रत्युपेक्षितुमशक्यानां दूष्याणां
पञ्चकं भवति ॥ ३८२३ ॥ तथा—

10

‘उपधानं’ हंसरोमादिपूर्णमुच्छीर्षकम् । ‘तूली’ संस्कृतरूतादिभृता अर्कतूलादिभृता वा
प्रतीता । आलिङ्गनिका पुरुषप्रमाणा, या शयानैर्जानु-कूर्परादिषु दीयते । ‘गण्डोपधानं’ गण्डम-
सूरिका । ‘मसूरकं नाम’ चर्मकृतं वस्त्रकृतं वा वृत्तं वृयादिपूर्णं चक्रल-गहिकादि । चर्मपञ्चकं
पुनरिदम्—गोचर्म, माहिषचर्म, अजाः—छगलिकास्तासां चर्म, एडकाः—अजविशेषास्तचर्म,
आरण्यकाश्च ये मृगाः—हरिण-शशकादयः तेषां चर्म पञ्चमं ज्ञातव्यम् ॥ ३८२४ ॥

15

अथात्रैव प्रायश्चित्तमाह—

जहिं गुरुगा तहिं लहुगा, जहिं लहुगा चउगुरु तहिं ठाणे ।

दोहिं लहू कालगुरु, तवगुरुगा दोहि वी गुरुगा ॥ ३८२५ ॥

‘यत्र’ सलोमचर्मणि पुरुषतुल्यस्पर्शत्वाद् निर्गन्थीनां चतुर्गुणकाः प्रायश्चित्तमुक्तं तत्र निर्ग-
न्थानां चतुर्लघुकाः । ‘यत्र तु’ निर्लोमचर्मणि निर्गन्थीनां चतुर्लघुकाः तत्र निर्गन्थानां चतुर्गु- २०
रुकाः, स्त्रीतुल्यस्पर्शत्वात् । परमुभयेऽपि प्रथमे ग्रहणारूपे स्थाने द्वाभ्यां लघवः, तपसा कालेन
चेत्यर्थः । ऊर्द्धस्थाने फालगुरुवः । निषदने तपोगुरुवः । त्वमर्चने ‘द्वाभ्यामपि’ तपः—कालाभ्यां
गुरुवः । पुस्तकपञ्चके तृणपञ्चके दूष्यपञ्चकद्वये च निर्गन्थानां निर्गन्थीनां च चतुर्लघवः ।
आह च चूर्णिकृत्—

“पोत्यम-तण-दूसेसु चउलहुगा ।”

॥ ३८२५ ॥

४६

अथ पुस्तकपञ्चके तावद् दोषानुपदर्शयति—

संघंस अपडिलेहा, भारो अहिकरणमेव अविदिण्णं ।

संकामण पलिमंथो, पमाय परिकम्मणा लिहणा ॥ ३८२६ ॥

पुस्तकादिकं ग्रामान्तरं नयतः स्कन्धे सङ्घर्षः स्यात्, ततश्च व्रणोत्पत्त्यादयो दोषाः ।
शुषिरत्वाच्च तत्र प्रत्युपेक्षणा न शुच्यति । भारो मार्गे गच्छतां भवेत् । अधिकरणं च कुन्धु- ३०

१ द्विस्तरं भा० ॥ २ ताटी० भा० विनाऽन्यत्र—जूयादि० यो० ले० । जूयादि० त० डे० कां० ॥
३ ‘कं चहतः स्कं’ भा० । “खंघे सघंसो भवति वहंतस्स” इति चूर्णो । “खंघंतेण वहंतस्स संघंसो
भवति” इति विशेषचूर्णो ॥

पनकादिसंसक्तिलक्षणं भवति; यद्वा तत् पुस्तकं स्तेनैरपह्रियेत ततोऽधिकरणम् । तीर्थकैरदत्त-
 श्चायमुपधिः । स्थानान्तरे च पुस्तकं सङ्ग्रामयतः पलिमन्थः । 'प्रमादो नाम' पुस्तके लिखितम-
 स्तीति कृत्वा न गुणयति, अगुणनाच्च सूत्रनाशादयो दोषाः । परिकर्मणायां च सूत्रार्थपरिमन्थो
 भवति । अक्षरलेखनं च कुर्वतः कुन्थुप्रभृतित्रसप्राणव्यपरोपणेन कृकाटिकादिवाधया च
 5 संयमा-ऽऽत्मविराधना ॥ ३८२६ ॥ किञ्च—

पोत्थग जिण दिडुतो, वग्गुर लेवे य जाल चके य ।

लोहित लहुगा आणादि म्भुयण संघट्ठणा वंघे ॥ ३८२७ ॥

पुस्तके शुषिरतया यो जन्तूनामुपधातस्तत्र 'जिनैः' तीर्थकद्विर्वागुरया लेपेन जालेन चक्रेण
 च दृष्टान्तः कृतः । "लोहिय" चि यदि तेषां पुस्तकान्तर्गतानां जन्तूनां 'लोहितं' रुधिरं भवेत्
 10 ततः पुस्तकबन्धनकालेऽक्षराणि परिस्यूय्य तद् रुधिरं परिगलेत् । "लहुग" चि यावतो वारोस्तत्
 पुस्तकं बध्नाति मुञ्चति वा अक्षराणि वा लिखति तावन्ति चतुर्लघूनि, आज्ञादयश्च दोषाः ।
 पुस्तकस्य मोचने बन्धे च सङ्घट्टनम्, उपलक्षणत्वात् परितापनमपद्रावणं वा यद् आपद्यते तन्नि-
 ष्पन्नं प्रायश्चित्तमिति निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ३८२७ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

चउरंगवग्गुरापरिबुडो वि फिट्ठेज्ज अवि मिगो रण्णे ।

15 छीर खउर लेवे वा, पडिजो सउणो पलायजा ॥ ३८२८ ॥

चतुरङ्गसेनारूपा या वागुरा तथा परिबुडोऽपि—समन्ताद् वेष्टितोऽपि मृगः, 'अपि' इति
 सम्भावनायाम्, सम्भाव्यते अयमर्थः—यत् तथाविधदक्षतादिगुणोपेतो मृगोऽरण्ये तादृशाव-
 पायात् स्फिटेत्, न पुनः पुस्तकपत्रान्तरप्रविष्टा जीवाः स्फिटेयुः । तथा 'शकुनः' पक्षी, स
 चेह मक्षिकादिः, 'क्षीरे वा' दुग्धे 'खपुरे वा' चिकणद्रव्ये 'लेपे वा' अवश्चावणादौ पतितोऽपि
 20 पलायेत, न पुनः पुस्तकजीवास्ततः पलायितुं शक्नुयुः ॥ ३८२८ ॥

सिद्धत्थगजालेण व, गहितो मच्छो वि णिण्फिडेजा हि ।

तिलकीडगा व चके, तिला व ण य ते ततो जीवा ॥ ३८२९ ॥

सिद्धार्थकाः—सर्वपास्तेऽपि येन जालेन गृह्यन्ते तत् सिद्धार्थकजालम् तेनापि गृहीतो मत्स्यः
 कदाचिद् निःस्फिटेत् । तथा 'चके' तिलपीडनयन्त्रे प्रविष्टास्तिलकीटका वा तिला वा निर्ग-
 25 च्छेयुः, न च ते जीवाः 'ततः' पुस्तकाद् निर्गन्तुं शक्नुयुः ॥ ३८२९ ॥

जइ तेसिं जीवाणं, तत्थगयाणं तु लोहियं होजा ।

पीलिजंते धणियं, गलेज्ज तं अक्खरे फुसिंतं ॥ ३८३० ॥

यदि तेषां 'तत्रगतानां' पुस्तक-पत्रान्तरस्थितानां 'जीवानां' कुन्थुप्रभृतीनां लोहितं भवेत्
 ततः पुस्तकबन्धनकाले तेषां 'धणियं' गाढतरं पीड्यमानानां 'तद्' अनन्तरोक्तं रुधिरमक्षराणि
 30 स्पृष्ट्वा बहिः परिगलेत् ॥ ३८३० ॥ अत एव—

जत्तियमेत्ता वारा, उ मुंचई वंघई व जति वारा ।

जति अक्खराणि लिहति व, तति लहुगा जं च आवजे ॥ ३८३१ ॥

यावन्मात्रान् वारान् पुस्तकं 'मुञ्चति' छोटयति, यति वारांश्च वध्नाति, 'यति वा' यावन्ति
अक्षराणि लिखति 'तति' तावन्ति चतुर्लघूनि । यच्च कुन्थु-पनकादीनां सङ्घट्टनं परितापनमप-
द्रावणं वा आपद्यते तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ३८३१ ॥ अथ तृणपञ्चकादिषु दोषानाह—

तणपणगमि वि दोसा, विराहणा होति संजमा-ऽऽताए ।

सेसेसु वि पणगेसुं, विराहणा संजमे होति ॥ ३८३२ ॥

तृणपञ्चकेऽपि 'दोषाः' आज्ञामद्वादयो भवन्ति, विराधना च संयमा-ऽऽत्मविषया ।
'शेषेष्वपि' दूष्यपञ्चकादिषु संयमविषया विराधना भवति ॥ ३८३२ ॥ इदमेव भावयति—

अहि-विज्जुग-विसकंडगमादीहि खयं न होज आयाए ।

कुंथादि संजममिं, जति उज्जत्तादि तति लहुगा ॥ ३८३३ ॥

तृणादिषु शुषिरत्वादहिर्वा वृश्चिको वा विषकण्टको वा भवेद् एतैः आदिशब्दात् 10
मत्कोटकादिभिश्च तत्र शयान आसीनो बोधयेत्, क्षतं वा दर्मादिषु सुप्तस्य भवेत्, एषा-
ऽऽत्मविराधना । कुन्थु-पनकादिप्राणिज्यपरोपणं तु संयमविराधना । तृणेषु च प्रसुप्तः 'यति'
यावतो वारानुद्धर्तनं परिवर्तनमाकुञ्चनं प्रसारणं वा करोति 'तति' तावन्तश्चतुर्लघुकाः ॥ ३८३३ ॥

अत्र परः प्राह—

दिट्ठ सलोमे दोसा, णिल्लोमं णाम कप्पती वेतुं ।

15

णिण्हेणं गुरुणा पडिलेह पणम तसपाण सतिकरणं ॥ ३८३४ ॥

सलोमचर्मणि यतो दोषा दृष्टाः अतो निर्ग्रन्थानां निर्लोम चर्म 'नाम' इति सम्भावयामः
कल्पते ग्रहीतुम् । सूरिराह—यदि निर्लोमचर्मणो ग्रहणं करोति ततश्चतुर्गुरुकाः, यतस्तत्र
प्रत्युपेक्षणा न शुभ्यति, पनकलसप्राणिनो वा सम्मूर्च्छन्ति, सुकुमारतया मुक्तभोगिनः स्थिति-
करणं भवति अमुक्तभोगिनस्तु कौतुकम् ॥ ३८३४ ॥ इदमेव स्पष्टयति—

20

अुत्तस्स सतीकरणं, सरिसं इत्थीण एयफासेणं ।

जति ता अचेयणमिं, फासो किमु चेयणे इतरे ॥ ३८३५ ॥

मुक्तभोगिनः स्थितिकरणं भवति—अहो ! स्त्रीणां सम्बन्धी यः स्पर्शोऽस्माभिरनुभूतपूर्वः
तेन सहर्शमेतत् < चैर्मानुभूयते । अमुक्तभोगिनः कौतुकम्, यथा—यदि तावदचेतनेऽपि >
चर्मण्येतादृशः सुखस्पर्शोऽनुभूयते किं पुनः सचेतने 'इतरस्मिन्' स्त्रीशरीरे भविता ? । एवं 25
विचिन्त्य प्रतिगमनादीनि कुर्यात् । यत एते दोषा अतो < निर्लोमापि न ग्रहीतव्यम् ॥ ३८३५ ॥

आह यदि > निर्लोमं ग्रहीतुं न कल्पते तर्हि मा कल्पताम्, यत्तु सलोमकं तत् तावत्
सूत्रेणानुज्ञातम्, भवद्विस्तु तदपि प्रतिषिद्धम् तदेतत् कथम् ? इति अत्रोच्यते—

सुचनिवाओ बुहे, गिलाण तदिवस भुच जतणाए ।

आगाढ गिलाणे मक्खणट्ठ, षट्ठे भिण्णे व अरिसाड ॥ ३८३६ ॥

30

सूत्रनिपातो वृद्धे ग्लाने वा भवति, वृद्धस्य ग्लानस्य वा परस्पर्शमसहिष्णोरास्तरणार्थं
सलोम चर्म ग्राह्यमिति भावः । तच्च 'तदिवसमुक्तं' कुम्भकारादिगिहसिखिव दिवसे परिसुक्तम्,

तत्र हि त्रिसादयः प्राणिनो न भवन्ति, तच्च गृहीत्वा 'यत्तनया' रोमाण्युपरि कृत्वा परिशोक्त-
व्यम् । आगाढे च ग्लानत्वे यत् तैलेन प्रक्षेपणं तदर्थम्, यस्य वा गुदादिपार्श्वानि घृष्टानि,
यो वा साधुर्मित्रकुप्री, यस्य वा अर्शोसि समुद्भूतानि तदर्थं वा निर्लोमं चर्मं ग्रहीतव्यमिति
सङ्ग्रहाग्राथासमासार्थः ॥ ३८३६ ॥ अथैनामेव विवृणोति—

६ संथारद्ध गिलाणे, अमिलादीचम्म घेप्पति सलोमं ।

बुद्धा-ऽसहु-वालाण व, अच्छुरणद्धा वि एमेव ॥ ३८३७ ॥

ग्लानस्य संस्कारार्थममिलादिसम्बन्धि सलोमं चर्मं गृह्यते । वृद्धा-सहिष्णु-वालानामप्या-
स्तरणार्थम् 'एवमेव' सलोमं चर्मं ग्राह्यम् ॥ ३८३७ ॥ तच्च कीदृशम् ? इत्याह—

कुम्भार-लोहकारेहि दिवसमलियं तु तं तसविह्वणं ।

१० उवरिं लोमे काउं, सोतुं गोसे समप्पेति ॥ ३८३८ ॥

कुम्भकार-लोहकारादिभिः स्वस्वकर्मं कुर्वणैर्यद् दिवसतो 'मलितं' परिसुक्तं तत् प्रसविहीनं
भवति । अतः सन्ध्यासमये तेषु उत्थितेषु तत् प्रातिहारिकं गृहीत्वा लोमान्युपरि कृत्वा रात्रौ
तत्र सुप्त्वा 'गोसे' प्रमाते प्रत्यर्पयन्ति ॥ ३८३८ ॥

अवताणगादि णिल्लोम तेह्ण वम्मद्ध घेप्पती चम्मं ।

१६ घट्टा व जस्स पासा, गलंतकोढेऽरिसातुं वा ॥ ३८३९ ॥

अवयाणादितैलेन वा ग्लानस्याभ्यङ्गे विघातव्ये निर्लोमं चर्मं ग्रहीतव्यम् । अध्वानादौ वा
वर्मार्थम्, यस्य वा पार्श्वानि घृष्टानि तस्यास्तरणार्थम्, यो वा गलत्कुष्ठः साधुस्तस्य परिधानार्थ-
मास्तरणार्थं वा, अर्शोसि वा यस्य समुत्पन्नानि तस्योपवेशनार्थं निर्लोमं चर्मं गृह्यते ॥ ३८३९ ॥

सोणिय-पूयालिचे, दुक्खं धुवणा दिणे दिणे चीरे ।

२० कच्छुल्ले किडिभिल्ले, छप्पतिगिल्ले व णिल्लोमं ॥ ३८४० ॥

शोणितेन पूयेन वा आलिसस्य चीवरस्य दिने दिने धावना दुष्करा, अतः कच्छुवतः
किटिभवतश्च निर्लोमं चर्मं कल्पते । कच्छूः—पामा, किटिसं—शरीरैकदेशभावी कुष्ठमेदः ।
तथा यस्य षट्पदिकाः प्राचुर्येण सम्मूर्च्छन्ति स षट्पदिकावान् निर्लोमचर्मपरिधानं
गृह्णाति ॥ ३८४० ॥^१

२६ जह कारणे णिल्लोमं, तु कप्पती तह भवेज्ज इयरं पि ।

आगाढि सलोमं आदिकाउ जा पोत्थए गहणं ॥ ३८४१ ॥

यथा कारणे निर्लोमं चर्मं कल्पते तथा 'इतरदपि' शुषिरमपि ग्रहीतुं कल्पते । किं बहुना ?
आगाढे कारणे सलोमं चर्मं आदौ कृत्वा पश्चानुपूर्व्यां तावद् नेतव्यं यावत् पुस्तकस्यापि ग्रहणं
कर्तव्यम् ॥ ३८४१ ॥ एतदेव स्पष्टयति—

३० भत्तपरिण्ण गिलाणे, कुसमाइ खराऽसती तु झुसिरा वि ।

अप्पडिलेहियदूसाऽसती य पच्छा तणा होंती ॥ ३८४२ ॥

१ °मये तत् भो० हे० । °मये तेषां तत् त० हे० ॥

२ अत्र शिष्यः प्रक्षयति इत्यवतरणं भा० । न चैतद् सम्यक्सङ्गतिमत् ॥

‘भक्तपरिज्ञावतः’ प्रतिपन्नानशनस्य तथा ग्लानस्वास्तरणार्थं कुशादीन्यशुषिरतृणानि गृह्यन्ते । अथ तानि ‘खराणि’ कर्कशानि न वा तानि प्राप्यन्ते ततः शुषिराण्यपि तृणानि ग्रहीतव्यानि । अथवा भक्तप्रत्याख्यानिनो ग्लानस्य वा सुखशयनार्थं प्रथमतः ‘अप्रत्युपेक्ष्यदूष्यम्’ उपधान-
तूल्यादि ग्रहीतव्यम्, तदभावे यथाक्रममशुषिर-शुषिराणि पश्चात् तृणानि भवन्ति, तानि प्रस्तीर्यन्त इत्यर्थः ॥ ३८४२ ॥

दुष्पडिलेहियदूसे, अद्वाणादी विविच गेण्हंति ।

वेप्पति पोत्थगपणगं, कालिय-णिञ्जुत्तिकोसट्ठा ॥ ३८४३ ॥

अध्वादौ ‘विविक्ताः’ सुविताः सन्तो यथोक्तमुपधिमलममानाः ‘दुष्प्रत्युपेक्ष्यदूष्याणि’ कोयवि-प्रावारप्रभृतीनि गृह्यन्ति । तथा मति-मेधादिपरिहाणि विज्ञाय कालिकश्रुतस्य उपल-
क्षणत्वाद् उत्कालिकश्रुतस्य वा निर्युक्तीनां चाऽऽवश्यकादिप्रतिबद्धानां दान-ग्रहणादौ कोश 10
इव-भाण्डागारमिवेदं भविष्यतीत्येवमर्थं पुस्तकपञ्चकमपि गृह्यते ॥ ३८४३ ॥

सूत्रम्—

नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा कसिणाइं

चम्माइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ५ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

15

चर्मं चेवाहिकयं, तस्स पमाणमिह मिस्सिए सुचे ।

अपमाणं पडिसेज्झति, ण उ गहणं एस संवंधो ॥ ३८४४ ॥

इह पूर्वसूत्रे चर्मैव तावदधिकृतम् अतः ‘तस्य’ चर्मणः प्रमाणमिह ‘मिश्रिते’ निर्ग्रन्थ-निर्ग्र-
न्थीप्रतिबद्धे सूत्रे प्रलप्यते, ‘अप्रमाणं’ प्रमाणातिरिक्तं तत् प्रतिविध्यते, न पुनः सर्वथा
चर्मणो ग्रहणम् । एव सम्बन्धः ॥ ३८४४ ॥

20

अहवा अच्छुरणट्ठा, तं बुत्तमिदं तु पादरक्खट्ठा ।

तस्स वि य वर्णमादी, पडिसेहेती इहं सुचे ॥ ३८४५ ॥

अथवा ‘तत्’ पूर्वसूत्रोक्तं चर्म आस्तरणार्थमुक्तम्, ‘इदं तु’ प्रस्तुतसूत्रे पादरक्षार्थमुच्यते ।
‘तस्यापि च’ चर्मणो ये वर्णादयो गुणास्तद्युक्तमिह सूत्रे प्रतिषेधयतीति ॥ ३८४५ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा 25
‘कृत्स्नानि’ वर्ण-प्रमाणादिभिः प्रतिपूर्णानि चर्माणि चारयितुं वा परिहर्तुं वेति सूत्रार्थः ॥

अथ भाष्यविस्तरः—

संगल प्पमाण वर्णो, वंधणकसिणे य होइ णायन्वे ।

अकसिणमट्ठारसगं, दोसु वि पासेसु खंडाइं ॥ ३८४६ ॥

कृत्स्नं चतुर्धा—सकलकृत्स्नं १ प्रमाणकृत्स्नं २ वर्णकृत्स्नं ३ बन्धनकृत्स्नं ४ चेति भवति 30
ज्ञातव्यम् । एतच्चतुर्विधमपि न कल्पते प्रतिग्रहीतुम् । परः प्राह—यद्येवं ततो यद् अकृत्स्नं

१ च देहयेकादिनां लादी० ॥ २ णणादी भा० कां० विना ॥

चर्म तद् 'अष्टादशकम्' अष्टादशभिः खण्डैः कर्तव्यमित्यर्थः । तानि च खण्डानि द्वयोरपि पार्श्वयोः परिघातन्यानि इति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ३८४६ ॥ अथैनमेव विवरीपुराह—

एगपुड सकलकसिणं, दुपुडादीयं पमाणतो कसिणं ।

खल्लग खउसा वग्गुरि, कौसग जंघऽहुजंघा य ॥ ३८४७ ॥

५ 'एकपुटम्' एकतलं चर्म सकलकृत्स्नमुच्यते । 'द्विपुटादिकं' द्वि-त्रिप्रभृतितलं तु प्रमाणतः कृत्स्नम् । तथा खल्लका द्विधा—अर्धखल्लका समस्तखल्लका च । या पादार्द्धं छादयति साऽर्ध-खल्लका, या पुनरुपानत् सम्पूर्णं पादं स्थगयति सा समस्तखल्लका । या तु झुण्टकं पिदधाति सा खपुसा । या पुनरङ्गुलीश्चादयित्वा पादावप्युपरि च्छादयति सा वागुरा । यत्र तु 'पाषाणादिषु प्रतिस्फलिताः पादनखाः मा भज्यन्ताम्' इति बुद्ध्या अङ्गुल्योऽङ्गुलो वा प्रक्षिप्यन्ते स
१० कोशकः । या तु सम्पूर्णं जङ्घां पिदधाति सा बङ्गा । जङ्घार्धपिधायिनी सैवार्धजङ्गा । एतान्यपि प्रमाणकृत्स्नानि ॥ ३८४७ ॥ अथैतदेव स्पष्टयति—

पायस्स जं पमाणं, तेण पमाणेण जा भवे कमणी ।

मज्झस्मि तु अक्खंडा, अण्णत्थ व सकलकसिणं तु ॥ ३८४८ ॥

पादस्य यत् प्रमाणं तेन प्रमाणेन या युक्ता कमणिका मध्यप्रदेशोऽन्यत्र वाऽखण्डा भवति
१५ तदेतत् सकलकृत्स्नमुच्यते ॥ ३८४८ ॥

दुपुडादि अद्धखल्ला, समत्तखल्ला य वग्गुरी खपुसा ।

अद्धजंघ समत्ता य, पमाणकसिणं मुणेयव्वं ॥ ३८४९ ॥

'द्विपुटादिका' द्वि-त्रिप्रभृतितलोपेता या उपानद् या वार्धखल्ला समस्तखल्ला वागुरा खपुसा अर्धजङ्गा समस्तजङ्गा चेति सर्वमप्येतत् प्रमाणकृत्स्नं ज्ञातव्यम् ॥ ३८४९ ॥

२० तत्रैव कानिचिद् विषमपदानि व्याचष्टे—

उवरिं तु अंगुलीओ, जा छाए सा तु वग्गुरी होति ।

खपुसा य खल्लगमेत्तं, अद्धं सव्वं च दो इयरे ॥ ३८५० ॥

या पादयोरङ्गुलीश्चादयित्वोपर्यपि छादयति सा वागुरा भवति । खल्लकः—झुण्टकः तन्मात्रं यावदाच्छादयन्ती खपुसा । 'इतरे तु द्वे' जङ्गा-ऽर्धजङ्गालक्षणे अर्धौ सर्वा च जङ्गा यथासं
२५ छादयत इति ॥ ३८५० ॥ गतं प्रमाणकृत्स्नम्, अथ वर्णकृत्स्न-बन्धनकृत्स्ने प्रतिपादयति—

वण्णङ्ग वण्णकसिणं, तं पंचविहं तु होइ नायव्वं ।

बहुबंधणकसिणं पुण, परेण जं तिण्ह बंधाणं ॥ ३८५१ ॥

यत् चर्म वर्णेन आढ्यम्—उज्ज्वलमित्यर्थः तद् वर्णकृत्स्नम् । तच्च कृष्णादिवर्णमेदात् पञ्च-विधं ज्ञातव्यम् । यत्तु त्रयाणां बन्धानां 'परतः' बहुभिर्वन्धैर्बद्धं तद् बन्धनकृत्स्नमुच्यते
३० ॥ ३८५१ ॥ अथैतेष्वेव प्रायश्चित्तप्राह—

लहुओ लहुगा दुपुडादियसु गुरुगा य खल्लगादीसु ।

१ खल्ल-ऽद्धखल्ल-खउसा, वग्गुरि-जंघ-ऽद्धजंघा य तामा० ॥ २ अत्रैव मा० को० ॥ ३ खल्लकः मा० ॥ ४ 'गादि ख' तामा० विना ॥

आणादिणो यं दोसा, विराहणा संजमाऽऽदाए ॥ ३८५२ ॥

सकलकृतं गृहतां लघुमासः । द्विपुटादिषु चत्वारो लघवः । 'खलकादिषु' समस्तोऽर्धखलकां सपुसा-वागुरा-जङ्घा-ऽर्धजङ्घासु चत्वारो गुरुकाः । आज्ञादयश्च दोषाः, विराधना च संय-
माऽऽत्मविषया भवति । २ तत्र क्रमणिकादिभिः पिनद्धाभिः कीटिकादिव्यपरोपणात् संयमवि-
राधना, आत्मविराधना तु बन्धे छिन्ने सति प्रस्खलनं भवेत् प्रमत्तं वा देवतां छलयेत् ॥ ३८५२ ॥ ६

२ अंगुलिकोसे पणमं, सगले मुके य खलगे लहुओ ।

बंधण वण्ण पमाणे, लहुगा तह पूरपुण्णे य ॥ ३८५३ ॥

अङ्गुलिकोशे अङ्गुष्ठकोशके च पञ्चकम् । सकलकृतं 'शुष्के च' पूरपूरणविरहिते खलके
मासलघु । बन्धनकृतं वर्णकृतं 'प्रमाणकृतं च' द्विपुटादिरूपे वृत्तपूर्णं च खलके चतुर्लघवः
॥ ३८५३ ॥ अर्धखलकादिषु यत् पूर्वं चतुर्गुरुमुक्तं तदेव विशेष्यमाह— 10

अंद्रे समत्त खलगां, वग्गुरि सपुसा य अंद्रजंघा य ।

गुरुगा दोहि विसिद्धां, वग्गुरि अण्णतरणं ॥ ३८५४ ॥ १०

'अर्धखलकायाम्' उपानहिं यच्चतुर्गुरु तत् तपसा कालेन च लघुकम् । समस्तखलकायां
कालगुरुकम् । 'वागुरिकायाम्' 'अन्यतरेण' तपसा कालेन वागुरुकम् । सपुसायां तपोगुरुकम् ।
अर्धजङ्घायां प्रमत्तजङ्घायां च तपसा कालेन च गुरुकम् ॥ ३८५४ ॥ किञ्च— 15

जत्तियमिच्छा वारा, तु बंधते मुंचते वं जत्ति वारां ।

सट्ठारणं तति वारे, होति विवट्ठी य पच्छिचे ॥ ३८५५ ॥

यावन्मात्रान् वारान् अङ्गुलीकोश-सकलकृतसादिकं वधाति, मुञ्चति वा 'यति' यावतो
वारान् तति तावन्तो वाराः स्वस्थानं मन्तव्यम् । 'स्वस्थानं नाम' यद् यत्र पञ्चकादिचतुर्गुरु-
कान्तं प्रायश्चित्तमुक्तम् । तथाऽऽज्ञाभक्ते चतुर्गुरु, अनवस्थायां चतुर्लघु, मिथ्यात्वे चतुर्लघु, 20
आत्मविराधनायां चतुर्गुरु, संयमविराधनायां कायनिष्पन्नम्, एवमाज्ञादिभिः पदैरसीक्षणसेवा-
निष्पन्ना वा प्रायश्चित्तस्य विवृद्धिर्भवति ॥ ३८५५ ॥ अथोपानहोदोषप्रदर्शनार्थमिदमाह—

गव्वो गिम्मइवता, गिरवेक्खो निदतो गिरंतरतां ।

भूतार्ण उवघाओ, कसिणे चम्ममि छद्दोसा ॥ ३८५६ ॥

उपानहोः पिनद्धयोगवो निर्मादवता च भवेत्, जीवेषु निरपेक्षो निर्दयश्चासौ भवति, 25
'निरन्तरता' निरन्तरभूमिस्पर्शिता, 'भूतानां तु' प्राणिनामुपधातश्चोपजायते । एवं कृत्स्ने चर्मणि
षट् दोषा भवन्तीति द्वारागाथासङ्केपार्थः ॥ ३८५६ ॥ सौम्यतमेनामेवं प्रतिपदं विवृणोति—

आंसगता हत्थिगतो, गम्बिज्ज भूमितो यं कम्मणिछो ।

पादो उं समोउको, कमेणीउ खरा अवि य भारो ॥ ३८५७ ॥

'अश्वगताद्' अश्वारूढाद् हस्तिगतः पुरुषो यथा गर्वायते एवं भूमिर्गतादेव क्रमणिकावोन् 30
गर्वं करोति—अहो । अहं सोपानस्को वजामीति । तथा पादः स्वभावेनैव समोदवस्ततः सं न

१ २ ३ एतच्चिह्नमध्यगतः पाठः सा० नास्ति ॥ २ बन्धे छिं तादी० कां० ॥ ३ २ ४ एतच्चिह्नान्त-
गतः पाठः तादी० मो० छे० डे० नास्ति ॥ ४ च पूरणविं त० ॥ ५ अथेनामेव आ० ॥

तथा जीवोपघातं करोति यथा क्रमणिकाः 'खराः' कर्कशस्पर्शा जीवोपघातं कुर्वन्ति । अपि च भारस्तासां महान् भवति, ततस्तदाक्रान्ता बहवो जीवा विनाशमश्नुवते ॥ ३८५७ ॥

निरपेक्षद्वारमाह—

कंटाई देहंतो, जीवे चि हु सो तहेव देहिजा ।

८ अरिथ महं ति य कमणी, गावेखवइ कंटएण जिए ॥ ३८५८ ॥

अनुपानत्को गच्छन् कण्टकादीन् मार्गे प्रेक्षते, ततस्तान् प्रेक्षमाणो जीवानपि तथैवाप्तौ प्रेक्षते । सोपानत्कस्तु गच्छन् विद्येते मम क्रमणिके इति कृत्वा निरपायत्वादात्मनो न कण्टकादिकमपेक्षते, ततश्चासौ जीवेष्वपि निरपेक्षो भवति ॥ ३८५८ ॥ अथ निर्दयद्वारमाह—

पुर्वि अदया भूएसु होति वंघति कमेसु तो कमणी ।

१० जायति हु तदब्भासा, सुदयालुस्सावि णिदयया ॥ ३८५९ ॥

पूर्वं तावद् 'अदया' निर्दयत्वं भूतेषु मनसि सज्जातं भवति, ततः क्रमयोः क्रमणिके वध्नाति । तदब्भासाच्च सुदयालोरेपि प्रायो निर्दयतैव भवति ॥ ३८५९ ॥ निरन्तरद्वारमाह—

अवि यंउवखुज्जापादेण पेळितो अंतरंगुलगतो वा ।

मुच्चेज कुलिंगादी, ण य कमणीपेळितो जियती ॥ ३८६० ॥

१५ कुशब्दस्येवार्थवाचकतया असम्पूर्णानि लिङ्गानि—इन्द्रियाणि यस्यासौ कुलिङ्गी—विकलेन्द्रियः स आदिशब्दाद् मण्डूक्यादिश्च अनुपानत्कस्य पादेन प्रेरितः, 'अपि' इति सम्भावनायाम्, सम्भाव्यतेऽयमर्थः—यदाप्रकुञ्जं पादतलमध्यं तत्र तथा अन्तराङ्गुलम्—अङ्गुलीनामङ्गुष्ठस्य चापान्तरालं तत्र वा गतः सन् 'मुच्येत' न म्रियेत, सोपानत्कस्य तु निरन्तरभूमिस्पर्शनीमिः क्रमणीभिः प्रेरितः—आक्रान्तो न जीवति, अवश्यं मरणमाप्नोतीत्यर्थः ॥ ३८६० ॥

२० सूतोपघातद्वारमाह—

किह भूयाणुवघातो, ण होहिती पगतिपेलवतणूण ।

सभराहि पेळियाणं, कभखडफासाहिं कमणीहिं ॥ ३८६१ ॥

'कथं' केन प्रकारेण 'भूतानां' प्राणिनां प्रकृत्या—स्वभावेनैव पेलवतनूनाम्—अदृढशरीराणां 'सभराभिः' पुरुषभाराक्रान्ताभिः कर्कशस्पर्शाभिः क्रमणीभिः प्रेरितानामुपघातो न भविष्यति । २५ भविष्यत्येवेत्यर्थः । यत एते दोषा अतः क्रमणिका न परिघातव्याः । कारणे तु प्राप्ते परिघादपि ॥ ३८६१ ॥ किं पुनस्तत् कारणम् ? इत्याह—

विह अतराऽसहु संभम, कोट्ठाऽरिस चखुदुव्वले वाले ।

अज्जा कारणजाते, कसिणग्गहणं अणुणायं ॥ ३८६२ ॥

विहं—अध्वा, अतरः—ग्लानः, असहिष्णुर्नाम—राजादिदीक्षितः सुकुमारपादः, सम्भमः— ३० चौर-श्वापदादिसंक्षोभः, कुष्ठरोगी अश्वरोगी चक्षुषा वा दुर्बलः कश्चिद् भवति, वालो वा यदि यत्र तत्र पादौ निक्षिपति, आर्या वा अध्वानं नीयन्ते, कारणजातं वा—कुल-गण-सङ्घविषय-मुपस्थितम् । एतेषु कृत्स्नस्य चर्मणो ग्रहणमनुज्ञातमिति द्वास्मात्समासार्थः ॥ ३८६२ ॥

अथैनामेव विवृणोति—

कंटा-ऽहि-सीपरंस्त्रुता विहे खबुसमादि जा गहणं ।

ओसहपाण गिलाणे, अहुणुडियमेसघडा वा ॥ ३८६३ ॥

‘विहे’ अघ्ननि प्रतिपद्यमाने कण्टकस्य अहेः शीतस्य च रक्षार्थमङ्गुलिकोशकं खल-
कादि वा गृह्णन्ति । किं बहुना ? खपुसामादौ कृत्वा यावदर्धजङ्घा-समस्तजङ्घयोरपि ग्रहणम् । ६
तथा ग्लान औषधपानं कृत्वा वैद्योपदेशेन पृथिव्यां पादौ न स्थापयति । अधुनोत्थितो वा
ग्लानः क्रमयोः क्रमणिके आविध्यति, मा शीतानुभावेन भक्तं न जरिष्यतीति कृत्वा ।
ग्लानस्य वा शेषजार्थं त्वरितं ग्रामान्तरं गन्तव्यम् ततः क्रमणिकाः पिनद्वयाः ॥ ३८६३ ॥

अरिसिद्धस्स च अरिसा, मा खुम्भे तेण वंधते कमणी ।

असहुमवंताहरणं, पादो घटो तु गिरिदेसे ॥ ३८६४ ॥

10

अर्शोवतः पादतल्लदौर्वेक्ष्यादैर्शोसि मा क्षुम्येरक्षिति कृत्वा क्रमणिके असौ बध्नाति । अस-
हिष्णुर्नाम—मार्गे गच्छन्नुपायनं शक्तिं गन्तुं न शक्नोति, यदि गच्छति ततः पादाभ्यां रुधिरं परि-
गलति; अत्र अचन्तीसुकुमारोदाहरणं भवति, तच्चाऽऽवश्यकाद् (हारि० वृत्तिः पत्र ६७०)
विज्ञेयम्; स क्रमणिके बध्नीयात् । उदका-ऽग्नि-स्तेन-ध्वापदादौ वा सम्प्रसे क्रमणिकाः परिभो-
क्तव्याः । गिरिदेशो वा पर्यटतः कस्यापि पादतलं घृष्टं ततः उपानहौ पिनद्वयं पर्यटति ॥ ३८६४ ॥ 15

कुट्टिस्स सकरादीहि वा वि भिण्णो कमो मधूला वा ।

बालो असंस्फरो पुण, अज्जा विहि दोच्च पासादी ॥ ३८६५ ॥

कुष्ठिनः सन्धन्वी शोणित-पूयेन ‘मिन्नः’ स्फटितः क्रमः शर्करा-कण्टकादिमिराक्रान्तो
महतीं पीडासुपजनयति, ‘मधूला वा’ पादगण्डं कस्यापि समजनि ततः क्रमणिके बध्नाति । बालो
वा कश्चिद् ‘असंस्फरः’ असंवृतो यत्र तत्र पादं सुखेन कण्टकादिरुपद्रूयेत, अतोऽसौ क्रम- 20
णिके परिधायते । आर्यो वा ‘विधम्’ अध्वानं नेतव्याः, तत्र च ‘दोच्च’ चि चौरादिभयम्,
ततो वृषभाः क्रमणिकाः पिनद्वयं पन्थानं सुतवा पार्श्वस्थिता गच्छन्ति, आदिशब्दात् सर्वाणि वा
तत्रोत्पद्येन व्रजन्ति । यो वा चक्षुषा दुर्बलः स वैद्योपदेशेनोपायनहौ पिनद्वयं, यतः पादयोर-
भ्यङ्गनोपायनद्वयनादिपरिकर्म यत् क्रियते तत् चक्षुष उपकाराय परिणमते । यत उक्तम्—

दन्तानामञ्जनं श्रेष्ठं, कर्णानां दन्तधावनम् ।

25

शिरोऽभ्यङ्गश्च पादानां, पादाभ्यङ्गश्च चक्षुषोः ॥

॥ ३८६५ ॥

कारणजातद्वारमाह—

कुलमाहकज दंडिय, पासादी तुरियधावणडा वा ।

कारणजाते वज्जणे, सागारमसागरे जतणा ॥ ३८६६ ॥

कुलादिषु—कुल-गण-सङ्घविषयेषु कार्येषु दण्डिकावलगनार्थम्, पार्श्वस्थितैः आदिशब्दात् 30
पुरः पृष्ठतो वा गच्छद्भिः, त्वरितं वा धावनार्थम्, कारणजाते वा ‘अन्यसिन्’ आगादे समु-

१ °रक्ताप वा विहे तामा० ॥ २ अहेर्वातस्य मो० डे० । अहेर्वातस्य त० डे० । नेदं
लेखकलिपिप्रयनिष्यं पठमेदुगलं समीचीनमिति ॥ ३ °दर्शःक्षोभो मा भूदिति मा० ॥

त्यन्ने उपानहः परिभोक्तव्याः । तत्र च सागारिका-ऽसागारिकविषया यतना, यत्र सागारिक-
दोषो नास्ति तत्र नास्ति यतनाक्रमः, यत्र पुनः सागारिका उद्धाहं कुर्वन्ति तत्र ग्रामादिषु
क्रमणिका अपनीय प्रविशन्तीति भावः ॥ ३८६६ ॥

एवमध्वादिषु कारणेषु कृत्स्नचर्मणो ग्रहणे प्राप्ते विधिमाह—

८ पंचविहम्मि वि कसिणे, किण्हग्गहणं तु पढमतो कुञ्जा ।

किण्हम्मि असंतम्मि, विवण्णकसिणं तहिं कुञ्जा ॥ ३८६७ ॥

पञ्चविधे वर्णकृत्स्ने प्रथमतः कृष्णवर्णकृत्स्नग्रहणं कुर्यात् । ततः कृष्णे वर्णकृत्स्ने 'असति'
अलभ्यमाने लोहितादिवर्णकृत्स्नमपि गृहीयात् । तच्च कृत्स्नमूप-तैलादिभिः 'विवर्ण' विरूपवर्ण
कुर्याद् यथा लोको नोद्धाहं कुरुते आत्मनो वा न तत्र रागो भवति ॥ ३८६७ ॥

10 किण्हं पि गेण्हमाणो, शुसिरग्गहणं तु वज्जए साहू ।

बहुबंधणकसिणं पुण, वज्जेयव्वं पयत्तेण ॥ ३८६८ ॥

कृष्णवर्णमपि गृह्णन् शुषिरग्रहणं साधुः प्रयत्नतो वर्जयेत् । अत्र पाठान्तरम्—“कसिणं
पि गिण्हमाणो” चि, 'कृत्स्नं' सकलकृत्स्नं प्रमाणकृत्स्नं वा द्वितीयपदे गृह्णन् शुषिरग्रहणं साधु-
वर्जयेत् । यत् बहुबन्धनकृत्स्नं तत् प्रयत्नतो वर्जयितव्यम् ॥ ३८६८ ॥

15 अथ किं तद् बन्धनम्? इत्याशङ्क्याह—

दोरेहि व वज्जेहि व, दुविहं ति विहं व बंधणं तस्स ।

अणुमोदण कारावण, पुव्वकतम्मि अधीकारो ॥ ३८६९ ॥

दवरकैर्वा वधैर्वा द्विविधं त्रिविधं वा बन्धनं तस्य चर्मणो भवति, द्वौ वा त्रयो वा बन्धौ
दांतव्या इत्यर्थः । एवंविधं बन्धनकृत्स्नमनुज्ञातम्, न चतुरादिवहुबन्धनवद्धम् । तथा कृत्स्नं कृत्स्नं
20 वा चर्म साधुना सयं न कर्तव्यम्, अन्येन न कारापयितव्यम्, अन्यस्य कुर्वतो नानुमोदको
कर्तव्यः, किन्तु यत् पूर्वमेव गृह्यस्यैवाभावेन कृतं तस्मिन् 'अधिकारः' प्रयोजनम्, तस्य ग्रहणं
कर्तव्यमिति भावः ॥ ३८६९ ॥ अथ द्वौ त्रयो वा बन्धाः कुत्र भवन्ति? इति उच्यते—

खुलए एगो बंधो, एगो पंचंगुलस्स दोण्णेते ।

खुलए एगो अंगुठु वितिय चउरंगुले ततितो ॥ ३८७० ॥

25 'खुलके' घुण्टके एको वध्रवन्धो भवति, 'एकस्तु' द्वितीयो बन्धः 'पञ्चाङ्गुलस्स' चतस्रणा-
मङ्गुलीनामङ्गुलस्स चेत्यर्थः, एतौ द्वौ बन्धौ मन्तव्यौ । यदा तु त्रयो बन्धा भवन्ति तदा
खुलके एकः अङ्गुष्ठे द्वितीयः चतस्रणामङ्गुलीनां तृतीयः ॥ ३८७० ॥

अथ सयङ्करणादिषु प्रायश्चित्तमाह—

सयकरणे चउलहुगा, परकरणे मासियं अणुग्घायं ।

30 अणुमोदणे वि लहुओ, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ३८७१ ॥

सयं यदि चर्म करोति तदा चतुर्लघवः । अथ परेण कारयति तदा मासिकमनुद्धातम्,

१ 'णं' पि य, च° तागा° ॥ २ भा° विनाऽन्यत्र—कृष्णवर्णमकृष्णमपि कं° । कृत्स्नवर्णकृ-
ष्णमपि भो° ले° । कृत्स्नवर्णकृत्स्नमपि ताटी° तं डे° ॥ ३ 'न्या' भवन्ति इ° भा° ॥

भासगुरुकसितलथः । अनुमोदनायां भासलघु । तत्रापि स्वयङ्करणादावाज्ञादयो दोषा उद्गाहश्च भवति, तथाहि—तं संवतं स्वयमेव चर्म कुर्वाणं हृष्टा लोको ब्रवीति—अहो ! चर्मकरोऽयमिति । अथ पूर्वकृतं न लभ्यते ततोऽनुमोदनया गृहीयात् । कथम् ? इति चेद् उच्यते— यदि कोऽपि ब्रूयात्—अहं ते उपानहौ कृतोमि ? ततः प्रतिशृणुयात् तूष्णीको वा तिष्ठेत् । अथाऽनुमोदनया न प्राप्यते ततोऽन्येन कारयेत् । एवमप्यलम्बे आत्मनाऽपि यतनया कुर्यात् ॥ ३८७१ ॥

सूत्रम्—

कल्पद् निगंथाण वा निगंथीण वा अकसिणाइं

चम्माइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ६ ॥

५ 'कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा [अकृत्स्नानि] चर्मणि धारयितुं वा परिहरितुं १० वा इति सूत्रार्थः ॥ ७ वैष भाष्यम्—

अकसिणचम्मग्गहणे, लहुओ भासो उ दोस आणादी ।

वित्तिपद वेप्पमाणे, अट्ठास जाव उकोसा ॥ ३८७२ ॥

यद्यपि सूत्रेऽनुज्ञातं तथापि न कल्पते अकृत्स्नचर्म प्रतिग्रहीतुम् । यदि गृह्णाति ततो लघुको भासः प्रायश्चित्तम्, आज्ञाद्वयश्च दोषाः । 'द्वितीयपदे तु' पूर्वोक्तैरध्वादिभिः करणैरकृत्स्ने गृह्य-15 माणे विधिरभिधीयते । तत्र नोदकः प्राह—यद्यकृत्स्नं ग्रहीतुं कल्पते ततो द्वयोस्तुमानहोरत्कर्षतोऽष्टादश खण्डानि यावत् कर्तव्यानि ॥ ३८७२ ॥ इदमेव व्याचष्टे—

अकसिणमट्ठारसगं, एगपुड विवण्ण एगवंधं च ।

तं कारणम्मि कप्पति, णिकारण धारणे लहुओ ॥ ३८७३ ॥

अकृत्स्नं नाम 'अष्टादशकम्' अष्टादशभिः खण्डैः कृतम् १ तदपि 'एकपुटम्' एकतलं २ २० 'विषय' न वर्णाव्यं ३ 'एकवन्धं च' न व्यादिवन्धनोपेतम् ४, एभिश्चतुर्भिः पदैर्यथाक्रमं सकल-प्रमाण-वर्ण-वन्धनैः कृत्स्नता परिहृता । तदेवविषमकृत्स्नं चर्म कारणे धारयितुं कल्पते । अथ निष्कारणे धारयति ततो लघुभासः । एषा पुरातना गाथा ॥ ३८७३ ॥ अबैनां व्याख्याति—

जइ अकसिणस्स गहणं, भाए काउं कमेण अट्ठदस ।

एगपुड-विवण्णेहि य, तहिं तहिं वंधते कजे ॥ ३८७४ ॥

यद्यकृत्स्नस्य चर्मणो ग्रहणं कर्तव्यं तत उपानहावद्यादश भागान् वक्ष्यमाणकमेण कृत्वा तैः खण्डैरेकपुटैर्विवर्णैः चक्षुष्यादेकवन्धैश्च यत्र यत्र पादप्रदेशे आवाधा तत्र तत्र कार्यं समुत्पन्नेः ब्रवीयात् ॥ ३८७४ ॥ कथं पुनरष्टादश खण्डानि भवन्ति ? इत्युच्यते—

पंचंगुल पत्तेयं, अंगुठमज्जे य छट्ठ खण्डं तु ।

सत्तममग्गवल्लमी, मज्झाऽट्ठम पण्हिया णवमं ॥ ३८७५ ॥

१ ५ पुनरुत्तरार्धतः षष्ठः मा० नास्ति ॥ २ अत्र भा० मा० ॥ ३ 'कृत्स्न' मा० ॥ ४ ततो भासलघु मा० का० ॥ ५ 'कृत्स्ने' मा० का० त० ॥ ६ 'कृत्स्नं' मा० मा० ॥

इहैकस्य पादस्य पञ्चानामङ्गुलीनां बन्धनाय प्रत्येकमेकैकं खण्डं कर्तव्यम्, अङ्गुष्ठस्य चाधः
षष्ठं खण्डम्, अग्रतले सप्तमम्, मध्यतलेऽष्टमम्, पार्श्विकायां नवमम्, एवं द्वितीयस्याप्यु-
पानहो नव खण्डानि, सर्वाण्यप्येवमष्टादश खण्डानि भवन्ति ॥ ३८७५ ॥

एवं परेणोक्ते सति सूरिराह—

६. एवइयाणं ग्रहणे, मासो मुञ्चति होति पलिमंथो ।

वितियपद् वेपमाणे, दो खंडा मज्झपडिवंधा ॥ ३८७६ ॥

एतावतां खण्डानां ग्रहणे मासलघु प्रायश्चित्तम्, असामाचारीनिष्पन्नमित्यर्थः । मुच्यमानेषु
चैतावत्सु खण्डेषु महान् सूत्रा-ऽर्थयोः परिमन्थो भवति । आह—यथेवं ततः कियन्ति खण्डानि
क्रियन्ते ? इत्याह—द्वितीयपदे यदा चर्म गृह्यते तदा मध्यप्रतिबद्धे द्वे खण्डे कर्तव्ये, मध्य-

10 भागात् त्रोटयित्वा खण्डद्वयं विधाय मध्ये वर्षादिना बन्धनीयमित्यर्थः । < अत्र पूर्वार्द्धस्येदं
पाठान्तरम्—“मुञ्चते पलिमंथो, जत्तियमितं तु तत्ति ए गहणं ।” अष्टादश खण्डानि मुञ्चति
साधोर्महान् पलिमन्थः, ततो यावन्मात्रमपरिमन्थाय भवति तावन्मात्रं ग्रहीतव्यम् । उत्तरार्द्धं
प्राग्वत् > ॥ ३८७६ ॥ अथाष्टादशानां खण्डानां करणे कीदृशः परिमन्थो भवति ? इत्याह—

पडिलेहा पलिमंथो, णदिमादुदए य मुंच-बंधंते ।

15 सत्थफिडणेण तेणा, अंतरवेधो य डंकणता ॥ ३८७७ ॥

यावदष्टादश खण्डानि द्विसन्ध्यं प्रत्युपेक्षते तावत् सूत्रार्थयोः परिमन्थो भवति । नद्याधु-
दकमवतितीर्षुश्च यावदष्टादश खण्डानि मुञ्चति उत्तीर्णश्च यावत् तानि भूयोऽपि वध्नाति तावत्
सार्थात् स्फिटति, स्फिटितश्च स्तेनानां गम्यो भवति । बहूनां खण्डानामन्तरेषु च कण्टकै-
र्विध्येत । बहुबन्धघर्षेण वा पादयोर्दङ्को भवेत् । यत एवमतः पूर्वोक्तनीत्या खण्डद्वयं विधेयम्

20 ॥ ३८७७ ॥ कथं पुनस्तद् बन्धनीयम् ? इत्याह—

तज्जायमतज्जायं, दुविहं तिचिहं व बंधणं तस्स ।

तज्जायम्मि वि लहुओ, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ३८७८ ॥

‘तस्स’ चर्मखण्डद्वयस्य तज्जातं वा बन्धनं भवति अतज्जातं वा बन्धनं भवति । तज्जातं
नाम तस्मिन्-चर्मणि जातम् वर्षादिवन्धनमित्यर्थः, तद्विपरीतं दवरकादिकमतज्जातम् ।

25 एतच्च द्विविधं त्रिविधं वा भवति, द्वौ वा त्रयो वा बन्धा दातव्या इति भावः । अत्र प्रथम-
मतज्जातेन दवरकादिना बन्धनीयम् । यदि तज्जातेन वर्षादिना वध्नाति ततो मासलघु, तत्रा-
प्याज्ञादयो दोषा भवन्ति ॥ ३८७८ ॥

॥ चर्मप्रकृतं समाप्तम् ॥

कृ त्त्वा कृ त्सं प्र कृ त म्

सूत्रम्—

नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा कसिणाइं
वत्थाइं धारित्थे वा परिहरित्थे वा ।
कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अकसिणाइं
वत्थाइं धारित्थे वा परिहरित्थे वा ७ ॥

६

अस्य सम्बन्धमाह—

पडिसिद्धं खलु कसिणं, चम्मं वत्थकसिणं पि नेच्छामो ।

अववादिषं तु चम्मं, ण वत्थमिति जोगणाणचं ॥ ३८७९ ॥

प्रतिषिद्धं स्वप्नान्तरसूत्रे चर्मकृत्स्नम्, यथा च तन्न कल्पते तथा वस्त्रकृत्स्नमपि नेच्छामः १०
प्रतिग्रहीतुम् । यद्वा पूर्वसूत्रे चर्म आपवादिकमुक्तम्, इदं तु वस्त्रं नापवादिकं किन्तु सदैव
साधुभिः परिमुज्यमानत्वेनौत्सर्गिकम्, अत इदं प्रतिपक्षतया सूत्रमारभ्यते इति योगस्य-सम्ब-
न्धस्य नानात्वं-प्रकारान्तरतत्पर्यः ॥ ३८७९ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—“नो कप्पइ” चि आर्षत्वादेकवचनम्, नो
कल्पन्ते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा १० ‘कृत्स्नानि’ सकलकृत्स्नादिरूपाणि वस्त्राणि ‘धारयितुं’
वा’ परिग्रहे धर्तुं ‘परिहरुं वा’ परिभोक्तुम्, अकृत्स्नानि तु कल्पन्त इति सूत्रसङ्केतार्थः ॥

अथ निर्युक्ति-भाष्यविस्तरः—

कसिणस्स उ वत्थस्सा, णिक्खेवो छव्विहो तु कातव्वो ।

नामं ठवणा दविए, खेचे काले य भावे य ॥ ३८८० ॥

कृत्स्नस्य वस्त्रस्य निक्षेपः पङ्क्तिविधः कर्तव्यः । तद्यथा—नामकृत्स्नं १ स्थापनाकृत्स्नं २ द्रव्य- ३०
कृत्स्नं ३ क्षेत्रकृत्स्नं ४ कालकृत्स्नं ५ भावकृत्स्नं ६ चेति । तत्र नाम-स्थापने गतार्थे ॥ ३८८० ॥

द्रव्यकृत्स्नमाह—

दुविहं तु दव्वकसिणं, सकलकसिणं पमाणकसिणं च ।

एतेसिं दोण्हं पी, पत्तेय परूवणं वोळ्ळं ॥ ३८८१ ॥

‘द्विविधं’ द्विप्रकारं द्रव्यकृत्स्नम्, तद्यथा—सकलकृत्स्नं प्रमाणकृत्स्नं चेति । एतयोर्द्वयोरपि १६
‘प्रत्येकं’ पृथक् परूवणां वक्ष्ये ॥ ३८८१ ॥ प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

घण मसिणं णिरुवहयं, जं वत्थं लब्धते सदर्सियागं ।

एतं तु सकलकसिणं, जहण्णगं मज्झिमुकोसं ॥ ३८८२ ॥

१ ८ १० एतदन्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥ २ भा० ताटी० विनाऽन्यत्र—“लरूपां त० वे० मो०
ले० । लकृत्स्नरूपां कां ॥ ३ कुं न कल्पते(न्ते), अकृत्स्नं मा० ॥ ४ सिगायं भा० ॥
इ० १३५

‘घनं’ तन्तुभिः सान्द्रं ‘मसृणं’ सुकुमारस्पर्शं ‘निरुपहतम्’ अञ्जन-खञ्जनादिदोषरहितम्, एवंविधं यद् वस्त्रं सदृशकं लभ्यते एतत् सकलकृत्स्नमुच्यते । तच्च जघन्यं मध्यममुत्कृष्टं वा ज्ञातव्यम् । जघन्यं मुखपोतिकादि, मध्यमं पटलकादि, उत्कृष्टं कल्पादि ॥ ३८८२ ॥

वित्थारा-ऽऽयामेणं, जं वत्थं लब्धम् समतिरेणं ।

5 एयं पमाणकसिणं, जहण्णयं मज्झिमुकोसं ॥ ३८८३ ॥

विस्तारश्च-पृथुत्वं आयामश्च-दैर्घ्यं विस्तारा-ऽऽयामम्, द्वन्द्वैकवद्भावः, तेन, यद् वस्त्रं यथोक्त-प्रमाणतः समतिरिक्तं लभ्यते एतत् प्रमाणकृत्स्नं भण्यते । तच्च जघन्य-मध्यमोत्कृष्टमेदात् त्रिविधं प्राग्वद् द्रष्टव्यम् ॥ ३८८३ ॥ क्षेत्रकृत्स्नमाह—

जं वत्थ जम्मि देसम्मि दुल्लहं अच्चियं व जं जत्थ ।

10 तं खिच्चजुयं कसिणं, जहण्णयं मज्झिमुकोसं ॥ ३८८४ ॥

यद् वस्त्रं यस्मिन् देशे दुर्लभम्, यत्र वा यद् ‘अर्चितं’ सुमहार्घम्, यथा—पूर्वदेशजं वस्त्रं लाटविषयं प्राप्य महार्घ्यम्, तत् क्षेत्रयुतं कृत्स्नमुच्यते, क्षेत्रकृत्स्नमित्यर्थः । तदपि जघन्य-मध्यमोत्कृष्टमेदात् त्रिविधम् ॥ ३८८४ ॥ कालकृत्स्नमाह—

जं वत्थ जम्मि कालम्मि अग्घितं दुल्लभं व जं जत्थ ।

15 तं कालजुतं कसिणं, जहण्णयं मज्झिमुकोसं ॥ ३८८५ ॥

यद् वस्त्रं यस्मिन् काले ‘अर्घितं’ बहुमूल्यम्, यच्च यत्र दुर्लभम्, यथा—ग्रीष्मे कापायि-कादि, शिशिरे प्रावारादि, वर्षासु कुङ्कुमखचितादि, तदेतत् कालकृत्स्नम् । एतदपि जघन्य-मध्यमोत्कृष्टमेदात् त्रिविधम् ॥ ३८८५ ॥ भावकृत्स्नमाह—

दुविहं च भावकसिणं, वण्णजुतं चेवं होति मोल्लजुयं ।

20 वण्णजुयं पंचविहं, ति विहं पुण होइ मोल्लजुतं ॥ ३८८६ ॥

द्विविधं च भावकृत्स्नम्, तद्यथा—वर्णयुतं मूल्ययुतं च, वर्णतो मूल्यतश्चेत्यर्थः । तत्र वर्ण-युतं ‘पञ्चविधं’ कृष्णादिवर्णमेदात् पञ्चप्रकारम् । मूल्ययुतं पुनः ‘त्रिविधं’ जघन्यादिमेदात् त्रिप्रकारम् ॥ ३८८६ ॥ इदमेव स्पष्टयति—

पंचण्हं वण्णाणं, अण्णतराएण जं तु वण्णहं ।

25 तं वण्णजुयं कसिणं, जहण्णयं मज्झिमुकोसं ॥ ३८८७ ॥

‘पञ्चानां’ कृष्णादीनां वर्णानामन्यतरेण वर्णेन यद् आलम्बं-समैद्धं तदेतद् वर्णयुतं कृत्स्न-मुच्यते । इदमपि जघन्यं मध्यममुत्कृष्टं चेति । मूल्ययुतं समेदमप्युपरि वक्ष्यते ॥ ३८८७ ॥

अथानन्तरोक्तकृत्स्नेषु प्रायश्चित्तमाह—

चाउम्मासुकोसे, भासो मज्झे य पंच य जहण्णे ।

30 तिविहम्मि वि वत्थम्मि, तिविधा आरोवणा भणिया ॥ ३८८८ ॥

१ °म्मि अच्चियं दुल्लहं व जं मा० । एतदनुसारेणैव भा० टीका । इदमत्रं टिप्पणी १ ॥ २ °क्षेऽ-चितं यत्र वा यद् ‘दुर्लभं’ सुमं भा० ॥ ३ जं जं तु जम्मि ताभा० ॥ ४ °व तद् य मो० ताभा० ॥ ५ °मृद्धं तद् वं भा० का० तादी० विना ॥

‘उत्कृष्टे’ कल्पादौ कृत्स्ने चतुर्लघवः । ‘मध्यमे’ षटलकादौ लघुमासः । ‘जघन्ये’ सुखवस्त्रिकादौ पञ्चरात्रिन्दिवानि । एवं त्रिविधेऽपि कृत्स्नवस्त्रे यथाक्रमं त्रिविधा आरोपणा भणिता ॥३८८८॥

दव्याइतिविहकसिणे, एसा आरोपणा भवे तिविहा ।

एसेव वण्णकसिणे, चउरो लहुगा व तिविधे वि ॥ ३८८९ ॥

एषा च त्रिविधाऽप्यारोपणा द्वय्यादौ त्रिविधकृत्स्ने ँ भवति, द्वय्यकृत्स्ने ऽक्षेत्रकृत्स्ने काल- 5 कृत्स्ने चेत्यर्थः । एषैव च वर्णकृत्स्नेऽपि भन्तव्या । अथवा वर्णकृत्स्ने जघन्यादिभेदात् त्रिविधेऽपि चतुर्लघुकमेव । नवरं तपः-कालविशेषोऽत्र क्रियते—उत्कृष्टे यत् चतुर्लघु तत् तपसा कालेन च गुरुकम्, मध्यमे तदेव तपोगुरुकम्, जघन्ये कालगुरुकम्; यद्वा उत्कृष्टे द्वाभ्यां गुरुकम्, मध्यमेऽन्यतरगुरुकम्, जघन्ये द्वाभ्यामपि लघुकम् ॥३८८९॥ अथ मूल्ययुतं व्याख्यानयति—

मुल्लुजुयं पि य तिविहं, जहण्णगं मज्झिमं च उक्कोसं ।

10

जहण्णेणऽट्टारसगं, सतसाहस्सं च उक्कोसं ॥ ३८९० ॥

मूल्ययुतमपि कृत्स्नं त्रिविधम्—जघन्यं मध्यममुत्कृष्टं च । यस्य रूपकाणामष्टादशकं मूल्यं तद् जघन्यम्, शतसहस्ररूपकमूल्यमुत्कृष्टम्, शेषमष्टादशकादृष्टं शतसहस्रादवर्गमूल्यमूल्यं सर्वमपि मध्यमम् ॥ ३८९० ॥ अथ कतमेन रूपकेणेदं प्रमाणं निरूप्यते ? इत्याह—

दो साभरगा दीविचगा तु सो उत्तरापथे एको ।

15

दो उत्तरापहा पुण, पाडलिपुत्तो हवति एको ॥ ३८९१ ॥

‘दीपं नाम’ सुराप्राया दक्षिणस्यां दिशि समुद्रमवगाढा यद् वर्तते तदीयौ द्वौ ‘साभरकौ’ रूपकौ स उत्तरापथे एको रूपको भवति । द्वौ च उत्तरापथरूपकौ पाटलिपुत्रक एको रूपको भवति ॥ ३८९१ ॥ अथवा—

दो दक्खिणावहा तु, कंचीए जेलओ स हुगुणो य ।

20

एगो कुसुमणगरगो, तेण पमाणं हमां होति ॥ ३८९२ ॥

दक्षिणापथौ द्वौ रूपकौ काञ्चीपुर्या द्विविधविषयप्रतिबद्धाया एकः ‘नैलकः’ रूपको भवति । ‘सः’ काञ्चीपुरीरूपको द्विगुणितः सन् कुसुमनगरसत्क एको रूपको भवति । कुसुमपुरं पाटलिपुत्रमभिधीयते । ‘तेन च’ रूपकेणेदमनन्तरोक्तमष्टादशकादिप्रमाणं प्रतिपत्तव्यं भवति ॥ ३८९२ ॥ अथ मूल्यवृत्त्या प्रायश्चित्तद्विमुपदर्शयति—

25

अट्टारस वीसा या, अगुणापण्णा य पंच य सयाहं ।

एगूणगं सहस्सं, दस पण्णासं सतसहस्सं ॥ ३८९३ ॥

चत्तारि छच्च लहु गुरु, छेदो मूलं च होइ बोद्धव्वं ।

अणवट्ठप्पो य तहा, पावति पारंचियं ठाणं ॥ ३८९४ ॥

अष्टादशरूपकमूल्यं वस्त्रं गृह्णाति चत्वारो लघवः । विंशतिरूपकमूल्ये चत्वारो गुरवः । 30 एकोनपञ्चाशन्मूल्ये षडलघवः । पञ्चशतमूल्ये षड्गुरवः । एकोनसहस्रमूल्ये ँ छेदः । दशसहस्र-

१ ँ ऽ एतदन्तर्गतः पाठः भा० कं० एव वर्तते ॥ २ °रावदो ए° तामा० ॥ ३ °हा वा, कंचीए जेलओ हवइ एको तामा० ॥ ४ ँ ऽ एतदन्तर्गतः पाठः भा० कं० एव वर्तते ॥

मूल्ये ऽ मूलम् । पञ्चाशत्सहस्रमूल्येऽनवस्थाप्यम् । शतसहस्रमूल्ये पाराश्रिकं स्थानं प्राप्नोति ॥ ३८९३ ॥ ३८९४ ॥ प्रकारान्तरेणैव प्रायश्चित्तमाह—

अद्वारस वीसा या, सयमद्वाइञ्ज पंच य सयाहं ।

सहसं च दससहस्सा, पण्णास तथा सतसहस्सं ॥ ३८९५ ॥

5 लहुगो लहुगा गुरुगा, छम्मासा होति लहुग गुरुगा य ।

छेदो मूलं च तथा, अणवद्वप्पो य पारंची ॥ ३८९६ ॥

अष्टादशरूपकमूल्ये वसे गृहमाणे लघुमासः । विंशतिमूल्ये चतुर्लघवः । शतमूल्ये चतुर्गुरवः । अर्धतृतीयशतमूल्ये षड्लघवः । पञ्चशतमूल्ये षड्गुरवः । सहस्रमूल्ये छेदः । दशसहस्रमूल्ये मूलम् । पञ्चाशत्सहस्रमूल्येऽनवस्थाप्यम् । शतसहस्रमूल्ये पाराश्रिकम् ॥ ३८९५ ॥ ३८९६ ॥

10 अथवा—

अद्वारस वीसा या, पण्णास तथा सयं सहस्सं च ।

पण्णासं च सहस्सा, ततो य भवे सयसहस्सं ॥ ३८९७ ॥

चउगुरुग छच्च लहु गुरु, छेदो मूलं च होति वोद्धव्यं ।

अणवद्वप्पो य तथा, यावति पारंचीयं ठाणं ॥ ३८९८ ॥

15 अष्टादशरूपकमूल्ये चतुर्गुरवः । विंशतिमूल्ये षड्लघवः । पञ्चाशन्मूल्ये षड्गुरवः । शतमूल्ये छेदः । सहस्रमूल्ये मूलम् । पञ्चाशत्सहस्रमूल्येऽनवस्थाप्यम् । शतसहस्रमूल्ये पाराश्रिकम् ॥ ३८९७ ॥ ३८९८ ॥ प्रकारान्तरेण भावकृत्स्नमुपदर्शयति—

अहवा रागसहगतो, वत्थं धारेति दोससहितो वा ।

एवं तु भावकसिणं, तिविहं परिणामणिप्फणं ॥ ३८९९ ॥

20 अथवा 'अहो । रमणीयं वत्थम्' इत्येवं रागसहगतो यद्वा 'अहो । मे भलिनं कुपितं वत्थम्' इत्येवं द्वेषसहितो यद् वत्थं धारयति तदेतद् भावकृत्स्नं मन्तव्यम् । इदं च परिणामनिष्पन्नं त्रिविधम्, तद्यथा—जघन्येन राग-द्वेषपरिणामेन जघन्यम्, मध्यमेन मध्यमम्, उत्कृष्टेनोत्कृष्टम् ॥ ३८९९ ॥ अथ द्रव्यादिकृत्स्नेषु दोषानाह—

भारो भय परियावण, मारण अहिगारण दन्वकसिणम्मि ।

25 पैडिलेहाऽऽणालोवो, मणसंतावो उवायाणं ॥ ३९०० ॥

प्रमाणातिरिक्तं वत्थं बहत् आत्मन एव भारो भवति, अध्वप्रपन्नानां सकलकृत्स्नादौ स्तेनेभ्यो भयं भवेत्, ते च साधूनां बन्धनादिरूपं परितापनं मारणं वा कृत्वा तादृशं वत्थमपहरेयुः, अविरतकैश्च गृहीतेऽधिकरणं भवेत्, एते द्रव्यकृत्स्ने गृहमाणे दोषाः । तथा 'क्षेत्र-काल-कृत्स्नोपधिं मा सागारिको द्राक्षीत्' इति कृत्वा यदि च प्रत्युपेक्षन्ते तत् उपधिनिष्पन्नं तीर्थकृतं 30 वाजालोपः कृतो भवति । अथ प्रत्युपेक्षन्ते ततः स्तेनास्तादृशं वत्थं दृष्ट्वा हरेयुः, पन्थानं वा बद्ध्वा तिष्ठेयुः । हते च तस्मिन् महान् मनःसन्तापो भवति । यद्वा तत् कृत्स्नं वत्थं शैक्षस्योत्प-मजितुकामस्योपादानं भवति, तदपहृत्योत्पन्नजेदित्यर्थः ॥ ३९०० ॥

१ पैडिलेही जालोवो, मणसंतावो य आयाणं तामा० ॥

गृहणं च गौलिमएहिं, परितावण घोव कम्मबंधो य ।

अने वि तत्थ रुंमइ, तेणक ते वा अहव अने ॥ ३९०१ ॥

कृत्स्नवस्त्रनिमित्तं 'गौलिमकैः' शुल्कपालैर्ग्रहणं प्राप्नुवन्ति, 'कुतोऽमीषामीदृशानि वस्त्राणि ? नूनं कस्यापि गृहादपहृतानि' इति कृत्वा । ते च गृहीत्वा बन्धनादिभिः परितापनां कुर्वन्ति, ततस्तानि वस्त्राण्यपहृत्य प्रावृण्वन्ति, मलिनीभूतानि च तानि धावन्ति । तत्र कर्मबन्धस्तावद् 5 भवति यावत् तस्मात् स्थानान् प्रतिक्रामति । यद्वा "परितावण घोव कम्मबंधो य" चि प्रमाणातिरिक्तवस्त्राणि धावनकाले महता प्रयासेन धाव्यन्ते, तत्र परितापनादयो दोषाः । प्रभूतेन च पानकेन वस्त्रधावनेऽनुपदेशकारितया कर्मबन्धो भवति । तथा गौलिमका अन्यानपि साधून् निरुन्धन्ति, सर्वेषामपीदृशानि वस्त्राणि सन्तीति कृत्वा । 'त एव च' गौलिमका अपरेण मार्गेण गत्वा स्तेनका भवन्ति, अथवा तैः प्रेरिताः सन्तोऽन्येऽपहरन्ति ॥ ३९०१ ॥ 10

भावकसिणम्मि दोसा, ते खेव उ नवरि तेणदिट्ठतो ।

देसी गिलाण जावोग्गहो उ दच्चम्मि वितियपथं ॥ ३९०२ ॥

'भावकृत्स्नेऽपि' वर्णयुत-भूत्ययुतलक्षणे 'त एव' भार-मय-परितापनादयो दोषाः । 'नवरं' केवलमत्र स्तेनदृष्टान्तो भवति, स चानन्तरमेव वक्ष्यते । कारणे तु प्राप्ते कृत्स्नमपि गृहीयात् । कथम् ? इत्याह—'देसी' इत्यादि । देशविशेषं ग्लानं वा प्रतीत्य सकलकृत्स्नं प्रमाणकृत्स्नं 15 वा गृहीयात् । आचार्या वा कुलादिकार्येषु निर्गताः ततः "जावोग्गहो" चि यावत् तेषां समीपे वस्त्रस्यावग्रहो नातुज्ञापितस्त्वावत् तस्य दक्षिका न वि(छि)द्यन्ते इत्येवमत्र द्रव्यकृत्स्ने द्वितीयपदं मन्तव्यमिति सङ्ग्रहाग्राह्यासमासार्थः ॥ ३९०२ ॥ अथैनामेव विवरीषुः स्तेनदृष्टान्तमाह—

उवसामिओ णरिंदो, कंचलरयणेहिं छंदए गच्छं ।

णिब्वंध एगगृहणं, णिववयणे पाउतो णीति ॥ ३९०३ ॥ 20

तेणाऽऽलोग णिसिज्जा, रत्तिं तेणागमो गुरुगृहणं ।

दरिसणमपत्तिरयं, सिव्वावणया य रोसेणं ॥ ३९०४ ॥

एगेणं आयरिएणं धम्मकहालद्धिसंपवेणं राया उवसामिओ । सो सव्वं गच्छं कंचलरयणेहिं पडिलामिउ उवट्ठिओ आयरिएहिं निसिद्धो—न वट्ठइ एयारिसं मुल्लकसिणं णिण्हिउं ति । तहा वि अतिनिबंधेणं एगं गहियं । राया भणइ—पाउया हट्टमगेणं गच्छइ । तहा करं । तेणगेण 25 विट्ठा । तेहिं वसहिं आगंतुं निसिज्जाओ कयाओ । सो तेणओ रत्तिं आगंतुं आयरियाणं उवरिं छुरियं कट्ठिऊण भणइ—देहि मे तं वत्थं, अन्नहा मारिस्सामि । ते भणंति—इमाणि खंडाणि अत्थि । सो भणाइ—सिब्विचा मे देह, अन्नहा ते उद्विस्सामि । तेहिं सिब्विचा दिवं ॥

अथ गाथाद्वयस्याक्षरार्थः—केनचिदाचार्येणोपज्ञासितो नरेन्द्रः कम्बलरत्नैर्गच्छं 'छन्दयति' निमग्नयते । तत आचार्यो महति निर्वन्धे एकस्य कम्बलरत्नस्य अग्रहणं कृत्वा नृपवचनात् तेन 30 प्रावृत्तो निर्गच्छति । ततः स्तेनेन 'आलोकः' अवलोकनं कृतम् । आचार्यैश्च वसतिमागम्य

१ 'यणेण छं' मा० ॥ २ 'यणेणं प' मा० ॥ ३ 'स्तेन गच्छं' मा० का० ॥ ४ कृत्वा आचा० मा० का० विना ॥

कम्बलरत्नेन निषद्याः कृताः । रात्रौ स्नेनस्यागमः । गुरोश्च तेन छुरिकामाकृत्य ग्रहणं कृत्वा मणितम्—प्रयच्छत मम तत् कम्बलरत्नम् । सूरिभिरुक्तम्—सण्डितं तदस्माभिः । स ग्राह—दर्शयत । ततस्तत्र 'अप्रत्ययति' प्रत्ययमकुर्वाणे खण्डानां दर्शनम् । रोषाच्च तेन भूयः सीवनं कारयित्वा कम्बलरत्नं गृहीतम् । यत एवमादयः कृत्स्ने दोषाः अतो द्रव्यतः स्थूर-
5 दशाकं यथोक्तप्रमाणोपेतं क्षेत्रतः कालतश्च सर्वजनमोग्यं भावतो वर्णहीनमल्पमूल्यं च वस्त्रं गृहीतव्यम् ॥ ३९०३ ॥ ३९०४ ॥

अथ द्वितीयपदं निभावयिषुः सङ्ग्रहगाथोक्तं देशीपदं व्याख्यानयति—

न पारदोच्चा गरिहा व लोए, धूणाइएसुं विहरिज एवं ।

भोगाऽइरिच्चाऽऽरभडा विभूसा, कप्पेज्जमिच्चेव दसाउ तत्थ ॥३९०५॥

10 "पारदोच्च" चि चौरमयं तद् यत्र नास्ति, यत्र च तथाविधे वस्त्रे प्राप्तिप्रमाणे लोके गृहं नोपजायते तत्र स्थूणादिविषयेषु 'एवं' सकलकृत्स्नमपि वस्त्रं प्राप्नुव्य विहरेत्, परं तस्य दशाश्लेषत्व्याः । कुतः ? इत्याह—“भोग” चि तासां दशानां शुषितया परिभोगः कर्तुं न कल्पते, अतिरिक्तश्रोपधर्मवति, प्रत्युपेक्ष्यमाणे च दक्षिणामिरारभडादोषाः, विभूषा च सवशात्के वस्त्रे प्राप्तिप्रमाणे भवति । 'इत्येवम्' एभिः कारणैस्तत्र दशाः 'कल्पयेत्' छिन्धात् ॥३९०५॥

15 कारणतो न छिन्धादपीति दर्शयति—

पासगंतेसु बद्धेसु, दढं होहिति तेण तु ।

जातिदिग्घदसं वा वि, ण तं छिंदिज्ज देसिओ ॥ ३९०६ ॥

किञ्चिद् वस्त्रं प्रथमत एव दुर्बलम् ततः पार्श्वो-ऽन्तेषु दक्षिणामिर्ध्वेषु 'दढं' चिरकाल-
बद्धेनैकमं भविष्यतीति कृत्वा तेन कारणेन दक्षिणास्तस्य न कल्पयेत् । यद्वा 'देशीतः'
20 सिन्ध्वादिदेशमाश्रित्य यन्नातिदीर्घदशाकं वस्त्रं तत्र छिन्धात्, तस्य दक्षिणा न कल्पयितव्या
इति भावः ॥ ३९०६ ॥ अथ ग्लानद्वारं व्याचष्टे—

असंफुरगिलाणट्ठा, तेण माणाधियं सिया ।

सदसं वेज्जकज्जे वा, विसकुंमट्ठयाति वा ॥ ३९०७ ॥

असंस्फुरो नाम—ग्लानो यः क्षीणबलतया सङ्कुचितपादः स्वसुं न शक्नोति, < तस्य प्रमाण-
25 युक्तं वस्त्रं प्राप्तिप्रमाणं ह्रसति, तेन > तदर्थं 'मानाधिकमपि' प्रमाणातिरिक्तमपि वस्त्रं स्यात् ।
यद्वा ग्लानचिकित्सको यो वैद्यः 'तत्कार्ये' तस्य दानार्थम्, अथवा दीर्घजातीयेन कश्चिद् दृष्टो
भवेत् ततस्तस्य 'विद्याकार्ये' विद्यायां प्रयुज्यमानायामपमार्जनाय सदसं वस्त्रमुपयुज्यते । विप-
कुम्भः—स्फोटिकाविशेषस्तस्यापमार्जनाय वा सदसं वस्त्रं गृहीतव्यम् ॥ ३९०७ ॥

अथ यावदवग्रहद्वारमाह—

30 अविमत्ता ण छिज्जंति, लामो छिज्जिज्ज मा खडु ।

पारदोच्चाववादस्स, पडिपक्खो व होज्ज उ ॥ ३९०८ ॥

आचार्याः कुलादिकार्येषु निर्गतास्ततो यावदद्यापि तैः प्रतिनिधित्वं वस्त्राणि न विमत्तानि

तावत् तानि प्रमाणातिरिक्तान्यपि न छिद्यन्ते, 'मा खलु लाभश्छिद्येत्' मा भूयो वस्त्रलाभन्यव-
च्छेदो भवेदिति भावः । तथा "न पारदुचा" (गा० ३९०५) इत्यादिना स्मृणादौ विषये
यत् कृत्स्नवस्त्राणां प्रावरणमनुज्ञातमेव पारदुचापवादो भण्यते । यत् 'तेषां कृत्स्नवस्त्राणां दशाः
परिमोगा-उतिरिक्तादिदोषपरिहारार्थं छेत्तव्याः' (गा० ३९०५) इत्युक्तम् एष तस्य पारदोचा-
पवादस्य प्रतिपक्ष उच्यते स चात्र यावदवग्रहद्वारे भवेत्, अविभक्तानामपि तेषां वस्त्राणां
दशिकाश्छेत्तव्या इति भावः ॥ ३९०८ ॥

अववायाववादो वा, एत्थ जुज्झइ कारणे ।

सट्ठाणं व तमम्भेति, अच्छिज्जं जं उदाहर्डं ॥ ३९०९ ॥

अपवादापवादो वा अत्र कारणे युज्यते । किमुक्तं भवति ?—'स्मृणाविषयादि प्रतीत्य
यत् कृत्स्नं वस्त्रं कल्पते' एष तावदपवादः, यत् तत्र 'दशिकाश्छेत्तव्याः' इत्युक्तम् एष भूयोऽपि 10
तत्रापवादे उत्सर्गो मन्तव्यः, अयमप्यपोद्यते—यदा 'तत् पार्श्वान्तेषु दशिकाभिर्वद्धेषु वृद्धं
भविष्यति' इति मत्वा सिन्धुविषये वा नातिदीर्घदशाकस्य वस्त्रस्य यद् दशा अपि न छिद्यन्ते,
एतेनापवादे य उत्सर्गः सोऽप्यपोदित इति कृत्वा अपवादापवाद उच्यते, सोऽप्यत्र घटते ।
एवं च 'स्वस्थानं वा' कृत्स्नत्वमेव 'तद्' वस्त्रम् 'अभ्येति' प्राप्नोति यद् 'अच्छेद्यम्' अच्छेदनी-
यम् 'उदाहृतम्' उक्तम् । इयमत्र भावना—प्रमाणातिरिक्तं दशिकाश्च यस्य न छिद्यन्ते तत् 15
कृत्स्नमेव ज्ञातव्यं नाकृत्स्नमिति ॥ ३९०९ ॥

गतं द्रव्यकृत्स्ने द्वितीयपदम् । अथ भावकृत्स्ने द्वितीयपदमाह—

देसी गिलाण जावोग्गहो उ भावमि होति चित्तिपदं ।

तम्भाविते य तत्तो, ओमादिउवग्गहट्ठा वा ॥ ३९१० ॥

देशी-ग्लान-यावदवग्रहविषयं भावकृत्स्ने द्वितीयपदं भवति । 'ततः' तदनन्तरं तैः—भाव- 20
कृत्स्नैर्गृह्णते भावितस्तद्भावितस्तद्विषयं द्वितीयपदम्, सोऽपि भावकृत्स्नानि परिमुञ्जीतेत्यर्थः ।
अथमौदर्यादिषु वा गच्छत्योपग्रहार्थं तानि धारयेदिति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ३९१० ॥

अथैनामेव विवृणोति—

देसी गिलाण जावोग्गहो उ दम्बकसिणमि जं वुचं ।

तह चेव होति भावे, तं पुण सदसं व अदसं वा ॥ ३९११ ॥

25

देशी-ग्लान-यावदवग्रहद्वारेषु यदेव द्रव्यकृत्स्ने द्वितीयपदमुक्तं तदेव 'भावकृत्स्नेऽपि' वर्णाढ्ये
बहुमूल्ये वा वस्त्रे मन्तव्यम् । नवरं तत् पुनः सदसमदसं वा भवेत्, उभयमप्यपवादपदे
ग्राह्यमिति भावः ॥ ३९११ ॥ अथ क्षेत्रकृत्स्नमपवादति—

नेमौलि तामलिचीय, सिंधूसौवीरमादिषु ।

सन्वलोकोवभोजाई, धरिज कसिणाई वि ॥ ३९१२ ॥

30

नेपालविषये ताम्रलिप्तां नगर्यां सिन्धुसौवीरादिषु च विषयेषु सर्वलोकोपभोज्यानि

१ "धूणा त(त्)राण विसजो" इति धूर्णो विशेषधूर्णो च ॥ २ तारी० तामा० विनाऽन्यत्र—
नेपाल भा० दे० । तैमाल भो० छे० त० ॥

कृत्स्नान्यपि वस्त्राणि धारयेत् ॥ ३९१२ ॥ कुतः ? इत्याह—

आइन्नता ण चोरादी, भयं णेव य गारवो ।

उज्झाइवत्थवं चेव, सिंधूमादीसु गरहितो ॥ ३९१३ ॥

नेपालादौ देशे सर्वलोकेनापि तादृग्वस्त्राणामाचीर्णता, न च तत्र चौरादिभयम्, नैव च
5 'गौरवम्' 'अहो ! अहमीदृशानि वस्त्राणि प्रावृणोमि' इत्येवंलक्षणम्, अपि च उज्झाहतं-
विरूपं यद् वस्त्रं तद्वान् सिन्धुसौवीरकादिषु गृहीतो भवति, अतस्तत्र कृत्स्नान्यपि परिभोक्त-
व्यानि ॥ ३९१३ ॥ अथ कालकृत्स्नमपवदति—

नीलकंचलमादी तु, उष्णिगं होति अंचियं ।

सिसिरे तं पि धारेज्जा, सीतं नऽण्णेण रुम्मति ॥ ३९१४ ॥

10 नीलकम्बलादिकमौर्णिकं महाराष्ट्रविषये 'अंचितं' महार्घ्यं भवति, तदपि तत्र प्राप्तः 'शिशिरे'
शीतकाले 'धारयेत्' प्रावृणुयादित्यर्थः, शीतं यतो नान्येन वस्त्रेण निरुध्यते ॥ ३९१४ ॥

अथ तद्वारितपदं व्याख्याति—

न लभइ खरेहिं निदं, अरतिं च करिंति से दिवसतो वि ।

उज्झाइगं व मण्णति, थूलेहिं अभावितो जाव ॥ ३९१५ ॥

15 'खरैः' स्थूलतया कठिनस्पर्शैश्चिवरै राजादिप्रव्रजितः कश्चिद् निद्रां न लभते, तानि च
तस्य दिवसतोऽप्यरतिं कुर्वन्ति, "उज्झाइयं वा" जुगुप्सां मन्यते तैः, ततः स्थूलैर्यौवदद्याप्य-
भावितस्तावत् तस्य भावकृत्स्नवस्त्रमनुज्ञातम् ॥ ३९१५ ॥

'अवमादिषु गच्छोपग्रहार्थम्' इति भावयति—

ओमा-ऽसिव-दुट्ठेस, सीमट्ठेऊण तं असंथरणे ।

20 गच्छो नित्थारिज्जति, जाव पुणो होति संथरणं ॥ ३९१६ ॥

अवमौदर्या-ऽशिव-राजद्विष्टेषु भक्त-पानालाभे गच्छस्यासंस्तरणं भवेत्, ततः शतसहस्र-
मूल्यं वस्त्रं "सीमट्ठेऊण" चि चूर्णिकारवचनाद् विक्रीय गच्छो निस्तार्यते यावत् पुनरपि
संस्तरणं भवति । विशेषचूर्णौ तु—"सीमट्ठेऊण" इत्यस्य स्थाने "उवक्कमट्ठा व" चि पाठः,
तत्रोपक्रमः—कालगमनं तदर्थम् । किमुक्तं भवति ?—कस्यापि साधोरतर्कितं कालगमनं भवेत्

25 तस्याच्छादनार्थं 'भावकृत्स्नं' वर्णाढ्यं वस्त्रं प्रागेव ग्रहीतव्यम् ॥ ३९१६ ॥

अथवा द्रव्यकृत्स्नं भावकृत्स्नं चेति द्विविधमेवेह कृत्स्नम् । कथम् ? इति चेद् उच्यते—

माणाहिंयं दसाधिय, एताइं पडंति दच्चकसिणस्मि ।

तस्सेव य जो वण्णो, मुल्लं च गुणो य तं भावे ॥ ३९१७ ॥

क्षेत्रकृत्स्ने कालकृत्स्ने च यद् 'मानाधिकं' यथोक्तप्रमाणातिरिक्तम्, यच्च 'दशाधिकं' सदशाकं
30 वस्त्रम्, एते द्वे अपि द्रव्यकृत्स्ने निपततः । यस्तु तस्यैव वस्त्रस्य 'वर्णः' कृष्णत्वादिकः, यच्च 'मूल्यम्'
अष्टादशरूपकादि, यश्च 'गुणः' स्रद्धत्वादिः, तदेतत् सर्वमपि भावकृत्स्नेऽवतरति ॥ ३९१७ ॥

१ 'येयुः' त० डे० ॥ २ अंचियं ताभा० ॥ ३ 'लैर्यद्यद्याप्य' भा० ॥ ४ 'णं' स्यात् । कचिचु—
'सी० भा० ॥

सूत्रम्—

नो कल्पइ निर्गन्थाण वा निर्गन्धीण वा अभिज्ञाई
वत्थाइं धारित्तए वा परिहरित्तए वा ८ ॥

नो कल्पते निर्गन्थानां वा निर्गन्धीनां वा 'अभिज्ञानि' अच्छिन्नानि वस्त्राणि धारयितुं वा
परिहर्तुं वेति ॥ अथ भाष्यम्—

अकसिण मिण्णममिण्णं, व होज्ज मिण्णं तु अकसिणे भइतं ।

कसिणा-ऽकसिणे य तथा, मिन्नमभिजे य चउमंगो ॥ ३९१८ ॥

यत् पूर्वसूत्रेऽकृत्वमुक्तं तद् भिन्नं वा स्याद् अभिन्नं वा । मिन्नमपि अकृत्वे 'भक्तं'
विकल्पितम्, अकृत्वं वा कृत्वं वा भवतीत्यर्थः । अत एव कृत्वा-ऽकृत्वपदाभ्यां भिन्ना-ऽभिन्न-
पदाभ्यां च चतुर्भेदाः । गाथायां पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वाद् । सा ज्ञेयम्—कृत्वमभिन्नं १०
१ कृत्वं भिन्नं २ अकृत्वमभिन्नं ३ अकृत्वं भिन्नम् ४ । तत्राद्यभक्ते कृत्वपदेन द्रव्य-क्षेत्राद्य-
विशिष्टं सामान्यतः कृत्वं गृहीतम्, अभिन्नपदेन तु सकलम् । आह च बृहद्भाष्यकृत्—

दव्वाईअविसिद्धं, कसिणग्गहणेण होइ गहियं, तु ।

गहणेण अभिजस्स उ, सगलग्गहणं कयं होइ ॥

एवं द्वितीयभक्ते द्रव्य-क्षेत्रादिकृत्वमसकलं गृहीतम् । तृतीयभक्ते तु क्षेत्र-काल-भावैरकृत्वं ११
परं सकलम् । चतुर्थभक्ते क्षेत्रादिभिरकृत्वमसकलम् ॥ ३९१८ ॥ अत्र विविमतिदिशनाह—

तम्मि वि सो चेव गमो, उस्सग्ग-ऽववादतो जहा कसिणे ।

भिण्णग्गहणं तम्हा, असती य सयं पि भिदिजा ॥ ३९१९ ॥

'तस्मिन्नपि' अभिजे स एव उत्सर्गतोऽपवादतश्च 'गमः' प्रकारो यथा कृत्वे भणितः ।
तथाहि—कृत्ववद् द्रव्या[द्य]भिन्नमपि चतुर्धा, तत्र द्रव्याभिन्नं गणनया प्रमाणतश्चातिरिक्तम्, २०
क्षेत्राभिन्नं यद् यस्मिन् क्षेत्रे महार्घ्यम्, कालाभिन्नं यद् यस्मिन् कालेऽर्चितम्, भावाभिन्नं तथैव
वर्णयुतं मूलयुतं च; या च कृत्वे आरोपणा सैवाभिजेऽपि द्रष्टव्या, परमिदं चतुर्ष्वपि द्रव्या-
दिषु सकलमेव प्रतिपत्तव्यम् । यत एवं तस्माद् भिन्नस्य वस्त्रस्य ग्रहणं कर्तव्यम् । अथ भिन्नं
न प्राप्यते ततः स्वयमपि भिन्नात्, यावता प्रमाणेनातिरिक्तं तावत् छित्त्वा प्रमाणयुक्तं कुर्या-
दिति भावः ॥ ३९१९ ॥ परः प्राह—यदि पूर्वसूत्रोक्त एव गम इहापि सूत्रे वक्तव्यः ततः— २१

पुणरुत्तदोसो एवं, पिडुस्स व पीसणं गिरत्थं तु ।

कारणमवेक्खति सुतं, दुविहपमाणं इहं सुत्ते ॥ ३९२० ॥

पुनरुक्तदोष एवं प्राप्नोति, एतच्च पुनर्गणनं पिष्टस्वेव पेषणं 'निरर्थकं' परिकल्पुमायमेव
पश्यामः, अतो नेदं सूत्रमारम्भणीयमिति भावः । सूरिराह—सूत्रमिदं कारणमपेक्षते । किं

पुनस्तत् कारणम् ? इत्याह—इह सूत्रे वस्त्राणां 'द्विविधप्रमाणं' गणनोलक्षणं १ प्रमाणलक्षणं २ नियम्यते, 'क्रियन्ति किंप्रमाणानि वा तानि ग्रीहतव्यानि ? इत्येवं निरूप्यत इत्यर्थः ॥ ३९२० ॥

तम्हा उ भिंदियच्चं, केई पम्हेहि अह व तह चेव ।

लोगंते पाणादीविराधणा तेसि पडिघातो ॥ ३९२१ ॥

८ यस्मादेभिचस्य धारणे पूर्वसूत्रोक्ता दोषास्तस्मात् प्रमाणातिरिक्तं वस्त्रं 'भेत्तव्यं' छेदनीयम्, न तदवस्थं धारयितव्यम् । अथवाऽत्र 'केचिद्' नोदकाः प्रेरयन्ति—वस्त्रे छिद्यमाने यानि पक्ष्माण्युड्डीयन्ते तैर्लोकान्तं यावद् गच्छद्भिर्वह्नां प्राणादीनां—त्रसप्राणिप्रभृतीनां सूक्ष्मजन्तूनां विराधना भवति, अतः "तह चेव" ति यथा लब्धं तथैवाधितिष्ठेत् । एवं वदतां 'तेषां' नोदकानां 'प्रतिघातः' निराकरणं विधेयमिति पुरातनगाथासमासार्थः ॥ ३९२१ ॥

10 अथैनामेव विवरीपुः परप्रेर्यमेव प्रपञ्चयन्नाह—

सदो तहिं मुच्छति छेदणा वा, धावन्ति ते दो वि उ जाव लोगो ।

वत्थस्स देहस्स य जो विकंपो, ततो वि वादादि भरिंति लोगं ॥ ३९२२ ॥

भो आचार्य ! 'तत्र' वस्त्रे छिद्यमाने शब्दः सम्मूर्च्छति, 'छेदनका वा' सूक्ष्मपक्ष्मावयवा उड्डीयन्ते, एते च द्वयेऽपि ततो निर्गता लोकान्तं यावद् 'धावन्ति' प्राप्नुवन्ति । तथा वस्त्रस्य

15 देहस्य च यः 'विकम्पः' चलनं ततोऽपि विनिर्गता वातादयः प्रसरन्तः सकलमपि लोकमा-
पूरयन्ति ॥ ३९२२ ॥

अहिच्छसे जंति न ते उ दूरं, संखोभिया तेहंश्वरे वयंति ।

उडुं अधे यावि चउदिसिं पि, पूरिंति लोगं तु खणेण सच्चं ॥ ३९२३ ॥

अथ आचार्य ! त्वम् 'इच्छसि' मन्यसे 'ते च' वस्त्रच्छेदनसमुत्थाः शब्द-पक्ष्म-वातादिपुद्गला

20 न 'दूरं' लोकान्तं यान्ति तर्हि तैः 'संखोभिताः' चालिताः सन्तोऽपरे व्रजन्ति, एवमपराऽपर-
पुद्गलप्रेरिताः पुद्गलाः प्रसरन्तः क्षणेनोर्द्धमधस्तिर्यक् चतसृष्वपि दिक्षु सर्वमपि लोकमापूरयन्ति
॥ ३९२३ ॥ यत एवमतः—

विन्नाय आरंभमिणं सदोसं, तम्हा जहालद्धमधिद्धिहिजा ।

तुत्तं सएयो खलु जाव देही, ण होति सो अंतकरी तु ताव ॥ ३९२४ ॥

25 'इमम्' अनन्तरोक्तं सर्वलोकपूरणात्मकमारम्भं 'सदोषं' सूक्ष्मजीवविराधनया सावधं विशय
'तस्मात्' कारणाद् यथालब्धं वस्त्रमधितिष्ठेत्, न छेदनादिकं कुर्यात् । यतः 'उक्तं' भणितं
व्याख्याग्रङ्गसौ—यावदयं 'देही' जीवः 'सैजः' सकम्पः चेष्टावानित्यर्थः तावदसौ कर्मणो
भवस्य वा अन्तकारी न भवति । तथा च तदालोचकः—

जाव णं एस जीवे सया समियं एयइ वेयइ चल्ह फंदइ षट्ठइ खुंभइ उदीरइ तं तं
30 भावं परिणमइ ताव णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया न भवति । (३० उ०
पत्र.) ॥ ३९२४ ॥

१ इह—अत्र सूत्रे भा० ॥ २ 'नारप्रमाणलक्षणं नियं' भा० ॥ ३ एतदनन्तरे ग्रन्था-
प्रभू—१५०० इति ताटी० भो० ले० पा० ३ वा, 'धावन्ति' ताभा० ॥ ४ 'तेहंश्वरे' ताभा० ॥

अथेत्यं भणित्यथं एवं तर्हि भिक्षादिनिमित्तमपि चेष्टा न विधेया इति, नैवम्, मतः—

जा यावि चिद्धा हरिबाह्वाओ, संपस्सहेताहिं विणा न देहो ।

संचिद्धए नेवमछिजमाणे, वत्थम्मि संजायइ देहनासो ॥ ३९२५ ॥

याश्चापि चेष्टा ईर्यादिकाः सम्पश्यत, तत्रेणमीर्या-भिक्षा-संज्ञामूयादौ गमनम्, आदि-
शब्दाद् भोजन-शयनादयो गृह्यन्ते, एताभिर्विना देहः पौद्गलिकत्वात् 'न सन्तिष्ठते' न निर्व-
हति, देहमन्तरेण च संयमस्यापि व्यवच्छेदः प्राप्नोति, वक्षे पुनरच्छिद्यमाने नैवं देहनाशः
संजायते, अतो न तत् छेदनीयम् ॥ ३९२५ ॥ किञ्च—

जहा जहा अप्पतरो सें जोगो, तहा तहा अप्पतरो सें बंधो ।

निरुद्धजोगिस्सं व से ण होति, अछिद्धपोतस्स व अंनुणाधे ॥ ३९२६ ॥

यथा यथा "से" तस्य जीवस्वरूपतरो योगस्तथा तथा "से" तस्याल्पतरो बन्धो भवति, ३०
यो वा निरुद्धयोगी-शैलेश्यवस्थायां सर्वथा मनो-वाक्कायव्यापारविरहितः तस्य 'सः' कर्मबन्धो
न भवति । इष्टान्तमाह—अच्छिद्रपोतस्सेव 'अम्बुनाथे' समुद्रे । यथा किल निश्चिद्रप्रवहणं
सलिलसङ्ख्यसम्पूर्णेऽपि जलधौ वर्तमानं स्वरूपमपि जलं नाश्रवति, एवं निरुद्धयोगयपि जन्तुः
कर्मवर्णणापुद्गलैरजनचूर्णपूर्णसमुद्रकवद् निरन्तरनिचितेऽपि लोके वर्तमानः स्वस्पीयोऽपि कर्म
नोपादत्ते । अतः कर्मबन्धस्य योगान्वय-व्यतिरेकानुविधायितया तत्परिनिहीर्षुणा वलच्छेद- ३५
नादिव्यापारो न विधेयः ॥ ३९२६ ॥ इत्थं परेण स्वपक्षे स्थापिते सति सूरिराह—

आरंभमिद्धो जति आसवाय, गुचीय सेआय तथा तु साधु ! ।

मा फंद वारेहि व छिजमाणं, पतिष्णहाणी व अतोऽण्णहा ते ॥ ३९२७ ॥

"आरंभमिद्धो" चि मकारोऽलक्षणिकः, हे नोदक ! यद्यारम्भस्तव 'आश्रवाय' कर्मोपादानाय
'इष्टः' अभिप्रेतः 'गुप्तिश्च' तत्परिहाररूपा 'श्रेयसे' कर्मानुपादानायाभिप्रेता, तथा च सति हे ३०
साधो ! मा स्पन्द मा वा वलं छिद्यमानं वारय । किमुक्तं भवति !—यदि वलच्छेदनमारम्भतया
भवता कर्मबन्धनिबन्धनमभ्युपगम्यते ततो येयं वलच्छेदनप्रतिषेधाय हस्तस्पन्दनादिका चेष्टा
क्रियते यो वा तत्प्रतिषेधको ध्वनिरुच्चार्यते तावप्यारम्भतया भवता न कर्तव्यौ । 'अतः'
मदुक्तादुपदेशादन्यथा चेत् करोषि ततस्ते 'प्रतिज्ञाहानिः' स्ववचनविरोधलक्षणं दूषणमापद्यते
इत्यर्थः ॥ ३९२७ ॥ अथ ब्रवीथाः—योऽयं मया वलच्छेदनप्रतिषेधको ध्वनिरुच्चार्यते स ३५
आरम्भप्रतिषेधकत्वाजिदोष इति अत्रोच्यते—

अदोसवं ते जति एस सदो, अण्णो वि कम्हा ण भवे अदोसो ।

अधिच्छया तुज्झ सदोस एक्को, एवं सती कस्स भवे न सिद्धी ॥ ३९२८ ॥

यथेष त्वदीयः शब्दोऽदोषवान् ततः 'अन्योऽपि' वलच्छेदनादिसमुत्थः शब्दः कसावदोषो
न भवेत् ? तस्यापि प्रमाणातिरिक्तपरिभोग-विमूषादिदोषपरिहारहेतुत्वात् । अथ 'इच्छया' ३०
स्वाभिप्रायेण तव 'एकः' वलच्छेदनशब्दः सदोषः अपरस्तु । तदिदोषः एवं सति कस्य न
स्वपक्षसिद्धिर्भवेत् ? सर्वस्यापि वैगाह्यस्वरात्रेण मन्त्रतः इव स्वाभिप्रेतार्थसिद्धिर्भवेदिति भावः ।

ततश्चास्माभिरप्येवं वक्तुं शक्यम्—योऽयं वस्त्रच्छेदनसंमुखः शब्दः स निर्दोषः, शब्दत्वात्, भवत्परिकल्पितनिर्दोषशब्दवदिति ॥ ३९२८ ॥ किञ्च—

तं छिंद्यो होञ्ज संतिं तु दोसो, खोभादि तं चैव जतो करोति ।

जं पेहतो होंति दिणे दिणे तु, संपाउणंते य णिवुज्झ ते वीं ॥ ३९२९ ॥

० यतः 'तदेव' वस्त्रं छिद्यमानं पुद्गलानां क्षोभादि करोति अतः 'तद्' वस्त्रं छिन्दतः 'सकृद्' एकवारं दोषो भवेत् । अच्छिद्यमाने तु वस्त्रे प्रमाणातिरिक्तं तत् प्रत्युपेक्षमाणस्य ये भूमिलो-
नादयः प्रत्युपेक्षणादोषा दिने दिने भवन्ति, ये च तद् वस्त्रं सम्पावृण्वतो विमूषादयो बहवो
दोषाः, तानपि 'निवृध्यस्' अक्षिणी निमील्य सम्यग् निरूपयेति भावः ॥ ३९२९ ॥

आह—यदि वस्त्रच्छेदने युष्मन्मतेनापि सकृद् दोषः सम्भवति ततः परिह्रियतामसौ,
10 गृहस्यैः स्वयोरनेनैव यद् भिन्नं वस्त्रं तदेव गृह्यताम्, उच्यते—

घेतन्वगं भिन्नमहिच्छितं ते, जा मग्गते हाणि सुतादि ताव ।

अप्पेस दोसो गुणभूतिजुत्तो, पमाणमेवं तु जतो करिंति ॥ ३९३० ॥

अथ 'ते' तव 'इष्टं' मतं यथा चिरमपि गवेप्य भिन्नं ग्रहीतव्यम् तत उच्यते—यावत्
तद् भिन्नं वस्त्रं मार्गयति तावत् तस्य 'श्रुतादौ' सूत्रा-ऽर्थपौरुष्यादौ हानिर्भवति । अपि च य
15 एष वस्त्रच्छेदनलक्षणो दोषः स प्रत्युपेक्षणाशुद्धि-विभूषापरिहारप्रभृतीनां गुणानां मूल्या-सम्पदा
युक्तः, बहुगुणकलित इति भावः । कुतः ? इत्याह—यतः प्रमाणमेव वस्त्रस्य तदानीं साधवः
कुर्वन्ति, न पुनस्तत्राधिकं किमपि सूत्रा-ऽर्थव्याघातादिकं दूषणमस्तीति ॥ ३९३० ॥

अथ "जा यावि चिद्वा हरियाइयाजो" (३९२५) इत्यादि परोक्तं परिहरन्नाह—

आहार-णीहारविहीसु जोगो, सज्जो अदोसाय जहा जतस्स ।

20 हियाय सस्सम्मि व सस्सियस्स, भंडस्स एयं परिकम्मणं तु ॥ ३९३१ ॥

यथा 'यतस्स' प्रयत्नपरस्य साधोराहार-नीहारादिविविधविषयः सर्वोऽपि योगो भवन्मतेकाप्य-
द्वोषाय भवति तथा 'भाण्डस्स' उपकरणस्य 'परिकर्मणमपि' छेदनादिकम् 'एवमेव' यतनया
क्रियमाणं निर्दोषं द्रष्टव्यम् । दृष्टान्तमाह—"हियाय सस्सम्मि व सस्सियस्स" चि सस्येन
त्वरतीति सास्यिकः—कृषीवलस्तस्य यथा सस्यविषयं परिकर्मणं—निहिणनादिकं हिताय भवति
25 तथेदमपि भाण्डपरिकर्मणम् । तथा चोक्तम्—

यद्दत्तं सस्यहितार्थं, सस्याकीर्णेऽपि विचरतः क्षेत्रे ।

यां भवति सस्यपीडा, यत्नवतः साऽल्पदोषाय ॥

तद्वज्जीवहितार्थं, जीवाकीर्णेऽपि विचरतो लोके ।

या भवति जीवपीडा, यत्नवतः साऽल्पदोषाय ॥ ३९३१ ॥

किञ्च—

अप्पेव सिद्धंतमजाणमाणो, तं हिंसगं भाससि जोगवंतं ।

दन्वेण भावेण य संविमत्ता, चत्वारि मंगा खलु हिंसगत्ते ॥ ३९३२ ॥

१ 'पावणं' तामा० भा० का० विना ॥ २ 'णं'-लवनादिकं सा० ॥

‘अपि’ इत्यभ्युच्चये, अस्त्यन्यदपि वक्तव्यमिति भावः, यदेवं ‘योगवन्तं’ वस्त्रच्छेदनादि-
व्यापारवन्तं जीवं हिंसकं त्वं भाषसे तद् निश्चीयते सम्यक् सिद्धान्तमजानान एवं प्रलपसि ।
नहि सिद्धान्ते योगमात्रप्रत्ययादेव हिंसोपवर्ण्यते, अप्रमत्तसंयतादीनां सयोगिकेवल्लिपर्यन्तानां
योगवतामपि तदभावात् । कथं तर्हि सा प्रवचने प्ररूप्यते ? इत्याह—द्रव्येण भावेन च
संविभक्ताश्चत्वारो भङ्गाः खलु हिंसकत्वे भवन्ति । तथाहि—द्रव्यतो नानैका हिंसा न ५
भावतः १ भावतो नानैका हिंसा न द्रव्यतः २ एका द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि ३ एका न
द्रव्यतो नापि भावतः ४ ॥ ३९३२ ॥ अथैषामेव यथाक्रमं भावानां कुर्वन्नाह—

आह च हिंसा समितस्स जा तु, सा द्रव्यतो होति न भावतो उ ।

भावेण हिंसा तु असंजतस्सा, जे वा वि सत्ते न सदा वधेति ॥ ३९३३ ॥

संपत्ति तस्सेव जदा भविजा, सा द्रव्यहिंसा खलु भावतो य ।

अन्वत्थसुद्धस्स जदा न होजा, वधेण जोगो दुहतो वऽहिंसा ॥ ३९३४ ॥

‘समितस्’ ईर्यासमितावुपयुक्तस्य या “आह च” कदाचिदपि हिंसा भवेत् सा द्रव्यतो
हिंसा, इयं च प्रमादयोगाभावात् तत्त्वतोऽहिंसैव मन्तव्या, “प्रमत्तयोगात् प्राणव्यपरोपणं
हिंसा” (तत्त्वा० अ० ७ सू० ८) इति वचनात् ; न भावत इति । ‘भावेन’-भावतो या
हिंसा न तु द्रव्यतः सा ‘असंयतस्य’ प्राणातिपातादेरनिवृत्तस्य उपलक्षणत्वात् संयतस्य वा 15
अनुपयुक्तगमना-ऽऽगमनादि कुर्वतो यानपि सत्त्वानसौ सदैव न हन्ति तानप्याश्रित्य मन्तव्या,
“जे वि न वाविजंती, नियमा तेसि पि हिंसवो सो उ ।” (ओष नि० गा० ७५३)
इति वचनात् ॥ ३९३३ ॥

यदा तु तस्यैव प्राणिव्यपरोपणसम्प्राप्तिर्भवति तदा सा द्रव्यतो भावतोऽपि हिंसा प्रति-
पत्तव्या । यः पुनरप्यात्मना—चेतःप्रणिधानेन शुद्धः—उपयुक्तगमना-ऽऽगमनादिक्रियाकारीत्यर्थः 20
तस्य यदा ‘वधेन’ प्राणिव्यपरोपणेन सह ‘योगः’ सम्बन्धो न भवति तदा ‘द्विधाऽपि’ द्रव्यतो
भावतोऽपि च अहिंसा, हिंसा न भवतीति भावः । तदेवं भगवत्पणीते प्रवचने हिंसाविषयाश्चत्वारो
भङ्गा उपवर्ण्यन्ते । अत्र चाद्यभङ्गे हिंसायां व्याप्रियमाणकाययोगोऽपि भावत उपयुक्ततया
भगवद्विरहिंसक एवोक्तः । ततो यदुक्तं भवता—‘वस्त्रच्छेदनव्यापारं कुर्वतो हिंसा भवति’
इति तत् प्रवचनरहस्यानभिज्ञतासूचकमिति ॥ ३९३४ ॥ किञ्च—

रागो य दोसो य तहेव मोहो, ते वंघहेतू तु तओ वि जाणे ।

पाणत्तगं तेसि जघा य होति, जाणाहि वंघस्स तहा विसेसं ॥ ३९३५ ॥

‘रागश्च’ अभिष्वङ्गलक्षणः ‘द्वेषश्च’ अप्रीतिकरूपः तथैव ‘मोहः’ अज्ञानलक्षणः, एतान्
त्रिनपि बन्धहेतून् जानीहि । ‘नानात्वं’ विशेषो यथा ‘तेषां’ रागादीनां भवति तथा कर्मबन्ध-
स्यापि विशेषं जानीहि ॥ ३९३५ ॥ इदमेव विभावयिषुर्द्वारगाथामाह—

तिन्वे मंदे णातमणाए भावाधिकरण विरिए य ।

जह दीसति णाणत्तं, तह जाणसु कम्मवंधं वि ॥ ३९३६ ॥

हिंसादिकं पापं कुर्वतो रागादिपरिणामस्त्रीनो वा भवेद् मन्दो वा । “नायमजाए” चि एको

हिंसादिफलविपाके व्यापाद्ये वा जीवे जीवतया ज्ञाते हिंसां करोति, अपरस्तु न जानाति परमेवमेव जन्तुर्न हिनस्ति । तथा भावः—औदयिकादिः, अधिकरणं—निर्वर्त्तनादिरूपं प्रागुक्तम्, 'वीर्यं' देहबलं बाल-पण्डितादिसामर्थ्यं वा । एवं तीव्र-मन्दादिकं नानात्वं यथा रागादिषु दृश्यते तथा कर्मबन्धेऽपि नानात्वं जानीहि इति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ३९३६ ॥

८ अथैनानामेव विवरीपुराह—

तिष्ठेहि होति तिष्ठो, रागादीएहि उवचओ कम्मे ।

मंदेहि होति मंदो, मज्झिमपरिणामतो मज्झो ॥ ३९३७ ॥

पापं विदधानस्य यदि 'तीव्राः' सङ्क्षिप्तपरिणामा रागादयो भवन्ति ततस्तेस्तीव्रः कर्मणा-मुपचयो भवति । यदा तु त एव मन्दाः—प्रतनुपरिणामाः तदा कर्मोपचयोऽपि मन्दो भवति । १० यदा तेषां मध्यमः परिणामः—नातितीव्रो न चातिमन्द इत्यर्थः तदा मध्यमः कर्मोपचयो भवति ॥ ३९३७ ॥ अथ ज्ञाताज्ञातद्वारमाह—

जाणं करेति एको, हिंसमजाणमपरो अविरतो य ।

तत्थ वि बंधविसेसो, महंतरं देसितो समए ॥ ३९३८ ॥

इह द्वावविरतौ, तत्रैकस्तयोर्यानन् हिंसां करोति, विचिन्त्येत्यर्थः; अपरः पुनरजानन् । ११ 'तत्रापि' तयोरपि बन्धविशेषः "महंतरं" ति महता अन्तरेण देशितः 'समये' सिद्धान्ते । तथाहि—यो जानन् जीवहिंसां करोति स तीव्रानुभावं बहुतरं पापकर्मोपचिनोति, इतरस्तु (मन्दतरविपाकमरुपतरं तदेवोपादत्ते ॥ ३९३८ ॥

विरतो पुण जो जाणं, कुणति अजाणं व अप्पमतो वा ।

तत्थ वि अज्झत्थसमा, संजायति णिज्जरा ण चयो ॥ ३९३९ ॥

१० यः पुनः 'विरतः' प्राणातिपातादेर्विबुधः सः 'जानानोऽपि' सदोपमित्यवबुध्यमानोऽपि शीतार्थतया द्रव्य-क्षेत्राद्यागादिषु प्रलम्बादिग्रहणेन हिंसां करोति, यद्वा न जानाति परम् 'अप्रमत्तः' विक्रथादिप्रमादरहित उपयुक्तः सन् यत् कदाचित् प्राण्युपघातं करोति तत्रापि 'अध्यात्मसमा' चित्तप्रणिधानतुल्या निर्जरा सञ्जायते, यस्य यादृशस्तीव्रो मन्दो मध्यमो वा शुभाध्यवसायस्तस्य तादृश्येव कर्मनिर्जरा भवतीति भावः । 'न चउ' चि न पुनः 'चयः' कर्मबन्धः सूक्ष्मोऽपि २१ भवति, प्रथमस्य भगवदाज्ञया यतनया प्रवर्त्तमानत्वात्, द्वितीयस्य तु प्रमादरहितस्याजानतः कथञ्चिद् प्राण्युपघातसम्भवेऽप्यदुष्टत्वात् ॥ ३९३९ ॥ अथ भावद्वारमाह—

एगो खओवसमिए, वट्ठति भावेऽवरो उ ओदइए ।

तत्थ वि बंधविसेसो, संजायति भावणाणत्ता ॥ ३९४० ॥

'एकः' कोऽपि क्षायोपशमिके भावे वर्त्तते, अपरश्चौदधिके, तत्रापि बन्धविशेषः सञ्जायते, ३० भावनानात्वात् । तथाहि—य औदधिके भावे वर्त्तते स तीव्रतरं कर्मोपचिनोति, यस्तु क्षायोपशमिके स मन्दतरमिति ॥ ३९४० ॥

१-महत्तरं भा० सामा० । एतदनुसारेणैव भा० टीका । दृश्यतां टिप्पणी ३ ॥ ३-अः 'महत्तरः' अंतिशयेन महान् देशितः भा० ॥

एवमेव ओषसमिह, स्वओषसमिह तद्देव स्वहिए न ।

बन्धा-ऽबन्धविसेतो, न तुल्यबन्धा य जे बन्धी ॥ ३९४१ ॥

एवमेवौपशमिके क्षायोपशमिके तथैव क्षायिके च भावे बन्धा-ऽबन्धविशेषः सम्यगुपयुज्य वक्तव्यः । येऽपि 'बन्धिनः' कर्मबन्धका जीवास्तेऽपि न तुल्यबन्धकाः, किन्तु प्रकृति-स्थित्यनु-भाव-प्रदेशैः परस्परविसदृशकर्मबन्धकाः ॥ ३९४१ ॥ अथाधिकरणद्वारमाह—

अधिकरणं पुद्बुत्तं, चउव्विहं तं समासओ दुविहं ।

णिव्वत्तणताए वा, संजोगे चैवऽणोगविधं ॥ ३९४२ ॥

अधिकरणं पूर्वं-प्रथमोद्देशके यथा निर्वर्त्तना-निक्षेपणा-संयोजना-निसर्जनाभेदात् चतुर्विध-मुक्तं तथैव ज्ञातव्यम् । नवरं 'तद्' अधिकरणं समासतो द्विविधं भवति । तद्यथा—निर्वर्त्त-नायां 'संयोगे चैव' संयोजनायां च । पुनरेकैकमनेकविधं भवति ॥ ३९४२ ॥

तत्र निर्वर्त्तनाधिकरणमनेकविधमुपदर्शयति—

एणो करोति परसुं, णिव्वत्तेति णखछेदणं अवरो ।

कुंत-कणगे य वेज्जे, आरिय सूर्ई अ अवरो उ ॥ ३९४३ ॥

'एकः' लोहकारः 'परु' कुठारं करोति । अपरस्तु नखच्छेदनम्, तथा कुन्तः—प्रतीतः, कणकः—बाणविशेषः, तौ, चकारादपराण्यपि शक्ति-शूलप्रभृतीनि 'वेधकानि' परशरीरवेधका-रीणि शस्त्राणि करोति । अपरस्तु लोहकार आरिकां सूचीं वा करोति । तत्र यः कुठार-कुन्त-कणकादीनि करोति स तीव्रकर्मबन्धभाक्, यस्तु नखच्छेदना-ऽऽरिका-सूच्यादि निर्वर्त्तयति स स्वरूपकर्मबन्धक इति ॥ ३९४३ ॥

सूर्ईसुं पि विसेतो, कारणसूर्ईसु सिव्वणीसुं च ।

संगामिय परियाणिय, एमेव य जाणमादीसु ॥ ३९४४ ॥

सूचीष्वपि विशेषो विद्यते—एकाः कारणसूच्योऽपराः सीवनसूच्यः । तत्र याः परच्यपरो-पणादिकारणमुद्दिश्य कारयित्वा परस्य नखमूलादौ कुट्यन्ते ताः कारणसूच्य उच्यन्ते, तासु विधीयमानासु महान् कर्मबन्धो भवति । यास्तु वस्त्रसीवनार्थं क्रियन्ते तासु स्वरूपतरः कर्मबन्धः । एवमेव च यानादिष्वपि वक्तव्यम् । तथाहि—किमपि यानं साङ्गामिकं भवति, यत्रारूढैः सङ्गमः क्रियते; अपरं तु 'पारियानिकं' परियानं—गमनं तत् प्रयोजनमस्येति पारियानिकम्, उद्यानादौ यस्मिन्नारूढैर्गम्यते । तत्र साङ्गामिकयानादीनि कुर्वतो महान् कर्मबन्धः, पारियानि-कानि तु कुर्वाणस्याल्पतरः ॥ ३९४४ ॥

आह यदि नाम अधिकरणमनेकविधम् ततस्तस्मिन्निमित्तः कर्मबन्धविशेषः कथमुपपद्यते ? यावता परिणामवैचित्र्यप्रत्यय एवासाविष्यत इत्याह—

कारग-करेतगार्णं, अधिकरणं चैव तं तद्वा कुणति ।

जह परिणामविसेतो, संजायति तेसु वत्थूसु ॥ ३९४५ ॥

कारापक-कुर्वतोस्तदधिकरणमेव 'तथा' तेन रूपेण 'करोति' बुद्धिसुपजनयति यथा 'तेषु'

पशु-नखच्छेदनादिषु वस्तुषु कार्यमाणेषु क्रियमाणेषु च 'परिणामविशेषः' सङ्कल्पित-सङ्कल्प-
रूपमध्यवसायवैचित्र्यं सञ्जायते, यथा—कारयाम्यहमिदं पशु-कुन्त-कृणकादिकम्, ततोऽनेन
वैरिणं व्यापाद्य आत्मनः सुखमुत्पादयिष्यामीत्यादि । अतस्तत्त्वतः परिणामवैचित्र्यप्रत्यय एवा-
त्रापि कर्मबन्धविशेष इति न किञ्चिदनुपपन्नम् ॥ ३९४५ ॥

४ उक्तं निर्वर्त्तनाधिकरणम् । अथ संयोजनाधिकरणमाह—

संयोजयते कूटं, हलं पटं ओसहे य अणोणो ।

भोर्योर्णविहिं च अणो, तस्य वि णाणत्तगं बहुहा ॥ ३९४६ ॥

कश्चिद् लुब्धको मृगादीनां बन्धनाय कूटं रज्ज्वादिना संयोजयति, अपरो हालिकादिः
क्षेत्रकर्षणाय हलं जुगादिना योजयति, अन्यस्तु पटं पटान्तरेण सह जीवनप्रयोगेण संयुक्तिः,
10 कश्चित्तु वैद्यादिः 'औषधानि' हरीतकी-पिप्पलीप्रभृतीन्यन्यान्यानि परस्परमेकत्र मीलयति,
अन्यस्तु 'भोजनविधिं' शालि-दालि-घृत-शालनकादिकं संयुक्तिः, तत्रापि कर्मबन्धविशेषस्य
बहुधा नानात्वं प्रतिपत्तव्यम् । तथाहि—यः कूटं संयोजयति तस्य सङ्कल्पितपरिणामतया तीव्र-
तरः कर्मबन्धः, तदपेक्षया हलं संयोजयतः स्वरूपतरः, पटं संयोजयतः स्वरूपतम इत्यादि
स्वबुद्ध्या सम्यग्गुणयुज्य वक्तव्यम् ॥ ३९४६ ॥

15 अथ निर्वर्त्तना-संयोजने द्वे अपि यत्र सम्भवतः तान्युपदर्शयति—

निव्वत्तणा य संयोजणा य सगडाहएसु अं भवंति ।

आसज्जुत्तरकरणं, निव्वत्ती मूलकरणं तु ॥ ३९४७ ॥

निर्वर्त्तना च संयोजना च एकटादिषु द्वे अपि भवतः । तथाहि—शकटाङ्गानाम्—उद्धि-
चक्रप्रभृतीनां या प्रथमतो घटना सा निर्वर्त्तना, या पुनस्तोषामेव निर्वर्त्तितानामेकत्र सङ्घातना
20 सा संयोजना । अत्र च 'उत्तरकरणं' संयोजनारूपासुत्तरक्रियाया 'आसाद्य' प्रतीत्य 'निर्वृत्तिः'
प्रथमतो निर्वर्त्तना मूलकरणं प्रतिपत्तव्यम् ॥ ३९४७ ॥

गतमधिकरणद्वारम् । अथ वीर्यद्वारमाह—

देहचलं खलु विरियं, बलसरिसो चेव होति परिणामो ।

आसज्ज देहविरियं, छट्ठाणगया तु सज्जचो ॥ ३९४८ ॥

25 यद् 'देहचलं' संहननजनितं शरीरसामर्थ्यं तत् खलु वीर्यं मन्तव्यम् । तस्य च बलस्य
सदृश एव प्राणिनां परिणामो भवति । तथाहि—यः सेवार्चसंहननी जघन्यबलो जीवन्तस्य
परिणामोऽपि शुभोऽशुभो वा मन्द एव भवति न तीव्रः, ततः शुभा-ऽशुभकर्मबन्धोऽपि
तस्य स्वरूपतर एव, अत एवास्योर्द्धगतौ कल्पचतुष्टयादूर्द्ध्वं अधोगतौ नरकपृथ्वीद्वयादप्य-
उपपातो न भवतीति प्रवचने प्रतिपाद्यते । एवं कीलिकादिसंहनननिव्वपि भावना कार्या ।
30 इदं च देहवीर्यम् 'आसाद्य' प्राप्य पदस्थानगताः 'सर्वतः' सर्वेऽपि संहननेषु प्राणिनः परस्परं
भवन्ति । तथाहि—सेवार्चसंहननेषु ये सर्वजघन्यबलास्तदपेक्षया अपरेऽनन्तभागवृद्ध्या अस-

१ णविही उ अं ताभा ॥ २ उ ताभा ॥ ३ कां विनाऽन्यत्र—हवर्षम् मो० ले० तादी०
त० दे० । हवर्षम् मा० ॥ ४ वृद्धाः अं मा० कां ॥

अथातः भगवद्बुद्ध्या सङ्ख्यातभगवद्बुद्ध्या सङ्ख्यातगुणवद्बुद्ध्या असङ्ख्यातगुणवद्बुद्ध्या अनन्तगुणवद्बुद्ध्या वा भवन्ति, एवं कीलिकादिष्वपि । यतः षट्स्यानपत्तिताः प्राणिनोऽतो देहबलवैचित्र्येण परिणामवैचित्र्यात् कर्मबन्धोऽपि विचित्रो भवतीति स्थितम् ॥ ३९४८ ॥

बलद्वारमेव प्रकारान्तरेण व्याचष्टे—

अहवा बालादीयं, तिविहं विरियं समासतो होति ।

5

बन्धविसेसो तिण्ह वि, पंडिय बंधी अवंधी य ॥ ३९४९ ॥

अथवा वीर्यं बालादिभेदात् त्रिविधम् । तत्र बालस्य—असंयतस्य प्राणातिपाताद्यसंयमकरणे यद् वीर्यं तद् बालवीर्यम्, बालपण्डितस्य—देशविरतस्य संयमा-ऽसंयमविषयं वीर्यं बालपण्डित-वीर्यम्, पण्डितस्य—सर्वविरतस्य सर्वसंयमविषयं वीर्यं पण्डितवीर्यम् । एतत् त्रिविधं वीर्यं समासतो भवति । एषां त्रयाणामपि बन्धविशेषः, तद्यथा—बालवीर्यवान् प्रभूततरं कर्म 10 बध्नाति, बालपण्डितवीर्यवान् < 1 अल्पतरम्, पण्डितवीर्यवान् > 1 अल्पतरम् । स च पण्डितो द्विधा—बन्धी अबन्धी च । प्रमादादीनां कर्मबन्धहेतूनां कापि कियतां सङ्गादाववश्यं बध्नातीति बन्धी, “गिन् चारुयकाधमप्ये” (सि० हे० ५-४-३६) इति गिन्प्रत्ययः, तद्विपरीतो अबन्धी । तत्र प्रमत्तसंयतमादौ कृत्वा सयोगिकेवलिनं यावद् बन्धकः, अयोगिकेवली तु नियमादबन्धकः ॥ ३९४९ ॥ गतं वीर्यद्वारम् । अधोपसंहरन्नाह—

15

तम्हा ण सव्वजीवा, उ बंधगा णेव बंधणा तुल्ला ।

अधिकिच्च संपरागं, हरियावहिबंधगा तुल्ला ॥ ३९५० ॥

यत एवं तस्मान्न सर्वेऽपि जीवा बन्धकाः । येऽपि बन्धकास्तेषामपि ‘साम्प्रसार्यं’ कषाय-प्रत्ययं कर्माधिकृत्य बन्धनं नैव तुल्यम्, रागादिवैचित्र्यतः कर्मबन्धविशेषस्थानन्तरमेव प्रसाधि-तत्वात् । ये तूपशान्तमोह-क्षीणमोह-सयोगिकेवलिन एर्यपथस्य—योगमात्रप्रत्ययस्य कर्मणो 20 बन्धकास्तो परस्परं तुल्याः, एकस्यैव सातवेदनीयस्य द्विसमयस्थितिकस्य सर्वेषामपि बन्धनात् । तदेवं न योगप्रत्ययः कर्मबन्धस्याल्पबहुत्वविशेषः, किन्तु रागादितीव्र-मन्दताप्रत्ययः, ततो बलच्छेदनं विधिना कुर्वतां न कश्चिद् दोषः ॥ ३९५० ॥ अपि च—

संजमहेऊं जोगो, पउजमाणो अदोसवं होइ ।

जह आरोग्गणिमिच्चं, गण्डच्छेदो व विजस्स ॥ ३९५१ ॥

25

संयमः—प्रत्युपेक्षणादिशुद्धिरूपस्तच्छेदोः ‘योगः’ बलच्छेदनादिव्यापारः प्रयुज्यमानोऽदोषवान् भवति । यथा ‘आरोग्गणिमिच्चं’ रोगिणो रोगव्यपगमार्थं वैद्यस्य गण्डच्छेदोऽदुष्ट इति ॥ ३९५१ ॥

परः प्राह—यथेवं ततो यथाऽहं भणामि तथा वस्त्रं छिद्यताम् । कथम्? इति चेद् उच्यते—

मिज्जमि माउगंतमि केइ अहिकरण गहिय पडिसेहो ।

एवं खु मिज्जमाणं, अलक्खणं होइ उहुं च ॥ ३९५२ ॥

30

इह वस्त्रं यतो व्यूयते तदादिसूतत्वाद् मातृकेव मातृका, अन्तश्चेह दशान्त उच्यते,

१-२-३-४-५ बुद्ध्याः आ० का० ॥ ६ < 1 > एतन्मध्यगतः पाठः मा० का० एव वर्तते ॥ ७ यतो मातुमारभ्यते तदा मा० ॥

मातृका चान्तश्च मातृकान्तम्, द्वन्द्वैकवद्भावः, तस्मिन् भिन्ने सति वस्त्रं यद्यपि स्त्रैरपह्रियेत-
 तथापि तैर्गृहीते सति नाधिकरणं भवति, उभयपार्श्वयोश्छिन्नत्वेन परिभोगाभावादित्यभिप्रायः ।
 एवं केचिदाचार्यदेशीया भणन्ति तेषामेवं वदतां प्रतिषेधः कर्तव्यः । कथम् ? इत्याह—‘एवम्-
 अमुना प्रकारेण ‘खुः’ अवधृतार्थे, अवधारितोऽयमर्थः, परमेवं मिथ्यात्वं वस्त्रमलक्षणं भवति ।
 ८ भूयोऽपि परः ग्राह—यद्येवं तस्य ऊर्द्धं कृत्वा तद् वस्त्रं द्विधा छिद्यताम् । सूरिराह—एवमप्य-
 लक्षणदोषाश्चापरे बहवो भवन्ति, अतो नैवं छेदनीयमिति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ३९५२ ॥
 अथैनामेव विवृणोति—

उभयो पार्सि छिज्जउ, मा दसिया उक्किरिज्ज एगत्तो ।

अहिकरणं णोवं खलु, उद्धो फालो व मज्झम्मि ॥ ३९५३ ॥

10 परः ग्राह—उभयपार्श्वयोर्वस्त्रं छिद्यताम् । किं कारणम् ? इति चेद् अत आह—
 यद्येकपार्श्वतश्छिद्यते तदा कदाचित् स्त्रैरपह्रियेत, ततस्ते तत्रैकतश्छिन्ने दक्षिका उत्किरेयुः,
 उत्कीर्य च तद् वस्त्रं विक्रीणन्तः सदशाकतया प्रभूतं मूल्यं प्राप्नुयुः, स्वयं वा तत् परिमुञ्जी-
 रन्, ततो द्वयोरपि पार्श्वयोश्छेदनीयम्, एवंविधीयमानेऽधिकरणं न भवति । अथ नैवं
 भवतां विचारचर्यायां सङ्गच्छते ततो मध्ये गृहीत्वोर्द्धः फालो विधीयताम्, ऊर्द्धं द्विधा फाल-
 15 तामिति भावः ॥ ३९५३ ॥ अथ सूरिः प्रथमं परोक्तमाद्यप्रकारं दूषयन्नाह—

मच्चइ दुहत्तो छिन्ने, उभत्तो दसियाइँ किण्ण जायंति ।

कुप्पासए करंति व, अदसाणि व किं ण भुंजंति ॥ ३९५४ ॥

भण्यते अत्रोत्तरम्—त्वदुक्तनीत्या द्विधा छिन्ने वस्त्रे किमुत्कीर्यमाणा उभयतो दक्षिका न
 जायन्ते ? जायन्त एव । अथवा तेनोभयतश्छिन्नेन वाससा ते स्तेनाः ‘कूर्पासकान्’ < कंभु-
 20 कान् > कुर्वन्ति । अथवा ते किमदशाकानि वस्त्राणि न मुञ्जते ? येनैवमुच्यते—उभयतः
 द्धेत्तव्यमिति ॥ ३९५४ ॥ अथ द्वितीयं प्रकारमङ्गीकृत्य परिहरन्नह—

उद्धप्फालाणि करंति अणिहुआ दुव्वलं च तं होति ।

कज्जं तं च ण पुस्सति, असिच्च-सिच्चंतदोसा य ॥ ३९५५ ॥

इह ‘अनिभृता नाम’ त्रिदण्डिनः, त एव प्राय ऊर्द्धफालानि वस्त्राणि बसितुं प्रावरीतुं वा
 25 कुर्वन्ति नान्ये । तथा ‘तद्’ ऊर्द्धफालितं वस्त्रं दुर्वलं भवति । दुर्वलत्वादेव च ‘तद्’ विवक्षितं
 ‘कार्यं’ प्रावरणादिकं ‘न पुष्यति’ न पूरयति, परिमुञ्ज्यमानमचिरादेव स्फटतीति भावः । स्फटितं
 च यदि न सीव्यते ततो बहुतरं स्फटति, ततश्च वस्त्रामाघे ये तृणग्रहणादयो दोषास्तान्
 प्राप्नुवन्ति । अथ सीव्यते ततः सूत्रा-ऽर्थपरिमन्थादयो दोषाः ॥ ३९५५ ॥ अपि च—

छिन्नम्मि माउगंते, अलक्खणं मज्झफालियं चेव ।

30 गुणबुद्धा जं गहिंयं, न करेति गुणं अलं तेणं ॥ ३९५६ ॥

१ उद्धो चा दो च प्र० तामा ॥ २ < ४ > एतच्चिद्वान्तर्गतः पाठः सा० कर्त्त० एव वर्तते । “कुप्पा-
 सको कंभुयो” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥ ३ “जं च तं ण तामा ॥ ४ इह ये ‘अनिभृता’
 विहारा, त एव सा० । “अणिहुता विडिया, नादिया इत्यर्थः ।” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

‘माष्टकान्ते’ उभयपार्श्वरूपे छिन्ने सति वस्त्रमलक्षणं भवति । मध्यस्फाटितमपि तदलक्षणं भवोपजायते । अलक्षणे च वस्त्रे प्रत्युत ज्ञानादीनामुपपातो भवति, न पुनः कोऽपि गुणः । अतो-गुणबुद्ध्य यद् वस्त्रं गृहीतं सत् तमेव गुणं न करोति अलं ‘तेन’ वस्त्रेण, न तद् ग्रहीतुमुचितमिति भावः ॥ ३९५६ ॥ अथ मूयोऽपि परः प्रेरयति—

किं लक्षणेण अहं, सञ्चणियचाण पावविरयाणं ।

5

लक्षणेणमिच्छन्ति गिही, घण-घण्णे-कोसपरिवुद्धी ॥ ३९५७ ॥

अस्माकं सर्वस्माद्-धन-धान्यादिपरिग्रहाद् निवृत्तानां पापात्-प्राणातिपातादेर्विरतानां किं वस्त्रादिलक्षणेनान्वेषितेन ? न किञ्चिदित्यर्थः । ये तु गृहिणः सारम्भाः सपरिग्रहास्ते न धन-धान्य-कोशपरिवृद्धिनिमित्तं लक्षणमिच्छन्ति, अस्माकं तु धन-धान्याद्यभावात् किमपि वृद्धि-प्रापणीयमस्तीति परस्वामिप्राप्यः ॥ ३९५७ ॥ सूरिराह—

10

लक्षणेणहीणो उवही, उवहणती गाण-दंसण-चरिते ।

तम्हा लक्षणेणजुत्तो, गच्छे दमएण दिहुंतो ॥ ३९५८ ॥

लक्षणैः—प्रज्ञातवर्ण-संख्यानादिभिर्हीन उपधिः साधूनां ज्ञान-दर्शन-चारित्र्याप्युपहन्ति, तस्माद् लक्षणयुक्तोऽसौ धारयितव्यः । तेन हि धार्यमाणेन गच्छे महती ज्ञानादिस्फातिरुपजायते । तथा चात्र द्रमकेण दृष्टान्तः क्रियते ॥ ३९५८ ॥ तमेवाह—

15

थाइणि बलवा वरिसं, दमओ पालेति तस्स भाएणं ।

वेडीघडण निकायण, उविट्ट द्रम चम्म भेसणया ॥ ३९५९ ॥

दुण्ड वि तेसिं गहणं, अलं मि अस्सेहि अस्सिसं भणइ ।

वहुइ भवइ धूयापयाण कुलएण ओवम्मं ॥ ३९६० ॥

इह पारसविषये कस्यचिद् गृहे प्रभूताः प्रतिवर्षप्रसविन्यो वडवाः सन्ति । तत एव च 20 तुल्यमा अपि तस्य बहवः समजायन्त । तेन चाश्वस्वामिना ‘एतावदश्वसमूहमप्ये त्वया वर्षान्ते अश्वद्वयं भृतौ ग्राह्यम्’ इत्युक्त्वा कश्चिद् द्रमकोऽश्व-वडवारक्षणार्थं धृतः । तस्य च तत्पुत्र्या सार्धं सङ्गतिरभूत् । श्रुतिकाले च समायाते तेनाश्वरक्षकेण सा तदुहिता पृष्टा—कथय, अमीषां मध्ये किमपि लक्षणयुक्तमश्वद्वयं येन तद् गृह्यामि । ततस्तयाऽभिहितोऽसौ—सर्वे-
अश्वेऽश्वरक्षणे वृक्षच्छायायां निश्वस्यसुपविष्टेषु चर्ममयं कुतपं पापाणसण्डानां भृत्वा वृक्षशिखर-
भारश्च ततः स चर्मकुतपः खड्गसदरारवं कुर्वन्नधस्ताद् भोक्तव्यः, परहश्च तदग्रतो वादनीयः, एवंकृते यौ न समुन्नस्यतः; तथा खुल्लुरकेण चर्ममयेण पापाणसण्डभृतेन पृष्ठतो वाद्यमानेन सर्वानपि बाहय, यौ शेषाश्ववाहनिकातोऽधिकं निर्वहतः तौ द्वावपि गृहाणेति । तेन सर्वं तथैव कृतम् । मुख्यकाले च तेनाश्वस्वामी याचितः—ममाशुकमशुकं चाश्वं देहि । तुल्यम-
स्वामी तु ‘समस्तलक्षणयुक्ताविमर्शवै’ इति कृत्वा ब्रवीति—शेषान् द्वौ त्रीन् सर्वान् वा 30 गृहाण, किमेताभ्यां करिष्यसि ? । सोऽपि तदश्वद्वयवर्जमपरं कथमपि नेच्छति । ततश्चाश्व-
स्वामिना स्वभार्याऽभिहिता—मदीयतामसौ स्वपुत्रिका येन गृहजामातृत्वं प्रतिपन्नो न लक्षणा-

१ ‘न्ते’ प्राशुकस्वरूपे भा० ॥ २ ‘५’ एवदन्तर्गतः पाठः भा० का० एव वर्तते ॥

वश्वौ गृहीत्वाऽन्यत्रं व्रजति । सा च 'हीनोऽसौ' इति नेच्छत्यमुमर्थम् । ततोऽन्यत्राग्री
मार्गववोधाय वर्द्धकिसुतं दृष्टान्तीकरोति, यथा—

केनापि वर्द्धकिना भागिनेयः स्वप्नुतां दत्त्वा गृहजामाता कृतः । स च कमपि व्यवसायं
न करोति ततो वर्द्धकिदुहित्र्या प्रेरितः—किमिति पुरुषव्रतरहितः परदत्तमुपजीवतिष्ठति !
विधेहि किञ्चित् कर्मन्तरमिति । ततः कुठारं गृहीत्वा काष्ठकर्त्तनार्थमटवीं गतः । सामिल-
पितकाष्ठप्राप्त्यभावाच्च प्रतिदिवसं रिक्त एव निवर्त्तते । यष्टे च मासे लब्धं कृष्णचित्रककाष्ठम् ।
घटितस्तत्र कुलकः—कुलसिकाचतुर्थीशरूपो धान्यमानविशेषः । ततः प्रेषिता स्वमार्गा 'द्रव्य-
लक्षणेन यो गृह्णाति तस्यै प्रदातव्यः' इत्युक्त्वा हृष्टमार्गो विक्रयार्थम् । सा च तन्मूल्ये लक्षं
याचमाना लोकैरुपहस्यते । समायातश्च तत्र कश्चिद् बुद्धिमान् वणिक्, परिमाचितं च तेन
10 स्वचेतसि—नूनमत्र कारणेन भवितव्यम्, यदेवमियमस्य काष्ठस्य मूल्ये लक्षं याचते । ततो
यावत् तेन धान्यं मिमीते तावन्न कथञ्चित् क्षीयते । अतो धान्याद्यक्षयनिमित्तं लक्षमपि
दत्त्वा गृहीतस्तेन कुलकः । ततः प्रमृति तेन सलक्षणजामातृकेण गृहे धृतेन सर्वमपि
वर्द्धकिकुटुम्बं धन-धान्यादिना वृद्धिमुपययौ ॥

तथा त्वमपि निजदुहितरं यद्यस्यै प्रयच्छसि ततोऽनेनासद्गृहे तिष्ठता समस्तलक्षणोपेतमव-
15 द्यमपि तिष्ठति । ततोऽश्वद्वयमाहास्येन च सर्वाः सम्पदः करसा एवासाकं भवन्ति इत्यादि
बहुविधमुक्त्वा दापितां तस्यै दुहिता ॥

अथ गाथाद्वयस्याक्षरार्थः—स्थायिन्यो नाम बडवास्ता उच्यन्ते या वर्षे वर्षे विजायन्ते ।
ताश्च वर्षमेकं कश्चिद् द्रमकः पालयति, उपलक्षणमिदम्, तेनाश्वानपि पालयतीत्यादि द्रष्ट-
व्यम् । कथं पालयति ? इत्याह—'तस्य' अश्वाधिपतेः 'भागेन' वेतनमृताश्वद्वयलक्षणेन ।
20 ततश्च तस्य तत्राश्ववडवं पालयत्येतिकया समं घटना । तथा च स निकाचनां कारितः—
एवंविधलक्षणोपेतमेवाश्वद्वयं ग्रहीतव्यं नान्यदिति । किं पुनस्तल्लक्षणम् ? इत्याह—द्वयविष्ट-
व्येषु द्वयमारुह्य चर्मकुतपस्य २ पाषाणभूतस्य भूमौ पातनेन ३ मेपणां कर्त्तव्या, यौ न
त्रस्यतस्तौ लक्षणयुक्तौ । ततो भुतिकाले 'द्वयोरपि तयोः' सलक्षणयोरश्वयोरसौ ग्रहणं करोति ।
'अलं मे परैरश्वैः, इदमेवाश्वद्वयं समर्पय' इत्येवम् 'आधिकम्' अश्वत्थामिनां भणति । स च
25 स्वमार्गववोधाय 'वर्द्धकेः' रथकारस्य 'भच्चकः' भागिनेयस्तस्य यद् वर्द्धकिना दुहितुः प्रदानं
ततः स्वमार्गया प्रेरितेन तेन कृष्णचित्रकाष्ठमानीय यत् कुलको घटितस्तेनोपलक्षितम् 'औपम्यं'
दृष्टान्तं कृतवान् । एवं गच्छेऽपि लक्षणयुक्तेनोपधिना ज्ञानादीनां वृद्धिरुपजायते । ततश्च
स्थितमेतत्—विधिनैव तथा वलं छेदनीयं यथा प्रमाणयुक्तं भवति ॥ ३९५९ ॥ ३९६० ॥

अथ प्रमाणादिस्वरूपनिरूपणाय द्वारगाथामाह—

30 दन्वप्यमाण अतिरेग हीण, परिकम्प विभ्रसणा य मुच्छा य ।
उवहिस्त य प्यमाणं, जिण धेर अहकपं वोच्छं ॥ ३९६१ ॥
इह द्रव्यं—वस्त्रं तस्य प्रमाणं गणनया प्रमाणेन च द्विविधं वक्तव्यम् । अतिरिक्ते हीने वा
१ २ ३ एतन्निर्दिष्टतः पाठः भा० कां० एव वर्तते ॥ २ स्वकार्यां सा० कां० विना ॥

वक्षे दोषा अभिधातव्याः । परिकर्मणं सीवनमित्येकोऽर्थः, तत्तिरूपयितव्यम् । “विभूषणा य”
चि विभूषणार्थे यदि वक्षं क्षालयति वा रजति वा वर्षति वा सम्प्रभाष्टं वा तदा प्रायश्चित्तं भव-
तीति वक्तव्यम् । “मुच्छा य” चि मुच्छं यदि वक्षं न परिसुद्धे तदाऽपि प्रायश्चित्तं वक्त-
व्यम् । तत्र प्रथमद्वारे तावदुपधेः प्रमाणं जिनकल्पिकं स्वविरकल्पिकानङ्गीकृत्य यथाक्रममहं वक्ष्ये
॥ ३९६१ ॥ प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयितुं जिनकल्पिकानामुपार्धं गणनाप्रमाणतो निरूपयति— ४

पचं पचावधो, पायडुवर्णं च पायकेसरिया ।

पहलाई रहचारणं, च गोच्छओ पायनिजोगो ॥ ३९६२ ॥

तिमेव य पच्छागा, रयहरणं चेव होइ मुहपोत्ती ।

एसो दुवालसविहो, उवही जिणकप्पियाणं तु ॥ ३९६३ ॥

‘पात्रं’ प्रतिग्रहः, ‘पात्रबन्धः’ येन वस्त्रसङ्केतं चतुरस्रेण पात्रकं धार्यते, ‘पात्रस्थापनं’ कल्प- 10
क्रमं यत्र पात्रकं स्थाप्यते, ‘पात्रकेसरिका’ यथा पात्रं प्रत्युपेक्ष्यते, ‘पटलकानि’ यानि भिक्षां
पर्यटङ्गिः पात्रोपरि स्थाप्यन्ते, ‘रजसाणं’ पात्रवेष्टकम्, ‘गोच्छकः’ कम्बलमयो यः पात्रकोपरि
दीयते । एष सप्तविधः ‘पात्रनिर्योगः’ पात्रपरिकरभूत उपकरणकलाप इत्यर्थः ॥ ३९६२ ॥

तथा—‘त्रय एव’ न चतुःपञ्चमभूतयः, क एते ? इत्याह—‘प्रच्छादकाः’ प्रावरणरूपाः
कल्पाः, द्वौ सौत्रिकावैकश्रोणीमय इत्यर्थः । ‘रजोहरणं’ प्रतीतम् । ‘चः’ समुच्चये । एव- 15
शब्दः पादपूर्णे । ‘मुखपोतिका’ प्रसिद्धा । एष द्वादशविध उपधिर्जिनकल्पिकानां मन्तव्यः ।
तुशब्दो विशेषणे, स चैतद् विधिनष्टि—जिनकल्पिका द्विविधाः—पाणिपात्राः प्रतिग्रह-
धारिणश्च । पुनरैकैक द्विविधाः—अप्रावरणाः सप्रावरणाश्च । तत्राप्रावरणानां पाणिपात्राणां
रजोहरण-मुखवस्त्रिकारूपो द्विविध उपधिः । सप्रावरणानां तु त्रिविधो वा चतुर्विधो वा पञ्चविधो
वा—तत्र त्रिविधो रजोहरणं मुखवस्त्रिका एकः सौत्रिकः कल्पः, चतुर्विधः स एवौषिक- 20
कल्पसहितः, पञ्चविधश्चतुर्विध एव द्वितीयसौत्रिककल्पेन सहितः । प्रतिग्रहधारिणां प्रावरण-
धर्जितानां च नवविध उपधिः, तद्यथा—पात्रं १ पात्रकबन्धः २ पात्रस्थापनं ३ पात्रकेसरिका ४
पटलकानि ५ रजसाणं ६ गोच्छकः ७ रजोहरणं ८ मुखवस्त्रिका ९ चेति । ये तु प्राव-
रणसहितास्तैपामत्रैव नवविधे एककल्पप्रक्षेपे दशविधः, कल्पद्वयप्रक्षेपे एकादशमेव, कल्प-
त्रयप्रक्षेपे तु द्वादशविधः । तदेवमुत्कर्षतो जिनकल्पिकानां द्वादशविध उपधिः सम्भवति, एष 25
तुशब्दसूचितो विशेषार्थः । “एकग्रहणे तज्जातीयानां सर्वेषां ग्रहणम्” इति न्यायाद् अन्येऽपि
ये गच्छनिर्गतास्तोषा यथायोगमिदमेवोपकरणप्रमाणमवसातव्यम् ॥ ३९६३ ॥

अथ स्वविरकल्पिकानङ्गीकृत्याह—

एए चेव दुवालस, मत्तग अहरेग चोलपड्डो य ।

एसो उ चउदसविहो, उवही पुण थेरकप्पमि ॥ ३९६४ ॥

‘एत एव’ अन्तरोक्तं द्वादशोपधिमेदा अपरं वातिरिक्तं मात्रकं चोलपट्टकश्च, एष चतु-
र्दशविध उपधिः स्वविरकल्पे भवति ॥ ३९६४ ॥ अन्तरोक्तमेवार्थमुपसंहरन्नाह—

१ “कस्विरक” भा० ॥ २ “शविषा, कल्प” का० ॥

जिणा चारसरूवाहं, येरा चउदसरूविणो ।

ओहेण उवहिमिच्छंति, अओ उव्वं उवग्गहो ॥ ३९६५ ॥

‘जिनाः’ जिनकल्पिका उपकरणानां द्वादशरूपाणि धारयन्तीति शेषः । स्वविरास्तु ‘चतुर्दशरूपिणः’ उपकरणचतुर्दशकारिण इत्यर्थः । एवम् ‘ओघेन’ सामान्येनोपधिमिच्छन्ति १० तीर्थकराः, ओघोपधिमित्यर्थः । ‘अत ऊर्द्धम्’ अतिरिक्तो दण्डक-चिलिमिलिकादिः स्वविरकल्पिकानां सर्वोऽप्युपग्रहोपधिर्मेतन्व्यः ॥ ३९६५ ॥

अथ जिनकल्पिकानामुपघेरुक्त्यादिविभागं प्रमाणप्रमाणं चाह—

चत्तारि य उक्कोसा, मज्झिमग-जहन्नगा वि चत्तारि ।

केप्पाणं तु पमाणं, संडासो दो य रयणीओ ॥ ३९६६ ॥

10 जिनकल्पिकानां चत्वार्युपकरणान्युक्त्यानि भवन्ति, त्रयः कल्पाः प्रतिग्रहश्चेति । मध्यम-जघन्यान्पि प्रत्येकं चत्वारि—तत्र पटलकानि रजस्त्राणं रजोहरणं पात्रकचन्धश्चेति मध्यमानि, मुखचलिका पात्रकेसरिका पात्रस्थापनं गोच्छकश्चेति जघन्यानि । एतेषां च ये कल्पास्तेषां ‘सन्दंशकः’ कुरण्टको द्वौ च ‘रली’ हस्तौ दीर्घत्वेन प्रमाणं भवति, विस्तरतस्तु सार्धं हस्तमेकम् ॥ ३९६६ ॥ अथवा—

15 अओ वि य आपसो, संडासो सत्थिए गुवन्ने य ।

जं खंडियं दहं तं, छम्मासे दुव्वलं इयरं ॥ ३९६७ ॥

अन्योऽपि च ‘आदेशः’ प्रकारोऽस्ति । कः ? इत्याह—सन्दंशः स्वस्तिकश्च । तत्र जिन-कल्पिकस्योत्कट्टकनिविष्टस्य जानुसन्दंशकादारभ्य पुतौ पृष्ठं च छादयित्वा स्कन्धोपरि यावत्ता प्राप्यते एतावत् तदीयकल्पस्य दैर्घ्यप्रमाणम्, अयं च सन्दंशक उच्यते । तथा तस्यैव 20 कल्पस्य द्वावपि पृथुत्वकर्णौ हस्ताभ्यां गृहीत्वा द्वे अपि बाहुशीर्षे यावत् प्राप्यते, तद्यथा—दक्षिणेन हस्तेन वामं बाहुशीर्षं वामेन दक्षिणम्, एष द्वयोरपि कलाचिकयोर्द्वये यो विन्यास-विशेषः स स्वस्तिकाकार इति कृत्वा स्वस्तिक उच्यते, एतत् पृथुत्वप्रमाणमवसातन्व्यम् । ‘गुवन्ने य’ चिं निपन्नः—त्वम्वर्तितस्तद्विषयं स्वविरकल्पिकानामादेशद्वयं तच्चाग्रे (गा० ३९६९) वक्ष्यते । जिनकल्पिकश्च यद् वलं ‘खण्डितम्’ एकस्मात् पार्श्वतश्चिच्छन्नं प्रमाणयुक्तं च यदि 25 च तत् परिमुज्यमानं षण्मासान् यावद् ध्रियते तदीदृशं दृढमिति ज्ञात्वा गृह्णाति, ‘इतरद् नाम’ षण्मासानपि यावन्न निर्वाहक्षमं तद् दुर्बलमिति कृत्वा न गृह्णाति ॥ ३९६७ ॥

अथ किमर्थमसौ स्वस्तिकं करोति ? इत्याह—

संडासछिडेण हिमादि एति, गुत्ता वऽगुत्ता वि य तस्स सेज्जा ।

हत्थेहि सो सोत्थिकडेहि वेत्तुं, वेत्थस्स कोणे सुवई व ज्ञाती ॥ ३९६८ ॥

30 ‘तस्य’ जिनकल्पिकस्य शय्या ‘गुत्ता वा’ घनकुड्य-कपाटयुक्ता अगुत्ता वा भवेत्, अतः सन्दंशकच्छिद्रेण ‘हिमादिकं’ शीत-वात-सर्पादिकम् ‘एति’ आगच्छति, ततस्तस्य रक्षणार्थं ‘स्वस्तिककृताभ्यां’ स्वस्तिकाकारनिवेशिताभ्यां हस्ताभ्यां द्वावपि वेत्थस्स कोणौ गृहीत्वा उक्त-

एक एव स स्वपिति वा ध्यायति वा । तत्र प्रायेण धर्मजागरिकया जागृतिं, परं केचिदाचार्या भ्रुवते—उत्क्रुद्रक एवं तृतीये यामे क्षणमात्रं स्वपितीति ॥ ३९६८ ॥

अथ गच्छवासिनां कल्पप्रमाणमाह—

कल्पा आयप्रमाणा, अङ्काहज्जो उ वित्थडा हत्था ।

एवं मज्झिम माणं, उक्कोसं होति चत्तारि ॥ ३९६९ ॥

कल्पाः 'आत्मप्रमाणाः' सार्धहस्तत्रयप्रमाणायामाः, अर्धतृतीयांश्च हस्तान् 'विस्तृताः' पृथुला विधेयाः, एतद् मध्यमं 'मानं' प्रमाणं भवति । . . . उत्कर्षतो दैर्घ्येण चत्वारो हस्ताः । एतदादेशद्वयं मन्तव्यम् ॥ ३९६९ ॥ अत्रैव कारणमाह—

संकुचिय तरुण आयप्पमाण सुयणे न सीयसंकासो ।

दुहओ पैल्लण थेरे, अणुचिय पाणाहरस्सोऽऽया ॥ ३९७० ॥

यो भिक्षुस्तरुणो बलवान् स संकुचितपादः स्वसुं शक्नोति, तस्य तथा स्वपने शीतस्पर्शो न भवति, अतस्तस्य आत्मप्रमाणाः कल्पा अनुज्ञाताः । यस्तु स्वविरो वयसा वृद्धः स स्त्रीणवलत्वात् शक्नोति संकुचितपादः शयितुम्, अतस्तस्यानुग्रहार्थं दैर्घ्येणात्मप्रमाणादवृद्धं षडङ्गुलानि विस्त-
रतोऽप्यर्धतृतीयहस्तप्रमाणादप्यधिकानि षडङ्गुलानि विधीयन्ते । एवं विधीयमाने गुणमुपदर्श-
यति—“दुहओ पैल्लण” चि शिरःपादान्तलक्षणयोर्द्वयोरपि पार्श्वयोर्यत् कल्पस्य 'प्रेरणम्' 15
आक्रमणं तेन स्वविरस्य शीतं न भवति । 'अनुचितः' अभावितः शैश्च इत्यर्थः, तस्यापि स्वपनविधावनभिज्ञस्य कल्पप्रमाणमेवमेव ज्ञातव्यम् । अपि च एवं प्राणिनां रक्षा कृता भवति,
न मण्डूककुल्या कीटिकादयः प्राणिनः प्रविशन्तीति भावः, आदिशब्दाद् दीर्घजातीयादयोऽपि
न प्रविशन्ति, तेनात्मनोऽपि रक्षा कृता भवति ॥ ३९७० ॥

अथ पात्रकबन्धादीनां प्रमाणनिरूपणायाह—

20

पत्तार्वधपमाणं, भाणपमाणेण होह कायव्वं ।

चउरंगुलं कर्मता, पत्तार्वधस्स कोणा उ ॥ ३९७१ ॥

पात्रकबन्धप्रमाणं भाजनप्रमाणेन कर्तव्यं भवति । यदि मध्यमं जघन्यं वा पात्रं भवति
तदा पात्रकबन्धोऽपि तदनुसारेण करणीयः, अथोत्कृष्टप्रमाणं पात्रं तदा सौऽपि गुरुतरः कार्यः ।
किं बहुना ? यथा ग्रन्थौ कृते सति पात्रकबन्धस्य कोणाश्चतुरङ्गुलमूर्द्धं क्रामन्तो भवन्ति, ग्रन्थे-25
रतिरिक्ताश्चतुरङ्गुला अञ्जला यथा भवन्तीति भावः, तथा पात्रकबन्धप्रमाणं विधेयम् ॥ ३९७१ ॥

रयताणस्स पमाणं, भाणपमाणेण होति कायव्वं ।

पायाहिणं करिंतं, मज्जे चउरंगुलं कमति ॥ ३९७२ ॥

रजस्त्राणस्य प्रमाणं भाजनप्रमाणेन कर्तव्यं भवति । कत्रम् ? इत्याह—प्रादक्षिण्येन वेष्टनं
कुर्वत् पात्रस्य मध्ये 'चतुरङ्गुलं' चत्वार्यङ्गुलानि यथा रजस्त्राणमतिक्रामति तथा रजस्त्राणप्रमाणं 30
विधेयम् ॥ ३९७२ ॥ पटलकनां प्रमाणमाह—

१ भणितम् । उ० भा० ॥ २ ०क्का य तामा० ॥ ३ “अणुयित ति अभावितस्स ति” इति
चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

तिविहम्मि कालच्छेप, तिविहा पडला उ होंति पायस्स ।

गिम्ह-सिसिर-वासासु, उकोसा मज्झिम जहन्ना ॥ ३९७३ ॥

त्रिविधे 'कालच्छेदे' कालविभागे त्रिविधानि पटलकानि पात्रस्य भवन्ति । इदमेव व्याचष्टे—ग्रीष्म-शिशिर-वर्षासु प्रत्येकमुत्कृष्टानि मध्यमानि जघन्यानि च । तत्र यानि अत्यन्त-
5 दृढानि तान्युत्कृष्टानि, दृढ-दुर्बलानि मध्यमानि, दुर्बलानि जघन्यानि ॥ ३९७३ ॥

इदमेव भावयति—

गिम्हासु तिन्नि पडला, चउरो हेमंतं पंच वासासु ।

उकोसगा उ एए, एचो वोच्छामि मज्झिमए ॥ ३९७४ ॥

'ग्रीष्मे' चतुर्ष्वप्युप्युर्तुमासेषु ग्रीणि पडलानि भवन्ति, ४ कालस्यात्यन्तरूपस्य त्वरित-
10 मेव प्रथिवीरजःप्रभृतीनां परिणतेस्तैः पटलकानां भेदासम्भवात् । चत्वारि पटलकानि 'हेमन्ते'
शीतकाले भवन्ति, कालस्य स्निग्धतया विमर्देन प्रथिवीरजःप्रभृतीनां परिणतेः । पञ्च पट-
लकानि वर्षासु भवन्ति, ५ कालस्यात्यन्तस्निग्धत्वात् । एतान्युत्कृष्टानि मन्तव्यानि । अत ऊर्ध्वं
मध्यमानि वक्ष्ये ॥ ३९७४ ॥ प्रतिज्ञातमेवाह—

गिम्हासु होंति चउरो, पंच य हेमंतं छच्च वासासु ।

15 मज्झिमगा खलु एए, एचो उ जहन्नाए वोच्छं ॥ ३९७५ ॥

ग्रीष्मेषु चत्वारि पटलकानि, हेमन्ते पञ्च, वर्षासु षट्, मनाम् जीर्णतया प्रभूततराणामेव
स्वकार्यसाधनात् । एतानि खलु मध्यमकानि मन्तव्यानि । अत ऊर्ध्वं जघन्यानि वक्ष्ये ॥ ३९७५ ॥

गिम्हासु पंच पडला, हेमन्ते छच्च सच्च वासासु ।

तिविहम्मि कालच्छेप, तिविहा पडला उ पायस्स ॥ ३९७६ ॥

20 ग्रीष्मेषु पञ्च पटलकानि, हेमन्ते षट्, वर्षासु सप्त । एतानि जघन्यानि । एवं त्रिविधे
कालच्छेदे त्रिविधानि पटलकानि पात्रस्य भवन्ति ॥ ३९७६ ॥

उक्तं पटलकानां गणनाप्रमाणम्, अथ प्रमाणप्रमाणम्—तत्र च विशेषचूर्णिः—गच्छ-
निगयाणं चउरंसा पडला, जं भाणे मज्जे कए हेट्ठा अट्ठ अंगुलाइं लवंति । गच्छवासीणं
जं उग्गाहिए समाणे चउरिं अंगुलेहिं जनुए न पावति; अहवा दीहत्तणेण अण्णुइज्जा हत्था,
25 हंदत्तणेण दिवड्ढो हत्थो ॥ रजोहरणप्रमाणमेवाह—

घणं मूले थिरं मज्जे, अग्गे मध्वजुत्तया ।

एगंगियं अट्ठसिरं, पोरायामं तिपासियं ॥ ३९७७ ॥

१ ४ ५ एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः मा० प्रतायेव वर्तते । कां० प्रती तु एतत्स्थाने—कालस्यात्यन्तरूप-
त्वात् । 'हेमन्ते' शीतकाले चतुर्षु मासेषु चत्वारि, [कालस्य स्निग्धत्वात् । वर्षासु पञ्च
पटलकानि भवन्ति,] इति कोष्ठान्तर्गतगलितपाठरूपः पाठ उपलभ्यते । अन्यासु पुनः प्रतिषु सर्वेषां पात्रे
गलित इति ॥ २ ५ चउरो पडला, पंच तामा० ॥ ३ "रजोहरणं गणपयमाणेण एगं गच्छनिगयाणं,
गच्छवासीणं दो वासासु । यमाणपमाणेण सयं दसियासु वसीसं अंगुलाइं—जस्स चववीसं अंगुलाइं दंदो तस्स
अट्ठ अंगुलाइं दसियासो, जस्स पुण वीसं अंगुलाइं दंदो तस्स बारसंगुला दसियासो ।" इति विशेषचूर्णी ॥

‘मूले’ हस्तग्रहणप्रदेशो रजोहरणं ‘घनं’ निबिडवेष्टितम्, ‘मिच्ये’ मध्यभागे ‘खिरं’ हृदयम्, ‘अग्रे’ दक्षिकापर्यन्ते ‘भार्दवयुक्तता’ दक्षिका मृदुस्पर्शा विधेया इत्यर्थः । ‘एकान्निकं नाम’ तज्जातदक्षिकं न वा द्यादिखण्डनिष्पन्नम्, ‘अशुषिरं’ न रोमवहुलं न वा अन्धिलम्, ‘पोरा-यामं’ ति पर्वायामं अङ्गुष्ठपर्वणि प्रतिष्ठितायाः प्रदेशिन्या यावदपान्तरालं तावत्प्रमाणायामम्, ‘तिपासियं’ ति त्रिभिर्द्वरकवेष्टकैः पाशितं-बद्धम्, एवंविधं रजोहरणं कर्तव्यम् ॥ ३९७७ ॥ ६

इदमेव स्पष्टतरमाह—

अप्पोल्लं मिहुपम्हं च, पडिपुल्लं हत्थपरिमं ।

तिपरियल्लमणीसङ्गं, रयहरणं धारए सुणी ॥ ३९७८ ॥

‘अप्पोल्लं’ हृदवेष्टनादशुषिरमशुषिरदण्डं वा, तथा मृदुनि-कोमलानि पक्षमाणि-दक्षिका-रोमाग्रभागरूपाणि यस्य तद् मृदुपक्षमकम्, ‘प्रतिपूर्णं’ नाखेन निषद्याद्वयेन युक्तं सद् ‘हस्तपू- 10 रिमं’ यथा हस्तं पूरयति तथा कर्तव्यमित्यर्थः, ‘त्रिपरिवत्तं’ त्रीन् वारान् वेष्टनीयम्, ‘अनिसङ्गं नाम’ हस्तप्रमाणादवग्रहादस्फोटितम्, एवंविधं रजोहरणं मुनिर्धारयेत् ॥ ३९७८ ॥

उभियं उड्डियं चैव, कंबलं पायपुंछणं ।

रयणीपभाणमिचं, कुञ्जा पोरपरिगहं ॥ ३९७९ ॥

‘और्ध्विकम्’ ऊर्णमयं ‘और्ध्विकं वा’ उष्ट्रोरोममयं यत् कम्बलं तत् ‘पादप्रोच्छनं’ रजोहरणं 15 कर्तव्यम् । ‘रक्षिप्रमाणमात्रं’ हस्तप्रमाणायामदण्डकं ‘पर्वपरिमहम्’ अङ्गुष्ठपर्वलप्रदेशिनी-शुषिरपूरकम् एवंविधं रजोहरणं कुर्यात् ॥ ३९७९ ॥

८ और्ध्वमहि कोपधिविशेषभूतानां संस्तरकादीनां प्रमाणमाह—

संधारुत्तरपट्टा, अङ्गुल्लिञ्जा उ आयया हत्थे ।

तेसिं विक्खंभो पुण, हत्थं चतुरंगुलं चैव ॥ ३९८० ॥

संस्तरकोत्तरपट्टाकारधवृत्तीयान् हस्तान् ‘आयतौ’ दीर्घौ भवतः, तयोः ‘विक्खम्भः’ विस्तारः पुनरेकं हस्तं चतुरङ्गुलं च भवति, चतुर्भिरङ्गुलैरधि को हस्त इत्यर्थः ॥ ३९८० ॥

दुगुणो चतुगुणो वा, हत्थो चतुरंसो चोल्पट्टो उ ।

एगुणो उ निसेञ्जा, हत्थं पमाणा सपच्छाया ॥ ३९८१ ॥

द्विगुणश्चतुर्गुणो वा कृतः सन् यथा हस्तप्रमाणश्चतुरस्रो भवति तथा चोल्पट्टकः कर्तव्यः । 20

तत्र द्विगुणः स्थविराणाम्, चतुर्गुणस्तरुणानाम् । तथा रजोहरणपट्टस्यौर्ध्विकी निषद्या ‘एकगुणा’ गुणनया एकत्वसंख्यायुक्ता प्रमाणेन च हस्तप्रमाणा ‘सपच्छादका’ तावत्प्रमाणयैव सौत्रिकया प्रच्छादकनिषद्या सहिता भवति ॥ ३९८१ ॥ ८ सुखवल्जिकाप्रमाणमाह—

चउरंगुलं विहत्थी, एयं मुहणंतगस्स उ पमाणं ।

वितियं पि य पमाणं, मुहप्पमाणेण कायक्खं ॥ ३९८२ ॥

‘चतुरङ्गुलं’ चत्वार्यङ्गुलानि वितस्तिष्यैका एतद् ‘मुत्तानन्तकस्य’ सुखवल्जिकायाः प्रमाणम् ।

१ ‘ङ्गुलिप’ भो० ले० ॥ २ ‘८’ एतद्वतरणं भा० नास्ति ॥ ३ इत्यायामा खप० ताभा० ॥ ४ ‘८’ एतद्विहमध्यगतमवतरणं भा० नास्ति ॥

द्वितीयमप्यत्र प्रमाणं भवति, किम् ? इत्याह—मुखप्रमाणेन मुखानन्तर्कं कर्तव्यम् । किमुक्तं भवति ?—वसतिं प्रमार्जयन् रजःप्रवेशरक्षणार्थं कोणद्वये गृहीत्वा नासिकां मुखं च प्रच्छाद्य कृकाटिकायां यावता ग्रन्थि दातुं शक्नोति तावत्प्रमाणा मुखवलिका कर्तव्या ॥ ३९८२ ॥

गोच्छक पडिलेहणिया, पायट्टवर्णं च होइ तह चैव ।

५ तिण्हं पि य प्यमाणं, विहंत्थि चउरंगुलं चैव ॥ ३९८३ ॥

गोच्छकः पात्रप्रत्युपेक्षणिका पात्रकस्यापनं च तथैवात्र प्रमाणतो निरूपणीयं भवति । कथम् ? इत्याह—‘त्रयाणामपि’ गोच्छकादीनां प्रमाणं वितस्तिश्चतुरङ्गुलं च भवति, रोह-शाङ्कुलप्रमाणानि चतुरस्राणि त्रीण्यपि भवन्तीति भावः ॥ ३९८३ ॥ तदेवमुक्तं पात्र-मात्रक-वर्जितानां शेषोपकरणानां प्रमाणम्, पात्र-मात्रकयोस्तु वस्त्राधिकारादत्र न क्रियते, पुरसाद् १० विधास्यते । इह स्वविरकल्पिकानां त्रयः प्रच्छादका भवन्तीति पूर्वमुक्तं तदिदानीं ब्रूयन्नाह—

जो वि तिवत्थ दुवत्थो, एगेण अचेलगो व संथरइ ।

न इ ते खिसंति परं, सन्वेण वि तिभि वेसच्चा ॥ ३९८४ ॥

योऽपि साधुः त्रिवस्त्रो द्विवस्त्रो वा संस्तरति, त्रिभिर्द्वार्भ्यां वा कल्पैरित्यर्थः, स त्रीन् द्वौ वा कल्पान् परिसृज्यात्, योऽप्येकेन कल्पेन संस्तरति स एकमेव परिसृज्यात्, यो वा जिन- १० कल्पिकादिरचेलकः संस्तरति स एकमपि कल्पं मा गृह्णातु, परं ‘नहि’ नैव ‘ते’ स्वल्पतरवस्त्रा अचेलका वा ‘परम्’ अन्यमधिकतरवस्त्रं खिसन्ति । कुतः ? इति चेद् उच्यते—सर्वेणापि स्वविरकल्पिकेन त्रयः कल्पा नियमाद् ग्रहीतव्याः । यद्यपि शीतपरीपहसहिष्णुतया कश्चि-देकेनापि कल्पेनाप्रावृतः संस्तरति तथापि भागवतीमाज्ञाननुवर्तमानः सोऽपि त्रीन् कल्पान् गृह्णाति ॥ ३९८४ ॥ किमर्थं पुनरीदृशी भगवतामाज्ञा ? इति उच्यते—

२० अप्पा असंथरंतो, निवारिओ होइ तीहि बत्थेहि ।

गिण्हति गुरुविदिण्णे, पगासपडिलेहणे सच ॥ ३९८५ ॥

‘आत्मा’ शरीरं स शीतादिना ‘असंस्तरन्’ त्रिभिर्वस्त्रैर्निवारितो भवति । तथा चात्र विशेषचूर्णिलिखितो भावार्थः—

उत्सर्गोणं ण चैव पाउरियञ्चं । जाहे न संथरइ ताहे एकं पाउणइ । जाहे तेण वि न २५ संथरेज्जा ताहे विइयं पि उण्णिण्यं पाउणेज्जा । जाहे तेण वि न संथरेज्जा ताहे तइयं पि पाउणिज्जा । जइ नाम तह वि न संथरेज्जा ताहे तिजि वि छड्डेज्ज वाहिं पडिमाए ठाह, ताव अच्छइ जाव सीएणं नीसट्ठं द्रावितो, पच्छा तम्मि चैव निवेसइ । जइ तत्थ न संथरेज्जा ताहे अंतो पडिमं ठाह, तत्थ ज्ञाणोवगओ चिड्डइ । जइ न संथरइ ताहे तम्मि चैव निवेसइ । एवं पि जइ न संथरेइ ताहे एकं कप्पं गिण्हेज्जा, जाहे तेण वि न संथरेइ ताहे विइयं, ततो ३० तइयं, तत्थ से अईव सायं भवइ । एवं अप्पा तिहिं बत्थेहिं निवारिओ हचइ चि ।

अथ तानि परिजीर्णानि ततो न त्रिभिः शीतं निवारयितुं पार्यते तत आह—गुलिभिः—आचार्यैर्वितीर्णानि ‘प्रकाशप्रत्युपेक्षणानि’ जीर्णत्वादचौरहरणीयानि सप्त वस्त्राण्युत्कर्षतो गृह्णाति

॥ ३९८५ ॥ इदमेव स्पष्टयति—

तिष्ठि कसिणे जहने, यच्च य दददुब्बलाहं गेण्हेजा ।

सत्तं य परिजुवाहं, एयं उक्कोसमं गहणं ॥ ३९८६ ॥

कृत्स्नानि नाम—घनमसृणानि यैरन्तरितः सचिता न दृश्यते ईदृशानि त्रीणि वस्त्राणि जघन्यतो गृहीयात्, यानि तु दददुर्बलानि तानि पञ्च गृहीयात्, यानि परिजीर्णानि तानि ५ सप्त । एतदुत्कृष्टं ग्रहणं मन्तव्यम् ॥ ३९८६ ॥

५ कीदृशं पुनरुपधिं भिक्षुर्धारयति ? इत्याह—

भिन्नं गणणाजुचं, पमाणं इंगाल-धूमपरिसुद्धं ।

उवाहिं धारयं भिक्षु, जो गणचित्तं न चित्तेह ॥ ३९८७ ॥

‘भिन्नं नाम’ सदृशं सकलं वा यन्न भवति, ‘गणनायुक्तं’ गणनाप्रमाणोपेतम्, प्रमाणेन १० च—यथोक्तदैर्घ्य-विस्तरविषयमानेन युक्तमित्यनुवर्तते, तथा ‘अन्नार-धूमाभ्यां’ ५ रौग-द्वेष-परिणामाभ्यां ५ परि-समन्तात् शुद्धं-विरहितम्, एवंविधमुपधिं स भिक्षुर्धारयेत्, यो गण-चित्तां न चिन्तयति, सामान्यसाधुरिति भावः । यस्तु गणचिन्तकस्तस्य न प्रतिनियतमुपधि-प्रमाणम् ॥ ३९८७ ॥ तथा चाह—

गणचित्तगस्स एतो, उक्कोसो मज्झिमो जहन्नो य ।

सच्चो वि होइ उवही, उवग्गहकरो महाणस्स ॥ ३९८८ ॥

15

गणचिन्तकः—गणावच्छेदिकादिस्तस्य सत्तायामत ऊर्द्धं उत्कृष्टो मध्यमो जघन्यश्च ‘सर्वोऽपि’ औषिक-औपग्रहिकश्चोपधिर्महाजनस्योपग्रहकरो भवति ॥ ३९८८ ॥ इदमेव भावयति—

आलंबणे विसुद्धे, दुग्गुणो त्रिगुणो चउग्गुणो वा वि ।

सच्चो वि होइ उवही, उवग्गहकरो महाणस्स ॥ ३९८९ ॥

20

आलम्बनं द्विधा—द्रव्यतो गर्वादौ निमज्जतो रज्ज्वादि, भावतः संसारगर्वायां निपततां ज्ञानादि । इह पुनर्मत्र क्षेत्रे काले वा दुर्लभं वक्षं तदादिकमालम्बनं गृह्यते, तत्र ‘विसुद्धे’ प्रशस्ते सति द्विगुणो वा त्रिगुणो वा चतुर्गुणो वा औषिक औपग्रहिकश्चोपधिः सर्वोऽपि ‘महाजनस्य’ गच्छस्योपग्रहकरो भविष्यतीति कृत्वा गणचिन्तकस्य परिग्रहे भवतीति ॥ ३९८९ ॥

गर्तं प्रमाणद्वारम्, अथातिरिक्त-हीनद्वारमाह—

पेहा-ऽपेहादोसा, भारो अहिकरणमेव अतिरिचे ।

एयं भवंति दोसा, कज्जविचची य हीणम्मि ॥ ३९९० ॥

25

अतिरिक्तमुपधिं यदि प्रत्युपेक्षते तदा सूत्रा-ऽर्थयोर्महान् परिमन्थः, अथ न प्रत्युपेक्षते तत्र उपधিনিष्पन्नम्, एवं प्रेक्षा-ऽपेक्षयोरुभयोरपि दोषाः । भारश्च महान् भारो गच्छतां भवति । अपरिमोग्यस्य चोपधेर्धारणे अधिकरणम् । एतेऽतिरिक्ते दोषा भवन्ति । अथ ‘हीनं’ यथोक्त-30

१ ५ ५ एतदन्तर्गतमवतरणं मा० नास्ति ॥ २ “भिन्नं दृश्यतो भावतो य । दृश्यतो यत्तामेवं गणणाद् य । भावतो सुखदुःखं ।” इति विशेषचूनां ॥ ३ ५ ५ एतदन्तर्गतः पाठः मा० अ० एव वर्तते ॥ ४ यद्यमुभयथाऽपि दो० मा० ॥

प्रमाणाद् न्यूनमुपकरणं भवति ततः कार्यस्य विपत्तिः, यत् तेन कस्यादिना कार्यं तन्न सिध्य-
तीति भावः ॥ ३९९० ॥ अथ परिकर्मणिद्वारमाह—

परिकर्मणि चउभंगो, कारणे विहि वितिओं कारणे अविही ।

निकारणम्मि उ विही, चउत्थों निकारणे अविही ॥ ३९९१ ॥

- ८ परिकर्मणायां चतुर्भङ्गी, गाथायां पुंस्त्वं प्राकृतत्वात् । सा चैयम्—कारणे विभिना परि-
कर्मणमित्येको भङ्गः, कारणेऽविधिनेति द्वितीयः, निष्कारणे विधिनेति तृतीयः, निष्कारणेऽ-
विधिनेति चतुर्थः ॥ ३९९१ ॥

कारणे अणुञ्ज विहिणा, सुद्धो सेसेसु मासिका तिभि ।

तव-कालेसु विसिद्धा, अंते गुरुमा य दोहिं पि ॥ ३९९२ ॥

- 10 कारणे विभिना परिकर्मणमनुज्ञातम्, अत एवायं प्रथमो भङ्गः शुद्धः । 'दोषेषु' त्रिषु भङ्गेषु
ग्रीणि मासिकानि भवन्ति, नवरं तपः-कालयोर्विशिष्टानि—तत्र द्वितीयभङ्गे कालगुरुकम्,
तृतीये तपोगुरुकम्, 'अन्त्ये' चतुर्थभङ्गे 'द्वाभ्यामपि' तपः-कालभ्यां गुरुकम् । अत्र चै र्ग-
रसीवनादिकम् अविधिपरिकर्मणं भन्तव्यम् । एकसरा द्विसरा अंपकण्टकां च सीवनिका
विधिपरिकर्मणं समनुज्ञातम् ॥ ३९९२ ॥ विभूषाद्वारमाह—

- 16 उदाहडा जे हरियाहडिण, परेहि धोयाइपया उ वत्थे ।

भूसानिमित्तं खलु ते करिति, उग्धातिमा वत्थे सवित्थरा उ ॥ ३९९३ ॥

- प्रथमोद्देशके हताहृतिकासूत्रे (सू० ४५) 'परैः' स्तेनैः कृतानि चैतादिपदानि यानि
वस्त्रे उदाहृतानि तानि यद्यात्मनो विभूषां निमित्तं करोति तदा सविस्तरं राश्वत्वार
उद्घातिमा मासा भवन्ति । इयमत्र भावना—विभूषानिमित्तं यद्यात्मीयं वस्त्रं प्रक्षालयति रजति
२० घृष्टं घृष्टं वा करोति पट्वासादिना वा वासयति तदा चतुर्लघुकम् । सविस्तरमहणाद् चैतादि-
पदानि कुर्यन्तो या आत्मविराधना तन्निष्पन्नमपि प्रायश्चित्तम् ॥ ३९९३ ॥

किमर्थं पुनर्विभूषामासेवते ? इत्याह—

मलेण घत्थं बहुणा उ वत्थं, उज्झाहगो हं चिमिणा मंवामि ।

हं तस्स धोव्वम्मि करेमि तत्तिं, वरं न जोगो मलिणाणं जोगो ॥ ३९९४ ॥

- २६ इदं मदीयं वस्त्रं बहुना मलेन 'प्रस्रवम्' आपूरितम्, अतोऽनेनाहं "उज्झाहगो" विरूपो
भवामि । यतश्चाहं विरूप उपलभ्ये ततः 'तस्य' वस्त्रस्य चैतन्व्ये तस्मिहं करोमि, येन गोमू-
त्रादिना शुध्यति तदानयामीत्यर्थः । कुतः ? इत्याह—वरं मे वस्त्रेण सह न योगः, परं
मलिनवस्त्राणां योगो न वरम्, मलिनवस्त्रप्रावरणादप्रावरणमेव श्रेय इति भावः । कारणे तु
वस्त्रं धावन्नपि शुद्धः ॥ ३९९४ ॥

१ 'कर्मिणा' आ० क० ॥ २ 'च' अर्धरसी० सो० ले० । "अविधीयं यत्नरसिन्वणानि, विधी कस-
कंटा एगसरिया विसरिया य" इति सूत्रौ । "अविही यत्नरसिन्वणा-मुष्णमाहं य । विही कसकंटा एगसरिया
विसरिया य" इति विशेषसूत्रौ ॥ ३ 'रा ऊपक' सो० ले० तादी० ॥ ४ '८' एतदन्तर्गतः पाठो
भा० क० एव वर्तते ॥

परः प्राह—मनु वक्ष्यमाणे विमूषा भवति, सा न साधूनां कर्तुं न कल्पति, “विमूषा इत्यसंस्मयी” (दशवै० अ० ८ गा० ५७) इत्यादिवचनात्; सुरिराह—

कामं विमूषा खलु लोभदोषो, तद्वा वि तं पाउणओ न दोषो ।

मा हीलणिजो इमिणा भविस्सं, पुत्विक्किमाई इय संजई वि ॥ ३९९५ ॥

‘कामम्’ अनुमतमेतत्, ‘खलुः’ अवधारणे, येषां विमूषा सा लोभदोष एव, तथापि ६
‘तद्’ < १ वक्षं शुचि > भूतं कारणे कृत्वा प्रावृण्वतो न दोषः । कस्य? इत्याह—यः पूर्वं राजादिकं ऋद्धिमानासीत् स तादृशीमूर्च्छां विहाय प्रव्रजितः सन् चिन्तयति—माऽमुना मलक्लिन्नवाससा अबुधजनस्येहलोकप्रतिबद्धस्य हीलनीयो भविष्यामि, यथा—मूलं केनापि देवादिना स्थापयितोऽयम्, यदेवं तादृशीं विभूतिं विहाय, साम्प्रतमीदृशीमवस्थां प्राप्तः । आदिशब्दाच्चाचार्यादिरप्येवमेव शुचिभूतं वक्षं प्रावृणोति । संयत्यपि ऋद्धिमत्प्रव्रजिता नित्यं १० प्रावृण्वतोऽप्रावृता तिष्ठति पर्यटति वा ॥ ३९९५ ॥

< १ शुचिभूतं वक्षं प्रावृण्वतस्तस्य कथं रागो भवति? इत्याह—>

न तस्स वत्थाइसु कोइ संगो, रअं तणं चेव जदं तु तेणं ।

जो सो उ उज्झाइय वत्थजोगो, तं गारवा सो न चएति मोत्तुं ॥ ३९९६ ॥

योऽसौ ऋद्धिमान् प्रव्रजितस्तस्ये वक्ष्यादिषु ‘कोऽपि’ स्वरूपोऽपि ‘सङ्गः’ रागो नास्ति, यतः १५
‘तेन’ महात्मना राज्यं तृणमिव परित्यक्तम्; यः पुनरसौ “उज्झाइजो” विरूपोऽहंमनुना मलविलीनेन वाससा इत्येवमभिप्रायेण धौतादिगुणोपेतस्य वक्षस्य योगस्तमसौ विमूषामियः संयतः “गारव” ति ऋद्धिगौरवान् मोक्तुं शक्नोति, अतस्तस्य प्रायश्चित्तमुक्तमिति भावः ॥ ३९९६ ॥ गतं विमूषाद्वारम् । अथ मूर्च्छाद्वारमाह—

महद्धणे अप्पधणे न वरथे, मुच्छिज्जती जो अविवित्तभावो ।

२०

सतं पि नो भुंजति मा हु सिज्जे, वारेति चऽअं कसिणा दुगा दो ॥ ३९९७ ॥

‘महाधने’ महामूल्ये ‘अल्पधने वा’ अल्पमूल्ये वक्षे यः ‘अविवित्तभावः’ विवेकविक-
लाशयः ‘मूर्च्छति’ मूर्च्छां करोति; कथमेतद् ज्ञायते? इत्याह—स्वयमपि तत् प्रधानं वक्षं न परिमुञ्चे ‘मा क्षीयतां’ मा परिमुज्यमानं सत् परिजीर्यतामिति कृत्वा, ‘अन्यं’ परिमुञ्जानं च वारयति, तस्य प्रायश्चित्तम् ‘कृत्वा’ सम्पूर्णाः “दुगा दो” ति चत्वारो मासाः; चतुर्गुरुकर्म- २६
त्यर्थः ॥ ३९९७ ॥ अथ किमर्थं वक्षे मूर्च्छां करोति? इत्याह—

देसिल्लगं वज्जुयं मणुजं, चिरादेणं दाहं सिणेहओ वा ।

लभं च अअं पि इमप्पभावा, मुच्छिज्जई ईय मिसं कुंसत्तो ॥ ३९९८ ॥

“देसिल्लगं” देशविशेषोद्भवम्, ‘वण्युतं’ वर्णाब्जम्, स्वदेशीयं परदेशीयं वा स्फुटं स्थूलं वा यद् मनसो रुच्यते तद् मनोज्ञम्, ‘चिरन्तनं नाम’ यदाचार्यपरम्परागतम्, “दाहं” ति ३०
निपातो विकल्पार्थे, येन वा तत् प्रदत्तं तस्योपरि महान् खेदः, यद्वाऽमुना वक्षेण तिष्ठताऽह-

१ < १ > एतदन्तर्गतः पाठः भा० क० एव वर्तते ॥ २ < १ > एतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥
३ तं संजतो सो त० ३० ॥ ४ कामन्ते ताभा ॥

मन्यदपि वक्ष्यते तत्र भावादेव लक्ष्ये, एवमेभिः कारणैः 'मूत्रम्' अत्यर्थे 'कुसत्त्वः' तुच्छवृत्ति-
बलो मूर्च्छति, मूर्च्छति तस्य न विवक्षितं वक्ष्यं परिगुह्यते ॥ ३९९८ ॥

उक्तो वक्ष्यविषयो विधिः, अथ पात्रविषयं तमेवामिधित्सुराह—

दन्वप्पमाणअतिरेगहीणदोसा तहेव अववाए ।

लक्ष्णमलमलक्षणं तिविह उवहि वोचत्थ आणादी ॥ ३९९९ ॥

को पोरुसी य कालो, आगर चाउल जहन्न जयणाए ।

चोदम असती असिव, पमाण उवओग छेयण मुहे य ॥ ४००० ॥

द्रव्यमिह—पात्रं तस्य यद् वक्ष्यमाणं प्रमाणं ततोऽतिरिक्ते हीने च पात्रे दोषा वक्तव्याः

१ । तथैव 'अपवादः' कारणे हीना-ऽतिरिक्तधारणलक्षणः २ । पात्रस्य किं लक्षणम् ? किं
10 वा अलक्षणम् ? ३ । 'त्रिविधः' उत्कृष्टादिभेदाद् यथाकृतादिभेदाद्वा त्रिप्रकार उपधिर्यथा
गृह्यते ४ । यथोक्तक्रमाच्च विपर्ययेन ग्रहणे प्रायश्चित्तमाज्ञादयश्च दोषाः ५ ॥ ३९९९ ॥

तथा "को" चि कः पात्रं गृह्णाति ? ६ । "पोरिसि" चि बहुबन्धनबद्धं पात्रं धारयता सूत्र-
ऽर्थपौरुष्यौ द्वे अपि हापयित्वाऽपरं पात्रं गवेषणीयम् ७ । "काले" चि तस्य च गवेषणे कियान्
कारुः ? इति ८ । "आकरः" कुत्रिकापणादि यत्र पात्रं गवेष्यमाणं लभ्यते ९ । "चाउल" चि
15 तन्दुलधावनेन उपलक्षणत्वादुष्णोदकादिना वा भावितं किं कल्पते ? न वा ? इति १० ।
"जहन्न जयण" चि जघन्यं पञ्चकप्रायश्चित्तम्, जघन्यानि वा—सर्पपादीनि बीजानि तद्युक्त-
मपि पात्रं यतनया ग्रहीतव्यम् ११ । नोदकः प्रेरयति—कथं बीजमुत्तमपि पात्रमनुज्ञायते ?
१२ । सूरिराह—यदेतद् बीजयुक्तपात्रग्रहणमनुज्ञातं तद् 'असत्तायां' पात्रकस्याभावे, यत्र वा
भाजनानि लभ्यन्ते तत्र अपान्तराले वा अश्विबम् १३ । "प्रमाण उवओग छेयण" चि यदि
20 प्रमाणयुक्तं पात्रं न लभ्यते तत उपयोगपूर्वकं पात्रस्य छेदनं विधाय प्रमाणं विधेयम् १४ ।
"मुहे" चि अल्पपरिकर्म-सपरिकर्मकयोरुल्लेखकरणं सम्भवति न यथाकृते १५ । एवमेतानि
द्वाराणि प्ररूपणीयानीति द्वारगाथाद्वयसङ्केतार्थः ॥ ४००० ॥ साम्प्रतमेतदेव विवरीपुराह—

पमाणातिरेगधरणे, चउरो मासा हवंति उग्घाया ।

आणाइणो य दोसा, विराहणा संजमा-ऽऽयाए ॥ ४००१ ॥

प्रमाणातिरिक्तपात्रकस्य धारणे चत्वारो मासा उद्घातिका भवन्ति, आज्ञादयश्च दोषाः,
25 विराधना च संयमा-ऽऽत्मविषया ॥ ४००१ ॥ इदमेव भावयति—

गणणाएँ पमाणेण य, गणणाएँ समत्तओ पडिगमहओ ।

पलिमंथ भरुहुङ्ग, अतिप्पमाणे इमे दोसा ॥ ४००२ ॥

गणनया प्रमाणेन च पात्रकस्य प्रमाणं द्विविधम् । तत्र गणनायां 'समात्रकः' मात्रकसहितः
30 प्रतिग्रहो मन्तव्यः । अथ इत ऊर्ध्वं तृतीयादिकं पात्रं धारयति ततः परिकर्मण-रङ्गनादौ प्रत्यु-
पेक्षणादिषु च महान् परिमन्थो भवति, अज्जनि बहूनि पात्राणि बहमानस्य भारः, बहूपकर-
णश्च 'उहुण्डुकः' जनोपहास्यो भवति, अहो ! भारवाहकोऽयमिति । तत्र च 'अतिप्रमाणे'

प्रमाणद्वयातिरिक्ते पात्रे एते दोषाः ॥ ४००२ ॥ तद्यथा—

भारेण वेयणा वा, अभिहणमार्हं ण पेहए दोसा ।

रीयाइ संजमम्मि य, छक्काया भाणमेओ य ॥ ४००३ ॥

प्रभूतपात्रवहने भारेणाकान्तस्य वेदना, तयाऽर्दितो गो-हस्ति-तुरङ्गमादीनभिघातं-प्रहारं प्रयच्छति, न पश्यति, आदिशब्दात् स्थाणु-कण्टकादीनि न प्रेक्षते, एवमात्मविराधनायां ८
८ दोषाः । संयमविराधनायाम् ९ ईर्यादिकं न शोषयति, ततश्च षट्कायविराधना, अनुपयुक्तो वा प्रसखलितो भाजनमेदमपि विदध्यात् ॥ ४००३ ॥

एते गणनातिरिक्ते दोषा उक्ताः, प्रमाणातिरिक्ते तु पात्रे इमे दोषाः—

भाणऽप्पमाणमहणे, भुंजणें गेलन्नऽभुंज उज्झिमिगा ।

एसणपेछण मेओ; हाणि अडंते दुविह दोसा ॥ ४००४ ॥

10

“भाणऽप्पमाण” चि अकारप्रश्लेषाद् ‘अप्रमाणस्य’ अतिवृहत्तरप्रमाणस्य भाजनस्य ग्रहणे इमे दोषाः—तदतिवृहत्तरं भाजनं परिपूर्णमपि भूत्वा यदि सर्वमपि भुञ्जे ततो ज्वरादिकं ग्लानत्वं भवेत् । अथ न भुञ्जे ततः ‘उज्झिमिका’ परिष्ठापनिका भवति । अतिवृहत्तरं च पात्रं यदा चिरेणापि न पूर्यते तदा एषणाप्रेरणं कृत्वाऽपि विभ्रयात् । भरितं चातिभारेण प्रतिस्त्वैत्य मेदमुपगच्छेत् । ततो भाजनेन विना या आत्मनः कार्यपरिहाणितान्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । 15
गुरुत्वेन चात्म-संयमविराधनालक्षणा द्विविधा दोषा भवन्ति—तत्रात्मविराधनायां पर्यटतोऽति-भारेण कटी-स्कन्धादिकं परितप्येत, संयमविराधनायामीर्यामशोषयन् षट्कायान् विराधयेत् ॥ ४००४ ॥ गुतमतिरिक्तद्वारम् । अथ हीनद्वारमाह—

हीणप्पमाणधरणे, चउरो भासा हवंति उग्घाया ।

आणादिणो य दोसा, विराहणा संजमा-ऽऽयाए ॥ ४००५ ॥

20

यत् प्रतिग्रहस्य मात्रकस्य वा प्रमाणं वक्ष्यते ततो हीनं यदि धारयति तदा चत्वारो भासा उद्घातिमा भवन्ति, एतच्च प्रतिग्रहं मन्तव्यम् । मात्रके तु मासलघु । आह च निशीथचूर्णिकृत्—
पडिमाहणे चउलहुं, मत्तगे मासलहुं ।

आशादयश्च दोषाः, विराधना च संयमा-ऽऽत्मविषया ॥ ४००५ ॥ इदमेव भावयति—

उणेण न पूरिस्सं, आकंठा तेण गिण्हती उभयं ।

25

मा लेवकडं ति पुणो, तत्थुवओगो न भूमीए ॥ ४००६ ॥

अनेन प्रमाणाहीनेन ‘ऊनेन’ अभरितेन नाहमात्मानं पूरयिष्ये, तत् आकण्ठात् तत्र भाजने ‘उभयमपि’ कूरं कुसणं च गृह्णाति । ततो मा पात्रबन्धो लेपकृतो भवत्विति कृत्वा ‘तत्रैव’ पात्रकबन्धखरपटने उपयोगो भवति, न पुनर्ममौ ॥ ४००६ ॥ अनुपयुक्तस्य चेमे दोषाः—

खाणू कंटग विसमे, अभिहणमार्हं ण पेहए दोसे ।

30

रीया पगालिय तेणम, भायणमेए य छक्काया ॥ ४००७ ॥

१ ८ १ एतदन्तर्गतः पाठः भा० की० एव वर्तते ॥ २ भा० विनाऽन्यत्र—भवेत् ‘तत्रै० सो० के० त० के० तादी० ॥

ईर्यामनुपयुक्तः स्थाणुना कण्ठकेन वा विज्यते, विषमे वा भूभागे निपतेत्, गवादि-
कृताभिघातादींश्च दोषान् न प्रेक्षते, इयमात्मविराधना । संयमविराधना त्वेवम्—अनुपयुक्त
ईर्या न शोषयेत्, भाजनाच्च भक्तं पानकं वा परिगलेत्, तच्च प्रगलितं विलोक्य स्तेनाः 'परि-
पूर्णं भृतमिदं भाजनमस्ति' इति परिमान्यापहरेयुः । अथ कुत्रापि प्रस्तलितस्ततो भाजनमेदः
५ पट्कायविराधना वा भवेत् ॥ ४००७ ॥

गुरु पाहुण खस दुब्बल, चाले उहे गिलाण सेहे य ।

लाभाऽऽलामऽद्वाणे, अणुकं पा लामवोच्छेदो ॥ ४००८ ॥

प्रमाणहीनं भाजनं धारयता गुरु-प्राधुणक-क्षपक-दुर्वला चाले बृद्धो ग्लानः शैश्व परि-
त्यक्ता मन्तव्याः । तथा क्षेत्रप्रत्युपेक्षणार्थं प्रेषितस्तेन लघीयसा भाजनेन कथं लाभ-ऽलामपरीक्षां
१० करोतु ? । अध्वनि प्रपन्नानां सङ्कडिर्भवेत्, तत्र पर्यासे लभ्यमाने लघौ भाजने किं नाम
गृह्णातु ? । छिन्नाध्वनि वा कश्चिद् दानश्रद्धालुरनुकम्पया यद् यदुपस्थाप्यते, तत् तद् भाजनं
भरति, तत्र गच्छसाधारणं भाजनमुपस्थापयितव्यम् । हीनभाजने पुनरुपस्थाप्यमाने तस्य लाभस्य
व्यवच्छेदो भवति, निर्जरायाश्च लाभो न भवतीति सङ्गहगाथासमासार्थः ॥ ४००८ ॥

अथैनामेव विवरीपुः प्रथमतः प्रायश्चित्तमाह—

१५ गुरुगा य गुरु-गिलाणे, पाहुण-खमए य चउलहू होंति ।

सेहस्स होह गुरुओ, दुब्बल जुयले य मासलहू ॥ ४००९ ॥

गुरुणां ग्लानस्य चोपष्टम्भमकुर्वतश्चतुर्गुरुकाः । प्राधुणकस्य क्षपकस्य चोपष्टम्भाकरणे
चतुर्लघवो भवन्ति । शैश्वस्यादाने मासगुरुकः । दुर्वलस्य 'युगलस्य च' बाल-बृद्धलक्षणसादाने
मासलघु ॥ ४००९ ॥

२० अप्प-परपरिचाओ, गुरुमाईणं अदेंत-देंतस्स ।

अपरिच्छिए य दोसा, वोच्छेओ निजराऽलामे ॥ ४०१० ॥

लघुतरभाजनगृहीतं गुर्वादीनां यदि ददाति तत् आत्मपरित्यागः, अथ स्तोकमिति कृत्वा
न ददाति ततो गुर्वादीनां परेषां परित्यागः कृतो भवति । तथा प्रमाणहीनं भाजनं गृहीत्वा
क्षेत्रप्रत्युपेक्षणार्थं गतः कथं लाभ-ऽलामं परीक्षताम् ? । ततोऽपरीक्षिते क्षेत्रे ये दोषास्ते मन्द-
२५ परीक्षिते मन्तव्याः । अध्वनि प्रपन्नानां च सङ्कडिर्भवेत्, दानश्रद्धो वा कश्चिदनुकम्पया प्रभूतं
भक्तं पानं दद्यात्, यद्वा स्वस्थानेऽपि धृतादि साधारणद्रव्यं लभ्येत तत्र लघुतरभाजने भक्त-पान-
लाभस्य निर्जरायाश्च व्यवच्छेदो भवति ॥ ४०१० ॥

अथ भुल्लभभाजनस्यैव दोषान्तराभिधानायाह—

लेवकडे वोसहे, सुक्खे लगे य कोडिते सिहरे ।

३० एए हवंति दोसा, डहरे भाणे य उड्डाहो ॥ ४०११ ॥

तत्रादिना तदवमप्रमाणं भाजनमाकण्ठमापूरितं ततो 'वोसहे' ति प्रलुठिते तत्रादौ तद्
भाजनं लेपकृतं क्रियते । अथ पात्रलेपनमयात् तत्र शुष्कमेव भक्तं गृह्णाति ततस्तद् भक्तं
मुञ्जानस्य गलके उदरे वा लगेत्, लभे च तत्राजीर्णं भवेत् । 'कोडियं' ति गाढचम्पितं

चम्प्यमानं वा पात्रकं भज्येत । 'शिसरं वा' पात्रस्योपरि भक्तस्य शिसां कुर्वन्तं दृष्ट्वा लोको
ब्रूयात्—अहो ! असन्तुष्टा बहुमक्षका अमी; एवमुज्ज्वला भवेत् । एते डहरे भाजने दोषाः
॥ ४०११ ॥ धैर्येणामेव भावयति—

ध्रुवणाऽध्रुवणे दोसा, वोसङ्गते य काय आउसिणे ।

मुक्त्वे लग्नाऽजीरग, कोडिय सिहरे य उज्ज्वलो ॥ ४०१२ ॥ 5

अतिश्रुतत्वेन तत्र-तीमनौदीनि प्रलोठयता यत् पात्रकं लेपकृतीकृतं तस्य धावनाऽधाव-
नयोरुभयोरपि दोषाः । तत्र धावने धावनादयः, अधावने तु रात्रिमोजनव्रतभङ्गः । "वोसङ्गते
य" परिगलति भक्त-पाने षण्णां कायानां विराधना । अथवा तेनोष्णेन परिगलतां दिग्धशरी-
रस्यात्मविराधना । शुष्के च भक्तेऽतिमात्रं मुज्यमाने गलके उदरे वा लम्बेऽजीर्णं भवेत्, तत्र
च ग्लानारोपणा । "कोडितं" गाढं चम्पितं सत् तत् पात्रकं भज्येत । 'शिसरे च' भक्तस्योपरि 10
शिखायां विधीयमानायां उज्ज्वलो भवति । यत् एवमादयो दोषास्ततः प्रमाणयुक्तमेव ग्रहीत-
व्यम् ॥ ४०१२ ॥ कीदृशं पुनस्तत् प्रमाणम् ? इत्याशङ्क्य प्रमाणमाह—

तिभि विहृत्थी चउरंगुलं च भाणस्स मज्झिमपमाणं ।

एत्तो हीण जहन्नं, अतिरेगयरं तु उक्कोसं ॥ ४०१३ ॥

पात्रस्य परिधिर्द्वरकेण मीयते, तत्र च मिते यदा स मानद्वरकस्तिष्ठो वितस्तयश्चत्वार्य-15
ङ्गुलानि च भवन्ति तदा तस्य 'भाजनस्य' पात्रकस्य तद् मध्यमप्रमाणम् । 'इतः' मध्यमप्रमाणाद्
हीनं यत् पात्रं तद् जघन्यम् । 'अतिरिक्ततरं तु' मध्यमप्रमाणाद् बृहत्तरमुत्कृष्टम् ॥ ४०१३ ॥

अथवा—

उक्कोसतिसामासे, दुग्गाउअद्धानमागओ साह ।

चउरंगुलवज्जं भत्त-पाण पज्जत्तियं हेट्ठा ॥ ४०१४ ॥ 20

उत्कृष्टस्तृष्णासः स उच्यते यस्मिन् अतीवप्रबला पिपासा समुल्लसति, स च ज्येष्ठ आषाढो
वा; तस्मिन् काले द्विगव्यूतप्रमाणादध्वन आगतो यः साधुः तस्येदृशकालऽध्वस्त्रिजस्य यत्
'चतुरङ्गुलवर्जम्' उपरितनैश्चतुर्भिर्ङ्गुलैर्न्यूनमधस्ताद् भक्त-पानस्य श्रुतं सत् पर्याप्तं भवति तदित्थ-
न्मूलं पात्रकस्य प्रमाणं मन्तव्यम् ॥ ४०१४ ॥

एयं चेव पमाणं, सविसेसयरं अणुग्गाहपवत्तं ।

कंतारे दुग्गिभक्खे, रोहगमाईसु भइयव्वं ॥ ४०१५ ॥ 25

एतदेव प्रमाणं 'सविशेषतरं' समधिकतरं यस्य भाजनस्य भवति तद् 'अनुग्रहप्रवृत्तं'
गच्छस्यानुग्रहार्थं प्रवर्तते । कथम् ? इत्याह—'कान्तारे' महत्यामटव्यां वर्तमानस्य तदुत्तीर्णस्य
वा गच्छस्यानुग्रहार्थं तद् गृहीत्वा वैयावृत्त्यकरः पर्यटति, दुर्भिस्तेऽप्यलभ्यमानायां मिश्रायां
तद् गृहीत्वा चिरमटित्वा बालादिभ्यो ददाति, एवं नगरस्य रोधके सज्जाते आदिशब्दादपरेषु 30
वा भयविशेषेषु कश्चिद् दानश्रद्धालुर्यावदेकस्मिन् भाजने माति तावत् प्रचुरतरमपि भक्त-पानं

१ °अथैतदेव भा° भा० ॥ २ °नादि प्रलो° कां० । °वादिना प्रलो° भा० ॥ ३ °ता दग्ध°
भा० कां० तादी० ॥ ४ चंपितं भा० ॥ ५ °दा तत् पात्रकं मध्यं भा० ॥

दद्यात्, तत्र तद् अतिरिक्तभाजनं 'भक्तव्यं' सेवनीयम् ॥ ४०१५ ॥

अथापवादद्वारमभिधित्युच्यैः कारणैरधिकं हीनं वा धारयति तानि तावद् दर्शयति—

अन्नाणे गारवे लुद्धे, असंपत्ती य जाणए ।

लहुओ लहुया गुरुगा, चउत्थो सुद्धो उ जाणओ ॥ ४०१६ ॥

5 यदि अज्ञानेन हीना-ऽधिकप्रमाणं भाजनं धारयति ततो लघुमासः । गौरवेण धारयतश्चत्वारो लघवः । लोभनं-लुब्धं लोभ इत्यर्थः, तेन धारयतश्चत्वारो गुरवः । असम्प्राप्तिर्नीम-प्रमाण-युक्तस्य पात्रस्याप्राप्तिस्तस्यां यो हीना-ऽतिरिक्तं धारयति सः 'चतुर्थः' असम्प्राप्तिधारकः शुद्धः । तथा ज्ञायको नाम-पात्रलक्षणा-ऽलक्षणवेदी स लक्षणयुक्तं हीना-ऽधिकप्रमाणमपि धारयन् शुद्ध इति द्वारश्लोकसमासार्थः ॥ ४०१६ ॥ अथैनमेव विवृणोति—

10 हीणा-ऽदिरेगदोसे, अजाणओ सो धरिख हीण-ऽहियं ।

पगईय थोवभोगी, सति लामे वा करेतोमं ॥ ४०१७ ॥

पात्रस्य ये हीना-ऽतिरिक्तविषया दोषाः पूर्वमुक्तास्तान् यो यतिर्न जानीते स हीना-ऽधिक-प्रमाणं धारयेत् । तथा कश्चिद् ऋद्धिगौरवगुरुकः सत्यपि भक्त-पानलामे प्रकृत्यैव श्लोकभोजी 'स्वरूपाहारोऽयं महात्मा' इति स्थापनार्थम् 'अवमं' हीनप्रमाणं भाजनं करोति ॥ ४०१७ ॥

15 < किं पुनस्तस्य ऋद्धिगौरवम् ? इत्याह—>

ईसरनिकखंतो वा, आयरिओ वा वि एस डहरेणं ।

इति गारवेण ओमं, अहप्पमाणं चिमेहिं तु ॥ ४०१८ ॥

'ईश्वरनिष्क्रान्तो वा' राजादिमहर्द्धिकप्रव्रजितः, आचार्यो वा एष साधुर्यदेवं 'डहरेण' लघुना भाजनेन भिक्षां पर्यटति, 'इति' एवं 'गौरवेण' यशःप्रवादलिप्सालक्षणेनावमं भाजनं 20 करोति । अतिप्रमाणं पुनः पात्रममुना कारणेन करोति ॥ ४०१८ ॥

अणिगूहियव्वल-विरिओ, वेयावच्चं करेति अँहो ! समणो ।

मम तुल्लो न य कोयी, पसंसकामी महल्लेणं ॥ ४०१९ ॥

'अय' इत्युपन्यासे । अहो ! अयं श्रमणः पुण्यात्मा अनिगूहितवल्-वीर्यो महता भाजनेन सकलस्यापि गच्छस्य वैयावृत्यं करोति, एवं प्रशंसाकामी नास्ति कोऽपि मम बाहुबलमङ्गीकृत्य 25 'तुल्यः' सदृश इति स्थापनार्थमतिरिक्तं भाजनं करोति ॥ ४०१९ ॥

< अथ लुब्धपदं व्याचष्टे—>

अंतं न होइ देयं, थोवासी एस देह से सुद्धं ।

उक्कोसस्स व लंमे, कहि वेच्छ महल्ल लोभेणं ॥ ४०२० ॥

क्षुल्लकभाजनेन गृहाङ्गणस्थितं साधुं दृष्ट्वा गृहस्थामी भणति—'स्तोकाशी' स्तोकाहारोऽयं 30 मुनिः अतोऽस्यान्तप्रान्तं मत्तं न देयम्, किन्तु 'शुद्धम्' उत्कृष्टद्रव्यम् अस्य प्रयच्छेत्, एवं

१ 'सुसुराह—अन्ना' मा० ॥ २ 'धिककरणं भाज' मा० को० विना ॥ ३ < ॥ एतच्चिदान्तर्गत-मवतरणं मा० नास्ति ॥ ४ अहं स' तामा० विना ॥ ५ < ॥ एतच्चिदान्तर्गतमवतरणं मा० नास्ति ॥ ६ 'च्छस्व, एवं मो० ले० । 'च्छव्वम्, एवं मा० ॥

विचिन्त्य लुब्धतया हीनप्रमाणं करोति । तथा 'उत्कृष्टस्य' शालि-मुद्गदाल्यादेर्द्रव्यस्य प्रभूतस्य लोभे सति चिन्तयति—अनेन प्रमाणोपेतमाजनेन पूर्वं सामान्यभक्तस्य भूतेन पश्चादुत्कृष्ट-द्रव्यं लभ्यमानं कुत्र ग्रहीष्यामि ? इति विचिन्त्य लोभेन महत्तरं माजनं गृह्णाति ॥ ४०२० ॥

अथासम्प्राप्ति-ज्ञायकपदे व्याख्याति—

युक्तप्रमाणस्तऽसती, हीण-ऽतिरिचं चउत्थो धारेति ।

5

लक्ष्मणजुय हीण-ऽहियं, नंदी गच्छद् वा चरिमो ॥ ४०२१ ॥

युक्तप्रमाणं—यथोक्तप्रमाणोपेतं तद् अनेकज्ञो गवेष्यमाणमपि न प्राप्यते, अतस्तस्याभावे हीनं वाऽतिरिक्तं वा पात्रं 'चतुर्थः' सङ्ग्रहगाथोक्त(गा० ४०१६)क्रमप्राप्ताप्यादसम्प्राप्तिमान् धारयति । तथा यद् लक्षणयुक्तं तद् लक्षणा-ऽलक्षणवेदी हीना-ऽधिकप्रमाणमपि ज्ञानादिवृद्धि-निमित्तं धारयति । यद्वा गच्छस्योपग्रहकरं यद् नन्दीमाजनं तद् गच्छार्थं 'चरमः' चरमद्वार-10 वर्ती—ज्ञायको धारयति ॥ ४०२१ ॥ गतमपवादद्वारम्, अथ लक्षणा-ऽलक्षणद्वारमाह—

वड्डं समचउरंसं, होइ थिरं थावरं च वनड्डं ।

हुंडं वायाइड्डं, भिन्नं च अधारणिज्जाइ ॥ ४०२२ ॥

'वृद्धं' बड्डं तवपि 'समचतुरस्रं' उच्छ्रयपरिधिना कुक्षिपरिधिना च तुल्यं 'स्थिरं' सुप्रति-ष्ठानं वड्डं वा 'स्थारम्' अप्रातिहारिकं 'वर्णाब्जं' स्निग्धवर्णोपेतं पाठान्तरेण 'धैर्यं तु' 15 एतैर्गुणैर्युक्तं 'धन्यं' ज्ञानादिधनावहमित्यर्थः, एवंविधं लक्षणयुक्तमुच्यते । तथा 'हुण्डं' विषमसंस्थितं कंचिद् निम्नं कचिदुन्नतमित्यर्थः, 'वाताविड्डं' निष्पत्तिकालमन्तरेणार्वागपि शुष्कम् अत एव सङ्कुचितं बलिभूतं च सजातम्, 'भिन्नं नाम' सच्छिद्रं राजियुक्तं वा, एतान्य-लक्षणतयाऽधारणीयानि ॥ ४०२२ ॥ अथ लक्षणा-ऽलक्षणयुक्तयोरेव गुण-दोषानाह—

संठियम्मि भवे लामो, पतिट्ठा सुपतिट्ठिए ।

20

निव्वणे किच्चिमारोग्गं, वनड्डे नाणसंपया ॥ ४०२३ ॥

हुण्डे चरित्तमेओ, सबलम्मि य चित्तविब्भमं जाणे ।

हुण्डे खीलसंठाणे, नत्थि ट्ठाणं ति निदिसे ॥ ४०२४ ॥

पउमुप्पले अकुसलं, सव्वणे वणमाहसे ।

अंतो वहिं व दहे, मरणं तत्थ निदिसे ॥ ४०२५ ॥

25

'संस्थिते' वृत्त-समचतुरसे पात्रे धार्यमाणे विपुलो भक्त-पानादिलभो भवति । 'सुप्रतिष्ठिते' स्थिरे पात्रे चारित्र्ये गणे आचार्यादिपदे वा 'प्रतिष्ठा' स्थिरता सजायते । 'निर्ब्रणे' व्रणविकले कीर्तिरारोप्यं च भवति । 'वर्णाब्जे' स्निग्धवर्णोपेते 'ज्ञानसम्पत्' प्रभूतसूत्रा-ऽर्थलभरूपा भवति ॥ ४०२३ ॥

'हुण्डे' विषमसंस्थिते 'चारित्र्यस्य भेदः' मूलोत्तरगुणविषयाश्चारित्र्यातिचारा इत्यर्थः । 30 शबलं—विचित्रवर्णं तत्र 'चित्तविभ्रमं' क्षिप्तचित्तादिरूपं सम्भवन्तं जानीयात् । दुष्पुत्रं नाम—

१ 'हुया च' तामा० ॥ २ 'वड्डं वड्डं—समचउरंसं वड्डं उड्डवड्डं च ।' इति विशेषचूर्णौ ॥ ३ 'धनड्डं' ति. एतौ भा० कां० विना ॥ ४ कचिन्नं कचिदिन्नमित्यं भा० कां० विना ॥

पुष्पकमूले न प्रतिष्ठितम्, कीलकसंस्थानं तु-कर्पराकारं कीलकवद् दीर्घम्, ईदृशे पात्रे गणं चरणे वा स्थानं नास्तीति निर्दिशेत् ॥ ४०२४ ॥

‘पद्मोत्पले’ अघः पद्मोत्पलकारपुष्पकयुक्ते साधूनामकुशलं भवति । सत्रणे ऋणमादिशेत्, पात्रकस्वामिनो ऋणो भवतीति भावः । अन्तर्वहिर्वा दग्धे सति पात्रके मरणं निर्दिशेत् ॥ ४०२५ ॥ अत्रैव प्रायश्चित्तमाह—

दद्वे पुष्पगभिन्ने, पञ्चमुष्पल सन्वणे य चतुर्गुणा ।

सेसगभिन्ने लहुगा, हुंडादीणसु मासलह् ॥ ४०२६ ॥

अन्तर्वहिर्वा दग्धे पात्रे तथा पुष्पकं-पात्रकस्य नामिः तत्र यद् भिन्नं तस्मिन् तथा पद्मोत्पलकारपुष्पकयुक्ते सत्रणे च प्रत्येकं चतुर्गुणाः । शेषेषु-पुष्पकव्यतिरिक्तेषु कुक्ष्यादि-
10 स्थानेषु भिन्ने चतुर्लघुकाः । हुण्डे आदिशब्दाद् वाताविद्धे दुष्पुते कीलकसंस्थाने अवर्ण्ये शबले च मासलधु ॥ ४०२६ ॥ गतं लक्षणा-ऽलक्षणद्वारम्, अथ त्रिविधोषधिद्वारमाह—

तिविहं च होइ पायं, अहाकडं अप्प-सपरिकम्मं च ।

पुन्वमहाकडगहणं, तस्सऽसति कमेण दोणियरे ॥ ४०२७ ॥

त्रिविधं च भवति पात्रम्—अलवुमयं दारुमयं मृत्तिकामयम् । पुनरेकैकं त्रिविधम्—
15 यथाकृतमल्पपरिकर्म सपरिकर्म च । पूर्वं यथाकृतस्य ग्रहणम्, तस्मात्तत्रैव क्रमेणेतरे द्वे पात्रके भवितव्ये, प्रथममल्पपरिकर्म तदप्राप्तौ बहुपरिकर्मापीत्यर्थः ॥ ४०२७ ॥

विपर्यस्तद्वारमाह—

तिविहे परुवियम्मि, वोच्चत्थे गहणें लहुग आणादी ।

छेदण-भेदणकरणे, जा जहिं आरोवणा भणिता ॥ ४०२८ ॥

20 यथाकृतादिभेदात् त्रिविधे पात्रे प्ररूपिते सति ततो विपर्यस्तग्रहणे चतुर्लघुकास्यं प्राय-
श्चित्तम्, आज्ञादयश्च दोषा वक्तव्याः । तत्र यथाकृतादिप्ररूपणं तावद् विधीयते—यथाकृतं नाम-पूर्वकृतमुत्तमं प्रदत्तलेपं च सर्वथा परिकर्मरहितम्, अल्पपरिकर्म तु पात्रं तदुच्यते यद-
र्धाङ्गुलं यावत् छिद्यते, अर्धाङ्गुलात् परतश्छिद्यमानं बहुपरिकर्मकम् । पुनरेकैकं त्रिंश-
उत्कृष्ट-मध्यम-जघन्यभेदात् । तत्रोत्कृष्टस्य यथाकृतस्योत्पादनाय निर्गतस्तस्य योगमकृत्वाऽल्प-
25 परिकर्म गृह्णाति चतुर्लघवः, बहुपरिकर्म गृह्णाति चतुर्लघवः । यदा यथाकृतं योगे कृतेऽपि न प्राप्यते तदाऽल्पपरिकर्मणो योगमकृत्वा बहुपरिकर्म गृह्णाति चतुर्लघव आज्ञादयश्च दोषाः,
एवं मध्यम-जघन्ययोरपि भावना कर्तव्या । नवरं मध्यमस्य विपर्ययासेन ग्रहणे मासलधु, जघ-
न्यस्य विपर्ययासग्रहणे पञ्चकम् । अपि च सपरिकर्मणि पात्रे छेदन-भेदनादि कुर्वन्तो वा वना-
रोपणा पीठिकायां पात्रकल्पिकद्वारे (गा० ६६८) भणिता सैवहापि भन्तव्या ॥ ४०२८ ॥

30 अथ ‘कः’ इति द्वारं विवृणोति—

को गेण्हति गीयत्थो, असतीए पायकप्पिओ जो उ ।

उत्सग्ग-ऽववाएहिं, कहिजती पायगहणं से ॥ ४०२९ ॥

कः संयतः पात्रं गृह्णाति । स्मरिमाह—‘गीतार्थः’ परिज्ञातसकलच्छेदश्रुतार्थः पात्रकं

गृह्णाति । अथ नास्ति गीतार्थस्ततो यः 'पात्रकल्पिकः' गृहीतपात्रैषणासूत्रार्थः स गृह्णाति । तस्याप्यभावे यो मेधावी तस्य पात्रग्रहणमुत्सर्गतोऽपवादतश्च कथ्यते ततोऽसौ पात्रं गृहीयात् ॥ ४०२९ ॥ अथ पौरुषीद्वारमाह—

हुंदादि एकबंधे, सुत्तर्थे करेते मगगणं कुञ्जा ।

दुग-तिगबंधे सुत्तं, तिण्डुवरिं दो वि वजेजा ॥ ४०३० ॥

5

यत् पात्रं हुण्डम्, आदिशब्दाद् दुष्पुतं कीलकसंस्थितं शबलं च, यच्चैकबन्धम्, एतानि परिमुञ्जानः सूत्रा-ऽर्थपौरुष्यौ द्वे अपि कुर्वन् यथाकृतादेः पात्रस्य मार्गणां कुर्यात् । अथ द्विविधं त्रिविधं (द्विवन्धं त्रिवन्धं) वा पात्रं परिमुञ्ज्यमानमस्ति ततः सूत्रपौरुषीं कृत्वाऽर्थ-पौरुषीं हापयित्वा मार्गयति । अथ त्रयाणां बन्धानामुपरि चतुःप्रभृतिस्थानेषु तत् पात्रं बद्धमस्ति ततः सूत्रार्थपौरुष्यौ द्वे अपि वर्जयेत्, सूर्योदयादारम्यैवापरं पात्रकं मार्गयतीति ॥ ४०३० ॥ 10

अथ कालद्वारमाह—

चत्तारि अहाकडए, दो मासा होंति अप्पपरिकम्मे ।

तेण पर मग्गियम्मि य, असति ग्गहणं सपरिकम्मे ॥ ४०३१ ॥

हुण्ड-शबलताद्यपलक्षणयुक्तं पात्रं धारयता चतुरो मासान् यथाकृतं मार्गयितव्यम् । चतुर्षु मासेषु पूर्णेष्वपि यदा यथाकृतं न प्राप्यते तदा द्वौ मासावल्पपरिकर्मगवेषणे भवतः । ततः 15 परं मार्गितेऽप्यल्पपरिकर्मण्यप्राप्ते षण्मासां पूर्णयां सपरिकर्मणो ग्रहणं करोति ॥ ४०३१ ॥

तच्च कियन्तं कालं गवेषणीयम् ? इत्याह—

पणयालीसं दिवसे, मग्गित्ता जा न लब्भए ततियं ।

तेण परेण न गिण्हइ, मा पक्खेणं न रजेज्जा ॥ ४०३२ ॥

पञ्चचत्वारिंशत् दिवसान् 'तृतीयं' बहुपरिकर्म मार्गयित्वा यदि न लभ्यते ततः किम् ? 20 इत्याह—“तेण परेण” चि प्राकृतत्वात् पञ्चम्यर्थे तृतीया, ततः पञ्चचत्वारिंशतो दिवसेभ्यः परं बहुपरिकर्म न गृह्णाति । कुतः ? इति चेद् उच्यते—यथाकृतगवेषणकालदारम्य सार्धसप्तसु मासेषु गतेषु पञ्चदशभिर्दिवसैर्वर्षात्रो भवति, तेन च पक्षमात्रेण कालेन मा तत् पात्रकं 'न रज्येत' मा लिसं सत् प्रगुणीभवेत् । किमुक्तं भवति ?—वर्षाकाले पात्रस्य परिकर्म कर्तुं न लभ्यते, बहुपरिकर्मणि च पात्रे छेदन-मेदनादि प्रभूतं परिकर्म विधेयम्, तच्च पक्षमात्रेण न 25 कर्तुं पर्येत, अतः पञ्चचत्वारिंशदिवसेभ्यः परतो न गृहीतव्यमिति ॥ ४०३२ ॥

गंतं कालद्वारम्, अथाकरद्वारमाह—

कुत्तीय सिद्ध-निण्हण-पवंच-पडिमाउवासगार्हसु ।

कुत्तियवज्जं धितियं, आगरमार्हसु वा दो वि ॥ ४०३३ ॥

यथाकृतं पात्रकं कुत्रिकापणे मार्गयितव्यम् । सिद्धपुत्रकस्य वा निहवस्य वा प्रपञ्चश्रमणस्य वा 30

१ “द्वयवर्णं त्रिवर्णं च सुत्तपोरिसिं करोतो अत्यपोरिसिं अकरोतो मि मग्गिज्जा” इति चूर्णौ विशेष-चूर्णौ च ॥ २ °त्रं नद्धं भा० का० विना ॥ ३ न कल्पते, चहुं भा० कं० ॥ ४ °धितुं सिद्धं भा० कां० विना ॥

एकादशीं प्रतिमां पूरयित्वा वा श्रमणोपासको गृहं प्रत्यागतस्तदादेवो पात्रे यथाकृतं पात्रं प्राप्यते । 'कुत्रिकापणवर्ज' शेषेषु सिद्धपुत्रकादिषु 'द्वितीयम्' अल्पपरिकर्म प्राप्यते । अथवा आकरादिषु 'द्वे अपि' अल्पपरिकर्म-सपरिकर्मणी प्राप्यते ॥ ४०३३ ॥ तद्यथा—

आगर नई कुडंगे, वाहे तेणे य भिक्ख जंत विही ।

५ कय कारियं व कीतं, जइ कप्पइ धेप्पत् अज्जो ! ॥ ४०३४ ॥

'आकरः' मिलपह्यादिः^१ यत्रालावूनि प्राप्यन्ते, नवो यास्तुम्बकैस्तीर्यन्ते, 'कुडङ्गं नाम' यत्र वनखण्डे तुम्बकानि जायन्ते, "वाहे तेणे य" ति व्याधपह्यां स्तेनपह्यां वाऽलावूनि लभ्यन्ते, "भिक्ख" ति ये भिक्षाचरा अलावुकानि गृहीत्वा भिक्षां पर्यटन्ति, "जंत" ति यन्न-शालासु गुडादीनामुत्सेचनार्थमलावूनि धार्यन्ते, एतेषु स्थानेषु "विहि" ति विधिना पात्रकं १० गृहीतव्यम् । कः पुनर्विधिः ? इति चेद् उच्यते—तत्राकरादिषु गत्वाऽवभाषणे कृते दाय-केन च पात्रके दर्शिते प्रष्टव्यम्—कस्यार्थमेतत् कृतम् ? । ततस्तेऽभिदध्युः—युष्माकमर्थाय कृतं कारितं क्रीतं वा, यदि कल्पते तत् आर्थं । गृह्यताम् । एवमुक्ते सति गृह्णातीति सङ्ग-गाथासमासार्थः ॥ ४०३४ ॥ अथैनामेव गाथाद्वयेन विवृणोति—

आगर पल्लीमाई, निबुदग नदी कुडंगमुत्तरणं ।

१५ वाहे तेणे भिक्खे, जंते परिभोगऽसंसर्चं ॥ ४०३५ ॥

तुंमऽट्ठाएँ कयमिणं, अजेसऽट्ठाएँ अहवण सअट्ठा ।

जो 'चेच्छति च तदट्ठा, एमेव य कीय-पामिचे ॥ ४०३६ ॥

आकरो नाम मिलपल्ली मिलकोटं वा, तत्र प्रायोऽलावूनि प्रभूतानि प्राप्यन्ते । तथा नित्योदकाः—अगाधजला महानद्यो यत्र ग्रामादौ अलावुमिस्तीर्यन्ते तत्र पात्राणि प्राप्यन्ते । २० 'कुडङ्गं' वृक्षगहनं तत्र तुम्बिकानाम् 'उत्तरणं' बापनं क्रियते, यद्वा तासामेव नदीनां कूलेषु ये वृक्षकुडङ्गास्तेषु तुम्बिका वाप्यन्ते । व्याधपह्यां स्तेनपह्यां च तुम्बकेषु कालिक-पानीयादीनि प्रक्षिप्यन्ते, तत्र कौललमाजनामावात् । भिक्षाचरा भिक्षार्थमलावूनि गृह्णन्ति । यन्नशालादिषु च गुडोत्सेचनादिहेतोरलावूनि गृह्णन्ते । एतेष्वाकरादिषु यस्य प्रतिदिवसं परिभोगः क्रियमाणो विद्यते तत् पात्रकं जन्तुभिरसंसर्चं भवतीति कृत्वा गृहीतव्यम् ॥ ४०३५ ॥

२५ पात्रे च दर्शिते कस्यार्थमेतत् कृतम् ? इति पृष्ठो दाता व्रूयात्—युष्माकमर्थाय कृतमिदं कारितं वा, अथवाऽन्येषां साधूनामर्थाय कृतम्, "अहवण" ति निपातोऽथवायं, 'स्वार्थम्' आत्मनोऽर्थाय कृतमिदमस्माभिः, यद्वा य एव भिक्षाचरो गृह्णीष्यति तस्यार्थाय कृतमिदम् यावन्तिकमित्यर्थः । एवमेव च क्रीत-प्राप्तित्यादिकमपि वक्तव्यम् । यच्चात्रात्मार्थं कृतादिकं तत् कल्पते, आधाकर्षिकादिकं तु न कल्पते ॥ ४०३६ ॥ गतमाकरद्वारम् । अथ चाउलद्वारमाह—

३० चाउल उण्होदग तुयरे कुसणे तहेव तके य ।

जं होइ भावियं तं, कप्पति भइयव्वगं सेसं ॥ ४०३७ ॥

१ 'स्तस्य वा पा' आ० ॥ २ 'दिः', 'नद्यः' प्रतीताः, 'कुड' या० ॥ ३ तुम्हऽट्ठा' तामा० ॥
४ धेप्पति तामा० ॥

“चाउल” चि तन्दुलधावनम्, ‘उष्णोदकं’ प्रतीतम्, ‘तुवरं’ कुसुम्भोदकादि, ‘कुसणं’ मुद्गदाल्यादि तस्य यदुदकं तदपि कुसणम्, तत्कं प्रतीतम्, एतैर्यद् भावितं तत् कल्पते । ‘शेषम्’ एतद्विपरीतजलभावितं ‘भक्तव्यं’ विकल्पनीयम् ॥ ४०३७ ॥ मज्जनामेवोपदर्शयति—

सीतजलभावियं अविगते तु सीतोदण ण गिण्हंति ।

मज्ज-वस-तेल्ल-सप्पी-महुमादीभावियं भयितं ॥ ४०३८ ॥

सीतजलभावितं यत् पात्रं तद् ‘अविगते’ अपरिणते सीतोदके न गृह्णन्ति । मध-वसा-तैल-सर्पिर्मादिभिस्तु भावितं ‘भक्तं’ विकल्पितम् । तथाहि—यदि तेषां मद्यादीनामवयवा निःशेषा अप्यपनेतुं शक्यन्ते ततो गृह्यते, < इतरथा न गृह्यते; > अथवा विकटादिभावितं यत्र जुगुप्सितं तत्र न गृह्यते, अजुगुप्सितं तु गृह्यते ॥ ४०३८ ॥ पात्रग्रहण एव विधिमाह—

ओभासणा य पुच्छा, दिट्ठे रिक्के मुहं वहंते य ।

संसट्ठे निक्खित्ते, सुक्खे य पगास दट्ठुणं ॥ ४०३९ ॥

ओमंथ पाणमाई, पुच्छा मूलगुण उत्तरगुणे य ।

तिट्ठाणे तिक्खुत्तो, सुट्ठो ससिणिद्धमादीसु ॥ ४०४० ॥

दाहिणकरेणं फोणं, घेतुत्ताणेण वाममणिबंधं ।

घट्टेइ तिणि वारे, तिणि तले तिणि भूमीय ॥ ४०४१ ॥

तस वीयम्मि वि दिट्ठे, न गेण्हती गेण्हती तु अदिट्ठे ।

गहणम्मि उ परिसुद्धे, कप्पति दिट्ठेहि वि बहूहि ॥ ४०४२ ॥

एताश्चतस्रोऽपि गाथाः पीठिकायां सविस्तरं व्याख्याताः (गा० ६६०-६५-६६-६७) इति नेह सूयो व्याख्यायन्ते ॥ ४०३९ ॥ ४०४० ॥ ४०४१ ॥ ४०४२ ॥

गतं चाउल्लवारम् । अथ जघन्ययतनाद्वारमाह—

पच्छित्त पण जहण्णं, तेण उ तव्वुद्धिए य जयणाए ।

जहन्ना वं सासवादी, तेहिं उ जयणेयर कलादी ॥ ४०४३ ॥

जघन्यं प्रायश्चित्तं पञ्चकम् तेन यतना जघन्ययतना । कथम् ? इत्याह—‘तद्वृद्ध्या’ पञ्च-कादिवृद्धिरूपया यतनया पात्रकासत्तायां यतन्ते । अथवा सर्षपादीनि बीजानि ‘जघन्यानि’ सूक्ष्माणीत्यर्थः, तैरुक्तं पात्रकं बक्ष्यमाणया पङ्कागकरवृद्धियतनया गृह्णन्ति, ‘इतराणि तु’ बादराणि बीजानि कलाः—चणकास्तदादीनि, आदिशब्दाद् मसुरादीनि च ॥ ४०४३ ॥

अमुमेवार्थं विवरीपुराह—

छम्भागकए हत्थे, सुट्ठमेस पढमपव्व पणगं तु ।

दस त्रितिए राइदिणा, अंगुलिमूलेसु पन्नरस ॥ ४०४४ ॥

वीसं तु आउलेहा, अंगुट्ठतो य होइ पणवीसा ।

पसंयम्मि होइ मासो, चाउम्मासा भवे चउसु ॥ ४०४५ ॥

१. °भावियं तं, अविगय सीओदो ण मि° तामा० ॥ २. < > एतदन्तर्यतः पाठः भा० एव वर्तते ॥ ३. °ण कण्णं, घेतु° तामा० ॥ ४ व सरिखवा° तामा० ॥ ५. पसतिम्मि तामा० ॥

इह हस्तः षड् भागाः क्रियते—तत्र प्रथमपर्वण्येको भागः, द्वितीयपर्वणि द्वितीयः, अङ्गुलिमूलानि तृतीयः, आयुषो रेखा चतुर्थः, अङ्गुष्ठबुधं पञ्चमः, अङ्गुष्ठमतिक्रम्य शेषः सर्वोऽपि षष्ठो भागः । एवं षड्भागीकृते हस्ते प्रथमपर्वमात्रेषु सूक्ष्मबीजेषु 'पञ्चकं' पञ्चरात्रिन्दिवानि प्रायश्चित्तम्, द्वितीयपर्वमात्रेषु दशरात्रिन्दिवानि, अङ्गुलिमूलेषु पञ्चदशरात्रिन्दिवानि ॥ ४०४४ ॥

४ आयूरेषामात्रेषु विंशतिरात्रिन्दिवानि, अङ्गुष्ठबुधमात्रेषु पञ्चविंशतिरात्रिन्दिवानि, प्रसृतिप्रमाणेषु मासलघु, चतुःप्रसृतिप्रमाणेषु चत्वारो मासा लघवः ॥ ४०४५ ॥

एवं सूक्ष्मबीजेषु प्रायश्चित्तमुक्तम्, अथ वादरवीजेषु तदेवातिदिशवाह—

एसेव कमो नियमा, थूलेसु वि बीयपञ्चमारद्वौ ।

अंजलि चउक्क लहुगा, ते चिय गुरुगा अणंतेसु ॥ ४०४६ ॥

१० एष एव कमो नियमात् 'स्थूलेष्वपि' चणकादिवीजेषु मन्तव्यः । नवरं द्वितीयपर्वण्यादौ कृत्वाऽत्र प्रायश्चित्तक्रमः प्रारभ्यते, तद्यथा—द्वितीयपर्वमात्रेषु वादरवीजेषु पञ्चकम्, अङ्गुलिमूलमात्रेषु दशकम्, आयूरेषामात्रेषु पञ्चदशकम्, अङ्गुष्ठमूलमात्रेषु विंशतिः, प्रसृतिप्रमाणेषु निम्नमासः, अङ्गुलिमात्रेषु मासलघु, अङ्गुलीचतुष्कपरिमाणेषु चतुर्लघु, एतत् प्रत्येकबीजविषयं भणितम् । अनन्तबीजेषु सूक्ष्म-स्थूरेषु यथाक्रममेतान्येव प्रायश्चित्तानि गुरुकाणि १५ कर्त्तव्यानि ॥ ४०४६ ॥

निकारणम्मि एए, पच्छित्ता वच्चिया उ वीएसु ।

नायक्का अणुपुव्वी, एसेव उ कारणे जयणा ॥ ४०४७ ॥

एतानि प्रायश्चित्तानि निष्कारणे 'बीजेषु' बीजयुक्ते पात्रके गृह्यमाणे वर्णितानि । 'कारणे तु' पात्रकस्यासत्तालक्षणे 'आनुपूर्व्या' प्रथमपर्वदिर्लपया 'एवैव' पञ्चकादिका यतना कर्त्तव्या २० ॥ ४०४७ ॥ अथ यथाकृते प्रथमपर्वप्रमाणानि बीजान्यल्पपरिकर्मकं च शुद्धं प्राप्यतेऽनयोः कतरद् ग्रहीतव्यम् ? उच्यते—यथाकृतं ग्राह्यं नाल्पपरिकर्म । एवं द्वितीयपर्वदिष्वपि वक्तव्यम्, यावद् बीजैराकण्टभृतमपि यथाकृतं ग्राह्यम् । तथा चाह—

वोसट्ठं पि हु कप्पइ, वीयाईणं अधाकडं पायं ।

न य अप्प-सपरिकम्मा, तहेव अप्पं सपरिकम्मा ॥ ४०४८ ॥

२५ आगन्तुकानां बीजादीनां 'वोसट्ठमपि' आकण्टभृतमपि यथाकृतं पात्रं कल्पते न चाल्प-परिकर्म-सपरिकर्मणी शुद्धे अपि । 'तथैव' एवमेवाल्पपरिकर्मकमागन्तुकबीजानां भृतमपि कल्पते, न च सपरिकर्मकं शुद्धमपि ॥ ४०४८ ॥ अत्रैवैदम्पर्यमाह—

धूला वा सुहुमा वा, अवहंते वा असंथरंतम्मि ।

आगंतुअ संकामिय, अप्पवहु असंथरंतम्मि ॥ ४०४९ ॥

३० यथाकृते 'स्थूलानि वा' चणकादीनि बीजानि भवन्तु 'सूक्ष्माणि वा' सर्वपादीनि, यदि तस्य प्राक्तनं भाजनं नवरङ्गात्तदवहमानकम्, तेन वा भाजनेन न संस्तरति, सर्वथा वा भाजनं तस्य नास्ति, एवमसंस्तरतोऽल्पबहुत्वं तोलयित्वा बहुगुणकरमिति कृत्वा यथाकृतमागन्तुकबीजानां भृतमपि बीजानि यतनयाऽन्यत्र सङ्क्रमय्य ग्रहीतुं कल्पते ॥ ४०४९ ॥

गतं जघन्येतनाद्वारम् । अथ “नोयग असई असिव” (गा० ४०००) चि द्वारद्वयमाह—

धूलःसुहुमेसु वुत्तं, पच्छित्तं तेसु चैव भरिओ वि ।

जं कप्पइ चि भणिअं, ण जुअई पुन्वमवरेणं ॥ ४०५० ॥

स्थूल-सूक्ष्मेषु बीजेषु पूर्वं सप्रपञ्चं प्रायश्चित्तशुक्तम्, सम्प्रति ‘तैरेव’ बीजैर्मृतोऽपि यथा-
कृतप्रतिग्रहो गृहीतुं कल्पते, ‘इति’ एवं यद् भणितं तदेतद् युष्माकं पूर्वमपरेण न युज्यते ॥
४०५० ॥ गुरुराह—

चोयग ! दुविहा असई, संताऽसंता य संत असिवादी ।

इयरा उ झामियाई, संते भणिया उ सा सोही ॥ ४०५१ ॥

हे नौदक ! द्विविधा असत्—सदसत्ता असदसत्ता च । तत्र सदसत्ता नाम यत्र ग्रामे
नगरे वा भाजानि सन्ति तत्र अपान्तराले वा अशिवम्, स्वग्रामे वा येषु कुलेषु लभ्यन्ते 10
तेष्वशिवम्, आदिशब्दादवगम्यदीनि तत्र अपान्तराले वा विद्यन्ते, अथवा अस्ति भाजनं
परं नवरत्नत्वाद् न तावद् वहति, यद्वा तद् भाजनमतिव्युत्तरमतो न तेन संस्यते । ‘इतरा’
असदसत्ता सा पुनरियम्—पात्रं ‘ध्यामितं’ प्रदीपनकेन दग्धम्, आदिशब्दात् स्तेनैर्वाऽपहृतं
भक्षं वा । एवंविधयोर्द्वयोरप्यसत्तयोर्यथाकृतमागन्तुकबीजानां मृतमपि कल्पते, न पुनः शुद्ध-
मल्पपरिकर्म । यत् पुनरस्माभिः ‘शोधिः’ प्रायश्चित्तशुक्तं सा द्विविधाया असत्ताया अभावे सति 15
पात्रे यो गृह्णाति तद्विषया मन्तव्या ॥ ४०५१ ॥ किञ्च—

जो उ गुणो दोसकरो, न सो गुणो दोसमेव तं जाणे ।

अगुणो वि होति उ गुणो, विणिच्छयो सुंदरो जस्स ॥ ४०५२ ॥

‘यस्तु’ यः पुनर्गुणः ‘दोषकरः’ आत्मोपघातादिदोषजनकः स परमार्थतो गुण एव न
भवति. किन्तु दोषमेव तं जानीयात्, दोषकारणत्वात्; यस्य तु ‘विनिश्चयः’ निर्वाहः सुन्दरः 20
स कथञ्चिद्गुणोऽपि परिणामसुन्दरतया गुण एव भवति, गुणकारणत्वात्; एवमिहापि यथा-
कृते यद्यपि तान्यागन्तुकबीजानि यतनयाऽन्यत्र सङ्ग्रामयतः स्वल्पः सङ्घट्टनदोषस्तथापि न तत्र
सूत्रार्थयोः परिमन्थः, न च छेदन-भेदनादिना आत्मोपघातः, अपि च तद् गृहीतं सत् तस्या-
मेव वेषायां भक्त-पानग्रहणे उपयुज्यते, एवं सदोषमपि तद् बहुगुणम् । अल्पपरिकर्मादौ तु
परिकर्ममाणे सूत्रार्थपरिमन्थः, छेदनादिनाऽऽत्मोपघात इत्यादयो बहवो दोषाः, अतः सगु- 25
णमपि तद् बहुदोषतरम् ॥ ४०५२ ॥

अथ “पमाण उवओग छेयण” (गा० ४०००) चि द्वारमाह—

असई तिगे पुण जुचे, जोगे ओहोवही उवग्गहिए ।

छेयण-मेयणकरणे, सुद्धो जं निजरा विउल्ला ॥ ४०५३ ॥

यथाकृतं त्रीन् वारान् आर्गितं परं न लब्धम्, ततो वारत्रिकं ‘ओगे’ व्यापारे ‘युक्ते’ 30
कृतोऽपि यथाकृतस्य ‘असति’ अप्राप्तौ, ‘पुनःशब्दः’ अवधारणे, स चैतदवधारयति—वार-
त्रयात् परतोऽल्पपरिकर्मकमेव गृहीतव्यम् । अथ तदपि न प्राप्यते ततो बहुपरिकर्मापि आह्वयम् ।

१ “अयो न वहिः सुन्द” गा० का० विना ॥

पृ० १४०

एष ओषोपधौ औपग्रहिकोपधौ च सर्वस्मिन्नपि विधिरवसातव्यः । एवं च क्रमागतमल्पपरि-
कर्मादि गृहीत्वा तत्रोपयुक्तो यः छेदन-भेदने करोति सः 'शुद्धः' न प्रायश्चित्तभास्य, कुतः !
इत्याह—'यद्' यस्माद् यथोक्तक्रमागतं विधिं निदधानस्य निर्जरा विपुला भवति ॥४०५३॥

ननु चाल्पपरिकर्मादौ छेदनादिपरिकर्मसम्भवादात्म-संयमविराधना भवति ततः कथं तस्य
५ ग्रहणमनुज्ञायते ! उच्यते—

चोयग ! एताए चिय, असईय अहाकडस्स दो इयरे ।

कप्पति छेयणे पुण, उवओगं मा दुवे दोसा ॥ ४०५४ ॥

हे नोदक ! या पूर्वं द्विविधा असत्ता प्ररूपिता 'एतयैव' यथाकृतस्यासत्तया 'द्वे इतरे'
अल्पपरिकर्म-सपरिकर्मणी कल्पेते प्रतिगृहीतव्यम्, परं तयोश्छेदनादौ महता प्रयत्नेनोपयोगं
10 करोति, मा 'द्वौ' संयमा-ऽऽत्मविराधनालक्षणौ दोषौ भूतामिति कृत्वा ॥ ४०५४ ॥

अहवा वि कतो णेणं, उवओगो न वि य लम्भती पढमं ।

हीणाहियं च लम्भति, सपमाणा तेण दो इयरे ॥ ४०५५ ॥

अथवा कृतः 'अनेन' साधुना 'उपयोगः' मार्गज्यापारः परं न लभ्यते 'प्रथमं' यथाकृतं
पात्रम्, अथवा लभ्यते परं स्वप्रमाणतो हीनाधिकं तेन कारणेन 'द्वे इतरे' अल्पपरिकर्म-सप-
15 रिकर्मणी यथाक्रमं गृह्णाति ॥ ४०५५ ॥ कुतः ? इति चेद् उच्यते—

जह सपरिकम्मलंमे, मग्गंतं अहाकडं भवे विपुला ।

निज्जरमेवमलंमे, वितियस्सियरे भवे विडला ॥ ४०५६ ॥

यथा 'सपरिकर्मणः' अल्पपरिकर्मपात्रकस्य लभेऽपि यथाकृतं मार्गयतो विपुला निर्भरा
भवति, तथा यथाकृतालभे 'इतरस्मिन्' बहुपरिकर्मणि लभ्यमानेऽपि 'द्वितीयस्य' अल्पपरिक-
20 र्मणो मार्गणे उपलक्षणत्वादल्पपरिकर्मणोऽप्यलभे बहुपरिकर्ममार्गणे विपुलैव निर्भरा
ब्रह्मत्या ॥ ४०५६ ॥ अथवा—

असिबे ओमोदरिय, रायहुडे भए व गेलबे ।

सेहे चरित्त सावयमए य ततियं पि गिण्हिजा ॥ ४०५७ ॥

यत्र यथाकृतमल्पपरिकर्म वा भाजनं प्राप्यते तत्र अपान्तराले वाऽशिवमवसौदर्यं राबद्धिष्टं
25 'भयं वा' बोधिकस्तेनादिसमुत्थं वर्तते, भगवत्त्वं वा कस्यापि साधोः सज्जातं तत्प्रतिबन्धेन न
ज्ञायते तत्र गन्तुम्, शैक्षस्य वा तत्र सागारिकम्, चारित्रस्य वा चरिकाद्युपसर्गसमुत्थो भेदः,
स्वापदाः—सिंहादयस्तेषां वा भयम्, एवमादिभिः कारणैः 'तृतीयमपि' बहुपरिकर्म पात्रं स्वसाने
गृहीयात् ॥ ४०५७ ॥ उक्तमेवार्थं सिंहावलोकितेनाह—

आगंतुमाणि ताणि य, चिरपरिकम्मे य सुत्तपरिहाणी ।

30 एएण कारणेणं, अहाकडे होति गहणं तु ॥ ४०५८ ॥

यथाकृते यानि बीजानि तान्यागन्तुकानि, चिरकालपरिकर्मणि च क्रियमाणे सूत्रार्थपरे-
हाणिः, एतेन कारणेन यथाकृतस्य ग्रहणं कार्यम्, नाल्पपरिकर्मादेः ॥ ४०५८ ॥

अथ मुखद्वारमाह—

वितिय-ततिएसु नियमा, मुहकरणं होज तस्सिमं माणं ।

तं चिय तिविहं पायं, करंडगं दीह वट्टं च ॥ ४०५९ ॥

‘द्वितीय-तृतीययोः’ अल्पपरिकर्म-सपरिकर्मणोर्नियमाद् मुखकरणं भवेत् । ‘तस्य च’ मुखस्य ‘इदं’ वक्ष्यमाणं मानम् । तत्र यस्य पात्रस्य मुखं विचारयितव्यं तत् त्रिविधम्—१ करण्डकं दीर्घं वृत्तं च । २ ‘करण्डकं’ करण्डकाकारं बहुपृथुत्वमल्पोच्छ्रयम्, ‘दीर्घम्’ अल्पपृथुत्वं ॥ बहुच्छ्रयम्, ‘वृत्तं’ चतुरस्रम् ॥ ४०५९ ॥ एतेषां मुखप्रमाणमाह—

अकरंडगमि भाणे, हत्थो उट्टं जहा न घट्टेति ।

एयं जहजगमुहं, वत्थुं पप्पा विसालतरं ॥ ४०६० ॥

‘अकरण्डके’ करण्डकाकाररहिते दीर्घे समचतुरस्रे वा भाजने हस्तः प्रविशन् निर्गच्छन् वा यथा ‘ओष्ठं’ कर्णं ‘न घट्टयति’ न स्पृशति एतत् सर्वजघन्यं मुखप्रमाणम् । अतः परं ‘वस्तु’¹⁰ बृहत्तरपात्रादिकं ‘प्राप्य’ प्रतीत्य विशालतरं मुखं क्रियते । यत् पुनः करण्डकाकारं पात्रं तस्य विशालमेव मुखं कर्तव्यम्, अन्यथा तद् दुःप्रत्युपेक्षं भवति ॥ ४०६० ॥

एव प्रतिग्रहविधिरुक्तः । इदानीं मात्रकविधिः, तत्र परः प्रेरयति—ननु तीर्थकैस्तावद् मात्रकं नानुज्ञातम्, कथम् ? इति चेद् उच्यते—

दब्बे एगं पायं, भणिओ तरुणो य एगपाओ उ ।

15

अप्पोवही पसत्थो, चोएति न मत्ततो तम्हा ॥ ४०६१ ॥

उपकरणद्रव्यावमौदरिकायामेकमेव पात्रमुक्तम् । तथा चारामः—

एगे वत्थे एगे पाए चियत्तोवगरणसाहज्जणया ।

तथा यो भिक्षुस्तरुणो युगवान् बलवान् स एकपात्रो भवेत् । तथा च आचारसूत्रम्—

जे भिक्षू तरुणे जुगवं बलवं ० से एगं पायं धारेज्जा । (श्रु० २ ब्रू० १ अ० ६ उ० १)²⁰

अल्पोपधिश्च प्रशस्तः । तथा च दशवैकालिकसूत्रम्—

अप्पोवही कलहविवज्जणा य, विहारचरिया इसिणं पसत्था । (चू० २ गा० ५)

यत एवमतो न मात्रकं ग्रहीतव्यम्, गाथायां पुंस्त्वं प्राकृतत्वाद् इति परः प्रेरयति ॥ ४०६१ ॥

अथ सूरिराह—

जिणकप्पे तं सुत्तं, सपडिग्गहकस्स तस्स तं एगं ।

25

नियमा धेराण पुणो, वितिज्जओ मत्तओ होइ ॥ ४०६२ ॥

हे नोदक ! यदेकपात्रादिप्रतिपादकं सूत्रं तद् जिनकरूपविषयं मन्तव्यम् । तथाहि—यः

सप्रतिग्रहो जिनकल्पिकस्तस्य ‘उत्त’ प्रतिग्रहलक्षणमेकं पात्रं भवति । स्वविराणां पुनर्नियमाद् द्वितीयं मात्रकं भवति, “एगं पायं जिणकप्पियाण धेराण मत्तओ वीओ ।” (ओघनि० गा० ६७९) इति वचनात् ॥ ४०६२ ॥

30

नणु दब्बोमोयरिया, तरुणाहविसेसओ य मत्तो वि ।

अप्पोवही दुपत्तो, जेणं तिप्पमिति बहुसदो ॥ ४०६३ ॥

१ ॥ २ ॥ एतदन्तर्गतः पाठः आ० का० एव वर्तते ॥ २ ‘त्तं’ समचतु’ आ० का० ॥

यच्च द्रव्यावमौदरिकायामेकं पात्रमुक्तं तत्र द्वयोः पात्रयोर्धारणे ननु द्रव्यावमौदरिका किं न भवति ? त्रिप्रभृतीनामग्रहणाद् भवत्येवेति भावः । यच्चाभिहितम् “जे भिक्खू तरुणे” इत्यादि तत्र यदि सर्वेणापि साधुनैकमेव पात्रकं धारयितव्यं ततः किं तरुणादिभिर्विशेषणैरभिहितैः ? अतो ज्ञायते तरुणादिविशेषणमिधानाद् मात्रकमपि सामर्थ्यादनुज्ञातम् । यद्यपि ८ “अप्पोवही” इत्यादि अभिहितं तत्र तु ‘द्विपात्रः’ पात्रद्वयोपेतोऽल्पोपधिरेव भवति, यत्किं-प्रभृतिष्वेव पदार्थेषु बहुशब्दो वर्तते, अतो ग्रहीतव्यं मात्रकम् ॥ ४०६३ ॥

अथ न गृहाति तत इमे दोषाः—

अग्रग्रहणे वारत्तग, पमाण हीणाऽपि सोहि अववाए ।

परिमोग ग्रहण-वितियपय-लक्खणाई सुहं जाव ॥ ४०६४ ॥

- 10 मात्रकस्याग्रहणे दोषा वक्तव्याः । वारत्तगदृष्टान्तश्चात्र भवति । प्रमाणम् हीना-ऽधिकप्रमाणे च दोषाः । ‘शोषिः’ मात्रकपरिमोगे प्रायश्चित्तम् । ‘अपवादः’ हीना-ऽधिकधारणालक्षणः । परिमोगः कारणे मात्रकस्य यथा विधीयते । ग्रहण-द्वितीयपद-लक्षणादीनि सुखं यावद् यानि प्रतिग्रहद्वाराण्यभिहितानि तदेतत् सर्वं वक्तव्यमिति द्वारगाथासङ्केपार्थः ॥ ४०६४ ॥

अथैनामेव विवरीपुराह—

- 15 मत्तअगेण्हणें गुरुगा, मिच्छत्ते अप्प-परपरिवाओ ।

संसत्तगग्रहणम्मि, संजमदोसा सवित्थारा ॥ ४०६५ ॥

- मात्रकं यदि न गृहाति ततश्चतुर्गुरुकाः । येऽभिनवश्राद्धास्ते तेनैव प्रतिग्रहेण भोजनं पुनर्निलेपनं च कुर्वाणं दृष्ट्वा ‘दुईयधर्माणोऽमी’ इति मिथ्यात्वं गच्छेयुः । यदि प्रतिग्रहे आचार्यादीनामर्थाय गृहाति तत आत्मपरित्यागः । अशात्मनो गृहाति ततः परेषाम्-आचार्यादीनां 20 परित्यागः कृतो भवति । संसक्तभक्त-पानं चाप्रत्युपेक्षितं यदि प्रतिग्रहे गृहाति ततः संयमदोषाः सविस्तराः “छक्राय चउसु लहुगा” (गा० ४६१, ८७९, २७७१ प्रभृतयः) इत्यादि-विस्तरसहिता वक्तव्याः ॥ ४०६५ ॥ अथ वारत्तगदृष्टान्तमाह—

वारत्तग पव्वज्जा, पुत्तो तप्पडिम देवथलि साहू ।

पडियरणेगपडिग्गह, आयमणुच्चालणा छेओ ॥ ४०६६ ॥

- 25 वारत्तगपुरं नगरं । तत्स्थ य अभयसेणो राया । तस्स अमच्चो वारत्तगो नाम, सो पत्तेगबुद्धो घरसारं पुत्तस्स निसिरियं पव्वहओ । तस्स पुत्तेण पिउमरीए देवकुलं कारेवा रयहरण-मुहपोत्थिय-पडिग्गहचारिणी पिउ ३० पडिमा ठाविया, तत्स्थ य सत्तागारो पव्वचिओ । तत्स्थ य एगो साहू एगपडिग्गहधारी पडिग्गहए भिक्खं घेत्तुं तं भोत्तुं तत्तथेव पडिग्गहे पुणो पाणगं घेत्तुं सन्नं वोसिरिठं तेणेव पडिग्गहेणं निळेवेह । तेसिं सत्ताकारनिउत्ताणं चिंता 30 जाया—‘कहं निळेवेह ?’ चि पडियरिओ । दिट्ठो तेहि, निच्छूदो । तस्स अजेसिं च साहूणं वोच्छेओ तत्स्थ जाओ ॥

१ °समासार्थः कां० ॥ २ °अग्रसे०-आ०-चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥ ३ °८० एतदन्तर्गतः पाठः भा० कां० एव वर्तते ॥

अथ गाथाक्षरार्थः—चारत्वेन प्रज्यायां गृहीतायां पुत्रस्तस्य चारत्तकस्य प्रतिमां देव-
कुलेऽचीकरत् । तत्र च स्थली प्रवर्तिता । साधुवैकेन प्रतिग्रहेण मिश्रार्थमायातः । प्रतिवरणं
च कुर्वणैस्तेनैव प्रतिग्रहेण 'आचमनं' निर्लेपनं कुर्वीत इत्या तस्य 'उद्वाटना' निष्काशना
कृता । तस्मान्येषां च साधूनां व्यवच्छेदः कृतः । एवं मात्रकस्याग्रहणे उद्वाहो भवेत् ॥ ४०६६ ॥

अथ प्रमाणद्वारमाह—

जो मागहओ पत्थो, सविसेसतरं तु मत्तगपमाणं ।

दोसु वि दच्चग्गहणं, वासावासासु अहिकारो ॥ ४०६७ ॥

यो 'मागधः' अगधदेशोद्भवः 'प्रस्थः'

'द्वो असईओ मसई, दो पसईओ य सेइया होति ।

चउसेइयाहि पत्थो"

इति क्रमनिष्पन्नः, ततो मागधप्रस्थात् सविशेषतरं मात्रकप्रमाणं भवति । तेन च मात्रकेण
'द्वयोरपि' अतुचद्व-वर्षावासयोगुरु-गलनादियोग्यस्य भक्त-पानद्रव्यस्य ग्रहणं क्रियते । अन्ये तु
व्याचक्षते—“द्वोसु वि” चि प्रतिग्रहे भक्तं मात्रके प्रानकं गृह्णते । वर्षावासे तु विशेषतो
मात्रकेणाधिकारः, यतो वर्षासु प्रथममेव यत्र धर्मलाभयति तत्र प्रानकं गृह्णाति, यतः क्रदा-
चिद् व्याचारितं वर्ष-निपतेद् येन गृहाद् गृहं सञ्चरितुं न शक्यते ततः पानकेन विना प्रति-
ग्रहो लेपकृतो भवति । अथवा वर्षावासे भक्त-पानं संसज्यत इति कृत्वा मात्रकेण तस्य शोधनं
कार्यम् ॥ ४०६७ ॥ प्रकारान्तरेण मात्रकप्रमाणमाह—

सुक्खोल्लओदणस्सा, दुगाउतद्धाणमागओ साह ।

सुजति एगद्धाणे, एतं खलु मत्तगपमाणं ॥ ४०६८ ॥

‘सुक्खौद्वनसाम्भमानगृहीतेन तीमनेनाद्वैस्य भूतं यद् ‘एकस्थाने’ एकवारं द्विगव्यूतमात्रा-
प्रभञ्ज आगतः साधुयुक्ते एतत् खलु मात्रकप्रमाणं मन्तव्यम् ॥ ४०६८ ॥ यदि वा—

भत्तस्स व पाणस्स व, एगतरागस्स जो भवे भरिओ ।

यज्जओ साहुस्स उ, जितियं पि य मत्तयपमाणं ॥ ४०६९ ॥

भक्तस्य वा पानकस्य वाऽनयोरेकतरस्य यद् भूतं सद् एकस्य साधोः पर्याप्तं भवति एतद्
द्वितीयमपि मात्रकप्रमाणमवगन्तव्यम् ॥ ४०६९ ॥ अथ द्विन्द्वारमाह—

इहरस्सेमे दोसा, ओभावणं सिंसणा मल्लंते य ।

छण्हं विराइणा भाणमेदो जं वा गिलाणस्स ॥ ४०७० ॥

‘इहरस्स’ यथोक्तप्रमाणाद् लघुतरस्य मात्रकस्येमे दोषाः, तद्यथा—‘अपभ्रान्ता’ तद् लघुतरं
मात्रक्रमतीव्र-प्रियमाणं दृष्ट्वा लोको ब्रूयात्—अहो ! अमी वसुधादुःखभग्नाः प्रजन्ति । अभ्रान्ता
भक्त-प्रानं-परिगलद् विलोक्य ‘अहो ! अमी असन्तुष्टा एवं सिच्यमाना अपि न गणयन्ति’ इति
सिंसा कुर्वीत । अस्तिभूते च गच्छति षट्कायाणां विराघना । अथ परिगलनमयात्-तत्रैवोपगोशं
वदाति ततः स्थाण्वाद्वा प्रस्वलितस्य भाजनमेदो भवेत् । यद्वा गलनस्य उपलक्षणत्वाद् बाल-

वृद्धादीनां च तेन ढहरमात्रकेणापर्याप्तं भवति तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ४०७० ॥ तथा—

पङ्कणं अवंगुतस्मिन्, पुढवी-तसपाण-तरुणादीर्णं ।

आणिञ्जते गामंतरातो गलणे य छक्काया ॥ ४०७१ ॥

ढहरमात्रके आकण्ठभृते लेपकृतीकरणभयाद् 'अपावृते' उद्धाटिते पृथिवीरजः-त्रसमाणि-
७ तरुणादीनां पतनं भवेत् । अथवा ग्रामान्तरादतिभृते तस्मिन् आनीयमाने परिगलति षट्-
काया विराध्यन्ते ॥ ४०७१ ॥ अथाधिकद्वारमाह—

अहियस्स इमे दोसा, एगतरस्सोग्गहम्मि भरितस्मि ।

सहसा मत्तगभरणे, भारादि विगिचणियमादी ॥ ४०७२ ॥

प्रमाणाधिकस्य मात्रकस्येमे दोषाः—'एकतरस्य' भक्तस्य वा पानकस्य वा प्रतिग्रहे भृते
10 सति पश्चाद् मात्रके ग्रहणं कुर्यात् । सहसा वा तस्य मात्रकस्य भरणे कृते भारेण स्थाणु-कण्ट-
कादीनि न प्रेक्षते तत्रात्मविराधना, ईर्याया अशोधने संयमविराधना । अन्यच्च द्वयोरपि प्रति-
ग्रह-मात्रकयोर्भूतयोः 'विवेचनं' परिष्ठापनं भवेत् तत्र षट्कायविराधना । अथ न परिष्ठापयति
ततोऽतिप्रचुरेण भक्षितेन ग्लानत्वं भवेत् । यत् एवमादयो दोषाः अतः प्रमाणयुक्तं ग्रहीतव्यम्
॥ ४०७२ ॥ अथ शोधिद्वारमाह—

15 जइ भोयणमावहती, दिवसेणं तत्तिया चउम्मासा ।

दिवसे दिवसे तस्स उ, वितिणारोवणा भणिथा ॥ ४०७३ ॥

'यति' यावतो वारान् एकदिवसेन मात्रके 'भोजनं' भक्त-पानम् < १ आत्मनो योग्यम् >
'आवहति' आनयतीत्यर्थः तावन्ति चतुर्लघूनि । अथ दिवसे दिवसे मात्रकं परिमुञ्चे ततो
द्वितीयप्रायश्चित्तेनारोपणा भणिता । किमुक्तं भवति ?—द्वितीयदिवसे मात्रकं यावतो वारान्
20 परिमुञ्चे तावन्ति चतुर्गुरुकाणि, एवं तृतीये षड्लघु, चतुर्थे पङ्कुरु, पञ्चमे छेदः, षष्ठे मूलम्,
सप्तमेऽनवस्थाप्यम्, अष्टमे पाराश्रिकम् ॥ ४०७३ ॥ यत् शोधिद्वारम् । अथापवादद्वारमाह—

अण्णाणे मारवे लुद्धे, असंपत्ती य जाणए ।

लहुगो लहुगा गुरुगा, चउत्थो सुद्धो उ जाणओ ॥ ४०७४ ॥

इयं यथा प्रतिग्रहे (गा० ४०१६) तथा मात्रकेऽपि वक्तव्या ॥ ४०७४ ॥

25 परिमोगद्वारमाह—

वाले बुद्धे सेहे, आयरिय गिलाण खमग पाहुणए ।

दुल्लभ संसत्त असंयंरत अद्धानकप्पम्मि ॥ ४०७५ ॥

वालस्य वृद्धस्य शैक्षस्याचार्यस्य ग्लानस्य क्षपकस्य प्राप्नुणकस्य च प्रायोग्यं मात्रके गृह्यते ।
यद्वा बाल-वृद्धादयः प्रतिग्रहं हिण्डापयितुं न शक्नुवन्ति अतस्ते मात्रके भक्त-पानमानयेयुः
80 सुजीरन् वा । गच्छसाधारणं वा दुर्लभद्रव्यं घृतादिकं मात्रके गृहीयात् । यत्र वा भक्त-पानं
संसज्यते तत्र मात्रके गृह्यते, तद्धि संसक्तं मात्रके शोधयित्वा पश्चात् प्रतिग्रहे प्रक्षिप्यते ।

१ पते दोषाः मा० ॥ २ < १ > एतच्चिद्वान्तर्गतः पाठः मा० नास्ति । "जतिए वारे भाणेति एगदिव-
सेणं तत्तिया चउलहुगा" इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

अवम-राजद्विधादिषु वा असंस्तरणे प्रतिग्रहे भृतेऽन्यस्मिन् लभ्यमाने मात्रके गृह्यते । अथ्वनि कल्पोऽध्वकल्पः, कल्पग्रहणं कारणे विधिना अध्वा प्रतिपन्न इति स्थापनार्थम्, तत्रासंस्तरणे प्रतिग्रहे भृते सति मात्रकेऽपि गृह्यते ॥ ४०७५ ॥

अथ ग्रहण-द्वितीयपदद्वारे व्याख्यायेते—ग्रहणं नाम को मात्रकं गृह्णाति ? तत्र निर्वचनं यथा प्रतिग्रहे । द्वितीयपदं पुनरशिवादिभिः कारणैः यथाकृतमात्रकस्य यत्र सम्भवस्तत्र गन्तुमशक्तौ स्तस्थान एवाल्पपरिकर्म-बहुपरिकर्मणी गृहीतव्ये । लक्षणादीनि द्वाराणि प्रतिग्रह इव मन्तव्यानि ॥ अल्पपरिकर्मणि सपरिकर्मणि च पात्रे लेपप्रदानं सम्भवति अतस्तद्विषयं विधिमाह—

हरिण बीण चले जुचे, वच्छे साणे जलद्विण ।

पुढवी संपातिमा सामा, महावाण महियाऽमिते ॥ ४०७६ ॥

10

पुण्वर्णे लेवदाणं, लेवग्गहणं सुसंवरं काउं ।

लेवस्स आणणा लिपणा य जतणाय कायव्वा ॥ ४०७७ ॥

गाथाद्वयमपि पीठिकायां (गा० ५००, ४२१) सप्रपञ्चं व्याख्यातमिति ॥ ४०७६ ॥
॥ ४०७७ ॥

सूत्रम्—

15

कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा भिन्नाइं वरंथाइं
धारित्तण वा परिहरित्तण वा ९ ॥

५ अस्मै व्याख्या प्राग्वत् ॥ ७ आह—किमनेन सूत्रेण प्रयोजनम् ? पूर्वसूत्रेणैव गतार्थत्वात्, उच्यते—

अव्वोगडो उ मणितो, उवधिविभागो उ आदिसुत्तेसु ।

20

सो पुण विभज्जमाणो, उवरिसुण वोगडो होति ॥ ४०७८ ॥

‘अव्याकृतः’ ‘अयं जिनकल्पिकानाम्, अयं स्वविरकल्पिकानाम्, अयमार्यिकाणां’ इत्येवमविशेषित एवोपधिविभागः ‘आदिसूत्रेषु’ अनन्तरोक्तेषु मणितः, ‘स पुनः’ उपधिविभागो जिनकल्पिकादिविभागैर्विमज्जमानोऽस्मिन् प्रस्तुते उपरिसूत्रे ‘व्याकृतः’ स्फुटो भवति, अत इदं सूत्रमारम्यते ॥ ४०७८ ॥ तमेवोपधिविभागं प्रचिकटयिषुराह—

25

चोदसग यण्णवीसो, ओहोवधुवग्गहो अणेगविधो ।

संथारपड्ढमादी, उमयोपक्खम्मि णेयव्वो ॥ ४०७९ ॥

इह जिनकल्पिकानामौघिक एवोपधिर्भवति नौपग्रहिकः, स्वविरकल्पिकानां तु द्विविधोऽपि भवति । तत्रौघोपधिर्द्विधा—चतुर्दशविधः पञ्चविंशतिविधश्च । चतुर्दशविधः साधूनाम्, पञ्चविंशतिविधस्तु साध्वीनाम् । उपग्रहोपधिः पुनरनेकविधः, स च संस्कारपट्टादिरूपः ‘उभयपक्षे’ 30

सौधु-साध्वीजनलक्षणे ज्ञातव्यः ॥ ४०७९ ॥ तत्र खंविरेकल्पिकानां चतुर्दशविध ओषोषधिः
प्रागनन्तरसुत्र एवोक्तः, अथार्याणां पञ्चविंशतिविधं तमेवाह—

पत्तं पत्तावंधो, पायड्वणं च पायकेसरिया ।

पडलाइँ रयत्ताणं, च गोच्छओ पायनिजोगो ॥ ४०८० ॥

5

तिण्णेव य पच्छाया, रयहरणं चैव होइ मुहपोत्ती ।

तत्तो य मत्तए खलु, चोदसमे कमदए होति ॥ ४०८१ ॥

उग्गहणंतग पट्टो, अट्ठोरुअ चलणिया य बोधव्वा ।

अर्हिभतर-वाहिणियंसणी य तह कंसुए चैव ॥ ४०८२ ॥

उक्कच्छिय वेकच्छिय, संवाडी चैव खंघकरणी य ।

10

ओहोवहिम्मि एते, अज्जाणं पणवीसं तु ॥ ४०८३ ॥

पात्रकादीनि त्रयोदशोपकरणानि साधूनामिव द्रष्टव्यानि । चतुर्दशं तु चोलपट्टकसाने
तासां कमठकं भवति, तच्चाष्टकमयमेकैकं संयतीनां निजोदरप्रमाणेन विज्ञेयम् १४ । तथाऽ-

वप्रहानन्तकं १५ पट्टः १६ अट्ठोरुकं १७ चलनिका च बोद्धव्या १८, अभ्यन्तरनिवसनी
१९ बहिर्निवसनी २० तथा कंसुकश्चैव २१ औपकक्षिकी २२ वैकक्षिकी २३ संवाडी २४

१५ स्कन्धकरणी २५ । एवमेतान्योषोषधौ आर्यिकाणां पञ्चविंशतिरुपकरणानि भवन्तीति
॥ ४०८० ॥ ४०८१ ॥ ४०८२ ॥ ४०८३ ॥ अथैतान्येव विवृणोति—

नावनिमो उग्गहणंतओ उ सो गुज्झदेसरक्खट्ठा ।

सो य पमाणेणेको, घण-मसिणो देहमासज्ज ॥ ४०८४ ॥

इह 'अवग्रहः' इति योनिद्वारस्य सामयिकी संज्ञा, तस्यानन्तकं-बल्लमवग्रहावन्तकम्, गाथायां

20 पुंस्त्वं प्राकृतत्वात्, तच्च 'नौनिमं' मध्यभागे विशालं पर्यन्तभागयोस्तु तनुकं शुब्धदेशरक्षार्थं

क्रियते । तच्च गणनया एकम्, आर्तव-बीजपातसंरक्षणार्थं च घनं-घनवस्त्रेण, पुरुषसमानकर्कश-

स्पर्शपरिहरणार्थं च मसृणं-मसृणवस्त्रेण क्रियते । प्रमाणेन च 'देहं' स्त्रीशरीरमासाद्य तद् विधी-

यते, देहो हि कस्याश्चित् तनुः कस्याश्चित् स्थूलः ततस्तदनुसारेण विधेयमित्यर्थः ॥ ४०८४ ॥

पट्टो वि होइ एको, देहपमाणेण सो उ भय्यंजो ।

25

(सर्वग्रन्थाग्रम्—२७०००)

छादंतोग्गहणंतं, कडिवद्धो मल्लकच्छा वा ॥ ४०८५ ॥

पट्टोऽपि गणनयैको भवति । स च पर्यन्तभागवर्तिवीटकवन्धवद्धः, पृथुत्वेन चतुरङ्गल-

प्रमाणः समतिरिक्तो वा, दैर्घ्येण तु स्त्रीकटीप्रमाणः । स च देहप्रमाणेन भेत्तव्यः, पृथुलकटी-

भागाया दीर्घः सक्कीर्णकटीभागायास्तु ह्रस्व इत्यर्थः । स चावग्रहानन्तकमुभयान्तयोराच्छादयन्

30 कटीवद्धः सन् मल्लकशावद् ज्ञायते ॥ ४०८५ ॥

अट्ठोरुगो वि ते दो, वि गिण्हिउं छादए कडीभागं ।

जाणुप्पमाण चलणी, असिन्विया लंखियाए व ॥ ४०८६ ॥

अर्धोरुकोऽपि 'तौ द्वावपि' अवग्रहानन्तक-पडावुपरिष्टाद् गृहीत्वा सर्वं कटीभागमाच्छादयति,
स च मल्लचलनाकृतिः केवलमूर्ध्वोर्न्तरे ऊरुद्वये च कसावद्धः । चलनिकाऽप्येवमेव, नवरमघो
जातुप्रमाणा अस्यूता लङ्घिकापरिधानवद्-वंशाग्रनर्तकीचलनकवैदसौ मन्तव्या ॥ ४०८६ ॥

अन्तेनिर्यसणी पुण, लीणतैरा जाव अद्धजंघातो ।

बाहिर खुलगपमाणा, कडीय दोरेण पडिवद्धा ॥ ४०८७ ॥

अन्तर्निवसनी पुनरुपरि कटीभागादारम्याघोऽर्धजङ्घा यावद् भवति । सा च परिधानकाले
लीनतरा परिधीयते, मा मूदनापृता जनोपहास्येति । बहिर्निवसनी पुनरुपरि कटीभागादार-
म्याघः 'खुलगपमाणा' चरणमुत्सृज्य यावदित्यर्थः, कट्यां च दवरकेण प्रतिबद्धा ॥ ४०८७ ॥

इदमथःशरीरस्य पञ्चिषमुपकरणमुक्तम् । अयोर्द्धकायोपयोगि कञ्चुकादिकं व्याख्याति—

छादेति अणुकुचिते, उरोरुहे कंचुओ असिन्वितओ ।

एमेव य उक्कच्छी, सा नवरं दाहिणे पासे ॥ ४०८८ ॥

दृष्टमाश्रित्य स्वहस्तेनार्धतृतीयहस्तप्रमाणः पृथुत्वेन तु हस्तमानः 'असीवितः' उभयतः
कटीदेशे कसावद्धः कञ्चुकः क्रियते । स च उरोरुहौ छादयति, किम्भूतौ ? 'अनुकुचितौ'
[अ]क्षौ; गाढपरिधाने हि विविक्तविभागौ भवेताम् । कक्षायाः समीपमुपकक्षम्, तत्र भवा
जौपक्षिकी, अध्यात्मादित्वादिकण्प्रत्ययः, 'एवमेव च' कञ्चुकवत् तस्या अपि स्वरूपं वक्त- 15
व्यम् । सा नवरं दक्षिणे पार्श्वे समचतुरस्रा स्वहस्तेन सार्धहस्तप्रमाणा उरोभागं पृष्ठं च प्रच्छा-
दयन्ती वामस्कन्धे वामपार्श्वे च बीटकवद्धा परिधीयते ॥ ४०८८ ॥

वेगच्छिया उ पट्टो, कंचुकमुक्कच्छियं च छादेति ।

संघाडीओ चउरो, तत्थ दुहत्था उ वसधीए ॥ ४०८९ ॥

दुभि तिहत्थायामा, भिक्खुडा एग एग उचारे ।

ओसरणे चउहत्थाऽनिसन्नपच्छाङ्गणी मसिणा ॥ ४०९० ॥

जौपक्षिकीविपरीतो वैकक्षिकीनामकः पट्टः कञ्चुकमौपक्षिकीं च छादयन् वामपार्श्वे
परिधीयते । तयोपरि परिभोग्याः सङ्घाटिकाश्चतस्रो भवन्ति—एका द्विहस्ता, द्वे त्रिहस्ते, एका
च चतुर्हस्ता; दैर्घ्येण चतस्रोऽपि सार्धहस्तत्रयप्रमाणाश्चतुर्हस्ता वा मन्तव्याः । तत्र 'द्विहस्ता'
द्विहस्तविस्तृता सङ्घाटिका वसत्यां परिधीयते, न तां विहाय प्रकटदेहया कदाचिदासितव्य- 25
मिति भावः ॥ ४०८९ ॥

ये च द्वे 'त्रिहस्तायामे' त्रिहस्तविस्तृते तयोर्मध्ये एका मिशार्थं गच्छन्त्या प्राणियते, एका
उच्चारभूमिं व्रजन्त्या । तथा 'समवसरणे' व्याख्यानश्रवणादौ गच्छन्ती चतुर्हस्तां प्रावृणोति, सा
च प्राक्तनसङ्घाटीभ्यो बृहत्तरप्रमाणा अनिषण्णप्रच्छादनार्थं क्रियते; यतो न तत्र संयतीमिह-
पवेष्टव्यम्, किन्तुर्द्धस्थितामिरनुयोगश्रवणादि विधेयम्, ततस्तथा स्कन्धादारभ्य पादौ यावद् 30
वपुः प्रच्छाद्य तिष्ठन्ति । एताश्च पूर्वप्रावृतवेषप्रच्छादनार्थं प्रवचनवर्णप्रभावानर्थं च मसृणाः

१ 'लसुपरि ऊढ' भा० कं० ताटी० ॥ २ 'वद् सा म' मो० डे० ॥ ३ 'तरी जा' तामा० ॥
४ 'भूतुद्धता जनो' भा० कं० ताटी० ॥

क्रियन्ते । वतस्रोऽपि च गणनाप्रमाणेनैकमेव रूपं गण्यते, युगपत् परिभोगाभावात् ॥४०९०॥

संघकरणी उ चउहृत्यवित्थरा वायविहुतरक्वट्वा ।

खुजकरणी उ कीरति, रूपवतीणं कुडुहहेउं ॥ ४०९१ ॥

स्कन्धकरणी चतुर्हस्तविस्तरा समचतुरस्रा प्रावरणस्य वातविधुतरक्षणार्थं चतुष्फला स्कन्धे कृत्वा प्राविश्यते । रूपवतीनां च संयतीनां कुडुमहेतोः कुञ्जकरण्यपि क्रियते, पृष्ठदेशे संवर्चितया औपकक्षिकी-वैकक्षिकीनिबद्धया तथा विरूपतापादनाय कुडुमं विधीयत इति भावः ॥ ४०९१ ॥ उपसंहरन्नाह—

संघातिमेतरो वा, सञ्चोऽवेसो समासओ उवधी ।

पासगवद्धमशुसिरो, जं चाऽऽइण्णं तगं थेयं ॥ ४०९२ ॥

10 सर्वोऽपि 'एयः' अनन्तरोक्त उपधिः समासतो द्विधा—सङ्घातिम इतरश्च । द्विधाविल-
ण्डानां मीलनेन निष्पन्नः सङ्घातिमः, 'इतरः' तद्विपरीतोऽसङ्घातिमः । अयं च 'पाशकवद्धः'
कसावद्धः तथा 'अशुषिरः' गृहिणीवनिकारहितः प्रतियिगालवर्जितो वा । यच्चात्र द्रव्य-क्षेत्र-
काल-भावेषु संविमर्गीतार्थैः पूर्वसूरिमिराचीणं तत् सर्वमपि 'ज्ञेयं' सम्यगुपादेयतया मन्तव्यम् ॥ ४०९२ ॥ अथ जिनकल्पिकादीनामुपघेस्तृष्टादिविभागमाह—

15 उकोसओ जिणाणं, चउन्विहो मज्झिमो वि य तहेव ।

जहण्णो चउन्विहो खलु, एत्तो घेराण वोच्छामि ॥ ४०९३ ॥

त्रयः कल्पाः प्रतिग्रहश्चेति जिनकल्पिकानामुत्कृष्ट उपधिश्चतुर्विधः । एवं मध्यमोऽपि रजो-
हरण-पटलक-पात्रकवन्ध-रजस्त्राणमेवात् चतुर्विधः । जघन्योऽपि मुखपोतिका-पादकेसरिका-
गोच्छक-पात्रस्थापनमेवात् चतुर्विधः । इत ऊर्द्धं स्वविरकल्पिकानां वक्ष्यामि ॥ ४०९३ ॥

20 उकोसो घेराणं, चउन्विहो छन्विहो य मज्झिमओ ।

जहण्णो चउन्विहो खलु, एत्तो अज्जाण वोच्छामि ॥ ४०९४ ॥

उत्कृष्टो जघन्यश्च जिनकल्पिकानामिव द्रष्टव्यः । नवरं मध्यमः पद्विध इत्यस्—रजोहरणं
पटलकानि पात्रकवन्धो रजस्त्राणं मात्रकं चोलपट्टकश्चेति । [इत ऊर्द्धमार्याणां वक्ष्यामि]
॥ ४०९४ ॥

25 उकोसो अट्ठविहो, मज्झिमओ होइ तेरसविहो उ ।

जहण्णो चउन्विहो खलु, एत्तो उ उवग्गहं वोच्छं ॥ ४०९५ ॥

आर्याणामुत्कृष्ट उपधिरष्टविधः—त्रयः कल्पाः ३ प्रतिग्रहः ४ अम्यन्तरनिवसनी ५ बहि-
र्निवसनी ६ सङ्घाटिका ७ स्कन्धकरणी ८ चेति । मध्यमस्तयोदशविधो भवति, तद्यथा—
रजोहरणं १ पटलकानि २ पात्रकवन्धः ३ रजस्त्राणं ४ मात्रकं ५ कमठकम् ६ अवग्रहानन्तकं ७
४० पट्टः ८ अर्धोरुकः ९ कञ्चुकः १० चलनिका ११ औपकक्षिकी १२ वैकक्षिकी १३ चेति ।
जघन्यश्चतुर्विधः—मुखपोतिका पात्रकेसरिका गोच्छकः पात्रस्थापनं चेति । इत ऊर्द्धयतिरिक्तो

१ °प्पी च की° तामा० ॥ २ °तीए कु° तामा० ॥ ३ °पात्रके° सो० ॥ ४ पादके° भा०
को० तामि० ॥

य उपधिः स उपग्रहोपधिरुच्यते, तमपि जघन्यादिनिभागनिरूपणेनाहं वक्ष्ये ॥ ४०९५ ॥

तत्र जघन्यं तावदाह—

पीढग पिंसिञ्ज दंडगपमञ्जणी षड्दृष्ट दमलमादी ।

पिप्पल्य स्रवि णहरणि, सोहणगदुगं जहण्णो उ ॥ ४०९६ ॥

पीठकं काष्ठमयं छगणमयं वा । निषद्या रजोहरणस्य सौत्रिकी और्णिकी चेति द्विविधा । 5
'दण्डकप्रमार्जनी नाम' यथा वसतिः प्रमार्ज्यते । 'षट्कः' लिप्तपात्रमसृणताकारकः पाषाणः ।
दमलकाः—पुतपोच्छोनेपोयोगिनो लेष्टवः, आदिशब्दात् कुटुसुस-क्षारादिपरिग्रहः । 'पिप्पलकः'
सुरप्रः । 'सूची' यथा वक्षं सीव्यते । 'नखहरणी' यथा नखा उद्ध्रियन्ते । 'शोधनकद्विकं तु'
कर्णशोधनं दन्तशोधनं चेति । एष जघन्य औपग्रहिकोपधिः ॥ ४०९६ ॥ अथ मध्यममाह—

वैसत्ताणे पणगं, चिलिमिणिपणगं दुगं च संथारे ।

10

दंडादीपणगं पुण, मत्तगतिग पादलेहणिग ॥ ४०९७ ॥

चम्मतिगं पडुदुगं, गायच्चो मज्झिमोवही एसो ।

अजाण वारण पुण, मज्झिमए होति अतिरिचो ॥ ४०९८ ॥

वर्षात्राणामां पञ्चकम्—वालमयं सूत्रमयं सूचीमयं कुटशीर्षकं छत्रकं चेति । तत्र वालमयं
सूत्रमयं च प्रतीतम्, सूची—ताडपत्रसूच्यादिखुम्पकः, कुटशीर्षकं पलाशपत्रमयम्, छत्रकं वंश-15
मयम् । चिलिमिलिपञ्चकम्—वालमयी सूत्रमयी वल्कमयी कटमयी दण्डमयी चेति, पञ्चापि
प्रथमोद्देशके' (सू० १८ गा० २३७४) विख्याताः । संस्कारकद्विकं शुषिरा-ऽशुषिरमेवात् ।
शुषिरस्तृणादिमयः, अशुषिरः काष्ठमयः । दण्डादिपञ्चकम्—दण्डको विदण्डको यद्विविध-
छिन्तिलिका चेति । मात्रकत्रिकं तु खेल-प्रथवणोच्चारमात्रकमेवात् । पादलेखनिका वटोदुम्बर-
प्लक्षा-ऽम्लिकाकाष्ठमयी वर्षासु कर्दमापनयनी ॥ ४०९७ ॥

20

चर्मत्रिकं पुनरिदम्—आस्तरणं भावरणमुपवेशनं च । दवानलादिमये यद् भूमावास्तीर्यते
प्रलम्बादिनिकरणाया वा तदास्तरणम्, पट्टपदिकामये यत् प्राणियते तत् भावरणम्, यन्नाशो-
रोगादिभिः कारणैरुपविश्यते तदुपवेशनम् । अथवा कूचिः तलिका वज्रश्चेति चर्मत्रिकम् ।
पट्टद्विकम्—संस्कारपट्ट उत्तरपट्टश्च, अथवा पर्यस्तिकापट्टः सन्नाहपट्टश्चेति । तत्र पर्यस्तिकापट्टो
योगपट्ट उच्यते, सन्नाहपट्टस्तु विहारो उपवेशः शरीरेण सह बन्धनार्थः । एष मध्यम 25
उपग्रहोपधिः साधूनां ज्ञातव्यः । आर्याणामप्येवमेव, नवरम्—तासां जनमग्य एवोपाश्रयस्या-
नुज्ञातत्वात् ससागारिके वसन्तीनां प्रश्रवणव्युत्सर्जनान्तरमुपकल्पशेनार्थं चारको मध्यमोपधा-
वतिरिक्तो भवति ॥ ४०९८ ॥ अथोक्तदृष्ट्याह—

अक्खा संथारे या, कुविहो एतामिपतरो वेव ।

पोत्थगपणगं फलगं, वितियपदे होति उक्कोसो ॥ ४०९९ ॥

30

'अक्खा' अनुयोगदाने गुरुणां, मत्तचारणिकार्थमुपकरणम् । संस्कारको द्विविधः—एका-
क्षिक इतरश्च । तत्रैकाक्षिकः—तिनिषादिकाष्ठपट्टरूपः, इतरः—दवरकावबद्धकम्बिकामयः ।
१ वासाताणे तासां ॥ २ 'के आक्खा' कां सां ॥

प्रथमपदमुत्सर्गः तदपेक्षया द्वितीयपदम्—अपवादस्तत्र प्रागुक्तस्वरूपं पुस्तकपक्षकं गृह्यते, 'फलकं नाम' पट्टिका यस्यां लिखित्वा पठ्यते । एष उक्तृष्ट औपग्रहिकोपधिर्मन्तव्यः ॥ ४०९९ ॥

॥ भिन्नाभिन्नवस्त्रप्रकृतं समासम् ॥

अ व ग्र हा न न्त का व ग्र ह प ङ क प्र कृ त म्

६ सूत्रम्—

नो कप्पङ्ग निग्गंथाणं उग्गहणंतं वा उग्गहपट्ठं
वा धारित्तं वा परिहरित्तं वा १० ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

उभयस्मि वि अविसिद्धं, वत्थग्गहणं तु वण्णियं एयं ।

१० जं जस्स होति जोग्गं, इदाणि तं तं परिकहेति ॥ ४१०० ॥

उभयं—भिन्ना-ऽभिन्नसूत्रद्वयम् एतस्मिन् 'अविसिद्धम्' 'इदं साधूनां कल्पते न कल्पते वा' इत्यादिविशेषपरिहितम् 'इदम्' ('एतत्') अनन्तरोक्तं वस्त्रग्रहणं वर्णितम् । इदानीं तु यद् यस्य संयतस्य संयत्या वा योग्यं तत् तत् सूत्रेणैव साक्षात् परिकथयतीति ॥ ४१०० ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्ग्रन्थानाम् 'अवग्रहानन्तकं वा' गुण-
१५ देशपिधानवस्त्रम् 'अवग्रहपट्टकं वा' तस्यैवाच्छादकपट्टं धारयितुं वा परिहर्तुं वा इति सूत्र-
सङ्क्षेपार्थः ॥ अथ निर्युक्तिविस्तरः—

निग्गंथोग्गहधरणे, चउरो लहुगा य दोस आणादी ।

अतिरेगउवहि तह लिंगमेद वितियं अरिसमादी ॥ ४१०१ ॥

निर्ग्रन्थानामवग्रहानन्तक-पट्टयोर्धारणे चत्वारो लघुमासाः आज्ञादयश्च दोषाः, अतिरिक्तो-
२० पधित्वाधिकरणं भवेत् । तथा लिङ्गमेदः कृतो भवति, साध्वीनां लिङ्गमाश्रितं भवतीत्यर्थः ।
द्वितीयपदविषयम् अर्गारोगादिकं तत्रावग्रहानन्तकं पट्टकं वा धारयेत् ॥ ४१०१ ॥

द्वितीयपदमेव भावयति—

भगंदलं जस्सऽरिसा व णिच्चं, गलंति पूयं लसि सोणियं वा ।

उट्ठाह-सज्झाय-दयाणिमित्तं, सो उग्गहं वंधति पट्ठं च ॥ ४१०२ ॥

२५ 'भगन्दरः' पुतस्सन्धौ घणविशेषोऽर्शांसि वा यस्य नित्यं पूयं वा रसिकां वा शोणितं वा गलन्ति सः 'उट्ठाह-स्वाध्याय-दयानिमित्तम्' 'अहो ! अमी ईदृशाः एव पापोपहृता रोगाभि-
मूतवपुषः प्रव्रज्यां प्रतिपद्यन्ते' इत्यादिक उट्ठाहो मा मूतं, तथा शोणिते परिगलति स्वाध्यायः
कर्तुं न कल्पते, पूय-रसिका-शोणितगन्धाम्राणाञ्च कीटिकादिप्राणिनामभिलीयमानानामुपधातो
भवेत्, अतोऽवग्रहानन्तकं पट्टकं वा वध्नाति ॥ ४१०२ ॥

१ वा अवग्रहपट्टकं वा धारयि^० मा० ॥ २ यं रसि मो० के० ॥ ३ एव^० एतद्विधान्तर्गतः
पाठः तादी० मो० के० वे० नास्ति ॥

तत्र च बद्धे पूयादिभिरुपलिप्ते धावनविधिमाह—

पूय-लसिगा उवस्तयै, धोवति असहुस्स पड्डो रुहिरं च ।

उग्गह पड्डं च सह, वीयारे लोहियं धुवति ॥ ४१०३ ॥

पूय-नसिके अस्वाध्यायिकं न भवतीति कृत्वा ते उपाश्रयः एव धान्येते । यो मगन्दरा-
दिरोगवान् बहिर्गन्तुमसहिष्णुस्तस्य पट्टो रुधिरं चोपाश्रये कचिद् मात्रके धान्यते, ततस्तद्भावनं ४
हस्तशताद् बहिः परिष्ठाप्यते । अथासौ बहिर्गन्तुं सहिष्णुस्ततो विचारमूमौ गतः स्वयमेवावग्रहं-
पट्टकं रुधिरं च धावति ॥ ४१०३ ॥ पट्टबन्धने विधिमाह—

ते पुण होंति दुगादी, दिवसंतरिण्हिं बज्झए तेहिं ।

अरुणं इहरा कुच्छइ, ते वि य कुच्छंति णिचोछा ॥ ४१०४ ॥

‘ते पुनः’ अवग्रहानन्तक-पट्टाः ‘द्विकादयः’ द्वि-त्रिप्रभृतिसङ्ख्याकाः कर्त्तव्याः, तैर्दिवसान्तरि-10
तैर्ज्ञेयो बध्यते । किमुक्तं भवति ?—येनावग्रहानन्तकेन पट्टकेन वा अथ त्रणो बद्धः द्वितीयदिने
स उन्तोच्य प्रक्षाल्य चापरिमोग्यो विधेयः, यः पुनराद्यदिने न परिमुक्तः तेन तस्मिन् दिने
त्रणो बन्धनीयः । ‘इतरथा’ प्रतिदिनं तेनैव पट्टेन बन्धे दीयमाने ‘अरुक्तं’ त्रणः ‘कुध्यति’ पूति-
भावमुपगच्छति, ‘तेऽपि च’ पट्टाः प्रतिदिनं बध्यमानतया नित्यं-सदैवार्द्राः सन्तः कुध्यन्ति,
अतो व्यादयः पट्टाः कर्त्तव्याः ॥ ४१०४ ॥

15

सूत्रम्—

कप्पइ निग्गंथीणं उग्गहणंतगं वा उग्गहपट्टगं वा
धारित्तए वा परिहरित्तए वा ११ ॥

अस्य व्याख्या ग्राम्बत् ॥ ११ अत्र भाष्यविस्तरः—

निग्गंथीण अणिण्हणें, चउरो गुरुगा य आयरियमादी ।

20

तच्चणिय ओगाहण, णिवारणऽण्णेसि ओहसणं ॥ ४१०५ ॥

निर्ग्रन्थीनामवग्रहानन्तकस्य पट्टकस्य वा अवग्रहे चतुर्गुरुकाः । इदं सूत्रमाचार्यः प्रवर्त्तिन्या
न कथयति चत्वारो गुरवः । प्रवर्त्तिनी संयतीनां न कथयति चत्वारो गुरवः । आर्यिका न
प्रतिशृण्वन्ति मासलघु । भिक्षादौ गच्छन्ती अथवग्रहानन्तकं पट्टकं वा न गृह्णाति तत पृते
दोषाः—तच्चनिकस्य-रुधिरस्य भिक्षां गच्छन्त्याः ‘अवगाहनं’ प्रसरणम् अन्येषु दिवसेष्व-25
वग्रहानन्तक-पट्टाभ्यां निवारितमासीत् परं तद्विवसमगृहीतयोस्तयो रुधिरमवगाढम्, ततो
लोकस्तद् दृष्ट्वा उपहसनं कुर्यात् ॥ ४१०५ ॥ कथम् ? इति चेद् उच्यते—

भिक्षाह गयाएँ निग्गयं, रुहिरं दट्ठमसंजता वदे ।

धिगहो ! वत ! केणऽयं जणो, दोसमिणं असमिक्ख दिक्खिओ ॥ ४१०६ ॥

भिक्षायां गतायास्तस्या रुधिरं निर्गतं दृष्ट्वा असंयता वदेयुः—‘वत !’ इत्यामन्त्रणे, भो भो 30
लोकाः ! धिगहो ! कष्टम्, केनायं स्त्रीलक्षणो जनोऽयं दोषमसमीक्ष्य दीक्षितः ? ॥ ४१०६ ॥

१ १११ पतदन्तर्गतः पाठः सा० नास्ति ॥ २ अथ भा० भा० त० डे० ॥

अपि च—

छक्कायाण विराहण, पहिगमणादीणि जाणि ठाणाणि ।

तन्माध पिच्छिरुणं, वितियं असती अहव जुणा ॥ ४१०७ ॥

शोणिते परिगलति षट्कायानां विराधना भवति । सा च 'यद् द्रष्टव्यं तद् दृष्टम्' इति षट्त्वा प्रतिगमनाऽन्यतीर्थिकगमनादीनि यानि स्थानानि कुर्यात् तज्जिष्णवं प्रवर्त्तिन्याः प्रायश्चित्तम् । स चासौ—शोणितपरिगलनलक्षणो यावश्च तद्भावस्तं 'प्रेक्ष्य' विलोक्य तरुणा उपसर्ग-येयुरिति वाक्यशेषः । द्वितीयपदमत्राभिधीयते—“असह” चि नास्त्यवग्रहानन्तरकम्, अथवा जीर्णां स्वविरा सा संयती अतो विषयानमपि न गृहीयादपि ॥ ४१०७ ॥

अयेदमेव भावयति—

10 दिङ् अदिट्ठव्व महं जणेणं, लज्जाएँ कुज्जा गमणाहगाहं ।

लज्जाएँ भंगो व हवेज तीसे, लज्जाविणासे व स किं न कुज्जा ॥ ४१०८ ॥

'यद् ममाद्रष्टव्यं तद् दृष्टं तावद् जनेन, अतो नाहमत्र स्थातुं शक्नोमि' इति कृत्वा लज्जाया 'गमनादीनि' गृहवासाश्रयणादीनि कुर्यात्, यद्वा 'तस्याः' संयत्या लज्जाया भङ्गो भवेत्, लज्जाविनाशे च सा किं नामाकृत्यं न कुर्यात् ? ॥ ४१०८ ॥ तथा—

15 तं पासिउं भावमुदिण्णकम्मा, पेहेज्ज संजेज्ज व सा वि तत्थ ।

तं लोहियं वा वि सरक्खमादी, विज्जा समालम्भमिज्जोययंति ॥ ४१०९ ॥

'तं' रुषिरपरिगलनरूपं भावं दृष्ट्वा केचित् तरुणा उदीर्णकर्मणश्चतुर्थप्रतिषेधनाथं प्रेरयेयुः । 'सांसपि च' संयती तत्र 'संजेत्' सङ्गं कुर्यात् । यद्वा तद् लोहितं 'सरजस्कादयः' कापालिकप्रभृतयः 'समालम्भ' गृहीत्वा विद्याप्रयोगेण 'अभियोजयन्ति' वशीकुर्वन्ति ॥ ४१०९ ॥

20 यत एवमतः—

अतो घरस्सेव जतं करेती, जहा णही रंगमुवेउकामा ।

लज्जापहीणा अह सा जणोधं, संपप्प ते ते पकरेति हावे ॥ ४११० ॥

यथा 'नटी' रङ्गनर्चकी 'रङ्गं' नाट्यस्थानमुपेतुकामा गृहस्यैव 'अन्तः' मध्ये 'जयं' लज्जाया अभिभवं करोति, 'अथ' अनन्तरं सा लज्जाग्रहीणा सती 'जनौघं' जनसमुदायं सम्प्राप्य 'तान् 25 तान् भावान्' अङ्गविक्षेपादीन् प्रकरोति; एवं संयत्यपि भिक्षां गन्तुमनाः प्रतिश्रयमध्य एवावग्रहानन्तकादिभिरुपकरणैरात्मानं सुप्रावृत्तं करोति, ततो भिक्षां पर्यटन्ती तरुणादिष्ववलोकमानेष्वपि सुखेनैव लज्जां पराजयते ॥ ४११० ॥ अथ द्वितीयपदमाह—

असईय णंतगस्स उ, पणवण्णुसिण्णिगा व ण उ गिण्हे ।

निग्गमणं पुण दुविहं, विधि अविही तत्थिमा अविही ॥ ४१११ ॥

30 अवग्रहानन्तकस्याभावे पञ्चपञ्चाशद्वर्षेभ्य उचीर्णा वा संयती प्रमलनयोनिकतया न गृहीयादपि । इह च भिक्षाया निर्गमनं द्विविधम्—विधिना अविधिना च । तत्र तावदयमविधिः ॥ ४१११ ॥

उग्रहमादीहि विणा, दुणियत्था वा वि उक्खुलणियत्था ।

१ भजेज्ज सो० त० ॥ २ 'प्रवह्नरूपं सो० ॥ ३ 'भजेत्' सा० विना ॥

एका दुर्वे च अविही, चतुर्गु आणा च खेणवन्त्या ॥ ४११२ ॥

अवग्रहानन्तकादिभिर्विना मिश्रां निर्गच्छति, दुर्निवसिता वा <उखलनिवसिता वा> मिश्रां पर्यटति, एका वा द्वे वा मिश्रायां गच्छतः, एष सर्वोऽप्यविधिरुच्यते । अत्र च चतुर्गुरुकाः, आज्ञा च भगवतां विराधिता स्यात्, 'अनवस्था च' एकामविधिना निर्गच्छन्तीं दृष्ट्वा अन्याऽपि निर्गच्छतीत्येवंलक्षणा भवति ॥ ४११२ ॥ तथा—

मिच्छत पवडियाए, वाएण च उदुयम्मि पाउरणे ।

गोयरगया व गहिया, धरिसणदोसे इमे लहति ॥ ४११३ ॥

अवग्रहानन्तकादिभिर्विना मिश्रां गता सहसा सूच्छादिना प्रपतेत् । ततः प्रपतिताया वातेन वा प्रावरणे समुद्भूतेऽप्रावृत्तत्वं दृष्ट्वा लोको मिथ्यात्वं गच्छेत्, यथा—नास्त्यसीषाममुष्य दोषस्य प्रतिषेधः, कथमन्यथेयमित्थं निर्गच्छेत् ? गोचरगता वा काचिदविधिनिर्गता केनचिद् विटेन गृहीता वर्षणदोषान् 'अमूर्' वक्ष्यमाणान् लभते । ते चोपरि दर्शयिष्यन्ते (गा० ४११६-१८) ॥ ४११३ ॥

अथ विधिनिर्गमे गुणमाह—

अट्ठोरुगा-दीहणियासणादी, सारस्सिया होति पदे चि जाव ।

तिण्हं पि बोलेण जणोऽभिजातो, एकंपरा खिप्पमुवेति णासं ॥ ४११४ ॥ 15

याऽर्थोरुग-दीर्घनिवसत्यादिभिः सुप्रावृता निर्गता सा केनचिद् वर्षितुमारब्धाऽपि पदावपि यावत् संरक्षिता भवति, तिस्रणां च संयतीनां बोलेन 'अभिजातः' शिष्टो जनो भूयान् मिलतीति शेषः । या पुनरेकाम्बरा निर्गच्छति सा 'क्षिप्रं' शीघ्रं 'विनाशं' संयमपरिभ्रंशमुपैति ॥ ४११४ ॥

उग्गेळिए गुज्झमपस्सतो से, हाहकितस्सेव महाजणेण ।

धिदि चिं ओथुक्कि-तालियस्सा, पचो समं रणदवो व वेदो ॥ ४११५ ॥

विधिनिर्गतायाः केनचित् प्रत्यनीकेन 'उद्देळिते' उत्सारितेऽपि बाह्योपकरणे यावदसौ गुह्यं न पश्यति तावद् महाजनेन हाहाकृतो धिग्भिगिति भणनपूर्वकं च ओथुक्किः—गाढं जुगुप्सितस्ताडितश्चासौ, ततस्तस्यैवविधां विडम्बनां प्रापितस्य 'वेदः' मोहोदयोऽरण्यदव इव सद्यः शमं प्राप्नोति ॥ ४११५ ॥ अथाविधिनिर्गमे दोषानाह—

तत्थेव य पडिवंधो, पडिगमणादीणि जाणि ठाणाणि ।

डिंडी य बंमचेरे, विधिणिग्गमणे पुणो वोच्छं ॥ ४११६ ॥

येन सा अविधिनिर्गता धर्षिता तत्रैव 'प्रतिबन्धः' अनुरागो भवेत् । तदनुरक्ता च सती प्रतिगमनादीनि यानि स्थानानि करोति तन्निष्पन्नं प्रवर्तिन्याः प्रायश्चित्तम् । ऋतुसमयगृहीता-याश्च कस्याश्चिद् डिण्डिमबन्धो भवेत्, ततश्च महती प्रवचनापआजना । ब्रह्मचर्यविराजना च 30

१ <१> एतदन्तर्गतः पाठः भा० का० एव वर्तते ॥ २ 'णियंसं' तामा० ॥ ३ तामा० विनाऽन्यत्र—
चि उथुक्किं मो० त० । चि ओथुक्किं मा० डे० । चि उच्छुक्किं ताडी० का० । चि तो
थुक्किं वृहन्नाथ्ये ॥ ४ 'कं च थुक्किं' मा० विना ॥

परिस्फुटैव तस्याः सञ्जायते । विधिनिर्गमने च 'युनः' भूयोऽपि गुणान् वक्ष्ये ॥ ४११६ ॥

एतच्च सान्यासिकीकृत्य प्रथममविधिनिर्गमने दोषशेषमाह—

न केवलं जा उ विहम्मिआ सती, सवच्चतामेति मधुमुहे जणे ।

उवेति अत्रा वि उ वच्चपत्तं, अपाउता जा अणियंसिया य ॥ ४११७ ॥

- ८ न केवलं यैव 'सती' साध्वी 'विधर्मिता' शीलवर्मात् च्याविता सैव 'मधुमुखे जने' दुर्जन-
लोके 'सवाच्यता' सकलकृतामुपगच्छति, 'अन्याऽपि' एतद्व्यरिक्ताऽपि 'वाच्यपात्रता' वचनी-
ययोग्यतामुपैति या 'अप्रावृता' औपकक्षिक्याद्युपरितनोपकरणरहिता 'अनिवसिता' च अव-
ग्रहानन्तकाद्यधस्तनोपकरणवर्जिता भवति ॥ ४११७ ॥ किञ्च—

ण भूसर्णं भूसयते सरीरं, विभूसर्णं सील हिरी य इत्थिण ।

- 10 गिरा हि संखारज्जुया वि संसती, अपेसला होइ असाहुवादिणी ॥ ४११८ ॥

'भूषणं' हारादिकं पिनखमानं शरीरं न मूषयति, किन्तु 'शीलं' ब्रह्मचर्यं 'हीक्ष' लज्जा एत-
देव द्वयं क्षिया विभूषणम् । अनुमेवार्थं प्रतिवस्तूपमया द्रवयति—'गीः' वाणी सा संस्कारयु-
क्ताऽपि 'संसदि' समायां यदि 'असाधुवादिनी' जकार-मकाराद्यसम्यग्रलापिनी तदा 'अपेशला'
शिष्टजनजुगुप्सनीयतया न शोभना भवति; एवमियमपि स्त्री हारादिविभूषिताऽपि यदि

- 15 शील-लज्जाविकला तदा शिष्टजनस्य जुगुप्सनीया भवति, अतः क्षियाः शीलं लज्जा च विभू-
षणम् । एतच्च शील-लज्जाद्वयं संयत्या विधिप्रावरणे भवति ॥ ४११८ ॥ अतस्त्वदेवामिच्छिराह—

पट्टुडोरुय चलणी, अंतो तह बाहिरा णियंसणिचा ।

संघाडि खुज्जकरणी, अणामते चेव सतिकाले ॥ ४११९ ॥

- पट्टकोऽर्धोरुकश्चलनिका अन्तर्निवसनी बहिर्निवसनी सङ्घाटिका कुब्जकरणी उपलक्षणत्वा-
20 दवग्रहानन्तकं कञ्चुक औपकक्षिकी वैकक्षिकी चानागत एव 'सत्काले' भिक्षासमये हृदयरमेता-
न्युपकरणानि साध्या प्रावरणीयानि ॥ ४११९ ॥ इदमेव विभावयिपुराह—

उग्गहणमादिण्हिं, अज्जाओ अतुरियाउ भिक्खवस्स ।

जोहो व्व लंखिया वा, अणिण्हणे गुरुग आणादी ॥ ४१२० ॥

- अवग्रहानन्तकादिभिरुपकरणैः 'आर्याः' संयत्यो भिक्षाऽन्वरिता आत्मानं भाषयन्ति । क
25 इव ? इत्याह—योध इव लङ्घिकेव वा । यथा योधः सङ्ग्रामशिरसि प्रवेष्टुमनाः सन्नाहं
पिनसति, यथा च लङ्घिका रज्जुमुवं प्रविशन्ती पूर्वं चलनिकादिना गुडापिनद्वसिवात्मनं
करोति, एवमार्याऽप्यवग्रहानन्तकादिसुप्रावृता निर्गच्छति । अथैतान्युपकरणानि न गृह्णाति
ततश्चतुर्गुरुका आश्रयश्च दोषाः ॥ ४१२० ॥ अथ विशेषज्ञापनार्थमिदमाह—

जोहो मुरुंडज्जो, णाडइणी लंखिया कतलिलंभो ।

- 30 अज्जाभिकखग्गहणे, आहरणा होंति णायग्वा ॥ ४१२१ ॥

आर्याया भिक्षाग्रहणे यद् उपकरणप्रावरणं तत्रैतान्युदाहरणानि ज्ञातव्यानि । तद्यथा—
'योधः' प्रतीतः १ 'मुरुण्डज्जो' मुरुण्डस्य राज्ञो हस्ती २ 'णाटकिनी' नर्तकी ३ 'लङ्घिका'

वंशान्नर्तकी ४ 'कदलीस्तम्भः' प्रतीतः ५ ॥ ४१२१ ॥ तत्र योधदृष्टान्तमाह—

वणिजो पराजितो मारिजो व संखे अवस्मितो जोहो ।

सावरणे पडिपक्खो, भयं च कुरुते विवक्खस्स ॥ ४१२२ ॥

बोधः 'संखे' सङ्घमे अवस्मितः प्रविशन् वणितः पराजितो मारितो वा जायते । 'वणितो नाम' परैः प्रहारजर्जरीकृतः, 'पराजितः' परामग्नः, 'मारितः' पञ्चत्वं प्रापितः । यस्तु सावरण-5 स्तस्य प्रतिपक्षो वक्तव्यः । किमुक्तं भवति ?—यः सन्नाहं पिन्हा रणशिरसि प्रविशति स च प्रहारैर्जर्जरीभवति, न वा पराजीयते, न वा मरणमासादयति, प्रत्युत विपक्षस्य भयं कुरुते; एवमार्याऽपि यथोक्तोपकरणप्रावरणमन्तरेण भिक्षां प्रविष्टा तरुणैरुपद्रूयते, सुप्रावृता तु सर्व-
थैव तेषामगम्या भवति ॥ ४१२२ ॥

उक्तो योधदृष्टान्तः । सम्प्रति मुरुण्डजङ्घदृष्टान्तं गाथाचतुष्टयेनाह—

10

विहवससा उ मुरुण्डं, आपुच्छति पव्वयामऽहं कत्थ ।

पासंडे य परिक्ववति, वेसग्गहणेण सो राया ॥ ४१२३ ॥

डौवेहिं च धरिसणा, माउग्गामस्स होइ कुसुमपुरे ।

उम्भावणा पवयणे, णिवारणा पावकम्माणं ॥ ४१२४ ॥

उज्जसु चीरे सा यावि णिवपहे मुयति जे जहावाहिं ।

15

उच्छरिया णडी विव, दीसति कुप्पासगादीहिं ॥ ४१२५ ॥

धिद्विक्तो य हाहक्तो य लोएण तज्जितो मेंठो ।

ओलोयणट्टिणेण य, णिवारितो रायसीहेण ॥ ४१२६ ॥

कुसुमपुरे नगरे मुरुण्डो राया । तस्स भणिणी विहवा । सा अन्नया रायं पुच्छइ—
अहं पव्वइउकामा, तो आइसह कत्थ पव्वयामि ? ति । तज्जो राया पासंडीणं वेसग्गहणेण 20 परिक्वं करोइ । हत्थिमिंठा संदिद्धा, जहा—पासंडिमाउग्गामेसु हत्थि सज्जिज्जाह, भणिज्जाह य—पोचं मुयाहि, अन्नहा इमिणा हत्थिणा उवइवेस्सामि ति, एकस्मि य मुक्के मा ठाहिह, ताव गहग्गहवेह जाव सबे मुक्का । तज्जो एणेण मिंठेण चरियाए रायपहे तहा कयं जाव तग्गीभूया । रत्ता सबं दिट्ठं । नवरं अज्जा विहीए पविट्ठा । रायपहोचिण्णाए हत्थी सज्जिओ—
मुयसु पुत्तं ति । तीए पढं मुहपोचिया मुक्का, ततो निसिज्जा, एवं जाणि जाणि बाहिरिल्लाणि 25 जीवराणि ताणि ताणि पढं मुयइ, जाव बह्महिं वि मुक्केहिं नडी विव कंचुकादीहिं सुप्पाउया दीसइ ताहे लोणेण अक्कंदो कओ—हा पाव । किमेवं महासइतवस्सिणि अभिह्वेसि ? ति । रत्ता वि ओलोयणट्टिणेण वारिओ, चितियं च—एस कम्मो सक्कुदिट्ठो । अन्नेण य बहुजणेण कया सासणस्स पसंसा ॥

अथाक्षरार्थः—विधवा स्वसा मुरुण्डं राजानमापृच्छति—कुत्राहं प्रव्रजामि ? इति । ततः 30 स राजा वेषग्रहणेन पाषण्डिनः परीक्षते । परीक्षार्थमेव च 'डोम्बैः' हस्तिमिष्ठैः कुसुमपुरे 'भाव-
ग्रामस्य' पाषण्डिस्त्रीजनस्य धर्षणा भवति, वर्तमाननिर्देशस्तत्कालपेक्षया । तदानीं च प्रवचनस्य 'उद्भावना' प्रभावना समजनि । ये च पापकर्मणः संयतीरभिद्रविदुस्मिच्छन्ति तेषां निवारणा
५० १४२

जाता, 'न-शक्यन्ते अमूरेवंविधेन वेषेण छलयितुम्' इति कृत्वा । कथं . पुनरेतत् संवृतम् ?
इत्याह—“उज्जस्र चीरे” इत्यादि, विधिनिर्गता संयती मिण्ठेनाभिहिता—‘उज्जस्र’ परित्यज
चीवराणि । साऽप्येवमभिहिता ‘नृपपथे’ राजमार्गे यानि यथावहिरूपकरणानि तानि तथा
मुञ्चति । एवं बहुषु वक्षेषु मुक्तेष्वपि यदा सा नदीवत् ‘कूर्पासकादिभिः’ कञ्चुकादिभिर्वक्षैः
५. ‘उच्छूरिता’ सुमावृता दृश्यते तदा लोकेन स मिण्ठो धिग्धितकृतश्च हाहाकृतश्च तथा ‘तर्जितः’
ग्राहं निर्भस्मितः । ततश्च ‘अवलोकनस्थितेन’ गवाक्षोपविष्टेन राजसिंहेनासौ निवारितः ।
(सर्वज्ञदृष्टश्चाग्रं धर्मः’ इति कृत्वा साधूनां समीपे भगिनी प्रव्रज्याग्रहणार्थं विसर्जितेति
॥ ४१२३ ॥ ४१२४ ॥ ४१२५ ॥ ४१२६ ॥

उक्तो मुरुण्डजङ्घद्वयान्तः । अथ नर्तकी-लङ्घिकाद्वयान्तद्वयमाह—

10

पाए वि उक्खिवन्ती, न लज्जती णट्टिया सुणेवत्था ।

उच्छूरिया व रंगम्मि लंखिया उप्पयन्ती वि ॥ ४१२७ ॥

यथा नर्तकी सुनेपथ्या सती पादावप्युत्क्षिपन्ती न लज्जते, लङ्घिका वा रङ्गमूयै ‘उत्स-
न्यपि’ करणशतान्यपि कुर्वती यथा ‘उच्छूरिता’ सुमावृता सती न लज्जते, एवं संयत्यपि
सुमावृता न लज्जत इत्युपनयः ॥ ४१२७ ॥ अथ कदलीस्तम्भद्वयान्तमाह—

15

कयलीखंभो व जहा, उब्बेलेउं सुदुक्करं होति ।

इय अज्जाउवसग्गे, सीलस्स विराहणा दुक्खं ॥ ४१२८ ॥

कदलीस्तम्भो वा यथा पटलवहलत्वाद् ‘उद्वेलयितुम्’ उद्वेलयितुं सुदुष्करो भवति, एवमा-
र्यिकाऽपि बहुपकरणमावृता नोद्वेलयितुं शक्या । “इय” एवं योधादिभिर्दृष्टान्तैर्विधिनिर्गताया
आर्यायाः केनचिदुपसर्गे क्रियमाणेऽपि शीलस्य विराधना ‘दुःखं’ दुष्करा मन्तव्या ॥ ४१२८ ॥

20. किञ्च—

एका मुक्का एका य धरिसिया णिवेदण जतणाय होति कायब्बा ।

बाहाड न जहितब्बा, सेज्जतरादी सयं वा वि ॥ ४१२९ ॥

‘एका’ काचिद् विधिनिर्गता गृहीताऽपि मुक्ता, ‘एका च’ अपरा धर्षिता, ततः ‘यतनया’
यथा शेषसंयत-संयतीजनो न जानाति तथा गुरुणा निवेदना कर्त्तव्या । अथ सा बाहाडिता
२५ ततो न परित्यक्तव्या किन्तु शय्यातरादिना स्वयं वा तस्या वर्त्तापनं निधेयमिति निर्बुक्ति-
ग्राथासमासार्थः ॥ ४१२९ ॥ अथैनामेव विवृणोति—

विहिण्णिग्गता उ एका, गोयरियाएँ गहिता गिहत्थेहिँ ।

संवरियपमावेण य, फिडिया अविराहियचरिचा ॥ ४१३० ॥

‘एका’ काचिद् विधिनिर्गता गोचरचर्या पर्यटन्ती गृहस्यैर्यहीता, परं ‘संवृतप्रभावेन’
30 सुमावरणमाहात्म्येन सा अविराधितचारित्रा स्फिटिता ॥ ४१३० ॥

लोएण वारितो वा, दङ्गण सयं व तं सुणेवत्थं ।

सुदिट्ठं तुवसंतो, सविम्हओ खामयति पच्छा ॥ ४१३१ ॥

येन सा धर्षितुमारब्धा स लोकेन वा धिक्कारपुरस्सरं चारितं, स्वयं वा 'तां' संयतीं 'सुनेपथ्यां' सुपावृतां दृष्ट्वा 'सुदृष्टमसीमां धर्मरहस्यम्' इति कुंत्वोपशान्तः सन् सविस्मयः पश्चात् तां संयतीं क्षामयति ॥ ४१३१ ॥

प्राप्तिमो गमादेण व, असती पट्टस्स भिग्गया गहणे ।

विहिण्णितमाह व, बाहाडितघाडणे गुरुमा ॥ ४१३२ ॥

सा कदाचिद् 'अनामोगेन' अत्यन्तविस्तृत्या 'प्रमादेन वा' विकल्पा-निद्रादिप्रमत्ततया अवग्रहपट्टस्य वा अभावे एकमेव मिश्रार्थं निर्गता, एवम् 'विधिनिर्गता केनचिद् धर्षिता, विधिनिर्गता वा "आहूच" कदाचित् प्रच्छेदेऽवकाशे गृहीता ततो गुरुणा यतनया निवेदनीयम् । अथ सा कदाचिद् बाहाडिता ततो यस्तां घाटयति-निष्काशयतीत्यर्थः तस्य चतुर्गुरुकाः ॥ ४१३२ ॥ कुतः ? इत्याह—

निज्जुह पट्टुहा सा, भण्णेह एतेहिं चेव कतमेतं ।

राय-गिहीहि सयं वा, तं च पसांसति मा वितियं ॥ ४१३३ ॥

सा 'निर्युद्धा' निष्काशिता सती साधूनामुपरि भ्रष्टं यायात्, प्रद्विष्टा च मणति—एतैरेव श्रमणैरित्यं भूतमित्, ततो न परित्यक्तव्या । येन च धर्षिता तमनवस्थाप्रसङ्गवारणार्थं राज्ञा प्रकाशयन्ति, गृहीभिर्वा शिक्षयन्ति । यदि प्रभवस्ततः स्वयमपि क्षासन्ते, 'मा द्वितीयं 18 बारमित्यं प्रवर्त्ततामयम्' इति कृत्वा ॥ ४१३३ ॥ अथ तस्याः सारणविधिमाह—

दुविहा जायमणाया, अगीयअण्णाय सण्णिमादीसु ।

सम्भावे सिं कहिते, सारिंती जा थणं पियती ॥ ४१३४ ॥

या बाहाडिता सा द्विविधा—ज्ञाता अज्ञाता च, ज्ञातगर्भा अज्ञातगर्भा चेत्यर्थः । तत्र या अज्ञाता सा अगीतार्था यथा न जानन्ति तथा संज्ञी-आवकस्तदादिकुलेषु स्थाप्यते, तेषां संज्ञि-20 प्रसूतीनां सद्भावः प्रथममेव कथयितव्यः, कथिते च सद्भावे ते माता-पितृसमानतया तां तावत् 'सारयन्ति' प्राशुकेन प्रत्यवतारेण पालयन्ति यावत् तदीयं कल्पसमापदं स्तन्यं पिबति, स्तन्य-पानाच्च निवर्त्तत इत्यर्थः ॥ ४१३४ ॥

जत्थ उ जणेण पातं, उवस्सए चेव तत्थ ण य भिक्खं ।

किं सका छडेउं, वेति अगीते असति सडे ॥ ४१३५ ॥

यत्र तु जनेन ज्ञातम् यथा—एषा बाहाडिता, तत्रोपाश्रय एव स्थाप्यते, न आवाकादिकुं-लेषु । न च सा भिक्षां हिण्डापयितव्या, किन्तु शेषसाध्वीभिः साधुभिर्वा तस्याः प्रायोग्यं भक्त-पानमानीय दातव्यम् । अद्यगीतार्था मणन्ति—किमेवमीदृश्याः सद्भावः कथिते ? ततः सूरयो ब्रुवते—यदि नाम न सङ्गच्छते ततः कथयत किं साम्प्रतमेवा शक्या परित्यक्तुम् ? । अथैवं प्रज्ञापिता अपि ते न प्रतिपद्यन्ते ततः आद्वान् प्रज्ञापयन्ति ॥ ४१३५ ॥ यथा— 30

दुरतिकमं खु विधिं, अवि य अकामा तवस्सिणी गहिता ।

१ 'दृष्टोऽसीमां धर्मः' इति भा० ॥ २ '८७' एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः भा० का० एव वर्त्तते ॥ ३ 'निज्जुह भो' पाटी ॥ ४ 'अणिज्ज' एते' तामा० ॥

को जाणति अणस्स वि, हवेज्ज तं सारवेमो णं ॥ ४१३६ ॥

सुरवधारणे, 'दुरतिक्रममेव' प्रतिकर्तुमशक्यमेव, केनाप्यनावेगेदमकार्यं विहितम् अतः किं क्रियते ? अपि च 'अकामा' अनिच्छन्ती ब्रह्मदेव तेन पापात्मना तपस्विनी गृहीता, ततः को जानाति अन्यस्या अप्येवंविधो वृत्तान्तः परवक्ष्यतया भवेत्, तदेवां सम्प्रति 'सार-
५ यामः' परिपालयाम इत्यर्थः ॥ ४१३६ ॥

मा य अवण्णं काहिह, किं ण सुतं केसि-सच्चईणं मे ।

जम्मं ण य वयमंगो, संजातो तासि अज्जाणं ॥ ४१३७ ॥

'हुं हुं विध्वस्तशिलेयम्' इत्येवमस्याः 'अवर्णम्' अवज्ञां वा मा कार्षीः, किं न सुतं भवद्भिः केशि-सत्यकिनोर्वन्म ? यथा—तौ आर्यिकाम्यां पुरुषसंवासमन्तरेणापि कथञ्चिदुपाप्त-
१० बीजपुद्गलाभ्यां प्रसुपुवाते, न च 'तयोः' आर्यिकयोर्मतभङ्गः सञ्जातः, विशुद्धपरिणामत्वात् ।
अनयोः कथानके यथाक्रमं पञ्चकल्पा-ऽऽवश्यकटीकाम्यामवसातव्ये ॥ ४१३७ ॥

अवि य हु हमेहिं पंचहिं, ठाणेहिं थी असंवसंती वि ।

पुरिसेण लभति गम्भं, लोएण वि गाहयं एयं ॥ ४१३८ ॥

अपि चेत्त्यभ्युद्यमे, 'हुः' निश्चितमेतत्—एतैः पञ्चभिः स्थानैः स्त्री पुरुषेण समसंवासन्यापि
१५ गर्भं लभते । न केवलमस्माभिरैवैतदुच्यते किन्तु लोकेनापि 'गीतं' संशब्दितमेतत् ॥ ४१३८ ॥
तान्येवोपवर्शयति—

दुन्विण्ड-दुणिसण्णा, सयं परो वा सि पोगम्ले लुभति ।

वत्से वा संसट्ठे, दगआयमणेण वा पविसे ॥ ४१३९ ॥

विवृता—अनावृता, सा चोत्तरीयापेक्षयाऽपि स्याद् अतो दुःशब्देन विशेष्यते—दुष्ट
२० विवृता दुर्विवृता—परिधानवर्जितेत्यर्थः, एवं दुर्विवृता सती दुर्निपण्णा—दुष्ट-विरूपतयोपविष्टा
दुर्विवृत-दुर्निपण्णा सा शुक्रपुद्गलान् कथञ्चित् पुरुषनिष्ठान् आसन्नस्यान् सकृद्भीयात् ?
स्वयं वा पुत्रार्थतया शीलरक्षकतया च शुक्रपुद्गलान् योनावनुप्रवेशयेत् २, 'परो वा' श्वश्रू-
प्रभृतिकः पुत्रार्थमेव "से" तस्या योनौ प्रक्षिपेत् ३, वक्षं वा शुक्रपुद्गलसंसृष्टम् उपलक्षणत्वात्
तथाविधमन्यदपि केशिमातुः केशवत् कण्डूयनार्थं रक्तनिरोधार्थं वा तथा प्रयुक्तं तद् अनुप्रवि-
२५ शेत्, अनामोगेन वा तथाविधं वक्षं परिहितं सद् योनिमनुप्रविशेत् ४, दकं—पानीयं तेन
वा तस्या आचमन्याः पूर्वेपतिता उदकमध्यवर्तिनः शुक्रपुद्गला अनुप्रविशेयुः ५ । एवं पुरुष-
संवासमन्तरेणापि गर्भसम्भवे भवन्तो नास्मा अवज्ञां कर्तुमर्हन्ति । एवं प्रज्ञाप्य तेषां श्राद्धानां
गृहे तां स्थापयन्ति ॥ ४१३९ ॥ गता ज्ञातविषया यतना । अथाज्ञातविषयां तस्माह—

अविदिय जण गम्भम्मि य, सण्णीमादीसु तत्थ वऽण्णात्था ।

३० लादेंति फासुएणं, लिंगविवेगो य जा पिबति ॥ ४१४० ॥

जनेनाविदितो यो गर्भस्तत्र ये याता-पितृसमायाः संज्ञिनः आदिशब्दाद् यथाभद्रका वा तेषां
गृहेषु तत्र वा अन्यत्र वा ग्रामे स्थापयन्ति । ते च संज्ञिप्रभृतयस्तां प्राशुकेन प्रत्यवतारेण 'लादयन्ति'
यापयन्तीत्यर्थः । यावन्नापत्यमाण्डं स्तन्यं पिबति तावत् तथा लिङ्गविवेकः कर्तव्यः ॥ ४१४० ॥

एएसि असतीए, सण्णायग-णालबद्धकिट फासुं ।

अण्णो वि जो परिणतो, स सिद्धवेसेतरीऽगारी ॥ ४१४१ ॥

‘एतेषां’ संक्षिप्तमृतीनामभावे ये तस्याः संयत्याः संज्ञातकात्तेषां गृहेषु स्थाप्यते । [संज्ञातक-
गृहाणाम्] अभावे यः संयतो नालबद्धः सोऽपि यदि किटः—वृद्धस्तदाऽसौ आद्धवेषं कार्यते,
इतराऽपि गृहिलिङ्गं करोति, ततस्तौ प्राशुकाहारेण यापयन्तौ तिष्ठतः । नालबद्धस्याभावे ष
अन्योऽपि यो वयसा परिणतः स सिद्धपुत्रवेषं कार्यते, इतरा अगारीवेषं करोति ॥ ४१४१ ॥

अत्रेयं प्रायश्चित्तमार्गणा—

मूलं वा जाव थणा, छेदो छग्गुरुग जं चऽघालहुअं ।

वितियपदे असतीए, उवस्सए ना अहव जुण्णा ॥ ४१४२ ॥

यदि तथा प्रतिसेव्यमानया स्वादितं ततो मूलम् । आशब्द उत्तरापेक्षया विकल्पार्थः । 10
‘जाव थण’ चि पश्चाद् व्याख्यास्यते । गर्भमाहृतं दृष्ट्वा स्वादयति छेदः । अपत्यं जातं दृष्ट्वा
‘सहायकं मे भविष्यति’ इति स्वादयन्त्याः पङ्कुरवः । यथा तु न स्वादितं तस्याः परमत्ययनिमित्तं
यत् किमपि यथालघु प्रायश्चित्तं दातुं युज्यते तद् दातव्यम् । ‘जाव थण’ चि यावत् तस्या
अपत्यं स्तन्यपानोपजीवि भवति तावत् तपोर्हं प्रायश्चित्तं न दातव्यम् । द्वितीयपदे अवग्रहा-
नन्तकस्याभावे उपाश्रये वा तिष्ठन्ती अथवा ‘जीर्णा’ स्वविरा सा संयती अतोऽवग्रहानन्तकं न 15
गृह्णात्यपि ॥ ४१४२ ॥ अथास्या एव पूर्वार्धे व्याख्याति—

सेविज्जतें अणुमए, मूलं छेओ तु डिडिमं दिस्स ।

होहिदि सहातगं मे, जातं ददूण छग्गुरुगा ॥ ४१४३ ॥

सेव्यमानया यथानुमतं ततो मूलम् । अथ ‘डिडिमं’ गर्भं दृष्ट्वा हर्षमुद्वहति छेदः । पुत्र-
भाणं दृष्ट्वा ‘सहायकं मे भविष्यति’ इत्यनुमन्यते पङ्कुरवः ॥ ४१४३ ॥ 20

तेण परं चउगुरुगा, छम्मासा जी ण ताव पूरिति ।

जा तु तवारिह सोही, अणवत्थणिते ण तं देंती ॥ ४१४४ ॥

‘ततः परं’ जन्मानन्तरं यावत् षण्मासा न पूर्यन्ते तावद् यत्र यत्र स्वादयति तत्र तत्र
चतुर्गुरवः । या च तस्याः तपोर्हा शोधिरुक्ता ताम् ‘अनपस्तनिते’ स्तन्यपानादनुपरते अपत्य-
भाण्डे न ददति, सा स्तन्यं न भविष्यतीति कृत्वा ॥ ४१४४ ॥ 25

मेहुण्णे गम्मे आहिते य सातिजियं जति ण तीए ।

परपच्चया लहुसगं, तहा वि से दिति पच्छित्तं ॥ ४१४५ ॥

मैथुने प्रतिसेव्यमाने गर्भे च आहृते यद्यपि तथा न स्वादितं तथापि ‘परमत्ययार्थ’ मा
मृदगीतार्थानामप्रत्यय इत्यर्थः, यथालघुकं प्रायश्चित्तं तस्याः सूरयः प्रयच्छन्ति ॥ ४१४५ ॥

अथ यस्तस्याः स्त्रिंसां करोति तस्य प्रायश्चित्तमाह—

—स्त्रिंसाएँ होति गुरुगा, लज्जा णिच्छकतो य गमणादी । - - -

दप्पकते वाऽऽउट्ठे, जति स्त्रिंसति तत्थ वि तहेव ॥ ४१४६ ॥

१ जाव ता ण पूं ताभा० ॥ २ यावत् तस्याः तादी० भा० कं० विना ॥

यस्तस्याः 'खिसां' 'विध्वस्तशीलत्वाद् मलिना इयम्' इत्येवं करोति तस्य संयतस्य संयत्या वा चतुर्गुरुकाः प्रायश्चित्तम् । सा च खिसिता सती रज्ज्या प्रतिगमनादीनि कुर्यात्, निच्छक्वा वा-निर्लज्जा वा भवेत्, तत एव सर्वजनप्रकटमात्मानं प्रतिसेवयेत् । अथ दर्पतस्तया 'मैथुनं प्रतिसेवितं परं पश्चाद् आवृत्ता-आलोचना-प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यादिना प्रतिनिवृत्ता तामपि वा ८ खिसिति तस्यापि तथैव चतुर्गुरु ॥ ४१४६ ॥ किं कारणम् ? इति चेद् अत आह—

उन्मग्नेण वि गंतुं, न होति किं सोतवाहिणी सलिला ।

कालेण कुंफुगा वि य, विलीयते हसहसेऊर्णं ॥ ४१४७ ॥

उन्मार्गेणापि गत्वा 'सलिल' नदी पश्चात् किं 'स्रोतोवाहिनी' मार्गगामिनी न भवति ! भवत्येवेति भावः । 'कुम्फुका' करीषाभिः सोऽपि च "हसहसेऊर्णं" ति जाज्वलित्वा मृशमु-
10 द्वीप्तो भूत्वेत्यर्थः कालेन गच्छता 'विलीयते' विलयं याति । उपनययोजना दुग्मा ॥ ४१४७ ॥

॥ अचग्रहानन्तका-उचग्रहपट्टकप्रकृतं समासम् ॥

नि आ प्र कृ त म्

सूत्रम्—

निगन्धीए अ गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणु-
15 प्पविट्टाए चेलठे समुप्पजेज्जा, नो से कप्पइ अप्पणो
नीसाए चेलं पडिग्गाहित्तए, कप्पइ से पवत्तिणि-
नीसाए चेलं पडिग्गाहित्तए ।
नो य से तत्थ पवत्तिणी सामाणा सिया जे से
तत्थ सामाणे आयरिए वा उवज्झाए वा पवित्ती वा
20 थेरे वा गणी वा गणधरे वा गणावच्छेइए वा जं
चऽन्नं कहु पुरतो विहरइ कप्पइ से तन्नीसाए चेलं
पडिग्गाहित्तए १२ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

नियमा सचेल इत्थी, चालिज्जति संजमा विणा तेणं ।
उग्गहमादीचेलण गेण्हणे तेण जोगोऽयं ॥ ४१४८ ॥

१२५

१ साऽपि मा० का० ॥ २-३-४ सर्वेष्वपि टीकापुस्तकादशेषु चेलार्हं पाठ उपलभ्यते, किन्तु टीकाकृता 'चूर्णिकृता विशेषचूर्णिकृता च चेलं' इति पाठ आहत इत्यस्माभिरस्मान्न मूले आहतः । ताम् प्रत्योः पुनः चेलद्वं पाठः प्राप्यते ॥ ५ 'इणमादिचे' तामा० ॥

‘नियमाद्’ अवश्यन्त्या. ‘स्त्री’- निर्गन्थी सचेला भवति । यतः श्वेतः चेलः विना सा संयमात् चाल्यते इत्यनन्तरसूत्रे उक्तम् । तेन कारणेनावग्रहानन्तरकादीनां चेलानां ग्रहणे विधिरभिधीयते । अयं ‘योगः’ प्रकृतसूत्रस्य सम्बन्धः ॥ ४१४८ ॥ अथवा—

चेलैहि विणा दोसं, णात्तं मा ताणि अप्पणा मेहे ।

तत्थ वि ते बिंय दोसा, तव्वारणंकारणा सुत्तं ॥ ४१४९ ॥ 5

चेलैर्विना निष्कामदन्त्याः संयत्या महान् दोषो भवतीति ज्ञात्वा मा ‘तानि’ चेलान्यात्मना गृहीयात् । कुतः ? इत्याह—‘तत्रापि’ आत्मना चेलग्रहणेऽपि त एव दोषा भवन्ति ये पूर्वं चेलस्याग्रहणे मोक्षाः । अतः ‘तद्वारणकारणात्’ स्वयङ्ग्रहणप्रतिषेधार्थमिदं सूत्रमात्रम्यते ॥ ४१४९ ॥

इदमेव सोपपत्तिकमाह—

सयग्रहणं पडिसेहति, चेलग्रहणं ण सव्वसो तासिं । 10

संडासतिरो वण्ही, ण उहति कुरुण य किबाइ ॥ ४१५० ॥

स्वयङ्ग्रहणमत्र सूत्रे सूत्रकृत् प्रतिषेधयति, न पुनः सर्वथा ‘तासां’ संयतीनां चेलग्रहणम् । यतः सन्दंशकेन तिरोहितो वह्निर्गृह्यमाणो न दहति ‘कृत्यानि च’ धान्यपाकादीनि कार्याणि कुरुते; एवं संयतीनामपि साधुभिस्तिरोहितं चेलग्रहणं न दुष्यति, कार्यं च संयमपालनात्मकं करोति < १ अत इदमारभ्यते > ॥ ४१५० ॥ 15

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—निर्गन्थ्या गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टायाश्चैलेनार्थः—< १ प्रयोजनं चेलार्थः > स समुत्पद्येत । नो “से” तस्याः कल्पते आत्मनो निश्चया चेलं प्रतिग्रहीतुम्, किन्तु कल्पते “से” तस्याः प्रवर्तिनीनिश्चया चेलं प्रतिग्रहीतुम् । अथ न तत्र प्रवर्तिनी “सामाणा” सन्निहिता ततो यस्तत्राचार्यो वा उपाध्यायो वा प्रवर्त्ती वा स्वविरो वा गणी वा गणधरो वा गणावच्छेदको वा सन्निहितो भवेत् । ‘गणी’ गणाधिपतिरा- 20 चार्यः, ‘गणधरः’ संयतीपरिवर्त्तकः, शेषाः सर्वेऽपि प्रतीताः । एतेषां निश्चया यं वा ‘अन्यं’ गीतार्थं साधुं पुरतः कृत्वा विहरति तन्निश्चया कल्पते “से” तस्याश्चेलं प्रतिग्रहीतुमिति सूत्रसङ्केपार्थः ॥ अथ विस्तरार्थं भाष्यकारो विमणिपुराह—

चेलङ्गे पुव्व भणिते, पडिसेहो कारणे जहा ग्रहणं ।

णवरं पुण णाणत्तं, णीसाग्रहणं ण उ अणीसा ॥ ४१५१ ॥ 25

चेलार्थः ‘पूर्वं’ प्रथमोद्देशके “णिगमिं च णं केह वत्थेण वा पाएण वा निमंतिज्जा” (सू० ३९) इत्यादिसूत्रे यथा यणितः, यथा च तत्र संयतीनां स्वयं वस्त्रग्रहणप्रतिषेधः, यथा च कारणे ग्रहणसुक्तं तथैवात्रापि वक्तव्यम् । ‘नवरं’ केवलं पुनरत्र ‘नानात्वं’-विशेषो वस्त्रग्रहणं तामिनिश्चया कर्तव्यम् न पुनरनिश्चया । निश्चा नाम—संज्ञातकादिना वस्त्रं दीयमानं प्रवर्तिन्या निवेदयति, प्रवर्तिनी गणधरस्य निवेदयति, ततो गणधरः स्वयमागत्य परीक्षाशुद्धं कृत्वा 30 गृह्णाति । अथ नास्ति तत्र प्रवर्तिनी तत्तत्तद् वस्त्रं वर्णेन रूपेण चिह्नेन चोपलक्ष्य गणधरस्य

१-२ < १ एतदन्तर्गतः पाठः आ० नास्ति ॥ ३ “रः क” मा० विना ॥ ४ “णिज्जत्ती वित्थारेति—चेलङ्गे गाहा ॥” इति विशेषमूर्ध्नी ॥

कथयति, स चागत्य स्वयं गृह्णाति । एतन्निश्राप्रकृतमुच्यते ॥ ४१५१ ॥

आयरिओ गणिणीए, पवत्तिणी भिक्खुणीण ण कधेति ।

- गुरुगा लहुगा लहुगो, तासिं अप्पडिसुणंतीणं ॥ ४१५२ ॥

आचार्य एतत् सूत्रं गणिन्या न कथयति चत्वारो गुरवः । प्रवर्तिनी भिक्षुणीनां न कथयति चत्वारो लघवः । 'तासां' भिक्षुणीनामप्रतिश्रुततीनां मासलघु ॥ ४१५२ ॥

अथ स्वयं वस्त्रग्रहणे दोषानाह—

मिच्छते संकादी, विराहणा लोभे आमियोगे य ।

तुच्छा ण सहति गारव, भंडण अट्ठाणठवणं च ॥ ४१५३ ॥

पुरुषेण संयत्याः वस्त्रं दीयमानं दृष्ट्वा अमिनवधर्माणो मिथ्यात्वं गच्छेयुः 'दुर्दृष्टधर्माणोऽप्यौ'
10 इति । शङ्कादयश्च दोषा भवन्ति । 'विराधना च' संयमा-ऽऽत्मविषया । 'लोभे' चित्तोक्तेनापि वस्त्रादिप्रदानेन स्त्री प्रलोभ्यते । 'आमियोगे' च आमियोगिकवस्त्रप्रदानेन कश्चित् कर्मणं कुर्यात् । स्त्री च प्रायेण तुच्छा भवति, तुच्छत्वेन च 'गौरव' लब्धिमाहात्म्यं न सहते, ततश्च 'भण्डनं' कलहो अस्थानस्थापनं च भवतीति सद्ब्रह्मगाथासमासार्थः ॥ ४१५३ ॥

अथैनामेव निवरीपुराह—

15 इत्थी वि ताव देंती, संकिज्ज किं णु केणति पयुत्ता ।

किं पुण पुरिसो देंतो, परिजुण्णाई पि जुण्णाए ॥ ४१५४ ॥

'स्त्री' अविरतिका साऽपि वस्त्रं संयत्याः प्रयच्छन्ती शङ्कते—किं केनचित् कामुकेन प्रयुक्ता सती प्रयच्छति ? उत स्वयमेव धर्मार्थम् ? इति; किं पुनः पुरुषः परिजीनीन्यापि वस्त्राणि जीर्णीया अपि आर्थिकायाः प्रयच्छन् ? स सुतरां शङ्कते इति भावः । तत्र शङ्कायां
20 चतुर्गुरु । चतुर्थार्धमेवेति निःशङ्किते मूलम् । एवं मिथ्यात्वं शङ्कादयश्च दोषा भवेयुः । विराधना च संयमा-ऽऽत्मविषया अभ्युक्त्य वक्तव्या ॥ ४१५४ ॥ लोभद्वारमभियोगद्वारं चाह—

नामिज्जइ थोवेणं, जच्चसुवण्णं व सारणी वा वि ।

अभियोगियवत्थेण व, कड्डिज्जइ पट्टए नातं ॥ ४१५५ ॥

यथा जात्यं सुवर्णं 'सारणी वा' कुर्यात् स्तोकेनापि प्रयत्नेन नाम्यते तथा संयत्यपि स्तोके-
25 नापि वस्त्रादिप्रदानेन नाम्यते । यद्वा तद् वस्त्रं केनापि विद्या-मन्त्रादिवलेनाभियोगिकं-वशी-करणकर्मक्षमं कृतमस्ति ततस्तेन सा 'कृष्यते' येन कर्मणं कृतं तदभिमुखं नीयते । पट्टकेन चात्र 'ज्ञातं' दृष्टान्तो भवति, स च यथा प्रथमोद्देशके (गाथा २८१९) ॥ ४१५५ ॥

अथ गौरवादिद्वारत्रयं युगपदाह—

वरथेहि वच्चमाणी, दाएँती वा वि उयध वत्थे मे ।

30 मच्छरियाओ वेंती, धिरत्थु वत्थाण तो तुज्झं ॥ ४१५६ ॥

हिंडामो सच्छंदा, पेव सयं मेण्हिमो य पवयामो ।

ण य जं जणो वियाणति, कम्मं जाणामो तं काउं ॥ ४१५७ ॥

काचिदार्थिका तुच्छतया गौरवमसहिष्णुर्वस्त्रेभ्यो व्रजन्ती आत्मानं ख्यापयति—अहमी-

दृशानि ईदृशानि वस्त्राणि गृहीत्वा समागमिष्यामि; अद्वा स्वयमानीतानि वस्त्राणि दर्शयन्ती
मूयाद्—“उयह” पश्यत मदीयानि वस्त्राणि इति । तत इतराः संयत्सो मत्सरिता भुवते—
धिगस्तु भवदीयानि वस्त्राणि भवती च यदेवमात्मानं विकल्पयसि; अपि च यथाभूयं
स्वच्छन्दाः पर्यटय न तथा वयं हिण्डाम; नैव च संयं गृहीम; न वाऽऽत्मानं “प्रवदाम”
प्रकर्षेण श्लाघामहे, न च यत् कुण्डलादिकं कर्म कर्तुं युष्मादसो ज्ञो जानाति तद् वयं कर्तुं ऽ
जानीमः ॥ ४१५६ ॥ ४१५७ ॥

जम्हा य एवमादौ, दोसा तासि तु गिण्हमाणीणं ।

तम्हा तासि गिसिद्धं, वत्थग्गहणं अणीसाए ॥ ४१५८ ॥

यस्मादेवमादयो दोषास्तासां गृह्यतीनां भवन्ति तस्मात् तासामनिश्रया वस्त्रग्रहणं निषिद्धम्
॥ ४१५८ ॥ परः ग्राह— ३७

सुत्तं गिरत्थयं खलु, कारणियं तं च कारणमिणं तु ।

असती पाउग्गे वा, मन्नक्खो वा इमा जत्तणा ॥ ४१५९ ॥

यदि संयतीनामनिश्रया वस्त्रग्रहणं न कल्पते ततः सुत्तं निरर्थकं प्राप्नोति । सूरिराह—
कारणिकं सूत्रम् । तत्र कारणमिदम्—न सन्ति संयतीनां वस्त्राणि, सन्ति वा परं न प्रायो-
ग्याणि, “मन्नक्खो वा” महद् दौर्मनस्यं संज्ञातकादीनां संयतीभिर्वस्त्रेऽग्राहमाणे भवति तत्रैव ॥ ४१
यतना ॥ ४१५९ ॥ तामेवामिषिसुराह—

तरुणीण य पच्चञ्जा, गियएहिं गियतणा प वत्थेहिं ।

पडिसेहण गिव्वंधे, लक्खण गुरुणो गिवेदेञ्जा ॥ ४१६० ॥

कस्याप्याचार्यस्य पार्श्वे महद्भिकानां बहुजनपाक्षिकाणां तरुणीनां प्रव्रज्या समजनि, ताश्च
किमन्तमपि कालमन्यसिद्ध देशे विहृत्य सूरिमिः सार्धं तत्रैव समायाताः, तदाः “विजकैः” २०.
संज्ञातकैस्तासां वस्त्रैर्निमग्नणा कृता, ततः “न कल्पते अस्माकं ऽ वस्त्रग्रहणं कर्तुम्” २१ इति
प्रतिषेधः कर्तव्यः । अथ गाढतरं निर्वन्धं कुर्वन्ति तत इदं वक्तव्यम्—अस्माकं गुरव एव
वस्त्रस्य लक्षणं जानते ततो गुरुणा निवेदयामं इति, अनुज्ञाते तेषां निवेदयेयुः ॥ ४१६० ॥
इदमेव व्याख्याति—

थेरा परिच्छंति कथेसु तेसिं, प्राहंति ते दिस्स अजोग्गं जोग्गं ।

२६.

पिच्छामु ता तस्स यमाण-वण्णे, तो णं कथेस्सामो तहा गुरुणं ॥ ४१६१ ॥

सायारऽकडे लहुगो, गुरुगो पुण होति विंघऽकरणम्मि ।

गणिणीअसिद्धे लहुगा, गुरुया पुण आयनीसाए ॥ ४१६२ ॥

‘सचिराः’ आचार्या असत्यायोम्यं वस्त्रं परीक्षन्ते अतः कथयामस्तेषाम्, ज्ञासन्ति ते
इष्टैव वस्त्रमयोम्यं योम्यं वा, परं वयं तावदिदानीं तस्य वस्त्रस्य प्रमाणं वर्णं च यस्यामः, ततः ३०
“ण”मिति तद् वर्णं ‘तथा’ तेन प्रमाण-वर्णादिनां प्रकारेण गुरुणां कथयिष्यामः; एवं यद्
वस्त्रं साकारत्वेन व्यवस्थापितं तद् साकारकृतम् । तत्र यदि न कुर्वन्ति ततो भासल्लु ।

१. २० २१ एतदन्तर्यातः पाठः आ० नास्ति ॥ २ इत्युक्त्वा तेषां तादी० सा० को० ॥

साक्षरकृतं कृत्वा प्रमाण-वर्णाभ्यां चिह्नं न कुर्वन्ति भासगुरु । यदि गणिन्या अग्रे एतद्वत्प्रमाण-
प्रमाणादि न कथयन्ति ततश्चतुर्लघवः । अथात्मनिश्रया स्वयमेव गृहन्ति चतुर्गुरवः ॥ ४१६१ ॥
॥ ४१६२ ॥ अथ गृहस्था एवं ब्रूयुः—

जइ मे रोयति गिण्दध, ण वयं गणिणिं गुरुं व जाणामो ।

इय वि भणिया वि गणिणो, कथेति ण य तं पडिच्छन्ति ॥ ४१६३ ॥

यदि “मे” भवतीनां रोचते ततो गृहीध्वमेतद् वक्ष्यम्, न वयं ‘गणिनी’ प्रवर्तिनी ‘गुरुं
वा’ आचार्यं जानीमः, इत्यपि भणिताः संयत्यः ‘गणिनः’ सूरैः कथयन्ति, न पुनः ‘तद्’ वक्षं
प्रतीच्छन्ति ॥ ४१६३ ॥ सूरिमिश्र संयतीश्रुत्वाद् वक्ष्यत्वान्तं श्रुत्वा इत्थं वक्ष्यम्—

कतरो मे णत्थुवधी, जो दिज्जउ भणह मा विद्धरित्था ।

पुण्णुप्पण्णो दिज्जति, तस्सऽसतीए इमा जयणा ॥ ४१६४ ॥

‘भणत’ प्रतिपादयत वर्षाकल्पा-उत्तरकल्पादीनां मध्यात् कतरोः “मे” भवतीनां वात्स्युपधिः
यः साम्प्रतं दीयताम्, मा यूयमुपधिना विना ‘विसूरयथ’ खेदमुद्वहथ, इत्युक्ते यस्योपधेर-
भावसं निवेदयन्ति । स यदि पूर्वोत्पन्नो वर्तते ततो दीयते । अथ पूर्वोत्पन्नो नास्ति ततस्समा-
भावे इत्थं यतना ॥ ४१६४ ॥

नाऊण या परीचं, वावारे तत्थ लद्धिसंपण्णे ।

गंधक्के परिभुत्ते, कप्पकते दाण गहणं वा ॥ ४१६५ ॥

“परीचं” स्तोकम्, अभावोपलक्षणं चेदम्, ततोऽयमर्थः—परीचं नाम न सन्ति संय-
तीनां वस्त्राणि इति ज्ञात्वा ये तत्र लब्धिसम्पन्नाः साधवस्तान् व्यापारयेत्, यथा—आर्याः ।
संयतीनां प्रायोम्याणि वस्त्राणि गवेषयत । ततस्ते वस्त्राणि गृहीत्वा गुरुणां समर्पयन्ति, तानि
च गन्धाब्जानि परिभुक्तानि वा भवेयुः ततः कल्पे कृते सति दानं ग्रहणं वा कर्तव्यम् ।
किमुक्तं भवति ?—तानि वस्त्राणि प्रक्षाल्य सप्त दिवसानि स्थापयित्वा यदि नास्ति कोऽपि
विकारस्ततो गणधरेण प्रवर्तिन्या दातव्यानि । प्रवर्तिनीहस्ताच्च संयतीमिश्रहीतव्यानि इति
सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ४१६५ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

गुरुस्स आणाएँ गवेसिऊणं, वावारिता ते अहळंदिया वा ।

दुघापमाणेण जहोदियाई, गुरुण पाएसु णिवेदयंति ॥ ४१६६ ॥

ये “व्यापारिताः” गुरुभिर्वस्त्रग्रहणाय प्रवर्तिताः, ये वा “यथाच्छन्दिकाः” अव्यापारिता एव
गुरुणां पुरतो भणन्ति—वयं वस्त्राणि गवेषयिष्यामः, आभिग्रहिका इति भावः; ते द्वयेऽपि
गुरोराज्ञया वस्त्राणि ‘द्विघापमाणेन’ गणनाप्रमाणेन प्रमाणप्रमाणेन च यथा भगवद्विस्तीर्थकरैः
‘उदितानि’ भणितानि तथा गवेषयित्वा गुरुणां ‘पादयोः’ पुरतस्तानि ‘निवेदयन्ति’ निशि-
36 पन्तीत्यर्थः ॥ ४१६६ ॥ ततश्च—

गंधह अपरिभुत्ते, वि घोविउं देति किमुज पडिपक्खे ।

गणिष्ठीएँ णिवेदेजा, चतुगुरु सय दाण अट्ठाणे ॥ ४१६७ ॥

यानि गन्धाब्जानि तानि यद्यपि अपरिभुक्तानि तथापि ‘भावित्वा’ प्रक्षाल्य संयतीनां

ददाति 'किमुत' किं पुनः 'पतिपक्षान्' परिमुक्तान् इत्यर्थः, तानि सुतरां प्रक्षालनीयानीति भावः । उपलक्षणमिदम्, तेन यद्यपि तानि न गन्धाब्धानि तथापि धावनीयान्येव, धावित्वा च तानि सप्त दिवसानि स्थापयित्वा स्वविरः प्रावरणं कार्यते । यदि नास्ति कोऽप्यभियोग-विकारस्ततो गणधरः 'गणिन्याः' प्रवर्तिन्यास्तानि 'निवेदयेद्' अर्पयेदित्यर्थः । सा च संयतीनां ददाति । अथ गणधरः स्वयं तासां ददाति ततश्चतुर्गुरु, अस्थाने च शेषसंयतीभिः स्थाप्येत । 5 शुद्धभावेनापि हि यदि काचिदार्थिका विशेष्य आलप्यते तथापि काचिदपरा संयती तत्र विरूपकमिप्रायतया शक्तां करोति, किं पुनः स्वयं वक्ष्यमाने ! ॥ ४१६७ ॥ अपि च—

इहरह वि ताव मेहा, मार्गं मञ्जति पणइणिजनस्स ।

किं पुण बलाग-सुरचाव-विह्वपजोविया संता ॥ ४१६८ ॥

'इतरथाऽपि च' बलाका-सुरचापादिविशेषमन्तरेणापि तावद् मेघा गगनमण्डलमापूर्य गर्जे-10 यन्तः 'प्रणयिनीजनस्य' मानवतीलोकस्य मानं भञ्जन्ति, किं पुनः बलाका-सुरचाप-विह्वल्यघो-तिताः सन्तः ?, एवंविधाः सुतरां मानमुन्मूलयन्ति; एवमियमपि 'अतिप्रौढा समर्था चाहम्' इति कृत्वा अस्माकं मानमङ्गं पुराऽपि करोति, साम्प्रतं तु गुरुभिः स्वयं पूजित-सत्कारिता विशेषतः करिष्यतीति शेषसाज्ज्यश्चिन्तयेयुः ॥ ४१६८ ॥

दुल्लभवत्थे व सिया, आसण्णियाण वा वि णिम्भंथे ।

18

पुच्छंतऽजं थेरा, वत्थपमाणं च वर्णं च ॥ ४१६९ ॥

अथ स देशो दुर्लभवत्सो भवेत् ततो ये व्यापारितास्तैरपि न लब्धानि वस्त्राणि, अथवा यैः 'नैजैः' सज्जातकैस्ता निमज्जितास्ते तासां 'आसणाः' अतीवप्रत्यासन्नसम्बन्धास्ततो न तन्निर्वन्धो अप्रमाणीकर्तुं शक्यते, एवमादौ कारणे समुत्पन्ने 'स्वविराः' आचार्याः 'आर्या' प्रवर्तिनीं वस्त्रस्य प्रमाणं वर्णं च पृच्छन्ति—कीदृशैर्वस्त्रैर्युज्यं निमज्जिताः ! किं वा तेषां प्रमा-20 णम् ? ॥ ४१६९ ॥ ततः संयत्यो ब्रुवते—

सेयं व सिंघवणं, अहवा मइलं च ततियणं वत्थं ।

तस्सेव होति गहणं, विवज्जए भाव जाणिता ॥ ४१७० ॥

एकं वस्त्रं 'श्वेतं' शरदिन्दु-कुन्दावदातम्, द्वितीयं 'सैन्धववर्णं' पाण्डुरम्, २ अथवाशब्दो वर्णप्रकारान्तरताद्येतकः, ३ तृतीयं परिमलितत्वाद् मलिनम्, प्रमाणमपि च तस्य वस्त्रस्य 25 ईदृशमस्तीति तामिच्छते गुरुभिस्तत्र गत्वा तस्यैव वस्त्रस्य ग्रहणं कर्तव्यम् । अथ ते गृहस्थास्तत्र गतानामाचार्याणामन्यानि वस्त्राणि दर्शयन्ति तत एवं विपर्यये 'भावं' मदक-प्रान्तगतमभिप्रायं ज्ञात्वा ग्रहणं कर्तव्यं न वा ॥ ४१७० ॥ इदमेव स्पष्टयन्नाह—

पुच्चगता मे पडिच्छह, अम्हे वि य एयु ता तहि गुंतं ।

गुरुआगमण कयेचा, णीणवेत्ताऽऽमते तम्मि ॥ ४१७१ ॥

30

सूरयः प्रवर्तिनीं भणन्ति—यूयं तत्र पूर्वगताः प्रतीक्षत, यद्यपि युष्माकमनुमार्गत एवा- गच्छामः । ततस्ताः संयत्यः 'तत्र' गृहस्थकुले गत्वा गुरुणामागमनं कथयन्ति । ततः 'तस्मिन्'

१ धावयित्वा तः ३० ॥ २ २० ३० युत्तमप्यमृतः पाठः भा० नास्ति ॥

गुरावागते संयत्यो भणन्ति—निष्काशयत तानि वस्त्राणि यैवेयं निमग्नितः । एवंमुक्ते यदि तान्येव दर्शयन्ति ततो गृह्णन्ति ॥ ४१७१ ॥ अथान्यानि ततः सुरभिरीदं वक्तव्यम्—

अन्नं इदं ति पुट्टा, मणंति किह तुन्म तारिसं देमो ।

इति भेदे पंतेसु तु, धुर्णति सीसं ण तं एतं ॥ ४१७२ ॥

- ८ येनं भवद्भिः संयत्यो निमग्नितो नेदं तद् वस्त्रम् किन्तु प्रमाणेन वर्णेन वा अन्यादृशत्वे-
नान्यदिदमिति पृष्टाः सन्तस्ते गृहस्था यदि भद्रकास्तत इदं भणन्ति—कथं वयं युष्माकं स्व-
मेवागतानां 'तादृशं' सामान्यवर्णादियुक्तं प्रयच्छामः? इदं तु ततो विशिष्टतरवर्णादिगुणोपेतम्,
अत इदं गृहीतं < इति भद्रका मूयः > । ये तु प्रान्तास्तेषु सूरयः शीर्षं धूनयन्ति, इदं च
वचनं ब्रुवते—येन संयत्यो निमग्नितोऽस्मादिदं वस्त्रं न भवति ॥ ४१७२ ॥

- 10 एवंमुक्ते ते चिन्तयेयुः—

बहु जाणिया ण सका, वंचेउं तेसि जाणिउं भावं ।

णेच्छंति भदएसु तु, पट्टभावेसु गेहंति ॥ ४१७३ ॥

- अये ! अमीभिराचार्यैः 'बहु' प्रभूतं 'ज्ञाताः' उपलक्षिता वयम्—यदेते आभियोगिकानि
वस्त्राणि प्रयच्छन्तीति, अतो न अत्रया अमी वञ्चयितुम्? इत्यादिकं तेषां 'भावम्' अभिप्रायं
15 मुखविकारादिभिराकारैर्ज्ञात्वा नेच्छन्ति । भद्रकेषु तु प्रहृष्टभावेषु गृह्णन्ति ॥ ४१७३ ॥

भद्रकेष्वेव विशेषमुपदर्शयति—

न वि एयं तं वत्थं, जं तं अज्जाण णीणियं मे चि ।

तुम्हे इमं पडिच्छथ, तं चिय एताण दाहामो ॥ ४१७४ ॥

- नाप्येतत् तद् वस्त्रं यत् तद् आर्यिकाणामर्थाय निष्काशितं भवद्भिः; इत्युक्ते यदि गृहस्था
20 ब्रुवन्ते—यूयं तावदिदं वस्त्रं प्रतीच्छत, एतासां तु वयं तदेव दास्यामः ॥ ४१७४ ॥

ततो वक्तव्यम्—

अण्णेण पे ण कज्जं, एतद्दा चेवं गेण्हिमो अम्हे ।

जति ताणि वि इति बुत्ते, णीणेंति दुए वि गिण्हेंति ॥ ४१७५ ॥

- अन्येन वस्त्रेण—'जे' अस्माकं न कार्यम्, एतासामेवार्थाय वयं सम्प्रति गृहीमः; इत्युक्ते
25 यदि 'तान्यपि' प्राक्तनानि वस्त्राणि आनयन्ति ततः 'द्वयान्यपि' प्राक्तन-पश्चात्तनानि गृह्णन्ति
॥ ४१७५ ॥

ताणि वि उवस्सयमिमं, सत्त दिणे ठविय कप्प काऊणं ।

थेरा परिच्छिऊणं; विहिणा अप्पेंति तेणेव ॥ ४१७६ ॥

- तान्यपि वस्त्राणि गृहीत्वा उपाश्रये आनीय सप्त दिनानि स्थापयित्वा कल्पं कृत्वा स्वविर-
30 प्रावरणद्वारेण प्ररीक्ष्य यदि नास्ति कोऽप्यभियोगविकारस्ततः 'स्वविराः' आचार्यास्तेनैव विधिना
संयतीनामर्पयन्ति ॥ ४१७६ ॥

एवमाचार्यनिश्रया ग्रहणमुक्तम् । अत्रोपाध्यायादिनिश्रया तदेवाह—

आयरिणं उवज्झाए, पवत्ति थेरे गणीं गणघरे य ।
गणवच्छेदयणीसा, पवत्तिणी तत्थ आणेति ॥ ४१७७ ॥

आचार्यस्याभावे उपाध्यायस्य प्रवर्तिनः स्वविरस्य गणिनो गणघरस्य गणावच्छेदिनो वा निश्रया वस्त्रग्रहणं कर्तव्यम् । एतेषामभावे प्रवर्तिनी 'तत्र' गृहस्थकुले गत्वा स्वयमानयति ॥ ४१७७ ॥ इदमेव व्याख्यानयति—

आयरिण असधीणे, साहीणे वा वि चाउल गिलाणे ।
एकेकगपरिहाणी, एमादीकारणेहिं तु ॥ ४१७८ ॥

यदि तत्राचार्यो अस्वाधीनः स्वाधीनो वा परं 'व्याकुलः' कुलादिकार्येषु व्याघृतः ग्लानो वा तत उपाध्यायनिश्रया ग्रहणं विषेयम् । तत्रापि सं एव विधिः । अयोपाध्यायोऽस्वाधीनो व्याकुलो वा, तत एकैकपरिहाण्यां तावद् नेयं यावत् प्रवर्तिनीनिश्रयाऽपि ग्रहीतव्यम् । एवम- 10
दिभिः कारणैः संयतीनां वस्त्रग्रहणं भवतीति ॥ ४१७८ ॥

सुत्तणिवातो थेरी, गहणं तु पवत्तिणीय नीसाए ।
तरुणीण य अग्गहणं, पवत्तिणी तत्थ आणेति ॥ ४१७९ ॥

अत्र पुनः सूत्रनिपात इत्थं मन्तव्यः—(ग्रन्थाग्रम्—२७४२०) आचार्यादीनां गणा-
वच्छेदिकान्तानामभावे प्रवर्तिन्या निश्रया स्वविरा आर्थिकाः स्वयं वस्त्रग्रहणं कुर्वन्ति । तरु- 18
णीनां तु सर्वेष्वैव वस्त्रस्याग्रहणमुत्सर्गतः, प्रवर्तिनी स्वयं तत्र गत्वा आनयति ॥ ४१७९ ॥
इदमेव भावयति—

साहू जया तत्थ न होअ कोई, छंदेअ णीया तरुणी जया य ।
पवत्तिणी गंतुं सयं तु गेण्हे, आसंकभीया तरुणी न नेति ॥ ४१८० ॥

यदा तत्राचार्यादीनां मध्यात् कोऽपि गीतार्थः साधुर्न भवति, यदा च 'निजका' संज्ञात- 20
कास्तरुणीः 'छन्दयेयुः' निमग्नयेरन् तदा प्रवर्तिनी स्वयं तत्र गत्वा गृह्णाति । 'आशङ्कामीता च'
प्रत्यपायशङ्कया चकिंता तरुणीरारम्भना सार्धं न नयति ॥ ४१८० ॥

असती पवत्तिणीए, आयरियादि व्व जं व णीसाए ।
आगादकारणम्मि उ, गिहिणीसाए वसंतीणं ॥ ४१८१ ॥

अथ नास्ति प्रवर्तिनी तत आचार्योपाध्यायादीन् 'यं वा' सामान्यसाधुमपि 'निश्रया' निश्रा- 25
कृत्वा विहरति तन्निश्रया ग्रहणं कर्तव्यम् । आगादे तु कारणे गृहिनिश्रया वसन्तीनां स्वयमपि
ग्रहणं भवतीति वाक्यशेषः ॥ ४१८१-॥ इदमेव सविशेषमाह—

असती पवत्तिणीए, अभिसेगादी विवज्जए णीसा
गेण्हति थेरियां पुण, दुगमादी दोण्ह वी असती ॥ ४१८२ ॥

प्रवर्तिन्या अभावे अभिषेका-गणावच्छेदिनीप्रभृतयो या गीतार्थाः संयत्यस्ताः स्वयं गत्वा 30
गृह्णाति । "विवज्जए नीस" चिं त्रिपर्ययो नाम—अभिषेकादयोऽपि न सन्ति ततः परस्पर-
निश्रया स्वविरा आर्थिका गृह्णाति । ताश्च 'द्विकादयः' द्वि-त्रिप्रभृतिसंज्ञाकाः पर्यटन्ति । अथ

द्वे अपि न भवतस्ततो वक्ष्यमाणविधिना ग्रहीतव्यम् ॥ ४१८२ ॥

कथं पुनर्द्वयोरप्यभावः ? इत्याशङ्क्याह—

दुष्भूद्भमाईसु उ कारणेसु, गिहत्थणीसा वइणी वसंती ।

जे नालवद्धा तह भाविषा वा, निर्दोस सन्नी व तहिं वसेजा ॥ ४१८३ ॥

६ 'दुर्भूतिः' अशिवम्, आदिशब्दादवगौदर्यादिपरिग्रहः, तेषु कारणेषु गृहस्थनिश्चया एका-
किनी व्रतिनी वसन्ती ये 'नालवद्धाः' तस्या एव संज्ञातकाः, ये वा अनालवद्धा अपि
'भाविताः' साधुसामाचारीपरिकर्मितमतयो यथाभद्रकाः, ये वा 'निर्दोषाः' हास्य-कन्दर्पादि-
वृषणरहिताः संज्ञितस्तेषां गृहे वसेत् ॥ ४१८३ ॥

तत्र च सितां भिक्षां पर्यटन्तीं यदा कोऽपि वस्त्रेण निमग्नयेत् तदा वक्तव्यम्—

१० सेजायरो व सण्णी, व जाणति वत्यलक्खणं अम्हं ।

तेण परिच्छियमेतं, तदणुणातं परिग्घेच्छं ॥ ४१८४ ॥

शय्यातरो वा संज्ञी वा अस्माकं प्रायोग्यस्य वस्त्रस्य लक्षणं जानाति, अतस्तेन परीक्षितं
तदनुज्ञातं च सद् अहमिदं परिग्रहीष्यामि ॥ ४१८४ ॥

पंतो दइण तगं, संकाए अवणयं करेजाहि ।

१५ अण्णासिं वा दिण्णं, वइतं णीयं व इस्सिता व ॥ ४१८५ ॥

ततः संयत्या समानीतं 'तकं' शय्यातरं संज्ञिनं वा दृष्ट्वा प्रान्तः शङ्कया 'अपनयं' वस्त्रसै-
कान्ते स्थापनं कुर्यात्; यद्वा धूयात्—अन्यासां संयतीनां दत्तं व्रजिकां वा नीतं हस्ते
॥ ४१८५ ॥ अथवा—

तुम्मे वि कहं विमुहे, काहामो तेण देमो से अण्णं ।

२० इति पंतं वज्जता, भदेसु तथेव गेण्हेती ॥ ४१८६ ॥

'युष्मानपि कथं विमुत्तान् करिष्यामः ? अतः 'तस्याः' अपरस्याः संयत्या अन्यद् वस्त्रं
दास्यामः, इदं तु यूयं गृहीत, इति हुवाणे प्रान्ते वर्जनं कर्तव्यम्, न तदीयं वस्त्रं ग्रहीतव्य-
मिति भावः । भद्रेषु तु 'तथैव' पूर्वोक्तप्रकारेण गृह्णन्ति ॥ ४१८६ ॥

अंधा वि होति सित्ता, पियरो वि य तप्पिया वदे भदो ।

२५ धम्मो य णे भविस्सति, तुम्हं च पियं अतो अण्णं ॥ ४१८७ ॥

भद्रक इत्थं वदेत्—आम्ना अपि सिक्ता भवन्ति, पितरोऽपि च तर्पिता भवन्ति; एवं "णे"
अस्माकं धर्मो भविष्यति, युष्माकं च प्रियम्, अतो अन्यद् वस्त्रं दास्याम इत्युक्ते गृह्णते
॥ ४१८७ ॥ अथ ये चतुर्थ्यावभाषणनिमित्तं प्रयच्छन्ति ते कथं ज्ञातव्याः ? इत्याह—

वेवहु चला य दिट्ठी, अण्णोण्णणिरिक्खियं खलति वाया ।

३० देणं सुहवेवणं, ण याणुरागो उ कारीणं ॥ ४१८८ ॥

ये कारिणः—चतुर्थनिमित्तं वस्त्रदायिनस्तेषां शरीरे 'वेपथुः' कम्पश्रव्यं च दृष्टिर्भवति,
'अन्यान्यनिरीक्षितं' 'कस्को नाम मां जनाति ?' इति बुद्ध्या अन्यस्यान्यस्य च सम्मुखं निरी-

क्षन्त इति भावः, वाक् च तेषां स्वरति, ज्ञाते च तदभिप्राये तेषां दैन्यं मुखवैवर्ण्यं चोप-
जायते, न च तेषां वस्त्रं ददानानाम् 'अनुरागः' हृष्टप्रहृष्टालक्षणो भवति ॥ ४१८८ ॥

॥ निश्चाप्रकृतं समासम् ॥

त्रि कृ त्त्वं प्र कृ त्त्वं

सूत्रम्—

निर्गन्धस्स तप्पढमयाए संपव्वयेमाणस्स कप्पइ
रयहरण-गोच्छ-पडिग्गहमायाए तिहिं कसिणेहिं
वत्थेहिं आयाए संपव्वइत्तए । से अ पुवोवट्ठिण
सिया एवं से नो कप्पइ रयहरण-पडिग्गह-गोच्छय-
मायाए तिहि य कसिणेहिं वत्थेहिं आयाए संपव्वइ-
त्तए । कप्पइ से अहापरिग्गहियाइं वत्थाइं गहाय
आयाए संपव्वइत्तए १३ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

निर्गन्धिवेलगहणं, भणियं समणाणिदाणि वोच्छामि ।

निकर्तते वा बुद्धं, निक्खममाणे इमं सुत्तं ॥ ४१८९ ॥

निर्गन्धीविषयं चेलग्रहणं भणितम्, इदानीं श्रमणानां यथा वस्त्रं ग्रहीतुं कल्पते तथाऽभि-
धीयते । यद्वा 'निष्कान्तः' दीक्षितस्तद्विषयं वस्त्रग्रहणमुक्तम्, इदं तु 'निष्कामति' दीक्षामाददाने
वस्त्रग्रहणाभिधायकं सूत्रमारभ्यते ॥ ४१८९ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—निर्ग्रन्थस्य तत्त्वमतया सत्—इति सम्यक् प्रकर्षेण—
पुनरनङ्गीकारलक्षणेन व्रजतः—गृहवासाद् निर्गच्छतः सम्प्रव्रजतः कल्पते रजोहरण-गोच्छक्र-प्रति-
ग्रहमादाय त्रिभिः कृत्स्नैर्वस्त्रैरात्मना सम्प्रव्रजितुम् । इह रजोहरणग्रहणेन मध्यमोपधिः गोच्छक्र-
ग्रहणेन जघन्योपधिः प्रतिग्रहग्रहणेनोच्छ्रोटोपधिः सर्वो गृहीतः, ततोऽयमर्थः—जघन्य-मध्यमो-
च्छ्रोटोपधिनिष्पन्ना ये त्रयः कृत्स्नाः—प्रतिपूर्णा वस्त्र-पात्रप्रत्यवतारास्त्रैरात्मना सहितैः प्रव्रज्या
ग्रहीतुं कल्पते । 'से य' चि चशब्दो अशब्दार्थाः, अथासौ प्रव्रज्यापतिपत्ता पूर्वव उपस्थितः—
दीक्षितः स्यात् ततो नो कल्पते 'से' तस्य पूर्वोपस्थितस्य रजोहरण-गोच्छक्र-प्रतिग्रहमादाय
त्रिभिः कृत्स्नैर्वस्त्रैरात्मना सम्प्रव्रजितुम्; किन्तु कल्पते 'से' तस्य 'यथापरिगृहीतानि' क्रीतकृता-
दिदोषरहितानि वस्त्राणि गृहीत्वा आत्मना सम्प्रव्रजितुम् इति सूत्रेऽन्वेषार्थः ॥

१ °ण जाय संपव्वइत्तए । कप्प° मा° ॥ २ °यगहिणहिं वत्थेहिं आयाए इति मा° । एत-
त्प्राग्मेवाज्ञासारेणैव मा° प्रती टीका वर्तते, इत्यत्रां टिप्पणी ४ ॥ ३ °प्रैग्गयाः वेळ° मा° ॥ ४ °हीतैः
क्रीतकृतादिदोषरहितैः वस्त्रैः आत्म° मा° ॥ ५ °असमासायैः तारी° मा° का° ॥

अथ विस्तरार्थोऽभिधीयते—आह—न तावदद्याप्यं प्रणजितः ततः कथं निर्ग्रन्थो भवति? इति उच्यते—

दन्वम्मि य भावम्मि य, पव्वहए एत्थ होति चउमंगो ।

दच्चेण लिंगसहितो, ओहावति जो उ णीसंको ॥ ४१९० ॥

४ पवञ्जाएँ अभिमुहो, परलिंगे कारणेण वा विविओ ।

तत्तितो उ उभयसहितो, उभयोविजडे चरिम भंगो ॥ ४१९१ ॥

द्रव्ये च भावे च प्रवर्जित इत्यत्र चतुर्भङ्गी भवति । तद्यथा—द्रव्यतो निर्ग्रन्थो न भावतः

१ भावतो निर्गन्धो न द्रव्यतः २ एको द्रव्यतोऽपि भावतोऽपि ३ अपरो न द्रव्यतो न भावतः ४ । तत्र द्रव्यतो निर्गन्धः स उच्यते यः 'लिङ्गसहितः' द्रव्यलिङ्गयुक्तो निःसङ्गः सः

10 'अवधावति' उत्पन्नजतीत्यर्थः ॥ ४१९७ ॥

यस्तु प्रपञ्चायामभिसुखो न तावदद्यापि प्रपञ्जति कारणेन वा यः साधुः परलिङ्गे वर्तते सः
 'द्वितीयः' द्वितीयमङ्गवर्ती । यस्तु 'उभयसहितः' द्वन्द्व-भावलिङ्गयुक्तः सः 'तृतीयः' उभययाऽपि
 निष्पन्न इति भावः । 'उभयविमुक्ते तु' द्वन्द्व-भावलिङ्गरहिते गृहस्यैव 'चरमः' चतुर्थो भग्नो
 भवति ॥ ४१९१ ॥ अत्राचार्यो न देवस्य मानुष्या सह संवासलक्षणं दृष्टान्तं कर्तुं कामः

॥० प्रथमतः सिद्धान्तं प्रज्ञापयति—

चउधा खलु संवासो, देवाऽसुर रक्खसे. मणुस्से य ।

अण्णोण्णकामणेण यः संजोगा सोलस हवन्ति ॥ ४१९२ ॥

देवसंवासः असुरसंवासो राक्षससंवासो मनुजसंवासश्चेति संवासश्चतुर्विधः । अत्र चान्योन्य-
कर्मण्या षोडश संयोगा भवन्ति, तद्यथा—देवो देव्या सार्धं संवसति १. देवो असुर्या सार्धम्
20 २. देवो मनुष्या सार्धम् ३. देवो राक्षसा सार्धम् ४. असुरो देव्या समं संवसति ५. असुरोऽ-
सुर्या ६. असुरो मनुष्या ७. असुरो राक्षसा ८, राक्षसो देव्या ९. राक्षसोऽसुर्या १०. राक्षसो
मनुष्या ११. राक्षसो राक्षसा १२, मनुष्यो देव्या १३. मनुष्योऽसुर्या १४. मनुष्यो राक्षसा
१५. मनुष्यो मनुष्या १६ चेति । अत्र देवशब्देन वैमानिको ज्योतिष्को वा, असुरशब्देन
भवनवासी, राक्षसशब्देन तु सामान्यतो व्यन्तरः परिगृह्यते ॥ ४१९२ ॥

६८. अथामूनेव षोडश भङ्गान् चतुर्षु भङ्गेष्ववतारयन्नाह—

अध्वण देव-छवीणं, संवासे एत्थ होति चउमंगो ।

अध्वजं देव-छविणं, संवासे इत्ये हात्तुः चतुर्भङ्गी भवति—देवो
 —“अह्वज” ति प्रकारान्तुद्योतकः । देव-च्छविमतोः संवासे चतुर्भङ्गी भवति—देवो

देव्या सार्धं संवसति १ देवः छविमत्या सार्धम् २ छविमान् देव्या सार्धम् ३ छविमान्
छविमत्या ४ अत्र देवशब्देन सामान्यतो भवनपत्यादिनिकायचतुष्टयाभ्यन्तरवर्ती गृह्यते,

30 छविमांश्च मनुष्य उच्यते । अत एतेषु चतुर्षु मण्डेषु पूर्वोक्ताः षोडशापि भक्ता अन्तर्भूताः ॥

एवं सिद्धान्तं प्रज्ञाप्य प्रस्तुतार्थसाधकं दृष्टान्तमाह—

एवं सिद्धान्तं प्रज्ञाय प्रस्तुताय साधकः दृढान्तनाह
१-४-७ एतदन्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥ २ संवर्णण्यं कां० ॥ ३ जानान्यं भा० कां० गो०
के० ॥ ४ कामनया ताटी० भा० कां० ॥

पञ्चजामिसुहृतर, गुञ्जगं उन्नामिया वासो ॥ ४१९३ ॥

वितियगिसाए पुच्छा, एत्थ जती आसि तेण मि न आतो ।

जतिवेसोऽयं चोरो, जो अज तुहं वसति दारे ॥ ४१९४ ॥

“पञ्चजा” इत्यादि । एकः कश्चित् तरुणः प्रव्रज्यामिसुखो गुरुणां पार्श्वे प्रस्थितः । अन्तरा च कस्मिंश्चिद् ग्रामे एकस्या वरतरुण्या गृहे वासार्थमुपगम्य द्वारमूले सुप्तः । सा च तरुणी ‘उन्नामिका’ कुशीला । ‘गुञ्जकश्च’ कश्चिद् यक्षः तया उन्नामिकया सह रात्रौ वासं कृत्वा प्रभाते स्वस्थानं गच्छति । एवं दिवसे दिवसे करोति । तस्मिन् दिवसे स यक्षो नोपागमत् । द्वितीये च दिवसे कोऽपि सलिलज्वावधावी चौर्यं कर्तुकामस्तस्मिन्नेव ग्रामे तस्या एव तरुण्या गृहे तथैव द्वारमूले प्रसुप्तः, यक्षश्च तदिवसमागतः । यस्मिन् दिवसे यक्षो नायातः ततो यो द्वितीयो दिवस्तत्र निशायामागतस्य यक्षस्य पार्श्वे पृच्छा कृता—कस्ये किं नागतोऽसि ? 10 यक्षः प्राह—अत्र कस्ये यतिरासीत् तेन कारणेन अहमत्र नायातः, अपि च साधुसन्धन्विना तेजसैव तमुल्लङ्घ्य गन्तुं नै शक्यते । सा प्राह—किमेवं मृषा माधसे ? अयमपि तावदन्यः साधुद्वारमूले सुप्तस्तिष्ठति अत एतमुल्लङ्घ्य कथमद्यागतोऽसि ? इति । यक्षः प्राह—एष चारित्रं प्रति विपरिणतश्चौर्यं कर्तुकामः, अतो यतिवेषेण चोरोऽयं मन्तव्यः यस्तव अद्य द्वारे वसतीति ॥

तदेवमनेन दृष्टान्तेन प्रव्रज्यायाभिमुखः प्रव्रजित एवोच्यते । < १ > उक्तं च नैक्षयिकनय-10 वक्तव्यतामस्तीकृत्य भगवत्प्राप्तम्—

नेरईए णं भंते ! नेरईएसु उववज्जह ? अनेरईए नेरईएसु उववज्जह ? गोयमा ! नेरईए नेरईएसु उववज्जह, नो अनेरईए नेरईएसु उववज्जह (श० ४ उ० ९ । प्रज्ञा० पद १७ उ० ३) । > ॥ ४१९३ ॥ ४१९४ ॥

अथ रजोहरणादिपदानि व्याचष्टे—

20

रयहरणेण विमज्झो, गुच्छगगहणे जहणगहणं तु ।

भवति पडिग्गहगहणे, गहणं उक्कोसउवधिस्स ॥ ४१९५ ॥

रजोहरणग्रहणेन विमध्यमोपधिर्गृहीतः, गोच्छकग्रहणेन जघन्योपधिग्रहणं भवति, प्रातःग्रहणेन चोत्कृष्टोपधेर्ग्रहणं मन्तव्यम् ॥ ४१९५ ॥

पडिपुण्णा पडकारा, कसिणग्गहणेण अप्पणो तिण्णि ।

25

पुण्वि उवडित्तो पुण, जो पुण्वं दिक्खित्तो आसी ॥ ४१९६ ॥

कृत्स्नवस्त्रग्रहणेनेदमुक्तं भवति—तेन प्रव्रजता आत्मनो योग्यास्त्रयः प्रत्यवताराः प्रतिपूर्णा गृहीतव्याः । पूर्वमुपस्थितः पुनः स उच्यते यः पूर्वं दीक्षित आसीत् ॥ ४१९६ ॥

एष सूत्रार्थः । अथ निर्युक्तिवित्तरः—

सोऊण कोइ धम्मं, उवसंतो परिणओ य पञ्चजं .

30

पुच्छति पूयं आपरिय उवज्जाए, पवत्ति संवाहए चैव ॥ ४१९७ ॥

१ वारे ताया० ॥ २ न करुपते त० ३० ॥ ३ < १ > एतदन्तर्गतः प्राठः मा० नास्ति । चूर्णौ विशेषचूर्णौ पुनरयं पाठ उपलभ्यते ॥

इह कश्चिद् तथारूपाणां स्वविराणामन्तिके धर्मं श्रुत्वा 'उपज्ञान्तः' प्रतिबुद्धः प्रव्रज्यायां च परिणतः । ततः स आचार्यान् पृच्छति—आदिशत क्षमाश्रमणाः । किं मया कर्तव्यम् ? । सूरयस्तस्य सारसम्भवं ज्ञात्वा ब्रुवते—“पूर्य” ति चैत्यानां विपुलं पूजां कुरु, श्रमणसङ्घस्य च वस्त्रादिभिः प्रतिलामनं कुरु । एवमुक्ते स तथैव चैत्यानां श्रमणसङ्घस्य च पूजां करोति । अथ ४ श्रमणसङ्घं न पूजयितुमीक्षस्त आचार्यस्योपाध्यायस्य प्रवर्तिनः सङ्घाटकसाधोश्च वस्त्रादिभिः पूजा विधातव्या ॥ ४१९७ ॥ इदमेव भावयति—

पंतग-धत-गुल-गोरस, फासुग पडिलाभणं समणसंघे ।

असति गणि-वायमाणं, तदसति सन्वस्स गच्छस्स ॥ ४१९८ ॥

स प्रविव्रजिबुः श्रमणसङ्घस्य सकलस्यापि 'प्राशुकैः' शुद्धैर्वस्त्र-वृत-गुड-गोरसादिभिर्द्रव्यैः 10 प्रतिलामनं करोति । अथ नास्त्येतावत् सारं ततो ये गणिनः—आचार्या ये वा वाचकाः—उपाध्यायास्तेषां सर्वेषामपि करोति । अथ नास्त्येतावती शक्तिस्ततो यस्मिन् गच्छे असौ प्रव्रजिप्यति तस्य सर्वस्यापि प्रतिलामनं विधत्ते ॥ ४१९८ ॥

तदसति पुञ्चुत्ताणं, चउण्ह सीसति य तेसि वावारो ।

हाणी जा तिणिण सयं, तदभावे गुरु उ सच्चं पि ॥ ४१९९ ॥

15 तस्या अपि—सकलाच्छपूलाक्षमायाः सामग्र्या अभावे ये पूर्वमाचार्योपाध्याय-प्रवर्ति-सङ्घा-टकसाधुलक्षणाश्चत्वार उक्तास्तेषां पूजां करोति । 'तेषां च' आचार्यादीनां 'व्यापारः' अर्थक-नादिस्तस्य पुरतः 'शिष्यते' कथ्यते, यथा—आचार्योऽर्थं व्याख्यानयति, उपाध्यायः सूत्रं वाचयति, प्रवर्ती तपः-संयमादौ प्रवृत्तिं कारयति, सङ्घाटकसाधुर्मिक्षा-विचारमूल्यादौ गच्छतां साहाय्यं विधत्ते, अत एतेषां पूजां विधेहीति । अथ नास्त्येतावती शक्तिस्ततो यथाक्रमं हान्या 20 प्रथममाचार्योपाध्याय-प्रवर्तिनाम्, तदभावे आचार्योपाध्याययोः, तथाप्यशक्तौ केवलस्यैवाचार्यस्य पूजां करोति । एवमप्यशक्तौ स्वयमात्मनो योम्यान् त्रीन् प्रत्यवतारान्, तदभावे द्वौ, द्वयोरभावे एकमपि प्रत्यवतारमादाय प्रव्रजति । अथ नास्ति तस्यैकोऽपि प्रत्यवतारस्ततः सर्वमपि पात्रनिर्योगादिकं तस्य गुरुवः प्रयच्छन्ति ॥ ४१९९ ॥

अथास्य विद्यमानविभवस्योद्गमकोटिदोषैर्विशोषिकोटिदोषैर्वा अविशुद्धानि वस्त्राणि प्रयच्छतो 35 ग्रहीतुं कल्पन्ते न वा ? इति चिन्तां चिकीर्षुराह—

अप्पणो कीतकडं वा, आहाकम्मं व घेजु आगमणं ।

संजोए चैव तथा, अणिदिट्ठे मग्गणा होति ॥ ४२०० ॥

स गृहस्थशैक्ष आत्मनो योग्यं वस्त्र-पात्रादि क्रीतकृतं वा आधाकर्म वा गृहीत्वा गुरुणा-मन्तिके दीक्षाग्रहणायामगमनं कुर्यात् । अत्र क्रीतकृतग्रहणेन विशोषिकोटिदोषा गृहीताः, 30 आधाकर्मग्रहणेन चाविशोषिकोटिदोषा गृहीताः । अमीषां च दोषाणामनिर्दिष्टे उपलक्षणत्वाद् निर्दिष्टे च ये संयोगाः—मङ्गलास्तेषां मार्गेणा कर्तव्या भवतीति द्वारगम्यासमासार्थः ॥ ४२०० ॥ साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

१ नास्ते ताव° कं० मो० के० विना ॥

कीयमि अणिदिहे, तेणोग्गहियमि सेसगा कप्पे ।

निदिट्ठमि ण कप्पति, अहव विसेसो इमो तत्थ ॥ ४२०१ ॥

कीतकृतं द्विधा—निर्दिष्टम् अनिर्दिष्टं च । निर्दिष्टं नाम—वस्त्र-पात्रादिकं क्रीणान इत्थं निर्देशं करोति—अमूनि मम भविष्यन्ति अमूनि साधूनां दास्यामि । तद्विपरीतमनिर्दिष्टम् । एवमन्येष्वपि दोषेषु भावना कर्तव्या । तत्र यानि वस्त्राणि तेनानिर्दिष्टानि क्रीतानि तेषां मध्ये यत् 5 तस्याभिरुचितं तत्र वस्त्रजाते तेनावगृहीते सति शेषाणि साधूनां कल्पन्ते । ‘निर्दिष्टे तु’ साधूनामर्थाय यत् क्रीतं तत् किमपि न कल्पते । अथवा ‘तत्र’ निर्दिष्टेऽयं विशेषोऽभिधीयते ॥ ४२०१ ॥

भेज्जंतिगाणि गिण्हह, अहं तु ज्जं चण परिगिच्छं ।

सेहे दिंति व वत्थं, तदभावे वा विगिंचंति ॥ ४२०२ ॥

‘मदीयानि’ मया आत्मार्षं क्रीतानि वस्त्राणि यूयं गृहीथ, अहं तु ‘युष्मदीयानि’ युष्मदर्थं 10 मयैव क्रीतानि वस्त्राणि परिग्रहीष्ये । एवं तेनोक्ते तान्यात्मार्षक्रीतानि कल्पन्ते । अथवा स श्रूयात्—मया तावद् युष्मदर्थमेतानि क्रीतानि, इत ऊर्ध्वं यद् जानीथ तत् कुरुथ । ततः तद् निर्दिष्टं ‘वस्त्रं’ वस्त्रप्रत्ययवतारं ‘शैक्षे’ शैक्षस्यानुपस्थापितस्य प्रयच्छन्ति । अथ नास्ति शैक्षः, अस्ति वा परं ‘किमहं साधुर्न भवामि यदेवमेतानि मम दीयन्ते ?’ इति कृत्वा नेच्छति ततस्तानि “विगिंचंति” परिग्राहयन्ति ॥ ४२०२ ॥ एवं परिग्राह्यमानेषु स शैक्षो श्रूयात्— 15

एतं पि मा उज्जह देह मज्जं, मज्जच्चगा गेण्हह एक दो वा ।

अत्तट्टिए ण्हाति कदापि सव्वे, सव्वे वि कप्पंति विसोधिं एँसा ॥ ४२०३ ॥

‘एतमपि’ वस्त्रप्रत्ययवतारमकल्पनीयतया मा यूयमुज्जत किन्तु मज्जं प्रयच्छत, मदीयप्रत्ययवतारात् त्वैकं द्वौ वा यूयं गृहीत । अथ तेन बहवः प्रत्ययवताराः क्रीतास्ततः को विधिः ? इत्याह—यान् प्रत्ययवतारान् एकं वा द्वौ वा त्रीन् वा स दाता आत्मार्षयति सर्वान् वा कदा- 20 चिदात्मार्षं करोति तदा सर्वेऽपि कल्पन्ते । एष विशोधिकोटिविषयो विधिरुक्तः ॥ ४२०३ ॥

अथाविशोधिकोटिविषयं तमेवाह—

उग्गमकोडीए वि हु, संछोमो तहेर्व होतऽनिदिहे ।

इथरमि वि संछोमो, जइ सो सेहो सयं भणइ ॥ ४२०४ ॥

उद्गमकोटिर्नाम—आधाकर्मादयो अविशोधिकोटयो दोषाः तेष्वपि यद् ‘अनिर्दिष्टम्’ इदं 25 साधूनां दास्यामि इदं मम भविष्यति’ इति निर्देशमन्तरेण वस्त्रादि कृतं तत् कल्पते । “संछोम तहेव होअनिदिहि” चि अनिर्दिष्टेऽपि यद्यसौ दाता श्रूयात्—यैर्वस्त्रैर्यूयं निमज्जिता यदि तानि नेच्छथ तत इमानि मत्परिगृहीतानि गृहीत, यानि युष्माभिः प्रतिषिद्धानि तानि मम भविष्यन्ति । एवमसौ “संछोमं” प्रक्षेपकं कृत्वा यदि ददाति तर्हि सर्वाण्यपि कल्पन्ते । “इतरमि वि संछोमो” चि इतरद् नाम—निर्दिष्टं तत्रापि संछोमो यदि स्यात् ततः कल्पते । 30 संछोमः पुनरयम्—यद्यसौ गृहस्वशैक्षः ‘स्वयम्’ अन्येनानुपदिष्ट आत्मनैवेत्यं भणति ॥ ४२०४ ॥

१ मज्जच्चगाणि ताभा० ॥ २ तुज्जं चण ताभा० ॥ ३ मज्जच्चगा ताभा० ॥ ४ होज्ज क० ताभा० ॥ ५ एस भा० तादी० ॥ ६ व हे अणिदि० ताभा० ॥ ७ छोममन्तरेण न कल्पते भा० ॥

उक्तोसंगा व दुस्खं, बुबक्षिया केसितोऽहं मि विधेव ।

इति संछोभं तद्विषयं, वदन्ति निदिद्विगोष्ठं पि ॥ ४२०५ ॥

यानि वस्त्राणि मया युष्मदर्थं कारितानि तानि 'उत्कृष्टानि' बहुमूल्यानि ततः कथं परित्यज्यन्ते ?; 'दुःखं वा' महता प्रयासेन वा (व्या)यितानि अतः 'क्लेशितः' क्लेशं प्रापितोऽहं वृथैवामीमिः, युष्माकमनुपकरणात्; अतो मदीयानि यूयं गृहीय युष्मदीयानि च मम भवन्तु, 'इति' एवं तत्र 'निर्दिष्टेष्वपि' संयतनिमित्तं निर्दिश्य कृतेष्वपि संछोभं कल्पनीयताकारणं वदन्ति तीर्थकरादयः, संयतनिर्दिष्टान्यपि कल्पन्त इति भावः ॥ ४२०५ ॥

अत्र मतान्तरमुपन्यस्य दूषयन्नाह—

जा संजपणिदिद्धा, संछोभम्मि वि न कप्यते केयी ।

तं तु ण जुज्झ जम्हा, दिक्खति सेहस्स अविमुद्धं ॥ ४२०६ ॥

या अविशोषिकोटिः 'संयतनिर्दिष्टा' साधून् निर्दिश्य कृता सा संछोभे कृतेऽपि न कल्पते; एवं केचिदाचार्या ब्रुवते तत् तु न युज्यते । यस्मात् 'शैक्षस्य' अनुपस्थापितस्य 'अविशुद्धस्य' अनेपणीयं वस्त्र-पात्रादि दीयते इति अत्रैव चतुर्थोद्देशके वक्ष्यति । तत्र शैक्ष-योग्यमविशुद्धं साधुभिः परिगृहीतं भवति, अतो ज्ञायते—अविशोषिकोटिदोषदुष्टमपि वस्त्रा-
दिर्दं संछोभे कृते कल्पते ॥ ४२०६ ॥ किञ्चान्यत्—

जह् अत्तद्वा कम्मं, परिश्रुचं कप्यते उ इतरेसिं ।

इय तेण परिग्गहियं, कप्पह इयरं पि इयरेसिं ॥ ४२०७ ॥

यथा गृहस्थेनात्मनोऽर्थाय आधाकर्म कृतं तद् 'इतरेषां' संयतानां परिभोक्तुं कल्पते, 'इति' अमुनैव ज्ञापकेन अस्माकमपि स शैक्षो गृहस्थ एवेति कृत्वा 'तेन परिगृहीतं' ममेदमिति 25 जुज्झा स्वीकृतस्य 'इतरदपि' संयतनिर्दिष्टमपि कल्पते 'इतरेषां' साधूनाम् ॥ ४२०७ ॥ ये पुनराचार्या अविशोषिकोटिनिर्दिष्टं संछोभेऽपि कृते नेच्छन्ति ते इदं कारणमुपवर्णयन्ति—

सहसाणुवादिणातेण केइ णिदिद्वुके ण इच्छंति ।

अणिदिद्वे पुण छोभं, वदंति परिफग्गुमेतं पि ॥ ४२०८ ॥

यथा सहस्रानुपाति विषं भक्ष्यमाणं सहस्रान्तरितमपि पुरुषं मारयति, एवमाधाकर्माऽप्युप-
25 भुज्यमानं सहस्रान्तरितमपि साधुं संयमजीविताद् व्यपरोपयतीति सहस्रानुपातिविषवृत्तेन केचिदाचार्याः साधुनिमित्तं निर्दिष्टे संछोभेऽपि कृते नेच्छन्ति, अनिर्दिष्टे पुनः छोभं कृत्वा ददानस्य कल्पनीयं वदन्ति एतदपि 'परिफल्गु' निस्सारं मन्तव्यम् ॥ ४२०८ ॥

कथम् ? इत्याह—

एयं पि सधरमीसेण सरिसगं तेण फग्गुमिच्छामो ।

दुविधं पि ततो गहियं, कप्पति रतणुच्चओ जातं ॥ ४२०९ ॥

यत् ते आचार्यदेशीया अनिर्दिष्टं संछोभे कृते कल्पनीयं ब्रुवते एतदपि स्वगृहयतिमिश्रेण सहशं, तेन कारणेन परिफल्गु वयमिच्छामः । त्वदीयामिप्रायेण येतदपि स्वगृहयतिमिश्रमिति

१ °छोभे गहियं, वयंति णिदिद्वु तेसिं पि ताभा० ॥ २ °शम्, अतः परि० भा० ॥

कृत्वा अकल्पनीयं प्राप्नोति, तन्नानिष्टम् ; ततः 'द्विविधमपि' निर्दिष्टाऽनिर्विष्टमेवाद् द्विमकार-
मपि तेन शैक्षेण संलोककरणेन 'अवगृहीतम्' आत्मीकृतं सत् कल्पते । तथा चात्र 'रत्नो-
च्चयः' मेरुमहीधरः 'ज्ञातं' दृष्टान्तः । यथा हि तत्र प्रक्षिप्तं तृणादिकमपि सुवर्णीभवति, एवं
शैक्षगृहस्थेन परिगृहीतं सर्वमपि कल्पनीयं भवति ॥ ४२०९ ॥ अपि च—

जह उ कडं चरिमाणं, पडिसिद्धं तं हि मज्झिमोग्गहियं ।

पडिवण्णपंचजामे, कप्पति तेसिं तहऽण्णोसिं ॥ ४२१० ॥

यथा 'चरमाणं' चरमतीर्थकृतीर्थवर्तिनां पञ्चयामिकानां साधूनामर्थाय किमपि वस्त्रं वा
पात्रं वा कृतं तच्च तैः 'प्रतिषिद्धं' न गृहीतम्, 'मध्यमैश्च' श्रीपार्श्वनाथतीर्थवर्तिसाधुभिश्चतु-
र्यामिकैस्तत् प्रतिगृहीतम् । ते च चतुर्यामिकाः पञ्चयामधर्मं प्रतिपन्नाः ततस्तद्वैश्वदिकं तेषां
मन्येषामपि पञ्चयामिकानां परिभोक्तुं यथा कल्पते, एवमत्रापि साधूनामर्थाय कृतं तैः प्रतिषिद्धं 10
शैक्षगृहस्थेनात्माधीकृतं सद् दीयमानं कल्पते ॥ ४२१० ॥ अथ संयोगद्वारं व्याख्याति—

उग्गम-विसोधिकोडी, दुग्गादिसंजोगजो बहू एत्थं ।

पत्तेग-मीसिगासु य, णिदिट्ठ तथा अणिदिट्ठा ॥ ४२११ ॥

इह उद्गमकोटिमेवाः—आधाकर्म-मिश्रजातादयस्तेषां 'द्विकादिसंयोगतः' द्विकत्रिकचतुष्कादि-
संयोगनिष्पन्ना बहवोऽत्र भङ्गका भवन्ति, ते च सुगमतया स्वयमभ्युद्यन्तन्त्याः; एवं 15
विशोषिकोटिमेवानामपि—क्रीतकृतादीनां द्विकादिसंयोगनिष्पन्नास्तथैव बहवो भङ्गकाः; एते
च प्रत्येकभङ्गका उच्यन्ते । एतेषामेवोद्गमकोटिमेवानां विशोषिकोटिमेवानां च परस्परं
द्विकादिसंयोगनिष्पन्ना एवमेव बहवो भङ्गका भवन्ति, ते च मिश्रभङ्गका भङ्ग्यन्ते । सर्वेऽप्येते
द्विधा—निर्दिष्टा अनिर्विष्टाश्च । एतासु प्रत्येक-मिश्रासु गणपङ्क्तिषु कल्प्याऽकल्प्यविभागः
प्रागुक्तप्रकारेणावसातव्यः ॥ ४२११ ॥ अथ वक्ष्यमाणार्थसम्बन्धनाय प्रस्तावनां करोति— 20

वत्था व पत्ता व घरे वि हुज्जा, दहुं पि कुज्जा णिउणो सयं पि ।

णिञ्जुचमंडं व रयोहरादी, कोई किण्णे कुत्तियआवणातो ॥ ४२१२ ॥

वस्त्राणि वा पात्राणि वा प्रायो गृहेऽपि भवेयुः । यत् तु 'निर्मुक्तमाण्डं' पात्रनियोगो-
पकरणं बाण्डवस्य व्यवहितसम्बन्धतया रजोहरणादिकं वा यदन्यत्र दुर्लभमुपकरणं तत् कश्चिद्
'निपुणः' बुद्धिमान् साधूनां समीपे दृष्ट्वा तदनुसारेण स्वयमपि कुर्यात्, कश्चित् तु तदेव 25
कुत्रिकापणात् क्रीणीयात् ॥ ४२१२ ॥ अनेन सम्बन्धेन कुत्रिकापणवक्तव्यतामभिहितुराह—

कुत्तीयपरुवणया, उक्कोस-जहज-मज्झिमट्टाणा ।

कुत्तिय मंडकिणणा, उक्कोसं हुंति सत्तेव ॥ ४२१३ ॥

प्रथमतः कुत्रिकापणस्य पररूपणा कर्तव्या । तत् उत्कृष्ट-जघन्य-मध्यमानि मूल्यस्थानानि
वक्तव्यानि । एतावता मूल्येन कुत्रिकापणे माण्डस्य—उपकरणस्य क्रयणं भवतीति निरूपणी- 30
यम् । "उक्कोसं" ति उत्कर्षतः सकलस्यापि श्रमणसङ्घस्य योग्या वस्त्र-पात्रप्रत्यवतारा गृही-
तव्याः । "होति सत्तेव" हि सप्त नियोगास्तेन गृहीतव्या भवन्ति, जघन्यत इति वाक्यशेषः ।

एष चूर्ण्यमिमायः । विशेषचूर्ण्यमिमायेण तु—जघन्यत एक आत्मनो योम्यो नियोगो ग्री-
तव्यः । उत्कर्षतस्तु सप्त नियोगाः, तेषां च त्रय आत्मनो योम्याः चत्वार आचार्यप्रभृतीनां
पूजनीयानां पूजायोम्याः । एष द्वारगाथासमासार्थः ॥ ४२१३ ॥ अथैनामेव विवृणोति—

कुं चि पुढवीय सण्णा, जं विज्जति तत्थ चेदणमचेयं ।

६ गहणुवमोमे य खमं, न तं तर्हि आवणे णत्थि ॥ ४२१४ ॥

‘कुः’ इति पृथिव्याः संज्ञा, तस्याः त्रिकं कुत्रिकं—स्वर्ग-मर्त्य-वाताल्लक्षणं तस्यापणः—इहः
कुत्रिकापणः । किमुक्तं भवति ? इत्याह—‘तत्र’ पृथिवीत्रये यत् किमपि चेतनमचेतनं वा द्रव्यं
सर्वस्यापि लोकस्य ग्रहणोपयोगक्षमं विद्यते तत् ‘तत्र’ आपणे न नास्ति, “द्वौ नवी प्रकृत्यर्थ
गमयतः” इति वचनाद् अस्त्येवेति भावः ॥ ४२१४ ॥

10 जयोत्कृष्ट-मध्यम-जघन्यमूल्यस्यानानि प्रतिपादयति—

पणतो पागतिपाणं, साहस्सो होति इन्ममादीणं ।

उक्कोस सतसहस्सं, उत्तमपुरिसाण उवधी उ ॥ ४२१५ ॥

प्राकृतपुरुषाणां भ्रजजतामुपधिः कुत्रिकापणसत्कः ‘पञ्चकः’ पञ्चरूपकमूल्यो भवति । ‘इम्या-
दीनां’ इभ्य-श्रेणिः सार्थवाहादीनां मध्यमपुरुषाणां ‘साहस्रः’ सहस्रमूल्य उपधिः । ‘उत्तमपुरु-
१५ षाणां’ चक्रवर्ति-माण्डलिकप्रभृतीनामुपधिः शतसहस्रमूल्यो भवति । एतच्च मूल्यमानं जघन्यतो
मन्तव्यम्, उत्कर्षतः पुनस्त्रयाणामप्यनियतम् । अत्र च पञ्चकं जघन्यम्, सहस्रं मध्यमम्,
शतसहस्रमुत्कृष्टम् ॥ ४२१५ ॥

कथं पुनरेकस्यापि रजोहरणादिवस्तुन इत्थं विचित्रं मूल्यं भवति ? इत्युच्यते—

विकित्तगं जघा पप्प होइ रयणस्स तव्विहं भुलं ।

20 कायगमासज्ज तहा, कुत्थियम्लस्स णिक्कं ति ॥ ४२१६ ॥

यथा ‘रत्नस्य’ मरकत-पद्मरागादेर्विकेतारं ‘प्राप्य’ प्रतीत्य तद्विवं मूल्यं भवति, यादृशो मुग्धः
प्रबुद्धो वा विक्रेता तादृशमेव स्वरूपं बहु वा मूल्यं भवतीति भावः; एवं ‘कायकं’ प्राह-
मासाद्य कुत्रिकापणे भाण्डमूल्यस्य ‘निष्कं’ परिमाणं भवति, न प्रतिनियतं किमपीति भावः ।
इतिशब्दः स्वरूपोपदर्शने ॥ ४२१६ ॥

25 एवं ता तिविह जणे, मोलं इच्छाएँ दिज्ज बहुयं पि ।

सिद्धमिदं लोगम्मि वि, समणस्स वि पंचगं भंडं ॥ ४२१७ ॥

एवं तावत् ‘त्रिविधे’ प्राकृत-मध्यमोत्तमभेदमित्रे जने ‘मूल्यं’ पञ्चकादिरूपकपरिमाणं
जघन्यतो मन्तव्यम् । इच्छया तु ‘वह्मणि’ यथोक्तपरिमाणादधिकमपि प्राकृतादयो दधुः, न
कोऽप्यत्र प्रतिनियमः । न चैतदत्रैवोच्यते, किन्तु लोकेऽपि ‘सिद्धं’ प्रतीतिमिदम्, यथा—
४० भ्रमणस्यापि ‘पञ्चकं’ पञ्चरूपकमूल्यं भाण्डं भवति । इह च रूपको यस्मिन् देशे यद् वाणकं
व्यवह्रियते तेन प्रमाणेन प्रतिपत्तव्यः ॥ ४२१७ ॥ अथ कुत्रिकापणः कथमुत्पद्यते ? इत्याह—
पुण्यभविगा उ देवा, मणुयाण करिंति पाडिहेराइ ।

‘लोगच्छेरयभूया, जह चकीर्णं महाणिहयो ॥ ४२१८ ॥

‘पूर्वभविताः’ भवान्तरसक्तिका देवाः पुण्यवतां मनुजानां ‘प्रातिहार्याणि’ यथाभिलषिता-
शौपढौकनलक्षणानि कुर्वन्ति । यथा लोकार्थ्यभूताः ‘महानिधयः’ नैसर्गप्रभृतयः ‘चक्रिणां’
भरतादीनां प्रातिहार्याणि कुर्वन्ति । वर्तमाननिर्देशस्तत्कालमङ्गीकृत्याविरुद्धः । एवं कुत्रिकापणा
उत्पद्यन्ते ॥ ४२१८ ॥ ते चैतेषु स्थानेषु पुरा वभूतुः इति दर्शयति—

उज्जेणी रायनिहं, तोसलिनगरे इसी य इसिवालो ।

दिक्कवा य सालिभदे, उवकरणं सयसहस्सेहिं ॥ ४२१९ ॥

उज्जयिनी राजगृहं च नगरं कुत्रिकापणयुक्तमासीत् । तोसलिनगरवासत्वेन च वणिजा
अपिपालो नाम वानमन्तर उज्जयिनीकुत्रिकापणात् क्रीत्वा खबुद्धिमाहात्म्येन सम्यगाराधितः,
ततस्तेन अर्पितछागं नाम सरः कृतम् । तथा राजगृहे श्रेणिके राज्यमनुशासति क्षालिभद्रस्य 10
सुप्रसिद्धचरितस्य दीक्षायां शतसहस्रान्याम् ‘उपकरणं’ रजोहरण-प्रतिग्रहलक्षणमानीतम्, अतो
ज्ञायते यथा राजगृहे कुत्रिकापण आसीदिति पुरातनगाथासमासार्थः ॥ ४२१९ ॥

साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

पज्जोए णरसीहे, णव उज्जेणीय कुत्तिया आसी ।

भरुयच्छवणियऽसहह, भूयऽद्धम सयसहस्सेणं ॥ ४२२० ॥

15

कम्मम्मि अदिज्जंतो, रुद्धो मारेइ सो य तं वेतुं ।

भरुयच्छाऽऽगम, वावारदाणं खिण्यं च सो कुणति ॥ ४२२१ ॥

भीएण खंभकरणं, एत्थुस्सर जा ण देमि वावारं ।

णिज्जित भूततलागं, आसेण ण पेहसी जाव ॥ ४२२२ ॥

चण्डप्रद्योतनाभि नरसिंहे अवन्तिजनपदाधिपत्यमनुभवति नव कुत्रिकापणा उज्जयिन्या-20
मासीरन् ।

तदा किल भरुयच्छाजो एगो वाणियजो असहहतो उज्जेणीए आगंतूण कुत्तियावणाओ
भूयं मगाह । तेण कुत्तियावणवाणिएण चित्तिं—‘एस ताव मं पवंचेइ तो एयं मोल्लेण वारेमि’
ति भणियं—जइ सयसहस्से देसि तो देमि भूयं । तेण तं पि पडिक्कं ताहे तेण भजइ—
पंचरत्तं उदिक्खाहि तज्जो दाहामि । तेण अद्धमं फाऊण देवो पुच्छिओ । सो भणइ—देहि, 25
इमं च भणिहिज्ज—जइ कम्मं न देसि तो भूओ तुमं उच्छाएहिह । ‘एवं भवतु’ ति भणित्ता
गहिओ तेण भूओ भणइ—कम्मं मे देहि । दिन्नं, तं खिप्पमेव कयं । पुणो मगाह, अज्जं
दिन्नं । एवं सज्जम्भि फम्मे निट्ठिए पुणो भणइ—देहि कम्मं । तेण भजइ—एत्थं खंमे चडुत्तरं
करेहि जाव अज्जं किंचि कम्मं न देमि । भूओ भणइ—अलाहि, पराजितो मि, विंधं ते
करेमि—जाव नावलोएसि तत्थ तलागं भविस्सइ । तेण अस्से विलग्गिऊण बारस जोयणाहं 30
गंतूण पलोइयं जाव तक्कणमेव कयं तेण भरुयच्छस्स उत्तरे पासे भूयतलागं नाम तलागं ॥

अमुमेवार्थमभिधिसुराह—“भरुयच्छ” इत्यादि । भरुयच्छवणिजा अश्रद्धयता ‘भूतः’

१ °हस्सेणं ताभा० ॥ २ सो एयं मो० भा० ॥

पिशाचविशेषः कुत्रिकापणे मार्गितः । ततोऽष्टमं कृत्वा शतसहस्रेण भूतः प्रदत्तः, इदं च भणि-
तम्—कर्मण्यदीयमाने अयं 'रुष्टः' कुपितो मारयतीति । स च भूतं गृहीत्वा भरुकच्छे
आगमनं कृत्वा व्यापारदानं तस्य कृतवान् । स भूतस्तं व्यापारं क्षिप्रमेव करोति । ततः सर्वकर्म-
परिसमाप्तौ वणिजा भीतेन भूतस्य पार्श्वान् स्तम्भ एकः कारयाञ्चक्रे । ततस्तं भूतमभिहितवान्—
यावदपरं व्यापारं न ददामि तावद् 'अत्र' स्तम्भे 'उत्तर' आरोहा-ऽवरोहक्रियां कुरु इति
भावः । ततः स भूत उक्तवान्—निर्जितोऽहं भवता, अत आत्मनः पराजयविहं करोमि ।
अश्वेन गच्छन् यावद् 'न प्रेक्षसे' न पश्चादवलोकसे तत्र प्रदेशे तडागं करिष्यामि इति
भणित्वा तथैव कृते भूततडागं कृतवान् ॥ ४२२० ॥ ४२२१ ॥ ४२२२ ॥

एमेव तोसलीए, इसिवालो वाणमंतरो तत्थ ।

10

णिजित इसीतलागे, रायगिहे सालिभदस्स ॥ ४२२३ ॥

'एवमेव' तोसलिनगरवास्तव्येन वणिजा उज्जयिनीमागम्य कुत्रिकापणाद् ऋषिपालो
नाम वानमन्तरः क्रीतः । तेनापि तथैव निर्जितेन ऋषितडागं नाम सरश्चक्रे । तथा राजगृहे
शालिभद्रस्य रजोहरणं प्रतिग्रहश्च कुत्रिकापणात् प्रत्येकं शतसहस्रेण क्रीतः ॥ ४२२३ ॥

अथ सप्त नियोगान् व्याचष्टे—

15

तिणिण य अचट्ठेती, चत्तारि य पूयणारिहे देति ।

दित्तस्स य धित्तन्नो, सेहस्स विविचणं वा वि ॥ ४२२४ ॥

८ संस नियोगान् गृहीत्वा प्रव्रजतोऽयं गुणः—८ तेषां सप्तानां नियोगाणां मध्यात् त्रीन्
स शैक्षः 'आत्मार्थयति' आत्मनोऽर्थाय गृह्णातीत्यर्थः; चतुरश्र नियोगान् 'पूजनाह्वाणम्'
आचार्योपाध्याय-प्रवर्ति-सङ्घाटकसाधूनां प्रयच्छति । तस्य चैवं प्रयच्छतो यद्यसौ नियोगः शुद्धः
ततो ब्रहीतव्यः । अथाशुद्धस्ततः शैक्षस्य दातव्यः । शैक्षस्याभावे 'विवेचनं' परिष्ठापनं तस्य
क्रियते ॥ ४२२४ ॥ एवं तस्य त्रीन् नियोगान् गृहीत्वा प्रव्रजितस्य यद् भवति तद् दर्शयति—

सज्झाए पलिमंथो, पडिलेहणियाए सो हवइ सिग्गो ।

एगं च देति तहितं, दोण्णि य से अप्पणो हुंति ॥ ४२२५ ॥

तस्य त्रीन् नियोगान् उभयकालं प्रत्युपेक्षणस्य महान् स्वाध्यायविषयः परिमन्थो भवति ।
तथा च महत्या प्रत्युपेक्षणा सः 'सिग्गः' परिश्रान्तो भवति । तत एवं निर्विण्णः सन् स एकं
नियोगं सूरीणां ददाति । प्रदत्ते च तस्मिन् तस्य द्वौ नियोगावात्मनः सत्तायां भवतः ॥ ४२२५ ॥

एवमप्यसौ द्वाभ्यां नियोगाभ्यां शेषसाधुभ्यो अन्यादृश इव दृश्यते ततः—

निग्गमणे बहुमंडो, कत्तो कतरो व वाणिओ एइ ।

वित्तिंयं पि देति तहियं, मा भंते ! दुल्लहं होजा ॥ ४२२६ ॥

३० मासकल्पे पूर्णं ततः क्षेत्राद् निर्गच्छतां स एवैकः 'बहुभाण्डः' बहूपकरणो दृश्यते ततो
लोकस्तमुद्दिश्य व्रवीति—अहो ! कुतः कतरो वा अयं वाणिज एवमुपस्करसम्भारभारितः
समुपैति ! । एवमुपहासमाकर्ण्य स द्वितीयमपि नियोगं गुरुणां ददाति । तत्र च गुरुभिर्वक्-

न्यम्—‘हे भदन्त !’ आर्ये । मा ‘ते’ तव भूयो दुर्लभमुपकरणं भवेद् अत आत्मपाथे एव तावद् धारय ॥ ४२२६ ॥ स ग्राह—

भारेण खंघं च कडी य बाहा, पीलिजए गिस्ससए य उच्चं ।

तेणा य उवधीणमभिद्वेखा, ण इचिया इति मभोवभोगं ॥ ४२२७ ॥

सम मार्गं गच्छतो द्वयोः प्रत्यवतारयोर्महान् भारो भवति, तेन स्कन्धः कटी बाहा च ६ गाढतरं पीड्यते, ततश्च ‘उच्चम्’ ऊर्ध्वं निःश्वसीम्यहम्, निःश्वसेनाकुलो भवामीत्यर्थः । सेनाश्च सामुपकरणमालितं दृष्ट्वा उपधिकारणादभिद्वेयुः । एतावन्ति च वस्त्र-यन्त्राणि मभोवभोगं नायान्ति ॥ ४२२७ ॥ यच्च भगवद्विरुक्तम्—‘मा भूयो दुर्लभं भवेत्’ तत्रोच्यते—

जं होहिति बहुगणं, इमम्मि धम्मचरणं पवण्णारं ।

तं होहिति अहं पी, तुम्हेहिं समं पवण्णारं ॥ ४२२८ ॥ 10

यैद् युष्माकं बहूनाम् ‘अस्मिन्’ भागवते ज्ञासने धर्मचरणं प्रपन्नानामुपकरणं भविष्यति तदस्माकमपि युष्माभिः समं हिण्डमानानां चारित्रं प्रपन्नानां भविष्यति ॥ ४२२८ ॥

एष तत्प्रथमतया प्रव्रजतो विधिरुक्तः । अथ पूर्वोपस्थितविषयं तमेवाह—

सिद्धी वीरणसदए, अन्धुट्ठाणं पुणो अजाणतं ।

कत कारितं च कीतं, जाणतं अघापरिग्गहिते ॥ ४२२९ ॥ 15

यश्चारित्रं परित्यज्य गृहवासमुपगतस्तस्य कथं पुनरपि प्रव्रज्यायामभ्युत्थानसिद्धिः सज्जाता ।

अत्र वीरणसदकदृष्टान्तो वक्तव्यः, एवं तस्य पुनरभ्युत्थानं भवति । स च द्विधा—जानानो अजानानश्च । यः कल्पा-ऽकल्पविभागं जानाति स जानानः, तद्विपरीतो अजानानः, अनीतार्थ इत्यर्थः । अजानानो भूयः प्रव्रज्यायामभ्युत्तिष्ठमाने कृतं वा कारितं वा कीतं वा वीयमानं पूर्वोक्तविधिना कल्पते । यस्तु जानानस्तस्य ‘यथापरिगृहीतानि’ शुद्धान्येव ग्रहीतुं कल्पन्ते, न 20 कृत-कारितादीनि ॥ ४२२९ ॥ अथ वीरणसदकदृष्टान्तमाह—

जह सो वीरणसदओ, णइतीररुहो जलस्स वेगेण ।

थोवं थोवं खणता, हूदो सोयं ततो वूदो ॥ ४२३० ॥

यथा ‘सः’ कश्चिद् विवक्षितः ‘वीरणसदकः’ वीरणानां-तृणविशेषाणां स्तम्भो नद्यास्तीरे रोहति स-जायते सेति नदीतीररुहः, नद्याः प्रत्यासन्नतया जलस्य वेगेन स्तोके स्तोकेन खनता 25 भूमिकानिहितमूलजालोऽप्यचिरादेव स्रोतसि प्रक्षिप्तः । ततश्च स्रोतसा ‘वूदः’ बाहयित्वा समुद्रं प्रापित इति भावः ॥ ४२३० ॥ एष दृष्टान्तः । अयमर्थोपनयः—

ठिय-गमिय-दिट्ठ-उदिट्ठेहि साधुहिं अहरिहं समणुसद्वो ।

उण्हेहुं हतरेहि य, चालिजति वड्ढमूलो वि ॥ ४२३१ ॥

कश्चित् पश्चात्कृतः सिद्धपुत्रकादिविशेषेण, साधूनामगमनमार्गभूते कश्चिद् आने गृहवास-30 मध्यास्य तिष्ठन् ये तत्र भासकल्पं वर्षाकल्पं वा स्विताः साधवः, ये च “गमि” चि तत्र

१ जह हो° मो° ले° ॥ २ पि हु°, हु° तामा° ॥ ३ यदि यु° त° ले° मो° ले° ॥ ४ स्तोके

ख° भा° का° ॥

गच्छन्त आगच्छन्तो वा द्वित्राणि दिनानि तिष्ठन्ति, तैर्द्वैरद्वैतैश्च साधुभिः 'यथाह' यथायोग्यं 'समनुशिष्टः सन्' उपैरुष्णतैरैश्च वचनैरुदकवेगस्थानीयैरनेकशः प्रेर्यमाणः कलत्रादिपरिग्रह-प्रविस्तारेण बद्धमूलोऽपि चाल्यते, गृहवासं त्याज्यित्वा संयमरूपे स्रोतसि प्रक्षिप्य गच्छरत्नाकरं प्राप्यत इति भावः ॥ ४२३१ ॥ अथ जानाना-ऽजानानविषयं विधिविभागमाह—

कल्पा-ऽकल्पविसेसे, अनधीए जो उ संजमा चलियो ।

पुण्वगमो तस्स भवे, जाणते जाइँ सुद्धाई ॥ ४२३२ ॥

बल-पात्रादिविषये कल्पा-कल्पविशेषे अनधीते सति यः संयमात् चलितस्तस्य पूर्वः—प्राक्तनो गमः—प्रकारो भवति यथा शैक्षगृहस्थस्योक्तः । यस्तु कल्पा-ऽकल्पविधिं जानाति तस्य सर्वाणि शुद्धान्येव ग्रहीतुं कल्पन्ते, न क्रीतादिदोषदुष्टानि ॥ ४२३२ ॥

10 सूत्रम्—

निग्गंथीए णं तप्पढमयाए संपव्वयमाणीए कप्पइ
रयंहरण-गोच्छ-पडिग्गहमायाए चउहिं कसिणेहिं
वत्थेहिं आयाए संपव्वइत्तए । सा य पुण्वोवट्ठिया
सिया एवं से नो कप्पइ रयंहरण-गोच्छ-पडिग्गह-
15 मायाए चउहिं कसिणेहिं वत्थेहिं आयाए संपव्व-
इत्तए । कप्पइ से अहापरिग्गहिण्हिं वत्थेहिं आयाए
संपव्वइत्तए १४ ॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत् । < नैवरं निर्ग्रन्थ्याश्चतुर्भिः प्रत्यवतारैः सहितायाः प्रवर्जितं कल्पते इति विशेषः ॥ > अथ भाष्यम्—

20 एसेव गमो णियमा, निग्गंथीणं पि होइ नौयव्वो ।

जाणंतीणं कप्पति, घेत्तुं जे अहापरिग्गहिते ॥ ४२३३ ॥

एष एव गमो निर्ग्रन्थीनामपि भवति ज्ञातव्यः । सा च पूर्वोपस्थिता स्यादिति अत्र सूत्रे तासां कल्पा-ऽकल्पविभागं जानतीनां यानि 'यथापरिगृहीतानि' शुद्धानि तानि कल्पन्ते ग्रहीतुम् । "जे" इति वाक्यालङ्कारे ॥ ४२३३ ॥

25 समणीणं णाणत्तं, णिजोगा तासि अप्पणो चउरो ।

चउरो यंच व सेसा, आयरिगादीण अट्ठाए ॥ ४२३४ ॥

निर्ग्रन्थेभ्यः सकाशात् श्रमणीनामिदं 'नानात्वं' विशेष उच्यते—'तासां' प्रवर्जन्तीनामात्मनो योग्याश्चत्वारो निर्योगा भवन्ति, शेषास्तु आचार्यादीनामर्थाय चत्वारो वा पञ्च वा । तत्र यदा चत्वारस्तदा एकमाचार्यस्य द्वितीयं प्रवर्तिन्याः तृतीयं गणावच्छेदिन्याः चतुर्थं सङ्घाटक-

१ मायाए जाव संपव्वइत्तए । कप्पइ मा० ॥ २ < > एतदन्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥ ३ नेयव्वो तामा० ॥ ४ तीण ण क० मा० तामा० ॥

साध्याः प्रयच्छति । यदा तु पञ्च तदा चत्वारस्तथैवाचार्यादीनां पञ्चमः पुनरुपाध्यायस्य योग्य इति चूर्णमिषायः । बृहद्भाष्यकारः पुनराह—

चत्वारि अप्पणो से, चउरो पंचऽहव सेसगा हुंति ।

आयरिय उवज्झाए, पवत्तिणिऽमिसेयं संघाढे ॥

पंचेए निज्जोगा, अमिसेगा वज्ज हुंति चत्वारि । चि ।

॥ ४२३४ ॥ ५

॥ त्रिकृत्स्नप्रकृतं समाप्तम् ॥

स म व स र ण प्र कृ त म्

सूत्रम्—

नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पढमस-

मोसरणुद्देसपत्ताई चेलाइं पडिग्गहित्तए ।

10

५ कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा दोच्चसमो-

सरणुद्देसपत्ताई चेलाइं पडिग्गहित्तए ॥ १५ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

दिट्ठं वत्थग्गहणं, न य बुत्तो तस्स गहणकालो उ ।

ओसरणम्मि अगेज्झं, तेण समोसरणसुत्तं तु ॥ ४२३५ ॥

15

पूर्वसूत्रे वस्त्रग्रहणं दृष्टम्, न च 'तस्य' वस्त्रस्य ग्रहणकाल उक्तः, कदा कल्पते कदा च न ? इति । अतो वर्षाकालाख्ये प्रथमे 'ओसरणे' समवसरणे अग्राह्यं तद् वस्त्रम्, द्वितीये तु अतुल्यकालाख्ये ग्राह्यमिति निरूपणाय इदं समवसरणसूत्रमारभ्यते ॥ ४२३५ ॥

अहवा वि सउवधीओ, सेहो दब्बं तु एयमवसायं ।

तं काले खित्तम्मि य, गज्झं कहियं अगज्झं वा ॥ ४२३६ ॥

20

अथवा पूर्वसूत्रे सोपधिकशैल्लक्षणं द्रव्यमेतदाख्यातम् । 'तद्' द्रव्यं कुत्र काले क्षेत्रे वा ग्राह्यम् ? कुत्र वा अग्राह्यम् ? इत्यधुना प्रतिपाद्यते ॥ ४२३६ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—'नो' कप्पइ' ति आर्यात्वादेकवचनम् । ॥ नो कल्पन्ते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रथमसमवसरणे—वर्षाकाले उद्देशः—क्षेत्र-कालविभागस्तं

१ ५ ॥ एतच्चिह्नान्तर्गतोऽयं सूत्रांशः भा० पुस्तके नात्र वर्तते, किन्तु अग्रे ४२९५-९६ गाथाऽनन्तरं प्रथमसूत्रत्वेनोपक्षिप्तो वर्तते । टीकाऽप्यस्य सूत्रांशस्य भा० प्रतो नाऽत्र वर्तते किन्तु तत्रैव इति भा० प्रतो सूत्रव्याख्यायां भाष्यगाथाव्याख्यायामपि च तत्र तत्र पाठमेव दृश्यन्ते । दृश्यतां पत्र ११४९ टिप्पणी १, पत्र ११५० टिप्पणी १-२ । चूर्णिकृता विशेषचूर्णिकृता च पुनः सहैव सूत्रांशद्वयमत्रोपन्यस्तमपि पुनरुपर्युक्तं ४२९५-९६ गाथाऽनन्तरं द्वितीयसमवसरणसूत्रांश उपक्षिप्तो वरीकृतो । दृश्यतां पत्र ११६४ टिप्पणी १ ॥ २ अथ किं वस्त्रस्य ग्रहणे कालः कोऽपि विद्यते ? इत्याह—'अवसरणे' वर्षा-काले अग्राह्यं तद् वस्त्रम्, अत इदं भा० ॥ ३ ५ ॥ एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः भा०, नास्ति ॥

प्राप्तानि प्रथमसमवसरणोद्देशप्राप्तानि 'चेलानि' वस्त्राणि प्रतिग्रहीतुम् । किमुक्तं भवति !—
इह साधवो यत्र वर्षावासं विकीर्णवस्त्रत् क्षेत्रं यावद् नाद्यापि प्राप्नुवन्ति प्राप्ता वा परं नाद्या-
प्याषाढपूर्णिमा लगति तावत् कल्पन्ते वस्त्राणि प्रतिग्रहीतुम् । अथ वर्षावासप्रायोग्यं क्षेत्रं प्राप्ताः
आषाढपूर्णिमा च सञ्जाता तत इयन्तं क्षेत्र-कालविभागं प्राप्तानि वस्त्राणि न कल्पन्ते ।
४५ "द्वितीयसमवसरणोद्देशप्राप्तानि तु कल्पन्ते ।" इति सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥

साम्प्रतं विस्तारार्थमभिधित्सुः प्रेर्यमुत्थापयन्नाह—

पदमम्मि समोसरणे, उद्देशकदं न कल्पती जस्स ।

तस्स उ किं कल्पंती, उग्गमदोसा उ अवसेसा ॥ ४२३७ ॥

इह परः प्रस्तुतसूत्रस्य सूरिपरम्परायातमनन्तरोक्तमर्थमनवबुध्यमानः प्रेरयति—ननु च
१० सूत्रे "उद्देशपक्षाहं" ति यत् पदं तस्यायमर्थः—उद्देशनमुद्देशः—औद्देशिकाख्यो द्वितीय
उद्गमदोषस्तं प्राप्तानि वस्त्राणि न कल्पन्ते, एतच्च न शुज्यते, यतो यस्य साधोः प्रथमसमवसरणे
उद्देशकृतं वस्त्रादि न कल्पते तस्य अवशेषाः आधाकर्मादयः पञ्चदशोद्गमदोषाः किं कल्पन्ते !
यदेवमुद्देशकृतमेव प्रतिषिध्यते ॥ ४२३७ ॥ पर एव सूरीणामभिप्रायमाशङ्क्य परिहरति—

उद्देशग्गहणेण च, उग्गमदोसा उ सन्ने जति गहिता ।

१५ उत्पादणादि सेसा, तम्हा कल्पंति किं दोसा ॥ ४२३८ ॥

अथ "एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणम्" इति न्यायाद् उद्देशग्रहणेन सर्वेऽप्युद्गमदोषा गृहीताः;
एवं तर्हि उत्पादनादयः शेषा दोषाः किं कल्पन्ते ? येनोद्गमदोषा एव गृह्यन्ते ॥ ४२३८ ॥

पर एवाचार्यस्याशयमाशङ्कमान इदमाह—

अहवा उद्दिस्स कता, एसणदोसा वि होंति गहिता तु ।

२० आदीअंतग्गहणे, गहिता उत्पादणा वि तर्हि ॥ ४२३९ ॥

अथवा यस्मादेपणादोषा अपि साधून् 'उद्दिश्य' प्रणिधाय कृताः अत उद्देशग्रहणेन तेऽपि
गृहीताः । एवं च आद्यस्य—उद्गमदोषकलापस्य अन्यस्य च—एपणादोषजालस्य ग्रहणे उत्पादना-
दोषा अपि गृहीता अत्र मन्तव्याः, "आद्यन्तग्रहणे मध्यस्यापि ग्रहणम्" इति न्यायात् । अतो
द्वाचत्वारिंशदपि दोषा न कल्पन्ते इति सिद्धम् ॥ ४२३९ ॥

२५ एवमाचार्यस्याकृतमाशङ्क्य दूषणान्तरमाह—

एए अ तस्स दोसा, उडुवद्धे जं च कप्पते धितुं ।

कोई भणिज्ज दोसु वि, ण कप्पति सुतं तु सएति ॥ ४२४० ॥

यद्येवं सामर्थ्याक्षिप्ता द्वाचत्वारिंशदपि दोषाः प्रथमसमवसरणे प्रतिषिद्धास्तर्हि अस्तुबद्धाख्ये
द्वितीयसमवसरणे एते सर्वेऽपि दोषास्तस्य साधोः कल्पन्ते; येषा अत्रैव सूत्रेऽभिहितम्—

३० "कल्पन्ते द्वितीयसमवसरणे उद्देशप्राप्तानि चेलानि प्रतिग्रहीतुम्" अतोऽपि ज्ञायते द्वितीयसम-

१ < २ > एतच्चिदान्तर्यतः पाठः भा० नास्ति ॥ २ यथाऽग्नेतजसूत्र एवमभिधायते—"कल्पन्ते
द्वितीयसमवसरणे उद्देशप्राप्तानि चेलानि प्रतिग्रहीतुम्" एवं कश्चिद् परो ब्रूयात् तत्र
सूरिराह इति भा० पाठः ॥

वसरणे द्वाचत्वारिंशदोषदृष्टमपि कल्पते । एवं कश्चित् परो भवेत् तत्र सूरिराह—द्वयोरपि समवसरणयोर्न कल्पन्ते । भूयोऽपि परः प्राह—यद् यूयं द्वितीयेऽपि समवसरणे प्रतिषेधयथ तत्र युज्यते, यतः 'श्रुतं' सूत्रमेव "कल्पते" इति ब्रुवाणमनुज्ञां सूचयति ॥४२४०॥ अपि च—

एवं सुत्तविरोधो, दोषमिमं कल्पति चि जं भणितं ।

सुत्तणिवातो जम्मि त, तं मुण वोच्छं समासेणं ॥ ४२४१ ॥ 5

एवं भवतां सूत्रेण समं विरोधः प्राप्नोति, यतः सूत्रे "द्वितीये समवसरणे कल्पते" इति भणितम् । अथ गुराह—सर्वमप्येतदाकाशरोमन्यनमिव लक्ष्यते, सूत्राभिप्रायमनवबुध्यैव यथातथाप्रकल्पनात् । का. पुनः सूत्राभिप्रायः ? इति चेद् अत आह—यसिन्नर्थं सूत्रस्य निपातः—अवतारस्तं शृणु 'समासेन' सङ्क्षेपेण वक्ष्येऽहम् ॥ ४२४१ ॥

समोसरणे उद्देशे, छविधे पत्ताण दोण्ह पडिसेधो ।

10

अपत्ताण उ गहणं, उवधिस्सा सातिरेगस्स ॥ ४२४२ ॥

प्रथमसमवसरणं ज्येष्ठावग्रहो वर्षावास इति चैकार्थम् । द्वितीयसमवसरणम् ऋतुवद्ध इति चैकार्थम् । तत्र य उद्देशस्तद्विषयः पङ्क्तिषो निक्षेपः कर्तव्यः । "पत्ताण दुण्ह पडिसेधो" चि अपर्णात्वा विभक्तिन्यत्यये 'द्वाभ्यां' क्षेत्र-कालभ्यां प्राप्तानां वस्त्रादिग्रहणे प्रतिषेधो भवति, अप्राप्तानां तु सातिरेकलोपधेर्ग्रहणं भवति इति निर्गुक्तिगाथासमासार्थः ॥ ४२४२ ॥ 15

अथ विस्तरार्थ उच्यते—तत्रोद्देशः षोढा—नामोद्देशः स्थापनोद्देशः द्रव्योद्देशः क्षेत्रोद्देशः कालोद्देशो भावोद्देशश्चेति । नामोद्देशो यस्योद्देश इति नाम क्रियते । स्थापनोद्देश उद्देशवतः पुरुषादेः स्थापना । द्रव्योद्देशं क-भन्यस्त्रीरव्यतिरिक्तं स्वयमेव भाष्यकृदाह—

द्वन्वेणं उद्देशो, उद्दिस्सति जो व जेण द्वन्वेणं ।

द्वन् वा उद्दिस्सते, द्वन्वभूयो तद्वद्दी वा ॥ ४२४३ ॥

20

'द्रव्येण' रजोहरणादिना यद् उद्देशः क्रियते स द्रव्योद्देशः । यो वा 'येन' सचित्तादिना द्रव्येणोद्दिश्यते, तत्र सचित्तेन यथा—गोभिर्गोमान्, तुरगैस्तुरगपतिः, गजैर्गजपतिरिति; अचित्तेन यथा—दण्डेन दण्डी, छत्रेण छत्री, कपालेन कपालीत्यादि; मिश्रेण यथा—शकटेन शाकटिकः, रथेन रथिक इत्यादि । द्रव्यं वा व्यापिशमनं यदुद्दिशति, असुकमौषध-द्रव्यं भवता गृहीतव्यमिति । 'द्रव्यभूतो वा' ज्ञाता अनुपपुक्तो यद् अङ्ग-श्रुतस्कन्धादिकमुद्दि- 25 शति । 'द्रव्यार्थी वा' द्रव्यनिमित्तं धनुर्वेदादिकं यदुद्दिशति एष सर्वोऽपि द्रव्योद्देशः ॥ ४२४३ ॥

खित्तिम्मि जम्मि खित्ते, उद्दिस्सति जो व जेण खित्तेण ।

एमेव य कालस्स चि, भावो उ पसत्थमपसत्थो ॥ ४२४४ ॥

क्षेत्रोद्देशो चिन्त्यमाने यसिन् क्षेत्रे अङ्ग-श्रुतस्कन्धादेरुद्देशः क्रियते व्यावर्ण्यते वा; यो वा येन क्षेत्रेणोद्दिश्यते—अभिधीयते, यथा—भरते भवो भारतः, सुराष्ट्रायां भवः सौराष्ट्रः, 30 मगधेषु भवो मगध इत्यादि । एवमेव च यसिन् काले अङ्गादिकमुद्दिश्यते, येन वा काले-नोद्दिश्यते, यथा—सुषमायां भवः सौषमः, शरदि जातः शारद इत्यादि; एष कालोद्देशः ।

भावेदेशो द्विधा—प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च ॥ ४२४४ ॥ उभयमपि दर्शयति—

कोहार्ह अपसत्थो, गाणामादी य होइ उ पसत्थो ।

उदयो वि खलु पसत्थो, तित्थकरा-ऽऽहारउदयादी ॥ ४२४५ ॥

क्रोध-मानादिरौदयिको भावो अपशस्तो भावेदेशः । ज्ञान-दर्शनादिः क्षायेपशमिक औप-
शमिकः क्षायिको वा भावः प्रशस्तो भावेदेशो भवति । ‘उदयोऽपि’ औदयिकभावोऽपि तीर्थ-
करा-ऽऽहारक-यज्ञः कीर्त्यादिनामकर्मोदयरूपः प्रशस्तो भवति । आदिशब्दस्य गाथायां न्यत्येन
निर्देशो बन्धानुलोभ्यात् । अत्र क्षेत्रेदेशेन कालोद्देशेन चाधिकारः, शेषास्तु विनियन्तृत्वाद्-
नार्थमुच्चरितार्थसदृश इति कृत्वा प्ररूपिताः । तदत्र परेण यद् उद्गमौद्देशिकं प्रतिपादितं तद्
नाधिकृतमिति स्थितम् ॥ ४२४५ ॥ अथ “प्राप्तानाम्” इति पदं व्याख्याति—

10 स्थितेण य कालेण य, पत्ता-ऽपत्ताण होति चउभंगो ।

दोहि वि पत्तो ततिओ, पढमो वितिओ य एकेण ॥ ४२४६ ॥

क्षेत्रेण कालेन च प्राप्ता-ऽप्राप्तानां चतुर्भङ्गा भवति—क्षेत्रेण प्राप्ता न कालेन १ कालेन
प्राप्ता न क्षेत्रेण २ क्षेत्रेण कालेन च प्राप्ताः ३ नापि क्षेत्रेण नापि कालेन ४ । अत्र तृतीयो
भङ्गो द्वाभ्यामपि क्षेत्र-कालाभ्यां प्राप्ताः, चतुर्थः पुनरुभाभ्यामप्यप्राप्ताः ॥ ४२४६ ॥

15 अथामूनेव भङ्गान् भावयति—

वासाखित्त पुरोखड, उडुवद्ध ठियाण खैत्तओ पत्तो ।

अद्वाणमादिएहिं, दुल्लमखित्ते व वीओ उ ॥ ४२४७ ॥

वर्षाक्षेत्रे ‘पुरस्कृतं’ प्रथमतः ऋतुवद्धकाले स्थितानां ‘क्षेत्रतः प्राप्ताः’ इति प्रथमो भङ्गो भवति ।
इयमत्र भावना—ऋतुवद्धे चरमो मासकल्पो यत्र कृतः अन्यच्च वर्षावासप्रायोग्यं क्षेत्रं नास्ति
20 ततस्तत्रैव वर्षावासं कर्तुकामा आपादपूर्णिमामघाप्यप्राप्नुवन्तः क्षेत्रतः प्राप्ता न कालत इत्याद्यो
भङ्गो भवति । अध्वप्रतिपन्नतादिभिः कारणैर्दुर्लभे वा वर्षावासप्रायोग्ये क्षेत्रेऽपान्तरात् एव
आपादपूर्णिमा सज्जाता एवं द्वितीयो भङ्गो भवति ॥ ४२४७ ॥

आसादपुणिमाए, ठिया उ दोहिं पि होति पत्ता उ ।

तत्थेव य पडिसिज्झइ, गहणं ण उ सेसमंगेसु ॥ ४२४८ ॥

25 वर्षाक्षेत्रे आपादपूर्णिमायां ये स्थितास्ते द्वाभ्यामपि क्षेत्र-कालाभ्यां प्राप्ता भवन्ति । आपाद-
पूर्णिमामप्राप्तानामन्तरा अध्वनि वर्तमानानां ऋतुवद्धे मासकल्पेन वा अन्यत्र क्षेत्रे स्थितानां
चतुर्थो भङ्गो भवति । अत्र च ‘तत्रैव’ तृतीयभङ्ग एव वखादीनां अहणं प्रतिषिध्यते, न
‘शेषेषु’ प्रथम-द्वितीय-चतुर्थभङ्गेषु, एकतरेण द्वाभ्यां वा अप्राप्तत्वात् ॥ ४२४८ ॥

एतेन “दोण्ह पडिसेहो” चि व्याख्यातम् । अथ “अपत्ताण तु गहणं, उवहिस्ता साहरे-
an गम्स” (गा० ४२४२) चि पश्चार्धं व्याचिख्यासुराह—

दुण्ह जओ एगस्ता, णिप्फज्जति जं च होति वासासु ।

अग्गहणम्मि वि लहुगा, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ४२४९ ॥

इह वर्षाकाले क्षेत्र-कालाभ्यामप्राप्तैरेव सातिरेक उपधिर्ग्रहीतव्यः । कियत्तमाणः ३ इति

चेद् उच्यते—द्वयोर्जनयोः सम्बन्धिना यावतोपकरणेनैकस्य साधोयोग्यः परिपूर्णः प्रत्यवतारोऽतिरिक्तो निष्पद्यते, यच्च वर्षासु वर्षाकल्पादिकमुपयुज्यते तदात्मनो योग्यं द्विगुणं भवति, इत्युपमाणं ग्रहीतव्यम् । इदमुक्तं भवति—एकैकः साधुर्धृतृतीयान् प्रत्यवतारान् गृह्णाति । किं कारणम् ? कदाचिदध्वनिर्गताः साधवो विविक्ता आगच्छेयुः ततो द्वौ साधू एकस्य साधोः सम्पूर्णं प्रत्यवतारं ग्रह्येच्छतः, तयोश्चात्मनः प्रत्येकं द्विगुणाः प्रत्यवतारास्तिष्ठन्ति । यद्येवं न गृह्णाति ततश्चतुर्लघुकाः, तत्राप्याज्ञादयो दोषा भवन्ति ॥ ४२४९ ॥

वर्षास्ततिरिक्तोपकरणग्रहणे कारणमुपदर्शयितुं दृष्टान्तमाह—

दन्वोवक्स्वर-योहादियाण तह खार-कडय-मंडाण ।

वासारत्त कुडुवी, अतिरेगं संचयं कुणह ॥ ४२५० ॥

द्रव्यं—हिरण्यादि, उपस्करः—सूर्यादि, जेहः—धृतं तैलं वा, आदिशब्दादेरण्डादितैलपरिग्रहः, 10
खारः—वस्तुलादिः लवणं वा, कडुकं—शुष्की-पिप्पल्यादि, भाण्डानि—घट-पिठरादीनि, अथवा कटुभाण्डं—त्रेसण-मरिच-हिङ्गुप्रभृतिद्रव्यजातम् । एतेषां द्रव्योपस्करादीनां कुटुम्ब्यपि वर्षारत्रेऽतिरिक्तं सञ्चयं करोति ॥ ४२५० ॥ किं कारणम् ? इति चेद् उच्यते—

वणिजा ण संचरंती, हट्टा ण वहंति कम्मपरिहाणी ।

गेलण्णाऽऽएसेसु व, किं काहिति अगहिते पुर्व्वि ॥ ४२५१ ॥ 15

वर्षाकाले वणिजो ग्रामेषु क्रयविक्रयार्थं न सञ्चरन्ति, पत्तनेष्वपि वर्ष-वर्दलवशेन हट्टा न वहन्ति, अपि च यदि कुटुम्बी द्रव्योपस्करादीनामतिरिक्तं सञ्चयं न कुर्यात् तत उत्पन्ने प्रयोजने क्रयविक्रयार्थं तेन आपणवीथ्यां गन्तव्यम्, ततश्च हलकर्षणप्रभृतीनां कर्मसंयोगानां परिहाणिर्भवति, ग्लानत्वे वा सज्जाते 'आदेशेषु वा' प्राधूर्णकेष्वागतेष्वतिरिक्तसञ्चये पूर्वमगृहीते किं पथ्यमोजन-प्राधूर्णकभक्त्यादिकं करिष्यति ? ॥ ४२५१ ॥ 27

तह अन्नतिरिधगा वि य, जो जारिसो तस्स संचयं कुणति ।

इह पुण छण्ह विराहण, पढमम्मि य जे भणिय दोसा ॥ ४२५२ ॥

'तथा' इति दृष्टान्तान्तरोपन्यासे । 'अन्यतीर्थिका अपि' सरजस्कादयः 'यो योहशः' यत्नं येनोपकरणेन प्रयोजनमित्यर्थः स तस्यातिरिक्तं सञ्चयं वर्षासु करोति, यथा—सरजस्कां रक्षायाः, दकसौकरिका मृत्तिकायाः, वोदिकाञ्छगण-लवणयोरित्यादि । 'इह' इति अस्मिन् 25 पुनर्जनशासने यद्यतिरिक्तमुपकरणं न गृह्णाति ततः षण्णां जीवनिकायानां विराधना भवति । अथातिरिक्तोपकरणामावाद् वर्षासूपर्षि गृह्णाति ततो ये प्रथमे समयसरणे उपकरणं गृह्णतो दोषा भणित्वास्तान् प्राप्नुवन्ति ॥ ४२५२ ॥

कथं पुनः षण्णां कायानां विराधना भवति ? इति उच्यते—

रयहरणेणोल्लेणं, पमज्जेणे फरुससाल पुढवीण ।

गामंतर्हित गलणे, पुढवी उदगं च दुविहं तु ॥ ४२५३ ॥

“फरुससालं” चि कुम्भकारशाला तस्यां वर्षासु स्थितानां द्वितीयरजोहरणाभावे यद् वर्षेणा-
र्द्राभूतं रजोहरणं तेनैव प्रमार्जने पृथिवीकायस्य विराधना । ग्रामान्तरं वा भिक्षाचर्यादिकार्येण
“इतं” चि गच्छत आगच्छतो वा अन्तरा गाढतरं वर्षितुमारब्धे मलिनरजोहरणे परिगलति
पृथिवीं ‘द्विविधं च’ मौमा-ऽऽन्तरिक्षमेदाद् द्विप्रकारमुदकं विराधयति ॥ ४२५३ ॥

अहवा अंचीभूए, उदगं पणओ य तावणे अगणी ।

उल्लङ्घगबंध तसा, ठाणाहसु केण व पमजे ॥ ४२५४ ॥

अथवा द्वितीयरजोहरणाभावे यदाऽऽर्द्रं रजोहरणं शोषयति ततोऽवमहात् स्फटति । अथ
न शोष्यते ततोऽग्लीभवति । एवमग्लीभूते तस्मिन्नुदकं विराध्यते, पनकश्च सम्मूर्च्छति ।
अथैतद्दोषपरिहारार्थमग्नौ तापयति ततोऽग्निविराधना । अथाग्नें प्रमार्जयति ततो दक्षिणान्तेषु
१० उल्लङ्घकाः—मृद्रोलकाः प्रतिषध्यन्ते । तेषु प्रतिषद्वेषु यदि प्रमार्जनं करोति ततस्तत्रविराधना,
अथ न प्रमार्जयति ततः संयमविराधना । स्थान-निपदनादिषु वा केन प्रमार्जयतुः ॥ ४२५४ ॥

एमेव सेसगम्मि, संजमदोसा उ भिक्खणिज्जोए ।

चोल-निसिज्जा उल्ले, अजीर गेलण्णमायाए ॥ ४२५५ ॥

एवमेव वर्षाकल्पादावपि शोषोपकरणे ‘भिक्षानियोगे च’ पटलक-पात्रबन्धरूपे द्विगुणे-
१५ गृहीते ‘संयमदोषाः’ पट्टकायविराधनालक्षणा रजोहरणवद् वक्तव्याः । चोलपट्टे रजोहरणनिय-
द्यायां च द्विगुणायामगृक्षमाणयां बहिर्गतानां वर्षेणार्द्राभावे सज्जाते नित्यपरिमोगेन भक्तं न
जीर्यते, अजीर्यमाणे च भक्ते ग्लानत्वं भवति, ततश्च ‘आत्मविराधना’ परित्याप-महादुःखादिका
॥ ४२५५ ॥ किञ्च—

अद्धानाणिग्गतादी, परिता वा अहव णट्ठ गहणम्मि ।

जं च समोसरणम्मि, अणेण्णे जं च परिमोगो ॥ ४२५६ ॥

छिन्नादच्छिन्नाद्वा अध्वनो निर्गताः आदिशब्दादशिवादिकारणविनिर्गता वा ये ‘परिताः’
परिमितोपकरणाः अथवा “नट्ठ” चि नष्टोपकरणा हारितोपषय इत्यर्थः “गहणम्मि” चि प्रत्य-
नीकेन वा उपधेर्ग्रहणे कृते विविक्ता आगच्छेयुः । एतेषामागतानामतिरिक्तोपकरणाभावाद्
यद्युपग्रहं न करोति तत उपधिनिष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । अथ तदर्थं नूतनमुपधिं गृह्णन्ति ततोऽप्यु-
२५ पधिनिष्पन्नम्, यच्च प्रथमे समवसरणे उपकरणग्रहणे दोषजालं तत् प्राप्नुवन्ति । अथ न गृह्णन्ति
तत उपकरणं विना यत् तृणादिपरिमोगे दूषणकदम्बकं तद् आसादयन्ति ॥ ४२५६ ॥

अमुमेवार्थं व्याख्याग्रन्थेन स्पष्टयति—

अद्धानाणिग्गतादीणमदंते होति उपधिनिष्फन्नं ।

जं ते अणेसणऽग्निं, सेवे देवऽप्पणा जं च ॥ ४२५७ ॥

३० अध्वनिर्गतादीनामतिरिक्तमावे उपकरणं यदि न प्रयच्छन्ति तत उपधिनिष्पन्नं भवति,
प्रायश्चित्तमिति शेषः । तच्च अध्वन्ये पञ्चकम्, मध्यमे मासलघुकम्, उत्कृष्टे चतुर्लघवः । ते
च’ अच्चादिनिर्गता अनेपणीयोपकरणमग्निं वा यद् आसेवन्ते तन्निष्पन्नमप्रयच्छतां प्रायश्चि-
त्तम् । अथात्मीयमुपकरणं तेषां प्रयच्छन्ति तत आत्मनः परिहाणिः, यच्चात्मना तृणादिसेवकं

कुर्वन्ति तन्निष्पन्नम् ॥ ४२५७ ॥ 'य' के पुनः प्रथमसमवसरणे वस्त्रग्रहणे दीपाः इत्याह—

अक्षट्ट परंढा वा, औसरणे गेण्डमारणे पण्णरस ।

दाड परिभोग छप्पति, डउरं उल्ले य-भेलणं ॥ ४२५८ ॥

अथात्मनो वा परेषां वा—अध्वनिर्गतादीनामर्थाय प्रथमसमवसरणे उपधिं गृह्णन्ति तत आधाकर्मादयः पञ्चदशोद्गमदोषा भवन्ति । आत्मोपधिमध्वनिर्गतादीनां दत्त्वा तमेवैकं प्रत्यवतारं ७ नित्यं परिमुञ्चानस षट्पदिकाः सम्पुच्छन्ति । तासु चान्न-पानमध्ये पतितासु मक्षितासु च 'डउरं' ति जलोदरं भवति । एकप्रत्यवतारेण चार्देण रात्रौ प्रावृत्तेन सुप्तस्य अयं न नीयति; अजीर्यति च ग्लानत्वमुपजायते ॥ ४२५८ ॥

तम्हा उ गेण्हियव्वं, वितियपदम्मि जहा ण गेण्हेसा ।

अद्वाणे गेल्ले, अहवा वि भवेज्ज असतीए ॥ ४२५९ ॥ 10

अतः एवं तस्मात् कारणादात्मनो द्विगुणप्रत्यवतारदतिरिक्तं गृहीतव्यम् । द्वितीयपदे यथा न गृहीयुस्तथाऽभिधीयते—अध्वनि बहुमानानां ग्लानत्वे वा द्विविधायामसत्तायां वा वर्षमाना-
नामग्रहणं भवेत् ॥ ४२५९ ॥ इदमेव व्याख्याति—

कालेणेवद्विपणं, पाविस्सामंतरेण वाधातो ।

गेल्लणे वाऽऽत्त-परे, दुविधा पुण होति असती उ ॥ ४२६० ॥ 15

ग्रीष्मस्य चरमे मासि केचिदध्वानं प्रतिपक्षाश्रितितवन्तश्च—यावदाषाढपूर्णिमा नोपैति सावद्रेतावता कालेन वर्षाक्षेत्रं प्राप्स्यामः, अन्तरा च नद्यादिव्यावर्तो भवेद् अत आषाढपूर्णि-
माकाले अतिक्रान्ते प्राप्ताः ततो द्विगुणोऽतिरिक्तो वा उपधिर्न गृहीतः । अथवा आत्मनो ग्लानत्वेन परस्य वा—ग्लानस्य व्यावृत्ततया नातिरिक्तो गृहीतः । असत्ता पुनर्द्विविधा भवति—
सदसत्ता असदसत्ता च । सदसत्तायामनेषणीयं लभ्यते, अथवा बहवः स्रावघ्नो वस्त्रग्रहणस्या-
कल्पिका एकः कल्पिकः अतः सर्वेषां योग्योऽतिरिक्तोपधिमर्हीतुं न पार्यते । असदसत्ता
तु मार्गितमपि न लभ्यते । एतैः कारणैः पूर्वमतिरिक्तोपधावगृहीतेऽपि शुद्धः ॥ ४२६० ॥

गहिए व अगहिए वा, अप्पत्ताणं तु होति अतिगमणं ।

उवही-संथारग-पादपुंल्लणादीण गहण्डा ॥ ४२६१ ॥

५वं गृहीतेऽगृहीते वा वर्षावासप्रायोग्ये उपधौ कालतोऽप्राप्तानामाषाढपूर्णिमाया अर्वाक् ३५
पञ्चभिर्दिवसैर्वर्षक्षेत्रे 'अतिगमनं' प्रवेशो भवति । किमर्थम्? इत्याह—उपधिः—वर्षाकल्पादिकः
संस्कारकः—काष्ठमयः कम्बिकामयो वा पादप्रोच्छन्नं—रजोहरणम् आदिशब्दान् तृण-ङ्गलादि-
परिग्रहः, एतेषां ग्रहणार्थमप्राप्ते काले प्रवेष्टव्यम् ॥ ४२६१ ॥ इदमेव व्यक्तो करोति—

कालेण अपत्ताणं, पत्ता-ऽपत्ताण खैत्ताओ गहणं ।

वासाज्जोगोवधिणो, खैत्तम्मि तु दगलमादीणि ॥ ४२६२ ॥ 30

कालतो नियमादप्राप्तानां क्षेत्रतः प्राप्तानामप्राप्तानां वा वर्षावासयोग्यपटलक-पात्रवन्नादेरुप-

१. ५७ एतद्विग्रहमुत्तरं भा० नास्ति ॥ २. 'वधिकं प्र' कं० ॥ ३. 'तरे उ वा' तामा० ॥
४. 'घातेन वद्धा' अत भा० ॥ ५. 'यामेषणीयं न ल' कं० ॥

धेर्ग्रहणं भवति, एतेन प्रथम-चरममज्ञौ सूचितौ । कालतः प्राप्तेरप्राप्तैर्वा क्षेत्रतो नियमात् प्राप्तेर्दगलादीनि ग्रहीतव्यानि, अनेन तु द्वितीय-तृतीयमज्ञौ गृहीताविति ॥ ४२६२ ॥
तान्येव दगलादीनि दर्शयति—

डगल-ससरक्ख-कुडमुह-मत्तगतिग-लेव-पादलेहणिया ।

५ संथार-पीढ-फलगा, णिज्जोगो चेव दुगुणो तु ॥ ४२६३ ॥

इष्टका-चीरादिमयानि डगलानि पुतप्रोच्छनार्थं गृह्यन्ते । सरक्खः—क्षारः, स संज्ञा-खेल-दिनिसर्जनार्थम् । कुटमुस्सं—घटकपठकः, तत्र रत्ननयोग्यमौषधं कायिकीमात्रकं वा स्थाप्यते । मात्रकत्रिकं—खेलमात्रकं कायिकीमात्रकं संज्ञामात्रकं चेति । लेपः—प्रतीतः, स विनष्टभाजनसंस्थापनार्थम् । पादलेहणिका वर्षासु कर्दमनिर्लेखनार्थम् । संस्कारकः परिशादी अपरिशादी चेति द्विविधः, उभयोऽपि शयनार्थं जीवादिरक्षणार्थं च गृह्यते । पीठं—छगणादिमयम्, उप-वेशनार्थम् । फलकः—चम्पकपट्टादिमयः, शयनोपयोगी । पात्रसत्कश्च 'नियोगः' प्रत्यवतारो द्विगुणः । एतानि सर्वाण्यपि तदानीं गृह्यन्ते ॥ ४२६३ ॥ अथ शिष्यः प्रश्नयति—

चत्तारि समोसरणे, मासा किं कप्पती ण कप्पति वा ।

कारणिग पंच रत्ता, सज्जेसिं मल्लगादीणं ॥ ४२६४ ॥

१५ आषाढपूर्णिमानन्तरं ये चत्वारः प्रथमसमवसरणे मासास्तेषु ग्रहीतुं कल्पते वा न वा ? ।
सूरिराह—उत्सर्गतो न कल्पते, द्वितीयपदे क्षेत्रस्याप्राप्तौ अध्वनिर्गता वा आषाढपूर्णिमायां प्राप्तास्ततः संस्काराद्युपधिं दगलादीनि च पञ्च रात्रिन्दिवानि गृह्णन्ति, पर्युषणाकर्ष्य च रजन्या-माकर्षन्ति, ततः पञ्चम्यां पर्युषणं कुर्वन्ति । अथ पूर्वोक्तकारणात् पञ्चम्यामेव ते प्राप्ताः ततः पञ्चरात्रं तथैव संस्कारक-डगलादीनि गृह्णन्ति, दशम्यां पर्युषणयन्ति । विशेषपूर्णिमकृत पुनराह—
२० ते खेचाणं अलंभे आसाढपुणिणमाए चेव ठिया, तेहिं य उवही न गहिजो संथारगाई ताहे जाव पंचरत्तं ताव जेण्हति, पच्छा पंच दिवसे पज्जोसवणाकर्ष्यं कहंति, दसमीए पज्जोसर्वेति, एएण कारणेण कप्पइ पंचरत्तं, अह पंचमीए पत्ता ताहे तहेव पंच रत्तगा वव्वंति [जाव भइवयसुद्धपंचमी] ति ।

एवं सर्वेषां मल्लकादीनामुपकरणानामर्थाय कारणिकानि पञ्च रात्रिन्दिवानि प्रवर्धमानानि २५ तावद् मन्तव्यानि यावद् भाद्रपदशुद्धपञ्चम्यां गृहीतेऽगृहीते वा डगल-मल्लकादौ नियमात् पर्युषणं विधेयम् ॥ ४२६४ ॥

तेसिं तत्थ ठिताणं, पडिलेहुच्छुद्ध चारणादीसु ।

लेवाईण अगहणे, लहुगा पुत्तिं अगहिते वा ॥ ४२६५ ॥

'तेषां' साधूनां 'तत्र' वर्षाक्षेत्रे खितानामियं सामाचारी—समा-अप्रा-ऽऽराम-देवकुल-शून्य-३० गृहादिषु यद् वस्त्रम् 'उत्सुद्धं' पयिकादिभिः परित्यक्तं तत् प्रत्युपेक्षन्ते, यदा किल कार्यस्तु-त्सवते तदा ग्रहीष्यते । तदभावे चारणादिषु प्रत्युपेक्षन्ते । वर्षासु यदि लेपम् आदिशब्दात् पात्रं

१ °योगी । एते सर्वेऽपि प्रथमतः क्षेत्रबहिर्गृह्यन्ते । अथ बहिर्न गृहीतास्ततः क्षेत्रे पत्रं गृह्यन्ते भा० ॥

वा वस्त्रं वा गृह्णन्ति ततश्चतुर्लघुकाः । पूर्वं वा लेपादीनि यदि न गृहीतानि तदाऽपि चतुर्लघु ॥ ४२६५ ॥ इदमेव व्याख्याति—

वासाण एस कप्पो, ठायंता चेव जावं उ सकोसं ।

परिश्रुत विष्यइण्णं, वाघातट्ठो निरिक्खंति ॥ ४२६६ ॥

“वासाण” ति विभक्तिव्यत्ययाद् वर्षासु तिष्ठतामेषः ‘कल्पः’ सामाचार्यी—सर्वतः सकोशं ५ योजनं यावद् यत् कार्पटिकैः परिश्रुतं ‘विप्रकीर्णं’ पूर्वं परिश्रुज्य ततोऽकिञ्चित्करमिति मत्वा परिष्ठापितं तत् तिष्ठन्त एव व्याघातार्थं निरीक्षन्ते ॥ ४२६६ ॥

कः पुनर्व्याघातः ? इति चेद् उच्यते—

अद्धाणणिग्गतादी, झामिय वूढे व सेह परिखुण्णे ।

आगंतु बाहि पुर्व्व, दिट्ठं अस्सणि-सण्णीसु ॥ ४२६७ ॥

10

अध्वनिर्गतादयः साधव आगच्छेयुः, आत्मीयो वा उपधिः ‘ध्यामितः’ दग्धो भवेत्, उदकेन वा मूढः, ‘क्षौद्रो वा’ अवश्यप्रजाजनीयः पुराणादिरूपस्थितः, परिजीर्णो वा उपधिः, एतैः कारणैरागन्तुकेषु तालाचरादिषु पूर्वं मार्गयन्ति । ततः क्षेत्रबहिरसंज्ञिषु पूर्व्वदृष्टम्, ५ ततः संज्ञिषु पूर्व्वदृष्टं ५ गृह्णन्ति ॥ ४२६७ ॥ अथेदमेव विभावयिपुरागन्तुकान् व्याख्याति—

तालायरे य धारे, वाणिय खंधार सेण संवड्ढे ।

11

लाउल्लिग-यइग-सेवग-जामाउग-पंधिगादीसुं ॥ ४२६८ ॥

‘तालाचराः’ नट-नर्तक-चट्टादयः, ‘धारे’ ति देवच्छत्रधारकाः, ‘वाणिजः’ बौलिङ्गुकाः, राजबिम्बसहितं स्वचक्रं परचक्रं वा स्कन्धावार उच्यते, राजबिम्बविरहिता सेना, चौरधादी-भयेन बहवो आमा नायकाधिष्ठिता एकत्र स्थिताः संवर्तः, लाकुटिकाः—डक्कः, नल्लिकाः—गोकुलिकाः, सेवकाः—चारभट्टकाः, जामातुकाः प्रसिद्धाः, पंधिकाः—ये बहुवस्त्रं देशं प्रति 20 प्रस्थिताः । एवमादिषु पूर्वं मार्गयन्ति ॥ ४२६८ ॥ कथम् ? इत्याह—

आगंतुमेसु पुर्व्व, गवेसती चारणादिस्स बाहिं ।

पच्छा जे सग्गामं, तालायरमादिणो एंति ॥ ४२६९ ॥

“बाहिं” ति सक्रोशयोजनान्तर्वर्त्तिष्वन्तरपल्लिकासहितेषु बाह्यग्रामेषु ये ‘भागन्तुकाः’ चारणादयस्तेषु पूर्वं गवेषयन्ति । ‘पश्चाद्’ बाह्यग्रामेषु चारणादीनामग्रावे ये तालाचरादयः स्वग्राम- 25 गायन्ति तेषु गवेषयितव्यम् ॥ ४२६९ ॥ कथमेतेषु वस्त्रसम्भवः ? इत्याह—

लद्धूण णवे इतरे, समणाणं देज्ज सेव-जामादी ।

चारण-धार-वणीणं, पडंति इयरे उ सङ्कितगा ॥ ४२७० ॥

सेवक-जामातुका नवानि वस्त्राणि लब्ध्वा ‘इतराणि’ पुराणानि श्रमणानां दद्युः । चारणानां “धार” ति देवच्छत्रधारणां राजादयः प्रसादतो वस्त्राणि प्रयच्छन्ति तानि पुराणानि वा ते 30

१ °व उक्कोसं मा० । एतद्वृत्तसारेणैव मा० टीका । दृश्यतां टिप्पणी ३ । २ °ट्टा परि’ तामा० विना ॥ ३ °री—‘उत्तुट्ठं क्षेत्रं’ सक्रो’ मा० ॥ ४ °५’ एतदन्तर्वर्तः पाठा मा० एव वर्तते ॥ ५ वाणिजकाः मो० ॥ ६ °रण-देवच्छत्रधारकाणां रा’ मा० ॥

साधूनां दद्युः । “वणीणं” ति वालिञ्जुकवणिजो बल्लो वस्त्राणि पतन्ति । “इतरे तु” पशिका-
दयः ‘श्राद्धाः’ श्रावका भवेयुः ॥ ४२७० ॥ बहिर्ग्राम-संग्रामेषु चारणादीनामभावे विधिर्माह—

बहि-अंत-ऽसण्णि-सण्णिमु, जं दिट्ठं तेसु चेव जमदिट्ठं ।

केयि दुहओ वऽसण्णिमु, गहिते सण्णीमु दिट्ठितरे ॥ ४२७१ ॥

८ “बहि” ति क्षेत्राभ्यन्तरे प्रतिवृषमग्रामेषु येऽसंज्ञिनस्तेषु पूर्वदृष्टं वस्त्रं मार्गयन्ति, तदभावे
बहिर्ग्रामेष्वेव संज्ञिषु पूर्वदृष्टम्, तदभावे वाह्यग्रामेष्वेवासंज्ञिषु पूर्वमदृष्टम्, तदभावे बहिरेव
संज्ञिषु पूर्वमदृष्टम्; तदभावे अन्तः—मूलग्रामेऽसंज्ञिषु पूर्वदृष्टम्, तदसत्त्वे मूलग्राम एव संज्ञिषु
पूर्वदृष्टम्, तदसम्भवे मूलग्राम एवासंज्ञिषु यत् पूर्वमदृष्टम्, तदभावे मूलग्राम एव संज्ञिषु पूर्व-
मदृष्टं वस्त्रं मार्गयन्ति । केचिदाचार्या इत्थं ब्रुवते—“द्वयोरपि” बहिरन्तर्लक्षणयोः स्थानयोः
१० प्रथमसंज्ञिषु गृहीते सति ततो बहिरन्तर्वर्तिष्वेव संज्ञिषु यथाक्रमं दृष्टम् इतरच्च—अदृष्टं गृह-
न्तीति । किं पुनः कारणं पूर्वदृष्टं प्रथमं गृह्यते ? उच्यते—तत्र हि पूर्वप्रत्युपेक्षितत्वेनापा-
कर्मिण्य उल्लेख-निक्षेपादयश्च दोषाः परिहृता भवन्ति ॥ ४२७१ ॥

कोई तत्थ भणेज्जा, बाहिं खेतस्स कप्पती गहणं ।

गंतुं ता पडिसिद्धं, कारणं गमणे बहुगुणं तु ॥ ४२७२ ॥

१५ कश्चिद् नोवका ‘तत्र’ इति अनन्तरोक्तव्याख्याने इदं भणत्—यदि पूर्वं प्रतिवृषमग्रामेषु
ग्रहीतव्यं ततो मूलग्रामे, एवं तर्हि दूरत्वात् क्षेत्राद् बहिर्ग्रहणं सुतरां कल्पते । गुराह—
क्षेत्राद् बहिर्वर्षासु गन्तुमपि तावत् प्रतिषिद्धं किं पुनर्वस्त्रग्रहणम् ? । अथ कारणे वर्षासु क्षेत्र-
बहिर्ग्रामनं करोति तत्र गतश्च वर्षाकल्पादिना निमग्न्यते तदा संयमस्य बहुगुणमिति कृत्वा तदपि
ग्रहीतव्यम् ॥ ४२७२ ॥ इदमेव व्याचिख्यासुः प्रथमतः परवचनं व्याख्याति—

२० एवं नामं कप्पति, जं दूरे तेण बाहिं गिपहंतु ।

एवं भणति गुरुगा, गमणे गुरुगा व लहुगा वा ॥ ४२७३ ॥

१ “बहि-अंत-” गाथा ॥ बाहिं संग्रामस्स असण्णीसु पुण्वदिट्ठं मरिगज्जिह, असति, तेसु चेव पुण्वं अदिट्ठं
पि दिज्जंतं वेप्पति, असति बाहिं चेव सण्णीसु पुण्वं दिट्ठं मरिगज्जति, असति तेसु चेव अदिट्ठं; असति अंतो
संग्रामस्स पुण्वं असण्णीसु दिट्ठं वेप्पति, असति अदिट्ठं पि, असति अंतो चेव सण्णीसु पुण्वं दिट्ठं, असति
अदिट्ठं पि । केसिंचि आयरिंथारणं आदेसो—पुण्वं बाहिं संग्रामस्स असण्णीसु दिट्ठं अदिट्ठं य गहिते तापे
अंतो असण्णीसु चेव दिट्ठादिट्ठं, तापे बाहिं सण्णीसु दिट्ठादिट्ठं, तापे अंतो सण्णीसु चेव दिट्ठादिट्ठं । किं
कारणं ? सण्णी उरग्गमादयो वि कुज्जा ॥” इति चूर्णिः ॥

२ “बहि-अंतो-” गाथा ॥ “बाहिं” ति भिक्षुखारियागामेषु असण्णीसु दिट्ठं भगंतु, असद् बाहिं चेव सण्णीसु
दिट्ठं, असद् बाहिं चेव असणीसु अदिट्ठं, असद् बाहिं चेव सणीसु अदिट्ठं । एवं अंतो वि । केसिंचि आयरि-
थारणं आदेसो—पुण्वं असणीसु दोहिं वि पमारेहिं—बाहिं अंतो अदिट्ठं दिट्ठं च, ताहे सणीसु वेत्तवं । किं
कारणं ? सणी उरग्गमादयो वि कुज्जा ॥” इति विशेषचूर्णिः ॥

३ “द्वलासे” कं० ॥ ३ “दमावे” कं० ॥ ४ “दृष्टमपि” गृ० भा० ॥ ५ “ति पूर्वव्या” भा० ॥
६ “ग्रहीतुं” सु० भा० ॥ ७ “एवं” भणते गुरु० तामा० ॥

यद् 'दूरे' शोभाद् बहिर्वर्त्तं तद् यदि प्रथमं कल्पते तत एवं नाम क्षेत्राद् बहिः सुतरां प्रथमतः गृह्यन्तु । सूरिराह—एवं भणतो भवतश्चतुर्गुल्काः । अथ क्षेत्राद् बहिर्गच्छति ततो गुल्का वा लघुका वा प्रायश्चित्तम् । तत्र नवप्रावृषि चत्वारो गुरवः, शेषे वर्षाकाले चत्वारो लघवः ॥ ४२७३ ॥ ५ "कारणं गमणे बहुगुण"मिति पदं व्याचष्टे—६

संबद्ध-भाविष्य, कल्पति जा.पञ्च ज्ञेयणे कजे ।

जुण्णे च वासकम्पं, गेण्हति जं बहुगुणं चऽण्णं ॥ ४२७४ ॥

यानि साधर्मिकसम्बन्धेन सम्बद्धानि परस्परं गमना-ऽऽगमनमावितानि च क्षेत्राणि तेषु वर्षासु कल्पते साधर्मिकाणामुदन्तवहनार्थं चत्वारि पञ्च-योजनानि वा यावद् गन्तुं वस्तु वा । एवं कार्ये गतस्य तस्यापान्तराले वर्षात्राणेन कश्चिद् निमज्जणां कुर्यात्, तस्य च प्राप्तौ वर्षा-कल्पः परिजीर्णः, तच्च वर्षात्राणं धन-मसृजमभिनवं च, ततो वर्षासु बहुगुणमिति कृत्वा 10 गृह्णाति । कारणतः 'अन्यदपि' पटलकादिकं धन-मसृणादिगुणोपेतमाचार्यप्राधोम्यं वा यद् वस्त्रं लभ्यते तदपि 'भूयान् गुणोऽत्र गृहीते भविष्यति' इति कृत्वा गृह्यते । एवं कारणे गमनं ग्रहणं चोभयमपि दृष्टम्, कारणभावे तु न कल्पते गन्तुं गृहीतुं वा ॥ ४२७४ ॥

अथ गृह्णाति ततोऽमृन् पोढया दोषान् प्राप्नोति—

आहाकम्भुदेसियं, पूतीकम्मे य मीसजाए य ।

उवणा पाहुडियैए, पादोकर कीट पामिचे ॥ ४२७५ ॥

परियट्टिए अभिहडे, उग्भिण्णे मालोहडे इ य ।

अच्छिजे अणिसिडे, धोते रत्ते य घट्टे य ॥ ४२७६ ॥

आधार्कम् १ औद्देशिकं २ पूतिकर्म ३ मिश्रजातं ४ स्थापना ५ प्राश्रुतिका ६ प्रावृष्करणं ७ कीर्त ८ प्रामित्यं ९ परिवर्तितम् १० अभ्याहृतम् ११ उद्भिजं १२ सालंपङ्कतम् १३ 20 व्याच्छेद्यम् १४ अनिसृष्टं चेति १५ पञ्चदश दोषाः । "धोए.रत्ते य घट्टे य" सि साधूना-मर्थाय मलिनवस्त्रं 'धोतं' चोत्तं कृतमित्यर्थः, एवं 'रत्तं' प्रदत्तरागम्, 'घट्टं' मसृजपाषाणा-दिनोत्तेजितम्, एते त्रयोऽप्येक एव दोष इति ॥ ४२७५ ॥ ४२७६ ॥

एते सन्वे दोसा, पढमोसरणे ण वज्जिता होति ।

जिणदिट्ठेहिं अगहिते, जो गेण्हति तेहि सो पुट्ठो ॥ ४२७७ ॥

एते सर्वेऽप्याधार्कमादयो दोषाः प्रथमे समवसरणे वस्त्रादिकं गृह्यता न वर्जिता भवन्ति । अथ पूर्व-दर्पतो न गृहीतमुपकरणं ततः प्रथमे समवसरणे यो गृह्णाति सोऽपि जिनेः तृतीयकैर्यै दृष्टाः कर्मबन्धदोषास्तैः स्पृष्टो भवन्त्यः, भावतलेन दोषाणामस्त्रीकृतत्वात् ॥-४२७७ ॥

पढमम्मि समोसरणे, जावतिर्यं पत्त-चीवरं गहियं ।

सव्वं वोसिरियव्वं, पायच्छिच्चं च वोढव्वं ॥ ४२७८ ॥

प्रथमे समवसरणे दर्पतो यावत् पात्र-चीवरं गृहीतं तावत् सर्वमपि व्युत्सृष्टव्यम्, प्रायेश्चित्तं 30

१ गुरुरा० भा० ॥ २ ५८ एतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥ ३ ५५ वा, पा५ ताभा० ॥ ४ 'रत्तं' सुदिमभूतिभिः प्रदं भा० ॥

च गुरुप्रदत्तं यथोक्तं बोधव्यम् । अथवा कार्ये समुत्पन्ने यत् पात्रं वा चीवरं वा चारणादिषु गृहीतं तत् सर्वं कृते कार्ये परिष्ठापनीयम्, अपरिणामकमत्ययनिमित्तं च यथालवीयः प्रायश्चित्तं बोधव्यम् ॥ ४२७८ ॥

सञ्ज्ञायद्वा दप्येण वा वि जाणंतए वि पच्छित्तं ।

५ कारण गहियं तु विद्, धरंतऽगीएसु उज्झति ॥ ४२७९ ॥

स्वाध्यायार्थं दप्येण वा यदि “बहि-अंत-ऽसन्नि-सन्निषु, जं दिहं तेसु चैव जमदिहं ।” (गा० ४२७९) इत्यादिकं क्रममुल्लङ्घ्य गृहीतं तत्र “जानतोऽपि” गीतार्थस्यापि प्रायश्चित्तम् । यद्यु कारणे क्रमेण विधिना गृहीतं तद् यदि सर्वेऽपि “विदः” गीतार्थास्तदा धारयन्ति । अथा-गीतार्थमिश्रास्ततोऽन्यसिन्नुपकरणे लब्धे तद् उज्झन्ति ॥ ४२७९ ॥ अथ यस्मिन् काले वर्षा-

१० वासे स्थातव्यं यावन्तं वा कालं येन वा विधिना तदेतदुपदर्शयति—

आसाढपुण्णिमाए, वासावासासु होति अतिगमणं ।

मगसिरबहुलदसमी, उ जाव एकम्मि खेत्तम्मि ॥ ४२८० ॥

आषाढपूर्णिमायां वर्षावासप्रायोग्ये क्षेत्रे ‘अतिगमनं’ प्रवेक्षः कर्त्तव्यो भवति । तत्र आषाढादतो मार्गशीर्षबहुलदशमीं यावदेकत्र क्षेत्रे वस्तव्यम् । एतच्च त्रिकसप्तवर्षादिकं वक्ष्य-
१५ भाष्यं कारणमस्तीत्युक्तम् । उत्सर्गतस्तु कार्तिकपूर्णिमायां निर्गन्तव्यम् ॥ ४२८० ॥

इदमेव भावयति—

बाहि ठिया वसमेहि, खेत्तं गाहेसु वासपाउगं ।

कर्पं कथेसु ठवणा, सावणबहुलस्स पंचाहे ॥ ४२८१ ॥

अत्राषाढमासकल्पः कृतस्तत्र अन्यत्र वा प्रत्यासन्नमासे स्थिता वर्षाक्षेत्रं वृषभैः साधुसामाचार्यैः
२० ग्राहयन्ति । ते च वृषभा वर्षाप्रायोग्यं संस्कारक-तृण-डगल-क्षार-मल्लाकादिकमुपधिं गृह्णन्ति । तत आषाढपूर्णिमायां प्रविष्टाः प्रतिपद आरभ्य पञ्चभिरहोभिः पर्युषणाकल्पं कथयित्वा आवण-बहुलपञ्चम्यां वर्षाकालसामाचार्याः स्थापनां कुर्वन्ति, पर्युषणयन्तीत्यर्थः ॥ ४२८१ ॥

एत्थ य अणमिग्गहियं, वीसतिरायं सवीसगं मासं ।

तेण परममिग्गहियं, गिहिणायं कत्तिओ जाव ॥ ४२८२ ॥

२५ ‘अत्र’ इति आवणबहुलपञ्चम्यादावात्मना पर्युषितोऽपि ‘अनमिगृहीतम्’ अनवधारितं गृहस्थानां पुरतः कर्त्तव्यम् । किमुक्तं भवति ?—यदि गृहस्थाः पृच्छेयुः—आर्याः ! वयमत्र स्थिता वा ! न वा ! इति; एवं पृष्टे सति ‘स्थिता वयमत्र’ इति सावधारणं नैव कर्त्तव्यम्, किन्तु साकारम्, यथा—नाद्यापि कोऽपि निश्चयः स्थिता अस्थिता वेति । इत्थमनमिगृहीतं कियन्तं कालं वक्तव्यम् ? उच्यते—यद्यभिवर्धितोऽसौ संवत्सरस्ततो विंशतिरात्रिन्दिवाभिः, अथ चान्द्रो-
३० ऽसौ ततः सविंशतिरात्रं मासं यावदनमिगृहीतं कर्त्तव्यम् । “तेण” ति विभक्तिव्यत्ययात् ‘ततः परं’ विंशतिरात्रात् सविंशतिरात्रमासाच्च ऊर्द्धम् ‘अमिगृहीतं’ निश्चितं कर्त्तव्यम् ‘गृहिज्ञातं च’ गृहस्थानां पृच्छतां ज्ञापना कर्त्तव्या, यथा—वयमत्र वर्षाकालं स्थिताः । एतच्च गृहिज्ञातं

कार्तिकमासं यावत् कर्तव्यम् ॥ ४२८२ ॥ किं पुनः कारणम् इयति काले व्यतीत एव गृहिज्ञातं क्रियते ? नार्वागः इति अत्रोच्यते—

असिवाङ्कारणोर्हि, अहवण वासं न सुदु आरद्धं ।

अभिवद्वियम्भि वीसा, इयरेसु सवीसती मासे ॥ ४२८३ ॥

कदाचित् तत्र क्षेत्रेऽशिवं भवेत्, आदिशब्दाद् राजद्विष्टादिकं वा भयमुपजायेत, एव-
मादिभिः कारणैः, अथवा तत्र क्षेत्रे न सुदु वर्षं वर्षिषुमारब्धं येन धान्यनिष्पत्तिरुपजायते,
ततश्च प्रथममेव 'स्थिता वयम्' इत्युक्ते पश्चादशिवादिकारणे समुपस्थिते यदि गच्छन्ति ततो
लोको ब्रूयात्—अहो ! एते आत्मानं सर्वज्ञपुत्रतया ख्यापयन्ति परं न किमपि जानते, मृषा-
वादं वा भाषन्ते, 'स्थिताः स्मः' इति भणित्वा सम्प्रति गच्छन्ति इति कृत्वा । अथाशिवादि-
कारणेषु सङ्गातेष्वपि तिष्ठन्ति तत आज्ञादयो दोषाः । अपि च 'स्थिताः स्मः' इत्युक्ते गृहस्था- 10
श्चिन्तयेयुः—अवश्यं वर्षं भविष्यति येनैते वर्षारामत्रयं स्थिताः, ततो धान्यं विन्नीषीयुः गृहं
वा छादयेयुः हलादीनि वा संस्थापयेयुः । यत एवमतोऽभिवर्धितवर्षं विंशतिरात्रे गते 'इतरेषु
च' त्रिषु चन्द्रसंवत्सरेषु सर्वशतिरात्रे मासे गते गृहिज्ञातं कुर्वन्ति ॥ ४२८३ ॥

एत्थ उ पणमं पणमं, कारणिगं जा सवीसती मासो ।

सुद्धदसमीठियाण च, आसादीपुणिमोसरं ॥ ४२८४ ॥

15

'अत्र' इति आषाढपूर्णिमायां स्थिताः पश्चाहं यावद् दिवा संस्कारक-ङगलादि गृह्णन्ति,
रात्रौ च पर्युषणाकरुणं कथयन्ति, ततः श्रावणबहुलपञ्चम्यां पर्युषणं कुर्वन्ति । अथाषाढपूर्णि-
मायां क्षेत्रं न प्राप्तास्त एवमेव पश्चरात्रं वर्षावासप्रायोग्यमुपधिं गृहीत्वा पर्युषणाकरुणं च कथ-
यित्वा दशम्यां पर्युषणयन्ति । एवं कारणिकं रात्रिन्दिवानां पक्षकं पक्षकं च वर्धयता तावद् नेयं
यावत् सर्वशतिरात्रो मासः पूर्णः । अथवा ते आषाढशुद्धदशम्यामेव वर्षक्षेत्रे स्थितास्तस्तेषां 20
पश्चरात्रेण ङगलादौ गृहीते पर्युषणाकरुणे च कथिते आषाढपूर्णिमायां 'समवसरणं' पर्युषणं
भवति, एव उत्सर्गः । शेषं कालं पर्युषणमनुतिष्ठतां सर्वोऽप्यपवादः । २ अपवादोऽपि सर्वशति-
रात्राद् मासात् परतो नातिक्रमयितुं कल्पते । यद्येतावत्यपि गते वर्षक्षेत्रं न लभ्यते ततो बृह-
मूलेऽपि पर्युषणयितव्यम् ॥ ४२८४ ॥

अथ पञ्चकपरिहाणिमधिकृत्य ज्येष्ठकरुणावग्रहप्रमाणमाह—

25

इय सचरी जहण्णा, असिती णउई दसुत्तर सयं च ।

जति वासति मग्गसिरे, दस राया तिणि उक्कोसा ॥ ४२८५ ॥

'इतिः' उपप्रदर्शने । ये किं आषाढपूर्णिमायाः सर्वशतिरात्रे मासे गते पर्युषणयन्ति तेषां
सप्ततिदिवसानि जपन्त्यो वर्षावासवग्रहो भवति, २५ मृद्धपदशुद्धपञ्चम्या अनन्तरं कार्तिक-
पूर्णिमायां सप्ततिदिनसङ्गावात् । एवं ३० ये माद्रपदबहुलदशम्यां पर्युषणयन्ति तेषाम- 30
शीतिर्दिवसा मध्यमो वर्षाकालवग्रहः, श्रावणपूर्णिमायां नवतिर्दिवसाः, श्रावणशुद्धपञ्चम्यां

१ 'सप्तत्यं तामा' विना ॥ २-३ २५ एतदन्तर्गतः पाठः सा० नास्ति ॥ ४ एतदन्तरं चूर्णो
विशेषचूर्णो चात्र 'सावन्नशुद्धदर्पचमीए सर्व' इति वर्तते ॥

दिवसशतम्,] आवर्णबहुलदशम्यां दशोत्तरं दिवसशतं मध्यम् एवं वर्षाकालावग्रहो भवति । शेषान्तरेषु दिवसपरिमाणं गाथायामनुक्रममि इत्थं वक्तव्यम्—भाद्रपदामावासां पर्युषणे क्रियमाणे पञ्चसप्ततिर्दिवसाः, भाद्रपदबहुलपञ्चम्यां पञ्चाशीतिः, आवर्णशुद्धदशम्यां पञ्चनवतिः, आवर्णामावासां पञ्चोत्तरं शतम्, आवर्णबहुलपञ्चम्यां पञ्चदशोत्तरं शतम्, आपादपूर्णिमायां तु पर्युषिते विशत्युत्तरं दिवसशतं भवति । एवमेतेषां प्रकाराणामन्यतरेण वर्षावासमेकक्षेत्रे स्थित्वा कार्तिकचातुर्मासिकप्रतिप्रदि निर्गन्तव्यम् । अथ मार्गशीर्षे गाढं वर्षं वर्षति कर्दमः जलकुलाश्च पन्थानः ततोऽपवादैनैकं दशरात्रमवतिष्ठन्ते, अथ तथापि वर्षं नोपरमते ततो द्वितीयं दशरात्रं तत्रासते, अथैवमपि वर्षं न तिष्ठति ततस्तृतीयमपि दशरात्रमासते, एवं श्रीणि दशरात्राभ्युत्कर्षतस्तत्र क्षेत्रे आसितव्यम्, मार्गशिरःपौर्णमासीं यावदित्यर्थः । तत ऊर्ध्वं यद्यपि कर्दमाकुलाः पन्थानः, वर्षं चागादमनुपरयं वर्षति, यद्यपि च पत्नीये, छत्रपत्नीलक्ष्मी गम्यते तथाप्यवश्यं निर्गन्तव्यम् । एवं पाञ्चमासिको ज्येष्ठकल्पावग्रहः सम्पन्नः ॥ ४२८५ ॥

अथ तमेव पाप्मासिकमाह—

काऊण मासकल्पं, तत्थेव ठिताणस्तीर्त्ते मगसिरे ।

सालंबणाण छम्मासिओ उ जेङ्गोग्गहो होति ॥ ४२८६ ॥

१५ यस्मिन् क्षेत्रे आपादमासकल्पः कृतस्तद् वर्षावासयोग्यम् अन्यच्च तथाविधं क्षेत्रं नास्ति ततो मासकल्पं कृत्वा तत्रैव वर्षावासं स्थितानां ततश्चतुर्मासानन्तरं कर्दम-वर्षादिभिः कारणैस्तीर्त्ते मार्गशीर्षमासे निर्गच्छतां 'सालम्बनानाम्' एवंविधालम्बनसहितानां पाप्मासिको ज्येष्ठावग्रहो भवति, एकक्षेत्रेऽवस्थानमित्यर्थः ॥ ४२८६ ॥

अह अत्थि पदवियारो, चउपाडिवयम्मि होति निग्गमणं ।

३० अहवा वि अणितानं, आरोवण पुव्वनिदिह्वा ॥ ४२८७ ॥

अथास्ति कर्दम-वर्षादिकारणाभावात् पदविचारः ततश्चतुर्णां मासानां पर्यन्ते या प्रतिपत् तस्यां निर्गमनं कर्तव्यम् । अथ ते पदप्रचारसम्भवेऽपि न निर्गच्छन्ति ततोऽनिर्गच्छतां 'पूर्व-निर्दिष्टा' मासकल्पप्रकृते प्रागभिहिता चतुर्लघुकाख्या आरोपणा मन्तव्या ॥ ४२८७ ॥

अथ निर्गतानां सामाचारीमुपदर्शयति—

३५ पुण्णम्मि निग्गयाणं, साहम्मियखेच्चवज्जिते गहणं ।

संविग्गण सकोसं, इयरे गहियम्मि गेण्हति ॥ ४२८८ ॥

पूर्णे वर्षावासावग्रहे निर्गतानां यत्र साधर्मिकैर्वर्षावासः कृतस्तत् क्षेत्रं वर्जयित्वा अन्येषु ग्राम-नगरादिषूपकरणस्य ग्रहणं भवति । ये संविग्गाः साम्भोगिका असाम्भोगिका वा तेषां यद् वर्षाक्षेत्रं तद् सज्जोशयोजनं परिहृत्य गृह्णन्ति । इतरे-पार्थस्यादयस्तेषां यद् वर्षावासक्षेत्रं तत्र तैर्गृहीते उपकरणे पश्चात् संविग्गा गृह्णन्ति, तेषां च क्षेत्रं मासद्वयं न परिह्रियते ॥ ४२८८ ॥

कुतः ? इति चेद् उच्यते—

वासांसु वि गिण्हंती, जेव य गियमेण इतरे विहरंती ।

तहिं सुद्धमसुद्धे, गहिय गिण्हंति जं सेसं ॥ ४२८९ ॥

‘इतरे’ पार्श्वस्यादयो वर्षास्तपि वस्त्राणि गृह्णन्ति, न च नियमेनैव चतुर्मासानन्तरं ते विहरन्ति, अतस्तैः शुद्धे अशुद्धे वा उपकरणे गृहीते यत् शेषं वस्त्रादिकं आद्याः प्रयच्छन्ति तद् मासद्वयमध्येऽपि गृह्णन्ति ॥ ४२८९ ॥

सक्त्वेचे परस्वेचे वा, दो मासा परिहरेत्तु गेह्णन्ति ।

जं कारणं ण णिग्गय, तं पि वहिंशोसियं जाणे ॥ ४२९० ॥ 5

स्वक्षेत्रं—यत्रात्मना वर्षाकल्पः कृतः परक्षेत्रं—यत्रापरे संविग्ना वर्षाकल्पं स्थितास्तत्र स्वक्षेत्रे परक्षेत्रे वा द्वौ मासौ परिहृत्य तृतीयमासि गृह्णन्ति । अथ चतुर्मासानन्तरं कर्दमादिभिः कार-
णैर्न निर्गतास्ततः ‘धं’ यावन्तं कालं कारणमपेक्ष्य न निर्गतास्तमपि कालं ‘वहिर्जोषितं’ वहिः-
क्षिप्तं ‘जानीयाद्’ गणयेत्, तावन्तमपि कालं वहिर्निर्गता इव मन्तव्या इति भावः ॥ ४२९० ॥

कैः पुनः कारणैर्न निर्गताः ? इत्याह—

10

चिक्खल्ल-वास-असिवादिएसु जहिं कारणेसु उ ण णित्ति ।

दित्ते पडिसेधेत्ता, गेह्णन्ति उ दोसु पुण्णेसु ॥ ४२९१ ॥

चिक्खल्लः—कर्दमस्तदाकुलाः पन्थानः, वर्षं वा नोपरमते, अशिव-दुर्मिक्षादीनि वा बहिरूप-
स्थितानि, एवमादिभिः कारणैर्यत्र न निर्गच्छन्ति तत्र यदि केचिद् वस्त्रादिना निमग्नयन्ति
तदा तान् ददतः प्रतिपिच्य द्वयोस्तु मासयोः पूर्णयोर्वस्त्रादिकं गृह्णन्ति ॥ ४२९१ ॥ 15

कुतः ? इत्याह—

भावो उ णिग्गतेहिं, वोच्छिज्जइ दंति ताहं अण्णस्स ।

अचट्ठेति च ताहं, एमेव य कारणमणित्ते ॥ ४२९२ ॥

‘ये साधव इह क्षेत्रे वर्षावासां स्थितास्तेषां वस्त्राणि दास्यामः’ इत्येवं यः आद्यानां भावः स
निर्गतेषु साधुषु व्यवच्छिद्यते, यानि वा वस्त्राणि दातुं सङ्कल्पितानि तानि ‘अन्यस्य’ पार्श्वस्यादेः 20
प्रयच्छन्ति स्वयमेव वा ‘आत्मार्ययन्ति’ परिरुज्जत इत्यर्थः । अथ चतुर्मासानन्तरं कारणमपेक्ष्य
न निर्गच्छन्ति ततो मासद्वयमध्ये आद्यानामभ्यर्थनायामप्यगृह्णानेप्येवमेव भावो व्यवच्छिद्यते,
अतो द्वौ मासौ परिहृत्य गृहीतव्यम् । कारणे तु मासद्वयमध्येऽपि गृहीयात् ॥ ४२९२ ॥

तदेव दर्शयति—

गच्छे सवाल-वुद्धे, असत्ती परिहर दिवड्ढमासं तु ।

25

पणतीसा पणुवीसा, पण्णरस दसेव एकं च ॥ ४२९३ ॥

सवाल-वुद्धे गच्छे वस्त्राभावे जीतं सोढुमसमर्थं सार्धं मासं ‘परिहर’ वर्जय, परिहृत्य च तत्
ऊर्द्धं गृहीयात् । अथ सार्धमासमपि परिहर्तुं न शक्तस्ततः पञ्चत्रिंशत् दिनानि परिहर, अथैवमपि
गच्छे न संस्तरति ततः पञ्चविंशतिदिनानि, तथाप्यसंस्तरणे पञ्चदश दिनानि, तथाप्यशकौ दश
दिवसान्, तथाप्यसामर्थ्य एकमपि दिनं परिहरेदिति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ४२९३ ॥ 30

अथैवानेव विवृणोति—

वाल-ऽसहु-वुद्ध-अतरंत-खमग-सेहाउलम्मि गच्छम्मि ।

१ °गृह्णतामेवमेव मा० ॥ २ दिनानि, त° को० ॥

सीतं अविसहमाणे, गेहंति इमाँ जयणाए ॥ ४२९४ ॥

तथाविधवस्त्राभावाद् बाल-ऽसहिष्णु-वृद्ध-ग्लान-क्षपक-शैकाकुले गच्छे शीतम् 'अविषहमाणे'
सोढुमशक्ते साधवोऽनया यतनया स्वक्षेत्रे परक्षेत्रे वा वस्त्राणि गृह्णन्ति ॥ ४२९४ ॥

पंचूणे दो मासे, दसदिवसूणे दिवसुमासं वा ।

५ दस-पंचऽधियं मासं, पणुवीसदिणे व वीसं वा ॥ ४२९५ ॥

पन्नरस दस य पंच व, दिणाणि परिहरिय गेह् एगं वा ।

अहवा एकेक्षदिणं, अउणद्धिदिणाई आरब्ध ॥ ४२९६ ॥

आगादे कारणे पञ्चभिर्दिवसैरुनौ द्वौ मासौ परिहृत्य वस्त्रं ग्रहीतव्यम् । अथ तावन्तं कालं
यावद् बाल-वृद्धादयः शीतेन परिताप्यमाना न संस्तरन्ति ततो दशदिवसोनौ द्वौ मासौ परि-
१० हृत्य वस्त्रं ग्राह्यम् । एवं सार्धमासं दशदिवसाधिकं वा पञ्चदिवसाधिकं वा अन्यूनाधिकं वा
मासं पञ्चविंशतिदिनानि विंशतिदिनानि पञ्चदशदिनानि दशदिनानि पञ्च वा दिनानि यथा-
क्रमं परिहृत्य वस्त्रं गृहीयात् । अथ पञ्च दिवसानपि वस्त्राभावे बाल-वृद्धादयो नात्मानं
निर्वाहयितुमीशास्ततश्चत्वारि त्रीणि द्वे यावदेकमपि दिनं परिहृत्य ग्रहीतव्यम् । अथवा
एकैकदिनहानिरत्र द्रष्टव्या, तद्यथा—यत्र वर्षावासं स्थितास्तत्र षष्ठिदिनानि परिहृत्य उत्सर्गतो
१५ वस्त्रग्रहणं कर्तव्यम्, कारणे पुनरेकोनषष्टिदिनान्यारभ्यैकैकदिनं ह्रापयता तावद् वक्तव्यं याव-
देकमपि दिनं परिहृत्य वस्त्रग्रहणं कार्यम् ॥ ४२९५ ॥ ४२९६ ॥

व्याख्यातं प्रथमसमवसरणसूत्रम्, सम्प्रति द्वितीयसमवसरणसूत्रं व्याख्याति—

विइयम्मि समोसरणे, मासा उक्कोसगा दुवे होंति ।

ओमत्थगपरिहाणीय पंच पंचेव य जहणो ॥ ४२९७ ॥

२० द्वितीयं समवसरणं नाम—ऋतुवृद्धकालः, तत्र मासकल्पेन स्थिता वस्त्रादिकमुपकरणमुत्सा-
दयन्ति, मासकल्पानन्तरं च तत्र द्वौ मासावुत्कर्षतः परिहर्तव्यौ भवतः । कारणे तु तथैवावा-
ष्णुस्वपरिहाण्या पञ्च पञ्च दिनानि ह्रापयता तावद् नेयं यावद् जघन्यत एकं दिनं परिहर्तव्यम्
॥ ४२९७ ॥ अमुमेवार्थं स्फुटतरमाह—

अपरिहरत्तस्सेते, दोसा ते केव कारणे गहणं ।

२५ बाल-बुद्धाउले गच्छे, असती दस पंच एको य ॥ ४२९८ ॥

यत्र क्षेत्रे मासकल्पः कृतस्तत्र द्वौ मासावपरिहरत्त एव दोषा मन्तव्या ये वर्षावासे मास-
द्वयमपरिहरत उक्ताः । कारणे तु ग्रहणं कर्तव्यम्, कथम्? इत्याह—बाल-वृद्धाकुले गच्छे
वस्त्राभावे पञ्चकपरिहाण्या एकैकपरिहाण्या वा तावद् वक्तव्यं यावद् दश वा पञ्च वा एको
वा दिवसः परिहर्तव्यः । यत्र संविज्ञैर्मासकल्पो वर्षाकल्पो वा कृतस्तत्र मासद्वयादुपरि पञ्च
३० दिवसेष्वपूर्णेष्वन्येषां न कल्पते किञ्चिदपि ग्रहीतुम् ॥ ४२९८ ॥

१ °म् ॥ ४२९५ ॥ ४२९६ ॥ सूत्रम्—कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा दोहसमोस-
रणुहेसपत्ताई चेलाई पडिगाहित्तप ॥ अत्र भाष्यम्—विइयम्मि मा० । चूणो विओषचूणो
आपीवं सूत्रं पूर्वमुपन्यस्तमपि (द्वयतां पत्र ११४९ दिप्पणी १) पुनरुपन्यस्तमिति वर्तते ॥

यो गृह्णाति तस्य दोषानुपदर्शयति—

करणाणुपालयणं, भगवतो आर्णं पटिच्छमाणार्णं ।

जो अंतरा उ गेण्हति, तट्टाणारोवणमदत्तं ॥ ४२९९ ॥

करणस्य-पिण्डविशुद्धादेः अनु-पश्चात् पूर्वत्रविपरम्परक्रमेण पालकाः करणानुपालका-
स्तेषाम्, करणस्य च करणाविनाभावित्वात् चरणानुपालकानामित्यपि द्रष्टव्यम्, एतेन शीतल-
विहारितादोषस्तेषां परिहृतो भवति; 'भगवतः' वर्द्धमानस्वामिनो या आज्ञा तां तथेति प्रति-
पत्त्या प्रतीच्छताम्, अनेन यथाच्छन्दतादोषस्तेषां नास्तीत्युक्तं भवति; एवंविधानां साधूनां
क्षेत्रे 'अन्तरा' तैरगृहीते उपकरणे यो वस्त्रादि गृह्णाति तस्य 'तत्स्थानारोपणा' स्वस्थानप्राप्यश्चितम्,
तथा—उल्लङ्घे चतुर्ध्वजः, मध्यमे भासिकम्, जघन्ये पञ्चकम्; सूत्रादेशेन वा साधर्मिक-
सौम्यमिति कृत्वाऽनवस्थाप्यम् । "अदत्तं" ति भगवता नानुज्ञातमिति कृत्वा तीर्थकरादत्तमपि १०
भवति ॥ ४२९९ ॥

-उपरि पंचमपुण्ये, ग्रहणमदत्तं गतं चि गेण्हति ।

अणपुच्छ दुपुच्छा वा, तं पुण्यं गतं चि गेण्हति ॥ ४३०० ॥

परक्षेत्रे द्वयोर्मांसयोरपरि पञ्चसु दिनेष्वपूणेषु यदि ग्रहणं करोति तदा अवचादानदोषः
प्रसज्यते । अथ जानन्ति गता अन्यदेशं क्षेत्रस्वामिनस्ततोऽपूणेष्वपि पञ्चरात्रिन्दिष्वेव गृह्णाति । ॥
< अथ शक्तिं ततो न गृह्णाति । > अथ ते परदेशं न गतास्ततो यचनापृच्छया < दुःपृ-
च्छया > वा वक्षं गृह्णाति ततस्तथैवादत्तादानदोषं प्राप्नुवन्ति । यत एवमतः 'तद्' वस्त्रादिकसु-
पकरणं 'गता निःशक्तिरन्यदेशं क्षेत्रिका' इति विज्ञाय पूर्णं मासद्वये गृह्णाति । अत्राना-
पृच्छा नाम—'क्षेत्रिकैर्वस्त्रग्रहणं कृतं न वा' इति न पृच्छति, दुःपृच्छा पुनः—अविधिना
मच्छनं ॥ ४३०० ॥ सा चैवम्—

३०

गोबाल-वच्छवाला-कासग-आदेस-बाल-बुद्धार्ह ।

अविधी विधी उ सावग-ग्रहण-ध्रुवकर्मि-लिङ्गत्वा ॥ ४३०१ ॥

ये गोपाल-वच्छपाल-कर्षकाः प्रभाते निर्गताः सन्तो भूयः प्रदोषे आर्णं प्रविशन्ति, ये वा
तत्रादेशाः—प्रापूर्णका अन्यग्रामादयाताः, ये वा बाल-बुद्धादयोऽत्यन्तमुग्धा विसरणशीलाश्च
तान् पृच्छति—किं ग्रामणैः कृतं वस्त्रग्रहणं न वा ? इति; एषा अविधिपृच्छा । विधिपृच्छा २५
पुनरियम्—आवका ग्राममहत्तरा वा प्रच्छनीया येषु साधूनां वस्त्रग्रहणसम्भवो भवति, ये वा
ध्रुवकर्मिकाः—लोहकार-रथकारादयः ये वा लिङ्गस्थाः—लिङ्गधारिणस्तान् पृच्छति 'वस्त्रादिग्रहणं
साधुभिः कृतं न वा ?' इति ॥ ४३०१ ॥ परक्षेत्रे वस्त्रग्रहणविधिमधिष्ठितुराह—

गंतुं पुच्छिरुण य, तेसिं वयणे गवेसणा होति ।

तेसाऽऽगतेसु सुदेसु जचियं सेस अग्गहणं ॥ ४३०२ ॥

३०

क्षेत्रस्वामिनां समीपे गत्वा विधिवद् आपृच्छ्या तेषां साधूनां 'वचने' अनुज्ञायां तदीये
क्षेत्रे वस्त्रगवेसणा कर्तव्या भवति । अथ न ज्ञायन्ते ते कुत्रापि गता अमीनिश्च साधुमिस्त्र

१-२ < > एतच्चिदन्तर्गतः पाठः सा० क० एव वर्तते ॥

वस्त्रग्रहणं कियदपि कृतं ते च क्षेत्रस्वामिन आगताः ततस्तेषु 'शुद्धेषु' विधिना आगतेषु यावद् वस्त्रादि गृहीतं तावत् तेषां प्रत्यर्पयितव्यम्, शेषस्य < १ > चोपकरणस्य > ग्रहणं न कर्तव्यम् ॥ ४३०२ ॥

इदमेव सविशेषमाह—

४ उपपन्न कारणाऽऽगंतु पुच्छिञं तेहि दिष्ण गेण्हंति ।

तेसाऽऽगयेसु शुद्धेषु जचियं सेस अग्गहणं ॥ ४३०३ ॥

बाल-वृद्ध-शैशवादीनां शीतपरितापनालक्षणे वस्त्रग्रहणकारणे उत्पन्ने सक्षेत्रे वस्त्रदुर्लभतां सम्यगनिश्चित्य परक्षेत्रे वस्त्रग्रहणं कर्तुं कामाः क्षेत्रस्वामिनामन्तिके गत्वा पृष्ठा च तैः 'दत्तम्' अन्य-नुज्ञातं यावत्प्रमाणं वस्त्रादि तावदेव गृह्णन्ति, नातिरिक्तम् । अथ न ज्ञायन्ते ते कुत्रापि गतास्ततो विधिपुच्छया उपकरणे गृहीते यदि ते क्षेत्रिकाः शुद्धा आगच्छेयुः ततः शुद्धेषु तेष्वागतेषु ततो यावद् गृहीतं तावत् तेषां प्रत्यर्पयन्ति, शेषस्य चाग्रहणम् ॥ ४३०३ ॥

कथं पुनस्ते क्षेत्रिका आगताः शुद्धा अशुद्धा वा भवन्ति ? इति उच्यते—

पडिजग्गंति गिलाणं, ओसहहेऊहि अहव कजेहिं ।

एतेहिं होंति सुद्धा, अह संखडिमादि तह चेव ॥ ४३०४ ॥

१५ क्षेत्रिका मासद्वये पूर्णेऽपि अमीभिः कारणैर्न समागन्तुं शक्नुयुः—गहनं प्रतिजाग्रतः स्थिताः, गहनस्य वा औषधम्—अगदं तन्मीलनहेतोः स्थिताः, कुल-नाण-सङ्घकार्येषु वा व्यापृताः, एवमादिभिः कारणैरनागच्छन्तः शुद्धाः । अथ सङ्घडिनिमित्तं स्थिता व्रजिकादिषु वा प्रतिबध्यमाना आगताः ततः 'तथैव' मासद्वयं यावत् तदीयं क्षेत्रम्, उपरि तु पञ्चरात्रं न ते प्रभवः, ततो यत् तैस्तत्र क्षेत्रे गृहीतं तद् गृहीतमेव, न क्षेत्रिकाणां प्रयच्छन्ति ॥ ४३०४ ॥

२० अमूनि तु विशुद्धकारणानि—

तेणभय सावयभया, वासेण णदीय वा वि(नि)रुद्धाणं ।

दायव्वमदेंताणं, चउगुरु ति विहं च णवमं वा ॥ ४३०५ ॥

स्तेनभयाद्वा < १ > श्रौषधभयाद्वा > वर्षेण वा नद्या वा निरुद्धानां चिरादागमनमभूत् ततो यद् गृहीतं तत् तेषामागतानां दातव्यम् । अथ न ददति ततश्चतुर्गुरुकम्, उपकरणनिष्पन्नं वा 'त्रिविधं' पञ्चक-मासिक-चतुर्लघुकलक्षणम्, 'नवमं वा' सूत्रादेशेनानवस्थाप्यम् ॥ ४३०५ ॥

परदेसगते णाउं, सयं व सेज्जातरं व पुच्छिञ्ता ।

गेण्हंति असदभावा, पुण्णेषु तु दोसु मासेसु ॥ ४३०६ ॥

स्वयमपि क्षेत्रिकान् परदेशगतान् < १ > ज्ञात्वा स्वयं वा पृष्ठा परदेशगतान् > निश्चित्य द्वयोर्मासयोः पूर्णयोः 'अशठभावाः' शुद्धपरिणामा गृह्णन्ति ॥ ४३०६ ॥

३० विहयपदमणामोगे, सुद्धा देंता अदेंते ते चेव ।

आउट्टिया गिलाणादि जचियं सेस अग्गहणं ॥ ४३०७ ॥

द्वितीयपदमत्रोच्यते—‘अनाभोगो नाम’ ‘किञ्च साधवो बर्माकस्य मासकस्य वा कृतवन्तो न वा ?’ इति न सम्यक् परिज्ञातं ततः परक्षेत्रेऽपि गृहीयुः, पश्चाद् ज्ञाते क्षेत्रिकाणां प्रयच्छन्तः शुद्धाः, अप्रयच्छतां त एव दोषाः । अथ ‘आकुट्टिक्या’ आभोगेन गृहीतं परं अनादी-
नामर्थे ततो यावत् तेषामुपशुष्यते तावद् गृह्णन्ति, ‘शेषम्’ अतिरिक्तं न गृह्णन्ति ॥ ४३०७ ॥

॥ समवसरणप्रकृतं समाप्तम् ॥

5

यथा रक्षाधिकवस्त्रग्रहणप्रकृतम्

सूत्रम्—

कल्पद् निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अहाराद्वणिगाए
चेलाहं पडिग्गाहित्तए १६ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

10

विहं वत्थग्गहणं, तेसि परिभाषणे इमं सुचं ।

अविणय असंविभागा, अधिकरणादी य णेवं तु ॥ ४३०८ ॥

द्वितीयसमवसरणे दृष्टं तावद् वस्त्रग्रहणम् । सम्प्रति तेषां वस्त्राणां ‘परिभाजने’ विभज्य प्रदाने यो विहितदमिषायकमिदं सूत्रमारम्यते । इत्थं विभज्य प्रदाने किं प्रयोजनम् ? इति चेद् अत आह—‘एवं’ यथारक्षाधिकं वस्त्राणां विभज्य दानेऽविनयोऽसंविभागोऽधिकरणादयम् ।
दोषा न भवन्तीति ॥ ४३०८ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा ‘यथारक्षिकं’ यो यो राक्षिकः—भावरक्षैरधिकस्तदनतिक्रमेण चेलानि प्रतिगृहीतुमिति सूत्रार्थः ॥

अथ निर्युक्तिविस्तरः—

संघादण एकत्तो, हिंढतो वंदण जयणाए ।

20

साधारणं ऽणापुच्छा, उ अदत्तं एकओ भागा ॥ ४३०९ ॥

सङ्घाटकेन ‘एकतः’ एकस्यां दिशि साधवो वस्त्रग्रहणार्थं हिण्डन्ते । अथ सङ्घाटकेन न माप्यते ततो वृन्देनापि यत्नया पर्यटन्ति । अथ ‘साधारणं’ बहुनामाचार्याणां सामान्यं तत् क्षेत्रं ततो यदि तत्रापरेशामाचार्याणामनापुच्छया गृह्णन्ति तदा “अदत्तं” ति साधर्मिकसौम्यं भवति, अतस्त्रानापुच्छय ५ ग्रंहीतव्यानि, १० गृहीत्वा च तेषां वस्त्राणां ‘एकतः’ एकसदृशा भागाः 25 कर्त्तव्या न विसदृशा इति सङ्ग्रहमाथासमासार्थः ॥ ४३०९ ॥ साध्यक्रमेणमेव विवृणोति—

निस्साधारण खेचे, हिंढतो खेव गीतसंघादो ।

उप्पादयते वत्थे, असती तिग्गमादिवंदेण ॥ ४३१० ॥

‘निस्साधारणे’ एकाचार्यप्रतिबद्धे क्षेत्रे गीतार्थसङ्घाटको गिष्ठां हिण्डमान एव वस्त्राण्युत्पाद-

यति । अथ सङ्घाटकेन हिण्डमाना न प्राप्नुवन्ति ततः 'त्रिकादिवृन्देन' त्रिचतुःपञ्चादिसाधु-
समूहेन पर्यटन्त उत्पादयन्ति ॥ ४३१० ॥ < साधारणक्षेत्रे पुनरयं विधिः—>

दुग्मादीसामण्ये, अणपुच्छा तिविह सोधि णवमं वा ।

संभोइयसामणे, तह चैव जहेकगच्छम्मि ॥ ४३११ ॥

४ द्विकादीनां—द्वित्रिप्रभृतीनामाचार्याणां सामान्ये क्षेत्रे तेषामनापृच्छया गृह्तस्त्रिविधा
'शोधिः' प्रायश्चित्तम्—जघन्ये पञ्चकम्, मध्यमे मासिकम्, उत्कृष्टे चतुर्लघवः; 'णवमं वा'
सूत्रादेशेनानवस्थाप्यम् । ते आचार्याः परस्परं < साम्भोगिका असाम्भोगिका वा । तत्र >
साम्भोगिकसामान्ये क्षेत्रे वस्त्रग्रहणे तथैव विधिरवसातव्यो यथा एकस्मिन् गच्छे < सङ्घा-
टकादिक्रमेण > अनन्तरगाथायामुक्तः ॥ ४३११ ॥ < असाम्भोगिकेषु विधिमाह—>

10 अमणुण्णकुलविरगे, साही पडिवसम-मूलग्रामे य ।

अहवा जो जं लामी, ठायंति जघासमाधीए ॥ ४३१२ ॥

अमनोज्ञाः—असाम्भोगिकस्तैः सह यत् क्षेत्रं साधारणं तत्र कुलादीनां विरेकः—विमजनं
कर्तव्यम्, यथा—एतेषु कुलेषु युष्माभिर्वस्त्राणि ग्रहीतव्यानि, एतेषु पुनरस्माभिः; यद्वाऽस्यां
साहिकार्या—गृहपक्षिरूपायां भवद्भिः, अस्यां पुनरस्माभिः; अथवा प्रतिवृषमग्रामेषु यूयं ग्रही-
15 प्यथ, वयं मूलग्रामे ग्रहीष्यामः; मूलग्रामे वा यूयं, वयं प्रतिवृषमग्रामेषु; अथवा यो यद् वस्त्रं
कुलादौ पर्यटन् "लामी" लप्स्यते तेन तस्य ग्रहणं कर्तव्यम् । एतेषामन्यतमेन प्रकारेण
उपवस्थां स्थापयित्वा यथासमाधिना तत्र तिष्ठन्ति ॥ ४३१२ ॥

एवमसाधारणे साधारणे वा क्षेत्रे वस्त्राणि गृहीत्वा किं कर्तव्यम्? इत्याह—

वत्थेहिं आणितेहिं, देंति अहारातिणिं तहिं वसमा ।

20 अदाणे गुरुणो लहुगा, सेसे लहुओ इमे होंति ॥ ४३१३ ॥

वस्त्रेषु समानीतेषु ये वृषमास्ते यथारत्नाधिकं तत्र वस्त्राणि प्रयच्छन्ति । यदि तत्र गुरुणां
प्रथमतो वस्त्रदानं न कुर्वन्ति तदा चतुर्लघुकाः । शेषाणां यथारत्नाधिकं विमज्य न प्रयच्छन्ति
लघुमासः । ते च रत्नाधिकाः 'इमे' वक्ष्यमाणा भवन्ति ॥ ४३१३ ॥

तत्र गुरुणां यादृशानि वस्त्राणि दीयन्ते तदेतत् प्रतिपादयति—

25 विदु ब्रवमा जे यं मणाणुकूला, जे योवजुजंति असंथरंते ।

गुरुस्स साणुग्गहमप्यिण्ठा, भाएंति सेसाणि उ झंझहीणा ॥ ४३१४ ॥

साधुभिर्यथाविधि गृहीत्वा भूयांसि वासांसि वृषमाणां समर्पितानि, ततो वृषभाः "विदु"
ति 'विदिंत्वा' सुन्दरा-ऽसुन्दरताविभागं विज्ञाय यानि 'क्षमाणि' हृदयानि यानि च 'मनोऽनु-
कूलानि' गुरुणां मनसोऽभिरुचितानि यानि चाऽसंस्तरति गच्छे गुरुपरिसुक्तान्यपि शेषसाधु-
30 नामुपयुज्यन्ते तानि गुरोः 'सानुग्रहं' सविशेषं यथा भवति एवमर्पयित्वा शेषाणि वस्त्राणि
झञ्झा—कलहस्तेन हीनाः—विरहिताः सन्तो यथारत्नाधिकं परिमाजयन्ति ॥ ४३१४ ॥

अथ तानेव रत्नाधिकानाह—

उवसंपज्ज गिलाणे, परिच सुत सोअव्वए य जाती य ।

तव भासा लद्धीए, ओमे दुविहस्स अरिहा उ ॥ ४३१५ ॥

“उवसंपज्ज” ति यः तत्प्रथमतया उपसम्पदं प्रतिपद्यते । ‘ग्लानः’ मन्दः, स च द्विधा—
आगाढोऽनागदश्च । ‘परीचः’ परिमितोपधिः । “सुत” ति बहुश्रुतः । “सोअव्वए” ति यो
व्याख्यानमण्डल्या उत्थितानां सूत्रार्थं श्रोतव्ये ज्येष्ठतया व्यवहियते । “जाइ” ति जातिस्वविरः ५
षष्टिवर्षपर्यायः । “तव” ति तपस्वी । “भास” ति यः अभाषिकः—तद्देशभाषायामनभिज्ञः ।
“लद्धीए” ति यस्य लब्ध्या वस्त्राणि लभ्यन्ते । एतेषामुपसम्पद्यमानादीनां यथाक्रमं दत्त्वा ततो
यो यः पर्यावरणाधिकः स स प्रथमं गृह्णाति, “ओमि” ति अवमरालिकः पश्चाद् गृह्णाति । एते
यथाक्रमं “द्विविधस्य” ओषोपधेरौषग्रहिकोपधेश्च ग्रहणे ‘अर्हाः’ योग्या मन्तव्याः ॥ ४३१५ ॥

एएसि परूवणया, जा य विणा तेहि होति परिहाणी ।

10

अहवा एकैकस्स उ, अहोकांतीकमो होति ॥ ४३१६ ॥

‘एतेषाम्’ उपसम्पद्यमानादीनां ‘परूपणा’ व्याख्या कर्तव्या, सा चानन्तरमेव कृता । यथे-
तेषां यथाक्रमं वृषभा न प्रयच्छन्ति ततो या तेषां ‘तैः’ वस्त्रैर्विना ‘परिहाणिः’ समयविराधना-
दिका भवति तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । अथवा ‘एकैकस्स’ उपसम्पद्यमानादेः प्रत्येकं ग्लानादि-
विषयोऽयमर्द्धापक्रान्तिक्रमो भवति ॥ ४३१६ ॥ तद्यथा—

15

उवसंपज्ज गिलाणो, अगिलाणो वा वि दोणि वि गिलाणा ।

तत्थ वि य जो परिचो, एस गमो सेसगेसुं पि ॥ ४३१७ ॥

उपसम्पद्यमानो द्विविधः—ग्लानोऽग्लानश्च । तत्र यो ग्लानस्तस्य दातव्यम् । अथ द्वावपि
ग्लानावग्लानौ वा ततो यस्तत्र परीचोपधित्सलै दातव्यम् । एवमेव ‘गमः’ प्रकारः ‘शेषेष्वपि’
बहुश्रुतादिपदेषु मन्तव्यः, तद्यथा—द्वावपि परीचोपधी अपरीचोपधी वा ततो यो बहुश्रुत- 20
त्सलै देयम् । अथ द्वावपि बहुश्रुतौ ततो यस्मिन्तनिकाकारकस्तस्य दातव्यम् । अथ द्वावपि
चिन्तनिकाकारकौ ततो यस्तत्र जातिस्वविरस्तस्य दातव्यम् । अथ द्वावपि जातिस्वविरौ ततो
यस्तपस्वी तस्य दातव्यम् । अथोभावपि तपस्विनौ ततो योऽभाषिकस्तस्यै दातव्यम् । अथ द्वाव-
प्यभाषिकौ भाषिकौ वा ततो यो लब्धिमान् तस्यै प्रदातव्यम् ॥ ४३१७ ॥

प्रकारान्तरेण यथारत्नाधिकपरिपाटीमाह—

25

आयरिए य गिलाणे, परिच पूया पवचि येर गणी ।

सुत भासा लद्धीए, ओमे परियागरातिणिए ॥ ४३१८ ॥

आचार्यस्य पूर्वं विशिष्टानि वस्त्राणि दत्त्वा ततो ग्लानस्य दातव्यानि । ततः परीचोपधेः,
ततः ‘पूय’ ति चूर्ण्यमिमायेण ‘पूजनाईस्य’ उपाध्यायस्य बृहद्भाष्यामिमायेण तु ‘पूजना-

१ “पूयणारिहस्स उवज्जायस्स” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ चापि पाठः ॥

२ “अथवा अण्णा वि इमं, अथरातिमियाए होति परिवासी । आयरिए य गिलाणे, परित्त पुजे सुहणं च ॥
पूताऽऽयरियपि-भाती, ततो पवची य येर गण यच्छे । सुत भासा लद्धीए, तोमे परिथागरायणिजे ॥”

बृहद्भाष्यम् ॥-

हंस्य' गुरुसम्बन्धिपितृ-पितृव्यादेः, ततः प्रवर्चिनः, तदनन्तरं स्वविरस्य, ततः "गणि" सि गणावच्छेदिकस्य, ततः श्रुतसम्पन्नस्य, ततोऽभाषिकस्य, ततो लब्धिमतो यथाक्रमं दातव्यम् । अर्द्धापक्रान्तिचारणिका प्राम्बत् कर्त्तव्या । तदनन्तरं यो यः पर्यायरालिकस्तस्य तस्य प्रथमम्, अवमरालिकस्य तु पश्चाद् यथाक्रमं दातव्यम् ॥ ४३१८ ॥ एवं जावत् सहादकेनानीतानां विधिरुक्तः । अथ धृन्देनानीतानां यो विधिस्त्वमभिधिसुराह—

येनेहिं आणियाणं, परिच परियाग खुमिय पिंडेत्ता ।

आवलिया मंडलिया, लुद्धस्स य सम्मता अक्खा ॥ ४३१९ ॥

अनेकैः साधुभिरानीतानां वस्त्राणां परिभाजने विधिरुच्यते—आचार्यादिक्रमेण परीतो-
पधीना यावद् दत्त्वा ततो ये पर्यायरालिकास्तेषामहिण्डमानानामपि प्रथमतो दातव्यम् । तत्र च
10 यैस्तानि वस्त्राणि समानीतानि ते 'पिण्डित्वा' सम्भूय 'क्षुमितं' क्षोभं कुर्वीरन्, कलहमिति
यावत् । कश्चिद्भूयात्—आवलिकया मण्डलिकया वा विभजनं विधीयताम् । "लुद्धस्स य
सम्मता अक्ख" चि क्रस्यापि पुनर्लब्धस्वास्मान् पातयित्वा वस्त्रविभजनमभिममत् । एष सङ्ग्रह-
गाथासंक्षेपार्थः ॥ ४३१९ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवरीपुराह—

गेण्हंतु पूया गुरवो जदिदं, सबं भणामऽम्ह वि एयदिदं ।

15 अणुण्हंसंवडियऽककसंगा, गिण्हंति जं अग्नि न तं सहामो ॥ ४३२० ॥

अहिण्डमानानां वस्त्रेषु दीयमानेषु ये वस्त्राणामानेतारस्ते त्रवीरन्—यद् 'इष्टं' मनोऽनुकूलं
वत् गुरवो गृह्णन्ति तत् ते सकलमच्छस्वामितया पूज्या इति कृत्वा गृह्णन्तु, यद् गुरुणागृह्यं
नस्तु दीयते तद् 'सत्यम्' अवितथमिति जयमपि भणामः, न केवलं वचसैव भणामः किन्तु
मनसाऽप्यस्माकमेतदिष्टमेव, परमनुज्जेन—भिक्षापरिभ्रमणमावाहणुल्लगनाभावेन सर्वचित्तानि—
20 वर्तुलीयूतानि अत एवाकर्कशानि अज्ञानि—पाणि-पाद-दृष्टोदरममृतीनि येषां तेऽनुष्णसंवर्चिता-
कर्कशास्मा एवविधाः सन्तो यद् 'अन्ये' अहिण्डमानाः प्रथमं गृह्णन्ति न तद् वयं सहामहे ॥ ४३२० ॥

आगंतुगमादीणं, जइ दायज्वाहं तो किणा अम्हे ।

कम्ममारमिक्खुयाणं, गाहिज्जामो गइमसग्गं ॥ ४३२१ ॥

आगन्तुकाः—उपसम्पत्तारस्तेषाम् आदिशब्दाद् ग्लानादीनां च यदि दातव्यानि वस्त्राणि ततः
25 "किण" चि केन कारणेन वयं 'कर्मकारमिक्षुकाणां' देवद्रोणीवाहकमिक्षुविशेषाणां गतिम्
'अश्लाघ्यां' निन्दनीयां ग्राह्यामहे ? । किमुक्तं भवति ?—'अदि नामासदानीतानां वस्त्राणामेते
आगन्तुकादयः स्वमिभावं भजन्ते ततः किमेवं वयं देवद्रोणीवाहकमिक्षुकवद् गुप्तेव वस्त्राणा-
नयनकर्म कार्यामहे ?' ॥ इति वस्त्राण्यनेतारश्चिन्तयेयुः ॥ ४३२१ ॥ ततः—

विरिच्चमाणे अहवा विरिक्के, खोभं विदित्ता बहुगाण तत्थ ।

30 ओमेण काररितं गुरु विरेगं, विमज्झिमो जो व तहिं पइ य ॥ ४३२२ ॥

एवं 'विरिच्यमाने' विभज्यमानेऽथवा 'विरिक्के' विभक्ते उपकरणे बहूनामनन्तरोक्तं क्षोभं
१ "येऽहिण्डमानाः पर्यायरालिकास्तेषां दात" भा० ॥ २ "समासार्थः का० ॥ ३ "एत-
विद्वन्तर्गतः शब्दः भा० नास्ति ॥

विदित्वा यस्तत्र 'अवमः' सर्वेषामपि पर्यायलघुः यो वा विमध्यमोऽपि तत्र वस्त्रविमजने 'पटुः' कुशलस्तेन गुरवो विमजनं कारयन्ति ॥ ४३२२ ॥ अथ कोऽपि लुब्ध एवमप्यपरितुष्यन् ब्रूयात्—आवलिकया मण्डलिकया वा वस्त्राणि विमज्यन्ताम्; ततः को विधिः ? इत्याह—

आवलियाएँ जतिहुँ, तँ दाऊणं गुरुण तो सेसं ।

गेण्हति कमेणेव उ, उप्परिवाडी न पूर्येति ॥ ४३२३ ॥

5

मंडलियाएँ विसेसो, गुरुगहिते सेसगा जहाबुहुँ ।

भाए समे करेत्ता, गेण्हति अणंतरं उमओ ॥ ४३२४ ॥

आवलिका नाम—अज्जायतत्रेण्या वस्त्राणां व्यवस्थापनम्, तया समभागीकृत्यं वस्त्रेषु स्थापितेषु यद् इष्टं वस्त्रं तद् गुरुणां दत्त्वा शेषाणि यथारत्नाधिकं गृह्णन्ति यावदावलिका निष्ठासुपगच्छति । उत्तरिपात्र्या तु ग्रहणं 'न पूजयन्ति' न प्रशंसन्ति, तीर्थकरादय इति 10 गम्यते ॥ ४३२३ ॥

मण्डलिकैर्यामप्येवमेव, नवरं तस्यां विशेषोऽयमुपदर्शयते—पूर्वं गुरुभिर्गृहीते ततः शेषाः 'यथाबुद्धं' यो यः पर्यायबुद्धस्तदनतिक्रमेण समान् भागान् कृत्वा 'उभयोरपि' आद्यन्तलक्षणयोः पार्श्वयोः 'अनन्तरम्' अव्यवहितं वस्त्राणि गृह्णन्ति । इयमत्र भावना—मण्डलिकया वस्त्रेषु स्थापितेषु प्रथममाचार्येण गृहीते ततो यः शेषाणां मध्ये रत्नाधिकः स मण्डलिकया धुरि 15 स्थापितं वस्त्रं गृह्णाति, अवमरात्रिकस्तु पर्यन्तस्थापितं—सर्वान्तिकम्, ततोऽपि योऽवमपर्यायः स धुरि स्थापितादनन्तरं गृह्णाति, तदपेक्षया लघुतरः पर्यन्तपार्श्वदुपान्त्यं गृह्णाति; एवं तावद् गृह्णन्ति यावद् मण्डलिका निष्ठिता भवति ॥ ४३२४ ॥

एवमपि विमज्यमाने कोऽपि लोभाभिभूतमानसो ब्रूयात्—अक्षान् पातयित्वा यद् यस्य भागे समायाति तद् तस्य दीयताम्; एवं ब्रुवाणोऽसौ मज्ञापयितव्यः । कथम् ? इति चेद् उच्यते— 20

जइ ताव दलंतज्जालिणो, धम्मा-उधम्मविसेसबाहिला ।

बहुसंजयविंदमज्झके, उवकलणे सि किमेव मुच्छितो ॥ ४३२५ ॥

यदि तावद्गारिणो धर्मा-धर्मविशेषवाद्या अपि मूर्च्छां परित्यज्य साधूनामित्यमात्सीयानि वस्त्राणि "दलंति" प्रयच्छन्ति, ततः 'बहुसंजयतवृन्दमज्झके' प्रयुक्तसाधुजनमध्यभागे त्वमेवैक उपकरणे किमेवं सम्यक्परिज्ञातज्जिनवचनोऽपि मूर्च्छितोऽसि ? नैतद् भवतो युज्यत इति 25 भावः ॥ ४३२५ ॥ एवमप्युक्तो यद्यसौ नोपश्राम्यति ततो वक्तव्यम्—

अज्जो ! तुमं चेव करेहि भागे, ततो शु धेच्छामोँ जहक्कमेणं ।

गिण्हाहि वा जं तुह एत्थ इहं, विणासधम्मीसु हि किं ममचं ॥ ४३२६ ॥

आर्य ! त्वमेव समान् भागान् कुरु, ततो यथाक्रमेण वयं ग्रहीष्यामः । यद्वा गृहाण यत् तवामीषां वस्त्राणां मध्ये 'इष्टम्' अमिरुचितम्, विनाशधर्माणि हि—विनश्वरस्वभावानि 30 वस्त्रादीनि वस्तूनि, अतः किं नाम तेषु भगवत् विधीयते ? ॥ ४३२६ ॥

१ क्रमेण जज्जो, उप्प मो० ॥ २ का नाम—परिमण्डलाकारेण वस्त्राणां स्थापना, तस्यां विशेषं भा० ॥ ३ वरं तेषां विशेषं भा० का० विना ॥

एवमप्युक्तो यदि चोपरमते ततः को विधिः ? इत्याह—

तह वि अठियस्स दाउं, विगिंचणोवट्टिए खरंटणया ।

अक्खेसु होति गुरुगा, लहुगा सेसेसु ठाणेसु ॥ ४३२७ ॥

तथाप्यस्थितस्य तस्य तद् असीष्टं वस्त्रं दत्त्वा विवेचनं कर्त्तव्यम्, 'निर्गच्छ मदीयाद् गच्छात्' इति मणनीयमिति भावः । ततो यदि भूयोऽप्युपतिष्ठते—मिथ्या मे दुष्कृतम्, न पुनरेवं विधास्यामीति; ततः 'खरण्टना' वक्ष्यमाणा कर्त्तव्या, प्रायश्चित्तं च दातव्यम् । किम् ? इत्याह—'अक्षेषु गुरुका भवन्ति' यो ब्रवीति 'अक्षान् पातयित्वा विभजत' तस्य चतुर्गुल्लम् । 'शेषेषु स्थानेषु' क्षोभकरणा-ऽऽवलिका-मण्डलिकाविभाजनलक्षणेषु चतुर्लघुकम् ॥ ४३२७ ॥

अथ खरण्टनामुपदर्शयति—

10 हिरन्-दारं पसु-पेसवग्गं, जदा व उज्झितु दमे ठितो सि ।

किलेसलद्वेसु इमेसु मेही, जुत्ता न कत्तुं तव खिसणेवं ॥ ४३२८ ॥

हिरण्यं च—सुवर्णं दारांश्च—कलत्रं हिरण्य-दारम्, पञ्चवक्त्र-गो-महिषीप्रभृतयः प्रेष्याश्च—कर्मकरास्तेषां वर्गः—समूहः, तमेवमादिकं परिग्रहं 'उज्झित्वा' तृणवत् परित्यज्य यदा किल त्वमेवंविधे 'दमे' संयमे स्थितोऽसि तदा साम्प्रतमेषु वस्त्रेषु 'क्लेशलब्धेषु' प्रभूतगृहपरिग्रह-
15 नादिप्रयासप्राप्तेषु तव गृद्धिः कर्तुं न युक्ता । एवं खिसना तस्य कर्त्तव्या ॥ ४३२८ ॥

सम्मं विदिच्चा समुवट्टियं तु, थेरा सि तं चेव कदाइ देजा ।

अन्नेसि गाहे बहुदोसले चा, छोदूण तत्थेव करिंति माए ॥ ४३२९ ॥

'सम्यग्' अपुनःकरणेन समुपस्थितं तं विदित्वा 'स्थविराः' सूरयः कदाचित् तस्यैव 'तद्' वस्त्रं दद्युः । अथान्येषामपि चहूनां तद्वस्त्रग्रहणे 'ग्राहः' महान् निर्वन्धः, 'बहुदोसले वा'
20 प्रभूतदोषवानसौ संयतो बहुभिः सह द्वेषवान्—विरोधविधायी यः स बहुद्वेषवानिति वा, ततस्तस्य दीयमानेऽन्येषां महदप्रीतिकमुपनायते; एवंविधं कारणं विचिन्त्य 'तत्रैव' तेषु वस्त्रेषु मध्ये प्रक्षिप्य एकसदृशान् भागान् कुर्वन्ति, ततो यथारत्नाधिकं गृहन्ति ॥ ४३२९ ॥

एवं तावदनेकैरानीतानां वस्त्राणां परिभाजने विधिरुक्तः, अथ क्षपकेणानीतानां तेषामेव विधिमभिधिसुराह—

25 खमए लद्धूण अंवले, दाउ गुल्लण य सो वलिट्टए ।

वेइ गुल्लं एमेव सेसए, देह जईण गुल्लहिं वुच्चई ॥ ४३३० ॥

सयमेव य देहि अंवले, तव जे लोयइ इत्थ संजए ।

इइ छंदिय-पेसिओ तहिं, खमओ देइ लिसीण अंवले ॥ ४३३१ ॥

कोऽपि क्षपकः कुत्रापि भावितकुलादौ 'अम्बराणि' वस्त्राणि लब्ध्वा यानि 'वरिष्ठानि'
30 सर्वप्रधानानि वासांसि तानि गुरुणां दत्त्वा ततो गुल्लं ब्रवीति—एवमेव शेषाप्यपि मदानि-
तानि वस्त्राणि यतीनां प्रयच्छत । ततो गुरुभिरसावुच्यते—स्वयमेव त्वममूनि अम्बराणि देहि यस्तवात्र संयतः 'रोचते' वस्त्रदानयोग्यतया रुचिगोचरीभवति । 'इति' अमुना

प्रकारेण 'छन्दित-प्रेषितः' पूर्वं छन्दितः—यस्य रोचते तस्मै दातव्यानीत्येवमनुज्ञातच्छन्दः ततः
प्रेषितः—मुक्तलितः सन् स क्षपकस्तत्रावसरे ऋषीणामम्बराणि प्रयच्छति । इह सर्वत्रापि
रकारस्य लकारादेशः “र-सोर्ल-क्षौ” (सिद्धहे० ८-४-२८८) इति भागधभाषालक्षणवशात्
॥ ४३३० ॥ ४३३१ ॥ ततश्च—

स्वमएण आषिषाणां, दिञ्जतेगस्स चारणावयणं ।

गहणं तुमं न याणसि, वंदिय पुच्छा तओ कहणं ॥ ४३३२ ॥

क्षपकेणातीतानां तेनैव दीयमानानां वस्त्राणाम् 'एकस्य' कस्यचिद् लुब्धस्य चारणावचनम्,
'एवममीषां रक्षाधिकाणां दीयमानानि मां यावद् न समागमिष्यन्ति' इति बुद्ध्या वस्त्रप्राहक-
साधून् 'मा आर्याः ! गृहीध्वम्' इत्येवं कोऽपि निवारितवानिति भावः । ततः क्षपकः प्राह—
किं मदीयानि वस्त्राणि न गृह्यन्ते ? । इतरः प्राह—ग्रहणमेव तावत् त्वं न जानीषि । क्षपको 10
ब्रवीति—जानामि । इतरो भणति—यद्येवं ततः कीदृशम् ? । क्षपक आह—वन्दित्वा विनयेन
पृच्छ येनाहं कथयामि । ततस्तेन क्षपको वन्दित्वा पृष्टः सन् कथयितुमारब्धवान् ॥ ४३३२ ॥

तिविहं च होइ गहणं, सच्चित्ताऽचित्त मीसगं चेव ।

एएसिं नाणत्तं, वोच्छामि अहाणुपुब्बीए ॥ ४३३३ ॥

त्रिविधं च भवति ग्रहणम्, तद्यथा—सच्चित्तग्रहणमचित्तग्रहणं मिश्रग्रहणं चेति । एतेषां 15
त्रयाणामपि नानात्वं यथाऽऽनुपूर्व्यां वक्ष्यामि ॥ ४३३३ ॥ तत्र सच्चित्तग्रहणं तावदाह—

सच्चित्तं पुण दुविहं, पुरिसाणं चेव तह य इत्थीणं ।

एकेकं पि य इचो, पंचविहं होइ नायव्वं ॥ ४३३४ ॥

सच्चित्तग्रहणं पुनर्द्विविधम्, तद्यथा—'पुरुषाणां च' आचार्यादीनां 'स्त्रीणां च' प्रवर्तिनी-
प्रभृतीनाम् । एकैकमपि 'इतः' मूलमेदापेक्षया 'पञ्चविधं' वक्ष्यमाणनीत्या पञ्चप्रकारं भवति 20
ज्ञातव्यम् ॥ ४३३४ ॥ कुतः पुनस्तेषां पुरुषाणां स्त्रीणां वा ग्रहणं कियते ? इत्याह—

उदगाऽगणि तेणोमे, अद्वाण गिलाण सावध पदुहे ।

तित्थाणुसज्जाणए, अइसेसिगमुद्धरे विहिणा ॥ ४३३५ ॥

उदके बाहकेन आचार्यादयो नेतुमारब्धाः, 'अगणि' चि महानगरप्रदीपनके वा दाहस्तेषां
समुपस्थितः, 'तेण' चि शरीरस्तेना आचार्यादीन् व्यपरोपयितुमिच्छन्ति, अवमं—दुर्मिक्षं तत्र 25
भक्त-पानलामाभावात् प्राणसंशयस्तेषामुपतस्थे, अद्वा नाम—छिन्नापातं महदरण्यं तं प्रपञ्चा-
नामपान्तराले लुप्तप्राण-परिश्रमादिभिरमृतो गन्तुमशक्नुवतां जीवितं संशयतुलामधिरूढम्,
'गिलाण' चि शूल-विष-विश्वचिकादिकमागाढम्लानस्त्वमुदपादि, श्वापदाः—सिंह-व्याघ्रादयस्त्रै-
रुपद्रोतुमारब्धाः, प्रद्विष्टः—प्रद्वेषमापन्नो राजा साधूनां प्राणापहारं कर्तुमभिलषति । एतेष्वामाह-
कारणेषु 'तीर्थानुपजनायै' तीर्थस्याव्यवच्छेदेनानुवर्तनाय योऽतिशायी—विशिष्टपात्रयुतः भव- 30
चनाधारः पुरुषस्तं 'विधिना' वक्ष्यमाणनीत्या समुद्धरेत् ॥ ४३३५ ॥

अथ यदुक्तम्—'एकैकं पञ्चविधं ग्रहणं भवति' तत्र पुरुषविषयं तावदाह—

आयरिए अभिसेगे, मिक्खु खुडे तहेव थेरे य ।

गहर्णं तेसिं इणमो, संजोगक(ग)मं तु वोच्छामि ॥ ४३३६ ॥

‘आचार्यः’ गच्छाधिपतिः ‘अभिषेकः’ सूत्रा-ऽर्थ-तदुभयोपेत आचार्यपदस्थापनार्हः ‘मिश्रः’ प्रतीतः ‘क्षुल्लकः’ बालः ‘स्वविरः’ वृद्धः, एतेषां पञ्चानामपि ग्रहणम् ‘इदम्’ अनन्तरमेव चक्ष्यमाणं ‘संयोगगमं’ संयोगतो गमाः—प्रकारा यस्य तत् तथा वक्ष्यामि ॥ ४३३६ ॥

5 प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

सन्वे वि तारणिज्ञा, संदेहाओ परक्रमे संते ।

एकेकं अवणिज्ञा, जाव गुरु तत्थिमो मेदो ॥ ४३३७ ॥

‘पराक्रमे’ शक्तौ सत्यां ‘सर्वेऽपि’ आचार्यादयः तादृशात् ‘सन्देहाद्’ नद्याधुदकनिमज्जन-लक्षणा-न्तं तारणीयाः । अथ नास्ति तादृशः पराक्रमस्ततः स्वविरवर्जाश्चत्वारस्तारणीयाः, तत्रा-
10 प्यशक्तौ क्षुल्लक-स्वविरवर्जास्तयः, तत्राप्यसामर्थ्ये आचार्या-ऽभिषेकौ द्वौ, तत्राप्यशक्तौ एक एव आचार्यस्तारयितव्यः । आह च—“एकेकं” इत्यादि, सर्वान् तारयितुमशक्तौ स्वनिरादिक-मैकैकमपनयेद् यावद् ‘गुरुः’ आचार्यः । तत्र चायं वक्ष्यमाणो > मेदो भवति ॥ ४३३७ ॥

तरुणे निष्पन्न परिवारे, सरुद्धिण जे य होति अन्मासे ।

अभिसेगम्मि य चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ ४३३८ ॥

15 इह द्वावाचार्यौ—एकस्तरुणोऽपरः स्वविरः । यद्यस्ति शक्तित्वतो द्वावपि तारणीयौ । अथ नास्ति तत्तरुणो निस्तारणीयः । अथ द्वावपि तरुणौ ततो यस्तयोः ‘निष्पन्नः’ सम्यक् सूत्रार्थ-कुशलः स तारयितव्यः । अथ द्वावपि निष्पन्नावनिष्पन्नौ वा ततो यः सपरिवारः स तारणीयः । अथ द्वावपि सपरिवारावपरिवारौ वा ततो यस्तत्र ‘सरुद्धिकः’ लब्धिसम्पन्नस्तं तारयेत् । अथ द्वावपि सरुद्धिकावरुद्धिकौ वा ततो यः ‘अभ्यासे’ आसत्वे स्थितः स निस्तारणीयः । अत्रायं
20 विशेषसम्प्रदायः—द्वयोरभ्यासस्थितयोर्यस्तरीतुमशक्तः स तारणीयः । एवमेते आचार्यस्य पञ्च गमा अभिहिताः । अभिषेकस्तु नियमाद् निष्पन्नो भवति, अन्यथा तत्त्वत आचार्यपद-स्थापनायोपेत्यानुपपत्तेः । ततस्तस्मिन्नभिषेके निष्पन्ना-ऽनिष्पन्नगमाभावात् शेषाश्चत्वारो गमा एवमेव वक्तव्याः । ‘शेषाणां’ मिश्र-क्षुल्लक-स्वविराणां पञ्चापि गमा भवन्ति, ते आचार्यवद् वक्तव्याः । नवरं बालस्य निष्पन्नता श्रीवज्रस्त्राग्निं इव भावनीया, तरुणता तु प्रथमकुमारत्वे
25 वर्तमानस्यावसातव्या । एवं स्वविरस्यापि जघन्यवृद्धत्वे वर्तमानस्य तरुणता, शेषस्य तु वृद्धता मन्तव्या । त्रयाणामपि च मिश्रप्रभृतीनां परिवारो गुरुप्रदत्तो माता-पितृ-भ्रातृ-भगिनीप्रभृति-प्रजितस्वजनवर्गो वा द्रष्टव्यः ॥ ४३३८ ॥ अथ स्त्रीविषयं पञ्चविधं ग्रहणमुपदर्शयति—

पवत्तिणि अभिसेगपत्ता, थेरी तह भिक्खुणी य खुड्डी य ।

गहर्णं तासिं इणमो, संजोगक(ग)मं तु वोच्छामि ॥ ४३३९ ॥

80 ‘प्रवर्त्तिनी’ सकलसाध्वीनां नायिका, ‘अभिषेकप्राप्ता’ प्रवर्त्तिनीपदयोग्या, ‘स्वविरा’ वृद्धा, ‘मिश्रणी’ प्रतीता, ‘क्षुल्लिका’ बाला । एतासां पञ्चानामपि ग्रहणम् ‘इदम्’ अनन्तरमेव ‘संयोगगमं’ संयोगतोऽनेकप्रकारं वक्ष्यामि ॥ ४३३९ ॥ यथाप्रतिज्ञातमेवाह—

१ < २ > एतद्विद्वान्तर्गतो ग्रन्थसन्दर्भः आ० का० एव भवति ॥ २ इत्यतश्च ॥ अ० का० ॥

सन्वा वि तारणिजा, संदेहाओ परक्रमे संते ।

एकेकं अवणिजा, जा गणिणी तत्थिमो मेदो ॥ ४३४० ॥

तरुणी निष्कज परिवारा, सलद्धिया जा य होइ अन्मासे ।

अभिसेगाए चउरो, सेसाणं पंच चेव गमा ॥ ४३४१ ॥

इदं गाथाद्वयं साधुगतगाथाद्वयमिव (गा० ४३३७-३८) व्याख्येयम् ॥ ४३४० ॥ ४३४१ ॥ परः प्रेरयन्नाह—

बाला य बुद्धा य अजंगमा य, लोणे वि एते अणुकंपणिजा ।

सन्वाणुकंपाएँ समुज्जएहिं, विवज्जओऽयं कहमीहितो मे ॥ ४३४२ ॥

बालाश्च बुद्धाश्चाजङ्गमाश्चेति लोकेऽपि तावदेतेऽनुकम्पनीया इष्यन्ते, अतः सर्वेषामपि निर्विशेषमनुकम्पायां समुद्यतैः कथमयं “मे” भवद्भिः “विपर्ययः” वैपरीत्यम् “ईहितम्” अङ्गी-
कृतम् ! यदेवं बाल-स्वविरौ परित्यज्य आचार्यादयो निस्तार्यन्ते, धृष्टं वाऽजङ्गममाचार्यं विमुच्य
तरुणस्तार्यते ॥ ४३४२ ॥ पर एव प्रत्युत्तरमाशङ्क्य परिहरन्नाह—

जइ बुद्धी चिरजीवी, तरुणो थेरो य अप्पसेसाऊ ।

सोवकमम्मि देहे, एयं पि न जुज्जए वोतुं ॥ ४३४३ ॥

‘अदि’ इति अयथावदर्थे, अथैवं भवतां बुद्धिः स्यात्—‘चिरजीवी’ प्रभूतवर्षजीवितस्त-
रुणः, स्वविरः पुनः ‘अल्पशेषायुः’ श्लोकावशेषायुष्कः, अतः स्वविरं विमुच्य तरुणं तारयामः,
एतदप्यसमीचीनम् । कुतः ? इत्याह—‘सोपक्रमे’ अध्यवसान-निमिषादिमिरायुष्कोपक्रमकारणैः
सप्रत्यपाये देहे सति ‘एतदपि’ चिरजीवितादिकं वक्तुं न युज्यते ॥ ४३४३ ॥

अवि य हु असहू थेरो, पयरेजियरो कदाइ संदेहं ।

ओरालमिदं बलनं, जं वेप्पह मुच्चई अबलो ॥ ४३४४ ॥

‘अपि च’ इत्यभ्युचये, ‘हु’ निश्चये । स्वविरो वृद्धत्वादेव ‘असहिष्णुः’ न तरीदुं
शक्नोति, ‘इतरस्तु’ तरुणः समर्थतया कदाचित् स्वयमेव ‘सन्देहम्’ उदकवाहकहरणरूपं
माणसन्देहकारणं प्रतरेत्, अतः ‘उँदारं’ परिस्थूरम् ‘इदं’ भवदीयं वचनम्—यद् ‘बलवान्’
तरुणो गृह्यते ‘अबलस्तु’ स्वविरो मुच्यते ॥ ४३४४ ॥ इत्थं परेणोक्ते स्मिराह—

आय-परे उयमिण्हइ, तरुणो थेरो उ तत्थ भयणिज्जो ।

अणुवक्कमे वि थेवो, चिट्ठइ कालो उ थेरस्स ॥ ४३४५ ॥

तरुण आचार्यादिरपूर्वसूत्रा-ऽर्थग्रहण-तपःकर्मकरणादिना वज्र-पात्रादिसम्पादन-सूत्रार्थप्रदा-
नादिना वाऽऽत्मानं परांक्षोपगृह्णाति । स्वविरस्तु तत्राऽऽत्म-परोपग्रहकरणे भजनीयः, कदाचित्
तं कर्तुं समर्थः कदाचिच्च नेति भावः । तथा ‘अनुपक्रमेऽपि’ आयुष उपक्रममन्तरेणापि
स्वविरस्य श्लोक एव कालोऽवशेषोपसिद्धति, तरुणस्य तु सोपक्रमायुषोऽपि श्लोको वा भवेद्
प्राचीयान् वा, ततः < “सोर्वकमम्मि देहे” (गा० ४३४३) इत्यादि त्वदुक्तं > यत्किञ्चि-

१ घटुं ताभा० ॥ २ °हकलक्षणं प्रत° भा० ॥ ३ “ओरालमिदं इति सामयिक इयं भाषा, अक्षोभन-
मिलयं, स्थरं वा ।” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥ -४ < १ > एतन्मध्यगतः पाठः भा० नास्ति ॥

देतत् ॥ ४३४५ ॥ अथ यदुक्तम् 'बाल-वृद्धादयो लोकेऽप्यनुकम्पनीयाः' (गा० ४३४२) इति तत्परिहाराय लौकिकमेव दृष्टान्तमाह—

दुग्धासे स्त्रीरवती, गावी पुस्तद् कुडंबभरणहा ।

मोक्ष फलदं च रुक्खं, को मन्दफला-ऽफले पोसे ॥ ४३४६ ॥

- ८ दुर्गासं—दुर्मिक्षं तत्र यथा 'क्षीरवती' मूत्रि मनुप्रत्ययविधानाद् बहुक्षीरा गौः कुटुम्ब-भरणार्थं 'पोष्यते' चारीप्रदानादिना पुष्टिं नीयते, एवमस्याकमपि य आचार्यादिस्तरुणादिगुणो-पेततयाऽऽत्मनः परेषां चोपग्रहं कर्तुं समर्थः स निस्तार्यते । तन्निस्तारणे हि बहूनां बाल-वृद्धा-दीनामपि तदाश्रितानामनुकम्पया कृता भवति । अथ तं परित्यज्य झुल्लक-झुल्लिकादिस्तथा आपदस्तार्यते ततो बहवो बालादयस्तदाश्रिताः परित्यक्ता भवन्ति । अपि च—'फलदं' प्रभूतफल-
१० दायिनं वृक्षं मुक्त्वा को नाम मन्दफलान् अफलान् वा वृक्षान् 'पुष्णीयात्' सारणीसलिलसेच-नादिना पुष्टिं प्रापयेत् ? न कोऽपीत्यर्थः । उपनययोजना प्राग्बद् द्रष्टव्या ॥ ४३४६ ॥

उक्तं सचित्तग्रहणम् । अथ मिश्रग्रहणमाह—

एमेव भीसणं वी, नेयव्वं होइ आणुपुव्वीए ।

बोच्चत्थे चउगुरुगा, तत्थ वि आणाहणो दोसा ॥ ४३४७ ॥

- १० एवमेव मिश्रविषयमपि ग्रहणम् 'आनुपूर्व्या' आचार्य-प्रवर्तिन्यादिपरिपाठ्या ज्ञातव्यं भवति । अथ यद्योक्तक्रममुल्लङ्घ्य विपर्यासेन पुरुषाणां स्त्रीणां वा ग्रहणं करोति ततश्चतुर्गुणकः । तत्रापि चाज्ञादयो दोषा भवन्ति ॥ ४३४७ ॥

अथ मिश्रग्रहणं कीदृशं प्रतिपत्तव्यम् ? इति उच्यते—

मीसगगहणं तत्थ उ, विणिवाओ जो समंड-मत्ताणं ।

- २० अहवा वि मीसयं खलु, उभओपक्खज्जओ घोरो ॥ ४३४८ ॥

इह यः 'समाण्ड-मात्राणां' पात्र-मात्रकाद्युपकरणसहितानां साधूनां साध्वीनां वा 'विनि-पातः' उदकवाहके निमज्जनं 'तत्र' तद्विषयं यद् ग्रहणं तद् मिश्रग्रहणमुच्यते । अथवा यद् उभयोरपि—साधु-साध्वीलक्षणयोः पक्षयोः 'घोरः' रौद्रो युगपदुदकवाहकेनापहरणलक्षणः 'अत्ययः' प्रत्ययास्ततो यद् ग्रहणं तद् मिश्रग्रहणमिति मन्तव्यम् ॥ ४३४८ ॥

- २५ अथासुमेव द्वितीयन्यास्यानपक्षमङ्गीकृत्य निस्तारणविधिमाह—

सव्वत्थ वि आयरिओ, आयरियाओ पवत्तिणी होइ ।

तो अभिसेगप्पत्तो, सेसेसु तु इत्थिया पढमं ॥ ४३४९ ॥

- द्वयोरपि पक्षयोरुदकेन ह्रियमाणयोर्यद्यस्ति शक्तिस्ततो युगपद् निस्तारणं कार्यम् । अथ नास्ति युगपद् निस्तारणसामर्थ्यं ततः सर्वत्रापि प्रथममाचार्यो निस्तारणीयः । आचार्यानन्तरं
२० प्रवर्तिनी तारयितव्या भवति । 'ततः' प्रवर्तिन्या अनन्तरमभिषेकपदप्राप्तः । ततः 'शेषेषु तु' भिक्षुप्रभृतिषु पदेषु प्रथमं स्त्री निस्तारयितव्या, ततः पुरुषः । तथाहि—भिक्षु-भिक्षुण्योर्मध्ये प्रथमं भिक्षुणी ततो भिक्षुस्तारणीयः, झुल्लक-झुल्लिकयोर्मध्ये प्रथमं झुल्लिका ततः झुल्लकः,

१. च फलनादिना पुष्टिफलदां भा० क० विना ॥

स्थविर-स्थविरयोः प्रथमं स्थविरा ततः स्थविर इति ॥ ४३४९ ॥

अथ किमर्थमेतु प्रथमं स्त्री निस्सार्यते ? इत्याह—

अनस्स वि संदेहं, दहुं कंपति जा लयाओ वा ।

अवलाओ पगइभयालुगाउ रक्खा अतो इत्थी ॥ ४३५० ॥

‘अन्यस्यापि’ पुरुषादेः ‘सन्देहम्’ आपदं दृष्ट्वा याः स्त्रियः पवनसम्पर्कतो लता इव कम्पन्ते, 5
याश्चावलाः प्रकृत्या—स्वभावेनैव च “भयालुगाउ” चि मयबहुलाः, अतस्ताः स्त्रियः प्रथमं रक्ष-
णीयाः ॥ ४३५० ॥ आह—साधु-साध्वीनां निस्सारणे किमेष एवाचार्य-प्रवर्तिन्यादिकः
क्रमः ? उतान्यथाऽप्यस्ति ? उच्यते—अस्तीति ब्रूमः । तथा चाह—

जं पुण संभावेमो, भाविणमहियममुकातो वत्थूओ ।

तत्थुकमं पि कुणिमो, छेओदइए वणिग्भूया ॥ ४३५१ ॥

10

‘यं पुनः’ कुलकादिकमपि ‘अमुकाद्’ आचार्यादेर्वस्तुनः सकाशात् प्रवचनमभावनादि-
भिरुजैः ‘अधिकं’ सातिशयं ‘भाविनं’ भविष्यन्तं सम्भावयामः तत्र वयम् ‘उत्क्रममपि’ यथो-
क्तक्रमोल्लङ्घनमपि कुर्महे, कुलकादिकमपि प्रथमं तारयाम इत्यर्थः । कथम्भूताः ? इत्याह—
छेदश्च—व्यय औदयिकश्च—लभः छेदौदयिकं तत्र वणिग्भूताः सन्तः । किमुक्तं भवति ?—
यथा वणिग् यदेव प्रसूतलभमल्पव्ययं वस्तु तस्य ग्रहणं करोति, एवं वयमपि यत्र विशिष्टपात्र- 15
भूते वस्तुनि गृहीते प्रवचनमभावना-तीर्याव्यवच्छेदादिको भूयान् लभः समुज्जृम्भते स्वल्पश्चेतर-
परित्यागलक्षणे व्ययः तं कुलकादिकमपि गृहीम इति ॥ ४३५१ ॥

एवं तावदुदकविषयं ग्रहणमभिहितम्, अथाग्नि-स्तेनादिविषयं तदेवातिदिशन्नाह—

अगणी सरीरतेणे, ओमऽद्वाणे गिलाणमसिवे य ।

सावयमय रायमए, जहेव आउम्मि गहणं तु ॥ ४३५२ ॥

20

अग्निस्त्रग्ने शरीरस्तेनमये अवमे अध्वनि ग्लानत्वे अशिवे आपदमये राजमये च यथैवा-
पकाये ग्रहणमभिहितं तथैवैतेष्वपि सचित्त-मिश्रमेवाद् द्विविधमपि वक्तव्यम् ॥ ४३५२ ॥

अथाचित्तग्रहणमभिहितसुराह—

अचित्तस्त उ गहणं, अभिनवगहणं पुराणगहणं च ।

उवठावणाएँ गहणं, तह य उवठाविएँ गहणं ॥ ४३५३ ॥

25

अचित्तं—वस्त्र-पात्रादिकमुपकरणं तस्य ग्रहणं द्विधा—अभिनवग्रहणं पुराणग्रहणं च । तत्रा-
भिनवं—प्रथममेव यद् वस्त्रादेर्ग्रहणं तदभिनवग्रहणम्, पुराणस्य—ग्रामगृहीतस्य चोत्पद्यकादेः
कूर्परादिना ग्रहणं पुराणग्रहणम् । तच्च द्विधा—उपस्थापनायां ग्रहणम् उपस्थापिते ग्रहणं च ।
तत्रोपस्थापनायां त्रिषीयमानायां हस्तिदन्तोच्चताकारहस्तादिभिर्बद्ध रजोहरणादि गृह्यते तद् उप-
स्थापनाग्रहणम् । उपस्थापितस्य—छेदोपस्थापनीयचारित्रं प्राप्तितस्य यद् उपवेर्धारणं परिभोगो वा 30
तद् उपस्थापितग्रहणम् ॥ ४३५३ ॥ एतामेव गाथां व्याख्यानयति—

ओहे उवगहम्मि य, अभिनवगहणं तु होइ अचित्ते ।

इयस्स वि होह दुहा, ग्रहणं तु पुराणउवहिस्स ॥ ४३५४ ॥

अचित्तस्य वस्त्र-पात्रादेरभिनवग्रहणं द्विधा—ओषोपधिषिष्यम् औपग्रहिकोपधिषिष्यं च ।
'इतरस्यापि' पुराणोपवेर्ग्रहणं द्विधा, उपस्थापनाग्रहणमुपस्थापितग्रहणं चेत्यर्थः ॥ ४३५४ ॥

अथवा अभिनवग्रहणमिदमनेकविधम्—

४ जायण निमंतणुवस्तय, परियावन्नं परिट्ठविय नहं ।

पम्हुट्ट पडिय गहियं, अभिनवग्रहणं अणेगविहं ॥ ४३५५ ॥

याच्या—अवभाषणम्, निमन्त्रणा—गृहस्थानामभ्यर्थना, तत्पुरस्सरं यद् वस्त्रादेर्ग्रहणम्,
यच्चोपाश्रये 'पर्यापन्नस्य' पथिकादिभिर्विस्तृत्या परित्यक्तस्य वस्त्रादेर्ग्रहणम्, यच्च परिष्ठापितस्य
भूयः कारणे ग्रहणम्, एवं 'नष्टं' हारितं "पम्हुट्टं" विस्मृतं 'पतितं' हस्तात् परिग्रहं 'गृहीतं'
10 प्रत्यनीकेन वस्त्रादाच्छिद्य स्वीकृतम् । एतेषां पुनर्लब्धानां यद् ग्रहणमेवमादिकमनेकविध-
मभिनवग्रहणं मन्तव्यम् ॥ ४३५५ ॥ अथ याच्या-निमन्त्रणाग्रहणयोर्विधिमतिदिशमाह—

जो चेव गमो हेट्ठा, उस्सग्गाईसु वणिणओ गहणे ।

दुविहोवहिम्मि सो चिय, कास चि य किं ति कीसं चि ॥ ४३५६ ॥

य एव 'गमः' प्रकारः 'अवस्तात्' पीठिकायाम् (गा० ६२२-२४) उत्सर्गादिको वस्त्र-
15 ग्रहणविषयो वर्णितः स एवात्र 'द्विविधोपधेः' ओषिकोपग्रहिकलक्षणस्य ग्रहणे 'कस्य सत्कमेतद्
वस्त्र-पात्रादिकं पूर्वमासीद् ? मविष्यति वा ? कस्माद्वा प्रयच्छसि ?' इति पृच्छात्रयपरिशुद्धो
द्रष्टव्यः । उपाश्रयपर्यापन्नवस्त्रादिग्रहणविषयस्तु विधिरिहैवोद्देशके पुरस्तादभिधास्यते । परिष्ठापि-
तादेस्तु यथा कारणतो भूयोऽपि ग्रहणं क्रियते तथा ज्येष्ठहाराध्ययने मणिष्यते ॥ ४३५६ ॥

गतमभिनवग्रहणम् । अथ पुराणग्रहणम्, तच्च द्विधा—उपस्थापनाग्रहणं उपस्थापितग्रहणं

20 च । तत्रार्थं तावदाह—

कोप्परपट्टगग्रहणं, वामकराणामियाएँ मुहपोत्ती ।

रयहरणं हत्थिदंतुबएहिं हत्थेहुवट्ठाणं ॥ ४३५७ ॥

कूर्पराम्यां चोलपट्टकस्य ग्रहणं कृत्वा वामकरसत्कयाऽनामिकया मुखपोतिकां गृहीत्वा रजो-
हरणं हस्तिदन्तोन्नताभ्यां हस्ताभ्यामादायोपस्थापनं कर्तव्यम्, शैक्षस्य व्रतस्थापना विधेयेत्यर्थः
25 ॥ ४३५७ ॥ अथोपस्थापितग्रहणमाह—

उवठावियस्स ग्रहणं, अहभावे चेव तह य परिभोगे ।

एकेकं पायादी, नेयव्वं आणुपुज्जीए ॥ ४३५८ ॥

उपस्थापितस्य यद् उपकरणग्रहणं तद् द्विधा—यथाभावः परिभोगश्च । अनेन च द्विविधे-
नापि ग्रहणेनैकैकं पात्रादिकम् 'आनुपुज्ज्या' परिपात्र्या 'नेतव्वं' ग्रहीतव्यम् ॥ ४३५८ ॥

३० इदमेव भावयति—

पडिसामियं तु अञ्छइ, पायाई एस होतऽहभावो ।

सद्धव्व-पाण-मिक्खानि-ल्लेवण पायपरिभोगो ॥ ४३५९ ॥

यत् पात्रादिकं 'प्रतिसामितं' विवक्षितसाधुलक्षणेन स्वाभिना प्रतिगृहीतं सद् आद्ये न

तदानीं परिसुज्यते एष यथाभावो भवति, स्वपरिग्रहे धारणमित्यर्थः । परिभोगो नाम यत् पात्रादि यस्यां वेलयां परिसुज्यते तत्र सत्-शोभनमाचार्यादिप्रायोग्यं यद् द्रव्यं यच्च पानकं मैक्षं चामनो योग्यं तत्पात्रे गृह्यते निर्लेपनं च-आचमनं च तेन विधीयते एष पात्रस्य परिभोगः । इह च पात्रशब्देन प्रतिग्रहो मात्रकं वा गृहीतम् ॥ ४३५९ ॥ तथा—

पाणदय सीयसत्थुय, पमञ्ज चिलिमिलि निसिञ्ज कालगते ।

५

गेलञ्ज लञ्ज असहु, छेअण सागारिए भोगो ॥ ४३६० ॥

वर्षाकल्पादिकं 'प्राणिदयार्थस्य' अप्कायादिजीवरक्षानिमित्तं परिभोक्तव्यम् । कल्पत्रयं शीत-रक्षार्थम् । संस्कारकोत्तरपट्टकौ आस्तरणमास्तृतं तदर्थम् । रजोहरणं च प्रमार्जनार्थं गृह्यते । चिलिमिलिका ज्योतिःशाला-दकतीरादाद्युपयुज्यते । रजोहरणस्य निषद्याद्वयं निषदनार्थमादीयते । "कालगाए" ति कालगतस्याच्छादनार्थं नन्तकादिकं गृह्यते । ग्लानत्वं वा कस्यापि सत्तातं सः 10 अभावतः सुखेनास्त्रामिति कृत्वा तस्याग्रे चिलिमिलिका दीयते । "लञ्ज" ति लज्जाव्यपगमार्थं चोरुपट्टकः परिसुज्यते । "असहु" ति राजादिप्रव्रजिता असहिष्णवः ते कल्पादिकं प्रावृणीयुः । "छेदण" ति नलहरणिका-पिप्पलकादिना नलप्रलम्बादीनां छेदनं क्रियते । "सागारिए" ति वैश्वस्य सत्तातकानां सागारिकं ततः कल्पादिकं प्रावार्य प्रच्छन्ने स्थाप्यते । एवमादिकः सर्वोऽपि यथायोग्यमौचित्यौपग्रहिकस्य चोपवेः परिभोगो मन्तव्यः ॥ ४३६० ॥ 15

उक्तं पुराणग्रहणम् । तदुक्तौ च समर्थितमचित्तग्रहणम् । एवं क्षपकेण त्रिविधे ग्रहणे प्ररूपिते सति इतरः ग्राह—

उवरिं कहेसि हिड्डा, न याणसी वयणं न होइ एयं तु ।

चतुरो गुरुगा पुच्छा, नासेहिसि तं जहा वेजो ॥ ४३६१ ॥

यद् उपरि कथयितुं योग्यं तत् त्वय्य 'अघस्तात्' पूर्वं कथयसि । इयमत्र भावना—यद् 20 भवता प्रथममेवाचार्यादिविषयं पुराणसचिचग्रहणमभिहितं तदसौकल्यक्षणाभिनवसचिचग्रहण-प्ररूपणादूर्ध्वं प्ररूपयितुं योग्यमासीत्, अभिनव-पुराणपर्याययोः पूर्व-पश्चात्कालभावित्वेन भावात्; तस्य चाभिनवसचिचग्रहणस्य भवता प्ररूपणैव न कृता, अत एव न जानासि ग्रहणस्वरूपम् । यथा च "बन्दिस्वा विनयेन पृच्छ" इत्येवमहङ्कारदूषितं वचनं त्वयोक्तम् (गा० ४३३२) एवमभिधीयमानं न भवति, सतां पूजनीयमिति वाक्यशेषः । एवं च ब्रुवाणस्य भवतश्चात्मारो 25 गुरुकाः । क्षपकः पृच्छति—किमत्र मम क्षूणमापतितं येनैवं प्रायश्चित्तं प्राप्नोमि ? इतरः ग्राह—स्वंपल्लवग्राहितया सम्यक् सिद्धान्ताभिप्रायमविज्ञाय जल्पसि । एवं च प्रज्ञापयन् त्वमात्मना नष्टोऽन्यानि नाशयिष्यसि, यथा स प्रथमोद्देशकमणितो (गाथा ३२५९-६०) वैद्यः

पूर्वाहे वमनं दद्यादपराहे विरेचनम् । वातिकेवपि रोगेषु, पथ्यमाहुर्विशोषणम् ॥

इति श्लोकमात्रं गृहीत्वा चिकित्सां कुर्वन् विनष्टः एवं भवानपीति चिरन्तनगाथासमा- 30 सार्थः ॥ ४३६१ ॥ अथैनामेव किञ्चिद् विवृणोति—

वयणं न वि गच्चमालियं, एलिसयं कुसलेहिं पूजियं ।

अहवा न वि एत्थ लसिमो, पगई एस अजाणुए जणे ॥ ४३६२ ॥

इतरः क्षपकं धृते—‘ईदृशः’ ‘मां वन्दित्वा विनयेन पृच्छ’ इत्येवरूपं ‘गर्वमारितम्’ अहङ्कारमारगुरुकं वचनं ‘कुशलैः’ विद्वद्भिः ‘न पूजितं’ न श्लाघितम्, अतो नैव भवतो वक्तुं युज्यते । अथवा नाप्यत्र वयं ‘रूप्यामः’ रोषं कर्तुमर्हामः । कुतः ? इत्याह—‘अज्ञे’ मूलं जने प्रकृतिरेषा यत् तथाविधज्ञानविकलोऽप्येष औद्वत्यमुद्वहति ॥ ४३६२ ॥ क्षपकः प्राह—

5. मूलेण विना हु केलिसे, तलु पवले य घणे य सोमई ।

न य मूलविभिन्नए घडे, जलमादीणि धलेइ कण्हुई ॥ ४३६३ ॥

मूलेन विना ‘तलुः’ वृक्षः चक्षब्दावपिशब्दाभ्यां, ‘प्रवरोऽपि’ प्रधानोऽपि सहकारादिरपीत्यर्थः, ‘घनोऽपि’ पत्रबहलोऽपि कीदृशः शोभते ? न कीदृशपीति भावः; एवं विनयमूलविकलो धर्मोऽपि न शोभां विमर्षि । तथा ‘न च’ नैव मूले-बुधे विभिन्नो घटो जलादीनि वस्तूनि 10 कचिदपि धारयति, एवं धर्मघटोऽपि विनयमूले सञ्जातलिङ्गे न किमपि ज्ञानादिजलं धारयितुमिष्टे । अतोऽहं विनयं कारयामीति प्रक्रमः ॥ ४३६३ ॥

किं वा मए न नायं, दुविहे गहणम्मि जं अहिं कमती ।

अन्नइ अभिनवगहणं, सच्चित्तं ते न विज्जायं ॥ ४३६४ ॥

सच्चित्ता-ऽचित्तमेवाद् द्विविधेऽपि ग्रहणे यद् यत्राभिनवं पुराणं वा क्रमति तत् तत्र मया 15 किं वा न ज्ञातं येनैवं ‘न जानासि ग्रहणस्वरूपम्’ इत्याद्यभिधीयते ? । इतरः प्रतिब्रूते—भण्यते अत्रोत्तरम्—अभिनवं सच्चित्तग्रहणं त्वया न विज्ञातम् ॥ ४३६४ ॥ तच्चेदम्—

अट्टारस पुरिसेसुं, वीसं इत्थीसु दस नपुंसेसु ।

पञ्चावणाअणरिहा, अनला एएत्तिया बुत्ता ॥ ४३६५ ॥

अडयालीसं एते, वज्जित्ता सेसगाण तिण्हं पि ।

20 अभिनवगहणं एयं, सच्चित्तं ते न विज्जायं ॥ ४३६६ ॥

‘पुरुषेषु’ पुरुषविषयाः ‘धौले बुद्धे नपुंसे य०’ इत्यादिगाथाद्वयोक्ता अष्टादश भेदाः, कीषु त एव शुर्विणी-बालवत्सासहिता विंशतिर्भेदाः, नपुंसकेषु तु “पंडए वाइए कीवे०” इत्यादयो दश भेदाः प्रब्राजनाया अनर्हाः—अयोग्याः । अत एव [“एएत्तिय” ति] एते एतावन्तो भेदा अनला इति निशीघ्राध्ययने उक्ताः, “अली मूषण-पर्याप्ति-वारणेपु” इति धातुपाठाद् 25 अपर्याप्ताः, प्रवज्यापरिपालनेऽसमर्था इत्यर्थः ॥ ४३६५ ॥

एतान् सर्वसङ्ख्याया अष्टाचत्वारिंशत् भेदान् वर्जयित्वा शेषाणां ‘त्रयाणामपि’ पुरुष-स्त्री-नपुंसकानां प्रब्राजनं कर्तुं कल्पते । एतदभिनवग्रहणं सच्चित्तं ‘ते’ त्वया न विज्ञातम् । एवं तेनोक्ते सति क्षपकः ‘सती नोदना’ इत्यभिधाय प्रवृत्तस्तथैव यथारत्नाधिकं वस्तुप्रदानं कर्तुमिति ॥ ४३६६ ॥

॥ यथारत्नाधिकवस्तुग्रहणप्रकृतं समाप्तम् ॥

१ नाले बुद्धे नपुंसे य, जडे कीवे य वाइए । तेणे रायावगारी य, उम्मते य अदंखणे ॥ दासे बुद्धे य मूडे य, अणत्ते जुंगिते इ य । ओबदए य भयए, सेहनिफेडिते छि य ॥”

२ “पंडए वाइए कीवे, कुंमी ईसाल्लय ति य । सउणी तक्कमसेवी य, पक्खिस्सयापक्खिए इ य ॥ सोगंधिए य आसत्ते, दस एते नपुंसगा । संकिलिडु ति साहणं, पञ्चावेदं अकप्पिया ॥”

यथा रत्नाधिकशय्या संस्तारग्रहणप्रकृतम् ।

सूत्रम्—

कल्पइ निगन्थाण वा निगन्धीण वा आहारायणि-
याए सेजासंथारए पडिग्गाहिच्चए १७ ॥

अथास्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

5

धेतुं जहक्कमेणं, उवही संथारएसु ठवयंति ।

तेसिं पि जदा ग्रहणं, तं पि हु एमेव संवंधो ॥ ४३६७ ॥

यथारत्नाधिकक्रमेणोपधिं गृहीत्वा ततस्ते स्वसंस्तारकभूमीषु स्थापयन्ति । 'तेषामपि च' संस्तारकाणां यदा ग्रहणं तदा तदपि 'एवमेव' यथारत्नाधिकं कर्तव्यम् । एष पूर्वसूत्रेण सह सम्बन्धः ॥ ४३६७ ॥

10

अनेन सम्बन्धेनायासस्यास्य व्याख्या—कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा यथारत्नाधिकं शय्यासंस्तारकान् प्रतिग्रहीतुमिति सूत्रसङ्केतार्थः ॥ अथेदमेव सूत्रं विवरीपुराह—

सेजासंथारो या, सेजा वसही उ थाण संथारो ।

पुन्वग्रहम्मि उ ग्रहणं, अणेण्णे लहुगो आणादी ॥ ४३६८ ॥

शय्यासंस्तारो नाम शय्या-वसतिस्तस्यां यत् 'स्थानं' शयनयोग्यावकाशलक्षणं स शय्या-संस्तारक उच्यते । तस्य च शय्यासंस्तारकस्योपाश्रयं प्राप्तैः पूर्वाह्णवेलायामेव ग्रहणं कर्तव्यम् । अग्रहणे मासलघु प्रायश्चित्तम्, आज्ञादयश्च दोषाः ॥ ४३६८ ॥

चोयगपुच्छा दोसा, मंडलिबंधम्मि होइ आगमणं ।

संजम-आयविराहण, वियालगहणे य जे दोसा ॥ ४३६९ ॥

अत्र नोदकः पृच्छां करोति—यदि पूर्वाह्ण एव ग्रामं प्राप्तास्तदादेव शय्यासंस्तारकमपि १० गृह्णन्तु, वयमप्येतत् प्रतिपद्यामहे; परं यदि भक्तवेलायां प्राप्तास्तदा प्रथमं भिक्षां पर्यटन्तु, ततो बहिरेव समुद्दिश्य चरमपौरुषीप्रत्युपेक्षणां कृत्वा स्नाध्यायं च विधाय विकालवेलायां ग्रामं प्रविशन्तु । स्मरिराह—“दोस” चि बहिर्मुज्जानानां बहवो दोषाः । कथम् ? इत्याह—“मण्डली-बन्धे” चिलिमिलिकां दत्त्वा मण्डलीरचनया भोजने विधीयमाने कुतूहलेन सागारिकाणामागमनं भवति, तैः सहासङ्ख्ये क्रियमाणे संयमाऽऽत्मविराधना । विकाले च वसतेर्ग्रहणे ये दोषा भवन्ति १५ तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तं भवतीति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ४३६९ ॥ आस्यतमेनामेव विवरीपुराह—

अहभारेण व इरियं, न सोहए कंटराह आसए ।

भत्तद्धिय-वोसिरिया, अर्तित्तु एवं जदा दोसा ॥ ४३७० ॥

परः प्राह—भक्तवेलायां प्राप्तैस्त्वात् प्रथमतो भक्तं ग्रहीतव्यम्, अन्यथा वेलातिक्रमे भक्त-पानलाभो न भवेत् । ततो भक्त-पानं गृहीत्वा वसतिं गवेषयित्वा यदि तदानीमेव तत्र १० प्रवेशः क्रियते तदा भक्त-पानोपकरणसत्को यो अतिमारस्तेन वासन्दस्यानुत्तमसुख्यार्थतया वृत्तुष्या वृष्णापरितोषनया चोपयोगमप्रयच्छन्तः संयमे ईर्या न शोधयेयुः, आत्मनि कण्टका-

दिक् न पश्येयुः, एवं च यथाक्रमं संयमा-ऽऽत्मनोर्विराधना । ततः 'भक्तार्थि-व्युत्सृष्टाः' पूर्व भक्तार्थिताः—वहिरेव समुद्दिष्टास्ततो व्युत्सृष्टाः—कृतपुरीष-प्रश्रवणोत्सर्गाः सन्तो ग्रामम् 'अतियन्तु' प्रविशन्तु, एवं हि 'दोषाः' संयमा-ऽऽत्मविराधनालक्षणाः परित्यक्ता भवन्ति ॥ ४३७० ॥ अथाचार्यः प्रत्युत्तरयति—

५ आयरियवयण दोसा, हुविहा नियमा उ संजमा-ऽऽयाए ।
वच्चह को वा सामी, असंखडं मंडलीए वा ॥ ४३७१ ॥

आचार्यस्य वचनमिदम्—त्वदुक्तनीत्या वहिर्मुञ्जानानां नियमाद् 'द्विविधाः' संयमा-ऽऽत्म-विराधना[लक्षणाः] दोषा भवन्ति । तथाहि—तैस्तत्र भक्त-पानमानीतं सागारिकाश्च कुतूहल-वशात् तद्दर्शनार्थमागताः, ततो यदि तावन्तं कालं भक्त-पानं धारयन्तस्तिष्ठन्ति तदा भारेण 10 महती परितापना भवेत् सूत्रार्थयोश्च परिहाणिरुपजायेत । अथ सागारिकान् भुवते—'व्रजत यूयम्' ततोऽधिकरणं भवति । अथवा ते सागारिका एवमुच्यमाना ब्रवीरन्—कोऽस्य वृक्षस्य देवकुलस्य वा स्वामी ये चास्माकं सम्मुखं 'व्रजत' इति भणतः । एवमसङ्खडे तैः सह सज्जाते ततश्च भाजनमेवादयो दोषाः । अथ मण्डल्यां रचितायां सागारिकाः समागच्छन्ति ततो महान्तमुड्डाहं कुर्युः ॥ ४३७१ ॥ अनुमेवार्थं सविशेषमाह—

15 भक्तदृण सज्झाए, पडिलेहण रत्तिगेण्हणे जं च ।
पुव्वण्हम्मि उ गहणे, परिहरिया ते भवे दोसा ॥ ४३७२ ॥

'भक्तार्थनं' मण्डल्या भोजनं स्वाध्यायं प्रत्युपेक्षणां वा क्रियमाणां विलोक्य ते उड्डाहं उड्ड-
धकान् वा कुर्वीरन्, तत्रापि तथैवासङ्खडदोषः । अथ ते सागारिकाः प्रद्विष्टाः सन्तो वसतिं न प्रयच्छन्ति ततोऽपरं ग्रामं गच्छेयुः, तत्र च विकाले प्राप्ताः सन्तो रात्रौ वसतिग्रहणं 20 कुर्वन्तो यद् दोषजालमापद्यन्ते तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम्, अतः पूर्वोक्ते एव वसतेर्ग्रहणं कर्तव्यम् । ततश्च 'ते' पूर्वोक्ता दोषाः परिहृता भवन्ति ॥ ४३७२ ॥ किञ्च—

कोतूहल आगमणं, संखोहेणं अकंठगमणादी ।
ते चेवऽसंखडादी, वसहिं च न दैति जं चऽजं ॥ ४३७३ ॥

मण्डल्यां सागारिकाः कौतूहलेनागमनं कुर्युः तत्र कस्यापि संयतस्य संक्षोभेण भक्त-पानस्य 25 'अकण्ठगमनादिकम्' अश्रोतोऽगमनप्रभृतिकं भवेत् । अथवा कोऽप्यसहिष्णुर्ब्रूयात्—किमेवं प्रलोकयथ ?; ततस्त एवासङ्खडादयो दोषाः । अथ 'सागारिकम्' इति कृत्वा अनुक्ता एव भक्त-पानव्यग्रहस्ता ग्रामं प्रविशन्ति तत्र च यैः सममसङ्खडं कृतं ते वसतिं न प्रयच्छेयुः, अन्यानापि च ददतो निवारयेयुः । "जं चऽजं" ति वसतावप्राप्यमाणायां यदन्यद् दोष-जातमापद्यन्ते तन्निष्पन्नम् ॥ ४३७३ ॥

30 अथ वसत्यभावादकृतभोजना एवान्यं ग्रामं गच्छेयुः तत इमे दोषाः—

भारेण वेयणाए, न पेहई खाणुमाहए दोसे ।
इरियाइ संजमम्मी, परिगलमाणे य छक्काया ॥ ४३७४ ॥

१ न—किमस्य वृक्षस्य देवकुलस्य वा यूयं स्वामिनः ? । एव^० भा^० ॥

भक्त-पानस्योपकरणस्य च समन्विता भारेण वेदेना या भवेत् तथा च स्थाणु-कण्टकादीन् दोषान् न प्रेक्षते, ततश्चात्मविराधना । यत् पुनरीयाया अशोधनं सा संयमविराधना । परिग-
रति च भक्त-पाने षट्कार्यविराधना ॥ ४३७४ ॥ तत्रप्राप्तानां दोषानभिधित्सुराह—

यविसण मगण ठाणे, वेसिस्थि दुगंछिण् य मुण्णे य ।

सज्जाए संथारे, उच्चारे वेव पासवणे ॥ ४३७५ ॥

5

अन्यस्मिन् ग्रामे विकालवेलायां प्रवेशे कृते वसतेर्मर्मिणे परस्परस्फिटितानामाकारणेन महानधिकरणदोषो भवति । वेद्यास्त्रीपाटके चर्मकारादिस्थाने वा जुगुप्सिते तिष्ठतां वक्ष्यमाणं दोषजातं 'इन्द्रगृहादौ च' अप्रत्युपेक्षितायां <1> वसतौ स्त्राध्यायं <2> संस्तरकमुच्चारं प्रश्रवणं च कुर्वतामकुर्वतां च बहवो दोषा भवन्तीति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ४३७५ ॥

अथैनमेव विवृणोति—

10

सावय तेणा दुविहा, विराहणा जा य उवहिणा उ विणा ।

गुम्मिय गहणा-ऽऽहणणा, गोमौदी चमढणा रत्ति ॥ ४३७६ ॥

विकाले प्रविशतां श्रापदमयं भवति । 'स्तेना द्विविधाः' शरीरापहारिण उपकरणापहारि-
णश्च, ते तदानीमभिप्रवन्ति । उपधावपहृते या तेन विना तृणग्रहणा-ऽभिसेवनादिका
संयमविराधना सन्निपन्नाः । अथवा स प्रत्यन्तप्रदेशवर्ती ग्रामः तत्सन्न बद्धस्थानकाः 'गौलिमकाः' 15
आरक्षिकपुरुषाः स्तेनादीनभिलीयमानान् रक्षन्ति, ते विकालवेलायां प्राप्तानां 'स्तेना अमी' इति
बुद्ध्या ग्रहणा-ऽऽहणनादिकं कुर्युः । अथवा विकाले प्रविशन्तो गवादिभिः पादप्रहारादिकां
चमढनामासादयन्ति । <1> एते रात्रौ प्राप्तानां दोषाः <2> ॥ ४३७६ ॥ किञ्च—

फिडियऽओन्नाऽऽमारण, तेणयं रत्ति दिया व पंथम्मि ।

साणाइ वेस कुच्छिय, तवोवणं मूसिगौ जं च ॥ ४३७७ ॥

20

विकाले वसतिगवेषणार्थं पृथक् पृथक् गताः, ततः 'स्फिटिताः' परस्परपरिभ्रष्टाः सन्तोऽ-
न्योऽन्यम् आकारणं—व्याहारणं कुर्युः । स्तेनकास्तद्वचनं श्रुत्वा रात्रौ मुषितुमभिलषेयुः, दिवा
वा द्वितीये दिवसे 'पथि' मार्गे गच्छतस्तान् स्तेनकां मुषेयुः । श्वानादयो वा रात्रौ वसतिगवे-
षणार्थं पर्यटतस्तान् उपद्रवेयुः । 'वेस कुच्छिय' इति रात्रौ च वसतिमन्वेषयन्तो न जानन्ति
किमेतद् गृहं वेद्यापाटकस्य प्रत्यासन्नम् ? उत न ? इति, यद्वा किमेतद् चर्मकार-रजकादिजु- 25
गुप्सितकुलासन्नम् ? आहोश्चिद् न ? इति । एवं चाजानानास्ते वेद्यापाटकासमे प्रतिश्रये वसेयुः
ततो लोको ब्रूयात्—अहो ! तपोवनमध्यासते चितेन्द्रिया अमी मंहर्षय इति । अथ जुगुप्सित-
स्थानासन्ने स्थितास्ततो लोको ब्रूवीत—स्वस्थानं मूषिकाः समागताः, एतेऽप्येवंजातीया इति

१ 'वेदनया' च क्षुद्रादिरूपया स्था° भा० ॥ २ <1> एतदन्तर्गतः पाठः भा० कां° एव वर्तते ॥
३ गोमादी तामा० ॥ ४ 'णा' खेव भा० । एतत्पाठानुसारेणैव भा० प्रतौ व्याख्येति न तत्र 'रक्षि'
पदव्याख्या वर्तते, हृदयतां टिप्पणी ५ ॥ ५ <1> एतदन्तर्गतः पाठः भा० नास्ति ॥ ६ 'य राओ दि'
भा० ॥ ७ 'गा' खेव भा० । एतत्पाठानुसारेणैव भा० प्रतौ व्याख्येति न तत्र 'अं च' इति पदस्य
व्याख्या वर्तते । इदयतां पत्रं ११६४ टिप्पणी १ ॥

भावः । ५ “जं च” चि यच्च रात्रावन्योऽन्याल्पनेऽप्यन्यनादिकमधिकरणं तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् । ५ तथा तत्रोपाश्रये रात्रौ प्राप्ताः सन्तः ‘कालभूमी न प्रत्युपेक्षिता’ इति कृत्वा यदि स्वाध्यायं न कुर्वन्ति ततः सूत्रा-ऽर्थनाशादयो दोषाः । अथ कुर्वन्ति ततः सामाचारिविराधना ॥ ४३७७ ॥ अथ संस्तारकद्वारं व्याख्याति—

५ अप्यडिलेहिय कंटा, विलं व संथारगम्मि आयाए ।

छकायाण विराहण, विलीण सेहऽन्नहाभावो ॥ ४३७८ ॥

अप्रत्युपेक्षितायां वसतौ कण्टका भवेयुः, विलं वा सर्पादिसम्बन्धि, ततः संस्तारके प्रसीर्यमाणे आत्मनि विराधना भवेत् । पृथिव्यादयो वा पट्कायास्तत्र भवेयुः, तेषां संस्तारकेणाक्रान्त्यमाणानां विराधना भवति । ‘विलीनं वा’ जुगुप्सितं संज्ञा-कायिक्यादिकं तत्र भवेत्, ततः १० शैक्षस्य जुगुप्सया ‘अन्यथाभावः’ उन्निष्क्रमणाभिप्रायो भवेत् ॥ ४३७८ ॥

अथोच्चार-प्रश्रवणद्वारद्वयं युगपदाह—

खाणुग-कंटग-वाला, विलम्मि जह वोसिरिज्ज आयाए ।

संजमओ छकाया, गमणे पत्ते अइते य ॥ ४३७९ ॥

अप्रत्युपेक्षिते प्रतिश्रये स्थाणु-कण्टक-न्याला भवेयुः, तदाकुले विलसमाकुले वा प्रवेशे १५ यदि व्युत्सृजति तत आत्मविराधना । अथ पृथिव्यादिपट्कायवति भूभागे व्युत्सृजति ततः संयमविराधना । एते द्वे अपि विराधने “गमणे” चि संज्ञा-कायिकीव्युत्सर्जनार्थं गच्छतः “पत्ते” चि संज्ञामुवं कायिकीमुवं वा प्राप्तस्य “अइते य” चि संज्ञां कायिकीं वा व्युत्सृज्य भूयोऽपि वसतिं प्रविशतो यथासम्भवं मन्तव्ये ॥ ४३७९ ॥

अथ विराधनाभयाद् न व्युत्सृजति तत इमे दोषाः—

२० मुत्तनिरोहे चक्खुं, वच्चनिरोहेण जीवियं चयह ।

उट्ठनिरोहे कोट्ठं, गेलन्नं वा भवे तित्थु वि ॥ ४३८० ॥

मूत्रस्य निरोधे विधीयमाने चक्षुरूपहन्यते । चर्वः—पुरीषं तस्य निरोधेन जीवितं परित्यजति, अचिरादेव मरणं भवतीत्यर्थः । ऊर्द्ध्व—वमनं तस्य निरोधे कुष्ठं भवति । ‘गेलन्नं वा’ सामान्यतो मान्दं ‘त्रिप्पवि’ मूत्र-पुरीष-वमनेषु निरुध्यमानेषु भवेत् ॥ ४३८० ॥

२५ यत एते दोषा अतः—

पढम-विइयाए तम्हा, गमणं पडिलेहणा पवेसो य ।

पुण्वठियाऽसइ गच्छं, ठवेत्तु बार्हि इमे तित्थि ॥ ४३८१ ॥

तस्मात् प्रथमायां द्वितीययां वा पौरुष्यां विवक्षितप्राप्ते गमनं कृत्वा ततो वसतेः प्रत्युपेक्षणा प्रवेशश्च तस्यां कर्तव्यः । कथम्? इत्याह—यदि तत्र केऽपि साधवः पूर्वस्थिताः ३० सन्ति तदा सर्वेऽपि प्रविशन्ति । अथ न सन्ति पूर्वस्थिताः ततो गच्छं कचिद् वृक्षादेरथो ब्रहिः स्थापयित्वा ‘इमे’ ईदृशास्त्रयः साधवो ग्रामं प्रविशन्ति ॥ ४३८१ ॥

परिणयवथ गीयत्था, हयसंका पुंछ चिलिमिली दोरे ।

तिन्नि दुवे एको वा, वसहीपेहद्वया पविसे ॥ ४३८२ ॥

ये गीतार्थाः परिणतवयसो अत एव 'हृत्तश्वाः' अशङ्कनीयाः ते गुरुमाष्टच्छब्दं दण्डप्रोच्छ-
नकं चिलिमिलीं दवरकांश्च गृहीत्वा त्रयो जनास्तदभावे द्वौ जनौ तदभासावेको वा वसतिप्रत्यु-
पेक्षणार्थं ग्रामं प्रविशन्ति । ततो वसतिं गृहीत्वा प्रमृज्य च चिलिमिलिकां च दत्त्वा सबाल-
वृद्धमपि गच्छं तत्र प्रवेशयन्ति ॥ ४३८२ ॥

२० अथ 'विकालवेलायां न प्रवेष्टव्यम्' इति यदुक्तं तदपवादवाह—

विहयं ताहे पत्ता, पए व पत्ता उवस्सयं न लभे ।

सुन्नघर देउले वा, उज्जाणे वा अपरिमोगे ॥ ४३८३ ॥

द्वितीयपदमत्राभिधीयते—'तदानीं' विकालवेलायामेव प्राप्ताः, यद्वा 'प्रगे' प्रमाते प्राप्ताः
परसुपाश्रयं न लभन्ते ततो विकालेऽपि प्रविशेयुः । प्रमातप्राप्ताश्च दिवा शून्यगृहे देवकुले वा 10
उद्याने वा 'अपरिमोगे' जनोपमोगरहिते तिष्ठन्ति, तत्रैव च समुद्देशनं कुर्वन्ति ॥ ४३८३ ॥

आवाय चिलिमिणीए, रचे वा निम्भये समुद्दिशणं ।

समए पच्छन्नाऽसह, कमदग कुर्या य संतरिया ॥ ४३८४ ॥

अथ शून्यगृहादौ सागारिकाणामापातो भवति ततश्चिलिमिलिकां दत्त्वा समुद्देश्यम् ।
अरण्यं वा यदि निर्भयं ततस्तत्र गत्वा समुद्दिशन्ति । अथारण्यं समयं ततो वसिमसमीपे 15
एव यः प्रच्छन्नः प्रदेशस्तत्र समुद्देशनं कर्तव्यम् । अथ प्रच्छन्नस्थानं नास्ति ततस्तत्रैव शून्य-
गृहादौ 'कमठकेषु' शुक्ललेपेन सवाद्याभ्यन्तरं लिप्तेषु कांस्यकरोटकाकारेषु समुद्दिशन्ति,
'कुरुकुवा च' समुद्देशनानन्तरं पादप्रक्षालनादिका बहुना द्रवेण कर्तव्या, समुद्दिशन्तश्च 'सान्तराः'
सावकाशा बृहदन्तराला उपविशन्ति । एवं सुत्वा वहिरेव संज्ञादि व्युत्सृज्य ततो ग्रामं प्रवि-
शन्ति । प्रविष्टाश्च या पूर्वं भिक्षां हिण्डमानैर्वसतिः प्रत्युपेक्षिता तस्मां वसन्ति ॥ ४३८४ ॥ 20
कथम् ? इत्याह—

कोट्टग सभा व पुव्वं, काल-विगाराहभूमिपडिलेहा ।

पच्छा अतिंति रँत्ति, अहवण पत्ता निसिं चेव ॥ ४३८५ ॥

'कोष्ठकः' आवासविशेषः 'सभा' प्रतीता, एवमादिकं यत् 'पूर्वं' भिक्षां पर्यटद्भिः प्रत्युपेक्षितं
तत्र कालग्रहणयोग्यां भूमिं विचारस्य च-संज्ञाया आदिशब्दात् कायिक्याश्च भूमिं सूर्ये भ्रिय- 25
माण एव प्रत्युपेक्षन्ते । ततः पश्चात् सर्वेऽपि वसतौ 'रात्रौ' प्रदोषसमये 'जतिरयन्ति' प्रवि-
शन्ति । "अहवण" ति अथवा ते साधवस्तत्र निशायामेव प्राप्ता भवेयुः ॥ ४३८५ ॥

ततः को विधिः ? इत्याह—

गोम्मिय मेसण समणा, निम्भय वहि ठाण वसहिपडिलेहा ।

सुन्नघर पुव्वमणिए, कंजुग तह दारुदंढे य ॥ ४३८६ ॥

गुरुमेन-समुदायेन चरन्तीति 'गौल्लिकाः' स्थानरक्षपालाः ते यदि 'भेषणं' वित्रासनं

१ गुरुमाष्टं भा० कां० ॥ २ २० ॥ इतदन्तर्गतमवतरणं भा० नास्ति ॥ ३ ०अ-प्रोच्यते-का० ॥
४ रँत्ति, पत्ता वा ते भवे रँत्ति भा० ॥

कुर्वन्ति ततो वक्तव्यम्—श्रमणा वयं न स्तेनाः । यदि च स सन्निवेशो निर्मयो भवति तदा “वहि ठाण” ति वहिरेव गच्छस्तावदवस्थानं करोति, वृषमास्तु वसतिप्रत्युपेक्षणार्थं ग्रामं प्रविशन्ति । तत्र च शून्यगृहं पूर्वमणिनेन विधिना प्रत्युपेक्ष्य सर्पादिपतनभयाद् गोपालकशुक्रं परिधाय ‘दारुदण्डेन’ दण्डमोच्छनकेन वसतिमुपरि प्रस्फोटयन्ति, ततो गच्छः प्रविशति ॥ ४३८६ ॥ अथ संस्तारकग्रहणविधिमाह—

संथारगभूमितिगं, आयरिए सेसगाण एकेकं ।

रुंदाए पुप्फकिंजा, मंडलिया आवली इतरे ॥ ४३८७ ॥

“आयरिए” ति पट्टी-सप्तभ्योरर्थं प्रत्यमेदादाचार्यस्य योग्यं संस्तारकभूमित्रयं प्रथमतो निरूपणीयम्—तत्रैका निवाता संस्तारकभूमिः, अपरा प्रवाता, अन्वा निवात-प्रवाता । शेषाणां १० साधूनां योग्यामेकैकां संस्तारभूमिन्वेपयेत् । इह च वसतिस्त्रिधा—विस्तीर्णा क्षुल्लिका प्रमाणयुक्ता च । तत्र रुन्दा नाम-विस्तीर्णा घट्टशालादिरित्यर्थः तस्यां ‘पुष्पावकीर्णाः’ पुष्प-प्रकरवदवकीर्णाः—अनियतक्रमा अवधाययं स्वपन्ति येन सागारिकाणामवकाशो न भवति । अथ क्षुल्लिका ततो मध्ये पात्रकाणि कृत्वा मण्डलिकाकारेण पार्श्वतः शेरते । ‘इतरा नाम’ प्रमाणयुक्ता तस्याम् ‘आवल्या’ पद्धत्या स्वपन्ति ॥ ४३८७ ॥

१८ अत्रैव विधिविपर्यसे प्रायश्चित्तमाह—

सीसं इतो य पादा, इहं च मे वेण्डिया इहं मज्झं ।

जह् अगहियसंथारो, भणाइ लहुगोऽहिकरणादी ॥ ४३८८ ॥

इतो मे शीर्षं भविष्यति, इह मे पादौ भविष्यतः, इह च मे वेण्डिका भाजनानि वा स्थास्यन्ति, एवं यद्यगृहीतसंस्तारको आत्मीयया इच्छया भणति वेण्डिकादिकं च स्थापयति २० तदा लघुमासः प्रायश्चित्तम्; अधिकरणादयश्च दोषा भवन्ति । अधिकरणं नाम—द्वितीयोऽपि साधुरेवमेव ब्रूयात्—ममाप्यत्रैव शीर्षादि भविष्यतीति; ततश्चास्तिभक्तादयो दोषाः ॥ ४३८८ ॥ यत् एवमतः—

संथारगहणीए, वेण्डियउक्खेवणं तु कायव्वं ।

संथारो घेत्तव्वो, माया-मयविप्पमुक्केणं ॥ ४३८९ ॥

२५ “संथारगहणीए” ति आर्पत्वात् स्त्रीत्वम्, संस्तारकग्रहणकाले वेण्डिकाया उल्लेपणं कर्तव्यं येन सुखेनैव दृष्टायां भुवि संस्तारका विभक्तुं शक्यन्ते । स च संस्तारको यो यस्य साधवे दीयते स तेन माया-मदविप्रसुक्तेन ग्रहीतव्यः । माया नाम—“अहं वातार्थी, ममात्रावकाशं प्रयच्छत” इत्यादिका सुन्दरतरावकाशलोभेनासङ्गतकारणनिवेदनलक्षणा, मदः—अहङ्कारः ‘अहो ! अहममुष्मादपि गरीयान् येन मे शोभना संस्तारकभूमिः प्रदत्ता’ इति ॥ ४३८९ ॥

३० अथ किमर्थं संस्तारकग्रहणकाले वेण्डिका उल्लिख्यन्ते ? उच्यते—

सम-विसमाइं न पासइ, दुक्खं च ठियम्मि ठायई अओ ।

नेव य असंवडादी, विणयो अममिअया चेव ॥ ४३९० ॥

विण्टिका यदि नोत्क्षिप्यन्ते तदा गणावच्छेदिकादिसंस्तरकान् विभजमानः सम-विष-
माणि स्थानानि न पश्यति, अवकाशानित्यर्थः । तथा एकस्मिन् साधौ विण्टिकासहिते पूर्व-
स्थिते सति अन्यो न तिष्ठति, स्थातुं न शक्नोतीति भावः । अपि च वेण्टिकासूत्रिस्तांस्तु
असङ्ख्यदादयो दोषा नैव भवन्ति । अथारत्नाधिकं च संस्तरकग्रहणे विनयः कृतो भवति ।
'अममता च' ममत्वं संस्तरकभूमिविषयं परिहृतं भवति । अतः साधुभिः स्वस्वोपकरणे प्रत्यु-
पेक्षिते उपाश्रये च प्रमादिते सति सुरभिर्विक्तव्यम्—आर्याः । उत्क्षिपत स्त्राः स्त्रा विण्टिकाः ।
एवमुक्ते यो नोत्क्षिपति तस्य मासलघु ॥ ४३९० ॥

अथ वेण्टिकासूत्रिप्यमाणस्तु कश्चिदिमां भायां कुर्यात्—

संस्तरग्रहणीए, कंटग वीयार पासवण धम्मो ।

पयल्लणे मासो गुरुओ, सेसेसु वि मासियं लहुगं ॥ ४३९१ ॥ 10

संस्तरग्रहणकाले सम-सुन्दरभूमिलोभेन कण्टकोद्धरणमहं सम्प्रति करिष्यामि, 'विचारं
वा' संज्ञां वा व्युत्पल्लवं प्रश्रवणं वा कर्तुं बहिर्गमिष्यामि, धर्मं वा शय्यातरादेरग्रे कथयिष्यामि
इत्यादि ब्रूयात्, प्रचलायनं वा तदानीं विदध्यात्, एवं भाषायाः करणे आज्ञादयो दोषाः ।
अत्र च प्रचलायने मासगुरु । 'शेषेषु' कण्टकादिषु मायाभेदेषु मासलघुकम् ॥ ४३९१ ॥

अथ कण्टकादिपदानि विवृणोति—

दुक्खं ठिओ व निजइ, न याणुवाएणं पेछिउं सका ।

ओ वि य णे अवणेहिइ, तं पि य नाहामि इति भंता ॥ ४३९२ ॥

संस्तरभूमिलुद्धो, भणाइ छंदेण भंतं ! गिण्हितो ।

संस्तरभूमिओ, कंटगमहमुद्धरामेणं ॥ ४३९३ ॥

कोऽपि सम-सुन्दरे अवकाशे संस्तरकं कर्तुं कामः, तत्र चापरः कोऽपि साधुः स्थितं उपविष्टो 20
वर्तते, स च 'दुःखं' दुःखेन 'नीयते' अन्यत्र स्थाप्यते, न च 'अनुवायेन' कण्टकोद्धरणंदि-
व्याजमन्तरेण प्रेरयितुं शक्यः, योऽपि च 'जे' इति भदीयं कण्टकमपनेष्यति तंमप्यहं
ज्ञास्यामीति मत्वा संस्तरकभूमिलुद्धो भणति—भवन्त ! इतः संस्तरकभूमिं उत्थाय 'छन्देन'
स्त्राभिप्रायेण 'गृहीत' संस्तरकम्, अहं पुनरत्र कण्टकमेनमुद्धरामीति । एवं भाषाकरणे मास-
लघु प्रायश्चित्तम् ॥ ४३९२ ॥ ४३९३ ॥ 20

२० अथ सद्भावदेव कण्टको लभः ततः किम् ? इति अत आह—

लग्गे व अणहिंयासम्मि कंटए उक्खिवावे अणेणं ।

मज्झच्चगमवणेत्ता, कर्मागयं गेण्हइ ममं पि ॥ ४३९४ ॥

'वा' इत्यथवा सद्भावानैव तस्य कण्टको लभः स च अनविसंबः—सोऽदुमशक्यः ततो वेण्टि-
कामन्येनोत्क्षेपयेत् । उत्क्षेप्य च ब्रूयात्—मदीयं कण्टकमपनीय क्रमागतं ममापि योग्यं 30
संस्तरकं गृहीतः एष शुद्धः ॥ ४३९४ ॥ अथ विचारादिद्वाराण्यतिदिशन्नाह—

एमेव य वीयारे, उल्लु अणुल्लु तहेव पासवणे ।

१ 'पयं न भव' मा० ॥ २ '२' एवदन्तर्गतमवतरणं मा० नास्ति ॥

धम्मकहालक्खेण च, आवज्झ मासियं मादी ॥ ४३९५ ॥

एवमेव विचारविषयेऽपि ऋजुरनुजुश्च वक्तव्यः, मायी अमायी चेत्यर्थः । तथैव प्रश्रवणद्वारेऽपि विभावा कर्तव्या । धर्मकथाया वा लक्ष्येण—व्याजेन कश्चित् कमागतसंस्कारकव्यत्यासं करोति सोऽपि 'मायी' मायावानिति कृत्वा मासिकं लघुकर्मापचते । अथ सद्भावतो धर्मकथां करोति ततः शुद्ध एव ॥ ४३९५ ॥

अपि च—तदानीं सद्भावतो धर्मकथायां विधीयमानायाममी गुणाः—

दुविगद्दुबुद्धिमलणं, सद्वा सेजायरेयरारणं च ।

तित्थविवद्दि पभावण, असारियं चैव कहयंते ॥ ४३९६ ॥

श्रोतॄणां या दुर्विदग्धा—विपरीतशास्त्रपल्लवग्राहिणी बुद्धिस्तस्या मल्लं—मर्दनं कृतं भवति । 10 शब्दातरस्य इतरेषां च—श्रद्धायां श्रद्धा वर्धिता भवति । धर्मश्रवणानन्तरं च बहुषु व्य्येष्टु प्रव्रज्यां प्रतिपद्यमानेषु तीर्थेभ्य विवृद्धिः कृता भवति, प्रभावना च प्रवचनस्य जायते—अहो ! विजयते जैनेन्द्रशासनं यन्नेदृशा धर्मकथालिङ्घिसम्पन्ना इति । अपि च—सागारिका बहिर्धर्मश्रवणव्याक्षिप्ताः सन्तः प्रतिश्रयमध्ये न प्रविशेयुः, ततश्च साधूनामुपकरणं प्रत्युपेक्षमाणानामसागारिकं भवति । एवमेते गुणा धर्मं कथयति भवन्ति ॥ ४३९६ ॥

15 अथ प्रचलायनद्वारं भावयति—

मा पयल गिण्हं संधारणं ति पयलाह इय वि जह वुत्तो ।

को नाम न निग्गिण्हइ, खणमिच्चं तेण गुरुओ से ॥ ४३९७ ॥

गणावच्छेदिकादिना कश्चित् प्रचलायमानो भणितः—मा प्रचलाय, गृहाण संस्कारकम् ; इति उक्तोऽपि यद्यसौ प्रचलायते ततो ज्ञातव्यम्—शठ एषः । कुतः ? इत्याह—'को नाम' 20 महेननिद्राल्लरपि 'क्षणमात्रं' यावता संस्कारको गृह्यते तावन्मात्रं कालं निद्रां न निगृह्णाति ? स तु तावन्तमपि कालं निद्रानिरोधमकुर्वाणः परिस्फुटं मायावानेव मन्तव्यः । अत एव "से" तस्य तीव्रतरमायाविनो मासगुरु प्रायश्चित्तम् ॥ ४३९७ ॥ अथ संस्कारकग्रहणे विधिमाह—

विच्छिण्ण कोट्टिमतले, डहराए विसमए अ धेयंति ।

होइ अहाराइणियं, राइणिया ते इमे होंति ॥ ४३९८ ॥

25 विस्तीर्णायां वा 'डहरायां वा' सङ्कीर्णायां वसतौ कुट्टिमतले वा विषमे वा भूभागे यथा-ज्ञाधिकं संस्कारका गृह्यन्ते । ते च रत्नाधिका इमे भवन्ति ॥ ४३९८ ॥

उवसंपज्ज गिलाणे, परिच खमए अवाउडिय थेरे ।

तेण परं विच्छिण्णे, परियाए मोत्तिमे तिन्नि ॥ ४३९९ ॥

प्रथमतो गुरुणां संस्कारकत्रयं दत्त्वा ततो यो ज्ञानार्थमुपसम्पदं प्रतिपन्नस्तस्य संस्कारको 30 दातव्यः । ततो ग्लानस्य, ततः परीचोपघेः, ततः क्षपकस्य, ततो 'अपावृत्तिकस्य' 'अपावृत्तेन मया सकलाऽपि रजनी गमनीया' इत्येवं प्रतिपन्नाभिग्रहस्य, तदनन्तरं 'स्वविरस्य' श्रुतेन वयसा वा वृद्धस्य, ततः परं विस्तीर्णे प्रतिश्रये पर्यायरत्नाधिकाक्रमेण संस्कारका ग्रहीतव्याः,

१ 'मामोति । अथ कं० ॥ २ 'रको गृह्यते । ते त० कं० सो० ॥ ३ 'रको ग्रहीतव्यः । परं त० कं० ॥

परं युत्वा 'अमूर्त्तं त्रीन्' झुल्लक-शैल-वैयावृत्यकरणं वक्ष्यमाणमाश्रयामभिधास्यमानान् ॥ ४३९९ ॥ आह उपसम्पन्न-ग्लानादीनां क्रियतां प्रथमं संस्कारकप्रदानेनानुग्रहः, यस्तु तपसी विपुलां निर्जरामिलम्बन् स्वयमेव 'अपावृतेन मया स्वातन्त्र्यम्' इत्येवमभिग्रहं गृह्णाति तस्य किमर्थं स्वाविरादिभ्यः प्रथमं संस्कारको दीयते ? उच्यते—

कामं सकामकिञ्चो, अभिग्रहो न उ बलाभिओमेणं ।

४

तणुसाधारणहेतुं, तह वि निवाण्हि ठवेंति ॥ ४४०० ॥

'कामम्' अनुमतमिदम्—स्वकामेन—स्वकीययैव इच्छया कृत्यः—कर्तव्यो अभिग्रहो न तु बलाभियोगेन, परं तथापि 'तनुसाधारणहेतोः' शरीरस्य शीतोपद्रवसंरक्षणनिमित्तं निवाते प्रदेष्टो तं स्थापयन्ति ॥ ४४०० ॥ कुतः ? इति चेद् इत्याह—

अधोन्नकारेण विनिजरा जा, न सा भवे तस्स विवज्जयेणं ।

10

जहा तवस्सी धुणते तवेणं, कम्मं तहा जाण तवोऽणुमंता ॥ ४४०१ ॥

अन्योन्यकारो नाम—परस्परं वैयावृत्यकरणं तेन या 'विनिजरा' विशिष्टकर्मक्षयरूपा सा 'तस्य' अन्योन्यकारस्य 'विपर्ययेण' व्यतिरेकेण न भवति । यथा किल तपसी तपसा 'कर्म' ज्ञानावरणादि धुनोति तथा यस्तस्य साहाय्यकरणेन तदीयतपसो अनुमन्ता तमपि तयैव कर्म-क्षयकारिणं जानीहि । अतो युक्तमेवापावृताभिग्रहिकस्यानुग्रहविधानम् ॥ ४४०१ ॥ 15

अथ युक्तम्—'अमूर्त्तं त्रीन् युत्वा' (गा० ४३९९) इति तस्य व्याख्यानार्थमाह—

वीमेत एव खुड्डे, वेयावचकरे सेहे जस्स पासम्मि ।

विसमऽप्ये तिभि गुरुणो, इतरे गहियम्मि गिण्हंति ॥ ४४०२ ॥

झुल्लकः स्वभावादेव बिम्बन् भवति, ततो बहिः स्थाप्यमानः कूजित-रुदितादि कुर्वात्, असौ यत्नं परिवर्तयति तस्य समीपे स्थाप्यते । 'वैयावृत्यकरः' ग्लानस्य प्रतिचरकः स ग्लान-20 त्वैव पार्श्वे क्रियते । शैलो यस्य पार्श्वे शिखां गृह्णाति तस्यान्तिके स्थापनीयः । तथा विषमे वा 'अस्ये वा' सङ्कीर्णे प्रतिश्रये त्रीन् संस्कारकान् गुरुणां दत्त्वा ततः 'इतरे' उपसम्पन्नादयो गुरुभिर्गृहीते सति संस्कारकत्रये यथोक्तक्रमेण गृह्णन्ति । एव सङ्ग्रहाथासमासार्थः ॥ ४४०२ ॥

अथास्या एव पूर्वार्थे निमावयिवुराह—

वीमेज्ज बाहिं ठवितो उ खुड्डो, तेणाइगम्मो प अजग्गिरो य ।

25

सारो जौ तं उभयं च नेई, तस्सेव पासम्मि करेंति तं तु ॥ ४४०३ ॥

झुल्लको बहिः स्थापितः सन् विभिषात्, खेनादिगम्यो वा भवेत्, 'अजागरणशीलश्च' असौ बहिः सुप्तः सन् केनाप्यनुत्थापितः प्रतिक्रमणवेळायामपि न जागृयात्, ततो यः 'तं' झुल्लकं 'सारयति' शिखां आह्वयति 'उभयं च' संज्ञा-कायिकीलक्षणं तद्वीयं यः 'नयति' परिष्ठापयति तस्यैव पार्श्वे तं कुर्वन्ति ॥ ४४०३ ॥ 30

संथारगं जौ इतरं व मत्तं, उच्चमादी व करेह तस्स ।

गाहेह सेहं खल्ल जौ व मेरं, करेंति तस्सेव उ तं सगासे ॥ ४४०४ ॥

ग्लानस्य संस्कारकं यः करोति, 'इतरद्वा' संज्ञाद्युत्सर्जनां यो ग्लानं कारयति, मात्रकं वा परिष्ठापयति, उद्धर्त्तन-परावर्त्तनादीनि वा 'तस्य' ग्लानस्य यः करोति तं वैयावृत्त्यकरं तस्यैव पार्श्वे स्थापयन्ति । यो वा शेषं 'मेरा' सामाचारी आहयति तं तस्यैव सकाशे कुर्वन्ति ॥४४०४॥ एवं विस्तीर्णायां वसतौ तावद् विधिरुक्तः, अथ सङ्कीर्णायां विधिमभिहित्वाह—

५ सम-विसमा थेराणं, आवलिया तत्थ अप्पणो इच्छा ।

खेल पचाय निचाए, पाहुणए जं विहिग्गहणं ॥ ४४०५ ॥

सङ्कीर्णायां वसतौ सर्वत्रापि संस्तरणीयम्, न पुनर्विषम इति कृत्वा कश्चिदप्यवकाशः शून्यो मोक्तव्यः । ततः 'आवलिकया' पङ्क्त्या यथारत्नाधिकं विमज्ज्यमाना संस्तरकभूमिः 'स्वविराणां' वृद्धानां समा वा समागच्छेद् विषमा वा । 'तत्र' विषमायां तेषामात्मीया इच्छा, कोऽर्थः ? यदि १० सहिष्णुतया विषमेऽपि संस्तरयितुं शक्नुवन्ति ततस्तत्रैव संस्तरयन्ति, अथासहिष्णवस्ततस्तत्तरुणान् समां भूमिमुज्जापयन्ति । 'खेल' चि यस्य खेलः स्पन्दते तस्य मध्येऽवकाशः समायातः, ततस्तेन विविक्तेऽवकाशे यस्य संस्तरकः सोऽनुज्ञापनीयः । यः पित्तलः स प्रवाते स्थातुमभिरूपति, यस्तु वातलः स निवाते, एतयोः परस्परं संस्तरकपरावर्त्तनं भवति । 'प्रावृणक' आचार्यादिः समागतस्तस्यापि यद् विधिना वक्ष्यमाणेन संस्तरकग्रहणं तदनुज्ञातमिति पुरातन- १५ गाथासमासार्थः ॥ ४४०५ ॥ अथैनमेव विभावयिपुराह—

विसमो मे संथारो, गाढं पासा मि एत्थ भजंति ।

को देज्ज मज्झ ठाणं, समं ति तरुणा सयं वेत्ति ॥ ४४०६ ॥

संस्तरकभूमिः स्वविराणां विषमा तरुणानां समा समायाता, ततो यः स्वविरोऽसहिष्णुः स ब्रूयात्—विषमः 'मे' मदीयः संस्तरकः, पार्श्वाणि च 'अत्र' विषमे शयानस्य गाढं मम २० भज्यन्ते, अतः को नाम सखं समं स्थानं दद्यात् ? इति । ततो ये तरुणास्ते स्वयमेव गुरुमिरनुक्ता भुवन्ते—अस्माकमवकाशे यूयं संस्तरयतेति ॥ ४४०६ ॥

जइ पुण अत्थिजंता, न देंति ठाणं बला न दावेंति ।

देँति तहिँ पुंछणादी, वहिभावाऽसंखडं मा वा ॥ ४४०७ ॥

यदि पुनस्तत्तरुणाः समं भूभागमर्थ्यमाना अपि न प्रयच्छन्ति ततो वृषभाः सूरयो वा न २५ तैर्वलाद् दापयन्ति, मा बलाद् दाप्यमानास्ते बहिर्भावं गच्छेयुः असङ्कुडं वा कुर्युः । स्वविराश्च 'तत्र' विषमेऽवकाशे पादप्रोच्छन्नादिकं ददति येन मुखेनैव संस्तरयितुं शक्यते ॥ ४४०७ ॥

खेलद्वारमाह—

मज्झम्मि ठाओ मम एस जातो, पासंदए निच ममं च खेलो ।

ठाओ सरावस्स य नत्थि एत्थं, सिंचिज्ज खेलेण य मा हु सुत्ते ॥ ४४०८ ॥

३० श्लेष्मलो ब्रूयात्—मम तावदेष्टः 'स्थायः' अवकाशो मध्ये सज्जातः, मम च 'खेलः' श्लेष्मा नित्यं प्रस्पन्दते, अत्र चोभयतोऽपि पार्श्ववर्त्तिसंस्तरकाकीर्णे 'शरावस्य' खेलमलकस्य नास्त्यवकाशः, अत्र च संस्तरयन्तं प्रत्यासन्नमुत्तान् शेषसाधून्पि मा श्लेष्मणा सिञ्चेयमिति ।

ततो यस्य विविक्ते प्रदेशे संस्तरकः स तस्यात्मीयमवकाशं प्रयच्छति ॥ ४४०८ ॥

प्रवातनिवातद्वारमाह—

निदं न विदामिह उव्वरेणं, को मे पवायम्मि दएज्ज भूमिं ।

सीएण चाएण य मज्झ बार्हि, न पच्चए अन्नमहऽन्न आह ॥ ४४०९ ॥

पिप्पलो ज्ञ्यात्—अहम् ‘इह’ निवाते संस्तरयन् ‘उव्वरेण’ वर्मोपतापेन निद्रां ‘न विन्दामि’ ४ न लभे, अतः को नाम मे प्रवाते भूमिकां दद्यात् ?; ‘अथ’ अनन्तरम् ‘अन्यः’ वातलः सः ‘आह’ ज्ञ्यात्—शीतेन वातेन च पीड्यमानस्य मम बहिः प्रसुप्तस्यान्नं ‘न पच्यते’ न जीर्यते; तत एतौ परस्परं संस्तरकं परिवर्तयतः ॥ ४४०९ ॥

इह सङ्ग्रहागाथायां खेल-प्रवात-निवातग्रहणमुपलक्षणं तेनेदमभिधीयते—

जोहंति पक्कं न उ पक्कलेणं, ठावेंति तं छरहगस्स पासे ।

10

एकम्मि खंभम्मि न मत्तहत्थी, वज्झंति वग्धा न य पंजरे दो ॥ ४४१० ॥

यः ‘पक्कः’ असङ्कलिकः कल्हन्शील इत्यर्थः तं पक्केन सह न योजयन्ति, किन्तु यः ‘शूरहकः’ कल्हादिकुर्येतां शिक्षां कर्तुं समर्थस्तस्य पार्श्वे तं स्थापयन्ति । यत एकसिञ्चालान-स्तन्मे द्वौ मत्तहत्थिनौ न बध्यते, परस्परं भण्डनसम्भवात्; एवमेकस्मिन् पञ्जरे द्वौ व्याघ्रौ न मक्षिष्येते ॥ ४४१० ॥

15

अथ “प्राहुणए जं विहिमाहणं” (गा० ४४०५) ति पदं व्याख्यातुमाह—

रायणिओ आयरिओ, आयरियस्सेव अकमह ठागं ।

इतरो वसमड्ढाए, ठायइ जे ते व दो ठागा ॥ ४४११ ॥

यदि प्राघृणीक आचार्यै रत्नाधिकस्ततोऽसावाचार्यस्यैव ‘स्थानम्’ अवकाशमाकामति, वास्तव्याचार्यस्थाने संस्तरयतीत्यर्थः । ‘इतरः’ वास्तव्याचार्यः ‘वृषभस्य’ उपाध्यायस्य ‘स्थाने’ 20 अवकाशे ‘तिष्ठति’ संस्तरयति; अथवा यद् आचार्यसत्त्वं संस्तरकत्रयं तन्मध्यादेकस्मिन् प्राघुणकाचार्यः प्रसुप्तः, “जे ते व दो ठाग” चि ततो यौ तौ द्वाववशिष्यमाणौ संस्तरकौ तयोरिकस्मिन् वास्तव्याचार्यः संस्तरयति ॥ ४४११ ॥

ओमो पुण आयरिओ, वसमोगासे अणंतरे वसमो ।

संछोमपरंपरओ, चरिमं सेहं च मोत्तुणं ॥ ४४१२ ॥

25

अथासौ प्राघुणक आचार्यः ‘अवमः’ पर्यायलघुस्ततोऽसौ वृषभस्यावकाशे संस्तरयति । वृषभस्तु तदनन्तरे—अवमरात्रिकस्थाने स्वमिति । एवं संस्तरकाणां ‘संछोमपरम्परकः’ परम्परया स्थानान्तरसङ्क्रमणरूपः तावद् मन्तव्यो यावद् द्विचरमः साधुः । यस्तु चरमः—सर्वपाश्चात्या-वकाशशायी तं शेषं च मुक्त्वा, तयोः संस्तरको नान्यत्र सङ्क्रामयितव्य इति भावः ॥ ४४१२ ॥ इदमेव व्याचष्टे—

30

१ °हकरणशीलः तं भा० ॥ २ °स्य “ठाए” खब्० भा० ॥

३ एतद्वे को० पुस्तके— ॥ छ ॥ इति श्रीकल्पस्य द्वितीयं खण्डं ॥ छ ॥ इति वर्तते । नो० पुस्तके—ग्रन्थोपक्रमं १४११० इति वर्तते ॥

चरिमो बहिं न कीरइ, सेहं न सहायगा विजुयलेंति ।

रंगिद्धिपुरिसनायं, सन्वे तत्थेव मावेंति ॥ ४४१३ ॥

‘चरमः’ पर्यन्तवर्ती बहिर्न क्रियते, शैक्षमपि ‘सहायकात्’ शिक्षाग्राहकात् ‘विजुगलयन्ति’ युगलाञ्ज स्फेद्यन्ति, बहिर्निष्काश्यमानौ हि तौ बहिर्मात्रं गच्छेताम्, बहिर्मात्रगमनतः प्रति-
 ४ गमनादीनि कुर्याताम्, अतः संस्तरकाः संक्षिप्य तथा प्रस्तरणीयाः यथा ‘तयोरपि’ चरम-शै-
 क्षयोः संस्तरकौ प्रतिश्रयमध्य एव पूर्येते । तथा चात्र रङ्गे ये ऋद्धिमन्तः पुरुषास्तैर्ज्ञातम्-
 दृष्टान्तः कर्त्तव्यः—यथा रङ्गभूमौ पूर्वं प्राकृतजनैराकीर्णायामपि ये राजा-ऽमात्य-श्रेष्ठिप्रभृतयः
 प्रधानपुरुषाः पश्चादागच्छन्ति तेषामुपवेशनयोग्यान् अवकाशान् दत्त्वा संक्षिप्ततरावकाशस्थापनेन
 प्रागुपविष्टा अपि तत्रैव माप्यन्ते; एवमस्माकमपि प्राधूर्णकाः प्रधानपुरुषकल्पाः, तत्तत्क्षेपां यथा-
 १० योग्यमवकाशान् दत्त्वा वृषभाः संस्तरकभूमौ संक्षिप्य प्रयच्छन्तः सर्वानपि साधून् तत्रैव
 मापयन्ति ॥ ४४१३ ॥’ (ग्रन्थाम्—२९४२०)

॥ यथारत्नाधिकशय्यासंस्तरग्रहणप्रकृतं समाप्तम् ॥

कृति कर्म प्रकृतम्

सूत्रम्—

१५

कल्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा अहारायणियाए
 किइकम्मं करित्तए १८ ॥

अथ कोऽस्य सूत्रस्य सम्बन्धः ? इत्याह—

संथारं दुरुहंतो, किइकम्मं कुणइ वातिगं सायं ।

पातो वि य पणिवायं, पडिबुद्धो एकमेकस्स ॥ ४४१४ ॥

२० ‘सायं’ प्रदोषसमये पौरुषाणां पूर्णायां गुरुप्रदत्तायां भुवि प्रस्तीर्य संस्तरकमारोहन् ‘वाचिकं
 कृतिकर्म’ ‘नमः क्षमाश्रमणेभ्यः’ इति लक्षणं वाचनिकं प्रणामं करोति, ‘प्रातरपि च’ प्रमा-
 तेऽपि प्रतिबुद्धः सत्रैकैकस्य साधोः ‘प्रणिपातं’ वन्दनं यथारत्नाधिकं करोति, अत इदं कृति-
 कर्मसूत्रमारभ्यते ॥ ४४१४ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—कल्पते निर्भन्थानां वा निर्भन्थीनां वा ‘यथारत्निकं’

२५ यो यो रत्नाधिकस्तदनतिक्रमेण कृतिकर्म कर्तुमिति सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥

अथ विस्तारार्थं भाष्यकार आह—

किइकम्मं पि य दुविहं, अब्भुट्ठाणं तहेव वंदणगं ।

वंदणगं तहिं ठप्पं, अब्भुट्ठाणं तु वोच्छामि ॥ ४४१५ ॥

१ एतद्वमे त० पुस्तके—॥ छ ॥ ग्रन्थाम् ० १४१६० ॥ चतुर्दशमसहस्र एकाग्रशतवष्टिः ॥
 एतत् ग्रन्थाम् ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ कल्पटीका द्वितीयखंडं ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ इति वर्तते ।
 दे० पुस्तके—॥ छ ॥ ग्रन्थाम् ० १४१६० ॥ इति वर्तते । तदी० पुस्तके—॥ छ ॥ ग्रंथाम् १४१६० ॥
 ॥ छ ॥ मंगलं महाश्रीः ॥ शुभं भवतु समस्तसंघस्य ॥ छ ॥ श्री कल्पवृत्तिद्वितीयखंडं इति वर्तते ॥

कृतिकर्म द्विविधम्, तद्यथा—अभ्युत्थानं वन्दनकं च । ‘तत्र’ तयोर्द्वयोर्मध्ये वन्दनकं
‘स्थाप्यं’ पश्चाद् मण्येत इत्यर्थः । अभ्युत्थानं तु साम्प्रतमेव वक्ष्यामि ॥ ४४१५ ॥

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयन्नाह—

अभ्युद्घाणे लहुगा, पासत्याद-ऽण्णतिथि-गिहिएसु ।

अहलदं अण्णतिथिणि, संजहवग्गे अ गुरुगा उ ॥ ४४१६ ॥ 5

साधुभिः साधूनामेवाभ्युत्थानं विधेयं न गृहस्थादीनाम्, तत्रापि संविमानामेव न पार्श्व-
स्थादीनाम् । अथ पार्श्वस्थादीनामन्यतीर्थिकानां गृहिणां च अभ्युत्थानं करोति तदा चत्वारो
लघवः । यथाच्छन्दानामन्यतीर्थिनीनां संयतीवर्गस्य चाभ्युत्थाने चतुर्गुणः ॥ ४४१६ ॥

अथात्रैव दोषानुपदर्शयति—

उट्टेइ इत्थि जह एस एत्ति, धम्मं ठिओ नाम न एस साहू । 10

दक्षिणपक्षा वसमेइ चेवं, मिच्छत्तदोसा य कुलिंणिणीसु ॥ ४४१७ ॥

संयतं कस्या अपि स्त्रिय अभ्युत्तिष्ठन्तं दृष्ट्वा श्रावकादिश्चिन्तयेत्—यथैव साधुः स्त्रियमायातीं
दृष्ट्वाभ्युत्तिष्ठति तथा ‘नाम’ इति सम्भावनायास्, सम्भावयाम्यहम्—नैव सम्यग् ‘धर्मे’ श्रुत-
चारित्रात्मके स्थितः, अन्यथा किमेवमेनामभ्युत्तिष्ठति, अपि च—एवं स्त्रिया अभ्युत्तिष्ठन्
दाक्षिण्यवान् भवति, दाक्षिण्यपण्याच्च तस्याः ‘वसम्’ आयत्ततामुपैति, ततश्च ब्रह्मचर्यविराधना-
दयो दोषाः । यास्तु कुलिङ्गिन्यः—तापसी-परिव्राजिकाप्रभृतयः तास्वभ्युत्थीयमानासु यथा-
भद्रकादीनां मिथ्यात्वरामनादयो दोषा भवन्ति ॥ ४४१७ ॥ अन्यतीर्थिकेषु पुनरिमे दोषाः—

ओभावणा पवयणे, कुतिथि उव्भावणा अवोही य ।

सिंसिजंति य तप्पक्खिएहिं गिहिसुव्वया बल्लियं ॥ ४४१८ ॥

सौत-भागवत-सौगतादीनामन्यतीर्थिकानामभ्युत्थाने प्रवचनस्य महती अपभ्रान्ता भवति—
अहो ! निःसारं प्रवचनमभीषाम् यदेवमन्यदर्शनेनामभ्युत्थानं विदधतीति । तदीयस्य च
कुतीर्थस्य ‘उद्भावना’ प्रभावना भवति—एतदेव दर्शनं शोभनतरं यदेवं जैना अप्येतदति-
पन्नानभ्युत्तिष्ठन्तीति । “अवोही य” इति प्रवचनलाघवप्रत्ययं मिथ्यात्वमोहनीयं कर्मोपचित्य
भवोदधौ परिभ्रमन् बोधिलाम् नासादयति । ये च गृहिणः सुव्रताः—शोभनाणुव्रतधारकाः
सुश्रावका इत्यर्थः ते ‘तत्पाक्षिकैः’ शाक्यादिपक्षपातिभिरुपासकैः ‘बल्लिक्’ अत्यर्थं सिंस्यन्ते—
असाकमेव दर्शनं सर्वोत्तमम्, भवदीयगुरूणामपि गौरवार्हत्वात् ॥ ४४१८ ॥ 25

एए चेव य दोसा, सविसेसयरऽन्नतिथिगीसुं पि ।

लाघव अणुजियत्तं, तहामयाणं अवचो य ॥ ४४१९ ॥

एत एव ‘दोषाः’ प्रवचनाप्रभ्रान्तादयोऽन्यतीर्थिकीष्वपि भवन्ति, नवरं ‘सविशेषतराः’
शङ्कादिभिर्दोषैः समधिकतरा मन्तव्याः । गृहिणामन्यतीर्थिकादीनां चाभ्युत्थाने सामान्यत इमे
दोषाः, तद्यथा—‘लाघवम्’ ‘एतेभ्योऽप्ययं हीनः’ इत्येवंलक्षणो लघुभाव उपजायते । ‘अनु-
जितत्वं’ वराकत्वमुपदर्शितं भवति, तथाहि लोको ब्रूयात्—अहो ! अदत्तदानां स्थाना इव वराका
अमी, यदेवमाहारादिनिमित्तमविरतकानामपि चाहूनि कुर्वन्ति । तथा—तेन यथावस्थितपदार्थो-

पलम्भकात्मकेन प्रकारेण गतं—ज्ञानमेवां ते 'तथागताः' सङ्कृतार्थवेदिनः तीर्थकर-गणधरा इत्यर्थः
तेषामवर्णवादे भवति, यथा—नामी सम्यग् मोक्षमार्गं दृष्टवन्त इति ॥ ४४१९ ॥

अथ संयतीनामभ्युत्थाने दोषं विशेषतो दर्शयन्नाह—

पायं तवस्सिणीओ, करंति किङ्कम्म भो सुविहियाणं ।

४ एसुत्तिट्ठह वतिणिं, भवियच्चं कारणेणेत्थं ॥ ४४२० ॥

संयतीमभ्युत्तिष्ठन्तं दृष्ट्वा कश्चिदभिनववर्मा चिन्तयेत्—प्रायः 'तपस्त्रिण्यः' संयत्याः सुवि-
हितानां कृतिकर्म कुर्वन्ति, "भो" इति पादपूरणे, एष पुनर्व्रतिनीमुत्तिष्ठति, तद् भवितव्यमत्र
कारणेनेति । ५ एवं शङ्कायां चतुर्गुरु, निःशङ्किते मूलम् । ७ यत् एते बोधास्ततो नैषामभ्यु-
त्थानं विधेयम् ॥ ४४२० ॥ अथ येषामभ्युत्थातव्यं तदभ्युत्थानाकरणे प्रायश्चित्तमभिहितुराह—

10 आयरिए अभिसेगे, भिक्खुंमि तहेव होह खुडे य ।

गुरुणा लहुगा लहुगो, भिजे पडिलोम विहएणं ॥ ४४२१ ॥

आचार्येऽभिप्रेके भिक्षौ तथैव क्षुल्लके आचार्यादीन् प्राप्नुजान् यथाक्रममनभ्युत्तिष्ठति
गुरुका लघुका लघुको भिजमासश्चेति प्रायश्चित्तानि । द्वितीयादेशेनेदमेव प्रायश्चित्तं 'प्रतिलोम'
प्रतीपक्रमेणाचार्यादीनां वक्तव्यम्, आचार्यस्य भिजमासः, अभिषेकस्य लघुमासः, भिक्षोश्चतु-
15 र्लषवः, क्षुल्लकस्य चतुर्गुरव इति भावः । एष सङ्ग्रहग्राथासमासार्थः ॥ ४४२१ ॥

अथैनानमेव विवृणोति—

आयरियस्सायरियं, अणुट्टियंतस्स चउगुरु होंति ।

वसमे भिक्खु खुडे, लहुगा लहुगो य भिजो य ॥ ४४२२ ॥

आचार्यस्याचार्यं प्राधूर्णकमायान्तमनुत्तिष्ठतश्चतुर्गुरवो भवन्ति, वृषभमनभ्युत्तिष्ठतश्चतुर्लघुकाः,
20 भिक्षुमनुत्तिष्ठतो लघुमासः, क्षुल्लकमनुत्तिष्ठतो भिजमासः ॥ ४४२२ ॥

५ एवमाचार्यस्य प्रायश्चित्तमुक्तम् । अथ शेषाणामतिदिशति—

सट्ठाण परट्ठाणे, एमेव य वसह-भिक्खु-खुट्ठाणं ।

जं परट्ठाणे पावह, तं चेव य सोहि सट्ठाणे ॥ ४४२३ ॥

एवमेव वृषभ-भिक्खु-क्षुल्लकानामपि स्वस्थान-परस्थानप्रायश्चित्तं वक्तव्यम् । स्वस्थानं नाम-वृष-
25 भस्य वृषभः, परस्थानं वृषमस्याचार्य-५ भिक्षु-क्षुल्लकाः; एवं ७ भिक्षु-क्षुल्लकयोरपि स्वस्थान-पर-
स्थानभावना कर्तव्या । अत्र च यत् परस्थाने आचार्यः प्राप्नोति तदसावपि वृषभादिः स्वस्थाने
प्राप्नोति । किमुक्तं भवति!—वृषभस्य प्राधूर्णकमाचार्यमनभ्युत्तिष्ठतश्चतुर्गुरुकाः, वृषमस्थानभ्यु-
त्थाने चतुर्लषवः, भिक्षोरनभ्युत्थाने मासलघु, क्षुल्लकस्थानभ्युत्थाने भिजमासः; एवं भिक्षु-क्षुल्लक-
योरपि मन्तव्यम् । अत्र परस्थानमाचार्यस्य वृषभादयः, तेषामनभ्युत्थाने यथाऽसौ चतुर्लघुका-
30 दिकमापन्नवान् तथा वृषभादयोऽपि स्वस्थानमनभ्युत्तिष्ठन्तस्तदेव प्राप्नुवन्ति ॥ ४४२३ ॥

१ 'लम्भाराम' भा० ॥ २ ५ ७ एतन्मध्यगतः पाठः भा० नास्ति ॥ ३ 'कखुर्मि' तह य होह
ताभा० ॥ ४ अत्र बहुषु स्थलेषु भा० पुस्तके प्राधूर्णिके इति पाठः दृश्यते ॥ ५ ५ ७ एतन्मध्यगतः
मवतरणं भा० नास्ति ॥ ६ ५ ७ एतदन्तर्गतः पाठः भा० को० एव वर्तते ॥

अथैतदेव प्रायश्चित्तं तपः-कालभ्यां विशेषवन्नाह—

दोहि वि गुरुमा एते, आयरियस्सा तवेण कालेण ।

तवगुरुमा कालगुरु, दोहि वि लहुगा य खुड्डस्स ॥ ४४२४ ॥

आचार्यस्य 'एतानि' चतुर्गुरुकादीनि प्रायश्चित्तानि द्वाभ्यामपि गुरुकाणि कर्तव्यानि, तद्यथा—तपसा कालेन च । वृषभस्य तपोगुरुकाणि, मिश्रोः कालगुरुकाणि, शुल्लकस्य ५ 'द्वाभ्यामपि' तपः-कालभ्यां लघुकाणि ॥ ४४२४ ॥

अहवा अविसिद्धं चिय, पाहुणयाऽज्जंतुए गुरुममादी ।

पावेंति अणुट्ठिता, चउगुरु लहुगा लहुग भिन्नं ॥ ४४२५ ॥

'अथवा' इति प्रायश्चित्तस्य प्रकारान्तरताद्योतकः । 'अविशिष्टमेव' आचार्यादिविशेषैर्विरहितं प्राचूर्णकमागन्तुकमनुचिष्टन्तः 'गुर्वादयो' आचार्यप्रभृतयो यथाक्रमं चतुर्गुरु-चतुर्लघुक- 10 लघुमास-भिन्नमासान् प्राप्नुवन्ति । तद्यथा—आचार्यस्य यं वा तं वा प्राचूर्णकमागतमनभ्युचिष्ट-तश्चतुर्गुरु, वृषभस्य चतुर्लघु, मिश्रोर्लघुमासः, शुल्लकस्य भिन्नमास इति ॥ ४४२५ ॥

अहवा जं वा तं वा, पाहुणगं गुरुमणुट्ठिहं पावे ।

भिन्नं वसभो सुकं, भिक्खु लहू खुड्डए गुरुमा ॥ ४४२६ ॥

अथवा यं वा तं वा प्राचूर्णकमनुचिष्टन् 'गुरुः' आचार्यो भिन्नमासं प्राप्नोति, वृषभः 'शुल्ल- 15 मासं' लघुमासमित्यर्थः, भिक्खुश्चतुर्लघुकम्, शुल्लकश्चतुर्गुरुकम् । एतेन "पडिलोम विइएण" (गा. ४४२१) ति पदं व्याख्यातम् ॥ ४४२६ ॥

अथ किमर्थमयं द्वितीयादेशः प्रवृत्तः ? इत्याह—

वायण-वादारण-धम्मकहण-सुत्तत्थचित्तणालुं च ।

वाउलिए आयरिए, विइयादेसो उ भिच्चाई ॥ ४४२७ ॥

20

इहाचार्यस्यानेकधा व्याक्षेपः, तद्यथा—वाचना नाम-अनुयोगः सा विनेयानां दातव्या, व्यापारणं साधूनां वैवाहृत्यादिषु यथायोग्यं विधेयम्, श्राद्धानां धर्मकथनं विधातव्यम्, स्वयं च सूत्रा-ऽर्थयोश्चिन्तना-अनुपेक्षा कर्तव्या । एवमादिषु कार्येषु निरन्तरमाचार्यो व्याकुलितो भवति, वृषभादयस्तु न तथा व्याकुला इत्यतोऽयं भिन्नमासादिर्द्वितीय आदेशः प्रवृत्तः । इयमत्र भावना—आचार्यो बहुव्याकुलतया प्राप्नुकमागच्छन्तं दृष्ट्वापि नाभ्युत्थातुं पारयेत्; 25 अतस्तस्य स्वरूपतरं प्रायश्चित्तम् । वृषभ-भिक्खु-शुल्लकास्तु यथाक्रममस्या-ऽस्त्वतरा-ऽस्त्वतमन्याक्षेपाः, ततो लघुमासादीनि प्रभूत-प्रभूततर-प्रभूततमानि तेषां प्रायश्चित्तानीति ॥ ४४२७ ॥

अथ शुल्लकस्य गुरुतमप्रायश्चित्तदाने विशेषकारणमाह—

वेसइ लहुमुड्डेइ य, धूलीधवलो असंफुरो खुड्डो ।

इति तस्स होंति गुरुगा, पालेइ हु चंचलं दंबो ॥ ४४२८ ॥

30

'शुल्लकः' बालः सं लघुशरीरतया सुखेनैवोपविशति उचिष्ठति च, क्रीडनशीलतया च

- १ स क्रीडनशीलतया प्रायेण 'धूलीधवला' रजोगुण्डितदेहो भवति, असंस्फुरन्मासौ, ततः 'लघु' शरीरमुपविशति उचिष्ठति च, अतो यद्यसौ ॥ ४४२८ ॥

प्रायेण 'धूलीधवलः' रजोगुण्डितदेहः 'असंस्फुरश्च' असंवृतोऽसौ भवति, अतो यद्यसावपि प्राधुणकमागतं नोचिष्ठति तदा महद् दूषणमाप्नोति, अत एतस्य चतुर्गुणकाः प्रायश्चित्तम् । किञ्च—यश्चञ्चलः—स्वभावात् चपलोऽपि सन् गुवादीनां नाभ्युत्तिष्ठति ७ तं 'दण्डः' प्रायश्चित्तलक्षणो दीयमानः पालयति, चञ्चलत्वमपनयतीत्यर्थः ॥ ४४२८ ॥ अपि च—

४ जह ता दंडत्थाणं, पावइ बालो वि पयणुए दोसे ।

ह शु दाणि अक्खमं णे, पमाइउं रक्खणा सेसे ॥ ४४२९ ॥

बालस्यापि गुरुके प्रायश्चित्ते दत्ते सति शेषसाधवश्चिन्तयेयुः—यदि तावदयं बालोऽपि 'प्रतनुके' अनभ्युत्थानमात्रलक्षणे स्वल्पेऽप्यपराधे एवं दण्डस्थानं प्राप्नोति "ह शु दाणि" त्ति तत इदानीमस्माकं 'प्रमत्तुम्' अभ्युत्थाने प्रमादं कर्तुम् 'अक्षमम्' अनुचितमिति शेषसाधुवर्ग-
10 स्यापि रक्षणं कृतं भवति ॥ ४४२९ ॥ आह—अभ्युत्थानमकुर्वतामात्म-संयमयोस्मात् काचिदपि विराधना नास्ति ततः किं कारणमेवमेव प्रायश्चित्तं दीयते ? उच्यते—

दिट्ठेतो दुक्खखरणे, अब्भुट्ठितेहिं जह गुणो पत्तो ।

तम्हा उट्ठेयव्वो, पाहुणओ गच्छे आयरिओ ॥ ४४३० ॥

इह प्राधुणकमाचार्यमनुत्तिष्ठन् भगवतामाज्ञामतिक्रामति । तथा चात्र 'द्व्यक्षरकैण'
15 दासेन दृष्टान्तः—

एगो राया, सो केणइ दुक्खखरणं आराहिओ । रत्ता से पट्टं बंधिउं पहाणं रजं दिजं ।
तत्थ दंड-भड-भोइयाइणो 'दुक्खखरो' त्ति काउं परिभवेणं तस्स अब्भुट्ठाणाहयं न करेत्ति,
ताहे तेण ते अणव्भुट्ठेता दंडिया मारिया य । जे विणीया ते अब्भुट्ठित्ति, तेसिं तेण
परितुट्ठेण रजसविभागो दिज्जे ॥

20 अथार्थोपनयः—यथा तैरभ्युत्तिष्ठन्निरिहलोके गुणः प्राप्तः तथा साधवोऽपि प्राधुणक-
माचार्यमभ्युत्तिष्ठन्त इह परत्र च गुणानासादयन्ति । तस्मात् प्राधुणक आचार्यः सकलेनापि
गच्छेनाभ्युत्थातव्यः ॥ ४४३० ॥ अमुमेव द्व्यक्षरकदृष्टान्तं व्याख्यातव्यति—

आराहितो रज सपट्टबंधं, कासी य राया उ दुक्खखरस्स ।

पसासमाणं तु कुलीयमादी, नाढंति तं तेण य ते विणीया ॥ ४४३१ ॥

25 'आराधितः' केनापि गुणविशेषेण परितोषं प्रापितः सन् राजा द्व्यक्षरकस्य सपट्टबन्धं
राज्यमकार्षीत्, पट्टबन्धनृपतिं तं निहितवानिति भावः । ततस्तं द्व्यक्षरकराजं राज्यं प्रशासतं
'कुलीनादयो नाद्रियन्ते' 'वयं कुलीनाः, अयं तु हीनकुलोत्पन्नः, आदिशब्दाद् वयं प्रधान-
पुरुषाः, अयं पुनः कर्मकरः' इत्यादिपरिभवबुद्ध्या नाभ्युत्थानादिकमादरं तस्य कुर्वन्ति । ततस्ते
तेन राजा 'विनीताः' शिक्षां प्रापिताः, "विनयः शिक्षा-प्रणत्योः" (हैमाने० त्रिखर० श्लोक
30 ११०५) इति वचनात् ॥ ४४३१ ॥ कथं शिक्षिताः ? इत्याह—

सन्वस्सं हाऊणं, निज्झुदा मारिया य चिवदंता ।

भोगेहिं संविमत्ता, अणुकूल अणुव्वणा जे उ ॥ ४४३२ ॥

सर्वस्वमपहृत्य ते स्वनगराद् “निज्जूडा” निष्काशिताः । ये च तत्र निष्काशयमाना विवदन्ते—“किमस्माभिरपराद्धम् ? यो यो व्यञ्जरको भविष्यति तस्य तस्य किं वयमभ्युत्थानं करिष्यामः ?” इत्यादि कलहायन्ते ते विवदमाना मारिताः । ये तु तत्र “अनुकूलाः” अभ्युत्थानादिकारिणः “अनुत्पन्नाः” अगर्वितास्ते भोगैः “सविमक्ताः” राज्यभोगसंविमागस्तेषां कृतः ॥ ४४३२ ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

‘अहिराया तित्थयरो, इयरो उ गुरु उ होह नायव्वो ।

साहू जहा व दंद्धिय, पसत्थमपसत्थगा होंति ॥ ४४३३ ॥

यथा ‘अविराजः’ मौलः पृथिवीपतिः तथा तीर्थकरः । यथा ‘इतरः’ व्यञ्जरकराजः तथा तीर्थकराविराजनेवानुज्ञातार्थपदपट्टबन्धसहितगणाधिपत्यराज्यः ‘गुरुः’ आचार्यो ज्ञातव्यो भवति । यथा च ते प्रशस्तोऽप्रशस्तरूपा दण्डिकास्तथा साववोऽप्युभयस्वभावा भवन्ति ॥ ४४३३ ॥ तत्र—

जह ते अणुट्ठिहंता, हियसव्वस्सा उ दुक्खमामागी ।

इय णाणे आथरियं, अणुट्ठिहंताण वोच्छेदो ॥ ४४३४ ॥

यथा ते दण्ड-मट-भोजिकादयो व्यञ्जरकनृपतिभनुत्तिष्ठन्तो हृतसर्वत्वा ऐहिकस्य दुःखस्या-
मागिनः सज्जाताः ‘इति’ एवमाचार्यमप्यनुचिष्टतां दुर्विनीतसाधूनां ज्ञाने उपलक्षणत्वाद् दर्शन-
चारित्र्योश्च व्यवच्छेदो भवति । ततश्चानेकेषां जन्म-जरा-मरणादिदुःखानामामागिनस्ते सज्जा-
यन्ते ॥ ४४३४ ॥ एवोऽप्रशस्तोपनयः, अथ प्रशस्तोपनयः—

उट्ठाण-सेज्जा-ऽऽसणमाहएहिं, गुरुस्स जे होंति सयाऽणुकूला ।

नाउं विणीए अह ते गुरु उ, संगिण्हई देह य तेसि सुचं ॥ ४४३५ ॥

उत्थानं-गुरुमागच्छन्तं दृष्ट्वा ऊर्ध्वमवनम्, शय्या-सम-सुन्दरावकाशे गुरुणा संस्तरक-
रचनम्, आसनम्-उपवेशनयोग्यनिषद्यादिरचनम्, यद्वा “सेज्जा-ऽऽसणं” ति गुरुणा शय्याया
आसनाच्च नीचतरशय्या-ऽऽसनयोरभ्रयणम्, आदिशब्दादञ्जलिप्रग्रहादिपरिग्रहः । एवमादि-
भिर्विनयभेदैर्ये शिष्याः सदैव गुरोरनुकूला भवन्ति तान् विनीतान् ज्ञात्वा ‘अथ’ अनन्तरं गुरुः
‘संगृह्णाति’ ‘मयैते सम्यक् पालनीयाः’ इत्येवं सङ्गृह्य बुद्ध्या स्वीकरोति सूत्रं च तेषां प्रयच्छति ।
ततश्च ते इहं परत्र च कल्याणपरम्परामाजनं जायन्ते ॥ ४४३५ ॥

25

अयाप्रशस्तोपनयं विशेषतो भावयन्नाह—

पजाय-जाई-सुततो य बुद्धा, जच्चनिया सीससमिद्धिमंता ।

कुव्वंतऽवर्णं अह ते गणाओ, निज्जूहई नो य ददाह सुचं ॥ ४४३६ ॥

पर्यायतो ये बुद्धास्ते ‘अवमरालिकोऽयम्’ इति बुद्ध्या, जातिमधिकृत्य ये बुद्धाः-षष्टि-
वर्षजन्मपर्याया इत्यर्थस्ते ‘बालकोऽयम्’ इति बुद्ध्या, ‘श्रुततश्च’ श्रुतमङ्गीकृत्य ये बुद्धास्ते
‘अल्पश्रुतोऽयम्’ इति कृत्वा, ‘जात्यन्विताः’ विसिष्टजातिसम्भूताः ‘हीनजात्युद्भवोऽयम्’ इति
मत्वा, ‘शिष्यसमृद्धिमन्तः’ परिवारसम्पदुपेताः ‘अल्पपरिवारोऽयम्’ इति बुद्ध्या गुरोः ‘अवज्ञाम्’

१ “दू” “निज्जूडा” मो० ताटी० । “दू” “निर्यूडा” निष्का० ६० ॥

अनभ्युत्थानलक्षणां कुर्यन्ति । अथैवमवज्ञाकरणानन्तरं गुरुस्तान् स्वगच्छनगराद् निर्यहति । ये च बहुपाक्षिकत्वादिभिः कारणैर्निर्यहितुं न शक्यन्ते तेषां भोगसंविभागकल्पं 'सूत्रं' श्रुतं न प्रयच्छति ॥ ४४३६ ॥ एवं तावत् प्राधुणकमाचार्यमङ्गीकृत्याभ्युत्थानाऽनभ्युत्थानयोगुण-दोषा उपवर्णिताः । अथ सामान्यतो गच्छमध्यस्थितस्यैवाचार्यस्यानभ्युत्थाने दोषमाह—

॥ मञ्जुत्थ पोरिसीए, लेवे पडिलेह आइयण धम्मे ।

पयल गिलाणे तह उत्तिमइ सव्वेसि उट्ठाणं ॥ ४४३७ ॥

आचार्यमागच्छन्तं दृष्ट्वा गच्छसाधवो मध्यस्थास्तिष्ठन्ति न पुनरभ्युत्तिष्ठन्ति पूर्वोक्तमेव प्रायश्चित्तम् । सूत्रा-ऽर्थपौरुषां लेपप्रदानं प्रतिलेखनां 'आइयणं' ति समुद्देशनं धर्मकर्षां वा विदधानाः प्रचलायमाना वा नाभ्युत्तिष्ठन्ति अत्रापि 'तदेव' वृषमादिविषयं प्रायश्चित्तम् । 10 ग्लानो वा उत्तमार्थप्रतिपन्नो वा शक्तौ सत्यां यदि नोत्तिष्ठति तदा तस्यापि प्रायश्चित्तम् । यत एवमतः सर्वेषामभ्युत्थानं भवति । इदमत्र हृदयम्—आचार्याणामनभ्युत्थाने सूत्रपौरुष-करणादीनि कदाचिन्मनानि नालम्बनीयानि, यथा—समायमालापकोऽर्धपठितो वर्त्तते, लेपो वा पात्रके नाद्यापि परिपूर्णो दत्तः, प्रतिलेखनादिकं वा सम्प्रति कुर्वणोऽस्ति, ग्लानो वा कृतमक्त-प्रत्याख्यानो वा अहमस्मीति; किन्तु सर्वैरपि सूत्राध्ययनादिव्यापारं परिहृत्याभ्युत्थातव्यम् 15 ॥ ४४३७ ॥ एवं तावदुयाश्रये विधिरमिहितः, अथान्यत्र गृहादौ रथ्यादिषु वा यत्र दृश्यते तत्रायं विधिः—

दूरागयमुद्वेउं, अभिनिगंतुं नमंति णं सव्वे ।

दंडगहणं च मोत्तुं, दिट्ठे उट्ठाणमन्नत्थ ॥ ४४३८ ॥

दूरादाचार्यमागतं दृष्ट्वा अभि-आभिमुख्येन निर्गत्य सर्वेऽपि साधवः "ण"मिति एतमाचार्यं 20 'नमन्ति' शिरसा वन्दन्ते । यदा च गुरव उपाश्रयं प्रविशन्ति तदा दण्डकग्रहणमपि कर्तव्यम् । 'अन्यत्र तु' गृहादौ दृष्टे गुरौ दण्डकग्रहणं सुत्वा अभ्युत्थानमेव कर्तव्यम् ॥ ४४३८ ॥ एवमभ्युत्थाने के गुणाः ? इत्याह—

परपक्खे य सपक्खे, होइ अगम्मत्तणं च उट्ठाणे ।

सुयपूयणा थिरचं, पमावणा निज्जरा चेव ॥ ४४३९ ॥

25 परपक्षः—परपापिण्डिनः स्वपक्षः—पार्श्वस्थादिवर्गस्तयोः 'अगम्यत्वम्' अनभिभवनीयता गुरो-रभ्युत्थाने भवति । तथा गुरवो बहुश्रुता भवन्तीति श्रुतपूजनमपि कृतं स्यात् । अन्येषामभ्यु-त्थानादौ विनये सीदतां स्थिरत्वमनुष्ठितं भवति । प्रभावना च सासनस्यैवं कृता भवेत्—अहो ! शोभनमिदं प्रवचनं यत्रैवंविधो विनयो विधीयते । निर्जरा च कर्मक्षयरूपा निपुला भवति, विनयस्याभ्यन्तरतपोमेदत्वात्, < तस्य च निर्जरानिबन्धनतया सुप्रतीत्वात् > ॥ ४४३९ ॥

30 आह—यः प्रव्रजितः सर्वपापोरतस्तस्य किं नाम विनयेन कार्यम् ? इति उच्यते—

अकारणा नत्थिह कज्जसिद्धी, न याणुवाएण वदंति तण्णा ।

उवायवं कारणसंपउत्तो, कज्जाणि साहेइ पयत्तवं च ॥ ४४४० ॥

अकारणा कार्यस्य सिद्धिः 'इह' अस्मिन् जगति नास्ति, यद् यस्य कार्यस्योपादानं कारणं तत् तेन विना न सिध्यतीत्यर्थः, यथा मृत्पिण्डं विना घट इति । कारणसङ्कावेऽपि 'न च' नैव 'अनुपायेन' उपायाभावेन कार्यं भवतीति 'तज्ज्ञाः' कार्यसिद्धिवेदिनो वदन्ति, यथा मृत्पिण्डसङ्कावेऽपि चक्र-चीवरोदकाद्युपायमन्तरेण घटो न सिध्यति । यः पुनरुपायवान् कारण-सम्प्रयुक्तः प्रयत्नवांश्च भवति स कार्याणि साधयति, यथा कुम्भकारो मृत्पिण्डमासाद्य चक्र-४ चीवराद्युपायसाधिव्यजनितोपष्टम्भः स्वहस्तव्यापारणरूपं प्रयत्नं कुर्वन् घटमिति ॥ ४४४० ॥

आह—यथेवमुपायकारणयुक्तः कार्याणि साधयति ततः प्रसूते किमायातम् ? इत्याह—

धम्मस्स मूलं विणयं वयंति, धम्मो य मूलं खलु सोग्गईए ।

सा सोग्गई जत्थ अवाहया ऊ, तम्हा निसेज्जो विणयो तदड्ढा ॥ ४४४१ ॥

'धर्मस्य' श्रुत-चारित्ररूपस्य 'मूलं' प्रथममुत्पत्तिकारणं 'विनयम्' अभ्युत्थानादिरूपं वदन्ति 10 तीर्थक्रादय इति गम्यते । स च धर्मः 'खलु' अवधारणे सुगतेः 'मूलं' कारणं मन्तव्यम्, दुर्गतौ प्रपतन्तं प्राणिनं धारयति सुगतौ च स्थापयतीति निरुक्तिसिद्धत्वात् तस्येति भावः । अथ सुगतिरिह कीदृशी गृह्यते ? इत्याह—सा सुगतिरभिधीयते यत्र 'अवाधता' क्षुत्पिपासा-रोग-शोकादीनां शारीर-मानसानां बाधानामभावः, सिद्धिरित्यर्थः । यत एवं तस्मात् 'तदर्थ' सुगतिनिमित्तं विनयो निषेध्यः । इदमत्र हृदयम्—इह कार्यं तावदव्याबाधसुखलक्षणो मोक्षः, 15 तस्य च कारणं श्रुत-चारित्ररूपः सर्वज्ञमापितो धर्मः, स च गुरोरभ्युत्थान-बन्धनादिविनय-लक्षणमुपायमन्तरेण न साधयितुं शक्यते, अतः परम्परया मोक्षकारणमेवायमिति मत्वा तदर्थं विनय आसेवितव्य इति ॥ ४४४१ ॥ आह—युक्तं पौरुषी-लेपप्रदानादिकारिणामभ्युत्थानम्, ग्लानोत्तमार्थप्रतिपन्नयोस्तु किमर्थमभ्युत्थानम् ? उच्यते—

मंगल-सद्वाजणणं, विरियाधारो न हाविओ चेवं ।

20

एएहिं कारणेहिं, अतरंत परिण्ण उड्डाणं ॥ ४४४२ ॥

'अतरन्तः' ग्लानः "परिण" चि मत्तुप्रत्ययलोपात् 'परिज्ञावान्' अनशनी, एतयोर्गुरुणाम-भ्युत्थाने सङ्कलं भवति, ततश्च ग्लानस्याचिरादेव प्रगुणीभवनं कृतमक्तप्रत्याख्यानस्य तु निर्विघ्नमुत्तमार्थसाधनं स्यात् । तथा ग्लाने परिज्ञावति वा गुरुमभ्युत्तिष्ठति शेषाणामप्यभ्युत्थाने श्रद्धाजननं विहितं भवति, यथेवोऽप्येवं गुरुमभ्युत्तिष्ठति ततोऽस्माभिः सुतरामभ्युत्थातव्यम् । 25 अपि च—एवं कुर्वता ग्लानेन परिज्ञावता च वीर्याचारो न हापितो भवति । अत एतैः कारणैरेताभ्यामभ्युत्थातव्यम् ॥ ४४४२ ॥ प्रकारान्तरेण प्रायश्चित्तमुपदर्शयन्नाह—

चंकमणे पासवणे, वीयारे साहु संजई सच्ची ।

सन्निणि वाइ अमच्चे, संघे वा रायसहिए वा ॥ ४४४३ ॥

पणयं च भिन्नमासो, मासो लहुगो य होइ गुरुगो य ।

30

चचारि छ च लहु गुरु, छेदो मूलं तह दुगं च ॥ ४४४४ ॥

इह प्रथमगाथाया द्वितीयगाथायाश्च पदानां यथासङ्केतं योजना । तद्यथा—आचार्य-चङ्क्रमणं कुर्वाणं दृष्ट्वा नाभ्युत्तिष्ठति 'पञ्चकं' पञ्चरात्रिन्दिवानि प्रायश्चित्तम् । प्रश्रवणमूच्या

आगतं नाभ्युत्तिष्ठति भिन्नमासः । 'विचारः' संज्ञा तां कृत्वा समागतस्यानभ्युत्थाने मासलघु ।
 अन्यैः साधुभिः समागतस्यानभ्युत्थाने मासगुरु । संयतीभिः सार्धमागतस्यानुत्थाने चतुर्लघु ।
 संज्ञिनः—श्रावकास्तैः सममायातमनुत्तिष्ठतश्चतुर्गुरु । असंज्ञिभिः सममायातस्यानभ्युत्थाने षड्लघु ।
 संज्ञिनीभिरसंज्ञिनीभिश्च स्त्रीभिः सममायान्तमनभ्युत्तिष्ठतः षड्गुरु । वादिना सार्धमायातेऽन-
 ५भ्युत्थिते छेदः । अमात्येन सार्धमागते मूलम् । सङ्घेन सार्धमायातेऽनुत्थितेऽनवसाप्यम् ।
 राज्ञा सहितं सूरिमागतमनुत्तिष्ठतः पाराश्विकम् ॥ ४४४३ ॥ ४४४४ ॥

..अथ किमर्थं स्त्रीभिः सममायाते गुरुतरं प्रायश्चित्तम् ? उच्यते—

पूर्यन्ति पूर्यन् इत्थियाउ पाएण ताओं लहुसत्ता ।

एएण कारणेणं, पुरिसेसुं इत्थिया पच्छा ॥ ४४४५ ॥

- 10 इह स्त्रियः प्रायेण 'पूजितं पूजयन्ति' यमेवाचार्यादिकं साधु-श्रावकादिभिरभ्युत्थानादिना
 पूज्यमानं पश्यन्ति तस्यैव पूजां विदधति, ताश्च स्त्रियः प्रायेण 'लघुसत्ताः' लुच्छाश्रया
 भवन्ति, ततः साधुभिरनभ्युत्थीयमानमाचार्यं गाढतरं परिमवबुद्ध्या पश्यन्ति—न किमप्येष
 आचार्यो जानाति, न चायं विशिष्टगुणवान् सम्भाव्यते, अन्यथा किमेते साधवो नाभ्यु-
 त्तिष्ठन्ति ? । एवमेतेन कारणेन 'पुरुषेषु' साधु-श्रावकादिषु पूर्वं लघुतरप्रायश्चित्तमुक्त्वा पश्चात्
 15 स्त्रियोऽपि कृत्य गुरुतरमुक्तम् ॥ ४४४५ ॥

अथ राज्ञा सार्धं समागतस्यानभ्युत्थाने किं कारणं पाराश्विकम् ? इत्याह—

पाएणिद्धा एंति महाणेण समं त्, फातिं दोसो गच्छइ एएसु तणू वि ।

गज्झं वक्कं होज्ज कहं वा परिभूतो, वेड्डज्जं वा कुच्छियवेसम्मि मणूसे ॥ ४४४६ ॥

'ऋद्धाः' राजादयः ऋद्धिमन्तः 'प्रायेण' बाहुल्येन 'महाजनेन' सामन्त-भक्ति-महत्तमादीनां

- 20 महत्ता समवायेन समं समागच्छन्ति, तत एतेषु 'तनुरपि' स्वल्पोऽप्यनभ्युत्थानमात्रलक्षणो दोषः
 स्फातिं गच्छति, सर्वत्र विस्तरतीति भावः । अपि च—साधुभिरनभ्युत्थीयमान आचार्यः
 परिभूतो भवति, परिमवपदमुपगच्छतीत्यर्थः । परिभूतस्य च 'वाक्यं' वचनं कथं नाम राजादीनां
 'ब्राह्मम्' उपादेयं भवेत् ? । वैदूर्यमिव रत्नं 'कुत्सितवेपे' कार्पटिकवेषधारिणि मनुष्ये वर्चमा-
 नम् ; यथा तदीये हस्ते स्थितं सद् अनर्घ्यमपि तद् न जनस्योपादेयम्, एवं गुरुणामपि धर्मक-
 25 थावाक्यं गाम्भीर्य-माधुर्योदिगुणैरनर्घ्यमपि परिभूततया न राजादीनामुपादेयं भवति । तदनु-
 पादेयतायां च तेषां सम्यग्दर्शनादिप्रतिपत्तिरपि न भवति । अतो राज्ञा सार्धं समायातेऽनभ्यु-
 त्थीयमाने पाराश्विकम् ॥ ४४४६ ॥ परः प्राह—युक्तं प्रश्रवणमूय्यादेरागतस्याभ्युत्थानम्,
 यत्तु चङ्क्रमणं कुर्वतोऽभ्युत्थानं तद् नास्माकं युक्तिक्रमं प्रतिभाति, यतः—

अवस्सकिरियाजोगे, चड्ढंतो साहु पुजया ।

- 30 परिफणुं तु पासामो, चंक्रमन्ते वि उट्ठणं ॥ ४४४७ ॥

विचार-विहारादिको योऽवश्यं कर्तव्यः क्रियायोगस्त्र वर्चमानो यदा समागच्छति तदा
 'साध्वी' श्रेयसी तस्य पूज्यता । यदा तु चङ्क्रमणं करोति तदा निरर्थके योगे वर्तते अतश्चङ्क-
 मत्यपि गुरौ यद् उत्थानं तद् 'परिफणु' निष्फलमेव पश्यामः । यत उक्तं भगवत्याम्—

जावं च णं से जीवे सयासमियं एयइ० तावं च णं से जीवे आरंभे वट्टइ संरंभे वट्टइ० ।
जावं च णं से जीवे आरंभे वट्टइ० तावं च णं तस्स जीवस्स अंतकिरिया न भवइ (शु० ३
उ० ३) ॥ ४४४७ ॥ अत्र सूरिः प्रतिविधानमाह—

कामं तु एअमाणो, आरंभाईसु चट्टई जीवो ।

सो उ अणट्ठा णेट्ठो, अवि बाहूणं पि उक्खेवो ॥ ४४४८ ॥

‘कामम्’ अनुमतमिदं यद् एष जीवः ‘एजमानः’ स्पन्दमानः ‘आरम्भादिषु’ कर्मबन्धकार-
णेषु वर्तते, ‘स तु’ स पुनः प्ररिस्पन्दः ‘अनर्थ’ निष्कारणं ‘नेष्टः’ नाभिमतः अपि ‘ब्राह्मो-
त्क्षेपः’ बाह्वक्षेपमात्रोऽपि, किं पुनश्चङ्क्रमणादिरित्यपिशब्दार्थः, अर्थार्थापन्नम्—यः सार्थक-
श्चङ्क्रमणादिव्यापारः स इष्ट एवेति ॥ ४४४८ ॥

अथ सार्थकोऽपि व्यापारः कथमिष्टः ? इत्यस्यां जिज्ञासायां यथा श्लोकत्रयेऽपि व्यापार्यमाणे 10
दोषा यथा च गुणा भवन्ति तदेतत् प्रतिपादयति—

मणो य वाया काओ अ, तिविहो जोगसंगहो ।

ते अजुत्तस्स दोसाय, जुत्तस्स उ गुणावहा ॥ ४४४९ ॥

मनोयोगो वाय्योगः काययोगश्चेति त्रिविधो योगसङ्गहो भवति, सङ्क्षेपतत्त्विका योगो
भवतीत्यर्थः । ‘ते च’ मनो-वाक्-काययोगाः ‘अयुक्तस्य’ अनुपयुक्तस्य ‘दोषाय’ कर्मबन्धाय भवन्ति, 15
युक्तस्य तु त एव ‘गुणावहाः’ कर्मनिर्वराकारिणः सम्पद्यन्ते ॥ ४४४९ ॥ इदमेव भावयति—

जह गुणस्सिरियाई, न होति दोसा तहव समियस्स ।

गुत्तीट्ठिय प्पमायं, रुंमइ समिई सचेट्ठस्स ॥ ४४५० ॥

यथा किल मनो-वाक्-कायगुणस्य ईर्यादिप्रत्यया अनुपयुक्तगमना-ऽऽगमनादिक्रियासमुत्था
दोषा न भवन्ति तथैव ‘समितस्यापि’ चङ्क्रमणं कुर्वत ईर्यादिप्रत्यया दोषा न भवन्त्येव । किं 20
कारणम् ? इत्याह—यदा किल गुप्तिषु-मनोगुण्यादिषु स्थितो भवति तदा योऽगुप्तिप्रत्ययः प्रमा-
दस्तं निरुणद्धि, तस्मिन्निरोधाच्च तत्प्रत्ययं कर्मापि न बध्नाति । यस्तु समितौ स्थितः स सचेष्टस्य यः
प्रभावो यश्च तत्प्रत्ययः कर्मबन्धस्तयोर्निरोधं विदधाति ॥ ४४५० ॥ परः प्राह—यो गुप्तः स
समितो भवति उत न ? इति यो वा समितः स गुप्तो भवति उत न ? इति अत्रोच्यते—

समितो नियमा गुत्तो, गुत्तो समियत्तणम्मि भइअच्चो । 25

कुसलवइमृदीरंतो, जं वहसमितो वि गुत्तो वि ॥ ४४५१ ॥

इह समितयः प्रवीचाररूपा इष्यन्ते, गुप्तयस्तु प्रवीचारा-ऽप्रवीचारोभयरूपाः । प्रवीचारो
नाम-कायिको वाचिको वा व्यापारः । ततो यः ‘समितः’ सम्यग्गमन-भाषणादिचेष्टायां प्रवृत्तः
स नियमाद् ‘गुप्तः’ गुप्तियुक्तो गन्तव्यः, यस्तु गुप्तः स समितत्वे ‘भक्तव्यः’ विकल्पनीयः ।
तत्र अ समितः कथं नियमाद् गुप्तः ? इत्याह—‘कुसलां’ निरवद्यादिगुणोपेतां चाचमुदी- 30
रयन् ‘यद्’ यस्माद् वाक्समितोऽपि गुप्तोऽपि । किमुक्तं भवति ?—यः सम्यगनुविचिन्त्य
निरवद्यां भाषां भाषते स भाषासमितोऽपि वाग्युप्तोऽपि च भवति, गुप्तेः प्रवीचाररूपतयाऽप्य-

मिधानात्; अतः समितो नियमाद् गुप्त इति ॥ ४४५१ ॥

गुप्तः समितत्वे कथं भजनीयः ? इत्याह—

जो पुण काय-वतीओ, निरुद्ध कुसलं मणं उदीरेह ।

चिट्ठह एकम्मणो, सो खलु गुत्तो न समितो उ ॥ ४४५२ ॥

- ५ यः पुनः काय-वाचौ निरुध्य 'कुशलं' शुभं मन उदीरयत् एकाम्रमना धर्मध्यानाद्युपयुक्त-चित्तस्तिष्ठति स खलु गुप्त उच्यते, न समितः, समितेः प्रवीचाररूपत्वात् । यस्तु काय-वाचौ सम्यक् प्रयुक्ते स गुप्तोऽपि समितोऽपि मन्तव्यः ॥ ४४५२ ॥

अथ समिति-गुप्तीनां परस्परमवतारं दर्शयन्त्याह—

वाइगसमिई विहया, तइया पुण माणसा भवे समिई ।

- १० सेसा उ काइयाओ, मणो उ संव्वासु अविरुद्धो ॥ ४४५३ ॥

'वाचिकसमितिर्नाम' भाषासमितिः सा द्वितीया वागुत्तिर्मन्तव्या । यदा किल भाषासमितो-

भवति तदा यथा भाषाया असमितिप्रत्ययं कर्मबन्धं निरुणद्धि तथा वागुत्तिप्रत्ययमपि कर्मबन्धं निरुणद्धि, एवं भाषासमिति-वागुत्त्योरेकत्वम् । 'तृतीया पुनः' एषणाख्या समितिः 'मानसी' मानसिकोपयोगनिष्पन्ना । किमुक्तं भवति ?—यदा साधुरेषणासमितो भवति तदा

- १५ श्रोत्रादिभिरिन्द्रियैर्हस्त-मात्रकधावनादिसमुत्थेषु शब्दादिषूपयुज्यते, अत एवास्या मनोगुप्तेष्वैक-त्वम् । 'शेषास्तु समितयः' ईर्या-ऽऽदाननिक्षेपोच्चारादिपारिष्ठापनिकारूपाः 'कायिक्यः' कायचेष्टा-निष्पन्ना, अत एवासां तिष्ठणामपि कायगुप्त्या सहैकत्वम् । "मणो उ सव्वासु अविरुद्धो" चि मानसिक उपयोगः 'सर्वाणु' पञ्चस्वपि समितिषु 'अविरुद्धः' समितिपञ्चकेऽप्यस्तीति भावः । अत एव मनोगुप्तस्य सचेष्टस्य सर्वासां समितीनां मनोगुप्त्या सहैकत्वं मन्तव्यम् ॥ ४४५३ ॥

- २० आह—भिक्षार्थं गृहद्वारे स्थितस्य तत्राहारादीनि कल्पनीयानि मार्गयतः श्रोत्रादिभिरुप-क्तस्य भाषासमिति-मनोगुप्त्येषणासमितीनां तिष्ठणामपि सम्भवो दृश्यते अतः किमासामेकत्वम् उक्तान्यत्वम् ? इत्याशङ्क्याह—

वयसमितो चिय जायइ, आहारादीणि कप्पणिजाणि ।

एसणउवओगे पुण, सोयाई माणसा न वई ॥ ४४५४ ॥

- २५ 'शक्ति-प्रक्षितादिदशदोषरहितं मया ग्राह्यम्' इत्येषणासमितिभावसंयुक्तो यदा साधुराहा-रादीनि कल्पनीयानि मार्गयति तदा वाक्समित एवासौ जायते, न पुनर्मनोगुप्त इत्येवकारार्थः । यदा तु श्रोत्रादिभिर्येषणायामुपयोगं करोति तदा मानसी नाम गुप्तिर्मवेत्, मनोगुप्तिरित्यर्थः, न पुनः 'वाग्' भाषासमितिः । इदमत्र तात्पर्यम्—भाषासमितिर्मनोगुप्तिश्चेति द्वे समिति-गुप्ती युगपन्नं भवतः किन्तु भिन्नकालम्, यद्यपि च "मणो य सवत्थ अविरुद्धो" (गा० ४४५३) ३० चि वचनाद् भाषासमितावपि मानसिकोपयोगः समस्ति तथापि गौणत्वादसौ सन्नपि न विव-क्ष्यत इति ॥ ४४५४ ॥ अपि च—

जा चिं य ठियस्स चेद्धा, इत्थादीणं तु मंगियाईसु ।

सा वि य इरियासमिती, न केवलं चंकमतस्स ॥ ४४५५ ॥

न केवलं 'चङ्क्रमतः' चङ्क्रमणं कुर्वत एव ईर्यासमितिः किन्तु 'स्थितस्य' गमना-ऽऽगमन-क्रियामकुर्वतः 'भङ्गिकादिषु' भङ्गबहुल-गमनबहुलादिश्रुतेषु परावर्त्यमानेषु भङ्गकादिरचनाय याऽपि हस्तादीनां चेष्टा साऽपि परिस्पन्दरूपत्वादीर्यासमितिः प्रतिपत्तव्या ॥ ४४५५ ॥

यच्च परेण प्रागुक्तम् "चङ्क्रमणं निरर्थकम्" (गा० ४४४७) इत्यादि तत्परिहाराय च चङ्क्रमणगुणानुपदर्शयति—

वायाई सट्ठार्णं, वयंति कुविया उ सन्निरौहेणं ।

लाघवमरिगपडुचं, परिस्समजतो य चंकमतो ॥ ४४५६ ॥

अनुयोगदानादिनिमित्तं यश्चिरमेकस्थानोपवेशनलक्षणः सन्निरौघत्वेन 'कुपिताः' स्वस्थानात् चलिता ये वातादयो धातवस्ते चङ्क्रमतो भूयः स्वस्थानं व्रजन्ति । 'लाघवं' शरीरे लघुभाव उप-10 जायते । 'अग्निपटुत्वं' जाठरानलपाटवं च भवति । यच्च व्याख्यानादिजनितः परिश्रमस्तस्य जयः कृतो भवति । एते चङ्क्रमतो गुणा भवन्ति अतो न निरर्थकं चङ्क्रमणम् ॥ ४४५६ ॥

आह—यद्येवं ततः किमवश्यं तत्राभ्युत्थानं कर्तव्यम् उत न ? इति अत्रोच्यते—

चंकमणे पुण भइयं, मा पलिमंथो गुरुविदिन्नम्मि ।

पणिवायवंदणं पुण, काऊण सइ जहाजोगं ॥ ४४५७ ॥

16

पुनःशब्दो विशेषणे, स चैतद् विशिनष्टि—पश्रवण-विचारभूम्यादेरागतस्य गुरोः कर्तव्यमेवाभ्युत्थानम्, चङ्क्रमणे पुनः 'भक्तं' विकल्पितम् । कथम् ? इति अत आह—मा सूत्रा-ऽर्थ-परावर्त्तनयोः 'परिमन्थः' व्याघातो भवत्विति कृत्वा यदि गुरवोऽभ्युत्थानं वितरन्ति तदा नाभ्युत्थातव्यम्, परमेवं गुरुमिर्वितीर्णे सति 'सकृद्' एकवारमभ्युत्थानं विधाय 'प्रणिपात-वन्दनं' शिरःप्रणामलक्षणं कृत्वा 'भगवन् । अनुजानीच्चम्' इति भणित्वा 'अथायोगं' यथेष्टितं 20 सूत्रार्थगुणनादिकं व्यापारं कुर्यात् । अथ गुरवो न धारयन्ति ततो नियमादभ्युत्थातव्यम् ॥ ४४५७ ॥ पुनरपि परः प्रेरयति—यदि चङ्क्रमणा-ऽभ्युत्थाने सूत्रार्थपरिमन्थदोषो भवति तत इदमसामिरुच्यते—

अइमुद्धमिदं बुच्चइ, जं चंकमणे वि होइ उट्ठार्णं ।

एवमकारिजंता, भइमभोई व मा कुज्जा ॥ ४४५८ ॥

25

'अतिमुग्धम्' अतीवाप्रबुद्धजनोचितमिदं भवद्विरुच्यते—यत् चङ्क्रमणेऽप्यभ्युत्थानं कर्तव्यं भवति । सूरिराह—एवं चङ्क्रमणविषयमभ्युत्थानमकार्यभाषा भद्रकभोजिकस्येव प्रसङ्गतो मा शेषमप्यवितनयं मार्गुरिति कृत्वा चङ्क्रमणेऽप्यभ्युत्थानं कार्यन्ते । अथ कोऽयं भद्रक-भोजिकः ? इति उच्यते—

जहा—एगो मोइतो । तस्स रत्ता जुट्ठेणं गाममंडलं पसाएण दिजं । सो तत्थ गतो 30

१ अत्रान्तरे मा० प्रतिपत्तौ द्वितीयः खण्डः समाप्यते । ग्रन्थे च तत्र—॥ छ ॥ इति श्रीकल्पा-धयनटीकायां द्वितीयखण्डं समाप्तमिति भद्रमस्तु ॥ .....ग्रन्थाग्रं सहस्राणि चतुर्दश ॥ छ ॥ इत्युल्लिखितं वरीश्रवते ॥

ताहे ते गामिल्लगा तुद्ध 'भद्वो सामी लद्धो' चि, ऋजुरित्यर्थः । तयो ते मोइयं विन्न-
वैति—अम्हे तव पुत्ताणुपुत्तियं भिच्चा जाया तो अम्हे 'चित्तणिज्ज' चि काळं करं पुबपरिमा-
णाओ थोवतरं करेहि । मोइएण अन्मुवगयं । अन्नया बं बं ते विन्नवैति तं तं सो भद्वो
मोइतो तेसिं गामिल्लयाणं अणुगमहं करेइ । अद्वीसत्थत्तणेण लद्धपसरा ते जहारिहं विणयं
॥ संसिउमादत्ता । ततो मोइएण रुद्धेण ते गामिल्लया दंडिया, केइ उद्विया । एस दिहुंतो ।

अयमत्योवणओ—चंकमणअणन्मुद्धाणे सेसं पि विणयं परिहविज्जा ततो रुद्धो आयरिओ
पच्छिन्नदंडेण दंडिज्जा । जे य तत्थ अच्चंतावराहिणो ते गच्छओ निच्छुमिज्जा । विणयमका-
रिज्जंता य ते इहलोए परलोए य परिच्चता भवंति । आयरिओ य सरणमुवगयाणं तेसिं न
सारक्खणकारी भवइ अओ चंकमणे वि ते अन्मुद्धाणं कारिज्जंति ॥ ४४५८ ॥

10 अपि च—

वसभाण होंति लहुगा, असारणे सारणे अपच्छिच्छा ।

ते वि य पुरिसा दुविहा, पंजरभग्गा अभिमुहा य ॥ ४४५९ ॥

ये ते गुरुचङ्क्रमणादिषु नाभ्युत्तिष्ठन्ति तान् यदि वृषभाः 'न सारयन्ति' 'कसादार्माः ।
नाभ्युत्तिष्ठथ ?' ततो वृषभाणां चतुर्लघवः । अथ वृषभैः प्रतिनोदिताः परं ते न प्रतिश्रवन्ति
15 ततः सारणे कृते सति वृषभा अप्रायश्चित्ता इतरे प्रायश्चित्तमापद्यन्ते । अनभ्युत्थाने असारणायां
चामी दोषा भवन्ति—ये प्रतीच्छका उपसंगत्यतिपत्त्यर्थमायातास्ते द्विविधाः पुरुषा भवन्ति—
पञ्जरभग्गाः संयमाभिमुखाश्च । तत्र गच्छे वसतां यद् आचार्योपाध्याय-प्रवर्तक-स्वविर-गणा-
वच्छेदिकारूपदस्यपञ्चकस्य पारतन्त्र्यं या च परस्परं प्रतिनोदना एतत् पञ्जरमुच्यते, एतस्माद्
पञ्जराद् भग्गाः—निर्विण्णाः पञ्जरभग्गाः । संयमाभिमुखास्तु—पार्श्वस्थाष्वभममविहारिगच्छाद्
20 चारित्राभिलाषिणः संविमगच्छं प्रवेष्टुकामाः ॥ ४४५९ ॥

तत्र ये पञ्जरभग्गा आगतास्ते तामनभ्युत्थानविषयामप्रतिनोदनां दृष्ट्वा चिन्तयन्ति—

भग्गऽम्ह कडी अन्मुद्धणेण देइ य अणुद्धणे सोही ।

अनिरोहसुहो वासो, होहिइ मे इत्थ अच्छामो ॥ ४४६० ॥

अस्माकं पूर्वस्मिन् गच्छे वसतामाचार्यस्य चङ्क्रमणादिषु वारंवारमभ्युत्थानेन कटी भग्गा,
25 अथासौ नाभ्युत्थीयते ततः 'शोधि' प्रायश्चित्तं प्रयच्छति गाढं च खर-परुषैः खरण्टयति,
अस्मिंस्तु गच्छे न प्रायश्चित्तं न च खरण्टया, अतोऽनिरोधः—अनियन्त्रणा तेन सुखः—सुखदायी
वासोऽत्र "जे" अस्माकं भविष्यति, तिष्ठामो वयमत्रेति कृत्वा तत्रैव तिष्ठेयुः, न भूयः
स्वगच्छं गच्छेयुः ॥ ४४६० ॥

जे पुण उज्जयचरणा, पंजरभग्गो न रोयए ते उ ।

अन्नत्थ वि सहरत्तं, न लब्भई एति तत्थेव ॥ ४४६१ ॥

30

ये पुनः 'उज्जयचरणाः' स्वल्पेऽप्यनभ्युत्थानादावपराधे सम्यक् प्रतिनोदनाकारिणस्त्वायं
पञ्जरभग्गः 'न रोचयति' न रुचिपथं प्रापयति, चिन्तयति च—'अन्यत्रापि' गच्छान्तरे
'क्षैरित्वं' स्वातन्त्र्यं न लभ्यते इति विचिन्त्य 'तत्रैव' स्वगच्छे 'एति' समागच्छति ॥ ४४६१ ॥

अथ संयमाभिमुखोऽसौ समागतस्ततः किम् ? इत्याह—

चरणोदासीये पुण, जो विप्पजहाय आगतो समणो ।

सो तेसु पविसमाणो, सद्धं बहेह उमओ वि ॥ ४४६२ ॥

यः पुनः श्रमणः 'चरणोदासीनान्' पार्श्वस्थादीन् मुखशीलविहारिणो विप्रहाय संयमाभि-
मुखः समागतः सः 'तेषु' गच्छान्तरीयेषु साधुषु प्रविशन् उभयेषामपि साधूनां श्रद्धां वर्धयति । 5
तथाहि—यत्र गच्छेऽसौ प्रविशति तदीयाः साधवश्चिन्तयन्ति—एषः 'सुन्दरा अभी' इति
परिभाष्यास्माकं मध्ये प्रविशति अतः सुन्दरतरं कुर्महे । यस्मादपि गच्छादायातस्तदीया अपि
चिन्तयन्ति—अस्मान् 'मुखशीलान्' इति विज्ञायैष गच्छान्तरं गच्छति अतो वयमुद्यता
भवाम इति ॥ ४४६२ ॥ अथासौ संयमाभिमुखस्तत्रापि सामाचारीहापनं प्रतिनोदनाया अमावं
च पश्यति ततश्चिन्तयति—

10

इत्थं वि मेराहाणी, एते वि ङ्ग सार-वारणासुका ।

अन्ने वयइ अभिमुहो, तप्पच्चयनिज्जराहाणी ॥ ४४६३ ॥

अत्रापि गच्छे न केवलं पूर्वसिन् इत्यपिशब्दार्थः, मर्यादायाः—अभ्युत्थानादिसामाचार्या
हानिरवलोक्यते, 'एतेऽपि च' साधवः सारणा-वारणासुकाः परिस्फुटं प्राक्तनगच्छसाधव इव
निरर्गलाः समीक्ष्यन्ते, अतः को नामामीषां समीपे स्थास्यति ? इति मत्वा स संयमाभिमुखः 15
साधुः 'अन्यान्' गच्छान्तरीयान् साधून् 'अजति' प्रविशति । प्रविशतु नाम गच्छान्तरं का
नो हानिः ? इति चेद् अत आह—'तत्पत्यया' तस्य—साधोः संयमानुपालनोपष्टम्भकरणहेतुका
या निर्जरा तस्या हानिः प्राप्नोति, सा न भवतीत्यर्थः ॥ ४४६३ ॥

आह किं कारणमसौ तेषु न प्रविशति ? इत्याह—

जहिँ नत्थि सारणा वारणा य पडिचोयणा य गच्छम्मि ।

20

सो उ अगच्छो गच्छो, संजमकामीण मोत्तव्वो ॥ ४४६४ ॥

विस्तृते कचित् कर्त्तव्ये 'भवतेदं न कृतम्' इत्येवंरूपा सारणा सारणा, अकर्त्तव्यनिषेधो
चारणा, उपलक्षणत्वाद् अन्यथा कर्त्तव्यमनामोगादिना अन्यथा कुर्वतः सम्यक्प्रवर्तना प्रेरणा,
निवारितस्यापि पुनः पुनः प्रवर्त्तमानस्य खर-परुषोक्तिमिः शिक्षणं प्रतिनोदना । एताः सारणा-
द्वयो यत्र गच्छे न सन्ति स गच्छो गच्छकार्याकरणादगच्छो मन्तव्यः, अत एव 'संयमका- 25
मिना' संयमाभिमुखेन साधुना मोक्तव्योऽसौ, नाश्रयणीय इति भावः । गाथायां प्राकृतत्वाद्
इकारस्य दीर्घत्वम् ॥ ४४६४ ॥ प्रकारान्तरेण प्रायश्चित्तमभिधित्सुः प्रस्तावनामाह—

अयमपरो उ विकप्पो, पुन्नावरवाहय चि ते बुद्धी ।

लोए वि अणेगविहं, नणु मेसज मो रुजोवसमे ॥ ४४६५ ॥

'अयम्' अग्रेतनगाथायां वक्ष्यमाणोऽपरः प्रायश्चित्तस्य 'विकल्पः' प्रकारः । अत्र परः 30
प्राह—'पूर्वापरव्याहृतमिदं' पूर्वमन्यादृशं प्रायश्चित्तमुक्त्वा यदिदानीमन्यादृशमभिधीयते तदे-
तत् पूर्वापरविरुद्धम् इति 'ते' तव बुद्धिः स्यात् तत्रोच्यते—ननु लोकेऽपि रुजोपशमे विधा-
तव्ये तथाविधे त्रिफला-त्रिकटुकादिभेदादनेकविधं मेषजं "मो" इति पादपूरणे प्रयुज्यमानं

दृष्टमेव, एवमत्राप्येकस्यैवान्म्युत्थानस्य तथातथाक्षेत्र-महाजनादिभेदेनानेकविधं प्रायश्चित्तमभि-
धीयमानं न विरुध्यते ॥ ४४६५ ॥ इत्थं परामिप्रायं परिहृत्य प्रायश्चित्तमाह—

वीथार-साहु-संजड-निगम-घडा-राय-संघ-सहिते तु ।

लहुगो लहुगा गुरुगा, लम्मासा छेद मूल दुगं ॥ ४४६६ ॥

- ५ आचार्यं विचारमूमेरागतं नाम्युत्तिष्ठन्ति मासलघु, साधुभिः सममायातमनम्युत्तिष्ठतां चतु-
र्लघवः, संयतीभिः समं चतुर्गुरुवः, निगमैः—पौरवणिगिशेषैः षड्लघवः, घटया—महचरा-ऽनु-
महचरादिगोष्ठीपुरुषसमवायलक्षणया समं छेदः, सङ्घेन समं मूलम्, राज्ञा सममनवस्थाप्यम्,
“सहिणं तु” चि सङ्घसहितेन राज्ञा सममायातमनम्युत्तिष्ठतां पाराश्रिकम् ॥ ४४६६ ॥
गतमन्युत्थानम् । अथ वन्दनक्रमविधिसुराह—

- १० देसिय राह्य पक्खिय, चाउम्मासे तहेव वरिसे य ।

लहु गुरु लहुगा गुरुगा, वंदणए जाणि य पदाणि ॥ ४४६७ ॥

दैवसिके रात्रिके वा आवश्यकं वन्दनकं न ददति मासलघु । पार्श्विके वन्दनकं न प्रय-
च्छन्ति मासगुरु । चातुर्मासिके वन्दनकमवदतां चतुर्लघु । सांवत्सरिके वन्दनकादाने चतुर्गुरु ।
चञ्चत्वाद् विपरीतं न्यूनाधिकं च कुर्वतां लघुमासः । यानि च वन्दनके द्वावन्त-यथा-

- ११ जात्तादीनि पदानि तेपाम्यकरणेऽसामाचारीनिप्लवं मासलघु ॥ ४४६७ ॥

८ अथैतदेव प्रायश्चित्तं विशेषयन्माह—

आयरियाइचउण्हं, तव-कालविसेसियं भवे एयं ।

अहवा पडिलोमेयं, तव-कालविसेसओ होइ ॥ ४४६८ ॥

- आचार्यादीनां चतुर्णामपि ‘एतद्’ अनन्तरोक्तं प्रायश्चित्तं तपः-कालविशेषितं भवति—
२० तत्राचार्यस्य द्वाभ्यामपि तपः-कालाभ्यां गुरुकम्, वृषभस्य तपोगुरुकम्, मिश्रोः कालगुरुकम्,
क्षुल्लकस्य तपसा कालेन च लघुकम् । अथवा तपः-कालविशेषत एतदेव ‘प्रतिलोमं’ पश्चानु-
पूर्व्या वक्तव्यम्—आचार्यस्य द्वाभ्यामपि लघुकम्, वृषभस्य कालगुरुकम्, मिश्रोस्तपोगुरुकम्,
क्षुल्लकस्य द्वाभ्यामपि गुरुकम् ॥ ४४६८ ॥

अथ “देसिय-राह्य” चि पदद्वयं विशेषतो भावयति—

- २५ दुगसच्चगकिहकम्मस्स अकरणे होइ मासियं लहुगं ।

आवासगविचरीए, ऊणऽहिणं चेव लहुओ उ ॥ ४४६९ ॥

“दुगसत्तग” चि द्वे सप्तके चतुर्दश भवन्तीति कृत्वा पूर्वार्द्धा-ऽपराद्धयोश्चतुर्दश वन्दनकानि
भवन्ति । कथम् ? इति चेद् उच्यते—इह रात्रिप्रतिक्रमणे चत्वारि वन्दनकानि—तत्रैक-
भालोचनायाम्, द्वितीयं क्षामणके, तृतीयं धाणमासिकतपश्चिन्तनकायोत्सर्गार्थम्, चतुर्थं मत्त्या-

- ३० स्थानग्रहणार्थमिति । तथा स्वाध्याये त्रीणि वन्दनकानि, तत्र च बृद्धसम्प्रदायाः—
सज्जाए वंदित्ता पट्टवेह, एयं पढमं । पढेयंतस्स विहयं, पच्छा उड्हिं सगुड्हिं पढह,
उडेस-ससुडेसवंदणामिहेवंतन्मावो । तजो जाहे चउमागावसेसा पोरिसी ताहे पाए पडिले-

हेह, जइ न पढिउकामो तो वंदइ, अहं पढिउकामो ताहे अवंदित्ता पाए पढिलेहेइ, पढिले-
हिचा पच्छा पढइ, कालवेलाए वंदिउं पढिकमइ, एयं तइयं ।

एवं पूर्वाह्णे सप्त वन्दनानि । अपराह्णेऽप्येवमेव सप्त भवन्ति—तत्र चत्वारि दैवसिक्कप्रति-
क्रमणे, त्रीणि स्वाध्याये, अनुज्ञावन्दनानां स्वाध्यायवन्दनेष्वेवान्तर्भावादिति सर्वसङ्ख्यया
चतुर्दश वन्दनकानि भवन्ति । एतच्चाभ्युक्तार्थिकमङ्गीकृत्योक्तम् । यस्तु भक्तार्थिकस्तस्य भोजना-
नन्तरमाविप्रत्याख्यानवन्दनकसहितानि पञ्चदश भवन्तीति । एतेषां मध्यादेकतरस्यापि कृति-
कर्मणोऽकरणे मासिकं लघुकं प्रायश्चित्तं भवति । तथा आवश्यकं कुर्वन् विपरीतमालापकोच्चारणं
करोति, तद्यथा—दैवसिके आवश्यकं क्षामयामि क्षमाश्रमण । रात्रिकं व्यतिक्रमम् इत्युच्चारति,
रात्रिके वा दैवसिकामिलापं करोति, एवं पाक्षिक-चातुर्मासिक-सांवत्सरिकेष्वपि प्रतिक्रमणेषु
वक्तव्यम्, अत्र सर्वत्राप्यसामाचारीनिष्पन्नं मासलघु । “उण्हिए चेव” चि ऊनानि वा—10
एकव्यादिभिर्वन्दनकैर्हीनानि अधिकाणि वा—यथोक्तप्रमाणादतिरिक्तानि दैवसिकादिप्रति-
क्रमणेषु वन्दनकानि प्रयच्छतो मासलघु ॥ ४४६९ ॥

अथ “वंदणए जाणि य पयाणि” (गा० ४४६७) चि पदेन यानि खवनतादीनि
पञ्चविंशतिर्वन्दनकस्यावश्यकपदानि सूचितानि तानि दर्शयति—

दुओणयं अहाजायं, किहकम्मं बारसावयं ।

15

चउसिरं तिगुचं च, दुपवेसं एगनिक्खमणं ॥ ४४७० ॥

अवनतिरवनतम्—उत्तमाङ्गप्रधानं प्रणमनम्, द्वे अवनते यस्मिन् तद् खवनतम्—एकं यदा
प्रथममेव “इच्छामि खमासमणो । वंदिउं जावणिज्जाए निसीहियाए” इत्यभिधाय छन्दोऽनु-
ज्ञापनायावनमति, द्वितीयं पुनरेवमेव द्वितीयप्रवेशे इति २ । “यथानातं नाम” यथा प्रथमतो
जननीजठराभिर्गतो यथा च श्रमणो जातस्तथैव वन्दनकं दातव्यम्—तत्र रजोहरण-सुखवन्निका-
चोलपट्टकमात्रया श्रमणः सज्जातः, रचितकरसम्पुटस्तु योन्या विनिर्गतः, एवमभूत एव वन्द-
नकं दत्ते ३ । ‘कृतिकर्म’ वन्दनकं “बारसावयं” ति द्वादशावर्त्तं भवति—इह प्रथमतः
प्रविष्टस्य “अहो-कार्यं, कायं, जत्ता मे, जवणि-ज्जं च मे” इति सूत्राभिधानगर्भा गुरुचरण-
न्यस्तहस्त-शिरःस्थापनरूपाः षडावर्त्ता भवन्ति, अवग्रहाभिर्गित्य पुनःप्रविष्टस्याप्येवमेव पडिति
द्वादशावर्त्तवन्दनकमुच्यते १५ । चत्वारि शिरांसि—उपचारात् शिरोऽवनमनानि यस्मिन् तत् 25
चउःशिरः—तत्र संफासनमणे एयं, खामणानमणे सीसस्य वीयं, एवं वीयपदेसे वि दोस्मि
चि १९ । तथा त्रयः—मनो-वाक्-काययोगा गुप्ताः—सुप्रणिहिता यस्मिन् तत् त्रिगुसम्, इयमत्र
भावना—मनसा सम्यक्प्रणिहितो वाचा अस्सलितानि सूत्रपदानि विकथादिनिरोधेनोच्चारयन्
कायेनावर्त्तान् सम्यक् प्रयुक्तानो वन्दनं ददाति २२ । द्वौ प्रवेशौ गुरोरवग्रहेऽनुज्ञाप्य प्रविशतो
यस्मिन् तद् द्विप्रवेशम् २४ । एकं निष्क्रमणं गुरोरवग्रहादावशियव्या निर्गच्छतो यत्र तद् एकं नि-
ष्क्रमणम् २५ । एतेषां पञ्चविंशतेरावश्यकानामकरणे प्रत्येकं मासलघु प्रायश्चित्तम् । अथवा
“वन्दनके यानि पदानि” (गा० ४४६७) इत्यत्र अनादृतादीनि द्वाविंशत्सङ्ख्याकानि दोष-
पदानि मन्तव्यानि ॥ ४४७० ॥ तानि चासूनि—

अणादियं च थद्धं च, पविद्धं परिपिण्डियं ।

टोलगाइ अंकुसं चैव, तहा कच्छमरिगियं ॥ ४४७१ ॥

मच्छुब्धत्तं मणसा, य पउडं तह य वेइयावद्धं ।

भयसा चैव मयंतं, मित्ती-गारव-कारणा ॥ ४४७२ ॥

तेणियं पडिणियं चैव, रुद्धं तज्जियमेव य ।

सदं च हीलियं चैव, तहा विप्पलिउच्चियं ॥ ४४७३ ॥

दिट्ठमदिट्ठं च तहा, सिंगं च कर मोअणं ।

आलिट्ठमणालिट्ठं, ऊणं उच्चरचूलियं ॥ ४४७४ ॥

मूयं च ढड्डरं चैव, चुडालिं च अपच्छिमं ।

वत्तीसदोसपरिसुद्धं, किइकम्मं पउंजए ॥ ४४७५ ॥

अनादृतं च स्तब्धं च प्रवृद्धं परिपिण्डितं टोलगतिः अङ्कुशं चैव तथा कच्छपरिक्लितमिति प्रथमगाथायां सप्त दोषाः ॥ ४४७१ ॥

मत्स्योद्धृतं मनसा प्रद्विष्टं तथा च वेदिकावद्धं “भयसा चैव” चि भयेनैव “भयंतं” ति भजतो वन्दनमपि भजेत् तथा मैत्रीं गौरवं कारणं चाश्रित्य वन्दनकमिति द्वितीयगाथायामष्टौ दोषाः ॥ ४४७२ ॥

सैन्येन-चौर्येण कृतं वन्दनमपि सैन्यं प्रत्यनीकवन्दनं रथवन्दनं तर्जयन् वन्दत इति तर्जित-वन्दनं शठवन्दनं हीलितवन्दनं तथा विपरिकुञ्चितमिति तृतीयगाथायां सप्त दोषाः ॥ ४४७३ ॥

हृष्टाहृष्टं तथा शृङ्गं करो मोचनम् आश्लिष्टा-ऽनाश्लिष्टं न्यूनं उच्चरचूलिकमिति चतुर्थगाथायां सप्त दोषाः ॥ ४४७४ ॥

मूर्कं ढड्डरं चुडालिकम् ‘अपच्छिमं’ पर्यन्तवर्ति इति पञ्चमगाथायां त्रयो दोषाः । एवं द्वात्रिंशदोषपरिसुद्धं कृतिकर्म प्रयुज्जीत साधुरिति दोषनामोत्कीर्चनायां पञ्च गाथाः ॥ ४४७५ ॥ इदानीमेतानेव यथाक्रमं व्याचष्टे—

आयरकरणं आहा, तच्चिवरीयं अणादियं होइ ।

दब्बे भावे थद्धो, चउमंगो दब्बतो भइतो ॥ ४४७६ ॥

आदरः—सम्भ्रमस्तत्करणमादृतता सा यत्र न भवति तदनादृतमुच्यते । द्वितीयं दोषमाह—

स्तब्धस्तावद् द्रव्यतो भावतश्च भवति । अत्र चतुर्भङ्गिका, तद्यथा—द्रव्यतः स्तब्धो न भावतः १ भावतः स्तब्धो न द्रव्यतः २ अपरो द्रव्यतो भावतश्च ३ अन्यस्तु न द्रव्यतो नापि भावतः ४ इति । अत्र चरमो भङ्गः शुद्धः । दोषमङ्गकेष्वपि भावतः स्तब्धोऽशुद्ध एव, द्रव्यतस्तु ‘मक्तः’ विकल्पितः, उदर-पृष्ठशूलव्यादिबाधितोऽवनामं कर्तुमशक्तः कारणिकः स्यादपि स्तब्धो न

३० तु निष्कारणिक इति भावः ॥ ४४७६ ॥ तृतीयं दोषमाह—

पविद्धमणुवारं, जं अण्णितो ण जंतितो होति ।

अत्थ व तत्थ व उज्झति, कतकिच्चो वक्खरं चैव ॥ ४४७७ ॥

प्रवृद्धं नाम यद् उपचाररहितम् । एतदेव व्याचष्टे—यद् वन्दनकं गुरुभ्यः ‘अर्पयन्’

ददद् न यश्चितो भवति । अयश्चितत्वेन यत्र तत्र वा स्थाने प्रथमप्रवेशादिलक्षणे असमाप्तमपि वन्दनकमुज्झति । क इव यथा किमुज्झति ? इत्याह—“कथंकिञ्चो वक्खरं चेव” चि, एतदुक्तं भवति—यथा केनचिद् भाटिकेन कुतश्चिद् नगराद् नगरान्तरे ‘वक्खरं’ भाण्डमुपनीतम् । वक्खरस्वामिना च भाटिकोऽभिहितः—प्रतीक्षस्व कञ्चित् कालं यावदस्य वक्खरस्यावतारणस्थानं किञ्चिदन्वेषयामि । स प्राह—‘भयाऽस्मिन्नेव नगरे समाने तव्यमिदमित्येवोक्तम्, अतः कृत-५ कृतत्वाद् नातः परं प्रतीक्षेऽहम्’ इत्युक्त्वाऽस्थान एव तद् भाण्डमुज्झित्वा गच्छति । एवं साधुरप्यस्थान एव वन्दनकं परित्यज्य नश्यतीत्येतावता दृष्टान्त इति ॥ ४४७७ ॥

चतुर्थं दोषमाह—

परिपिण्डिए व वंदइ, परिपिण्डियवयण-करणओ वा वि ।

दोलो व्व उप्पिण्डंतो, ओसक्ख-ऽहिसक्कणं दुहओ ॥ ४४७८ ॥ 10

यत्र ‘परिपिण्डितान्’ एकत्र मिलितानाचार्यादीनेकवन्दनकेनैव वन्दते न पृथक् पृथक् तत् परिपिण्डितमुच्यते; अथवा वचनानि—सूत्रोच्चारणगर्माणि, करणानि—कर-वरणादीनि, परिपिण्डितानि—अव्यवच्छिन्नानि वचन-करणानि यस्य स तथा, ऊर्वोरुपरि हस्तौ व्यवस्थाप्य सम्पिण्डितकर-वरणोऽव्यक्तसूत्रोच्चारणपुरःसरं यत्र वन्दते तद् वा परिपिण्डितमिति भावः । पञ्चमं दोषमाह—उत्पवण्कणम्—अप्रतः सरणम् अभिपवण्कणं—पश्चादपसरणं “दुहओ” चि ते 15 द्वे अपि दोलवद् उत्कृत्योत्कृत्य करोति यत्र तत् दोलगतिवन्दनकमिति ॥ ४४७८ ॥

षष्ठं दोषमाह—

उवगरणे हत्थम्मि व, धितु णिवेसेति अंकुसं विंति ।

ठित-विट्ठरिगणं जं, तं कच्छभरिगियं नाम ॥ ४४७९ ॥

यत्राङ्कुशेन गजमिव शिष्य आचार्यमूर्द्धस्थितं शयितं प्रयोजनान्तरव्यग्रं वा ‘उपकरणे’ 20 चोलपट्ट-करपादौ हस्ते वा अवज्ञया समाकृष्य वन्दनकदानार्थमासने उपवेशयति तद् अङ्कुशं भुवते । नहि पूज्याः कदाचिदप्युपकरणाद्याकर्षणमर्हन्ति अविनयत्वात्, किन्तु प्रणामं कृत्वा कृताञ्जलिपुटैर्विनयपूर्वकमिदमुच्यते—उपविशन्तु भगवन्तो येन वन्दनकं प्रयच्छामीति; अतो दोषदुष्टमिदम् । सप्तमं दोषमाह—स्थितस्योर्द्धस्थानेन “तिचीसन्नवराप” इत्यादिसूत्र-मुच्चारयत उपविष्टस्य वा—आसीनस्य “अहो-कायं काय” इत्यादिसूत्रं भणतः कच्छपस्येव—25 जलचरजीवविशेषस्य रिङ्गणम्—अग्रतोऽभिमुखं यत्किञ्चित् चलनं तद् यत्र करोति शिष्यस्त्रादिदं कच्छपरिङ्गितं नामेति ॥ ४४७९ ॥ अष्टमं दोषमाह—

उट्ठित णिवेसंतो, उव्वत्तति मच्छउ व्व जलमज्जे ।

वंदिउकामो वऽण्णं, झसो व्व परियत्तती तुरियं ॥ ४४८० ॥

उत्तिष्ठन् निविशमानो वा जलमध्ये मत्स्य इव ‘उद्धर्चते’ उद्धेलयति यत्र तद् मत्स्योद्धृतम् ; 30 अथवा एकमाचार्यादिकं वन्दित्वा तत्समीप एवापरं वन्दनार्हं कञ्चन वन्दितुमिच्छंस्तत्समीपं जिगमिषुरुपविष्ट एव ‘झप इव’ मत्स्य इव त्वरितमङ्गं परावर्त्य यत्र गच्छति तद् वा मत्स्यो-

दृष्टम् ॥ ४४८० ॥ नवममाह—

अप्य-परपत्तिर्णं, मण्यप्यदोसो अप्येगउड्ढाणो ।

पंचेव वेद्याओ, भयं तु णिज्जूहणाईयं ॥ ४४८१ ॥

मनःप्रद्वेषः ‘अनेकोत्थानः’ अनेकनिमिषो भवति, स च सर्वोऽप्यत्यप्रत्ययेन परप्रत्ययेन वा स्यात् । तत्रात्मप्रत्ययेन यदा शिष्य एव गुरुणा किञ्चित् पुरुषमभिहितो भवति, परप्रत्ययेन तु यदा तस्यैव शिष्यस्य सम्बन्धिनः गुरुदादेः सम्मुखं सूरिणा किमप्यप्रियमुक्तं भवतीति । एवं प्रकारैरन्यैरपि स्व-परप्रत्ययैः कारणान्तरेर्मानसः प्रद्वेषो भवति यत्र तद् मनसा प्रदुष्टमुच्यते । दशमं दोषमाह—“पंचेव वेद्याउ” ति जानुनोरुपरि हस्तौ निवेद्याधो वा पार्श्वयोर्वा उत्सृजे वा एकं वा जानुं दक्षिणं वामं वा कन्द्वयान्तः कृत्वा वन्दनकं यत्र करोति तद् वेदिकावद्धम् । 10 एकादशं दोषमाह—“भयं तु णिज्जूहणाईयं” ति निर्यूहणं—गच्छाभिष्काशनं तदादिकं यद् भयं तेन यत्र वन्दते तद् भयवन्दनकम् ॥ ४४८१ ॥ द्वादशं दोषमाह—

भयति भयस्सति च ममं, इह वंदति ण्होरगं णिवेसंतो ।

एमेव य मेत्तीए, गारव सिक्खाविणीतोऽहं ॥ ४४८२ ॥

‘सर्तव्यं भो आचार्य ! भवन्तं वन्दमाना वयं तिष्ठामः’ इत्येवं निहोरकं निवेशयन् वन्दते । 11 किमिति ? इत्याह—एष तावद् ‘भजते’ अनुवर्त्तयति माम्, सेवायां पतितो मे वर्त्तत इत्यर्थः, अग्रे वा मम भजनं करिष्यत्यसौ, ततश्चाहमपि वन्दनकसत्कं निहोरकं निवेशयामीत्यभिप्रायवान् यत्र वन्दते तद् भजमानवन्दनकम् । त्रयोदशं दोषमाह—एवमेवेति, कोऽर्थः ? यथा निहोरकदोषदुष्टं वन्दते तथा मैत्र्याऽपि हेतुभूतया कश्चिद् वन्दते, आचार्येण समं मैत्री मम भविष्यतीत्यर्थः, तदिदं मैत्रीवन्दनकम् । चतुर्दशं दोषमाह—“गारव” ति सूचामात्रत्वाद् 20 गर्भवन्दनकमिति प्रत्येयम् । कथम्भूतं तत् ? इत्याह—“सिक्खाविणीओ हं” ति शिक्षा-वन्दनकप्रदानादिसामाचारीविषया तस्यां विनीतः—कुशलोऽहमित्यवगच्छन्त्वमी शेषसाध्वावय इत्यभिप्रायवान् ‘यथावद्’ आवर्त्ताधाराधयन् यत्र वन्दत इति ॥ ४४८२ ॥ पञ्चदशं दोषमाह—

नाणाइतिगं मुत्तुं, कारणमिहलोगसाहगं होइ ।

पूसा-गारवहेडं, गाणग्गहणे वि एमेव ॥ ४४८३ ॥

25 ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यत्रयं मुक्त्वा अत् किमप्यन्यद् ‘इहलोकसाधकं’ वस्त्रादिकं वन्दनकदानात् साधुरभिरुपति तत् कारणं भवतीति प्रतिपत्तव्यम् । ननु ज्ञानादिग्रहणार्थं यदा वन्दते तदा किमेकान्तेनैव कारणं न भवति ? इत्याशङ्क्याह—यदि पूजार्थं गौरवार्थं वा वन्दनकं दत्त्वा विनयपूर्वकं ज्ञानं-श्रुतं गृह्णाति, येन लोके पूज्योऽन्येभ्यश्च श्रुतधरेभ्योऽधिकतरो भवामीति तदा तदपि ‘एवमेव’ कारणवन्दनकं भवतीति ॥ ४४८३ ॥

30 तत्र किमभिप्रायवत् इहलोकसाधकं कारणं भवति ? इत्याह—

आयरत्तरेण हंदि, वंदासि णं तेण पच्छ पणयिस्सं ।

चंदणग मोल्लभावो, ण करिस्सइ मे पणयमंगं ॥ ४४८४ ॥

‘हन्दि’ इतीहलोकसाधककारणोपप्रदर्शने । अतिशयादरेण ‘वन्दे’ प्रणमामि “जं”मिति एनमाचार्यम्, ‘तेन च’ वन्दनकप्रदानेन हेतुभूतेन पश्चादमुं किञ्चिद् वस्त्रादि ‘प्रणयिष्ये’ याचिष्ये, न चासौ मम ‘प्रणयमङ्गं’ प्रार्थनामङ्गं करिष्यति । कथम्भूतः सन् ? इत्याह— वन्दनकमेव मूल्यं तत्र भावः—अभिप्रायो यस्य सूरैः स तथाभूतः, वन्दनकमूल्यवशीकृत इत्यर्थः, इत्यभिप्रायवतः कारणवन्दनकं भवतीति ॥ ४४८४ ॥ षोडशं दोषमाह— 5

हाउं परस्स चक्खुं, वंदंते तेणियं हवइ एतं ।

तेणो इव अचाणं, गूहइ ओभावणा मा मे ॥ ४४८५ ॥

‘हापयित्वा’ वञ्चयित्वा ‘परस्स’ साधु-श्रावकादेः ‘चक्खुः’ दृष्टिं गुरुं वन्दमानस्य शिष्यस्य सैन्यं वन्दनकं भवति । एतदेव स्पष्टतरं व्याचष्टे—‘स्तेन इव’ तस्कर इवान्यसाध्वाधन्तर्धानेनात्मानं गूहयति, कस्मात् ? इत्याह—“ओभावणा मा मे” चि असावप्यतिविद्वान् किम-10 न्येषां वन्दनकं प्रयच्छति ? इत्येवम्भूताऽपभाजना मम मा मृदिति ॥ ४४८५ ॥

सप्तदशं दोषमाह—

आहारस्स उ काले, णीहारुभयो य होइ पडिणीयं ।

रोसेण धमधर्मेतो, जं वंदति रुढ्मेयं तु ॥ ४४८६ ॥

आहारस्य नीहारस्य वा ‘उभयस्य’ मूत्र-पुरीषलक्षणस्य काले यत्र वन्दते तत् प्रत्यनीकम् । 15 अष्टादशं दोषमाह—‘रोषेण’ खविकरूपजनितेन क्रोधेन ‘धमद्वयम्’ जाज्वल्यमानो यद् वन्दते तद् रुढं वन्दनकमिति ॥ ४४८६ ॥ एकोनविंशं दोषमाह—

न वि कुप्पसि न पसीयसि, कट्टसिवो चेव तज्जियं एयं ।

सीसंगुलिमादीहि व, तजेति गुरुं पणिवयंतो ॥ ४४८७ ॥

काष्ठघटितशिवदेवताविशेष इवावन्धमानो न कुप्यसि, तथा बन्धमानोऽप्यविशेषज्ञतया न 20 प्रसीदसीत्येवं तर्जयन्—निर्मर्त्सयन् यत्र वन्दते तत् तर्जितम् । यदि वा ‘मैलापकमध्ये वन्दनकं मां दापयंस्तिष्ठत्याचार्य ! परं ज्ञास्यते तवैकाकिनः’ इत्यभिप्रायवान् यदा शीर्षेण अङ्गुल्या वा—प्रदेशिनीलक्षणया गुरुं ‘प्राणिपतन्’ वन्दमानस्तर्जयति तद् वा तर्जितम् ॥ ४४८७ ॥

विंशतितमं दोषमाह—

वीसंभट्टाणमिणं, सम्भावजडे सढं हवइ एतं ।

25

कवढं ति कययवं ति य, सढया वि य होंति एगट्ठा ॥ ४४८८ ॥

विश्रम्भः—विश्वासस्तस्य स्थानमिदं वन्दनकम्, एतस्मिन् यथावद् दीयमाने श्रावकादयो विश्वसन्तीत्यभिप्रायेणैव ‘सद्भावहिते’ अन्तर्वासनाशून्ये वन्दमाने शिष्ये शठमेतद् वन्दनकं भवति । शठशब्दमेव पर्यायशब्देर्व्याचष्टे—कपटमिति वा कैतवमिति वा शठताऽपि वा इति 30 एकार्थाः शब्दा भवन्ति ॥ ४४८८ ॥ एकविंशं दोषमाह—

गणि ! वायग ! जिट्ठज्ज !, चि हीलियं किं तुमे पणमितेण ।

देसीकहविचंते, कथेति दरवंदिण कुंची ॥ ४४८९ ॥

गणिन् ! वाचक ! ज्येष्ठार्य ! किं त्वया वन्दितेन ? इत्यादि सोत्प्राप्तं हीलयित्वा यत्र वन्दते

तद् हीलितवन्दनकम् । द्वाविंशं दोषमाह—‘दरवन्दिते’ अर्धवन्दनके दत्ते सति देशीकथा-
वृत्तान्तान् यत्र करोति तद् विपरिकृञ्चितम् ॥ ४४८९ ॥ दद्यादष्टदोषं शृङ्गदोषं चाह—

अंतरितो तमसे वा, ण वंदती वंदती उ दीसंतो ।

एयं दिट्टमदिट्ठं, सिंगं पुण कुंभगणिवातो ॥ ४४९० ॥

६ बहुषु वन्दमानेषु साध्यादिना केनचिदन्तरितः ‘तमसि वा’ सान्धकारप्रदेशे व्यवस्थितो मौनं
विधाय उपविश्य वाऽऽस्ये न तु वन्दते, दृश्यमानस्तु वन्दते यत्र तद् दद्यादष्टवन्दनकम् ।
तथा कुम्भशब्देनेह ललाटमुच्यते, तस्य वाम-दक्षिणपार्श्वयोर्यो निपातः—हस्ताभ्यां स्पर्शनं
तद्युक्तं वन्दनकं शृङ्गमुच्यते । एतदुक्तं भवति—“अहोकायं” इत्याद्यावर्त्तान् कुर्वन् कारभ्यां
न ललाटस्य मध्यदेशं स्पृशति किन्तु वामपार्श्वं दक्षिणपार्श्वं वा स्पृशतीति ॥ ४४९० ॥

१० ग्राथापूर्वोर्ध्वेन करलक्षणं पश्चाध्वेन तु मोचनलक्षणं दोषमाह—

करमिव मज्झं दिंतो, वंदणं आरहंतिय करं चि ।

लोह्यकरस्स युक्का, न मुच्चिमो वंदणकरस्स ॥ ४४९१ ॥

वन्दनकं ददत् ‘करमिव’ राजदेयभागमिव मन्यते, आर्हतोऽयं कर इति । गृहीत-
त्रताश्च वयं लौकिककराद् मुक्तास्तावन्न मुच्यामहे वन्दनकरस्यार्हतस्येति ॥ ४४९१ ॥

१६ सप्तविंशं दोषमाह—

आलिट्टमणालिडे, रयहर सीसे य होति चउमंगो ।

वयण-करणेहिं ऊणं, जहन्नकाले व सेसेहिं ॥ ४४९२ ॥

आलिष्टमनालिष्टं चेति पदद्वयमाश्रित्य रजोहरण-शिरसोर्विषये चतुर्भङ्गिका भवति, सा
च “अहोकायं कायं” इत्याद्यावर्त्तकाले सम्भवति—रजोहरणं कारभ्यामाश्लिष्यति शिरश्चे-
२० त्येकः, रजोहरणं श्लिष्यति न शिर इति द्वितीयः, शिरः श्लिष्यति न रजोहरणमिति तृतीयः,
न रजोहरणं न शिरश्च श्लिष्यति इति चतुर्थो भङ्ग इति । अत्राद्यो भङ्गः शुद्धः, शेषभङ्गश्च
आलिष्टानाश्लिष्टदोषदुष्टं प्रकृतवन्दनमवतरति । अष्टाविंशं दोषमाह—वचनैः—आलापकैः
करणैर्वा—अवनामादिभिरावश्यकैः ‘न्यूनं’ हीनं यद् वन्दते, यद्वा कश्चिदत्युत्सुकतया ‘जघन्ये-
नैव’ स्वरूपेनैव कालेन वन्दनं समापयति शेषैर्वा साधुभिर्वन्दिते सति पश्चाद् वन्दते तद् न्यूनं
२६ नाम वन्दनकम् ॥ ४४९२ ॥ एकोनविंशं त्रिंशं च दोषमाह—

दाऊण वंदणं मत्थएण वंदामि चूलिया एसा ।

तुसिणी आवत्ते पुण, कुणमाणो होइ भूयं तु ॥ ४४९३ ॥

यद् वन्दनकं दत्त्वा पश्चाद् महता शब्देन “मस्तकेन वन्दे” इति ब्रूते एषा उत्तरचूलिका
मन्तव्या । यत् ‘तूष्णीकतया’ मौनेन आवर्त्तान् द्वादशापि कुर्वीणो वन्दते तद् सूक्ष्मवन्दनकं
३० भवति ॥ ४४९३ ॥ एकत्रिंशं द्वाविंशं च दोषमाह—

उच्चसरेण वंदइ, दहुर एयं तु होइ बोधव्वं ।

१ “इयकैः ‘शेषैः’ अवशिष्यमाणैरपि यत्रात्युत्सुकतया ‘जघन्येनैव’ स्वरूपेनैव कालेन
वन्दनं समापयति तद् न्यूनम् ॥ ४४९२ ॥ एको भा० ॥

चुडलि च्व निष्कृज्जणं, रयहरणं होइ चुडलीओ ॥ ४४९४ ॥

‘उच्चखरेण’ महता शब्देन वन्दनकसूत्रमुच्चारयन् यद् वन्दते तदेतद् दङ्करमिति बोद्धव्यम् । चुडली नाम—उरुका ताम्रिव पर्यन्ते गृहीत्वा रजोहरणं आभयन् यद् वन्दते स चुडलिका नाम द्वात्रिंशो दोष इति ॥ ४४९४ ॥ साम्प्रतमेतेष्वेव प्रायश्चित्तमाह—

यद्धे मारव तेणिय, हीलिय रुद्ध लहुया सहे गुरुओ ।

. 5

हुद्ध पडिणीय तज्जित, गुरुगा सेसेसु लहुओ तु ॥ ४४९५ ॥

सत्त्व-मौरव-स्तेनित-हीलित-रुद्धेषु प्रत्येकं चतुर्लघवः । शठे मायादोषप्रत्ययं मासगुरुकम् । दुष्ट-प्रत्यनीक-तर्जितेषु चत्वारो गुरुकाः । ‘शेषे’ अनाहत-प्रविद्ध-परिपिण्डितादिषु त्रयोविंशतौ दोषेषु प्रत्येकमसामाचारीनिषज्जं मासलघु ॥ ४४९५ ॥ अथ कृतिकर्मकरणविधिमाह—

आयरिय-उवज्झमए, काऊणं सेसगाण कायव्वं ।

10

उप्परिवाडी मासिग, मदरहिए तिणिण य धुतीओ ॥ ४४९६ ॥

प्रतिक्रमणसूत्राकर्षणानन्तरमाचार्योपाध्याययोः प्रथमं कृतिकर्म कृत्वा ततः शेषसाधूनां यथारत्नाधिकक्रमं कर्त्तव्यम् । अबोत्सरिपाठ्या वन्दते ततो लघुमासिकम् । तेनापि आचार्यादिना मदरहितेन वन्दनकं प्रतीच्छनीयम् । प्रतिक्रमणे च समापिते तिष्ठः स्तुतयः खरेण च्छन्दसा च प्रवर्धमाना दातव्याः ॥ ४४९६ ॥

15.

आह—शेषसाधूनां किं सर्वेषामपि वन्दनं विधेयम् ? उत न ? इति अत्रोच्यते—

जा दुचरिमो चि ता होइ वंदणं तीरिए पडिकमणे ।

आइण्णं पुण तिण्हं, गुरुस्स दुण्हं च देवसिए ॥ ४४९७ ॥

‘प्रतिक्रमणे’ प्रतिक्रमणसूत्रे ‘तीरिते’ पारं प्रापिते सति वन्दनं भवति यावद् द्विचरमः साधुः, द्वौ साधू अवशिष्यमाणौ यावत् सर्वेषामपि वन्दनं कृत्वा क्षामणकं कर्त्तव्यमिति भावः । 20 एष विधिः पूर्वं चतुर्दशपूर्वधर-दशपूर्वधरादिकाले आसीत्, सम्प्रति पुनः पूर्वाचार्यैराचीर्ण-मिदम्—त्रयाणां साधूनां वन्दनकं कर्त्तव्यम्, तत्रैकस्य गुरोर्द्वयोश्च शेषसाध्वोः पर्यायज्येष्ठयो-र्द्वैवसिके उपलक्षणत्वाद् रात्रिके चावश्यकेऽयं विधिरवगन्तव्यः । पाक्षिके तु पञ्च साधवो वन्दित्वा क्षमयितव्याः, चातुर्मासिके सांवत्सरिके च सप्त । आह चावश्यकचूर्णिकृत—

पक्सिए पंच अवस्सं, चतुमासिए संवत्सरे य सच अवस्सं ति ॥ ४४९७ ॥

25

आह—किमत्र कारणं मौलं विधिसुल्लङ्घ्य पूर्वसूरय इत्यभिमनवां सामाचारी, स्थापयन्ति ? इति उच्यते—

धिइ-संघयणादीणं, मेराहाणि च जाणिउं थेरा ।

सेह-अगीतट्ठा वि य, ठवणा आइण्णकप्पस्स ॥ ४४९८ ॥

धृतिः—मानसावष्टम्भरूपा संहननं—वज्रप्रक्षमनाराचादि तयोः आदिशब्दाद् द्रव्य-क्षेत्र-30 कालादीनां च या परिहाणियां च मर्यादायाः—सिद्धान्ताभिहितनिरपवादसामाचारीरूपाया हानिस्तां ज्ञात्वा पूर्वसूरय ऐदंयुगीनसाधुजनोचितस्याचीर्णकरूपस्य स्थापनां कुर्वन्ति । किमर्थम् ? इत्याह—शैक्षणामगीतार्थानां चानुग्रहार्थम्, सा भूदमीषां बहुतरसाधून् चन्दित्वा क्षम-

यतां विशिष्टवृत्ति-संहननादिवलाभावात् परिमयानां विपरिणाम इति ॥ ४४९८ ॥

अथाचीर्णस्यैव लक्षणमाह—

असद्रेण समाहर्ण्यं, जं कथ्यं कारणे असावयं ।

ण निवारियमणोहिं य, बहुमणुमयमेतमाहर्ण्यं ॥ ४४९९ ॥

५ 'अशठेन' राग-द्वेषरहितेन कालिकाचार्यादिवत् प्रमाणस्थेन सता 'समाचीर्णम्' आचरितं यद् भाद्रपदशुद्धचतुर्थीपर्युषणापर्ववत् 'कुत्रचिद्' द्रव्य-क्षेत्र-कालादौ 'कारणे' पुष्टालम्बने 'असावयं' प्रकृत्या मूलोत्तरगुणाराधनाया अवावकम्, 'न च' नैव निवारितम् 'अन्यैः' तथा-विधैरेव तत्कालवर्तिभिर्गीतातैः, अपि तु बहु यथा भवति एवमनुमतमेतदाचीर्णमुच्यते ॥ ४४९९ ॥ अथ ये आचार्यस्यापि पर्यायज्येष्ठास्तैः किमाचार्यस्य वन्दनकं कर्तव्यम्? उत न ?

१० इति अत्रोच्यते—

वियदण पचक्खणे, सुए य रादीणिगा वि ङु करिंति ।

मज्झिमे न करिंती, सो चेव करेह तेसिं तु ॥ ४५०० ॥

विकटनम्—आलोचनं प्रत्याख्यानं प्रतीतं तयोः तथा श्रुते च उद्दिश्यमान-समुद्दिश्यमानादौ 'राक्षिका अपि' ज्येष्ठार्या अप्युपसम्पदं प्रतिपन्ना अवमरालिकस्याचार्यस्य वन्दनकं कुर्वन्ति । यषु १५ मध्यमं क्षामणकवन्दनं तत्र कुर्वन्ति, किन्तु स एवाचार्यस्तेषां राक्षिकानां करोति ॥ ४५०० ॥

अथ यदुक्तम् 'तिष्ठः स्तुतयो दातव्याः' (गा० ४४९६) इति तत्र विधिमाह—

युद्धमंगलम्मि गणिणा, उच्चारिते सेसगा शुती वेंति ।

पम्हुद्धमेरसारण, विणयो य ण फेडितो एवं ॥ ४५०१ ॥

पाक्षिकादिषु यद्यप्याचार्योऽवमरालिकस्तथापि स एवावश्यके समापिते प्रथमतस्तिस्रः २० स्तुतीर्ददाति, दैवसिक-रात्रिकयोरपि प्रथममाचार्येण स्तुतिमङ्गलं प्रारम्भणीयम्, ततः शेषाः । अत एवाह—स्तुतिमङ्गले 'गणिना' आचार्येणोच्चारिते सति शेषाः साधवः स्तुतीर्वृत्ते, वदतीत्यर्थः, दत्त्वा च गुरुपादमूल एव कियन्तमपि कालं तिष्ठन्ति । किमर्थम्? इति चेद् अत आह—काचिद् मर्यादा-सामाचारी "पम्हुद्धा" विस्मृता भवेत् तस्याः स्मरणं गुरवः कुर्वीरन् । परमोपकारिणश्च गुरवः, तत एव प्रतिक्रमणानन्तरं कियन्तमपि कालं तेषु पर्युपास- २५ मानेषु विश्रामणादिविधानेन विनयोऽपि 'न स्फोटितः' न हापितो भवति ॥ ४५०१ ॥

अथ के पुनस्ते ये आचार्यस्यापि रत्नाधिका भवन्ति? इति उच्यते—

अन्नोसिं गच्छाणं, उवसंपन्नाण वंदणं तहियं ।

बहुमाण तस्स वयणं, ओसे वाऽऽलोयणा भणिया ॥ ४५०२ ॥

अन्येषां गच्छानां सम्बन्धिन आचार्या रत्नाधिकतराः सूत्रार्थनिमित्तं कमप्यवमरालिकमाचार्य-

१ °ह केणई असा° भा० तामा० । एतदनुसारेणैव भा० टीका, दृश्यतां टिप्पणी २ ॥ २ 'अशठेन' अमायाविना सता 'समाचीर्णम्' आचरितं यद् भाद्रपदशुद्धचतुर्थीपर्युषणापर्ववत् 'कुत्र-चिद्' द्रव्य-क्षेत्र-कालादौ 'केनचित्' प्रमाणस्थेन संबिद्गगीनार्यादिगुणभाजा कालिका-चार्यादिना 'असावयं' भा० ॥ ३ शुती विंति तामा० विना ॥

मुपसम्पन्नास्तेषां मध्यमवन्दनकमवमरालिकेन दातव्यम् । शेषकालं तेऽपि रालिकाः 'तस्य' अवमरालिकस्य 'बहुमानं' 'पूज्योऽयमस्माकं गुणाधिकतया' इति लक्षणं 'वचनं च' आज्ञानिर्देशं कुर्वन्ति । अवमेऽपि च तत्रालोचना भविता भगवद्भिः । किमुक्तं भवति ?—तस्य पुरत आलोचनं प्रत्याख्यानं च वन्दनकं दत्त्वा विधेयमिति भगवतामुपदेशः ॥ ४५०२ ॥

अथ परः प्राह—कस्य पुनः कृतिकर्म कर्तव्यम् ? कस्य वा न ! इति उच्यते—

सेदीठाणठियाणं, कितिकम्मं बाहिराण भयितव्वं ।

मुत्त-उत्थजाणएणं, कायव्वं आणुपुव्वीए ॥ ४५०३ ॥

संयमश्रेण्याः सम्बन्धीनि विशुद्धिपकर्षपकर्षकृतस्वरूपमेदरूपाणि यानि स्थानानि तेषु स्थितानां साधूनां कृतिकर्म कर्तव्यम् । ये तु संयमश्रेणिस्थानेभ्यो बाह्यास्तेषां 'भक्तव्यं' कर्तव्यं वा न वेति भावः । तत्र कारणे समुत्पन्ने 'सुत्रार्थज्ञेन' गीतार्थेन 'आनुपूर्व्या' 'बायाइ नमो-10 क्कारो' (गा० ४५४५) इत्यादिकया वक्ष्यमाणपरिपाठ्या कर्तव्यम्, अन्यथा तु नेति पुरातनगाथासमासार्थः ॥ ४५०३ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवरीयुराह—

सेदीठाणठियाणं, कितिकम्मं सेदि इच्छिमो णाउं ।

तम्हा खलु सेदीए, कायव्व परूवणा इणमो ॥ ४५०४ ॥

संयमश्रेणिस्थानस्थितानां कृतिकर्म कर्तव्यमित्युक्ते कश्चिद् विनयो भूयात्—वयं तामेव 10 श्रेणिं प्रथमतो ज्ञातुमिच्छामः । सूरिराह—यत एवं भवतः श्रेणिविषया जिज्ञासा तस्माद-स्माभिरपि कर्तव्या श्रेणेः प्ररूपणा 'इयं' वक्ष्यमाणलक्षणा ॥ ४५०४ ॥

अतस्त्वामेव चिकीर्षुः प्रथमतः श्रेणिस्थितानां कृतिकर्मकरणे विधिमाह—

पुव्वं चरित्तसेदीठियस्स पच्छाठिएण कायव्वं ।

सो पुण तुल्लचरित्तो, हविज्ज ऊणो व अहिज्जो वा ॥ ४५०५ ॥

'पूर्वं' प्रथमं यः सामायिकस्य छेदोपस्थापनीयस्य वा प्रतिपत्त्या चारित्रश्रेण्यां स्थितस्तस्य पश्चात्स्थितेन कृतिकर्म कर्तव्यम् । 'स पुनः' पूर्वस्थितस्तं पश्चात्स्थितमपेक्ष्य निश्चयतस्तुल्यचारित्र्यो न्यूनो वाऽधिको वा भवेत् ॥ ४५०५ ॥ यतः—

निच्छयजो दुत्तेर्य, को भावे कम्मि वड्डई समणो ।

ववहारजो य कीरइ, जो पुव्वठिजो चरित्तम्मि ॥ ४५०६ ॥

'निश्चयतः' तत्त्ववृत्त्या कः पूर्वस्थितः पश्चात्स्थितो वा श्रमणः कस्मिन् 'भावे' चारित्र-ध्यवसायरूपे मन्दे मध्ये तीव्रे वा वर्तते इति दुर्ज्ञेयम्, तदपरिज्ञानाच्च कथं निश्चयनयाभि-प्रायेण कृतिकर्म कर्तुं शक्यम् ? 'व्यवहारतस्तु' व्यवहारनयमङ्गीकृत्य पुनः क्रियते कृतिकर्म यः पूर्वं चारित्रे स्थितस्तस्येति ॥ ४५०६ ॥

ननु फलसाधकत्वाद् निश्चयस्यैव प्रामाण्यं न व्यवहारस्य इत्याह—

ववहारो वि हु बलव्वं, जं छउमत्थं पि वंदई अरिहा ।

जा होइ अणाभिज्जो, जाणंतो धम्मयं एयं ॥ ४५०७ ॥

व्यवहारोऽपि, आस्तां निश्चय इत्यभिधानार्थः, 'हु' निश्चितं बलवान्, यद् यस्मात्

छद्मस्वमपि स्वगुरुप्रभृतिकं वन्दते 'अरहाः' केवली । कियन्तं कालम्? इत्याह—यावदसौ 'अणामिन्नोऽस्ति' केवलितया अनभिज्ञातो भवति तावद् 'एतां' व्यवहारनयवत्वलक्षणां धर्मतां जानन् छद्मस्वमपि वन्दते इति ॥ ४५०७ ॥ कथं पुनरसौ केवलितया ज्ञायते? इत्याह—

केवलिणा वा कहिए, अवन्दमानो व केवलिं अन्नं ।

६. चामारणपुण्यकहिए, देवयपूयासु व मुणंति ॥ ४५०८ ॥

अन्येन केनापि केवलिना 'कथिते' 'अयं केवली जातः' इत्याख्याते सति, अवन्दमानो वा केवलिनमन्यं केवलितया ज्ञायते । व्याकरणपूर्वं वा—अतिशयिज्ञानगम्यार्थकथनपुरःसरं तेनैव केवलिना स्वयमेव कथिते सति, 'दैवतपूजासु वा' यथासन्निहितदेवैः क्रियमाणां महिमां दृष्ट्वा गुरुप्रभृतयस्तं केवलिनं विदन्ति ॥ ४५०८ ॥ अथ श्रेणिप्ररूपणमाह—

१०. अविभागपरिच्छेद्या, ठाणंतर कंडए य छट्टाणा ।

हिट्टा पजवसाणे, बुद्धी अप्पावहुं जीवा ॥ ४५०९ ॥

आलाव गणण विरहियमविरहियं फासणाप्ररूपणया ।

गणणयय सेट्टिअवहार भाग अप्पावहुं समया ॥ ४५१० ॥

अविभागपरिच्छेदप्ररूपणा स्थानान्तरप्ररूपणा कण्डकप्ररूपणा वदस्थानप्ररूपणा अधः-

१०. प्ररूपणा पर्यवसानप्ररूपणा वृद्धिप्ररूपणा अल्पबहुत्वप्ररूपणा जीवप्ररूपणा चेति ॥ ४५०९ ॥

जीवप्ररूपणायां चामूनि प्रतिद्वाराणि, तद्यथा—

आलापप्ररूपणा गणनाप्ररूपणा विरहितप्ररूपणा अविरहितप्ररूपणा स्पर्शनाप्ररूपणा गणनापदप्ररूपणा श्रेण्यपहारप्ररूपणा भागप्ररूपणा अल्पबहुत्वप्ररूपणा श्रमण(समय)प्ररूपणा चेति द्वारगाथाद्वयम् ॥ ४५१० ॥ तत्राविभागपरिच्छेदप्ररूपणां तावत् करोति—

२०. अविभागपरिच्छेदं, चरित्तपजव-पएस-परमाणू ।

परमाणुस्स परूवण, चउण्विहा भावओऽणंता ॥ ४५११ ॥

इह संयमस्थानं केवलिप्रज्ञाच्छेदनकेन छिद्यमानं निरंशतया यदा विभागं न यच्छति तदाऽसावन्तिमो अंशो अविभागपरिच्छेद उच्यते, स चारित्रपर्यायश्चारित्रप्रदेशश्चारित्रपरमाणुर्वा भण्यते । परमाणोश्च सामान्यतश्चतुर्विधा प्ररूपणा द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावमेदात् । द्रव्यत एकोऽ-

२०. गुकः, क्षेत्रत आकाशप्रदेशः, कालतः समयः, भावतस्त्वेकगुणकालकादिः । अत एव वा चारित्राविभागपरिच्छेदाः, ते च 'अनन्ताः' अनन्तानन्तकप्रमाणाः ॥ ४५११ ॥ तथा चाह—

ते कित्तिया पएस, सच्चागासस्स मग्गणा होइ ।

ते जत्तिया पएस, अविभाग तओ अणंतगुणा ॥ ४५१२ ॥

'ते' चारित्रस्य प्रदेशाः 'कियन्तः' किंप्रमाणा इति चिन्तायां निर्वचनमाह—सर्वेस्य—

३०. लोका-ऽलोकगतस्याकाशस्य मार्गणा भवति । यावन्तः किल 'ते' सर्वाकाशस्य प्रदेशाः 'ततः' तेभ्यः सर्वाकाशप्रदेशेभ्यश्चारित्रस्य अविभागपरिच्छेदा अनन्तगुणाः सर्वजघन्येऽपि संयमस्थाने प्रतिपत्तव्याः । एषा अविभागपरिच्छेदप्ररूपणा १ ।

सर्वजघन्याद् संयमस्थानाद् यद् द्वितीयं संयमस्थानं तत् तस्मादनन्तभागवृद्धम् । किमुक्तं

भवति १—प्रथमसंयमस्थानगतनिर्विभागभागापेक्षया द्वितीये संयमस्थाने निर्विभागा भागा अनन्ततमेन भागेनाविका भवन्तीति । एषा स्थानान्तरप्ररूपणा २ ।

तस्मादपि यदनन्तरं तृतीयं तत् ततोऽनन्तभागवृद्धम्, एवं पूर्वस्मादुत्तरोत्तराणि अनन्ततमेन भागेन वृद्धानि निरन्तरं संयमस्थानानि तावद् वक्तव्यानि यावदङ्गुलमात्रक्षेत्रासङ्ख्येय-भागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि भवन्ति । एतावन्ति च समुदितानि स्थानानि कण्डकमित्युच्यते ।³ एषा कण्डकप्ररूपणा ३ ।

अस्माच्च कण्डकात् परतो यदन्यदनन्तरं संयमस्थानं भवति तत् पूर्वस्मादसङ्ख्येयभागाधिकम् । एतदुक्तं भवति—पाश्चात्यकण्डकसत्त्वरमसंयमस्थानगतनिर्विभागभागापेक्षया कण्डकानन्तरे संयमस्थाने निर्विभागा भागा असङ्ख्येयतमेन भागेनाविकाः प्राप्यन्ते । ततः पराणि पुनरपि कण्डकमात्राणि संयमस्थानानि यथोत्तरमनन्तभागवृद्धानि भवन्ति, ततः पुनरेकमसङ्ख्येय-¹⁰ भागाधिकं संयमस्थानम्; भूयोऽपि ततः पराणि कण्डकमात्राणि संयमस्थानानि यथोत्तरमनन्त-भागवृद्धानि भवन्ति, ततः पुनरप्येकमसङ्ख्येयभागाधिकं संयमस्थानम्; षडमनन्तभागाधिकैः कण्डकप्रमाणैः संयमस्थानैर्व्यवहितानि असङ्ख्येयभागाधिकानि संयमस्थानानि तावद् वक्तव्यानि यावत् तान्यपि कण्डकप्रमाणानि भवन्ति । ततश्चरमादसङ्ख्येयभागाधिकसंयमस्थानात् पराणि यथोत्तरमनन्तभागवृद्धानि कण्डकमात्राणि संयमस्थानानि भवन्ति, ततः परमेकं सङ्ख्येयभागा-¹⁵ धिकं संयमस्थानम्; ततो मूलादारभ्य यावन्ति संयमस्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति भूयोऽपि तेनैव क्रमेणाभिधाय पुनरप्येकं सङ्ख्येयभागाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्, इदं द्वितीयं सङ्ख्येय-भागाधिकं संयमस्थानम्; अनेनैव क्रमेण तृतीयम्, यावत् सङ्ख्येयभागाधिकानि संयमस्थानानि कण्डकमात्राणि भवन्ति तावद् वाच्यम् । तत उक्तक्रमेण भूयोऽपि सङ्ख्येयभागाधिकसंयमस्थान-प्रसङ्गे सङ्ख्येयगुणाधिकमेकं संयमस्थानं वक्तव्यम्, ततः पुनरपि मूलादारभ्य यावन्ति संयम-²⁰ स्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति भूयोऽपि वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकं सङ्ख्येयगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्; ततो भूयोऽपि मूलादारभ्य तावन्ति संयमस्थानानि तथैव वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकं सङ्ख्येयगुणाधिकं संयमस्थानम्; अमून्यप्येवं सङ्ख्येयगुणाधिकानि संयमस्थानानि तावद् वक्तव्यानि यावत् कण्डकमात्राणि भवन्ति । तत उक्तक्रमेण पुनरपि सङ्ख्येयगुणाधिकसंयम-स्थानप्रसङ्गेऽसङ्ख्येयगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्, ततः पुनरपि मूलादारभ्य यावन्ति संयम-²⁵ स्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति तेनैव क्रमेण भूयोऽपि वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकमसङ्ख्येय-गुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्; ततो भूयोऽपि मूलादारभ्य तावन्ति संयमस्थानानि तथैव वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकमसङ्ख्येयगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्; अमूनि चैवमसङ्ख्येयगुणा-धिकसंयमस्थानानि तावद् वक्तव्यानि यावत् कण्डकप्रमाणानि भवन्ति । ततः पूर्वपरिपाठ्या पुनरप्यसङ्ख्येयगुणाधिकसंयमस्थानप्रसङ्गे अनन्तगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्, ततो भूयोऽपि³⁰ मूलादारभ्य यावन्ति संयमस्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति तथैव क्रमेण भूयोऽपि वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकमनन्तगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्; ततो भूयोऽपि मूलादारभ्य तावन्ति

संयमस्थानानि तथैव वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकमनन्तगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्; एवमनन्तगुणाधिकानि तावद् वक्तव्यानि यावत् कण्डकमात्राणि भवन्ति । ततो मूयोऽपि तेषामुपरि पञ्चवृद्ध्यात्मकानि संयमस्थानानि मूलदारभ्य तथैव वक्तव्यानि, यत् पुनरनन्तगुणवृद्धिस्थानं तत्र प्राप्यते, षट्स्थानस्य परिसमाप्तत्वात् । इत्थंमूतान्यसङ्ख्येयानि कण्डकानि सप्तदितानि षट्स्थानकं भवति । तस्याच्च प्रथमषट्स्थानकादूर्ध्वमुक्तक्रमेणैव द्वितीयं षट्स्थानकमुत्पिब्रति, एवमेव च तृतीयम्, एवं षट्स्थानकान्यपि तावद् वाच्यानि यावदसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेश-प्रमाणानि भवन्ति । उक्तं च—

छट्पाणगव्यवसाणे, अञ्जं छट्पाण्यं पुणो अञ्जं ।

एवमसंख्वा लोगा, छट्पाणाणं मुण्येव्वा ॥ [पञ्चसं० गा० ४४४]

10 इत्थंमूतानि चासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि षट्स्थानकानि संयमश्रेणिरुच्यते । तथा चोक्तम्—

छट्पाणा उ असंख्वा, संजमसेवी मुण्येव्वा ॥ [पिण्डनि० भा० गा० २९]

तदेवं कृता अविभागपरिच्छेद-स्थानान्तर-कण्डक-षट्स्थानकानां प्ररूपणा ४ । साम्प्रतमधः-स्थानप्ररूपणा क्रियते—

15 प्रथमादसङ्ख्येयभागवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति संयमस्थानान्यनन्तभागवृद्धानि ? उच्यते—कण्डकमात्राणि । तथा प्रथमात् सङ्ख्येयभागवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति असङ्ख्येयभागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कण्डकमात्राणि । एवमुत्तरोत्तरस्थानादधोऽध आनन्तर्येण तावद् मार्गणा कर्तव्या यावत् प्रथमादनन्तगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति असङ्ख्येयगुणवृद्धानि ? उच्यते—कण्डकमात्राणि । इदानीमेकान्तरिता मार्गणा क्रियते—तत्र प्रथमात् सङ्ख्येयभागवृद्धात् 20 स्थानादधः कियन्त्यनन्तभागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कण्डकवर्गः कण्डकं च । तथा प्रथमात् सङ्ख्येयगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति असङ्ख्येयभागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कण्डकवर्गः कण्डकं च । [तथा प्रथमादसङ्ख्येयगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति सङ्ख्येयभागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कण्डकवर्गः कण्डकं च ।] तथा प्रथमादनन्तगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति सङ्ख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कण्डकवर्गः कण्डकं च । एवमुक्त- 25 प्रकारेण व्यन्तरिता व्यन्तरिता चतुरन्तरिता च मार्गणा स्थिध्या परिभावेनीया ।

अथ पर्यवसानद्वारम्—तत्रानन्तगुणवृद्धकण्डकादुपरि पञ्चवृद्ध्यात्मकानि सर्वाणि स्थानानि गत्वा पुनरनन्तगुणवृद्धं स्थानं न प्राप्यते, षट्स्थानस्य परिसमाप्तत्वात् । ततस्तदेव सर्वान्तिमं स्थानं षट्स्थानकस्य पर्यवसानम् ॥ ४५१२ ॥

अथ भाष्यकारः प्रकारान्तरेणाधः-पर्यवसानद्वारयोर्युगपत् प्ररूपणमाह—

80 एयं चरित्तसेदिं, पडिवज्जइ हिट्ठ कोइ उवर्णि वा ।

जो हिट्ठा पडिवज्जइ, सिज्जइ नियमा जहा भरहो ॥ ४५१३ ॥

एतां चारित्रश्रेणिं कश्चिद् जीवः 'अधस्ताद्' जघन्यसंयमस्थानेषु प्रतिपद्यते, कश्चित् पुनः

‘उपरि’ उपरितनेषु पर्यन्तवर्तिषु, उपलक्षणत्वाद् मध्यमेषु वा संयमस्थानेषु प्रतिपद्यते । तत्र योऽधस्तनेषु संयमस्थानेषु चारित्रश्रेणिं प्रतिपद्यते स नियमात् तेनैव भवग्रहणेन सिध्यति, यथा भरतश्चक्रवर्ती ॥ ४५१३ ॥

मञ्ज्रे वा उवर्णि वा, नियमा गमनं तु हिट्टिमं ठाणं ।

अंतोमुहुच बुद्धी, हाणी वि तहेव नायज्वा ॥ ४५१४ ॥

5

यः पुनः ‘मध्ये वा’ मध्यमेषु ‘उपरि वा’ उपरितनेषु संयमस्थानेषु चारित्रश्रेणिं प्रतिपद्यते तस्य नियमाद् ‘अधस्तनं’ सर्वजघन्यं संयमस्थानं यावद् गमनं भवति, ततोऽसौ तेनान्येन वा भवग्रहणेन सर्वाणि संयमस्थानानि स्पृष्ट्वा सिध्यति । या पुनरधस्तनसंयमस्थानेभ्य उपरितनसंयमस्थानारोहणलक्षणा वृद्धिः साऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रं भवति । या, चोपरितनसंयमस्थानेभ्योऽधस्तनसंयमस्थानेष्वबरोहणरूपा हानिः साऽपि ‘तथैव’ अन्तर्मुहूर्त्तमात्रैव ज्ञातव्या ५-६ । एतेन वृद्धिद्वार-
10 प्ररूपणाऽपि कृता ७ । सम्प्रति अल्पबहुत्वद्वारं प्ररूप्यते—तत्र सर्वस्तोकान्यनन्तगुणवृद्धानि स्थानानि, कण्डकमात्रत्वात् तेषाम् । तेभ्योऽसङ्ख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि असङ्ख्येयगुणानि, गुणकारश्चेद् कण्डकप्रमाणो ज्ञातव्यः, एकैकस्थानान्तगुणवृद्धस्य स्थानस्याधस्तात् प्रत्येकमसङ्ख्येय-
गुणवृद्धानि स्थानानि कण्डकमात्राणि प्राप्यन्त इति कृत्वा; अनन्तगुणवृद्धस्थानकण्डकस्य चोपरि
कण्डकमात्राण्यसङ्ख्येयगुणवृद्धानि प्राप्यन्ते, न त्वनन्तगुणवृद्धं स्थानम्, तेनोपरिष्ठादेकस्य
15 कण्डकस्याधिकस्य प्रक्षेपः । तेभ्योऽप्यसङ्ख्येयगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्यः सङ्ख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि असङ्ख्येयगुणानि, तेभ्योऽपि सङ्ख्येयभागाधिकानि स्थानान्यसङ्ख्येयगुणानि, तेभ्योऽपि असङ्ख्येयभागाधिकानि स्थानान्यसङ्ख्येयगुणानि, तेभ्योऽप्यनन्तभागवृद्धानि स्थानानि असङ्ख्येय-
गुणानि । गुणकारश्च सर्वत्रापि कण्डकमुपरि चैककण्डकप्रक्षेपः । प्ररूपितमल्पबहुत्वद्वारम् ८ । जीवपदप्रतिबद्धानां त्वालाप-गणनादीनां द्वाराणां प्ररूपणा सम्प्रदायाभावाद् न २०
क्रियते ९ ॥ ४५१४ ॥ अथ प्रस्तुतयोजनां कुर्वन्नाह—

सेढीठाणठियाणं, किङ्कम्मं बाहिरे न कायव्वं ।

पासत्थादी चउरो, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ४५१५ ॥

अनन्तरोक्तायाः श्रेणेः सम्बन्धिषु संयमस्थानेषु स्थितानां साधूनां कृतिकर्म कर्तव्यम्, ये तु श्रेणेर्वाक्षात्तेषां न कर्तव्यम् । के पुनस्ते ? इत्याह—पार्श्वस्यादयश्चत्वारः । तत्र पार्श्वस्था-
25 सज-कुशील-संसक्त-यथाच्छन्दाः पञ्चाप्येको मेदः, काथिक-प्राश्निक-भामाक-सम्प्रसारका द्वितीयः, अन्यतीर्थिकास्तृतीयः, गृहस्थाश्चतुर्थः; एते चत्वारोऽपि श्रेणिबाह्या मन्तव्याः । ‘तत्रापि’ एतेषां कृतिकर्मकरणेऽपि, न केवलमभ्युत्थाने इत्यपिशब्दार्थः, आज्ञादयो दोषाः प्रायश्चित्तं च प्राग् यथाऽभ्युत्थाने पार्श्वस्था-अन्यतीर्थिकादिविषयं वर्णितं तथैव वक्तव्यम्
॥ ४५१५ ॥ शिष्यः पृच्छति—

30

लिंणेण निग्गतो जो, पागडलिंणं धरेइ जो समणो ।

किङ्ग होइ णिग्गतो सि. य, दिट्ठंतो सकरकुडेहिं ॥ ४५१६ ॥

‘लिंणेन’ रजोहरणादिना यो युक्तः स संयमश्रेण्या निर्गतः प्रतीयते, यस्तु श्रमणः प्रकट-

मेव लिङ्गं धारयति स कथं 'निर्गतः' श्रेणिवाहो भवति ? श्रमणलिङ्गस्योपलभ्यमानत्वाद् न भवतीति भावः । अत्र सूरिराह—दृष्टान्तः शर्कराकुटाम्बामत्र कियते—

जहा कस्सइ रजो दो षडया सक्करामरिया । ते अनया मुहं दाऊण दोण्हं पुरिसाणं समप्पिया भणिता य, जहा—सारक्खइ, जया मग्गिज्जइ तथा दिज्जाह ॥ ४५१६ ॥

५ ततः किमभूत् ? इत्याह—

दाउं हिड्ढा छारं, सज्जतो कंठियाहि वेडित्ता ।

सकवाडमणावाधे, पालेति तिसंझमिक्खंतो ॥ ४५१७ ॥

तयोरेकः पुरुषस्तं राज्ञा समर्पितं घटं गृहीत्वा तस्याधः क्षारं दत्त्वा यथा कीटिका नामाच्छे-
युरिति भावः, ततः सर्वतः कण्टिकाभिस्तं वेष्टयित्वा 'सकपाटे' कपाटमिषानयुक्तेऽन्वावाधे
10 प्रदेशे स्थापयित्वा त्रिसन्ध्यमीक्षमाणः सम्यक् पालयति ॥ ४५१७ ॥

द्वितीयः पुनः किं कृतवान् ? इत्याह—

मुहं अविद्वंतीहिं कीडियाहिं स चालुणी चैव ।

जज्जरितो कालेणं, पमायकुडए निवे दंडो ॥ ४५१८ ॥

द्वितीयः पुरुषस्तं घटं कीटिकानगरस्यादूरे स्थापयित्वा मध्यमध्वेनावलोकते, ततः शर्करा-
15 गन्धाम्राणतः समायाताभिः कीटिकाभिर्मुद्रामविद्वन्तीभिः 'सः' घटोऽप्यस्तात् कालेन जर्जरितः
कृतः, शर्करा सर्वाऽपि भक्षिता । अन्यदा राज्ञा तौ पुरुषौ घटं याचितौ, ततो द्वाभ्यामप्यानीय
दर्शितयोर्घटयोः "पमायकुडए" चि येन कुटरक्षणे प्रमादः कृतस्तस्य नृपेण दण्डः कृतः ।
उपलक्षणमिदम्, तेन यस्तं सम्यक् पालितवान् तस्य विपुला पूजा विदधे । एष दृष्टान्तः,
अयमर्थोपनयः—राजस्थानीया गुरवः, पुरुषस्थानीयाः साधवः, शर्करास्थानीयं चारित्र्यम्,
20 घटस्थानीय आत्मा, मुद्रास्थानीयं रजोहरणम्, कीटिकास्थानीयान्यपराधपदानि, दण्डस्थानीया
दुर्गतिप्राप्तिः, पूजास्थानीया स्वर्गादिस्तुत्यपरम्परामाप्तिः ॥ ४५१८ ॥

तथा चामुमेवोपनयं लेशतो भाष्यकारोऽप्याह—

निवसरितो आयरितो, लिङ्गं मुहा उ सक्करा चरणं ।

पुरिसा य होति साह, चरिचदोसा मुयिगाओ ॥ ४५१९ ॥

२५ गतार्थः । नवरं 'मुयिङ्गाः' कीटिकाः । यथा तस्य प्रमत्तपुरुषस्य मुद्रासद्भावेऽप्यधः-
प्रविशन्तीभिः कीटिकाभिर्घटं विभ्रज्य शर्करा विनाशिता, एवं साधोरपि प्रमादिनो रजोहरण-
मुद्रासद्भावेऽप्यपराधपदैरात्मनि जर्जरिते शर्करास्तुल्यं चारित्र्यं कालेन वा सद्यो वा विनाशमा-
विशति ॥ ४५१९ ॥ तत्र कालेन यथा विनश्यति तथा दर्शयति—

एसणदोसे सीयइ, अणाणुतावी ण चैव वियडेइ ।

३० णेव य करेइ सोधिं, ण त विरमति कालतो भस्से ॥ ४५२० ॥

एषणादोषेषु सीदति, तद्दोषदुष्टं भक्त-पानं गृह्णातीत्यर्थः । एवं कुर्वन्नपि पश्चात्तापं करिष्यति
इत्याह—'अननुतापी' पुरःकर्मादिदोषदुष्टाहारग्रहणाद् अनु-पश्चात् तप्तुं—'हा । दुष्टं कृतं मया'

इत्यादिमानसिकतापं धर्तुं शीलमस्येत्यनुतापी, न तथा अननुतापी । कथमेतद् ज्ञायते ?
इत्याह—‘न चैव विकटयति’ गुरुणां पुरतः स्वदोषं न प्रकाशयति, ‘विकटयति वा परं तस्य
‘शोधि’ प्रायश्चित्तं गुरुप्रदत्तं नैव करोति, ‘न च’ नैव अशुद्धाहारग्रहणाद् विरमति । एवं
कुर्वन् ‘कालतः’ कियताऽपि कालेन चारित्रात् परिभ्रश्येत् । यस्तु मूलगुणान् विराधयति स
सद्यः परिभ्रश्यति ॥ ४५२० ॥ अमुमेवार्थं सविशेषमाह—

मूलगुण उत्तरगुणे, मूलगुणेहि तु पागडो होइ ।

उत्तरगुणपडिसेवी, संचयज्बोच्छेदतो भस्से ॥ ४५२१ ॥

इह प्रतिसेवको द्विधा—मूलगुणप्रतिसेवक उत्तरगुणप्रतिसेवकश्च । तत्र मूलगुणप्रतिसेवायां
वर्तमानः प्रकट एव प्रतीयते यथा चारित्रात् परिभ्रश्यति । उत्तरगुणप्रतिसेवी तु सध्वयेन—
बहुपराधमीलकेन योऽशुद्धाहारग्रहणादेरव्यवच्छेदः—परिणामस्वानुपरमस्ततः ‘भ्रश्येत्’ चारि-
त्रात् परिभ्रंशमाप्नुयात् ॥ ४५२१ ॥ अत्रैवार्थं दृष्टान्तमाह—

अंतो भयणा चाहिं, तु निगते तत्थ मरुगदिहंतो ।

संकर सरिसव सगडे, गंडव वत्थेण दिहंतो ॥ ४५२२ ॥

इह सम्बन्धानुलोम्यतः प्रथममुत्तरार्धं व्याख्यायते—

संकरः—तृणादिकचवरः तदृष्टान्तो यथा—आरामो सारणीए पाइज्जह । ताए बहंतीए 15
एगं तणं सयं लगं तं न अवणीयं, अलं लगं तं पि न अवणीयं, एवं बहूहिं लगंतेहिं तत्थ
तेणं आश्रयेण चिक्खल्लपूलीए संचओ जाओ । तेणं संचयेणं तं पाणिंयं रुद्धं अन्नओ गंतुं
पयहं, ताहे सो आरामो सुक्को । एवमभिक्षणमभिक्षणं उत्तरगुणपडिसेवाए अवराहसंचओ
भवइ, तेण संजमजलं पवहमाणं निरुज्जह, तओ चारिचारामो सुक्कह ॥

सर्पपक्षकट-मण्डपदृष्टान्तो यथा—झकटे मण्डपे वा काप्येकः सर्पपः प्रक्षिप्तः स तत्र 20
मातः, अन्यः प्रक्षिप्तः सोऽपि मातः, एवं प्रक्षिप्यमाणैः सर्पैर्भविष्यति स सर्पपो यस्तं शकटं
मण्डपं वा मनक्ति । एवं चारित्रेऽप्यशुद्धाहारग्रहणादिरेकोऽपराधः प्रक्षिप्तः स तत्रावस्थितिं
कृतवान्, द्वितीयः प्रक्षिप्तः सोऽप्यवस्थितः, एवमपराधैरुत्तरगुणापराधैः प्रक्षिप्यमाणैर्भविष्यति
स उत्तरगुणापराधो येन चारित्रं सर्वथा भङ्गमुपगच्छति ॥

अथ वस्त्रदृष्टान्तो भाव्यते—वस्त्रे कचिदेकतैलविन्दुः कथमपि लग्नः स न शोषितः, 25
तदाश्रयेण रेणुपुद्गल अप्यवतस्थिरे, एवमन्यत्राप्यवकाशे तैलविन्दुर्लग्नः सोऽपि न शोषितः,
एवमन्यान्यैस्तैलविन्दुभिर्मिलगद्भिरप्यशोध्यमानैः सर्वमपि तद् वस्त्रं मलिनीभूतम् । एवं चारित्र-
वस्त्रमप्यपराधैरुत्तरगुणापराधैरुपलिप्यमानमचिरादेव मलिनीभवतीति ॥

तदेवमुत्तरगुणप्रतिसेवी कालेन चारित्रात् परिभ्रश्यतीति स्थितम् । अथ कृतिकर्मविषयं
विशेषं विमणिपुराह—“अंतो भयणा” इत्यादि पूर्वार्धम् । यः संयमश्रेणेः ‘अन्तः’ मध्ये 30
स्थितस्तस्य कृतिकर्मकरणे भजना, सा चाग्ने दर्शयिष्यते । यस्तु श्रेणेर्बहिर्निगतस्तस्य कृति-
कर्म न कर्तव्यम् । तथा च मरुकः—ब्राह्मणस्तस्य दृष्टान्तोऽत्र भवति ॥ ४५२२ ॥

१ °दान्तः कियते ॥ ४५२२ ॥ पक्क° कां० विना ॥

तमेव दर्शयति—

पक्वणकुले वसंतो, सउष्णीपारो वि गरहियो होइ ।

इय गरहिया सुविहिया, मज्झि वसंता कुशीलणं ॥ ४५२३ ॥

पक्वणकुलं—मातङ्गगृहं तत्र वसन्, 'शकुनीपारगोऽपि' द्विगो गर्हितो भवति । शकुनी-
४ शब्देन चतुर्दश विद्यास्थानानि गृह्यन्ते, तानि चामूनि—

अङ्गानि वेदाश्चत्वारो, मीमांसा न्यायविस्तरः ।

पुराणं धर्मशास्त्रं च, स्थानान्याहुश्चतुर्दश ॥

तत्राङ्गानि षट्—शिक्षा व्याकरणं कल्पः छन्दो निरुक्तिर्ज्योतिषमिति ।

“इय” एवं ‘सुविहिताः’ साधवः ‘कुशीलानां’ पार्श्वस्थादीनां मध्ये वसन्तो गर्हिता
१० भवन्ति, अतो न तेषु वस्तव्यं न वा कृतिकर्मदि विधेयम् ॥ ४५२३ ॥

ननु च ‘पार्श्वस्थादीनां कृतिकर्म न कर्त्तव्यम्’ इति भवद्विरभिहितम् तत्र पार्श्वस्थादीनां
लक्षणं कचिदग्रपिण्डभोजित्वादि स्वल्पदोषरूपं कचिचु स्त्रीसेवादि महादोषरूपमावश्यक्यादि-
शास्त्रेष्वभिधीयते तदत्र वयं तत्त्वं न जानीमहे कस्य कर्त्तव्यं कृतिकर्म ? कस्य वा न ? इत्या-
शङ्कावकाशमवलोक्य विषयविभागमुपदर्शयति—

१५ संकिम्बवराहपदे, अणाणुतावी अ होइ अवरद्धे ।

उत्तरगुणपडिसेवी, आलंषणवज्जिओ वज्जो ॥ ४५२४ ॥

इह यो मूलगुणप्रतिसेवी स नियमादचारित्रीति कृत्वा स्फुटमेवावन्दीय इति न तद्वि-
चारणा; परं य उत्तरगुणविषयैर्बहुभिरपराधपदैः सङ्कीर्णः—शबलीकृतचारित्रः, अपरं च ‘अप-
राद्धे’ अशुद्धाहारग्रहणादावपराधे कृतेऽपि ‘अननुतापी’ ‘हा ! दुष्टं कृतम्’ इत्यादि पश्चात्तापं
२० न करोति, निःशङ्को निर्दयश्च प्रवर्तत इत्यर्थः । एवंविध उत्तरगुणप्रतिसेवी यदि आलम्बनेन-
ज्ञान-दर्शन-चारित्ररूपविशुद्धकारणेन वर्जितः, कारणमन्तरेण प्रतिसेवत इति भावः, तदाऽसौ
‘वर्ज्यः’ कृतिकर्मकरणे वर्जनीयः । शिष्यः ग्राह—नन्वेवमर्थादापन्नम्—आलम्बनसहित उत्तर-
गुणप्रतिसेव्यपि बन्दीयः । सूरिराह—न केवलमुत्तरगुणप्रतिसेवी मूलगुणप्रतिसेव्यप्यालम्बन-
सहितः पूज्यः ॥ ४५२४ ॥ कथम् ? इति चेद् उच्यते—

२५ हिड्डाणठितो वी, पावयणि-गणड्डया उ अधरे उ ।

कडजोगि जं निसेवइ, आदिणिगंडो व्व सो पुज्जो ॥ ४५२५ ॥

‘अधस्तनस्थानेषु’ जघन्यसंयमस्थानेषु स्थितोऽपि, मूलगुणप्रतिसेव्यपीति भावः, ‘कृतयोगी’
गीतार्थः प्रावचनिकस्य—आचार्यस्य गणस्य च—गच्छत्वं अंनुग्रहार्थम् “अधरे” आत्यन्तिके
कारणे समुपस्थिते यद् निषेवते तत्रासौ संयमश्रेण्यामेव वर्तते इति कृत्वा पूज्यः । क इव ?
३० इत्याह—‘आदिनिर्ग्रन्थ इव’ इह पुलक-चकुल-कुशील-निर्ग्रन्थ-खातंकाख्याः पञ्च निर्ग्रन्थाः,
तेषामादिभूतः पुलकः तद्वत्; तस्य खेतादृशी लब्धिर्धन्या चक्रवर्त्तिस्कन्धावारमपि अभि-
वादनादौ कुलादिकार्ये स्वाधीन्याद् वा विवाशयेद् वा; न च प्रायश्चित्तसामुयात् ॥ ४५२५ ॥

तथा चाह—

कुणमाणौ वि य कडणं, कंतकरणो षेव दोसमग्मेति ।

अप्येण बहुं इच्छह, विसुद्धआलंबणो समयो ॥ ४५२६ ॥

“कडणं” कटकमर्दं कुर्वाणोऽपि ‘कृतकरणः’ पुलको नैव सख्यमपि दोषम् ‘अभ्येति’ प्राप्नोति । कुतः ? इत्याह—यतोऽसौ अमणो विशुद्धालम्बनः सन् अल्पेन संयमव्ययेन बहुं संयमलाभमिच्छति ॥ ४५२६ ॥ असुमेवार्थं समर्थयन्नाह—

संजमहेउं अजतत्तणं पि ण हु दोसकारणं विंति ।

पायण वोच्छेयं ना, समाहिकारो वणादीणं ॥ ४५२७ ॥

प्रावचनिकादेः प्राणव्यपरोपणाद्युपद्रवरक्षणेन यः संयमस्तद्वेतोः—तन्निमित्तं पुलकादेरयतत्त्व-मपि ‘नहि’ नैव दोषकारकं भुवते । यथा ‘समाधिकारः’ वैद्यो व्रणादीनां यद् तथाविधौषध-प्रलेपनेन पाचनं यच्च शस्त्रादिना विच्छेदनं यद् वा ‘न्यवच्छेदं’ लङ्घनं कारयति तत् तदानीं १० पीडाकरमपि परिणाममुन्दरमिति कृत्वा न सदोषश्च एवमिदमपीति ॥ ४५२७ ॥

अथ परस्याभिप्रायमाशङ्कमान आह—

तत्थ मवे जति एवं, अण्णं अण्णेण रक्खए भिक्खु ।

अस्संजयां वि एवं, अण्णं अण्णेण रक्खंति ॥ ४५२८ ॥

‘तत्र’ इत्यनन्तरोक्तेऽर्थेऽभिहिते सति भवेत् परस्याभिप्राय इति वाक्यशेषः—यथैवं १५ ‘भिक्खुः’ पुलकादिः ‘अन्यम्’ आचार्यादिकम् ‘अन्येन’ स्कन्धावारादिना कृत्वा रक्षति, एकस्य विनाशेनापरं पालयतीति भावः, तत एवम् ‘असंयताः’ गृहस्था अप्यन्यम-न्येन रक्षन्त्येव, अतो न कश्चिदसंयतानां संयतानां च प्रतिविशेषः ॥ ४५२८ ॥

एवं परेणोक्ते सूरिराह—

न हु ते संजमहेउं, पालिंति असंजता अजतभावे ।

अच्छित्ति-संजमद्वा, पालिंति जती जतिजणं तु ॥ ४५२९ ॥

‘नहि’ नैव ‘ते’ असंयताः ‘अयतभावव्यवस्थितान्’ गृहस्थान् संयमहेतोः पालयन्ति, किन्तु स्वस्मिन् जीविकादिनिमित्तम् । ये तु यतयस्ते या तीर्थस्थाव्यवच्छिचित्थैश्च तेषां रक्ष्यमाणा-नामात्मनश्चान्योऽन्योपकारद्वारेण संयमस्तदर्थं यतिजनं पालयन्ति । तुशब्दो विशेषणार्थः, एष विशेषः साधूनां गृहस्थानां चेति ॥ ४५२९ ॥ किञ्च—

कुणहं वयं घणहेउं, घणस्सं घणितो उ आगमं गाउं ।

इयं संजमस्स वि वेतो, तस्सेवऽट्ठा ण दोसाय ॥ ४५३० ॥

यथा धनिको वाणिज्यं कुर्वन् ‘आगमं’ लाभं ज्ञात्वा ‘घनहेतोः’ द्रव्योपार्जनार्थं शुल्क-कर्म-करवृत्ति-भाटकादिप्रदानेन धनस्य व्ययं करोति, “इयं” एवं पुलकादेर्मूलगुणप्रतिसेवनां कुर्वाणस्य यः कोऽपि संयमस्य व्ययः सः ‘तस्यैव’ संयमस्यार्थं विधीयमानो न दोषाय ३० सञ्जायते, ततः पुष्टालम्बनसहितो मूलगुणप्रतिसेव्यश्च शुद्ध इति स्थितम् ॥ ४५३० ॥

१ ‘स्सं घणि’ भा० तर्भा० । एतदनुसारेण भा० टीका, इत्यती टिप्पणी ३ ॥ २ ‘था घणिग्’ वाणि० भा० ॥

अथापुष्टालम्बनो निरालम्बनो वा प्रतिसेवते ततः संसारोपनिपातमासादयति, तथा चात्र दृष्टान्तमाह—

तुच्छमवलम्बमानो, पडति गिरालम्बनो य दुग्गमि ।

सालम्ब-निरालम्बे, अह दिट्ठतो णिसेवते ॥ ४५३१ ॥

४ इहालम्बनं द्रव्य-भावभेदाद् द्विधा । तत्र गर्वादौ पतद्विर्यद् द्रव्यमालम्ब्यते तद् द्रव्यालम्बनम् । तच्च द्विधा—पुष्टमपुष्टं च । अपुष्टं—दुर्बलं कुश-वल्ककादि, पुष्टं—बलिष्ठं तथाविधकठो-रवहमादि । एवं भावालम्बनमपि पुष्टाऽपुष्टभेदाद् द्विधा । पुष्टं तीर्थाव्यवच्छित्ति-ग्रन्थाध्ययनादि, अपुष्टं शठतया स्वमतिमात्रोपेक्षितमालम्बनमात्रम् । ततश्च द्रव्यालम्बनं 'तुच्छम्' अपुष्टमवलम्बमानो निरालम्बनो वा यथा 'दुर्गे' गर्वादौ पतति, यस्तु पुष्टालम्बनमवलम्बते स सुखेनैवात्मानं गर्चादौ पतन्तं धारयति, एवं साधोरपि मूलगुणाद्यपराधान् निषेवमाणस्य सालम्ब-निरालम्बविषयः 'अयं' अयं दृष्टान्तो मन्तव्यः । किमुक्तं भवति !—यो निरालम्बनोऽपुष्टालम्बनो वा प्रतिसेवते स आत्मानं संसारगर्चायां पतन्तं च सन्धारयितुं शक्नोति, यस्तु पुष्टालम्बनः स तदवष्टम्भादेव संसारगर्चां सुखेनैवातिरुह्यति । यत एवमतः पुष्टालम्बनवर्जितः कृतिकर्मणि वर्जनीय इति ॥ ४५३१ ॥ अथ श्रेणिस्थानस्थिता अपि ये कृतिकर्मणि नियमेन १० भजनया वा न व्यवह्रियन्ते तान् प्रतिपादयति—

सेढीठाणे सीमा, कजे चचारि बाहिरा होंति ।

सेढीठाणे दुयभेदयाएँ चचारि भइयव्वा ॥ ४५३२ ॥

श्रेणिस्थानं सीमास्थानमित्यनर्थान्तरम्, तत्र वर्तमाना अपि 'चत्वारो जनाः' प्रत्येकद्वुद्वादयो वक्ष्यमाणाः कार्ये बाह्या भवन्ति । इह कार्यं द्विधा—बन्दनकार्यं कार्यकार्यं च । तत्र बन्दनकार्यं २० द्विधा—अभ्युत्थानं कृतिकर्म च । कार्यकार्यं कुलकार्यादिभेदादनेकविधम्, कार्यम्—अवश्य-कर्तव्यरूपं यत् कार्यं तत् कार्यकार्यमिति व्युत्पत्तेः । एतद् द्विविधमपि प्रत्येकद्वुद्वादयो न कुर्वन्तीति भावः । तथा श्रेणिस्थाने वर्तमाना अपि गच्छप्रतिबद्धयथालन्दिकादयश्चत्वारो जनाः 'दुयभेदयाएँ' च द्विकभेदम् अनन्तरोक्तकार्यद्वयविधानमङ्गीकृत्य भक्तव्याः, तत्र व्यवह्रियन्ते वा न वेति भावः ॥ ४५३२ ॥ इदमेव स्फुटतरमाह—

२६ एतेयवुद्ध जिनकल्पिया य सुद्धपरिहारऽहालदे ।

एएँ चउरो दुगभेदयाएँ कजेसु बाहिरगा ॥ ४५३३ ॥

प्रत्येकद्वुद्वा जिनकल्पिकाः शुद्धपरिहारिणो अप्रतिबद्धयथालन्दिकाश्च, एते चत्वारो जना द्विकभेदान्तर्गतेषु कृतिकर्म-कुलकार्यादिषु कार्येषु बाह्या भवन्ति, न तद्विषयं व्यवहारपथमव-तरन्तीति भावः ॥ ४५३३ ॥

३० गच्छम्मि णियमकज्जं, कजे चचारि होंति भइयव्वा ।

गच्छपडिवद्ध आवण्ण पडिम तह संजतीतो य ॥ ४५३४ ॥

गच्छे नियमाद्—अवश्यन्तया कर्तव्यं यत् कार्यं—कुल-गण-सङ्घविषयं तत्र कार्यं चत्वारो

जना भक्त्या भवन्ति—गच्छप्रतिबद्धयथालन्दिताः “आवज्ञ” च आपन्नपरिहारिकाः प्रति-
माप्रतिपन्नाः संयत्यश्नेति । यदा सहः कुलकार्यं कर्तुं न शक्नोति तत एतेऽपि कुर्वन्तीति ।
वन्दनकार्यं तु गच्छप्रतिबद्धयथालन्दिता यस्याचार्यस्य पार्श्वे सूत्रार्थग्रहणं कुर्वते तस्यावमस्यापि
कुर्वन्ति, शेषसाधूनां तु न कुर्वन्ति । आपन्नपरिहारिणां प्रतिमाप्रतिपन्नानां संयतीनां च
कृतिकर्म क्रियते वा न वा, तेऽपि कुर्वन्ति वा न वेति ॥ ४५३४ ॥ इदमेव सविशेषमाह—5

अतो वि होइ भयणा, ओमे आवण्ण संजतीओ य ।

बाहिं पि होइ भयणा, अतिवालमवायगे सीसा ॥ ४५३५ ॥

‘अन्तरपि’ श्रेणेरभ्यन्तरतः स्थितानामपि वन्दनकं प्रतीत्य भजना भवति । कथम् ?
इत्याह—“ओमि” च योऽवमरात्रिकः स आलोचनादौ कार्यं वन्दते, अन्यदा तु नेति ।
“आवज्ञि” च आपन्नपरिहारिको न वन्दते, स पुनराचार्यान् वन्दते । “संजईउ” च संय-10
त्योऽपि उत्सर्गतो न वन्दन्ते, अपवादपदे तु यदि बहुश्रुता महचरा काचिदपूर्वश्रुतस्कन्धं
धारयति ततस्तस्याः सकाशात् तत्र ग्रहीतव्ये उद्देश-समुद्देशादिषु सा फेडावन्दनकेन वन्दनीया ।
न केवलमन्तः किन्तु श्रेणैर्बहिरपि स्थितानां कृतिकर्मणि भजना मन्तव्या, कारणे तेषामपि
कृतिकर्म विधेयमिति भावः । अथ न कुर्वन्ति ततो महान् दोषो भवति, यथा अजापालक-
घाचकमवन्दमाना भगीतार्थाः शिष्या दोषं प्राप्तवन्त इति वाक्यशेषः । अथवा “सीस” च 15
संविम्विहाराव् लिङ्गाद्वा परिच्युतं स्वगुरुं रहसि शीर्षेण प्रणम्य वक्तव्यम्—भगवन् ! युष्माभिः
परित्यक्ताः सन्तः साम्प्रतमनाथा वयम्, अतः कुरुतोद्यमं मयश्चरणकरणानुपालनायामिति
॥ ४५३५ ॥ अथ “ओमे आवण्ण संजईओ” च गाथावयवं विवृणोति—

आलोयण-सुत्तङ्गा, खामण ओमे य संजतीसुं च ।

आवण्णो कज्जकज्जं, करेइ ण य धंदती अगुरुं ॥ ४५३६ ॥

20

आलोचनानिमित्तं सूत्रार्थग्रहणार्थं चावमस्यापि वन्दनकं दातव्यम् । क्षामणके तु स एव
रत्नाधिकानां वन्दनकं दद्यात् । संयतीनामप्यालोचना-सूत्रार्थनिमित्तं कृतिकर्म कर्तव्यम् । यः
पुनरापन्नपरिहारिकः सः ‘कार्यकार्यं’ कुलकार्यादि करोति । “अगुरुं” ति गुरुं मुत्तचा न
कमपि साधुं वन्दते । उपलक्षणमिदम्, तेन न चासौ केनापि साधुना वन्दते ॥ ४५३६ ॥

अथ अजापालकदृष्टान्तमाह—

25

पेसविा पच्चंतं, गीतासति खित्तेहम अगीया ।

पेहियखित्ता पुच्छंति वायगं कत्थ रण्णे ति ॥ ४५३७ ॥

ओसकंते दङ्कुं, संकच्छेती उ वातगो कुविओ ।

पल्लिवति कहण रुंमण, गुरु आगम वंदणं सेहा ॥ ४५३८ ॥

केनचिदाचार्येण गीतार्थाभावेऽगीतार्थाः साधवः प्रत्यन्तपह्यां क्षेत्रप्रत्युपेक्षकाः प्रेषिताः । 30
तत्र च ग्रन्थत एको वाचको राजकुले यत्कृतप्रमाणः परिवसति । ते च प्रत्युपेक्षितक्षेत्राः
साधवस्तं वाचकं लोकस्य समीपे पृच्छन्ति—कुत्रासौ तिष्ठति ? । लोकेनोक्तम्—अरण्ये । तत-

१ °द्वारिक-प्रतिमाप्रतिपन्नसाधु-संयतीनां तु कृति° मा० ॥

स्तेऽपि तत्र गताः, तं चाजारक्षणप्रवृत्तं अष्टमृतं दृष्ट्वा 'अष्टमृतोऽयम्' इति विप्रश्यामीतार्थत्वेन शनैः शनैरवष्यन्ति । ताँश्च तथा दृष्ट्वा वाचकस्य शङ्का—किमेतेऽपसर्पन्ति ? इति, नूनं भ्रं अष्टमृतं ज्ञात्वा । ततः शङ्काच्छेदी स वाचकः कुपितः सन् पक्षीपतेः कथयित्वा तेषाम-गीतार्थानां "रुम्भणं" गुप्तौ प्रक्षेपणं कृतवान् । ततस्तदन्वेषणार्थं गुरुणां तत्रागमनम् । ते च तं वाचकं वन्दित्वा 'शिक्षकाः' अगीतार्था एते इत्याद्युक्त्वा स्वशिष्यान् मोचितवन्तः । एवं श्रेणिबाह्यानामपि वन्दनकं कर्तव्यम् ॥ ४५३७ ॥ ४५३८ ॥

अथ "सीस" सि पदं प्रकारान्तरेण व्याचष्टे—

अहवा लिंग-विहाराजो पञ्चयं पणिवयत्तु सीसेण ।

भणति रहे पंजलिओ, उज्जम भंते ! तव-गुणेहिं ॥ ४५३९ ॥

10 अथवा लिङ्गाद् वा संविमविहाराद् वा प्रच्युतं स्वगुहं रहसि शीघ्रेण प्रणिपत्य 'प्राञ्जलिकः' रचितान्जलिपुटो भणति—मदन्त ! प्रसादं विधाय उद्यच्छ तपो-गुणेषु, अनशनादौ तपः-कर्मणि मूलगुणोत्तरगुणेषु च प्रयत्नं कुर्विति भावः । एवमादिके कारणे श्रेणिबाह्यानामपि 'कृतिकर्म' वन्दनकं कर्तव्यम् ॥ ४५३९ ॥ अथ न करोति तत इदं प्रायश्चित्तम्—

उप्यन्न कारणमिमं, कितिकम्मं जो न कुज दुविहं पि ।

15 पासत्थादीयाणं, उग्घाया तस्स चचारि ॥ ४५४० ॥

उत्पन्ने वक्ष्यमाणे कारणे यः कृतिकर्म 'द्विविधमपि' अभ्युत्थान-वन्दनकरूपं पार्श्वस्थादीनां न कुर्यात् तस्य चत्वार उद्धाता मासा भवन्ति, चतुर्लघुकमित्यर्थः ॥ ४५४० ॥ शिष्यः प्राह—

दुविहे किङ्कम्ममिमं, वाउलिया मो गिरुद्धुद्धीया ।

आतिपडिसेहितमिमं, उवरिं आरोवणा गुविला ॥ ४५४१ ॥

20 एवं 'द्विविधे' अभ्युत्थान-वन्दनलक्षणे कृतिकर्मणि पूर्वं प्रतिषिध्य पश्चादनुज्ञाते सति 'न्याकुलिताः' आकुलीभूता वयम्, अत एव निरुद्धा-संशयकोडीकृता बुद्धियेषां ते निरुद्ध-बुद्धिकाः सज्जाता वयम् । कुतः ? इत्याह—आदौ—प्रथमं प्रतिषिद्धं—'द्विविधमपि कृतिकर्म न वर्त्तते पार्श्वस्थादीनां कर्तुम्' आरोपणा च महती तत् कुर्वतो निर्दिष्टा; 'उवरिं' ति इदानीं पुनस्तेषां वन्दनकमप्रयच्छतो या-चतुर्लघुकारुष्या आरोपणा प्रतिपाद्यते सा 'गुविला' गम्भीरा, 25 नास्या भावार्थं वयमवबुध्यामहे इति भावः ॥ ४५४१ ॥

सूरिराह—उत्सर्गतो न कल्पते पार्श्वस्थादीन् वन्दितुम्, परम्—

गच्छपरिरक्खणट्ठा, अणागतं आउवापकुसलेण ।

एवं गणाधिवतिणा, सुहसीलगवेसणा कज्जा ॥ ४५४२ ॥

अवम-राजद्विष्टादिषु ग्लानत्वे वा यदक्षत-पानाद्युपग्रहकरणेन गच्छस्य परिपालनं तदर्थम् 30 'अनागतम्' अवमादिकारणे अनुत्पन्न एव 'आयोपायकुसलेन' आयो नाम-पार्श्वस्थादेः पार्थ्याद् निःप्रत्यूहसंयमपालनादिको लग्नः उपायो नाम—तथा कथमपि करोति यथा तेषां वन्दनकमवदान एव शरीरवार्त्ता गवेन्नमति; न च तत्रा क्रियमाणे तेषामप्रीतिकमुपनायते, प्रत्युत स्वचेतसि ते चिन्तयन्ति—अहो ! एते स्वयं तपस्विनोऽपि एवमसाध्यं सिद्धान्तिः; तत एतयोरायोपाययोः

कुशलेन गणाधिपतिना 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण सुखशीलानां-पार्श्वस्थादीनां गवेषणा कार्या ॥ ४५४२ ॥ तत्र येषु स्थानेषु कर्तव्या तानि दर्शयति—

बाहिं आगमनपथे, उज्जाणे देउले समाए वा ।

रच्छ उवस्सय बहिया, अंतो जयणा इमा होइ ॥ ४५४३ ॥

यत्र ते ग्राम-नगरादौ तिष्ठन्ति तस्य बहिः स्थितौ भदा तान् पश्यति तदा निराबाधवार्त्ता ५ गवेषयति । यदा वा ते भिक्षाचर्यादौ तत्रागच्छन्ति तदा तेषामागमनपथे स्थित्वा गवेषणं करोति । एवमुद्यत्ने दृष्टान्तात्, चैत्यवन्दननिमित्तं गतैर्देवकुले वा समवसरणे वा दृष्टानाम्, रथ्यायां वा भिक्षामटतामभिसुखागमने मिलितानां वार्त्ता गवेषणीया । कदाचित् ते पार्श्वस्था-दयो ब्रवीरन्—अस्माकं प्रतिश्रवं कदाऽपि नागच्छतः तत्तदनुवृत्त्या तेषां प्रतिश्रयमपि गत्वा तन्नोपाश्रयस्य बहिः स्थित्वा सर्वमपि निराबाधतादिकं गवेषयितव्यम् । अथ गाढतरं निर्वन्धं ते 10 कुर्वन्ति तत उपाश्रयस्य 'अन्तः' अन्त्यन्तरतोऽपि प्रविश्य गवेषयतां साधूनाम् 'इयं' वक्ष्य-माणा पुरुषविशेषवन्दनविषया यतना भवति ॥ ४५४३ ॥ पुरुषविशेषं तावदाह—

मुकधुरा संपागडअकिचे चरण-करणपरिहीणे ।

लिंगावसेसमिचे, जं कीरइ तारिसं वोच्छं ॥ ४५४४ ॥

धूः-संयमधुरा सा मुक्ता-परित्यक्ता येन स मुक्तधुरः, सम्प्रकटानि-प्रवचनोपधातनिरपेक्ष-15 तया समस्तजनप्रत्यक्षाणि अकृत्यानि-मूलोत्तरगुणप्रतिसेवनारूपाणि यस्य स सम्प्रकटाकृत्यः, कत एव चरणेन-मतादिना करणेन च-पिण्डविशुद्ध्यादिना परिहीनः, एतादृशे 'लिङ्गावसेष-मात्रे' केवलद्वल्यलिङ्गयुक्ते 'यद्' यादृशं वन्दनं क्रियते तादृशमहं वक्ष्ये ॥ ४५४४ ॥

वायाएँ नमोकारो, हत्युस्सेहो य सीसनमणं च ।

संपुच्छणऽच्छणं छोमवन्दणं वंदणं वा वि ॥ ४५४५ ॥

20

बहिरागमनपथादिषु दृष्टस्य पार्श्वस्थादेर्वाचा नमस्कारः क्रियते, 'वन्दामहे भवन्तं वयम्' इत्येवमुच्यते इत्यर्थः । अथासौ त्रिशिष्टतर उग्रतरस्वभावो वा ततो वाचा नमस्कृत्य 'हस्तो-स्तेभम्' अञ्जलिं कुर्यात् । ततोऽपि त्रिशिष्टतरेऽत्युग्रस्वभावे वा द्वावपि वाहनमस्कार-हस्तोस्तेष्वौ कृत्वा तृतीयं शिरःप्रणामं करोति । एवमुत्तरोत्तरविशेषकरणे पुरुष-कार्यमेदः प्राक्तनोपचारानु-वृत्तिश्च द्रष्टव्या । "संपुच्छणं" ति पुरतः स्थित्वा भक्तिमिव दर्शयता शरीरवार्त्तायाः सम्प्र-25 च्छणं कर्तव्यम्, कुशलं भवतां वर्तत इति । "अच्छणं" ति शरीरवार्त्तां प्रभयित्वा क्षणमात्रं पर्युपासनम् । अथवा पुरुषविशेषं ज्ञात्वा तदीयं प्रतिश्रयमपि गत्वा छोमवन्दनं सम्पूर्णं वा वन्दनं दातव्यम् ॥ ४५४५ ॥ अथ किमर्थं प्रथमतो वाचैव नमस्कारः क्रियते ? कारणमावे वा किमिति मूलत एव कृतिकर्म न क्रियते ? इत्याशङ्क्याह—

जइ नाम मूओ मि, चि वजितो वा वि परिहरति कोयी ।

30

इति वि इ सुहसीलजणो, परिहजो अणुमती मा व ॥ ४५४६ ॥

यदि नाम कश्चिद् पार्श्वस्थादिर्वाहनमस्कारमात्रकरणेन अहो ! 'प्रचितः' तिरस्कृतोऽहममुना श्रेष्ठान्तरेणेति, सर्वथा कृतिकर्माकरणेन वा 'वर्जितः' परित्यक्तोऽहमसीधिरिति पराभवं

मन्यमानः सुखशीलविहारितां परिहरति । “इय” एवंविधमपि कारणमवलम्ब्य परिहार्यः कृतिकर्मणि सुखशीलजनः, न केवलं पूर्वोक्तं दोषजालमाश्रित्येत्यपिशब्दार्थः । अपि च तस्य कृतिकर्मणि विधीयमाने तदीयायाः सावद्यक्रियाया अप्यनुमतिः कृता भवति, अतः सा मा भूदिति बुद्ध्याऽपि न बन्दीयोऽसौ ॥ ४५४६ ॥ किञ्च—

५ लोए वेदे समए, दिट्ठो दंडो अकजकारीणं ।

दम्भंति दारुणा वि ह्नु, दंडेण जहावराहेण ॥ ४५४७ ॥

‘लोके’ लोकाचारे ‘वेदे’ समस्तदर्शनिनां सिद्धान्ते ‘समये’ राजनीतिशास्त्रे ‘अकार्यकारिणां’ चौरिकाद्यपराधविधायिनां ‘दण्डः’ असम्माप्यता-श्लाका-निर्यहणादिलक्षणः प्रयुज्यमानो दण्डः । कुतः पुनरसौ प्रयुज्यते ? इत्याह—‘दारुणाः’ रौद्रास्तेऽपि ‘यथापराधेन’ अपराधानुरूपेण 10 दण्डेन दीयमानेन ‘दम्यन्ते’ वशीक्रियन्ते । अत इहापि मूलगुणायपराधकारिणां कृतिकर्मवर्जनादिको दण्डः प्रयुज्यते । एतच्च कारणमावमञ्जीकृत्योक्तम्, कारणे तु बाह्यमस्कारादिकं बन्दनकर्तव्यं सर्वमपि कर्तव्यम् ॥ ४५४७ ॥ यत आह—

वापाए कम्मूणा वा, तह चिट्ठति जह ण होति से मन्हुं ।

पस्सति जतो अवायं, तदभावे दूरतो वजे ॥ ४५४८ ॥

10 ‘यतः’ पार्श्वस्थादेः सकाशात् कृतिकर्मण्यविधीयमाने ‘अपायं’ संयमा-ऽऽत्मविराघनादिकं पश्यति तं प्रति ‘वाचा’ भयुरसम्मापणादिना ‘कर्मणा’ शिरःप्रणामक्रियया तथा चेष्टते यथा तस्य ‘मन्युः’ स्वरूपमप्यप्रीतिकं न भवति । अथाबन्धनेऽपि संयमोपघातादिरपायो न भवति ततस्तस्य-अपायस्याभावे दूरतस्तं सुखशीलजनं वर्जयेत्, एष विषयविभागः कृतिकर्मकरणा-ऽकरणयोरिति भावः ॥ ४५४८ ॥

20 एताहं अकुब्बंतो, जहारिहं अरिहदेसिए मग्गे ।

ण भवति पवयणमत्ती, अमत्तिमंतादिया दोसा ॥ ४५४९ ॥

‘एतानि’ बाह्यमस्कारादीनि पार्श्वस्थादीनां ‘यथाऽहं’ यथायोग्यमहंदेशिते मार्गे स्थितः सन् कपायोत्कटतया यो न करोति तेन प्रवचने भक्तिः कृता न भवति, किन्तु अमक्तिमत्त्वादयो दोषा भवन्ति; तत्राऽऽज्ञामग्नौ भगवताममक्तिमत्त्वं भवति, आदिशब्दात् स्वार्थपरिग्रहः 20 चारिक-हेरिकाद्यभ्याख्यानप्राप्तिः बन्धनादयश्च दोषा भवन्ति ॥ ४५४९ ॥

कानि पुनस्तेषां बन्धने कारणानि ? इत्याह—

परिवारं परिसं पुरिसं, खिचं कालं च अत्तमं नाउं ।

कारणजाते जाते, जहारिहं जस्स कायव्वं ॥ ४५५० ॥

परिवारं पर्यदं पुरुषं क्षेत्रं कालं च आगमं ज्ञात्वा तथा कारणानि-कुल-गणादिप्रयोजनानि 20 तेषां जातं-प्रकारः कारणजातं तत्र ‘जाते’ उत्पन्ने सति ‘यथाहं’ यस्य पुरुषस्य यद् वाचिकं कायिकं वा बन्धनमनुकूलं तस्य तत् कर्तव्यम् ॥ ४५५० ॥

अथ परिवारादीनि पदानि व्याचष्टे—

परिवारो से सुविहितो, परिसगतो साहती व बैरगं ।

माणी दारुणभावो, णिसंस पुरिसाधमो पुरिसो ॥ ४५५१ ॥

लोगपगतो निवे वा, अहवण रायादिदिक्खितो होजा ।

खितं विहमादि अभावियं व कालो यऽणाकालो ॥ ४५५२ ॥

“से” तस्य पार्श्वस्थादेर्यः परिवारः सः ‘सुविहितः’ विहितानुष्ठानयुक्तो वर्तते । ‘पर्यदि 5 गतो वा’ समायामुपविष्टः ‘वैराम्यम्’ इति कारणे कार्योपचारात् संसारवैराम्यजनकं धर्मं स कथयति येन प्रभूताः प्राणिनः संसारविरक्तचेतसः सज्जायन्ते । तथा कश्चित् पार्श्वस्थादिः स्वभावादेव ‘मानी’ साहकारः तथा ‘दारुणभावः’ रौद्राध्यवसायः ‘नृशंसो नाम’ क्रूरकर्मा अवन्धमानो बध-बन्धादिकं कारयतीत्यर्थः, अत एव पुरुषाणां मध्येऽधमः पुरुषाधमः एतादृशः पुरुष इह गृह्यते ॥ ४५५१ ॥ 10

यद्वा ‘लोकप्रकृतः’ बहुलोकसम्मतः, ‘नृपप्रकृतो वा’ धर्मकथादिलब्धिसम्पन्नतया राज-बहुमतः, “अहवण” चि अथवा राजादिदीक्षितोऽसौ शैलकाचार्यादिवद्, एवंविधः पुरुष इह प्रतिपत्तव्यः । क्षेत्रं नाम विहादिकमभावितं वा । विहं—कान्तारम्, आदिशब्दात् प्रत्यनी-काद्युपद्रवयुक्तम्, तत्र वर्षमानानां साधूनामसावुपग्रहं करोति । ‘अभावितं नाम’ संविमसाधु-विषयश्रद्धाविकलम्, पार्श्वस्थादिभावितमित्यर्थः, तत्र तेषामनुवृत्तिं विदधानैः स्थातव्यम् । 15 कालश्च “अणाकालो” दुष्काल उच्यते, तत्र साधूनां वर्त्तापनं करोति । एवं परिवारादीनि कारणानि विज्ञाय कृतिकर्म विधेयम् ॥ ४५५२ ॥ आगमग्रहणेन च द्वारगाथायां दर्शन-ज्ञाना-दिको भावः सूचितः, अतस्त्वमङ्गीकृत्य विधिमाह—

दंसण-नाण-चरित्तं, तव-विणयं जत्थ जत्तियं जाणे ।

जिणपन्नत्तं भत्तीह पूयणं तं तर्हि भावं ॥ ४५५३ ॥ 20

दर्शनं च—निःशङ्कितादिगुणोपेतं सम्यक्त्वं ज्ञानं च—आचारादि श्रुतं चारित्रं च—मूलोत्तर-गुणानुपालनात्मकं दर्शन-ज्ञान-चारित्र्यम्, द्वन्द्वैकवद्भावः । एवं तपश्च—अनशनादि विनयश्च—अभ्युत्थानादिः तपो-विनयम् । एतद् दर्शनादि ‘यत्र’ पार्श्वस्थादौ पुरुषे ‘भावद्’ यत्परिमाणं स्वल्पं बहु वा जानीयाद् तत्र तमेव भावं जिनप्रज्ञतं स्वचेतसि व्यवस्थाप्य तावत्तैव ‘भक्त्या’ कृतिकर्मादिलक्षणया पूजयेत् ॥ ४५५३ ॥ 25

॥ कृतिकर्मप्रकृतं समाप्तम् ॥

अन्तरगृहस्यानादिप्रकृतम्

सूत्रम्—

नो कप्पति निगंथाण वा निगंथीण वा अंतरगि-
हंसि चिद्धित्तए वा निसीयत्तए वा जाव काउस्सगं
५ वा ठाणं ठाइत्तए । अह पुण एवं जाणिज्जा—वाहिए
जराजुण्णे तवस्सी दुब्बले किलंते मुच्छिज्ज वा
पवडिज्ज वा, एवं से कप्पइ अंतरगिहंसि चिद्धित्तए
वा जाव ठाणं ठाइत्तए १९ ॥

अस्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

10 राह्णिओ य अहिगतो, स चावि धेरो अणंतरे सुत्ते ।
तस्संतराणि कप्पंति चिद्धणादीणि संबंधो ॥ ४५५४ ॥

वस्त्रपरिभाजनसूत्रादारभ्य पूर्वसूत्रेषु 'राल्लिकोऽधिकृतः' रत्नाधिकस्याधिकारोऽनुवर्तते ।
'स चापि' राल्लिकः कृत्तिकर्मसूत्रादनन्तरस्मिन् सूत्रे शय्यासंस्कारकविषये 'स्वविरः' षष्ठिवर्षपर्याय
उक्तः । उपलक्षणमिदम्, तेन ग्लानस्तपस्वी च यः पूर्वं राल्लिकतया व्याख्यातः सोऽप्यत्राधि-
15 क्रियते । 'तस्य च' स्वविरादेः 'आन्तराणि' गृहद्वयान्तरालभावीनि स्थानादीनि कर्तुं कल्पन्ते,
न शेषस्य तरुणादेः समर्थशरीरस्येत्येतदत्र सूत्रे प्रतिपाद्यते ॥ ४५५४ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा 'अन्तर-
गृहे' गृहस्य गृहयोर्वा अन्तराले, राजदन्तादित्वाद् आर्षत्वाद् वा अन्तरशब्दस्य पूर्वनिपातः,
स्थातुं वा निषत्तुं वा; यावत्करणात् त्वग्वर्चयितुं वा निद्रायितुं वा प्रचलयितुं वा, अशनं वा पानं
20 वा स्नादिभं वा स्नादिभं वा [आहारं] आहर्तुम्, उच्चारं वा प्रशवणं वा खेलं वा सिद्धानं
वा परिष्ठापयितुम्, स्नाध्यायं वा कर्तुम्, ध्यानं वा ध्यातुम्, "काउस्सगं" ति कायोत्सर्ग-
लक्षणं वा स्थानं 'स्थातुं' कर्तुम् । सूत्रेणैवापवादं दर्शयति—अथ पुनरेवं जानीयात् "वाहिए"
इत्यादि 'व्याधितः' ग्लानः 'जराजीर्णः' स्वविरः 'तपस्वी' क्षपकः 'दुर्बलः' ग्लानत्वादपुनैवो-
त्थितोऽसमर्थशरीरः, एतेषां मध्यादन्यतमस्तपसा शिक्षापर्यटनेन वा 'क्लान्तः' परिश्रान्तः सन्
25 मूर्च्छेद्वा प्रपतेद्वा; एवं कारणमुद्दिश्य कल्पते अन्तरगृहे स्थातुं वा यावत् कायोत्सर्गं वा कर्तु-
मिति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

सम्भावमसम्भावे, दुण्ह गिहाणंतरं तु सम्भावे ।

पास पुरोहड अंगण, मज्झमि य होतऽसम्भावं ॥ ४५५५ ॥

गृहान्तरं द्विधा—सद्भावतोऽसद्भावतश्च । द्वयोगृहयोर्यद् 'अन्तरं' मध्यं तत् सद्भावगृहा-
30 न्तरम् । यद्वा गृहस्य पार्श्वतः पुरोहडेऽङ्गणे गृहमध्ये वा तद् असद्भावगृहान्तरं भवति ।

एतस्मिन् द्विविधेऽपि शिक्षाद्यर्थं निर्गतस्य स्थानादि कर्तुं न कल्पते ॥ ४५५५ ॥

कुडुंतर भिचीए, निवेशण गिहे तहेव रूच्छाए ।

‘उत्पत्तिगाथा लहुगा, तत्थ वि आणादिणो दोसा ॥ ४५५६ ॥

द्वयोः कुडुंथोरन्तरे, “भिचीए” चि श्रुति-पतितस्वामिनवक्रियमाणस्य वा गृहस्य भिचौ, ‘निवेशने वा’ विप्रभृतीनां गृहाणामभोगे, “गिहि” चि गृहपाश्वर्यं, ‘रथ्यायां’ प्रतीतायाम्; 5 एतेषु स्थानेषु तिष्ठतश्चतुर्लघुकाः, तत्राप्याज्ञादयो दोषा भन्तव्याः, तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं पृथग् भवतीति भावः ॥ ४५५६ ॥ तथा—

खरए खरिया सुण्हा, गठ्ठे वड्डम्भुरे व संकिआ ।

खण्णे अगणिकाए, दारे वति संकणा तिरिए ॥ ४५५७ ॥

‘खरकः’ दासः ‘खरिका’ दासी ‘खुषा’ वधूः ‘वुत्तखुरा’ सुरङ्गमः, एतेषु नष्टेषु साधुः 10 शङ्केत—यः श्रमणकः कस्येऽत्र गृहान्तरे उपविष्ट आसीत् तेन हृतं भविष्यति, द्वारे वा श्रमणेनोद्धाटिते स्तेनः प्रविश्य हृतवानिति । “खलि” चि खत्रं केनचित् स्वातम् वृत्तमित्यर्थः, अग्निकायो वा केनापि दत्तो भवेत्, द्वारेण वा प्रविश्य वृत्तिं वा छित्त्वा केनापि सुवर्णादिकमपहृतं स्यात्, तिर्यग्योनीयो वा गो-महिषीमश्रुतिको हृतो भवेत्, तत्रापि शङ्कायां ग्रहणमा- 5 ऽऽकर्षणादयो दोषाः । यत् एवमतो गृहान्तरे न स्वातव्यम् ॥ ४५५७ ॥ 16

अथ सूत्रोक्तं द्वितीयपदं भावयति—

उच्छुद्धसरीरे वा, दुब्बल तवसोसिते व जो होआ ।

येरे जुण्ण-भह्छे, वीसंभणवेस हतसंके ॥ ४५५८ ॥

उच्छुद्धं—रोगाम्रांतं शरीरं यस्य स उच्छुद्धशरीरः, वासब्द उत्तरापेक्षया विकल्पार्थे, ‘दुब्बलः’ अधुनोत्थितकलः, ‘तपःशोषितो वा’ विकृष्टतपोनिष्ठसदेहो यो भवेत्, यो वा 20 स्वविरः ‘जीर्णः’ षड्वर्षातिक्रान्तजन्मपर्यायः सोऽपि यदि ‘महान्’ सर्वेभ्योऽपि वृद्धतरः; एते विश्रामग्रहणार्थं गृहान्तरे तिष्ठेयुः । इह च व्याधितादय उत्सर्गतो भिक्षाटनं न कार्यन्ते, परम् आत्मलब्धिकादिकारणापेक्षया भिक्षामटतां प्रकृतसूत्रावतारो भन्तव्यः । स च व्याधितादिः ‘विश्रमणवेवः’ संविभवेवधारी ‘हतशङ्कश्च’ हास्यादिविकारविकलतया असम्भावनीयव्यक्तीक- 5 शङ्कः सन् तत्र स्थानादीनि पदानि कुर्यात् ॥ ४५५८ ॥ 25

अहवा ओसहहेउं, संखडि संवाडए व वासासु ।

वावाए वा तत्थ उ, जयणाए कप्पती ठातुं ॥ ४५५९ ॥

सूत्रोक्तस्त्रावदपवादो दर्शितः, अथार्थतः प्रकारान्तरेणाप्युच्यते इत्यथवाशङ्क्यार्थः । औषधहेतोर्दीप्तारं गृहेऽस्त्रावीनं प्रतीक्षते, सङ्कल्पां वा यावद् वेला भवति, सङ्घाटकसाधुर्वा 30 यावद् भक्त-पानभृतं भाजनं वसतौ विमुच्य समागच्छति, वर्षासु वा गृहं प्रविष्टानां वर्षं निपतेत्, वधू-वराद्यागमनेन वा रथ्यायां व्याघातो भवेत् तावत् तत्रैव गृहान्तरे ‘यतनया’ वक्ष्यमाणया स्थातुं कल्पते । एवं द्वारगाथासमासार्थः ॥ ४५५९ ॥

१ °व सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ४५५९ ॥ अथैनामेव प्रतिपदं भिक्षुणोति—पीसंति मा ॥

अथैनामेव विवरीपुरौषध-सङ्खडिद्वारे व्याख्यानयति—

पीसन्ति ओसहाई, ओसहदाता व तत्थ असहीणो ।

संखडि असतीकालो, उड्डिते वा पडिच्छन्ति ॥ ४५६० ॥

ग्लानस्यौषधानि षेष्ठव्यानि, तत्र षेष्णशिल्प प्रतिश्रये नेतुं न लभ्यते तत्तत्क्षेपामेवागारिणां
८ गृहान्तरे स्थित्वा तानि पिपन्ति । औषधमार्गणार्थं वा कस्यापि गृहं गताः, स चौषधदाता
तदानीं तत्रास्वाधीनः, अतस्त्वं प्रतीक्षमाणैः स्वातन्त्र्यम् । सङ्खडी च कापि वर्धते, तत्र च
'असत्कालः' अद्यापि देशकालो न भवति, गृहस्वामिना चोक्तम्—प्रतीक्षध्वं क्षणमेकं यावद्
वैला भवति, तत्तत्सखिन्नन्यस्मिन् वा गृहे प्रतीक्षणीयम् ; अगारिणो वा तदानीं गृहाङ्गणमापूर्य
भोक्तुमुपविष्टाः सन्ति ततस्तान् उचिष्ठतः प्रतीक्षन्ते ॥ ४५६० ॥ सङ्खाटकद्वारमाह—

10 एगयर उमयओ वा, अलंमे आहच वा उमयलंमो ।

वसहिं जा येएगो, ता इअरो चिट्ठई दूरे ॥ ४५६१ ॥

'एकतरस्य' भक्तस्य वा पानक्तस्य वा उमयोर्वा 'अलमे' दुर्लभतायामित्यर्थः, "आहच"
कदाचिदुभयमपि प्रचुरतरं लब्धम्, तेन च भाजनमापूरितम्, ततः सङ्खाटकस्य मध्याद् यावदेकः
तद् भाजनं वसतिं नयति तावदितरः साधुरगारिणां दूरे भूत्वा तिष्ठति । एष चूर्ण्यभिप्रायः ।

15 [विशेषचूर्ण्यभिप्रायः] पुनरयम्—भक्तस्य पानस्य वा उमयस्य वा दुर्लभस्य लाभः ससुप-
स्थितः, मात्रकं च तस्मिन् दिने अनाभोगेन न गृहीतम् ततो यावदेको मात्रकं वसतेरानयति
तावदितरस्तत्र गृहिणां दूरे तिष्ठतीति ॥ ४५६१ ॥ वर्षाद्वारमाह—

वासासु व वासंते, अणुणविचाण तत्थऽणावाहे ।

अंतरगिहे गिहे वा, जयणाए दो वि चिट्ठन्ति ॥ ४५६२ ॥

20 वर्षासु वा कापि गृहे गतानां वर्षे वर्षति गृहस्वामिनमनुज्ञाप्य तत्रानावाधेऽवकाशेऽन्तरगृहे
वा गृहे वा 'द्वावपि' सङ्खाटकसाधू 'यतनया' विक्रयादिपरिहारेण तिष्ठतः ॥ ४५६२ ॥

प्रत्यनीकद्वारमाह—

पडिणीय णिवे एंते, तस्स व अंतेउरे गते फिडिए ।

बुग्गह णिव्वहणाती, वाघातो एवमादीसु ॥ ४५६३ ॥

25 प्रत्यनीकं समागच्छन्तं दृष्ट्वा यावदसौ व्यतिव्रजति तावदेकान्ते निलीय तिष्ठन्ति । नृपो
वा सम्मुखमेति, तस्य वा नृपस्यान्तःपुरं 'गजो वा' हस्ती निर्गच्छति, ततो यावदसौ
स्फिरितो भवति तावत् तत्रैवासते । "बुग्गह" ति दण्डिकौ द्विजौ वा द्वौ परस्परं विग्रहं कुर्वन्तौ
समायच्छतः, "निब्वहणं" ति बधू-वरं तद् महता विच्छर्देन समायाति, आदिशब्देन गौष्ठिका
गीतं गायन्तः समायान्ति, एवमादिषु कारणेषु 'व्याघातः' तत्रैव प्रतीक्षणलक्षणो भवति
30 ॥ ४५६३ ॥ तत्र च तिष्ठतामियं यतना—

१ "संघाट्टए व त्ति—'एगतरं' भक्तं वा पाणं वा 'अलंमे' ति दुर्लभं तं च लब्धं, कदाचिद् पदलभं
वा भवितं भाणं । वस० पच्छदं । दूरे गंतव्येत्यर्थः ॥" इति चूर्णैः ॥

२ "एगयर० गाहा ॥ 'एगतरं' भक्तं पाणं वा 'अलंमे' ति दुर्लभं तं च लब्धं, भक्तो य ए गहियो, ताई
मसगस्स आणण्डाए एगो तत्थ अच्छई जाव बिह्वो मतयं वेत्तुं एइ ॥" इति विशेषचूर्णैः ॥

आयाणमुत्ता विकहाविहीणा, अच्छण्ण छण्णे च ठिया च विट्ठा ।

अच्छंति ते संतमुहा णिविट्ठं, भजंति वा सेसपदे जहुचे ॥ ४५६४ ॥

आदानैः—इन्द्रियैर्गुप्ताः तथा विकथया—भक्तकथादिरूपया विशेषेण हस्तसंज्ञादेरपि परि-
हारेण हीनाः—त्यक्ताः तत्र गृहान्तरेऽच्छन्ने वा छन्ने वा प्रदेशे ऊर्ध्वस्थिता उपविष्टा वा 'ते'
साधवः शान्तमुखा आसते । 'निविश्य च' उपविश्य शेषाप्यपि—स्वाध्यायविधानादीनि यथोक्तानि ५
पदानि यथायोगं भजन्ते, न च दोषमापद्यन्ते ॥ ४५६४ ॥ कथम् ? इति चेद् उच्यते—

थाणं च कालं च तहेव वत्थुं, आसज्ज जे दोसकरे तु ठाणे ।

ते चेव अण्णस्स अदोसवंते, भवंति रोगिस्स च ओसहाई ॥ ४५६५ ॥

'स्थानं च' स्त्री-पशु-पण्डकसंसक्तभूभागादि 'कालं च' ऋतुवद्धादिकं तथैव 'वस्तु'
तरुण-नीरोगादिकं पुरुषद्रव्यमासाद्य यान्येकस्य गृहान्तरे स्थान-निषवदनादीनि स्थानानि दोष-10
कारीणि भवन्ति तान्येवान्यस्य पूर्वोक्तविपरीतस्थान-काल-पुरुषवस्तुसान्वित्याद् अदोषवन्ति
भवन्ति । रोगिण इवौषधानि—यथा किल यान्यौषधान्येकस्य पित्तरोगिणो दोषाय भवन्ति
तान्येवापरस्य वातरोगिणो न कमपि दोषमुपजनयन्ति, एवमत्रापि भावनीयम् ॥ ४५६५ ॥

॥ अन्तरगृहस्थानादिप्रकृतं समाप्तम् ॥

अ न्त र गृ हा स्था ना दि प्र कृ त म्

15

सूत्रम्—

नो कप्पति निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अंतरगि-
हंसि जाव चउगाहं वा पंचगाहं वा आइक्खित्तए
वा विभावित्तए वा किट्ठित्तए वा पवेइत्तए वा; न-
ऽन्नत्थ एगणाएण वा एगवागरणेण वा एगगाहाए
वा एगसिलोएण वा; से वि य ठिच्चा नो चेव णं
अट्ठिच्चा २० ॥

20

अस्य सम्बन्धमाह—

अहप्पसत्तो खलु एस अत्थो, जं रोगिमादीण कता अणुण्णा ।

अण्णो वि मा भिक्खगतो करिस्सा, गाहोवदेसादि अतो तु सुत्तं ॥ ४५६६ ॥ 25

अतिप्रसक्तः स्वरूपेणोऽर्थः, यदनन्तरसूत्रे रोगिप्रभृतीनामन्तरगृहे स्थानादीनामनुज्ञा कृता ।
एवं हि तत्र स्थानादिपदानि कुर्वन् कश्चिद् धर्मकथामपि कुर्वीत, ततश्चातिप्रसक्तो भवति,
अतोऽप्योऽपि भैक्षगतो मा गाथोपदेशादिकं कार्पीदितोदं सूत्रमारभ्यते ॥ ४५६६ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्भन्थानां वा निर्भन्थीनां वा अन्तर-

गृहे यावत् चतुर्गार्थं वा पञ्चगार्थं वा आख्यातुं वा विमर्षयितुं वा कीर्तयितुं वा प्रवेदयितुं वा । एतदेवापवादस्ताह—“नऽन्नथ” इत्यादि, “न कल्पते” इति शोऽयं निषेधः स एक ज्ञाताद्वा एकव्याकरणाद्वा एकगाथाया वा एकश्लोकाद्वा अन्यत्र मन्तव्यः । सूत्रे च पञ्चम्याः स्थाने तृतीयानिर्देशः प्राकृतत्वात् । तदपि च एकज्ञातादिव्याख्यानं स्थित्वा कर्तव्यम्, नैव ५ ‘अस्तिवा’ भिक्षां पर्यदतोपविष्टेन वा इति सूत्रार्थः ॥

अत्र विषमपदानि माप्यकृद् विवृणोति—

संहियकङ्कणमादिकस्वर्णं तु पदच्छेदं भो विभागो उ ।

सुतत्थोकिङ्कणया, पचेतयं तप्फलं जाणे ॥ ४५६७ ॥

इह संहितायाः—अस्वलितपदोच्चारणरूपाया यद् आकर्षणं तद् आख्यानमुच्यते; तच्चेदम्—
10 व्रत-समिति-कषायाणां, धारण-रक्षण-विनिग्रहाः सम्यक् ।

दण्डेभ्यश्चोपरमो, धर्मः पञ्चेन्द्रियदमश्च ॥

एवं भिक्षां गतो गृहस्थातां धर्मकथनार्थं संहिताकर्षणं करोति । यस्तु पदच्छेदः “भो” इति पादपूरणे सः ‘विभागः’ विभावना मण्यते, यथा—व्रतानां धारणं समितीनां रक्षणं कषायाणां निग्रह इत्यादि । यत्तु सूत्रार्थकथनं सा उत्कीर्चना, सा चैयम्—व्रतानि—प्राणानि-
15 पातादिविरमणरूपाणि तेषां सम्यग्—अप्रमत्तेन धारणं कर्तव्यम्, समितयः—ईर्यासमित्यादयस्ता-
सामेकाग्रचेतसा रक्षणं विधेयमित्यादि । तस्य—धर्मस्य यत् फलम्—ऐहिका-ऽऽमुष्मिकलाभलक्षणं
तत्परूपणं प्रवेदनं जानीयात्, यथा—भगवत्प्रणीतमसुं धर्ममनुतिष्ठत इहैव भुवनवन्द्नीयता-
यशःप्रवादादयो गुणा उपदौकन्ते, परत्र च स्वर्गा-ऽपवर्गसौख्यप्राप्तिर्भवतीति ॥ ४५६७ ॥

एवं श्लोकादेराख्यानादिषु भिक्षां गतेन विधीयमानेषु दोषानाह—

20 एका वि तु महल्ली, किमंग पुण होंति पंच गाहाओ ।

साहणें लहुगा आणादिदोस ते चेविमे अण्णे ॥ ४५६८ ॥

एवं संहितादिविस्तरेण व्याख्यायमाना तावदेकाऽपि गाथा ‘महती’ महाप्रमाणा भवति, किमङ्ग पुनः पञ्च गाथाः ? । अतो बधेकामपि गाथां कथयति तदा चतुर्लघुका आज्ञादयश्च दोषाः, तथा तुरङ्गमादिहृत-नष्टशब्दादयः ‘त एव’ अन्तरगृहोक्ता दोषा भवन्ति, ‘इमे च’
25 वक्ष्यमाणा अन्ये दोषाः ॥ ४५६८ ॥ तानेवाह—

गाहा अङ्गीकारग, पोत्थग खररडणमक्खरा चेव ।

साहारण पडिणत्ते, गिलाण लहुगाह जा चरिमं ॥ ४५६९ ॥

भिक्षां पर्यटन् कमप्यगारिममशुद्धां गाथां पठन्तं श्रुत्वा ब्रवीति—विनाशितेयं ध्वजा गाथा,
--तथा “अङ्गीकारग” चि गाथाया अर्धमहं करोमि अर्धं पुनस्त्वया कर्तव्यम्, “पोत्थग” चि
30 पुस्तकादेव भवता शास्त्रमधीतं न पुनर्गुरुमुखात्, “खररडणं” चि किमेवं खर इवारटनं करोमि ?, “अक्खरा चेव” चि अक्षराण्येव तावद् भवान् जानीते अतः पट्टिकामानय येनाहं भवन्तं ताति शिक्षयामि । इत्यादि भुवाणो यावत् तत्र व्याक्षेपं करोति तावदिमे दोषाः—

“साधारणं” ति “साधारणं” सर्वेषु मिलितेषु यद् मण्डल्यां भोजनं तन्निमित्तमितरे साधवस्तं प्रतीक्षमाणास्मिन्ति । “पठिष्यति” ति तेन साधुना कश्चिद् ग्लानः “प्रतिज्ञप्तः” अद्याहं भवतः प्रायोग्यमानेभ्यामीति, तत्तत्वेन वेलाविलम्बेन यदसौ ग्लानः परित्यापादि प्राप्नोति तत्र चतुर्लघुकादि “चरमं” पाराश्विकं यावत् प्रायश्चित्तमिति द्वारगाथासमासार्थः ॥ ४५६९ ॥

साम्प्रतमेनामेव व्याख्याति—

भगवन्भगवा गाहा, भणिह्णीणा व जा तुमे भणिता ।

अहं सें करेमि अहं, तुमं सें अहं पसाहेहि ॥ ४५७० ॥

साधुमिक्षां गतः स्वपाण्डित्यस्यापनार्थं गृहस्थं पठन्तं श्रुत्वा ब्रवीति—येयं त्वया गाथा भणिता सा भगवन्भगवा भणितीहिना वा कृता, यद्वा अर्थ “से” तस्या गाथाया अहं करोमि अर्थ पुनस्त्वं प्रसाधय इत्येवमभिनवा गाथा क्रियते ॥ ४५७० ॥

पोत्थगपच्चयपडियं, किं रडसे रासहु च्च असिलायं ।

अकयमुह ! फलयमाणय, जा ते लिक्खंतु पंचग्गा ॥ ४५७१ ॥

पुस्तकमत्ययादेव भवता पठितं न गुरुमुखाद् अतः किमेतेन प्रयासेन ?, किं वा त्वमेवं रासभ इव “असिलायं” विखरमारटसि ?, यद्वा अकृतम्—अक्षरसंस्कारेणासंस्कृतं मुखं यस्या-सावकृतमुखस्तस्यामङ्गणं हे अकृतमुख ! पठितशिक्षित एव भवान् किमपि ज्ञास्यति, अतः 15 ‘फलकं’ पट्टिकामानय येन तव योग्यानि ‘पञ्चाग्राणि’ अक्षराणि लिख्यन्तामस्माभिः ॥ ४५७१ ॥

एवं भिक्षां पर्यटन् यदि विकस्यते तत इदं प्रायश्चित्तम्—

लहुगादीं छगुरुगा, तव-कालविसेसिया व चउलहुगा ।

अधिकरणमुत्तरुत्तर, एसण-संकाह फिडियम्मि ॥ ४५७२ ॥

गाथायाम् अर्धाकारके च चतुर्लघु, पुस्तके चतुर्गुरु, अक्षरशिक्षणे षड्लघु, खररटने षड्-20 गुरु । अथवा तपः-कालविशेषिताश्चतुर्लघुकाः, तद्यथा—गाथा-5र्धाकारकयोस्तपः-कालार्थं लघुकाः, पुस्तके कालेन गुरुकाः, अक्षरेषु तपसा गुरुकाः, खररटने तपसा कालेन च गुरुकाः । ‘अधिकरणं च’ कलहस्तेन समं भवति, ‘उत्तरोत्तराः’ उक्तिप्रत्युक्तीः कुर्वाणस्य च तस्य भिक्षायां देशकालः स्फिडति, तस्मिन् स्फिडिते पर्यटनेषणायाः प्रेरणं कुर्यात्, अकालचारिणश्च शक्ना-दयो दोषा भवन्ति ॥ ४५७२ ॥

चामइति इय सो जाव तेण ता गहियमोयणा इयरे ।

अच्छंते अंतरायं, एमेव य जो पडिण्णत्तो ॥ ४५७३ ॥

यावदसौ तेन सममुत्तरप्रत्युत्तरिकां कुर्वन् ‘व्यामृद्वाति’ व्याख्येपेण वेलां गमयति तावदितरे साधवो गृहीतभोजनाः सन्त आसते, ततोऽन्तरायदोषः । एवमेव च यो ग्लानः ‘प्रतिज्ञप्तः’ ‘त्वद्योग्यं प्रायोग्यमद्य मया आनेतव्यम्’ इत्यभ्यर्थितः तस्मिन् अपि तावन्तं कालं तुमुक्षिते तिष्ठति 30 तस्य साधोरन्तरायं भवति ॥ ४५७३ ॥

कालाहकमदराणे, होइ गिलाणस्त रोगपरिवुद्धी ।

परितावऽणगाढाती, लघुगाती जाव चरिमपदं ॥ ४५७४ ॥

कालातिक्रमेण च खानस्य मक्त-पानदाने रोगपरिवृद्धिर्भवति । ततश्च यदसावनागाढपरि-
तापनादिकं प्राप्नोति तत्र चतुर्लघुकादि प्रायश्चित्तं यावत् कालगते 'चरिमपदं' पाराञ्चिकम् ।
द्वितीयपदे गोचरप्रविष्टोऽपि परेण पृष्टः सन् कथयेत् ॥ ४५७४ ॥

५ किं कारणम् ? इति चेद् उच्यते—

किं जाणति वरागा, हलं जहिचाण जे उ पव्वइया ।

एवंविधो अवण्णो, मा होहिइ तेण कहयंति ॥ ४५७५ ॥

यदा परेण प्रश्रिता अपि न कथयन्ति तदा स चिन्तयति—किमेते वराका जानन्ति ये
हलं परित्यज्य प्रव्रजिताः ? । एवंविधोऽवर्णः प्रवचनस्य मा भूत् तेन कारणेन कथयन्ति

10 ॥ ४५७५ ॥ अथ "एगनाएण वा" इत्यादिसूत्रपदव्याचिख्यासयाऽऽह—

एगं नायं उदगं, वागरणमहिंसलक्खणो धम्मो ।

गाहाहिं सिलोमेहि व, समासतो तं पि ठिच्चाणं ॥ ४५७६ ॥

परप्रश्रितेन विवक्षितार्थसमर्थनार्थमेकं ज्ञातमभिधातव्यम्, तत्र च उदकदृष्टान्तो
भवति । 'व्याकरणं' निर्वचनम्, यथा—केनचिद् धर्मलक्षणं पृष्टस्ततः प्रतिब्रूयात्—अहिंसा-
15 लक्षणो धर्म इति; अथवा गाथाभिः श्लोकैर्वा समासतो धर्मकथनं कर्तव्यम् । तदपि च स्थित्वा
नोपविष्टेन न वा भिक्षां हिण्डमानेनेति निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ४५७६ ॥

अथैनामेव विवृणोति—

नज्जइ अणेण अत्थो, णायं दिट्ठंत इति व एगट्ठं ।

वागरणं पुण जा जस्स धम्मता होति अत्थस्स ॥ ४५७७ ॥

20 ज्ञायतेऽनेन दार्ष्टान्तिकोऽर्थ इति ज्ञातं दृष्टान्त इति चैकार्थम् । व्याकरणं पुनर्या यस्य
मोक्षादेरर्थस्य 'धर्मता' स्वभावस्तस्य निर्वचनम् ॥ ४५७७ ॥

अथोदकदृष्टान्तो भाव्यते—एगो साह् उब्भामगमिक्खायरियाए अलं गामं वच्चइ । तत्थ
अंतरा गिहत्यो मिलितो । ते दो वि वच्चंता अंतरापदे उदगं उत्तिण्णा । सो अगारो गामं
पविट्ठो । तत्थ य तस्स भगिणी अत्थि तीए धरं पाहुणगो गतो । साह् वि भिक्खं हिंढंतो तं
25 धरं गतो । भगिणीए से पुरेकम्मं कयं । साहुणा पडिसिद्धं । कीस न गिण्हसि ? । साह्
भणइ—उदगसमारंभो, न वट्ठइ । अगारो भणति—जं मए समं पंथे उदगं उत्तिण्णो सि तं
किह कप्पइ ? अहो ! सायाविणो दुद्धिद्धम्मणो सि । साह् भणति—न वयं मायाविणो न
वा दुद्धिद्धम्मणो । किन्तु—

पप्पं खु परिहरामो, अप्पप्पविवज्जओ ण विज्जति हु ।

30 पप्पं खलु सावज्जं, वज्जेतो होइ अणवज्जो ॥ ४५७८ ॥

'प्राप्यमेव' परिहर्तुं शक्यमेव वयं परिहरामः, अप्राप्यस्य-परिहर्तुमशक्यस्य मार्गक्रमा-
यातोदकवाहकादेः विवर्नकः-परिहर्त्ता न विद्यते । अत एव प्राप्यं 'सावयं' पुरःकर्मादिकं
वर्जयन् 'अनवयः' निर्दोषो भवति ॥ ४५७८ ॥

अपि च नायमेकान्तो यदेकत्रानवद्यतया दृष्टं तदन्यत्राप्यनवद्यमेव भवति, तथाहि—

चिरपाहुणतो भगिणिं, अवयासितो अदोसवं होति ।

तं चेव मज्झ सकखी, गरहिज्जह अण्णहिं काले ॥ ४५७९ ॥

चिरकालादायातः प्राधूर्णको भगिनीम् 'अवकाशमानः' सखेहमालिङ्गन् अदोषवान् भवति, तथा चात्र त्वमेव मम 'साक्षी' प्रमाणम्, साम्प्रतमेव भवता चिरप्राधूर्णकतया भगिनीपरिष्व- ५ ङ्गस्य कृतत्वादिति भावः । तामेव च भगिनीमन्यस्मिन् काले परिष्वजन् 'गर्ह्यते' निन्द्यते, अत्रापि त्वमेव प्रमाणमिति ॥ ४५७९ ॥ तथा—

पादेहिं अद्योतेहि वि, अकमित्थं पि कीरती अच्चा ।

सीसेण वि संकिज्जति, स चेव चितीकया छिविउं ॥ ४५८० ॥

'अर्चा' प्रतिमा सा यावद् नाद्यापि प्रतिष्ठिता तावदप्येतैरपि पादैः 'आक्रम्य' उपरि चटि- 10 त्वाऽपि क्रियते । सैव प्रतिमा 'चितीकृता' चैत्यत्वेन व्यवस्थापिता शीर्षेणापि स्पर्धुं शक्यते, शिरसा स्पृशद्भिरपि शङ्का विधीयत इति भावः ॥ ४५८० ॥

केह सरीरावयवा, देहत्था पूइया न उ विउच्चा ।

सोहिज्जति वणमुहा, भलम्मि वूढे ण सव्वे तु ॥ ४५८१ ॥

'केचित् शरीरावयवाः' दन्त-केस-नखादयो देहस्थाः सन्तः 'पूजिताः' प्रशस्ता भवन्ति, न 15 पुनः 'विपुक्ताः' शरीरात् पृथग्भूताः । तथा 'व्रणमुखान्यपि' ओत्र-चक्षुः-नायुप्रभृतीनि मले व्यूढे सति न सर्वाण्यपि शोध्यन्ते किन्तु कानिचिदेवेति ॥ ४५८१ ॥

जइ एगत्थुबलद्धं, सव्वत्थ वि एव मण्णसी मोहा ।

भूमीतो होति कणगं, किण्ण सुवण्णा पुणो भूमी ॥ ४५८२ ॥

यदि नाम एकत्र यद् उपलब्धं सर्वत्रापि तेन भवितव्यम् इत्येवं 'मोहाद्' अज्ञानाद् 20 मन्यसे, ततः कथम् भूमीतः कनकमुत्पद्यमानं दृश्यते ततः सुवर्णात् पुनरपि किं न भूमि-रूपयते ? ॥ ४५८२ ॥

तम्हा उ अणेगंतो, ण दिट्ठमेगत्थ सव्वहिं होति ।

लोए मक्खमभक्खं, पिज्जमपिजं च दिट्ठाइं ॥ ४५८३ ॥

तस्माद् 'अनेकान्तः' अनियमोऽयम्, कीदृशः ? इत्याह—नैकत्र दृष्टं सर्वत्रापि भवतीति । 25 तथा च लोके प्राण्यङ्गत्वे समानेऽप्योदन-पक्वाद्यादिकं भक्ष्यं मांस-वसादिकमभक्ष्यम्, तक्र-जला-दिकं पेयं मद्य-रुषिरादिकमपेयम्, इत्यादीनि पृथग् व्यवस्थान्तराणि दृष्टानि; तथाऽत्राप्युदक-समारम्भादौ मन्तव्यानि ॥ ४५८३ ॥

गतमेकज्ञातम्, अथैकव्याकरणेन यथा घर्मोऽभिधीयते तथा दर्शयति—

जं इच्छसि अप्पणतो, जं च ण इच्छसि अप्पणतो ।

तं इच्छ परस्स वि था, एत्थियगं जिणसासणयं ॥ ४५८४ ॥

यद् 'आत्मनः' सजीवस्य सुखादिकमिच्छसि यच्च दुःखादिकमात्मनो नेच्छसि तत् 30 'परस्यापि' आत्मव्यतिरिक्तस्य जन्तोः इच्छ, आत्मवत् परमपि पश्येति भावः । 'एतावद्

जिनशासनं' इयन्मात्रो जिनोपदेश इति ॥ ४५८४ ॥ गाथया पुनरित्थं धर्म उपदिश्यते—

सच्चारंम-परिगगहणिसखेवो सच्चभूतसमया य ।

एकगमणसमाहाणया य अह एत्तिओ मोक्खो ॥ ४५८५ ॥

सर्वस्य—सूक्ष्म-वादरावशेषजीवविषयस्थारम्भस्य सर्वस्य च—सचित्ता-ऽचित्त-मिश्रमेदमित्तस्य
परिग्रहस्य यो निक्षेपः—संन्यासो या च सर्वभूतेषु समता या चैकाग्रमनःसमाधानता 'अथ'
एष एतावान् मोक्ष उच्यते, कारणे कार्योपचाराद् एष मोक्षोपाय इत्यर्थः ॥ ४५८५ ॥

श्लोकेन यथा—

सच्चभूतऽप्पभूतस्स, सम्मं भूताहं पासओ ।

पिहियासवस्स दंतस्स, पावं कम्मं न वंधई ॥ ४५८६ ॥

10 पाठसिद्धः । ये तु संस्कृतरुचयस्तेषामित्थं गाथया श्लोकेन वा धर्मकथा क्रियते—

व्रत-समिति-कषायाणां, चरण-रक्षण-विनिग्रहः सम्यक् ।

दण्डेभ्यश्चोपरमो, धर्मः पञ्चेन्द्रियदमश्च ॥

यत्र प्राणिबधो नास्ति, यत्र सत्यमनिन्दितम् ।

यत्रात्मनिग्रहो दृष्टस्तं धर्ममभिरोचयेत् ॥^१ ॥ ४५८६ ॥

15 अथ किं कारणं स्थित्वा धर्मः कथनीयः ? इत्याशङ्क्याह—

इरियावहियाऽवण्णो, सिद्धं पि न गिण्हए अतो ठिच्चा ।

भदिद्धी पडिणीए, अभियोगे चउण्ह वि परेण ॥ ४५८७ ॥

ईर्यापथिकी—चङ्क्रमणक्रिया तां कुर्यन् यदि कथयति तदा लोकेऽवर्णो भवति—दुर्दृष्ट-
धर्माणोऽस्मी यदेवं गच्छन्तो धर्मं कथयन्ति । अपि च—'शिष्टमपि' कथितमपि धर्ममेवं
20 श्रोता न गृह्णाति अतः स्थित्वा एकश्लोकादि कथनीयम् । अथापवादापवाद उच्यते—
कश्चिद् भद्रको धर्मश्रद्धालुर्नृद्धिमान् धर्मं पृच्छति ततः सत्त्वानुकम्पया 'प्रवचनोपग्रहकरश्च
भविष्यति' इति कृत्वा तिस्रश्चतस्रः पञ्च वा बहुतरा वा गाथा उपविश्य कथयितव्याः । प्रत्य-
नीको वा कश्चिद् न्यतिव्रजति तं प्रतीक्षमाणस्तावद् धर्मं कथयेद् यावदसौ व्यतीतो भवति ।
यद्वा स प्रत्यनीकः सहसा दृष्टो भवेत् ततो यः सलब्धिकः स उपशमनानिमित्तं बहुविधमु-
35 पदेशं दद्यात् । दण्डिकस्य वा 'अभियोगः' बलात्कारो भवेत् । किमुक्तं भवति ?—एकश्लो-
केन धर्मो उपदिष्टे दण्डिको न्यायत्—कथय कथय मम सम्प्रति महती श्रद्धा वर्तते; ततश्च-
तुर्णां श्लोकानां परतोऽपि कथयेत् ॥ ४५८७ ॥

आह—कीदृशी पुनः कथा कथयितव्या ? कीदृशी वा न ? इति उच्यते—

सिगारस्सुत्तुइया, मोहमई फुंफुका हसहसेति ।

30 जं गुणमाणस्स कहं, समणेण न सा कहेयव्वा ॥ ४५८८ ॥

यां कथां शृण्वतः श्रोतुः स्त्रीवर्णकादिश्रवणजनितो यः शृङ्गारो नाम रसस्तेनोत्तेजिता सती

१ 'एतः स धर्मो मम रोचते-मा० ॥ २ एतदनन्तरं का० पुस्तके रूपकद्वयमपि सुगमम् ॥
अथ किं इति शङ्कः ॥

मोहमयी कुम्फुका 'हसहसति' जाव्वल्यते सा कथा श्रमणेन न कथयितव्या ॥ ४५८८ ॥

समणेण कहेयव्वा, तव-णियमकहा विरागसंजुत्ता ।

जं सोरुण मणूसो, वच्चइ संवेग-णिब्बेयं ॥ ४५८९ ॥

तपः—अनशनादि नियमाः—इन्द्रिय-नोइन्द्रियनिग्रहास्तत्पथानां कथा तपो-नियमकथा 'विरागसंजुक्ता' न निदानादिना रागादिसङ्गता श्रमणेन कथयितव्या, यां श्रुत्वा 'मनुष्यः' ६ श्रोता संवेग-निर्वेदं व्रजति । संवेगः—मोक्षामिच्छाः, निर्वेदः—संसारवैराग्यम् ॥ ४५८९ ॥

सूत्रम्—

नो कप्पति निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अंतरग्गि-
हंसि इमाइं पंच महव्वयाइं सभावणाइं आइक्खि-
त्तए वा विभावित्तए वा किट्ठित्तए वा पवेयत्तए वा,
नऽसत्तरथ एगनाएण वा जाव सिलोएण वा, से वि य
ठिच्चा नो चेव णं अठिच्चा २१ ॥

10

अस्य व्याख्या प्राक्सूत्रवद् द्रष्टव्या । नवरस् 'इमानि' स्वयमनुसूयमानानि पञ्च महाव्रतानि 'सभावनानि' प्रतिव्रतं भावनापञ्चकयुक्तान्याख्यातुं वा विभावयितुं वा कीर्तयितुं वा प्रवेदयितुं वा न कल्पन्ते । १ औख्यानां नाम—साधूनां पञ्च महाव्रतानि पञ्चविंशतिसभावनायुक्तानि 15 षट्कायरक्षणसाराणि भवन्ति । विभावनं तु—प्राणातिपाताद् विरमणं यावत् परिग्रहाद् विरमण-मिति । भावनास्तु—“हरियासमिण सया जए०” (आव० प्रति० संग्र० पत्र ६५८-२) इत्यादिगाथोक्तस्वरूपाः । षट्कायास्तु—पृथिव्यादयः । कीर्तनं नाम—या प्रथमव्रतरूपा अहिंसा सा भगवती सदेव-मनुजा-ऽसुरस्य लोकस्य पूज्या द्वीपः त्राणं शरणं गतिः प्रतिष्ठेत्यादि, एवं सर्वेषामपि प्रश्रव्याकरणाङ्गोक्तान् (संवराध्ययनानि ५ तः १०) गुणान् कीर्तयति । प्रवेदनं 20 तु—महाव्रतानुपालनात् स्वर्गोऽपवर्गो वा प्राप्यत इति सूत्रार्थः ॥ २०

परः प्राह—ननु पूर्वसूत्रेण गतार्थमिदम् अतः किमर्थमपरम्यते ? उच्यते—

गाहिया-आहियविसेसो, गाघासुत्तातो होति वयसुत्ते ।

णिदेसकतो व भवे, परिमाणकतो व विण्णेतो ॥ ४५९० ॥

गाथासूत्राद् व्रतसूत्रे अथिता-अथितविशेषो मन्तव्यः । किमुक्तं भवति ?—अनन्तरसूत्रे 25 “चउगाहं वा पंचगाहं वा” इत्युक्तं ताम्र गाथा अथिता भवन्ति, इमानि तु महाव्रतानि अथितानि अग्रथितानि वा भवेयुः । अथितानि नाम—पद-पाठवन्नेन वा श्लोकवन्नेन वा बद्धानि, अग्रथितानि तु—मुत्कलैरेव वचनैर्यान्यमिधीयन्ते । यद्वा निर्देशकृतोऽत्र विशेषो भवति—अनन्तरसूत्रे “चतुर्गाथं पञ्चगाथं वा कथयितुं न कल्पते” इत्युद्देशमात्रमेव कृतम्, अत्र तु “महाव्रतानि सभावनाकानि” इत्यनेन तस्यैव विशेषनिर्देशः क्रियते । परिमाणकृतो वा विशेषो 30

विज्ञेयः—यदधस्तनसूत्रे धर्मस्वरूपमुक्तं तदेवात्र “महान्नतपञ्चकम्” इति सङ्ख्या विशेपितं निरूप्यते ॥ ४५९० ॥ अथात्रैव दोषानाह—

पंचमहव्ययतुंगं, जिणवयणं भावणापिणिद्वागं ।

साहणं लहुगा आणाह दोस जं वा गिसिज्जाए ॥ ४५९१ ॥

- ५ इह जिनवचनं मेरुसदृशं पञ्चभिर्महान्नैस्तुङ्गम्—उच्छ्रितम्, पञ्चमहान्नतमयोच्छ्रयमित्यर्थः । तस्यैव च महान्नतोच्छ्रयस्य रक्षणार्थं भावनाभिः पञ्चविंशतिसङ्ख्याकाभिः पिनद्धं—गाढतरं नियन्त्रितम् । ईदृशं जिनवचनमन्तरगृहे उपविश्य कथयतश्चतुर्लघुकाः आज्ञादयश्च दोषाः । यद्वा गृहनिषद्यायां बाहितायां प्रायश्चित्तं यच्च दोषजालं तद् आपद्यते । तथा महान्नतपञ्चकविषया दोषा भवन्ति, तथाहि—प्राणवधमापद्येत प्राणवधे वा शङ्क्येत, एवं यावत् परिग्रह-
10 मापद्येत परिग्रहे वा शङ्क्येत ॥ ४५९१ ॥ तथाहि—

पाणवहम्मि गुरुव्विणि, कप्पट्ठोदाणए य संका उ ।

भणिओ ण ठाह कोयी, मोसम्मि य संकणा साणे ॥ ४५९२ ॥

- गृहे उपविश्य साधुर्धर्मं कथयति, गुर्विणी च तस्यान्तिके उपविष्टा शृणोति, यावच्चासौ तत्र तिष्ठति तावत् तदीयगर्भस्य आहारव्यवच्छेदेन विपत्तिर्भवति, एवं प्राणवधे लगति ।
15 तथा धर्मं कथयतः काचिदविरतिका शृण्वत्येवापान्तराले कायिकाभूमिं गच्छेत्, तस्याः पुत्रस्तत्रैवास्ते, ततः सपत्नी च्छिद्रं लब्ध्वा तमुत्क्षेपणमिधेन साधोरग्रतो निपात्यापद्भावयति, एवं प्राणातिपातविषया शङ्का भवेत् । तथा ‘यत् तीर्थकैः प्रतिपिद्धं तद् भया न कर्तव्यम्’ इति प्रतिज्ञाय तैः प्रतिपिद्धां निषद्यां बाहयतो मृपावादो भवति । यद्वा स्वमुखेनैव गृहनिषद्यां निविष्य पश्चादात्मनैव तां परिमुञ्चानो मृपावादमापद्यते । अथवा स दिने दिने तस्या अविरतिकाया
20 अग्रे धर्मं कथयति ततो गृहस्वामिना भणितः—मा मम गृहमायासीरिति; साधुना भणितम्—आगमिष्यन्ति ते गृहं पाणशुनकाः; एवमुक्त्वाऽपि जिह्वालोल्तादोषेण तदेव गृहं ब्रजन् ‘भणितोऽपि’ तेन गृहस्थेन वारितोऽपि कश्चिद् न तिष्ठति, एवं मृपावादमाप्नोति; स च गृहस्थो ब्रूयात्—किं पाणशुनकः संवृत्तोऽसि ? इति । यद्वा गृहस्थो भोजनं कुर्वन् धर्मं शृण्वतीमगारीं किमप्युत्कृष्टं द्वितीयाहं याचेत, सा ब्रूयात्—शुना भक्षितम्; अगारो ब्रूयात्—जानाम्यहं तं श्वानं
25 येन भक्षितमिति; एवं मृपावादविषया शङ्का भवेत् ॥ ४५९२ ॥ अथास्या एव पूर्वार्धे व्याचष्टे—

खुहिया पिपासिया वा, मंदक्खेणं न तस्स उट्ठेह ।

गम्भस्स अंतरायं, वाधिज्जह सन्नरोधेणं ॥ ४५९३ ॥

- गुर्विणी धर्मकथां शृण्वती क्षुधिता वा पिपासिता वा भवेत्, सा च तस्य साधोः सम्बन्धिना ‘मन्दाक्षेण’ लज्जया नोच्छिद्यति, ततो गर्भस्यान्तरायं भवति । तेन चाऽऽहारव्यवच्छेदलक्षणेन
30 सन्नरोधेन स गर्भो बाध्यते, ततो विपत्तिमप्यसौ प्राप्नुयादिति प्राणवधमापद्यते ॥ ४५९३ ॥

८ अर्थं प्राणिवधविषयां शङ्कां दर्शयति—

उक्खिवितो सो हत्था, चुतो चि तस्सज्गतो णिवाडित्ता ।

सोतार वियारगते, हा ह चि सविचिणी कुणती ॥ ४५९४ ॥

अविरतिकाया अग्रे स धर्मं कथयति, सा चापान्तराले कायिक्यर्थं निर्गता, तत्तत्तस्यां 'श्रोत्र्यां' आविकायां विचारमूमी गतायां सपत्नी तदीयं पुत्रं तस्य साधोरग्रत उल्लिख्य भूमौ सहसैव निपातयति, निपात्य च 'अहो ! अनेन श्रमणेनार्यं पुत्रं उल्लिख्यः सनेतदीयहस्ताच्छ्रुतो विपन्नः' इति महता शब्देन 'हा हा !' इति पूत्कारं करोति, ततो मूयाँल्लोको मिलितस्तं साधुं^५ तत्र स्थितं दृष्ट्वा शङ्कां कुर्यात्—किं मन्ये सत्यमेवेदम् ? इति । मृषावाददोषः प्राक् सप्रपञ्चमुक्त इति न भूयो भाष्यते ॥ ४५९४ ॥ अथादत्तादान-मैथुनयोर्दोषानाह—

सयमेव कोइ लुब्धो, अवहरती तं पडुच्च कम्मकरी ।

वाणिगिणी मेहुण्णो, बहुसो य चिरं च संका य ॥ ४५९५ ॥

कश्चिद् व्रती लुब्धः सन् विजनं मत्वा स्वयमेव सुवर्णसङ्कलिका-मुद्रिकादिकमपहरति,¹⁰ एवमदत्तादानमापद्यते; तं वा संयतं प्रतीत्य 'साधुरत्रार्ये शङ्किष्यते नाहम्' इति कृत्वा कर्मकरी काचिवपहरेत् । वाणिजिका वा काचित् प्रोषितभर्तृका तथा समं मैथुनविषया आत्म-परो-भयसमुत्था दोषा भवन्ति; अथवा यत्र प्रोषितपतिकास्तिष्ठन्ति तत्रासौ 'बहुशः' वारं वारं व्रजति चिरं च तामिः सह कन्दर्पं कुर्वाणस्तिष्ठति ततश्चतुर्थविषये शङ्केत ॥ ४५९५ ॥

अथ परिग्रहदोषानाह—

15

धम्मं कहेह जस्स उ, तम्मि उ वीयारए गए संते ।

सारक्खणा परिग्गहों, परेण दिट्ठम्मि उड्डाहो ॥ ४५९६ ॥

'यस्य' आवकादेरग्रे धर्मं कथयति स ब्रूयात्—यावदहं कायिकां व्युत्सृज्य समागच्छामि तावद् भवता गृहं रक्षणीयम्; एवमुक्त्वा तत्र विचारमूमी गते स संयतो यावत् तद् गृहं संरक्षति तावत् परिग्रहदोषमापद्यते । तदेवं गृहं रक्षन् परेण दृष्टः स शङ्कां कुर्यात्—नूलमेत-²⁰ स्वापि हिरण्यं सुवर्णं वा विद्यते; उड्डाहं च स कुर्यात्—अहो ! अयं श्रमणकः सपरिग्रह इति । यत एते दोषा अतो नान्तरगृहे धर्मकथा कर्त्तव्या ॥ ४५९६ ॥ द्वितीयपदमाह—

एगं णायं उदगं, वागरणमहिंसलक्खणो धम्मो ।

गाहाहि सिलोगेहि य, समासतो तं पि ठिच्चाणं ॥ ४५९७ ॥

गतायी (गा० ४५७६) ॥ ४५९७ ॥

25

॥ अन्तरगृहस्थानादिप्रकृतं समासम् ॥

श य्या सं स्तार क प्र कृ त म्

सूत्रम्—

नो कप्पति निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारियं
सिज्जा-संथारयं आयाप्प अपडिहद्दु संपव्वएत्तए २२॥

८ अस्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

अविदिण्णमंतरगिहे, परिकहणमियं पऽदिण्णमिह जोगो ।

गिग्गमणं व समाणं, वहिं व बुचं इमं अंतो ॥ ४५९८ ॥

अन्तरगृहे यत् 'परिकथनम्' उपदेशप्रदानं तद् 'अवितीर्णं' तीर्थकरैर्यहपतिना वा नानु-
ज्ञातम् । 'इदमपि' प्रातिहारिकशय्या-संस्तरकस्याप्रत्यर्पणम् 'अदत्तम्' अननुज्ञातम् 'इति' अयं
10 'योगः' सम्बन्धः । यद्वा निर्गमनं प्रतिश्रयाद् द्वयोरपि सूत्रयोः 'समानं' तुल्यम् । अथवा
पूर्वसूत्रे प्रतिश्रयाद् 'वहिः' भिक्षायां निर्गतस्य धर्मकथनं न कल्पते इत्युक्तम्, इदं पुनः 'अन्तः'
प्रतिश्रयमध्ये संस्तरकस्य यद् निक्षेपणं तत्र कल्पते इत्यत्र प्रतिपाद्यते ॥ ४५९८ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—नो कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रतिहरणे
प्रतिहारः—प्रत्यर्पणं तमर्हतीति प्रातिहारिकं शय्या च—सर्वाङ्गीणा संस्तरकः—अर्घवृत्तीयहस्त-
15 मानः शय्या-संस्तरकं तद् 'आदाय' गृहीत्वा कार्यसमाप्तौ 'अप्रतिहृत्य' प्रत्यर्पणमकृत्वा 'सम्प्र-
व्रजितुं' ग्रामान्तरं विहर्तुमिति सूत्रार्थः ॥

५ अथ माप्यविस्तरः—

सिज्जा संथारो या, परिसाडी अपरिसाडि मो होह ।

परिसाडि कारणम्मि, अणप्पिणे मासो आणादी ॥ ४५९९ ॥

शय्या संस्तरको वा परिशाटी अपरिशाटी च भवति । परिशाटी तृणादिमयः, अपरिशाटी
20 फलकादिमयः । तत्र परिशाटीसंस्तरकः कारणवशाद् ऋतुवद्धे गृहीतो भवेत् तं मासकल्पे
पूर्णेऽनर्पयित्वा व्रजतो मासलघु आज्ञादयो दोषाः ॥ ४५९९ ॥ एते चापरे—

सोच्चा गत चि लहुगा, अप्पत्तिय गुरुग जं च वोच्छेओ ।

कप्पट्टु खेळ्ळणे णयण डहण लहु लहुग गुरुगा य ॥ ४६०० ॥

संस्तरकस्वामिना श्रुतम्—संस्तरकमनर्पयित्वा गतास्ते संयताः; एवं श्रुत्वा यदि प्रीतिकं
25 करोति—'अनर्पितेऽप्यनुग्रह एवास्माकम्' इति ततश्चतुर्लघवः । अथाप्रीतिकं करोति—मदीयानि
तृणानि हारितानि विनाशितानि वा इति तदा चतुर्गुरवः । यच्च तद्व्यस्यान्यद्रन्यस्य वा
व्यवच्छेदस्तदाऽपि चतुर्गुरुकम् । अथवा तस्मिन् संस्तरके शून्ये "कप्पट्टु" चि बालकानि
खेलन्ते ततो मासलघु, अथान्यत्र तं नयन्ति ततश्चतुर्लघु, अथामौ प्रक्षिप्य दहन्ति चतुर्लघवः,
दह्यमाने च तस्मिन्नन्येषां प्राणजातीयानां विराघना भवेत् तत्क्षिण्यज्ञं प्रायश्चित्तम् ॥ ४६०० ॥

30 अथाप्रीतिकपदं न्याचष्टे—

१ जितुमिति सूत्रसमासार्थः भा० ॥ २ ५ एतदन्तर्गतः पाठा आ० का० एव वर्तते ॥

दिञ्जते वि तयाऽणिच्छित्तूण अप्येष्टु मे चि नेतूण ।

कयकञ्जा जणमोगं, काऊण कर्हि गया मच्छा ॥ ४६०१ ॥

ग्रहणकाले निर्देजमपि दीयमानं तदानीं नेच्छन्ति स्म । ‘अनिष्य च’ अनमिकाह्वय-
मासकरूपे पूर्णे “मे” भवतामर्पयिष्याम इति भणनपूर्वकं नीत्वा साम्प्रतं ‘कृतकार्याः’ विहितारम्भ-
प्रयोजनाः शून्ये जनमोगं कृत्वा कुत्र आमे नगरे वा गताः ? । “मच्छे”ति नैपातिकं पदं ८
कुरसायां वर्त्तते, क पुनस्ते दुर्दृष्टवर्माणो गताः ? इत्यर्थः ॥ ४६०१ ॥

अथ “कप्पट्ट खेळणे” इत्यादि विवृणोति—

कप्पट्ट खेळण तुअट्टणे य लहुगो य होति गुरुगो य ।

इत्थी-पुरिसत्तुयडे, लहुगा गुरुगा अणायारे ॥ ४६०२ ॥

तत्र संस्कारके कर्मस्थकानि खेळन्ते लघुको भासः । अथ तान्येव त्वम्वर्त्तयन्ति गुरुको 10
भासः । अथ महती स्त्री महान् पुरुषो वा त्वम्वर्त्तयति चतुर्लघु । अथैतावनाचारमाचरतस्तदा
चतुर्गुरुकाः ॥ ४६०२ ॥

बोच्छेदे लहु-गुरुगा, नयणे डहणे य दोसु वी लहुगा ।

विहणिग्गयादाऽल्लमे, जं पावें सयं व तु गियचा ॥ ४६०३ ॥

तस्यैकस्य साधोः तस्यैव चैकस्य द्रव्यस्य व्यवच्छेदे चतुर्लघु । अनेकेषां साधूनामन्य- 15
द्रव्याणां च व्यवच्छेदे चतुर्गुरु । संस्कारकस्य कर्मस्थकैरन्यत्र नयने दहने च द्वयोरपि चतुर्ल-
घवः । व्यवच्छेदकरणाच्च संस्कारकादेरल्लमे विहण्-अध्वा तन्निर्गतादयो यत् परितापनादि
प्राप्नुवन्ति स्वयं वा निवृत्तास्तत्र प्राप्ताः संस्कारकादिकमलभमाना यां विराधनामासादयन्ति तन्नि-
ष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ४६०३ ॥

माइस्स होति गुरुगो, जति एकत्तौ भागऽणप्पिण् दोसा ।

20

अह होंति अण्णमण्णे, ते केव य अप्पिण्णें सुद्धो ॥ ४६०४ ॥

‘भायिनः’ भायावतो गुरुको भासो भवति । कथं पुनर्मायां करोति ? इत्याह—यदि
‘एकता’ एकस्माद् गृहादनेकैः साधुभिरनेके संस्कारका आनीतास्तदा “भाग” ति प्रत्यर्पणकाले
तेषु पृथग्भागीकृतेषु य आत्मीयं भागं ‘तत्रैव गृहे नेतव्यः’ इति कृत्वा तेषां मध्ये प्रक्षिपति
नात्मना तत्र नयति एष भायी भण्यते । अस्य च येऽनर्पिते संस्कारके दोषाः ते सर्वेऽपि 25
मन्तव्याः । अथान्यान्येभ्यो गृहेभ्य आनीताः संस्कारका भवन्ति तदापि भायाकरणे त एव
दोषाः । तस्माद् यतो गृहादानीतस्तत्र विधिना प्रत्यर्पणे शुद्ध इति संस्कारगाथासमासार्थः
॥ ४६०४ ॥ अथैनामेव विवृणोति—

संथारेगमण्णे, मयणऽट्टविहा उ होइ कायव्वा ।

पुरिसे घर संथारे, एगमण्णे तिसु पतेसु ॥ ४६०५ ॥

30

संस्कारके गृहमाणे एका-ऽनेकपदाम्यामष्टविधा मज्जना कर्त्तव्या भवति, अष्टौ भङ्गा
इत्यर्थः । सा चैतेषु त्रिषु पदेषु, तद्यथा—पुरुषे गृहे संस्कारके च । एतेषु एका-ऽनेकपदाम्यामष्टौ

भङ्गाः, यथा—एकेन साधुना एकस्माद् गृहाद् एकः संस्तरकः आनीतः १ एकेनैकस्मादनेके २ एकेनानेकेभ्यो गृहेभ्य एकः ३ एकेनानेकेभ्यो गृहेभ्योऽनेके संस्तरका आनीताः ४; एवमेकेन साधुना चत्वारो भङ्गा लब्धाः, अनेकैरपि साधुभिरेवमेव चत्वारो भङ्गा लभ्यन्ते, सर्वसङ्ख्यै-
तेऽष्टौ भङ्गाः ॥ ४६०५ ॥

5

आणयणे जा भयणा, सा भयणा होति अण्पिणंते वि ।

चोच्चत्थ मायसहिण, दोसा य अण्पिणंतस्मि ॥ ४६०६ ॥

संस्तरकस्यानयने या 'भजना' अष्टभङ्गी भणिता सैव भजना संस्तरकमर्पयतोऽपि भवति, यथैवानीतस्तथैव प्रत्यर्पयितव्य इति भावः । अथ विपर्यस्तं प्रत्यर्पयति मायां वा करोति न वा सर्वथैवार्पयति ततो विपर्यस्ते मायासहितेऽनर्पयति च दोषा व्यवच्छेदादयो भवन्ति । तत्र
10 ये आद्याश्चत्वारो भङ्गास्तेषु यथैव ग्रहणं तथैवार्पयन्ति । पञ्चमभङ्गे ग्रहणकाले 'अस्माकमन्यतरः समर्पयिष्यति' इत्येष विधिर्न विहितस्ततो यथेकः प्रत्यर्पयति तदा विपर्यस्तं भवति । षष्ठभङ्गे एकः साधुः प्रत्यर्पयितुं प्रस्थितः अपरश्चिन्तयति 'मदीया अपि तृणकम्बिकास्तत्रैव नेतव्या' इति कृत्वा तदीयानां तृणादीनां मध्ये प्रक्षिपति, एषा माया भण्यते । सप्तमे भङ्गे तृतीयभङ्गे वा कम्बिकास्तृणानि वा एकस्मिन् गृहेऽर्पयतोऽनर्पणं भवति । यत् एते दोषास्तस्मात् पृथक्
15 पृथक् सर्वैरपि प्रत्यर्पणीयाः । कारणे पुनर्विपरीतमर्पयति न वा अर्पयति ॥ ४६०६ ॥

तदेव कारणमाह—

विहयपय झामिते वा, देसुद्वाणे व बोधिकमए वा ।

अद्वाणसीसए वा, सत्थो व पघावितो तुरियं ॥ ४६०७ ॥

द्वितीयपदे संस्तरको ध्यामितो भवेत्, देशोत्थाने वा संस्तरकत्वामी कुत्रापि गत इति न
20 ज्ञायते, बोधिकमये संस्तरकत्वामी साधवो वा नष्टाः, अध्वशीर्षके वा सार्थस्त्वरितं प्रधावितो यावत् संस्तरकं प्रत्यर्पयति तावत् सार्थो दूरं गच्छति अपरश्च सार्थो दुर्लभः ॥ ४६०७ ॥

एतेहिं कारणेहिं, वचंते को वि तस्स उ णिवेदे ।

अप्पाहंति व सागारियाइ असदऽण्णसाहूणं ॥ ४६०८ ॥

एतैः कारणैर्न प्रत्यर्पयेयुः—अध्वशीर्षके च त्वरितं ब्रजतामेकः कोऽपि साधुर्गत्वा तस्य
25 संस्तरकत्वामिनो निवेदयति—सार्थस्त्वरितं प्रधावितस्ततो नास्माभिः प्रत्यर्पितः, यूयं पुनस्तं संस्तरकमानयध्वम् । अन्यसाधूनां वा निवेदयन्ति—अमुकस्मिन् कुले संस्तरकः प्रत्यर्पणीयः । अन्यसाधूनाम् 'असति' अभावे सागारिकादीन् "अप्पाहन्ति" सन्दिशन्ति—एष संस्तरकोऽमुकस्यार्पणीयः । एष तृणकम्बिकासु विधिरुक्तः ॥ ४६०८ ॥

एसेव गमो नियमा, फलएसु वि होइ आणुपुञ्जीए ।

30

चउरो लहुगा माई, य नत्थि एयं तु नाणचं ॥ ४६०९ ॥

एष एव गमो नियमात् फलकेष्वप्यानुपूर्व्या वक्तव्यो भवति । नवरम्—प्रायश्चित्ते
विशेषः । फलकमयस्य संस्तरकस्याप्रत्यर्पणे चतुर्लघुकाः । मायी च नास्ति, यथा तृणेषु कम्बि-
कास्तु वा अपरास्तृणकम्बिकाः प्रक्षिप्यन्ते तथा फलकानां नास्ति प्रक्षेप इति भावः । एतद्

नानात्वमत्र मन्तव्यम् ॥ ४६०९ ॥

सूत्रम्—

नो कप्पद् निगंथाण वा निगंथीण वा सागारियं-
संतियं सेज्जासंथारयं आयाए अविकरणं कट्ठु संपव-
इत्तए २३ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

संथारगअहिगारो, अहंवा पडिहारिगा उ सागारी ।

नीहारिमो अणीहारिमो य इति एस संवंधो ॥ ४६१० ॥

संसारकस्याधिकारोऽयमनुवर्तते, तत इदमपि संसारकसूत्रमारभ्यते । अथवा पूर्वसूत्रे प्राप्तिहारिकः संसारक उक्तः, अत्र तु सागारिकसत्कोऽभिधीयते । यद्वा निर्हारिमो अनिर्हारि- 10 मश्चेति द्विधा संसारकः । तत्र निर्हरणम्—अन्यत्र नयनं तेन निर्वृत्तो निर्हारिमः, अन्यत्र नीत्वा प्रत्यर्पणीय इत्यर्थः । तद्विपरीतोऽनिर्हारिमः । तत्र निर्हारिम उक्तः, इह पुनरनिर्हारिम उच्यते । एष सम्बन्धः ॥ ४६१० ॥

अथ सूत्रस्य व्याख्या—नो कप्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा सागारिकः—शय्यातर-
स्तस्य सत्कं शय्यासंसारकम् ‘आदाय’ गृहीत्वा ‘अविकरणं कृत्वा’ अविकरणं नाम—यत् 15 साधुना करणं कृतम्—तृणानां प्रसारणं कम्बिकानां बन्धनं फलकस्य स्थापनम्, तद् अनपनीय ‘सम्प्रणिज्जु’ निहर्तुमिति सूत्रार्थः ॥ अथ निर्युक्त्या विस्तारयितुमाह—

सागारिसंति विकरण, परिसाडिय अपरिसाडिय चेव ।

तम्मि वि सो चेव गमो, पच्छित्तुस्सग्ग-अववाए ॥ ४६११ ॥

सागारिकसत्कस्य संसारकस्य विकरणं कृत्वा गन्तव्यम् । स च परिशाटी अपरिशाटी 20 चेति द्विविधः । तत्रापि स एव प्रायश्चित्तोत्सर्गा-ऽपवादेषु गमो मन्तव्यः ॥ ४६११ ॥

अविकरणे चेमे बोधाः—

किङ्क तुअट्ठण बाले, णयणे डहणे य होइ तह चेव ।

विकरण पासुद्धं वा, फलग तणेसुं तु साहरणं ॥ ४६१२ ॥

बालानां—कल्पस्थकानां क्रीडने स्वगवर्त्तनेऽन्यत्र नयने दहने च दोषस्तथैव भवन्ति ततो 25 विकरणं कर्त्तव्यम् । कथम् ? इत्याह—फलकस्य पार्श्वतः स्थापनम्—विकरणं वा, तृणेषु तु ‘संहरणम्’ एकत्र मीलनम्, तुल्यव्याप्तं कम्बिकासु बन्धनच्छोटनम्, एतद् विकरणम् ॥ ४६१२ ॥

इदमेव व्याख्याति—

पुंजे वा पासे वा, उवरिं पुंजेसु विकरणं तणेसुं ।

फलगं जचो गहियं, वाघाए विकरणं कुज्जा ॥ ४६१३ ॥

यानि तृणानि पुञ्जाद् गृहीतानि तानि पुञ्जेष्वेव निक्षेपणीयानि, यानि पार्श्वतस्तानि पार्श्वं
स्थापनीयानि, एवं तृणेषु विकरणं भवति । फलकं यतो गृहीतं तत्रैव नीत्वा यदि पार्श्वतः
स्थापितमासीत् तदा पार्श्वे, अथोर्ध्वं स्थापितमासीत् तत् ऊर्ध्वं स्थाप्यते । कम्बिका अपि यतो
गृहीतास्तत्र बन्धान् छोटयित्वा निक्षेपणीयाः । अथ व्याघातेन तत्र नेतुं न पार्यन्ते तदा तत्रैव
स्थापयित्वा नियमाद् विकरणं कुर्यात् ॥ ४६१३ ॥

वितियमहसंथडे वा, देसुट्टाणादिसु व कजेसु ।

एएहिं कारणेहिं, सुद्धो अविकरणकरणे वि ॥ ॥ ४६१४ ॥

द्वितीयपदे यथासंस्तृते विकरणं न कुर्यात् न च प्रायश्चित्तमाप्नुयात् । यथासंस्तृतं नाम-
निष्प्रकम्पं चम्पकपट्टादि । 'देशोत्थानादिषु वा' पूर्वसूत्रोक्तेषु कार्येषु विकरणं न कुर्यात् ।
१० एतैः कारणैरविकरणकरणेऽपि शुद्धः ॥ ४६१४ ॥

सूत्रम्—

इह खलु निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा पाडिहारिण
वा सागारियसंतिण वा सेज्जासंधारण विप्पणसिज्जा
से य अणुगवेसियवे, सिया से अ अणुगवेस्समाणे
१५ लभेज्जा तस्सेव पडिदायव्वे, सिया से अ अणुग-
वेस्समाणे नो लभिज्जा एवं से कप्पइ दोच्चं पि उग्गहं
अणुन्नवित्ता परिहारं परिहरित्तण २४ ॥

अथाख्य सन्वन्धमाह—

दोण्हेगयरं नद्धं, गवेसियं पुव्वसामिणो दैति ।

२० अपमादट्ठा अहिण, हिण य सुत्तस्स आरंभो ॥ ४६१५ ॥

'द्वयोः' प्रातिहारिक-सागारिकसत्कयोः परिशाठ्यपरिशाटिनोर्वा संस्तारकयोरैकतरं संस्तारकं
नष्टं गवेपयित्वा पूर्वस्वामिनः प्रयच्छन्ति, अतः 'अहते' अनष्टेऽप्रमादार्थं हते च गवेपणादि-
सामाचारीप्रदर्शनार्थमस्य सूत्रस्यारम्भः क्रियते ॥ ४६१५ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—'इह' अस्मिन् मौनीन्द्रे प्रवचने स्थितानां 'खलु'
२५ वाक्यालङ्कारे निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा प्रातिहारिको वा सागारिकसत्को वा श्रद्ध्यासंस्तार-
कः 'विप्रणश्येत्' विविधैः प्रकारैः प्रकर्षेण रक्ष्यमाणोऽपि नश्येत्, स च 'अनुगवेपयि-
तव्यः' विप्रणाशानन्तरं पृष्ठत एव गवेपयितव्यः । 'स्याद्' भवेत् स चानुगवेप्यमाणो लभ्येत
तस्यैव संस्तारकस्वामिनः 'प्रतिदातव्यः' प्रत्यर्पणीयः । स्यात् स चानुगवेप्यमाणो नो लभ्येत

१ °ज्जा कप्पइ से दोच्चं भा० । एतदनुसारेणैव भा० टीका । इदयतां टिप्पणी २ ॥ २ °त ततः
कल्पते "से" तस्य "द्वितीय" भा० ॥

तत एवं “से” तस्य कल्पते ‘द्वितीयमवग्रहमनुज्ञाप्य’ एकं तावत् प्रथमं यदा गृहीत-
स्तादाऽनुज्ञापितः, ततो विप्रणष्टः सन् गवेष्यमाणोऽपि यदा न लब्धस्तदा संस्तरकस्वामिनः
कथिते सति यदसावन्यं संस्तरकं ददाति, यद्वा स एव संस्तरकस्वामिना मृग्यमाणो लब्धः
ततस्तद्विषयं द्वितीयमवग्रहमनुज्ञाप्य ‘परिहारं’ धारणा-परिमोगलक्षणं ‘परिहर्तुं’ धातूनामने-
कार्यत्वात् कर्तुमिति सूत्रार्थः ॥ अथ निर्युक्तिविस्तरः—

5

संथारो नासिहिती, वंसहीपालस्स मग्गणा होति ।

सुन्नाई उ विभासा, जहेव हेट्टा तहेव इहं ॥ ४६१६ ॥

शून्यायां वसतौ कृतायां संस्तरको न ह्वयतीति मत्वा प्रथमत एव वसतिरशून्या कर्त्तव्या
येनासौ न नश्यति, अत एवात्र वसतिपालस्य मार्गणा भवति । कथम् ? इत्याह—“सुन्नाई”
इत्यादि, यथैव ‘अवस्तात्’ पीठिकायां शय्याकल्पिकद्वारे “सुजे बाल गिलाणे” (गा० ५४२) 10
इत्यादिका विभाषा कृता तथैवेहापि मन्तव्या ॥ ४६१६ ॥

स्थानाशून्यार्थं पुनरिदमाह—

पढम्मि य चउलहुगा, सेसेसुं मासियं तु नाणत्तं ।

दोहि गुरु एकेणं, चउथपदे दोहि वी लहुगा ॥ ४६१७ ॥

‘प्रथमे स्थाने’ वसतेः शून्यताकरणलक्षणे चतुर्लघुकाः ‘द्वाभ्यां’ तपः-कालाभ्यां गुरुकाः । 15
‘शेषेषु’ बाल-ग्लाना-ऽव्यक्तस्थापनलक्षणे त्रिषु लघुमासिकम् । तच्च बालस्थापने तपसा गुरुकम्,
ग्लानस्थापने कालेन गुरुकम्, ‘चतुर्थपदे’ अव्यक्तस्थापनात्मके ‘द्वाभ्यामपि’ तपः-कालाभ्यां
लघुकम् ॥ ४६१७ ॥ अत्र दोषानुपदर्शयति—

मिच्छत्त-बहुग-चारण-भङ्गाण मरणं तिरिक्ख-मणुयाणं ।

आएस बाल निकेयणे य सुजे भवे दोसा ॥ ४६१८ ॥

20

बलि धम्मकहा किट्ठा, पमज्जणाऽऽवरिसणा य पाहुडिया ।

खंधार अगणि मंगे, मालवतेणा य नाई य ॥ ४६१९ ॥

गाथाद्वयं पीठिकायां सविस्तरं व्याख्यातम् (गा० ५४४-५५४) । यत एते दोषा
अतो वसतिः शून्या न कर्त्तव्या, न वा बालो ग्लानोऽव्यक्तो वा वसतिपालः स्थापनीयः
॥ ४६१८ ॥ ४६१९ ॥

25

संथारविप्पणासो, एवं खु न विज्जतीति चोएति ।

सुत्तं होइ य अफलं, अह सफलं उमयहा दोसा ॥ ४६२० ॥

‘नोदयति’ परः प्रेरयति—एवं ‘खुः’ अवधारणे सुरक्षिते क्रियमाणे संस्तरकस्य विप्रणाशो
न विद्यते, तथा च “सेज्जासंथारए विप्पणसिज्जा” इत्यादिलक्षणं सूत्रमफलं भवति; अथ सूत्रं
सफलं मन्यध्वे ततः ‘बालादिदोषरहितो वसतिपालः स्थापनीयः’ इति यदुक्तं तदफलं प्राप्नोति; 30
एवमुभयथाऽपि दोषा भवन्ति ॥ ४६२० ॥

सुरिराह—यथा द्वयमपि सफलं भवति तथाऽभिधीयते—

निजंताऽऽणिजंता, आयावणनीणितो व हीरेज्जा ।

तेण-ऽगणि-उदंगसंभम, वोहिकभय रदुउद्वाणे ॥ ४६२१ ॥

प्रत्यर्पणार्थं नीयमानः संस्तरको राजपुरुषैरन्तरा ह्रियेत, “आणिजंतो” चि गृहपतिगृहा-
दानीयमानो वा राजपुरुषैर्वल्लदपह्रियेत, आतापनम्-आतपे संस्तरकस्य प्रदानं तदर्थं वा
बहिर्निष्काशितः केनापि ह्रियेत, स्तेना-ऽन्युदकसम्भ्रमेषु वा वोधिकमये वा राष्ट्रस्य-देशस्य
५ यद् उत्थानम्-उद्धसीभवनं तत्र ह्रियेत ॥ ४६२१ ॥

पडिसेहेण व लद्धो, पडिलेहणमादिविरहिते गहणं ।

अणुसट्ठी धम्मकहा, वल्लभो वा निमित्तेणं ॥ ४६२२ ॥

प्रतिपेयो नाम-संस्तरको मार्यमाणस्तेन स्वामिना ‘नाहं प्रयच्छामि’ इति प्रतिषिद्धः; ततः
स केनचिद् भद्रकेणानुशिष्टः—किं न प्रयच्छसि ? इति; स प्राह—विप्रणाशमयाद्; इतरो
10 ब्रवीति—नासीपां हस्ताद् विप्रणह्यति; एवंविधेन प्रतिपेधेन वा लब्धः स प्रयत्नेन रक्ष्य-
माणोऽपि प्रत्युपेक्षणानिमित्तं बहिर्नीतः, साधुश्च विस्मृतरजोहरणार्थं मध्ये प्रविष्टः, स च
‘उत्कृष्टोऽयम्’ इति कृत्वा विरहितं मत्वा केनापि गृहीतः, आदिग्रहणाद् उपाश्रयस्थान्तरपि
राजवल्लभेन दृष्ट्वा वलामोटिकया ग्रहणं कृतम् । एवं विप्रणष्टे सति येन हतस्तस्य पार्श्वद्
मार्गयितव्यः । अथ मार्गितोऽपि न ददाति ततोऽनुशिष्टिः क्रियते । तथाप्यप्रयच्छति
15 धर्मकथा कर्तव्या । एवमप्यददाने यो द्रमकस्तस्य भापनं क्रियते । यस्तु राजवल्लभः स
निमित्तेनावर्त्तनीयः ॥ ४६२२ ॥ कथं पुनरनुशिष्टिः क्रियते ? इत्युच्यते—

दिन्नो भवच्चिहेणेव एस गारिहसि णे ण दाउं जे ।

अन्नो वि ताव देयो, दे जाणमजाणयाऽऽणीयं ॥ ४६२३ ॥

य एष भवता संस्तरको गृहीतः स भवद्विधेनैव विशिष्टपुरुषेण दत्तः, ततः “जे”
20 अस्माकं न नार्हसि दातुम्, अन्योऽपि तावद् भवता संस्तरको देयः, किं पुनर्योऽन्यदत्तः ?
ततो जानताऽजानता वा आनीतममुमस्माकं प्रयच्छ ॥ ४६२३ ॥

८ एवमनुशिक्षा यदि न प्रयच्छति ततोऽयं विधिः—

मंतं णिमित्तं पुण रायवल्लभे दमग मेसणमदेंते ।

धम्मकहा पुण दोसु वि, जति अवराहो दुहा वैऽधिओ ॥ ४६२४ ॥

20 राजवल्लभेऽददति भद्रो निमित्तं वा प्रयोक्तव्यम् । द्रमकस्य तु भेषणं कर्तव्यम् । धर्मकथा
पुनर्द्वयोरपि द्रमक-राजवल्लभयोः प्रयुज्यते, यथा—यतयः—साधवस्तेषामुपकरणापहारादिर-
पराधः ‘द्विधाऽपि’ इहलोके परलोके चाहितो भवति ॥ ४६२४ ॥ ईदमेव व्यनक्ति—

अन्नं पि ताव तेन्नं, इह परलोकेऽपहारिणामहियं ।

परओ जायितलद्धं, किं पुण मल्लुप्पहरणेसु ॥ ४६२५ ॥

30 ‘अन्यदपि’ प्राकृतजनविषयमपि यत् स्तैन्यं तत् तावदिह परलोके चाऽपहारिणामहितं
भवति, किं पुनः परतो याचितं यद् लब्धं तदपह्रियमाणं ‘मन्युग्रहणे’ साधुषु ? । किमुक्तं

१ ‘व शिष्ट’ मा० डे० ॥ २ ‘८’ एतच्चित्तान्तर्वर्त्यवतरणं मा० नास्ति ॥ ३ व अहिओ तासां ॥
४ किञ्च—अन्नं मा० ॥

भवति ?—मन्युः—कोषस्तत्पहरणाः—तदायुधा एव ऋषयः, तत्क्षेपां ह्रियमाणमिह-परलोकयोः
सुतरामहितं भवति ॥ ४६२५ ॥ एवमप्युक्तो यदि न दद्यात् ततः—

खंते व भूणए वा, मोहग-जामाउगे असइ साहे ।

सिद्धमिं जं कुणइ सो, मग्गण दाणं च ववहारे ॥ ४६२६ ॥

“खंते” चि पिता तेन गृहीते पुत्रस्य निवेद्यते । भूणकः—पुत्रस्तेन गृहीते पिता प्रज्ञाप्यते । 5
यद्वा या तस्य ‘भोजिका’ भार्या यो वा जामाता ताभ्यामसौ भाणयितव्यः । “असइ
साहे” चि सर्वथाऽपि यदि न ददाति तदा महत्तरादीनां निवेद्यते । तस्य ‘शिष्टे’ कथिते यदसौ
महत्तरादिः करोति तत् प्रमाणम् । एवं प्रणष्टस्य संस्कारकस्य मार्गणम् । एवमप्यलभ्यमाने
प्रान्तस्य संस्कारकस्वामिनः “दाणं” ति वेतनं दीयते, व्यवहारो वा करणं प्रविश्य कर्त्तव्य
इति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ४६२६ ॥ अथैनामेव विवृणोति— 10

भूणगगहिए खंतं, भणाइ खंतगहिते य से पुचं ।

असति चि न देमाणे, कुणति दवावेति घ न वा उ ॥ ४६२७ ॥

भूणकेन गृहीतं ‘खन्तं’ पितरं ‘भणति’ प्रज्ञापयति । खन्तेन तु गृहीते ‘से’ तस्य पुत्रं
भणति । उपलक्षणमिदम्, तेन भोजिकादिनाऽपि भाणयति । “असइ” चि एतद् ग्रहणपदम्
अतो व्याचष्टे—“न देमाणे” चि एवमप्यददाने भोजिकादेर्निवेद्यते । ततो यदसौ बन्धन- 15
रोधनादि करोति दापयति वा न वा तत् प्रमाणम् ॥ ४६२७ ॥

मोहय उत्तरउत्तर, नेयव्वं आव पच्छिमो राया ।

दाणं विसज्जणं वा, दिट्ठमदिट्ठे इमं होइ ॥ ४६२८ ॥

प्रथमं भोगिकस्य निवेद्यते । यद्यसौ न दापयति ततो यस्तत्र देशारक्षकः स ज्ञाप्यते ।
एवमुत्तरोत्तरं तावद् नेतव्यम् यावदपश्चिमो राजा । ततो “दाणं” ति भोजिकादयश्चौरसकाशाद् 20
गृहीत्वा साधूनां संस्कारकं दद्युः । “विसज्जणं व” चि यद्वा ते भोगिकादयो भणेतुः—गच्छत
यूयम्, वयं संस्कारकं संस्कारकस्वामिनः समर्पयिष्याम इति । एष विधिर्दिष्टे संस्कारकस्तेनके
मन्तव्यः । अष्टे “इदं” वक्ष्यमाणं भवति ॥ ४६२८ ॥ अथैनामेव गाथां व्याचष्टे—

खंताइसिद्धदिंते, महतर किच्चकर मोहए वा वि ।

देसारविखयऽमचे, करण निवे मा गुरु दंडो ॥ ४६२९ ॥ 25

“खंत” चि पिता तदादीनामनन्तरोक्तनीत्या शिष्टे—कथितेऽप्यददाने ‘महत्तरस्य’ ग्राम-
प्रधानपुरुषस्य कथयन्ति । ‘कृत्यकरः’ ग्रामकृत्ये नियुक्तः ‘भोगिकः’ ग्रामस्वामी तयोर्वा
कथयन्ति । ‘देशारक्षकः’ महाबलधिकृतः ‘अमात्यः’ राजमन्त्री तयोर्वा यथाक्रमं निवेद्यते ।
तथाऽप्यददाने करणेऽपि निवेद्यन्ति । नृपस्य तु न निवेद्यते, ‘गुरुः’ गरीयान् सर्वस्वहरणा-
दिको दण्डो भवेदिति कृत्वा ॥ ४६२९ ॥

एए उ दवावेत्ती, अहव भणेजा स कस्स दायव्वो ।

अमुगस्स चि य भणिए, वच्चेह तस्सऽपिणिस्सामो ॥ ४६३० ॥

१ स्मि य जं कुणइ, सो मग्गण दाण ववहारे तामा० मिना ॥

‘एते’ भोगिकादयो यदि दापयन्ति ततो लुप्तम् । अथवा ते मणेषुः—स संस्कारकः कस्य दातव्यः ? इति; ततः साधुभिः ‘अमुकस्य’ इति भणिते ते ब्रुवते—ब्रजत यूयम्, वयमेव तत्सार्पयिष्याम इति ॥ ४६३० ॥

जति सिं कज्जसमची, वयंति इहरा उ वेतु संथार ।

दिष्टे णाते चेवं, अदिट्ठज्जाण एहमा जयणा ॥ ४६३१ ॥

यदि “सिं” तेषां साधूनां तेन संस्कारकेण कार्यसमाप्तिः सञ्जाता भासकल्पश्च पूर्णस्ततो भोगिकादिभिर्विसर्जिता ब्रजन्ति, ‘इतरथा’ संस्कारकार्येऽसमाप्तेऽपूर्णे भासकरूपे तं वाऽन्यं वा संस्कारकं गृहीत्वा परिसृजते । एवं दृष्टे संस्कारके ज्ञाते वा स्तेने विधिरुक्तः । अदृष्टेऽज्ञाते चेयं यतना भवति ॥ ४६३१ ॥

विजादीहि गवेसण, अदिट्ठ मोइयस्स व कथंति ।

जो भद्दो गवेसति, पंते अणुसट्ठिमार्हिणि ॥ ४६३२ ॥

विद्यादिभिः संस्कारकस्तेनस्य गवेषणा कर्तव्या । अथ न सन्ति विद्यादयस्ततोऽदृष्टेऽज्ञाते स्तेने भोगिकस्य कथयन्ति । ततो यो भद्रको भवति स स्वयमेव गवेषयति, यस्तु प्रान्तः स स्वयं न गवेषयति, ततस्तत्रानुशिष्यादीनि पदानि प्रयोक्तव्यानि एषा ॥ ४६३२ ॥

पुरातनगाथा, अत एनां ज्याख्यानयति—

आभोगिणीय पसिणेण देवयाए निमित्ततो वा वि ।

एवं नाए जयणा, स चिय खंतादि जा राया ॥ ४६३३ ॥

आभोगिनी नाम विद्या सा भण्यते या परिजपिता सती मानसं परिच्छेदमुत्पादयति, सा यथस्ति ततस्तथा येन संस्कारको गृहीतः स आभोग्यते । एवं ‘प्रश्नेन’ अङ्गुष्ठ-स्वप्नप्रश्नादिना, २० देवतया वा क्षपकपृष्ठया, निमित्तेन वा अविसंवादिना तं स्तेनं जानन्ति । एवं ज्ञाते सति सैव यतना कर्तव्या या खन्तादिगृहीते संस्कारके भणिता यावदपश्चिमो राजा ॥ ४६३३ ॥

एतेषामभावे विधिमाह—

विजादऽसई मोयादिकहण केण गहिओ न जाणऽम्हे ।

दीहो हु रायहत्यो, भद्दो आमं ति मग्गति य ॥ ४६३४ ॥

विद्यादीनामभावे न ज्ञायते केनापि गृहीत इति ततो भोगिकादीनां कथयन्ति—संस्कारकोऽस्माकं नष्टो वर्धते, यूयं तं गवेषयत । भोगिकः प्राह—केन गृहीतः ? । साधवो ब्रुवते—न जानीमो वयम् । भोगिकः प्राह—अज्ञायमानं कथं गवेषयामि ? । साधुभिर्वक्तव्यम्—दीर्घो हि राजहस्तो भवति, तेन हि गवेष्यमाणः सुखेनैव स्तेनः प्राप्येत । ततो यो भद्रको भवति सः ‘आमं’ संत्यमिदम् इति भणित्वा मार्गयति ॥ ४६३४ ॥ प्रान्तः पुनरिदमाह—

जाणह जेण हडो सो, कत्थ विमग्गामि णं अजाणंतो ।

इति पंते अणुसट्ठी-धम्म-निमिर्चाह तह चेव ॥ ४६३५ ॥

यः प्रान्तः स ब्रूयात्—‘जानीत यूयं येनासौ संस्कारको हतः, अजानानस्तु कुत्राहं मार्ग-

यामि अदेशकवद् अन्ववद्वा ? इति प्रान्ते ब्रुवाणेऽनुशिष्टि-धर्मकथा-निमित्तादि तथैव प्रयोक्त-
व्यम् ॥ ४६३५ ॥

असतीय मेसणं वा, मीया वा मोह्यस्स व भण्णं ।

साहित्य दारमूले, पडिणीय इमेसु वि छुमेज्जा ॥ ४६३६ ॥

अथ नास्ति तत्र भोगिकोऽस्ति वा परं न दापयति तदा साधवो मेसणं कुर्वन्ति । ततो 5
मीता वा भोगिकस्य वा भयेन द्वारमूले 'संहरन्ति' संस्कारकं स्थापयन्तीत्यर्थः । यस्तु प्रत्यनीकः
सः 'एतेष्वपि' पृथिव्यादिषु कायेषु प्रक्षिपेत्, 'यद्यस्माकं न जातस्तत्र एतेषामपि मा भूत्' इति
कृत्वा । एष पुरातनगाथासमासार्थः ॥ ४६३६ ॥ अथैनामेव व्याख्याति—

मोह्यमादीणऽसती, अदवावेंते व विंति जणपुरओ ।

मुज्झीहामो सकजे, किह लोगमयाहं जाणता ॥ ४६३७ ॥

10

भोगिकादीनामभावे तेषु वा संस्कारकमदापयस्तु साधवो बहुजनस्य पुरतो ब्रुवन्ते—वयं
लोकमतानि जानन्तः स्वकार्ये कथं मुद्यामहे !, ये हि लोकस्य नष्टं विनष्टं विस्मृतं वा जानीमस्ते
कथमालीयं न ज्ञास्यामः ? इति भावः, अतो यद्यस्माकं संस्कारकं नार्पयथ ततो वयं जनपुरतस्तं
हस्ते गृहीत्वा दापयिष्यामः ॥ ४६३७ ॥ अथ यूयं न प्रतीय ततः पश्यथ—

पेहुणतंदुल पच्चय, मीया साहति मोहगस्सेते ।

15

साहित्य साहरन्ति व, दोण्ह वि मा होउ पडिणीए ॥ ४६३८ ॥

तन्दुला द्विविधाः क्रियन्ते—एके पेहुणमिश्रिता अपरे केवला एव । पेहुणं नाम—मयू-
राक्षगिरः । तत एकः साधुः साधूनां मध्यादपसरति गृहस्थोऽथ भणति—युष्माकं मध्यादेकः
किमप्युपकरणं गृह्णातु । ततो गृहीते सति स साधुरागत्य भणति—पञ्चया सर्वेऽपि तिष्ठत ।
स्थितेषु च स नैमित्तिकसाधुस्तदं तेषामस्त्रलौ ददाति, येन च साधुना तद् गृह्यमाणं दृष्टं स 20
तन्दुलान् प्रयच्छन् येन गृहीतं तस्य पेहुणमिश्रितान् ददाति, ततो नैमित्तिकसाधुस्तानि पेहुणानि
दृष्ट्वा भणति—अनेन गृहीतमिति । एवं प्रत्यये उत्पन्ने मीताश्चिन्तयन्ति—नूनमेते एवं ज्ञात्वा
भोगिकस्य कथयिष्यन्ति, राजानं वा प्रत्याययिष्यन्ति । एवं विचिन्त्य स्वहस्तेन प्रतिश्रयद्वार-
मूले संस्कारकं स्थापयन्ति । प्रत्यनीका वा 'द्वयोरपि वर्गयोः' अस्माकममीषां च मा भूदिति
बुद्ध्या एतेषु गत्वा संहरन्ति ॥ ४६३८ ॥

25

पुढवी आउकाए, अगड वणस्सइत्तसेसु साहरह ।

विचूण य दायज्जो, अदिह्द दहे य दोखं पि ॥ ४६३९ ॥

कश्चित् प्रत्यनीकः साधुसामाचारीकोविदः 'सच्चिपृथिव्यप्काय-वनस्पति-त्रसेषु प्रक्षिप्तं न
गृहीष्यन्ति' इति बुद्ध्या तेषु 'अगडे वा' गर्वायां प्रक्षिपति । यद्यप्येतेषु प्रक्षिप्तस्यापि ततो
गृहीत्वा संस्कारकस्वामिनो दातव्यः । अथ प्रयत्नेन गवेपितोऽपि न कुत्रापि दृष्टः, यद्वा स 30
प्रत्यनीकतया तेन दग्धः ततः "दोखं पि" चि द्वितीयमपि वारंमवग्रहमनुज्ञापयेत् ॥ ४६३९ ॥

परः प्राह—यथाऽहं भणामि तथा द्वितीयावग्रहोऽनुज्ञापनीयः । कथम् ? इति चेद्

१ न समर्पय मां ॥ २ 'रपि' अस्मा मां ॥ ३ 'पु' संहं दे० कं ॥
४० १५८

उच्यते—स संस्कारकस्वामी न ज्ञाप्यते, यथा—नष्टः संस्कारकः, किन्तु गत्वा भणितव्यम्—
देहि तं संस्कारकं निर्देजमिदानीम्, एष द्वितीयावग्रह उच्यते । गुरुराह—

दिद्वंतं पडिहणेत्ता, जयणाए भदतो विसजेती ।

मर्गते जयणाए, उवहिग्गहणे ततो विवाओ ॥ ४६४० ॥

८ दृष्टान्तो नाम—नोदकेन स्वमत्या योऽभिप्रायो दृष्टः तं 'प्रतिहन्य(त्य)' निराकृत्य संस्कारकस्वामिनो यतनया सद्भावः कथनीयः । कथिते च भद्रको विसर्जयति—गच्छत नाहं किञ्चिदपि भणामि । यः प्रान्तः स संस्कारकं मार्गयति तत्रानुशिष्टिः कर्तव्या । अथ नेच्छति तदा यतनया प्रान्तोपधिर्दातव्यः । अथ बलादेव सारोपधेर्ग्रहणं करोति सतो राजकुले विवादः कार्यः ॥ ४६४० ॥ अमुमेवार्थं व्याख्याति—

10 परचयणाऽऽउट्टेउं, संथारं देहि तं तु गुरु एवं ।

आणेह भणति पंतो, तो णं दाहं ण दाहं वा ॥ ४६४१ ॥

परः—प्रेरकस्तस्य वचनमत्र भवति—“आउट्टेउं” ति धर्मकथया संस्कारकस्वामी आवर्त्य याच्यते—तं संस्कारकं निर्देजं प्रयच्छ । गुरुराह—एवं मायया याचमानस्य चतुर्गुणकम्, भद्रक-प्रान्तकृताश्च दोषा भवन्ति । प्रान्तो भणति—आनयत तं संस्कारकं ततो दास्यामि वा 15 न वा ॥ ४६४१ ॥ किञ्च—

दिजंतो वि न गहियो, किं सुहसेजो इयाणि सो जाओ ।

हिय नटो वा नूणं, अथकजायाह स्रएमो ॥ ४६४२ ॥

दीयमानोऽपि तदा निर्देजो न गृहीतः, किमसौ संस्कारकः इदानीं सुखशय्यः सज्जातः ? । अनया 'अथकयाचनया' अकालप्रार्थनया 'सूचयामः' सूचां कुर्मः स नूनं हतो वा नष्टो वा ॥ ४६४२ ॥

20 भदो पुण अग्गहणं, जाणंतो वा वि विप्परिणमेजा ।

किं फुडमेव न सीसह, इमे हु अणे वि संथारा ॥ ४६४३ ॥

यः पुनर्भद्रकः स साधुषु 'अग्रहणम्' अनादरं कुर्यात्, यो वा जानाति 'संस्कारको हतो नष्टो वा' इति स सम्यग्दर्शन-प्रव्रज्याद्यभिमुखो विपरिणमेत्—अहो ! मायाविनोऽमी । विपरिणतश्च ब्रूयात्—किं स्फुटमेवास्माकं 'न शिष्यते' न कथ्यते यथा संस्कारको नष्टः, किमेवं मायया 25 याच्यते, इमे 'हुः' इति प्रत्यक्षमुपलभ्यमाना अन्येऽपि संस्कारकाः सन्ति ॥ ४६४३ ॥ -

इइ चोयगदिद्वंतं, पडिहंतुं सिस्सते सैं सम्भाओ ।

भदो सो मम नटो, मग्गामि न तो पुणो दाहं ॥ ४६४४ ॥

'इतिः' उपपददर्शने । एवं भद्रक-प्रान्तदोषोपदर्शनेन 'नोदकदृष्टान्तं' पराभिप्रायं प्रतिहल्य तत्त्वमुच्यते—'तस्य' संस्कारकस्वामिनः सद्भावः 'शिष्यते' निवेद्यते । निवेदिते च भद्रको 30 भणति—स संस्कारको मम नष्टो न युष्माकम्, अद्य प्रभृति नाहं मार्गयामि, लब्धं तु तं पुनरपि युष्मभ्यं दास्यामि ॥ ४६४४ ॥

तुम्हे वि ताव मग्गह, अहं पि झोसेमि मग्गह व अन्नं ।

नटो वि तुम्हण्णट्ठा, वदंति पंतोऽणुसट्ठादी ॥ ४६४५ ॥

युयमपि तावत् तं संस्कारकं मार्गयत, अहमपि तं “शोसेमि” ति गवेषयामि, अथ युष्माकं त्वरितं संस्कारकेण प्रयोजनं तदा यावदसौ लभ्यते तावदन्यं मार्गयत । यस्तु प्रान्तः स सद्भावे कथिते भणति—नष्टेऽपि संस्कारके यूयं मम न नष्टाः, यतो जानीथ ततः संस्कारकमानयत मूल्यं वा प्रयच्छत । एवं प्रान्ते ‘वदति’ भुवाणेऽनुशिष्टि-धर्मकथा-विद्या-मन्त्रादि तथैव प्रयोक्तव्यम् ॥ ४६४५ ॥ तथाऽप्यतिष्ठति विद्यादीनामभावे वा मूल्यं मार्गयत इयं यतना—5

मोहं गत्थऽहिरण्या, उवर्षि मे देह पंतदायणया ।

अन्नं व दैति फलगं, जयणार्थं मग्निगडं तस्स ॥ ४६४६ ॥

अहिरण्या वयम्, नास्ति मूल्यम् । स ज्ञात्—उवर्षि प्रयच्छत । ततो येन साधुना स संस्कारक आनीतः तस्य सत्कमन्तप्रान्तमुपकरणं दर्शनीयम् । अन्यं वा फलकं यतनया मार्गयित्वा वदति । तच्च प्रथमतः शुद्धम्, तदभावे पञ्चकपरिहाण्या, राजकुले वा गत्वा व्यवहारः क्रियते—10

दत्त्वा दानमनीश्वर० ॥ इति ।

एतेन “मग्नाण दाणं च नवहारे” (गा० ४६२६) ति पदं व्याख्यातम् ॥ ४६४६ ॥

सैव्ये वि तत्थ रंमति, भदो मूलेण जाव अवरण्हे ।

एगं ठवेउ गमणं, सो वि य जावऽट्टमं काउं ॥ ४६४७ ॥

कोऽपि राजवल्लभादिः सर्वानपि साधूंस्तत्र निरुणद्धि ततो यदि कश्चिद् यथामदको मूल्येन 15 मोचयति स न प्रतिपेक्ष्यः । अथ प्रतिषेधं कुर्वन्ति तदा चतुर्गुरु । अथ नास्ति मोचयिता ततोऽपरारब्धं यावत् सर्वेऽपि सवाल-वृद्धास्तिष्ठन्ति । यदि न सुखति तत एकं क्षपकादिकं स्थापयित्वा शेषाः सर्वेऽपि गच्छन्ति । सोऽपीदृशः स्थाप्यते योऽष्टमं कर्तुं समर्थो भवति । असमर्थ-स्थापने चतुर्गुरु । ततोऽसावष्टमं कृत्वा पलयते ॥ ४६४७ ॥

लद्धे तीरियकज्जा, तस्सेवऽप्पेति अहव भुंजंति ।

20

पभुलद्धे वऽसमत्ते, दोच्चोग्गह तस्स मूलाओ ॥ ४६४८ ॥

लब्धे संस्कारके यदि ‘तीरितकार्याः’ समाप्तप्रयोजनास्ततः ‘तस्यैव’ संस्कारकत्वामिनो अर्पयन्ति । अथ कार्यमसमाप्तं ततो मुञ्जते । अथ प्रभुणा—संस्कारकत्वामिना लब्धः साधूनां च कार्यमथाप्यसमाप्तं ततस्तस्य मूलदं यद् द्वितीयं वारमवग्रहोऽनुज्ञाप्यते एष सूत्रोक्तो द्वितीयावग्रहः ॥ ४६४८ ॥ अथ द्वितीयपदमाह—

25

वित्तिर्यं पभुनिच्चिसए, णड्डुद्धिय सुख मयमणप्पज्जे ।

असहू य रायदुडे, वोहिकमय सत्थ सीसे वा ॥ ४६४९ ॥

द्वितीयपदमत्र भवति—संस्कारकेण कार्यं समाप्तम्, योऽपि संस्कारकस्य प्रभुः स राज्ञा निर्विषय आह्वसः, देशभङ्गे वा नष्टः, दुर्मिक्षे वा ‘उत्थितः’ उद्घसितः, “सुखे” ति सपुत्र-द्वारः कुत्राप्याभ्रितः सन् गतो गृहं शून्यं सज्जातम्, ‘मृतो वा’ कालगतः; एतानि गृहस्थकारणानि । अस्मिन् तु 30 संयतकारणानि—स साधुरसहिष्णुर्न शक्नोति गवेषयितुम्, राजद्विष्टे वोधिकमये वा अव्यशीर्षके वा सार्धवशः । एतैः कारणैर्विग्रणष्टं संस्कारकं न गवेषयेत्, न च प्रायश्चित्तमायुयात् ॥ ४६४९ ॥

॥ शय्यासंस्कारकप्रकृतं समाप्तम् ॥

अ व ग्र ह प्र कृ त म्

सूत्रम्—

जद्विवसं समणा निग्गंथा सिज्जा-संधारयं विप्पजहंति
तद्विवसं अवरे समणा निग्गंथा हवमागच्छिज्जा स
५ च्चेव उग्गहस्स पुवाणुण्णवणा चिद्धइ अहालंदमवि
उग्गहे २५ ॥

अस्य सूत्रस्य कः सम्बन्धः ? इत्याह—

उग्गह एव उ पगतो, सागारियउग्गहाउ साहम्मी ।

रहितं व होइ खिचं, केवतिकालेस संवंधो ॥ ४६५० ॥

10 पूर्वसूत्रे तावदवग्रह एव 'प्रकृतः' प्रस्तुतो वर्तते, "दोच्चं पि उग्गहं अणुणवित्ता" (सू० २४) इति वचनात्, इदमपि प्रकृतसूत्रमवग्रहविषयम् । यद्वा पूर्वसूत्रद्वये सागारिकावग्रह उक्तः, इह तु सागारिकावग्रहादनन्तरं साधर्मिकावग्रहः प्रतिपाद्यते । अथवा पूर्वसूत्रेषु संस्कारकं प्रत्यर्प्य विहारः कर्तव्य इत्युक्तम्, अत्र तु विहारे कृते तैः साधुभिर्विरहितमपि तत् क्षेत्रं कियन्तं कालमवग्रहयुक्तं भवति ? इति निरूप्यते । एष सम्बन्धः ॥ ४६५० ॥

15 अनेनायातस्यास्य व्याख्या—“जद्विवसं” ति प्राकृतत्वात् सप्तम्यर्थे द्वितीया, ततो यस्मिन् दिवसे श्रमणा निर्ग्रन्थाः शय्या च—वसतिः संस्कारकश्च—तृण-फलकालकः शय्या-संस्कारकम् । अत्र शय्याग्रहणेन ऋतुवद्वकालः सूचितः, संस्कारकग्रहणेन तु वर्षाकालः, अथवा कारणजाते ऋतुवद्वेऽपि संस्कारको गृह्यते इति कृत्वा संस्कारकग्रहणेन द्वावपि गृहीतौ; ततो मासकल्पे वर्षावासे वा पूर्णे शय्यां संस्कारकं वा यस्मिन् दिवसे पूर्वस्थिताः साधवः “विप्रजहति” परित्य-
20 जन्ति तद्विवस एवापरे श्रमणा निर्ग्रन्थास्तत्र क्षेत्रे “हव” शीघ्रमागच्छेयुः ततः सैवावग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति । किमुक्तं भवति ?—य एव ततः क्षेत्राद् निर्गतास्तेषामेवावग्रहे तत् क्षेत्रम्, ये तु तद्विवसमन्ये आगतास्ते क्षेत्रोपसम्पन्ना इति कृत्वा यत् तत्र सचिचादिकं तत् पूर्वस्थितानामाभाव्यम् । कियन्तं कालं यावद् ? इत्याह—“अहालंदमवि उग्गहे” इह यस्यां वेलायां ते साधवो निर्गतास्तावतीं वेलां यावद् द्वितीयेऽप्यहि तेषामेवावग्रहो भवतीति वक्ष्यते,
25 ततः यथालन्दम् इहाष्टपौरुषीप्रमाणं मध्यमं गृह्यते, एतावन्तमपि कालं तदीय एवावग्रहे तत् क्षेत्रम्, अतो यथागन्तुकास्तत्र सचिचादिग्रहणं कुर्वन्ति तदा साधर्मिकतन्त्रप्रत्ययं प्रायश्चित्त-
मापद्यन्ते । अत्र तु सचिचेनाधिकार इति सूत्रार्थः ॥ अथ निर्युक्तिविस्तरः, < तत्र सचिचाव-
ग्रहः शैक्षविषय इति कृत्वा प्रथमतस्तदुत्पत्तिं दर्शयति—>

सुत्त-ज्ज-तदुमयविसारए य खमए य धम्मकहि चाई ।

30 कालहुअम्मि वसंते, उवसंतो स-अण्णगामजणो ॥ ४६५१ ॥

‘कालद्वये’ ऋतुवद्ध-वर्षावासलक्षणे कचित् क्षेत्रे वसतां स्वग्रामजनः—सक्रोशयोजनाभ्यन्तर-
वर्तौ अन्यग्रामजनश्च ‘उपशान्तः’ प्रतिबुद्धः । कथम् ? इत्याह—सूत्रार्थतदुभयविचारद्वयार्थाः
सातिशयं प्रवचनव्याख्यानं करोति, क्षपको मासस्वप्नादि तपस्तप्यते, धर्मकथी क्षीराश्रवादि-
लब्धिसम्पन्नतया वैराग्यजननीं धर्मकथां विदधाति, वादी परवादिनं निरुत्तरीकरोति । एव-
मादिभिः प्रभावकैः स्वग्रामीणोऽन्यग्रामीणश्च भूयान् जनः प्रकथ्यायां परिणतः कृतः ॥ ४६५१ ॥ ५

नीरोगेण सिवेण य, चासावासासु णिग्गया साहू ।

अण्णे वि थ विहरंता, तं चेव य आगया सिचं ॥ ४६५२ ॥

‘नीरोगेण’ ग्लान्थाभावेन ‘शिवेन च’ राजदौस्थ्यद्युपप्लवाभावेन वर्षावासं कृत्वा ते साधवो
निर्गताः । इह ‘वर्षावासे भूयान् काल एकत्र स्वीयते, ततः प्रभूतलोकस्योपशमो भवति’
इत्यभिप्रायेण वर्षावासग्रहणं कृतम्, अन्यथा ऋतुवद्धेऽपि मासकल्पानन्तरमेव विहारः सम्म-
वति । एवं ते ततः क्षेत्राद् निर्गता अन्ये च साधवो विहरन्तस्तदेव क्षेत्रमागत्य ॥ ४६५२ ॥

तत्रावग्रहचिन्तां चिकीर्षुराह—

खिचोग्गहप्पमाणं, तदिवर्सं केति केतुहोरचं ।

जं वेल णिग्गयाणं, तं वेलं अण्णदिवसम्मि ॥ ४६५३ ॥

इह केचिद्वार्त्ताः क्षेत्रावग्रहस्य कालग्रमाणं भुवते—यस्मिन् दिवसे ते निर्गतास्तमेवैकं¹⁵
दिवसमवग्रहः, तत ऊर्द्धं रात्रावग्रहो व्यवच्छिद्यते । केचित्तु भणन्ति—अहोरात्रमवग्रहः,
द्वितीयेऽह्नि सूर्योदयेऽवग्रहो व्यवच्छिद्यते इति भावः । सूरिराह—द्रावप्येतावनादेशौ, अयं
पुनरादेशः—यस्यां वेलायां निर्गतास्तामेव वेलां यावदन्यस्मिन् दिवसेऽवग्रहो भवति, ततः
परं व्यवच्छिद्यते । इत्थं कालतः प्रमाणमुक्तम् । क्षेत्रतस्तु सर्वतः सक्रोशं योजनमवग्रहः, तत
ऊर्द्धमनवग्रह इति ॥ ४६५३ ॥

३०

खेचम्मि य वसहीय य, उग्गहों तहिं सेहमग्गणा होइ ।

ते वि य पुरिसा दुविहा, रुवं जाणं अजाणं च ॥ ४६५४ ॥

इहावग्रहः क्षेत्रे वा भवेद् वसतो वा । यद् इन्द्रकीलादिष्वर्जितं ग्राम-नगरादि तदिह क्षेत्रं
मन्सव्यम्, तत्रावग्रहं प्रतीत्य शैक्षमार्गणा कर्षव्या, कस्याऽऽभवति ? कस्य वा न ? इति विचार-
यितव्यमित्यर्थः । यद् पुनरिन्द्रकीलादियुक्तं तदवग्रहयोग्यं क्षेत्रं न भवतीत्यक्षेत्रमभिधीयते,^{३०}
तत्र वसतिविषया शैक्षमार्गणा भवति, सा चोपरिष्ठात् करिष्यते । क्षेत्रविषयां तावत् करोति—
‘ते वि य’ इत्यादि, ये पुरुषास्तत्र क्षेत्रे प्रकथ्या भूतुमायातास्ते द्विविधाः—एके रूपं
जानन्तोऽपरेऽजानन्तः ॥ ४६५४ ॥ इदमेव व्यकीकरोति—

जाणंतमजाणंता, चउव्विहा उत्थ होंति जाणंता ।

उभयं रूपं सद्धं, चउत्थओ होइ जसकिंति ॥ ४६५५ ॥

जानन्तोऽजानन्तश्चेति शैक्षा द्विविधाः । तत्र जानन्तस्त्वावत् चतुर्विधाः, तद्यथा—एकः^{३०}
शैक्षो विवक्षितक्षेत्रस्थितस्याचार्यादिः ‘उभयं’ रूपं शब्दं च जानाति, धर्मकथाश्रवणार्थं समागतो

१ णा विवेया । यथाप्रतिष्ठातमेव करोति—‘ते वि य’ सा ॥

रूपेण स्वरेण च तमुपलक्षयतीत्यर्थः । द्वितीयो रूपं जानाति न शब्दम्, तृतीयः शब्दं न रूपम्, चतुर्थकः पुनर्यशःकीर्तिं जानाति । यशः—सर्वदिग्गमिनी प्रसिद्धिः, सैवैकदिग्गमिनी कीर्तिः, यशउपलक्षिता कीर्तिः यशःकीर्तिरिति समासः । यस्तु रूप-शब्द-यशःकीर्तानामेकमपि न जानाति सोऽजानान उच्यते ॥ ४६५५ ॥

5 अथ द्वितीयमङ्गमादौ कृत्वा यथाक्रमममूनेव भजान् व्याचष्टे—

उच्चार-चेद्गतासु, पासति रूवं विणिग्गयस्सेगो ।

रत्तिं उर्वित णितो, कासगमादी सुणति सद् ॥ ४६५६ ॥

चउथो पुण असकित्तिं, सुणेह सग्गाम-वसमवासी वा ।

उभयं रूवं सद्, कित्तिं च ण जाणते चरिमो ॥ ४६५७ ॥

10 उच्चारभूमि-चैत्यवन्दनादिषु कार्येषु विनिर्गतस्याचार्यादे रूपम् 'एकः' द्वितीयः शैक्षः पश्यति न पुनः स्वरेण जानीते, उपाश्रये तस्यानागमनात् । तृतीयस्तु शैक्षः 'कर्पकादि' कर्पकः—कृषीवलस्तत्प्रभृतिकः सकलमपि दिवसं क्षेत्रादौ स्थित्वा 'रात्रौ' प्रदोषे गृहमुपागच्छन् प्रभाते च मूयोऽपि निर्गच्छन् धर्मकथायाः परिवर्तनाया वा शब्दं शृणोति न तु रूपमवलोकते ॥ ४६५६ ॥

15 चतुर्थस्तु शैक्षः स्वग्रामवासी प्रतिवृषभग्रामवासी वा दूरस्थः सन् न रूपं पश्यति न च धर्मकथादिशब्दं शृणोति, किन्तु लोकमुखेन तेषामाचार्यादीनां यशःकीर्तिं शृणोति । यस्तु 'चरमः' अजानानः शैक्षः स रूप-शब्दालोकमुभयं कीर्तिं च न जानाति, परं गृहवासनिर्विण्णतया प्रव्रज्यां अहीतुमायातः । एवं वास्तव्यशैक्षः पञ्चविध उक्तः ॥ ४६५७ ॥

वापाहडो वि एवं, पंचविहो होइ आणुपुब्बीए ।

20 एएसिं सेहणं, पचेयं मग्गणा इणमो ॥ ४६५८ ॥

'वाताहृतो नाम' आगन्तुकशैक्षः सोऽपि 'एवमेव' वास्तव्यशैक्षवत् पञ्चविधः 'आनुपूर्व्या' यथोक्तपरिपाठ्या वक्तव्यः । अथैतेषां दशानामपि शैक्षाणां 'प्रत्येकं' पृथक् पृथक् 'इयम्' एतेषु द्वारेषु 'मार्गणा' विचारणा भवति ॥ ४६५८ ॥

तान्येव द्वाराण्यभिधित्सुः श्लोकचतुष्टयमाह—

25 अन्वाघाए पुणो दाहं, जावज्जीव पराजिए ।

पढम-विइयदिवसेसुं, कहं कप्पो उ जाणते ॥ ४६५९ ॥

जाणाविए कहं कप्पो, वत्थन्वे वाताहडे ति य ।

उज्जू अणुज्जुए या वि, कहं कप्पोऽभिघारणे ॥ ४६६० ॥

एगग्गामे अतिच्छंते, कहं कप्पो विहिज्जेते ।

30 दुविहा मग्गणा सीसे, एगविहा य पडिच्छए ॥ ४६६१ ॥

पडिसेहियवचंते, कहं कप्पो विहिज्जेते ।

संगारदिण्णते यावि, कहं कप्पो विहिज्जेते ॥ ४६६२ ॥

न विद्यते व्याघातः—प्रज्ज्याविमो यस्य सोऽव्याघातः शैक्षः, पूर्वसाधुषु क्षेत्रात्रिगतेष्वपि प्रज्ज्यां गृह्णाति न पुनः कालक्षेपं करोतीति भावः । “पुनो दाहं” ति “पुनः” ‘मूयोऽपि यदा किल ते साधवः समायास्यन्ति तदा प्रज्जिष्यामि’ इति कश्चित् शैक्षो ब्रूयात् । “नावजीव परा-जिए” ति ‘यदा यदाऽहं प्रज्जितुमगिरामि तदा तदा नवैर्नवैर्विभैरुचिष्ठमानैर्यावजीवमहं पराजितः, अत एव मे साम्प्रतमपि व्याघात उत्थितो यदेवं साधवो विहारं कृतवन्तः’ इति ६ कश्चिद् ब्रूयात् । एषां शैक्षाणामेकतरे प्रथम-द्वितीयदिवसयोः प्रज्जितुमुपस्थिते ‘ज्ञायके’ रूप-शब्दादिज्ञे ‘कथं’ केन प्रकारेण ‘कल्पः’ पूर्वसाधुसमीपप्रेषणादिको विधिविधीयते ॥ ४६५९ ॥

तथा वास्तव्ये वा वाताहते वा ‘त्वमस्माकं नाभवसि’ इति ज्ञापिते कथं कल्पो भवेत् ? । ऋजुर्नाम—य आचार्यादिरेतान् शैक्षान् पूर्वसाधुसमीपे प्रहिणोति, तद्विपरीतोऽनुजुः, एतयोश्चिन्ता कर्तव्या । अभिधारणम्—एकमनेकान् वा साधून् मनस्वाधाय शैक्षस्य गमनम्, तत्र कथमा-10 भान्या-ऽनाभाव्यतायाः कल्पः क्रियते ? ॥ ४६६० ॥

“एगग्गामे” ति यत्र ग्रामे क्षेत्रिकाः स्थितास्तत्रैव केनापि धर्मकथिना कोऽपि मिथ्यादृष्टि-रुपशमितः स कस्याऽऽभवति ? । “अहच्छंते” ति कमप्याचार्यमभिधार्यातिक्लमति विवक्षित-क्षेत्रमतीत्यागतो गच्छति शैक्षे कथं कल्पो विधीयते ? । तथा ‘शिष्ये’ शिष्यविषया ‘द्विविधा’ संज्ञातका-ऽसंज्ञातकशैक्षमेदाद् द्विप्रकारा मार्गणा भवति । प्रतीच्छके च ‘एकविधा’ केवल-15 संज्ञातकविषया मार्गणा ॥ ४६६१ ॥

“मडिसेहियवचंते” ति भगवता प्रतिषिद्धम्—ज्ञानप्रतिचरणाव्याघातैः शैक्षो न भ्रष्ट-जनीयः, ये तु तं प्रवाज्यान्यत्र प्रेषयन्ति तैः प्रेषिते तस्मिन् गच्छान्तरं व्रजति कथं कल्पो विधीयते ? । सङ्गारः—सङ्केतः स दत्तो यस्य शैक्षस्य स सङ्गारदत्तः, आहिताभ्यादेराकुतिगण-त्वाद् चान्तस्य परनिपातः, तस्मिन्नपि कथं कल्पो विधीयते ? इति । एतत् सर्वं निरूपणीयमिति २० द्वारलोकचतुष्टयसमासार्थः ॥ ४६६२ ॥ अथ विस्तरार्थं विमण्डिषुः प्रथमतो ये पूर्वमुभय-ज्ञादयः पुरुषा उक्तास्तद्विषयकवक्ष्यमाणप्रेषणमेदसद्वहायाह—

चत्तारि णवग जाणंतगम्मि जाणावि ए वि चत्तारि ।

अभिधारणम्मि एए, खित्तम्मि विपरिणया वा वि ॥ ४६६३ ॥

यः पूर्वमुभयश-रूपज्ञादिमेदाद् चतुर्धा ज्ञायक उक्तः तत्र प्रत्येकं चत्वारः ‘नवकाः’ प्रेषण-25 विषया नवप्रकाररूपा भवन्ति । तथा योऽज्ञानानः सन् साधुभिः ‘त्वमस्माकं नाभवसि किन्तु पूर्वसाधूनाम्’ इत्येवं ज्ञापितस्तत्रापि चत्वारो नवकाः । अभिधारणं नाम—मनसिकरणम्, ततः क्षेत्रिकं मनसिकृत्य यदि ‘एते’ अव्याघातादय आगतास्तदा विपरिणता अपि क्षेत्रस्वामिन एवामान्या इति सद्ब्रह्मगाथासमासार्थः ॥ ४६६३ ॥

अथैनमेव विवरीधुरव्याघातद्वारमञ्जीकृत्य तावदाह—

पियमपियं सैं भावं, दहं पुच्छित्तु तस्स साहंति ।

कथं गता ते भगवं, पुट्ठा व मणंति किं तेहि ॥ ४६६४ ॥

१ ‘ता क्रिय’ कां० आ० विना ॥ २ ‘पये वक्ष्यमाणमेद’ कां० ॥

क्षेत्रिकेषु निर्गतेषु योऽसावुभयज्ञः शैलः सः 'प्रव्रजामि' इत्यभिप्रायेणागतो यावदागन्तुकान् साधून् पश्यति ततस्ते साधवस्तस्य प्रियमप्रियं वा भावं प्रहसितमुखतया दीनमुखतया वा दृष्ट्वा पृच्छन्ति—किमेवं प्रहृष्टवदनश्चिन्तापरो वा दृश्यसे ? । एवं पृष्ट्वा तेन स्वस्वरूपे कथिते सति "साहंति" सद्भावं कथयन्ति, यथा—गतास्तेऽन्यत्र विहारेणेति । यद्वा स स्वयमेव पृच्छेत्—
 ५ कुत्र गतास्ते भगवन्तः ? । एवं पृष्ट्वा सन्तो भणन्ति—किं तैर्भवतः प्रयोजनम् ?
 ॥ ४६६४ ॥ स प्राह—

पञ्चदहं ति यं भणिते, अमुगत्थ गया वयं ति दिक्खेउं ।

तेसि समीवं णेमो, ण य वाहणते तयं सो य ॥ ४६६५ ॥

'प्रव्रजिष्याम्यहम्' इति तेन भणिते साधवो वदन्ति—ते क्षेत्रिका अमुकत्र ग्रामादौ गताः,
 10 वयं भवन्तं 'दीक्षयित्वा' प्रव्राज्य तेषां समीपे नयामः, स च 'तकम्' अनन्तरोक्तं वचनं 'न च' नैव व्याहन्ति, न विकुट्टयति—तथेति प्रतिपद्यते इत्यर्थः, एषोऽव्याघात उच्यते ॥ ४६६५ ॥

संघाडग एगेणं, पंथुवएसे व मुंडिए तिणिण ।

इह तरुण मज्झ थेरे, एकेके तिन्नि नव एते ॥ ४६६६ ॥

ततः साधवस्तं प्रव्राज्य सङ्घाटकेन सह क्षेत्रिकाणामन्तिके प्रेषयन्ति १, अथ सङ्घाटको न
 15 पूर्यते तत एकं साधुं सहायं दत्त्वा मुक्तलयन्ति २, तस्याप्यभावे एकाकिनमपि विसर्जयन्ति परं
 पन्थानमुपदिशेयुः ३, एते तरुणस्य त्रयः प्रकाराः, मध्यम-स्थजिरयोरप्येवमेव प्रत्येकं त्रयः,
 एते नव भवन्ति ९ । एष प्रथमो नवकः ॥ ४६६६ ॥

पढमदिणे सग्गामे, एगो णवगो वितिज्जए वितिओ ।

एमेव परग्गामे, पढमे वितिए य वे णवगा ॥ ४६६७ ॥

20 एषः 'एकः' प्रथमो नवकः प्रथमदिने स्वग्रामे प्रव्राज्य प्रेषयतां मन्तव्यः, द्वितीये दिवसे
 एवमेव द्वितीयो नवकः, एवं स्वग्रामे द्वौ नवकावुक्तौ । परग्रामेऽपि 'एवमेव' प्रथम-द्वितीय-
 दिवसयोर्द्वौ नवकौ । एवमेते चत्वारो नवका मुण्डितं प्रेषयतां भवन्ति ॥ ४६६७ ॥

एमेव अमुंडिस्स वि, चउरो णवगा हवन्ति कायच्चा ।

एमेव य इत्थीण वि, णवगाण चउक्कगा दुणिण ॥ ४६६८ ॥

25 एवमेवामुण्डितस्यापि प्रेष्यमाणस्य चत्वारो नवकाः कर्त्तव्या भवन्ति । एवमेते द्वे नवक-
 चतुष्टये पुरुषाणामुक्ते-। स्त्रीणामप्येवमेव द्वौ नवकानां चतुष्कौ सङ्घाटका-ऽऽत्मद्वितीयादिभिः
 प्रकारैः कर्त्तव्यौ । अथ क्षेत्रिकाणामन्तिके न प्रेषयन्ति किन्तु स्वयमेव स्त्रीकुर्वन्ति ततश्चत्वारो
 गुरुकाः ॥ ४६६८ ॥ अथ किमर्थममुण्डितं प्रेषयन्ति ? इति उच्यते—

सागारियसंकाए, णिच्छति विच्छन्ति वा सयं मा मे ।

80 ते व अदद्दु पुणरवि, पचेहममुंडितो एवं ॥ ४६६९ ॥

सागारिकाः—सज्ञातकास्तेषां शङ्कया—'माममी उत्पन्नाज्येयुः' इति बुद्ध्या स्वग्रामे नेच्छति
 स शैलः प्रव्रजितुम् । यद्वा अभी साधवः प्रव्राज्य मा मां ब्रहीष्यन्ति, यदि च तान् साधून्

न, द्रक्ष्यासि ततः पुनरप्यत्रैव 'प्रत्येष्यासि' प्रत्यागमनं करिष्ये इति बुद्ध्या नागन्तुकैरात्मानं सुप्तापयति, एवमसुप्तिर्तं प्रेषयन्ति ॥ ४६६९ ॥

एवं तावदुपयज्ञविषयो विधिरूपाः, अत्र रूपज्ञादिविषयं तमेवातिदिशमाह—

एतेव यं नवकगमो, सहं रूपं च होइ जाणते ।

जो पुण किंचि जाणति, य ते वयं सिस्सते तस्स ॥ ४६७० ॥ 5

एष एव नवकक्रमः शब्दं रूपं च जानति शैक्षे वक्तव्यः, शब्दज्ञे रूपज्ञे चेत्यर्थः । यः पुनः शैक्षः कीदृमिव जानाति न रूपं न वा शब्दं तस्मै 'शिष्यते' निवेद्यते—ते वयं न भवामो येषां सकाशे भवान् भग्नजितुमायात इति ॥ ४६७० ॥ ततो ब्रूयात्—

किं व न कप्पइ तुब्बं, दिक्खेउं तेसि तं य अम्हं ति ।

तत्थ वि सो चेव गमो, णवगणं जो पुरा भणितो ॥ ४६७१ ॥ 10

किं वा युष्माकं दीक्षयितुं न कल्पते ? ततः साधुभिर्वक्तव्यम्—तेषामेव स्वमामवसि नास्माकम् । एवमुक्ते यद्यसौ भणति—यद्येवं तर्हि मां प्रमत्तं तत्र प्रेषयत असुप्तिर्तं वा त्रिसर्ज-यत; ततस्तत्रापि स एव 'गमः' प्रकारो यः सङ्घाटका-ऽऽत्मद्वितीयादिभिर्मैदैन्येष्वानां नवकानां पुरा भणितः ॥ ४६७१ ॥ अथ "अभिधारणम्मि एए, स्विच्चम्मि विपरिणया वा वि" (गा० ४६६३) इति पञ्चाशै व्याचष्टे—

15

विपरिणया वि जति ते, अम्हे तुब्बं भणत्तलं तेहिं ।

तह वि य ण वि ते तेसि, अब्बाहयमादिया होति ॥ ४६७२ ॥

ये अव्याधातावयो वाताहतान्ता शैक्षा अत्र प्रस्तुतास्ते क्षेत्रिकमभिधार्य प्रथममागता अपि कुतोऽपि हेतोस्तं प्रति विपरिणताः सन्तो यथागन्तुकान् भणन्ति—वयं युष्माकं सकाशे प्रवर्जिष्यामः 'अलं' पर्याप्तं 'तैः' पूर्वसाधुभिरिति; 'तथाऽपि' एवं ब्रूवाणा अपि 'ते' अव्याह-20 तादयः 'तेषाम्' आगन्तुकानां न भवन्ति, किन्तु क्षेत्रिकस्यैवेति ॥ ४६७२ ॥

गतमन्याधातद्वारम् । अथ "पुणो दाहं" (गा० ४६५९) ति द्वारमाह—

एहिंति पुणो दाहं, पुडे सिट्ठसि ईय भणमाणा ।

बहुदोसे माणुस्से, अणुसासण णवग तह चेव ॥ ४६७३ ॥

आगन्तुकसाधूनां समीपे 'कुत्र गताः ?' इति पृष्टे ततस्तैः 'शिष्टे' 'अमुकत्र गताः' इति 25 कथिते स शैक्षो ब्रूयात्—"एहिंति पुणो दाहं" ति यदा ते पुनरन्तर्गमिष्यन्ति तदा प्रवर्जिष्यामि "ईय" एवं भणन् स वक्तव्यः—सौम्य । 'बहुदोसे' बहुन्तराये मानुष्ये मा भवामं कृथाः । एवमनुशासनं कृत्वा 'तथैव' नवकगमेन प्रेषणं कर्तव्यम् ॥ ४६७३ ॥

अनुशासनमेव विशेषत उपदर्शयति—

जं कल्ले कायव्वं, णरेण अजेव तं वरं काउं ।

मच्च अकल्लणहिअओ, न इ दीसइ आवयंतो वि ॥ ४६७४ ॥

30

'यद्' दीक्षामहणादि कार्यं 'कल्पये' द्वितीयदिने नरेण कर्तव्यं तदथैव कर्तुं 'वरं' प्रशस्य, 1

यतो मृत्युः 'अक्षरंणद्दयः' स्वभावादेव कठोराशयः तथा कथमप्यापतति यथा आपतन्ति न दृश्यते । उक्तं च—

श्वःकार्यमथ कुर्वीत, पूर्वाह्ने चापराह्निकम् ।

को हि तद् वेत्ति कस्मिन्, मृत्युसेनाऽऽपतिष्यति ॥ ११ ॥ ४६७४ ॥

४ तथा—

तूरह धम्मं काउं, मा हु पमायं खणं पि कुव्वित्था ।

बहुविग्घो हु मुहुचो, मा अवरणं पडिच्छाहि ॥ ४६७५ ॥

भो भव्याः ! स्वरञ्च धर्मं कर्तुम्, मा क्षणमपि प्रमादं कुरुष्वम् । कुतः ? इत्याह—बहवः—
शूल-विष-विस्फुरिका-शस्त्रघाता-ऽग्निदाहादिभेदादनेके विघ्नाः—जीवितान्तराया यत्रासौ बहु-
१० विघ्नः, हुशब्दो यस्मादर्थे, अपिशब्दस्य चानुक्तस्यापि गम्यमानत्वाद् यस्माद् मुहुचोऽपि बहु-
विघ्नः, आस्तां प्रहर-दिवसादिः, अतो महाभाग । मा प्रव्रज्याग्रहणेऽपराह्नमपि प्रतीक्षिष्याः ।
एवमनुशासनं कृत्वा चतुर्भिर्नवकैस्तथैव प्रेषणीयम् ॥ ४६७५ ॥

गतं "पुणो दाहं" ति द्वारम् । अथ यावज्जीवपराक्षितद्वारमाह—

बहुसो उवट्ठियस्सा, विग्घा उट्ठिति जज्जिय जितो मि ।

१६ अणुसासण पत्थवणं, णवगा य भवे समुडियरे ॥ ४६७६ ॥

क्षेत्रिकाणां गमनवृत्तान्तं ज्ञात्वा कोऽपि शैक्षो ब्रूयात्—“बहुशः” अनेकज्ञः प्रव्रज्याग्रह-
णायोपस्थितोऽहम्, परं बारंवारं विघ्ना नवनवा उत्तिष्ठन्ते, अतो “जज्जियं” यावज्जीवमहं
विघ्नैर्जितोऽस्मि, यदेवं ते साधवो विहृतवन्तः, अतः परं तेषु समागतेषु प्रव्रजिष्यामि । एवं
ब्रुवाणस्यानुशासनं कर्तव्यम्—भद्र । साम्प्रतं तव चारित्र्यवारककर्मणामनुदयो वर्धते, अतो
२० मा प्रमादीः, को जानाति भूयोऽपि तेषामुदयो भवेत् ?; आवश्यकामिहितश्च (निर्यु-
गा० ८३२ पत्र ३४५-१) कूर्मचर्मदृष्टान्तस्तत्पुरतः प्ररूपणीयः । एवमनुशिष्य प्रस्थापनं
कर्तव्यम् । तत्र च तथैव मुण्डितेतरयोः प्रत्येकं चत्वारो नवका भवन्ति । एवं प्रथम-
द्वितीयदिवसयोरव्याहृतानां करूपो विधीयते ॥ ४६७६ ॥

अथ “ज्ञापिते कथं कल्पो वास्तव्ये वाताहतेऽपि च” (गा० ४६६०) इति द्वारमाह—

२५ वाताहते वि णवगा, तहेव जाणाविण य इयरे य ।

एमेव य वत्थन्वे, णवगाण गमो अजाणंते ॥ ४६७७ ॥

वाताहतो द्विधा—ज्ञापित इतरश्च । यः क्षेत्रिकाणां यज्ञःकीर्तिमपि न जानाति स आग-
नुकसाधुभिः 'त्वमस्माकं नागवसि, ये गतास्तेषामेवागवसि' इति सद्भावावगमं कारितो ज्ञापित

१ 'सः' चर्म० गा० ॥ २ आवश्यकामिहितः कूर्मचर्मदृष्टान्तोऽयम्—“एषो दहो जोयणवप-
सहस्सविच्छिण्णो चम्मेण णदो । एणं से मज्जे छिडं जत्थ कच्चमस्स गीवा मायति । तत्थ कच्चमो
वासवते वासवते गत्ते भीवं पसारति । तेण कद वि गीवा पसारितां, जाव तेण छिड्ढेण लिगगता । तेण
जोत्तिचं छिड्ढं कोमुदीए पुक्क-फल्लि यं । सो आगतो 'सयणिज्जयाणं दाएमि' । आणेता सच्चतो पलोएति, य
पेच्चति । अवि सो, ण य माणुसतो ॥” ३ 'तादीनां गा० ६० ॥

उच्यते, इतरो नाम-यशःकीर्तिज्ञः । तत्र ज्ञापिते 'इतरास्मिन्' वाताहते प्रव्रजितुमायाते तथैव चत्वारो नवका भवन्ति । वास्तव्योऽपि शैक्षो यः क्षेत्रिकाणां यशःकीर्तिमपि न जानाति तत्रापि नवकानां गम एवमेव मन्तव्यः ॥ ४६७७ ॥

अथ वास्तव्यो वाताहृतो वा यशःकीर्तिमपि न जानाति स कीदृशो भवेत् ? उच्यते—

वृत्त्यन्वे वायाहड, सेवग परतित्थि वणिग् सेहे य ।

6

सन्वेतें उज्जुगो अप्पिणाइ मेलाइ वा जत्थ ॥ ४६७८ ॥

वास्तव्यो वा वाताहृतो वा यो राजकुलसेवको यो वा परतीर्थिको यश्च वणिग् एते अस-
निहितत्वेन यशःकीर्तिमपि गुरुणां न जानीयुः, परं प्रथमद्वितीयदिवसयोः प्रव्रजितुमाया-
तास्तेऽपि क्षेत्रिकाणामाभावात् । अथ अज्जु-अनृजुद्वारचिन्ता-क्रियते—य आचार्य अज्जुर्भवति
स सर्वानप्येतान् क्षेत्रिकाणामर्पयति, यत्र वा क्षेत्रिका भवन्ति तत्र सङ्घाटकादिभिः प्रकारैः 10
प्रेषयित्वा तैः सह मीलयति ॥ ४६७८ ॥

माइहे वारसग्गं, जाणग्ग जाणाविए य चचारि ।

वृत्त्यन्वे वायाहड, ण लभति चंडरो अणुग्वाया ॥ ४६७९ ॥

यस्तु 'मायावी' अज्जुः स न प्रेषयति, तत्र च प्रकाराणां द्वादशकं भवति, तन्नामे वक्ष्यते ।
तथा ज्ञायके ज्ञापिते च समुदिताश्चत्वारः प्रकारा भवन्ति, तद्यथा—ज्ञायकं प्रथमदिवसे न 15
प्रेषयति १, द्वितीये तमेव न प्रेषयति, २, एवं ज्ञापितस्यापि द्वौ प्रकारौ । एतैर्वक्ष्यमाणैश्च
प्रकारैर्वास्तव्यं वाताहृतं वाऽप्रेषयतश्चत्वारोऽनुद्धाता मासाः, न च तान् क्षिप्यान् लभते, कुलस्य-
विरादिभिर्बलात् क्षेत्रिकाणां शाप्यते इत्यर्थः ॥ ४६७९ ॥ अथात्रैव प्रायश्चित्तवृद्धिमाह—

सचरत्तं तवो होती, तवो छेदो पहावई ।

छेदेण छिण्णपरियाय, तथो मूलं तथो दुगं ॥ ४६८० ॥

20

प्रागिव (गा० १५५८) द्रष्टव्यम् ॥ ४६८० ॥ प्रकारद्वादशकमाह—

तरुणे मज्झिम थेरे, तदिण वित्तिए य छक्कं इक्कं ।

एमेव परग्गामे, छक्कं एमेव इत्थीसु ॥ ४६८१ ॥

पुरिसित्थिगाण एते, दो वारसगा उ थुंछिए होंति ।

एमेव य ससिहम्मि य, जाणग्ग जाणाविए भयणा ॥ ४६८२ ॥

25

तरुण-मध्यम-स्यविरान् प्रत्येकं तदिवसे द्वितीयदिने वाऽप्रेषयत एकं प्रकारपट्कं भवति,
एतच्च स्वप्नमविषयम्, परमाग्रेऽपि एवमेव प्रकारपट्कम्; सर्वेऽप्येते द्वादश प्रकाराः पुरुषेषु
भणिताः । एवमेव च स्त्रीष्वपि प्रकारद्वादशकं भवति ॥ ४६८१ ॥

एते द्वे द्वादशके-पुरुष-स्त्रीणां-मुण्डितविषये भवतः । एवमेव च सशिखाकेऽपि शैक्षे
द्वादशकद्वयम् । तदेवं ज्ञायके ज्ञापिते च प्रत्येकं "भयण" चि-भञ्जकविकल्पास्तेषां चत्वारि 30
द्वादशकानि भवन्ति ॥ ४६८२ ॥ अथवा—

अन्वाहए पुणो दात्ति, जावजीवपरादिए ।

तदिण मीयदिणे या, सग्गामियरे य वारसहा ॥ ४६८३ ॥

अव्याहतः पुनरागतप्रव्रजितो यावज्जीवपराजितश्चेति त्रयः शैक्षाः । एतान् तद्दिने द्वितीय-
दिने वाऽप्रेषयतः प्रकारपदकम् । एतच्च स्वग्रामे 'इतरसिंश्च' परग्रामे भवतीति कृत्वा द्वाभ्यां
गुणितं द्वादशधा भवति ॥ ४६८३ ॥ अथ ऋजु-अनृजुलक्षणमाह—

जाणंतमेजाणंते, णेइ व पेसेइ वा अमाइल्लो ।

6 सो चेव उज्जुओ खल्ल, अणुज्जुतो जो ण अप्पेति ॥ ४६८४ ॥

जानतो अजानतो वा शैक्षान् योऽमायावी स क्षेत्रिकाणां समीपे स्वयं नयति वा परहस्तेन
वा प्रेषयति स एव ऋजुक उच्यते । अनृजुस्तु सोऽभिधीयते यो नार्पयति न वा प्रेषयति
॥ ४६८४ ॥ अथैते वास्तव्या वाताहता जानन्तोऽजानन्तो वाऽनृजुभिः प्रव्रजिताः कथं
पश्चात् परिज्ञायन्ते ? उच्यते—स्नाना-ऽनुयानादिषु यत्र मिलितास्तत्र क्षेत्रिकैः कश्चिद्वनृजुप्र-
10 व्रजितो वाताहृतः पृष्टः—कथं भवान् प्रव्रजितः ?, स भणति—

तुम्म चिय णीसाए, मि आगतो दिक्खितो वल्ल णेहिं ।

अम्हे किमपव्वइया, पुट्ठा व ण ते परिकहेसु ॥ ४६८५ ॥

गुष्माकमेव निश्चया अहमागतः अमीमिश्च बलाद् दीक्षितः, मया भृशममी पृष्टास्ततः
एमिराख्यातम्—अयं किं प्रव्रजिता न भवामो यदेवं तान् मार्गयसि ? यद्वा न ते पृष्टाः सन्तः

15 किमप्याख्यातवन्तः ॥ ४६८५ ॥

एवं रूप-शब्द-यशःकीर्तिज्ञो वक्ति । यस्तु कीर्तिमपि न जानाति स ब्रूयात्—

घायाहडो तु पुट्ठो, भणाइ अमुगदिण अमुगकालम्मि ।

एतेहिं दिक्खितोऽहं, तुम्हे वि सुणामि तत्थाऽऽसी ॥ ४६८६ ॥

तुशब्दस्य विशेषणार्थतया यो वाताहृतो यशःकीर्तेरप्यज्ञायकः स पृष्टो भणति—'अमु-
20 कदिने' प्रतिपदादौ अमुष्मिन् काले-मार्गशीर्षादौ मासे दीक्षितोऽहमेतैः, दीक्षानन्तरं च
शृणोमि, यथा—यूयमपि तत्रासीरनिति ॥ ४६८६ ॥

एमेव य जसकिंत्तिं, जाणंतो जो य तं ण जाणाति ।

तस्स वि तहेव पुच्छा, पावयणी वा जदा जातो ॥ ४६८७ ॥

एवमेव वास्तव्योऽपि यो यशःकीर्तिं जानाति यश्च तां न जानाति तस्यापि तथैव खानादौ
25 यदा पृच्छी कृता भवति तदा ज्ञायते । यदा वाऽसौ 'प्रावचनिकः' बहुश्रुतो जातः तदा स्वयं
मेव जानाति—नाहममीषामामाव्यः ॥ ४६८७ ॥

एवं तावत् सचित्तविषयो विधिरूकः । अथाविचादिविषयं तमेवातिदिशच्चाह—

एमेव य अच्चित्ते, दुविहे उवधिम्मि मीसते चैव ।

पुच्छा अपुव्वमुवहिं, दट्ठण अणुज्जुभूयाणं ॥ ४६८८ ॥

30 एवमेवाचित्ते 'द्विविधे' ओवोपग्रहोपधिमेवाद् द्विप्रकारे उपधौ 'मिश्रके च' सोपधिकश्चैवे
विधिर्मन्तव्यः । कथं पुनरसावामाव्योऽनामाव्यो वा ज्ञायते ? इत्याह—'अपूर्व' सारतरङ्गपर्य
दृष्ट्वा अनृजुसूतानां तेषामन्तिके पृच्छा भवति, 'क्षेत्रिकैरयं कदा कुत्र वा गृहीतः ?' इत्येवं ते
पृष्टव्या इति भावः ॥ ४६८८ ॥

एवं वासावासे, उदुवद्धे पथे जल्य वा दाति ।

संचल्य होति उगमहो, केसिचि पतीवदिद्धेतो ॥ ४६८९ ॥

एवं वर्षावासे ऋतुवद्धे वा विविर्मन्तव्यः । एतच्च सचित्तमङ्गीकृत्योक्तम् । अचित्ते तु वर्षावासे वा ऋतुवद्धे वा मासद्वयं दिवसपञ्चकं च पूर्ववर्ग्रह इति, पथि वा व्रजतां यत्र कांप्याचार्यस्तिष्ठति तत्र सर्वतः सक्रोशं योजनमवग्रहो भवति, तत्राप्येवमेव सचित्तादीनामाभा-
व्याऽनामान्यविधिरवसातव्यः । केसात्रिदाचार्याणामयमभिप्रायः—मार्गं गच्छतां प्रुष्ठतो वा नास्तीवग्रहः, अयं चानादेशः । कुतः ? इत्याह—प्रदीपदृष्टान्तोऽत्र भवति । यथा हि प्रदीपः सर्वतः प्रकाशयति, नैकामपि दिशं प्रकाशयन्त्यां करोति, एवमवग्रहोऽपि सर्वतो भवति, न कुत्रचित् भवत्यपीति ॥ ४६८९ ॥

एवं तावत् क्षेत्रे सचित्तादिविषयो विधिरुक्तः । अथाक्षेत्रे तमेवातिदिशति—

10

अविच्छत्ते वसधीए, जाणरा जाणाविए वि एमेव ।

उल्लुगमणुल्लुगे वा, सो चैव गमो हवइ तत्थ ॥ ४६९० ॥

‘अक्षेत्रे’ इन्द्रकीलदियुक्ते नगरादौ सक्रोशं योजनमवग्रहो न भवति, किन्तु, तत्र यस्यां वसतौ यः पूर्व स्थितस्तस्यां सचित्तादिकं यदुपतिष्ठते तत् तस्य आभवति, न पश्चादागतानाम् । तत्रापि य एव क्षेत्रे गम उक्तः स एव सर्वोऽपि ज्ञायके ज्ञापिते च ऋजुकेऽनृजुके च वक्तव्य इति ॥ ४६९० ॥

अथ “कथं कल्पोऽभिधारणे” (गा० ४६६०) इति निर्वचनाह—

अणिदिट्ठ सण्णऽसण्णी, गहिता-गहिण् य ओह सच्छंदो ।

णिदिट्ठ लिंगसहितो, सण्णी तस्सेव जऽण्णस्स ॥ ४६९१ ॥

‘अभिधारणं’ प्रवक्तव्यार्थमाचार्यादेर्मनसा सङ्कल्पनम्, तच्च द्विधा—अनिर्दिष्टं निर्दिष्टं च ।
अनिर्दिष्टं नाम—अभिधारयन् कमप्याचार्यं विशेषतो न निर्दिशति । स चाभिधारको द्विधा—
संज्ञी असंज्ञी च । पुनरेकैको द्विधा—गृहीतलिङ्गोऽगृहीतलिङ्गश्च । एष सर्वोऽप्योषतः—सामा-
न्येनाचार्यविशेषमनिर्दिश्य व्रजन् संच्छन्द आमान्यो भवति, यस्यान्तिके प्रव्रजति तस्यैवासौ शिष्य इत्यर्थः । निर्दिष्टं पुनः—अभिधारणं तदुच्यते यत्र ‘अमुकत्वाचार्यस्य समीपे प्रव्रजि-
ष्यामि’ इति निर्देशं करोति । एषोऽपि द्विधा—संज्ञी असंज्ञी च । मूय एकैको द्विधा—
लिङ्गसहितो लिङ्गसहितश्च । तत्र लिङ्गसहितः संज्ञी यमाचार्यमभिधार्य गच्छति विपरिणतोऽपि तस्यैवासौ भवति, नान्यस्य ॥ ४६९१ ॥

निदिट्ठे अससण्णी, गहिता-गहिण् य अगहिण् सण्णी ।

तस्सेव विपरिणते, विपरिणते जस्स से इच्छा ॥ ४६९२ ॥

योऽसंज्ञी स गृहीतलिङ्गो अगृहीतलिङ्गो वा भवतु, यस्तु ‘संज्ञी’ श्रावकः सोऽगृहीत-
लिङ्गः, एते त्रयोऽप्यविपरिणते भावे न निर्दिष्टमाचार्यमभिधार्य गच्छन्ति तस्यैवामवन्ति ।
अथ तं प्रति भावो विपरिणतस्ततो यस्य सकाशे तेषां प्रव्रजितुमिच्छा तस्यैव ते शिष्याः
॥ ४६९२ ॥ अथ किं कारणं लिङ्गसहितो व्रजति ? इत्याह—

चारिय-समुदाणद्धा, तेणग गिहिपंत धम्मसंद्धा वा । -

एएहिं लिङ्गसहितो, सण्णी व सिथा असण्णी वा ॥ ४६९३ ॥

चारिकः—हेरिकस्तद्विषया शङ्का मा मूदिति बुद्ध्या लिङ्गं गृहीत्वा व्रजति, तथा समुदानं-
भैक्षं तदर्थं लिङ्गं गृह्णाति, गृहीतलिङ्गो हि सुखेनैव भिक्षामाप्नोति । स्तेना वाऽपान्ततले
गृहिप्रान्ता धर्मश्रद्धालवो वा तिष्ठन्ति । एतैः कारणैः संज्ञी वा असंज्ञी वा साधुसामाचारी-
निपुणो लिङ्गसहितः स्यादिति ॥ ४६९३ ॥

इह यो निर्दिश्य व्रजति स एकमनेकान् वा निर्दिशेत् । तत्र यो अनेकान् निर्दिशति स
एवं सङ्कल्पयति—‘यो मे प्रतिभासिष्यते तस्य सकाशे प्रव्रजिष्यामि’ तद्विषयं विधिमाह—

णेगा उदिस्स गतो, लिङ्गेणऽप्फालितो तु एकेण ।

10 दद्धं च अचक्खुस्सं, णिदिट्ठण्णं गतो तस्स ॥ ४६९४ ॥

अनेकानाचार्यानुद्दिश्य लिङ्गेन सहितो बहूनां निर्दिष्टानामन्तिके गतः । तत्र चैकेन
‘आस्फालितः’ सादरमाभाषितो यदि तमभ्युपगतस्तदा तस्यैवासौ शिष्यः । अधामापितोऽपि तस्
‘अचक्षुष्यम्’ अनिर्दिष्टं दद्धा निर्दिष्टमेवान्यं कमप्यभ्युपगतस्तदा तस्याभवति ॥ ४६९४ ॥
इदमेव सविशेषमाह—

15 निर्दिट्ठमणिदिट्ठं, अब्भुवगय लिङ्गि नो लभइ अण्णो ।

लिङ्गी व अलिङ्गी वा, स च्छंदेण अणिदिट्ठो ॥ ४६९५ ॥

निर्दिष्टमनिर्दिष्टं वा आचार्यमभिधार्य गच्छन् ‘लिङ्गी’ लिङ्गसहितः शैक्षो यमाचार्यम-
भ्युपगतस्तस्यैवामवति, ‘नो’ नैवान्यत्वं लभते । यस्तु ‘अनिर्दिष्टः’ नाद्यापि कमप्यभ्युपगतः
स लिङ्गी वा भवतु अलिङ्गी वा सः, ‘छन्देन’ यमभिरोचयति तस्याभवति ॥ ४६९५ ॥

20 एमेव असिहसण्णी, णिदिट्ठस्सुवगतो ण अण्णस्स ।

अब्भुवगतो वि ससिहो, जस्सिच्छति दो व अस्सण्णी ॥ ४६९६ ॥

यथा लिङ्गसहितः संज्ञी निर्दिष्टानां बहूनां मध्ये यमेवाभ्युपगतस्तस्यैवामवति, एवमेवाशि-
खाकोऽपि संज्ञी बहून् निर्दिष्ट्यागतो यस्यैव निर्दिष्टस्यान्तिके ‘उपगतः’ प्रव्रजितुं परिणतस्तस्यै-
वासौ शिष्यो भवति नान्यस्य । यस्तु सशिखाकः संज्ञी स कमप्यभ्युपगतोऽपि यदि पश्चाद्
25 विपरिणतस्तदा यस्यान्तिके प्रव्रजितुमिच्छति तस्याभवति । “दो व अस्सण्णि” चि ‘द्वौ
वा’ अशिखाक-सशिखाकलक्षणौ यौ असंज्ञिनौ तावपि पूर्वं कञ्चनाभ्युपगतौ पश्चाद् विपरिणतौ
स्वच्छन्देन यदुपकण्ठे प्रव्रजतस्तस्याभाव्यौ ॥ ४६९६ ॥

अस्यैवार्थस्य सुखावबोधाय भक्तकानाह—

निदिट्ठ सन्नि अब्भुवगतेतरे अट्ठ लिङ्गिणो भंगा ।

30 एवमसिहे वि ससिहे, वि अट्ठ सन्वे वि चउवीसं ॥ ४६९७ ॥

कमप्याचार्यं निर्दिश्य गच्छन् निर्दिष्टः, ‘संज्ञी’ श्रावकः, ‘अभ्युपगतः’ प्रव्रजितुं परिणतः;
एतैस्त्रिभिः पदैः “इयरे” चि प्रतिपक्षपदसहितैरष्टौ भक्ताः ‘लिङ्गिनः’ लिङ्गसहितस्य गच्छन्तो

भवन्ति । तथाहि—निर्दिष्टः संज्ञी अम्युपगतः १ निर्दिष्टः संज्ञी अनम्युपगतः २ निर्दिष्टोऽसंज्ञी अम्युपगतः ३ निर्दिष्टोऽसंज्ञी अनम्युपगतः ४, अनिर्दिष्टपदेनाप्येवमेव चत्वारो भक्ता लभ्यन्ते, एते अष्टौ भक्ता लिङ्गिन उक्ताः । अशिखाके सशिखाकेऽपि चैवमेव प्रत्येकं भष्टौ भक्ता भवन्ति । सर्वेऽप्येते मीलिताश्चतुर्विंशतिरूपजायन्ते ॥ ४६९७ ॥ एतेषु विधिमाह—

यदम-चित्ति-तत्तिथ-पंचम-सत्तम-नव-तेरसेषु भंगेषु ।

5

विपरिणतो वि तस्सेव होह सेसेषु सच्छदौ ॥ ४६९८ ॥

प्रथम-द्वितीय-तृतीय-पञ्चम-सप्तम-नवम-त्रयोदशेषु भङ्गेषु विपरिणतोऽपि यं निर्दिष्ट्यागतो यं वा अम्युपगतस्तस्यैवाभवति । 'शेषेषु' चतुर्थ-षष्ठा-ऽष्टम-दशमैकादश-द्वादश-चतुर्विंशदेषु चतुर्विंशान्तेषु सप्तदशेषु भङ्गेषु 'स्वच्छन्दः' स्वेच्छा, यः प्रतिभाति तस्यैवाभवतीत्यर्थः ॥ ४६९८ ॥ इदमेव व्यक्तीकुर्वन्माह—

10

सर्वो लिङ्गी असिहो, य सावतो जस्स अब्धुवगतो सो ।

णिदिट्टसण्णिलिङ्गी, तस्सेवाणब्धुवगतो वि ॥ ४६९९ ॥

सर्वो लिङ्गी अशिखाकश्च आचको यस्यान्तिकेऽम्युपगतः स एव तं लभते । किमुक्तं भवति !—यो लिङ्गसहितोऽम्युपगतः स निर्दिष्टोऽनिर्दिष्टो वा संज्ञी असंज्ञी वा भवतु, यश्चाशिखाकः आचकोऽम्युपगतः सोऽपि निर्दिष्टोऽनिर्दिष्टो वा भवतु, एष सर्वोऽपि यमेवाभ्यु- 18 पगतो विपरिणतोऽपि तस्यैवाभवति । एतेन प्रथम-तृतीय-पञ्चम-सप्तम-नवम-त्रयोदशभक्ताः सूचिताः । तथा यो लिङ्गी निर्दिष्टः संज्ञी च स यद्यप्यनम्युपगतस्तथापि यमेव निर्दिष्ट्यागतः तस्यैवाभवति, न पुनर्विपरिणतोऽप्यन्यस्य, अनेन द्वितीयो भङ्गो गृहीतः । शेषेषु तु सप्तदश-स्वपि भङ्गेषु यन्म्युपगतस्तत्राविपरिणतस्तस्यैव, विपरिणतस्तु स्वेच्छया; यत्र तु नाम्युपगत-स्तत्र विपरिणतोऽविपरिणतो वा यथास्वच्छन्दमागम्य इति ॥ ४६९९ ॥

20

गतं "कथं कल्पोऽभिधारणे" इति द्वारम् । अथैकग्रामे इति द्वारमाह—

अस्सञ्जी उवसमितो, अप्पणो-इच्छाह अप्पणहि तस्स ।

दड्ढणं च परिणए, उवसामिते जस्स वा सिवत् ॥ ४७०० ॥

केनचिद् धर्मकथिना कश्चिद् 'असंज्ञी' मिथ्यादृष्टिः 'उपशमितः' प्रव्रज्याभिमुखीकृतः स यावद् नाद्यापि सम्यक्तत्वं प्रतिपद्यते तावत् प्रव्रजन् क्षेत्रिकस्याभवति । अथ सम्यक्तत्वं प्रतिपन्नः 25 तच्च क्षेत्रमन्यस्याचार्यस्य सत्कं ततोऽसावात्मन इच्छया आभवति; यदि क्षेत्रिकस्योपतिष्ठते ततस्तस्यैव, अथोपशमयत उपस्थितस्तत उपशमयत एव, एतौ द्वौ मुक्त्वाऽन्यस्य नाभवति । "अत्राहि" ति अथ 'अन्यत्र' क्षेत्राद् बहिरुपशमितस्तदा तस्योपशमकस्याभवति । अथ धर्मकथिना- 30 ऽपि नोपशामितः परमन्यं कमप्याचार्यादिकं दृष्ट्वा स्वयमेव प्रव्रज्यायां 'परिणतस्ततोऽसौ क्षेत्राद् बहिरुपशान्तः उपशमिन आभवति, भूचिदर्शनद्वारेणोपशमनकारिण इत्यर्थः । अथ क्षेत्रान्तरूप- 30 शान्तस्ततो यस्य सत्कं क्षेत्रं तस्यागम्यः ॥ ४७०० ॥ अमुमेवार्थं सविशेषमाह—

परखित्ते वसमाणो, अइकमंतो न ण लभति असण्णि ।

छंदेण पुच्चसण्णि, गाहितसम्माति सो लभति ॥ ४७०१ ॥

परक्षेत्रे मासकल्पेन वर्षावासेन वा वसन् 'अतिक्रामन् वा' परक्षेत्रमप्रतो गन्तुमनास्ताव-
स्थितः 'असंज्ञिनम्' अपतिपन्नसम्यक्तत्वं स्वयमुपशमितमपि न लभते । अथ कश्चिन्मिथ्याहं हि
सम्यक्तत्वं आदिशब्दादणुव्रतानि वा ग्राहयित्वा क्षेत्रान्तरं गतः भूयोऽप्यन्यथा तदेव क्षेत्रमा-
यातः, स च प्राशुपशामित इदानीं पूर्वसंज्ञी लभ्यते, ततस्तं पूर्वसंज्ञिनं सम्यक्तत्वादिग्राहितं 'सः'
८ उपशमकश्छन्देन लभते । किमुक्तं भवति ?—उपशमिकं क्षेत्रिकं वा यमसावभिरोचयति तस्या-
भवति । एवं व्रयाणां वर्षाणामारतो मन्तव्यः, त्रिषु वर्षेषु पूर्णेषु स पूर्वसंज्ञी क्षेत्रिकस्यैवाभाव्यः,
नोपशमयतः । आह च चूर्णिकृत्—“तिस्रु वरिसेषु पुष्पेसु खेत्तियस्सेवाभवति, न उव-
सामितस्स” चि ॥ ४७०१ ॥ गतमेकस्मामद्वारम् । अथ 'अतिक्रामन्'द्वारमाह—

मगंतो अत्रखित्ते, अभिधारंतो उं भावतो तस्स ।

10 खित्तिम्मि खित्तियस्सा, वार्हिं वा परिणतो तस्स ॥ ४७०२ ॥

शैक्षः कश्चिदाचार्यं मार्गयन् व्रजति, तस्य च 'अन्यक्षेत्रे' परकीयक्षेत्राभ्यन्तरे पथि गच्छतः
कश्चिद् धर्मकथी मिलितः, स यथाकर्षणहेतोस्तस्य धर्मं कथयति तदा यमाचार्यमभिधारयन्
व्रजति तस्याभवति, न कथयतः । अथ 'भावतः' स्वभावादेव कथयति ततस्तस्य धर्मकथि-
कस्याभवति । तुशब्दो विशेषणे, स चैतद् विशिनष्टि—यदि क्षेत्राभ्यन्तरे स्वभावतः कथयति
15 ततः क्षेत्रिकस्याभाव्यः, अथ क्षेत्राद् बहिस्ततो धर्मकथिनः । अथान्तराऽन्तरा तस्य भावः परि-
णमते निवर्तते च ततः क्षेत्रे 'परिणतः' प्रव्रज्याभिमुखीभूतः क्षेत्रिकस्याभवति, बहिस्तु परि-
णतः 'तस्य' कथयत आभाव्य इति ॥ ४७०२ ॥ इदमेव व्याचष्टे—

अभिधारितो वच्चति, पुच्छित्ता साह वच्चतो तस्स ।

परिसागतो व कंहई, कङ्कणहेउं न तं लभति ॥ ४७०३ ॥

20 कश्चिदाचार्यमभिधारयन् शैक्षो व्रजति, तस्य कोऽपि साधुः पथि गच्छन् मिलितः, तेन च
पृष्टः—अमुक आचार्यः कुत्राऽस्ते ? साधुराह—किं तेन भवतः प्रयोजनम् ?; स प्राह—तस्या-
न्तिके प्रव्रजितुकामोऽहम्; एवं पृष्ट्वा तस्य व्रजत एवाकर्षणहेतोः “साह” चि धर्मं कथयति ।
यद्वा ग्रामे कापि पर्वदन्तर्गतस्य धर्मं कथयत उपस्थितस्ततो बन्दिता तथैव स्वाभिप्राये
कथिते स आकर्षणहेतोर्विशेषतो धर्मं कथयति, कथिते च यद्यसौ प्रव्रजितुमभिलषति ततो
25 न तं शैक्षं लभते, अभिधारिताचार्यस्यैव स आभवति ॥ ४७०३ ॥

उज्जु कहए परिणतं, अंतो खित्तस्स खित्तियो लभइ ।

खित्तवार्हिं तु परिणयं, लभतुज्जु कही ण खलु मादी ॥ ४७०४ ॥

अथासौ 'कथकः' धर्मकथी ऋजुकः सद्भावतः कथयति नाकर्षणहेतोः, स च प्रव्रज्यायां
परिणतः ततः क्षेत्रान्तः परिणतं क्षेत्रिको लभते, क्षेत्रवहिः परिणतं तु ऋजुको धर्मकथी लभते
30 न खलु 'मायी' मायावान् ॥ ४७०४ ॥

परिणमइ अंतरा अंतरा य भावो णियत्तति ततो से ।

खित्तिम्मि खेत्तियस्सा, वार्हिं तु परिणतो तस्स ॥ ४७०५ ॥

अथान्तराऽन्तरा तस्य भावः प्रवृत्त्यां प्रति परिणमते निवर्तते वा ततः क्षेत्रे परिणतः क्षेत्रिकस्याभवति बहिस्तु परिणतः 'तस्य' धर्मकथिन आमवतीति ॥ ४७०५ ॥ गतम् 'अति-क्रामन्'द्वारम् । अथ "द्विविधा मार्गणा शिष्ये एकविधा च प्रतीच्छके" (गा० ४६६१) इति यदुक्तं तत्र प्रतीच्छकविषयां तावदेकविधां केवलसञ्ज्ञातकविषयां मार्गणामाह—

माया पिया व माया, भगिणी पुत्रो तदेव धृता य ।

6

छप्येते नालवद्वा, सेसे पमवन्ति आपरिया ॥ ४७०६ ॥

माता पिता आता भगिनी पुत्रस्यैव दुहिता च, पठ्येतेऽन्तरवल्लीमधिकृत्य नालवद्वा मन्तव्याः । एते चाभिधारयन्तः प्रतीच्छकस्याभवन्ति । उपलक्षणमिदम्, तेन परम्परावल्ली-वद्वा अपि वक्ष्यमाणाः षोडश जना अभिधारयन्तस्तस्यैवामवन्ति । शेषास्तु—ये नालवद्वा न भवन्ति तेषु आचार्याः प्रभवन्ति, न प्रतीच्छकः ॥ ४७०६ ॥

10

इदमेव व्यक्तीकुर्वन् परम्परावल्लीं प्रतिपादयति—

माउम्माया य पिया, माया भगिणी य एव पिउणो वि ।

मातादिपुत्र-धृता, सोलसगं छ च बावीसं ॥ ४७०७ ॥

बावीस लभति एए, पडिच्छओ जति य तमभिधारंती ।

अभिधारमणभिधारे, णायमणातेतरे ण लमे ॥ ४७०८ ॥

15

मातुः सम्बन्धिनो माता पिता आता भगिनी चेति चत्वारो जनाः ४, पितुः सम्बन्धिनोऽप्येव-मेव चत्वारो जनाः ८, "भायाइपुत्र-धृता" चि मातुः सम्बन्धी पुत्रो दुहिता चेति जनद्वयम् १०, आदिशब्दाद् भगिन्या अप्यपत्यं भागिनेयो भागिनेयी चेति द्वयम् १२, पुत्रस्यापत्यं पौत्रः पौत्री चेति द्वयम् १४, दुहितुरपत्यं दौहित्रो दौहित्री चेति द्वयम् १६, सर्वसङ्ख्या षोडशकं भवति । यद् वाऽऽन्तरवल्लीजना अत्र प्रक्षिप्यन्ते, ततो द्वाविंशतिर्यवति ॥ ४७०७ ॥ 20

द्वाविंशतिमप्येतान् जनान् प्रतीच्छको लभते यदि च 'तं' प्रतीच्छकम् 'अभिधारयन्ति' मनसि कुर्वन्ति, अनभिधारयन्तस्तु तेऽप्याचार्यस्यैवामाव्या इति भावः । इतरे—उक्तन्यतिरिक्ता-स्तानभिधारयतो वा अनभिधारयतो वा ज्ञातकान् वाऽज्ञातकान् वा प्रतीच्छको न लभते ॥ ४७०८ ॥

अथ शिष्यविषयां द्विविधां मार्गणामाह—

नायगमणायगा पुण, सीसे अभिधारमणभिधारे य ।

25

दोक्खर-खरदिट्ठाता, सच्चे वि भवन्ति आपरिए ॥ ४७०९ ॥

द्विविधा मार्गणा नाम—ये शिष्यस्य 'ज्ञातकाः' स्वजना ये च 'अज्ञातकाः' अस्वजनास्ते तमभिधारयन्तो वाऽऽनभिधारयन्तो वा सर्वेऽप्याचार्यस्याभवन्ति न शिष्यस्य । कुतः ? इत्याह—'अक्खर-खरद्विष्टान्तात्' "दासेण मे खरो कीओ, दासो वि मे खरो वि मे ।" इति निदर्शनात् ॥ ४७०९ ॥ अथ "पडिसेहिय वञ्चते क्हं कप्पो विहिज्जइ" (गा० ४६६२) इति द्वारं 30 निरूपयन्माह—

पुच्छुप्पअगिलाणे, असंथरंते य चउयुरु छण्हं ।

वयमाण एगे संधाडए य छप्येते ण लभन्ति ॥ ४७१० ॥

एकत्र ग्रामे गच्छः स्थितः, तेषां च ग्लान उत्पन्नः, तत्प्रतिचरणे साधवो व्यापृताः सन्तः सर्वेऽपि भिक्षामदितुं न प्रभवन्ति, ततश्चासंस्तरणं सञ्जातम् । एवं ग्लाने पूर्वोत्पन्ने असंस्तरात् शैक्ष उपस्थितः, ते च ग्लानकार्यव्यापृततया शैक्षं वर्त्तापयितुं न पारयन्ति, अतो भगवद्भिः प्रतिषिद्धम्—न तैः शैक्षो दीक्षणीयः, यदि दीक्षयन्ति ततश्चतुर्गुरुकाः । अथ लोभदोषेणा-
 १० मीषां पण्णां प्रकाराणामन्यतरेण प्रेषयन्ति—“वयमाण” इत्यादि, तं शैक्षं मुण्डयित्वा ‘वन्न त्वमेकाक्येवासुकाचार्यसन्निधौ’ इति वदन्तो विसर्जयन्ति, यद्वा तस्यैकं कमपि सहायं सङ्घाटकं वा समर्पयन्ति, एते त्रयः प्रकारा मुण्डितस्य भवन्ति; अमुण्डितस्याप्येत एव त्रयः; एते षडपि तं शैक्षं न लभन्ते, षड्भिः प्रकारैः प्रेषयन्त इत्यर्थः । येषां समीपे प्रेषयन्ति तेपामेवासौ शिष्यः ॥ ४७१० ॥ ८ अथैवमसमीपे स्थापयन्ति तत इमे दोषाः—

10 आयरिय-गिलाणे गुरुगा, सेहस्सा अकरणम्मि चउलहुगा ।

परितावणणिप्फणं, दुहतो भंगे य मूलं तु ॥ ४७११ ॥

शैक्षं प्रजाप्य तद्वैद्यावृत्त्यव्याकुलाः सन्तो यद्याचार्याणां ग्लानस्य वा वैद्यावृत्त्यं न कुर्वन्ति चतुर्गुरुकाः । अथ शैक्षस्य न कुर्वन्ति चतुर्लघुकाः । अथ ग्लानादीनामनागाढमागाढं वा परि-
 तापना भवति ततस्तन्निष्पन्नम् । “दुहतो भंगे य” चि शैक्षस्य यदुन्निष्कमणं ग्लानस्य यद्
 15 मरणम् एष द्विधा भङ्ग उच्यते तत्र मूलं भवति ॥ ४७११ ॥ अथ द्वितीयपदमाह—

संथरमाणे पच्छा, जायं महिते व पच्छ गेलञ्जं ।

अपव्वइए पव्वइए, संघाडेगे व वयमाणे ॥ ४७१२ ॥

इह गच्छे ग्लानो विद्यते परं नागाढं ग्लानत्वम्, ततः संस्तरति तैः शैक्षमपि वर्त्तापयितु-
 माचार्याणामपि कर्तुमेवं प्रव्रजितः शैक्षः, पश्चाच्च ग्लानत्वमागाढं समवनि, तत्रोद्वर्त्तन-परिव-
 20 र्त्तनादिव्यापृता एके तावद् भिक्षां न हिण्डन्ते, येऽपि हिण्डन्ते तेऽपि न शक्नुवन्ति सर्वेषामपि पर्याप्तमानेत्तुम्, एवमसंस्तरणं जातम्; यद्वा मूलत एव ग्लानत्वं पूर्वं नासीत् किन्तु पश्चाच्छैक्षे
 ‘गृहीते’ प्रव्रजिते सति ग्लानत्वमुत्पन्नं ततोऽसौ षड्भिः प्रकारैः प्रेषणीयः । तद्यथा—‘अप्रव्र-
 जितः’ मुण्डितः, ‘प्रव्रजितः’ मुण्डितः । एष द्विविधोऽपि त्रिधा—सङ्घाटकेन एकसाधुना
 “वयमाणे” चि एकाकी ब्रजेति भुवाणैः, एकाकित्वेनेत्यर्थः ॥ ४७१२ ॥

25 अथ “संथरमाणे पच्छा जायं” ति पदं विशेषतो व्याचष्टे—

नागाढं पउणिस्सइ, अचिरेणं तं च जायमागाढं ।

सेहं वड्डवेउं, ण तरंति गिलाणकिञ्चं च ॥ ४७१३ ॥

पूर्वमनागाढं ग्लानत्वं भवेत्, ततः शैक्षे उपस्थिते चिन्तितम्—अचिरेणैवायं ग्लानः
 प्रगुणीभविष्यति; ततः शैक्षे प्रव्रजिते तद् ग्लानत्वमागाढं जातम्, ततस्ते शैक्षं वर्त्तापयितुं
 30 ग्लानकृत्यं च कर्तुं समकमेव “न तरंति” न शक्नुवन्ति, अतोऽन्येषां समीपे प्रेषयन्तः शुद्धाः
 ॥ ४७१३ ॥

अपडिच्छणेतरंति, जं सेहवियावडा उ पावंति ।

तं चेव पुण्यमणिं, परितावण-सेहमंगाद् ॥ ४७१४ ॥

इतरे नाम-येषां समीपे श्रेष्ठ्यते यदि ते न प्रतीच्छन्ति तदा चतुर्गुणाः, यच्च ते शैक्ष-
व्यापृताः प्राप्नुवन्ति तन्निष्पन्नं तेषामप्रतीच्छतां प्रायश्चित्तम् । किं पुनस्तद् यत् ते प्राप्नुवन्ति ?
इत्याह—तदेव पूर्वमणितं परितापन-शैक्षमङ्गादिकमत्र दोषजातं भन्तव्यम् । किमुक्तं भवति ?—
ग्लानोऽपतिचर्यमाणः परिताप्येत, शैक्षो वैद्यावृत्त्येऽविधीयमाने प्रतिभज्येत, आदिशब्दाद् ४
ग्लानस्य मरणं वा भवेत् ॥ ४७१४ ॥

संखडिं वा अट्टा, अमृडिं मुडिं च पेसंती ।

वयमाणे एग संघाडए य छप्पेए न लभंति ॥ ४७१५ ॥

सङ्खडिः—प्रकरणं तस्या वाऽर्थाय मनोज्ञाहारलम्पटतया कापि ग्रामे व्रजन्तः सागारिकमिति
कृत्वा शैक्षममुण्डितं मुण्डितं वा प्रेषयन्ति । तत्रापि “वयमाणि” चि एककितया प्रेषणेन एकसा- 10
धुना सङ्घाटकेन च षट् प्रकारा भवन्ति । एतैः पङ्क्तिरपि प्रेषयन्तो न लभन्ते ॥ ४७१५ ॥

इदमेव व्याख्याति—

होहिंति णवग्गाई, आवाह-विवाह-पव्वयमहादी ।

सेहस्स य सागरियं, विहाहिंति मा व पेसिंति ॥ ४७१६ ॥

इह शैक्षः केषाञ्चिदुपस्थितः, तत्र च आवाह-विवाह-पर्वतमहादीनि प्रकरणानि ‘नवामाणि’ 15
प्रत्यासन्नानि भविष्यन्ति । आवाहः—नद्या वरगृहानयनम्, विवाहः—पाणिग्रहणम्, पर्वतमहः
प्रतीतः, आदिशब्दाद् तडाग-नदीमहादिपरिमहः । शैक्षस्य च तत्र ‘सागारिकम्’ उत्पन्नानन-
मयम्, यद्वा यद्येष शैक्षोऽत्र स्थास्यति तदा सङ्खडिभोजनगृहः ‘मा विद्रास्यति’ मा विन-
ह्यति, यदि च वयमनेनैव सह गच्छामस्ततः सङ्खडेः स्फिटासः अत एवमन्यत्र प्रेषयाम
इति विचिन्त्य पङ्क्तिः प्रकारैश्च प्रेषयन्ति न च लभन्ते, येषामन्तिके प्रेषयन्ति तेषामेवासावा- 20
भवतीति ॥ ४७१६ ॥ गतं ‘प्रतिपिद्धे व्रजति कथं कल्पो विधीयते ?’ इति द्वारम् । सम्प्रति
‘सङ्कारदोषे कथं कल्पो विधीयते ?’ (गा० ४६६२) इति द्वारमाह—

निहिपाणं संगारो, संगारं संजते करेमाणे ।

अणुमोयति सो हिंसं, पव्वावित्तो जेण तस्सेव ॥ ४७१७ ॥

गृहिणां सम्बन्धी यः ‘सङ्कारः’ ‘युष्मदन्तिकेऽस्माभिरियतः कालादुद्धूतं प्रवज्या ग्रहीतव्या’ 25
इति सङ्केतस्तं प्रतीच्छन् संयतः स्वयं च तैः सार्द्धं ‘सङ्कारं’ ‘अहममुष्मिन् दिने युष्मान्
प्रवानयिष्यामि’ इति लक्षणं कुर्वन् ‘हिंसां’ यावदसौ न प्रव्रजति तावन्तं कालं षट्कायविरा-
धनारक्षणामनुमोदयति । स च शैक्षस्तं प्रति विपरिणतो येन प्रवानितस्तस्यैवामवति न सङ्के-
तदायिन इति ॥ ४७१७ ॥ किञ्च—

विपरिणमइ सयं वा, परतो ओसण्ण अण्णत्तिथी वा ।

मोत्तुं वासावासं, ण होइ संगारतो इहरा ॥ ४७१८ ॥

सङ्केतकरणानन्तरं स शैक्षः स्वयं वा विपरिणमति, ‘परतो वा’ परेण-स्वनादिना स विप-

रिणाम्येत, अवसन्नविहारिषु वा प्रव्रजेत्, अन्यतीर्थको वा भवेत्; अतो वर्षावासं मुक्त्वा
'इतरथा' पुष्टालम्बनं विना सङ्गारो न प्रतीच्छनीयो न वा कर्त्तव्यः ॥ ४७१८ ॥

किमर्थं पुनः सङ्गारमसौ करोति ? इत्याह—

संखडि सण्णाया वा, खिचं मोचच्चयं व मा होज्जा ।

६ एएहिं कारणेहिं, संगार करेत्ते चउगुरुगा ॥ ४७१९ ॥

सङ्खडिस्तत्र ग्रामे उपस्थितानां परिहर्तुं न शक्नोति, सङ्गातका वा तस्य तत्र भूयांसंक्षेपा-
माग्रहात् तदानीं न शक्नोति गन्तुम्, क्षेत्रं वा तदतीवस्त्रिभ्य-मधुराहारादिकामसम्पन्नं शैक्ष्य
च तत्र सागारिकम् अतस्तद् मोक्षव्ययं मा भूत्, 'एतैः' एवमादिभिः कारणैः शैक्ष्य सङ्गारं
यः करोति तस्य चतुर्गुरु ॥ ४७१९ ॥ अथ गृहस्थाः किमर्थं सङ्गारं कुर्वन्ति ? इत्याह—

१० रिण वाहिं मोक्खेउं, कुंडुवविचि वउतिच्छित्ते गिम्हे ।

एमादिअणाउचे, कर्त्तिं गिहिणो उ संगारं ॥ ४७२० ॥

ऋणं वा व्याधिं वा 'मोक्षयितुम्' अपनेतुम्, कुटुम्बस्य वा पश्चान्निवृहणयोग्यां वृत्तिं
सम्पादयितुम्, यद्वा ग्रीष्मस्तदानीमतिक्रान्तो वर्षावास आयातः, एवमादिभिः कारणैः अना-
युक्ते-अक्षणिक्तायां गृहिणः सङ्गारं कुर्वन्ति ॥ ४७२० ॥

१५ अथ द्वितीयपदेन सङ्गारे प्रतीयमाणे आभाव्यविधिमाह—

अगविट्ठो मि चि अहं, लम्भति असदेहिं विप्परिणतो वि ।

चोयंतऽप्याहेति व, ते वि य णं अंतरा गंतुं ॥ ४७२१ ॥

सङ्गारे कृते यदि 'अज्ञैः' ग्लानादिकार्यव्यापृतैः स शैक्षो न गवेवितस्तदाऽसौ 'अगवेवितः'
'नैकमपि वारमहममीभिर्गवेवितः' इति बुद्ध्या विपरिणतोऽपि लभ्यते, तेषामेवामवतीत्यर्थः;
२० परं तेऽपि साधवस्तमन्त्राऽन्तरा गत्वा 'नोदयन्ति' सङ्केतसारणापुरस्सरं शिक्षयन्ति, अथ स्वयं
गन्तुं न प्रभवन्ति ततः "अप्याहेति" सन्देशं तस्य प्रेषयन्ति ॥ ४७२१ ॥

एवं खलु अच्छिन्ने, छिन्ने वेला तहेव दिवसेहिं ।

वेला पुण्णमपुण्णे, वाषाए होइ चउभंगो ॥ ४७२२ ॥

एवं तावद् 'अच्छिन्ने' अनियते सङ्गारे विधिरुक्कः, यस्तु छिन्नः सङ्गारस्तत्र विधिरभिधी-
२५ यते— छिन्नो नाम-क्षेत्रतः कालतश्च प्रतिनियतः । क्षेत्रतो ग्राम-वनखण्डादौ प्रव्रज्यादानार्थं
भवद्भिः समागन्तव्यम्, कालतो वेलया दिवसैर्मासैश्च प्रतिनियतैः । तत्र च "वेला पुण्णम-
पुण्णे" चि वेलया उपलक्षणत्वाद् दिवसैश्च पूर्णैः पूर्णैः वा सङ्गारकाले व्याघातो भवेत्, तत्र
चेयं चतुर्भङ्गी—कालः पूर्णो निर्व्याघातं च प्राप्ताः, कालः पूर्णः परं व्याघातः सङ्गातः,
कालोऽव्याप्यपूर्णः परं निर्व्याघातं तत्र प्राप्ताः, कालोऽप्यपूर्णो व्याघातोऽपि जात इति ४ ।
३० अथवा अन्यथा चतुर्भङ्गी—संयतस्य व्याघातो न गृहस्थस्य, गृहस्थस्य व्याघातो न संयतस्य,
द्वयोरपि व्याघातः, द्वयोरपि न व्याघातः ॥ ४७२२ ॥ तत्र संयतस्य व्याघाते विधिमाह—
मंदद्विगा ते तहियं च पत्तो, जति मण्णते ते य सदा ण होंति ।

१ ङिः क्कान्नुपत्थिं मा० ॥ २ स्तेयां प्रतिवन्धान्न ङा० मा० ॥ ३ रपि चाव्या० मा० ॥

सो लम्बती अण्णगतो वि ताहे, दप्पट्टिया जे ण उ ते लम्बती ॥ ४७२३ ॥
यत्र ग्रामादौ सङ्केतः कृत आसीत् तत्र स शैक्षः प्राप्तः साधवस्तु न प्राप्ताः, ततो यथेवं
मन्यते—‘मन्दार्थिनस्ते मद्भिषये, मन्दप्रयोजना अत एव नायाताः’ इति बुद्ध्या विपरिणतः, ते
च साधवो यदि ‘शठाः’ ब्रजिकादिप्रतिबन्धयुक्ता न भवन्ति, ग्लानादिकार्यव्याघृततया नायाता
इति भावः; ततः स शैक्षः ‘अन्यगतोऽपि’ अन्यमाचार्यमभ्युपगतोऽपि तैः साधुभिर्लभ्यते । ये ५
तु दर्पतः स्थितास्ते नैव तं लभन्ते, येन भ्राजितस्तस्यैवासौ शिष्य इति ॥ ४७२३ ॥

पंधे धम्मकहिस्सा, उवसंतो अंतरा उ अन्नस्स ।

अभिधारितो तस्स उ, इयरं पुण जो उ पच्चावे ॥ ४७२४ ॥

यद्यसौ येन साधुना सङ्केतो दत्तस्तदभिमुखं प्रस्थितः पथि गच्छन् अन्तराऽन्यस्य धर्म-
कथिनः समीपे धर्मकथामाकर्ण्योपशान्तः, स च यथमिधारयन् गच्छति तदा ‘तस्यैव’ अभिधारि- 10
तस्याभवति । इतरः पुनः—अनभिधारयिता तं यो धर्मकथी भ्राजयति तस्याभवति ॥ ४७२४ ॥

इदमेव व्याचष्टे—

पुण्णेहिं पि दिणेहिं, उवसंतो अंतरा उ अण्णस्स ।

अभिधारितो तस्स उ, इयरं पुण जो उ पच्चावे ॥ ४७२५ ॥

पूर्णाः अपिशब्दादपूर्णैरपि दिवसैः ‘अन्तरा’ पथि वर्तमानोऽन्यस्य सकाशे उपशान्तः सन् 15
यथमिधारयति ‘भ्रजामि तावदहमभीषां’ समीपे, परं पूर्वेषामेवाहं शिष्यः’ एवमभिधारयन्
तस्यैव पूर्वोच्चार्यस्याभवति । इतरो ज्ञान-यः पूर्वेषां विपरिणतस्तं यः भ्राजयति तस्यैव स
शिष्यः ॥ ४७२५ ॥ नियमप्रदर्शनार्थमिदमाह—

ण्हाणादिसमोसरणे, दङ्गुण वि तं तु परिणतो अण्णं ।

तस्सेव सो ण पुरिमे, एमेव पहम्मि बच्चंते ॥ ४७२६ ॥

ज्ञानादौ समवसरणे ‘तं’ पूर्वोच्चार्यं दृष्ट्वाऽपि यच्चन्यमेव ‘परिणतः’ प्रतिपन्नस्तदा तस्यैवासौ 20
शिष्यो न पूर्वस्य । एवमेव पथि भ्रजतामप्याभाव्या-ऽनामान्यविधिरवगन्तव्यः ॥ ४७२६ ॥

अथ कः संयतस्य गृहस्थस्य वा व्याघातो भवति ? इत्याह—

गेलन्न तेणम नदी, सावय पडिणीय बाल महि वासं ।

इइ समणे नाघातो, महिगावळो उ सेहस्स ॥ ४७२७ ॥

ग्लानत्वं तस्य साधोरुत्पन्नम्, स्नेहका वा अन्तराले द्विविधाः, नदी वा पूर्णा, ‘श्रापदा वा’
व्याघ्रादयः पथि तिष्ठन्ति, भ्रयनीको वा तं प्रतिचरन्नास्ते, ‘व्यालाः’ सर्पास्ते वा पथि गच्छन्तं
जनं दशन्ति, महिका वा वर्षं वा पतितुमारब्धम्, “इय” एवं श्रमणे व्याघातः सम्भवति ।
शैक्षस्यापि महिकावर्जः सर्वोऽप्येष एव व्याघातो वक्तव्यः ॥ ४७२७ ॥

पूर्वं स्वयं विपरिणतमाश्रित्य विधिरुक्तः, अथान्येन विपरिणामितस्य विधिमाह—

विप्परिणामियभावो, ण लम्बते तं च णो वियाणामो ।

विप्परिणामियकहणा, तम्हा खलु होति कायन्वा ॥ ४७२८ ॥

१ पुण्णा-ऽपुण्णदिणेहिं, तुवसंतो तामा० ॥

विपरिणामितः—विवक्षिताचार्यादुच्चारितो भावो यस्य स विपरिणामितभावः, एवंविधः शैक्षो न लभ्यते, विपरिणामकस्य नामवतीति भावः । शिष्यः प्राह—‘तमेव’ विपरिणामनं तावद् वयं न विजानीमः । सूरिराह—यत एवं भवतो जिज्ञासा तस्माद् विपरिणामनं विपरिणामितं तस्य कथना—प्ररूपणा कर्तव्या भवति ॥ ४७२८ ॥ तामेवाह—

५ दिदृग्मदिदृग् विदेसत्थ गिलाणे मंदधम्म अप्सुते ।

णिप्फत्ति णत्थि तस्सा, तिविहं गरहं व से जणति ॥ ४७२९ ॥

शैक्षः कमप्याचार्यमभिधार्य गच्छन् मार्गे कमपि साधुं दृष्ट्वा पृच्छति—अमुके आचार्या भवद्भिः कदाचिद् दृष्टाः ? उताहो न दृष्टाः ?; एवं पृष्टे स साधुर्विपरिणामनबुद्ध्या भणति—किं तैः करिष्यसि ?; शैक्षः प्राह—प्रव्रजितुकामोऽहं तेषां समीपे; एवं श्रुत्वा साधुर्दृष्टानपि 10 तान् ‘न मया दृष्टाः’ इति, अथवा स्वदेशस्थानपि भणति ‘विदेशस्थास्ते’ । एवमग्लानार्नपि ‘ग्लानोऽसौ, व्रज त्वमपि तस्य द्वितीयः’; अथवा ब्रवीति—यस्तस्य पार्श्वे प्रव्रजति सोऽवश्यं ग्लानो ग्लानवैयाघ्रत्ये वा नित्यं व्याघ्रतो भवति । अथवा मन्दधर्माणस्ते, ततः किं तव मन्दधर्मता रोचते ? । यद्वाऽसावरूपश्रुतः, त्वं च ग्रहण-धारणासमर्थस्तस्य पार्श्वे गतः किं करिष्यसि ?; त्वमेव वा तं पाठयिष्यसीति । अथवा तस्य शिष्याणां निष्पत्तिरेव नास्ति, यं 15 प्रव्रजयति स सर्वोऽपि प्रतिभज्यते म्रियते वेति । ‘त्रिविधां वा’ मनो-वाक्-काममेवाद् ज्ञान-दर्शन-चारित्रमेवाद् वा त्रिप्रकारां गृह्णां वक्ष्यमाणरीत्या यदसौ करोति, सा विपरिणामना मन्तव्या । एनां कुर्वतश्चतुर्गुणकम्, न च तं शैक्षं लभते, अतो नैवं कथनीयम्, किन्तु दृष्टादिपदेषु सद्भाषः कथनीयः ॥ ४७२९ ॥ कथम् ? इत्याह—

जइ पुण तेण ण दिट्ठा, णेव सुया पुच्छित्तो भणति अण्णे ।

२० जति वा गया विदेसं, तो साहइ जत्थ ते विसए ॥ ४७३० ॥

योऽसौ शैक्षेण पृष्टस्तेन यदि ते सूरयो न दृष्टाः नैव श्रुतास्ततः पृष्टः सन् भणति—अहं न जानामि, ‘अन्यान्’ अपरान् साधून् पृच्छ । अथ जानाति ततो यथावत् कथनीयम् । यदि विदेशं गतास्ततो यत्र ‘विषये’ देशे ते वर्चन्ते तं कथयति । अथ नाख्याति हीनाधिकं वाऽऽख्याति ततो विपरिणामना भवति ॥ ४७३० ॥

२५ सेसेसु उ सम्भावं, णातिक्खति मंदधम्मवजेसु ।

गूहयते सम्भावं, विप्परिणति हीणकहणे वा ॥ ४७३१ ॥

‘शेषेषु’ ग्लानादिषु पदेषु मन्दधर्मवर्णेषु सद्भावं नाख्याति, यद्यप्यसौ ग्लानोऽल्पश्रुतो वा शिष्यनिष्पत्तिर्वा तस्य नास्ति तथापि तत्र कथनीयम् । यस्तु मन्दधर्मा पार्श्वस्थादिस्तत्र सद्भाषः कथनीयः, मा संसारपारगन्तुकामः सुतरां संसारे पतिष्यतीति कृत्वा । यस्तु ज्ञान-दर्शन-चारि- 30 त्र-तपःसम्पन्नो वादी धर्मकथी सद्ब्रह्मोपग्रहकारी तद्विषयं सद्भावं यदि ‘गूहयति’ अपलपति हीनकथनं वा करोति, अधिकमप्यन्याचार्येभ्यो हीनं कृत्वा कथयतीत्यर्थः, एषा विपरिणामना मन्तव्या ॥ ४७३१ ॥ अथ त्रिविधां गृह्णां व्याचिख्यासुस्तत्स्वरूपं तावदाह—

१ नपि ग्लानानसौ वक्ति, ‘व्रज मो’ ॥

सीसोर्कपण गरिहा, हत्थ विलंबिय अहो य हकारे ।

वेला कण्णा य दिसा, अँच्छतु णामं ण घेत्तव्वं ॥ ४७३२ ॥

गर्हा नाम शैक्षेण पृष्ठः सन् शीर्षोवकम्पनं करोति, हस्तौ वा धुनीते, विलम्बितानि वा करोति—हस्तौ बौध्वा वा विलम्बयतीत्यर्थः, यद्वा ब्रवीति—अहो ! प्रव्रज्या अहो ! प्रव्रज्या, हाकारं वा करोति—हा ! हा ! कष्टं यदेवं नष्टो लोकः, “वेल्” चि नामापि तस्य न वर्ततेऽस्यां ५ वेलायां ग्रहीतुमिति, कर्णौ वा तदीयनामग्रहणे स्थागयति, यस्यां वा दिशि स तिष्ठति तस्यां न स्थातव्यमिति ब्रवीति, < उँपलक्षणत्वाद् अक्षिणी वा निमीलयति, यद्वा > नामापि तस्य निरञ्जैर्न ग्रहीतव्यम्, अत आस्तामेतद्विषयं पृच्छादिकमिति ॥ ४७३२ ॥

नाणे दंसण चरणे, सुत्ते अत्थे य तदुमए चेव ।

अह होति तिहा गरहा, कायो बाया मणो वा वि ॥ ४७३३ ॥ 10

ज्ञाने दर्शने चारित्रे चेति त्रिविधा गर्हा भवति—तत्र ज्ञानगर्हा नाम नटपठितेनेव किं तदीयेन ज्ञानेन १, दर्शनगर्हा तु मिथ्यादृष्टिर्नास्तिकप्रयासौ, चारित्रगर्हा सातिचारचारित्रोऽचारित्री वाऽसौ । अथवा सूत्रेऽर्थे तदुभये चेति त्रिविधा गर्हा—तत्र सूत्रं तस्य शङ्कित-स्त्वलितम् अर्थे पुनरबुध्यते १, यद्वाऽर्थे नाबुध्यते सूत्रं पुनरागच्छति २, उभयमपि वा तस्याविशुद्धं न जानाति वा किमपीति ३ । अथवा काय-बाङ्-मनोभेदात् त्रिधा गर्हा—तत्र कायगर्हा तेषां-15 माचार्याणां शरीरं हुण्डादिसंस्थानं विरूपं वा, बागर्हा मन्मनं काहलं वा ते जल्पन्ति, मनो-गर्हा न तेषां तथाविधमूहा-ऽपोहपाठ्यं न वा ग्रहण-धारणासामर्थ्यमिति । ‘अथ’ एषा त्रिविधा गर्हा भवति ॥ ४७३३ ॥ प्रकरणान्तरेण गर्हमेवाह—

एव्वयसि आम कस्स, त्ति सगासे अम्वगस्स निदिट्ठे ।

आयपराधिगसंसी, उवहणति परं इमेहिं तु ॥ ४७३४ ॥ 20

कोऽपि शैक्षः केनापि साधुना पृष्ठः—प्रव्रजसि त्वम्; स ग्राह—आमम्; ‘कस्य सकाशे ?’ इति पृष्ठः सन् भूयोऽप्याह—अमुकस्याचार्यस्य समीपे, एवं ‘निर्दिष्टे’ उक्ते स साधुरा-स्मानं परस्मादधिकं शंसितुम्-आख्यातुं शीलमस्वेत्यात्मपराधिकशंसी परममीभिर्वचनैरुपहन्ति ॥ ४७३४ ॥ तद्यथा—

अवहुस्सुताऽविसुद्धं, अवळंदा तेसु वा वि संसग्गि ।

ओसन्ना संसग्गी, व तेसु एक्केक्कए दुव्वि ॥ ४७३५ ॥ 25

अहं बहुश्रुतः सोऽवहुश्रुतः, अहं विशुद्धपाठकः स पुनरविशुद्धपाठी, यद्वा यथाच्छन्दोक्ते आचार्याः ‘तैर्वा’ यथाच्छन्दैः सह ते ग्राहतरं संसर्गिणः, गाथायां तृतीयांशे सप्तमी, अवसन्ना वा [ते] तैः सार्धं संसर्गिणो वा, एवं पार्श्वस्थादावपि एकैकस्मिन् भेदे द्वौ द्वौ दोषावेवमेव वक्तव्यौ ॥ ४७३५ ॥ अथ काय-बाङ्-मनोगर्हमेव प्रकारान्तरेणाह—

सीसोर्कपण हत्थे, कण्ण दिसा अँच्छि कायिगी गरिहा ।

१ अँच्छी नामं तांभा० । चूर्णिकृता विशेषचूर्णिकृता चायमेव पाठ आहतोऽस्ति ॥ २ शीर्षं कम्पयति, हस्तौ भा० ॥ ३ < > एतन्मध्यगतः पाठः भा० नास्ति ॥

वेला अहो य ह चि य, णामं ति य चायिगी गरहा ॥ ४७३६ ॥

अह माणसिगी गरहा, स्रतिञ्जति णित्त-व्रचरागेहिं ।

धीरत्तणेण य पुणो, अभिणंदइ णेय तं वयणं ॥ ४७३७ ॥

शीर्षावकम्पनं हस्तविलम्बनं कर्णस्वगनम् अन्यस्यां दिशि स्थानम् अक्षिनिमीलनम् अनिसेष-
5 लोचनस्य वा क्षणमवस्थानम् एषा सर्वाऽपि कायिकी गर्हा । यत्तु अस्यां वेलायां नाम न ग्रही-
तव्यम् अहो ! कष्टम् हाहाकारकरणम् नाम च तस्य कदाऽपि न ग्रहीतव्यमित्यादिभाषणं सा
वाचिकी गर्हा ॥ ४७३६ ॥

‘अथ’ अनन्तरं मानसिकी गर्हा मनसि तमाचार्यं जुगुप्सते । कथमेतद् ज्ञायते ? इत्याह—
नेत्र-वक्रयोः सम्बन्धिनो ये रागाः—मुकुलन-विच्छायाभवनादयो विकारास्तैः सूच्यते मानसिकी
10 गर्हेति । यद्वा ‘प्रव्रजामि’ इति भणिते ‘साध्विदम्, कृत्यमेतद् भव्यानाम्’ इत्यादिवचोभिर्नैव
तदीयं वचनमभिनन्दते, धीरतया वा तूष्णीक आस्ते । एवमन्यतरस्मिन् गर्हाप्रकारे कृते तस्य
शङ्का भवति—अवश्यमकार्यकारी स आचार्यादिः सम्मान्यते, न चामी साधवोऽलीकं भाषन्ते,
अहमपि तत्र गत आत्मानं नाशयिष्यामीति ॥ ४७३७ ॥

एताणि य अण्णाणि य, विप्परिणामणपदाणि सेहस्स ।

15 उवहि-णियडिप्पहाणा, कुव्वंति अणुजुया केई ॥ ४७३८ ॥

‘एतानि च’ अनन्तरोक्तानि ‘अन्यानि च’ द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावैः शैक्षस्य विपरिणामनपदानि
भवन्ति—तत्र द्रव्यतो मनोज्ञाहारादि ददाति, क्षेत्रतः प्रवात-निवाते मनोऽनुकूले प्रवेशे तं
स्थापयति, कालतो वेलायमेव मोजयति, भावतस्तस्याकर्पणार्थं हित-मधुरमुपदेशं ददाति । एवं
केचिद् ‘अनुजुकाः’ शठ उपधिः—परवद्वनाभिप्रायो निहृतिः—कैतवार्थमयुक्तवचना-ऽऽकारा-
20 च्छादनं ते प्रधाने येषां ते तथाविधा विपरिणामनपदानि कुर्वन्ति ॥ ४७३८ ॥ उपसंहरन्नाह—

एएसामन्नयरं, कप्पं जो अतिचरेज्ज लोभेण ।

धेरे कुल गण संघे, चाउम्मासा भवे गुरुगा ॥ ४७३९ ॥

‘एतेषाम्’ अव्याहतादिद्वारकल्पप्रतिपादितानां कल्पानामन्यतरं ‘कल्पं’ विधिं ‘यः’ आचार्या-
दिलोभदोषेण ‘अतिचरेत्’ अतिक्रमेत् तं सम्यग् ज्ञात्वा कुल-गण-सङ्घस्त्विवरैः कुलादिसमवायेन
25 वा तस्य पार्श्वत् तं शैक्षमाकृष्य चत्वारो मासा गुरुकास्तस्य प्रायश्चित्तं दातव्यम् । अथ स्वविरैः
समवायेन वा भणितोऽपि तं शैक्षं न समर्पयति ततः कुल-गण-सङ्घवाहः क्रियते ॥ ४७३९ ॥

सूत्रम्—

अत्थि या इत्थ केइ उवस्सयपरियावन्नए अचित्ते

परिहरणारिहे स च्चेव उग्गहस्स पुव्वाणुपणवणा

चिट्ठइ अहालंदमवि उग्गहे २६ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

असहीणेषु वि साहस्रिमेतसु इति एस उगमहो वृत्तौ ।

अयमपरो आरंभो, गिहिविजडे उगमहे होह ॥ ४७४० ॥

‘अस्वावीनेष्वापि’ क्षेत्रान्तरं गतेषु साधर्मिकेषु इत्येवोऽवग्रहः प्रोक्तः । अयं पुनरपरः प्रकृत-
सूत्रस्यारम्भो गृहिविजडः—परित्यक्तो यः प्रतिश्रयस्तद्विषयेऽवग्रहे भवति ॥ ४७४० ॥ ४

अनेन सम्बन्धेनायातं स्यात् व्याख्या—अस्ति च ‘अत्र’ अनन्तरसूत्रप्रस्तुते प्रतिश्रये, किम् ?
‘किञ्चिद्’ आहार-अर्थनातादिकं गृहसंस्तकं उपाश्रये पर्यापन्नं—विस्मृतं परित्यक्तं वा उपाश्रय-
पर्यापन्नम्, ‘अचित्तं’ प्राशुकम्, ‘परिहरणार्हं’ साधूनां परिमोक्तं योग्यम्, तत्र सैवावग्रहस्य पूर्वानु-
ज्ञापना तिष्ठति, तत्रोपाश्रये तिष्ठद्भिः पूर्वमेव ‘अनुजानीत प्रायोग्यम्’ इत्येवं यदवग्रहोऽनुज्ञा-
पितः सैवानुज्ञापना पश्चादुपाश्रयपर्यापन्नग्रहणे व्यवतिष्ठते न पुनरभिनवमनुज्ञापनं कर्तव्यमिति १०
भावः । ‘क्रियन्ते कालम्’ इत्याह—‘यथाकन्दमपि’ मध्यमकन्दमात्रमपि काकं भावयवग्रह इति
सूत्रार्थः ॥ अथासुमेव सूत्रार्थं भाष्यकृत् प्रतिपादयति—

आहारो उवही वा, आहारो अंजणारिहो कोयी ।

दुविहपरिहारजरिहो, उवही वि य कोयि ण वि कोयि ॥ ४७४१ ॥

इह सूत्रे किञ्चिद्ग्रहणल आहार उपधियां गृहीतः, परिहरणार्हग्रहणेन तु स एव परिमोगार्हः । १६
सत्राहारः कश्चिद् भोजनाहो भवति कश्चिच्च न भवतीति, उपधिरपि कश्चिद् द्विविधपरिहारस्य—
धारणा-परिमोगरूपस्याहो भवति कश्चिच्च न भवति ॥ ४७४१ ॥ तथाहि—

संसत्ताऽऽसव पिसियं, आहारो अणुवभोज इच्चादी ।

‘हसिरतिण-वच्चगादी, परिहारे अणरिहो उवही ॥ ४७४२ ॥

‘संसक्तं’ क्षीन्द्रियादिबन्तुमिश्रं भक्त-पानं ‘आसवः’ मद्यं ‘पिसितं’ पुद्रुलम् इत्यादिकं ३०
आहारः ‘अनुपभोज्यः’ साधूनामुपभोक्तुमयोग्यः, ‘हसिरतृण-वच्चकादिक उपधिरपि’ ‘परिहारस्य’
परिमोगस्यानहो भवत्यर्थः, अर्थादापन्नं ओदनादिकं आहारो वस्त्रादिकंश्चोपधिः परिमोगार्ह
इति ॥ ४७४२ ॥

ठायितं अणुणवणा, पातोम्गे होह तप्पहमयाए ।

सो चेव उगमहो खल्ल, चिट्ठह कालो उ लंदक्खा ॥ ४७४३ ॥ २५

साधुभिः प्रतिश्रये तिष्ठद्भिस्तम्यमतया या प्रायोग्यस्यानुज्ञापना कृता भवति स एवोपाश्र-
यपर्यापन्नस्यापि ग्रहणेऽवग्रहस्तिष्ठति, न पुनर्ययोऽनुज्ञाप्यते । या तु सूत्रे ‘कन्दारूपा’ कन्द
इत्यभिधानं स कालः प्रतिपत्तव्य इति ॥ ४७४३ ॥

कृता सूत्रव्याख्या भाष्यकृता । सम्प्रति निर्युक्तिवितरः—

पुर्व्व वसहा दुविहे, दन्वे आहार जाव अवरण्हे ।

उवहिस्स ततियदिवसे, इतरे गहिियम्मि गिण्हति ॥ ४७४४ ॥ ३०

१ दिजीवमिश्रं कां ॥ २ गहिियम्मि जयणाए इत्येव पाठोऽस्यस्यविषयसिद्धिं निमित्तेष्वप्या-
वर्धेत् इत्येव तेषां गहिियम्मि गिण्हति इत्येव पाठः मीकाजकारेणाभिविहित इति ॥
४७३६

‘पूर्वं’ प्रथमं तिष्ठन्त एव वृषभाः समन्तादुपाश्रयमवलोकयन्तो द्विविधे द्रव्ये उपयोगं प्रयच्छन्ति । द्विविधं द्रव्यं नाम—आहार उपविश्व । तत् प्राघूर्णकादयो गृहिणो विस्मृत्य परित्यज्य वा गता भवेयुः, तेषु गतेषु यावदपराहो न भवति तावदाहारं न गृह्णन्ति, परतस्तु गृह्णन्ति । उपवेत्सु तृतीये दिवसे गते ग्रहणं कुर्वन्ति । ‘इतरद् नाम’ अर्थजातं तत् कदाचिद-
 १० गारिणां विस्मृतं भवेत् तदेकान्ते निक्षेपणीयम् । “गहियम्मि गिण्हंति” चि यदि धनिकादिभिः गृहीतः—प्रारब्धः प्रातिवेदिमको नष्टो भवेत् तदा तत्रापि यत् तेषां विस्मृतं तद् यथोक्तविधिना गृह्णन्ति । एष निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ४७४४ ॥ साम्प्रतमेनामेव विवृणोति—

पायं सायं मज्झन्ति ए व वसभा उवस्सय समन्ता ।

पेहन्ति अपेहाए, लहुगो दोसा इमे तत्थ ॥ ४७४५ ॥

10 ‘प्रातः’ प्रभाते ‘सायं’ सन्ध्यायां ‘मध्यान्ते वा’ मध्याह्नसमये वृषभा उपाश्रयं समन्तात् प्रत्युपेक्षन्ते । अप्रत्युपेक्षमाणानां लघुको मासः, दोषाश्चमे ‘तत्र’ अप्रत्युपेक्षणे भवन्ति ॥ ४७४५ ॥

साहम्मि अण्णधम्मिय, गारत्थिणि खिवण वोसिरण रञ्ज ।

गिण्हण-कङ्कण-चवहार-पच्छकडुङ्गाह-णिग्गिसए ॥ ४७४६ ॥

‘साधर्मिणी’ संयती ‘अन्यधर्मिणी’ परतीर्थिका ‘अगारस्था’ अविरतिका, एताः प्रद्विष्टाः
 15 सत्यः साधुप्रतिश्रयसमीपेऽर्थजातस्य निक्षेपणं कुर्युः, यद्वा बालकं व्युत्सृज्य गच्छेयुः, परीषह-
 पराजितो वा कोऽपि संयतो रज्ज्वहन्धनेन म्रियेत, तत्र राजपुरुषैर्ज्ञाते सति ग्रहणा-ऽऽक-
 र्षण-न्यवहार-पश्चात्कलोङ्गाह-निर्विषयाज्ञापनादयो दोषा भवन्ति ॥ ४७४६ ॥

इदमेव भावयति—

चोदनकुविय सहम्मिणि, परउत्थिणिनी उ दिट्ठिराणेण ।

20 अणुक्कं जदिच्छा वा, कुभिज्ज बालं अगारी वा ॥ ४७४७ ॥

साधर्मिणी काचित् खण्डितशीला गर्भवती ‘उङ्गाहोऽयम्’ इति मन्यमानैः साधुभिर्गोदं निर्भर्त्स्य रजोहरणादिलिङ्गवहिःकृता भवेत्, ततः सा ‘मदीयं लिङ्गमपहृतम्’ इति मन्यमाना तया नोदनया कुपिता सती स्वमपत्यजातं तदाश्रयसमीपे परित्यजेत् । परतीर्थिनी तु ‘द्विष्टिराणेण’ ‘माऽऽसाकमपयशःप्रवादो भविष्यति’ इति कृत्वा संयतानामुपाश्रयसन्निधौ बालकं व्युत्सृजेत्;
 25 वरं लोकश्चिन्तयिष्यति—एतैरेवैतद् जनितमिति । अथवा अगारी काचिदनुकम्पया यहच्छया वा बालकं तत्र प्रक्षिपेत् । तत्र ‘अनुकम्पया नाम’ दुष्कालादौ काचिद् दुःखयोषिद् जीवनाय स्वापत्यं तदाश्रयान्तिके त्यजति—वरमेतेऽनुकम्पापरायणा असुं बालकं शय्यातरस्यापरस्य वा ईश्वरस्य गृहे निक्षेप्यन्तीति । ‘यहच्छया’ अभिसन्धिमान्तरेणैवमेव व्युत्सृजति ॥ ४७४७ ॥

हाउं वै जरेउं वा, अचदन्ता तेणगाति वत्थादी ।

30 एएहिं चिय जणियं, तहिं च दोसा उ जणदिट्ठे ॥ ४७४८ ॥

स्तेनकादयो वस्त्रादिकं हातुं वा जरीतुं वा ‘अचयन्तः’ अशक्नुवन्तः साधूनां प्रतिश्रयस-

१ न्ति इति निर्जुं कां ॥ २ क्षणायां भं कां ॥ ३ च हरेउं भां । एतदनुसारेणैव भां दीका, इत्यतां टिप्पणी ४ । विशेषचूर्णिकृताऽप्येव पाठः स्वीकृतोऽस्ति ॥ ४ वा हर्तुं वा ‘अच’ भां ॥

त्रिवै परित्यजेयुः । उपलक्षणमिदम्, तेनान्यतीर्थिकादयः प्रत्यनीकतया हिरण्य-सुवर्णादिकम-
पहस्य तत्र निक्षिपेयुः । ततो यदि वृषभाक्षिसन्ध्यं वसति न प्रत्युपेक्षन्ते तदा लोको ब्रूयात्—
एतैरेवैतदपत्यभाण्डं जनितम्, सुवर्णादिकं वा अपहृतम् । एवं तत्र जनहृष्टे सति 'दोषाः'
ग्रहणा-ऽऽकर्षणादयो भवेयुः ॥ ४७४८ ॥

अहवा ह्युमेज कोयी, उज्ज्यामग वैरियं व हंतुणं ।

वेहाणस इत्थी वा, परीसहपराजितो वा वि ॥ ४७४९ ॥

अथवा कश्चिद् 'उज्ज्यामगं' पारदारिकं वैरियं वा हत्वा प्रत्यनीकतया तत्र प्रक्षिपेत्, ली
वा काचिदत्यन्तदुःखिता वैहायसमरणमुपाश्रयसमीपे कुर्यात्, परीसहपराजितो वा संयत एव
कोऽपि रज्जुद्वन्द्वनेन श्रियेत,

'वरं मवेद्वं ज्वलितं हुताशनं, न चापि भग्नं चिरसञ्चितं व्रतम् ।'

इति कृत्वा ॥ ४७४९ ॥

द्वियिडुसंखडे वा, पुरिसित्थी मेहुणे विसेसो वि ।

एमेव य समणम्मि वि, संकाए गिण्हादीणि ॥ ४७५० ॥

कोऽपि कश्चित् पुरुषं 'द्रव्यार्थम्' अर्थजातनिमित्तं यद्वा असङ्खडं—कलशो वैरमित्यर्थः तेन
वा कश्चिद् व्यपरोक्ष संयतोपाश्रयसमीपे परित्यजेत् । एवं स्थित्यपि कश्चिद् विनाश्य प्रक्षि-
पेत्, नवरं मैथुने विशेषः । किमुक्तं भवति?—सपत्नी काचिदपरां सपत्नीं चतुर्थैसाविम-
कारिणीं मत्वा व्यपरोक्ष च तत्र व्युत्सृजेत्, 'असीवामपयसो भूयात्' इति कृत्वा । एवमेव
श्रमणेऽपि मन्तव्यम्, तमपि कश्चिदुपकरण-द्रव्यार्थं वैरेण वा मारयेदित्यर्थः, तत्र साधवः
शङ्क्यैरन्, ततो ग्रहणा-ऽऽकर्षणादीनि पदानि प्राप्नुवन्ति ॥ ४७५० ॥ यत एवमतः—

कालम्मि पंदुप्पंते, चच्चरमादी ठवित्तु पडियरणं ।

इक्खंति साणमादी, छण्णे जा दिट्ठमण्णेहिं ॥ ४७५१ ॥

त्रिसन्ध्यं वृषभैः समन्ततो वसतिः प्रत्युपेक्षणीया, प्रत्युपेक्षितायां च यदि किञ्चित् कल्प-
स्यादिकं पश्यन्ति कालश्च पूर्यते ततश्चत्वरदिषु स्थापयित्वा प्रतिचरणं कुर्वाणाः प्रच्छन्नाव-
काशे स्थिताः श्वान-भार्जारादिना विनाश्यमानं तावद् रक्षन्ति यावत् कल्पस्थकादिकमन्यैर्दृष्ट-
मिति ॥ ४७५१ ॥

बोलं प्रभायकाले, करिंति जणजाणणहुया वसमा ।

पडियरणा पुण देहे, परोग्गहे णेव उज्झंति ॥ ४७५२ ॥

यत् तत्र हिरण्य-सुवर्णादि केनचित् परित्यक्तं भवति तत् प्रभातकाले एव प्रत्युपेक्षमाणाः
सम्यग् निरीक्ष्य वृषभा जनज्ञापनार्थं बोलं कुर्वन्ति, यथा—केनचित् पापेनेदं हिरण्यादिकम-
संदपयशःप्रदानार्थम् प्रक्षिप्तमिति । यस्तु देहं—द्रव्या-ऽर्थ-वैरादिकारणव्यपरोपितस्य पुरुषादेः
शरीरमित्यर्थः तत्र प्रतिचरणा कर्त्तव्या, सम्यक् प्रतिचर्य यदि कोऽपि न पश्यति तदा परिष्ठा-
पनीयमिति हृदयम् । तच्च 'परावग्रहे' परकीयनिवेशनादौ नैव 'उज्झन्ति' परित्यजन्ति, किन्तु

१ पडुञ्चंते तामा० ॥

पैरपरिगृहीते भूमागे इति ॥ ४७५२ ॥

अप्पडिचर-पडिचरणे, दोसा य गुणा य वणिण्या एए ।

एतेण सुच ण कत्तं, सुचनिवातो इमो तत्थ ॥ ४७५३ ॥

‘अप्रतिचरण-प्रतिचरणयोः’ प्रतिश्रयस्याप्रत्युपेक्षण-प्रत्युपेक्षणयोर्यथाक्रममेते दोषा गुणाश्च वर्णिताः, परमेतेनैर्येन सूत्रं ‘न कृतं’ न विहितम्, किन्तु सामाचारीप्रकाशनार्थं सर्वमेव व्याख्यातमिति । सूत्रनिपातः पुनरयं ‘तत्रेति’ सूत्रनिपातस्यैवोपदर्शनार्थः ॥ ४७५३ ॥

आगंतारठियारणं, कजे आदेसमादिणो केई ।

चसिउं विस्समिउं वा, छड्डितु गया अणामोगा ॥ ४७५४ ॥

इह यत्रागारिण आगत्यागत्य तिष्ठन्ति तद् आगन्तुकागारं तत्र ‘कार्ये’ कारणविशेषतः स्थितानां प्रकृतसूत्रमवतरति । कथम् ? इत्याह—आदेसः—प्राधूर्णेकस्तदादयः केचित् पथिका आगन्तुकागारे रजन्यां वासमुपगता दिवा वा भोजनार्थं विश्रामं कृतवन्तः, तत उपित्वा विश्रम्य वा किञ्चिद् द्रव्यजातमनामोगात् परित्यज्य गताः ॥ ४७५४ ॥

किं पुनस्तत् ? इत्याह—

समिई-सत्तुग-गोरस-सिणेह-गुल-लोणमादि आहारे ।

ओहे उवग्गहम्मि य, होउवही अट्टजातं वा ॥ ४७५५ ॥

इहाहार उपविश्वेति द्विविधं द्रव्यं भवति । तत्राहारः ‘समिति-सत्तु-गोरस-क्सेह-गुड-लवणा-दिक्’ समितिः—फणिका, शेषं प्रतीतम् । उपविस्तु द्विधा भवति—ओवे उपधिः उपग्रहे वा, ओवोपधिरुपग्रहोपविश्वेत्यर्थः । ‘अर्थजातं’ द्रव्यं तद् वा परित्यक्तं भवेत् ॥ ४७५५ ॥

तत्राहारोपधिविषयं तावद् द्विविधमाह—

काऊणमसागरिए, पडियरणाऽऽहार जाव अवरणहे ।

एमेव य उवहिस्स वि, असुण्ण सेघाइ दूरे य ॥ ४७५६ ॥

आहारमसागारिके प्रदेशे कृत्वा तावत् प्रतिचरणं कुर्वते यावदपराहः सज्जायते । एवमेवोपधेरपि प्रतिचरणं कर्तव्यम्, नवरमशून्ये भूमागे संस्थापनीयः । शैक्षादयश्च द्विविधस्यापि द्रव्यस्य दूरे कर्तव्याः ॥ ४७५६ ॥ किं कारणमाहारमपराहं यावत् प्रतिचरन्ति ? इत्युच्यते—

वोच्छिज्जई ममत्तं, परेण तेसिं च तेण जति कज्जं ।

गिण्हंता वि विसुद्धा, जति वि ण वोच्छिज्जती भावो ॥ ४७५७ ॥

अपराह्वात् परतस्तेषां ‘पथिकानामाहारे ममत्वं व्यवच्छिद्यते, ‘तेषां च’ साधूनां यदि ‘तेन’ आहारेण कार्यं भवति ततो गृहन्तोऽपि विसुद्धाः, यद्यपि च भावस्तेषां तदुपरि न व्यवच्छिद्यते तथाप्यपराह्वाद्गृह्णतां न कश्चिद् दोषः । उपधिं तु तृतीयदिवसे पूर्णे गृह्णन्ति, एतावता

30 तद्विषयममत्वंस्य व्यवच्छेदात् ॥ ४७५७ ॥

१ ‘तेन पर्यन्तसूत्रं’ दे० गो० ॥ २ ‘तं वा द्रव्यमुच्यते’ ॥ ४७५५ ॥ तत्रा० मा० ॥ ३ का० विनाऽन्यत्र—‘उपधेरप्यशून्ये भूमागे स्थापनं कर्तव्यम्’ । शैक्षा० मा० । ‘उपधिरपि [अ]शून्ये भूमागे संस्थापनीयः । शैक्षा० तादी० गो० दे० ॥

अव्योच्छिन्ने भावे, चिरागधारणं पि तं पर्वसिति ।

पण्यवणमणिच्छेते, कर्णं तु करोति परिश्रुते ॥ ४७५८ ॥

अथ तेषामपि भावो न व्यवच्छिद्यते । ततोऽव्यवच्छिन्ने भावे तेषां स्ववस्त्राणि गवेषयतां चिरादायातानामपि 'तस्' उपधिं प्रदर्शयन्ति, एवं च तेषां प्रज्ञापनां कुर्वन्ति—अस्माभिरेतानि वस्त्राणि स्वीकृतानि, ततोऽनुग्रहं मन्यमानाः साधूनामनुजानीथ । एवंमुक्ते यद्यनुजानते ततः ४ सुन्दरम्, अथ नेच्छन्त्यनुज्ञातुं तानि च वस्त्राणि परिश्रुक्तानि ततोऽप्यवधरक्षणार्थं कर्णं कुर्वन्ति ॥ ४७५८ ॥ अथार्थजातविषयं विधिमाह—

पञ्चोनियत्तपुट्टा, करादि दाप्यंति एत्थ णं पेवे ।

दरिसिंति अपिच्छंते, को पुच्छति केण ठवियं च ॥ ४७५९ ॥

इहोपाश्रयेऽर्थजातं पतितमुपलभ्यते तदा तदप्यस्वसागारिके स्थाप्यते, शैषादयश्च दूरे १० कर्त्तव्याः, प्रत्यवनिवृत्तैश्च—भूयस्तत्रैव समायातेर्गृहिभिः प्रष्टाः—'कुत्रास्माकं तदर्थजातं तिष्ठति ?' ततः 'करादिना' हस्ताङ्गुल्यादिसंज्ञया दर्शयन्ति—अत्र प्रदेशो 'जं' एतं प्रेक्षध्वम् । अथ ते न पश्यन्ति ततः स्वमेव तदर्थजातं दर्शयन्ति । यदि ते पृच्छेयुः—केनेदमत्र स्थापितम्? ततो वक्तव्यम्—काः पृच्छन्ति ? केन स्थापितं च ? इति ॥ ४७५९ ॥ एवं तावदुपाश्रयपर्या-
पने आहारादौ विधिरुक्तः । अथ शय्यातरादिगृहपर्यापने विधिमाह—

मडमाइमया णट्ठे, गहिया-ग्गहिएसु तेसु सज्जादी ।

गिण्हंति असंचइयं, संचइयं वा असंत्तरणे ॥ ४७६० ॥

भटाः—राजपुरुषास्तदादिमयाद् नष्टे शय्यातरादौ अथवा सज्जिकाः—प्रातिवेदिमकास्ते गृही-
तुभिः—धनिकैः आगृहीताः—ऋणं दापयितुमारब्धास्तत्क्षेपु सज्जिकादिषु नष्टेषु तत्र य
आहारोऽसम्भविकः—दधि-धृतादिस्तं गृह्णन्ति । अथासंत्तरणं ततः 'सज्जयिकमपि' अबगाहिमादिकं २०
गृह्णन्ति ॥ ४७६० ॥

साविकखेतर णट्ठे, एमेव थ होइ उवहिगहणं पि ।

पच्चागएसु गहणं, मुंजति दिण्णेवमट्ठे वि ॥ ४७६१ ॥

प्रातिवेदिमकादिः सापेक्षो वा नष्टो भवेद् 'इतरो वा' निरपेक्षः । सापेक्षो नाम—भूयस्तत्रै-
वागन्तुकामः, तद्विपरीतो निरपेक्षः । तत्रोभयसिंजपि नष्टे 'एवमेव' आहारवदुपघेरपि ग्रहणं २५
कुर्वन्ति । सापेक्षनष्टेषु च प्रत्यागतेषु कथयन्ति, कथितं च दत्तमनुज्ञातं सत् परिश्रुजते । ये तु
निरपेक्षनष्टास्तेषु निर्विवादमेव परिश्रुजते । एवं 'अट्ठे वि' ति अर्थजातेऽपि ग्रहणं मन्तव्यम्
॥ ४७६१ ॥ अत्रैवाक्षेप-परिहारावाह—

पाळग्गमशुण्णविणं, जंति मण्णसि एवमतिपसंगो ति ।

आउरमेसज्जुवभा, तह संजमसाहगं जं तु ॥ ४७६२ ॥

यद्येवं मन्यसे—'प्रायोगं' साधूनामुचितं यत् तदेव साधुभिः पूर्वमनुज्ञापितम् न पुनः 'अप्रा-
योगम्' अर्थजातादि, तत एवमनुज्ञापितमप्यर्थजातं गृह्णामतिमसज्जो भवति । तत्राभिधीयते—
नैकान्तेनार्थजातमप्रायोगम्, यत् आतुरा—रोगी तस्य भेषजोपमा कर्त्तव्या—यथाऽऽतुरस्या-

मिनवोदीर्णे ज्वरादौ यदौषधं प्रतिषिध्यते तदेवान्यस्यामवस्थायां तस्यैवानुज्ञायते, एवमर्थज्ञात-
मपि पुष्टकारणाभावे प्रतिषिद्धम्, यत्तु दुर्मिक्षादौ संयमस्य साधकं तदनुज्ञातमेव ॥ ४७६२ ॥

सूत्रम्—

से वत्थूसु अवावडेसु अवागडेसु अपरपरिगहिणसु
अमरपरिगहिणसु स चैव उग्गहस्स पुवाणुणवणा
चिद्धइ अहालंदमवि उग्गहे २७ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

गिहिउग्गहसामिजडे, इति एसो उग्गहो समक्खातो ।

सामिजडे अजडे वा, अयमण्णो होइ आरंभो ॥ ४७६३ ॥

- 10 स्वामिना जडः—परित्यक्तो यो गृहिणां सम्बन्धी अवग्रहस्तद्विषय इत्येषः ‘अवग्रहः’ ग्रहण-
विधिः समाख्यातः । अयं पुनः ‘अन्यः’ प्रस्तुतसूत्रस्यारम्भः स्वामिना त्यक्तेऽत्यक्ते वा अवग्रहे
भवति ॥ ४७६३ ॥

- अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—‘से’ तस्य निर्ग्रन्थस्य ‘वास्तुषु’ गृहेषु । कथम्-
तेषु ? ‘अव्यापृतेषु’ श्रुतित-पतिततया व्यापारविरहितेषु, ‘अव्याकृतेषु’ दायादादिभिरनिमक्तेषु,
15 अथवाऽतीतकाले केनाप्यनुज्ञातमिति न ज्ञायते यत् तदव्याकृतं तेषु, तथा ‘अपरपरिगृहीतेषु’
परैः—अन्यैरनधिष्ठितेषु, ‘अमरपरिगृहीतेषु’ देवैः स्वीकृतेषु; सैवावग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति
यथालन्दमप्यवग्रहे । किमुक्तं भवति ?—यावन्तं कालं तानि वास्तूनि तेषां पूर्वस्वामिनामवग्रहे
वर्तन्ते तावन्तं कालं सैव पूर्वानुज्ञा तिष्ठति, न पुनर्भूयोऽप्यवग्रहोऽनुज्ञापनीय इति सूत्रार्थः ॥

सम्प्रति निर्युक्तिविस्तारः—

- 20 खित्तं वत्थुं सेतुं, केतुं साधारणं च पत्तेयं ।

अच्चावडमच्चोअडमपरमपरिगहे चैव ॥ ४७६४ ॥

- इह वास्तु सामान्यतो द्विधा—क्षेत्रं ‘वास्तु च’ गृहं चेत्यर्थः । क्षेत्रं द्विधा—सेतुं केतुं
च । यदरुहदृजलेन सिच्यते तत् सेतुं, वृष्टिजलेन तु यन्निष्पाद्यते तत् केतुं । गृहं पुनः
स्वातोच्छिन्नोभयमेदात् त्रिधा वक्ष्यते । क्षेत्रं गृहं चोभयमपि द्विधा—साधारणं प्रत्येकं च ।
25 साधारणं—बहूनां सामान्यम्, प्रत्येकम्—एकस्वामिकम् । सूत्रपदानि पश्चात्तेन सङ्गहीतुमाह—
अव्यापृतमव्याकृतमपरपरिगृहीतममरपरिगृहीतं चेति ॥ ४७६४ ॥

अथ साधारणपदं विवृणोति—

दाईय-गण-गोडीणं, सेणी साधारणं व दुगमादी ।

वत्थुम्मि एत्थ पगयं, ऊसित खाते तदुभए य ॥ ४७६५ ॥

दायाद-गण-भोहीनां श्रेणीनां वा “दुग्गाह” चि द्वि-त्रिप्रभृतिसङ्ख्याकानां द्वि-त्र्यादिजनप्रति-
बद्धानां वा यत् क्षेत्रं वास्तु वा सामान्यं तत् साधारणमुच्यते । अत्र तु वास्तुनाऽधिकारः,
न क्षेत्रेण । तच्च वास्तु त्रिधा—उच्छिन्नं स्नातं तदुभयं च । “उच्छिन्नं” ग्रासादः, “स्नातं” भूमि-
गृहम्, “तदुभयम्” अयोर्मिगृहयुक्तः ग्रासादः ॥ ४७६५ ॥ अव्यापृतादिपदानि व्याचष्टे—

सदिय-पदियं ण कीरइ, जहिगं अज्जावडं तयं वर्युं ।

अज्जोगडमविमच्चं, अणहिद्वियमणपक्खेणं ॥ ४७६६ ॥

यत् शटित-यतितं यत्र च व्यापारः कोऽपि न क्रियते तद् वास्तु अव्यापृतमुच्यते ।
अव्याकृतं नाम यद् दायादैरविमक्तम् । अपरपरिगृहीतं नाम यद् “अन्यपक्षेण” अन्यदीय-
वंशेन नाधिष्ठितं—नान्यैः परिगृहीतम्, स्वाम्येव तस्य शस्यतर इति भावः ॥ ४७६६ ॥

इदमेव भावयति—

अवरो सु चिय सामी, जेण विदिणं तु तप्पडमताए ।

अमरपरिगग्रहियं पुण, देउलिया रुक्खपादी वा ॥ ४७६७ ॥

‘अपरो नाम’ येन तत्प्रथमतया साधूनां तद् दत्तं स एव तस्य स्वामी नान्यः कश्चिद्, न
परोऽपर इति समासाश्रयणात् । अमरपरिगृहीतं पुनर्देवकुलिका वा वृक्षादिकं वा वानमन्तरा-
धिष्ठितं मन्तव्यम् ॥ ४७६७ ॥ अथाव्याकृतादिषु दृष्टान्तानुपदर्शयति—

अज्जावडे कुहुंवी, काणिद्वुज्जोगडे य रायणिहे ।

अपरपरे सो वेव उ, अमरे रुक्खे पिसावधरे ॥ ४७६८ ॥

अव्यापृते गृहे कुहुम्भी दृष्टान्तः । अव्याकृते तु राजगृहे नगरे “काणिद्वु” चि पाषाण-
मयः पकेष्टका वा बलिका महत्स्यश्च काणिका उच्यन्ते, तन्मयगृहकारापको वणिग्
दृष्टान्तः । अपरपरिगृहीतेऽपि स एव दृष्टान्तः । अमरपरिगृहीते वृक्षः पिशाचगृहं वा 20
निदर्शनं भवतीति निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ४७६८ ॥

अथैनानामेव विवरीषुः कुहुम्बिदृष्टान्तमाह—

निम्मवणं पासाए, संखडि जक्ख सुमिणे य कंटीय ।

अण्णं वा वावारं, ण कुणति अज्जावडं तेणं ॥ ४७६९ ॥

एगेणं कुहुंविणं सुंदरं परं कारियं । समचे तम्मि संखडि काउं ‘फळे पविसासि’ चि 25
चित्तेह । नवरं वाणमंतरेणं रपिं गण्णति—जहं पविसिहिसि तो ते कुलं उच्छापमि । तेण
कंटीयाहिं फैलहिण्णं सुकं, वावारं च से न करेह । अत्रया साहहिं आगपहिं सो कुहुम्भी
अणुण्णविओ । तेण गण्णह—देवयाए परिगग्रहियं ततो ने अवाओ भविरसह । साहहिं
मणितो—अणुजाणसु सुमं, लैमिस्सामो वयं देवयाए । ततो तेण अणुण्णयाए तेहिं काउ-
स्सगणेण जक्खो आकपिओ गण्णह—जवारिह्ममियं मोत्तुं बीसत्था अज्जह । ते द्विया । तेसु 30
गतेसु जे अने साहुणो इति ते तत्थेव ठायंति, स खेव उग्गाहस्स पुवाणुजवणा ॥

१ ‘गृहे’ ‘काणेष्टका’ पकेष्टकाः तन्मयगृहकाराप” भा० ॥ २ “पल्लविण्णं” इति चूर्णौ
विशेषचूर्णौ च ॥ ३ भलिस्सामो भा० चूर्णौ च ॥

अथ गाथाक्षरार्थः—कुटुम्बिना प्रासादस्य निर्माणं कृतम् । ततः सङ्गडिः कर्तुमारब्धः । यक्षेण च स्वप्ने निवेदितः—यदि प्रासादं प्रवेक्ष्यसि ततः सकुटुम्बं भुवन्तं व्यपरोपयिष्यामीति । तेन कण्टिकाभिः परिक्षिप्तं तद् गृहम्, अन्यमपि च व्यापारं तत्र न करोति, तेनाव्यापृतमुच्यते ॥ ४७६९ ॥ अव्याकृते दधान्तमाह—

५ इद्विचणो आसि घरं महल्लं, कालेण तं स्त्रीणघणं च जायं ।

ते उम्मरीयस्स भया कुडीए, दाउं ठिया पासि घरं जईणं ॥ ४७७० ॥

एतेणं इद्विमतेणं वाणिणं रायगिहे नयरे सजालमालचोप्यालं पकिट्टगाहिं गिहं कारियं । सो य तम्मि तम्मविष पंचत्तीहओ । पुत्ता से फेळा जाया, क्षीणविमवा इत्यर्थः । तस्य य उंवरीओ करो विप्पइ । ते तं दाउं अचयंता एगपासे कुडियं काउं ठिया । तं च तेहिं १० संजयाण दिअं ॥

अथाक्षरगमनिका—‘अद्विमत्त्वे’ महर्द्धिकतायां कस्यापि वणिजो गृहं ‘महल्लं’ महाजनाकुलमासीत् । कालेन तत् क्षीणघनं चशब्दादल्पमानुषं च सञ्जातम् । ते च तदीयाः पुत्राः ‘उम्मरीयस्स’ ‘प्रत्युदुम्बरं रूपको द्रातव्यः’ इत्येवंलक्षणस्य करस्य भयादेकस्मिन् पार्श्वे कुटीं कृत्वा मौलं च गृहं यतीनां दत्त्वा कुटीरके स्वयं स्थिताः, एतदव्याकृतमुच्यते ॥ ४७७० ॥

१५ अथ पूर्वानुज्ञापनापदं व्याख्याति—

पुण्वट्टियऽणुण्णवियं, ठायंत्तऽण्णे वि तत्थ ते य गता ।

एवं-सुण्णमसुण्णे, सो च्चेव य उग्गहो होइ ॥ ४७७१ ॥

अव्यापृतेऽव्याकृते वा पूर्वं साधवोऽनुज्ञाप्य स्थिताः, तेषां मासकरूपे वर्षावासे वा पूर्णे शून्यीभूते ‘तत्र’ प्रतिश्रयेऽपूर्णे वा कल्पेऽशून्ये एवोपाश्रयेऽन्ये साधवस्तिसृण्वन्ति, ‘ते च’ पूर्वसाधवः कल्पं समाप्यान्यत्र गताः; एवं शून्ये अशून्ये वा तत्र तिष्ठतां तेषां स एवावग्रहो भवति, न पुनर्भूयोऽनुज्ञापयन्ति ॥ ४७७१ ॥ अपरपरिगृहीतं व्याचष्टे—

अपरपरिग्गहितं पुण, अपरे अपरे जैती जइ उवेंति ।

अव्वोकडं पि तं चिय, दोन्नि वि अत्था अपरसदे ॥ ४७७२ ॥

पुनःशब्दो विशेषणार्थः, स चैतद्विशिनष्टि—अपरपरिगृहीतं नाम येन साधूनां तद् दत्तं २५ स एव स्वामी नान्य इति तावदपरपरिगृहीतस्यैकोऽर्थः प्राशुक्तः; यद्वा यदि अपरेऽपरे यत-मस्तत्रोपयन्ति तदपरपरिगृहीतम् । अव्याकृतमपि तदेव मन्तव्यम्, सर्वेषामपि साधूनां साधारणमिति कृत्वा । तदेवं द्वावप्यर्थवपरशब्दे भवतः, एकः—न परोऽपरस्तेन परिगृहीतमपरपरिगृहीतम्, द्वितीयः—अपरैः साधुभिः परिगृहीतमपरपरिगृहीतमिति ॥ ४७७२ ॥

अपरपरिगृहीतं तु वृक्षो वृक्षस्थावस्ताद्वा गृहं मन्तव्यम्, तत्र गृहे यदि पूर्वं साधवोऽनुज्ञाप्य ३० स्थितास्तदा शेषाणां स एवावग्रहो भवति । अथ वृक्षविषयं विधिमाह—

१ “चोप्पोलं” चूर्णीं ॥ २ अती समुषयंति भा० । एतदनुसारेणैव भा० टीका, दृश्यतां दिप्पणी १ ॥

३ यन्नापरेऽपरे यतयः समुपयन्ति भा० ॥ ४ तु पिशाचगृहं वृक्षादिकं वा भवति, तत्र पिशाचगृहे यदि भा० ॥

भूयादपरिगृहीते, दुमस्मि तमणुण्वितु सज्ज्ञायं ।

एगेणः अणुण्वविण, सो चैव य उग्गहो सेसे ॥ ४७७३ ॥

मृतादिना-व्यन्तरेण परिगृहीतो यो दुमस्त्र स्वाध्यायार्थं कदाचिद् गन्तव्यं भवति, तं च व्यन्तरमनुज्ञाप्य स्वाध्यायं करोति । एवमेकेनापि तस्मिन्ननुज्ञापिते शेषाणां साधूनां स एवाव-
ग्रहो भवति ॥ ४७७३ ॥ अथासौ ब्रह्मः परपरिगृहीतोऽप्यस्ति ततः—

सामी अणुण्वविज्झं, दुमस्स जस्सोग्गहो च्व असहीणे ।

कूरसुरपरिगृहीते, दुमस्मि काणिद्वगोण गमो ॥ ४७७४ ॥

यस्तस्य दुमस्य स्वामी सोऽनुज्ञाप्यते । अथासौ न स्वाधीनस्ततो अस्वाधीने तस्मिन् 'यस्यो-
यमवग्रहः सोऽनुजानीताश्च' इति वक्तव्यम् । अथासौ दुमः कूरसुरपरिगृहीतस्ततो येषामगारिणां
संत्कलेषामगन्तुमसौ न वदाति तत्र काणेष्टकागृहगमो (गा० ४७७०) मन्तव्यः, तं सुरं 10
कायोत्सर्गेणाकम्प्य स्वाध्यायादि कुर्वन्तीति भावः ॥ ४७७४ ॥ तत्र चायं विधिः—

नेच्छतेणं वं अचे, ईसाल्लसुरेण जं अणुण्णायं ।

तत्स्थ-वि सो चैव गमो, सगारिपिंडस्मि मग्गणता ॥ ४७७५ ॥

ईर्ष्याल्लसुरेण 'अन्यान्' गृहिणोऽनिच्छता 'यद्' ब्रह्ममूलदिकं साधूनामनुज्ञातं तत्रापि 'स एव
गमः' पूर्वानुज्ञापनावस्थानलक्षणो विज्ञेयः । नवरं तत्र स्थितानां सागारिकपिण्डस्य मार्गेणा 15
कर्षय्या ॥ ४७७५ ॥ तानेवाह—

जक्खो चिय होइ तरो, बलिमादीगिण्हणे भवे दोसा ।

सुविणे ओयरिए वा, संखडिकारावणमभिकखं ॥ ४७७६ ॥

येन यक्षेण स दुमः परिगृहीतः स एव तत्र स्थितानां 'तरः' शय्यातरो भवति । ततो यत्
तस्य बलिकूरादि निवेद्यते स शय्यातरपिण्ड इति कृत्वा तस्य ग्रहणे 'दोषाः' आज्ञामज्ञा- 20
वेयो भवन्ति । यद्वा यक्षो ब्रह्मस्वामिनः स्वप्ने रात्राववतीर्णः कथयेत्—मासुद्दिश्य भूयोभूयः
प्रकरणं विधेयं ततोऽहं न किमपि भणिष्यामि । एवमभीक्ष्णसङ्खडिकारापणे यत् तत्र भक्ते
पानकं वा स शय्यातरपिण्ड इति कृत्वा परिह्रियते ॥ ४७७६ ॥

सूत्रम्—

से वत्थूसु वावडेसु वोगडेसु परपरिगृहीणसु भिक्खु-

भावस्स अट्ठाए दोच्चं पि उग्गहे अणुण्ववेयव्वे

सिया अहालंदमवि उग्गहे २८ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

सागारिणी उग्गहमग्गणेयं, स केचिरं वाकडं सो कइं वा ।

१ 'यं' कुर्वन्ति । एव० मा० ॥

२ 'आगमणो' तागा० ॥

३ इति एतदन्तर्गतः पाठः मा० अति विहाय निश्चित्यसम्पत्तविषयसिद्धिः प्रतिष्ठान्ति ॥

इदाणि राउगगहमगणा उ, केणं विदिण्णो स कया कहं वा ॥ ४७७७ ॥

‘सागारिकी’ सागारिकसत्का तावदियमवग्रहमार्गेणा प्रकृता । ‘स च’ सागारिकावग्रहः कियन्तं कालं कथं वा भवति ? इत्येतत् पूर्वसूत्रे ‘व्याकृतं’ व्याख्यातम्, “मो” इति पाद-
पूरणे, इदानीं तु राजावग्रहस्य उपलक्षणत्वाद् देवेन्द्रावग्रहस्य च मार्गेणा क्रियते, यथा—केन
८ कदा कथं वाऽसौ ‘वितीर्णः’ अनुज्ञातः ? इति ॥ ४७७७ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—“से” तस्य निर्ग्रन्थस्य ‘वास्तुपु’ गृहेषु ‘व्यापृतेषु’
व्यापारयुक्तेषु बहुमानकेष्वित्यर्थः ‘व्याकृतेषु’ दायदादिभिर्विमक्तेषु ‘वरपरिगृहीतेषु’ अन्य-
वंशीयैरधिष्ठितेषु ‘मिक्षुभावस्थार्थाय’ मिक्षुभावो नाम—ज्ञान-दर्शन-चारित्र्याणि तृतीयव्रतादिकं
वा, तत्रैव मिक्षुशब्दस्य परमार्थत्वेन रूढत्वात्, स मिक्षुभावः परिपूर्णो भूयादित्येवमर्थं ये
१० साधवः पश्चादागच्छन्ति तैर्द्वितीयमपि वारमवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः स्याद् ‘यथालन्दमपि’ जघन्य-
लन्दमात्रमपि कालमवग्रहे तत्रावस्थान इति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

अणचट्टिया तहिं होंति उगगहा रायमादिणो चउरो ।

पासाणम्मि व लेहा, जा तित्थं ताव सकस्स ॥ ४७७८ ॥

इह देवेन्द्रावग्रहादयः पञ्चावग्रहाः, ‘तत्र’ तेषां पञ्चानां मध्ये ‘राजादयः’ राज-गृहपति-सा-
१५ गारिक-सार्धमिकसम्बन्धिनश्चत्वारोऽवग्रहा अनवस्थिता भवन्ति, म्रूयोम्रूयः परावर्तन्त इत्यर्थः ।
शक्तस्य पुनरवग्रहः पाषाण इव रेखा यावत् तीर्थं तावदेकवारमनुज्ञापितः सन्ननुवर्तते ॥ ४७७८ ॥

अथ यदुक्तम् “इयाणि राउगगहमगणा उ, केणं विदिण्णो स कया कहं व” चि (गा०
४७७७) तदेतन्निर्वाहयितुमाह—

सोऊण भरहराया, सन्विड्डी आगतो जिणसगासं ।

२० वंदिय नमंसिया णं, भत्तेण निमंतणं कुणइ ॥ ४७७९ ॥

अष्टापदे समवस्र्तं श्रीऋषभस्वामिनं श्रुत्वा भरतराजः साधूनामर्थ्या पञ्च शकटशतानि
भक्त-पानभृतानि गृहीत्वा सर्वर्था जिनसकाशमागतः । ततो भगवन्तं ‘वन्दित्वा’ स्तुत्वा
‘नमस्कृत्य’ शिरसा प्रणम्य भक्तेन साधूनां निमन्त्रणं करोति ॥ ४७७९ ॥ भगवानाह—

पीलाकरं वतारणं, एयं अम्हं न कप्पए घेतुं ।

२५ अणवज्जं णिस्वहयं, भुंजंति य साहुणो भिक्खं ॥ ४७८० ॥

आधाकर्मा-ऽभ्याहत-राजपिण्डोपदुष्टतया व्रतानां पीडाकरमेतदस्माकम्, अतो न कल्पते
ग्रहीतुम् । यतः ‘अनवद्यां’ प्राशुकां ‘निरुपहृताम्’ एषणीयां साधवो भिक्षां भुञ्जते, नामाशु-
कामनेषणीयां वा ॥ ४७८० ॥

तं वयणं सोऊणं, महता दुक्खेण अँदितो भरहो ।

३० समणा अणुगगहं मे, ण करिंति अहो ! अहं चत्तो ॥ ४७८१ ॥

१ °धर्मिकाख्याश्चत्वा° सा० ॥ २ भा० विनाऽन्यत्र—°वन्तमभिवन्ध ‘वन्दित-नमस्कृतानां’
स्तुत-प्रणतानां साधूनां भक्तेन निमं° का० । °वन्तमभिवन्ध वन्दित-नमस्कृतानां भक्तेन
निमं° तादी० भो० डे० ॥ ३ अभिहतो तामा० ॥

‘तद्’ अनन्तरात् वचनं श्रुत्वा भरतो महता मानसिकेन दुःखेनादितः सज्जते । कथम् ? इत्याह—अमी श्रमणाः ‘मे’ ममानुग्रहं न कुर्वन्ति, अहो ! अहमेमित्युक्त इति ॥ ४७८१ ॥

नाऊण तस्स भावं, देवेदो तस्स जाणणट्ठाए ।

वंदिय नमंसिया णं, पंचविहं उग्गहं पुच्छे ॥ ४७८२ ॥

ज्ञात्वा ‘तस्य’ भरतस्य ‘भावं’ विषादात्मकं तस्यैव चावग्रहस्वरूपज्ञापनार्थं भगवन्तं वन्दित्वा ५ नमस्कृत्य च णमिति वाक्याल्लहारे पञ्चविषयवग्रहं पृच्छति ॥ ४७८२ ॥ ततश्च—

अट्ठावयस्मि सेले, आदिकरो केवली अमियनाणी ।

सकस्स य भरहस्स य, उग्गहपुच्छं परिकहेह ॥ ४७८३ ॥

अष्टापदे शैले आदिकरः केवली अमितज्ञानी शक्रस्य च भरतस्य च पुरतोऽवग्रहपृच्छां परिकथयति ॥ ४७८३ ॥ तद्यथा—

10

देविद-रायउग्गह, गहवति सागारिए य साहम्मी ।

पंचविहस्मि परुवित्ते, णायव्वं जं जहिं कमह ॥ ४७८४ ॥

देवेन्द्रावग्रहो राजावग्रहो गृहपत्यवग्रहः सागारिकावग्रहः साधर्मिकावग्रहश्चेति पञ्चभाऽवग्रहः । एतस्मिन् पञ्चविधे प्ररूपिते ज्ञातव्यं यद् ‘यत्र’ देवेन्द्रावग्रहादौ मनसा वृत्तसा वा अवग्रहानुज्ञापनं ‘क्रमते’ अवतरतीति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः । विस्तारार्थस्तु यथा पीठिकायां 15 “विद्विष्ठा उवरिल्लेहिं बाहिया न तु लभन्ति पाहन् ।” (गा० ६७०) इत्यादिगाथाभिरभिहितस्तथैवात्रापि वक्तव्य इति ॥ ४७८४ ॥

तं वयणं सोऊणं, देविदो वंदिऊण तित्थयरं ।

वितरति अप्पणगे उग्गहम्मि जं साहुपाउग्गं ॥ ४७८५ ॥

‘तद्’ अवग्रहप्रतिपादकं भगवतो वचनं श्रुत्वा देवेन्द्रस्तीर्थकरं वन्दित्वा यदात्मीयेऽवग्रहे 20 साधूनां प्रायोग्यं सच्चिन्मचित्तं मिश्रं वा तत् तदानीं सर्वमपि वितरति, अनुजानातीत्यर्थः ॥ ४७८५ ॥

सोउं तुडो भरहो, लद्धो मए एत्तिओ इमो लामो ।

वितरति जं पाउग्गं, केवलकप्पम्मि भरहम्मि ॥ ४७८६ ॥

भरतोऽपि भगवतो वचनं श्रुत्वा ‘तुष्टः’ प्रमुदितः ‘अहो ! मयैतावान् लामो लब्धः’ इति 25 परिभाष्य ‘केवलकल्पे’ सम्पूर्णोऽपि भरते यत् ‘प्रायोग्यं’ साधूनामुचितं सच्चिदादिकं तत् सर्वं वितरति ॥ ४७८६ ॥

पंचविहम्मि परुवित्ते, स उग्गहो जाणणणं घेतत्त्वो ।

अण्णाणेणोग्गहिए, पायच्छित्तं मवे तिविहं ॥ ४७८७ ॥

इकड-कठिणे मासो, चाउम्मासा य पीढ-फलएसु ।

कड-कल्लिचे पणगं, छारे तह मल्लगाईसु ॥ ४७८८ ॥

30

पञ्चविधेऽवग्रहे प्ररूपिते सति सम्प्रति तात्पर्यमुच्यते—स सत्त्ववग्रहो जानता गृहीतव्यः । अथाज्ञानेनावगृह्णाति अज्ञाननित्यर्थः । सत्स्मिन्निधं प्रायश्चित्तं भवति ॥ ४७८७ ॥

तद्यथा—इकडमये कठिनमये च संस्कारके लघुभासाः, पीठ-फलकेषु चत्वारो भासाः लघवः,
काष्ठे कलिञ्चे क्षात्रे मल्लकादिषु च पञ्चकम् ॥ ४७८८ ॥

सूत्रम्—

४ से अणुकुङ्हेसु वा अणुभिचीसु वा अणुचरियासु वा
अणुपरिहासु वा अणुपंथेसु वा अणुमेरासु वा स
ञ्चेव उग्गहस्स पुव्वाणुणवणा चिट्ठइ अहालंदमवि
उग्गहे २९ ॥

अस्य सम्बन्धमाह—

जे चैव दोन्नि पगता, सागारिय-रायउग्गहा होंति ।

१० तेसिं इह परिमाणं, णिवोग्गहम्मी विसेसेणं ॥ ४७८९ ॥

यावेव द्वौ सागारिक-राजावग्रहौ पूर्वसूत्रयोः प्रकृतौ तयोरैवेह सूत्रे परिमाणमुच्यते ।
तत्रापि नृपावग्रहे परिमाणं विशेषेणाभिधीयते ॥ ४७८९ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—“से” तस्य निर्यन्थस्य ‘अनुकुङ्घेषु वा’ कुङ्घस-
मीपवर्तिषु वा प्रदेशेषु, एवमनुमितिषु वा अनुचरिकासु वा अनुपरिखासु वा अनुपथेषु वा
१५ अनुमर्यादासु वा । अत्र चरिका-नगर-प्राकारयोरपान्तराले हस्ताष्टकप्रमाणो मार्गः, परिखा-
खातिका, मर्यादा-सीमा, शेषं प्रतीतम् । एतेषु सैवावग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति यथा लन्दमपि
कालमवग्रह इति सूत्रार्थः ॥ अथ निर्युक्तिविस्तरः—

अणुकुङ्हे भिचीसुं, चरिया-पागारपंथ-परिहासु ।

अणुमेरा सीमाए, णायन्वं जं जहिं कमति ॥ ४७९० ॥

२० अनुशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, अनुकुङ्घ्या-ऽनुमित्योरनुचरिका-प्राकारपथ-परिखासु च,
“अणुमेरा सीमाए” चि मर्यादा-सीमा, ततो अनुमर्यादायामनुसीमायामित्येकोऽर्थः । एतेषु
ज्ञातव्यं यद् यत्र सागारिक-राजावग्रहानुज्ञापनं क्रमते ॥ ४७९० ॥

एनां निर्युक्तिगाथां व्याख्यानयति—

अणुकुङ्गं उवकुङ्गं, कुङ्गसमीवं व होइ एगट्ठं ।

२५ एमेव सेसणसु वि, तेसिं पमाणं इमं होइ ॥ ४७९१ ॥

अनुशब्दस्य समीपार्थद्योतकत्वादननुकुङ्घ्यमुपकुङ्घ्यं कुङ्घ्यसमीपमिति वैकार्थम् । एवमेव
‘शेषेष्वपि’ अनुमित्यादिषु पदेषु मन्तव्यम् । ‘तेषाम्’ अनुकुङ्घ्यादीनामवग्रहविषयमिदं प्रमाणं
भवति ॥ ४७९१ ॥

वति-भिचि-कडगकुङ्हे, पंथे मेराय उग्गहो रयणी ।

३० अणुचरियाए अट्ठ.उ, चउरो रयणीठ परिहाए ॥ ४७९२ ॥

वृत्तौ—बद्धादिपरिक्षेपकृपायां भित्तौ—इष्टकादिनिर्मितायां कटकमये—च कुड्ये पथि मर्यादायां च 'रथणि' चि एकहस्तमनोऽवग्रहो भवति । अनुचरिकायामग्रहो हस्ताः । परित्वायां चत्वारो रत्नयः ॥ ४७९२ ॥ इदमेव भावयति—

यतिसामिणो वतीतो, हस्तो सेसोग्रहो णरवतिस्स ।

तस्स तर्हि ममकारो, जति वि य भिम्माणि वा भूमी ॥ ४७९३ ॥ ४
यो गृहपतिर्विवक्षिताया वृत्तेः सामी तस्य वृत्तेः परतो हस्तमात्रमवग्रहो भवति, शेषस्तु सर्वोऽपि नरपतेरवग्रहो भवत्ययः । अथ किं कारणं वृत्तिसामिनो वृत्तेः परतोऽप्यवग्रहो भवति ? इत्याह—'तस्य' गृहपतेः 'तत्र' वृत्तेः परतो हस्तप्रमाणे भूभागे ममकारो भवति, अतो यद्यपि 'निम्माणि' चि मूलपादानेष यावद् विवक्षितगृहसत्का मूमिस्थायि वृत्तेः परतो हस्तमेकं तस्यावग्रहः । एवं भित्ति-कुड्यादिष्वपि भावनीयम् ॥ ४७९३ ॥

10

हत्थं हत्थं मोलुं, कुड्ढादीणं तु मज्झिमो रण्णो ।

जत्थ न पूरइ हत्थो, मज्जे तिभागो तर्हि रण्णो ॥ ४७९४ ॥

तेषामेव कुड्यादीनां हस्तं हस्तमुभयोरपि गृहयोर्मुक्त्वा मध्यमः सर्वोऽपि राज्ञोऽवग्रहः । यत्र तु गृहद्वयापान्तरालस्यातिशोकतया हस्तो न पूर्यते तत्र मध्यमस्त्रिभागो राज्ञः, शेषौ द्वौ गृहसामिनोः । एतदवग्रहपरिमाणमुक्तम् । अत्र चोच्चारादीनि स्थान-निषेधनादीनि वा कुर्वन् 15 यदि कुड्यादीनां हस्ताभ्यन्तरे करोति ततो गृहपत्यवग्रहो मनसि क्रियते, हस्ताद् बहिश्चरिका-प्राकार-परित्वादेषु च राजावग्रहोऽनुज्ञाप्यते, अटव्यामपि यद्यसौ राजा प्रभवति तदा तस्यैवा-वग्रहः ऊर्यते, अथासौ तत्र न प्रभवति ततो देवेन्द्रावग्रहो मनसि क्रियते ॥ ४७९४ ॥

॥ अवग्रहप्रकृतं समाप्तम् ॥

से ना प्र कृ त म्

सूत्रम्—

20

से गामस्स वा जाव रायहाणीए वा वहिया सेणं सन्निविटुं पेहाए कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा तद्विवसं भिक्खायरियाए गंतुं पडिएत्तए । नो से कप्पइ तं रयणिं तत्थेव उवाइणावित्तए । जो खलु निगंथो वा निगंथी वा तं रयणिं तत्थेव उवाइणाइ, उवातिणंतं वा साइज्जति, से दुहतो वि अइकममाणे आवज्जइ चाउम्मासियं परिहारट्ठाणं अणुग्याइयं ३० ॥

25

अस्य सम्बन्धमाह—

उवरोहभया कीरह, सप्परिखो पुरवरस्स पागारो ।

तेण र सेणासुत्तं, अणुअचह उग्गहो जं च ॥ ४७९५ ॥

पूर्वसूत्रे प्राकारः प्राकारपरित्वा चोक्ता । स च प्राकारः सपरिखोऽपि पुरवरस्योपरोधः—पर-
५ चक्रेण चेष्टनं तद्भयात् क्रियते । तेन कारणेन “र” इति पादपूरणे सेनासूत्रमिदमारभ्यते । यच्चा-
वग्रहः पूर्वसूत्रेभ्यः अनुवर्तते, अव्यवच्छिन्न एवागच्छन्नस्तीति भावः, अतो यथा रोषके
राजावग्रहमनुज्ञाप्य बहिर्निर्गम्यते प्रविश्यते वा तथाऽभिधीयते ॥ ४७९५ ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—सेशब्दोऽवशब्दार्थे । अथ ग्रामस्य वा यावद्
राजधान्या वा, यावत्करणाद् नगरस्य वा खेटस्य वा इत्यादिपरिग्रहः, एतेषामन्यतरस्य बहिः
10 ‘सेनां’ राज्ञः स्कन्धावारं रोषकं कृत्वा सन्निविष्टं ‘प्रेक्ष्य’ दृष्ट्वा कल्पते निर्ग्रन्थानां वा
निर्ग्रन्थीनां वा तद्विवर्तं भिक्षाचर्यायां गत्वा प्रत्यागन्तुम् । “नो” नैव “से” तस्य विवक्षितस्य
भिक्षोः कल्पते तां रजनीं ‘तत्रैव’ सेनायाम् ‘उपादातुम्’ अतिक्रामयितुम् । यः खलु निर्ग्रन्थो
वा निर्ग्रन्थी वा तां रजनीं तत्रैवोपाददाति उपाददतं वा स्वादयति सः ‘द्विधाऽप्यतिक्रामन्’
जिनसीमानं राजसीमानं च विलुम्पन् आपद्यते चातुर्मासिकं परिहारस्थानमनुद्धातिकमिति
15 सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

सेणादी गम्मिहिई, खित्तुप्पायं इमं वियाणिचा ।

असिवे ओमोयरिए, भय-चक्काऽणिग्गमे गुरुगा ॥ ४७९६ ॥

कचित्तु मासकल्पक्षेत्रे स्थितैर्ज्ञातम्—सेना—परचक्रमत्र समायास्यति, आदिशब्दाद् अशि-
वमवमौदर्यं श्लेच्छादिभयं वा भविष्यति । एवमादौ कारणे पश्चादपि गमिष्यत इति कृत्वा
20 अनागतमेव ततः क्षेत्राद् निर्गन्तव्यम् । कथं पुनरनागतं तद् ज्ञायते ? इत्याह—क्षेत्रस्योत्पातः
क्षेत्रोत्पातः—परचक्राद्युपद्रवसूचकानि लिङ्गानीत्यर्थः, तानि च दिक्कवालं धूमायते, अकाले
तरूणां पुष्प-फलानि जायन्ते, महता शब्देन भूमिः कम्पते, समन्ततः क्रन्दित-कूजितशब्दाः
श्रूयन्ते इत्यादीनि मन्तव्यानि । एवं क्षेत्रोत्पातममुं विज्ञाय निर्गन्तव्यम् । अथ न निर्गच्छन्ति ततः
अशिवे अवमौदर्यं बोधिकभये परचक्रागमने ज्ञातेऽपि निर्गमनमकुर्वतां चतुर्गुरुकाः ॥ ४७९६ ॥

25 आणाइणो य दोसा, विराहणा होइ संजमा-ऽऽयाए ।

असिवादिग्मि परुविते, अधिकारो होति सेणाए ॥ ४७९७ ॥

आज्ञादयश्च दोषाः विराधना च संयमा-ऽऽत्मविषया भवति । संयमविराधना शुद्धे भक्त-
पानेऽलभ्यमानेऽनेषणीयं गृहीयादित्यादिका, आत्मविराधना परिताप-महादुःखादिका । यदा
चाशिवादिकं प्रतिपदं प्ररूपितं भवति तदा अत्र सेनाया अधिकारः कर्तव्यः । अशिवादिकं
30 च प्रथमोद्देशकेऽध्वसूत्रे (गा० ३०६२ आदि) सम्यक् प्ररूपितमिति नेह भूयः प्ररूप्यते
॥ ४७९७ ॥ तच्च परचक्रागमनं यथा ज्ञायते तथा दर्शयति—

१ अस्यदन्तिकवर्तिषु निखिलेष्वप्यादर्शेषु °स्थानमुद्धा° इत्येव पाठ उपलभ्यते, न चासौ साधुदिति
परिवाचितोऽस्माभिः ॥ २ °तू क्षेत्रे स्थि° मा० । °तू क्षेत्रे मासकल्पस्थि° कां० ॥

अतिसेस-देवत-निमित्तमादि अवितर्हं पविचि सौतृणं ।

णिग्गमण होइ पुर्व्व, अणागते रुद्ध वोच्छिणो ॥ ४७९८ ॥

अवधिज्ञानाद्यतिशयेन स्वयमेव ज्ञातम्, अपरेण वा अतिशयज्ञानिना पृष्टेन कथितम्, देवतया वा कयाचिदाख्यातम्, अविसंवादिना वा निमित्तेनावगतम्, आदिग्रहणेन विद्या-मन्त्रादिपरिग्रहः, अथवा प्रवृत्तिः—वार्ता ताम्रवितर्था श्रुत्वा; ततः क्षेत्रात् पूर्व्वमेव निर्गमनं कर्त्तव्यं भवति । अयानागतं न ज्ञातम् सहसैव तत्तगरं रुद्धं पन्थानो व्यवच्छिन्नास्ततो न निर्गच्छेयु-रपि ॥ ४७९८ ॥ अथवा अमीभिः कारणैर्ज्ञातेऽपि न निर्गता भवेयुः—

गेलन्न रोगि असिवे, रायहुड्डे तहेव ओमम्मि ।

उवही-सरीरतेणग, गाते वि ण होति णिग्गमणं ॥ ४७९९ ॥

‘गलनः’ ऊवरादिपीडितः कश्चिदस्ति तत्प्रतिबन्धेन गन्तुं न शक्यते, “रोगि” चि दुष्ट-10 रोगेण कुट्टादिना कश्चिदत्यन्तमभिभूतः स परित्यक्तुं न पार्यते, बहिर्वा अशिवं राजद्विष्टमव-सौदर्यं च विधत्ते, उपधित्तेनाः शरीरस्तेना वा बहिर्गच्छत उपद्रवन्ति, एतैः कारणैर्ज्ञातेऽपि परचक्रागमने निर्गमनं न भवति ॥ ४७९९ ॥

एएहि य अण्णेहि य, ण णिग्गया कारणेहिं बहुएहिं ।

अच्छंति होइ जयणा, संवट्ठे णगररोधे य ॥ ४८०० ॥

18

एतैरन्यैश्च बहुभिः कारणैर्न निर्गता भवेयुः ततस्तत्रैव सन्तिष्ठतां संवर्त्ते नगररोधके च यतना वक्तव्या । संवर्त्तो नाम—परचक्रागमनं श्रुत्वा यत् पर्व्वत-जल-दुर्गादिषु बहूनां ग्रामाणां जनः संवर्त्तभूयैकत्र तिष्ठति । नगररोधकः प्रतीतः ॥ ४८०० ॥ तत्र संवर्त्ते यतनामाह—

संवट्ठम्मि तु जयणा, भिक्खे भत्तट्ठणार्हे वसहीए ।

तम्मि भवे संपत्ते, अवाउडा एकओ ठंति ॥ ४८०१ ॥

20

संवर्त्ते तिष्ठतां ‘भिक्षे’ मत्कार्थनायां वसती च यतना कर्त्तव्या । ‘तस्मिन्’ परचक्रलक्षणे भवे सम्प्राप्तेऽपावृता एकतस्तिष्ठन्तीति निर्युक्तिगाथासमासार्थः ॥ ४८०१ ॥

साम्प्रतमेनामेव निवृणोति—

वर्हयासु व पल्लीसु व, भिक्खं काउं वसंति संवट्ठे ।

सव्वम्मि रज्जखोमे, तत्थेव य जाणि थंडिल्ले ॥ ४८०२ ॥

25

संवर्त्तेऽभिनवसन्निविष्टतया सचित्तः पृथिवीकायो भवतीति कृत्वा भिक्षां न हिण्डन्ते किन्तु पूर्व्वस्थितासु व्रजिकासु वा पल्लीषु वा भिक्षां कृत्वा तत्रैव स्थण्डिले भुत्त्वा रात्रौ संवर्त्ते समागत्य वसन्ति । अथ सर्व्वेथापि राज्यस्य क्षोभः ततो व्रजिकादिकमपि नास्ति तदा ‘तत्रैव’ संवर्त्ते यानि कुलानि स्थण्डिले स्थितानि तेषु भिक्षां हिण्डन्ते ॥ ४८०२ ॥

अथ न सन्ति स्थण्डिले स्थितानि तत इयं यतना—

पूवल्लिय-ससु-ओदणगहणं पडलोवार्नि पगासपुडे ।

सुक्खादीण अलंमे, अजर्व्विता वा वि लक्खंति ॥ ४८०३ ॥

30

जगारि-तकन्तीमनाद्यौ आर्द्धे प्रपतति पृथिवीकायविराघना भवेदिति मत्वा याः पूपलिका

ये च सक्तवो यश्च शुष्कौदनं एवंमादिकं शुष्कद्रव्यं पटलोपरिस्थिते प्रकाशशुखे भाजने गृह्णन्ति ।
अथ शुष्कादीनां लभो न भवति, आदिशब्दः स्वगतानेकमेदसूचकः, न वा तैरात्मानं यापयन्ति
तत आर्द्रेण गृह्यमाणेन यत्र पटलकादौ खरण्टको लभ्यतं सम्यग् लभ्यन्ति ॥ ४८०३ ॥

गतं भिक्षाद्वारम् । अथ भक्तार्थनाद्वारमाह—

८ प्रच्छन्नासति वहिया, अह समयं तेण चिलिमिणी अंतो ।

असतीय व समयम्मि व, धरंति अदेयरे खुंजे ॥ ४८०४ ॥

संवर्त्तस्यान्तः प्रच्छन्ने प्रदेशे भक्तार्थनं कर्त्तव्यम् । अथान्तः प्रच्छन्नं नास्ति ततः संवर्त्तस्य
बहिर्गत्वा समुदेष्टव्यम् । अथ बहिः समयं ततः 'अन्तः' संवर्त्तस्याभ्यन्तर एव चिलिमिलिकां
दत्त्वा भोक्तव्यम् । अथ नास्ति चिलिमिलिका समये वा सा न प्रकटीक्रियते ततो अर्द्धे साधवो

१० भाजनानि धारयन्ति, 'इतरे' द्वितीया अर्द्धे कमठकेषु भुञ्जते ॥ ४८०४ ॥

काले अपहुचंते, भए व सत्थे व गंतुकामम्मि ।

कप्पुवरि भायणाइं, काउं इको उ परिवेसे ॥ ४८०५ ॥

अथ वारकेण भुञ्जानानां कालो न पूर्वते, मये वा त्वरितं भोक्तव्यम्, यो वा संवर्त्तं सार्थः
स गन्तुकामस्ततः कल्पस्योपरि भाजनानि 'कृत्वा' स्थापयित्वा सर्वेऽपि कमठकादिषु भुञ्जते,

१५ एकश्च तेषां सर्वेषामपि परिवेषयेत् ॥ ४८०५ ॥

पत्तेग वड्डगासति, सज्झिलगादेकओ गुरु वीसुं ।

ओमेण कप्पकरणं, अण्णो गुरुणेकतो वा वि ॥ ४८०६ ॥

प्रत्येकं यदि सर्वेषां 'वड्डकानि' कमठकानि न सन्ति ततो ये 'सज्झिलकाः' परस्परं
सहोदरा ज्ञातरः, आदिशब्दाद् अन्येऽपि ये प्रीतिवशेनैकत्र मिलन्ति ते एकतः समुद्दिशन्ति,
२० गुरुवः 'विण्ण्' पृथग् भुञ्जते । यदा सर्वेऽपि भुक्तास्तदा यस्तत्र 'अवमः' लघुत्वेन कमठ-
कानां कल्पकरणं विधेयम्, गुरुणां सत्कं कमठकं तैः सह न भोक्ष्यते । अन्यस्तासं कल्पं
प्रयच्छति । अपूर्यमाणेषु च साधूनां गुरोश्च कमठकान्येकतोऽपि कल्पयन्ति ॥ ४८०६ ॥

भाणस्स कप्पकरणं, दड्डिल्लम मुत्ति कडुयरुक्खे य ।

तैसऽसतिं कमठ कप्पर, काउमजीवे पदेसे य ॥ ४८०७ ॥

२५ भाजनस्य कल्पकरणं दग्धभूमिकायां गोमूत्रमाविते वा भूभागे कडुकवृक्षस्यावस्ताद्वा कर्त्त-
व्यम् । 'तेषां' दग्धादिस्थण्डिलनामभावे कमठकेषु घटादिकर्परे वा भाजनस्य कल्पं कृत्वा तत्
कल्पपानकमन्यत्र नीत्वा स्थण्डिले परिष्ठापयन्ति, गते वा संवर्त्तं पश्चात् परिमलितजीवप्रदेशेषु
परिष्ठाप्यम् । समये वा त्वरमाणाः स्थण्डिलस्य वा अभावे 'धर्मा-ऽधर्मोत्तिकायसम्बन्धिषु
अजीवप्रदेशेषु परिष्ठापयामः' इति बुद्धिं विधाय अस्थण्डिले परिष्ठापयन्ति ॥ ४८०७ ॥

३० गतं भक्तार्थनद्वारम् । वसतिद्वारमाह—

गोणादीवाघाते, अलम्भमाणे व वाहि वसमाणा ।

वातदिसि सावयभए, अवाउडा तेण जग्गणता ॥ ४८०८ ॥

संवर्त्तस्यान्तो निरावाधे परिमलिते प्रदेशे वसन्ति । अथ तत्र गवादिभिरितस्ततस्तडफडा-

यमनैर्व्याघातो यद्वा तत्र प्राशुकप्रदेशो न लभ्यते ततो बहिर्वसन्तो यतो घाटिभ्यं तं भूभागं वर्जयित्वा वसन्ति । अथ तत्र श्वापदभयं ततो यस्यां दिशि वातस्तां वर्जयन्ति । येन च पर-चक्रमयेन तत्र संवर्ते प्रविष्टास्त्रसिन् प्राप्ते सर्वमुपकरणं गुणिले प्रदेशे स्थापयित्वा स्वयमेकतो-ऽन्यत्र प्रदेशेऽपावृताः कायोत्सर्गेण तिष्ठन्ति स्तेनरक्षणार्थं च चारकेण रजनीं सकलमपि जाग्रते ॥ ४८०८ ॥ अथ कस्मादपावृतास्तिष्ठन्ति ? इत्याह—

जिणलिंगमप्पडिहयं, अवाउडे वा वि दिस्स वजंति ।

यंशणि-मोहणिकरणं, कडजोमे वा मवे करणं ॥ ४८०९ ॥

अचेलतालक्षणं जिणलिंगमपतिहतम्, एवंस्त्रितानां न कोऽप्युपद्रवं करोतीति भावः । अथवा ते स्तेना अपावृतान् दृष्ट्वा स्वयमेव वर्जयन्ति, स्तम्भनी-मोहनीविद्याभ्यां वा तेषां स्तम्भन-मोहने कुर्वन्ति । यो वा 'कृतयोगः' सहस्रयोषी तेन तादृशे आक्रमे गच्छसंरक्षणार्थं 10 'करणं' शिक्षणं तेषां विधेयम् ॥ ४८०९ ॥ गतं संवर्तद्वारम् । अथ नगररोधकद्वारमाह—

संवडुपिग्गयाणं, णियट्टणा अडु रोह जयणाए ।

वसही-भचट्टणया, यंडिलविर्गिचणा भिक्खे ॥ ४८१० ॥

ये मासकल्पप्रयोग्याद् क्षेत्राभिर्गल्य संवर्ते स्थितास्ते संवर्तनिर्गता उच्यन्ते, तेषां तत्र स्थितानामवस्कन्दादिभ्येन भूयोऽपि संवर्ताद् नगरं प्रति निवर्तना भवति । यद्वा ग्लानादिभिः 15 कारणैः प्रथममेव नगरात् निर्गतास्ततो नगरे वसतामद्यै मासान् रोधके यत्नया वस्तव्यं भवति । सा च यतना वसति-भक्तार्थेन-स्थण्डिलविवेचन-भैक्षविषया कर्तव्या ॥ ४८१० ॥

तत्र वसति यतनां तावदाह—

हाणी जावेकट्ठा, दो दारा कडग चिलिमिणी वसमा ।

तं चैव एगदारे, मत्तग सुवणं च जयणाए ॥ ४८११ ॥

रोधके तिष्ठद्भिरद्यै वसतयः प्रत्युपेक्षणीयाः, तासु प्रत्येकशतवद्धे यासं मासमासितव्यम् । अष्टानामलामे सप्त, एवं हान्या तावद् वक्तव्यं यावद् संयतानां संयतीनां च "एगट्ट" चि एकैव वसतिर्भवति । तत्रैकस्यां वसतौ स्थितानां द्वे द्वारे भवतः, अथान्तराले कटकं चिलि-मिलिकां वा वृषभाः कुर्वन्ति । अथ द्वारद्वयं न भवति तत एकद्वारेऽपि तमेव विधिं कुर्वन्ति । कायिकाभूमेस्वामावे मात्रकेण यतन्ते, यतनया च स्वपनं कुर्वन्तीति निर्युक्तिगाथासमा- 25 सार्थः ॥ ४८११ ॥ अथ भाष्यकार एनामेव विवृणोति—

रोहेउ अडु मासे, वासासु सभूमि तो णिवा जंति ।

परवलरुद्धे वि पुरे, हाविंति ण मासकर्णं तु ॥ ४८१२ ॥

अद्यै ऋषुवद्धिकान् मासान् 'रोधयित्वा' रोधं कृत्वा ततो वर्षासु नृपाः 'स्वभूमि' आसीयराज्यभुवं गच्छन्ति । साधवश्च रोधके वसन्तः परवलरुद्धेऽपि पुरे मासकर्णं न हाप- 30 यन्ति किन्तु तत्र प्रथमत एवाद्यै वसतयोऽद्यै भिक्षार्थ्याः प्रत्युपेक्षणीयाः ॥ ४८१२ ॥

अथाद्यै न प्राप्यन्ते ततः—

मिक्षास्स च वसहीय च, असती सचेव चउरों जावेका ।

लंमालंमे एकैकगस्स णेगा उ संजोगा ॥ ४८१३ ॥

मैक्षस्य वा वसतेर्वा असति सप्त प्रत्युपेक्षणीयाः । तदप्राप्तौ षडादिपरिहाण्या चतस्रो यावदेकाऽपि प्रत्युपेक्षणीया । किमुक्तं भवति ?—वसतयो मिक्षाचर्याश्च यद्यष्टौ न प्राप्यन्ते ८ तत एकैकपरिहाण्या यावदेका-वसतिरेका मिक्षाचर्या । अत्र चैकैकस्या लामेऽलामे चानेके संयोगा भवन्ति । तथाहि—अष्टौ वसतयो अष्टौ मिक्षाचर्याः १, अष्टौ वसतयः सप्त मिक्षाचर्याः २, अष्टौ वसतयः षड् मिक्षाचर्याः ३, एवं यावदष्टौ वसतय एका मिक्षाचर्या, एवमष्टौ भङ्गा भवन्ति, एते च वसतेरष्टकमुद्धता लब्धाः, सप्तकादिभिरप्येककपर्यन्तैरेवमेवाष्टावष्टौ भङ्गा लभ्यन्ते, सर्वसङ्ख्या भङ्गकानां चतुःषष्टिरुत्तिष्ठते । चतुःषष्टितमश्च भङ्गक एका वसति- 10 रेका मिक्षाचर्येति लक्षणः । सा चैका वसतिः संयतानां संयतीनां च पृथग् भवति ॥ ४८१३ ॥ अथोभयेषामपि योग्या वसतिः प्रत्येकं नावाप्यते तत एकत्रापि वसन्त्यम्, तत्र यतनामाह—

एगत्य वसंतारणं, पिहहुवाराऽसतीय सयकरणं ।

मज्जेण कडग चिलिमिणि, तेसुमयो थेर खुड्डीतो ॥ ४८१४ ॥

संयतानां संयतीनां च एकत्र वसतौ वसतामियं यतना—यदि चतुःशालादिकं पृथग्द्वारं 15 तद् गृहं तदा तत्रान्तरे कटकं चिलिमिलीं वा दत्त्वा तिष्ठन्ति । पृथग्द्वारस्याभावे “सयकरणं” ति स्वयमेव कुब्जं छित्त्वा द्वितीयं द्वारं कर्त्तव्यम् । गृहमध्ये च कुब्जभावे कटश्चिलिमिलिका वा दातव्या । ‘तयोश्च’ कटस्य चिलिमिलिकाया वा आसन्नयोरुभयोः पार्श्वयोर्मध्यादेकस्मिन् स्थविराः साधवो द्वितीये च क्षुल्लिकाः संयत्यो भवन्ति । एतच्चात्र व्यक्तीकारिष्यते ॥ ४८१४ ॥

अथ “सं चेव एगदारे” (गा० ४८११) ति पदं व्याख्याति—

20 दारदुयस्स तु असती, मज्जे दारस्स कडग पुत्ती वा ।

णिकखम-पवेसवेला, ससद् पिण्डेण सज्जातो ॥ ४८१५ ॥

यदि द्वारद्वयं न भवति स्वयं च पृथग् द्वारं कर्तुं न लभ्यते ततस्तस्यैकद्वारस्य मध्ये कटकं ‘पोतिकां वा’ चिलिमिलीं दत्त्वा द्विषा विभजनं विधेयम् । तत्रार्द्धेन साधवो निर्गच्छन्ति अर्द्धेन संयत्य इति । अथ सङ्कीर्णा सा वसतिर्न वा विभक्तुं लभ्यते ततः परस्परं निर्गम- 25 प्रवेशवेलां वर्जयन्ति, यस्यां वेलायां संयता निर्गच्छन्ति तस्यां न संयत्य इति । निर्गच्छन्तश्च शब्दं कुर्वन्ति, पिण्डेन च स्वाध्यायं कुर्वन्ति, शृङ्गारकथां न कुर्वन्ति, न वा पठन्ति ॥ ४८१५ ॥

अथ “स्वपनं च यतनया” (गा० ४८११) इति पदं व्याचष्टे—

अंतम्मि च मज्झम्मि च, तरुणी तरुणा य सच्चवाहिरतो ।

मज्जे मज्झिम थेरी, खुड्डी खुड्ढा य थेरा य ॥ ४८१६ ॥

30 यास्तरुण्यस्ता अन्ते वा मध्ये वा भवन्ति, तरुणास्तु सर्ववाह्यतः कर्त्तव्याः, ततो मध्ये मध्यमाः स्थविराः क्षुल्लिकाश्च साध्यः, ततः क्षुल्लिकाः स्थविराः चशब्दाद् मध्यमास्तरुणाश्च भवन्तीत्यक्षरार्थः ।

मावार्थस्तु बृद्धविवरणादवगन्तव्यः । तच्चेदम्—तरुणीओ अन्ते वा ठविज्जन्ति मज्जे वा ।

तस्य अन्ते ताव भनद्—एगमि अन्ते तरुणीओ ठविज्जन्ति, तासिं आरतो मज्झिमातो, तासिं आरतो थेरीओ, तासिं आरतो खुड्डीतो, खुड्डीणं आरतो थेरा, थेराणं आरतो खुड्डा, तेसिं आरतो मज्झिमा, तेसिं आरतो तरुणा । एवं ताव तरुणीओ तरुणा य अन्ते जाया । इयाणि जह मज्झे तरुणीओ ठविज्जन्ति तो तासिं उमयतो मज्झिमियाओ, तासिं बाहिं थेरीओ, तासिं उमयतो खुड्डीओ, तासिं परिखेवेण थेरा, तेसिं उमयतो खुड्डा, तेसिं बाहिं मज्झिमा, तेसिं ५ परिखेवेण तरुणा, एसा रत्तिं वसताणं जयण चि ॥ ४८१६ ॥ अथ मात्रकपदं व्याख्याति—

पत्तेय समण दिक्खिय, पुरिसा इत्थी य सच्चं एकत्था ।

पच्छण्ण कडग चिलिमिणि, मज्झे वसमा य मत्तेण ॥ ४८१७ ॥

यत्रोपाश्रयाणामरूपतया राजकीय आदेशो भवेत्—ये केचित् पातण्डिनस्ते सर्वेऽप्येकत्रा-
वतिष्ठन्तामिति । तत्र यदि ‘प्रत्येकाः’ स्त्रीवर्जिताः ‘श्रमणाः’ निर्ग्रन्थ-शाक्यवादयो दीक्षितपुरुषाः 10
सर्वेऽप्येकस्यां वसन्तौ स्थिताः याश्च पातण्डिन्यः स्त्रियस्ता अपि सर्वा एकत्र स्थितास्तत इयं
यतना—यः पच्छन्नः प्रदेशस्तत्र साधुभिः साध्वीभिश्च स्थातव्यम्, पच्छन्नस्याभावे मध्ये
कटकं चिलिमिलिकां वा वृषमाः कुर्वन्ति, कायिकामूमेरभावे दिवा रात्रौ च मात्रकेण वृषमा
यतन्ते ॥ ४८१७ ॥

पच्छन्न असति निहृग, बोडिय भिच्छुय असोय सोया य ।

15

पउरदव वड्ढादी, गरहा य सज्जतरं एको ॥ ४८१८ ॥

पच्छन्नस्य कटक-चिलिमिलिकयोश्चाभावे निहृवेषु तिष्ठन्ति, तदभावे बोदिकेषु, तदभासौ
भिक्षुकेषु । पतेष्वापि पूर्वमशौचवादिषु, ततः शौचवादिषु । शौचवादिषु च स्थिता आचमनादिषु
क्रियासु प्रचुरत्वेण कार्यं कुर्वन्ति, वड्ढकम्—कमढकं तत्र भुञ्जते, आदिशब्दाद् अपरेणापि
येन ते शौचवादिनो जुगुप्सां न कुर्वन्ति तस्य परिग्रहः । एवं प्रवचनस्य गद्गां परिहृता भवति । 20
सान्तरं चोपविष्टा भुञ्जते । “एगो” चि एकः क्षुल्लकादिः कमढकानां करुणं करोति ॥ ४८१८ ॥

अथ “पत्तेय समण दिक्खिय” (गा० ४८१७) चि पदं व्याख्याति—

पासंडीपुरिसाणं, पासंडित्थीण वा वि पत्तेगे ।

पासंडित्थि-पुमाणं, च एकतो होतिमा जयणा ॥ ४८१९ ॥

पातण्डिपुरुषाणां पातण्डिस्त्रीणां वा प्रत्येकं स्थितानां पातण्डिस्त्री-पुरुषाणामेकतः स्थितानां 25
वा इयं यतना भवति ॥ ४८१९ ॥

जे जह असोयवादी, साधम्मी वा वि जत्थ तहिं वासो ।

णिहुया य खुद्धकाले, ण वुग्गहो णेव सज्जाओ ॥ ४८२० ॥

ये यथा अशौचवादिनो ये च जीवादिपदार्थास्त्रिकयवादित्वेन कारुणिकत्वेन च साधूनां
साधर्मिकाः ‘तेषु’ तेषां मध्ये साधुमिर्वासः कर्तव्यः । यदा च तत्र द्वयोरपि सैन्ययोर्युद्धकालो 3)
भवति तदा ‘निश्चुताः’ निर्वापारा भवन्ति । इदमेव व्याचष्टे—‘न विग्रहः’ स्वपक्षेण पर-
पक्षेण वा सह कलहो न कर्तव्यः, नैव च तदानीं स्वाध्यायो विधेयः ॥ ४८२० ॥

१ भिक्षु असो लाभा ॥

गता वसतिरयतना । भक्तार्थनयतनाऽपि “पउरदव वड्डगार्ह” (गा० ४८१८) इत्यादिना अत्रैवोक्ता । अथ स्थण्डिलयतनामाह—

तं चेव पुण्वभणितं, पत्तेयं दिस्समाणे कुरुया य ।

थंडिल्ल सुक्ख हरिए, पवायपासे पदेसेसु ॥ ४८२१ ॥

- ६ स्थण्डिलं तदेव पूर्वभणितं “अणावायमसंलोए” (गा० ४१९) इत्यादिना यथा पीठिका-
याभुक्तं तथैवात्रापि मन्तव्यम् । प्रथमस्थण्डिलालम्बे शेषेषु गच्छतां प्रत्येकं मात्रकग्रहणं भवति,
सागारिकेण च दृश्यमाने कुरुकुचा कर्त्तव्या । एवं बहिः स्थण्डिले लभ्यमाने यतना । अथ बहिर्न
लभ्यते निर्गन्तुं ततो यद् नगराभ्यन्तरे स्थण्डिलमनुज्ञातं तत्र यानि तृणानि शुष्काणि तेषु
व्युत्सृजति, तेषामभावे दरमलितेषु मिश्रेषु, तदप्राप्तौ हरितेषु सचित्तेष्वपि व्युत्सृजति । अत्र
१० च प्रत्येका-ऽनन्त-स्त्रिरा-ऽस्त्रिरादियतना सर्वाऽपि कर्त्तव्या यथा ओघनिर्द्युक्तौ (गा० ६१८
आदि पत्र १९७) भणिता । अथ प्रपाते गर्त्तायां नदीतटे प्राकारोपरि वा राज्ञाऽनुज्ञातं तत
एतेषां पार्श्वे व्युत्सृजति । यदि सर्वथैव स्थण्डिलं न लभ्यते अथश्च भूमिं न पश्यति ततो
धर्मा-ऽधर्मादिप्रदेशेष्वपि व्युत्सृजन् शुद्धः ॥ ४८२१ ॥

अथ “पत्तेयं दिस्समाणे कुरुया य” चि पदं व्याख्याति—

- १५ पढमासह् अमणुण्णेताराण गिहियाण वा वि आलोनं ।
पत्तेयमत्त कुरुकुय, दवं च पउरं गिहत्थेसुं ॥ ४८२२ ॥
तेण परं पुरिसाणं, असोयवादीण वच्च आवातं ।
इत्थी-नपुंसकेसु वि, परम्भुहो कुरुकुया सेव ॥ ४८२३ ॥

गाथाद्वयमपि पीठिकायां (गा० ४६३-६४) व्याख्यातम् ॥ ४८२२ ॥ ४८२३ ॥ एषा
२० उच्चारयतना भणिता । अथ शरीरविवेचनयतनामाह—

पच्छण्ण पुण्वभणियं, विदिण्ण थंडिल्ल सुक्ख हरिए य ।

अगड वरंडग दीहिय, जलणे पासे पदेसेसु ॥ ४८२४ ॥

- यद्यसौ कालगतः साधुस्तत्र केनापि न ज्ञातस्ततोऽन्तर्गृहर्चप्रमाणे उपयोगकालेऽतीतेऽन्य-
लिङ्गं कृत्वा ‘पच्छन्नम्’ अल्पसागारिकं स्थण्डिले परिष्ठाप्यते । अथ ज्ञातस्तदा “पुवभणि-
२५ य” चि यदि नगराद् निर्गमो न लभ्यते प्रत्यपायो वा निर्गतानां भवति ततो नगराभ्यन्तरे
पूर्वम्—इहैव मासकल्पप्रकृते (गा० १६३०) पारिष्ठापनिकानिर्द्युक्तौ (गाथा ३३-३५
हारि० आव० वृत्ति पत्र ६३०) वा यो भणितो विधिक्षेनोपाश्रयादपरदक्षिणस्यां दिशि
परिष्ठापयन्ति । अथ तस्यां न लभ्यते ततो राज्ञा ‘वितीर्णम्’ अनुज्ञातं यत् स्थण्डिलं तत्र
परिष्ठापयन्ति । अथ स्थण्डिले हरितानि भवन्ति ततः शुष्कतृणेषु, तदभावे मिश्रेषु, तदप्राप्तौ
३० हरितेष्वपि परिष्ठापयन्ति । अथ राज्ञाऽभिहितम्—सर्वैरपि पासण्डिभिः ‘अगडे’ गर्त्तायां शवं
परित्यक्तव्यम्, प्राकारवरण्डके वा दीर्घिकायां वा नद्यां वा वहन्त्यां ज्वलने वा ज्वलति प्रक्षेप्तव्यं
तत एतेषां पार्श्वे परिष्ठापयन्ति । अथ न लभ्यते पार्श्वतः परित्यज्यं ततः ‘धर्मास्तिकायादि-

१ °न प्राप्यते अ° कां० ॥ २ °स्ततो मुहूर्त्तमात्रेण उप° कां० ॥ ३ °गारिके स्थ° कां० ॥

प्रदेशेषु परिष्ठापयामि' इति बुद्धिं कृत्वा तत्रैव प्रक्षिपन्ति ॥ ४८२३ ॥ अथ राज्ञा वित्तीर्णे
खण्डिले परिष्ठापयतां विधिमाह—

अन्नाए परलिङ्गं, उवओगद्धं तुलेषु मा मिच्छं ।

पाते उड्डाहो वा, अयसो पत्थारदोसो वा ॥ ४८२५ ॥

यद्यसौ तत्राज्ञातस्तदा परलिङ्गं कियते, तच्च 'उपयोगाद्धाम्' अन्तर्मुहूर्त्तलक्षणां 'तोल-
वित्ता' प्रतीक्ष्य कर्त्तव्यम्, मा मिथ्यात्वं गमिष्यतीति कृत्वा । यो जनज्ञातस्तत्र परलिङ्गं न
कियते, मा उड्डाहो भवेत् । उड्डाहो नाम—यत्ते मायावन्तः पापाचाराः परोपघातकारिणश्चेति ।
इत्थं तेषामुड्डाहे जायमाने प्रवचनस्याप्ययशःप्रवादो भवति 'प्रसारदोषश्च' कुल-गण-सङ्घविना-
शरक्षण उपजायते । एतदोषपरिहरणार्थं खलिङ्गेनैव परिष्ठाप्यते ॥ ४८२५ ॥

अथ भिक्षाद्वारमाह—

10

न वि को वि कंचि पुच्छति, गितमर्णितं व अंतो वाहिं वा ।

आसंकिंतं पडिसेहो, निक्कारण कारणे जतणा ॥ ४८२६ ॥

यत्र रोषके 'अन्तः' नगराभ्यन्तराद् बहिर्निर्गच्छन्तं बहिः—कटकाद्या नगरान्तः प्रविशन्तं
न कोऽपि कश्चित् पृच्छति तत्र खेच्छया बहिरन्तर्वा भिक्षामटन्ति । अत्र पुनराज्ञाद्वित्तं—क
एषः ? कुतो वा आगतः ? यैव बहिर्गतः सन् किमपि कथयिष्यति किमर्थं वा निर्गच्छति ? 15
ईदृशो आशङ्किते निष्कारणे 'प्रतिषेधः' न गन्तव्यम् । कारणे तु यतना वक्ष्यमाणा भवति
॥ ४८२६ ॥ इदमेव भावयति—

पडरण-पाणगमणे, चउरो मासा हवंतऽणुगघावा ।

सो त ह्यरे य चत्ता, कुल गण संघे य पत्थातो ॥ ४८२७ ॥

प्रसुराज-पाने लभ्यमाने यदि बहिर्गच्छति तदा चत्तारो मासा अनुव्रता भवन्ति आज्ञादयश्च 20
दोषाः । तेन साधुना 'सः' स्वकीय आत्मा 'इतरे च' अभ्यन्तरवर्तिनः साधवः परित्यक्ता भवन्ति ।
तत्र स बहिःसैन्ये गतः सन् पृच्छ्यमानोऽपि यदा किमपि नाख्याति तदा 'चारिकोऽयम्' इति
भत्वा गृह्यते, अभ्यन्तरवर्तिनस्तु 'अमीमां प्रवजितो निर्गतस्तेन मेदः प्रदत्तः' इति कृत्वा
गृह्यन्ते । एवं च कुल-गण-सङ्घप्रसारोऽपि राज्ञा कियेत ततो निष्कारणे न गन्तव्यम् ॥ ४८२७ ॥

अंतो अलम्भमाणे, एसणमाईसु होति जइतव्वं ।

25

जावंतिए विसोधी, अमच्चमादी अलामे वा ॥ ४८२८ ॥

'अन्तः' मध्ये प्राशुकैषणीयेऽलम्भमाणे पञ्चकपरिहाणिकमेणैषणादिषु दोषेषु नगराभ्यन्तर
एव यतितव्यम्, यावद् यावन्तिकादिरूपेषु निक्षोषिकोदितोषेषु यतमानश्चतुर्लघुप्राप्तो भवति ।
तथाप्यलम्भेऽमास्यं आदिशब्दाद् दानश्राद्धादीन् वा प्रज्ञापयन्ति । ते यद्यविशोषिकोदितोषै-
र्दुष्टं प्रयच्छन्ति तदा तदपि गृह्यते, न पुनर्बहिर्गन्तव्यम् ॥ ४८२८ ॥

30

अथ तथापि न लभ्यते ततः—

आपुच्छित आरक्खित, सेही सेणावती अमच्च रावाणं ।

णिगममणं दिट्ठरुवे, मासा य तहिं असावजा ॥ ४८२९ ॥

‘आरक्षिकः’ कोट्टपाळस्तमापृच्छन्ति—वयमत्र न संस्तरामः ततो बहिर्निर्गच्छतां द्वारं प्रयच्छत । यद्यसौ ब्रूयात्—मा निर्गच्छत अहं भवतां पर्याप्तं दास्यामि ततो गृह्यते । अथ ब्रूयात्—नास्ति मे किञ्चिद् भक्तं दातव्यम्, युष्मांश्च विसर्जयन् राज्ञो विमेषि, ततः श्रेष्ठिनं पृच्छत । ततः श्रेष्ठिनमापृच्छन्ति, एवं सेनापतिममात्यं राजानं वाऽऽपृच्छन्ति । ततो यदि स राज्ञाऽपि विसर्जितास्तदा निर्गमनं कुर्वन्ति । द्वारपालानां च साधवो ददर्श्यन्ते, यथा—एतान् दृष्टरूपान् कुरुत, भिक्षाग्रहणार्थमेते निर्गमिष्यन्ति प्रवेक्ष्यन्ति वा, न किञ्चिद् भवद्विर्वक्तव्यम् । तत्र च बहिर्गतैरसावद्या भाषा भाषितव्या ॥ ४८२९ ॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयति—

मा बच्चह दाहार्मि, संकाए वा ण देंति णिगंतुं ।

दाणम्मि होइ महणं, अणुसट्ठादीणि पडिसेवे ॥ ४८३० ॥

- 10 आरक्षिकादयः पृष्टाः सन्तो भणन्ति—मा व्रजत, वयं भक्तं दास्यामहे । ते च भेद-शङ्कया साधूनां निर्गन्तुं न ददति ततो यद्यविशुद्धमपि ते प्रयच्छन्ति तदा तस्य ग्रहणं कर्तव्यम् । अथ “पडिसेहे” ति न भक्तं न च निर्गन्तुं ददति ततोऽनुशिष्टि-धर्मकथादीनि प्रयुज्यन्ते ॥ ४८३० ॥

बहिया वि गमेतूणं, आरक्खितमादिणो तहिं णिति ।

- 15 हित-णट्ट-चारिगादी, एवं दोसा जडा होंति ॥ ४८३१ ॥

बहिरपि गता एवमेवारक्षिक-श्रेष्ठिप्रभृतीन् ‘गमयित्वा’ प्रज्ञाप्य तत्र भिक्षामटन्ति । एवं कुर्वद्भिर्हृत-नष्ट-चारिकादयो दोषाः परिहृता भवन्ति ॥ ४८३१ ॥

ये साधवो बहिः प्रस्थाप्यन्ते तेऽसीभिर्गुणैर्युक्ता भवन्ति—

पियधम्मे ददधम्मे, संवंधऽविकारिणो करणदक्खे ।

- 20 पडिवचीसु य कुसले, तब्भूमे पेसए बहिता ॥ ४८३२ ॥

प्रियधर्मणो दृढधर्मणश्च प्रतीतान्, “संवंध” ति येषां अन्तर्बहिश्च स्वजनसम्बन्धो भवति ‘अविकारिणो नाम’ नोद्वेगवेषा न वा कन्दर्पशीलस्तान्, ‘करणदक्षान्’ भिक्षाग्रहणादिक्रियासु परिच्छेदवतः, प्रतिपत्तिः—प्रतिवचनप्रदानं तत्र कुशलान्, “तब्भूसि” ति यो बहिः स्कन्धा-वार आगतस्तस्य भूमौ जात-वर्धितान्, एवंविधान् साधून् बहिः प्रेषयेत् ॥ ४८३२ ॥

- 25 “भासा य तहिं असावज्ज” (गा० ४८२९) ति पदं व्याचिख्यासुराह—

केयतिय आस हत्थी, जोधा धण्णं व कित्तिर्यं णगरे ।

परितंतमपरितंता, नागर सेणा व ण वि जाणे ॥ ४८३३ ॥

बाह्यस्कन्धावारसत्त्वाः पृच्छेयुः—नगराम्यन्तरे कियन्तोऽश्वा हस्तिनो घोषा वा सज्जिताः सन्ति ? धान्यं वा कियन्नगरेऽस्ति ? ‘नागराः’ पौराः सेना वा ‘परितान्ताः’ रोषकेणोद्विग्ना उत

- 30 ‘अपरितान्ताः’ अनुद्विग्नाः ? । एवं पृष्टे वक्तव्यम्—न जानेऽहं ॥ ४८३३ ॥

ते ब्रवीरन्—तत्रैव वसन्तः कथं न जानीथ ? । साधवो ब्रुवते—

सुणमाणा वि न सुणिमो, सज्झाय-ज्झाण निचमाउत्ता ।

सावज्जं सोऊण वि, ण हु लब्भाऽऽह्वित्खंडं जतिणो ॥ ४८३४ ॥

वयं स्वाध्याय-ध्यानयोनित्वमायुक्ताः सन्तः शृण्वन्तोऽपि वार्तान्तरं न शृणुमः, अपि च सावधं श्रुत्वाऽपि यतीनामन्यस्याख्यातुं 'न लभ्यते' न युज्यते । अन्तःप्रविष्टस्य तु यदि कोऽपि पृच्छति तदा वक्तव्यम्—मिक्षाद्युपयोगेन न ज्ञातम् । अन्तर्वेदिश्च साधारणमिदमुत्तरम्—

शृणोति बहु कर्णभ्यामक्षिभ्यां बहु पश्यति ।

न च दृष्टं श्रुतं सर्वं, मिथुराख्यातुमर्हति ॥

॥ ४८३१ ॥ ४

एवं मिक्षामटित्वा प्रयासे सज्जाते सति किं कर्त्तव्यम् ? इत्याह—

भक्तदृग्गमालोऽहं, भोक्तृणं संकिताहं ठाणाहं ।

सचिचे पडिसेधो, अतिगमणं दिद्वरूपाणं ॥ ४८३५ ॥

'भक्तार्थनं' भोजनं 'आलोके' प्रकाशे भवति । यानि 'शक्तितानि' चारिकादिशक्ताविषय-भूतानि गुपितानि स्थानानि तानि मुक्त्वा, तेषु न विधेयमित्यर्थः । यश्च सचित्तः प्रव्रजितुमुप-10 तिष्ठते तत्र 'प्रतिषेधः' स न प्रमानयितव्यः किन्तु ये पूर्वं द्वारपालेन दृष्टरूपाः कृतास्तेषामेव 'अतिगमनं' मूयः प्रवेशो भवति ॥ ४८३५ ॥

एषा बह्वर्थसङ्ग्राहिका निर्युक्तिगाथा, अत एनां भाष्यरूढं विवृणोति—

सावग-सण्णिट्ठाणे, ओतवितेकतर इतर भक्तद्वं ।

तेसऽसती आलोऽहं, वड्डग-कुरुयादि स च्चेव ॥ ४८३६ ॥

15

यत्र श्रावकः श्राविका चोभयमपि ओयवितं—साधुसामाचारीकुशलं तत्र स्थाने भक्तार्थ-यन्ति । तदलाभे यत्रैकतरं साधुसामाचारीचतुरं तत्र समुद्वेष्टव्यम् । एकतरस्यापि खेदज्ञस्या-भावे 'इतरेषु' अखेदज्ञेष्वपि श्रावकेषु यथाभद्रके वा भक्तार्थयितव्यम् । तेषामभावेऽटव्याम् 'आलोके' अशक्तीये सप्रकाशे प्रदेशे समुद्दिशन्ति । वड्डग-कुरुकुचादिका तु सैव यतना कर्त्तव्या । शैक्षस्तु यदि कोऽप्युपतिष्ठते तदा न प्रमाजनीयः । अथ कोऽपि स्वयमेव लिङ्गं 20 कृत्वा प्रविशति ततो वक्तव्यम्—वयं गणिता नामाङ्किता एव द्वारेण निर्गताः, ततः त्वं तत्र गतः सन् गृहीत्वा विनाशयिष्यसे । एवमुक्तेऽपि यद्यसावागच्छति तदा द्वारं प्राप्ता द्वारपालं भणन्ति—न जानीमो वयं कम्प्येनम्, अमानेतान् दृष्टरूपान् कुस्त ॥ ४८३६ ॥

भक्तद्विगं बाहाडा, पुणरवि चेत्तु अतिंति पञ्जत्तं ।

अणुसट्ठी दारद्वे, अण्णो वऽसतीय जं अंतं ॥ ४८३७ ॥

25

एवं भक्त-पानं पर्याप्तं गृहीत्वा 'भक्तार्थिताः' कृतभोजनाः 'बाहाडिताः' तन्मुक्तन्यूनभाजनाः पुनरपि नगरं 'अतियन्ति' प्रविशन्ति । यदि 'द्वारस्थः' द्वारपालो मार्गयति—पौद्गलिकं मे प्रयच्छतः ततोऽनुशिष्टिः कर्त्तव्या । अन्यो वा यदि कोऽप्यनुकम्पया ददाति तदा न वार-णीयः । तस्य 'असति' अभावे यद् 'अन्तस्' प्रान्तं तद् दीयते ॥ ४८३७ ॥

रुद्धे वोच्छिन्ने वा, दारद्वे दो वि कारणं दीवे ।

इहरा चारियसंका, अकालओखंदमादीसु ॥ ४८३८ ॥

30

अथ निर्गतानां द्वारं रुद्धं—समितिं गमागमो वा व्यवच्छिन्नस्ततः 'द्वयेऽपि' आभ्यन्तरा

बाह्याश्च साधवो द्वारस्थस्याग्रे कारणं दीपयन्ति । आभ्यन्तरा ब्रुवते—अस्माकं साधवो बहिर्निर्गताः बहिश्च रुद्धाः; बाह्या ब्रुवते—वयं कारणे मिश्रायां बहिर्निर्गता परं द्वाराणि निरुद्धानि । 'इतरथा' यदि न कथयन्ति ततः अकाले—रात्रौ वा विकाले वा यद्यवस्कन्दः—धाटी तदादीनि भवन्ति तदा चारिकशङ्का भवेत्—ये साधवो निर्गतास्ते भूयो न प्रविष्टाः, नूनं चारिकास्ते ५ आगता आसीरन्निति ॥ ४८३८ ॥

बाहिं तु वसिउकार्म, अतिर्णेती पेछणा अणेच्छंते ।

गुरुगा पराजय जये, वितिर्यं रुद्धे व वोच्छिण्णे ॥ ४८३९ ॥

बहिर्निर्गतानां कोऽप्येकश्चिन्तयेत्—मुक्तोऽस्मि तावत् चारकवासात्, न भूयः प्रविशामि; अत्र सूत्रमवतरति । एवं बहिर्वसन्तं प्रज्ञापयन्ति—आर्य ! सूत्रे प्रतिषिद्धम्, न वर्तते बहिर्वस्तुम्, द्वयोर्बिन-राजाज्ञयोरतिक्रमः कृतो भवति । एवं प्रज्ञाप्य नगरं प्रवेशयन्ति । अथ नेच्छति प्रवेष्टुं ततः "पेछण" सि बलामोटिकया शेषैः स प्रवेशनीयः । यदि न प्रवेशयन्ति ततश्चत्वारो गुरुकाः । कदाचिदाभ्यन्तराणां पराजयोऽपरेषां च जयो भवेत् ततः 'एभिर्मदः प्रदत्तः' इति शङ्कया प्रसारदोषा भवेयुः । द्वितीयपदमत्र भवति—बहिर्निर्गतस्य सर्वतोऽपि नगरं निरुद्धम्, गमागमः सर्वथैव व्यवच्छिन्न इति कृत्वा तत्रापि वसन् शुद्धः ॥ ४८३९ ॥

15

॥ सेनाप्रकृतं समाप्तम् ॥

अ व ग्र ह क्षे त्र प्र मा ण प्र कृ त म्

सूत्रम्—

से गामंसि वा जाव सन्निवेशंसि वा कप्पइ निगं-
थाण वा निगंथीण वा सबओ संमंता सकोसं
जोयणं उग्गहं ओगिण्हत्ताण चिट्ठित्तए ३१ ॥

20

अस्य सम्बन्धमाह—

ग्रामाद्याण तेसिं, उग्गहपरिमाणजाणणासुत्तं ।

कालस्स व परिमाणं, बुत्तं इहहं तु खेत्तस्स ॥ ४८४० ॥

'तेषाम्' अनन्तरसूत्रोक्तानां ग्रामादीनां कियानवग्रहो भवति ? इति शङ्कायामवग्रहपरिमाण-
25 ज्ञापनार्थमिदं सूत्रमारभ्यते । यद्वा पूर्वसूत्रेषु "अहालंदमवि उग्गहे" इत्यादि भणताऽवग्रहविषयं कालस्य परिमाणमुक्तम्, इह तु क्षेत्रस्य तदेवोच्यते ॥ ४८४० ॥

अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—अथ ग्रामे वा नगरे वा यावत् सन्निवेशे वा कल्पते निर्ग्रन्थानां वा निर्ग्रन्थीनां वा 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्तात्' चतसृष्वपि विदिक्षु सकोशं योजनमवग्रहमवगृह्य स्थातुमिति सूत्रार्थः ॥ अथ भाष्यविस्तरः—

30

उक्कुमहे तिरियं पि य, सकोसगं होइ सन्वतो खेत्तं ।

इदपदमाइएसुं, छहिसि सेसेसु चउ पंच ॥ ४८४१ ॥

ऊर्ध्वदिग् अधोदिक् “तिरियं पि य” चि तिर्यक्-पूर्व-दक्षिणा-ऽपरोत्तरालक्षणाश्चतस्रो दिशः, एतासु षट्सु दिक्षु गिरिमार्ये स्थितानां सर्वतः सक्रोशं योजनं क्षेत्रं भवति, तच्च इन्द्रपदादिषु सम्भवति । इन्द्रपदौ नाम—गजाग्रपदगिरिः, तत्र ह्युपरिष्ठाद् ग्रामो विद्यते अधोऽपि ग्रामो मध्यमश्रेण्यामपि ग्रामः । तस्याश्च मध्यमश्रेण्याश्चतसृष्वपि दिक्षु ग्रामाः सन्ति, ततो मध्यमश्रेणिग्रामे स्थितानां षट्सु दिक्षु क्षेत्रं भवति । आदिशब्दाद् अन्योऽपि य ईदृशः ६ पर्वतस्तस्य परिग्रहः । शेषेषु पर्वतेषु चतसृषु पञ्चसु वा दिक्षु सक्रोशं योजनं क्षेत्रं भवति ॥ ४८४१ ॥ समग्रमिकायां व्याघाताभावे दिक्तुष्टये क्षेत्रम्, व्याघातं प्रतीत्य पुनरित्थम्—

एगं च द्वौ च तिञ्चि च, दिंसा अकोसं तु सन्वतो वा वि ।

सन्वतो तु अकोसे, अगुजाणार्यो जा खेचं ॥ ४८४२ ॥

एकदिग्भाविना पर्वतादिव्याघातेन किञ्चिद् ग्रामादिकमेकस्यां दिशि अक्रोशं भवति, सक्रो- 10 शयोजनावग्रहरहितमित्यर्थः । एवं दिग्द्वयभाविना व्याघातेन द्वयोर्दिशोरक्रोशम्, त्रिदिग्भाविना तिसृषु दिक्षु, दिक्तुष्टयभाविना तु सर्वतोऽप्यक्रोशं भवति । तत्र च सर्वतोऽक्रोशे ग्रामादौ अग्रोद्यानं यावत् क्षेत्रम्, ततः परमक्षेत्रमिति ॥ ४८४२ ॥ किञ्च—

संजम-आयविराहण, जत्थ भवे देह-उवहितेणा वा ।

तं खलु ण होइ खेचं, उंगेयन्वं च किं तत्थ ॥ ४८४३ ॥

15

यत्र ग्रामादौ प्राप्तानां संयमा-ऽऽल्लविराधना भवति, यत्र च देहोपधिस्तेना भवन्ति तत् खलु क्षेत्रं न भवति । किं वा तत्रावग्रहीतव्यं येन क्षेत्रमुच्येत ॥ ४८४३ ॥

अथ किं पुनः क्षेत्रम् ? इत्याह—

खेचं चलमचलं वा, इंदमणिदं सकोसमकोसं ।

वाघातमि अकोसं, अडवि जले सावए तेणे ॥ ४८४४ ॥

20

यत्रावग्रहो विचारयितुमुपक्रान्तस्तत् क्षेत्रं चलमचलं वा भवेत् । चलं व्रजिकादि, अचलं ग्रामादि । पुनरेकैकं द्विर्धा—“ऐन्द्रम्” इन्द्रकीलादियुक्तम् “अनिन्द्रं वा” तद्विपरीतम् । तत्र यदचलमनिन्द्रं च तत् सक्रोशमक्रोशं वा । पश्चानुपूर्व्यां अमूनेव मेदान् व्याचिख्यासुरिद-माह—“वाधायमि” इत्यादि, यत्र यस्यां दिशि व्याघातस्तत् तस्यामक्रोशं भवति । कः पुनर्न्याधातः ? इति चेद् अत आह—अटवी तस्यां दिशि वर्तते, “जलं” ति समुद्रो नदी वा तत्राऽऽस्ते, “आपदा वा” सिंह-ज्याघ्रादयः तत्र सन्ति, “स्तेना वा” उपधि-शरीरहरा विद्यन्ते । एतैः कारणैः सा दिग् निरुद्धा, ग्राम-गोकुलाद्यमावादवग्रहीतव्यं किमपि तत्र नास्ति ॥ ४८४४ ॥

अथ सक्रोशमाह—

सेसे सकोस मंडल, मूलनिवंधं अणुम्भुर्यंतारं ।

पुव्वुडित्ताण उगगहो, सममंतरपल्लिगा दोण्हं ॥ ४८४५ ॥

30

शेषं नाम—यद् अनन्तरोक्तव्याघातरहितं तत्र मूलनिबन्धं मण्डलममुश्रुतां सर्वतः सक्रोशं योजनमवग्रहो भवति । कथम् ? इति चेद् उच्यते—मूलग्रामादेकैकस्यां दिशि योजनार्द्धमर्द्ध-

१ “सासऽको” तामा० ॥ २ ओषेतन्वं ताभा० ॥ ३ “आ-इन्द्रयुक्तमनिन्द्रं वा । तत्र भा० ॥ ४० १६४

क्रोशेन समधिकं तावदवग्रहो भवति, च च पूर्वाऽपराम्नां दक्षिणोत्तराम्नां वा कृत्वा सक्रोशं योजनं भवति, यद्वा गति-प्रत्यागतिभ्यामेकस्यामपि दिशि [सक्रोशं] योजनं मन्तव्यम् । तत्र सक्रोशे अक्रोशे वा ये पूर्वस्थितास्तेषामवग्रहो भवति । यत्र समकमनुज्ञापितं तत् क्षेत्रं साधारणम् । अथ सम्बद्धेषु क्षेत्रेषु समकमेवानुज्ञापितं ततो यदि द्वे अन्तरपल्लिके तत एकेषा-
मेका अपरेषामप्येका । अथैकैवान्तरपल्लिका ततो द्वयोरपि साधारणा ॥ ४८४५ ॥

अथ बह्व्यस्तत्रान्तरपल्लिकास्ततः को विधिः ? इत्याह—

खेत्तस्संतो दूरे, आसण्णं वा ठिताण समगं तु ।

अद्धं अद्धद्धं वा, दुगाइसाहारणं होइ ॥ ४८४६ ॥

द्वित्रिप्रभृतिषु सम्बद्धेषु क्षेत्रेषु समकमनुज्ञाप्य स्थितानां काश्चिदन्तरपल्लिकाः ‘क्षेत्रान्तः’
10 क्षेत्रस्याभ्यन्तरे भवन्ति, “दूरे” चि काश्चित् दूरे याभ्यः समुदानं मूलग्राममानीयमानं क्षेत्राति-
क्रान्तं भवतीति कृत्वा प्रथमालिकायां तद् निर्वाह्यते, “आसणे” चि काश्चित् पुनरासणे याभ्यः
समुदानं मूलग्राममानीयमानं क्षेत्रातिक्रान्तं न भवति । ततो यावन्त्यस्ता अन्तरपल्लिकास्तासां
सर्वासामप्यद्धं वा, अद्धद्धं वा चतुर्थभाग इत्यर्थः, वाशब्दात् त्रिभागादिकं वा द्विकादीनां—
द्वित्रिप्रभृतीनां गच्छानां साधारणं भवति ॥ ४८४६ ॥ अथात्रैवाभाव्याऽनाभाव्यविधिमाह—

15 तण-डगल-छार-मल्लग-संथारग-भत्त-पाणमादीणं ।

सति लंमे अस्सामी, खेत्तिय ते मोत्तऽणुण्वणा ॥ ४८४७ ॥

तृण-डगल-क्षार-मल्लक-संस्तरक-भक्त-पानादीनां ‘सति’ विद्यमाने प्राचुर्येण लामे क्षेत्रिका
अस्सामिनः, अक्षेत्रिकाणामप्येतान्याभवन्तीत्यर्थः । “ते मोत्तऽणुण्वणा” चि येषां तृणादीनां
क्षेत्रिकैरनुज्ञापना कृता तानि मुत्तवा, तान्यक्षेत्रिकाणां नामवन्तीति भावः ॥ ४८४७ ॥

20 किं पुनः क्षेत्रिकाणामभवति ? इत्युच्यते—

ओहो उवग्गहो वि य, सच्चित्तं वा वि खेत्तियस्सेते ।

मोत्तूण पाडिहारि, असंथरंते वऽणुण्वणा ॥ ४८४८ ॥

ओषोपधिरुपग्रहोपधिश्च ‘सच्चित्तं वा’ शैक्षादिकम्, एतानि क्षेत्रिकस्याभवन्ति । यद्य-
क्षेत्रिका एतेषामेकतरं गृह्णन्ति तदा प्रायश्चित्तम्, परं मुत्तवा प्रातिहारिकं द्विविधमप्युपधिम्,
25 तं गृह्येभ्यो मार्गयन्तो न प्रायश्चित्तभाज इति हृदयम् । यः पुनरप्रातिहारिकस्तं न लभन्ते ।
अथ शीतादिना परिताप्यन्ते तत एवमसंस्तरद्विर्वस्वादेरनुज्ञापना कर्तव्या । क्षेत्रिकैरपि संस्तरणे
तेषामनुज्ञातव्यम् ॥ ४८४८ ॥

जइ पुण संथरमाणा, ण दिति इतरे व तेसि णिण्हंति ।

तिविधं आदेसो वा, तेण विणा जा य परिहाणी ॥ ४८४९ ॥

30 यदि पुनः संस्तरन्तः क्षेत्रिका असंस्तरतामक्षेत्रिकाणां बलादिकं न प्रयच्छन्ति, ‘इतरे वा’
अक्षेत्रिकाः संस्तरन्तोऽपि ‘तेषां’ क्षेत्रिकाणामनापृच्छया बलमोटिकया वा गृह्णन्ति ततः ‘त्रिविधं’
जघन्य-मध्यमोत्कृष्टनिष्पन्नं पञ्चक-मासलघु-चतुर्लघुलक्षणं प्रायश्चित्तम्, सूत्रस्यादेशाद्वा नवमम् ।

“एवं गति-प्रत्यागतिना सक्रोशं योजनं भवति” इति चूर्णौ विशेषचूर्णौ च ॥

‘तेन च’ वखादिना विना वा परिहाणिः तन्निष्पन्नमपि तेषां प्रायश्चित्तम् ॥ ४८४९ ॥

इदमेव व्यक्तीकरोति—

जे खेचिपा मो चि ण देंति ठागं, लंमे वि जाऽऽगंतुवयंते हाणी ।

पेच्छति वाऽऽगंतु असंथरम्मि, चिरं व दोण्हं पि विराहणा उ ॥ ४८५० ॥

ये ‘क्षेत्रिका वयम्’ इति कृत्वा भक्त-पानादेः प्राचुर्येण लभेऽपि अन्येषां “ठागं” अव-5
काशं न प्रयच्छन्ति तत् आगन्तुकानां व्रजतां या परिहाणिस्तन्निष्पन्नं तेषां प्रायश्चित्तम् । अथ
क्षेत्रिकाणामसंस्तरणेऽप्यागन्तुकाः ‘भ्रमयन्ति’ प्रेथे तिष्ठन्ति ते चागन्तुका अदेशिकाः प्राप्नु-
काश्च ततः ‘चिरं वा’ प्रभृतं कालं वाशब्दाद् अरुपं वा कालमसंस्तरणं तेषां भवेत् ततः
‘द्वयेषामपि’ आगन्तुकानां वास्तव्यानां च वा विराधना तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ॥ ४८५० ॥

अत एवमतः—

10

अत्थि हु वसभग्गामा, कुदेसणगरोवमा सुहविहारा ।

बहुगच्छुयग्गहकरा, सीमच्छेदेण वसियव्वं ॥ ४८५१ ॥

‘सन्ति’ विचन्ते वृषभग्रामाः । इहाचार्य आत्मद्वितीयो गणावच्छेदिक आत्मतृतीय एष
पञ्चको गच्छो भवति, ईदृशाल्लयो गच्छाः पञ्चदश जनाः, एते यत्र अस्तुपद्धे निर्वहन्ति;
वर्षासु पुनः सप्तको गच्छाः, तथा—आचार्य आत्मतृतीयो गणावच्छेदिक आत्मचतुर्थः, 15
ईदृशाल्लयो गच्छा एकविंशतिर्जना भवन्ति, एते यत्र वर्षावासे जघन्येन निर्वहन्ति ते वृषभ-
ग्रामा उच्यन्ते । ते च कीदृशाः ? इत्याह—कुदेशस्य यजगरं तेनोपमा येषां ते कुदेशनगरो-
पमाः, ते च ‘सुलविहाराः’ सुलभभक्त-पाना निरुपद्रवाश्च, अत एव बह्वनामन्तरोक्तप्रमा-
णानां त्रिप्रभृतीनां गच्छानामुपग्रहकराः, ततस्तेषु सीमाच्छेदेन बहुभिरपि गच्छैर्वस्तव्यम्, न
कोऽपि परस्परं मत्सरो विषेय इति भावः । सीमाच्छेदो नाम—साहिका-ग्रामार्ध-धाटकादि-20
विभजनम् । यथा—अस्यां साहिकायां भवद्भिः पर्यटनीयम् अस्यां पुनरस्माभिरित्यादि । यद्वा ये
तत्र क्षेत्रे समकं प्राप्तास्तैः सीमाच्छेदेन वस्तव्यम् । यथा—गुप्माकं सचित्तमस्माकमचित्तम्,
अथवा गुप्माकमन्तः अस्माकं वहिः, गुप्माकं स्त्रियः अस्माकं पुरुषाः, गुप्माकं श्राद्धाः अस्माकम-
श्राद्धाः, अथवा यो यद् लप्स्यते तस्यैव तद् आभाव्यम् ॥ ४८५१ ॥ इदमेव व्याख्यानयति—

एकवीस जहण्णेणं, पुव्वट्ठिते उग्गहो इतरे भत्तं ।

25

पल्ली पडिवसमे वा, सीमाए अंतरा गामो ॥ ४८५२ ॥

पूर्वोक्तनीत्या वर्षासु एकविंशतिर्जनाः उपलक्षणत्वाद् अस्तुपद्धे पञ्चदश जना यत्र जघन्येन
संस्तरन्ति स वृषभग्राम उच्यते, उत्कर्षतस्तु द्वयोरपि कालयोर्द्वौ त्रिंशत्सहस्रसङ्ख्याको गच्छो
यत्र संस्तरति स वृषभग्रामः, तत्र ये पूर्वस्थितास्तेषामवग्रहः, इतरे भक्त-पानमात्रसंतुष्टा-
स्तिष्ठन्ति, तत्र च सीमाच्छेदो विधातव्यः । कथम् ? इत्याह—“पल्ली” इत्यादि, गुप्माभिर-30
न्तरपट्ट्यां पर्यटनीयम्, अस्माभिः प्रतिवृषभग्रामे । प्रतिवृषभग्रामो नाम—मूलग्रामादध्वयोजने
महान् ग्रामः । अथवा अन्तरपट्ट्याः प्रतिवृषभस्य वा अर्धं गुप्माकमर्धमस्माकम् । एवं सीमायां
मूलग्रामस्य प्रतिवृषभग्रामस्य वाऽन्तरा यो ग्रामस्तस्याम्बुर्वं गुप्माकमर्धमस्माकम् । एतच्चलम-

निन्द्रं च क्षेत्रं मन्तव्यम् ॥ ४८५२ ॥ अथाचलमैन्द्रं क्षेत्रमाह—

इदं वस्तीलमणोग्गहो, जत्थ य राया जहिं च पंच इमे ।

सेट्ठि अमच्च पुरोहिण, सेणावति सत्थवाहे य ॥ ४८५३ ॥

इन्द्रकीलको नाम—इन्द्रस्थूणा सा यत्रोत्तिष्ठते इन्द्रमातृका वा तत्र 'अनवग्रहः' अवग्रहो न भवति । अनिन्द्रकीलकेऽपि यत्र राजा मूर्धाभिषिक्तः परिवसति । राजरहितेऽपि यत्रेमे पञ्च वसन्ति—श्रेष्ठी अमात्यः पुरोहितः सेनापतिः सार्थवाहश्चेति ॥ ४८५३ ॥

अद्वाणसीसए वा, समोसरणे वा वि ण्हाण अणुयाणे ।

एतेसु णत्थि उग्गहो, वसहीण मग्गण अखेत्ते ॥ ४८५४ ॥

अध्वशीर्षकं नाम—यतः परं समुदायेन गन्तव्यं सम्यग् मार्गावहनात् तत्र मिलितानाम्, 10 समवसरणं नाम—कुलसमवायो गणसमवायः सङ्घसमवायो वा [तत्र मिलितानाम्,] ज्ञानसमवायः—अर्हत्प्रतिमान्नपनं तन्निमित्तमेकत्र मिलितानाम्, अनुयानं—रथयात्रा तत्र वा मिलितानाम्, एतेषु नास्त्यवग्रहः । अत एवाक्षेत्रतया एतेषु वसतावग्रहस्य मार्गणा कर्तव्या ॥ ४८५४ ॥

अथ किमर्थमेतेष्ववग्रहो न भवति ? इत्युच्यते—

बहुजणसमागमो तेसु होति बहुगच्छसन्निवातो य ।

15 मा पुच्चं तु तदंटा, पेहेज्ज अकोविया खेत्तं ॥ ४८५५ ॥

'तेषु' इन्द्रकीलकादिषु ब्रह्मोः—प्रभूतस्य जनस्य समागमो भवति, अध्वशीर्षकादिषु च बहूनां गच्छानां सन्निपातः—मीलको भवति, अतः केचिदकोविदाः 'तदर्थं' 'क्षेत्रमिदमस्माकमेवाभाव्यं भवतु' इति कृत्वा 'पूर्वम्' अन्येभ्यः प्रथमं समागत्य मा क्षेत्रं प्रेरयेयुः इत्येतेषु नावग्रहोऽधिक्रियते ॥ ४८५५ ॥ इदमेव भावयति—

20 सट्ठा दलंता उवहिं निसिद्धा, सिट्ठे रहस्सम्मि करेज्ज मत्तुं ।

पभावयंते य ण मच्छरेणं, तित्थं सलद्धी दुहत्तो वि हाणी ॥ ४८५६ ॥

तत्रेन्द्रकीलादीं श्राद्धाः केषाञ्चिदाचार्याणां 'उपधिम्' वस्त्राद्युपकरणं दातुं लभ्याः, तैश्च 'न वर्ततेऽस्माकमिदं ग्रहीतुम्' इति भणित्वा ते निषिद्धाः; ततः श्राद्धाः पृच्छेयुः—एषणीयान्यप्यमूनि वस्त्राणि किमिति न कल्पन्ते ?; ततो रहस्यम्—'नास्माकममूनि आभवन्ति' इति लक्षणं तेषां 25 पुरतः कथयितव्यम्, तत्र च 'शिष्टे' कथिते सति ते श्राद्धाः 'मन्युम्' अमीतिकं कुर्वीरन् । ये च 'सलब्धयः' धर्मकथादिलब्धिसम्पन्नास्ते मत्सरेण 'वयं किमपि तावद् न लप्स्यामहे अतः किमर्थमेवमेव प्रयासं कुर्मः ?' इत्यनुशयेन तीर्थं धर्मकथादिना न प्रभावयन्ति । ततः "दुहत्तो वि हाणि" चि द्वयोरपि—सचित्ता-ऽचित्तलभयोः परिहाणिर्भवति । तत्र सचित्तहानिः कोऽपि देश-विरतिं सर्वविरतिं वा न प्रतिपद्यते, अचित्तहानिराहार-वस्त्रादि तथाविधं न प्राप्यते । अतः 30 एतेषु नावग्रहो भवति । वसतिं प्रतीत्य पुनरेतेष्वपि भवति ॥ ४८५६ ॥ कथम् ? इत्याह—

एगालयट्ठियाणं, तु मग्गणा दूरे मग्गणा नत्थि ।

आसण्णे तु ठियाणं, तत्थ इमा मग्गणा होइ ॥ ४८५७ ॥

‘एकालये’ एकस्यां वसतौ स्थितानामवग्रहस्य मार्गणा भवति । तत्र यः पूर्वं तस्यां वसतौ स्थितः तस्य सन्नितमचित्तं वा आभवति । अथ समकं द्वौ बहवो वा स्थितास्तदा साधारणां सा वसतिः । ये तु तस्यां वसतेदूरे स्थिताः तेषामवग्रहस्य मार्गणा नास्ति । ये पुनरासजे स्थितास्तेषामियमवग्रहस्य मार्गणा भवति ॥ ४८५७ ॥

सज्जाय काल काश्य, निष्ठेवण अच्छणे असति अंतो ।

वसहिगमो पेछंते, वसही पुण जा समापुण्णा ॥ ४८५८ ॥

‘अन्तः’ प्रतिश्रयस्याभ्यन्तरे यदि स्वाध्यायभूमेः कायिकाभूमेः पात्रनिर्लेपनभूमेः आस-
नम्-ध्यानादिनिमित्तमुपवेशनं तद्व्येष्ट्याभावस्ततो या बहिः स्वाध्यायभूमिप्रभृतयस्त्याः समकम-
नुज्ञापिताः साधारणाः । अथैके पूर्वं स्थिता अपरे च पश्चात् ततः पूर्वस्थितानामवग्रहः, पश्चा-
दागतास्तु पूर्वस्थिताननुज्ञापयन्ति । यदि ते पूर्वमाणेऽवकाशे नानुजानन्ति इतरे वा तमपूर्व-
माणं प्रेरयन्ति ततो वसतिविषयोऽपि स एव प्रायश्चित्तादिर्गमो भवति यः पूर्वं क्षेत्रं प्रेरयताम्
उपलक्ष्यत्वाद् अननुज्ञापयतां चोक्तः । वसतिः पुनरिह या ‘समापूर्णा’ श्रमणैराकुला तस्याः
प्रेरणे दोषा भन्तव्याः ॥ ४८५८ ॥ उक्तमचलक्षेत्रम् । अथ चलमाह—

बह्गा सत्थो सेणा, संवड्ढो चउविहं चलं खेचं ।

एतेसि णाणचं, नोच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥ ४८५९ ॥

ब्रजिका सार्थः सेना संवर्ध इति चतुर्विधं चलं क्षेत्रम् । एतेषां चतुर्णामपि नानात्वं वक्ष्यामि
यथाऽऽनुपूर्व्यां ॥ ४८५९ ॥ प्रतिज्ञातमेव करोति—

जेणोग्गहिता बह्गा, पमाण तूह दुह मंडि परिमोगे ।

समवह्ग पुव्व उग्गह, साहारण जं च णीसाए ॥ ४८६० ॥

येन साधुना सा ब्रजिका पूर्वमवगृहीता सा ब्रजिकावग्रहस्य स्वामी भवति । तस्य च ब्रजि-
कावग्रहस्य किं प्रमाणम् ! इति चिन्तायां नैगमपक्षाश्रिता इमे आदेशाः—तत्रैक आचार्यदेशीयो
भणति—यावत्प्रमाणं भूभागं गावध्वारं चरितुं ब्रजन्ति तावान् ब्रजिकाया अवग्रहः; अपरो
ब्रवीति—“तूह” ति तीर्थं जलपानस्थानमित्येकोऽर्थः, तत्र जरुपानार्थं गावो यावद् गच्छन्ति;
अन्यः प्राह—“दुह” ति यत्रोपस्थाने गावो दुहन्ते । आचार्यः प्राह—त्रयोऽप्येतेऽनादेशाः,
अयं तु समीचीन आदेशः—“मंडि परिमोगे” ति यावति भूभागे ‘भण्डिकाः’ गण्यन्ति ॥ ४८६० ॥
यावच्च ब्रजिकायाः समीपे गोभिः परिमुक्तम्, एतावद् ब्रजिकावग्रहस्य प्रमाणं भन्तव्यम् ।
तत्र च यदि समकं द्वौ साधुवर्गोवैकस्यां ब्रजिकायां स्थितौ तदा साधारणा सा ब्रजिका ।
अथैकः पूर्वं स्थितो द्वितीयस्तु ब्रजिकान्तरेण समं पश्चादायातस्ततः पूर्वस्यावग्रहो भवति । अथ
परस्परनिश्रया स्थितास्ततः साधारणं तत् क्षेत्रम् । यस्याश्च ब्रजिकाया निश्रया द्वितीया ब्रजिका
स्थिता तस्यां ये साधवस्तेषामवग्रह आभवतीति सङ्ग्रहगाथासमासार्थः ॥ ४८६० ॥

अथैनामेव विवरीपुरनादेशत्रयं निरस्याचार्यमतं तावद् विभावयति—

ण गोयरो णेव थ गोणिपार्ण, णोवड्ढ दुज्झंति व जत्थ गावो ।

अन्वत्थ गोणादिस्सु जत्थ खुण्णं, स उग्गहो सेसमणुग्गहो तु ॥ ४८६१ ॥

न 'गोचरः' गवां चारिस्थानं नैव च गवां यत्र पानं न वा यत्रोपस्थाने गवो दुहन्ते किन्तु ब्रजिकाया अभ्यासे गवादिभिर्यत्र क्षुण्णं आदिशब्दाद् गत्रीभिश्च यावदाकान्तं तावानवग्रहः 'शेषं तु' गोचरादिस्थानं सर्वमप्यनवग्रहः ॥ ४८६१ ॥

जइ समगं दो वइगा, ठिता तु साधारणं ततो खेचं ।

८ अण्वहगाएँ सहिता, तत्थेवऽण्णे ठिता अपभू ॥ ४८६२ ॥

यदि समकमेकस्यां ब्रजिकायां द्वौ गच्छौ स्थितौ ततः साधारणं तत् क्षेत्रम् । अथ काचिद् ब्रजिका पूर्वं साधुभिरवगृहीता तत्रान्ये साधवो अन्यया ब्रजिकया सहिताः पश्चादागताः तत्रैव ब्रजिकायां स्थितास्तदा ते पश्चादागता अप्रभवः, पूर्वस्थिता एव स्वामिन इति ॥ ४८६२ ॥

अन्नोचं णीसाए, ठिताण साधारणं तु दोण्हं पि ।

१० णीसट्ठिताएँ अपभू, तत्थ व अण्णत्थ व वसंता ॥ ४८६३ ॥

अथ पूर्वस्थिताः पश्चादागताश्च 'अन्योन्यं' परस्परं निश्चया स्थितास्तत्क्षेपां द्वयेषामपि साधारणं क्षेत्रम् । अथ पूर्वस्था ब्रजिकाया निश्चया स्थितायामागन्तुकब्रजिकायां ये साधवो वर्तन्ते ते तत्र वाऽन्यत्र वा वसन्तोऽवग्रहस्य 'अप्रभवः' न स्वामिनः ॥ ४८६३ ॥

अथ किमर्थमन्यस्या ब्रजिकाया निश्चां सा ब्रजिका प्रतिपद्यते ? उच्यते—

१५ दुग्गट्टिए वीरअहिट्टिए वा, कते णिवाणे व टिएहिं पुव्वं ।

भएण तोयस्स व कारणेणं, ठायंतगाणं खलु होइ णिस्सा ॥ ४८६४ ॥

'दुर्गे स्थिताः' स्तेन-परचक्राद्यगम्ये स्थाने स्थिता साऽन्या ब्रजिका, यद्वा वीरेण स्वामिना सा अधिष्ठिता, अथवा तैः 'पूर्वं स्थितैः' प्रथमब्रजिकासम्बन्धिभिर्गोकुलिकैस्तत्र 'निपानं' जलपानस्थानं कृतमस्ति, ततो भयेन तोयस्य वा कारणेन तस्यां ब्रजिकायां तिष्ठतामपरेषां गोकुलि-
२० कानां निश्चा भवति ॥ ४८६४ ॥ एवमागन्तुका ब्रजिका येन कारणेन पूर्वस्था निश्चां प्रतिपद्यते तदभिहितम् । अथागन्तुकाया निश्चां यथा पूर्वा प्रतिपद्यते तथा दर्शयति—

भयसा उट्टेतुमणा, वइगा अण्णा य तत्थ जइ एज्जा ।

पच्छापत्ते निस्सा, जे पुव्वठिया ण ते पभुणो ॥ ४८६५ ॥

काचिद् ब्रजिका भयेन 'उत्थातुमनाः' प्रचलितुकामा, 'अन्या च' नवा ब्रजिका यदि तत्रा-
२५ गच्छेत्, सा च बलवता परिगृहीता, ततः पश्चात्प्राप्ताया अपि तस्या निश्चां पूर्वा प्रतिपद्यते, ततो ये पूर्वस्थिताः साधवस्तेऽवग्रहस्य न प्रभवः किन्तु पश्चात्प्राप्ता इति ॥ ४८६५ ॥

अथ ब्रजिकाया एव प्रकारान्तरमाह—

वइगाएँ उट्टियाए, अच्छंते अहव होज्ज गेलन्नं ।

अन्ने तत्थ पविट्ठा, तम्मि व अण्णम्मि वा तूहे ॥ ४८६६ ॥

३० यस्यां ब्रजिकायां साधवः स्थिता सा उत्थिता अन्या च तत्रागन्तुकामा तैः श्रुता तत् उत्थितायामपि ब्रजिकायां तिष्ठताम् अथवा ग्लानत्वं कस्यापि साधोर्भवेत् तत्तत्रैव स्थितानामन्ये गोकुलिकाः साधुभिः सहिताः 'तत्र' प्राचीनब्रजिकास्थाने प्रविष्टास्ते च तत्र वा "तूहे" तीर्थे

१ वा अन्यत्र वा तीर्थे गाः पानीयं पाययेयुः ततोऽत्रा° मो० ॥

गाः पानीयं पाययेयुः अन्यत्र वा ततोऽन्नावग्रहमार्गणा क्रियते ॥ ४८६६ ॥

जह वा कुडी-पडालिसु, पुन्विच्छकतासु ते ठिता संता ।

अण्णम्मि वि पजेता, तुहे अस्सामिणो होंति ॥ ४८६७ ॥

वाक्यवदः प्रकारान्तरद्योतकः । यदि 'ते' आगन्तुका गोकुलिकाः पूर्वगोकुलिककृतासु कुडी-पडालिकासु स्थितास्ततोऽन्यस्मिन्नपि तीर्थे गाः पाययन्तोऽस्वामिनो भवन्ति । ततो यदि ते ५ पूर्वस्थिताः साधवो निष्कारणिका तदा न प्रभवः । अथ ग्लानादिकारणेन स्थितास्तदा ते स्वामिनः, नागन्तुकाः तत्रावग्रहस्य प्रभवः ॥ ४८६७ ॥

अन्नत्थ वा वि ठाउं, पाहंति कइछए जह निवाणे ।

ते खलु ण होंति पहुणो, समावतूहे पडु हुंति ॥ ४८६८ ॥

यद्वा पूर्वकृताः कुडी-पडालिका वर्जयित्वाऽन्यत्र स्थाने स्थित्वा आगन्तुका गोकुलिका यदि १० पूर्वैः कृते निधाने गाः पाययन्ति तदा 'ते खलु' आगन्तुकाः साधवो न प्रभवो भवन्ति । यदि तु 'समावतीर्थे' स्वामाविके निधाने पाययन्ति तदा आगन्तुकाः साधवः प्रभव इति ॥ ४८६८ ॥

एमेव मासकप्पे, अतीरिए उट्टियाएँ पत्तिररा ।

पुन्विच्छा हुंति पडु, पुण्णे हट्टा य न लहंति ॥ ४८६९ ॥

एवमेव 'अतीरिते' असम्पूर्णे मासकरूपे उत्थितायां पूर्वव्रजिकायाम् इतरा व्रजिका तत्र १५ प्राप्ता ततः पूर्वसाधव एव प्रभवः । अथ मासकरूपः पूर्णस्ते च 'हट्टाः' अग्लाना अपि तत्रैव स्थितास्ततो नावग्रहं लभन्ते, पश्चात्प्राप्ता एव तत्र प्रभव इति ॥ ४८६९ ॥

फासुग गोयरभूमी, उच्चारं चैव छण्ण वसही य ।

हट्टा वि लभंतेव, तदभावे पच्छ जे पत्ता ॥ ४८७० ॥

अथ तत्र माशुका गोचरभूमिकृत्चारभूमिश्च विद्यते, वसतिश्च छन्ना प्राप्यते, अन्यत्र च २० तथाविधा नास्ति ततो हट्टा अपि 'एवम्' अनन्तरोक्तयुक्त्या लभन्ते । 'तदभावे' अनन्तरोक्त-कारणभावे ये पश्चात् प्राप्तास्त एव लभन्ते ॥ ४८७० ॥

गतं व्रजिकाद्वारम् । अथ सार्थद्वारमाह—

जेणोग्गहिओ सत्थो, जेण य सत्थाहों समग दोण्हं पि ।

जावइया पडिसत्था, पुन्वठिय साहारणं जं च ॥ ४८७१ ॥

२५

'येन' साधुना सार्थः पूर्वमवगृहीतो येन वा सार्थवाहः पूर्वमनुज्ञापितस्तस्यावग्रह आमवति । अथ समकमनुज्ञापितस्ततो द्वयोरप्यवग्रहः । यावन्तश्च 'प्रतिसार्थाः' मौलसार्थाद् लघुतरास्तत्र समागत्य मिलन्ति तेषु ये साधवस्ते पूर्वस्थितानामुपसम्पन्ना भवन्ति । येन परस्परं निश्चया द्वौ सार्थौ तिष्ठतस्तत्र साधारणं मन्तव्यमिति ॥ ४८७१ ॥ एतदेव स्पष्टयति—

सत्थे अहप्पघाणा, एकेणेकेण सत्थवाहो उ ।

३०

आपुच्छिया विदिण्णे, दोण्हं वि मिलिया व एगट्टा ॥ ४८७२ ॥

सार्थे ये केचिद् यथाप्रधानाः पुरुषास्ते एकेनानुज्ञापिताः, एकेन तु साधुना सार्थवाहं

आघृष्टः, ताभ्यां चोभयोरपि वितीर्णम्—अनुज्ञापितं ततो येन कृतं नातिक्रम्यते तेन यस्मै प्रदत्तं तस्यावग्रहः । अथ द्वावप्यनतिक्रमणीयौ ततो द्वयोरपि साधारणं क्षेत्रम् । अथ द्वावप्येकत्र मिलितावनुज्ञापितौ ततो येन पूर्वमनुज्ञापितस्तस्यावग्रह इति ॥ ४८७२ ॥

इतं महल्लसत्थं, डहरागौ पडिच्छण्ण ते पशुणो ।

5 तुरियं वा आधावति, भएण एमेव अस्सामी ॥ ४८७३ ॥

महल्लं—बृहत्तरं कमपि सार्धमागच्छन्तं 'डहरकः' लघुतरः सार्धः प्रतीक्षते ततो ये लघुतरसार्धवासिनः साधवस्ते नावग्रहस्य प्रभवः । यो वा सार्धो भयेन त्वरितं बृहत्तरसार्धमिलनायाधावति तत्रापि ये साधवस्ते 'एवमेव' अस्सामिनः, बृहत्तरसार्धवासिन एवावग्रहस्य स्वामिन इति भावः ॥ ४८७३ ॥

10 अडवीमज्झम्मि णदी, दुग्गं वा एत्थ दो वि वसिऊणं ।

बोलेहामो पभाए, णिस्सा साधारणं कुणइ ॥ ४८७४ ॥

द्वौ सार्धावेकत्र मिलितौ परस्परमित्थं निश्चां कुरुतः, यथा—यदिदमटवीमध्ये नदी दुर्गं वा विद्यते अत्र द्वयेऽपि जना रात्रावुपित्वा प्रभाते 'बोलेधिप्यामः' पुरतो गमिष्यामः इति परस्परसाधारणां निश्चां यत्र कुरुतस्तत्र सन्विचादिकं सर्वमपि साधारणम् ॥ ४८७४ ॥

15 गतं सार्धद्वारम् । अथ सेनाद्वारमाह—

सेणाएँ जत्थ राया, अणोग्गहो जत्थ वा पविट्ठो सो ।

सेसम्मि उग्गहो जो, गमो उ वइगाएँ सो इहई ॥ ४८७५ ॥

'यत्र' यस्मां सेनायां राजा भवति तत्रावग्रहो न भवति । 'यत्र वा' ग्रामादौ क्षेत्रे 'सः' राजा प्रविष्टस्तत्र यद्यप्यन्ये साधवः पूर्वस्थिताः सन्ति तथापि यावन्तं कालं स तत्रास्ते तावन्ना-
20 वग्रहः । शेषं नाम—यत्र ग्रामादौ राजा न प्रविष्टो या वा मुण्डसेना अराजका इत्यर्थः तत्रावग्रहो भवति परं तत्र यो व्रजिकायां गम उक्तः स इहापि मन्तव्यः ॥ ४८७५ ॥

गतं सेनाद्वारम् । अथ संवर्चद्वारमाह—

नागरगो संवट्ठो, अणोग्गहो जत्थ वा पविट्ठो सो ।

सेसम्मि उग्गहो जो, गमो उ सत्थम्मि सो इहई ॥ ४८७६ ॥

25 'नागरकः' नगरसम्बन्धी संवर्चः 'अवग्रहः' न तत्रावग्रहो भवति । 'यत्र वा' ग्रामादौ स नागरकः संवर्चः प्रविष्टस्तत्रापि नावग्रहः । शेषः—ग्रामेयकसंवर्चस्तत्रावग्रहो भवति परं य एव सार्धं गम उक्तः स एवेह द्रष्टव्यः ॥ ४८७६ ॥

॥ इति कल्पाध्ययनटीकायां तृतीय उद्देशकः परिसमाप्तः ॥

॥ ग्रन्थाग्रम्—३३८२५ ॥

30 चूर्णावचोगिः फलकैः सुयोजितैर्गुरुप्रतिष्ठानयुतैः समूत्रकैः ।

तृतीयकोद्देशकवारिधिं सतां, तरी तरीतुं विवृतिः कृता मया ॥

